T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM ŞERH-İ MÜNTEHABÂT-I MESNEVÎ (İNCELEME-METİN-DİZİN)

İzzet ESER
14915303

Danışman
Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM ŞERH-İ MÜNTEHABÂT-I MESNEVÎ (İNCELEME-METİN-DİZİN)

İzzet ESER
14915303

Danışman
Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Hoca-Zâde Muhammed Râsim Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî (İnceleme-Metin-Dizin)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

27/12/2019

İzzet ESER

T.C.

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

İzzet ESER tarafından yapılan "Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî (İnceleme-Metin-Dizin)" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı	Adı Soyadı
Başkan:	Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Üye :	Prof. Dr. Sadık YAZAR
Üye :	Doç. Dr. Ramazan SARIÇİÇEK
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Abdulsamet ÖZMEN
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Emrah BİLGİN

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 27/12/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2020

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Bir kültürü oluşturan temel öğelerin başında dil gelir. Kültürü oluşturan bütün unsurlar dile yansır ve dil sayesinde kuşaktan kuşağa aktarılır. Kültürlerdeki bütün değişimleri ve gelişimleri dilden takip etmek mümkündür. Dil tarihi, aynı zamanda kültür tarihidir. Bu yönüyle dil ve edebiyat ürünleri toplumlar için büyük önem arz eder. Bu ürünlerden bazıları şaheser hükmündedir ve toplumların çağlarına ışık tutar. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî-yi Şerîf'i bu eserlerden biridir. İslam kültürünü, bu kültürün dünya ve insan telakkisini ve evrenselliğini bu hacimli eserde, sanatsal bir ifadeyle bulmak mümkündür.

Farsça kaleme alınan Mesnevî, yazıldığı yüzyıldan günümüze kadar geniş bir coğrafyada etkili olmuş, eser üzerine birçok tercüme ve şerh çalışması yapılmıştır. Bu tercüme ve şerhler üzerine yapılan çalışmalar bile ayrıca çalışma konusu olmuş, birçok araştırmacı bu konuda emek sarf etmiştir. Özetle, Mesnevî deryâsından inci toplayan birçok şârih, tercüman ve araştırmacı mevcuttur. Bunlardan biri de 19. yüzyılda yaşayan Hoca-zâde Muhammed Râsim'dir. Kendini Mevlevî olarak tanıtan Hoca-zâde, Mesnevî'den seçtiği 187 beyti şerh ettiği bir eser oluşturmuştur. Eser; İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphânesi'nde Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî ismiyle kayıtlıdır. Bu eser üzerine yapılan ilk çalışma, İsmail GÜLEÇ'in 2008 yılında yazdığı "Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri" adlı eseridir. GÜLEÇ, eseri kısaca tanıtmış ve bir beyit örneği vermiştir. Hoca-zâde'nin Mesnevî şerhini daha kapsamlı bir şekilde tanıtan çalışma ise Ömer SAVRAN tarafından yapılmıştır. SAVRAN, "Mehmed Râsim'in Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı" adlı bir makale yayınlamış ve Mesnevî'nin ilk on sekiz beytine yapılan şerhten örnekler vererek eseri tanıtmıştır.

Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'yi bütün yönleriyle ortaya koymak ve ilgililerin dikkatlerine sunmak ile ilgili görev talebimiz uygun görüldükten sonra mezkur kütüphâne ile iletişime geçilerek eserin dijital kopyası edinilmiştir. Ardından Mesnevî şerhleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalar incelenerek izlenecek yol ve atılacak adımlar planlanmıştır.

Bu süreçte yeni bir yöntem üretmekten ziyâde kullanılan yöntemler arasından metnimize en uygun olan yöntem seçilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar içinde özellikle Prof. Dr. Atabey KILIÇ ve Prof. Dr. Ziya AVŞAR yönetiminde İsmail Rusûhî-yi Ankaravî ve Şem'î Şem'ullah'ın mesnevî şerhleri üzerine yapılan doktora tez çalışmaları, çalışmamız esnasında bize yol göstermiş ve yöntem sunmuştur. Şerh metnindeki Arapça ve Farsça kısımlarının çeviri yazıya aktarılması esnasında ise bu tez çalışmaları ile birlikte İsmail ÜNVER'in, Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler adlı çalışmasından faydalanılmıştır. Bu çalışmalar dışında, şârihin başvurduğu temel kaynaklar olmaları sebebiyle Hoca Neş'et'in Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Molla Câmî adlı eseri ile Ankaravî'nin Minhâcu'l-Fukarâ ve Huccetu's-Semâ adlı eserleri çalışmamızda önemli bir yere sahiptir. Bu eserler üzerine yapılan çalışmalardan da istifâde edilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Hoca-zâde Muhammed Râsim'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma esnasında şârihin hayatı hakkındaki bilgilerin oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu konuda faydalanılan temel kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen sicil kaydı olmuştur. Bunun yanı sıra şârihin kendisi ile ilgili eserlerinde verdiği bilgiler bir araya getirilmiştir. Bu bölümde ayrıca şârihin yazdığı eserler kısaca tanıtılmıştır.

İkinci Bölüm, çalışmamızın inceleme kısmıdır. Bu bölümde Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî genel olarak tanıtıldıktan sonra eserin dil ve üslup özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca şârihin şerh metodu ve beslendiği kaynaklar da bu bölümde detaylı olarak açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Eserin nüsha tavsîfi ve metin çeviri yazıya aktarılırken kullanılan yöntem hakkında bilgi yine bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmamızın Üçüncü Bölüm'ü metne ayrılmıştır. Tez metninin en kapsamlı bölümüdür ve şerh metni bu bölümde çeviri yazıya aktarılmıştır.

Yaptığımız incelemeden elde ettiğimiz bilgiler Sonuç kısmında sunulmuştur. Ardından kişi ve yer adlarını içeren Dizin'e ve bu çalışma süresince istifâde ettiğimiz eserlerin bulunduğu Kaynakça'ya yer verilmiştir.

Yaklaşık dört yıl süren bu tez çalışması sırasında ata mirasından ne kadar uzak kaldığımızı yakînen müşahede ettim. Bir üyesi olduğum kültürün edebî birikiminin kütüphâne raflarına terk edilmiş olmasının üzüntüsünü yaşadım. Bu raflardan bir eser alarak bu eseri yeniden dikkatlere sunma imkanı bulduğum için Allah'a şükrediyorum.

Mesnevî deryasının kıyılarında bulunma şansını bana tanıyan, ilmini ve tevazusunu her zaman örnek alacağım kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ'a minnetle teşekkür ederim.

Yoğun çalışma sürecinden dolayı vakitlerinden çalmama rağmen bana sabırla katlanan ve manevî desteklerini her zaman yanımda hissettiğim eşim Nur ESER'e, kızlarım Asiye Elif ESER ve Meryem ESER'e ve oğlum Yusuf Ali ESER'e teşekkür ederim. Tez çalışması esnasında farklı konularda desteğini esirgemeyen kardeşim Davut ESER'e, nüsha araştırmasında benimle birlikte koşuşturan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni dostum İbrahim KESLER'e, metnin Arapça kısımları ile ilgili değerli katkılarından dolayı Yusuf El-Mansur'a ve doktora süresince desteğini gördüğüm Arş. Gör. Dr. Muhammed Felat AKTAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Üzerine söz söyleme cesareti gösterdiğimiz metinde Arapça ve Farsçanın da sıklıkla kullanılması, şârihin faydalandığı kaynakların çeşitliliği ve müstensih hataları işimizi zorlaştırmasına rağmen titiz davranmaya çalıştık. Yine de kusurlarımızın olduğu muhakkaktır. Bu kusurların düzeltilmesi adına yapılacak her eleştiriyi minnetle kabul edeceğimizi belirtmek isteriz.

İzzet ESER

Diyarbakır 2019

ÖZET

Bu çalışmada, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet tarafından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye ait Mesnevî'den seçilmiş beyitlere yapılmış şerh çalışması olan Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî adlı eser incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı alanında yapılan çalışmalara kaynaklık edecek bir metin ortaya koymak ve eseri bilim dünyasının istifâdesine sunmaktır.

Mesnevî üzerine yapılmış olan diğer şerhler, tasavvuf ile ilgili temel kaynaklar ve son dönemde alan ile ilgili yapılan akademik çalışmalardan hareketle Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî üzerine yapılan bu çalışmada; ilk olarak şârih Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından şerh metni üzerinde çalışılmış ve metnin kaynakları, şerh metodu ve şârih ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Takip eden bölümde şerh metni çeviri yazıya aktarılmıştır. Sonuç bölümünde ise Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'nin diğer şerhler içindeki yeri, onlarla etkileşimi ve alana katkısı tartışılmıştır. Son olarak bu çalışma esnasında yararlanılan kaynaklara ve dizine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler
Şerh, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet, Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî , Tasavvuf

ABSTRACT

In this study the work of Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî which is a commentary made by Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet on the selected couplets of Mesnevi that written by Mevlana Celâleddîn-i Rûmî was examined. The main aim of thesis study is to present a literary text that will be the source of the studies in the field of Religious-Sufi Turkish Literature and to present the study to the benefit of the scientific world.

This study was made on Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî and this study constructed on the basis of the other commentary that was written on Mesnevî, basic sources of Sufism, and recent academic studies on the related field. In this study, fistly information is given about the life and works of Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet. Then, the commentary text was studied and inferences were made about the sources of the text, commentary method and commentator. In the following section, the commentary text has been written out. In the conclusion section, the place of of Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî in other commentaries, its interaction with them and its contribution to the field is discussed. Finally, the sources and the index used during this study are included in the study.

Keywords: Commentary, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet, Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî, Sufism

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **IV**
ABSTRACT ..... **V**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
KISALTMALAR ..... **VIII**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET

1.1. HAYATI **5**
1.2. ESERLERİ **8**

İKİNCİ BÖLÜM
ŞERH-İ MÜNTEHABÂT-I MESNEVÎ

2.1. ESERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ **14**
2.2. METİN ŞERHİ METODU **17**
2.3. ŞERHİN KAYNAKLARI **21**
2.3.1. Âyetler 21
2.3.1.1. Şârihin Faydalandığı Tefsîr Kaynakları 24
2.3.2. Hadîsler 30
2.3.2.1. Hadîsler Aktarılırken Zikredilen İsimler 32
2.3.2.2. Hadîsler Aktarılırken Zikredilen Eserler 33
2.3.3. Peygamberler Târihi 34
2.3.4. Hulefâ-yı Râşidîn 45
2.3.5. Evliyâ Menâkıbı 48
2.3.6. Tasavvufî-Edebî Kaynaklar 50
2.3.7. Temel Referans Olarak İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî 63

2.4. KAYNAKLARA İŞARET……65
2.5. NÜSHA TAVSÎFİ……..66
2.6. METNİ KURMADA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR…….68
2.7. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ……79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

SONUÇ 512
DİZİN 515
KAYNAKÇA 522

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
BOA, Dh. SAİd.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye, Sicill-i Ahval İdaresi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren / Çevirenler
Hz.	Hazret-i
Haz.	Hazırlayan
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
S.	Sayı
s.	sayfa
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
Ter.	Tercüme
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vd.	ve diğerleri
Yay.	Yayınevi / Yayınları

GİRİŞ

İslâmiyet'in Türk toplulukları tarafından kabulüyle birlikte diğer kültürel unsurların yanı sıra dil ve edebiyat da Arap ve Fars dilleri ve edebiyatlarının tesirine girmeye başlamıştır. Devlet olarak İslâmiyet'i kabul eden Karahanlılar döneminde kaleme alınan bütün eserlerde bu te'sir açıkça görülebilmektedir. Geçiş dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde dilde görülmeye başlayan Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra bu dillere âit nazım birim ve biçimlerinin izlerini görmek de mümkündür. Hece ve dörtlükle beraber, aruz ve beyit de kullanılmaya başlanmıştır. Türkçenin Anadolu sahasına taşınmasından sonra Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan ve genellikle 12-15. asırlar arasına tarihlendirilen dönemde Arap ve Fars tesiri daha da belirginleşmiştir. Türk edebiyatında taklit dönemi olarak da zikredilen bu dönemde Arap ve Fars edebiyatlarındaki eserlerin tercümelerini görmek mümkündür. Ayrıca yazı dili olarak Arapça ve Farsçanın Türkçeden daha köklü bir geçmişe sahip olması, bu dillerin aruz veznine daha yatkın olması Türk ediplerin de bu dillerle te'lif eser vermelerine sebep olmuştur. Böylelikle Arap ve Fars edebiyatlarındaki nazım biçimleri de Türk edebiyatında kullanılmaya başlanmıştır. Fars edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş bu nazım şekillerinden biri de mesnevîdir. Aruz vezninin belli kalıplarıyla yazılan, kendi içinde kâfiyeli beyitlerden oluşan ve beyit sınırlaması olmayan bu nazım şeklinde 11. yüzyıl ile 19. yüzyıl aralığında birçok eser verilmiştir. Bu nazım şeklinin Türk edebiyatındaki en önemli örneklerinden biri olan Mevlânâ'nın Mesnevî'si bu bağlamda oluşturulmuş, Farsça kaleme alınmış bir eserdir.

13. yüzyılda kaleme alınan Mesnevî birçok dile çevrilmiş, yazıldığı dönemden günümüze kadar üzerinde farklı dillerde birçok çalışma yapılmış bir sanat eseridir. Dilinin Farsça olmasından ve eserdeki mânâ derinliğinden dolayı Türkçede de bu eser üzerine yazılmış onlarca tercüme ve şerh mevcuttur. *XIV. yüzyıldan itibaren Türkçe yazılan eserlerde Mesnevî'den iftiharla bahsedildiği gibi, onda yer alan bazı hikâyeler de tercüme edilmeye başlanmıştır. XV. yüzyıldan itibaren artık Mesnevî'nin; ilk elde*

kısmen, daha sonra tamamen, tercüme ve şerh edilmeye başlandığı günümüze gelindiğinde ise Mesnevî etrafında gelişen zengin bir "tercüme ve şerh edebiyatı'nın oluştuğu görülmektedir.[1] Bu tercüme ve şerhler ayrıca bilimsel çalışmalara konu olmuş, bu çalışmalarda tercüme ve şerhlerin mahiyeti hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. İsmail Güleç'in Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri adlı çalışması bu alanda yapılan en kapsamlı çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Turgut Koçoğlu ve Erdoğan Taştan'ın doktora tezlerinde bu çalışmadan hareketle oluşturdukları bölümler tercüme ve şerhleri özetle sunması bakımından dikkat çekicidir. Çalışmamıza konu olan Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'nin diğer şerhler arasındaki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için Mesnevî üzerine yapılan tercüme ve şerhlerden bahsetmek gerekmektedir. Yukarıda zikredilen çalışmalar, bize bu alanda söylenecek yeni bir söz bırakmadıkları için bu bölümde söz konusu çalışmaların kısa bir özeti hükmünde önce tercümeler daha sonra şerhler sıralanacaktır.

Mesnevî'nin dilinin Farsça olmasından dolayı bu eser üzerine birçok tercüme çalışması mevcuttur. Bunların bir kısmı manzum bir kısmı mensurdur. Mesnevî'nin tamamına yapılan manzum tercümeler Nahîfî Süleyman Efendî'nin, Mehmed Şâkir'in, Ahmet Metin Şahin'in yaptığı tercümelerdir. Mesnevî'nin tamamına yapılan mensur tercümeler ise Veled Çelebi İzbudak, Şefik Can, Âmil Çelebioğlu, Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs-Hicabi Kırlangıç tarafından yapılan tercümelerdir. Mesnevî'nin belli bir kısmına yapılan tercümeler ise Muhammed Nazmî Efendi, Hayri Bey, Feyzi Halıcı, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Feyzullah Sacid Ülkü, Faruk Gürtunca, Veysel Öksüz, Nuri Baş, Eyüp Necati Perhiz, Şemseddin Yeşil, Şefik Can, Kenan Sarıalioğlu, Mehmet Kanar, Hatice Gülcan Topkaya, Kaan Dilek, Mehmet Önder, Sadık Gündüz, Mehmet Zeren, İsa Kayaalp, Selim Gündüzalp ve Ali Kaya tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı manzum bir kısmı ise mensurdur. Mesnevî ile ilgili yapılan şerh çalışması sayısı da oldukça fazladır. Metnin tümüne yapılan ilk şerh çalışması, Şem'î Dede'nin Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf adlı eseridir. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî'nin Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif edlı eseri, Şifâyî Mehmed Dede'nin Şerh-i Mesnevî'si, Şeyh Murad-ı Buhârî'nin Hulâsatu'ş-Şurûh adlı eseri, Ahmed Avni Konuk'un Şerh-i Mesnevî adlı eseri, Tâhirü'l-

[1] Sadık Yazar, "XVII. Yüzyıl Şâiri Sadîkî'nin Mesnevî'den Seçme Hikâyeler Tercümesi", **Turkish Studies**, vol. 4, 2009, s. 894.

Mevlevî'nin Şerh-i Mesnevî adlı eseri ve Abdulbaki Gölpınarlı'nın Mesnevî ve Şerhi adlı eseri yine Mesnevî'nin bütününe yapılan şerh çalışmalarıdır. Bu çalışmaların yanı sıra Mesnevî'nin bir bölümüne yapılan şerh çalışmalarının da sayısı oldukça fazladır. Muînî, Seyyid Ebussuûd b. Seyyid Sa'dullah El-Hüseynî El-Kayserî, Abdulmecid-i Sivasî, Pir Muhammed Efendi, Sarı Abdullah Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Âbidin Paşa, Kenan Rıfâî, İbrahim Bey, Sûdî, Mehmet Muhlis Koner, Orhan Kuntman ve Hüseyin Top Mesnevî'nin bir bölümüne şerh yazmışlardır. Ayrıca Ağazâde Mehmed Dede, Derviş Ali b. İsmail, Bağdatlı Âsım, Remzi Er-Rıfâî, İbrahim Aczî Kendi, Ahmet Ateş, Kudsi Erguner, Kemal Sönmez, Erkan Türkmen ve Süleyman Uludağ'ın çalışmaları da bu bağlamda değerlendirilebilir; çünkü bu çalışmalar da Mesnevî'nin bir bölümü ile ilgili şerh çalışmalarıdır. Şerh ettikleri bölüm Mesnevî'nin ilk on sekiz beytidir. Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Tevhid adlı eseri, Cevrî İbrahim Çelebî'nin Hall-i Tahkîkât'ı, Adnî Recep Dede'nin Nahl-i Tecellî adlı eseri ise seçilen beyitlere beş beyit ilavesiyle oluşturulan manzum şerhlerdir. Bu şerh çalışmaları dışında Mesnevî'den seçilen beyitlere yapılan şerhler de mevcuttur. Bu gruptaki çalışmaların ilki Yûsuf Sîne-çâk'ın Cezîre-yi Mesnevî'si ve bu eserin şerhi olan Mehmet İlmî Dede, Abdulmecid-i Sivasî, Bosnavî Abdullah ve Şeyh Gâlib'in oluşturdukları eserlerdir. Yine bu gupta İsmail Rusûhî-yi Ankaravî'nin Nisâb-ı Mevlevî, Câmiu'l-Âyât, Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî ve Tuhfetü'l-Berere adlı eserleri sayılabilir. Ayrıca Abdulmecid Muharrem Ez-Zilî'nin Şerh-i Ba'z-ı Ebyât-ı Mesnevî adlı eseri, Hacı Pîrî'nin İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî adlı eseri, Ahmet Sabûhî Dede'nin El-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerif adlı eseri ve Seyyit Mehmet Şükrü'nün Müntehabât-ı Mesnevî adlı eseri de bu gruptaki eserler arasındadır.[2]

Hoca-zâde Muhammed Râsim'in çalışmamıza konu olan Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî adlı eseri, Mesnevî'den seçilen beyitlere yapılan bir şerh çalışmasıdır. Eserin ismini zikrederek kısaca tanıtan ilk metin, İsmail Güleç'in mezkur çalışmasıdır. Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'nin bir mecmuanın 1b-144b varakları arasında bulunduğunu

[2] Detay için bkz. İsmail Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri**, Pan Yayıncılık, 2008.; Turgut Koçoğlu, **"Şem'î Şem'ullâh Şerh- i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin Sözlük)"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2009, s. 1-20.; Erdoğan Taştan, **"İsmâîl Rusûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme",** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul 2009, s. 3-13.

belirten Güleç, genel bir değerlendirmeden sonra bir beyit örneği de vererek metni tanıtmıştır.[3] Güleç'in bu çalışmasından sonra Ömer Savran tarafından bu eser üzerine bir makale çalışması yapılmıştır.[4] Bu çalışmasında Savran, Mesnevî'den yapılan intihab şerhlerini genel olarak değerlendirdikten sonra Hoca-zâde'nin Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti ile ilgili yaptığı şerh çalışmasından örnekler sunmuştur. Bu iki çalışmada da şerhin bir mecmuanın 1b-144b varak aralığında olduğu belirtilmiştir. Söz konusu mecmua incelendiğinde 147a numaralı varaktan sonra *ilm-i cifr* ile ilgili bilgi verildiği, 188b numaralı varağa kadar *Bāb-ı Aḥvāli'l-Mehdī* ve *Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Vaṣiyy-i ᶜĪsā bin Meryem ᶜaleyhimu's-selām* başlıkları taşıyan, ayrı risâleler şeklinde tertip edilen bölümler olduğu ve Hoca-zâde'nin 188b'den sonra kaldığı yerden şerhe devam ettiği görülmüştür. Eser, 235 varaktan oluşmaktadır. Konu bütünlüğünü sağlayabilme adına yukarıda zikredilen üç bölüm bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

[3] Güleç, **Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri**…, s. 213-214.
[4] Ömer Savran, "Mehmed Râsim'in Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı", **Türkiyat Araştırmaları,** IV/6 (2009), s. 387-406.

BİRİNCİ BÖLÜM

HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET

1.1. HAYATI

Hoca-zâde Muhammed Râsim'in hayatı ilgili kaynaklar oldukça sınırlıdır. Sicil kaydı[5] dışında Şükrü Özen'in fetvâ literatürü üzerine yaptığı bir çalışmada[6] ismi zikredilen şârih ile ilgili diğer bilgiler, eserlerinde zikredilen verilerden ibarettir. Şârihin eserleri üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarında[7] bu verilerden hareketle hayatı ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Çalışmamızın bu başlığında mezkur kaynaklar ve tez çalışmalarında verilen bilgiler bir araya getirilmiştir.

Hoca-zâde Muhammed Râsim, H.1255/M.1839 tarihinde Malatya'da doğmuştur, babası eski müftülerden Ali Rızâ Efendi'dir.[8] Bağdatlı İsmâil Paşa'nın Hediyyetü'l-Ârifîn isimli eserinde dedesinin adı Süleyman olarak verilmiş, Hanefî mezhebine bağlı olduğu ve mevlevî olduğu belirtilmiştir.[9] Çalışma konumuz olan Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî bu bilgiyi doğrulamaktadır. Eserde şârihin ismi *Hocâ-zâde Es-Seyyîd Muhammed Râsim El-Mevlevî*[10] olarak zikredilmiş ve mevlevîliği ile birlikte seyyit olduğu da ifade edilmiştir. Şârihin Hoca-zâde isimiyle anılmasının, babası Ali Rızâ Efendi'nin müftülüğünden kaynaklandığı açıktır. Eğitimli bir aileden

---

[5] BOA, Dh. SAİd. nr:4/458

[6] Şükrü Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü, **Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi**, İstanbul 2005, C.3, S.5, s. 302.

[7] Şule Bayraktar, "**Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Ma'şûkîn Adlı Mevlid Şerhi (1a-83a)",** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.; Kübra Ceylan, "**Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Ma'şûkîn Adlı Mevlid Şerhi (83a-164a)",** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.; Züleyha Şeker,**"Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkiripsiyonu ve İncelenmesi"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.; Muhammed Felat Aktan, "**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme'si (1b-168a) İnceleme-Metin-Dizin", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2019.

[8] BOA, Dh. SAİd. nr: 4/458

[9] bkz. Bağdatlı İsmâil Paşa, Hediyyetü'l-Ârifîn, C.2, s.395.

[10] Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [1b].

gelmesinden, eserlerinde zengin kaynak kullanmasından, Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de Arapça ve Farsçayı yoğun kullanmasından da anlaşılacağı üzere iyi bir eğitim almıştır. İlk eğitimini ailesinden alan Hoca-zâde, sicil kaydına göre sıbyan mektebindeki eğitiminden sonra Bâyezid Câmii'nde eğitim ve ardından icâzet-nâme almıştır. Yine sicil kaydına göre bir süre Başmâbeynci Hamdi Paşa'nın kitapçılık hizmetinde bulunmuştur. Bu sürecin Hoca-zâde'nin eğitimine ve eserlerindeki zengin kaynak kullanımına katkı sağladığı açıktır.

Sicil kaydına göre şârih ilk olarak 1281/1865'te Konya'ya, 1283/1867'de Kayseri Develi'ye, 1286/1869'da Dersimbağı'ya kadı olarak atanmış ardından 1293/1876'da Sivas Temyiz Mahkemesi Başkanlığına atanmıştır. Bu mahkemenin ismi Sivas Bidâyet Mahkemesi olarak değiştirildikten sonra da burada bir süre görevli olarak çalışan Hoca-zâde için sicil kaydı, *1296/1879 Recebinde kibâr-ı müderrisînden olmuştur* ifadesini kullanır. Kitap tel'ifi ile uğraştığı için görevini aksattığı gerekçesiyle bir soruşturma geçirmiş ve dönemin Sivas valisi Halil Rifat Paşa'nın olumlu görüşüne ve Ahmet Cevdet Paşa'nın *ulemâ-yı i'lâmdan ve ashâb-ı ma'lûmâtdan*dır demesine rağmen 1299/1882'de Sivas Bidâyet Mahkemesi Başkanlığından azledilmiştir. Hab-nâme-i Muhammed Râsim'de bu bilgiyi teyit eden kısım şu şekilde verilmiştir: *rûbâh eyitdi zann-ı gâlibime göre siz adliyye riyâsetinde bulunmamışsız hakîm eyitdi adliyyenün mahkeme-i bidâyet hukûk riyâsetinde bulundum makeme-i cezâ-yı istinâf riyâsetinde bulunmadım rûbâh eyitdi işte bildim geçenlerde hukûk riyâsetinden munfasıl olan Râsim Hikmet siz misiniz hakîm eyitdi belî özümdür rûbâh eyitdi suâl itmesi ayb olmasun mûcib-i azliniz ne idi hakim eyitdi şimdi anun sırası degüldür.*[11] 1302/1885'te aynı mahkemenin İkinci Başkanlığına atanmış ama hakkındaki şikâyete binâen görev yeri Diyarbakır Bidâyet Mahkemesi ikinci başkanlığı olarak değiştirilmiştir. 1306/1888'de bu mahkemenin hukuk dâiresi başkanlığına getirilmiş, bir süre burada görev yaptıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Hoca-zâde, 1316/1899'da İstanbul'da vefât etmiştir. Nerede medfûn olduğu ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

[11] Aktan, "**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme'si** …, s. 303.

Evlendiği ve Tâceddîn adında bir oğlu alduğu[12] eserlerinden anlaşılan Hocazâde Muhammed Râsim'in hayatında Sivas önemli bir yere sahiptir. Birçok eserini bu şehirde yazmıştır. Şule Bayraktar bu bilgiyi şârihin şu beytini örnek olarak vermiştir:

Şehr-i Sivâs içre oldu hân-ı uzlet meskenim
İşbu inşâma şurû'um anda oldu ibtidâ[13]

Hab-nâme'den hareketle kişiliği ile ilgili olarak çıkarımlarda bulunan Muhammed Felat Aktan; dünya işlerini pek önemsemediğini, sabra ve şükre meyilli olduğunu, hayatını ölçülü yaşadığını, naif ve halim bir yapısı olduğunu ifade etmiştir.[14]

[12] Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü…, s. 302.
[13] Bayraktar, "**Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Ma'şûkîn Adlı Mevlid Şerhi**…, s. 14.
[14] Bkz. Aktan, "**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme'si** …, s. 27-28.

1.2. ESERLERİ

Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî, çalışmamızın konusu olan eserdir, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. T1605'te kayıtlıdır. 235 varaktan oluşmakta ve her varakta 25 satır mevcuttur. Mesnevî'den seçilen beyitlerle ilgili yapılan bir şerh çalışmasıdır. Eser, ilerleyen bölümlerde bütün ayrıntılarıyla tanıtılacaktır.

Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyyetü'l-Ma'şûkîn, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. 001621'de kayıtlıdır ve 164 varaktan oluşmaktadır. Sayfalarda bulunan satır adedi 19'dur. Metin, Vesîletü'n-Necât'tan bazı beyitlerin şerhidir. Arapça ve Farsça manzum kısımların yanı sıra özellikle âyet ve hadîslerin de içinde bulunduğu Arapça ve Farsça mensur bölümleri olmakla beraber şerh dili Türkçe olan bu eser, Yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.[15] *Râsim Efendi'nin kaleme aldığı birkaç manzumenin de yer aldığı metinde muhtelif şâirlerin Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerinin yanında menkıbeler de bulunur. Farklı dönem ve dillere ait metinlerin Mevlid metni etrafında bir araya getirilmesiyle ortaya konan Tuhfetü'l-âşıkîn, iktibaslara bağlı olarak pek çok ismi, kavramı, dil ve şekil özelliklerini barındıran bir derleme niteliğindedir.*[16]

Kâşifü't -Te'vîlât**,** İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. T2008'de kayıtlıdır ve 241 varaktan oluşmaktadır. İlk 51 varaklık kısmı yukarıda da zikredildiği gibi Züleyha Şeker tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Muhyi'd-din İbn Arâbî'nin Füsûsu'l-Hikem adlı eserine yazılmış olan bir şerhtir. Yoğun Arapça kısımların yanı sıra manzum Farsça kısımlar içermektedir. *Klasik şerh geleneğinin bir devamı mâhiyetinde kaleme alınan Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât'ı, Osmanlı'da vücud bulan İbnü'l-Arabî geleneğinin nihai örneklerinden birisidir… Hocazâde Muhammed Râsim Efendi şerhini Kur'an-ı Kerim âyetleri ve hadisler başta olmak üzere klasik şârihlere yaslar, modern dönemde vücûd*

[15] 164 varaktan oluşan bu eserin ilk 83 varaklık kısmı Şule BAYRAKTAR, geriye kalan kısmı ise Kübra CEYLAN tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır.
[16] Bayraktar, "**Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn…** s. 6.

bulan tartışmalara girmemeyi tercih eder. Bunun yerine klasik gelenekte Fusûsu'l-Hikem üzerinden yapılan tartışmalar çerçevesinde yol almayı dener.[17]

Hâb-nâme-i Râsim Hikmet, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. T06739'da kayıtlıdır ve 317 varaktan oluşmaktadır. Satır sayısı genellikle 19'dur. Metnin ilk 168 varaklık kısmı üzerine yukarıda da zikredildiği gibi Muhammed Felat Aktan tarafından doktora tezi hazırlanmıştır. Eserlerinin birçoğunda olduğu gibi yazarın bu eserinde de Arapça ve Farsça kısımlar mevcuttur. Farsça kısımlar genellikler manzum parçalardan oluşmuşken; Arapça kısımlar manzum parçalar içermekle beraber genellikle mensurdur. *Giriş bölümünde Allah'a şükür ve övgü ile Hz.Muhammed'e salat getirdikten sonra kendisine yöneltilen birtakım soru ve problemlerin varlığını dile getirir. İşte bu noktada kendisinin ifadesiyle, Allah'tan yardım alarak ve ona tevekkül ederek, bütün soruları şekil olarak ispat etmeye çalışır. Bazı durumlarda akıbetin ne olacağı ile ilgili soruların cevabını harflerin sırrına dayandırarak ve ebced hesabından faydalanarak çözmeye çalışmıştır.*[18]

Tefsîr-i Âlemgîr, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. A0578 ve nr. A0579'da kayıtlıdır. Kur'ân-ı Kerim tefsîri olan bu eser iki cilttir ve toplam 375 varaktan oluşmaktadır. Kayıtlarda 10 cilt olduğu[19] belirtilen eserin diğer ciltlerine ulaşılamamıştır.

Kimyâu's-Saâde, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. A0539'da kayıtlıdır. Sahîh-i Buhârî şerhi olan eser 425 varaktan oluşmaktadır. Kayıtlara[20] 5 cilt olarak geçmesine rağmen sadece birinci cildi mezkur kütüphanede kayıtlıdır. Metnin dili Arapçadır.

Tercümetü'l-Akâidi'l-Kibrîti'l-Ahmer, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. A0695'te kayıtlıdır. 172 varaktan oluşmaktadır. Soru-cevap yöntemiyle fıkhî mes'elelere ictihadî çözümler getirmektedir.

[17] Şeker, "**Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât** …, s. 237.
[18] Aktan, "**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme'si** …, s. 59.
[19] BOA, Dh. SAİd. nr: 4/458
[20] BOA, Dh. SAİd. nr: 4/458

Şerh-i Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. T1591'de kayıtlı, 363 varaktan oluşan bir eserdir. Yazar bu eserinde Mecelle maddelerini şerh etmiştir. Eserin dili Türkçedir.

Mincâtü'l-Vusûl alâ-Metni Mirkâti'l-Usûl, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. A0683'te kayıtlı, 198 varaktan oluşan bir eserdir. Molla Hüsrev'in Mirkâtü'l-Usûl isimli fıkıh konulu eserine Arapça yazılmış bir şerhtir.

Nuhbetü'l-Belâğa, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. A0683'te kayıtlı, 18 varaktan oluşan bir eserdir. İbn Hacer'in Nuhbetü'l-Fiker adlı eseri ile ilgili bir çalışmadır. Mincâtü'l-Vusûl ile aynı ciltte bulunmaktadır

Fetâvâ-yı Abdürrahîm Ma'a'n-Nukûl, Eserin bilinen tek nüshası, iki cilt olarak İstanbul Müftülüğü, Meşîhat Arşivi, nr. 136 ve nr. 137'de kayıtlıdır. Şeyhülislam Menteşe-zâde Abdurrahim Efendi'nin iktisadî ve fıkhî fetvalarını içerir.[21]

El-Bedriye alâ-Metni'l-Gurer, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. A0716'da kayıtlı, 334 varaktan oluşan bir eserdir. Dili Arapçadır. Molla Hüsrev'in Gurerü'l-Ahkâm isimli eserine yazılmış bir şerhtir. Eserde fıkhî meseleler ele alınmıştır.

Zübdetü't-Tarîka, Hoca-zâde'nin tasavvufla ilgili görüşlerini içeren eseridir. Eserin bilinen iki nüshası mevcuttur. Bu nüshalardan ilki Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphânesi nr.19Hk858'de kayıtlı iken diğer nüsha Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kütüphânesi'nde 21796 numarada kayıtlıdır. Eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[22]

Yukarıda zikredilen eserler dışında sicil kaydında Hoca-zâde'nin şu çalışmalarından da bahsedilmektedir: Sûre-i Yûsuf Tefsîri, Mültekâ, Hidâye, Kâfiye, Kasîde-i Bürde, Cevherî şerhleri ve Ömer Nesefî'den kelâm ilmine dâir bir cilt şerh. Bunalara ilâveten Fetavâ-yı Abdurrahîm Ma'a'n-Nukûl'un başında Sefîne-i Râsim

[21] Yazarın bu eserini işaret eden çalışma için bkz. Özen, Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü…, s. 302.

[22] Ahmet Vural, "**Hocazâde Muhammed Râsim Efendi Zübdetü't-Tarîka Tahkik ve Tahlili**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane 2016).

isimli dört ciltlik Mülteka'l-Ebhur şerhinden de bahsedilmektedir.[23] Fakat kayıtlarda şârihin bu eserlerine rastlanılmamıştır.

[23] Özen, "Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü" …, s. 302.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞERH-İ MÜNTEHABÂT-I MESNEVÎ

Müntehab kelimesi sözlükte *intihâb edilmiş, seçilmiş; seçkin*[24] olarak anlamlandırılmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde ise şu şekilde tanıtılmıştır: *Sözlükte "seçilmiş, seçilerek bir araya getirilmiş" anlamındaki müntehab kelimesiyle çoğulu olan müntehabâtın bir telif türünü ifade eden terim olarak yaygın bir kullanım alanı vardır. İslâm dünyasında geniş hacimli eserlerin içinden belirli kısım veya konuların seçilmesi, tekrarlardan arındırılıp özetlenerek bazan müelliflerince yeniden düzenlenmesiyle meydana gelen kitaplarla tanınmış müelliflerin eserlerinden yapılmış derlemelere müntehab (müntehabât) adı verilmiştir.* [25] Bu anlama uygun olarak Hoca-zâde Muhammed Râsim; bu eserinde Mesnevî'den seçtiği 187 beyti âyetlerden, hadîslerden ve tasavvufî kaynaklardan faydalanarak şerh etmiştir. Eser 235 varaktan oluşmaktadır.

Mesnevî'nin ilk otuz beytini herhangi bir beyti atlamadan şerh eden Hoca-zâde, ilk iki beyti, Hoca Neş'et Efendî'nin Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eserinden ve İsmaîl Rusûhî-yi Ankaravî'nin Huccetu's-Semâ' adlı eserinden istifâde ederek şerh etmiştir. Ardından diğer yirmi sekiz beyti, tasavvufî kaynaklardan ve özellikle Ankaravî'nin Minhâcu'l-Fukarâ isimli eserinden istifâde ederek şerh etmiştir. Şerhin bu bölümü oldukça kapsamlıdır ve 126 varaktan oluşmuştur. Şârihin seçtiği ve şerhe konu olan Mesnevî beyitleri tarafımızca numaralandırılmıştır. Numaralandırdığımız beyitler ve bu beyitlerde işlenen konular şu şekildedir: Şarih, 31. beyitten başlayarak Mesnevî'de akıl ile nefs arasındaki tezatı anlatan beyitleri içeren Mecnun ve devesi arasında geçen hikâyeyi şerh etmiştir. 48. beyitten başlayarak 77. beyte kadar Sultan Mahmut ve hırsızlar arasında geçen hikâye şerhin konusudur. 78. beyitten 101. beyte kadar Hz. Mûsâ ve çoban arasında geçen olayların anlatıldığı

[24] Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, "Müntahab", Aydın Kitabevi, Ankara 2002.
[25] Mustafa İsmet Uzun, "Sadreddin Konevî", TDVİA, TDV, İstanbul 2006, C. 32, s. 28.

Mesnevî beyitlerini şerh etmiştir. Mesnevî'nin Peygamber Efendimiz ile gayri-müslim misâfiri arasında geçen olayları anlattığı beyitlerinin şerhi, şerh metnindeki 102. beyit ile 123. beyit aralığındadır. Hocâ-zâde, 124. beyitten 132. beyte kadar Mesnevî'den aldığı namaz, oruç, hac ve zekat ile ilgili beyitleri şerh etmiştir; 133. beyitten 150. beyte kadar, Mesnevî'deki Hz. Hilâl hikâyesini anlatan beyitleri şerh etmiştir; Hz. Bilâl'in yaşadıklarını anlatan Mesnevî beyitleri, şerh metninde 151. beyit ile 168. beyit aralığındadır. 169. beyitten 179. beyte kadar huşû ve huzû ile kılınan namazı anlatan Mesnevî beyitlerini şerh eden Hoca-zâde, 180. beyitten 187. beyte kadarki kısımda ise Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır arsında geçenlerin anlatıldığı Mesnevî beyitlerini şerh etmiştir.

Şârih, metni oluştururken şerh edeceği beyitleri kırmızı mürekkeple yazdığı gibi yine kırmızı mürekkep kullanarak bazı alt başlıklar oluşturmuştur. Birinci beytin şerhinde kullandığı alt başlıklar şunlardır: *Tafṣīl-i Ḳıṣṣa-yı Ḥabīb-i Neccār Budur ki*[26], *Tafṣīl-i Maḳām-ı Fenā*[27], *Bu Daḫı Raḳṣ Beyānındadur*[28], *Bâbu's-Sānī fī-İbāḥati's-Semāʿ*[29], *El-Bāb-ı Sāliṯ fī-Ḍarbi'd-Deff*[30]. İlk iki başlıkta Hoca Neş'et Efendî'nin Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eserinden alınan bilgiler; diğer üç başlıkta ise İsmaîl Rusûhî-yi Ankaravî'nin Huccetu's-Semâ' adlı eserinden alınan bilgiler aktarılmıştır. Metnin içinde şârihin kullandığı bir diğer başlık *Derece-i Şevk ü İştiyāḳı Beyāndur*[31] başlığıdır. Bu başlıkta aktarılan veriler, Ankaravî'nin Minhâcu'l-Fukarâ adlı eserinde zikredilen merâtib-i sülûktan alıntıdır. Bu eserde yer alan merâtib-i sülûktan birçok alıntı yapan Hoca-zâde sadece şevk ve iştiyak dereceleri için bir başlık kullanmış, alıntı yaptığı diğer dereceler için bir başlık kullanmamıştır. Bu durum şârihin başlık kullanmadaki düzensizliğini ortaya koymaktadır. Şerh metni içinde iki noktada *Ḥikāye*[32] başlığı kullanmıştır. Altmışıncı beytin şerhinde *El-Cifr*[33], *Bāb-ı Aḥvāli'l-Mehdī*[34], *Der-beyān-ı Aḥvāl-i Vaṣiyy-i ʿĪsā bin Meryem ʿaleyhimu's-selām*[35] başlıklarını kullanmış; metnin sonlarına doğru ise *Der-Beyān-ı Ḳıṣṣa-yı Mihmān*[36],

[26] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [5b]
[27] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [8a]
[28] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [9b]
[29] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [13a]
[30] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [16b]
[31] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [23b]
[32] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [70b] ve [87a]
[33] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [147a]
[34] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [179a]
[35] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [184b]
[36] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [200a]

Der-Beyān-ı Ḥāl-i Bilāl[37] ve *Der-Beyān-ı Ṣalāt ber-Ḫużū u Ḫuşū*[38] başlıklarını kullanmıştır.

Sultan Mahmut ve hırsızlar arasında geçen olayların anlatıldığı Mesnevî beyitleri şerh edilirken 60. beyitten sonra kullanılan *El-Cifr* başlığı yaklaşık 32 varaktan oluşmakta ve Mesnevî ile aralarında herhangi bir ilgi kurulmadan cifr ilmini tanıtmaktadır. Ayrıca, 5 varaktan oluşan *Bāb-ı Aḥvāli'l-Mehdī* ve yine 5 varaktan oluşan *Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Vaṣiyy-i ᶜĪsā bin Meryem ᶜaleyhimu's-selām* başlıkları da ayrı risâleler şeklinde tertip edilmiştir ve yine Mesnevî ile aralarında herhangi bir ilgi kurulmadan oluşturulmuştur. Söz konusu bu üç başlık anlam akışını bozacak şekilde şerh metninin içine yerleştirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi şerh metninin anlam bütünlüğünü bozmamak adına bu başlıklar çalışmamıza dâhil edilmemiştir.

2.1. ESERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî Türkçe, Arapça ve Farsça kaleme alınan bir eserdir. Bu durum metnin dibâcesinde şu şekilde ifâde edilmiştir: *īn şerh çend est ba'zi ᶜArabī ve Fārsī ve Turkī baᶜżi menẓūr ve baᶜżi manẓūm…*[39] Eserde temel dil Türkçedir. Buna rağmen Arapça ve Farsça kısımlar oldukça fazladır. Dinî-tasavvufî kaynaklarlardan alınan manzum ve mensur kısımlar genellikle Arapça ve Farsça olarak verilmiştir.

Metinde faydalanılan kaynak sayısı oldukça fazladır. "Şerhin Kaynakları" başlığında zikredilen bu kaynaklardan metin örnekleri kopyalanmış ve şerh metninin içine yerleştirilmiştir. Şârihin kullandığı bu yöntem metinde tek üslup özelliğinin görülmesini engellemiştir. Farklı kitapların imlâ hususiyetleri de bu yolla metnin içine aktarılmıştır. Kaynak metnin üslup özelliğinin yanı sıra dil özelliklerinin de bir müstensih hassasiyetiyle aktarılmış olması incelememize konu olan metnin âit olduğu yüzyılın dil özellikleri dışına çıkmasına sebep olmuştur. Bu etkinin merkezindeki iki eser, İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî'nin Minhâcu'l-Fukarâ adlı eseri ile Hoca Neş'et'in Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eseridir. Hoca Neş'et, Molla Câmî'yi

[37] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [210b]
[38] Şerh-i Müntehabat-ı Mesnevî [214b]
[39] Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevi [1b]

işâret etmek için ona âit beyitlerin başına ج harfini kullanmış ve beyitleri açıklarken de ش harfini kullanmıştır. Hoca-zâde bu kullanımı da olduğu gibi şerh metnine taşımıştır. 187 beytin şerh edildiği metinde bu durum sadece ilk iki beyitte görülmektedir. Bir örneği aşağıda sunulmuştur:

ḥaḳāyıḳ-ı eşyānuñ aʿyānı henüz mertebe-i aʿyān-ı ṯābiteye gelmemiş idi ***C:***

[Beyt]

Nā-gehān der-cunbiş āmed baḥr-i cūd

Cumle-rā der-ḫud bā-ḫud-rā numūd

Ş: *Nā-gehan deryā-yı ʿināyet ve iḥsān-ı İlāhī cūş u ḥarekete gelüp, yaʿnī nā-gāh ḳulzüm-i kenz-i maḫfī bār-ı muḥabbet ile temevvüc ve cūş [u] ḫurūş idüp, cümle ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı ki suver-i maʿlūmāt-ı İlāhiyye ki aʿyān-ı ṯābite ve māhiyāt-ı eşyāʾ ıṭlāḳ olunur... [19b]*

Ankaravî'nin Minhâcu'l-Fukarâ adlı eserinden de birçok bölüm hiç değiştirilmeden şerh metninin içine kopyalanmıştır. Ankaravî 17. yüzyılda, Hoca Neş'et 18. yüzyılda yaşamıştır. Şârih ise 19. yüzyılda yaşamış ve bu eseri kaleme almıştır. Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de doğrudan alıntı yöntemiyle farklı yüzyıllara âit metinler bir araya geldiğinden bir üslup bütünlüğünden söz etmek mümkün değildir.

Eserde manzum kısımlar oldukça fazladır. Şârihin fikirlerini desteklemek ve anlatımı daha etkili kılmak adına kullandığı bu kısımlar genellikle alıntıdır. Hâfız, Mollâ Câmî, Mevlânâ, Şemseddin-i Sivasî, Nahîfî Süleymân Efendi, Şems, İbn Fârız, Şebüsteri gibi şâirlerden alıntılar yapılmıştır. Bu durum metnin anlatımında tekdüzeliği engellemiştir. Eserde menkıbe ve kıssalara sık sık yer vermesi de buna hizmet etmektedir.

Metinde dikkat çeken bir diğer durum imlâ özellikleridir. Birçok manzum parçada ölçü ve kafiyeye aykırı imlâ söz konusudur. Şerhe konu edilen Mesnevî beyitlerinin imlâsında bile karşılaşılan bu hatalar, tarafımızdan kaynak metinlere ulaşılarak çözülmeye çalışılmış ve köşeli parantez kullanılarak belirtilmiştir; ulaşılamayanlar ise olduğu gibi bırakılmıştır. Metnin mensur kısımlarında da imlâ hatalarıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Âyet ve hadîslerin imlâsında bile eksik

kelime/kelime grupları mevcuttur. Her ne kadar bu imlâ hataları bazen derkenarlarla düzeltilmiş olsa da bu düzeltmelerin sayısı çok azdır. Bu durum metnin daha iyi anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'nin dili bâzen sâde iken bâzen oldukça ağırdır. Türkçe deyim ve atasözleri ve Eski Anadolu Türkçesine ait kelime örneklerinin yanı sıra Arapça ve Farsça zincirleme tamlamalar ve yine bu dillere ait özdeyişlere bir arada yer verilmiştir. Metinden alınan aşağıdaki parçalar bu durumu örneklendirmektedir:

"...Pes ehl-i ḳāfile İbrāhīm Edhem ḥażretlerinüñ kim idügini bilmediler, zīrā ġāyetle fenāda idiler. Pes kārbān Kaᶜbe'ye bir ḳonaḳ mesāfe ḳaldıḳda kārbānīden bir nice kimseler ilerü gidüp Kaᶜbe'ye dāḫil olduḳda ehl-i Kaᶜbe ol kimesnelere, ne yirden gelirsüz, diyü suᶜāl ḳıldıḳda anlar, Baṣra'dan gelürüz ᶜaẓīm kārbānuz, diyü cevāb virdiler. Anlar didiler ki, Baṣra'da Şeyḫ İbrāhīm Edhemi bilü[r] misüz? ..." [46a]

"*… hemāndem pādişāh-ı ḥuḳūḳ-penāh iẓhār-ı neşāṭ ḳılup gelüp Çīniyān-ı hüner-nümāyān, şehriyār-ı pāk-naẓara emr-i nuḳūşda olan daḳāyıḳların ᶜarżı farż bilüp gūşe-be-gūşe seyr idüp ṣanᶜat-ı hendesede mahāretlerin ve ᶜilm-i nuḳūş-ı pergārda ḥaẓāḳatların şāh-ı nüktedāna bildürdüklerinde fī'l-vāḳiᶜ mezāyā-yı nuḳūşa vāḳıf ve zevāyā-yı ṣuvere ᶜārif olıcaḳ ṣad āferīn ü sipās ve hezārān istiḥsān-ı bī-ḳıyās ḳıldıḳdan soñra müjdeye sīm ü zer niṣār ve her birin ḫilᶜat-ı bisyār ile pür ridā [vü] izār buyurup …"* [71b]

Eserde yukarıdaki örneklere ek olarak *yetürdi câna meni, gözlerüm kızıl kana boyandı, dünyadan göz yumdum*[40] gibi ifâdeler ile birlikte *mencerrebe'l-mucerreb ḥallet lehu'n-nedāmeh*[41]*, kesel aḥlā mine'l-ᶜasel*[42] gibi ifâdelerin bir araya toplanmış olması şârihin Türkçe gibi Arapça ve Farsçaya da hakim olduğunu gösterebileceği gibi, yaptığımız incelemede, aslında bu farklılığın temelinde şârihin faydalandığı kaynakları bir müstensih hassasiyetiyle kopyalamasının yatmakta olduğu tespit edilmiştir.

[40] Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [127b]
[41] "Tecrübe edilmiş işi tekrar tecrübe eden, ondan pişmanlık alır." Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [230a]
[42] "Tembellik baldan daha tatlıdır." Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [222a]

2.2. METİN ŞERHİ METODU

Klâsik metinlerin şerhinde; muhâtabın seviyesi, şârihin konumu ve amacı, metnin biçimi (manzum/mensur oluşu) ve muhtevası önemlidir. Şerhlerde umumiyetle önce şerh edilecek metin verilir, sonra muhâtabın metni anlamasını sağlamak için metinde yer alan bazı kavramların anlam ve gramer yapısı açıklanır. Kelime/kavram aşamasından sonra ifâde ve anlam dünyası açıklanmaya çalışılır. Metin bağlamlı olmak kaydıyla, şârihin yorumları şerhin en önemli kısmıdır. Şârih ileri sürdüğü düşüncelerine çeşitli kaynaklardan örnekler getirir ve dayanaklar bulmaya çalışır. Kimi zaman muhâtabın yanlış anlamasını engellemek amacıyla, metinden ne anlaşılması gerektiğini bizzat ifâde eder.[43] Hoca-zâde Muhammed Râsim de şerhinde bu ilkelere bağlı kalmıştır. Eserin genelinde mufassal şerh görülürken bazı kısımlarda mücmel şerhe tesâdüf edilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi 187 adet beytin şerh edildiği metinde ilk on sekiz beyte yapılan şerhin diğer beyit şerhlerine göre daha detaylı olduğu görülmektedir. Mesnevî'nin sadece ilk beytine yapılan şerhin bile 16 varaktan oluşması bu duruma açık bir örnektir. Bu bölümde şerh; kelime hatta harf düzeyine kadar indirgenmiş; birçok âyet, hadîs, menâkıb-ı evliyâ, edebî ve tasavvufî kaynaklardan alınan manzum ve mensur metin parçaları ile desteklenmiştir.

Şerhin geneline bakıldığında, yukarıda da zikredildiği gibi, tek yöntemin kullanılmadığı görülmektedir. Şem'î şerhindeki mısra eksenli şerhten ziyâde Ankaravî'nin şerhindeki gibi beyit eksenli bir şerh yöntemi izleyen şârih; Mesnevî başlığıyla beyti verdikten sonra şerh yoluna gitmiştir. Genel olarak metnin ilk bölümlerinde mufassal, son bölümlerinde ise mücmel şerh örnekleri oluşturmuştur. Mücmel şerh örneklerine şu beyitler örnek olarak verilebilir:

(116) Meṣnevī
Naᶜrahā zed ḫalḳ cemᶜ āmed ber-ū
Gebr u gūyān eyyuhe'n-nās ıḥderū
Öyle naᶜrālar urup āh u feryād eyledi ki, ḫalḳ anuñ başına cemᶜ oldı. Ol kāfir olan mihmān dir idi; ey nās, benüm nezdümden ḥaẕer idüñ, yaᶜnī uzaḳ oluñ.

[43] Ahmet Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (1. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük),** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010), s. 64.

(117) Meṯnevī

Mī-zed ū ber-ser ki ey bī-ᶜaḳl ser

Mī-zed ū ber-sīne ke'y bī-nūr [ber]

Başına urup dir idi ki, ey ᶜaḳlsuz baş; gögsüne urup dir idi ki, ey nūrsuz ṣadr.

(118) Meṯnevī

Çun zi-ḥad bīrun bi-lerzīd u ṭepīd

Muṣṭafāeş der-kenār-i ḫod keşīd

Ol dereceye bāliġ olup ḥadden aşdı, titremegi başladı ṭaşdı. Ol demde ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ḥażretleri ol mihmānı der-āġūş eyledi, yaᶜnī başını kenār üzerine vażᶜ eyledi. [201b]

Mufassal şerh kullandığı bölümlerde ise şârih olabildiğince konuyu detaylı ele almıştır. İlk dört beyit dışında şerh bölümleri genel olarak beytin Türkçeye çevirisi ile başlamaktadır. Beşinci ve altıncı beyit örnekleri aşağıda sunulmuştur:

(5) Meṯnevī

Men be-her cemᶜiyyetī nālan şudem

Cuft-i bed-ḥālān u ḫoş-ḥālān şudem

Yaᶜnī derūn-ı mā-sivādan ḫālī ve nefḫā-yı İlāhiyye ile mālī olan mürşid-i ᶜālī-rütbet ve vālī-yi vilāyet dir ki, ben merātib-i sülūkda her bir mertebede esrār-ı neyistān-ı ḥaḳīḳīden gūyān oldum ve ᶜışḳ-ı eḥadiyetile nāle ḳıldım ve her bir mertebenüñ ahālīsinden nīk ü bed ile cüft oldum ve ṣoḥbet ḳıldım. Yine herkes baña kendü ẓannından yār oldı. [26b]

(6) Meṯnevī

Her kesī ez-ẓann-ı ḫod şud yār-ı men

Ez-derūn-ı men ne-cust esrār-ı men

Yaᶜnī herkes kendü ẓannından baña yār oldı ve derūnımı bilmedi. Maḳṣūdun bi'ẕ-ẕāt ne oldığını ḥaḳīḳatle bilmedi. [32a]

Şârih bu çeviriyi bazen, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, genel olarak değil de kelime / kelime grubuna indirgeyerek yapmıştır. Yedinci ve on birinci beyitler buna örnek olarak verilebilir:

(7) Meṯnevī

Sırr-ı men ez-nāle-i men dūr nīst

Līk çeşm u gūş-rā ān nūr nīst

Līk lākin, çeşm u gūş-rā göze ve ḳulaḳa, ān nūr ol nūr, nīst olmadı. Yaʿnī gözde ve ḳulaḳda ol nur olmadı. [34b]

(11) Meṯnevī

Ney ḥarīf-i her ki ez-yārī burīd

Perdehāyeş perdeḥā-yı mā dirīd

Yaʿnī ney ḥarīf, ney musāḥibdür; her ki her kimse ki, ez-yārī yārinden, burīd münḳaṭıʿ ola, perdehāyeş neyüñ perdeleri, perdehā-yı mā bizim perdelerimizi, dirīd yırtıcıdur. [41a]

İlk dört beyitte ise şârih, beytin tercümesini vermeden doğrudan şerhe başlamıştır. İlk beyit örneği şu şekildedir:

(1) Meṯnevī

Bi'şnev ez-ney çun ḥikāyet mī-kuned

Ez-cudāyīhā şikāyet mī-kuned

El-bāʾu işāretun ilā-besmeleti'ş-şerīfeti ve huve cāmiʿun bi-esrārillāhi Teʿālā … [2a]

Beyitlerin tercüme kısımlarında sonra şerh kısımları oldukça detaylıdır. Şârih, şerh kısmında yaptığı açıklamaları âyet ve hadîslerle destekler. İncelemenin ilerleyen bölümlerinde de detaylandırılacağı üzere şerhte başvurduğu temel kaynaklar âyet ve hadîslerdir. Bunun yanı sıra peygamberler tarihi, hulefâ-yı râşidîn, menâkıb-ı evliyâ, tasavvufî ve edebî metinler gibi birçok kaynaktan da istifâde eder.

Şerhte dikkat çeken bir diğer üslup özelliği de soru-cevap yönteminin kullanılmasıdır. Şârih, okuyucunun aklına gelebilecek soruları *eger sāʾil suʾāl iderse, sen dirseñ ki, eger suʾāl olunursa, dinilürse, eger dirseñ* gibi bir ifadeye bağlayarak sorar ardından *el-cevāb* diyerek bu sorulara cevap verir. Aşağıda örnekleri verilen bu yöntem şârihin fikrini daha kuvvetli savunmasına ve ispatlamasına zemin hazırlamaktadır:

…eger suʾāl idersen ki; mükellef Rabb'dür, Rabb ne ḥālle mükellef olur? El-cevāb: Bu beyt çoḳ kelāma müncer olur lākin saña icmālen şerḥ eyleyim ki ḳalīl, keşīre delālet eyleye. Ehlullāh dirler ki, lā-mevcūde illāllāh fehvāsınca min-ḥayşi'l-ḥaḳīḳa Cenāb-ı Ẕāt celle ve ʿalādur ki esmā vü ṣıfātıyla mütecellīdür... [31a]

…Bu taḳdīrce ṣūfiyyenüñ kelāmı, felāsife kelāmına müşābih olmaz mı, diyü suʾāl olunursa el-cevāb: Felāsife eşyāʾ içün aṣlā ve ḳaṭʿā vücūd yoḳdur dirler ammā ṣūfiyye ʿindinde vücūd vardur, min-ḳabīli'l-vehmi ve'l-ḫayāldür... [63b]

…eger sāʾil suʾāl iderse ki; ervāḥ ol ʿālemden bunda gelmeye ḥikmet ne ola, ol ʿālemde ḳalsa olmaz mıydı ve şāniyen bunda muḳteżā-yı ḥikmet oldıġı taḳdīrce her menzīlde bir rūḥānī libāsın ḫalʿ idüp anuñ bedeli ẓulūmātı ilbāsınuñ sebebi nedür? El-cevāb: Allāhu aʿlem, ʿālem-i ʿulvīden işbu ʿālem-i süflī-yi ẓulmāniyye on sekiz biñ ʿālemi menzil-be-menzil seyr iderek ʿālem-i cisme gelmenüñ ḥikmeti budur ki; rūḥuñ ol ʿālemde kemālātı heb mevhibī idi, kesbī degül idi. Ve ol ʿālemi zaḥmetsüz rāygān bulmaġla ḳadrin bilmezdi. Pes Ḥażret-i Ḥakīm cellet ḥikmetehu murad-ı ʿaliyyesi taʿalluḳ eyledi ki bir zamān ʿālem-i hicre ṣala, ʿālem-i vaṣluñ ḳadrin bile… [118b]

Hoca-zâde'nin şerh metodunda dikkat çeken bir diğer durum, "Eserin Dil ve Üslup Özellikleri" başlığında da değinildiği gibi, metinde faydalanılan kaynak sayısının oldukça fazla olmasıdır. İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî'nin Minhâcu'l-Fukarâ adlı eseri ile Hoca Neş'et'in Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eserleri, şârih tarafından en çok istifâde edilen eserlerdir. İlk iki beyitte Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eserin birçok bölümü, olduğu gibi şerh metninin içine aktarılmıştır. Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî ile bu metnin dibacelerindeki benzerlik de dikkat çekicidir.[44] Minhâcu'l-Fukarâ adlı eserdeki birçok bölüm de şârih tarafından şerh metnine taşınmıştır. Bu kitabın içinde yer alan Huccetu's-Semâ' adlı risâlenin temel konuları ilk iki beytin şerhinde kullanılmıştır. Kitabın ana konuları olan esrârü'ş-şer'iyyeden, merâtib-i sülûktan ve Mevlevîlik âdâb ve erkânından ise metnin muhtelif

[44] Karşılaştırma için bkz. Hoca Neş'et, **Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî**, Dâru't-tıbaâti'l-âmire, İstanbul 1263/1846-47.

yerlerinde birçok alıntı vardır. Eserin geneline bakıldığında Mesnevî beyitlerinin şerhi ile Minhâcu'l-Fukarâ'nın bir arada sunulduğu görülmektedir.

2.3. ŞERHİN KAYNAKLARI

2.3.1. Âyetler

Dinî-tasavvûfî bir metnin Kur'an-ı Kerîm'den bağımsız bir şekilde şerhi mümkün olmadığından, şârih de sıklıkla âyetlere başvurmuş ve bu yolla şerhinin tesirini arttırmıştır. Kullandığı âyet sayısı oldukça fazladır. Şerh metninde geçen âyetlerin listesi şu şekildedir:

İsrâ Sûresi 1, 44, 60, 70, 82, 85; Meryem Sûresi 18, 23, 25; Yâsîn Sûresi 13, 22, 65; A'râf sûresi 69, 86, 142, 143, 172, 199; Lokman Sûresi 6; Rûm Sûresi 7, 15, 17, 18, 22; Bakara Sûresi 17, 30, 34, 37, 110, 125, 148, 152, 153, 165, 184, 196, 222, 223, 238, 245, 255, 257, 258, 260, 269, 273; Sâd Sûresi 23, 30, 44, 75, 76, 83; Zâriyât Sûresi 55; Fâtır 1, 32, 39; Sâffât Sûresi 96, 113, 123, 130, 143; Kalem Sûresi 1, 4; Yûnus Sûresi 5, 14, 26, 36, 62; Hûd Sûresi 42, 44, 97; Necm Sûresi 3, 4, 8, 9, 17; Neml Sûresi 88; Enfâl Sûresi 1, 17; Müzzemmil Sûresi 8; Âl-i İmrân Sûresi 31, 39, 97, 126, 173, 200; Fetih Sûresi 10; Tâ-Hâ Sûresi 5, 9, 12, 17, 20, 44, 55, 114, 130; Kıyâmet Sûresi 10, 16, 17, 18; Tahrîm Sûresi 6, 9; Kehf Sûresi 18, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82; Nûr Sûresi 30, 35; Tebbet Sûresi 5; Ahzâb Sûresi 72; Zâriyât Sûresi 56; En'âm Sûresi 52, 75, 79, 91, 122, 152, 160; Nisâ Sûresi 29, 43, 58, 97, 172; Nâzi'ât Sûresi 24, 40, 41; Zuhruf Sûresi 32; Secde Sûresi 17; Hadîd Sûresi 3, 4; Kâf Sûresi 30, 32; Mâide Sûresi 3, 6, 110; Bürûc Sûresi 16; Kasas Sûresi 83, 88; Mü'min Sûresi 16, 17, 44; Kureyş Sûresi 3, 4; Enbiyâ Sûresi 20, 69, 83, 91; Talâk Sûresi 12; Âdiyât Sûresi 1, 2, 3, 4, 5; Şûrâ Sûresi 11, 40; Tevbe Sûresi 25, 40, 60, 82; Furkân Sûresi 70; Nahl Sûresi 53, 125; Hucurât Sûresi 13; Zümer Sûresi 3, 69; Fussilet Sûresi 30, 39; Sebe' Sûresi 13; Yûsuf Sûresi 30, 31, 67, 84, 94; Müddessir Sûresi 31; Câsiye Sûresi 15, 23; Muhammed Sûresi 12, 19; Şu'arâ Sûresi 88, 89; Fecr Sûresi 27, 28; Mutaffifîn Sûresi 7; İnsan Sûresi 21; İnşirâh Sûresi 1; Duhâ Sûresi 1, 2, 3; Tîn Sûresi 5; Hicr Sûresi 29, 72, 75; İbrâhîm Sûresi 5, 25; Mülk Sûresi 15; Nebe' Sûresi 6; Târık Sûresi 9; İhlâs Sûresi 1, 2, 3, 4; Leyl Sûresi 118, 19, 20, 21; Râ'd Sûresi 24; Kâri'a 6, 7.

Yukarıda zikredilen âyetlerden bazıları metnin içinde tekrarlanmıştır. Şerh metninde âyetlerin zikredildiği kısımlar genellikle *ḳālellāhu Teᶜālā, kemā ḳālellāhu Teᶜālā, kemā ḳālellāhu Teᶜālā fī-kelāmihi, Cenāb-ı ᶜAzze ve Celle buyurur, bu āyet-i kerīme şehādet eyler ki*… gibi bir ara ifâde ile başlar. Yoğun bir şekilde karşılaşılan âyet kullanımına şunlar örnek olarak verilebilir:

…Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ṭavᶜen ve ẕevḳen ve şevḳen ᶜibādet eylemekden ve daḫı biz ᶜabdüz dimekden ᶜār eylemezler. kemā ḳālellāhu Teᶜālā ***len yestenkife'l-mesīḥu en yekūne ᶜabden lillāhi ve le'l-melāᵓiketu'l-muḳarrabūn****…* [41b]

…kemā verede fi'l-Kurᵓāni'l-Kerīm ḳālellāhu Teᶜālā fīha ḥākiyen ᶜan-Ḥabībi'n-Neccār ***ve mā liye lā-aᶜbudulleẕī feṭaranī ve ileyhi turceᶜūn****…* [50a]

…bu āyet-i kerīme şehādet eyler ki, ve ***huve'lleẕī ceᶜalekum ḫalāᵓife fī'l-arḍ*** *ve ke-ẕālike ḳāle* ***s̲umme ceᶜalnākum ḫalāᵓife fī'l-arḍ*** *ve ḳāle* ***eẏan ve'ẕkurū iẕā ceᶜalekum ḫulefāᵓe****…* [52a]

Yukarıda zikredildiği gibi doğrudan âyet kullanımlarının yanı sıra dolaylı olarak âyet kullanımları da görülmektedir. Şârih, âyetten bir kelimeyi kullanarak bütün âyete gönderme yapmaktadır. Bu uygulamanın örnekleri aşağıda verilmiştir:

…ᶜibādetde āsmān u zemīn ve māfīhā daḫı müşterekdür. Kemā ḳālellāhu Teᶜālā li's-semavāti ve'l-arḍ

Me̲snevī

İᵓtiyā ṭavᶜen mehāru ᶜāşıḳān

İᵓtiyā kerhen le-cellām ᶜāḳilān

Pes enbiyā u murselīn ve melāᵓike-i muḳarrabīn ve evliyā-yı mükemmelīn Cenāb-ı Ḥaḳḳa ṭavᶜen ve ẕevḳen ve şevḳen ᶜibādet eylemekden ve daḫı biz ᶜabdüz dimekden ᶜār eylemezler… [41b]

Yukarıdaki ifadede geçen *kemā ḳālellāhu Teᶜālā li's-semavāti ve'l-arḍ* ibaresi, Allâh Teâlâ'nın semâya ve yere buyurduğu gibi, şeklinde çevrilebilir. (Bu ifadede Fussilet Sûresi'nin 11. âyetine atıf vardır. Bu âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, isteyerek veya istemeyerek gelin, dedi. İkisi de, isteyerek geldik, dediler.*)

...Pes Nemrūd'uñ emriyle pā-yı mancınıḳa Ḥażret-i İbrāhīm'i ilkā maḥallinde iken bunları gördükde ḳaṣr-ı dilden evvāh-ı ḥalīm hemān bir āh itdi. Ṣandılar ki ehl-i evlād u ᶜaşāᵓirinden iftirāḳa ve bu ihānetle iḫtirāḳa āh ider ola... [65a]

Yukarıdaki ifadede geçen *evvāh-ı ḥalīm* ibaresi; çok dua eden, yumuşak huylu anlamına gelmektedir. (Bu ifadede Hûd Sûresi'nin, 75. âyetine atıf vardır. Söz konusu âyette Hazret-i İbrahim şu şekilde tanıtılmaktadır: *İbrahim cidden yumuşak huylu, bağrı yanık, kendisini Allah'a vermiş biriydi.*)

Şârih âyet kullanımında çoğu yerde âyeti zikrederek geçmiş olmasına rağmen bazen andığı âyeti tercüme etme yoluna da gitmiştir:

...Pes gerekdür şeyḫ Ḥażret-i Resūl'üñ sünnet-i seniyyesine ve sīret-i ᶜaliyyesine mütābaᶜat eyleye, tā maḥbūb u manzūr-ı Ḥaḳ ola. Kemā ḳalellāhu Teᶜālā ***ḳul in kuntum tuḥibbunellāhe fe't-tebiᶜūnī yuḥbibkumullāh*** *ilā-āḫiri'l-āyet. Yaᶜnī eger Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a muḥabbet daᶜvāsını kılursañuz Ḥażret-i Nübüvvet-penāhuñ aḳvāl u efᶜāl u aḥvāline mütābaᶜat eyleyüñ ḥaṭṭā Allāh Tebāreke ve Teᶜālā sizi seve...* [42b]

Metinde âyetlerin yukarıda zikredilen şekillerde kullanılması dışında tefsîr bölümleri de mevcuttur. Eserin bazı kısımlarında, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde isimleri anılacak olan tefsîr kitaplarından da istifâde edilerek tefsîr örnekleri verilmiştir. Bu örneklerin oldukları bölümlerde eser, Mesnevî şerhi olmaktan çok bir tefsîr kaynağı olma özelliği gösterir. Metnin [111b] sayfasından itibaren takip eden üç varaklık kısım Tâ-Hâ Sûresi'nin 12. âyetinde geçen ***feḫlaᶜ naᶜleyke*** (ayakkabılarını çıkar) ifadesinin 7 açıdan açıklamasıyla ilgilidir. [217a] sayfasından [235b] sayfasına kadar, yani metnin sonuna kadar, yaklaşık 19 varaklık kısım Kehf Sûresi'nin 22 âyetlik (60-82) kısmının tefsîri hükmündedir. Metinde benzer örnek sayısı fazladır.

2.3.1.1. Şârihin Faydalandığı Tefsîr Kaynakları

Şârih, Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de tefsîr kaynaklarına oldukça sık yer vermiştir. Bu kaynakları çoğu zaman belirten şârih, bazen de herhangi bir kaynak ismi vermeden alıntılar yapmıştır. Şârihin faydalandığı tefsîr kaynakları, kullanım sıklığına göre aşağıda listelenmiştir.

1. Mefâtihu'l-Gayb

Fahreddin Er-Râzî'nin kaleme aldığı Kur'ân-ı Kerîm tefsîridir. Et-Tefsîrü'l-Kebîr ve Tefsîrü'r-Râzî adlarıyla da bilinen bu eserden şârih, şerh metninde sıklıkla alıntı yapmıştır. Bu alıntıları kimi zaman Türkçeye çevrilmiş olarak verirken kimi zaman Arapça olarak vermiştir. Örnekleri aşağıda sunulmuştur:

…İmām Faḫr-ı Rāzī buyurur ki; fi'l-ḥaḳīkā ḳavl-i muḫtār budur ki şol sebeb-i ḥayāt olan rūḥdan suᵓāl itmemiş olalar ve cevāb daḫı aḥsen-i vücūh üzre vāḳiᶜ olmışdur. Beyānı budur ki, rūḥdan suᵓāl itmek iḫtimāldür ki māhiyyetinden suᵓāl itmek ola. Yaᶜnī rūḥ ne nesnedür, ḥaḳīḳati nedür, dimek ola… [36b]

…İmām Faḫru'd-dīn-i Rāzī Tefsīr-i Kebīr'inde ***velleẕīne āmenū eşeddu ḥubben lillāh*** *āyet-i kerīmesinde Maᶜna'ş-şevḳi ilallāh mesᵓelesinde buyurur ki iᵓlem enne'ş-şevḳe lā-yuteṣavveru illā ilā-şeyᵓin udrike min-vechi ve lem-yudrik min-vechi fe-emma'lleẕī lem-yudriku aṣlen felā-yeştāḳu ileyhi ve mā-udrike bi-kemālihi lā-yeştāḳu ileyhi ṯumme inne'ş-şevḳa ile'l-meşūḳi min-vecheyni eḥaduhumā ennehu iẕā raᵓahu ṯumme ġāba ᶜanhu işṭāḳa ilā-ruᵓyetihi ve'ṯ-ṯānī en yerā veche maḥbūbihi…* [24a]

2. El-Keşşâf

Zemahşerî tarafından kaleme alınan bir tefsîrdir. Şârihin tefsîrde başvurduğu bir diğer kaynak olan bu eseri kullanımı şu şekildedir:

…ve ḳāle ṣāḥibu'l-Keşşāfi ey ẕūnūr-i semāvāti ve'l-arż yunevviru's-semāvāti bi-nūri'l-melāᵓiketi'l-muḳarrabīn ve'l-arża yunevveru bi-nūr-i enbiyāᵓi'l-murselīn ***meṯelu nūrihi*** *ey meṯelu nūrullāh…* [199b]

Yukarıdaki kullanımlara ilave olarak şârihin [130a]'da Duhâ Sûresi için yaptığı açıklamalar El-Keşşâf'ta aynı sûre için yapılan açıklamalara büyük benzerlik

taşımaktadır; fakat şârih tarafından kaynak gösterilmemiş olmasından dolayı bu kısım örnekler arasına alınmamıştır.

3. Tefsîr-i Kebîr, Te'vilât

Muhyiddin İbn Arabî'nin bu şerh metninde çok sık başvurulan bir kaynak olduğu, metne bakılınca kolaylıkla görülebilecek bir gerçektir. Diğer eserlerine, Fütûhât başta olmak üzere, sıklıkla yer verildiği gibi Arabî'ye ait olan, iki ciltten oluşan bu esere de metinde yer verilmiştir. Çoğu zaman eser ismi zikretmeden doğrudan Arabî'yi işaret eden şârih, bazen eser ismi de anarak alıntı yapmış ve detaylı bilgi için kaynak göstermiştir. Bu tefsîrin de eserdeki kullanımı şu şekilde örneklendirilebilir:

...ḳāle'ş-Şeyḫu'l-Ekber fī-Tefsīrihi fe-temeṩṩele lehā beşeren seviyyen ey fe-lemmā temeṩṩele'r-Rūḥu'l-Emīn elleẕī huve Cibrīlu li-Meryeme beşeren seviyyen taḫeyyelet ennehu beşerun yurīdu muvāḳaᶜatehā festeᶜāẕet billāhi minhu istiᶜāẕeten bi-cemᶜiyyetin minhā li-yuḫallişehallāhu minhu Pes vaḳtā kim Rūḥ-ı Emīn, Meryem'e beşer ṣūretinde mütemeṩṩil oldı, Meryem taḫayyül eyledi ki Cibrīl beşerdür, aña muvāḳaᶜat itmek ister. Pes vaḳtā kim Rūḥ-ı Emīn, Meryem'e beşer ṣūretinde mütemeṩṩil oldı Meryem taḫayyül eyledi ki; Cibrīl beşerdür, aña muvāḳaᶜat itmek ister. Pes Meryem, Cibrīl'den Allāh'a istiᶜāẕe eyledi.... [110b]

...ve ḳāle'ş-Şeyḫu'l-Ekber ey isteḳarre'r-raḥmetu ᶜale'l-ᶜarşi ve tafṣīluhu meẕkūrun fī-Tefsīri'ş-Şeyḫi'l-Ekber ḳuddise sirruhu'l-aṭhar... [193a]

4. El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân

İmam Kurtubî'ye ait olan bu tefsîrden de şârih faydalanmıştır. Metindeki kullanımı şu şekilde örneklendirilebilir:

...zīrā rūḥ çoḳ maᶜnāya gelür. İmām Ḳurṭubī tefsīrinde beyān ider ki, rāciḥ olan budur ki murādları rūḥ-ı insāndan suᵓāl ola. ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmdan suᵓāl olmaya zīrā ṭāᵓife-i Yehūd anuñ rūḥullāh idigine ḳāᵓil degüldürler ki aña rūḥ diyeler daḫı suᵓāl ideler ve murādları Cibrīl yāḫud āḫer melek daḫı degül idi zīrā anlar melekler idügi maᶜlūmdur, müşkil nesne degüldür, imtiḥān idüp suᵓāl ideler... [36b]

…***fe-subḥānallāhi ḥīne tumsūne ve ḥīne tuṣbiḥūn ve lehu'l-ḥamdu fi's-semavāti ve'l-arżi ve ᶜaşiyyen ve ḥīne tuẓhirūn*** *erāde bi-**ḥīne tumsūn** el-maġrib ve'l-ᶜişāᵓ ve bi-**ḥīne tusbiḥun** el-fecr ve bi-ᶜaşiyyen el-ᶜāşr ve bi-**ḥīne tuẓhirūn** eẕ-ẕuhur ve ıṭlāḳu't-**tesbīḥ**i bi-maᶜna'ṣ-ṣalāti cāᵓe fī-ḳavlihi Teᶜālā **felev lā-ennehu kāne mine'l-musebbiḥīn** ḳāle'l-Ḳurṭubī ey mine'l-muṣallīn…* [130b]

5. İ'câzü'l-Beyân

Sadreddin Konevî tarafından yazılan ve Fâtiha Sûresi'nin tefsîri olan bu eserin tam ismi İ'câzü'l-Beyân fî-Tefsîri Ümmi'l-Kur'an'dır. Bu eser, şârih tarafından aşağıdaki şekilde kullanılmıştır:

...kemā ḳāle Ṣadru'd-dīn-i Ḳonevī fī-İᶜcāzu'l-Beyān ḥikāyeten ᶜan-şeyḫihi ḳāle şeyḫī ve imāmī men teḥaḳḳaḳe bi'l-kemāli mestaᶜmele ḳuvveten min-ḳivāhu illā fīmā ḫaleḳte lehu ve inne istiᶜmale ḳivāhu fīmā ḫaleḳte lehu şekertuhu ᶜinde'l-Ḥaḳḳi li-iḳāmeti'l-ᶜadli fīhimā ve taṣrīfuhu iyyāhā fīmā ḫaleḳte lehu ve hāẕā min aᶜlā ṣıfāti mertebeti'l-kemāli ᶜinde men ᶜarafe me'l-kemālu el-ᶜāḳilu yekfīhi'l-işāretu vallāhu aᶜlem bi'l-ḥaḳīḳat… [77b]

6. Me'âlimü't-Tenzîl

Ferrâ El-Begavî'nin Kur'ân-ı Kerîm tefsîridir. Şârihin şerhinde istifâde ettiği bir diğer kaynak olan bu eserin metinde kullanımı aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

… ẕekerehu'l-Beġavī fī-Meᶜālimu't-Tenzīl ve Baᶜl ismu ṣānemin ve Bek huve ṣulṭānu tilke'l-ḳaryeti ve kāne haẕa'ṣ-ṣanemi'l-musemmā Baᶜlen maḫṣūṣen bi'l-meliki ve kāne İlyāsi'l-leẕi huve İdrīs ḳad meṣṣele lehu infilāḳu'l-cebeli'l-musemmā Lubnān mine'l-libāneti ve hiye el-ḫācetu ᶜan-farasin min-nārin ve cemīᶜu'l-āyeti min-nārin fe-lemmā rāᵓahu rakibe ᶜaleyhi fe-saḳaṭat ᶜanhu'ş-şehvete fe-kāne ᶜaḳīlen bilā-şehvetin felem yebḳa lehu teᶜalluḳun bimā teteᶜallaḳ bihi'l-aġrāżu'n-nefsāniyyet ... [110a]

7. Hakâiku't-Tefsîr

Muhammed bin Hüseyin Es-Sülemî tarafından yazılan Kur'ân-ı Kerîm tefsîridir. *Mutasvvıfların Kur'ân âyetleri üzerindeki yorumlarını derleyen ilk kapsamlı çalışmadır. Eserde, bazı müfrit sûfîlerin Kur'ân'ın zâhirî mânaları ile ehl-i sünnetin itikad ve uygulamalarına ters düşen aşırı görüş ve tutumlarını hatırlatan cüretli*

te'villere sapmadan Kur'ân'ın işârî ve bâtınî anlamlarına ağırlık verilmiştir.[45] Sülemî'nin bu tefsîri de yine şârihin başvurduğu tefsîr kaynaklarından biridir. Eserdeki kullanımı şu şekildedir:

... Tefsīr-i Ḥaḳāyıḳ'da meẕkūr ve ekṣer kütüb-i meşāyiḫde mestūrdur ki Ebu'l-Ḥasan Nūrī'den naḳl olunur: Ḳāle fīhi inne Ebe'l-Ḥaseni'n-Nūrī baḳiye fī-velehin sebᶜatu eyyāmin lem-yeᵓkul ve lem-yeşrab ve lem-yenem yeḳūlu Allāh Allāh fe-uḫbira'l-Cuneydu bi-ẕālike fe-ḳāle unẓurū emeḥfūẓun ᶜaleyhi evḳātuhu em lā fe-ḳīle innehu yuṣalli'l-farāᵓiże fe-ḳāle'l-ḥamdulillāhi'lleẕī lem-yecᶜal ᶜaleyhi li'ş-Şeyṭāni sebīlen ṣumme ḳāle ḳūmū ḥattā nezurrūhu.... [30b]

8. Envâru't-Tenzîl

Beyzâvî'ye ait olan bu Kur'ân-ı Kerîm tefsîrinin tam ismi Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîldir. Bu kaynak da şârihin faydalandığı tefsîrler arasında yer almaktadır. Kullanım örnekleri aşağıda verilmiştir:

...Ṣāḥib-i Keşşāf ve Beyżāvī raḥmetullāhi ᶜaleyhumā, ***leylen*** *ẕikrinüñ fāᵓidesi tenkīr ile isrā zamānınuñ azlığına delāletdür; baᶜżı Kurᵓān'da* ***mine'l-leyl*** *vārid olmışdur, baᶜżu'l-leyl dimekdür, didiler...* [105b]

*...**fe-men kāne yercū liḳāᵓe rabbihi felyaᶜmel ᶜamelen ṣāliḥen ve lā-yuşrik bi-ᶜibādeti rabbihi eḥadā** ḳāle'l-Beyżāvī bien yurāᵓī ve yeṭlubu minhu ecren Yaᶜnī Rabb'isinüñ ᶜibādetine şerīk ḳılmaya ḫalḳa mürāᵓilik itmekle. Veyāḫud Rabb'isinden ecr ṭaleb eylemeye. Maᶜlūm oldı ki, dünyā vü āḫiretden ecr ṭaleb itmek şirk-i ḫafīdür...* [45b]

9. Te'vîlât-ı Necmiyye

Necmeddîn-i Dâye'nin kaleme aldığı Kur'ân-ı Kerîm tefsîridir. Tam adı Bahrü'l-Hakâ'ik ve'l-me'ânî fîTefsîri's-Seb'i'l-Mesânî'dir. Eser Aynü'l-Hayât ve et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimleriyle de bilinir. Bu tefsîrden metnin sadece bir yerinde alıntı mevcuttur. O alıntı ise şu şekildedir:

[45] Süleyman Ateş, "Hakâiku't-Tefsîr", TDVİA, TDV, İstanbul 1997, c.15, s.163.

…Teʾvīlāt-ı Necmiyye'de, ***ve faẕẕalnāhum ʿalā-keṯīrin mimmen ḫalaḳna tafḍīlā*** *āyet-i kerīmesinde keṯīri melāʾikeye ḥaml idüp bu ṭarīḳ ile insüñ melāʾikeden efḍaliyyetin iṯbāt itmişdür. Ve mā-ʿadā olan üç ḥişşeyi daḫı on cüzʾ eyleyüp ṭoḳuzın şeyāṭīn ve birin cinn ü ins ḳılmışdur. Ve cinn ü insi daḫı on cüzʾ ḳılup ṭoḳuzun cinn ve birin ins eylemişdür. İnsi daḫı yüz yigirmi beş cüzʾ eyleyüp yüz ḥişşesin bilād-ı Hind'de ḳılmışdur ki Sāṭuḥ ve Mālūḫ ve Māsuḫ ve Māluḳ anlardandur. Sāṭuḥ insandan ol ṣınıfdur ki başları kilāb başı gibidür ve Mālūḫ'uñ gözleri gögüslerindedür ve Māsuḫ'uñ ḳulaḳları fīl ḳulaġı gibidür ve Māluḳ, düvāl pāy, yaʿnī ḳayış baldır didikleridür ki yürümege iḳtidārları yoḳdur. Bir kimse anlardan birine uġrasa; yürümege ḳudretüm yoḳdur, beni bir miḳdar götür, diyü yalvarmış. Ol daḫı esirgeyüp üzerine aldıḳda uzun baldırını ḳayış gibi ol kimsenüñ boynına ve beline ṭolayup ṣaḥrālarda helāk olunca segirtürmiş. Ve bu yüz ʿaded ṭavāʾifüñ cümlesi ehl-i nārdur...*

[114b]

10. Hüseyin Vâiz Tefsîri

Kur'ân-ı Kerîm'in Fâtiha Sûresi'nden Nisâ Sûresi'nin 84. âyetine kadar olan kısmının iki ciltlik tefsîridir. Bu tefsîrden metnin sadece bir yerinde alıntı mevcuttur. O alıntı ise şu şekildedir:

…ḳāle fī-Tefsīri Ḥuseyni'l-Vāʿiz hāẕihi'l-ebyāti'l-laṭīfe

Beyt
Mā hemā eczā-yı Ādem būdeīm
Der-behişt an lahnhā beşnuvdeīm

Gerçi ber-mā riḫt āb u kil şehī
Yādemā āyed ez-enhā ki kehī
... [15a]

11. Tefsîr-i Abdu'r-Rahman bin Zeyd

Eserin metin içinde tek kullanımına tesadüf edilmiştir. Bu kullanım da aşağıdaki şekildedir:

…ʿAbdu'r-Rahmān bin Zeyd İbn Eslem Ḥaḳ celle ve ʿalā ḥażretlerinüñ ***ve mā-remeyte iz remeyte ve lākinallāhe ramā*** *āyet-i kerīmesinüñ tefsīrinde buyurmuşdur ki; maʿnāsı,*

yā Muḥammed, atdığıñ zamānda sen atmadıñ ve lākin Allāhu Teᶜālā ḥażretleri atdı dimekdür… [189a]

12. Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm

İbn Kesîr'e âit olan tefsîrdir. *Eser Tefsîru İbn Keşîr diye de bilinmekte ve rivayet tefsirleri arasında Taberî'nin Câmiʿu'l-beyân'ından sonra en meşhur tefsir kabul edilmektedir.*[46] Şerh metninde eserin kullanımı aşağıdaki şekildedir:

…İbn Keşīr bu āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde buyururlar ki; āyet-i kerīmenüñ ẓāhirinden fehm olunan budur ki, bu āyet-i celīle Medīne-i Münevvere'de Yehūd ṭāᵓifesi ṣuᵓāl itdikleri zamanda nāzil olmuş ola. Sūre-i Benī İsrāᵓīl ḫod cümlesi Mekke'de nāzil olmışdur ve Mekke'de nāzil olduġuna bu daḫı delīldür ki, Kureyş vardılar Yehūd ṭāᵓifesine; bize suᵓāl ögredüñ, varalum Ḥażret-i Muḥammed'e suᵓāl idelüm. Buña cevāb virmişler ki, bir āyet iki defᶜa nāzil olmaḳ cāᵓizdür, nice kerre vākiᶜ olmışdur. Bu daḫı iḫtimāldür ki evvel Mekke'de nāzil ola baᶜdehu Medīne'de nāzil ola. Ve Medīne'de suᵓāl olundıġı zamānda niçün alā'l-hor cevāb virmeyüp tevaḳḳuf itdiler, çünki āyet-i kerīme Mekke'de nāzil olmışdur. Sükūtuñ aṣlı ne idi, dinilür ise caᵓizdür ki daḫı vāżıḥ beyān nāzil ola, diyü tevaḳḳuf buyurulmuş ola... [36a]

13. Nakdü'l-Hatır

Eser, Şemseddin Sivasî'ye âittir. Kehf Sûresi'nde anlatılan, Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Hızır arasında geçen kıssanın tefsîridir. Sivasî bu tefsîri oluştururken kıssalardan, menkıbelerden, tasavvufî şiirlerden de faydalanmıştır. Bu eserin ismi, Şerh-i Müntehabâtı Mesnevî'de hiç geçmez; fakat iki eser arasında benzerlikler mevcuttur. Bu benzerlikler; menkıbeler, bazı manzum parçalar ve Kehf Sûresi'nin tefsîrinin yapıldığı kısımlardır.[47] Hoca-zâde'nin Sivasî'den yaklaşık üç yüz yıl sonra yaşamış olması Nakdü'l-Hatır'ı kaynak olarak kullanmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Benzer bölümlerin bazı kısımlarında Hoca-zâdenin daha detaylı bilgiler vermesi ve Nakdü'l-Hatır'dan hiç bahsetmemesi bu iki müellifin de başka bir ortak kaynaktan faydalanmış olabilecekleri ihtimalini güçlendirmektedir.

[46] Mustafa Öztürk, "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm", TDVİA, TDV, İstanbul 2011, c.40, s.295.
[47] Karşılaştırma için bkz. Şemseddîn Sivasî, **Nakdü'l-Hâtır** (Haz. Recep Toparlı, Durmuş Arslan), Sivas Belediyesi, İstanbul 2017.

2.3.2. Hadîsler

Şârih, şerh metnini oluştururken hadîslerden de sıklıkla istifâde etmiştir. Düşüncesini daha etkili kılmak adına başvurduğu hadîsleri farklı yöntemlerle vermiştir. Bazen ara ifadeyi de hadîsi de aşağıdaki örneklerde olduğu gibi Türkçe vermiştir:

…Efendimiz Ḥażret-i ᶜAlī ḥaḳḳında, ***yā ᶜAlī sen bendensin ve ben sendenim.*** *Bu sürūrdan Ḥażret-i ᶜAlī raḳṣ eyledi…* [10b]

…pes ehl-i fısḳa teşebbüh memnūᶜ oldı zīrā ***bir kimse bir ḳavme teşebbüh eylese ol onlardandur****…* [14a]

Şârihin yukarıdaki örneklerde olduğu gibi Türkçe hadîs kullanımı oldukça azdır. En genel kullanımı ara ifâdeyi de hadîsi de Arapça vermesidir. Bu kullanımın metindeki örnekleri oldukça fazladır. Aşağıya bazı örnekler alınmıştır:

…sālike lāzım ve vācib olan budur ki, iᶜtiḳādı nā-pāk ve ṭarīḳatde bī-pāk olan kimselerle muṣāḥabet ḳılmaya. Zīrā anlar ile muṣāḥabetden vaḥdet ü ᶜuzlet ḫayırlıdur. Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu ***el-vaḥdetu ḫayrun min-celīsi's-sūᵓi ve'l-celīsu'ṣ-ṣāliḥu ḫayrun mine'l-vaḥdeti****...* [34a]

…ᶜilm-i ledünnī-yi Raḥmānī didikleri Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ṭāᶜāt u ᶜubūdiyyet ve Resūl-i Ekrem'e mutābaᶜat şemeresidür ve fehm-i kitāb ve sünnet anuñla müyesser olur. Bunda ᶜilm-i şerīᶜat ve ᶜilm-i ḥaḳīḳat şarṭdur. Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām ***mattaḫaẕallāhu veliyyen cāhilen illā li-yuᶜallimehu****…* [67b]

…ve ḳāle ᶜalehi's-selāmu ***umirtu bi-mudārāti'n-nāsi kemā umirtu bi'l-farīżati****…* [3b]

Şârih bazen de metin içinde kullandığı hadîsin Türkçe anlamını da vermiştir; fakat bu kullanım şekli de fazla değildir. Bir örneği aşağıda verilmiştir:

…İmdi bu maḳāmda lāzımdur ki mürīd iḳtidāya ḳanḳı mürşid lāzımdur anı beyān idelüm icmālen ḳāle Resulullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ***ve'llezī nefsu Muḥammedin bi-yedih leᵓin şiᵓtum leubeyyinenne lekum enne ḥubbe ᶜibādillāhi***

ilallāhi elleẕīne yuḥibbunallāhe ilā-ᶜibādihi ve yuḥibbūne ᶜibādallāhi ileyhi ve yemşūne fil-arżi bi'n-naṣīḥati *Yaᶜnī ol Ẕāt-ı celle ve ᶜalā ḥaḳḳıyçün ki, nefsi anuñ yed-i ḳudretindedür, eger siz isterseñüz ḥaḳīḳat ḥāli ben size beyān idem. Taḥḳīḳen Allāh'uñ sevgilü ḳulları şol kimselerdür ki Allāh'ı ḳullarına sevdireler ve ḳulları Allāh'a sevdireler ve arżda nuṣḥ u pend ile yürürler…* [42a]

Yukarıdaki kullanımların yanı sıra şârih bazen, "fehvâsınca", "mısdâkınca", "sırrına mazhar ol" gibi ifâdeler kullanarak da hadîs vermiştir:

…biri daḫı ṭarīḳ-i ḫafiyye aṣḥābıdır ki, bunlar hemān vech-i ḫāṣṣaya teveccüh ile maḳṣūdlarına vāṣıl olmuşlardır. ***Et-turuḳu ilallāhi bi-ᶜaded-i enfāsu'l-ḫalāyıḳ*** *mışdāḳınca kaᶜbe-i maḳṣūdına vāṣıl olmuşlardur…* [23a]

…ve bir ḳısm daḫı oldur ki beyne'n-nās ismen ve resmen meşhūrdur velākin mertebeleri anlardan mestūrdur. Bunlar ol ẕevātdur ki mebāliġ-i ᶜuḳūl-i nāsa tenezzül itmişlerdür ve ***kellimu'n-nāse ᶜalā-ḳadar-i ᶜuḳūlihim*** *feḥvāsınca añladıḳları yerden söylemek semtine gitmişlerdür...* [35a]

…ey sāᵓil, evvelā şeref-i İslām ile müşerref olup baᶜdehu variṣ-i ḥaḳīḳat-i Muḥammedī ol. ***Taḫallaḳu bī-aḫlāḳillāh*** *sırrına maẓhar ol, bu vechle ḥaḳīḳat-ı rūḥdan ḫaberdār olasıñ, dimek olur...* [37b]

Beyitleri şerh ederken şârih, hadîs-i kudsî örneklerinden de faydalanmıştır.

…cürm ü ᶜiṣyānuñı ḫātırına getür ki Ḫudā-yı Lemyezel ḥażretlerinüñ raḥmet-i sābıḳāsı cūş idüp āh u feryādıña merḥamet buyura. Kemā ḳālellāhu Teᶜālā ***enīnu'l-muẕnibīne eḥabbu ileyye min-zeceli'l-musebbiḥīn****…* [50b]

…kemā ḳālellāhu Teᶜālā ***innelleẕīne yubāyiᶜūneke innemā yubāyiᶜūnallāh yedullāhi fevḳa eydīhim*** *Bu maᶜnāya bināen vāḳiᶜ olan ramā fiᶜli Ḫaḳ'la oldı. İşte buña ḳurb-ı ferāᵓiż tesmiyye olunur ki bu mertebe ṣallallāhu ᶜaleyhi ve selleme maḫṣūṣdur ammā ḳurb-ı nevāfil ki* ***kuntu semᶜuhu ve baṣaruhu*** *hadīṣ-i ḳudsīnüñ sırrına maẓhar olan ᶜabd-ı kāmildür. Bu sırrı ümenā-yı ümmet bilür ve kimseye keşf itmezler…* [191b]

2.3.2.1. Hadîsler Aktarılırken Zikredilen İsimler

Ebī Saᶜd, Cābir, Enes bin Mâlik, Ebū Hureyre, İbn Mesᶜūd, ᶜAmrubnu ᶜĀs, Zeyd bin Erḳām, Muᶜaẕ, Zeyd bin Eslem, Ubay bin Kaᶜb, İbn ᶜAbbās, ᶜUmer bin Ḫaṭṭāb, Cābir, Ebū Umāme, Ṣevbān, Ebī Kutāde, Deylemī, Ummu Ḫalid, Ebū Zer, ᶜĀᵓişe-i Ṣıddıḳa, ᶜUṯman bin ᶜAffān, ᶜAmrubnu Şuᶜayb, Buḫārī, Müslim, Nasāᵓī, Ebū Dāvūd, Ḳasṭalanī, Beyhakī, Hervī, Ebī Ḳutāde, Curcānī, Nevevī, İbn Hacer, Seḫāvī gibi isimler hadîsler aktarılırken zikredilmiştir. Şerh metninin içindeki kullanımları aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

...ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde vārid olmışdur ki, Ebū Hureyre ḥażretleri rivāyet iderler: Ḳāle Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ***iẕā ḳāme'l-ᶜabdu ila'ṣ-ṣalāti fe-innehu beyne yedi'r-Raḥmān fe-iẕe'l-tefete'l-ᶜabdu ḳalben ev ḳāliben ḳāle lehu'r-Rabbu ilā men teltefitu men huve ḫayrun leke minnī y'ebn-i ādem eḳbil ileyye fe-enā ḫayrun leke mimmen teltefitu ileyyi****...* [29a]

...Zeyd bin Eslem Ubey bin Kaᶜb'dan rivāyet ider ki, ḳaraᵓa Ubey bin Kaᶜbin ᶜinde Resūlillāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem āyeten fe-reḳav aṣḥāb-ı Resūlillāhi Resūlullāh fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu ***iġtenimu'd-duᶜāᵓe ᶜinde'r-riḳḳāti fe-innehā teclibu raḥmeten min-Allāhi****...* [38a]

…revā Zeyd bin Erḳām ᶜan-Resūlillāhi ᶜaleyhi's-selām ***iẕā erāde eḥadukum seferen felyuveddiᶜ iḫvānihi*** *fe-****innellāhe yecᶜalu lehu bi-duᶜāᵓihim el-berekete ve yaḥfeẕu dīnehu ve ᶜilmehu****…* [33b]

...isrā ḥadīṯini rivāyet iden saḥābe-i kirāmdan baᶜżısı bunlardur ki ẕikr olunur: Enes bin Mālik Ubey bin Kaᶜb ve Cābir bin Abdullāh ve Büreyde ve Semeret bin Cündeb ve İbn ᶜAbbās ve İbn ᶜAmr ve İbn Mesᶜūd ve İbn ᶜAmr ve Huẕeyfe ve Şeddād bin Evs ve ᶜAlī bin Ebī Ṭālib ve ᶜÖmer bin el-Ḫaṭṭāb ve Mālik bin Ṣaᶜṣaᶜa ve Ebū Ümāme ve Ebū Eyūb El-Ensārī ve Ebū Ḥabbe ve Ebū Zer ve Ebū Saᶜīd El-Ḫudrī Ebū Sufyān ve Ebū Hureyre ve ᶜĀᵓişe-i Sıddıḳā ve Esmā binti Ebū Bekr ve Ümmü Hāniye ve Ümmü Seleme raḍıyallāhu ᶜaleyhüm ecmaᶜīn. İmām Buḫārī rivāyetinde Ḳatāde ve Enes bin Mālik raḍıyallāhu ᶜanhumādan böyle vārid olmışdur ki, taḥḳīḳān Resūl-i Ekrem ḥażretleri (2) Leyle-i İsrā'dan aṣḥābına ḫaber virüp buyurdı ki… [105b]

…revā Buḫārī ve Nasāʾī ve Ebū Dāvūd ʿale'l-ittifāḳi ʿan-Cābirin raḍıyallāhu ʿanhu ḳāle kāne'n-Nebiyyu ʿaleyhi's-selām… [2b]

2.3.2.2. Hadîsler Aktarılırken Zikredilen Eserler

Saḥīḥ-i Buḫārī, Saḥīḥ-i Müslim, Meḳāṣıd-ı Ḥasene, El-Eẕkār, Meṣābiḥü's-Sünne, Şuʿabu'l-Īmān, Derecātü't-Tāʾibīn, En-Nihāye, Usūl-i Ḥadīṯ, Feth-i Ḳarīb, Avārifi'l-Ma'ārif, Şerh-i Buḫārī'ş-Şerīf gibi eserleri şârih hadîs aktarırken kullanmıştır. Metinde birçok hadîs kulanılmış olmasına rağmen bu hadîslerin alındığı kaynaklara işaret oldukça azdır. Şârihin kaynak eserleri nasıl zikrettiği aşağıdaki örneklerde görülebilir:

…baʿdeẕā ṭālibe bir mürşid-i zinde ve bir müʾeddib-i ferḫunde lāzımdur. Beyhaḳī Şuʿabu'l-Īmān'da ve Hervī Derecātü't-Tāʾibīn-nām kitābında bu ḥadīṯ-i şerīfi İbn ʿAbbās ḥażretlerinden bu güne tārīḫ idüp rivāyet iderler k,i beynā Resūlullāhi ve ʿindehu Cebrāʾīl fe-iẕā nezzelallāhu meleken ʿalā-Resūlihi yā Muḥammed innallāhe yuḳriʾuke's-selāme ve yuḫayyiruke beyne en tekūne nebiyyen ʿabden ev beyne en tekūne nebiyyen meliken fe-eşāre Cebrāʾīlun en tevāżaʿ fe-ḳultu nebiyyen ʿabden mufriḥan ẕālike'l-meleke ile's-semāʾi fe-ḳultu yā Cebrāʾīl men hāẕā ḳāle İsrāfīl … [43b]

…kemā ẕekerehu El-Ḳasṭalanī fī-Şerhi'l-Buḫārī'ş-Şerīf mufaṣṣalen ol Ḥażret'üñ ḳudūmı sebebiyle olan sürūrı iẓhār içün bu aḥvāli iderler idi. Ve bu sürūr, sürūr-ı Muḥammed ʿaleyhi's-selāmdur. Bu minvāl üzre semāʿ cāyizdür… [17a]

…kemā ruviye fi'ṣ-Ṣaḥīheyni ʿan-ʿĀʾişete raḍıyallāhu ʿanhā ennehā ḳālet rāʾeytu'n-Nebiyye ʿaleyhi's-selām yesturunī bi-ridāʾihi ve enā enẓuru ile'l-ḥabeşeti yelʿabūne fi'l-mescidi ḥattā ekūne ena'llezī esāmehu Yaʿnī Rasūlullāh'ı gördüm, beni ridā-yı mübarekeleriyle setr eyler ve ḥālbuki ben Ḥabeşe'nüñ luʿbına naẓar iderdüm, anlar oynarlar idi mescid eṭrāfında. Ḥattā şol ḳadar naẓar eyledim ki ben andan uşandım ve baña sāmit geldi. Bu ḥadīṣ Ḥabeşe'nüñ ṭūl-i müddet vuḳūfına işaretdür… [10a]

...Ṣaḥīḥ-i Buḫārī'de Ebū Hureyre naḳlinde Resūl ʿalehi's-selām ḥażretleri Rabb-i ʿizzetden rivāyet buyururlar: ***Mā-taḳrebe ileyye ʿabdī bi-miṯli edāʾi mā-efrażtu ʿaleyhi ve lā-yezālu ʿabdī yeteḳarrebu ileyye bi'n-nevāfili ḥattā uḥibbehu fe-iẕā eḥbebtuhu***

kuntu semᶜehu'llezī yesmeᶜu bihi ve başarahu'llezī yubṣiru bihi ve yedehu'llezī yebṭişu bihā ve riclehu'llezī yemşī bihā fīye yesmeᶜu biyyi yubṣiru ve biyyi yebṭişu ve biyyi yemşī ve leᵓin seᵓelenī leuᶜṭiyennehu ve leᵓin eᶜāzenī leuᶜīzennehu ve mā-tereddedtu ᶜanşeyᵓin enā fāᶜiluhu tereddudī ᶜan-ḳabż-i nefs-i ᶜabdi'l-muᵓmini yekrehu'l-mevte ve ekrehu mesāᵓehu... [66a]

...ḥadīṯ-i şerīf ise terġīb ve terhīb bābında ᶜamel cāᵓizdür. Kemā fi'l-Ezkāri li'n-Nevevī İbn Ḥacer Uṣūl-i Ḥadīṯ'de redd ve Feṭḥ-i Ḳarīb'de tecvīz itmişdür... [198b]

2.3.3. Peygamberler Târihi

Şerh metninde ismi geçen peygamberlerler; Hazret-i Âdem, Hazret-i İdris, Hazret-i Nuh, Hazret-i İbrâhim, Hazret-i İshak, Hazret-i Yakûb, Hazret-i Yûsuf, Hazret-i Eyyûb, Hazret-i Mûsâ, Hazret-i Hızır, Hazret-i Harun, Hazret-i Dâvûd, Hazret-i Süleyman, Hazret-i İlyas, Hazret-i Yahya, Hazret-i Îsâ, Hazret-i Muhammed'dir. Şârih, Mesnevî beyitlerini şerh ederken bu peygamberlerin hayat hikâyelerinden veya Kur'ân-ı Kerîm'de bu peygamberlerle ilgili kullanılan ifâdelerden bahsetmiştir.

1. Hazret-i Muhammed

Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm ile ilgili metinde birçok unsur, şârih tarafından Mesnevî beyitleri şerh edilirken kullanılmıştır. Metnin bütününde yoğun bir şekilde kullanılan hadîs-i şerîfler, hadîs-i kudsîler, sahabe-i kirâm, Mekke, Medine kısacası İslam dînine ait her unsurun peygamber efendimizle ilişkilendirilebileceği açıktır. Buradan hareketle şârihin Mesnevî beyitlerini şerh ederken en çok faydalandığı iki kaynaktan birinin Hz. Muhammed olduğu açıktır. Diğer kaynak ise yukarıda da zikredildiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Hadîs-i Şerîf başlığında zikredilen hususlar dışında peygamber efendimizin isminin şerh metninde şârih tarafından zikredildiği bazı durumlar aşağıda örneklendirilmiştir.

Mesnevî'nin ilk beytinde geçen ***Bi'şnev in ney*** ifâdesindeki *ney'*den muradın efendimiz olabileceği şârih tarafından şu şekilde ifâde edilmiştir: … *el-murādu bi'n-neyyi huve Muḥammedun ᶜaleyhi's-selām li-enne'n-neyye bi-ḥisāb-i ebcede sittine ve ke-zālike es-sīnu bi-yāsīn es-sittīne ve li-hāzā ḳāle ᶜāleyhi's-selāmu* ***innellāhe***

semmānī fi'l-Kurʾāni bi-sebʿati esmāʾin El-Muzammilu ve'l-Mudeşşiru ve ʿAbdullāhi ve Muḥammedun ve Aḥmedun ve Ṭāhā ve Yāsīn *ve maʿne'l-beyti ismaʿ min-Muḥammedin ʿaleyhi's-selām...* [2a]

Meşnevī
Guft bū-yi bu'l-ʿaceb āmed Yemen
Hem çunan ki mer nebī-rā ez-Yemen

Didi ki, ʿaceb virici rāyiḥa baña geldi, şöylecesine ki Ḥażret-i Risālet-maʾāb efendimize Yemen'den Ḥażret-i Veyse'l-Ḳarānī ḥażretlerinüñ rāyiḥa-yı ṭayyibesi geldi gibi.

Meşnevī
Ki Muḥammed guft ber-dest-i ṣabā
Ez-Yemen mī-āyedem bū-yı Ḫudā

Yaʿnī Ḥażret-i Risālet-maʾāb efendimiz buyurdı ki, ṣabānuñ eli üzerine cānibi Yemen'den baña Ḥażret-i Ḫudā'nuñ rāyiḥa-yı ṭayyibesi gelür ve anuñla muṭayyib olurum. Ve hāẕe'l-beytu işāretun ile'l-ḥadīṯi ***innī leecidu nefesi'r-Raḥmani min-ḳibeli'l-Yemen****...* [137a]

Ayrıca [199a]-[202b] varakları arasında Mesnevî'den alınan ve Hz. Muhammed'in merkezinde olduğu Kıssa-yı Mihmân anlatılmıştır.

2. Hazret-i Âdem

Dînî metinlerde insanlığın atası olarak kabul edilen Hz. Âdem, şerh metninde ilk insan olması yönüyle kullanılmış olmasının yanı sıra insana hitap için de kullanılmıştır. Metindeki kullanımına şu örnekler verilebilir:

...ḳışāş-ı enbiyāda gelür ki, Ādem ʿaleyhi's-selām behişt-āşiyān iken Faḫr-ı ʿĀlem'üñ cemāline müştāḳ oldı. Allāhu Teʿālā daḫı ol ṣūret-i zībāyı Ādem'üñ baş barmaḳlara ki ṭırnaḳları ẓufrında āyine miṣāli idi. Allāh Teʿālā daḫı taṣvīr eyledi. Ādem ʿaleyhi's-selām naẓar-endāz oldıḳda bī-iḫtiyār būs idüp gözlerine sürdi… [198a]

…ev işāretun bi-ḫiṭābi ***elestu bi-rabbikum*** *tekelleme Ādemu ʿaleyhi's-selām evvelen bi'l-bāʾi ḳālellāhu Teʿālā* ***elestu bi-rabbikum*** *ḳālū* ***belā*** *yaʿnī eşāre ilā-ʿahdi'l-mīṯāḳi…* [2a]

3. Hazret-i İdris

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen (Meryem 56-57; Enbiyâ 85-86) Hz. İdris metinde bir yerde kullanılmıştır. ***Cism-i ḫāk ez-ᶜışḳ ber-eflāk şud / Kūh der-raḳs āmed u çālāk şud*** beytinin şerhinde göğe yükseltilen üç kişiden biri olarak zikredilmiştir. Şerh metininin Hz. İdris'ten bahseden kısmından bir bölüm aşağıda sunulmuştur:

…Yaᶜnī İlyās odur ki Nūḥ ᶜaleyhi's-selāmdan evvel nebī idi. Allāhu Teᶜālā anı mekān-ı ᶜaliyyeye refᶜ itdi. Pes İdris ḳalb-i eflākde (24) sākin itdi ve ḳalb-i eflāk felek-i şemsdür. Andan ṣoñra Baᶜlebek ḳaryesine mebᶜūṯ oldı, resūl oldıġı ḥālde. Ve İdrīs Nūḥ'dan evvel oldıġı budur zīrā İdrīs Nūḥ'uñ babasınuñ ceddidür. Nūḥ bin Lamek bin Mettū Selaḥ bin Aḫnūḫ İdris'dür. Ve kütüb-i derāsetüñ keṯretinden içün İdrīs ile tesmiyye olundı. Anda şehvet yoġıdı, belki ᶜaḳl-ı ṣırf idi ki anuñla felekiyāt ve riyāżāt-ı ᶜulūmuñ ġavāmıżın idrāk ider idi. Ve İdrīs içün bu tedvīnden kütüb ü mücelledāt var idi ki anları ehrām-ı Mıṣr'da defn itdi, ṭūfandan ḫavfından ṭolayı. İdrīs Nūḥ'dan evvel nebī idi… [109b]

4. Hazret-i Nûh

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi zikredilen peygamberlerden bir olan Hz. Nûh ömrünün uzunluğu ve devrinde yaşanan tûfan yönleriyle şerh metninde kullanılmıştır. Metindeki kullanımları şu şekilde örneklendirilebilir:

…Ṭūfān-ı Nūḥ ᶜaleyhi's-selāmda turāb-ı mükerremi seyl, medfūn olan maḥalle-i mübārekeye ilḳā eylemişdür… [94b]

Kime disem ḥālim baña dir ṣabr ḳıl
Ṣabr-ı Eyyūb ḳābil ammā ᶜömr-i Nūḥ ḳābil degül… [85a]

5. Hazret-i İbrâhim

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm tarafından en büyük ata ve temel referans noktası kabul edilen İbrâhim'le ilgili Tevrat'ta ve genel olarak yahudi dinî literatüründe ayrıca hıristiyan kültürü ile Kur'ân-ı Kerîm ve sonraki İslâmî literatürde diğer birçok peygambere nisbetle daha geniş mâlûmat bulunmaktadır. Bilhassa yahudi ve İslâm kaynaklarında İbrâhim hakkında tevhid inancını yerleştirmek üzere

gösterdiği faaliyetler merkeze alınarak bilgi verilmiştir.[48] Şârih Mesnevî beyitlerini şerh ederken Hz. İbrâhim'in hayatından da istifâde etmiştir. Hâlîlullâh olması, Allâh'ı araması, Nemrut ile mücadelesi, ateşe atılması ve peygamber efendimizin atası olması yönlerini şerh metninde kullanan şârih, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhim ile ilgili kullanılan ifadelerden de faydalanmıştır. Hz. İbrâhim ile ilgili metinden alınan bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

...Nemrūd-ı merdūd Ḥażret-i İbrāhīmi ṭarḥ olmasına emrinden nādīm oldıysa küllī teʾessüfiyle acıyup ḫuddāmına emretdigi İbrāhīmi nāra ilḳā emrinde teʾḫīr ḫayr görinür hele müsāhele eyleñ ki İbrāhīm fī-nefsi'l-emri birrun maḳbūlu's-sīreti ve ṣāḥibu'l-emāneti merżiyyu'l-efʿāli ve ḥesenu'l-ḫiṣāl ẕātdur eger eṣnāmımıza şetm ü ihāneti olmasa işbu ihānete revā görmeyüp maḳbūl-ı ḥażretim ve maḳrūn-ı ḳurbetim ḳılurum hele varuñ kendü ṭarafıñuzdan nuṣḥ u pend idüñ şāyed ki ṣunʿına peşīmān olup ʿafv iderüz pes Nemrūduñ emriyle pā-yı mancınıḳa Ḥażret-i İbrāhīmi ilkā maḥallinde iken bunları gördükde ḳaṣr-ı dilden evvāh-ı ḥalīm hemān bir āh itdi ṣandılar ki ehl-i evlād u ʿaşāʾirinden iftirāḳa ve bu ihānetle iḫtirāḳa āh ider ola pes bu maḥalli ġanīmet bilüp ve dīninden rücūʿa ṭamaʿları gelüp didiler ki yā İbrāhīm bu maḳāmda āh-ı serdüñ sūd itmez ammā küll-i cān ʿazīz ü lezīzdür ve kendü ḳānuña girme seni Nemrūtdan ricā idelüm ve ilā-elān cerāyimüñden geçürelüm sābıḳā itdigüñ daʿvādan ferāġ ol fiʿl-i şenīʿüñe istiġfār eyle didiklerinde evvelkinden eşedd bir āh daḫı ḳılup didi ki ey gürūh-ı bī-āgāh ve ey ġāfilān-ı nā-intibāh ḥayāt-ı fāniyye içün ḥayāt-ı bāḳiyye-i ṭayyībeden beni alıḳoyup dīnimden rücūʿ revā görürsüz işbu mancınıḳ vāsıtāsıyla murādım ḥuṣūl bulmaḳ ve maḳṣūduma vāṣıl olmaḳ maḥallinde beni ilkā-yı mūcib-i iltifātdan teʾḫīr itmekle bāb-ı cefā üzre cefā idersiñiz didikde bunlar cehāletleriyle bu kelāmı sefāhate ḥaml idüp didiler ki yā İbrāhīm nāṣiḥüñ pendinden iʿrāż kār-ı ʿaḳl degüldür cevāb buyurdılar ki muḥabbetde ṣādıḳ ʿayārıñuz var ise hemīn himmetüñüz bu olsun ki yolumdan alıḳomañ bunlar cevāb-ı yeʾs aldıḳda der-ḥāl eşedd-i aʿżā birle mancınıḳdan bir ān olıcaḳ Ḥażret-i Cebrāʾil ʿaleyhi's-selām muʿteriż olup Yā İbrāhīm sell ḥāceteke yaʿnī maḥall-i duʿādur ḥācet dile bunuñla duʿāya terġīb buyurduḳda emmā ileyke felā yā Cebrāʾil senden hiç ḥācetüm yoḳdur diyicek maḫlūḳdan bu maḥalle ilticā itmege ʿār itdigi fehm idüp buyurdı ki sell ḥāceteke

[48] Ömer Faruk Harman, "İbrâhim", TDVİA, TDV, İstanbul 2000, c.21, s.266.

ᶜanillāhi Teᶜālā yaᶜnī ḥācetüñi Cenāb-ı Ḥaḳdan ṭaleb eyle fırṣat fevt olmadan didikde fe-ḳāle ḥasbī ᶜan-suᵓālī ᶜilmuhu bi-ḥālī yaᶜnī Ḥażret-i Faᶜālüñ benüm ḥalüme ᶜilmi suᵓālimden muġnīdür pes bu demde baña ṣadāᶜ virme... [65a]

...Naẓm

Āteş İbrāhīm-rā ne-b'ved ziyān

Her ki Nemrūdest gū mī-ters ez-ān

Neṯr kelāmı üzre: Ḫalḳ-ı Nemrūd kendülerini İbrāhīm bilürler, ᶜāṣıḳlarıñ küfri īmāndur, diyü herze yirler ve ekṯeri bu miṯillü̇ şeyᵓle ḥüccet iderler... [27b]

6. Hazret-i Yakûb

İsrâiloğullarının atası ve Hz. İbrahim'in oğlu olan Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf'un babasıdır. Şerh metninde Hz. Yakûb'dan bahsedilen yerlerde genellikle konu, Hz. Yûsuf ve Hz. Yakûb'un ona duyduğu özlemle ilgilidir. Şerh metnindeki kullanımı aşağıda örneklendirilmiştir:

...ammā tefvīż hem baᶜde vuḳūᶜu's-sebeb olmasına miṯāl, nitekim Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām evlādınuñ ḥıfẓında buyurdı: ***Yā beniyye lā-tedḫulū min-bābin vāḥidin vedḫulū min-ebvābin muteferriḳa ve mā-uġnī ᶜankum min-Allāhi min-şeyᵓin in'l-ḥukmu illā lillāhi ᶜaleyhi tevekkeltu*** *Bu tevekkül baᶜde vuḳūᶜu's-sebebdür ki evlādınuñ ṣıyānetidür...* [86]

...Meṯnevī

Būd peyġamber be-burd ān şīr-i ner

Hemçunān ki bū-yi Yūsuf-rā peder

Ḥażret-i Faḫr-ı ᶜĀlem, ol erkek arslandan rāyiḥa iştimām buyurdı öylecesine ki Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām Ḥażret-i Yūsuf'uñ rāyiḥa-yı ṭayyibesini pirāhenden iştimām buyurdığı gibi. Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām ***innī leeccidu nefesi'r-Raḥmani min-ḳibeli'l-Yemen*** *ve ḳālellāhu Teᶜālā* ***innī leecidu rīḥa Yūsufe lev lā en tufennidūni****...* [210a]

7. Hazret-i Yûsuf

Hz. Yakûb'un oğlu olan Hz. Yûsuf, İsrâiloğulları'na gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf Sûresi'nde kıssası anlatılmaktadır. Mesnevî beyitlerini şerh ederken şârih, bu kıssadaki unsurları kullanmıştır. Züleyhâ'nın ona duyduğu aşk, Hz. Yakûb'un ona özlemi, kardeşleri tarafından kuyuya atılması ve güzelliği şerh metninde kullanılmıştır. Mesnevî şerhindeki kullanımı aşağıda örneklendirilmiştir:

…kemā vaḳaᶜa fī-Zuleyḫā ve kānet merīżeten vecedet cismehā ṣıḥḥeten bi-ruᵓyeti Yūsuf ve mesrūren bi-ẕikrihi… [94b]

…dehşet ü behtet şol ḫayrete dirler ki, baġteten gelür ve ᶜabdi aḫẕ ḳılur ve ᶜaḳlına ġālib olur ve ṣabrın alur ve ᶜilmi var ise ᶜilmi gidüp medhūş olur. Şol cemāl-i Yūsuf'ı gören ḫatunlar gibi ki, cemāl-i Yūsuf'ı müşāhede ḳıldıḳlarında medhūş u ḫayrān olup ellerin ḳaṭᶜ eylediler, aṣlā duymadılar. Kemā ḳālellāhu Teᶜālā ***fe-lemmā raᵓeynehu ekbernehu ve ḳaṭṭaᶜne eydiyehunne****...* [121a]

…Cebrāᵓil ᶜaleyhi's-selām, Cenāb-ı Ḥaḳ emriyle cennet-i aᶜlādan bir beyāż ḥarīr pīrāhen getürüp Ḥażret-i İbrāhīm'e giydürdi. Ol libās berekātiyle nār-ı Nemrūd'dan ḫalāṣ buldı. Pes Ḥażret-i İbrāhīm anı ḥıfz eyledi ve İsmāᵓīl'e ẕebḥe müteveccih oldığı vaḳt giydürdi. Ol libās berekātıyle ẕebḥden ḫalāṣ olup ikisine bile ferec-i tām ḥāṣıl oldı. Baᶜdehu Ḥażret-i İbrāhīm ve İsmāᶜil ᶜaleyhimü's-selām dār-ı beḳāya teşrīflerinden ṣoñra Ḥażret-i İsḥāḳ'a mīrāṯ ḳaldı. Anlar daḫı beḳāya ᶜazīmetlerinde Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selāma mīrāṯ ḳaldı. Pes ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām, Ḥażret-i Yūsuf'ı ziyāde sevdigiñden ol pirāheni taᶜvīẕ şekline ḳoyup Ḥażret-i Yūsuf'uñ gerdānına ḥamāᵓil ḳıldı. Ol vaḳtde ki Yūsuf'ı birāderleri ᶜuryān idüp çāha ilḳāda der-ḥāl Ḥażret-i Cebrāᵓil gelüp ol pirāheni gerdānından çıḳarup aña giydürdi. Ol libāsuñ yümn ü bereketiyle ẓulmet-i çāhdan ḫalāṣ olup cāh ve devlete yetdi ve ol pirāheni ḥıfẓ itdi. Pes ol vaḳtde ki müddet-i firāḳ u tarḥ pāyāna irdi Cenāb-ı Ḥaḳ'dan işāret oldı ki ol pirāheni babası Ḥażret-i Yaᶜḳūb'a irsāl buyura. Pes imtiṯālen li-emrillāh anı Yehūd-nām ḳarındaşına virdi. Hemāndem ki fenā-yı Mısr'dan ol pirāhenle ṭaşra çıḳtığı gibi Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām anuñ rāyiḥasını istişmām idüp ***innī le-ecidu riḥā Yūsufe lev lā en tufennidūn*** *diyü ḥużūr-ı saᶜādetlerinde olanlara ḫıṭāb buyurup (23) mesrūr oldı ve firāḳdan necāt buldı. Baᶜdehu ol pirāheni Yehūdā (24) getürüp Ḥażret-*

i Yaᶜḳūb'uñ vechine ilkā eyledi. ***vebyaḍḍat ᶜaynāhu mine'l-ḥuzn*** *ḥāliyle muttaṣıf iken* ***fertedde baṣīrā*** *mefhūmı üzre dīde-i ᶜālīleri küşād olup teraḥı feraḥa ve ḥareci ferece mübeddel oldı. İşte bu eclden beyne'l-meşāyiḫ şöhret-yāb olan ḫırḳa giydirmek ᶜādeti bunuñla şuyūᶜ buldı…* [136a]

8. Hazret-i Eyyûb

Kur'ân-ı Ker'îm'de En'âm 84; Enbiyâ 83,84; Sâd 41,42,43,44 numaralı âyetlerde ismi geçen bir peygamberdir. Hz. Eyyûb, yakalandığı hastalığa sabretmesi onu sabrın timsâli konumuna getirmiştir. Şârih sabır konusunu anlatırken Hz. Eyyûb'u sabrı ve duâsının Allah tarafından kabul edilmesi yönüyle şerh metninde aşağıdaki gibi kullanılmıştır:

…ṣabr ᶜinde ehlullāh Ḥaḳ'dan ġayrıya şikāyet birle iẓhār-ı cezaᶜ eylemeden nefsi ḥabs eylemege dirler ammā Ḥaḳ Teᶜālā'ya şikāyet ve iẓhār-ı cezaᶜ sabrı māniᶜ degüldür. Nitekim Ḥażret-i Eyyūb ᶜaleyhi's-selām Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a, ***Rabbi ennī messeniye'ḍ-ḍurru*** *diyü iẓhār-ı cezaᶜ ḳıldı. Maᶜa-hāẕā Cenāb-ı Ḥaḳ yine anı,* ***innā vecednāhu ṣābiren niᶜme'l-ᶜabdu innehu evvāb*** *diyü medḥ buyurdı...* [84a]

…Eyyūb ḥażretlerine birgün didiler ki, yā Eyyūb udᶜullāhe li-yekşifeᶜanke'l-belāᵓe feḳāle kem eyyāmu'r-reḫāᵓi ehyi ekṣeru em eyyāmu'l-belāᵓi ḳīl bel eyyāmu'r-reḫāᵓi feḳāle esteḥī en eşkū ileyhi… [84b]

9. Hazret-i Mûsâ

İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamberdir. Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir.[49] Hz. Mûsâ, Hoca-zâde'nin şerhinde peygamber efendimizden sonra ismini en çok zikrettiği peygamberdir. Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi, Tuvâ Vâdisi'ne girişi, Tûr-i Sînâ'da Allah'la konuşması, kelîmullâh olması şerh metninde işlenmiştir. Hz. Mûsâ'ya hitap olan Tâ-Hâ Sûresi'nin 12. Âyetinde geçen "ayakkabılarını çıkar" ifadesini, tefsîr kaynaklarından da destek alarak detaylı bir şekilde şerh eden şârih, Mesnevî'den de Hz. Mûsâ ile ilgili olan iki bölümü seçip kitaba dâhil etmiştir. Bu

[49] Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", TDVİA, TDV, İstanbul 2006, c.31, s.207.

bölümlerden biri [193a]-[199b] varakları arasında yer alan Hz. Mûsâ ile çoban hikayesi iken diğeri de [217a]-[235b] varak aralığında bulunan Hz. Mûsâ ile Hz. Hızır'ın birlikte yolculuk yapmalarını anlatan, Kehf Sûresi'nin 60-82 âyet aralığında da anlatılan hikâyedir. Hz. Hızır'ın ismi de genellikle Hz. Mûsâ ile ilgili kısımlarda geçtiğinden Hz. Hızır'la ilgili ayrıca bir başlık açılmayacaktır. Şerh metninde Hz. Mûsâ ile ilgili bazı kısımlar aşağıda sunulmuştur:

...ᶜAbdullāh bin Mesᶜūd bu ḥadīṯi rivāyet iderler ki, ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu kellemallāhu Mūsā ve kānet ᶜaleyhi cubbetun min-ṣūfin ve kisāᵓin min-ṣūfin ve serāvīle min-ṣūfin...
[51a]

...Ḥażret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selām vādi-yi muḳaddesde nār görüp añun iḳtibāsına müsāreᶜat eyledükde ḫiṭāb-ı ᶜizzet vārid oldı ki; yā Mūsā, ben senüñ Rabb'iñüm. Pes naᶜleyniñi ḫalᶜ eyle. Ehl-i tefsīrüñ bunda çoḳ guft u gūyı vardur ehl-i taḥḳīḳden Ḳāşānī ḥażretleri dir ki; ḫalᶜ-i naᶜleyn, tecrīd-i ḥaḳīḳiyyeden ᶜibāretdür ve tecrīd-i ḥaḳīḳī mertebe-i ḥaḳīḳāti kevneynden mücerred ḳılmaḳdur... [59b]

...ᶜilm-i ledünnī vaḥyden müstaġnī oldığına ḳışşā-yı Ḥażret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selām delālet itmez mi? Mūsā ᶜaleyhi's-selām kendine vaḥy gelür resūl-i kirām iken baᶜżı esrāruñ ᶜilmine Ḥażret-i Ḫıżr'a muḥtāc idi. Ve Ḫıżr ᶜilm-i ledünnī sebebiyle andan müstaġnī idi, vechi nedür, dinilürse cevāb budur ki; Mūsā ᶜaleyhi's-selām Ḫıżr'a mebᶜūṯ degül idi ve Ḫıżr ᶜaleyhi's-selām Ḥażret-i Mūsā'ya mutābaᶜatle meᵓmūr degül idi. Eger meᵓmūr olaydı muhāceret idüp Ḥażret-i Mūsā'ya gelmek üzerine vācib olur idi. Anuñ içün idi ki mülāḳāt itdikleri zamānda ᵓeente Mūsā benī İsrāᵓīl, diyü hitāb itdi. Yaᶜnī, sen benī İsrāᶜīle mebᶜūṯ olan Mūsā mısın? didi. Ol daḫı neᶜam, buyurdı. Ammā Seyyidinā ṣallāllāhu ᶜaleyhi ve sellem kāffe-i ins ü cinne mebᶜūṯdur. Her ᶜaṣrda gelen ṭāᵓifenüñ aña mutābaᶜatı vācibdür. Eger enbiyāᵓ ᶜaleyhimü's-selām birisinden anuñ ᶜaṣrında mevcūd olsa anuñ şerīᶜatine ittibāᶜı vācib olur idi... [67b]

10. Hazret-i Dâvûd

Kendisine Zebur indirilen peygamber olan Hz. Dâvûd, sesinin güzelliği ve Dâvûd orucuyla şerh metninde kullanılmıştır. Sesinin güzelliği şerh metninde sema'ın ibahati ile ilgili bahiste şu şekilde kullanılmıştır:

…fi'l-ḥadīṯi ***mā-baᶜaṯallāhu nebiyyen illā ḥasene'ṣ-ṣavti*** *ve fi'l-ḥadīṯi fī-maᶜriżi'l-medḥi li-Dāvūde ᶜaleyhi's-selāmu* ***ennehu kāne ḥasene'ṣ-ṣavti fi'n-niyāḥati ᶜalā-nefsihi ve fī-tilāveti'z-Zebūri kāne yectemiᶜu el-insu ve'l-cinnu ve'l-vuḥūşu ve'ṭ-ṭuyūru ilā-semāᶜihi*** *ve fī-ḥadīṯin āḫara fī-medḥ-i Ebī Mūsā* ***leḳad aᶜṭeytu yā Ebā Mūsā mizmāren min-mezāmir-i āl-i Dāvūd***… [13b]

Ayrıca [87a]-[89b] varak aralığında "Hikâye" başlığıyla verilen, rızkı Hak'tan bekleme konulu bir kıssada yine Hz. Dâvûd merkezdedir.

11. Hazret-i Süleymân

Hz. Dâvûd'un oğlu olan peygamberdir. *Yahudilik'te ve Hıristiyanlık'ta sadece kral, İslâm'da ise hükümdar-peygamber kabul edilir.*[50] Hz. Süleymân da şerh metninde cömertliği, zenginliği ve hayvanlarla konuşabilmesi yönleriyle kullanılmıştır. Metindeki kullanımı aşağıda örneklendirilmiştir:

Beyt
Nemletun cāᵓet bi-riclin min-cerād
Tū Suleymānī kun ey ālī-nijād
… [1b]

…menḳūldür ki; Ḥażret-i Süleymān bin Dāvūd ᶜaleyhimu's-selām bir gün mesned-i salṭanatda cülūs idüp ins ü cinn ve ṭuyūr-ı vuḥūşdan cünūd-ı vāfire ḥużūr-ı ᶜālīlerinde müctemiᶜ ü ḥāżır oldıḳları ḥālde emr-i ḳader nefāẕ-ı cihāndarīleri ṣüdūrına bināᵓen rūzgār taḫt-ı Süleymān'ı ber-dūş idüp cānib-i semāvāta ṭoġrı ol rütbeye refᶜ eyledi ki, sarāy ne ḳıbāb-ı semavātda ḥücre-nişīn ve tesbīḥ ü tehlīl olan melāᵓike-i kirāmuñ ṣadāları istimāᶜ olunmaġa başladı. Ol eṣnāda ġurfe-nişīnān-ı bālā-ḫāne-i āsumāndan bu mażmūnda bir ṣadā istimāᶜ olundı ki; ey dāᵓire-nişīnān-ı devlet-i Süleymāniye, bu ḳadar nüfūẕ-ı evāmir ü aḥkām ve tevāfür-i ḫadem ve iḥtişām sebebiyle sizüñ ṣāḥibiñüz olan Ḥażret-i Süleymān'uñ ḳalbine miḳdār-ı zerre kibr gelmek lāzım geleydi, bunda taḫt-ı salṭanatı rū-yı arżdan cānib-i semāya ne ḳadar refīᶜ ü ᶜālā ḳılındıysa saṭḥ-ı zemīnden cānib-i esfele ṭoġrı ol ḳadar ḫasf u tenzīl olunurdı. Bir kimse ki kibr ü naḫveti müstelzem olan esbābı kendüden ḳaṭᶜ ü refᶜ eyleyüp tekebbür ve taᶜaẓẓumı tevāżuᵓ ve

[50] Ömer Faruk Harman, "Süleyman", TDVİA, TDV, İstanbul 2010, c.38, s.56.

ḫuşūᶜa tebdīl eylese, esbāb-ı şeref ve ᶜizzeti tekmīl ve ḳulūb-ı nāsuñ kendüye meyl ve muḥabbetlerini kesb ü taḥṣīl ider... [102a]

Ayrıca aşk konusunda [48a]-[48b] varaklarında Hz. Süleymân ile kırlangıç kuşu hakkında da bir kıssa anlatılmaktadır.

12. Hazret-i Îsâ

Hz. Îsâ Kur'ân-ı Kerîm'de Îsâ, İbn Meryem ve Mesîh şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, "Allah'tan bir ruh ve kelime" olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Hıristiyanlık'ta ise Îsâ Mesîh Tanrı'nın oğlu, dolayısıyla tanrı kabul edilmektedir.[51] Şerh metninde Hz. Îsâ'dan bahsedilen kısımlar bu açıklamadaki konuları kapsamaktadır. İhlâs Sûresi'nin tefsîrini verdiği [195a] numaralı varakta Tanrı'nın oğlu olmadığına delil getiren şârih, Yâ-sîn Sûresi'nin 13. âyetinin tefsîrini verdiği kısımda halîfesi Şem'ûn ve havarileri Yahya ve Tuman'dan bahseder. Mirac konusunda göğe yükseltilmesi konusunu işler. Hz. Îsâ ile ilgili kullanımlar aşağıda örneklendirilmiştir:

... bālāda ẕikr olunan ser-gürūh-ı maḥbūbān taᶜbīri ancaḳ Resūl-i Ekrem ḥażretlerine maḫṣūṣ olundı, bunda ḥikmet nedür, diyü suᵓāl vārid olursa cevāb budur ki; Ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem cevāmiᶜi'l-kelim olaraḳ baᶜṯ olundıġından içündür. Cāmiᶜi'l-kelimden murād, ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdātuñ kelimātıdur ve daḫı kāffe-i mevcūdātuñ aᶜyānıdur. Ḫuṣūṣen ẕāt-ı mücerrededür ki yaᶜnī kelimetullāh olan Ḥażret-i ᶜĪsā'dur. Cevāmiᶜ-i kelimi aḫẕ ḳılındım dimek, kelimullāh olan Ḥażret-i ᶜĪsā'yı aḫẕ ḳılındım dimekdür. Aḫlāḳdan murād, mevcūdātuñ kemālāt u ḫaṣṣāsıdur, cemᶜisi insānda mevcūddur. Yaᶜnī cemīᶜ-i insānda mevcūd olan kemālāt u ḫaṣṣāya aḫẕ ḳılındım, dimekdür. Bu maḳāmda leṭāᵓif-i ḫafiyye vardur ki enbiyā-yı ᶜiẓām ᶜaleyhimü's-selām ḥurūf-ı tehcīde merātib-i mevcūdātuñ eẕāsına vażᶜ olundılar. Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām ḥīn-i ṣabāvetinde üstāẕuñ birisi elif, ba, cim, dal didi. Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām buyurdılar ki; elif Allāh'dur, ba behcetullāhdur, cim cemālullāhdur, didikde üstāẕ, sen nebīsiñ, didiler. Bu cihetden didiler ki ẓaharatu'l-mevcūdātu min-bāᵓi bismillāh el-ᶜilmu nuḳṭatun keẕerahe'l-cāhilūn... [54a]

[51] Ömer Faruk Harman, "Îsâ", TDVİA, TDV, İstanbul 2000, c.22, s.465.

... Pes vaḳtā kim Rūḥ-ı Emīn Meryem'e beşer ṣūretinde mütemeṩṩil oldı Meryem taḫayyül eyledi ki; Cibrīl beşerdür, añа muvāḳaᶜat itmek ister. Pes Meryem, Cibrīl'den Allāh'a istiᶜāẕe eyledi. Meryem'den cemᶜiyyeti ḥużūr-ı tām ile olan istiᶜāẕe ile tā ki Allāha anı andan taḫlīṣ eyleye. Pes Meryem bilmedi ki beşer ṣū-yı ṣūretinde añа ẓāhir olan Cibrīl'dür. Zīrā Meryem ḳatında ervāḥ ḥaḳḳında bir ᶜalāmet yoġidi ki ervāḥ-ı mütecesside oldıġı ḥālde anları ᶜārife olmaya. Pes andan istiᶜāẕe eyledi ve ***innī eᶜūzu bi'r-raḥmāni minke in kunte taḳıyyā*** *didi. Şöyle ki eger Ḥażret-i Cibrīl kendi ᶜanāṣır-ı aṣliyyesi üzre Ḥażret-i Meryem'e temeṩṩül eylese idi Ḥażret-i ᶜĪsā'dan herkes firār ider idi. Bu daḫı risālete mānicᶜ oldıġı cihetle beşer ṣūretinde temeṩṩül eyledi. Bu ṣūretde Ḥażret-i Cibrīle āb ıṭlāḳ iden kimesne küfrānda ḳaldı. Zīrā Ḥażret-i ᶜĪsā mā-yı Meryem olan ḥaḳīḳī mā ile ve Cibrīl ṭarafından olan mā-yı mütevehhimden ḥāṣıl oldı. Ol vechle nefḫ-i Cibrīl ile Ḥażret-i Meryem mā-yı mezbūrdan leẕẕet aldı.* [110b]

Yukarıda zikredilen peygamberler dışında Kur'ân-i Kerîm'de zikredilen başka isimler de şerh metninde kullanılmıştır; fakat kullanılan bu isimlerin konuya katkısı dolaylı olduğundan bu isimler yukarıdaki listeye eklenmemiştir. Söz konusu bu isimlerin şerh metnindeki kullanımları aşağıdaki şekilde örneklendirilebilir:

…kemā ḳālehu ḥubbibe ileyye min-dunyākum (13) *el-ḥubbu min-ḳibelillāhi ve li-hāẕā ḳāle bi-ṣīġati'l-mechūli ṩelaṩun ve lem-yeḳul ṩelaṩete* (14) *li-ḳaṣdi't-tuhmeti ᶜale'n-nisāᵓi lā-ᶜale'r-ricāli en-nisāᵓu ḳademu'n-nisāᵓi li-ennehā cizᵓun* (15) *mine'r-reculi kemā ḫalaḳe'l-**Ḥavvā** min-ḍilᶜi Ādeme ᶜaleyhi's-selām…* [213a]

...fetā, şāb ve yigit dimekdür. Egerçi fetā ḥaḳīḳatde ᶜabde dirler lākin Yūşaᶜ, Ḥażret-i Kelīm'e çoḳ ḥidmet itdigiyçün Ḥażret-i Ḥak celle şānuhu, fetā diyü tesmiyye buyurdı. Keẕā fī-Ḫāṣiyet-i Envārü't-Tenzīl li-Şeyḫ-zāde ḳuddise sirruhu; Yūşaᶜ, Nūn oġlıdur; Nūn da Efrāᵓīm oġlıdur; Efrāᵓīm, Ḥażret-i Yūsuf oġlıdur ki İbn Yaᶜḳūb ᶜaleyhimü's-selāmdur. Ḥażret-i Mūsā'nun ṣāḥib-i sırrı idi. Dār-ı beḳāya teşrīflerinden ṣoñra velīᶜahd oldı ve ḫıdmeti pesendīde-i Ḥażret-i Kelīm olmaġın bunuñ gibi sefer-i humāyūn ḳurretü'l-ᶜuyūnda ḫādim idindi… [218a]

… Bu kelimāt-ı ṭayyībe esīr-i ekl ü şürb ve leẕẕāt-ı cismāniyye ve maẓhar-ı teveḳkān olan kimselere göredür. Ammā şol kimseler ki şehevātdan berī ola ve efkār-ı kārdan

kendüyi ᶜārī ḳıla, anlar fī-nefsü'l-emr eger mücerred olsun ve eger tezevvüc ḳılsun iki ḥālde bile memdūḥlardur; ᶜuzūbet anlara żarar virmez. ᶜĪsā ve Yaḥyā meşrebinde olanlardur. Nitekim Ḥaḳ Teᶜālā ḥażretleri Yaḥyā'yı Kelām-ı Mecīd'inde ***ve seyyiden ve ḥaṣūran [ve nebiyyen] mine's-sāliḥīn*** *ile taᶜrīf ve medḥ buyurdı. ḥaṣūr, şehevātdan nefsini (13) ḥabs eylemekde mübālaġa idici dimekdür.…* [76b]

…ḳāle hāẕā ***Harūn****e fe-sellim ᶜaleyhi fe-sellemtu ᶜaleyhi fe-redde s̲umme ḳāle merḥeben bi'l-eḫi'ṣ-ṣāliḥi ve'n-nebiyyi'ṣ-ṣāliḥi…* [106a]

…ve ḳālet ***Meryem*** *raḍıyallāhu ᶜanha* ***kuntu nesyen mensiyyā****…* [3b]

… Evāᵓil-i kitābda sebḳat itmişdi ki on sekiz beyt, on sekiz biñ ᶜāleme işāretdür. Ḥażret-i Pīr, bu maḳāmda daḫı ᶜālem-i mez̲kūra işāret buyurdılar. Ol ᶜālem budur, ᶜinde'l-muḥaḳḳiḳīn ᶜālem on sekiz biñdür ve icmāᶜ bunuñ üzerinedür. Ve baᶜżı rivāyetde üç yüz altmış biñdür, kemā fi't-Teᵓvīlātü'n-Necmiyye Ve ᶜinde'l-baᶜż üç yüz altmışdur. Ẕu'l-ḳarneyn bu ᶜāleme mürūr idüp anlar ile mükāleme eylemişdür.… [114a]

… Baᶜdez̲ā cism-i ḫākden eflāke ṣuᶜūd idenün ikincisi İdrīs ᶜaleyhi's-selāmdur ki ber-vech-i ātī z̲ikr ü beyān olunur. Kemā ḳāle'ş-Şeyḫu İlyāsu huve İdrīsu kāne nebiyyen ḳable Nūḥin ve refeᶜahullāhu mekānen ᶜaliyyen fe-huve fi'l-ḳalbi'l-eflāki sākinun ve huve feleku'ş-şemsi s̲umme buᶜi s̲e ilā-ḳaryeti Baᶜlebek … [109b]

…Eger sen ulu ḳatda ḥāżır olayduñ ve göreydüñ ***Aṣḥāb-ı Kehfi*** *yā Muḥammed veya ey kimesne, sen ẓanneylerdüñ bunları eyḳāẕ u bī-dār…* [55a]

2.3.4. Hulefâ-yı Râşidîn

1. Hazret-i Ebû Bekir

İlk halife olan Hz. Ebû Bekir, İslam tarihinde ilk halife olması, peygamber efendimize yakınlığı, hicretteki yol arkadaşlığı, cömertliği ve özellikle sadakati gibi üstün özellikleri ile bilinen halifedir. Şerh metninde Hz. Ebû Bekir'den sıklıkla bahsedilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in ismi, aktarılan hadîslerde zikredildiği gibi Der-Beyân-ı Hâl-i Bilâl başlığında Hz. Bilâl'in İslam saflarına dahil olduğu olaylar zinciri aktarılırken de kullanılmıştır. Hicret esnasında Hz. Muhammed'e yolculukta eşlik etmesi ve onu mağarada korumaya çalışması yine ilk halife Hz. Ebû Bekir'in şerh

metninde zikredildiği yerlerden biridir. Metindeki kullanımı aşağıda örneklendirilmiştir:

... Pes mürīd irādetinde gerçek olsa mürşidüñ yolına cān bezl ider ve andan nesne ṣaḳınmaz. Ḥattā Sıddīḳ-i Ekber duḫūlında üzerinde olan elbise-i fāḫiresini raḳabesinden baᶜde'n-nezᶜ pāre pāre idüp her birini bir şıḳba idḫāl eyledi. Yalñız bir şıḳb ḳaldıḳda mübārek barmaklarını ol şıḳba idḫāl idüp ol ḥıyye-i muḥibbe ᶜışḳından pā-yı Ṣıddīḳ'i maṣṣ itdi... [91a]

... Bir recül yemīn eyledi ki zevcesine vaṭy eylemeye. Bir zamān bu ḥalfden ṣoñra kendüsine nedāmet gelüp ve derdine bir çāre bulmaḳ içün Ḥażret-i Sıddīḳ'a gelüp merāmını ᶜarż eyledikde, ḳāle efẓalu'l-ummeti ᶜale't-taḥḳīk seyyidunā Ebā Bekri's-Sıddīḳ raḍıyallāhu ᶜanhu veliyyu't-tevfīḳ utruk ilā-yevmi'l-ḳıyāmeh āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar.... [208b]

2. Hazret-i Ömer

Adaletiyle nam salmış olan Hz. Ömer'in hayatına ait unsurlar da şerh metninde kaynak olarak kullanılmıştır. Hz. Ömer'in de şerhe kaynaklık etmesi tıpkı Hz. Ebû Bekir'de olduğu gibi Hz. Muhammed efendimizle ilgili mevzular gereğidir. Şârihin şerh metninde Hz. Ömer 'den bahsettiği kısımlar aşağıda örneklendirilmiştir:

... Nāfiᶜ Ḥażretleri buyurdı ki, İbn ᶜÖmer ile bir yolda bile idüm. Pes bir çobanuñ ḳavalınuñ ṣadāsını istimāᶜ ile hemāndem iki barmaḳların ḳulaġına baᶜde'l-vażᶜ ṭarīḳdan ḫurūc idüp buyurdı ki yā Nāfiᶜ istimāᶜ ider misiñ şol āvāzı. Ben didüm ki işitmezüm. Pes barmaḳların iḫrāc idüp buyurdı ki yā Nāfiᶜ Resūl-i Ekrem'i böyle gördüm. Bu daḫı semāᶜıñ taḥrīmine delālet itmez. Zīrā barmaḳların ḳulaḳlarına vażᶜ itmesi ancaḳ kendi işledi ve Nāfiᶜe yā Nāfiᶜ sen de böyle eyle dimedi ve Nāfiᶜüñ semāᶜını inkār itmedi. Eger ḥarām olaydı Nāfiᶜe daḫı kendi işlediğini emr ider idi. Ol ḥālde zikr veyāḫud fikrde idi, pek zikri ve fikri semāᶜdan evlā görüp ḳalbi aña meşġūl olmasun diyü barmaḳların ḳulaġına ḳodı.... [16b]

3. Hazret-i Osman

Hz. Ömer'den sonra halife olan Hz. Osman, şerh metninde en az bahsedilen halifedir. İsmi üç yerde geçmiştir. Kullanım aşağıda örneklendirilmiştir:

... Bir recül yemīn eyledi ki zevcesine vaṭy eylemeye. Bir zamān bu ḥalfden ṣoñra kendüsine nedāmet gelüp ve derdine bir çāre bulmaḳ içün Ḥażret-i Sıddīḳ'a gelüp merāmını ᶜarż eyledikde, ḳāle efẕalu'l-ummeti ᶜale't-taḥḳīḳ seyyidunā Ebā Bekri's-Sıddīḳ raḍıyallāhu ᶜanhu veliyyu't-tevfīḳ utruk ilā-yevmi'l-ḳıyāmeh āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar. Ṣoñra Ḥażret-i ᶜÖmerü'l-Fāruḳ ḥażretlerine ᶜarż-ı ḥāl eylediyse fe-ḳāle Ḥażret-i ᶜUmer mā ṭalaᶜti'ş-şemsu ve'l-ḳamer utruk ilā-sebᶜīne āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar. Andan ṣoñra Ḥażret-i ᶜOs̱mān ḥażretlerine vardıḳlarında fe-ḳāle Ḥażret-i ᶜUs̱mān bin ᶜAffān cāmiᶜu'l-Ḳurᶜān ᶜaleyhi raḥmetu'l-ġufrān ***tuᵓtī ukulehā kulle ḫīnin*** *āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar. Ḥażret-i ᶜAlī'ye ifāde-i ḥāl eyledikde fe-ḳāle esedullāhi'l-ġālibi ᶜAlī bin Ebī Ṭālibi iẕheb hāẕihi'l-leylete bi-delīlin* ***fe-subḥānallāhi ḫīne tumsūne*** *āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar. Bu ḳażiyye-i marżiyye semᶜ-i Nebevī oldıysa* ***aṣḥābī ke'n-nucūmi bi-eyyihim iḳtedeytum ihtedeytum*** *buyurdılar...* [208b]

4. Hazret-i Ali

Hz. Osman'dan sonra halife olan ve Hulefâ-yı Râşidin'in sonuncusu olan Hz. Ali, şerh metninde ismi en çok kullanılan halifedir. Peygamber efendimizin damadı olması sebebiyle ehl-i beytten olan Hz. Ali'nin şerh metninde sözlerinden, Hz. Muhammed'in onunla ilgili ifâdelerinden ve hayatından kesitlerden istifâde edilmiştir. Âl-i Âbâ'dan olan Hz. Ali ile ilgili metinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

...Bu daḫı meşhūrdur ki şīr-i Ḫudā Ḥażret-i ᶜAlī kerremellāhu vechehu cenāblarınuñ mübārek vücūd-ı şerīflerine bir ġazāda birḳaç tīr-i cān-gāh iṣābet idüp üstüḫᵛān-ı saᶜādetlerine bir vechile teᵓsīr itmiş ki vecaᶜından çıḳarmaḳ ġāyetle müteᶜassir olduḳda, eṣnā-yı ṣalātda iḫrāc idün zīrā ṣalāt vaḳt-i istiġrāḳdur bī-ḫodluḳ hengāmında iḫrācı āsān (11) olur, diyü emr buyurduḳlarına binā-yi imtiṣālen ṣalātda müteveccih-i ḳible-i ḥaḳīḳat olduḳları ḥalde cerrāḥlar tīrleri iḫrāc idüp cerīḥā-yı mübārekelerinden feverān iden ḫūn-ı revān muṣallāyı gülzār-ı behişt eyledikden ṣoñra ṣalātdan fāriġ olup nehr-i ḫamr-ı behişt gibi seyelān iden ḫūn-ı gül-gūn ḥikmetinden suᵓāl buyurduḳlarında tīrlerüñ iḫrācından cereyān iden dem müşgīn demdür, diyü cevāb virdüklerinde ḳasem yād buyurup zerre ḳadar āgāh olmadum ve sehām-ı meẕkūrun çıḳdıġını ḳatᶜā duymadum, buyurur. Bu ḳadar ḫuşūᶜ u ḫużūᶜ u ḫużūra istiġrāḳ der-kār iken yine Cenāb-ı ᶜAlī cenāblarından menḳūldur ki fī'l-ᶜömr murād-ı

dil-ḫᵛāh üzre iki rekᶜat namāz edā idemedüm, buyurmuşlar. Bu taḳdīrce bende-i müstaġrak eylediği ṭāᶜat ve ᶜibādetden be-her-ḥāl dāᵓimā şermende ve ḥicāb olur buyurulur.... [7b]

...Bu maḳām-ı fütüvvetüñ sulṭānı Ḥażret-i Esedullāhi'l-Ġālib ᶜAlī bin Ebī Ṭālib'dür ki kendü ḳatilin bilürken aña luṭf u ᶜināyet idüp buyurdı ki; sen benüm ḳātilimsün, bu loḳmayı ekl eyle ki ḳollaruñ ḳuvvet ve bedenüñ ḳudret bula ki beni ḳatl itmede kendüñe zaḥmet virmeyesüñ. İbn Mülcem; yā Emiri'l-Müᵓminīn, beni gel öldür ki ben ol güni görmeyim. Ol Ḥażret buyurdı ki; elem çekme, bu isāᵓet muḳābelesinde saña iḥsān oldur ki ben senüñ cemīᶜ-i günāhlaruña şefīᶜ oluram ve sensiz cennete girmeyüp seni kendüme hem-civār ḳıluram. Nitekim Ḥażret-i Risālet anuñ ḥaḳḳında, ***lā-fetā illā ᶜAlī lā-seyfe illā Ẕu'l-fiḳār*** *buyurdı....* [83a]

2.3.5. Evliyâ Menâkıbı

Hoca-zâde, Mesnevî beyitlerini şerh ederken anlatımını daha etkili kılmak adına, menkıbelerden de istifâde etmiştir. Metinde semâ' ve raksın ibâhati ile ilgili bölümde, [11b]-[12a] numaralı sayfada Cüneyd-i Bağdâdî'den; iskât-ı teklifât-ı şer'iyyeden bahsederken, [30b] numaralı sayfada yine Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebu'l-Hasan Nûrî'den; sefer konusundan bahsettiği [33b] numaralı sayfada Zünnun-i Mısrî ve Bâyezîd-i Bistâmî'den; bekarlıktan bahsettiği [76a] numaralı sayfada ve kerâmetten bahsettiği [80b] numaralı sayfada yine Bâyezîd-i Bistâmî'den; sabır konusunu işlediği [85a] numaralı sayfada Şiblî'den; fenâ konusunu işlediği [138a] numaralı sayfada Zünnun-i Mısrî'den menkıbeler aktarmıştır. Bu menkıbeleri aktarırken Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç farklı dil kullanan şârih, menkıbeleri aldığı kaynağı bazen belirtmiştir. Şerh metnindeki menkıbelerden üç tanesi aşağıda sunulmuştur:

…Kemā ruviye enne şābben mine'l-muḥibbīne seᵓele'ş-Şiblī ᶜani'ṣ-ṣabri fe-ḳāle eyyu'ṣ-ṣabri eşeddu yā şeyḫen ḳāle eṣ-ṣabru lillāhi fe-ḳāle lā ḳāle'ṣ-ṣabru billāhi ḳāle lā ḳāle'ṣ-ṣabru fillāhi ḳāle lā ḳāle'ṣ-ṣabru ᶜalallāhi ḳāle lā fe-ḳāle veyḥuke fe-eyyu'ṣabri eşeddu ḳāle'ṣ-ṣabru ᶜanillāhi fe-şeheḳa'ş-Şibliyyu ve ḫarre maġşiyyen ᶜaleyhi… [85a]

...Tefsīr-i Ḥaḳāyıḳ'da meẕkūr ve ekṣer kütüb-i meşāyiḫde mestūrdur ki Ebu'l-Ḥasan Nūrī'den naḳl olunur: Ḳāle fīhi inne Ebe'l-Ḥaseni'n-Nūrī baḳiye fī-velehin sebᶜatu eyyāmin lem-yeᵓkul ve lem-yeşrab ve lem-yenem yeḳūlu Allāh Allāh fe-uḫbira'l-Cuneydu bi-ẕālike fe-ḳāle unẓurū emeḥfūẓun ᶜaleyhi evḳātuhu em lā fe-ḳīle innehu yuṣalli'l-farāᵓiże fe-ḳāle'l-ḥamdulillāhi'lleẕī lem-yecᶜal ᶜaleyhi li'ş-Şeyṭāni sebīlen ṣumme ḳāle ḳūmū ḥattā nezurrūhu... [30b]

...Yaᶜnī Şeyḫ Muḥyi'd-dīn-i ᶜArābī ḳuddise sırruhu ḥażretleri Fütūḥāt'uñ evāḫirinde, veṣāyāsında buyururlar ki; ber-vech-i bālā ẕikr olunan rāvīler de müsned olup didiler ki, biz Cüneyd ile ṭarīḳ-i Ḥicāz'da bile idük. Ḥattā Cebel-i Ṭūr-i Sīnā'ya çıḳduḳ ve Ḥażret-i Mūsā'nuñ ṭurdıġı yere ṭurduḳ ve ol mekānıñ heybet ü ᶜaẓameti bizim üzerimize vāḳiᶜ oldı ve ol maḥallde bizim ile bir ḳavvāl var idi. Pes Ḥażret-i Cüneyd ol ḳavvāle işāret eyledi. Pes ol āġāz idüp bir beyt oḳudı. Ḥażret-i Cüneyd istimāᶜ buyurduḳda tevācüd eyledi. Bizler daḫı tebeᶜan tevācüd eyledük ḥattā şol ḥāle geldi ki eḥaduhumā āḫeri farḳ u temyīz idemez idi ve bize ḳarīb bir kilise var idi ve anda bir rāhib var idi. Bize nidā eyledi ki eyā efḍal-i ümmet-i Muḥammed, lüṭfen bana cevāb iᶜṭā idüñ. Bizden birimüz anā cevāba muḳtedir olmadıḳ. Merre-i sāniyede yine nidā eyledi ey evliyā-yı ümmet, yandım yaḳıldım; cevāb iḥsān buyuruñ. İfādesine ve mesᵓūlüne müsāᶜadeye ḳādir olmadıḳ. Merre-i ṣāliṣede yine nidā eyledi ki maᶜbūduñuz ḥaḳḳıyçün niçün bana cevāb virmezsüz? Yine bizden birimüz aña cevāb eylemedi. Vaḳtā kim semāᶜdan bize fütūr gelüp fāriġ olduḳ Cüneyd'e ḳażiyyeᵓi ifāde birle Ḥażret-i Cüneyd emr buyurdı. Ol rāhib ḥużūra gelüp selām virdi, Suᵓāl eyledi: Şeyḫ ü üstād ḳanḳıñızdur? Cüneyd'e işāret eylediler. Pes rāhib didi ki bana ḫaber vir Ey Cüneyd, bu raḳṣ u deverānıñuz sizde veya diniñüzde ᶜale'l-ᶜumūm cemīᶜ-i nāsa şümūlı var mıdur? Cüneyd buyurdılar ki belki dīnimüzde bir nice ḳavme maḫṣūṣdur. Rāhib ifādesinde, ne niyyet ile ᶜamel u semāᶜ idersiñüz? Ḥażret-i Cüneyd buyurdı ***elestu bi-rabbikum*** *āyet-i kerīme leẕẕetiyle. Ve ne niyyetle ṣaḥve gelürsüz? ᶜAbdüñ Rabb'e icābet itme niyyetiyle, zirā ṣaḥve gelmeyince ᶜabd Rabb'e icābet itmez. Rāhib eyitdi, gerçeksiñ. Ol vaḳt rāhib, ḥażrete inābe ü bīᶜat idüp ol kelime-i ṭayyibeyi īrād idüp şeref-i İslām ile müşerref oldı. Baᶜdeẕā Ḥażret-i Cüneyd buyurdı; ey rāhib, ne ile bildüñ ki ben ḳavlümde ṣādıḳam? Cevāb eyitdi ki ben İncīl'de gördüm Ümmet-i Muḥammed'üñ fażīlet ve ḫāṣṣalarını. Anlar ḫırḳa giyeler ve ednā kifāyete ḳāniᶜ olurlar ve her ḥālde Allāh ile ḳāᵓim u müştāḳ*

olup muḥabbetden mütevācid olurlar. Üç günden soñra rāhib-i müᵓmin dār-ı beḳāya intiḳāl eyledi… [11b]

Şârih metinde ayrıca, "hikâye" başlığı atarak genellikle kaynak belirtmeden hikâyeler anlatmıştır. [70b] numaralı sayfada ilm-i ledünnî ile ilgili ve [87a] numaralı sayfada tevekkül ile ilgili hikâyeler buna örnektir. [20a] numaralı sayfada âlem-i misâlden bahsederken İskender ile ilgili bir hikâye anlatırken aynı konunun devamında bir şehzâdenin hikâyesi anlatılmıştır. Şerh metninde ayrıca [124a] numaralı sayfadan başlayarak Mevlânâ ile Şems'in ilk karşılaşmaları, ayrılıkları, Mevlânâ'nın Şems'e duyduğu hasret ve tekrar karşılaşmaları Leylâ ve Mecnun hikâyesinden de destek alınarak anlatılmıştır.

2.3.6. Tasavvufî-Edebî Kaynaklar

Şârih metni şerh ederken birçok kaynaktan faydalanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm tefsîrleri ve hadîs aktarırken zikrettiği eserler yukarıda sıralanmıştır. Bu iki konudaki eserler dışında Hoca-zâde'nin şerhin genelinde kullandığı temel kaynaklar, daha önce de zikredildiği gibi, Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî ve Minhâcu'l-Fukarâ adlı eserlerdir. Bu eserlerde zikredilen birçok eser ve kişi adı da dolayısıyla şerh metnine dâhil olmuştur. Şârihin faydalandığı eserler aşağıda sıralanmıştır.

1. Muhyiddin İbn Arabî'nin Eserleri

Hoca-zâde Muhammed Râsim'in şerhinde en çok zikredilen isim Muhyiddin İbn Arabî'dir. Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye ve Füsûsu'l-Hikem adlı eserlerinden metin içinde sıklıkla bahsedilmektedir. Özellikle Fütûhât-ı Mekkiyye İbn Arabî'den yapılan alıntıların merkezindedir. Bu eserlerden yapılan alıntılar kimi yerde eser ismi zikredilerek kimi yerde ise sadece İbn Arabî'nin ismi verilerek yapılmıştır. Bu durumda da genellikle Şeyh, Şeyh-i Ekber, Hazret-i Şeyh gibi sıfatlar kullanılmıştır. Arabî'den yaptığı alıntılar şârih tarafından bazen Türkçeye tercüme edilmiştir. Genel kullanım ise bu alıntıların Arapça olarak aktarılmasıdır. Yapılan bu alıntıların tamamının Hoca-zâde tarafından yapıldığını söylemek yanlıştır; çünkü bu alıntıların büyük bir kısmı şârihin temel kaynağı olan Minhâcu'l-Fukarâ'dan yaptığı alıntıların parçasıdır. Şârihin eser ismi zikrederek yaptığı alıntılara şunlar örnek olarak verilebilir:

...Şeyḫ Ḥażretleri ***dibāce-i Fütūḥāt'da ve Füṣūṣ'da*** *buyururlar:*

[Ebyāt]

El-ᶜabdu Rabbun ve'r-Rabbu ᶜabd

Fe yā leyte şiᶜrī mine'l-mukellefi

İn ḳultu (8) ᶜabden fe-ẕāke meyyitun

Ev ḳulte Rabbun ennī yukellifu… [31a]

...Bu esrārı Şeyḫ ḥażretleri ***Faṣṣ-ı Ferdiyye'de*** *kemāliyle tevżīḥ buyurmuşlardur. Ol faṣṣda olan kelimāt-ı ṭayyibelerindendir: Kemā ḳāle ve lemmā eḥabbe'reculu'l-merᵓate ṭalebe'l-vaṣleti elletī tekūnu fi'l-meḥabbeti felem tekun fī-ṣūreti'n-nisāᵓi'l-ᶜanṣıriyyeti eᶜẓamu vaṣletun mine'l-cimāᶜi ve li-hāẕā eḥabbe Resūlallāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem en-nisāᵓe li-kemāli şuhūdi'l-ḥaḳḳi fe-bihinne iẕ lā-yuşāhedu'l-ḥaḳḳu mucerreden ᶜani'l-meẕāhiri ebeden fe-innallāhe bi'ẕ-ẕāti ġaniyyun ᶜani'l-ᶜālemīn…* [77a]

...Ḥażret-i Şeyḫ, (21) ***Fütūḥāt'da*** *ᶜAbdullāh Tüsterī'den naḳl idüp buyururlar ki: Ḳāle Sehl bin ᶜAbdullāh El-Tusterī enne li'l-rubūbiyyeti sirren lev-ẓahere lebaṭuleti'n-nubuvveti ve enne li'n-nubuvveti sirrun lev-ẓahere li-baṭule'l-ᶜilmu ve enne li'l-ᶜilmi sirren lev-ẓahere lebaṭuleti'l-aḥkāmu…* [34b]

...Ḥażret-i Şeyḫ, ***Fütūḥāt'uñ yüz yigirmi beşinci bābında*** *buyururlar: İnne fi'ṣ-ṣabri'l-maᶜrūfi ᶜinde'l-ᶜāmmeti muḳāvemetu'l-ḳahri'l-İlāhī ve suᵓu edebin maᶜallāh ve mabtalallāhu ᶜibādehu illā li-yeteḍarraᶜū ileyhi ve yesᵓelūhu fī-refᶜi mābtelāhum mine'l-belāᵓi ᶜanhum fe-inne ekābire'r-ricāli lā-yeḥbisūne nufūsehum ᶜani'ş-şekvā ilallāhi bel yeḥbisūne ᶜani'ş-şekvā li-ġayrillāhi ve hāẕā meẕhebu'l-ekābiri…* [84a]

Eser ismi vermeden İbn Arabî'nin ismini zikrederek yaptığı alıntılar aşağıda örneklendirilmiştir:

…ḳāle Şeyḫu'l-Ekber ḳuddise sırruhu'l-aṭharu li'n-nebāti ve'l-cemādi ᶜindenā lehu ervāḥun bāṭınetun lā-yudreku min-ġayr-i ehli'l-keşfi felā-yuḥsenu bihā feḳad

semiᶜna'l-aḥcāra teẕkurullāhe Teᶜālā bi-lisāni'n-nāṭıḳin tesmeᶜuhu āẕānunā minhā ve nuḫāṭibuhā… [2b]

…Nitekim Ḥażret-i Şeyḫ buyururlar ki, edvenu ḥālī menyuḥtācu ilā-muzᶜicin yuzᶜicuhu Yaᶜnī ol kimsenüñ ḥāli ġāyetle dünterdür ki bir müşevviḳ ü müheyyīce muḥtāc ola... [38b]

…Şeyḫ ḥażretleri Bāyezīd'den rivāyet buyururlar: Ḳāle Ebū Yezīd innī kuntu zāhiden s̱elās̱ete eyyāmin evvelu yevmin zehidtu fi'd-dunyā ve'l-yevmu's̱-s̱ānī zehidtu fi'l-āḫireti ve'l-yevmu's̱-s̱āliṣu zehidtu fī-kulli mā-sivallāhi fe-nādāni'l-ḥaḳḳu māẕā turidū yā Ebā Yezīdin ḳultu urīdu en lā-urīdu li-ennī ene'l-murādu ve ente'l-murīdu… [78a]

2. Mesnevî

Şârihin istifâde ettiği temel kaynaklardan biri Mesnevî'nin kendisidir. Şerh esnasında fikrinin tesirini arttırmak adına *Mesnevî, Beyt, Guft Mevlânâ, Kemâ Kâle Hazret-i Mevlânâ, Ḥażret-i Mevlānā buyururlar ki* gibi bir ara ifâdeden sonra konu ilgili beyit örnekleri vermektedir. Bu durum aşağıdaki metinlerle örneklendirilebilir:

…nitekim ṣāfī ile ṣūfī temeyyüzünde bu beyti buyururlar:

Meṣnevī
Ṣūfī ibnu'l-vaḳt bāşed der-miṣāl
Līk ṣāfī fāriġest ez-vaḳt-ı ḥāl… [50b]

…Nitekim bu maḳūle ṣūfīler ḥaḳḳında Ḥażret-i Mevlānā buyururlar ki,

Meṣnevī
Ṣūfi-i geşte be-pīş-i īn liʾām
El-ḫiyāte ve'l-levāte ve's-selām… [51b]

3. Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî

Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî, Câmî'nin Mesnevî'nin ilk iki beytine yazdığı manzum-mensur şerh olan Risâle-i Şerḥ-i Beyteyn-i Meṣnevî-i Mevlevî adlı eserinin Hoca Neş'et tarafından yapılan tercümesidir. Mesnevî'nin ilk iki beytinin şerhini içeren [1b]-[24a] sayfa aralığındaki birçok unsur bu eserden kopya edilmiştir.

Şârihin metne giriş yaparken kullandığı ifadeler, Mollâ Câmî'nin yaptığı girişin neredeyse aynısıdır. Sadece araya Hoca-zâde ismi eklenmiştir. Ayrıca söz konusu sayfa aralığında yer alan Farsça beyitlerin neredeyse tamamı, yine bu sayfa aralığında anlatılan kıssalar ve hikâyeler bu eserden alınmıştır. Eserin şekil özellikleri bile kopyalanmıştır. Şârih bu alıntıları yaparken esere işaret etmemiş sadece birkaç noktada Mollâ Câmî ismini zikretmiştir. Bu eserden aldığı kısımlara ilaveler yapmış fakat yaptığı ilavelerin de yine bir kısmı ileride zikredilecek olan bazı eserlerden alıntıdır.

4. Avârifü'l-Maârif

Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin tasavvuf ile ilgili kaleme aldığı eserdir. *Eserinin önsözünde Allah'ın zihnine ihsan ettiği her şeyi O'nun armağanı olarak gördüğünü söyleyen Sühreverdî, en büyük ilâhî lutfun "ʿAvârifü'l-maʿârif" yani mârifet lutufları olduğunu ifade eder. Sühreverdî eserini, aslında şeriata uygun olan sûfiliğin esaslarını açık bir şekilde ortaya koymak ve bunları savunmak gayesiyle yazdığını söyleyerek o devirde gerçek sûfilerin azaldığını, sahte sûfilerin her tarafı istilâ ettiğini, bu yüzden sûfiliğin mahiyetini bilmeyenlerde tasavvufa ve mutasavvıflara karşı olumsuz bir kanaat hasıl olduğunu, birçok kimsenin onları beğenmediğini ve tutumlarını reddettiğini belirtir.*[52] Şerh metninde bu eser zikredilirken genellikle *ḳāle fi'l-ᶜAvārif, ẕukire fi'l-ᶜAvārif, min-ᶜAvārifi'l-Maᶜārif, ḳāle Ṣāḥibu'l-ᶜAvārif* gibi bir ara ifâde kullanılmıştır. Metin içinde genellikle merâtib-i sülûk ile ilgili Minhâcu'l-Fukarâ'dan yapılan alıntılarda Sühreverdî'in bu eserinin ismi geçmektedir. Eserden fikirlerin yanı sıra menkıbeler de alınmıştır. Metindeki kullanımı şu şekilde örneklendirilebilir:

…kemā ẕukire fi'l-ᶜAvārifi innemā summiye's-seferu seferā li-ennehu yusfirū ᶜani'l-aḫlāḳi… [32b]

…ḳāle fi'l-ᶜAvārifi ḥākiyen ᶜan-Ebī ᶜAli'c-Cevzānī ḳāle kun ṭālibe'l-istiḳāmeti lā-ṭālibe'l-kerāmeti fe-inne rabbeke yeṭlubu minke'l-istiḳāmete ve ente taṭlubu'l-kerāmete… [80b]

[52] Süleyman Uludağ, "Avârifü'l-Maârif", TDVİA, TDV, İstanbul 1991, c.4, s.109.

5. Kûtu'l-Kulûb

Ebû Tâlib El-Mekkî'nin tasavvuf ile ilgili eseridir. *Ḳūtu'l-ḳulûb kırk sekiz bölümden meydana gelir. Eserde farz ve nâfile ibadetlere, evrâd ve dualara, nefis, kalp, ruh ve bunların çeşitli hallerine, muhâsebe, murâkabe, vesvese, gaflet ve müridlerin göz önünde bulundurmaları gereken hususlara ve tasavvufî makamlara geniş yer verilmiş, konular anlatılırken âyet ve hadislere, sahâbe ve tâbiîn sözlerine başvurulmuş, ayrıca sûfilerin söz ve menkıbelerinden istifâde edilmiştir. Bununla birlikte Ḳūtü'l-ḳulûb sadece bir tasavvuf kitabı değildir. Eserde namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin mânevî ve tasavvufî mânaları yanında fıkıhla ilgili yönleri de açıklanmış, ahlâk ve eğitim konularına da yer verilmiştir.*[53] Bu eser, şârih tarafından başvurulan bir diğer tasavvufî kaynaktır. Şerh metnindeki kullanımı çok yoğun olmasa da semâ'ın ibâhati bahsinde ve Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır ile ilgili Kehf Sûresi'nden bazı ayetlerin tefsirinde kullanılmıştır. Kullanımı şu şekilde örneklendirilebilir:

…Pes bu semāᶜuñ ibāḥatı üzre biz delāᵓil-i ḳaviyye ẕikr iderüz. Baᶜdehu semāᶜa münkir olana cevāb virirüz ve semāᶜuñ ibāḥatına delīl egerçi kelām-ı şikātdan ve kütüb-i muᶜteberātdan ve muṭavvelātdan çoḳ kelām oldı lākin eṭfāl-i şerīᶜatüñ fehmine lāyıḳ olmadı. Pes bu ᶜabd-i aḥḳar murād eyledi ki bunda ᶜalā-ḳānūni'ş-şerᶜ cevāb vire bi-ḳudretihi Teᶜālā īrād eyledüm. Evvelā şikātüñ semāᶜda olan ḳavllerini ve ol eḳāvīlüñ cümlesinden Ḥażret-i Ebū Ṭālib'üñ Ḳūtü'l-Ḳulūb'da semāᶜuñ ibāḥatini müstened daḫı çoḳ kimesnelerden naḳl eyledi. Baᶜdehu buyurdılar ki Aṣḥāb-ı Kirām'dan Abdullāh bin Caᶜfer, İbn Zübeyr ve Muġīre İbn Şuᶜbe ve Muᶜāviye itmediler, ġayrıları semāᶜ eylediler. Pes bu semāᶜ ḫuṣūṣunda naṣṣ olmadıysa ve ḳıyās daḫı müstaḳīm olmadıysa bu semaᶜuñ taḥrīmine olan ḳavl fāsid oldı… [13b]

6. Menâzilü's-Sâirîn

Herevî'nin tasavvuf ile ilgili eseridir. *Sûfî müelliflerin bir kısmı tasavvufî hal ve makamları bir veya birkaç cümle ile anlatırken bazıları bu konuda müstakil eserler kaleme almışlardır. Abdullah-ı Herevî'nin 100 temel tasavvuf terimini açıklayan Menâzilü's-sâ'irîn'i bu ikinci gruptandır. Eser, Herevî'nin daha önce Farsça kaleme*

[53] Bilal Saklan, "Kûtu'l-Kulûb", TDVİA, TDV, Ankara 2002, c.26, s.501.

aldığı Ṣad Meydân adlı kitabının genişletilmiş şeklidir.[54] Şârih, sıkça bu eserden istifâde etmiştir. Herevî'nin lakabı olan Şeyhü'l-İslam ifadesini sıklıkla kullanmıştır. Bu eserin ismini sadece bir yerde zikretmiştir. Şerh metninde Menâzilü's-Sâirîn'den alınan kısımlar Minhâcü'l-Fukarâ kaynaklıdır. Herevî'nin görüşlerinin şerh metnine alındığı bölümlere aşağıdaki metin parçaları örnek verilebilir:

…Bu mertebe ferāset, istidlāl ve tecrübe ile olmaz; belki bu ferāset, bir nūr-ı İlāhīdür ki ḥükm-i ġaybı idrāk eyler. Kemā ḳāle Şeyḫu'l-İslām el-ferāsetu istiʾnāsu ḥukm-i ġaybin min-ġayri istidlālin yuşāhedu ve lā-iḫtibāru bi-tecribetin. Yaʿnī ferāset ḥükm-i ġaybı ibṣār eylemedür, şāhid-i ġāʾibe istidlāl eylemeksizin. Meṯelā reml ve nücūmla ġaybda olan aḥvāle istidlāl eyledikleri gibi olmaya ve tecrübe ile daḫı imtiḥān ḳılmaya. Zīrā bu güne bilmek kehānet maḳūlesidür, iʿtibār olunmaz. Belki evliyāda olan ferāset ʿayn-ı kerāmetdür ki dīde-i Ḥaḳ-bīnle bir şeyʾi teferrüs iderler ve ilhām-ı İlāhī ile müşāhede ḳılurlar... [147a]

…Ve Şeyḫü'l-İslām ḥażretleri daḫı iḫlāṣı böyle taʿrīf idüp buyurur: *El-iḫlāṣu taṣfiyetu'l-ʿameli ʿan-kulli şevbin ḳāle baʿżu'ş-şāriḥīne el-murādu bi-taṣfiyeti'l-ʿameli ʿan-kulli şāʾibetin hiye iḫrācu ruʾyeti'l-ʿameli mine'l-ʿamelin ve'l-ḫalāṣi ʿan-ṭalebi'l-ʿavżi ʿale'l-ʿameli…* [79b]

7. Mişkâtü'l-Envâr

Gazzâlî'ye ait olan bu eser Nûr Sûresi'nin 35. âyetinin tefsîridir. Şerh metninde şârih tarafından bir kez kullanılmıştır. Kullanımı şu şekildedir:

…ve ḳālel'l-İmāmu'l-Ġazzālī fī-Mişkātu'l-Envāri teraḳḳa'l-ʿārifūne min-ḥafiżi'l-mecāzi ilā-ẕurveti'l-ḥaḳīḳati ve'stekmelū maʿāricehum feraʾev bi'l-muşāhedeti'l-ʿayaniyyeti ennehu leyse fi'l-vucūdi illallāhu ve enne kulle şeyʾin hālikun illā vechehu… [64b]

8. Minhâcü'l-Âbidîn

Gazzâlî'ye ait bu eser ibâdet yolunda karşılaşılacak yedi geçitten bahseder. Bu eser şerh metninde bir yerde kullanılmıştır. Kullanımı şu şekildedir:

[54] Erhan Yetik, "Menâzilü's-Sâirîn", TDVİA, TDV, Ankara 2004, c.29, s.122.

...İmām Ġazzālī Minhācü'l-ᶜĀbidīn'de bu ebyāt-ı şerīfeyi Zeyne'l-ᶜĀbidīn bin Ḥüseyn bin ᶜAlī'den, raḍıyallāhu ᶜanhum, rivāyet idüp buyururlar: Ol Ḥażret buyurmuş ki,

Şiᶜr

Yā Rabbi cevheru ᶜilmin lev-ebūḥu bihi
Le-ḳīle lī ente mimmen yeᶜbudu'l-veṣenā

Ve lesteḥāle ricalun muslimūne dumā
Yerūne eḳbaḥe mā-yeᵓtūnehu husnā… [68b]

9. İhyâ-yı Ulûmi'd-Dîn

Eser, Gazzâlî'nin en çok bilinen eseridir. Fıkhî ve tasavvufî konular içeren bu eser şârih tarafından şerh metninde bir yerde anılmıştır:

... Ve her şeyᵓe Māniᵓ ve Muᶜṭī ve Ḍārr ve Nāfiᶜ Ḥaḳḳ'ı bilür ve ġayr görmeden ḳurtulur. Ḳāle'l-Ġazzālī fi'l-İḥyāᵓi munāsiben li-hāẕe'l-maḳāmi et-tevḥīdu ᶜindehum yaᶜni'l-ḫaṣṣah ᶜibāreten ᶜan-emrin āḫer lā-yefhemuhu ekṣeru'l-mutekellimīne ve in fehimū lem-yettaṣifū bihi ve huve en yera'l-umūre kullehā min-allāhi ruᵓyeten taḳṭaᶜu iltifātehu ᶜani'l-esbābi ve'l-vesāᵓiṭu felā-yera'l-ḫayre ve şerre illā minhu ve hāẕā maḳāmun şerīfun iḥdā ṣemeratihi et-tevekkul ve min-ṣemeratihi eyżen ḳavlu Ebī Bekrin Ṣıddīḳ raḍıyallāhu ᶜanhu lemmā ḳīle lehu fī-marażihi enaṭlubu leke ṭabīben ḳāle eṭ-ṭabību emrażanī fe-ḳīle lehu māẕā ḳāle leke'ṭ-ṭabīb ḳāl innī ***faᶜālun limā yurīd*** *Buyururlar ki tevḥīd-i ḫaṣṣa ᶜibādullāh ḳatında bir emr-i āḫardur ki anı ekṣer-i mütekellimīn fehm itmezler. Eger fehm eyledilerse de anuñla muttaṣıf olmadılar. Bunlaruñ tevḥīdi oldur ki umūruñ küllīsini Ḫudā'dan görürler....* [60a]

10. Keşfu'l-Mahcûb

Hücvîrî'nin tasavvufî konular işleyen bu eseri de yine şârih tarafından metnin bir yerinde kullanılmıştır. Kullanımı aşağıda gösterilmiştir:

…Fārsī der-Keşfu'l-Maḥcūb fermūde est ki yeki ez-mürīdān-i Ẕū'n-nūn ḳaṣd-i ziyāret-i Ebū Yezīd kerd çün be-der-i ṣūmeᶜe-i vey resīde ve der bezd ve Ebū Yezīd guft tū kīstī ve ke-rā ḫᵛāhī guft Ebū Yezīd ki bāşed ve kucāst ve çe çīzest ve men müddetīst Ebū Yezīd-rā custem ve ne-yāftem çun an kes ki bāzgeşt ve ḥāl bā-Ẕū'n-nūn ve agteft Ẕū'n-nūn guft eḫī Ebū Yezīd ẕehebe bi'ẕ-ẕāhibīne ilallāh ve fenā fillāh… [138a]

11. Mecmû'u'l-Fetâvâ

Takıyüddin İbn Teymiyye'ye ait olan ve fetvalarını bir araya getiren bu eser de şerh metnninde bir kez, aşağıdaki gibi zikredilmiştir:

... Belki Ebū Ḥanīfe ᶜindinde ḥarām olan raḳṣ raḳḳāṣelerüñ raḳṣıdur. Teslīm idelüm ki baᶜżı eᵓimme ᶜindinde mübāḥdur. Baᶜżı evḳātda Şafiᶜiyye meẕhebin ṭutmaḳ cāᵓizdür. Nitekim Mecmūᶜu'l-Fetāvā'da ẕikr olundı: Ebū Yūsuf'dan rivāyet olundı ki bir gün nās ile ṣalāt-ı cumᶜayı ḳıldı ṣoñra ġusl itdügi ḥamāmuñ ḳuyusına fāre düşmüş vāḳiᶜ olmasını aña ḫaber virdiler ve anuñ iġtisāli nās anı bilmezden muḳaddem idi. Pes Ebū Yūsuf Meẕheb-i Şāfiᶜiyye'yi ṭutup buyurdı ki sen aḫẕ eyle ehl-i Medīne'den olan iḫvānımızuñ ḳavllerini ki anlaruñ ḳavlleri budur ki ḳaçan ṣu ḳulleteyn miḳdārına irse necis olmaz ve ḫubṯ iḥtimāli olmaz. Bu ḫod Ebū Yūsuf'uñ meẕhebi degüldür. Ve daḫı zamānımızda olan ᶜulemā tecvīz itmişler ki her şehrlerde cenāze-i ġāᵓib içün ṣalāt ḳılına, meṯelā ᶜulemā-yı ᶜāmilīn ve meşāyiḫ-i kāmilīn ve selāṭīn-i ᶜādilīnüñ namāzları ve ᶜulemā-yı Ḥanefiyye bunı menᶜ itmezler, bā-ḫuṣūṣ ki meẕheb-i Ḥanefiyye'de yoḳdur.... [12b]

12. Zâdu'l-Me'âd

Peygamber Efendimizin hayatına dâir bilgilerin sunulduğu El-Cevziyye'ye ait bu eser de şerh metninde bir kez, aşağıdaki şekilde kullanılmıştır:

... Ṣallallāhu ᶜAleyhi ve Sellem ḥażretleri ***iẕā rāᵓeytumu'l-ḥarīḳa fe-kebbirū fe-inne't-tekbīra yuṭfiᵓuhu*** *buyurmuşlar. Yaᶜnī, rüᶜyet itdiñiz zamānda tekbīr idüñ; zīrā tekbīr taḥḳīḳan ḥarīḳi maḥv ider, dimekdür. Tekbīrde bu ḫāsıyyet oldığınuñ vechi Zādu'l-Meᶜād ṣāḥibi ẕikr itmişdür ki, ḥarīḳuñ sebebi āteşdür ve āteş mādde-i Şeyṭān'dur. Zīrā āteşden ḫalḳ olunmuşdur ve ᶜāleme fesād virmede Şeyṭān'la münāsebeti vardur. Ol sebebden Şeyṭān aña muᶜāvenet eyler ve āteşüñ ṭabīᶜati ᶜalev ve fesād iḳtiżā eyler. Nitekim Şeyṭān ṭarīḳası budur ki, kendi tevābiᶜin bu yola çeker...* [97a]

13. Akâidü'n-Nesefî

Nesefî'nin akâidle ilgili eseridir. Bu eser de şerh metninde bir kez, aşağıdaki şekilde kullanılmıştır:

…Naẓar idelüm, ḥaḳiḳat-ı eşyāʾ mütekellim ʿindinde nedür ve meşāyiḫ-i ʿiẓām nezdinde neden ʿibāretdür? Bunı iṯbāt içün ʿÖmer Nesefī, ʿAḳāʾid'inde buyururlar ki ḳāle ehlu'l-Ḥaḳḳi ḥaḳāʾiḳu'l-eşyāʾi ṯābitetun ey bi-eczāʾi aḥkāmihā mine'l-eşyāʾi ʿale'l-eşyāʾ… [61a]

14. Bustânu'l-Ârifîn

Ebu'l-Leys Semerkandî'nin nasîhat içerikli eseri olan Bustânu'l-Ârifîn adlı eseri de şerh metninde bir kez kullanılmıştır. Kullanımı şu şekildedir:

…Yaʿnī Ḥażret-i Mevlānā'nuñ murād-ı şerīfleri cihāda işāretdür. Kemā ḳāle Ṣāḥibu'l-Bustānu'l-ʿĀrifīn evvelu men temennā eḳrabu'ṭ-ṭarīḳi ʿalā-riḍallāhi ʿanhu ʿani'n-Nebiyyi ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem fenteẓara'n-Nebiyyu ʿaleyhi's-selām bi'l-vaḥyi fe-nezele Cebrāʾīl ve leḳḳana hāẕihi'l-kelimeti ṯelāṯe merrātin ḳāle ʿaleyhi's-selām kemā ḳāle Cibrīl feʿlem ennehu lā-ilāhe illallāh ṯumme leḳḳane'n-Nebiyye ʿaleyhi's-selām ʿAliyyen raḍıyallāhu ʿanhu ṯumme cāʾe ilā-aṣḥābihi ve hum erbaʿumiʾeti reculin yectemiʿūne fī-mescidi'n-Nebiyyi ʿaleyhi's-selām feleḳḳanehum cemīʿan fe-ḳāle reciʿnā mine'l-cihādi'l-aṣġari ile'l-cihādi'l-ekberi ve'l-murādu minhu cihādu'n-nefsi li-ḳavlihi ʿaleyhi's-selām eʿda ʿuduvveke nefsuke'l-letī mā-beyne cenbeyk ve lā-yeḥṣelu meḥabbetun ilā-baʿde ḳahri eʿdāʾihi fī-vucūdike mine'n-nefsi'l-levvāmeti ve ziyādetu'l-ekli ve'ş-şurbi ve'l-leġvi ve'l-ġaḍabi ve'ş-şetmi ve'ḍ-ḍarbi ve'l-ḳahri ve'ş-şeyṭāniyyeti ke'l-kibri ve'l-ʿucbi ve'l-ḥasedi ve'l-ʿaḳdi leke ve ġayrihi… [128b]

15. Merğûbu'l-Kulûb

Şerh metninde bu eserle ilgili olan kısım Minhâcü'l-Fukarâ'dan alıntıdır. Bir yerde bu eserden bahsedilmiş ve Şems-i Tebrîzî'e ait olduğu belirtilmiştir. Eserde şu şekilde kullanılmıştır:

…Nitekim Merġūbu'l-Kulūb'da Ḥażret-i Şems bu maʿnāya göre buyururlar:

Beyt

Fenā terk-i hevā-rā nām kerdend

Beḳā cumle sıfāteş şumurdend

Ve baʿżı ṭāʾife ʿindinde beḳā, ʿabd her şeyʾini Ḥak'la ḳāʾim ve Ḥaḳḳ'ı Kayyūm-ı Muṭlaḳ görmesidür. Ve bu ol kimsenüñ ḳavlidür ki fenā-yı ʿabdüñ Ḥaḳ'la ḳāʾim oldığı sebebiyle

fiᶜlini görmemenüñ fenāsıdur, didi. Yaᶜnī tevhīd-i efᶜālde fenā ḳılup kendüyi ve fiᶜlini Ḥaḳ'la görmekdür. Bu mertebeye münāsib daḫı Şems ḥażretleri buyururlar:

Beyt

Eger kerdī tū der-tevḥīd fānī

Be-Ḥaḳ yābī beḳā-yı zindegānī… [138b]

16. Şerh-i Dîvân-ı Alî bin Ebî Tâlib

Hüseyin Meybüdî'nin Hz. Alî'ye dayandırılan şiirleri şerh ettiği eseridir. Bu eserin adı şerh metninde iki kez, aşağıdaki gibi zikredilmiştir:

…Ḥüseyin Meybüdī, Dīvān-ı ᶜAlī Şerḥi'nde Ebū'l-Ḥasan Ḫarakānī'den naḳl idüp s̱ābit iderler ve buyururlar ki; ḳāle El-Ḥasan El-Ḫarakānī ṣaᶜadtu ile'l-ᶜarşi li-aṭūfe bihi feṭuftu ᶜaleyhi elfe elfe ṭavfetin ve raᵓeytu ḥavāleyhi ḳavmen yeṭūfūne ḥavle'l-ᶜarşi muᶜcebū min-surᶜat-i ṭavāfi ve mā-aᶜcebenī ṭavāfuhum fe-ḳultu men entum ve mā hāz̲ihi'l-burūdetu fi'-ṭavāfi ḳālū naḥnu melāᵓiketun ve naḥnu nūrun ve hāz̲ā ṭabᶜunā fe-ḳālū ve menente ve men hāz̲ihi's-surᶜatu fe-ḳultu enā Ademiyyun ve fī-nūrun ve nārun ve hāz̲ihi's-surᶜatu min-netāᵓic-i nāri'ş-şevḳi Yaᶜnī Ḥasan Ḫaraḳānī didi ki; ben rūḥāniyyetle ᶜarşa çıḳdum ṭavāf itmeden ötri. Pes anuñ eṭrāfını biñ kere biñ ṭavāf eyledüm ve anuñ ḥavālīsinde çoḳ ḳavm gördüm ki anı ṭavāf iderler. Anlar benüm sürᶜat-i ṭavāfımdan taᶜaccüb itdiler. Ben anlaruñ ṭavāfına taᶜaccüb itmedüm. Pes ben anlara didim ki; siz kimsiz ve ṭavāfda bu bürūdet nedür? Anlar, biz melāᵓikeyüz ve biz nūruz ve bu bizüm ṭabīᶜatimizdür, biz bundan ġayriye ḳādir degülüz, didiler. Pes baña didiler ki, sen kimsin ve bu surᶜat nedür? Didim ki, ben ademīyüm ve bende nūr-ı ᶜışḳ vardır ve bu sürᶜat netāᵓic-i nār-ı şevḳatdedür. Pes raḳṣ u devrānda daḫı fukarānuñ şöyle olan devri, bilā-şevḳ olandan ᶜadem-i sürᶜatde maᶜlūm olur… [24b]

… Ve Divān-ı ᶜAlī raḍıyallāhu ᶜanh şerḥinde mestūrdur ki; Şāfiᶜī mez̲hebinde tahiyyātda müsebbiḥanuñ işārete iḫtiṣāṣına vech budur ki, müsebbiḥanuñ mizācı sāᵓir aᶜż̄ānuñ mizācında eᶜdel olmaġla nefs-i nāṭıḳanuñ aña taᶜalluḳı sāᵓirden pīşterdür. Ẓāhir budur ki bu eᶜdeliyyet nūr-ı Muṣṭafā'nuñ ol barmaḳda ẓuhūr ve tesbīḥindendür…

[197b]

17. Hâfız-ı Şîrâzî Dîvânı

Şârihin şerh esnasında başvurduğu kaynaklardan biri de Hâfız-ı Şîrâzî'nin şiirleridir. Mesnevî beyitlerini şerh ederken Hâfız'dan beyit örnekleri alarak fikirlerini desteklemiştir. Şu kullanımlar örnek verilebilir:

…Bu maḳāmda Ḥāfıẓ ne ḫūb buyurmuşlar:

Beyt

Men ez-an dem k'vużū sāḫtem ez-çeşme-i ᶜışḳ

Çār tekbīr zedem yeksere ber-her ki çi hest… [58b]

…

Guft Ḥāfıẓ

Āsāyiş-i dū gītī tefsīr-i īn dū harfest

Bā-dūstān telaṭṭuf bā-duşmenān mudārrā... [3b]

18. İbn Fârız Dîvânı

12. yüzyılda Mısır'da yaşamış olan İbn Fârız, Arap tasavvuf şiirinin güçlü temsilcilerindendir. Bu yönüyle şerh meynimize de konu olmuş ve şiirleri Mesnevî beyitlerinin şerhinde şârih tarafından kullanılmıştır. İbn Fârız'dan alınan beyitlere aşağıdaki kulanımlar örnek olarak verilebilir:

…farażā bunlardan biri ḫalḳ içre ben velīyim dise ve ḥāżır (14) olsa, ḫalḳ aña velīligi revā görmez. Nitekim İbn Fārıż bu mertebeye işāret (15) buyururlar:

Beyt

Felev ḳīle men tehvā ve ṣarraḥte bi'smihā

Le-ḳīle kenā ev messehu ṭayfu cennetī... [35a]

…ve bu ᶜilmüñ bir mertebesi daḫı vardur ki ᶜuḳūl-i selīme-i erbāb-ı sülūk anı idrāk idemez ḳande ḳaldı ki ᶜuḳūl-ı rekīke-i kuşūr kemā ḳale İbnu'l-Fārıż

Şiᶜr

Faṯemmeh verāᵓe'l-ᶜaḳli ᶜilmun yeẕuḳḳu ᶜan

Medārik ġāyāti'l-ᶜuḳūli's-selīmeti

Yaᶜnī mertebe-i ḥaḳīḳatde tūr-ı ᶜaḳluñ verāsında bir ᶜilm-i ᶜaẓimü'ş-şān vardur ki daḳīḳ olur ᶜuḳūl-i selīmenüñ idrākātınuñ ġāyetinden. Ḳande ḳaldı ki ᶜuḳūl-ı żaᶜīfe anı idrāk

eyleye. Anuñ içün bu ᶜilmüñ erbābını inkār iderler, belki iẓhār eyleseler ḳatl iderler… [68b]

…Pes öyle olıcaḳ enbiyā vü evliyā, Ḥaḳ müşāhede ḳılsalar ekṣer min-ḥayṣü'l-meẓāhir müşāhede ḳılurlar ve her ne ḳadar ḥussān u mullāḥa naẓar itseler anlaruñ mürāyā-yı vücūdunda ḥüsn ü tecellī-yi Ḥaḳḳ'ı görürler: Kemā ḳāle İbnu'l-Fārıż

Şiᶜr

Ve kullu melīḥin ḥusnuhu min-cemālihā

Muᶜārun lehu bel husnu kulle melīḥatin

Yaᶜnī her ᶜārif-i billāh, cemāl-i muṭlaḳı cemāl-i muḳayyededе müşāhede ḳılur ve anı pertevi tecellī-yi Ḥaḳ bulur… [77a]

19. Gülşen-i Râz

Şebüsterî'ye ait tasavvufî bir eserdir. *Gülşen-i Râz tasavvufî aşkı, özellikle tasavvufî mecazları ve sûfîlerin bu mecazlardan kastettikleri mânaları anlamak için başvurulması gereken en önemli kitaptır. Bu esere, şairin büyük ölçüde etkisinde kaldığı İbnü'l-Arabî'nin el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'si ile Fusûsü'l-Ḥikem'indeki fikirler hâkimdir. Ancak ifade bakımından daha çok Attâr'ın ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tesiri görülür.*[55] Eser, şerh metninde yoğun bir şekilde kullanılmamıştır. Kullanımı şu şekilde örneklendirilebilir:

…Nebī āfitāb ve velī māhitābdur. Nitekim Gülşen-i Rāz ṣāḥibi buyururlar:

Beyt

Nebī çün āfitāb āmed velī māh

Muḳābil kerded ender-lī-maᶜallāh

Z'an kuntum tuḥibbūn yābid ū rāh

Ba-ḫalvet-ḫāne-i yuḥbibkumullāh… [49a]

…Gülşen-i Rāz ne ḫūb buyurmuşlardur:

Beyt

Revā bāşed enallāh ez-draḫtī

Çirā ne-b'ved revā ez-nīk-baḫtī… [63a]

[55] H. Ahmet Sevgi, "Gülşen-i Râz", TDVİA, TDV, İstanbul 1996, c.14, s.253-254.

20. Nahîfî Süleymân Efendi Dîvânı

Nahîfî Süleymân Efendi Dîvânı şârihin başvurduğu bir diğer kaynaktır. Nahîfî'ye ait iki tahmis şerh metninde yer almaktadır. Bu tahmisler Mollâ Câmî'nin iki na'tına Nahîfî tarafından yazılmış tahmislerdir. Metnin [108a], [108b] numaralı varaklarında verilen bu manzum parçalardan ilkine *Ḳaṣîde* başlığı atılmıştır. İkinci tahmis için ise *Diger naʿt-ı şerīf-i Cāmī ḳuddise sırruhu's-sāmī* başlığı kullanılmıştır. Nahîfî ismi sadece mahlas kısmında geçmektedir. Bu tahmislerle ilgili dikkat çekici bir durum mevcuttur. Hoca-zâde'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn adlı eserinde de, birkaç ek ve kelime farklılığı dışında, mevcut olan bu iki tahmiste mahlas kısmında Nahîfî yerine Rasîmî ismi kullanılmıştır. Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de mahlas kullanımı şu şekildedir:

…
Himmetüñ rāh-ı muḥabbetde bülend eyle bülend
Ḳudsiyān eyleye tā kim saña taḥsīn u pesend
***Ey Naḫīfī** yeter ehl-i dile ṣıdḳ ile bu pend*
Cāmī erbāb-ı vefā cuz reh-i ʿışḳ ne-revend
Ser mebādet ger ez-īn rāh-ı ḳedem bāz keşī

Tuhfetü'l-Âşıkîn'de mahlas kullanımı şu şekildedir:

…
Himmetüñ rāh-ı muḥabbetde bülend eyle bülend
Ḳudsiyān eyleye tā kim saña taḥsīn u pesend
***Ey Rasîmî** yeter ehl-i dile ṣıdḳ ile bu pend*
Cāmī erbāb-ı vefā cuz reh-i ʿışḳeş ne-revend
Ser mebādet ger z'īn rāh-ı ḳedem bāz keşī[56]

Yukarıdaki durumun aynısı ikinci tahmiste de geçerlidir. Yine mahlas kısımları aşağıda verilmiştir. Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de mahlas kullanımı şu şekildedir:

…
Ẕāt-ı pāküñ raḥmet-i Mevlā ile mevṣūf iken
Kimde vardur midḥatüñde bāzi-i basṭ-ı süḫen
***Bu Naḫīfīnüñ** ḳabūl it ʿöẕrün iḥsān eyle sen*

[56] Bayraktar, "**Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin…,** s.148. Ayrıca bkz. Tuhfetü'l-Âşıkîn [37a]

Merd ez-şevḳ-i tū maᶜẕūrem eger her laḥża men

Cāmī Āsā-nāme-i şevḳ-i tu-rā inşā kunem

Tuhfetü'l-Âşıkîn'de mahlas kullanımı şu şekildedir:

…

Ẕāt-ı pāküñ raḥmet-i Mevlā ile mevṣūf iken

Kimde vardur midḥatüñde yârî-i basṭ-ı süḫen

***Bu Rasīmüñ** ḳabūl it ᶜöẕrüni iḥsān eyle sen*

Merd ez-şevḳ-i tū maᶜẕūrem eger her laḥża men

Cāmī Āsā-nāme-i şevḳ-i tu-rā inşā kunem[57]

Şârihin bu iki farklı eserinde iki farklı mahlasla verilen tahmislerin şârihe değil de Nahîfî'ye ait olduğu kesindir. Nahîfî'nin Râsimî'den yaklaşık iki yüz yıl önce yaşamış olması[58] ve Dîvânında bu şiirlerin yer alması bunu ispatlamaktadır. Tuhfetü'l-Âşıkîn adlı eserde bu tahmislerde Rasîmî mahlasının neden kullanıldığı anlaşılamamıştır; çünkü Hoca-zâde Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de, Tuhfetü'l-Âşıkîn'dekinin aksine, bu şiirlerin Nahîfî'ye ait olduğunu onun mahlasını kullanarak göstermiştir.

2.3.7. Temel Referans Olarak İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî

Hoca-zâde'nin şerhinin merkezinde, ismi hiç zikredilmemiş olmasına rağmen, İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî yer almaktadır. Şârih, Ankaravî'nin Huccetu's-Semâ ve Minhâcu'l-Fukarâ adlı eserlerinden, kaynaklarıyla beraber, alıntılar yapmakla birlikte Mesnevî şerhinden de istifâde etmiştir.[59] Bu üç metnin içeriği Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'nin muhtelif yerlerinden rahatlıkla takip edilebilir. Bu etkiye bakılınca, Hoca-zâde'nin Mesnevî şerhi ile birlikte Ankaravî'nin görüşlerini bir araya getirme çabası dikkat çekmektedir.

1. Minhâcu'l-Fukarâ

Ankaravî'nin Mevlevîliğin esasları ile ilgili kaleme aldığı bir eseri olan Minhâcu'l-Fukarâ, *bizzat şârihin ifâdesiyle Tarîkat-nâme adıyla da anılır.*

[57] Bayraktar, "**Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin…,** s.180. Ayrıca bkz. Tuhfetü'l-Âşıkîn [50b]

[58] Şaban Er, **Nahîfî Süleymân Efendi Külliyâtı**, Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul 2014, s.18.

[59] Bir örnek olarak Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de 26. beytin şerhi ile Ankaravî'de aynı beytin şerhi karşılaştırılabilir. Karşılaştırma için bkz. Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 245.; Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [110a]

Mevlevîlerin yol haritası olarak kaleme aldığı görülen bu eserde fukarâ nâmıyla anılan dervîşlerin bir kısmına ihtar ve ders; o devirde tarîkat kavramının karşısında yer alıp muhalif tutum sergileyen Kadızâdelerin düşüncelerine de cevap verilmesi amaçlanmıştır.[60] Bu eserde yer alan merâtib-i sülûktan bazı maddeler, yine yukarıdaki eserlerde de olduğu gibi, kaynak eserin ismi zikredilmeden çoğu zaman manzum parçalar da dâhil edilerek şerh metninde kullanılmıştır.[61] Bu mertebeler ve zikredildikleri sayfa numaraları şu şekildedir:

Şevk ve İştiyak [24a]	Kalk [25a]	Sekr [25b]
Gurbet [26a]	Fakr [29b]	Sefer [32b]
Sır [34b]	Muhabbet [40]	Aşk [41a]
Tebettül [41a]	İbâdet-Ubûdet [41b]	Hürriyet [41b]
Ferâset [145b]	Hicret [45a]	Velâyet [48b]
Tasavvuf [51a]	Vücûd [59a]	Tecrid [59a]
Telbis [58b]	Tahkik [58b]	Tevhid [59b]
Teferrüd [59b]	Cem'ü'l-Cem [59b]	Kurb [66a]
İlim [67b]	Fasl [74b]	Vasl [75a]
Zühd [77b]	Takva [79a]	İhlas [79b]
Vera [79b]	İstikamet [80a]	Tehzib [80a]
Hulk [81a]	Fütüvvet [82a]	Şükr [83b]
Sabr [84a]	Teslîm [85a]	Tefvîz [86a]
Tevekkül [86b]	Tecellî [112a]	Tevbe [116b]
Üns [118a]	Atş [120b]	Kabz [121a]
Dehşet [121a]	Hayret ve Hemeyân [121a]	Bast [122a]
Fenâ [138a]	Vakt [139a]	Hikmet [141a]

2. Huccetu's-Semâ'

İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî'ye ait olan bu eserden şârih, ilk iki beytin şerhinde faydalanmıştır. *XVII. yüzyılda çok tartışılan bir mesele olan müzik ve semâ' konusunda Ankaravî'nin yazdığı bu risâle Mevlevî çevresinde önem kazanmıştır. İlk olarak Risâle*

[60] Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 21.
[61] Karşılaştırma için bkz. İsmâil Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ** (Haz. Safi Arpaguş), Vefa Yayınları, İstanbul 2008.

fîHakkı's-Semâ' adıyla Arapça te'lîf ettiği bu eseri daha sonra dostlarının temennisiyle tercüme etmiş ve Huccetu's-Semâ' adını vermiştir. Ankaravî bu eserinde döneminde oldukça eleştiri alan semâ' meselesine dinî ve tasavvufî kaynaklardan deliller bulup yöneltilen eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır.[62] Üç bölümden oluşan eserin bölüm başlıkları ve temel fikirleri bir kâtip hassasiyetiyle kopya edilmiş ve metnin içine eklenmiştir. [9b] numaralı sayfada *Bu Daḫı Raḳṣ Beyānındadur* başlığı atarak raks konusunu, [13a] numaralı sayfada *Bābu'ş-Şānī fī-İbāḥati's-Semāᶜ* başlığı atarak semâ'ın ibâhati konusunu, [16b] numaralı sayfada *El-Bāb-ı Şāliş fī-Ḍarbi'd-Deff* başlığı atarak çalgı hakkında bilgi vermiştir. Yukarıda da zikredildiği gibi bu bölümler Hüccetü's-Semâ' adlı eserin temel bölümleridir ve şârih bu bölümleri, manzum parçalar ve kullanılan hadîsler de dâhil olmak üzere kopya ederek esere yerleştirmiştir.[63] Şârih, bu eserden yaptığı alıntılarda da kaynak göstermemiştir.

2.4. KAYNAKLARA İŞARET

Şârih metni şerh ederken birçok kaynaktan faydalanmıştır. Bu kaynaklar, yukarıda da zikredildiği gibi, genellikle şârih tarafından belirtilmiştir. Bazen eser ismi de verilirken bazen sadece yazar ismi anılmıştır. Bunun dışında bazı bölümlerde ise alıntı yaptığı kaynağı da yazarı da belirtmemiştir. İlk iki beytin şerhi incelendiğinde şârihin bu kısımda başvurduğu temel kaynağın Hoca Neş'et'e ait Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eser olduğu açıkça görülecektir. Buna rağmen ne Hoca Neş'et ismi ne de bu eserin adı şerh metninin hiçbir yerinde zikredilmemiştir. Ayrıca merâtib-i sülûktan bahsettiği kısımlarda alıntı yaptığı temel kaynak Minhâcü'l-Fukarâ olmasına rağmen bu kaynağın da adı şârih tarafından zikredilmemiştir. Buna benzer şekilde dokuzuncu beytin şerhinde [38a] semâ' ehlinden bahsettiği kısımda Ebû Nasri's-Serrâc'dan alıntı yaptığı kısım, Avârifu'l-Meârif'in Sûfîlerin Semâ'ı bölümündendir.[64] Bu alıntının kaynağı da şârih tarafından belirtilmemiştir.

[62] Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s.18.
[63] Karşılaştırma için bkz. Bayram Akdoğan, "**İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ' Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.
[64] Bkz. H. Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz, **Tasavvufun Esasları**, Erkam Yayınları, İstanbul 1993, s. 238-239.

2.5. NÜSHA TAVSÎFİ

Hoca-zâde Muhammed Râsim'in Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî adlı eserinin incelediğimiz nüshası, İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde nr. T1605'te kayıtlıdır. Eserin dijital kopyasından ve mezkur kütüphânenin kayıtlarından hareketle fiziksel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Cildi kırmızı meşin, zilbaharlı, mıklebli ve muhafaza kutuludur. Muhafaza kutusu bir kenarından ayrılmıştır. 236x176 mm ebadındadır. Cedvel yaldızlı, kâğıt aharlıdır. Eserin serlevha [1b] kısmı mihrabiyeli ve müzehhebdir. Siyah mürekkeple yazılan eserde şerh edilen beyitler ve başıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Âyet ve hadîslerde genellikle, tasavvuf büyüklerinden yaptığı alıntılarda da bazen metnin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Metinde varaklar numaralandırılmış ve varak numaraları da yine kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kütüphâne kayıtlarında eser 234 varak olarak tanıtılmıştır. Yaptığımız incelemede ise eserin 237 varaktan oluştuğu, son iki varağının boş olduğu ve [107] numaralı varağın [106] numaralı varakla aynı olduğu tespit edilmiştir. Eserde her sayfada bulunan satır sayısı 25'tir.

Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'nin çalışmamıza konu olan nüshasının dışında İstanbul Üniversitesi, Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde, 134 varaktan oluşan bir nüshasının daha kaydı mevcuttur. Bu nüshaya ulaşmak için yaptığımız başvuru sonucunda, kütüphânede eserin tek nüsha olduğu ve kayıtlarda bir hata bulunduğu tarafımıza bildirilmiştir. Yaptığımız araştırma neticesinde eserin başka bir nüshasına ulaşılamamıştır.

Yazıldığı tarihle ve müstensih/müellif hattı olmasıyla ilgili eserde herhangi bir bilgi yoktur. Eserde farklı sayfalarda li-münşi'ihi[65], li-muharririhi[66], musevvidu'l-kitâb[67] gibi ifâdeler yer almasına rağmen yapılan incelemede bu ifadelerin kaynak eserlerden alındığı tespit edilmiştir.

Genellikle mensur olmakla beraber Arapça, Türkçe ve Farsça manzum parçalar da içeren metin harekesizdir. Bazı sayfalarda kenar notları mevcuttur. Bu notlar bazen

[65] Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [23a], [23b]
[66] Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [94a], [126a]
[67] Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî [226a]

yanlış yazılan bir kelimeyi düzeltmek için, bazen Arapça bir metin parçasını tercüme etmek için, bazen de metne eklenecek bir bölümü belirtmek için yazılmıştır. Derkenar, metne eklenecek bir bölümü içeriyorsa metnin hangi kısmına dâhil edileceğini gösteren bir işaret (ᵛ) kullanılmıştır.

2.6. METNİ KURMADA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

1. Varak, Beyit ve Satır Numaralarının Gösterilmesi

Çeviri yazıya aktarılan metin ile orijinal metnin karşılaştırmasını kolaylaştırmak adına varak numaraları köşeli parantez içinde ve koyu, **[1b]** şeklinde verilmiştir. Yapılan araştırmalarda metnin başka bir nüshasına ulaşılamadığından nüsha gösteren herhangi bir ibare kullanılmamıştır. Metnin bütününde sayfalardaki satır sayısı 25'tir. Çeviri yazıya aktarım esnasında satır numaraları yay ayraç içinde (1), (2) şeklinde gösterilmiştir. Kaynak metinde bazen kelimelerin sonundaki eklerin bir sonraki satıra aktarıldığı görülmüş ve bu durumdaki ekler önceki satıra dahil edilmiştir. Arapça ve Farsça tamlamaları oluşturan kelimeler satır sonunda bölünmüşse *aṣḥāb-ı (11) ḥicāba* şeklinde aktarılarak metnin orijinaline bağlı kalınmıştır.

Mesnevî metni, beyit esasına göre ele alındığından beyitler numaralandırılmış, paragraf girişi yapılarak koyu ve italik olarak aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

(1) Meṣnevī
Bi'şnev ez-ney çun ḥikāyet mī-kuned
Ez-cudāyīhā şikāyet mī-kuned

Metindeki diğer manzum parçalar, paragraf girişine uygun, italik yazılmıştır. Bu manzum parçalardan sonraki nesir kısımlar satır başına denk gelmişse numaralandırılmış; satır başına denk gelmemişse manzum kısmın bütünlüğünü bozmamak adına numaralandırılmamıştır. Şerh edilen Mesnevî beyitleri dışındaki manzum parçalar aşağıdaki şekilde yazılmıştır:

Beyt
Bā-leb-i dem-sāz u ḫūşem geşte cuft
Mī ne-yārem ber-leb illā ançi guft
Yaᶜnī dem-sāz (16) u refīḳim lebi ile cüft olmışam müşāfeheye yaᶜnī söylemege ve lisāna getürmege ...

2. Arapça/Farsça İbâreler ve Dipnotlardaki Açıklamalar

Çalışmada âyetlerin okunuşları çeviri yazıya aktarılmış, koyu ve italik olarak verilmiştir. Tercümeleri ise dipnotta, tırnak içerisinde verilmiştir. Âyetin başından veya sonundan alınmayan kısımlar için üç nokta kullanılmış ve şu şekilde gösterilmiştir:

kemā ḳālellāhu Teᶜālā ***fe men kāne yercū liḳāᵓe rabbihi felyaᶜmel ᶜamelen ṣāliḥen ve lā-yuşrik bi-ᶜibādeti rabbihi eḥadā****

*"Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ... Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın." (Kehf, 18/110).

Arapça ve Farsça kısımların içinde geçen ayetler ise, metnin bütünlüğünü bozmamak amacıyla, yine dipnotta bu kısımların tercümelerinin içinde koyu, italik olarak şu şekilde verilmiştir:

kemā ḳālellāhu Teᶜālā ***innemā yurīdullāhu li-yuẕhibe ᶜankum ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhirukum taṭhīrā*** *el murādu ehli'l-beyti fī-hāẕihi'l-āyeh ḫavāṣu beyti nubuvvetin muṭlaḳen ᶜinde'l-ekṣeri**

*"Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Ey ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor*** (Ahzab, 33/33). Bu ayetteki *ev halkı*ndan murat, çoğuna göre, yalnız ehl-i beyt-i nübüvvettir."

Âyetlerin tercümelerinde başvurulan temel kaynak, Türkiye Diyanet Vakfı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli'dir.[68]

Hadîslerin okunuşunda da âyetlerin okunuşundaki yöntem uygulanmıştır. Çeviri yazıya aktarılan hadîslerin tercümeleri dipnotta italik olarak verilmiştir. Arapça ve Farsça metinlerin içinde geçen hadîsler de âyetler gibi koyu ve italik olarak aktarılmıştır. Kaynağı tespit edilen hadîslerin kaynakları da belirtilmiş, tespit edilemeyenlerde ise tercüme ile yetinilmiştir.

[68] **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli** , (Haz.: Hayrettin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kâfi Dönmez-Mustafa Çağrıcı-Sadrettin Gümüş-Ali Turgut), TDV Yayınları, Ankara 1997.

Metindeki Arapça ve Farsça kısımlar çeviri yazıya italik olarak aktarılmış ve tercümeleri dipnotta, tırnak içinde verilmiştir. Metinde Arapça kısımlar oldukça fazladır. Üst üste birkaç varak süren Arapça kısımlar, konu bütünlüğü dikkate alınarak parçalar halinde dipnotta tercüme edilmiştir. Metnin içinde yine şârih tarafından tercüme edilen kısımların ise ayrıca tercümeleri yapılmamış, şârihin tercümesine bağlı kalınarak bu kısımlar şu şekilde sunulmuştur:

...Ve emma ḳavlu İbn ᶜUmerin elā lā-semiᶜallāhu lekumu'l-ḳavme'l-mucrimīn ve fīhim reculun yuġannī ke-ẕālike lā-yufīdu't-taḥrīmu min-ḥayṯu ennehu ġināᵓun bell li-kevnihim mucrimīn ve li-kevni semāᶜihim li-ġalabeti'ş-şehveti le'ş-şevḳi ilā-liḳāᵓillāhi Teᶜālā ev ilā-ziyāreti beytillāhi Teᶜālā bell li-mucerredi el-lehvi ve kāne munkiren bi'l-iżāfeti ilā-ḥālihim Ammā İbn ᶜÖmer'üñ ḳavli ki āgāh oluñ ey ümmet-i Muḥammed, Allāh Teᶜālā sizi sāmiᶜ ḳılmasun şol ḳavm-i mücrimīn ki anlaruñ içinde muġannī ola. Bu daḫı anlar gibi taḥrīmi ifāde itmez ġınā oldığı cihetle. Belki ol ḳavmüñ mücrim olduḳları cihetle delālet ider ve anlaruñ semāᶜı ġalebe-i şehvet ile oldığından Allāh'uñ liḳāsına veyāḫud ziyaret-i Beytullāh'a şevḳleri içün degüldür. Belki mücerred lehv ü luᶜb içündür... [16a]

3. Başlıkların Tercümesi

Metnin içindeki başlıklar genellikle kırmızı mürekkeple yazılarak veya üstleri aynı renk çizgiler çizilerek belirtilmiştir. Başlıkların bir kısmı Türkçedir. Bu başlıklar metnimize koyu yazılararak şu şekilde aktarılmıştır: **Tafṣīl-i ḳıṣṣa-yı Ḥabīb-i Neccār budur ki, Tafsīl-i maḳām-ı fenā, Bu daḫı raḳṣ beyānındadur**... Arapça veya Farsça olan başlıklar ise çeviri yazıya koyu, italik olarak aktarılmış ve tercümeleri dipnotta, tırnak içinde verilmiştir.

4. Beyitlerin Düzenlenmesi

Kaynak metinde de kullanıldığı gibi beyitler Meṉevī başlığıyla verilmiştir. Ayrıca beyitler numaralandırılarak koyu ve italik bir şekilde çeviri yazıya şöyle aktarılmıştır:

(2) Meṉevī
K'ez-neyistan tā me-rā bu'brīdeend
Ez-nefīrem merd u zen nālīdeend

Şârih, bu beyitleri şerh ederken faydalandığı diğer manzum parçaları genellikle *naẓm, beyt, rubāᶜī, guft Mevlānā, guft Ḥāfiẓ, mısrāᶜ* gibi başlıklarla vermiştir. Bu manzum parçalar çeviri yazıya aktarılırken yukarıdaki başlıklarla aktarılmıştır. Başlık kullanmadan verdiği manzum kısımlar ise çeviri yazıya aktarılırken köşeli parantez kullanılarak şu yöntemle gösterilmiştir:

[Beyt]
Nā-gehān der-cunbiş āmed baḥr-i cūd
Cumle-rā der-ḫud bā-ḫud-rā numūd

5. Beyitlerin Okunması

Beyitler okunurken vezin ve kafiye gereği bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bazı beyitlerde vezin gereği izafeti oluşturan sesler hazfedilmiş ve aşağıdaki gibi sunulmuştur:

*Men zi-**sidre-y** muntehā bugẕeşteem*
Ṣad hezārān sāle z'an sū refteem *(196a)*

Ṭıfl-i yek-rūze hemīdāned ṭarīḳ
*Ki bigiryem tā resed **dāye-y** şefīḳ* *(201b)*

*Tū nemī-dānī ki **dāye-y** dāyegān*
Kem dihed bī-girye şīr ū rāygān *(202a)*

Ger be-ṭerrārī kuned pes dū guvāh
*Cerh şud der-**maḥkeme-y** ᶜadl-i İlāh* *(207a)*

Kafiye gereği kelimelerin müşedded veya muhaffef okunmasıyla ilgili tasarruflarda bulunulmuştur. Bu duruma örnek aşağıda sunulmuştur:

*Zīr-i leb mī-gufti ez-bīm-ī ᶜ**adū** (aduvv)*
Kūri-yī ū ber-menāre rev bi-gū *(212a)*

Yine vezin gereği zamirlerin eklerle veya bağlaçlarla kullanımında ve kelimelere getirilen bazı eklerde ses düşmeleri yapılmıştır. Bu ses düşmeleri kesme işaretiyle aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

Muṣṭafāeş der-kenār-i ḫud keşīd
*Kes çi dāned baḫşiş **k'ū-rā** resīd* *(211b)*

*Her kesī **k'ū** dūr mand ez-aṣl-ı ḫ^{v}īş*
Bāz cūyed rūzgār-ı vaṣl-ı ḫ^{v}īş *(25a)*

Hemçu Aḥmed ki bered būy ez-Yemen
***Z'an** naṣībī yāft īn bīnī-yi men* *(144b)*

Der-pey-i ḫurşīd-i vaḥy an meh devān
***V'an** ṣaḥābe der-peyeş çun aḫterān* *(208a)*

*Munteẓir būdend **k'in** ḳavl-i Nebīst*
Tā be-dīd āyed ki īn esrār çist *(200b)*

*Hemçu Aḥmed ki kemend endāḫt **cān'ş***
*Tā kemendeş burd sū-yı ā**smān'ş*** *(188b)*

Metindeki beyitlerin imlasında karşılaşılan bir diğer problem, kâtip hatası olduğu açık olan ses ve kelime eksiklikleri veya fazlalıklarıdır. Vezni ve anlamı bozan bu kelime eksiklikleri veya fazlalıkları genellikle şerh kısımlarında şârih tarafından düzeltilmiştir. Metnimizde, eksik kısımlar, şârihin şerhinden veya diğer şerhlerden tamamlanırken bu kısımlar köşeli ayraç içinde aşağıdaki gibi verilmiştir:

Sırr-ı en-nāsu me^{c}ādin dā[d] dest
Ki Resūl an-rā pey-i çi gufteest *(144a)*

Īn çi jājest īn çi kufrest [u fişār]
Penbe-i ender-dehān-ı ḫud fişār *(194b)*

Çunki Ḥaḳ reşşe [^{c}aleyhim] nūrehu
Mufteriḳ hergiz ne-gerded nūr-i ū *(196b)*

Mā bişūīm īn ḥadeş-rā tū bihil

Kār-i dest est īn [nemet] ne-kār-i dil (200b)

Vezni bozan fazla kelimeler ise genellikle aşağıdaki gibi dipnotta gösterilmiştir:

Bā ki mī-gūyī tu īn bā-ᶜamm u ḫāl

Cism u ḥācet der-ṣıfāt-i Ẕū'l-celāl[*] *(194b)*

---

* Beytin Hoca-zâde Muhammed Râsim'in şerhindeki kullanımı şu şekildedir: Bā ki mī-gūyī tu īn bā-ᶜamm u ḫāl / Cism u ḥācet **nīst** derṣıfāt-ī ẕū'l-Celāl
Beytin ikinci mısrası İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî'nin Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l- Ma'ârif adlı mesnevî şerhi referans alınarak düzeltilmiştir. bkz YALAP, Hakan, "**İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l- Ma'ârif) (II. Cilt)**", (Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Niğde 2014, s. 552.

Kaynak metinde Mesnevî dışında kalan manzum parçaların bir kısmında yine vezin ve kafiyeye aykırılıklar tespit edilmiştir. Bu aykırılıkların çözümü için manzum parçaların kaynaklarına gidilmeye çalışılmış ve ulaşılabilenler dipnotlarda verilmiştir; ulaşılamayanlar ise herhangi bir değişiklik yapılmadan metne aktarılmıştır.

6. Metni Okumada Dikkat Edilen Hususlar

Kaynak metin, giriş kısmında da belirtildiği gibi üç dil üzerine kuruludur. Çoğunluğu Türkçe olan metinde Arapça ve Farsça kısımlar azımsanamayacak ölçüdedir. Kaynak metin Arapça ve Farsça kısımlarıyla birlikte çeviri yazıya aktarılmıştır. Bu çalışma esnasında, yapı olarak Türkçeden farklı olan Arapça ve Farsça gibi iki dilin çeviri yazıya aktarılmasının zorluğu yakinen müşahede edilmiştir. Latin harflerinin kabulünden sonra, özellikle Klasik Türk edebiyatı ve tarih gibi alanlarda bilim dünyamızın genel sorunlarından biri olan bu durumun henüz bir çözüme kavuşturulmamış olması, bu çalışmada da yöntem arayışı sorununu doğurmuştur. Dolayısıyla bu alanda yapılan çalışmalar incelenmiştir. İsmail Ünver'in Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler[69] isimli çalışması ile İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî'nin Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif)'si ve Şem'î Şem'ullâh'ın Şerh-i Mesnevî'si üzerine yazılan doktora tezleri[70] incelenmiştir. Bu kaynaklara dayanılarak bir yöntem geliştirilmiştir.

---

[69]İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Türkoloji Dergisi**, C.11, S.1, s. 51-89.
[70] Söz konusu tezler şunlardır: Ahmet, Tanyıldız, **"İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî -Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (inceleme-metin-sözlük)"**,

7. Noktalama

Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'de herhangi bir noktalama işareti kullanılmamıştır. Eş görevli kelime / kelime gruplarını veya cümleleri birbirinden ayırmak için sıklıkla bağlaç kullanılması ve bazen karşılaşılan devrik yapılı cümleler, metnin anlaşılasını zorlaştırmıştır. Metin çeviri yazıya aktarılırken şârihin vermek istediği anlamın daha iyi anlaşılabilmesi adına virgül, noktalı virgül, nokta, iki nokta, soru işareti, köşeli ayraç, yay ayraç, kesme işareti ve kısa çizgi kullanılmamıştır.

Köşeli ayraç, sayfa numaralarını ve metin tamirine başvurulan yerleri işaret etmek amacıyla kullanılmıştır: **[25a]**, *gülistān-ı viṣālde ᶜāşıḳ bülbül gibi āh [u] fiġān, [Beyt]…*

Yay ayraç, satır numaralarını ve şerh edilen beyitlerin numaralarını göstermek için kullanılmıştır: (1), (2), ***(1) Meşnevī*** …

Kısa çizgi, Arapça ve Farsça terkiplerde kullanılmıştır: *īcād-ı ḫudāvendī, esbāb-ı sürūr, mülk-i mevrūṯ, nıṣf-ı yevm,*

Kesme işareti; özel isimlere gelen çekim eklerini ayırmakta, vezin gereği oluşan ses düşmelerini göstermekte ve harf-i ta'rîf (elif-lam) ile kurulan terkiplerde kısa çizgi ile birlikte kullanılmıştır: *Z'an, k'ender, z'āvāz-ı menest, bi'ṣ-ṣavāb, bi'l-icmāᶜ, ᶜale'l-ᶜumūm, fi'd-dunyā, Allāh'a …*

Diğer noktalama işaretlerinin kullanımını örneklendirmek için metinden bir parça aşağıda sunulmuştur:

…Pes raḳṣ baᶜżı evḳātda feraḥ u sürūr içün mübāḥ olması niçün cāᵓiz olmaya? Çünki icmāᶜ birḳaç mertebe üzerinedür: Evvel icmā-ı aṣḥābdur. Baᶜde ümmetüñ küberāsınuñ

(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2010.; Erdoğan Taştan, **"İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul 2009.; Turgut Koçoğlu, **"Şem'î Şem'ullâh Şerh- i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin Sözlük)"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2009.; Abdülkadir Dağlar, **"Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin Sözlük)"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2009.; Oğuzhan Şahin, **"Şem'i Şem'ullah, Şerh-i Mesnevi (III-IV. ciltler) (inceleme-tenkitli metin-sözlük)"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2012.; Mehmet Özdemir, **"İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l- Letâyif ve Matmûratu'l- Ma'ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Yozgat 2013.; Hakan, Yalap, **"İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt)"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Niğde 2014.

icmāᶜıdır ki ol mesᵓelede ṣaḥābenüñ iḫtilāfı rivāyet olunmamış ola. İcmāᶜ-ı ṣaḥābe eger tevātürle ṯābit oldıysa naṣṣ-ı şerīf ve ḫaber-i ṣaḥīḥ menzilesindedür, cāḥidi ikfār olunur. İkinci icmāᶜ ḫaber-i meşhūre menzilesindedür, cāḥidi taḍlīl olunur. Üçünci icmāᶜ muḫtelefün fīhdür, cāḥidi ikfār ve taḍlīl olunmaz. Bu fiᶜl-i meşhūr ol zamānda küfr oldur ki anuñ üzerine icmāᶜ-ı ṣaḥābe olaydı. Zīrā ṣaḥābenüñ icmāᶜı, icmāᶜ-ı ḳaṭᶜīdür; eger anlaruñ icmāᶜı tevātür ile ṯābit oldıysa... [13a]

8. Terkipler

Kaynak metinde ünlü sesle biten kelimlerin terkip oluşturacağı genellikle yā (ى) ve hemze (ء) harfleriyle işaret edilmiştir. Uzun ünlülerden sonra yā (ى) harfi, kısa ünlülerden sonra hemze (ء) harfi kullanılmıştır. Metnimizde her iki durum da -yı/-yi şekinde gösterilmiştir.

9. Büyük Harf Kullanımı

Metinde; genel kullanıma uygun olarak özel isimlerin (şahıs, mekan, eser isimleri …) ilk harfleri büyük yazılmıştır: *Allāh, Ḥaḳ Teᶜālā, Muḥammed, Resūlullāh, Mūsā, ᶜĪsā, Cebrāᵓil, İsrāfil, Bilāl, El-Ḳasṭalanī, Buḫārī, Şeyḫ Muḥyi'd-dīn-i ᶜArābī, Ḥażret-i Mevlānā, Faḫru'd-dīn-i Rāzī, Cuneyd, İmām Ḳurṭubī, Ṣāḥib-i ᶜAvārif, Necmu'd-dīn-i Dāye, İbn Keṯīr, İbnu'l-Fārıż, Kāşānī, Kaᶜbe, Medīne-i Münevvere, Ḥicāz, Fütūḥāt-ı Mekkiyye, Tefsīr-i Kebīr, Kureyş* ... Bu uygulama, söz konusu kelimeler ön ek aldıklarında da korunmuştur. Ek küçük harfle başlamış ama özel isim yine büyük harfle başlanarak yazılmıştır: *min-Muḥammedin, ᶜan-Bāyezīd, ilā-Cebel-i Ṭūr-i Sīnā, fī-Bābi'l-Mesācid, fī-Ṣaḥīḥ-i Muslim ...*

Metindeki manzum parçalar yine ilk harfleri büyük yazılarak verilmiştir. Bu parçaları takip eden nesir kısımlar da cümleler gibi büyük harfle başlamıştır:

Naẓm
İsāfiru min-ᶜilmi'l-yeḳīni ilā-ᶜaynihi
İlā-ḥaḳḳihi ḥayṯu'l-ḥaḳīḳātu riḥleti
Yaᶜnī ben müsāferet eylerüm ᶜilme'l-yaḳīnden ᶜayne'l-yaḳīne ... [33a]

Bölüm başlıklarının ilk harfleri büyük yazılmıştır ve bu başlıkları takip eden metnin de ilk harfi büyük yazılmıştır: ***Der-beyān-ı Ḳıṣṣa-yı Mihmān, Tafsīl-i maḳām-ı fenā, Bu daḫı raḳṣ beyānındadur …***

Tafsīl-i maḳām-ı fenā

Fenā içün merātib-i ḫamse vardur fenā-yı ᶜavām fenā-yı zühhād fenā-yı ᶜışḳ fenā-yı vāṣılīn ü kāmilīn ... [8a]

10. Derkenarların Metne Eklenmesi

Sayıları fazla olmasa da metinde kâtip veya şârihe ait derkenarlar mevcuttur. Derkenarlar bazen manzum bir parça bazen de sayfadaki konuya uygun bir içeriğe sahiptir. Kâtip, iki yerde derkenarın başına koyduğu (ᵛ) işaretini metne de koyarak bu notun nereye ekleneceğini işaret etmiştir[71] ve bu işareti gereği herhangi bir ek işaret kullanılmadan bu kısım metne eklenmiştir. Bunun dışındaki derkenarlar sayfa numarasına dipnot olarak kaydedilmiştir. Kâtip ayrıca metinde, okunamayan veya unuttuğu[72] kelimeler için de kenarlara kısa uyarılar yazmıştır. Bu kısımlar metne doğrudan eklenmiştir.

11. Arapça ve Farsça Metinlerin İmlâsı

Akademik çalışmalarda Arapça ve Farsça metinlerin yazımı iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlki yabancı dille yazılan metnin, olduğu gibi, yani Arap alfabesiyle yazılmasıdır. Bu tercih, araştırmacıyı kısmen rahatlatıp muhtemel çeviri yanlışlarından korumakla beraber, klâsik metinlerin yeni harflere aktarılmasında, söz konusu metinlerin eski biçimiyle kalması sonucunu doğurmaktadır. Diğer yazım şekli de, herhangi bir ayrıma gitmeden metni tamamen yeni harflere aktarmaktır. Bu tür çalışmalarda ise okunma farklılıklarından kaynaklanan problemler yaşanmaktadır. Bununla beraber bu tercihte, çevrilen metin manzum ise şairin şiir üzerindeki tasarruflarını daha net bir şekilde görme imkânı doğmaktadır. Şair, vezin ve kâfiyeyi kusursuz bir şekilde yerleştirmek amacıyla kelimeler üzerinde farklı kullanım tercihlerine gidebilmektedir. Sesleri arttırıp azaltmakta, söz diziminde ve izafetlerde değişikliğe gidebilmektedir. Ancak bu değişmeler de çevriyazıda birtakım sorunlara yol açmaktadır. Özellikle ekler, ön ve son edatlar, kelimeler ve terkipler arasındaki çizgi (-) farklı kullanımlara kapı aralayacak niteliktedir.[73]

[71] Şerh-i Müntehâbât-ı Mesnevî, [50b], [180a]
[72] Şerh-i Müntehâbât-ı Mesnevî, [115a]
[73] Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 159.

Arapça ön ek konumundaki olumsuzluk edatları (lā, lem) ile harf-i cerler (bi, min, ᶜalā, ilā, li, ᶜan, maᶜa vs.) ek olarak kullanıldıklarında kısa çizgi kullanılarak yazılmıştır. Ayrıca harf-i ta'rif (elif-lam) vasıtasıyla bağlandıklarında da izafet durumu ve çizgiler korunarak kelime ile bitişik yazılmıştır: *lā-ḫabere, lā-yaᶜlemūn, lā-aᶜbud, lev-yūleşu, lev-ẓahere, lev-kāne, bi-ḫiṭābi, bi-riclin, bi-kerīmin, bi-Tezkiretu'l-Evliyā, bi'l-ḥakāᵓiḳ, bi'l-mevcūdāt, min-cerād, min-ġayri, min-ᶜAvārifi'l-Maᶜārif, min-ᶜālemi'l-ecsām, mine'l-Fütūḥāt, mine'l-ᶜilm, ᶜalā-merātibihim, ᶜalā-rivāyetin, ᶜalā-cenbihi, ᶜalā-ḳalbi, ᶜale'l-ᶜamel, ᶜale'l-ᶜabd, ᶜale'l-istiḳāmet, ilā-ḳavlihi, ilā-beytī, ilā-mālikihi, ile'l-maḥbūb, ile'l-cebel, li-hāẕā, li-ennehu, li-kevnihim, li'l-cebel, li'l-kelām, li'l-vucūd, ᶜan-hefevāti, ᶜan-idrāk, ᶜani'l-hevā, ᶜani'l-ḫubbi, maᶜa-vucūd, maᶜa-vālidihi, maᶜa'l-Ḥaḳ, maᶜa'l-īmān …*

Farsça metinler çeviri yazıya aktarılırken de aynı şekilde ek görevdeki ön ve son edatlar (der, ez, zi, ber, bi vs.) ve kelimelerden önce gelen olumsuzluk edatları (bī, nā, ne, me) kısa çizgi ile kelimeden ayrılmıştır: der-*vaḳt, der-tereddüd, ez-tu, ez-ḳażā, zi-ḫud, zi-ḫāk, zi-bīn, ber-sīne, ber-sefā, bi-dīd, bi-guften, bī-zebān, bī-gumān, bī-ḫetā, nā-pāk, nā-mizāc, ne-būd, ne-dāred, me-gīr …*

Farsçada kelimlerin arasında kullanılan ā, be edatları çizgi kullanılarak ayrı yazılmıştır: *der-be-der, ber-ā-ber*

Arapça ve Farsça bazı kelimeler metnin Arapça ve Farsça kısımlarında orijinal halleriyle kullanılmışken Türkçe kısımlarında ise dilimizde yaygınlaşan halleriyle kullanılmıştır:

Farsça, *dūst*; Türkçe, *dost*

Guft Ḥāfıẓ
Āsāyiş-i dū gītī tefsīr-i īn dū harfest
*Bā-**dūst**ān telaṭṭuf bā-duşmenān mudārrā…* [3b]

Arapça, *ᶜumr*; Türkçe, *ömr*

*…bu ḫavāṣ ber-feḥvā-yı el-ᶜ**umru** kulluhu yevmun ve li'l-ḫavāṣi fīhi ṣavmun, cemīᶜ-i ᶜömri bir gün ᶜadd idüp anda maᶜāṣī vü menāhīden perhīz ḳılurlar…* [206a]

*…bir kimseye yüz göstermez meğer ʿ**ömr**-i ṭavīlden ṣoñra. Yaʿnī ʿömrini rāh-ı Ḥaḳ'da ifnā itmedükçe bu devlete nāʾil ve bu saʿādeti ḥāʾiz olmaz…* [5a]

Arapça, *ʿUmer*; Türkçe, *ʿÖmer*

*…Ṣoñra Ḥażret-i ʿ**Ömer**ü'l-Fāruḳ ḥażretlerine ʿarż-ı ḥāl eylediyse fe-ḳāle Ḥażret-i ʿ**Umer** mā ṭalaʿti'ş-şemsu ve'l-ḳamer utruk ilā-sebʿīne āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar…* [208b]

Arapça, *ʿuzr*; Türkçe, *ʿözr*

Çend ez-in curʾet bud ḫᵛāred ḫecel
*ʿ**Uzr**-i ḫud ḫūr ḫᵛāh ez-īn cehdu'l-meḳel* [1b]

Naẓm
*Ey ʿışk içinde bańa levm idene ʿ**özr** ola*
İnṣāfuñ olsa bańa itmez idüñ sitemi [85b]

Arapça, *ṣuḥbet*; Türkçe *ṣoḥbet*

*…Bi-ḳuvveti **ṣuḥbeti**'n-Nebiyyi ʿaleyhi's-selām…* [115a]
*…Ḥaḳḳa ki cāhil **ṣoḥbet**i nār-ı cehennemden bedter…* [54b]

Farsça kısımlar çeviri yazıya aktarılırken "o" sesi yerine "u" sesi kullanılmıştır:

goft yerine *guft* *şod* yerine *şud*
konem yerine *kunem* *boved* yerine *buved* …

Arapça kısımlar çeviri yazıya aktarılırken "ü" sesi yerine "u" sesi kullanılmıştır:

küllü yerine *kullu* *s̲ümme* yerine *s̲umme*
minhüm yerine *minhum* *recül* yerine *recul* …

2.7. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ[74]

Ünlüler	
ا	a, ā, e, ı, i, u, ü
ه	a, e,
و	u, ü, ū, o, ö
ى	ı, i, ī, ā

Ünsüzler			
ب	b, p	ض	ḍ, ż
ت	t	ط	ṭ
ث	s	ظ	ẓ
ج	c, ç	ع	ᶜ
چ	ç	غ	ġ
ح	ḥ	ف	f
خ	ḫ	ق	ḳ
د	d	ك	k, g, ñ
ذ	z̲	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
ژ	j	ه	h
س	s	و	v
ش	ş	ى	y
ص	ṣ	ء	ɔ

[74] Metin çeviriyazıya aktarılırken kullanılan klavye sistemi http://www.oncu.com/osmtransklavye/kbdtalq1.zip adresinden alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

[1b] (1) *Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm*

(2) *Allāhumme iyyāke naᶜbudu ve iyyāke nesteᶜīn ve leke'l-ḥamdu fī-kulli vaḳtin ve ḥīn* (3) *ihdina'ṣ-ṣırāṭe'l-musteḳīm ṣırāṭe'l-leẕẕīne enᶜamte ᶜaleyhīm mine'l-enbiyāᵓi ve'l-murselīn* (4) *ve'l-evliyāᵓi'l-mukemmelīn ve heb lenā min-ledunke ᶜilmen nuşāhidu bihi esrāre'l-yaḳīn ve envāre'l-muttaḳīn* (5) *ve erine'l-ḥaḳḳa ḥaḳḳan ve'l-bāṭıle bāṭılen ḥattā lā-nekūne mine'ḍ-ḍāllīn muḍillīn* (6) *ve'nṣurnā ᶜale'l-ḳavmi'l-cāḥidīn el-muᶜānnidīne'l-munkirīn ve ṣalli ve sellim ᶜalā-nebiyyike* (7) *seyyidinā ve mevlānā Muḥammedin seyyidi'l-evvelīn ve seyyidi'l-āḫirīn ve ᶜalā-ālihi ve aṣḥābihi* (8) *ecmaᶜīn*

Emmā baᶜdu fe-yeḳūlu Ḫᵛāce-zāde Es-Seyyīd Muḥammed Rāsim El-Mevlevī keşşefallāhu (9) *lehu esrāre'ṣ-ṣūrī ve'l-maᶜnevī īn şerḥ çend est baᶜżi ᶜArabī ve Fārsī ve Türkī* (10) *baᶜżi menẓūr ve baᶜżi manẓūm bi-ḳalem-i ṣıdḳ-i niyyet ve ḫulūṣ-i ṭaviyyet merḳūm der-beyān-ı* (11) *maᶜnā-yı ney ve ḥikāyete vey ki der-miftaḥ-ı Meẓnevī ve ceᶜaltuhā tuḥfeten li-ḥażreti men ḫuṣsa bi'l-mevāhibi'l-celiyyeti* (12) *ve'l-merātibi'l-ᶜaliyyeti ve resemtuhā ḫıdmeten li-suddeti men fāża bi'l-fażāᵓili'l-unsiyyeti* (13) *ve'ş-şemāᵓili'l-ḳudsiyyeti mettaᶜallāhu ᶜākifī suddetihi'ş-şerīfeti bi-ṭūli beḳāᵓihi ve ḳāṣidī* (14) *ᶜaynihi'l-munīfe bi-şerefi liḳāᵓihi*[75]

[75] " Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ım yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Sana her zaman hamd olsun. Bizi doğru yola ilet, nimet verdiğin peygamberlerin ve kamil evliyaların yoluna. Bize, gördüğümüz yakîn sırların ilmini ve takvalıların nurunu ver. Hakkı hak, batılı batıl görelim böylece dalalete düşmeyelim ve kimseyi dalalete düşürmeyelim. İnkar eden kavme karşı bize yadım eyle. Allah'ım, nebin, büyüğümüz, efendimiz, geçmişin ve geleceğin efendisi Muhammed'e ve onun âline ve ashabına salat ve selam eyle. Bu şerhte Mesnevî'nin anahtarı olan *ney*i Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim-i Mevlevî, Allah'ın ona keşfettirdiği zahirî ve manevî sırlarla birlikte bazen Arapça bazen Farsça bazen Türkçe; bazen manzum ve bazen mensur olarak, gönül saflığı ve iyi niyet kalemiyle anlatmaktadır. Bu işi, yüksek rütbeler ve açık ihsanlarla donatılmış o kimseye armağan olsun diye; seçkin hususuiyetler ve insanlık faziletleriyle dolup taşmış o hazretin eşiğine hizmet olarak takdim etti. Yüce Allah, düşkününü şerefli eşiğinde sonsuza kadar kalma mutluluğuna erdirsin ve onun yüksek eşiğine yönelmiş olanı da buluşma şerefiyle sevindirsin." Tercüme için ayrıca bkz. Molla Câmî, **Ney'in Feryâdı** …, s.35-36.

Beyt

Nemletun cāʾet bi-riclin min-cerād

Tū Suleymānī kun ey ālī-nijād[76]

Çend ez-in curʾet bud ḫᵛāred ḫecel

ᶜUzr-i ḫud ḫūr ḫᵛāh ez-īn cehdu'l-meḳel[77]

Ḳāle sulṭānu'l-ᶜārifīn burhānu'l-vāṣılīn miṣbāḥ-ı (17) *derūn-ı ehl-i yaḳīn miftāḥ-ı esrār-ı ḫazāʾin-i Rabbu'l-ᶜālemīn irşāden li's-sālikīn ve taᶜlīmen* **[2a]** (1) *li'ṭ-ṭālibin aᶜnī bihi mevlānā ve mevla'l-ᶜārifīn Ḥażret-i Mevlānā ḳaddesallāhu esrārehu*[78]

(1) Meṯnevī

Bi'şnev ez-ney çun ḫikāyet mī-kuned

Ez-cudāyīhā şikāyet mī-kuned

(4) *El-bāʾu işāretun ilā-besmeleti'ş-şerīfeti ve huve cāmiᶜun bi-esrārillāhi Teᶜālā ve cāʾe* (5) *fī-ṣuḥūfi'l-ilāhiyyeti kemā ḳāle Esedullāhi'l-Ġālibi ᶜAliyyubnu Ebī Ṭālibin kerremallāhu vechehu* (6) *kullu mā fi't-Tevrāti ve'l-İncīli ve'z-Zebūri mevcūdun fi'l-Ḳurʾāni fi'l-bāʾi ev işāretun* (7) *bi-ḫiṭābi* ***elestu bi-rabbikum*** *tekelleme Ādemu ᶜaleyhi's-selām evvelen bi'l-bāʾi ḳālellāhu Teᶜālā* ***elestu*** (8) ***bi-rabbikum*** *ḳālū* ***belā*** *yaᶜnī eşāre ilā-ᶜahdi'l-mīṯāḳi ve kāne'l-lāʾiḳu teẕekkuri'l-insāni fī-kulli* (9) *vaḳtin bi-ḫiṭābi* ***elestu*** *fī-ᶜālemi'l-beşeriyyeti kemā tekelleme fī-ᶜālemi'l-ceberūti* (10) *ve lemmā cāʾe'l-insānu min-ᶜālemi'l-lāhūti ey ᶜālemi'l-esmāʾi ve'ṣ-ṣıfāti ilā-* (11) *ᶜālemi'l-ceberūti ey ᶜālemi'r-rūḥi ve ḳāle* ***belā*** *fe'l-ensebu fī-ᶜālemi'n-nāsūti ey el-beşeriyyeti* (12) *en yuḳāle* ***belā*** *ev işāreten ilā-ḳālemi'l-aᶜlā kemā ḳālellāhu Teᶜālā bi-ḫadīṯi'l-ḳudsī* (13) ***uktub yā ḳalem kāne mā yekūnu*** *fe-ḳāle ketebtu ṯumme ḳālellāhu Teᶜālā* ***uktub ismī vesme ḫabībī*** *(*14) *fe-lemmā ketebe'l-ḳalemū ismallāhi ṯumme ketebe bismi Muḥammedin ᶜaleyhi's-selāmu fe-şuḳḳa'l-ḳalemu'l-aᶜlā bi-sebebi'l-meḥabbeti* (15) *ve ᶜademi't-taḥammuli bi'l-meḥabbeti ve li-hāẕā ḳīle ḳalemu'l-kātibi işāreten ileyhi ey*

[76] "Karınca, çekirge buduyla geldi, Ey yüce yaratılışlı, sen de Süleyman ol."

[77] "Bu cür'etinden dolayı hem utandı hem kınandı. Bu yoksul, kendi kabahatinin özrünü kendi dilemektedir."

[78] "Âriflerin sultanı, vuslata erenlerin bürhânı, yakîn ehlinin gönüllerindeki ışık kaynağı, Allah'ın hazinelerinin sırlarının anahtarı, efendimiz ve âriflerin efendisi Hazret-i Mevlana; tâlibi tâlim ve sâliki irşad etmek için şöyle buyurumuştur:"

bi'l-şaḳḳi ve hunā (16) *nukteteyni el-evvelu el-elifu ve'l-bāʾu min-ḥurūfi'l-hicāʾi velākinne elife iftaḫare ʿale'l-bāʾi* (17) *bi'l-istiḳāmeti ve ʿademi'n-nuḳṭati ve's-sukūni fe-kāne'l-bāʾu meyʾūsen fe-emerallāhu bi-Cibrīlin* (18) *ʿaleyhi's-selām bi-taḳdīmi'l-bāʾi ʿale'l-elifi ve'ş-şanī tavassaṭa'l-isme beynehumā ve lev lem-yekuni't-tavassuṭu* (19) *beynehumā le-aḥtaraḳat el-ʿāşıḳu bi-tekellumi lafẓeti'l-celīleti el-murādu bi'n-neyyi huve Muḥammedun* (20) *ʿaleyhi's-selām li-enne'n-neyye bi-ḥisābi ebcede sittine ve ke-ẕālike es-sīnu bi-yāsīn es-sittīne* (21) *ve li-hāẕā ḳāle ʿāleyhi's-selāmu* ***innellāhe semmānī fi'l-Kurʾāni bi-sebʿati esmāʾin El-Muzzemmilu ve'l-Muddeşşiru*** (22) ***ve ʿAbdullāhi ve Muḥammedun ve Aḥmedun ve Ṭāhā ve Yāsīn***[79] *ve maʿne'l-beyti ismaʿ min-Muḥammedin ʿaleyhi's-selām* (23) *ev ʿibāreten min-insāni'l-kāmili ve vechu'l-muşābeheti bihi bi'l-istiḳāmeti ve'l-aşferi ve't-taḫliyyeti* (24) *el-bāṭını ve inşirāḥi'ṣ-ṣadri ve ifnāʾi'l-vucūdi fī-ẕātihi Teʿālā ve sell ʿan-Bāyezīd* (25) *ḳuddise sırruhu ve ḳurrāʾihi fī-ḥaḳḳihi* ***inne'l-mulūke*** *ey mālike'l-melekūti ve zī'l-ʿaẓameti* **[2b]** (1) *ve'l-ceberūti* ***iẕā deḫalū*** *duḫūlen tecelle'l-ḥaḳḳu* ***ḳaryeten*** *ey ḳalbi'l-ʿabdi'l-muʾmini't-taḳiyyu'l-fānī* (2) *ʿani'l-ʿālemi* ***efsedūhā*** *ey el-ḳalbu mine'l-ġılli ve'l-ġışşi ve'l-muzaḫrafāti* (3) *el-dunyeviyyeti ve'l-aġrāżi'n-nefsāniyyeti fe-yekūnu bi-sebebi't-tecellī el-ḳalbu ṣāfiyen ve muṣaffayen* (4) *ke'l-mirʾāti kemā ḳāle ʿaleyhi's-selāmu* ***el-muʾminu mirʾātu'l-muʾmini*** *ʿan-Cuneyd fe-ḳāle iẕā ḳūrine* (5) *el-muḥaddiṯu bi'l-ḳadīmi lem-yebḳa lehu eşerun mine'l-vucūdi fe-kāne hāẕe'l-ʿabdu maẓharen bi-ṣalati'l-kāmileti* (6) *ve'ṣ-ṣavmi'l-viṣāli kemā ḳāle ʿaleyhi's-selāmu* ***lā-ṣalate illā bi-ḥużūri'l-ḳalbi*** (7) *ey eṣ-ṣalatu'l-kāmiletu fe'ṣ-ṣavmu ʿalā-ḳısmeyni el-evvelu eṣ-*

---

[79] "ب harfi Besmele-i Şerif'e işarettir ve ilahî metinlerdeki Allah'ın sırlarını içinde toplar. Esadullâh-i Gâlib Alî bin Ebû Tâlib'in (kerremAllahu vechehu) buyurduğu gibi: *Tevrat, İncil ve Zebur'da olan her şey Kur'an'da,* ب *harfinde mevcuttur.* Ya da *Elestu birabbikum* hitabına işarettir. Adem aleyhi's-selam evvela ب ile konuşmuştur. Allahu Teâlâ ***Elestu bi-rabbikum*** diye buyurmuş ve Adem, *belâ* demiştir. Yani Misak Ahdine işaret eder. İnsanın, âlem-i ceberûtta konuştuğu gibi, beşeriyet aleminden *elestu* hitabıyla her vakit zikretmesi uygun olandır. Esmâ ve sıfat âlemi olan âlem-i lahutdan âlem-i rûh olan âlem-i ceberûta gelen insan *belâ* dedi. Uygun olan odur ki beşeriyet âlemi olan âlem-i nâsutta da *belâ* denilsin. Ya da kalemi'l-a'lâya işarettir. Allahu Teâlâ'nın hadîs-i kudsîde dediği gibi: Allah, *Ey kalem, olanı ve olacak olanı yaz,* dedi. Kalem, *Ne yazayım?* dedi. Sonra Allah, *İsmimi ve habibîbimin isimini yaz,* dedi. Ne zaman ki kalem, Allah'ın isminden sonra Muhammed (aleyhi's-selam)'in ismini yazdı, tahammül edemedi ve muhabbet sebebiyle parçalandı. Kâtibin kalemi parçalanmayla buna işarettir, denildi. Burda iki nükte var. Birincisi şudur: ا ve ب huruf-i hecadandır; fakat ا düzlüğü, noktasının olmaması ve sükûnunun olmamasıyla ب harfine karşı övünmüştür. ب harfi me'yus olmuştur. Allah, Cebrail aleyhi's-selama, ب *harfini* ا *harfinden önceye al,* diye emretti. İkincisi şudur: Aralarına isim girer. Eğer aralarına isim girmeseydi âşık, İsm-i Celîl'in tekellümü ile yanacaktı. Ney'den murat, Muhammed aleyhi's-selâmdır. Ney ebced hesabıyla altmıştır. Yâ-Sîn'deki س de altmıştır. Efendimiz (aleyhi's-selam), ***Allah beni Kur'an'da şu yedi isim ile isimlendirdi: El-Muzzemmil ve El-Muddessir ve Abdullah ve Muhammed ve Ahmed ve Tâhâ ve Yâsîn,*** diye buyurur." (Kurtûbî, Tefsir, XV/5.)

ṣavmu'ş-şarīᶜati ve huve imsāku'l-femi (8) *mine'l-ekli ve'ş-şurbi ve'l-ifṭāru ᶜinde ġurūbi'ş-şemsi ve'ş-şānī eṣ-ṣavmu'l-ḥaḳīḳati* (9) *imsāku cemīᶜu'l-bedeni mine'l-meḥārimi ve'l-ifṭāru ᶜinde ruʾyeti'l-cemāli revāhu'l-Buḫārī* (10) *ᶜan-Ebī Saᶜdin raḍıyallāhu ᶜanhu ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām kāle tevāṣalū* (11) *fe-innekum erāde en yuvāṣile fe'l-yuvāṣile ila's-seḥeri ḳālū fe-inneke tuvāṣilu yā Resūlallāh* (12) *ḳāle innī lestu ke-heyʾetikum innī ebītu ᶜinde Rabbī lī-muṭᶜimun yuṭᶜimunī ve sāḳin yesḳīnī ve huve'ṭ-ṭaᶜāmu'r-rūḥānī* (13) *lā-ṭaᶜāme'l-cenneti fe-kāne yeṣilu ᶜalā-ḳalb-i Resūlullāhi ṣallalāhu ᶜaleyhi ve sellem* (14) *mine'l-maᶜārifi'l-ilāhiyyeti ve'l-mileḥi'r-rabbāniyyeti yuġazzīhi ve yuġnī ᶜan-ṭaᶜāmi'd-dünyā* (15) *ve'ş-şarābi'l-cenneti el-viṣālu ila's-seḥeri lī-ecli't-taᶜabbudi cāʾizun ᶜinde'ş-şerᶜi kemā cāze'l-viṣālu* (16) *ṣelāṣete eyyāmin li't-taᶜabbudi ᶜinde'l-ḥaḳīḳati fefhem fe-in ḳulte lafẓi neyyin ᶜibāretun ᶜani'l-cemādāti* (17) *fe-keyfe yecūzu'l-istimāᶜu minhu ḳultu ve li'l-eşyāʾi en-nuṭḳa ve't-tesbīḥa kemā ḳālellāhu Teᶜālā* (18) ***ve in min-şeyʾin illā yusebbiḥu bi-ḥamdihi ve lākin lā-tefḳahūn***[80] *ve keẓā el-ḥeşyetu ve'l-ḥużūᶜu ᶜinde'l-muᶜtezileti* (19) *mecāzen ᶜani'l-inḳıyādi ve ḳāle bāᶜḍu ehli's-sunneti tebᶜan lehā illā Ebu'l-Leyṣi* (20) *ve'l-İmāmu'l-Beġavī ve'l-muḥaḳḳiḳūn ḳāle Şeyḫu'l-Ekber ḳuddise sırruhu'l-aṭhar li'n-nebāti* (21) *ve'l-cemādi ᶜindenā lehu ervāḥun bāṭınetun lā-yudreku min-ġayr-i ehli'l-keşfi felā-yuḥsenu bihā* (22) *feḳad semiᶜna'l-aḥcāra teẓkurullāhe Teᶜālā bi-lisāni'n-nāṭıḳin tesmeᶜuhu āẓānunā minhā ve nuḫāṭibuhā* (23) *āh*[81] *revā Buḫārī ve Nasāʾī ve*

[80] "Beytin mânâsı şudur: Muhammed (aleyhi's-selam)'dan dinle ya da insan-ı kâmilden dinle. Benzerlik; kendi varlığını Allahu Te'âlâ'nın zatında yok etmek, gönülleri genişletmek, mâsivadan arınmak, sarılık ve doğruluk yönleriyledir. Bayezid'den (kuddise sırruhu) ve onu okuyanlardan onun hakkında sorulduğunda şunu demişlerdir: ***inne'l-mulûke*** melekut, azamet ve ceberut sahibi demektir; ***izâ dehâlu*** Hakk'ın tecellîsine dahil olduğunda demektir; ***karyeten*** alemden mü'min kulun temiz ve fani kalbi demektir; ***efsedûhâ*** nefsânî istekler, dünyevî atıklar, çer çöple dolu kalp demektir. Tecellî ile bu kalp ayna gibi saf olur ve başkasını da saflaştırır. Aleyhi's-selam'ın dediği gibi: ***Mü'min mü'minin aynasıdır.*** Cüneyd; yeni ile eskiyi karşılaştırırsan varlığından eser kalmaz, bu kul kâmil namaz ve Allah'a ulaştıran oruçla buna mazhar olur, demiştir. Aleyhi's-selâm'ın da, ***Kalp huzuru ile kılınmayan namaz, namaz değildir,*** yani kâmil namaz değildir dediği gibi. Oruç iki kısımdır. Birincisi şer'î oruçtur. Bu oruç ağzı yiyecek ve içeceğe kapatmak ve güneş battığında iftar etmektir. İkincisi hakikî oruçtur. Bu oruç ise bütün bedeni haramlara kapatmak ve Allah'ın cemâlini görünce iftar etmektir. Buharî, Ebî Sa'd radıyAllahu anhdan rivayet etmiştir ki Nebî aleyhi's-selâm, eğer siz birleştirmek istiyorsanız seherle birleştiriniz, diye buyurdu. Sen birleştiriyor musun ya Resulullah? dediler. Ben sizin gibi değilim, diye buyurdu. Ben Rabbimin katında yedirilip içiriliyorum. Bunlar ruhânî taamlardır, cennet taamı değildir. Resulullâh (sallallahu alehi ve sellem)'ın kalbine İlâhî maarif ve Rabbânî tuz ulaşıyordu ve O'nu besliyordu. Dünya taamına ve cennet şarabına muhtaç olmazdı. Hakîkat indinde ibadet için üç gün birleştirmek nasıl caizse, ibadet etmek için onu seherle birleştirmek de şer'en caizdir, anla. Eğer sen dersen, ney lafzı ruhsuzlardan ibarettir. Ondan duymak nasıl caiz olur? Derim ki, eşyalar için konuşmak ve tesbih vardır. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***Her şey O'nu hamd ile tesbih eder; ancak siz onların tesbihlerini anlamazsınız.***" (İsrâ, 17/44)

[81] Aynı biçimde mu'tezile indinde korkmak ve itaat etmek bağlılıktan mecazdır. Ebû Leys ve İmâm-ı Begavî hariç bazı ehl-i sünnet alimleri de böyle demiştir. Şeyh-i Ekber (kuddise sirruhu) şöyle demiştir:

Ebu Dāvūd ᶜale'l-ittifāḳi ᶜan-Cābirin raḍıyallāhu ᶜanhu (24) *ḳāle keᵓen-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selāmu iẕā ḫaṭabe istenede ilā-cizᶜi naḫletin min-suvāri'l-mescid* (25) *fe-lemmā ṣuniᶜa lehu ey ᶜaleyhi's-selāmu el-minberu festevā ᶜaleyhi's-selāmu ᶜaleyhi* **[3a]** (1) *ey ᶜale'l-minberi bi'l-ḳuᶜūdi feṣāḥati'n-naḫletu elletī kāne yeḫṭibu ᶜaleyhi's-selāmu ᶜindehā* (2) *ey ᶜinde'n-naḫleti ḫattā kādet en tuşeḳḳa fe-nezele ᶜaleyhi's-selām ḫattā eḫaẕehā fe-ẓammehā ileyhi* (3) *ey naḫletu ileyhi fe-ceᶜalet ey naḫletu teᵓinnu enīnne'ṣ-ṣabiyyi elleẕī yusekketu ḫatta's-teḳarret* (4) *ḳāle Nebiyyu ᶜaleyhi's-selāmu beket ᶜalā-mākānet ey sāmiᶜan min-ẕikrillāhi ᶜale'l-buᶜdi* (5) *ve'l-mufāraḳati tesmeᶜu mine'ẕ-ẕikri ey ẕikrullāhi Teᶜālā ḳāle'l-muᶜteziletu ve'l-felāsifetu ve* (6) *baᶜżu'l-ᶜulemāᵓi hāẕihi mevᵓilu semeᶜi'n-Nebiyyi ve'l-aşḥābi bi-semāᶜi'l-bāṭıniyyeti ve'l-melekūtiyyeti* (7) *ve'l-aṣaḥḥu semiᶜu'l-bukāᵓe bi-semāᶜi'ẓ-ẓāhiri ve ḳāle baᶜżuhum istemiᶜū hāẕe'l-bukāᵓe* (8) *bi-semāᶜi'ẓ-ẓāhiri ve lākine'n-naḫle lā-yaᶜlemu'l-bukāᵓe ve lā-ḫabere lehu bel ḫaleḳallāhu Teᶜālā el-bukāᵓe* (9) *fī-hāẕe'l-vaḳti li'n-naḫli ve hāẕihi muᶜcizetun li'n-Nebiyyi ᶜalehi's-selām*[82]

(Ebyāt)

Guft peyġember çi ḫᵛāhī ey sutūn
Guft cānem ez-firāḳet geşt ḫūn[83]

Guft ḫᵛāhī ki tu-rā naḫlī kunend
Meşriḳī ġerbī zi-tū mīve çinend[84]

Guft ān ḫᵛāhem ki dāᵓim şud beḳāş
Bi'şnev ey ġāfil kem ez-çūbī me-bāş[85]

Bitkilerin, cansız varlıkların da batınî ruhları vardır. Ehl-i keşf dışındakiler bunu idrak edemezler. Onlar taşların konuşan bir dille Allah'ı zikrettiğini kulaklarıyla duyarlar, onlara hitab eder.

82 "Buhârî, Nasâî ve Ebû Dâvud, Câbir (radıyAllahu anh)'den şöyle rivâyet ederler: Nebî (aleyhi's-selâm) hutbede bir hurma kütüğüne yaslanırdı. Mescide bir minber yapıldı. Aleyhi's-selâm hutbe için ona dayanınca, yani oturmak için minbere çıktığında o hurma kütüğü parçalanacakmış gibi ağladı. Aleyhi's-selâm indi, küçük çocuğun inlemesi gibi inleyen hurma kütüğünü susuncaya kadar tuttu, kucakladı. Nebî (aleyhi's-selâm) dedi ki, *Allah'ın zikrini duyuyordu, o zikirden uzaklaştığı, ayrıldığı için ağladı.* Mu'tezile, felsefeciler ve bazı alimler bu ağlamayı manevî bir işitmeyle Nebî ve ashabının duyduğunu söylediler. Bazıları ise bu ağlamanın zâhirî bir işitmeyle olduğunu söylediler. Hurma için ağlama yoktur ve onun bundan haberi yoktur. Ancak Allah, hurma için ağlamayı bu vakit yaratmıştır ve bu, Nebî (aleyhi's-selâm)'nin mucizesidir." (Buhârî, Sahîh, III/14; Nesâî, Sünen, III/102.)

83 "Peygamber; *Ey direk, ne istiyorsun,* diye buyurdu. O da, *Canım ayrılığından kan kesildi*, dedi."

84 "Buyurdu: *Söyle ne istersin? Dilersen seni yemişlerle dolu bir hurma fidanı yapayım ki doğudakiler de batıdakiler de senin hurmanı yesinler.*"

85 "Dâim ve bâkî olanı isterim, dedi. Ey gâfil, dinle ve bir ağaçtan aşağı kalma."

Ān sutūn-rā defn kerd ender-zemīn

Tā çu merdum ḥaşr gerd[ed] yevm-i dīn[86]

(13) *Ḥikāye kuned Pīr-i Mihene* (14)

Bā-murīdān rūzi ender-geşt-i deşt

Ber-ḥudūd-i āsiyābī mī-guẕeşt

(15) Ş: Birgün mürīdānı ile ṣaḥrāda seyr ü seyāḥat ve geşt ü güẕār-ı kūh u deşt (16) iderken bir degirmen ḥavālisinden güẕār itdiler.

Guft-i bī-guft-i zebān z'īn āsiyā

Mī-resed der-gūş-i hūş-i men nidā

Ş: Pīr-i Mihene ḥażretleri buyurdılar ki (18) lisān-ı ḳāl ile degül belki zebān-ı ḥāl ile benüm semᶜ-i cān u dilüme bu āsiyābdan (19) bir ṣadā geldi irişdi.

Ki men[em] ṣūfī vu cuz ṣūfīgerī

Nīst kār-i men çu nīkū bi'ngerī

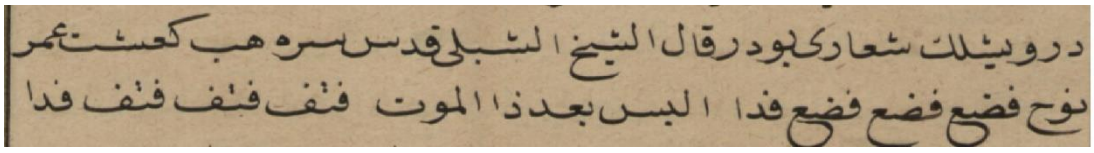
Ş: Āsiyāb baña lisān-ı ḥāl ile didi ki men ṣūfīyem yaᶜnī (21) men dervīşem ve benüm dervīşlikden ġayrı işüm yoḳdur. Cümle ḥarekāt u sekenātum (22) tamām dervīşlikdür.

Ger duruştem mī-dehend ehl-i mecāz

Mī-sitānem mī-dehem şān nerm-bāz

(23) Ş: Eger erbāb-ı mecāz ki ehl-i ẓāhir bize saḫt virirler ise anlardan (24) saḫt muᶜāmele alup nerm u yumuşaḳ ve pāk idüp kendilere virirüm. Degirmen, (25) ḥubūbātı saḫt olaraḳ alup yumuşaḳ raḳīḳ ḥāżır idüp yine ṣāḥiblerine **[3b]** (1) virir. Ehlullāh ḥażerātı daḫı erbāb-ı dünyānuñ saḫt kelāmlarını ve nice müşkillerini (2) aḫẕ idüp ḥall ve kelāmlarını teᵓvīl ve kendilerine redd iderler. Yaᶜnī ehl-i mecāz bize (3) saḫt süḫan ile ḫiṭāb iderler ise biz anlara duᶜā-yı ḫayr iderüz ve ḫuşūnet (4) üzre muᶜāmele iderler ise biz anlara leṭāfet ile muḳābele iderüz ki (5) dervīşlik şiᶜārı budur. *ḳāle'ş-Şeyḫu'ş-Şiblī ḳuddise sırruhu*

[Beyt]

86 "Peygamber, kıyâmet günü insanlar gibi dirilmesi için o ağacı yere gömdü."

(7) *Yaᶜnī tekelleme bi-isitimāᶜi ṣadā-yı Ḥallāc fe-in ḳulte'l-enbiyāᵓ ve'l-evliyāᵓ fī-maḳāmi'l- vuṣlah* (8) *ve fī-haẕa't-teşekkī mine'l-furḳati ġayru cāᵓizin fī-ḥaḳḳihim ḳulnā bi-vucūhin el-evvelu maḥmūlun ḳable'l-vuṣūli* (9) *bi'n-nisbeti ilā-aḥvāli'l-māżī yaᶜnī işāreten ilā-tenbīhi'l-ġāfilīne ve irşāden* (10) *li's-sālikīne ev bi-ṭarīḳi'l-ḥikāyeti ev li-ecli'l-iştiyāḳi ilallāhi Teᶜālā*[87] *kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (11) ***leytenī lem-telidnī ummī***[88] *ve ḳālet Meryem raḍıyallāhu ᶜanha* ***kuntu nesyen mensiyyā***[89] (12)

Beyt

Ḥikāyet eylesem belki şikāyet añlanur bilmem

Ne yüzden ᶜarż-ı ḥāl itsem saña ben ey kerem kānı

(13) *Ve li-hāẕā ḳāle ᶜaleyhi's-selām fī-ᶜālemi'n-nāsūt* ***Allāhumme ihdi*** (14) ***ḳavmī fe-innehum lā-yaᶜlemūn*** *ve nezele'l-āyetu fī-şāni'l-aṣḥābi ve iẕā ḥāṭabahumu'l-cāhilūn* (15) *kālū selāmen ey bi'l-ḥiṭābi'l-emyezi ve ᶜitāb-engīz kālū humu'l-aṣḥābu bi'r-rifḳi* (16) *ve'l-mulāyemeti selāmen selāma ve ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***umirtu bi-mudārāti'n-nāsi kemā*** (17) ***umirtu bi'l-farīżati***[90]

Guft Ḥāfıẓ

Āsāyiş-i dū gītī tefsīr-i īn dū harfest

Bā-dūstān telaṭṭuf bā-duşmenān mudārrā[91]

(18) *Suᵓāl eger kesī gūyed ki çūn* (19) *insān-ı meẕkūr bi-maḳām-i vuṣūl resīdeest ḥikāyet-i dūrī ve şikāyet-i* (20) *mehcūrī berā-yı çīst cevāb ānest ki gūyend tā ādemī neşāt-ı dünyevīest* (21) *ḥakīḳat fenā ez-vey müteᶜaẕẕirest ve baḳiyye-i ez-beḳāyā-yı vucūd bā ū* (22) *hem-rāh ve mādām ki baḳiyye-i vücūd bā ust vüṣūl-i tamām mümkin nī yāḫud gūyend* (23) *īn ḥikāyet-i pür-şikāyet nezer be-eḥvāl-i māżīyest ki pīş-i ez-vüṣūl ber-vey* (24) *guzeşte yāḫud gūyende īn ez-berā-yı tenbīh-i ġaflet ve teşvīḳ-i erbāb-ı hicābest* (25)

---

[87] "Hallâc'ın sadasını duyunca konuştu. Eğer desen ki enbiyâ ve evliyânın vuslat makamındayken ayrılıktan şikâyetleri câ'iz değildir; bunlar hakkında bazı yönlerden cevap verilir. Birincisi, mâzî haletine nisbeten visalden önceye yorumlanır. Yani Allah Teâlâ'ya duyulan iştiyaktan dolayı hikâye yoluyla sâliki irşad etmeye ve gâfil-i uyarmaya işarettir."

[88] "Aleyhi's-selâmın şöyle buyurduğu gibi: *...Keşke annem beni doğurmasaydı.*" (Buhârî, Kebir, VI/384.)

[89] "... unutulup gitmiş olsaydım, unutulmam da unutulsaydı." (Meryem, 19/23)

[90] "Aleyhi's-selâm, nâsût âleminde, ***Allah'ım kavmimi hidayete erdir, çünkü onlar bilmiyorlar***, demiştir. Âyet ashab hakkında indirilmiştir. Cahiller onlarla konuşunca tercih ettikleri hitapla ve azarlar gibi *selâm* dediler. Ashab onlara şefkat ve yumuşaklıkla *selâm, selâm* dedi. Aleyhi's-selâm şöyle buyurdu: ***İnsanlara müdara (yüze gülme) ile de emrolundum, farzlarla emrolunduğum gibi.***" Deylemî, I/76.

[91] "İki âlemin rahat ve huzuru iki harfin tefsîrindedir: Dostlara mülayim davranmak, düşmanlarla iyi geçinmek."

Ş: Eger suʾāl olunursa, bālāda mesṭūr evṣāf-ı meẕkūr ile mevṣūf **[4a]** (1) olan insān-ı kāmil ve vāṣılān-ı mükemmil ki vāṣıl olduḳdan ṣoñra bu ḥikāyet-i hicrān (2) ü firāḳdan şikāyetin ne maʿnāsı var; hem vāṣıl hem derd-i hicrāndan şikāyet ide ne (3) dimekdür?

Bu suʾāle cevāb oldur ki mādām ki insān bu neşʾededür yaʿnī (4) dünyā taʿbīr itdigümüz ʿālem-i şehādetde. Her ne ḳadar erbāb-ı kemāl olsa da be-her-ḥāl (5) göçmedikçe vücūdı vardur. Baḳiyye-i vücūd olduḳca viṣāl tam mümkin degüldür, (6) muḥāldür. Bināen ʿaleyh hicrāndan erbāb-ı viṣāl şikāyet ider. Yāḫud bir vechle (7) daḫı cevāb virilür ki insān-ı kāmil vāṣıl-ı Ḥaḳ olur lākin māżīde yaʿnī (8) viṣālden evvel oldıġını beyān ve evvelki çekdigi belā vü hicrānı ʿıyāndur. Cevāb-ı āher (9) yāḫud bu vechle daḫı cevāb mümkindür ki insān-ı kāmilüñ bu şikāyeti (10) ve hicrāndan ḥikāyeti kendi içün olmayup erbāb-ı ġaflete tenbīh ve aṣḥāb-ı (11) ḥicāba teşvīḳ içün olup bu maḳūle maḥallerde nuṣḥ-i ḫāṣṣ içün kendülerin (12) erbāb-ı ibtilā menzilesine tenzīl idüp erbāb-ı kemālüñ nuṣḥında ekṣer ṭavrlarıdur. (13) Meṣelā erbāb-ı dünyāya; biz dünyādan geçemedük, kāfir dünyā ādemi aldadur, (14) ʿaceb mekkārdur dünyā bilürken aldanur insān, yāḫud maḥbūb-perestlikden (15) geçemedük diyü nuṣḥa āġāz itdükleri yāḫud bu şarābdan ʿayş u nūş (16) zevḳından daḫı geçemedük diyü murādları bu ṭavrlar ile anlara nuṣḥ u pend (17) oldıġı meşhūrdur. Bināʾen ʿaleyh Ḥażret-i Pīr yāḫud vāṣılān ve kāmilān (18) erbāb-ı ġaflete ve aṣḥāb-ı ḍalālete tenbīhen bu şikāyet ü hikāyet ve hicr ü firḳati (19) kendi ibtilāları olmaḳ üzre beyān buyurmuşlar ola.

Eger sāʾil ḳāniʿ olmayup (20) be-tekrār suʾāl iderse ki ḫoş degüldür ki aġzında āb-ı laṭīf ü ḫoş-güvār (21) variken yine ḥarāret-i ıżṭırābdan şekvā ve ṣusuzluḳdan telāşından (22) ʿarż u miḥnet ü iştikā itmek eyü degüldür. Yaʿnī vāṣıl iken hicrāndan ḥikāyet (23) ü şikāyet ʿaynı ile āb-ı zülāl aġzında iken ḥarāretinden şikāyet gibidür. (24) Veyāḫud ḫazīnesi ḳoltuḳında iken kendüyi faḳr u iflās ile meṣel itmek (25) ḫoş ve revā degüldür. Veyāhūd Züleyḫā vārid-i emān-ı viṣāl-i māh-ı Kenʿān Ḥażret-i **[4b]** (1) Yūsuf-ı Mıṣr-ı ḥüsn ü ān elde iken Yaʿḳūb-ı hicrān-dīde gibi teʾssüf-i ḥasret (2) ile nālān-ı mest ü giryān olmaḳ ḫoş degüldür.

Ber-vech-i tafṣīl irād olunan (3) suʾāle bu vechle redd-i cevāb olunur ki belī böyle söylerüm, yaʿnī ḥikāyet (4) ü şikāyet eylerüm; zīrā mādām ki ruḥuñ cesede bu neşʾede

ednā taᶜalluḳı ola (5) kemāl-i viṣāl emr-i muḥāldür. Binäberīn şekvā vü şikāyet-i firāḳ u hicrān idersem (6) revā vü becādur. Ḥattā baḳāyā-yı vücūddan bir nebze neşᵓe sīret-i inṣānda ḳala cām-ı (7) şühūd-ı ilāhi mükedderāt-ı ḳuyūdāt-ı beşeriyyeden niçe ṣāfī olur. Be-her-ḥāl āyine-i (8) şühūd-ı ilāhī jeng-āver maġmūr ve mükedder olmamaḳ emr-i muhāldür tā kim rūḥuñ cism ile (9) rābıṭası bürīde ola. Yaᶜnī insān bu neşᵓede ḥayāt-ı müsteᶜār ile zinde (10) ola maḳṣūd-i küllī ve maḥbūb-i ḥaḳīḳī niçe keşf-i ḳınāᶜ ve bürḳaᶜ-güşā ola? Yaᶜnī (11) mādām ki insān bu ḫākden-i fānīde ola müşāhede-i cemāl-i zülcelāl-i bā-kemāl (12) niçe mümkin olur? Yaᶜnī mümkin olmaz dimekdür.

Ḥāṣıl-ı kelām, rüᵓyet-i dīdār bu neşᵓede (13) muḥāl-ender-muḥāldür. Bu muḥāle iki vechle suᵓāl-i muḳaddereye cevāb biri (14) budur ki gūyā insān suᵓāl ider ki bu meşhūd hiç mümkin degül midür? Yāḫud mārru’z̲-z̲ikr (15) olan bālāda mesṭūr rütbe-i fenā fillāh kesb iden z̲evāt-ı kirām (16) ki ney ile taᶜbīr olundılar, bunlaruñ maḳāmı bize müyesser degül midür?

Ol suᵓāllerüñ (17) cevābıdur ki bu şühūd- ı z̲ātiye muḥāl lākin şühūd-ı esmā ve ṣıfāt ki mücellā-yı kevnīye taᶜbīr (18) olınur egerçi mümkin lākin bizim muḥāl didügümüz viṣāl-i küllidür ve tecellī-yi z̲ātiyedür. (19) Ol ise be-her-ḥāl mādām ki beşer ḳayd-ı ḥayāt ile muḳayyeddür, imkānda degüldür. (20) Lākin tecellī-yi ṣūriyye-i kevniyye daḫı müşāhedatü’l-ebrār beyne’t-tecellī ve’l-istitār olsa (21) daḫı bir ān-ı ġayr-ı münḳasımdur. Ol daḫı şarṭı fenā-yı küllī ki bālāda mesṭūr ve meşrūḥdur (22) fenā fillāh derecesinde olup ve ceẕb-i ḳavī daḫı olmaḳ ile ḥāṣıldur. Fenā-yı küllī (23) ve ceẕb-i ḳavī olmadıḳça ḥarem-i viṣāle niçe maḥrem olursıñ? Yaᶜnī olmazsıñ. (24) ***ceẕbetun min-ceẕebāti’r-Raḥmān tevāzī ᶜameli’s̲-s̲aḳaleyn***[92] Bu ceẕb-i ḳavī ve fenā-yı küllī olmadıḳça (25) ḥarem-i viṣāle maḥrem olmaḳ bir vechle imkānda degüldür. **[5a]** (1) Bu taḳdirce ceẕb-i ḳavī ve fenā-yı küllī ḥāṣıl iden z̲evāt-ı kirāmuñ şühūdları (2) ne vechle olduġı şöyle serd-i maḳāl olunur: Saᶜādet-i ebedī ve bu devlet-i (3) sermedī ki fenā-yı küllī ve ceẕbe-i ḳavīdür, bir kimseye yüz göstermez meğer ᶜömr-i ṭavīlden (4) ṣoñra. Yaᶜnī ᶜömrini rāh-ı Ḥaḳda ifnā itmedükçe bu devlete nāᵓil ve bu saᶜādeti (5) ḫāᵓiz olmaz. Cevāb-ı diger bālāda mesṭūr suᵓāl ki nāydan murād kāmilān-ı (6) mükemmil oldıġı ṣūretde bu ḥikāyet ü şikāyetüñ maᶜnāsı nedür diyü olan (7) suᵓāle muḳaddemen

[92] “Rahmân’ın cezbelerinden bir anlık cezbe, bütün ins ve cinnin amellerine denktir” (Bihârü’l-Envâr)

cevāb virilmüş iken bir aḫer cevāb daḫı şürūᶜ (8) olınup serd-i maḳāl olınur ki ḥikāyet ü şikāyet bundan aḳdem ᶜāşıḳān-ı (9) güzeştegānuñ ḥikāyet ü şikāyetkeridür. Yaᶜnī çün bundan aᶜlā ne ola ki (10) ᶜāşıḳ-ı vāṣıl ḥużur-ı ᶜayn-ı sürūr-ı Ḥażret-i Maḥbūbda bilā-firāḳ ü ġam (11) ve elem-i iftirāḳdan āh u enīn girye vü zārī idüp söyleye

[Beyt]

Ū çu bulbul der-fiġān u der-ḫurūş

Yār çūn gul sū-yı ū binhāde gūş

Yaᶜnī bahār-ı (13) gülistān-ı viṣālde ᶜāşıḳ bülbül gibi āh [u] fiġān ve cūş u ḫurūş ve şevḳ (14) ü ᶜışḳda ola. Ḥażret-i Maḥbūb daḫı gül gibi ᶜāşıḳuñ āh u fiġānına ḳulaḳ (15) ṭuta, kemāl-i raġbet ile ᶜāşıḳuñ feryād ü fiġānın diñleye, bundan şirīn (16) ḫoşter ne olur? Ḥażret-i Maḥbūb'da ol ᶜāşıḳ bu günā āh u figan çeker ki (17) ey maḥbūb-ı nāz-perver senüñ derd ü belā-yı hicrān ü firāḳuñ baña şöyle cevr (18) ve böyle cefā itdi diyü vaḳt-i firḳatde çekdigi miḥnet ü belāyı tafṣīl (19) ü beyān ile āh ü fiġān ider. Yaᶜnī göñlüm pāre, belki pāre pāre ve ḫāṭırım hezār (20) ġam u elem-i efkār ile ṭoldı. Eger murād iderseñ ki bu üslūb-ı ḥikmet (21) üzere imḥāż-ı nuṣḥ içün yā keᵊenne kendülere āḫerüñ ḥālini isnād itdigin (22) bilesin, Kurᵊān-ı Kerīmden ***ve mā liye lā-aᶜbud***[93] āyet-i kerīmesin oḳu. Yaᶜnī Ḥabīb-i (23) Neccār ḳıṣṣasından ḥiṣṣe al. Mefhūm-ı āyet-i şerīf oldur ki taḥḳīḳ benim içün (24) ne vardur ki ᶜibādet itmeyeyüm şol ẕāt-ı muḳaddes ki beni ketm-i ᶜademden **[5b]** (1) ṣaḥrā-yı vücūda getürüp ve yine āḫir rücūᶜumuz da kendi emrine ve ḥükmünedür. (2) Yaᶜnī rūz-ı ḳıyāmetde ricᶜat kendü ḥükm ü emrinedür ve merciᶜ-i cümle mevcūdāt (3) olan Ḫālıḳ-ı Perverdigār'a baña ne oldı ki ᶜibādet itmeyüp böyle Ẕāt-ı (4) Muḳaddes'e niçün ṭāᶜat itmeyeyüm? Elbette iderüm. Āyet-i kerīmenüñ cüzᵊini ẕikr, (5) küllini murād iderler.

Tafṣīl-i Ḳıṣṣa-yı Ḥabīb-i Neccār Budur ki

Sūre-i Yā-Sīn-i Şerīfde (6) meẕkūr olan ve ***eᶜūzu billāh ve'ḍrib lehum meṯelen aṣḥābu'l-ḳaryeh***[94] *ilā-āḫirihi* (7) āyet-i kerīmesi tefsīrinde müfessirīn-i ᶜiẓām ḥażerātı bu vech ile beyān (8) buyururlar ki Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜale'n-nebiyyinā ve ᶜaleyhi's-selātu ve's-selām yāḫud (9) ẕāt-ı aḳdesleri ᶜālem-i bālāya refᶜ olunduḳdan ṣoñra ḫalīfeleri Şemᶜūni'ṣ-Ṣafā, (10) ḥavāriyyūndan Yaḥyā ve Ṭūmān nām iki ẕat-ı ḳadr-i ᶜālīyāyı

[93] "Hem ben, ne diye ... kulluk etmeyeyim" (Yâ-Sîn, 36/22)
[94] "Onlara o memleket halkını örnek ver..." (Yâ-Sîn, 36/13)

Anṭaḳya (11) ahālīsini īmāna daᶜvet içün irsāl buyurdı. Anṭaḳya'ya ḳarīb (12) vardıḳlarında fenā-yı şehrde bir pīr çūbāna rāst gelürler ki raᶜy-ı ġanem (13) ider idi. Şūbān bu ẕatlara, kimlersiñiz, diyü suᵓāl eyledükde anlar daḫı, (14) nāᵓib-i Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām ve resūl-i Cenāb-ı Ẕāt celle ve ᶜalā (15) Anṭaḳya ahālīsini pūt-perestlik ḥālinden ḫalāṣ idüp Cenāb-ı (16) Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a daᶜvete meᵓmūruz, diyü ḫaber virdüklerinde çūbān daḫı (17) ya bu daᶜvāyı iṯbāta bürhān [ü] ḥüccetüñüz var mıdur, didükde resūlān-ı ᶜĪsā (18) ᶜaleyhi's-selām, belī daᶜvāmızı iṯbāta eṭibbānuñ devāsından ᶜāciz (19) olduḳları beraṣ u cüẕẕām u aᶜmāya devā ve ḥaṭṭā ᶜillet-i merg ü mevte daḫı (20) şifā[ya] bürhān u ḥüccetümüz vardur, diyü cevāb buyurduḳlarında pīr şūbān ki (21) nāmı Ḥabīb-i Neccār'dur, ṣāḥib-i leys daḫı dirler bu kelām-ı ḥayāt-encām (22) mesmūᶜı olduḳda benim ḥayātından eṭibbā meᵓyūs olmuṣ dest-i ecel (23) girībānın almış bir oġlum vardur. Eger aña devā ider iseñüz (24) evvelā şeref-i İslām ile müşerref olan ben olurum, diyü Yaḥya ve Ṭūmānı (25) alup ḫānesine ḫasta oġlunuñ serbāline getürdi. Resūlān dergāh-ı **[6a]** (1) Ḥażret-i Eḥadiyyete duᶜā buyurup der-ᶜaḳab ḫasta bürᵓ-i tām ile müşerref (2) olup Anṭaḳya'da bu ḳıṣṣa şöhret-şiᶜār olduḳda gürūh gürūh aṣḥāb-ı (3) ibtilā ve ᶜalīl ü aᶜmā gelüp resūlānuñ enfās-ı ṭayyibe-i mübārekeleriyle şifā-yāb (4) olurlar idi.

Meger o ᶜaṣırda Anṭakya'da Anṭiḥist-i Rūmī (5) nāmında pūt-perest bir pādişāh var idi. Bu iki resūlüñ ḳıṣṣası (6) pādişāh-ı merḳūmuñ semᶜine vāṣıl olduḳda bunları aḫẕ u ḥabs (7) eyledi. Ḥażret-i Şemᶜūn çünki Anṭaḳya'da irsāl olunan resūllerüñ (8) giriftār-ı ḳayd u ḥabs olduḳları sāmiᶜa-zed-i ḥaḳīḳāt-şināsları olduḳda (9) tedbīr-i taḫṣīṣ-i resūlān żımnda Anṭākya'ya gelüp pādişāh-ı merḳūmuñ (10) ricāl-i devletleriyle hem-ṣoḥbet ve iẓhār-ı maᶜārif-i ṭabābet iderek nice (11) marīża tedbīr ve devā ve nice ᶜalīl ü bī-dermāna enfās-ı ṭayyibesi mūcīb-i (12) şifā oldıġı az vaḳtde maᶜlūm-ı pādişāhī olup kemāl-i ᶜaḳl ve ferāsete (13) bināᵓen bir derece maḳbūl ve muᶜteber-i pādişāhī oldı ki Ḥażret-i Şemᶜūn'uñ (14) reᵓy u tedbīri olmadıḳça umūr-ı memlekete dāᵓir bir mādde tanẓīm olmaz idi.

(15) Bir gün Ḥażret-i Şemᶜūn pādişāhdan suᵓāl eyledi ki bundan aḳdem (16) iki şaḫṣ gelüp daᶜvā-yı risāletle bu maᶜbūd ittiḫāẕ olunan pūtlardan (17) ġayrı bir ilāh daᶜvā iderler imiş ve ḥabs olunmuşlar meclise iḥżār olunup (18) istinṭāḳ olunsa, ne maḳūle

şaḫṣdurlar ve ne daᶜvī iderler taḥḳīk ü tedḳīḳ (19) olunmaḳ lāzımdur; diyü ᶜarż-ı merām eyledükde pādişāh daḫı mesᵓūlına müsāᶜade (20) birle resūlānı ḥużūra iḥżārına fermān idüp iḥżār eylediler. Resūller (21) gelüp Ḥażret-i Şemᶜūn'ı meclis-i pādişāhīde gördüklerinde cemᶜiyyet-i ḫāṭır (22) ile derūnları asāyiş bulup ḳarār itdüklerinde Ḥażret-i Şemᶜūn (23) suᵓāl eyledi ki siziñ daᶜvā eyledügüz tañrı putlardan ġayrı bir ilāh mıdur, (24) didükde resūlān, neᶜam bizim perestiş eyledügümüz ilāh Rabbü'l-ᶜālemīn ve Ḫālıḳ-ı āsmān (25) u zemīn ḥażretleridür, diyü cevāb virdüklerinde Şemᶜūn ḥażretleri daḫı **[6b]** (1) buyurdılar ki bu daᶜvāya ḥüccet ve bürhānıñuz var mıdur? Resūlān daḫı cevāb (2) virdüler ki neᶜam bizim perverdigārımız külli şeyᵓe ḳādir-i mutlaḳdur ve bizim muᶜcizātımız (3) māder-zād aᶜmāyı başīret itmekdür ve eṭibbānuñ tedbīr ve devāsında ᶜāciz (4) ve ḳāṣır olduḳları ᶜillet-i cüzzām ve ᶜillet-i beraṣ ve ᶜale's-sāᵓireyi dergāh-ı (5) ulūhiyyetden niyāz ile defᶜ itmekdür, didüklerinde Şemᶜūn ḥażretleri pādişāha (6) ᶜarż eyledi ki emir buyuruñ ve bir aᶜmā getürsünler. Pādişāh emir idüp (7) der-ᶜaḳab bir aᶜmā iḥżār eylediler. Resūlān aᶜmāya duᶜā eylediklerinde aᶜmā der-ḥāl (8) başīr olup ᶜālemi temāşā eyledi. pādişāh müşāhede eyledikde Şemᶜūn ḥażretleri (9) ḫafiyyen pādişāha didi ki emir idiñüz bir aᶜmā getürsünler (10) biz daḫı ilāh ittiḫāẕ itdigimüz ve eṣnāmlarımızdan duᶜā vü niyāz idelüm, anlar daḫı (11) duᶜāmızı ḳabūl idüp aᶜmāyı başīr itsünler, didikde pādişāh daḫı (12) Şemᶜūn ḥażretlerinüñ gūşına didi ki sen bilürsün ki bizim maᶜbud (13) ittiḫāẕ itdigimüz eṣnām ve putlarımuz görmezler ve işitmezler ve ellerinden bir (14) şey gelmez, hemān bir cemād seng-pāredür didükde Şemᶜūn ḥażretleri sükūt (15) buyurup resūlān ṭarafına teveccüh ile daḫı bürhāndan neye ḳādirsiñiz, diyü (16) suᵓāl buyurduḳlarında resūlān cevāba āġāz idüp bizim Ḳādir-i muṭlaḳ olan (17) perverdigārımuz emvātı daḫı iḥyāya ḳādirdür. Her ne güne meyyit olur ise (18) olsun dergāh-ı ilāhiyyesinden ricā vü niyāz eyledigimüzde ricā ve duᶜāmızı ḳabūl (19) ile iḥyā buyurur, didüklerinde pādişāh-ı merḳūmuñ yedi gün, bir rivāyetde (20) ḳırḳ gün, muḳaddem bir kerīmesi vefāt itmiş imiş. Anuñ iḥyāsını ifāde-i niyāz (21) eyledükde der-ᶜaḳab cümlesi mezārı üzre varup resūlān meyyit-i meẕkūrenüñ (22) iḥyāsına duᶜā eyledüklerinde Cenāb-ı Muḥyī-yi ᶜĀlem cellet ḳudretuhu ḥażretleri (23) duᶜālarına icābet buyurup duḫter-i şāh ḥayāt ile iḥyā olup bu muᶜcizāt (24) şühūdları olduḳda Şemᶜūn ḥażretleri pādişāha ḫiṭāb idüp buyurdu ki (25) maᶜbūdiyete eḥaḳḳ u elyāḳ böyle ḳādir-i muṭlāḳ var iken kendi elimiz ile yapdıġımuz **[7a]** (1) seng-pāre eṣnāmlara inḳıyād ve ṭāᶜat itmenüñ ne maᶜnāsı var?

Biz daḫı (2) bu İlâhe'l-ᶜālemîn olan Cenāb-ı Allāh celle ve ᶜaḽā ḥażretlerine ᶜubūdîyet idüp (3) dergāh-ı eḥadiyyetine ᶜibādet idelüm, diyü ᶜarż-ı beyān buyurdılar ise pādişāh (4) ekṣer-i ricāl-i devlet ve ᶜavām-ı mülk ü milletiyle maẓhar-ı hidāyet-i ilāhī olup (5) şeref-i İslām ile müşerref oldılar.

Bir gürūh-ı mekrūh ḥaḳḳında tevfīḳ-i (6) Ḥażret-i Ḥaḳ taḫallüf idüp küfrlerinde ışrār ü ᶜinād ve resūlānuñ (7) helāk[in]e ḳaṣd ve ṭāᵓife-i müᵓminīn ile muḳāteleye āġāz itmeleriyle (8) ceng ü cidāle şürūᶜ eylediklerini muḳaddemā şeref-i İslām ile müşerref (9) olan Ḥabīb-i Neccār'uñ mesmūᶜı olduḳda fenā-yı şehrden Anṭaḳya'ya (10) şitāb ü ᶜacele ile gelüp ḳavmine ḫitāb ider ki ey ḳavm baña ne oldı (11) beni ketm-i ᶜademden ṣaḥrā-yı vücūda getüren Ḫālıḳ-ı perverdigārım ve cümle mevcūdātuñ (12) ḫālıḳı ve merciᶜi olan Cenāb-ı Rabbü'l-ᶜĀlemīn Ḥażretlerine niçün ᶜibādet (13) ü ṭāᶜat itmeyem. Be-her-ḥāl ᶜibādet iderem ve şerīk ü naẓīrden (14) tenzīh iderem, diyü ḳavmini iskāt ve semt-i hidāyete sevḳ eyledi.

Bālāda (15) meẕkūr olan şikāyet ve ḥikāyet ḳażiyyesinüñ halli ve imḥāż-ı nuṣḥ (16) içün kendüvi erbāb-ı ibtilā zümresine idḫāl itmek, Ḥabīb-i Neccār (17) ḳıṣṣasında oldığı gibi kendüleri īmān-ı yaḳīn ile müᵓmin iken kefereye (18) ben maᶜbūd-ı perverdigār ḫālıḳıma niçün ᶜibādet itmeyeyim buyurduḳlarını (19) delīl buyururlar.

Beyt

Bende-i müstaġraḳ ender-bendegī

Mī-kuned ẓāhir zi-ḫud şermendegī

Ş: Deryā-yı ṭāᶜat ve ᶜibādete ġarḳ ve müstaġraḳ (21) olan ḳul, dāᵓimā kendi ᶜubudiyyetinden şermende olup ḥicāb ider ki (22) Ḥaḳ rübūbiyetini idrāk birle *kemā huve ḥaḳḳuhu*[95] Cenāb-ı Ḥażret-i Perverdigāre (23) ᶜibādet maḫlūḳ içün emr-i muḥāl olup *mā ᶜabednāke ḥaḳḳa ᶜibādetike*[96] eṣerde (24) vārid buyruldığı ṣūretde ne vechle edā-yı ḥaḳḳ-ı ᶜibādet mümkin olur? (25) Bu taḳdīrce her ne ḳadar ḳurb-ı Ḥaḳ taḥṣīl itse ol rütbe ḫavf **[7b]** (1) u ḫaşyeti ve ᶜacz ü ḥicābı ziyāde olur. Menḳūldür ki aṣḥāb-ı güzīn (2) ḥażerātınuñ vaḳt-i ṣalāt duḫūlunda reng-i rūları müteġayyir olup (3) perīşān-ḥāl olurlar, Cenāb-ı Ḥaḳḳa ᶜubūdiyyet zamānı ḫulūl eyledi (4) eyā emr-i ilāhīyi ne vechle

[95] "Hakkıyla, hakkı olduğu gibi"

[96] "Sana ibadetin hakkını veremedik. İbadet etmemiz gerektiği gibi ibadet edemedik."

rıżā-yı Ḫudāya muṭābıḳ edā ve ikmāl (5) idebilirüz, diyü ᶜaẕīm telāş ü ıżṭırāb buyururlar imiş. Bu daḫı (6) meşhūrdur ki şīr-i Ḫudā Ḥażret-i ᶜAlī kerremellāhu vechehu cenāblarınuñ (7) mübārek vücūd-ı şerīflerine bir ġazāda birḳaç tīr-i cān-gāh işābet (8) idüp üstüḫᵛān-ı saᶜādetlerine bir vechile teᵓsīr itmiş ki vecaᶜından (9) çıḳarmaḳ ġāyetle müteᶜassir olduḳda, eṣnā-yı ṣalātda iḫrāc idün (10) zīrā ṣalāt vaḳt-i istiġrāḳdur bī-ḫodluḳ hengāmında iḫrācı āsān (11) olur, diyü emr buyurduḳlarına binā-yi imtiṣālen ṣalātda müteveccih-i ḳıble-i ḥaḳīḳat (12) olduḳları ḥalde cerrāḥlar tīrleri iḫrāc idüp cerīḥā-yı mübārekelerinden (13) feverān iden ḫūn-ı revān muṣallāyı gülzār-ı behişt eyledikden ṣoñra (14) ṣalātdan fāriġ olup nehr-i ḫamr-ı behişt gibi seyelān iden ḫūn-ı gül-gūn (15) ḥikmetinden suᵓāl buyurduḳlarında tīrlerüñ iḫrācından cereyān iden dem (16) müşgīn demdür, diyü cevāb virdüklerinde ḳasem yād buyurup zerre ḳadar (17) āgāh olmadum ve sehām-ı meẕkūrun çıḳdıġını ḳatᶜā duymadum, buyurur. Bu ḳadar (18) ḫuşūᶜ u ḫużūᶜ u ḥużūra istiġrāḳ der-kār iken yine Cenāb-ı ᶜAlī cenāblarından (19) menḳūldur ki fī'l-ᶜömr murād-ı dil-ḫᵛāh üzre iki rekᶜat (20) namāz edā idemedüm, buyurmuşlar. Bu taḳdīrce bende-i müstaġrak eylediği (21) ṭāᶜat ve ᶜibādetden be-her-ḥāl dāᵓimā şermende ve ḥicāb olur buyurulur.

(22) Gelelüm ney ve fenā maᶜnālarına: Şöyle ki maḫdūm-ı Sāmī Ḥażret-i Mollā Cāmī (23) beyān buyururlar ki nāy neye ıṭlāḳ olunduġı beyāna muḥtāc olmaġla bir muḳaddime (24) ile lisān-ı ḳavmde nāy maᶜnāsını beyāna āġāz idüp buyururlar ki ney kendüden (25) ve cümle ḫalḳdan fānī ve Ḥaḳ ile bāḳī, fenā fillāh beḳā billāh rütbesine vāṣıl **[8a]** (1) olan vāṣılān-ı kāmil ve kāmilān-ı mükemmil ehlullāh ḥażerātına münasebet-i tāmmesi (2) olmaġla ehlullāh ḥażerātına ney ıṭlāḳ olunur; ammā ism yüzünden ney (3) kelimesi lisān-ı Fārisīde ḥarf-i nefy olup yoḳ maᶜnāsına oldığı ecldendür (4) erbāb-ı fenā daḫı kendi varlıḳlarından küllī fānī ve yoḳ olduḳları ecelden ney (5) ıṭlāḳ olundı.

Tafṣīl-i Maḳām-ı Fenā

Fenā içün merātib-i ḫamse (6) vardur: Fenā-yı ᶜavām, fenā-yı zühhād, fenā-yı ᶜışḳ, fenā-yı vāṣılīn ü kāmilīn, (7) fenā-yı ehl-i ḥaḳīḳat. Fenā-yı ᶜavām, ifnā-yı muḫālefet ve ibḳā-yı muvāfaḳat ve fenā-yı (8) zühhād ifnā-yı ḥuẓūẓ ve leẕāyiẕ-i dünyevī ve ibḳā-yı derecāt-ı uḫrevī ve fenā-yı (9) ᶜuşşāḳ ifnā-yı murādāt-ı dünyevī vü uḫrevī ve ibḳā-yı

ḥubb-ı ilāhī ve fenā-yı (10) vāṣılīn ü kāmilīn ġaybūbet-i ᶜan-māsivāullāh ve ḥużūr-ı maᶜallāh ve fenā-yı (11) ehl-i ḥaḳīḳat ifnā-yı esmā vü ṣıfāt-ı ẕāt.

Ve daḫı derecāt-ı fenā üçdür: (12) fenā-yı efᶜāl, fenā-yı ṣıfāt, fenā-yı ẕāt. Yaᶜnī efᶜāl ve ṣıfāt ve ẕātını (13) maḥbūb-ı ḥaḳīḳinüñ efᶜāl ve ṣıfāt ve ẕātında ifnā ve ihlāk. Ḫulāṣā-yı (14) maḳāl, ḥuẓūẓāt u ḫuṣūṣāt-ı beşeriyye ve vesāvis-i hevācis-i nefsāniyye (15) ṣıfāt-ı ḥaḳīḳat-ı cāmiᶜa-yı insāniyyeden küllī fānī ve muẓmaḥil ü müstehlik ve (16) deryā-yı şühūd-ı ilāhiyyede müstaġrıḳ olup ***teḫalleḳū bī-aḫlākillāh***[97] rütbesinüñ (17) ḥaḳīḳatine vāṣıl ola. Meṣelā ḥadīdüñ nārda kendi ṣıfāt-ı ẕātiyesi (18) olan bürūdetden fānī olup nāruñ ṣıfat-ı ḥārresiyle muttaṣıf (19) oldıġı gibi. Ḥadīd, ḥadīd; nār, nār ve ne ḥadīd nār olur ve ne āteş (20) ḥadīd olur. Fenā fillāh beḳā billāh maḳāmātı ṣıfāt-ı beşeriyyedendür. Bu fenāyı (21) daḫı ifnā idüp fenā-ender-fenāsına vāṣıl olmadıḳça seyr-i fillāh (22) rütbesine vāṣıl olamaz. Fenā fillāh maḥżā mevāhib-i ilāhiyyedendür.

Guft Monlā Cāmī
Kīst ney ān kes ki gūyed dem-be-dem
Men neyem cuz mevc-i deryā-yı ḳıdem[98]

(24) Ş: Nāy kimdür? Nāy ol kimsedür ki her ān ve her zamān lisān-ı ḥāl ve lisān-ı ḳāl ile (25) bunı söyler; dir ki, ben deryā-yı ḳıdemüñ mevcinden ġayrı degülem. Yaᶜnī baḥr-ı muḥiṭ-i **[8b]** (1) ḳıdem-i İlahī'nüñ mevc ü şüᵃūn-ı ẕātıyem, ġayrı degül. Egerçi ehlullāh ḥażerātınuñ (2) māᶜadāsı cümle ādem belki cümle ᶜālem ve kevn ü mekān cümle mevc-i deryā-yı ḳıdemdür; (3) lākin yaḳīn ḥāṣıl olmadıḳça fāᵃide virmez ve her şaḫṣa anuñ içün ᶜārif-i (4) billāh dinmez ve söz ile olmaz. Bu ḳadar saᶜy ü sülūk ve riyāżāt u mücāhedāt, (5) bu ᶜirfān içündür. Bal bal dimekle aġız ṭatlu olmaz.

Beyt (6)
Der-pes-i āyīne ṭūṭī-ṣıfātem dāşteend
Ān çi Ustād-ı Ezel guft bugū mī-gūyem[99]

Yaᶜnī (7) nāy gibi varlıḳdan ḫālī ve Ḥaḳ ile bāḳī olan ẕāt dir ki kendi varlıġımdan (8) ürkdüm, Ḥaḳ ile üns ü ārām ṭutdum, Cenāb-ı Ḥaḳ'dan bāña ne fetḥ olunur (9) ise anı

[97] "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınız."
[98] "Ney kimdir? Her dem ezel deryâsının dalgasından başka bir şey değilim, diyen kimsedir." Tercüme için bkz. Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 204.
[99] "Ayna arkasında tutulan bir papağan gibiyim; Üstâd-ı Ezel ne söylerse ben de onu söylüyorum."

söylerüm, söz benüm degül Ḥaḳḳ'ındur, hemān ẓuhūrāt-ı ilāhiyyeye maẓhar (10) olmışamdur.

Biñ yüz ṭoḳsān beş tāriḫlerinde, Āsitāne-i ᶜĀliyye'de, Sulṭān (11) Bāyezid ḳurbında şehriyyü'l-asl taḫmīnen yigirmi yaşında bir civān var idi. (12) Kendüye cin musallaṭ olup ve ᶜārıża-yı cin kendide ol vechle meşhūd (13) olurdı ki ol ḥavālīde berber dükkānlarına be-her gün çıḳup aḥbāb (14) ile hem-ṣoḥbet olur idi. Civān-ı merḳūm sāde-dil ve bir maḥalle gitmemiş (15) seyr ü seferi yoḳ ve defter-i dānişden bir ḥarf oḳumamış ve kendi (16) lisānından ġayrı gūyā bir lisān gibi bilmez. Baᶜżı gün ᶜArabī tekellüm ider ᶜArabīden (17) ġayrı gūyā bir lisān ile āşinā degül. ᶜArab-ı ᶜurebā gibi kendüye her ne söyleseler (18) ᶜArabī olmadıḳça idrāk itmez ve cevāb virmez ve baᶜżı gün lisān-ı Fārs (19) ile tekellüm ider. Ġayrı lisān añlamaz ve baᶜżı gün Hindī lisān ile tekellüm ider (20) ve żarūriyyāt-ı maᶜāşını daḫı ol lisān ile söyler ve baᶜżı gün Yahūdī (21) ve Frengī ve Ermenī ve Rūmī ve Tātār ve Bulġār ve Kürdī lisānıyla söyler ve baᶜżı (22) gün müteᶜārif olmadıḳ bir lisān ile tekellüm ider. Ḫulāṣā-yı kelām her ḳanḳı (23) lisān ile tekellüm ider ise ol gün ġayrı lisān ile kendüye bir şey tefhīm (24) itmek emr-i muḥāl olup söyledigi lisānuñ aṣḥābını tedārük anuñ tercemānlıġıyla (25) edā-yı merām iderler idi ve kendüye mālik oldıġı gün Türkī tekellümünden maᶜlūm **[9a]** (1) olur idi. Ol gün kendüye söyledigi sāᵓir lisānlardan ne suᵓāl olunsa (2) birini bilmez ve ẕātında bir lisān fehm itmez; lākin cin ṭāᵓifesi kendüye taṣarruf (3) idüp istedikleri lisanda tekellüm itdirirler idi ve kendüde bī-şuᶜūrluḳ (4) vesāᵓir ᶜārıża yoḳ ancaḳ her ḳanḳı lisān ile isterler ve irāde iderler (5) ise ol lisānda faṣīḥ ve belīġ tekellüm idüp murādını icrā ider idi (6) ve tekellüm itdügi lisān erbābını bulduḳda ābā vü ecdādı lisānı gibi söyler (7) idi.

Bu ḳıṣṣadan ḥiṣṣe oldur ki ednā-yı maḫlūḳ-ı ilāhī olan cin (8) bir vücūda mutaṣarrıf olduḳda dil-ḫᵛāhı üzre taṣarruf idüp (9) kendüde irāde ḳalmayup mutaṣarrıf-ı cin diledigi lisān ile (10) söyledügi ṣūretde ḫālıḳ-ı cin ü cān belki ḥamele-i kevn ü mekān olan (11) Ḥażret-i Perverdigār'uñ baḥr-ı ᶜışḳında müstaġraḳ olsa ve kendü maḥv (12) ü mużmaḥil ve irādesi irāde-i ilāhiyyede maḥv olsa ol ẕātdan ṣādır (13) olan efᶜāl ve

ṣıfāt ve kemālāt Ḥaḳḳ'uñ olmaḳ müstebʿad degüldür ve eşerde (14) vārid olan ***kuntu semʿihi ve başarihi***[100] āh buña dālldür

Beyt

Bā-leb-i dem-sāz u ḫūşem geşte cuft

Mī ne-yārem ber-leb illā ançi guft

Yaʿnī dem-sāz (16) u refīḳim lebi ile cüft olmışam, müşāfeheye yaʿnī söylemege ve lisāna getürmege (17) ḳādir degülem illā her ne ki söyler ise anı söylerüm. Nāy, neyzenüñ lebiyle (18) çift olup anuñ söyledigünden ġayrı bir şeyʾ söylemege ḳādir olmadıġı (19) gibi fenā fillāh rütbesinde olan ẕevāt-ı kirāmuñ daḫı dāʾimā vaḥy-ı dil ile (20) tekellüm idüp ḳalb-i ʿālīlerine olan ilhāmātdan ġayrı bir şeyʾ söylemege (21) ḳādir olmadıḳları maʿlūm bināberīn kendü dem-sāz lebiyle cüft olmışam (22) anuñ söylediginden ġayrı bir şeyʾ söylemege ḳādir degülem.

Beyt

Raḳṣ-ı çarḫ u encüm ez-sāz-ı menest

Ḳudsiyān-rā subḥa z'āvāz-ı menest

Yaʿnī (24) carḫ u encümüñ raḳṣı yaʿnī milküñ devri ve kevākibüñ seyr ü ḥareketi benüm (25) sāzımdandur, yaʿnī benüm naġme-i perdāzlıġımdandur. Eşerde vārid olmışdur ki *mādām ki* **[9b]** (1) *cihānda Allāh Allāh dir ola ḳıyāmet ḳopmaz.* Bu taḳdīrce feleklerüñ (2) devri, erbāb-ı aḥvālüñ ẕikri ve tesbīḥi dem-i mübāreklerindendür ve meleklerüñ (3) tesbīḥi benüm avāzımdandur. Yaʿnī bizler ẕikrullāh eylemesek ḳıyāmet ḳopar, felek (4) melek ḳalmaz. Be-her-ḥāl melāʾike-i kirāmuñ ẕikrleri daḫı netīce-peẕīr olur. (5) Bu hisāb üzre meleklerüñ tesbīḥi benüm avāzımdan dimek vāriddür. Yine (6) āşarda vārid olmışdur ki baʿde'l-baʿş ***ümmet-i Muḥammed şerīʿat-i ġarrā üzerine*** (7) ***ḥareket iderler ise ḳıyām-ı ḳıyāmet biñ seneye bāliġ belki daḫı*** (8) ***ziyādeye mütecāviz olur, itmezler ise ol rütbeye bāliġ olmaz.*** Bu (9) eşer-i şerīf manṭūḳı üzre ümmet-i Muḥammed'üñ şerʿ-i şerīf üzre ḥareketleri (10) ḳıyāmetüñ teʾŋīrine bādī oldıġı ṣūretde felegüñ devri ve melegüñ (11) tesbīḥi bizüm ẕikrimüz ile olur, dimek revādur. Baʿdezā raḳṣ ve semāʿuñ (12) ḥıll u ḥurmetinde ʿulemā iŋtilāf itmişlerdür. Ber-vech-i ātī ẕikr ü beyān (13) olunur

[100] "... Onun işiten kulağı, gören gözü olurum…"

Bu Daḫı Raḳṣ Beyānındadur

Ey ᶜazīz ḳarındaş, saña (14) maᶜlūm olsun ki eger dīde-i ḫışm u ġażab ile naẓar itmeyüp çeşm-i (15) inṣāf u rıżā ile naẓar eylerseñ ᶜuṣṣāḳ u fuḳarānuñ deverānı (16) ve ᶜinde's-semāᶜ raḳṣları ḥarām degüldür.

Eger senüñle şol fetvānuñ ḥaḳḳında (17) baᶜżı ẕevāt ḥüccet ittiḫāẕ eylediler ve baᶜżı ᶜulemā daḫı fuḳarānuñ deverānı (18) ḥaḳḳında fetvā virüp didiler ki raḳṣ ḥarāmdır, bi'l-icmāᶜ ve müsteḥilli (19) kāfir olur ve min-ġayri istiḥlāl anuñ fāᶜili fāsıḳ olur ve bu raḳṣ ḥarāmdur (20) diyenler bilmediler taḥḳīḳ fesāddan hükm eyledükleri şeyᵓ yine kendülerüñ üzerine (21) münᶜakis olur.

Pes biz dirüz ki *bi-tevfīḳillāhi ve ᶜināyetihi* bu fetvā ᶜuṣṣāḳ (22) u fuḳarā haḳḳında degüldür. Zīrā bu fetvā bunlaruñ ḥaḳḳında bāṭıl u müzeyyifdür (23) vücūh-ı şettā ile. Zīrā şān budur ki bunlaruñ bu ḳavlindeñ İmām Şāfiᶜī (24) gibi müctehidi tekfīr itmek lāzım gelür ve ᶜulemā-yı Şāfiᶜiyye'den İmām Ġazzālī ve tevābiᶜ-i (25) Şāfiᶜiyye'den nice ᶜulemaᵓı tekfīr itmek lāzım gelür. Cümleden Ṣāḥib-i ᶜAvārif **[10a]** (1) ve Necmü'd-dīn-i Dāye ve İbnü'l-Fārıż ve Kāşānī ve Ebu Tālib-i Mekkī ve Ḥażret-i (2) Mevlānā ve bunlar emṯāli sulṭānları ḥāşā tekfīr ve tekẕīb itmek lāzım gelür. (3) Zīrā bunlar raḳṣ u semāᶜı tecvīz idüp delīl ibrāz (4) itmişlerdür. Ḥürmeti nā-maḳbūldür, hem luġat yönünden ve hem ᶜörf yönünden (5) ve hem şerᶜ yönünden. Nitekim Ṣāḥib-i Ḳāmūs raḳṣuñ lüġatinde *raḳṣu'r-raḳḳāṣ* (6) dirler raḳḳāṣ oynasa ve *raḳṣu'l-ibil* dirler ve mużḍarib olsa ve ke-ẕālik (7) şarāb ġaleyān u cūş eylese ve raḳṣ olmaz illā oynayıcılar içün (8) ve deve içün ve şarāb içün olur; ancaḳ raḳṣ-ı mevzūn ve hareket-i (9) mütekessire ile ḥāṣıl olur. Raḳṣ-ı Mevlevī bunuñ ḫilāfınadur ve Bezzāzī (10) raḳṣ şol luᶜb ki anı evvelā Sāmirī iḥdāṯ eyledi şol vaḳtde ki (11) ḳavmi buzaġu cesedini iḫrāc eyledi ki ol cesedüñ ancaḳ ṣadāsı (12) var idi. Bundan münfehim olan raḳṣ-ı lāᶜibe maḫṣūṣ ḥareket ola; (13) ammā lisān-ı ᶜörfde hīç bir kimseden istimāᶜ olunmamışdur ki bu ṭāᵓife luᶜb (14) u lehv iderler meger münkirīn fırḳası dimiş ola ve ammā şerīᶜatde raḳṣuñ (15) cevāzına delīl, edille-i ḳāṭıᶜā ile ṯābitdür.

Kemā ruviye fi'ṣ-Ṣaḥīheyni ᶜan-ᶜĀᵓişete (16) *raḍıyallāhu ᶜanhā ennehā ḳālet rāᵓeytu'n-Nebiyye ᶜaleyhi's-selām yesturunī bi-ridāᵓihi* (17) *ve enā enẓuru ile'l-ḥabeşeti*

yelᶜabūne fi'l-mescidi ḥattā ekūne ena'lleẕī esāmehu Yaᶜnī (18) Rasūlullāh'ı gördüm beni ridā-yı mübarekeleriyle setr eyler ve ḥālbuki ben Ḥabeşe'nüñ (19) luᶜbına naẓar iderdüm, anlar oynarlar idi mescid eṭrāfında. Ḥattā şol ḳadar (20) naẓar eyledüm ki ben andan uṣandum ve baña sāmit geldi. Bu ḥadīṣ Ḥabeşe'nüñ (21) ṭūl-i müddet-i vuḳūfına işaretdür. *Ve fī-rivāyetin uḫrā ennehā ḳālet kāle lī-Rasūlullāhi* (22) *aleyhi's-selāmu eteşteh*īne *ve fī-rivāyetin etuḥibbīne en tenẓurī ile'l-Ḥabeşeti* (23) *fe-ḳultu fe-eḳāmeti ve ḫaddī ᶜalā-ḫaddihi ḥattā iẕā meleltu ḳāle ḥasbuki ḳultu neᶜam* (24) *ḳāle feẕhebī ve fī-Ṣaḥīḥ-i Muslim fe-veḍaᶜtu raᵓsī ᶜinde min-kebeyhi fe-naẓartu ilā-* (25) *laᶜibihim ḥattā kuntu ena'l-leẕi'n-ṣaraftu* Ve bir āḫer rivāyetde Hażret-i ᶜĀᵓişe **[10b]** (1) ᶜĀᵓişe buyurdı *Resūlullāh baña yā ᶜĀᵓişe, iştihā ider misiñ*, ve bir rivāyetde, (2) *muḥabbet ider misiñ Ḥabeşe'nüñ raḳṣına. Pes ben didüm ki neᶜam yā Resūlullāh*, (3) *isterim. Pes beni ṭurdurdı, benüm yüzüm anuñ yüzine ber-ā-ber baḳdum* (4) *ḥattā melūl oluncaya dek. Pes baña buyurdu ki kifāyet ider mi? Ben daḫı neᶜam, didüm.* (5) *Pes baña buyurdı git imdi*. Ve Ṣaḥīḥ-i Müslim'de buyurur ki *ben başumı* (6) *ol Ḥażret'üñ omuzına vażᶜ idüp luᶜbe naẓar itdüm, hattā ben* (7) *munṣarif olup rücūᶜ idinceye dek*. Eger raḳṣ u lehv ü luᶜb (8) ḥarām olsaydı Ḥażret-i ᶜĀişe, Ḥabeşe'nüñ raḳṣına naẓar eyler (9) miydi anlar raḳṣ eyledigi ḥālde?

Aṣḥāb-ı Kirām daḫı sürūr vaḳtlerinde (10) raḳṣ iderler idi. şöyle ki Ḥażret-i Ḥamza ḳıṣṣasında vāḳiᶜ olmışdur. (11) Anuñ terbiyyesinde Ḥażret-i ᶜAlī bin Ebū Ṭālib ve ḳarındaşı Ḥażret-i Caᶜfer (12) ve Ḥażret-i Zeyd bin Ḥārişe rıḍvānullāhi Teᶜālā ᶜaleyim ecmaᶜīn iḫtisām (13) eyledikleri sebebiyle. Pes terbiye ḫuṣūṣunda ḫusūmet idüp ᶜaẓīm (14) mücādele eylediler ḥużūr-ı saᶜādete ᶜazīmetlerinde Efendimiz Ḥażret-i ᶜAlī ḥaḳḳında (15) ***yā ᶜAlī sen bendensin ve ben sendenim.*** Bu sürūrdan Ḥażret-i ᶜAlī raḳṣ eyledi (16) ve Ḥażret-i Caᶜfer ḥaḳḳında ***yā Caᶜfer ḫulḳuke ḫulḳī***[101] buyurdı, ke-ẕālik Caᶜfer (17) daḫı raḳṣ eylediler ve Zeyd ḥaḳḳında ***ente eḫūnā ve mevlānā***[102] buyurdı (18) bu sürūrdan Zeyd daḫı raḳṣ eyledi. *Ve ennehu ᶜaleyhi's-selāmu marra ᶜalā-aṣḥābi'd-derkeleti* (19) *fe-ḳāl ciddū yā benī erfedeh ḥattā taᶜleme'l-yehūd u ve'n-naṣārā enne fī-dīninā* (20*) ḳismetun* Derkele ᶜAcem diyārında bir luᶜb ismidür. Yaᶜnī cidd ü saᶜy eyleyüñ (21) ey Ben-i Erfede, ḥattā Yehūd u Naṣārā taḥḳīḳen bileler ki

[101] " Ya Cafer, senin ahlâkın benim ahlâkım (gibidir)." (El-Ehâdîsü'l-Muhtâre/1369)
[102] " Sen bizim kardeşimiz ve efendimizsin." (Tirmizî/1904)

bizüm dīnimüzde ruḫṣat (22) ve ḳısmet vardur. İmdi bu ḥadīṯ-i şerīfde ibāḥat-ı luᶜb u raḳṣa (23) delālet vardur. *Ve mine'l-ᶜulemāᵓi men enkerū ḳālū enne't-tevācude bidᶜatun* (24) *ve'l-bidᶜatu ḍalāletun fe-ehlu't-tevācudi ehlu'ḍ-ḍalāleti ḳulnā lā-nusellimu enne't-tevācude* (25) *bidᶜatun ve keyfe yekūnu bidᶜatun ve ḳad ṣadere ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām* **[11a]** (1) *kemā ṣarraḥa Eş-Şeyḫu's-Suhreverdī evrede fī-bābi el-ḫāmis ve'l-ᶜışrīn min-ᶜAvārifi'l-Maᶜārif* (2) *ḳavlu's-semāᶜi revā ḥadīṯen musneden ilā-Enes bin Mālikin raḍıyallāhu ᶜanhu ḳāle* (3) *kunnā ᶜinde Resūlillāhi ᶜaleyhi's-selāmu iẕā enzele ᶜaleyhi Cebrāᵓīlu ᶜaleyhi's-selāmu* (4) *fe-ḳāle yā Resūlullāhi fuḳarāyi ummetuke yedḫulūne'l-cennete ḳable'l-aġniyāᵓi bi-nıṣfi* (5) *yevmin ve huve ḫamsumiᵓeti ᶜāmin fe-feriḥe Resūlullāhi ᶜaleyhi's-selāmu fe-ḳāle efīkum men* (6) *yunşidunā fe-ḳāle bedeviyyun neᶜam yā Resūlullāhi fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu hāti fe-enşede'l-bedevī*[103] (7)

Beyt
Ḳad le-saᶜat ḥayyetu'l-hevā kebedī
Felā-ṭabībe lehā ve lā-rāḳ

İlle'l-ḥabībi'lleẕī şuġiftu bihi
Fe-ᶜindehu ruḳyetī ve tiryāḳ[104]

Ḥażret-i (9) Enes buyurur ki *biz Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selāmuñ ᶜinde nübüvvet-meᵓablarında* (10) *ḥāżır idik şol vaḳitde ki Cibrīl-i Emīn nāzil olup yā Resūlallāh* (11) *Cenāb-ı Ẕāt celle ve ᶜalā, Ḥabībine selām buyurur fuḳarā-yı ümmetüñ ḳable'l-aġniyā* (12) *cennet-i aᶜlāya dāḫil olurlar nıṣf-ı yevm miḳdārı ve evvelki beş yüz* (13) sene *miḳdārı ola*. Pes Cenāb-ı Risālet mesrūr olup fermān (14) buyurdılar ki *ey benim aṣḥābum sizden bir ẕāt var mıdur ki eşᶜār ve manẓūm* (15) *kelām tekellüm eyleye? Neᶜam yā Resūlallāh, vardur*. Emr buyuruldı ise bālāda meẕkūr (16) olan ebyātı ber-vech-i tafṣīl mütekellim-i belīġ feṣāḥatle ḳırāᵓat eyledi ise (17) *fe-tevācede Resūlullāhi*

[103] "Ulemadan bazıları inkar ettiler ve dediler ki: *Tevacüd bid'attir ve bid'at dalâlettir.* Biz tevacüdün bid'at olduğunu kabul etmiyoruz. Şeyh Suhreverdî Avârifu'l-Ma'ârif'de on beşinci bölümde semâ' bahsinde Enes Bin Malik'ten rivâyet buyurup der. Hazret-i Enes buyurdu ki: Biz Resulullah'ın katında hazır bulunuyorduk Cebrâ'il aleyhi's-selam ona nazil olup, *Ya Resullallah, ümmetinin fukarası zenginlerden yarım gün ve beş yüz yıl evvel cennete girecekler*, dedi. Resulallah bu kelamdan mutlu olup, *Sizin içinizde hiçbir kimse var mıdır ki manzum kelam söylesin,* diye buyurdu. Bedevîlerden biri *Evet, vardır ya Resulallah*, dedi. Efendimiz, *O halde söyle*, dedi. Bedevî söyledi." (Tenzîhü'ş-Şerîa/72)

[104] "Şüphesiz ki hevâ yılanı ciğerimi soktu. Onu iyileştirecek ve tedavi edecek bir doktor yoktur. Benim tedavimi ancak kendisine âşık olduğum bir sevgili yapabilir." Tercüme için bkz. Akdoğan, **"İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ'**…, s. 34.

ve tevācede el-aṣḥābu maᶜahu ḥattā seḳaṭa ridāᵓuhu ᶜan-menkebeyhi (18) *fe-lemmā feraġū āvā kullu vāḥidin ilā-mekānihi ḳāle Muᶜāviyetun bin Ebī Sufyān mā aḥsene* (19) *leᶜibekum yā Resūlallāhi ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu mih mih yā Muᶜāviye leyse bi-kerīmin* (20) *men lem-yehtez ᶜinde ẕikri'l-ḥabībi tetimmetu'l-ḥadīṣi ṣumme ḳaseme ridāhu ᶜalā men ḥāḍere* (21) *bi-erbaᶜmiᵓeti ḳiṭᶜetin fe-hāẕe'l-ḥadīṣu evrednāhu musneden ilā-Enes bin Mālikin* (22) *kemā semiᶜnāhu ve vecednāhu ve ḳad tekelleme fī-ṣıḥḥatihi aṣḥābu'l-ḥadīṣi ve mā vecednā* (23) *şeyᵓen nuḳile ᶜan-Resūlillāhi yuşākilu vecdā ehli'z-zamāni semāᶜahum ve ictimāᶜahum* (24) *illā hāẕā ve mā eḥsenehu ḥucceten li'ṣ-ṣūfiyyeti ve ehlu'z-zamāni fī-semāᶜihim ve taḫrīḳi'l-ḫirḳati* (25) *intehā kelāmuhu ve hāẕā evrede hāẕe'l-ḥadīṣ El-İmāmu'l-Ġazzālī ve Necmu'd-dīn-i* **[11b]** (1) *Dāye ve ġayrihim mine'l-muḥaḳḳiḳīn maᶜnāhu*[105] Resūlullāh istimāᶜ buyurduḳda tevācüd eyledi ve aṣḥāb (2) daḫı maᶜan tevācüd itdiler ḥattā mübārek ridāları raḳabe-i şerīflerinden suḳūṭ (3) eyledi. Vaḳtā ki tevācüdden fāriġ olup mekān-ı ᶜaliyyelerine ḳuᶜūd buyurduḳda (4) Muᶜāviye ifādesinde, *ne ᶜaceb güzel oynarsız yā Resūlallāh,* didi. Seyyidi'l-Beşer (5) ve Şefīᶜ-i Rūz-ı Maḥşer sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem belāġatle buyurdılar ki (6) *ṣuṣ Yā Muᶜāviye. Kerīm degüldür şol kimse ki maḥbūb ẕikr olunduḳda* (7) *ḥareket idüp iştiyāḳ ḥāṣıl itmeye.* Baᶜdehu mübārek ridāların ḥużūr-ı (8) saᶜādetleründe olan dört yüz aṣḥāba taḳsīm ve tevzīᶜ buyurup *birer* (9) *pāre aḫẕ eyleyüñ,* buyurdu.

Ve ḳāle'ş-Şeyḫ Muḥyi'd-dīnü'l-ᶜArabī fī-vaṣāyāhu mine'l-Futūḥāti'l-Mekkiyye (10) *ḥaddeṣenā Aḥmed bin Şeddādi'l-Maᶜziyi'l-Mūṣilī ḳāle ḥaddeṣenā* (11) *Ebū Caᶜfere'l-Ḳāḍī ḳāle ḥaddeṣenā Yūsuf bin Ebī'l-Ġanemi'l-Diyārbekrī ḳale ḥaddeṣenā* (12) *Cemālu'l-İslāmi Ebu'l-Ḥaseni ᶜAlī bin Ḳureyşī ḳāle ḥaddeṣenā Ebī'l-Ḥaseni'l-Kerḫī* (13) *ḳāle ḥaddeṣenā Ebū'l-ᶜAbbās Aḥmed bin Faḍli'n-Nihāvendī ḳāle semiᶜtu Şeyḫī* (14) *Caᶜfer bin El-Ḥalevī yeḳūlu bihi kuntu maᶜa'l-Cuneyd fī-ṭarīḳi'l-Ḥicāzi ḥattā ṣaᶜidnā* (15) *ilā-Cebel-i Ṭūr-i Sīnā fe-lemmā veḳafna fi'l-mevżiᶜi'lleẕī veḳafe fīhi Mūsā ᶜaleyhi's-selāmu* (16) *veḳaᶜat ᶜaleynā heybetu'l-mekāni ve kāne meᶜanā ḳavvālu fe-*

[105] "Resulullah işitince tevacüd eyledi. Ashabı da onunla beraber tevacüd eyledi. Hatta mübarek ridâları omuzlarından düştü. Mutevacüdden sonra mekanlarına geri geldiklerinde Muâviye bin Ebû Sufyan, *Ne güzel oynarsınız Ya Resulallah,* dedi. Efendimiz de şöyle buyurdu: ***Sus yâ Muâviye, sevgilinin adı anıldığında hareket etmeyen kimse kerim değildir.*** Sonra mübarek ridâlarını dört yüz parçaya ayırıp orada bulunan ashaba dağıttılar. Enes bin Malik'e isnad edilen bu hadîs-i şerîfi işittiğimiz ve bulduğumuz gibi irad eyledik. Ashab-ı hadîs bu hadîsin sıhhatini tekellüm etmişlerdir. Resulullah'tan nakl olunan ehl-i zamanın vecdine semâ'ına müşakil ve müşabih olan bu hadisi bulduk. Sufiyye ve ehl-i zamanın vecd, semâ' ve hırka paralamalarına ne güzel hüccettir. Bu hadîs, İmam Gazzâlî, Necmeddin-i Dâye ve muhakkikînden diğerleri tarafından aktarılmıştır. Mânâsı:"

eşāre ileyhi'l-Cuneydun (17) en yeḳūle şeyʾen fe-ḳāle'l-ḳavvālu beyten fe-lemmā semiᶜa'l-Cuneydu tevācede ve tevācednā (18) maᶜahu ḥattā lem-yedri eḥadun minnā fi's-semāʾi huva em fi'l-arḍi Yaᶜnī Şeyḫ Muḥyi'd-dīn-i (19) ᶜArābī ḳuddise sırruhu ḥażretleri Fütūḥāt'uñ evāḫirinde, veṣāyāsında buyururlar ki; (20) ber-vech-i bālā ẕikr olunan rāvīler de müsned olup didiler ki, biz Cüneyd ile (21) ṭarīḳ-i Ḥicāz'da bile idük. Ḥattā Cebel-i Ṭūr-i Sīnā'ya çıḳduḳ ve Ḥażret-i (22) Mūsā'nuñ ṭurdıġı yere ṭurduḳ ve ol mekānıñ heybet ü ᶜaẓameti bizim (23) üzerimize vāḳiᶜ oldı ve ol maḥallde bizim ile bir ḳavvāl var idi. Pes Ḥażret-i (24) Cüneyd ol ḳavvāle işāret eyledi. Pes ol āġāz idüp bir beyt oḳudı. (25) Ḥażret-i Cüneyd istimāᶜ buyurduḳda tevācüd eyledi. Bizler daḫı tebeᶜan tevācüd eyledük **[12a]** (1) ḥattā şol ḥāle geldi ki eḥaduhumā āḫeri farḳ u temyīz idemez idi ve bize (2) ḳarīb bir kilise var idi ve anda bir rāhib var idi. Bize nidā eyledi ki eyā (3) efḍal-i ümmet-i Muḥammed, lüṭfen baña cevāb iᶜṭā idüñ. Bizden birimüz anā cevāba (4) muḳtedir olmadıḳ. Merre-i sāniyede yine nidā eyledi ey evliyā-yı ümmet, yandım (5) yaḳıldım; cevāb iḥsān buyuruñ. İfādesine ve mesʾūlüne müsāᶜadeye ḳādir (6) olmadıḳ. Merre-i s̱āliṣede yine nidā eyledi ki maᶜbūduñuz ḥaḳḳıyçün niçün baña cevāb (7) virmezsüz? Yine bizden birimüz aña cevāb eylemedi. Vaḳtā kim semāᶜdan (8) bize fütūr gelüp fāriġ olduḳ Cüneyd'e ḳażiyyeʾi ifāde birle Ḥażret-i Cüneyd (9) emr buyurdı. Ol rāhib ḥużūra gelüp selām virdi, Suʾāl eyledi: (10) Şeyḫ ü üstād ḳanḳıñızdur? Cüneyd'e işāret eylediler. Pes rāhib didi ki (11) baña ḫaber vir Ey Cüneyd, bu raḳṣ u deverānıñuz sizde veya diniñüzde ᶜale'l-ᶜumūm (12) cemīᶜ-i nāsa şümūlı var mıdur? Cüneyd buyurdılar ki belki dīnimüzde bir nice ḳavme (13) maḫṣūṣdur. Rāhib ifādesinde, ne niyyet ile ᶜamel u semāᶜ idersiñüz? (14) Ḥażret-i Cüneyd buyurdı ***elestu bi-rabbikum***[106] āyet-i kerīme leẕẕetiyle. Ve ne niyyetle (15) ṣaḥve gelürsüz? ᶜAbdüñ Rabb'e icābet itme niyyetiyle, zirā ṣaḥve gelmeyince ᶜabd (16) Rabb'e icābet itmez. Rāhib eyitdi, gerçeksiñ. Ol vaḳt rāhib, ḥażrete (17) inābe ü bīᶜat idüp ol kelime-i ṭayyibeyi īrād idüp şeref-i İslām (18) ile müşerref oldı. Baᶜdeẕā Ḥażret-i Cüneyd buyurdı; ey rāhib, ne ile (19) bildüñ ki ben ḳavlümde ṣādıḳam? Cevāb eyitdi ki ben İncīl'de gördüm Ümmet-i (20) Muḥammed'üñ faẓīlet ve ḫāṣṣalarını. Anlar ḫırḳa giyeler ve ednā kifāyete ḳāniᶜ (21) olurlar ve her ḥālde Allāh ile ḳāʾim u müştāḳ

[106] "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" (A'râf, 7/172)

olup muḥabbetden mütevācid (22) olurlar. Üç günden soñra rāhib-i müᵓmin dār-ı beḳāya intiḳāl eyledi, (23) *raḥmetullāhi ᶜaleyh.*[107]

Ve evrede'ş-Şeyh ᶜAṭṭār hāẕihi'l-menḳıᶜbete fī-kitabi'l-musemmā bi-Tezkiretu'l-Evliyā (24) *bi-ᶜibāretin Fārisiyyetin ve ketebe teberruken ve taḳviyeten li'l-evveli ḳāle der-Nesīmu'l-Ervāḥ* (25) *der-Ṭūr-i Sīnā Cuneyd der-vecd buved ve esḥābeş der-gerde ū reḳṣ mī-kerdend* **[12b]** (1) *der-ān ḥālet rāhebī bang zed ki berā-yı Ḫudā me-rā cevāb dehīd ez-ġāyet-i* (2) *istiġrāḳ-i ẕevḳ ū-rā iltifāt ne-kerdend çun semāᶜ sākin şud Şeyḫ-rā* (3) *guftend rāhebī bānge zed ve be-dīn-i İslām sūgend mī-dād ez-ġayet-i istiġrāḳ* (4) *ū-rā iltifāt nemī-kardim Şeyḫ bā-esḥāb sū-yi rāheb şud ez-ṣavmaᶜa* (5) *furūd āmed pursīd ki buzurg-i şumā kīst işāret be-Şeyḫ kerdend pes rāheb* (6) *guft īn çe meẕhebest ki şumā mī-kuned ez-semāᶜ ve vecd ve reḳṣ īn* (7) *ṭerīḳ meḥṣūṣest bā-ᶜām Şeyḫ guft īn şīve meḥṣūṣest be-ḳavmī* (8) *ki ṭerīḳ-i zuhd gīrended der-dunyā pes rāheb guft dest be-men deh yā Şeyḫ* (9) *pes dest-i Şeyḫ gereft ve guft eşhedu ve resūleh der-İncīl çenīn mektūbest* (10) *ki ḫᵛāṣ-i ummet-i Muḥammed ḥereket kunend der-semāᶜ be-şerṭ-i inḳetāᶜ ve iᶜrāż* (11) *ez-dunyā intehā kelāmuhu*[108]

Baᶜdeẕā bu muḳaddemātda mürūr iden menḳūlātdan (12) müstebān oldı ki raḳṣ ḥelāldür ve baᶜżı ṭāᵓife ki vecd-i İlahī'den (13) bī-iḫtiyār ṣādır olur mübāḥdur. Nitekim İmām Şāfiᶜī ibāḥatına ẕāhib oldı (14) ve Fürānī ᶜUmde-nām kitābında beyān iderler ki raḳṣ mübāḥdır ve ke-ẕālik Ġazzālī (15) Vasīṭ-nām kitābında böyle ẕikr eyledi ve Ḳāḍı Ḥüseyn daḫı bu maᶜnāya (16) işāret buyurdı ve Üstād Ebū Manṣūr daḫı bunı taṣrīḥ eyledi.

[107] "Allah ona rahmet eylesin."

[108] "Ve Şeyh Attar, Tezkiretü'l-Evliya adlı kitabında teberrüken, evveli takviye etmek için Farsça ibareyle şöyle demiştir. Nesimü'l Ervah'ta şöyle rivâyet edildi: Tûr-ı Sînâ'da Cüneyd vecde geldi ve yanındakiler etrafında raks etmeye başladılar. Bu hâlet esnasında bir râhip, *Allah rızası için bana cevap verin*, diye seslendi. İçinde bulunduğumuz zevkten dolayı kimse ona iltifât etmedi. Semâ'bittikten sonra Şeyh'e, *Râhip bize seslendi ve İslâm dini için bana cevap verin diye yemin ettirdi; ancak içinde bulunduğumuz zevkten dolayı cevap vermedik,* dediler. Şeyh, ashâbını toplayıp kiliseye doğu gitti. Râhip bize, *büyüğünüz kim*, diye sordu. Cüneyd'i işaret ettiler. O zaman Râhib, *Bu mezhep ve tarîkat nedir, onun alameti nedir, bu raks ve vecd hâli bir kesime mi hastır yoksa umum mudur*, diye sordu. Şeyh; *Bu âdet, tarike girip dünyaya karşı zühd eden kavme mahsustur,* dedi. Râhip, *Ey Şeyh, elini elime uzat* deyip, Şeyh'in elinden tutarak *Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna şehâdet ederim,* dedi. Râhip şöyle devam etti: *İncil'de Muhammed'in ümmetinden olan havâsın, dünyadan alâkayı kesip yüz çevirmek şartıyla semâ' esnasında hareket ettikleri yazılıdır.*"

Eger sen (17) dirsen ki ekṣeriyyā serd eyledigüñ edille meẕheb-i Şāfiᶜiyye üzredür ammā (18) meẕheb-i Ḥanefiyye'de böyle degüldür, pes fāᵊide nedür? Cevāb budur ki bizüm müddeᶜāmız (19) ṣābit oldı ki ol mesᵊele muḫtelefün fīh olmasıdur. Pes bi'l-icmaᶜ olmaz (20) ve cāḥidi ikfār olunmaz ve ṣāniyen daḫı naḳl-ı ṣarīḥ ile eᵊimme-i erbaᶜadan ṣābit (21) olmadı. Belki Ebū Ḥanīfe ᶜindinde ḥarām olan raḳṣ raḳḳāṣelerüñ (22) raḳṣıdur. Teslīm idelüm ki baᶜżı eᵊimme ᶜindinde mübāḥdur. Baᶜżı evḳātda (23) Şafiᶜiyye meẕhebin ṭutmaḳ cāᵊizdür. Nitekim Mecmūᶜu'l-Fetāvā'da ẕikr olundı: (24) Ebū Yūsuf'dan rivāyet olundı ki bir gün nās ile ṣalāt-ı cumᶜayı ḳıldı (25) ṣoñra ġusl itdügi ḥamāmuñ ḳuyusına fāre düşmüş vāḳiᶜ olmasını aña ḫaber **[13a]** (1) virdiler ve anuñ iġtisāli nās anı bilmezden muḳaddem idi. Pes Ebū Yūsuf (2) Meẕheb-i Şāfiᶜiyye'yi ṭutup buyurdı ki sen aḫẕ eyle ehl-i Medīne'den (3) olan iḫvānımızuñ ḳavllerini ki anlaruñ ḳavlleri budur ki ḳaçan ṣu ḳulleteyn[109] (4) miḳdārına irse necis olmaz ve ḫubṣ iḥtimāli olmaz. Bu ḫod Ebū Yūsuf'uñ (5) meẕhebi degüldür. Ve daḫı zamānımızda olan ᶜulemā tecvīz itmişler ki her şehrlerde (6) cenāze-i ġāᵊib içün ṣalāt ḳılına, meṣelā ᶜulemā-yı ᶜāmilīn ve meşāyiḫ-i kāmilīn (7) ve selāṭīn-i ᶜādilīnüñ namāzları ve ᶜulemā-yı Ḥanefiyye bunı menᶜ itmezler, bā-ḫuṣūṣ ki (8) meẕheb-i Ḥanefiyye'de yoḳdur. Pes raḳṣ baᶜżı evḳātda feraḥ u sürūr (9) içün mübāḥ olması niçün cāᵊiz olmaya? Çünki icmāᶜ birḳaç mertebe (10) üzerinedür: Evvel icmā-ı aṣḥābdur. Baᶜde ümmetüñ küberāsınuñ icmāᶜıdır ki (11) ol mesᵊelede ṣaḥābenüñ iḫtilāfı rivāyet olunmamış ola. İcmāᶜ-ı ṣaḥābe (12) eger tevātürle ṣābit oldıysa naṣṣ-ı şerīf ve ḫaber-i ṣaḥīḥ menzilesindedür, (13) cāḥidi ikfār olunur. İkinci icmāᶜ ḫaber-i meşhūre menzilesindedür, cāḥidi (14) taḍlīl olunur. Üçünci icmāᶜ muḫtelefün fīhdür, cāḥidi ikfār ve taḍlīl (15) olunmaz. Bu fiᶜl-i meşhūr ol zamānda küfr oldur ki anuñ üzerine icmāᶜ-ı (16) ṣaḥābe olaydı. Zīrā ṣaḥābenüñ icmāᶜı, icmāᶜ-ı ḳaṭᶜīdür; eger anlaruñ icmāᶜı (17) tevātür ile ṣābit oldıysa. Ne ḥāl ile ṣaḥābenüñ icmāᶜı oldı, belki aṣlā (18) icmāᶜ bunuñ üzerine yoḳdur ve şol kimse ki icmāᶜ iddiᶜā ider, bühtān-ı (19) ᶜaẕīm ider. Pes icmāᶜ-ı ṣaḥābe ẕikr olunsa ḳaṭᶜī olmaz mādām ki ol (20) icmāᶜ tevātür ile ṣābit olmaya. Eger şöhretle veya āḥād-ı ümmetle ṣābit olur (21) ise cāḥidi kāfir olmaz. *Keẕā ẕukire fī-ᶜilmi'l-uṣūl*[110] (22)

[109] İki kulle (yaklaşık on üç ton)
[110] "Kezâ bu, usûl ilminde böyle açıklanmıştır."

Bābu'ş-Şānī fī-İbāḥati's-Semāᶜ[111]

(23) Aṣl-ı semāᶜ, taᶜab-ı vaḳtden rāḥat ṭaleb itmekdür ve ġumūm-ı aḥvālden teneffüs (24) itmekdür. Pes bu semāᶜuñ ibāḥatı üzre biz delāᵓil-i ḳaviyye ẕikr iderüz. Baᶜdehu (25) semāᶜa münkir olana cevāb virirüz ve semāᶜuñ ibāḥatına delīl egerçi kelām-ı **[13b]** (1) s̱ikātdan ve kütüb-i muᶜteberātdan ve muṭavvelātdan çoḳ kelām oldı lākin eṭfāl-i (2) şerīᶜatüñ fehmine lāyıḳ olmadı. Pes bu ᶜabd-i aḥḳar murād eyledi ki bunda (3) ᶜalā-ḳānūni'ş-şerᶜ cevāb vire bi-ḳudretihi Teᶜālā īrād eyledüm. Evvelā s̱ikātüñ (4) semāᶜda olan ḳavllerini ve ol eḳāvīlüñ cümlesinden Ḥażret-i Ebū Ṭālib'üñ [ḳavli][112] (5) Ḳūtü'l-Ḳulūb'da semāᶜuñ ibāḥatini müstened daḫı çoḳ kimesnelerden naḳl (6) eyledi. Baᶜdehu buyurdılar ki Aṣḥāb-ı Kirām'dan Abdullāh bin Caᶜfer, İbn Zübeyr ve (7) Muġīre İbn Şuᶜbe ve Muᶜāviye itmediler, ġayrıları semāᶜ eylediler. Pes (8) bu semāᶜ ḫuṣūṣunda naṣṣ olmadıysa ve ḳıyās daḫı müstaḳīm olmadıysa (9) bu semaᶜuñ taḥrīmine olan ḳavl fāsid oldı, vesāᵓir mubāḥāt gibi (10) fiᶜl bāḳī ḳaldı ki ḥarec ü zaḥmet yoḳdur ammā semāᶜuñ ibāḥati üzre (11) naṣṣ u ḳıyās delālet ider ammā ḳıyās oldur ki ġınā ve ḫoş āvāzla (12) sürūr u ser-āġāz ḳılınmaḳda nice maᶜnāyı cāmiᶜdür ve lāyıḳ olan oldur ki (13) anuñ efrādından baḫs̱ oluna baᶜdehu mecmūᶜasından baḫs̱ oluna. *Emma'n-naṣṣu* (14) *fe-yedullu ᶜalā-ibāḥati's-semāᶜi'ṣ-ṣavṭi'l-ṭayyibi'l-ḥaseni imtennallāhu* (15) *ᶜalā-ᶜibādihi iẕ ḳāle* ***yezīdu fi'l-ḫalḳi mā-yeşāᵓu*** *ḳāle ekṣeru'l-mufessirīne huve'ṣ-ṣavtu'l-ḥasenu* (16) *ve fi'l-ḥadīṣi* ***mā-baᶜaṣallāhu nebiyyen illā ḥasene'ṣ-ṣavti*** *ve fi'l-ḥadīṣi* (17) *fī-maᶜriżi'l-medḥi li-Dāvūde ᶜaleyhi's-selāmu* ***ennehu kāne ḥasene'ṣ-ṣavti*** (18) ***fi'n-niyāḥati ᶜalā-nefsihi ve fī-tilāveti'z-Zebūri kāne yectemiᶜu el-insu ve'l-cinnu*** (19) ***ve'l-vuḥūşu ve'ṭ-ṭuyūru ilā-semāᶜihi*** *ve fī-ḥadīṣin āḫara fī-medḥ-i Ebī Mūsā (*20) ***leḳad aᶜṭeytu yā Ebā Mūsā mizmāren min-mezāmir-i āl-i Dāvūd***[113] Pes āvāz-ı ḫoş (21) meḫārici iᶜtibāriyle üçdür. Zīrā ol ṣavt-ı mevzūne ya cemāddan (22) ḫāricedür meṣelā düdüklerüñ ve ḳıl sāzlaruñ ṣadāsı gibi ve ṭanbūr u rebāb (23) gibi ve ṭabl u

---

111 "İkinci Bab, Sema'ın İbâhati Hakkında"

112 Kelime için bkz Akdoğan, **"İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ'…**, s. 136.

113 "Nas'a gelince; buna göre güzel sesin dinlenmesinin mübâh olduğuna dair Allah'ın kullarına delilidir. ***Allah yaratılışta ne dilerse artırır*** (Fâtır, 35/1), buyrulmuştur. Müfessirlerin çoğu bu âyeti 'güzel ses' olarak tefsîr etmişlerdir. Peygamber Efendimiz bir hadîste şöyle buyurmuştur: ***Allah Teâlâ sesi güzel olmayan hiçbir peygamber göndermemiştir.*** Diğer bir hadîste, Hazret-i Dâvud'un medhi mahallinde şöyle buyurmuştur: ***O, kendine doğru çağırmada ve Zebur okumada güzel ses sahibi idi; öyle ki insanlar, cinler, vahşi hayvanlar ve kuşlar onu dinlemek için toplanırlardı.*** Bir diğer hadîste Ebû Mûsâ'nın medhinde şöyle buyurmuştur: ***Ey Ebû Mûsâ! Gerçekten sana, Davud ailesine verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir.***" Tercüme ve hadisler için ayrıca bkz. Akdoğan, **"İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ'…**, s. 46.

neḳḳāre gibi ve bunlardan ġayrılaruñ ṣadāsı gibi veyāḫud ẕū-cān (24) olanlaruñ boġāzından çıḳar ol ḥayvān yā insān veyāḫud insāndan (25) ġayrıdur ol insāndan ġayrı olan bülbüller ve ḳumrılar gibi ve ṭuyūrdan ḫoş- **[14a]** (1) āvāz olan ḳuşlar gibi ki ṣavtları ṭayyibe vü mevzūne oldıġı ḥayṣiyyetinden istimāᶜ (2) eylemek mubāḥdur. Zīrā bülbülüñ ve ḳumrınuñ ve sāᵓir ḳuşlaruñ āvāzınuñ taḥrīmine (3) kimesne ẕāhib olmadı.

Ādemīnüñ ṣavtıyla ṭayruñ ve nāyuñ ve def ü ḳudūmüñ (4) ve bunlardan ġayrı ecsāmuñ ṣūretlerindeñ her ḳanḳısı olursa ṣavt (5) ṭayyib ü mevzūn olmaḳda ve semāᶜ ve istimāᶜ ḳılmaḳda hiç farḳ yoḳdur illā (6) ḳıl sazları degül ve düdükler degül ve melāhī degül. Zīrā bunlar naṣṣla ṣerīᶜatde (7) menᶜ olundı, ṣarāba tābiᶜ olup aña delālet olduġıyçün. Zīrā bu evtār (8) ve mezāmīr ve melāhī ehl-i ṣirk ṣiᶜārındandur. Nitekim bir ecnebī ḫātūn ile (9) ḫalvet ḥarām oldı; zīrā muḳaddeme-i cimāᶜdır, anuñ içün ḥarām oldı. Pes (10) bu evtār u mezāmīr daḫı ḥarām oldı, ḫamruñ taḥrīmi içün ve bunlaruñ ehl-i fısḳa (11) taᶜalluḳı içün. Pes ehl-i fısḳa teşebbüh memnūᶜ oldı. Zīrā ***bir kimse*** (12) ***bir ḳavme teşebbüh eylese ol onlardandur.*** Ḥattā bir cemāᶜat ictimāᶜ olsalar (13) ve meclis-i ṣarāb gibi bir meclis tertīb eyleseler ve bir sāḳī naṣb eyleseler (14) pes bal ṣerbeti içseler ṣarāb içer heyᵓeti gibi bu ḥarām olur. Egerçi (15) içilen mubāḥ ise de belki bu teşebbüh ḫavfından ötüri nehy ḳılındı. Kāfirler (16) libāsların giymek ve ṣabḳa ve ḳalpaḳların urunmaḳ ṣol diyārlardaki ḳalbaḳ (17) ehl-i fesāduñ libāsıdur ammā Māverāᵓü'n-nehrde ᶜulemā ḳalbaḳ giymeden menᶜ itmezler; zīrā (18) anda ehl-i ṣalāḥuñ aña iᶜtibārı vardur. Pes bu teşebbüh maᶜnāsı sebebiyle (19) mizmār ve rebāb ve evtār ḥarām olundı. Bunlar maᶜnāsında olmayan bunlaruñ (20) ḫilāfıdur yaᶜnī ḥarām olunmadı ġuzzāt ve hüccācuñ çalġuları gibi. Her ālet (21) ki andan ṣadā çıḳar mustaṭābdur. Ġāzīlerüñ ve ḥüccācuñ sāzları ḫamra (22) müteᶜallıḳ degüldür. Ol ḫamra mensūb olan çalġularuñ erbābına teşbīhi (23) mūcib olmaz. Pes aṣl-ı ibāḥat üzre asvāt-ı ṭuyūra ḳıyāsen bāḳī ḳaldı. (24) Ḥüccāc u ġuzzātuñ ṭablı gibidür ṣol nāy ve def ṭarīḳ-i Mevlevīde çalarlar, (25) bunlar ālāt-ı şürbden degüldür. Egerçi ehl-i şürb meclisinde baᶜżı evkātlarda **[14b]** (1) istiᶜmāl iderse de bunlaruñ ibāḥatine naṣṣ vardur. *Ḳāle'l-İmāmu emma'l-mevzūnu'l-munhedimu* (2) *fe-huve'ş-şiᶜru fe-ẕālike lā-taḫricu illā min-ḫancureti'l-insāni fe-yenẓuru* (3) *fīmā yefhemu minhu fe-in kāne ḥasenen fe-ḥasenu ev ḳabīḥen fe-ḳabīḥen ᶜalā-mā-efādehu'ş-Şāfiᶜiyyu* (4) *ve ḳālet ᶜAᵓişetu raḍıyallāhu ᶜanha kāne aṣḥābu Rasūlillāhi ᶜaleyhi's-selām* (5) *yetenāşedūne illā el-eşᶜāra ve huve*

mutebessimun ve lem-yunḳal en eḥadin mine'ṣ-ṣaḥābeti inkāru'l-eşᶜāri (6) *ṭıybeten ve elḥānen mevzūneten bell rubbemā kānū yeltemisūne tāreten li-taḥriki'l-cemāli (7) ve tāreten li'l-istilz̲āz̲i*[114]

Beyt[115]

Ve yunbīke ᶜan-şāni'l-velīde ve in neşā
Belīden bi-ilhāmin kevaḥyin ve fiṭneti

İnne men şedde'l-ḳımāṭe ve ḥasune fī
Neşāṭin ilā-tefrīci ġammin ve kurbeti

Yunāġā fe-yelġī kulle kulle iṣābeti
Ve yuṣġī li-men nāġāhu ke'l-munṣıti

Ve yunsīhi murre'l-ḥuṭabi ḥuluv ḫiṭābihi
Ve yuz̲ekkiruhu necvā ᶜuhūdin ḳadīmeti

Ve yuᶜribu ᶜan-ḥāli's-semāᵓi bi-ḥālihi
Fe-yeş̲butu li'r-raḳsin intifāᵓe'n-naḳīṣeti

Yaᶜnī benüm semāᶜda (12) olan z̲evḳımdan ḫaber ṣoran, saña inbāᵓ u iḫbār ider benüm ḥālimden beşikde (13) olan veled, vaḥy gibi olan ilhām sebebiyle ve fıṭnatı sebebiyle. Egerçi (14) añlamazlıġla neşv ü nemāda ise şu vaḳtde saña ḫaber virir ki şedāᵓid-i ḳımāṭun (15) enīn eyleye ve ḥanīn ḳılsa yaᶜnī müştāḳ olsa neşāṭ u ṣafāya ziyāde (16) kürbet ve ġumūmuñ tefrīcine ol zamanda aña münāzaᶜāt olunur, yaᶜnī ḫoş (17) āvāz ile naġmeler ḳılınur. Pes ol naġmeleri istimāᶜ itmekle küll kelālet (18) ü melālet ki aña iṣābet itmiş idi laġv u zāil olur ve o ṣabī ḳulaḳ (19) ṭutar naġme eyleyen kimseye muntaṣıt gibi. Yaᶜnī sākit olup ol ḳımāṭuñ (20) ḫuṭbenüñ telḫliġini, ḫuṭab-ı emr-i

[114] "Vezinli olup manası anlaşılan ve sadece insan hançeresinden çıkan şiirlere gelince, ondan anlaşılan mânâya bakılır. Eğer mânâsı aklen ve dinen güzel ise bu şiir de makbul olur. Eğer mânâsı kötü ise o zaman İmam Şafi'nin de dediği gibi o şiir kötüdür ve merduttur. Hazret-i Aişe buyurdu ki: Ashab-ı Resul şiirler okuyordu, O da onları tebessümle karşılıyorlardı. Sahabeden hiçbir kimseden güzel ses ve ölçülü nağme olması sebebiyle şiiri inkar eden bir haber nakledilmemiş, zaman zaman develeri yürütmek bazen de zevk için şiir kullandıkları haber verilmiştir." Tercüme için ayrıca bkz. Akdoğan, **"İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ' …**, s. 48.

[115] Bu beyitler İbn Fârız'a âittir. Ankaravî'nin, Kasîde-i Tâiyye Şerhi'nde bu beyitler ile ilgili yaptığı şerh için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi-Mekâsıd-ı Aliyye Fi Şerhi't-Tâiyye** (Yayına haz. Mehmet Demirci), Vefâ Yay., 2007 İstanbul, s. 309-310.

ᶜaẕīme, dirler ol nāġīnüñ ḥulv-ı ḫiṭābı (21) ol velede añdırır ve ᶜahd-ı ḳadīmde olan gizlü ḫaberleri ve ol velīd iᶜrāb (22) ve iẓhār eyler ḥāliyle ḥāl-i semāᶜı, pes s̱ābit ḳılur raḳṣ içün naḳṣuñ (23) nefyini. Zīrā baᶜżılar raḳṣa naḳṣ īrād idüp *er-raḳṣu naḳṣun* dirler.

(24) *Kemā ḳāle'ş-Şeyḫ Saᶜdī*

Beyt

Uştur be-şiᶜr-i ᶜArab der-ḥālest u ṭarab

Ger ẕevḳ nīst tu-rā kej ṭabᶜ-ı canevārī[116]

(25) *Ve ke ẕā ḳāle*

Beyt

*Ve ᶜinde hubūbi'n-***[15a]** (1) *nāşirāti ᶜale'l-ḥimā*

Temīlu ġuṣūnu'l-bāni le'l-ḥaceru'ṣ-ṣaldu[117]

Fī'l-cümle maᶜṭūfdur (2) ṣabī üzre yaᶜnī ol naġamātuñ teᵓs̱īri devede daḫı müşāhede olunur. Belādet-i ṭabᶜ[ı] (3) var iken aña şöyle teᵓs̱īr ider ki anuñ getürdigi aḥmāl-ı s̱aḳīle (4) aña ḫafīf gelür ve semāᶜda olan ḳuvvet-i neşāṭī sebebiyle teᵓs̱īr ider ki (5) aña mesāfe-i baᶜīde ḳaṣīr gelür ve şol kimse ki aña semāᶜ anı taḥrīk (6) ve teşvīḳ itmeye, ol nāḳışdur, iᶜtidāl-i rūḥāniyye ve ᶜunṣuriyyeden ḫāricdür (7) ve ġılẕet-ı ṭabīᶜatde ve keş̱āf-ı beşeriyyetde develerden ve sāᵓir ḥayvānlardan (8) ḥumḳ ziyādedür. Zīrā bu cümlesi müteᵓes̱sir olurlar naġamāt-ı le ẕīẕe ile. (9) *Ḳāle fī-Tefsīr-i Ḥuseyni'l-Vāᶜiz hāẕihi'l-ebyāti'l-laṭīfe*[118]

Beyt (10)

Mā hemā eczā-yı Ādem būdeīm

Derbehişt an lahnhā beşnuvdeīm[119]

Gerçi ber-mā riḫt āb u kil şehī

Yādemā āyed ez-enhā ki kehī[120]

Pes ney ü çeng der-bāb ü sāzhā

---

[116] "Şeyh Sadî şöyle buyurmuştur: *Deve, Arap şiiri ile raks etmekte ve coşmaktadır; eğer coşmak senin için zevk değilse insanlığında eksiklik vardır.*" Tercüme için bkz. Akdoğan, **"İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ' …**, s. 50.

[117] "Ve şöyle buyurmuştur: *Koruya tatlı bir rüzgar estiği zaman, yalçın kayalar değil de sorgun ağacının dalları sallanır.*" Tercüme için bkz. Akdoğan, **"İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ' …**, s. 50.

[118] "Hüseyin Vâiz Tefsîri'nde şu latif beyitler söylenir."

[119] "Biz hepimiz Âdem'in zerreleriydik, cennette o sesleri işitmiştik."

[120] "Su ve çamur her ne kadar üzerimize şüphe tozu döktüyse de o nağmelerden birazı hatırımıza gelir."

Çīze key māned bedān āvāzhā[121]

ᶜAşıḳān kī'n naġmehā-rā bi'şnevend
Cuz be-guẕārend sū-yı kull revend[122]

Ve baᶜżı müfessirīn-i ᶜiẓām, (14) ***fe-emma'l-leẕīne [āmenū] ve ᶜamilu'ṣ-ṣāliḥāti fehum fī-ravḍatin yuḥberūn***[123] *ilā-āḫiri'l-āyet. ḥibra* maġme-i (15) ḥaseneye dirler. Yaᶜnī müᵓmin olup ᶜamel-i ṣāliḥ işleyenler cennet ravżalarında (16) semāᶜ iderler. Nitekim rivāyetdür ki Resūlallāh ᶜaleyhi's-selām bir gün (17) cennet-i aᶜlānuñ evṣāfın beyān buyurduḳlarında ol ḳavmüñ evāḫirinde (18) bir Aᶜrābī var idi. İfādesinde *yā Resūlallāh, cennetde semāᶜ var mıdur*? (19) ᶜAleyhi's-selam'uñ; *neᶜam vardur yā Aᶜrābī, cennetde bir nehr vardur anuñ eṭrāfında bikr ḥūriler (20) taġannī ve ser-āġāz iderler. Şol ṣadālar ki ḫalāyıḳ anuñ miṯlini (21) istimāᶜ itmemişdür ve bu semāᶜ cennetüñ efḍal niᶜmetidür. Ve ḳāle'l-İmāmu* (22) *fī'l-İḥyāᵓi raᵓeytu mektūben fi'l-İncīli ḳālellāhu Teᶜālā ġanneyā lekum felem terḳuṣū ey* (23) *şevvaḳnākum felem teştāḳu*[124] *ve ḳavluhu Teᶜālā* ***ve mine'n-nāsi men yeşterī lehve'l-ḥadīṯi***[125] (24) Yaᶜnī nāsdan baᶜżısı şol kimselerdür ki iştirā eylerler sözüñ lehvini. (25) İbn Mesᶜūd Ḥażretleri, bundan murād ġınādur, buyurmuş. Pes cevāb virilmişdür **[15b]** (1) bunuñla ki taḥḳīḳen lehv-i ḥadīṯi dīne bedel ḳılmaḳ, ol (2) lehv-i ḥadīṯle Allāh yolından ḍāll olmadan ötüri bu ḥarāmdur. Bunda bir kimsenüñ (3) nizāᶜı yoḳdur. Her ġınā dīnden bedel olmaz ki ol ġınā dīnle iştirā oluna, (4) Allāh Teᶜālā yolından muḍill ola, Āyetde olan ġınā bu minvāl üzre olan (5) ġınādur. Farażā bir kimse, Ḳurᵓān ḳırāᵓat eylese anuñla ḍalālet ḳılmadan ötüri, (6) bu minvāl üzre ḳırāᵓat olunan Ḳurᵓān ḥarāmdur. Nitekim şol münāfıḳ nāsa imāmet (7) idüp ṣalātda okımaz idi illā Sūre-i ᶜAbese'yi ḳırāᵓat ider idi ki ol (8) Sūre-i ᶜAbese'de Ḥażret-i Resūl'e ᶜitāb oldıġıyçün. Pes Ḥażret-i ᶜÖmer (9) anuñ ḳatline ḳaṣd eyledi. Pes şiᶜr ü ġınā ile iḍlāluñ taḥrīmi (10) bi-ṭarīḳi'l-evlādur. *Ve emmā revethu ᶜĀᵓişetu raḍıyallāhu ᶜanhā ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selāmu* (11) *ennehu*

[121] "Neyi, çengi ve sazları kavra; onların seslerinden bazı şeyler kalır."
[122] "Bu nağmeleri duyan âşıklar, cüz'î olanı bırakır küllî olana koşar."
[123] "İmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince, işte onlar cennet bahçelerinde sevindirilirler." (Rûm, 30/15)
[124] "İmam Gazzâlî İhyâ'da, İncil'de Allah Teâlâ'nın; *Kullarım biz size şevk verdik, niçin bana müştak olmuyorsunuz, biz size gına verdik, siz niye raks etmiyorsunuz,* buyurduğunu yazılı olarak gördüm demektedir.
[125] "Allah şöyle buyurmuştur: *Ve insanlardan bazıları vardır ki boş sözleri satın alırlar...*" (Lokmân, 31/6)

ḳāle innallāhe ḥarreme'l-muġanniyete ve beyᶜihā ve ş̲emenihā ve taᶜlīmihā fe'l-murādu (12) *biha'l-cāriyetu elletī tuġannī li'l-fussāḳi fī-meclisi'ş-şarābi felā-yufhemu taḥrimuha min-* (13) *hāz̲e'l-ḥadīş̲*[126] Pes bundan murād, şol cāriye ki meclis-i şarābda füssāḳ (14) içün taġannī eyleye. Bu ḥadīş̲den muṭlaḳ semāᶜuñ taḥrīmi münfehim olmaz, ḳanda (15) ḳaldı ki ṭarīḳ-i Mevlevī'nüñ semāᶜı.

Ve münkirīn bu ḥadīş̲i daḫı hüccet ibrāz (16) eylediler ki Ḥażret-i Cābir'den mervīdür Ḥażret-i Nebī ᶜaleyhi's-selām (17) buyururlar ki ***kāne İblīsu evvelu men nāḥe ve evvelu men taġannā.***[127] Biz dirüz ki (18) lā-cerem İblīs'üñ niyāḥasından Dāvūd ᶜaleyhi's-selāmuñ ve müz̲nibīnüñ (19) niyāḥası istiş̲nāᵓ oldığı gibi, gınā daḫı istiş̲nāᵓ olunur; öyle ġınā ki (20) ḳalbde mubāḥ ü mendūb olan z̲evḳi taḥrīk eyleye. Şol cāriyelerüñ ġınāsı (21) gibi ki beyt-i Resūlullāh'da yevm-i ᶜıydda taġannī eylediler ve Ḥażret-i Nebī (22) ᶜaleyhi's-selām Medīne'ye teşrīflerinde taġannī eylediler. ᶜAn-ḳarīb tafsīli (23) gelür. Ve ke-z̲ālik münkirīn yine istidlā[l] ider ki *ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***mā*** (24***) refaᶜa eḥadun ṣavtehu bi-ġināᵓin illā baᶜaş̲allāhu şeyṭāneyni ᶜalā min-kebeyhi yeḍribāni*** (25) bi-***aᶜḳābihimā ᶜalā-ṣadrihi ḥattā yumsike***[128] Yaᶜnī bir aḥad ırlamaġla ṣavtını terfīᶜ itmez **[16a]** (1) illā Ḥaḳ Teᶜālā anuñ omuzları üzere iki Şeyṭān baᶜş̲ ider. Ol iki (2) Şeyṭān ökçeleriyle anuñ sīnesine ururlar tā sākin oluncaya dek. (3) Pes biz diriz ki bu ḥadīş̲ ġınānuñ baᶜžı envāᶜına menzildür. Öyle ġınā ki (4) ḳalbden Şeyṭān'uñ murād olan şeyᵓ muḥrik ola şehvet-i nefsāniyyede; (5) ammā ṭarīḳ-i Mevlevī'nüñ semāᶜı ve fiᶜli murād-ı Şeyṭān'a żıdd u muḫālifdür. (6) zīrā Resūlallāh semāᶜı tecvīz buyurdılar. Yine bir ḥadīş̲ daḫı ibrāz iderler (7) ki ***kullu şeyᵓin yelhū bihi'r-reculu fe-huve bāṭilun illā teᵓedībihi ferāsehu ve remīhi bi-ḳavsihi*** (8) ***ve mulāᶜabetihi bimraetihi*** *felā-yedullu ᶜale't-taḥrīmi bell yedullu ᶜalā-ᶜademi'l-fāᵓideti*[129] Bu daḫı (9) semāᶜdan lehv murād olunursa olur ve daḫı Resūl ᶜaleyhi's-selām buyurur: (10) *kullu*

[126] "Hazret-i Â'işe'nin rivâyet ettiği hadîse gelince, Peygamber Efendimiz bu hadîste şöyle buyurmuştur: ***Muhakkak ki Allah şarkı söyleyen cariyenin satılmasını, parasını ve onun eğitilmesini haram kılmıştır.*** Bu hadîsten murad, içki meclislerinde fasıklar için şarkı söyleyen cariyelerdir. Bu hadîsten semâ'ın haram olduğu anlaşılmaz."

[127] "Bağırıp çağıranların ve şarkı söyleyenlerin ilki Şeytandır." (Tefsîrü'l-Ayyaşî, s. 212)

[128] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurumuştur: *Sesini teganni ile yükselten kişiye Allah iki şeytan gönderir, onlar o kişinin omuzlarına oturur ve topuklarıyla o kişinin göğsü üzerine susuncaya kadar vururlar.*"

[129] "***Kişinin eğlendiği her şey batıldır. Ancak atını terbiye etmesi, yayıyla ok atması ve ailesiyle oynaması müstesnadır*** (Şu'âbu'l-İmân/2076)**.** Burda da haramlığına delil yoktur. Belki faydasının olmadığına delil olur."

lehvin ḥarāmun ille'l-munāḍalatu ve'l-mulāᶜabetu bi'l-ehli ve ḳavluhu ᶜaleyhi's-selām kullu (11) *mā-yulhīke ᶜanillāhi fe-huve ḥarāmun ve ḳavluhu ᶜaleyhi's-selāmu istimāᶜu'l-melāhī* (12) *fisḳun ve'l-istilẕāẕu bihi kufrun ve kulluhu lā-yedullu ᶜalā-taḥrimi's-semāᶜi li-ennehu leyse bi-lehvin* (13) *ᶜinde'ş-Şāfiᶜī ve'l-Ġazzālī ve ekṣeri'l-meşāyiḫi*[130]

Bu ḥadīṯ-i şerīflerüñ küllīsi (14) taḥrīm-i semāᶜa delālet itmez, zīrā semāᶜ lehv degüldür Şāfiᶜī ve Ġazzālī ve ekṣer-i (15) meşāyiḫ-i kibār ᶜindlerinde. Bā-ḫuṣūṣ ki semāᶜ rūḥānīdür ve mülāᶜibetün bi'l-ehl (16) cismānīdür, pes nefsānī mubāḥ ola da rūḥānī niçün mubāḥ olmaya. Eger (17) fısḳ ile olursa küfr oldığında ḳaṭᶜan iştibāh yoḳdur. *Ve emma ḳavlu İbn* (18) *ᶜUmerin elā lā-semiᶜallāhu lekumu'l-ḳavme'l-mucrimīn ve fīhim reculun yuġannī ke-ẕālike lā-yufīdu't-taḥrīmu* (19) *min-ḥayṯu ennehu ġināᵓun bell li-kevnihim mucrimīn ve li-kevni semāᶜihim li-ġalabeti'ş-şehveti* (20) *le'ş-şevḳi ilā-liḳāᵓillāhi Teᶜālā ev ilā-ziyāreti beytillāhi Teᶜālā bell li-mucerredi* (21) *el-lehvi ve kāne munkiren bi'l-iżāfeti ilā-ḥālihim.* Ammā İbn ᶜÖmer'üñ ḳavli ki āgāh (22) oluñ ey ümmet-i Muḥammed, Allāh Teᶜālā sizi sāmiᶜ ḳılmasun şol ḳavm-i mücrimīn ki (23) anlaruñ içinde muġannī ola. Bu daḫı anlar gibi taḥrīmi ifāde itmez. Ġınā oldığı (24) cihetle, belki ol ḳavmüñ mücrim olduḳları cihetle delālet ider ve anlaruñ (25) semāᶜı ġalebe-i şehvet ile oldığından Allāh'uñ liḳāsına veyāḫud ziyaret-i **[16b]** (1) Beytullāh'a şevḳleri içün degüldür. Belki mücerred lehv ü luᶜb içündür. Ve ammā (2) şol kelāmla ki Nāfiᶜ'den rivāyet olundı: Nāfiᶜ Ḥażretleri buyurdı ki, İbn ᶜÖmer (3) ile bir yolda bile idüm. Pes bir çobanuñ ḳavalınuñ ṣadāsını istimāᶜ ile (4) hemāndem iki barmaḳların ḳulaġına baᶜde'l-vażᶜ ṭarīḳdan ḫurūc idüp (5) buyurdı ki yā Nāfiᶜ istimāᶜ ider misiñ şol āvāzı. Ben didüm ki işitmezem. (6) Pes barmaḳların iḫrāc idüp buyurdı ki yā Nāfiᶜ Resūl-i Ekrem'i böyle (7) gördüm. Bu daḫı semāᶜıñ taḥrīmine delālet itmez. Zīrā barmaḳların ḳulaḳlarına (8) vażᶜ itmesi ancaḳ kendi işledi ve Nāfiᶜe yā Nāfiᶜ sen de böyle eyle dimedi (9) ve Nāfiᶜüñ semāᶜını inkār itmedi. Eger ḥarām olaydı Nāfiᶜe daḫı kendi (10) işledigini emr ider idi. Ol ḥālde ẕikr veyāḫud fikrde idi,

[130] "***Her eğlence haramdır; ancak kişinin ok atmada yarışması, ve ailesiyle oynaması müstesnadır*** ve efendimizin buyurduğu ***Seni Allah'tan alıkoyan her şey haramdır*** ve yine efendimizin buyurduğu ***Melâhî dinlemek fasıklık, ondan zevk almak da küfürdür***, hadîsleri semâ'ın haram olduğuna delalet etmez. Çünkü semâ'; Şâfi'î, Gazzâlî, âlimlerin çoğu ve bize göre lehv değildir."

pek ẕikri (11) ve fikri semāᶜdan evlā görüp ḳalbi aña meşġūl olmasun diyü barmaḳların (12) ḳulaġına ḳodı.

Guft Mevlānā

Ger semāᶜ-ı ᶜaşıḳan-rā munkiri

Ḥaşr kerdī der-ḳıyāmet bā-segān[131]

Şehbāz-ı Cenāb-ı Ẕu'l-celālest semāᶜ

Ferrāş-ı ḳulūb-i ehl-i ḥālest semāᶜ

Der-meẕheb-i ᶜāşıḳān ḥelālest semāᶜ

Der-meẕheb-i munkirān ḥarāmest semāᶜ[132]

El-Bābu Ṯāliṯ fī-Ḍarbi'd-Deff[133]

(16) *Ruviye ᶜan-ᶜĀᵓişete raḍıyallāhu ᶜanhā ve ᶜan-ebīhā ittifāḳen ᶜale'r-rivāyeti ᶜanhā ḳālet* (17) *daḫale Ebū Bekrin ᶜaleyye ve ᶜindī cāriyyetāni tuġanniyyāni bimā teḳābeleti'l-enṣāru yevmi Buġāṯi* (18) *ve Resūlullāhi ṣallalāhu ᶜaleyhi ve sellem müteġaşşin bi-ṯevbihi fe-nehā Ebu Bekrin ve ḳāle men emere'ṣ-ṣeyṭāne* (19) *fī-beyti Resūlillāhi ve ẕālike fī-yevmi ᶜıydin fe-keşefe'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selāmu* (20) *ᶜan-vechihi ve ḳāle* ***yā Ebā Bekrin inne li-kulli ḳavmin ᶜıyden ve hāẕā ᶜıydunā.*** Yaᶜnī Ebū Bekr (21) benüm üzerime dāḫil oldı ve benüm ᶜindümde iki cāriye var idi ki taġannī iderler (22) idi şol şiᶜrle ki enṣār yevm-i Buġaṯ'da muḳātele ḳılmışlar idi. Buġāṯ, (23) *bi-żammi'l-bāᵓi,*[134] Medīneye ḳarīb bir mevżiᶜdür ki anda Evs ve Ḫazrec ḳabilelerinüñ (24) ᶜaẓīm ḳıtālı olmışdur. Ve Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām cāriyelerüñ taġannīsi (25) ḥālinde ridā-yı şerīflerin bürünüp istirāḥat buyururlardı. Pes **[17a]**[135] (1) Ḥażret-i Ebū Bekr, Ḥażret-i ᶜĀᵓişe'yi nehy ve menᶜ eyleyüp didi ki Resūlullāh (2) ḫāne-i nübüvvet-meᵓabında mezāmīr-i şeyṭān neyler. Pes Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām (3) bürde-i mübārekeyi vech-i saᶜādetlerinden refᶜ idüp buyurdılar ki yā Ebā Bekr (4) taḫḳīḳen her bir ḳavmüñ bir bayrāmı vardur. Bu gün de bizim ᶜıydımuzdur. *Fe-in* (5) *ḳulte mā-*

[131] "Hak âşıklarının sema'ını inkar edersen kıyâmet günü köpeklerle haşr olunasın."
[132] "Sema', Cenâb-ı Zü'l-Celâlin şahbâzıdır. Sema', manevî hal sahiplerinin gönüllerinin temizleyicisidir. Âşıklar mezhebinde sema' helâldir, münkirlerin mezhebinde ise haramdır."
[133] "Üçüncü Bab, Def Çalmak Hakkında"
[134] "Ötreyle okunur."
[135] Sayfa kenarında şu beyit yer almaktadır: *Ey ᶜāşıḳān ey ᶜāşıḳān ḥāl-i şumā berter kunem / Ey muṭribān ey muṭribān def-i şumā pur-zer kunem* (Ey âşıklar, ey âşıklar hâlinizi daha üstün yaparım; ey mutripler, ey mutripler definizi altınla doldururum!"

teḳūlu fī-ḳavli baᶜżı'ş-şurrāḥi'l-Meşāriḳi elleẕi ḳāle fī-şerḥi hāẕe'l-ḥadīṯi (6) *ḳavluhu ᶜaleyhi's-selāmu hāẕā ᶜindenā iᶜtiẕārun ᶜan-ᶜĀᵓişe fe-inne iẓhāre's-surūri* (7) *fi'l-ᶜıydi min-şeᶜāᵓiri'l-İslāmi ve leyse huve kesāᵓiri'l-eyyāmi ḳulnā* (8) *ve ᶜalā-hāẕa't-taḳdīri yecūzu lenā semāᶜu li-enne kulle yevmin ᶜıyden bel fī-kulli nefesin ᶜıydeyni* (9) *ve li'l-ᶜāmmeti fī-kulli senetin merreteyni*[136] *kemā ḳāle Mevlānā ve seyyidunā ve ṣulṭānunā ve murşidunā*

Meṯnevī

ᶜĀrifān der-demī dū ᶜıyd kunend

ᶜAnkebūtān meges-i ḳadīd kunend[137]

Ve ḳāle İbnu'l-Fārıż

[Beyt]

Ve ᶜindī ᶜıydun kulle yevmin erā bihi

Cemālu muḥayyāhā bi-ᶜaynin ḳarīratin[138]

Ve bu (14) meẕkūrāta delālet ü şehādet Ḥażret-i Nebī ᶜalehi's-selāmuñ Medīne-i Münevvere'yi (15) teşrīflerinde baᶜżı muġanniye ḫātūnlar inşād-ı şiᶜr idüp defle ve elḥānla istiḳbāl (16) idüp bu ebyātı ḳırāᵓat iderler idi:

Beyt

Ṭaleᶜa'l-bedru ᶜaleynā

Min-ṯeniyyāti'l-vedāᶜ

Vecebe'ş-şukru ᶜaleynā

Mā-daᶜā lillāhi dāᶜ[139]

(17) *kemā ẕekerehu El-Ḳasṭalanī fī-şerhi'l-Buḫāriyyi'ş-şerīf* (18) *mufaṣṣalen.*[140] Ol Ḥażretüñ ḳudūmı sebebiyle olan sürūrı (19) iẓhār içün bu aḥvāli iderler idi ve bu sürūr

---

[136] "Hadiste geçen, *Bu gün bizim bayramımızdır*, sözünün açıklamasında Meşârik'in şerhlerinde denildiği gibi sen de; *Bu olayın bayram gününde olması Hazret-i Â'işe'den mazeret olarak gösterilmiştir, çünkü bayram gününde neşeli olmak İslam'ın şi'arındandır ve bayram günü diğer günlere benzemez; semâ' ve gına bayramlarda ca'izdir, diğer günlere ca'iz değildir,* diyecek olursan bu takdirde biz de deriz ki: *Bizim için semâ' caizdir çünkü halkın yılda iki bayramı olmasına rağmen, bizim her gün hatta her nefeste iki bayramımız vardır.*"

[137] "Mürşidimiz, sultanımız, efendimiz Mevlânâ'nın dediği gibi: *Ârif ve âşıklar bir nefeste iki bayram yaparlar, ehl-i nefs ise örümcekler gibi eti kebap yaparlar.*" Tercüme için bkz. Akdoğan, **"İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ'…**, s. 58.

[138] "İbn Farız şöyle demiştir: *Onun yüzünün güzelliğini mesut gözlerimle gördüğüm her gün benim bayramımdır.*"

[139] "Vedâ tepelerinden üzerimize bir dolunay doğdu. Onun Allah'a dâveti sebebiyle Cenâb-ı Hakk'a şükretmek bize vâcip oldu."

[140] "El-Kastalanî'nin, Şerhi'l-Buhari'ş-Şerif'te ayrıntılı olarak şöyle dediği gibi."

sürūr-ı Muḥammed ᶜaleyhi's-selāmdur. (20) Bu minvāl üzre semāᶜ cāᵓizdür. Her ḳādimüñ ḳudūmunda ve her sebeb-i mübāḥuñ (21) esbāb-ı sürūrunda böyle bir vāriṣ-i hāḳīḳat-ı Muḥammedīye maẓhar olan velī-yi (22) kāmilüñ şevḳ-i iştiyāḳ ḥālinde bu muᶜāmeleᵓi icrāsı cāy-ı ᶜaceb degüldür. (23) ᶜAleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām ḥażretlerinüñ ***eriḥnā yā Bilāl***[141] ḥadīṯ-i şerīfi daḫı (24) buña delālet ider. Tafṣīli maḥallinde ẕikr olunur inşāᵓallāhu Teᶜālā. (25)

Beyt

Çist mī-dānī ṣadā-yı çeng u ᶜūd

Ente ḥasbī ente kāfī yā Vedūd[142]

guft **[17b]**(1) *ol gūş-kunende-i esrār-ı ḥaḳīḳat ol maġz-ı Kurᵓān bi'şnev īn kitāb evāᵓili* (2) *nūr-ı İlāhī ile bünyād evāḫiri nār-ı ᶜışḳ-ı rabbāniyle ber-bād aᶜnī bihi Ḥażret-i Mevlānā min-kulli'l-vucūhi evlānā*[143]

(2) Meṯnevī

K'ez-neyistan tā me-rā bu'brīdeend

Ez-nefīrem merd u zen nālīdeend

(5) *El-murādu bi'n-neyistān el-mertebetu'l-eḥādiyyetu ve yeşmilu bi-mertebeti'l-aᶜyāni fe'l-eḥadiyyetu* (6) *ᶜibāretun ᶜani'ẕ-Ẕāti lā-cihete lehu lā-yuferriḳu ḥaḳāyıḳ u şuᵓūnāt-ı İlāhiyyeti lā-yucbe* (7) *vucūden aṣlen lā-ᶜilmen ve lā-ᶜaynen ve li-hāẕā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***kāne fī'l-ᶜamāᵓi*** *ve mā'l-ᶜamāᵓu* (8) *yā Resūlallāh ḳāle* ***mā-fevḳehu hevāᵓun ve lā-teḥtehū hevāᵓun*** *ve ke-ẕālike ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* (9) *ḥikāyeten ᶜan-Rabbihi celle celāluhu ve ᶜaẓamet saṭvetuhu* ***kuntu kenzen maḫfiyyen fe-aḥbebtu*** (10) ***an uᶜrefe fe-ḫalaḳtu'l-ḫalḳa li-ᶜuᶜref fe-kabaḍtu ḳabḍaten min-nūrī fe-ḳultu lehā*** (11) ***kūnī ḥābībī*** *ve tafṣilihi ḳāle Dāvūd ᶜaleyhi's-selām* ***yā Rabbi lima ḫalaḳte'l-ḫalḳa*** (12) *fe-nūdiye min-suradaḳāti'l-ᶜizzeti* ***kuntu kenzen*** *elif ha et-tāᵓu li'l-vaḥdeti ve huve işāretun* (13) *ilā-ẕāti'l-ehādiyyeti ve huve muḫtaṣṣun bi-cemīᶜi'l-esmāᵓi'l-İlāhiyyeti ve huve mektūmun fī'ṣ-ṣıfāti'l-İlāhiyyeti* (14) *ke-miṯli'l-biẕri fī'l-ketmi fī-keṯreti'l-aġṣāni ve'l-evrāḳ ve huve muḥavvelun ᶜalā-* (15) *hāẕihi miṯlu ḫalaḳtu ve ceᶜaltu maḥṣūṣen bi-*

[141] "Bizi ferahlat ey Bilal." (Ebû Dâvud/4985)

[142] "Çeng ve udun sesinin ne olduğunu bilir misin? Ya Vedud sen bana yetersin, sen bana kâfisin"

[143] "Hakîkatin sırlarına kulak veren, Kur'ân'ın özü olan bu kitaptan dinle ki onun evveli nur-i ilâhî ile bünyâd, âhiri aşk-ı rabbânînin ateşi ile perîşândır. Yani Mevlânâ şöyle dedi:"

Ẕātihi Teᶜālā ve ceᶜalnā maḥṣūṣan (16) *bi'ṣ-ṣıfāti ᶜalā-ḥaseb-i keşreti'l-esmāᵓi ve's-sıfāti ve lafẓ-ı* ***kuntu*** *mubarraᵓatun* (17) *ᶜani'z-zamāni ve'l-kevni ve'l-mekāni fe'l-murādu bihi ānun ġayri munḳasimetin ve'l-fāᵓu işāretun ilā-tertībi'l-ᶜilmi* (18) *ve'ṣ-ṣıfati ve's-sebebi ve'l-murādu bi'l-ḫafāᵓi ᶜademu'ẕ-ẕuhūri fī-nefsihi ve maᶜrifeti* (19) *nefyi'l-ġayri ve'l każiyyetu sāᵓeltuhu ṣıdḳehā bi-ᶜadem-i mevżiᶜhā el-murādu bi'l-maᶜrifeti bi-ḥasebi'l-esmāᵓi* (20) *ve'ṣ-ṣıfati lā-bi'ẕ-ẕāti li-enne Ẕātellāhi Teᶜālā lā-yuᶜref bi-kunhi'l-ḥaḳīḳa* (21) *ve li-hāẕā yusemma el-neyistān yaᶜnī fe-lemmā ḳaṭaᶜa'l-ervāḥu min-mertebeti'l-eḥadiyyeti ve cāᵓet* (22) *ilā-ᶜālemi'l-ervāḥi bekā el-merd yaᶜnī el-muşābihu bi'l-esmāᵓi ve'ṣ-ṣıfāti ve bekā ez-zen yaᶜnī* (23) *el-muşābihu bi'l-aᶜyāni ve'l-mumkināti ez-nefīrem ey min-fezaᶜī ve cezaᶜī ve ḳuṭiᶜat* (24) *min-ᶜālemi'l-ervāḥ ve cāet ilā-ᶜālemi'l-ecsāmi bekā el-merdu el-muşābih bi'l-ᶜuḳūli* (25) *ve'z-zen ey el-muşābihu bi'n-nefsi ᶜalā-muḳteżā-yı ḥubbihi li-enne* ***ḥubbu'l-vaṭan mine'l-īmān*** **[18a]** (1) *kemā ḳāle ᶜaleyi's-selātu ve's-selām* ***el-ervāhu cunūden mucennedetun femā taᶜārefe iᵓtelefe ve*** (2) ***mā-tenākera iḫtelef*** *ev fuṣilet min-ᶜālemi'l-ecsām ve cāᵓet ilā-ᶜālemi'l-mevālid* (3) *bekā el-merd el-muşābihu bi's-semāᵓ ve'z-zen el-muşābihu bi'l-arḍ kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* (4) ***beketi's-semavāti's-sebᶜu ve men fīhinne ve men ᶜaleyhinne ve'l-arḍune's-sebᶜu ve men fīhinne*** (5) ***ve men ᶜaleyhinne li-ᶜazīzin ẕulle ve li-ġaniyyin uftiḳira*** *revāhu Ebū Hureyre raḍıyallāhu ᶜanhu merfūᶜen* (6) *ᶜanhu*[144]

---

[144] "*neyistan*dan murat, ehadiyet mertebesidir ve a'yan mertebesine şâmildir. Ehadiyet Zat'tan ibarettir. Ona mekan, yön yoktur. Hakâyık ve şu'unat-ı ilahiyyeden bir farkı yoktur. İlmen ve 'aynen vücuda gelmez. Bunun için Efendimiz şöyle buyurdu: *Amâ'daydı.* Dediler ki: *Amâ nedir ya Resulullah?* Efendimiz şöyle buyurdu: *Onun altı ve üstü havadır.* Bunun içindir ki Peygamber Efendimiz, şanı yüce olan, büyük kudret sahibi Rabbinden hikâye ederek şöyle buyurmuştur: ***Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim; bilinmek için mahluku yarattım. Nurumdan bir parça aldım ve ona, benim sevgilim ol, dedim.*** Ve Hazret-i Davut'un şu söylediğini açıkladı: *Ya Rabbi niye halkı yarattın?* Allah izzetinden ona seslendi: ***Hazineydim…*** Tâ, vahdet içindir ve zât-ı ehâdiyyete işârettir. O, esmâ-yı ilâhiyye ile ilgilidir. O; tohumun, bütün dal ve yaprakları içinde gizlemesi gibi, sıfat-ı ilâhiyyeyi içinde gizler. Sıfat ve esmânın çokluğu hasebiyle *ce'alnâ*nın (yaptık, kıldık) sıfata mahsûs, *halaktu ve ce'altu*nun (yarattım; yaptım, kıldım) Allah Teâlâ'ya mahsusu olması gibi o, muhavveldir. Ve ***kuntu*** lafzı, zamandan, kevnden ve mekandan bağımsızdır. Onunla murat, gayri munkasım ândır. Fâ, sebep, sıfat ve ilmin tertîbi içindir. ***Hafâ*** ile murat, nefsinde zuhûrun yokluğu ve gayrın nefyi bilgisidir. Hüküm, mekanının olmamasıyla doğruluğunu sorar. Ma'rifetten murat esmâ ve sıfat yönüyledir, zât yönüyle değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın zâtı hakkıyla bilinemez. Bunun için *neyistan* diye isimlendirildi. Yani rûhlar ehâdiyyet mertebesinden ayrılıp âlem-i ervâha geldiğinde ağladı. Esmâ ve sıfata benzeyen erkek ağladı, a'yân ve mümkinâta benzeyen kadın ağladı. *eznefîrem,* yani telaş içinde ağlayıp sızlanmaktan. Ve âlem-i ervâhtan ayrılıp âlem-i ecsâma geldi. Akla benzeyen erkek ve nefse benzeyen kadın ağladı, güzelliğinden dolayı, çünkü ***vatan sevgisi îmândandır.*** Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Ruhlar hazır askerlerdir. Bunlardan birbirini tanıyanlar birbiriyile geçinip dostluk kurarlar. Birbirleriyle tanışmayanlar ise ihtilaflı olurlar.*** Âlem-i ecsamdan ayrılıp âlem-i mevâlide geldiğinde ağlar. Erkek gökyüzüne benzer, kadın yeryüzüne. Ebû Hureyre'den rivâyet edilen merfû hadîste Hz. Peygamber'in dediği gibi; ***Yedi gök içindeki ve üstündekiler, yedi arz içindeki ve üstündekiler aziz iken zelil, zengin iken fakir olan kişi için ağlarlar.***"

Beyt

Der-miyān-ı ehl-i dunyā merdum-i dānā ġarīb

Hemçu engüşt-i şehādet ber-kef-i tersā ġarīb[145]

Ṯumme cāʾe'l-insānu min-sulbi's-semāʾi ilā-baṭni'l-arḍi (8) *tūledu minhu ṯumme cāʾet ilā-ᶜālemi'n-nebāti ṯumme ile'l-ḥayvāniyyeti ṯumme ilā-mertebeti'l-insān* (9) *yaᶜnī ᶜālemi'n-nebāt bi-irādetillāhi Teᶜālā ve ekele'l-ḥayvān ḥaṣale minhu* (10) *el-cismāniyyetu ṯumme ekele'l-insān ḥaṣale minhu'n-nuṭfete fī-ḥīni'l-mucāmaᶜa ve cāʾe* (11) *min-sulbi'l-ebbi ilā-raḥimi'l-ummi kemā revā İbn Mesᶜūd ᶜani'n-Nebīyyi ᶜaleyhi's-selāmu* (12) *ḳāle* ***inne ḫalka aḥadikum yucmeᶜu fī-baṭn-i ummihi erbaᶜīne yevmen ṯumme tekūnu ᶜalaḳaten miṯlu ẕālik*** (13) ***ey erbāᶜīne ṯumme yursilullāhu Teᶜālā el-meleke fe-yenfuḫu fihi'r-rūḥu*** *ṯumme tūledu minhā el-eklu* (14) *ve'ş-şurbu fe-lemmā tecāveze'ṭ-ṭufūliyyete vaṣale ile'l-erbāᶜine vecede nefsehu şaḫṣen* (15) *belīden ve ġarīben fī-ᶜālemi's-sufliyyi kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***kun fī'd-dunyā keenneke ġarībun*** (16) ***ev ᶜābiru sebīlin ve ᶜudde nefseke min-aṣḥābi'l-ḳubūr***[146]

Beyt

Ḳalīlun ᶜumrunā fī-dār-i dunyā

Ve merciᶜnā ilā-beyti't-turābi

Lehā melekun yunādī kulle yevmin

Luddū li'l-mevti ve'bnū li'l-ḫarābi[147]

(18) *Fe-lemmā ᶜālime ḳaṭᶜu'n-nefsi min-vaṭani'l-aṣlī fe bekā bukeen şedīden* (19) *ke'n-neyyi ve'ẕ-ẕukūra ve'l-ināṯ el-muşābihātāni bi'l-ᶜaḳli ve'n-nefsi ṯumme iḥtāce'l-insānu* (20) *li-nefsihi'l-murşīde'l-kāmile li-ᶜavdihi ilā-merciᶜi'l-aṣlī yaᶜnī bi't-Türkī*

---

[145] "Dünya ehli insanlar arasında bilgili insan, bir Hristiyan'ın avcundaki şehadet parmağı gibi gariptir."

[146] "Sonra insan semanın sülbünden yerin rahmine gelir, ondan doğar. Sonra âlem-i nebâta sonra âlem-i hayvanâta sonra insan mertebesine gelir. Yani Allah Teâlâ'nın iradesiyle hayvan bitkiyi yiyerek ondan cismaniyet elde eder. Sonra insan onu yiyerek ondan nutfe elde eder, sonra cima vaktinde babanın sulbünden annenin rahmine gelir. İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştu: ***Sizden birinin yaratılışı anne karnında ilk kırk günde başlar sonra bir o kadar süre içerisinde pıhtılaşır, sonra Allah ona ruh üflemesi için melek gönderir.*** Sonra ondan yiyecek ve içecek olur. Kırk gün geçip çocukluğa girdiğinde kendini süflî âlemde garip ve değersiz bir şahıs olarak görür. Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Dünyada bir garip ya da bir yolcu gibi ol ve kendini kabir ehlinden say.***"

[147] "Dünyadaki ömrümüz kısadır ve toprak eve döneceğiz, her gün bir melek gelir bize bağırır, ölmek için doğarsınız; harab olsun diye binalar yaparsınız."

teff gibi sīne (21) dögdi ney gibi hem aglayup niyāz eyledi. Ney gibi derūn-ı māsivādan ḫālī (22) ve nefeḫāt-ı Ḥaḳ'la mālī bir mürşid-i ᶜālī-rütbet ve vālī-velāyet, bir ẕāt-ı mufaḫḫam (23) isterim ki beni vaṭan-ı aṣliyyeme ircāᶜ eyleye. *Ḥażret-i Maḫdūm-ı Cāmī* (24) *ḳuddise sırruhu's-sāmī guft ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdāt ki ez-ḥayşiyyet indirāc u indimāc* (25) *der-ġayb-ı hüviyyet-i ẕāt musemmāend be-şuᵓūnāt-ı ẕātiyye ve ḥurūf-ı ᶜāliyyāt* **[18b]** (1*) der-ān mertebe ez-Ḥażret-i Ẕāt-ı muḳaddese ez-yek diger mümtāz nīst aṣlen* (2) *lā-ᶜilmen ve lā-ᶜaynen ve īn mertebe rāġıb-ı evvel mī-kūnīd ve der-mertebe-i şāniyye ki* (3) *ġayb-ı şānī ve taᶜayyun-i şānīest ve ḥaḳāyıḳ dād der-īn mertebe-i aᶜyān-ı şābite* (4) *mī-ḫᵛāned egerçi ḥaḳāyıḳ-rā imtiyāz-ı ᶜaynī nīst emmā imtiyāz-ı ᶜilmī hest* (5) *ve çun der-īn mertebe aᶜyān-ı şābite-i mütekeşşire bi'l-keşret-i nisbiyye bi-iᶜtibār-i intifā-yı* (6) *vucūd ḫāric ez-īşān maᶜdūm mī şāyed ki Ḥażret-i Mevlevī ez-neyistān* (7) *bi-iᶜtibār-i ᶜademiyyet aṣlī aᶜyān ve keşret-i nesebī īşān īn mertebe ḫᵛāste* (8) *bāşed bā-mertebe-i sābıḳ ber-ān ve mertebe-i şālişe mertebe-i ervāḥest ve īn-rā* (9) *mertebe-i ẓuhūr-i ḥaḳāyıḳ guyend basīṭ mücerredest mer nefs-i hūd-rā* (10) *ve mer miṣl-i ḫud-rā ve mertebe-i rābiᶜa mertebe-i ᶜālem-i miṣālest ve mertebe-i ḫāmis* (11) *ᶜālem-i ecsām ve mertebe-i sādis cāmiᶜāest mer cemīᶜ-i merātib-rā ve ān* (12) *ḥaḳīḳat-i insān-ı kāmilest ve pūşīde ne-māned ki her çend ḥaḳāyıḳ ez-mertebe-i* (13) *evvelī dūrter mī-ufted eḥkām-ı bi'l-imtiyāz ber-eḥkām-i mā bi'l-ittiḥād ġālibter* (14) *mī-gerded ve murād be-dūrī ve mehcūrī ki der-emṣāl-i īn mevāẓıᶜ-ı vāḳiᶜ mī-şūd* (15) *ġalebe-i mā aḥkām-ı mā bi'l-imtiyāzest ber-mā bi'l-ittiḥād vallāhu aᶜlem*

Ş: Cenāb-ı (16) Cāmī rūḥullah rūḥuhu's-sāmī buyururlar ki ḥazerāt-i ḫamseyi bilmedikce (17) bu maᶜnā-yı şerīf münfehim olmaz. ᶜAlā-vechi'l-icmal, taḥḳīḳan şürūᶜ idüp (18) buyururlar ki ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdāt ġayb-ı hüviyyet-i ẕāt-ı İlāhī'de münderic (19) olduḳları cihetle şuᵓūnāt-ı ẕātiyye ve ḥurūf-ı ᶜāliyāt tesmiyye olunur. (20) Bu mertebede ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdāt Ḥażret-i Ẕātdan ve birbirlerden mümtāz degüldür, (21) aṣlen ne ᶜaynen ve ne ᶜilmen. Bu mertebeye ġayb-ı evvel ve taᶜayyün-i evvel dirler ve ḥażret-i (22) şāniye ve mertebe-i şāniye ġayb-ı şānī ve taᶜayyün-i şānī dirler ve bu mertebede ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdāta (23) aᶜyān-ı şāniye dirler. Bu rütbede ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdāt ᶜaynen birbirleründen (24) mümtāz degüldür lākin ᶜilmen birbirlerinden mümtāzdurlar.

Aᶜyān-ı s̲ābite keş̲ret-i nisbet (25) ile mütekeş̲ş̲ir olup vücūd-ı ᶜaynī ve ḫāricī cihetinden maᶜdūmlardur. Bu **[19a]** (1) taḳdīrce ḥaḳāyıḳ-ı eşyā ki bu maḳāmda aᶜyān-ı s̲ābite ıṭlāḳ olundı *el-aᶜyānu* (2) *maşammet rāᵓiḥate'l-vucūdi*[148] ᶜademet-i aṣlī ile vücūd-ı ᶜaynī ve ḫāricleri (3) olmayup keş̲ret-i nisbet ile mütekeş̲ş̲ir olup bu mertebe mertebe-i evvelden peydā (4) olup mertebe-i evvelden cüdālıḳ olmayup bu mertebede ᶜaynen maᶜdūm ve ᶜilmen (5) mevcūd olduḳları eclden Ḥażret-i Ḫudāvendigār cenābları neyistān ile (6) taᶜbīr buyurduḳları vāriddür ki bunda ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdāt birbirlerinden mümtāz (7) olduḳları eclde cüdālıḳ olmaġla ḥikāyet ü şikāyet buyururlar. Zīrā (8) Ḥażret ol rütbe-i evvelde ᶜālem ᶜamādur ne imtiyāz ve ne keş̲ret ve ne şikāyet (9) ve ne ḳīl ü ne ḳāl vardur. Rütbe-i s̲āniye ki taᶜayyün-i s̲āniyedür, bunda her ne ḳadar ᶜaynen (10) maᶜdūmīyet var ise ᶜilmen mevcūdiyet olduġı cihetden bu rütbeden (11) ḥikāyet ü şikāyet buyurmaları vāriddür ve becādur. Rütbe-i s̲āliş̲ ki rütbe-i ervāḥdur. (12) Bu mertebeye ẓuhūr-ı ḥaḳāyıḳ taᶜbīr olunur. Ḥaḳāyıḳ bu mertebede ᶜilmen ve taᶜayyünen (13) basīṭ mücerred olduḳları ḥalde birbirlerinden mütemeyyiz ve her bir ḥaḳīḳat kendi (14) nefslerinden ve kendi emş̲āllerinden mümtāz ve ᶜilmen ve ᶜaynen mücerred olaraḳ mevcūddurlar. (15) Ve mertebe-i rābiᶜ ki ḥażretü'l-miş̲āldür. Bu ᶜālem daḫı rūḥāniyyeti ve leṭāfeti (16) cihetle ᶜālem-i ervāḥa münāsebeti olup mücerred ve basīṭ olmamaḳ cihetiyle (17) ᶜālem-i ecsāma münāsebeti vardur. ᶜĀlem-i menām ve ᶜālem-i cin ve merāyāda maḥsūs (18) olan ᶜukūs bu ᶜālemdendür. Ve mertebe-i ḫāmis ᶜālem-i ecsāmdur. Bu ᶜālem (19) ᶜālem-i mürekkebe-i tāmmedür. ᶜĀlem-i nāsūt ve ᶜālem-i ᶜunṣur ve ᶜālem-i şehādet taᶜbīr olunur. (20) Bu ᶜālem, mevālid-i s̲elāş̲e ve ᶜanāṣır-ı erbaᶜa-yı keş̲īfeden ᶜibāretdür. ᶜĀlem-i maḥdūd (21) ve ᶜālem-i cihātdur. Mertebe-i sādise cāmiᶜa-yı cemīᶜ-i merātibdür. Bu mertebe ḥaḳiḳāt-i (22) insān-ı kāmildür. Bu mertebe cemīᶜ-i berāzıḫuñ cāmiᶜidür. Ehlullāh ḥażerātınuñ (23) kelām-ı saᶜādetleründe olan işārāt ekş̲erī bu rütbeye işāretdür ve insāna (24) ᶜālem-i kübrā ıṭlāḳ olunur. Bu miş̲illü maḥallerde hicrān ve firāḳ ve dūrluḳ taᶜbīri (25) ancaḳ aḥkām-ı mābihi'l-ittiḥād üzere aḥkām-ı mābihi'l-imtiyāzuñ ġalebesinden **[19b]** (1) ᶜibāretdür. Ḫulāṣā fenā-ender-fenā mertebesin bulmadıkca ve rütbe-i beşeriyyeti (2) külliyyen maḥv ḳılmadıḳca viṣāl-i Ḥaḳ muḥāl-ender-muḥāldür.

[148] "Gözler O'nun varlığının kokusunu koklamamıştır."

Beyt

Tū kez serā-yı ṭabīᶜat nemī-revī bīrūn

Kecā be-kūy-ı ṭarīḳaṭat guẕar-tuvānī kerd[149]

heyhāt heyhāt keşf-i kerāmāt ve maḳāmāt-ı envār-ı velāyet Bunlar cümle ḫucub oldığı şūretde (5) henüz hevā-yı ṭabīᶜat derecelerinde olan eṭfāl-i bāzīçe-i devrān ne vechle (6) daᶜvā-yı kemāl itmek olur? *Guft Monlā Cāmī ḳuddise sırruhu's-sāmī* (7)

[Beyt]

Ḥabbeẕā rūzī ki pīş ez-rūz u şeb

Fārigˇ ez-endūh u āzād ez-ṭaleb

(8) Ş: Ey ne ḫoş ve ne dil-keş ol bir gün ki bu gice gündüzden muḳaddem endūh-ı (9) ġamdan ve derd ü belā ve miḥnet ṭalebinden fārigˇ, yaᶜnī ne güzel idi ol vaḳt ki (10) ne gün var idi ne gice ve ne ferḫunde dem ve ne zamān-ı ḫurrem idi ki ne (10) zamān var idi ve ne dem ve ne sen var idi ve ne ben; ne mekān, ne zamān; (11) ne hemīn ne hemān ve ne īn ve ne ān; fārigˇü'l-bāl ü ḫoş-ḥāl ġam u miḥen ü endūh-i (12) mā vü men ve derd-i miḥnet ü belā-yı ṭalebden fārigˇ ü āzāde. C:

[Beyt]

Buved aᶜyān-ı cihān bī-çend u çūn

Z'iᶜtibār-ı ᶜilmī vu ᶜaynī maṣūn

Ş: Aᶜyān-ı s̱ābite-i cihān çūnsuz (14) idi, ᶜaynī ve ᶜilmī iᶜtibārundan masūn idi. Cihān keh-süvārdur yaᶜnī mā-sivallāhdur. (15) Ḥaḳāyıḳ-ı eşyānuñ aᶜyānı henüz mertebe-i aᶜyān-ı s̱ābiteye gelmemiş idi. C:

[Beyt](16)

Nā-gehān der-cunbiş āmed baḥr-i cūd

Cumle-rā der-ḫud bā-ḫud-rā numūd

Ş: Nā-gehan (17) deryā-yı ᶜināyet ve iḥsān-ı İlāhī cūş u ḥarekete gelüp, yaᶜnī nā-gāh ḳulzüm-i kenz-i maḫfī (18) bār-ı muḥabbet ile temevvüc ve cūş [u] ḫurūş idüp, cümle ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı ki (19) suver-i maᶜlūmāt-ı İlāhiyye ki aᶜyān-ı s̱ābite ve māhiyāt-ı eşyāᵓ ıṭlāḳ olunur. (20) Bu maḳāmda ḥaḳāyıḳ ᶜilmen mevcūd ve ᶜaynen maᶜdūmdur. C:

[149] "Mollâ Câmî şöyle dedi: *Tabiat sarayından uzaklaşmayan sen, tarikatların sokağından nasıl geçeceksin?*"

[Beyt]

Mevc-i dīger zed be-dīd āmed ez-ān

Berzaḫ-ı cāmiᶜ miyān-ı cism u cān

Ş: Bahr-i vücūd ve deryā-yı ḳıdem (23) bir ġayri mevc daḫı urdı. Cism ü cān beyninde berzaḫ-ı cāmiᶜ ẓāhir oldı. Bu berzaḫa (24) ᶜālem miṯāl olunur ve ıṣṭılāḥ-ı ḥukemāda meṯel-i Eflāṭūniyye taᶜbīr olunur. Bu ᶜālem (25) rūḥāniyet ve cismāniyet beyninde bir ᶜālemdür. Leṭāfeti cihetiyle ᶜālem-i ervāḥa **[20a]** (1) münāsebeti olup basīṭ olmayup mürekkeb olmaḳ cihetiyle ᶜālem-i ecsāma münāsebeti (2) vardur. ᶜĀlem-i menām ve merāyāda ẓāhir olan ᶜukūs ve cinn bu ᶜālemdendür ve insān (3) baᶜde'l-mevt ḥaşre dek bu ᶜālem-i berzaḫdadur. Sultān-ı Müfessirīn İbn ᶜAbbās (4) Bāb-ı Belāġat'de gavvāṣ raḍiyu ᶜanh Rabbü'n-nās bu ᶜālemi iṯbāt idüp (5) buyururlar ki ᶜālem-i miṯālde iki şehr vardur. Birine Cābülḳā ve birine Cābürsā (6) dirler ve yine nice şehrler vardur, birer ism ile mevsūmlardur. Ḥālā ol şehrlerde (7) bir ᶜAbbās vardur, tefsīr-i Ḳurᵓān ile meşġūldürler. Bu ᶜālemde her ne ki mevcūd (8) ise bir miṯli ol ᶜālemde kemāl-i tafṣīl üzre mevcūddur. Ol ᶜālemde kelām (9) ve elvān ve ṭuᶜūm ve leẕāᵓiẕ müşaḫḫaṣdur. Meṯelā bir şaḫṣ ki bu ᶜālemde vardur evvel (10) ol ᶜālemde anuñ miṯli var. Her ne ḳadar kelām tekellüm iderse kendünüñ eṭrāfında (11) müşaḫḫaṣ ve meşhūddur ve bir dıraḫt ki bu ᶜālemde mevcūddur ol ᶜālemde anuñ (12) miṯli mevcūddur ve bir şaḫṣ bu ᶜālemde vefāt idicek iki ay muḳaddem ol (13) ᶜālemde vefāt ider ve cümle ahālī-yi belde mātem ider. Ḥattā Ḥażret-i İbn (14) ᶜAbbās ol ᶜālemi temāşā iderken kerīmeleri ol ᶜālemde vefāt itmiş görürler. (15) Ol ᶜālem ahālīsi gelüp kendüye taᶜzīyet iderler. İki ay mürūrında bu ᶜālem-i şehādetde (16) kerīmeleri merḥūme olur.

Ḥażret-i Şeyḫ Muḥyiddīn-i ᶜArabī ḳuddise sırruhu (17) ḥażretleri Fütūḥāt-ı Mekkīye'de bir ḥadīṯ-i şerīf naḳl ider ki *ḳāle'n-Nebiyyu* (18) *ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***innellāhe ḫaleḳa miᵓetu elfi ādemin***[150] Ve bir ḥikāye ve ᶜālem-i misālüñ (19) baᶜżı müşāhādatını beyān buyurur ki Kaᶜbe-i Şerīf'de ṭavāf vaḳtinde şöyle (20) ẓāhir oldı ki benüm ile bir cemāᶜat-i ṭavāf hem-rāh oldılar ki ben anları bilmez (21) idüm ve eṯnā-yı ṭavāfda bu beyt inşād eylediler

[150] "Allah yüz bin âdem yaratmıştır."

Beyt

Leḳad ṭufnā kemā ṭafeltum sinīnā

Bi-hāẕe'l-beyti ṭurren ecmeᶜīnā[151]

Çünki bu beyt mesmūᶜ-ı ᶜācizānem (23) olduḳda bildüm ki bunlar ᶜālem-i miṯāl-i ādemdendür. Biri benüm cānibüme nigāh idüp (24) ben senüñ cümle-i ecdādıñdanum, didükde ben daḫı senüñ fevtüñden ḳaç sene (25) mürūr eyledi, didüm. Ol daḫı benüm fevtümden bu āna ḳadar ḳırḳ biñ seneden **[20b]** (1) ziyāde oldı, didükde ben taᶜaccüb idüp ebu'l-beşerüñ ḫilḳati yedi biñ seneyi (2) mütecāviz oldı, sen ḳanḳı ādemi dirsiñ, Bu ādem ol ādemdendür ki yedi biñ seneden (3) evvel olan devrde ḫalḳ olunmuşdur, didi. Ol vaḳtde ḫāṭıra geldi ki (4) sābıḳen taḥrīr olunān ḥadīṯ-i Nebevī bu süḫanı müᵓeyyiddür. Yaᶜnī Ḥażret-i Ādem'üñ (5) vücūdından muḳaddem güẕerān iden ādemlerüñ vücūdları bi'l-cümle ᶜālem-i miṯālde (6) idiler. ᶜĀlem-i şehādetde degül idiler ki ᶜālem-i şehādetde mevcūd olan Ḥażret-i esᶜad-ı Ādem'dür (7) ki rū-yi zemīnde ḫalīfe ve mescūd-ı melāᵓike olmışdur, ġāyet-i (8) mā-fi'l-bāb, Ādem çünki ṣıfat-ı cāmiᶜiyyet üzre maḫlūḳdur, kendi ḥaḳīḳatde (9) leṭāyif ü evṣāf-ı keṯīre ṣāḥibidür, vücūda gelmezden muḳaddem ḳurūn-ı müteṭāvile (10) muḳaddem evḳātda anuñ ṣıfātlarından bir ṣıfat yāḫud leṭāyifinden bir laṭīfe (11) īcād-ı ḫudāvendī ile ᶜālem-i miṯālde mevcūd olup ve ṣūret-i Ādem ile (12) ẓāhir olmuş ve anuñ ismiyle müsemmā olmışdur ve ādem-i muntaẓaruñ kārbārı (13) andan vuḳūᶜa gelmişdür. Ḥattā tevālüd ve tenāsül ki ᶜālem-i miṯāle münāsibdür ol daḫı (14) ẓuhūra peyveste olup ve ol ādemüñ kemālāt-ı ṣūriye ve maᶜnevīyesi daḫı (15) ḥāṣıl olmuş ve şāyān-ı ᶜaẕāb ve ṯevāb olmışdur. Belki anuñ ḥaḳḳında (16) ḳıyāmet ḳāyim olmuş andan ṣoñra evḳātdan bir vaḳtde bi-meşiyyetillāhi Teᶜālā (17) anuñ ṣıfāt ü leṭāyifinden bir ġayri ṣıfat veyāḫud bir laṭīfe daḫı bu ᶜālemde (18) ẓuhūra gelmişdür ve ẓuhūr-ı evvelden vücūda kārbār ẓuhūr-ı ṯāniyeden daḫı vücūda (19) gelmişdür ve çün ol devre daḫı tamām olup ẓuhūr-ı ṯāliṯ anuñ ṣıfāt (20) ü letāyifinden ḥuṣūla peyveste olmışdur ve çün ol ẓuhūr daḫı kendi (21) devrini tamām eyleyüp ẓuhūr-ı rābiᶜ-i ṯübūta peyveste olmuştur ve şeyḫüñ (22) cedd-i büzürgvārı ki fevti ḳırk biñ seneden ziyāde mürūr itmişdür, ceddinüñ (23) leṭāyifünden miṯālde bir laṭīfe idi ki ᶜālem-i şehādetde mevcūd olmışdur (24) ve Beytullāh'ı ṭavāf itmesi daḫı ᶜālem-i miṯālde vāḳiᶜ olup ve Kaᶜbe'nüñ daḫı (25) ᶜālem-

[151] "Biz de sizin gibi senelerce tavâf ettik, Kâbe'yi hep birlikte tavâf ediyoruz." Tercüme için bkz. Muhyiddîn İbn Arabî, **Fütûhât-ı Mekkiyye** (trc. Ekrem Demirli), Litera Yayınevi, İstanbul 2011, C. 14, s. 285.

i miṣālde bir ṣūreti ve bir şebīhi vardur. Ḳalbinde maraż olan kimesne bu **[21a]** (1) ḥikāyeden tenāsüḫ fehm ider ve ḳarībdür ki ḳıdem-i ᶜāleme ḳāᵓil ola ve ḳıyāmet-i kübrāyı (2) inkār ide.

Baᶜżı melāḥide kendi bāṭılına teşeyyüḫi sened idüp tenāsüḫüñ cevāzına (3) ḥükm ider ve ẓann ider ki nefs tā ki ḥadd-i kemāle resīde taḳallüb-i ebdāndan ve belki (4) taᶜalluḳ-ı ebdāndan fāriġ olmaz, pes ḥadd-i kemāle vāṣıl olduḳda ol taᶜalluḳ ve taḳallübden (5) fāriġ olup anuñ ḫilḳatinden maḳṣūd ki anuñ kemālidür müyesser olur, dirler. (6) bu süḫan, küfr-i ṣarīḥdür ve tevātür ile dīn-i mübīnde s̱ābit olan ḥükmü inkārdur. (7) Āḫir-i kār cemīᶜ nüfūs ḥadd-i kemāle resīde olduḳları zamānda dūzaḫ kimüñ (8) içündür ve kim muᶜaẕẕeb olur ve bu guftār dūzaḫ-ı ᶜaẕābı inkārdur ki kendi zuᶜmlarınca (9) nefsüñ cesede iḥtiyācı ḥaşr içün degüldür. bu ṭavr iᶜtiḳād-ı felāsifiyyeye (10) muvāfıḳdur ki ḥaşr-ı ecsādı inkār idüp ve ᶜaẕāb ü s̱evābı (11) rūḥānī bilürler. belki anlaruñ iᶜtiḳādları felāsife iᶜtiḳādından (12) berterdür ki anlaruñ ᶜindinde ᶜaẕāb, ᶜaẕāb-ı dünyādur ki tehẕīb-i nüfūs (13) içün iṣbāt iderler.

Suᵓāl Ḥażret-i Emīr kerremellāhu vechehudan (14) vesāᵓir evliyādan bu maḳūle ᶜacāᵓib ve ġarāᵓib ẓuhūra gelmişdür, anlaruñ (15) ṣıḥḥatini niçe tenāsüḫ tecvīz ider? Cevāb, ol aᶜmālüñ ẓuhūrı ervāḥdandur ki (16) bi-meşiyyetillāhi Subḥānehu kendileri ecsād ile tecessüd idüp efᶜāl-i ᶜacībeye (17) mübāşeret eylemişlerdür. Cesed-i digere taᶜalluḳ eylemek degüldür. Tenāsüḫ oldur ki (18) rūḥ bir bedene ve cesede taᶜalluḳdan muḳaddem ol rūḥa mübāyin bir cesed-i digere (19) taᶜalluḳ eylemiş ola. Bu ṣūretde ise rūḥ kendi cesediyle (20) tecessüd ider, Pes tenāsüḫ niçe olur? Cinnīler ki eşkāl ile müteşekkil ve ecsād (21) ile mütecessid olurlar ve bu ḥālde bu eşkāl ve bu ecsāda münāsib olan (22) aᶜmāl-i ᶜacībeyi vuḳūᶜa getürseler hiç tenāsüḫ ve ḥulūl degüldür. Ervāḥ (23) kemāl içün eger bu ḳudret ᶜaṭā buyururlar ise maḥall-i taᶜaccüb degüldür.

Naḳl iderler ki (24) bir ᶜazīz Hindistān'da tavaṭṭun eylemişdür ve ol diyārdan aṣlā bir maḥalle ḫurūc (25) itmemişdür. Kaᶜbe'den gelen ẕevāt, ol ᶜazīzi Ḥarem-i Kaᶜbe'de gördük bizim ile **[21b]**[152] (1) o ᶜazīz miyānında şu vechle muᶜāmele olmışdur ve bir

[152] Sayfada şu kenar notu yer almaktadır: **[21b]** Cumhūr-i felāsife ᶜindinde meşhūr olan budur ki, erbāb-ı tenāsüḫ ebdāndan mücerrede bāḳiye olanına nüfūs-ı kāmile dir ki ḳuvvetleri fiᶜle ḫurūc itmiş ve kemālāt-ı mümkīneden bir şeyᵓ ḳuvvede ḳalmamış ve ol nüfūs cemīᶜ ᶜalāyıḳ-ı cismāniyyeden ẓāhire ve

gürūh daḫı biz anı (2) diyār-ı Rūm'da gördük ve bir ṭāʾife daḫı Şām-i Şerīf'de ve Baġdād'da gördük (3) dirler. Bi'l-cümle ol ʿazīzüñ leṭāyifinden eşkāl-i muḫtelīfe ile teşekkülidür. (4) Vaḳt olur ki ol ʿazīzüñ bunlara aṣlā ıṭṭılāʿı olmaz ki ben sizi (5) bilmem ve Baġdād ve Mekke'ye gitmedüm. Bunlar baña bühtān-ı ʿaẓīmdür. Ve baʿżıları daḫı (6) naḳl-i ervāha ḳāʾil olup dirler ki rūḥ içün kemālden ṣoñra bir ḳudret (7) peydā olur ki eger murād eylese kendi bedenini terk idüp ve beden-i digere (8) dāḫil olurlar. Menḳūldür ki bir ʿazīz bu kemālüñ erbābı idi. Ḳurbında bir (9) civān var idi, fevt olup bu azīz kendi kiberesine resīde olan (10) bedenini terk idüp ol civānuñ bedenine dāḫil olduḳda beden-i evvel mürde (11) iken zinde olup ve beden-i ṯānī zinde iken mürde oldı, dirler. Bu ḳavl (12) müstelzim-i tenāsüḫdür ki beden-i ṯāniye taʿalluḳ ol bedenüñ ḥayātı içündür. Ol ḳadar (13) farḳ vardur ki tenāsüḫe ḳāʾil olanlar naḳṣ-ı nefs ile ḥükm iderler (14) ve tenāsüḫi tekmīl-i nefs içün iṯbāt iderler ve naḳl-ı rūḥa ḳāʾil olanlar (15) rūh-ı kāmil ḫayāl iderler ve kemāl-i rūḥdan ṣoñra iṯbāt-ı naḳl iderler. (16) Zīrā bu süḫan tenāsüḫden daḫı aḳbeḥdür. Bunlar ḍāll ü muḍilldürler. *Ebʿadallāhu ʿannā* (17) *ʿan-hāẕihi'ṭ-ṭāʾifeti'l-ḫabīṯeti*[153]

Beyt

Tersem ne-resī be-Kaʿbe īn aʿrābī

Īn reh ki tū mī-revi be-Turkistānest[154]

Naḳl iderler ki Ḥażret-i İskender-i Ẕü'l-karneyn (19) bir gün ʿulemā vü ḥükemāsın cemʿ idüp bu güne basṭ-ı kelām ü ʿarż-ı merām (20) eyledi ki bu ʿalemüñ ḥāli insān be-her-ḥāl bu kārbān-sarāyından göçmek (21) ve bu dār-ı fenādan irtiḥāl itmek emr-i żarūrī olup derde çāre ve dermān (22) yoḳdur ve seyr ü sefer ve ṭayy-ı zemīn-i ẓülumāt olundı. Āb-ı ḥayātdan bir eṯer (23) bulunup bu derd-i bī-dermān-ı merge çāre idemedik. Çünki mevte çāre (24) bulamadım bārī vaḳt ü zamān-ı merg ḥülūlından muḳaddem maʿlūmumız olsa da (25) aña göre ḥareket ve ömr-i āḫiretime tedārük üzre

---

ʿālem-i ḳudsa vāṣıl olanlardur. Ammā ol nüfūs-ı nāḳıṣa ki kemālātından, yaʿnī şeyʾ ḳuvvede ḳalmış ola, ol nüfūs-ı nāḳıṣa ebdān-ı insāniyyede tereddüd idüp bedenden beden-i āḫere intiḳāl ider de ʿulūm ve aḫlāḳından **[22a]** kemālātının nihāyetine bāliġ olur. Baʿdehu ebdāna taʿalluḳdan mücerrede oldıġı ḥalde baḳiyye olur ve bu intiḳāle nesḫ dirler. Ve baʿżı ḥükemā ʿindinde nüfūs-ı nāṭıḳa-ı nāḳıṣa beden-i insāndan evṣāfında kendüye münāsib olan ḥayvān bedenine tenezzül ider. Ṣücāʿ olan kimesnenüñ nefs-i nāṭıḳası beden-i esede cebān olan beden-i ernebe tenezzül ider. Buna mesḫ dirler. Ve baʿzısı daḫi dirler ki nüfūs-ı nāḳıṣa nebāt ecsām-ı nebātiyye tenezzül idüp buna da rasḫ dirler. ʿİnde'l-baʿż **[22b]** ecsām-ı cemādiyyeye tenezzül itdikde, maʿāden ve besāʾiṭ-i ʿunṣuriyye gibi, buña da fesḫ dirler. İş bu meẕāhib daḫi meẕāhib-i bāṭılādandur. Şerʿ-i şerīf bunları ikfār ider.

[153] "Allah bizi bu çirkin taifeden uzak etsin."

[154] "Ey bedevî, korkarım ki Ka'be'ye ulaşamayacaksın; çünkü tuttuğun yol Türkistan'a gider."

olunsa, didikde cümle ḥükemā **[22a]** (1) ve aṣḥāb-ı tencīm Ḥażret-i İskender'e irāʾe-i rāh-ı nücūm ḳıldıḳlarında İskender (2) ḥażretleri buyurdılar ki aḥkām-ı nücūm ẓannı ifāde ider, yaḳīni ifāde itmez. (3) Bu bābda maṭlūbım vaḳt-i riḥletimi yakīnen ifāde ider, baña ᶜayne'l-yaḳīn (4) rütbeleri ḥāṣıl bir ḥālet taḥṣīldür, didikde ḥükemā murad-ı Ḥażret-i İskender'i (5) fehm idüp bu müşkilüñ ḥalline birḳaç gün ruḫṣat ṭalep (6) idüp āḫir cümlenün ittifāḳ-ı arāsıyla sehleti'l-ḥuṣūl teʾlīf (7) idüp kendüye taᶜlīm itdiler ki ol ᶜilm sebebiyle meşel-i Eflāṭūniyye (8) ki ᶜālem-i miṣālden ᶜibāretdür, aña düḫūl ve ol ᶜālemde kendünüñ ṭabᶜ-ı tāmmesi (9) yaᶜnī ṣūret-i miṣāliyyesini görüp ne ḥālde olduġına (10) ıṭṭılāᶜ-ı tāmme ḥāṣıl ḳıla. Ḥażret-i İskender dāʾimā bunuñ ᶜammelerün ve kendünüñ (11) ḫayr ü şerrini ve ḥayāt ü memātını bilür idi. Rāvī Mīr Āṣūr (12) bu fenn meşāyıḫ-ı Hindistān'uñ maᶜlūmları bir günde taḥṣīl olunur (13) bir fenndir ve ġāyet āsāndır; lākin herkes kendü ḥāline ıṭṭılāᶜ mümkin (14) degüldür. Meger bir şaḫṣuñ ḥāletini bilmek murād olunduḳda bu fenn taᶜlīm (15) olunup kendi ṣūret-i miṣāliyyesini görüp ḥāline ıṭṭılāᶜ ḥāṣıl (16) ider.

İş bu maḳāldan ġaraż ᶜālem-i ecsād ve ᶜālem-i ervāh beyninde olan (17) berzaḫ-ı ᶜālem-i miṣāli tefehhümidür. Bālāda mesṭūr olan ḥālāt ẕevḳe (18) mübeyyindür. Bu mertebe-i insāniyyet ve kendünüñ maẓhariyyetini bilmek bunuñ gibidür. (19) Meṣelā bir şaḫṣ şehzāde olsa mūriṣ-i pederi olan mülki āḫeri (20) żabṭ itmiş olsa kendü şehzādelügini bilmese yāḫud mücerred bilmek (21) ile ben şehzādeyüm dimekle ḫalḳa masḫara olmaḳdan ġayrı ne ḥāṣıl ider? (22) Mādām ki esbāb-ı şāhī ve ḫazīne ve sipāhī tedārük idüp düşmeni (23) muḫālifleri ile muḥārebe iderek mülki āḫer tasalluṭından ḫalāṣ birle mülk-i mevrūṣını (24) żabṭ itmedikçe ne kimse anuñ ebnā-yı mülūkdan oldıġına iᶜtimād (25) ider ve ne mülkünden behremend olur. Mertebe-i insāniyyet daḫı bunuñ gibidür. **[22b]** (1)

Menḳūldür ki bir şeh-zādeyi pederi teʾehhül itdirmek murād idüp bir (2) pādişāhuñ kerīmesini aḫẕ u ṭavr-ı mülūkāne ile hezār tekellüf sūr (3) u süver ile mülūk-ı eṭrāfı daᶜvet ve nice müddet żiyāfetler idüp āḫer (4) bir gice zifāf itdürüp ve şeh-zāde kemāl-i mertebe ᶜayyāş imiş. Bā-ḫuṣūṣ (5) leyle-i zifāf-ı kāmrānī ol gice ᶜayş u ᶜişreti ḥadden efzūn idüp (6) bu ḳadar ricāl-i devlet şeh-zādeyi cümle kāh-ı ᶜarūsa īṣāl idüp (7) kendüleri ḫānelerine ᶜavdet eylediklerinde şehzāde farṭ-ı mestlikden (8) ḫāne-i ᶜarūsda

ārām itmeyüp ṭaşra çıkup mestāne ṣaḥrāya (9) düşüp gezerken ḳabristān-ı Yahūda uğrar. meger Yahūdīler mezārı laḥd imiş (10) ve ol gice mezārda bir pīrezen Yahūdī mürd olup getürmişler, (11) āyīn-i bāṭılları üzre laḥde ḳoyup bir iki şemᶜ daḫı yaḳup yıḳılup (12) gitmişler. Şeh-zāde mestlik ile laḥd-i Yahūdīyi ḥaclegāh-ı ᶜarūs ẓannıyle (13) pīrezen-i Yahūdīyi duḫter-i pādişāh ḳıyās idüp der-āġūş idüp (14) ḫᵛāba varmış. Ol dīn ü devletüñ āyīn ü erkānı vaḳt-i seḥerde cümle (15) ricāl-i devlet ve vüzerā-yı mülk ve millet gelüp şehzādeyi alup ḥamāma (16) götürmek ᶜādet imiş. Cümle cemᶜ olup gelürler şeh-zādeyi ḫāne-i ᶜarūsda (17) bulmayup perīşān-hāl u sergerdān olup eṭrāfı ve eknāfı (18) cüst ü cūy idüp arariken nā-gāh şeh-zādeyi mürde-i pīrezen-i Yahūdiyye (19) ile mezāristān-ı Yahūdīde bulup bī-dār iderler. Şeh-zāde kendüye gelüp (20) görür ki cümle erkān-ı devlet ve vüzerā vü ümerā kendüye naẓar iderler ve kendü (21) pīrezen-i Yahūdiyye lāşesine ṣarılup yatur. Ne rütbe-i şermendeligi (22) mülāḥaẓa ile idrāk olunur ḥālāttandur. İnsān daḫı bu ᶜālem-i beşeriyyet (23) mestligi ile şeb-i ᶜarūs ᶜömründe zen-i mürde-i Yahūd lāşesinden (24) cīfe olan dünyāya ṣarılur iken nā-gāh ecel ṣabāḥı olduḳda ervāḥ-ı evliyā ü enbiyā-yı ᶜiẓām ve ecdād u ābāᵓ kendünüñ ḥāline nāẓır olduḳlarını **[23a]** (1) ve kendünüñ maḥbūbı olan kim oldığını müşāhede eyledikde ne derecelerde (2) mużḍarib olup ne ḥāle girecegini ol vaḳtde idrāk ider. Li-münşiᵓhi (3)

[Beyt]

Der-perde sad cemīle tū ez-mest-i bī-ḫudī

Der-ber-keşīde ḫᵛace-serāy burehne-rā[155]

[Beyt]

Der-merātib ser-be-ser kerde ᶜubūr

Pāye pāye z'aṣl-i ḫud uftāde dūr[156]

(5) Ş: Mārrü'z-zikr olan merātibdendür ki yaᶜnī şüᵓūnāt-ı ẕātiyye aᶜyān-ı ṯābite (6) ve ᶜālem-i miṯāl ve ᶜālem-i ervāḥ ve ᶜālem-i ecsām ve ᶜālem-i insāniyye-i cāmiᶜāye (7) varınca bu merātibi başdan başa geçüp refte refte aṣlından dūr u baᶜīd (8) düşdi. Her ne ḳadar bu merātib ve taᶜayyünātı dūr ider ise ol rütbe ḥicābı (9) keṯāfet peydā idüp

[155] "Sen yokluk sarhoşluğundan dolayı yüzlerce güzel perdedesin, Hoca ise çıplak tabiatı çekmede." Tercüme için bkz. Mollâ Câmî, **Ney'in Feryâdı (Ney-nâme)**, (Çeviri ve şerh Hocâ Neş'et, haz. Üzeyir Aslan), Sufi Kitap, İstanbul 2007, s.64.

[156] "Mertebeleri baştan başa geçmiş; basamak, basamak aslından uzaklaşmıştır."

bī-gāneligi ve maḥrūmluġı ziyāde olur aṣla vusūlda. (10) Erbāb-ı kemal iki ṭarīḳ ile bu yola gitmişlerdir: Biri cehriyye ki ricᶜ[at]-i ḳahḳarī (11) itdikleri yola gitmişler ve aṣllarına vāṣıl olmuşlar, biri daḫı ṭarīḳ-i ḫafiyye (12) aṣḥābıdır ki bunlar hemān vech-i ḫāṣṣaya teveccüh ile maḳṣūdlarına (13) vāṣıl olmuşlardır. ***Et-turuḳu ilallāhi bi-ᶜaded-i enfāsi'l-ḫalāyıḳ***[157] (14) mışdāḳınca kaᶜbe-i maḳṣūdına vāṣıl olmuşlardur. Ḥaẓret-i Cāmī bu (15) muḳaddimāt-ı laṭīfeᵃi beyāndan ṣoñra Ḥaẓret Mevlevī'nüñ neyistān güftārına muvāfıḳ ne (16) güzel buyurmuşlar:

[Beyt]

Tābetīġ-i furḳatem bubrīdeend

Ez-nefīrem merd u zen nālīdeend

Ş: Nāy dir ki, insān-ı kāmildür, ol dem ki tīġ-i firḳatle beni neyistān-ı aṣliyyeden, ki (18) taᶜayyün-i ṯānīdür, ki ayırdılar ve aṣl-ı ḥaḳīḳatden firāḳ ile cüdā ideliden (19) berü benüm āh u zārımdan merd [ü] zen feryād [ü] fiġāndadurlar. C:

[Beyt]

Kist merd esmā-yı Ḫallāḳ-ı Vedūd

K'an buved fāᶜil der-etvār-ı vucūd

Ş: Yaᶜnī merd muᶜāmele-i tenāsülde (21) fāᶜil ve ṣāḥib-i nuṭfe olduġı gibi mevcūdāt fāᶜil ve müẓāhir (22) mümkinātdaki ḳable'l-vücūd ᶜadem iẓāfī dirler ki bālāda tafṣīl olundıġı (23) üzre anda aᶜyān-ı ṯābite ile taᶜbīr olunur. Yaᶜnī vücūd-ı ᶜilmiyye ile mevcūd (24) ve vücūd-ı ġaybiyye ile maᶜdūm bunlar münfaᶜil olmada ve vücūda maẓhar olmada (25) ḳābiliyyetde zen gibi olmaġla buna zen ile taᶜbīr ve tefhīm olundı. Ḥāṣıl merd **[23b]** (1) kimdür? Esmā-yı Ḫallāḳ-ı Perverdigārdur, fāᶜil olmaḳdan. Zen nedir? Aᶜyāndır, münfaᶜil (2) taṣarruf olunmada. Bu merd [ü] zen esmā-yı aᶜyān mertebe-i insāniyyede ki bunlar (3) daḫı aṣllarından cüdādurlar. Bizüm nāy ve nefīrimüzden bu ᶜālem-i insānda (4) feryād u fiġān iderler, dimek olur. C:

[Beyt]

Şud girīban-gīrşan ḥubbu'l-vaṭan

İn buved sırr-ı nefīr-i merd u zen

Ş: Ḥubbu'l-vaṭan girībānlarını ṭutmuşlar (6) vaṭan-ı aṣliyye firāḳından merd [ü] zen esmā vü aᶜyān feryādınuñ sırr u hikmeti budur. (7) Bu bir esrārdur ki aġyārdan kemāl-i derece iḫtirāz lāzımdur. (8)

[157] "Allah'a, yaratılmışların nefsleri adedince yollar vardır."

Beyt

Ṣaḳın dāġ-ı ġamuñ açma añа kim ḥālini bilmez

Bu bir verd-i nihāl-i derddür her yerde açılmaz

(9) *guft Ḥażret- Monlā-yı Rūm kāşif-i muşkilāt-ı ḫuṣūṣ u ᶜumūm*

(3) Meṯnevī

Sīne ḫᵛāhem şerḥa şerḥa ez-firāḳ

Tā be-gūyem şerḥ-i derd-i iştiyāḳ

(12) *Ve lemmā infeṣele'l-ervāḥu min-mertebeti'l-ḥaḳīḳati ve veṣele ilā-ḳademi'l-beşeriyyeti* (13) *fe-yeḳūlu ene eṭlubu bi-ᶜālimi'r-rabbāniyyi ṣabebe minhu ṯemarete'l-ᶜışḳi ve'l-ᶜilmi ve'l-kemāli* (14) *erşedenā ve ḫalleṣenā min-muzaḫarafāti'n-nasūti ve zehebnā ile'l-vaṭani'l-aṣliyyi* (14) *ve hāẕihi mevcūdun fī'l-ᶜālemi kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***iẕā leḳītum şecereten min-eşcāri'l-cenneti*** (15) ***fe-ḳᶜudū fī-ẓıllihā ve kulū min-eṯmārihā*** *ḳalū ve keyfe yumkinu hāẕā fī-dār-ı dunyā* (16) *yā Resūlallāhi ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***iẕā leḳītum ṣāḥibe'l-ᶜilmi fe-keennemā leḳītum*** (17) ***şecereten min-eşcāri'l-cenneti*** *el-murādu minhu el-murşidu'l-kāmilu maᶜna'l-beyt*[158] Derūn-ı mā-sivādan (19) ḫālī ve nefeḫāt-ı Ḥaḳ'la mālī ve füyūżāt-ı İlāhiyye'yi ḥāvī olan (20) bir mürşid-i ᶜālī-rütbet ve vālī-velāyet ārzū iderim ki derūn-ı pür-melālimde (21) olan derd-i iştiyāḳ ḥāl-i şānını şerḥle bast-ı ḥāl ve ᶜarz-ı esrār ideyim. (22)

Beyt

Göñül bir sīne ister kim firāḳ odına yanmışdur

Ki şerḥa şerḥa olmışdur yanup derd-i dilārādan[159]

Li-münşiᵓhi: Vücūdum ney gibi ṣurāḫ ṣurāḫ (24) olsa da āh itmem; muḥabbetden dem urdum, incinmek olmaz belālardan.

---

[158] "Rûhlar hakîkat âleminden ayrıldığı ve ilk insanlığa ulaştığı zaman, "ben, Rabbi bilen; aşkın, ilmin ve kemâlin semeresi damlayan bir âlim istiyorum ki beni irşâd edip bu zâhirî âlemden, aslî vatanıma götürsün. Ve o, bu âlemde mevcuttur, Peygamberimizin şu sözü gibi: ***Cennet ağaçlarından bir ağaç bulduğunuz zaman gölgesinde oturunuz ve meyvesinden yiyiniz.*** Dediler ki, *Ya Resulallah dünyada böyle bir ağaç yoktur*. Peygamber aleyhis's-selâm, ***Bir ilim sahibi bulduğunuzda cennet ağaçlarından birini buldunuz demektir,*** diye buyurdu. Beytin mânâsı:*"*

[159] Şerhe konu olan beytin Yazıcıoğlu Mehmed tarafından yazılan manzum tercümesidir. Ayrıca bkz. A. Çelebioğlu, "Mevlânâ Tesîri", **Töre**, 1978, S. 91, s.7.

Derece-i Şevḳ ü İştiyāḳı Beyāndur

Şevk ü iştiyak luġatde nefsüñ bir nesneye çekinüp **[24a]** (1) ārzū ḳılmasına dirler ve ıṣṭılāḥda, *Eş-şevḳu hubūbu'l-ḳalbi ilā-ġāʾibin,* (2) dimekle taʿrīf iderler. Yaʿnī şevḳ ḳalbüñ istemesidür ve ṭalebde ḥareket (3) ḳılmasıdur ġāib olan maḥbūb cānibine. İmām Faḫru'd-dīn-i Rāzī Tefsīr-i Kebīr'inde (4) ***velleẕīne āmenū eşeddu ḥubben lillāh***[160] āyet-i kerīmesinde *Maʿna'ş-şevḳi* (5) *ilallāh*[161] mesʾelesinde buyurur ki *iʾlem enne'ş-şevḳe lā-yuteṣavveru illā ilā-şeyʾin* (6) *udrike min-vechin ve lem-yudrek min-vechin fe-emma'lleẕī lem-yudreku aṣlen* (7) *felā-yuştāḳu ileyhi ve mā-udrike bi-kemālihi lā-yuştāḳa ileyhi ṯumme inne'ş-şevḳa ile'l-meşūḳi* (8) *min-vecheyni eḥaduhumā ennehu iẕā raʾahu ṯumme ġāba ʿanhu işṭāḳa ilā-* (9) *ruʾyetihi ve'ṯ-ṯānī en yerā veche maḥbūbihi ve lā-yerā sāʾire maḥāsinihi fe-yeşteḳḳu* (10) *ilā en yenkeşife lehu mā lem-yerehu ḳaṭṭ ve'l-vechāni cemīʿan yuteṣavverāni fī-ḥaḳḳillāhi* (11) *Teʿālā*[162] Yaʿnī taḥḳīḳen şevk mutaṣavver olmaz illā şol şeyʾe ki ol şeyʾ (12) min-vechin müdrek ola min-vechin müdrek olmaya; ammā şol şey ki (13) aṣlā müdrek olmaya aña iştiyāḳ olunmaz. Zīrā bir kimse bir şaḫṣ görmese (14) ve sözün işitmese ve vaṣfın bilmese aña iştiyāḳ taṣavvur olunmaz ve (15) bi-kemālihi idrāk olunanda iştiyāḳ olunmaz. Pes maʿşūḳa iki vech üzredir: (16) Birisi budur ki ol maʿşūḳı göresin baʿdehu senden ġāʾib olduḳda (17) anuñ rüʾyetine müştāḳ olasın, ṯānī budur ki bir kimse bir maḥbūbınuñ cemālini (18) göre velākin sāʾir muḥassenātını görmeye ancaḳ müştāḳ ola ol maḥbūbdan (19) görmedigi maḥāsinüñ inkişāfına. Bu iki vech cemīʿen Cenāb-ı Ḥaḳ'da (20) mutaṣavver olur ve vech-i evvelüñ tevfīḳi budur ki sālikān-ı rāh-ı Ḥaḳ ʿālem-i (21) *elest* ḫiṭābında Rabb'lerini gördiler ve *belā* diyüp iḳrār ḳıldılar. Pes bu ʿāleme geldükde (22) beşeriyyet hicāb olup bunlar ol müşāhededen dūr ve ol rüʾyet (23) bunlardan mehcūr oldı. Pes bunlar bu dünyāda ol rüʾyete ʿāşıḳ (24) oldılar ve ol liḳāya ʿarż-ı iştiyāḳ ḳıldılar. *Ve innemā yekūnu'ş-şevḳu ilā-ġāʾibin* (25) *ve metā yeġību'l-ḥabību ʿani'l-ḥabībi ḥaṭṭā yeştāḳu*[163] diyen ʿazīzlerüñ kelāmı **[24b]** (1) min-vechin becā degüldür. Zīrā egerçi maḥbūb-ı ḥaḳīḳī vaḥdāniyyeti cihetinden ve kemāl-i ḳurb-ı (2) cemāliyye ve ẓuhūrāt-ı ġayr-ı mütenāhiyyesi cīhetinden ʿāşıḳ aña müştāḳ olmadan (3) ḫālī olmaz.

[160] "Mü'minler Allah'ı şiddetle severler." (Bakara, 2/165)
[161] "Allah Teâlâ'ya İştiyak Duymanın Mânası"
[162] Çevirisi, takip eden satırlarda verilen bu kısım için ayrıca bkz. Fahreddin Er-Râzî, **Tefsîr-i Kebîr**…, C. 4, s. 186.
[163] "Asıl şevk gâ'ib olanadır, sevgili ne zaman gâ'ib oldu ki ona iştiyak duyayım."

Beyt

Şaribtu'l-ḥubbe kāʾsen baʿde kāʾsin

Ve lā-nufīde'ş-şarābu ve lā-ruviyet[164]

diyen bu mertebede ʿadem-i ḳanāʿate ve kemāl-i iştiyāḳa işaret (5) eyler. *Ve ḳāle ekṣeru'l-meşāyiḫīne şevḳu'l-muşāhedeti eşeddu min-şevḳi'l-ġayūbeti* (6) *fe-yekūnu'l-ʿāşıḳu ḥāle'l-ġaybūbeti muştāḳen ile'l-liḳāʾ ve yekūnu fī-ḥāli'l-liḳāʾi (7) muştāḳen ilā-zevāʾid ve mubāren mine'l-ḥabīb*[165] Pes bu ʿışḳ u şevḳ sebebiyle (8) müʾminler melāʾikeden tercīḥ olunur, zīrā anlarda ʿışḳ u şevḳ yoḳdur ancaḳ (9) her biri maḳām-ı maʿlūmede ʿibādet u ṭāʿāt ve tesbīḥ ü teẕkīr iderler. (10) Bu maʿnāyı Necmü'd-dīn Kübrā bir risālesinde ve daḫı Ḥüseyin Meybüdī (11) Dīvān-ı ʿAlī Şerḥi'nde Ebū'l-Ḥasan Ḫarakānī'den naḳl idüp ṣābit iderler (12) ve buyururlar ki *ḳāle El-Ḥasan El-Ḫarakānī ṣaʿadtu ile'l-ʿarşi li-aṭūfe* (13) *bihi fe-ṭuftu ʿaleyhi elfe elfe ṭavfetin ve raʾeytu ḥavāleyhi ḳavmen yeṭūfūne* (14) *ḥavle'l-ʿarşi muʿcebū min-surʿat-i ṭavāfi ve mā-aʿcebenī ṭavāfuhum fe-ḳultu men* (15) *entum ve mā-hāẕihi'l-burūdetu fi'ṭ-ṭavāfi ḳālū naḥnu melāʾiketun ve naḥnu nūrun ve hāẕā* (16) *ṭabʿunā fe-ḳālū ve menente ve menhāẕihi's-surʿatu fe-ḳultu enā Ādemiyyun ve fī-nūrun* (17) *ve nārun ve hāẕihi's-surʿatu min-netāʾic-i nāri'ş-şevḳi.* Yaʿnī Ḥasan Ḫaraḳānī didi ki (18) ben rūḥāniyyetle ʿarşa çıḳdum ṭavāf itmeden ötri. Pes anuñ eṭrāfını (19) biñ kere biñ ṭavāf eyledüm ve anuñ ḥavālīsinde çoḳ ḳavm gördüm ki (20) anı ṭavāf iderler. Anlar benüm sürʿat-i ṭavāfımdan taʿaccüb itdiler. Ben anlaruñ (21) ṭavāfına taʿaccüb itmedüm. Pes ben anlara didim ki siz kimsiz ve ṭavāfda (22) bu bürūdet nedür? Anlar, biz melāʾikeyüz ve biz nūruz ve bu bizüm ṭabīʿatimüzdür, (23) biz bundan ġayriye ḳādir degülüz, didiler. Pes baña didiler ki sen kimsin (24) ve bu surʿat nedür? Didim ki ben ademīyem ve bende nūr-ı ʿışḳ vardır ve bu (25) sürʿat netāʾic-i nār-ı şevḳatdedür. Pes raḳṣ u devrānda daḫı fukarānuñ **[25a]** (1) şöyle olan devri bilā-şevḳ olandan ʿadem-i sürʿatde maʿlūm olur (2) vallāhü aʿlem. Ve daḫı şevḳe muḳābil bir de ḳalḳ vardır. Ḳalḳ, luġatde göñül (3) ṭarahlanup ṣabırsız ve muẓṭarib olmaġa dirler ve bu ḳavmüñ ıṣṭılāḥında (4) şol ḥāletde dirler ki sāliküñ ṣabrını isḳāṭ eyleye ve kemāliyle ıẓṭırābından (5) maḥbūbdan ġayrıdan firār eyliye ve ansız bir yirde ḳarār ḳılmaya. Nitekim (6) Şeyḫü'l-

[164] "Aşk şarabını kadeh kadeh içtim. Ne şarap tükendi ne de benim susuzluğum kandı."

[165] "Meşâyihin çoğu şöyle demiştir: *Müşâhededen hâsıl olan şevk, gaybûbet hâlinde olan şevkten daha şiddetlidir. Âşık gaybûbet halinde likâya iştiyak duyar. Likâ ve müşâhede hâlinde de sevgilinin daha yüce ve üstün tecellî, ihsân ve ikramlarına müştâk olur.*" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ** …, s. 410.

İslām ḥażretleri buyurur: *El-ḳalḳu taḥrīku'ş-şevḳ-i ṣāḥibuhu* (7) *naḥve'l-mahbūbi bienn yusḳiṭe ṣabruhu ḥattā lā-yuḳirra bi-dūnihi ve yefirru min-ġayrihi firāren yeżīḳu'l-ḥalḳu* (8) *ve yubġiżu'l-ḥalḳa ve yuleẕẕiẕu'l-mevte* Yaᶜnī ḳalḳ, şevḳüñ ṣāḥibini maḥbūb-ı ḥaḳīḳī (9) ṭarafına taḥrīk itmesine dirler. Andan ṣabr u ḳarārı ısḳāṭ (10) itmekle ḥaṭṭā ol maḥbūbsuz ḳarāra mecāl ḳalmaya ve andan ġayrıdan istiḥyās u firār (11) eyleye, mevti leẕīẕ eyleye. Ekṣeri bu ḥālet-i ḳalḳ ᶜuṣṣāḳa ḥīn-i semāᶜda çoḳ (12) vāḳiᶜ olur. Anuñçün bilā-iḫtiyār ızṭırāb ḳılup ḥattā ṣol mertebeye varur ki (13) kendüyi pāre pāre ḳıla ve kendideñ ḫalāṣ ola, maḥbūbını bula.

(4) Meṣnevī
Her kesī k'ū dūr mand ez-aṣl-ı ḫᵛīş
Bāz cūyed rūzgār-ı vaṣl-ı ḫᵛīş

(16) *Ve hāẕihi işāretun ilā-ṣuvari'l-esmāᵓi İlāhiyye ve hiye meẓāhiru cemīᶜu'l-eşyāᵓi meṣelen* (17) *kāneti'l-melāᵓiketu maẓhare'l-ismi's-Sebbūḥi ve'l-Ḳuddūsi ve li-hāẕā ḳāle'l-melāᵓiketu* (18) ***ve naḥnu nusebbiḥu bi-ḥamdike ve nuḳaddisu leke*** *ve kāne'ş-Şeyṭānu maẓhare'l-ismi'l-Muḍilli* (19) *ve'l-Mutekebbiri ve'l-ᶜAzīz fe-lihaẕa ḳāle* ***fe-bi-ᶜizzetike ebā ve'stekbera*** *ve kāne'l-insānu maẓharan* (20) bi-*cemīᶜi'l-esmāᵓi ve baᶜżuhum maẓhare'l-ismi'l-Hādī ve baᶜżuhum Muḍillen ve baᶜżuhum* (21) *kāne ᶜāṣiyen ve hāẕe'l-beytu işāretun ilā-seyri'l-ᶜurūci ve'r-rucūᶜi ve huve ᶜalā-ḳısmeyn* (22) *el-evvelu seyru'l-ızṭırārī ve'ṣ-ṣānī iḫtiyārī yaᶜnī el-vaṣlatu ilallāhi yekūnu* (23) *bi'l-iḫtiyāri ve huve maḳbūlun mine'l-ızṭırārī ve aḥvāli ḳısmi'ṣ-ṣānī mecḥūlun* (24) *fi'l-arżi ve maᶜlūmun fi's-semāᵓi kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu innellāhe şerāben uᶜidde* (25) *li-evliyāᵓihi iẕā şeribū sekirū ve iẕā sekirū ṭābū ey ṭahuru mine'l-vāṣ* **[25b]** (1) *el-nefsāniyyeti ve iẕā ṭābū ṭāşū ey ḫaffefū min-ṣiḳali'l-vucūdi ve iẕā ṭāşū ṭārū* (2) *ilā-evci'l-maᶜānī ve'l-ḥaḳāᵓiḳi ve iẕā ṭārū ṭarabū ey naşaṭū ṣumme ḳāmū hāmū ey* (3) *ḳāmū fī-ᶜālemi'l-maᶜānī ve taḥayyerū ṣumme şaḫḫaṣu başarū ey irtefeᶜat eᶜyunuhum ve ebṣarū* (4) *ᶜacāᵓibe melekūti's-semāvāti ve'l-arḍi ṣumme ẕābū ey ḫaluṣū mine'l-beşeriyye kānū* (5) *ṣāfiyen ṣumme beleġu vaṣalū ve iẕā vaṣalū beḳav ey beleġū ilā-mertebeti'l-vaḥdeti* (6) *ve ṣārū bāḳīne billāhi ve vāṣilūne ilā-sukrāni'l-ḥāḳīḳati lā-yefhemū kelāme'n-nāsi* (7) *ve li-hāẕā ḳāle Ebū Yezīd enā ukellimullāhe munẕu ṣelaṣīne seneten ve'n-nāsu yeẓunnūne ennī* (8) *ukellimuhum ve hāẕā ḫamrun ᶜuriża li'n-Nebiyyi*

ᶜaleyhi's-selām fī-leyleti'l-Miᶜrāci el-ḳadaḥāni (9) *fīhā el-ᶜaselū vāḥidun fīha'l-lebenū ve nūdiye min-surāḳāti'l-ᶜizzeti yā Muḥammed iḫter* (10) *fī-hāẕeyni'l-ḳadeḥeyni ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu iḫtertu'l-lebene ve aḫbaᵓtu'l-ḫamra* (11) *ey estertu lāḥiyāren metā*[166] *ḳāle'ş-Şeyḫu fī-Futūḥāti'l-Mekkiyye*

Şiᶜr

Es-sekru aḳᶜadenī ᶜale'l-ᶜarşi'l-muḥīṭi'l-mustaṭīr

Ve eskere'l-ḳavme devru keᵓsin ve kāne sekrī mine'l-mudīr

Ḳad ḳale ḳablī şāᶜirun ve huve'l-ᶜalīmu bihi'l-ḫabīr

Fe-iẕā sekirtu fe-innenī rabbu'l-ḫavernaḳi ve's-sedīr

Ve iẕā ṣaḥavtu fe-innenī rabbu'ş-şehvīyeti ve'l-baᶜir

Buyururlar ki sekr-i ilāhī (15) beni oṭurtdı ᶜarş-ı muḥīṭ u mustedīr üzre ve ḳavī şarāb-ı ilāhī ile (16) memlū olan keᵓs-i ṣūret meskūr ḳıldı. Benim sekrim anı müdīr olan Ḫālıḳ-ı Ḳadīr'den (17) oldı. Taḥḳīḳen didi benden evvel bir şāᶜir ki ol sekre ᶜalīm u ḫabīrdür (18) şol vaḳtde ki ser-ḫoş ola. Taḥḳīḳ ben rabb-ı Ḫavernaḳ u Sedīr'em ve şol (19) vaḳtde ki ᶜaḳla gelem. Taḥḳīḳ ben mālikem şöyle ve baᶜīrem şāᶜirüñ sekri ṭabiᶜīdür (20) ve Ḫażret-i Şeyḫ'üñ buyurdığı sekr mekr-i İlāhī'dür. Nitekim ol Ḫażret, bu iki sekri (21) taᶜrīf idüp buyururlar: *Ḳāle's-sekru'ṭ-ṭabīᶜiyyu huve mā-teciduhu'n-nufūsu mine'ṭarabi* (22) *ve'l-iltiẕāẕi ve's-surūri ve'l-ibtihāci bi-vāridi'l-emānī ve's-sekru'l-ilahiyyu elleẕī ḳāle* (23) *fīhi Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***Allāhumme zidnī fīke taḥayyuren*** *ve's-sekrānu* (24) *ḫayrānu ve kullu ḫālin lev-yūleẕu ṭarben ve basṭen ve ifşāᵓe's-sırri fe-leyse bi-sukrin fe's-sekru* (25) *el-ilahiyyu ibtihācun ve surūrun bi'l-*

[166] "Bunlar, esmâ-yı ilahiyyenin suretlerine işarettir ve o bütün eşyada zâhir olur. Mesela, melekler Kuddus ve Sebbuh isimlerine mazhardır ve bunun için melekler şöyle dediler: ***Biz sana hamdeder, seni tesbih ve takdis ederiz*** (Bakara, 2/30). Şeytan ism-i Mudıll ve Mütekebbir ve ve Aziz isimlerine mazhardır. Bu yüzden şöyle dedi: ***Senin izzetin için*** (Sâd, 38/82), ***yüz çevirdi ve böbürlendi*** (Bakara, 34). İnsan, esmânın bütününe mazhar oldu. Bazıları Hâdî, bazıları Mudill ismine mazhar oldu. Bazıları âsî oldu. Bu beyit seyr-i uruc ve rücû'a işarettir. Bu iki kısımdır. Birincisi seyr-i ıztırârî ve ikincisi seyr-i ihtiyârîdir. Yani Allah'a vuslat ihtiyârîdir, ihtiyârî olan ıztırârî olandan daha makbuldür. İkinci kısımın ahvali yeryüzünde meçhul, gökyüzünde malumdur. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Allah Teâlâ'nın evliyası için hazırladığı bir şarap var ki, onu içtiklerinde sarhoş olurlar***, sarhoş oldukları vakit nefsanî kirlerden temizlenirler, ne zaman nefisleri kirlerden temizlenirse yükleri hafifler, yükleri hafiflediği vakit mânâ ve hakîkatin en yüksek derecesine ulaşırlar, bu dereceye ulaştıkları vakit en yüksek coşkuya ulaşırlar, yani mânâ ve hayret âlemine çıkarlar. Hayretten gözleri fırlar. Gökyüzü ve yeryüzü melekutunun acayiplikleri onlara gösterilir. Sonra beşerîlikten kurtulurlar, saflaşırlar. Sonra vahdet mertebesine ulaşırlar, Allah ile ölümsüzleşirler ve hakikat sarhoşluğuna ulaşırlar. O sarhoşluğa varanlar insanların konuşmalarını anlamazlar. Bunun için Ebû Yezid şöyle demiş: *Otuz senedir Allah'la konuşuyorum, insanlar sanıyorlar ki onlarla konuşuyorum.* İşte bu şaraptan Mirac Gecesi'nde Peygamber Efendimize sunuldu. Efendimize iki kadeh sunuldu. Birinde bal diğerinde süt vardı. ***Ya Muhammed bunlardan birini seç***, denildi. Efendimiz şöyle buyurdu: ***Ben sütü seçtim, şarabı sakladım***, yani ona göz ucuyla bile bakmıyorum."

kemāli ve lā-yuḳāsu sekru'l-ḳavmi fī-ṭarīḳillāhi ᶜalā- **[26a]** (1) *sekri'l-şāribi'l-ḫamri fe-innehu rubbemā evreşe baᶜḍu men yeşrebu bihi ġammen ve bukāᵓen ve fikreten* (2) *ve yusemmūnehu sekrānen ve hel hāẕā lā-yekūnu fī-sukri'ṭ-ṭarīḳi ve ḳāle baᶜżuhum es-sekru* (3) *ḫālun yuşāribuhu ilā-suḳūṭi't-temāluki fi'l-maṭrabi ve hāẕā min-maḳāmāti'l-muḥibbīne* (4) *ḫāṣṣeten fe-inne ᶜuyune'l-fenāᵓi lā-yeḳbeluhu ve menāzilu'l-ᶜilmi lā-tebluġuhu intihā kelāmuhu*[167] (5)

Gelelüm mışraᶜ-ı evvelde olan *dūr* lafẓına. ᶜArābīde ġurbet ıṭlāḳ olunur. (6) ᶜAmrubnu ᶜĀṣ bu ḥadīṯ-i şerīfi Ḥażret-i Nebī ᶜaleyhi's-selāmdan rivāyet (7) buyurur: *Ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***eḫabbu'l-ᶜibādi ilallāhi el-ġurabāᵓu ḳālu meni'l-ġurabāᵓu*** (8) ***yā Resūlullāhi ḳāle el-ferrārrūne bi-dīnihim yuḥşerūne maᶜa ᶜĪsā'bnu Meryeme yevme'l-ḳıyāmeti*** **(9)** ***ve men māte ġarīben feḳad māte şehīden***[168] feḥvāsınca ölseler şehīd olurlar. Bu güne (10) ġarīb, meşhūr u müteᶜārif olan ġarībdür ammā ᶜinde'l-evliyāᵓ aṣıl ġarīb (11) ya ḥālen veyāḫud ᶜilmen ve ᶜirfānen ġarīb olandur. Pes ḥālen ġarīb olan (12) ne güne kimesnelerdür? *Ḳāle el-ġarību ḥālen huve reculun ṣāliḥun fī-zemānin fāsidin* (13) *beyne ḳavmin fāsidīn ev ᶜālimin beyne ḳavmin cāhilīn ev ṣadīḳun beyne ḳavmin munāfiḳīn* (14) *ve hāẕā mine'l-ġurabāᵓi'd-dīn ṭūbā lehum*[169] ᶜAleyhi's-ṣalātu u ve's-selām ḥażretleri (15) bunlar ḥaḳḳında üç kere ***fe-ṭūbā li'l-ġurebāᵓ***[170] buyurdu. Nitekim Ebū Hureyre ḥażretleri (16) Hażret-i Nebī ᶜaleyhi's-selāmdan rivāyet buyururlar: *Ḳāle ᶜaleyhi's-selamu* (17) ***inne'd-dīne bedāᵓe ġarīben ve seyeᶜūdu kemā bedāᵓe fe-ṭūbā li'l-ġurebāᵓi fe-ṭūbā li'l-ġurebāᵓi fe-ṭūbā*** (18) ***li'l-ġurebāᵓi*** *ḳāle*

---

[167] "Sekr-i tabiî, nefislerin almış olduğu lezzetler ve sürür ibtilasından vürud eden sekr halidir. Sekr-i ilahîye gelince o, Resulullah aleyhi's-selamın şöyle buyurduğu gibi: ***Allah'ım, benim sana olan müşahedemde hayretimi artır.*** Buradaki *hayretimi artır*dan murat, sana olan sekrimi artır demektir. Eğer bir kimse sarhoş olduğunu ifade ediyor ve aynı zamanda, bast ve kabz halini taşımıyor ve ilahî sırlara vasıl olamıyorsa, o sarhoş değildir. İlahî sekr, ilâhi kemalin verdiği bir kendinden geçiş ve mutluluktur. Allah'ın kemaliyle sarhoş olanların sekri, içkinin etkisiyle sarhoş olanların sekrleriyle asla kıyas edilemez. Zira, içkiyle sarhoş olanlara, gam, üzüntü ve elem gibi duygular isabet eder ve bunu sekr olarak isimlendirirler. Bu tarikat sarhoşluğu değildir. Bazıları şöyle dediler: *Sekr, ilahî coşkudan kendini alamama, coşku anında kendine hakim olamama halidir. Bu makam muhibbîne hastır.* Çünkü fani gözler onu kabul etmezler, ilim mertebesinde olanlar bile bu mertebeye ulaşamazlar. Sözünün sonu."

[168] " Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Allah'ın en sevgili kulları gariplerdir***. *Kimdir garipler Yâ Resullullah*? (diye sordular). ***Dini için halktan kaçan kimselerdir ki bunlar kıyamet günü Meryem oğlu İsa ile haşr olunacaklar, garip olarak ölen, muhakkak ki şehit olarak ölür***, diye buyurdu."

[169] "Hâlen garip olan kimseler, fâsid olan ve günahların bolca işlendiği bir zamanda sâlih olan kimselerdir, ilmen garip olan kimseler; cehaletin diz boyu olduğu zamanda âlim olan kimselerdir veya münafık bir kavim içerisinde, dosdoğru olan kimselerdir. İşte bunlar, kendilerine 'müjdeler olsun' müjdesinin sunulduğu kimselerdir."

[170] "Müjdeler olsun o gariplere."

İbn Mālik inne ehle'd-dīni fi'l-evveli kānū ġurabāᵓe yunkiruhu'n-nāsu (19) *ve lā-yuḫāliṭūnehum ve kāne taᶜbetuhum beyne eḳāribihim ke-ᶜīşi'l-ġurabāᵓi ve seyekūnu keẕā fi'l-āḫireh*[171] (20)

Beyt

Bā-tū pūşīde ḥāletīst mera

Ki durusteş beyān nemī-dānem[172]

Be-işāret-i ḫadīṯ ḫᵛāhem guft ki

Ġarībem zebān nemī-dānem[173]

Anuñ içün Şeyḫü'l-İslām (22) Ḥażretleri,

[Beyt]

Fe-ġurbeti'l-ᶜārifi ġurbetu'l-ġurbeh

Li-ennehu ġarībun fi'd-dunyā ve'l-āḫireh[174]

(23) Ḥażret-i Mevlānā daḫı,

[Beyt]

Ḫod ġarībī der-cihān çun şems nīst

Şems bāḳī key hiç ū-rā ems nīst[175]

beytiyle bu ġurbete işāret kılur ki ehl-i dünyā (25) ve ehl-i āḫiret şems-i ḥaḳīḳat olanlaruñ mertebesine maḥrem olmadıḳlarından **[26b]** (1) iḫbār eyler.

(5) Meṯnevī

Men be-her cemᶜiyyetī nālan şudem

Cuft-i bed-ḥālān [u] ḫoş-ḥālān şudem

(3) Yaᶜnī derūn-ı mā-sivādan ḫālī ve nefḫā-yı İlāhiyye ile mālī olan mürşid-i ᶜālī-rütbet (4) ve vālī-vilāyet dir ki ben merātib-i sülūkda her bir mertebede esrār-ı neyistān-ı

[171] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: ***Bu din gariplerle başladı ve ileride gariplerle yükseltilecek; öyleyse müjdeler olsun o gariplere, müjdeler olsun o gariplere,müjdeler olsun o gariplere*** Müslim/145)**.** İbn Malik şöyle dedi: *Din ehli olanlar önce gariplerdi. İnsanlar onları inkar ediyorlardı ve onlarla bir arada olmak istemiyorlardı. Akrabaları arasında yabancılar gibi hakîr görülüyorlardı. Âhirette de öyle olacak.*"

[172] "Benim hâlim sana karşı kapalıdır, doğrusunu açıklayamıyorum."

[173] "Hadisin işaretiyle söylemek istiyorum; çünkü garibim, dil bilmiyorum."

[174]"Ârif olanın gurbeti gurbetin de gurbetidir. Çünkü o, hem dünyada hem âhirette gariptir."

[175] "Dünyâ'da, gariplikte güneş gibi olan yoktur; güneş bâkîdir, ona hiç emsal yoktur."

ḥaḳīḳīden (5) gūyān oldum ve ᶜışḳ-ı eḥadiyetle nāle ḳıldım ve her bir mertebenüñ (6) ahālīsinden nīk ü bed ile cüft oldum ve ṣoḥbet ḳıldım. Yine herkes baña (7) kendü ẓannından yār oldı. *Ve hāẕe'l-beytu merbūṭun bimā baᶜdehu el-murādu bi'l-cemᶜiyye* (8) *cemᶜiyyetu'l-vaᶜẓi ve't-teẕkīr ve ḫūş-ḥālān el-ᶜulemāᵓu'l-ᶜāmilūne ve bed-ḥālān* (9) *ehlu'l-ᶜiṣyāni kemā ḳāle* ***fe-ẕekkir fe-inne'ẕ-ẕikra tenfeᶜu'l-muᵓminīne*** *ḳaddeme bed-ḥālān* (10) *ᶜalā-ḫūş-ḥālān fe-kāne baᶜīden mine'l-irşādi fe'l-irşādu lāzimun ᶜaleyhi kemā ḳālellāhu* (11) *Teᶜālā fī-kelāmihi* ***ẓālimun li-nefsihi ve [minhum] muḳtaṣidun ve sābiḳun bi'l-ḫayrāti*** *ḳāle* (12) *İbn ᶜAṭāᵓin ḳaddeme'ẓ-ẓālima liᶜellā yeᵓise min-faẓlihi ve aḫḫare's-sābiḳa li-yuᶜallimehu enne'l-muntehā* (13) *lillāhi TeᶜālāveLā-yeᵓse min-raḥmetihi ve li'l-murşidi ᶜale'l-murīdi nuṣḥun ᶜalā-merātibihim* (14) *ve hāẕihi'l-beyt ẕu'l-vecheyn yustefā min-ẓāhirihi min-vechihi ve min-bāṭınihi* (15) *min-ciheti kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***ḫammirū*** *ey settirū* ***āniyetekum ve evkū*** *ey* (16) *irbiṭū enfīsekum* ***ve eġliḳū ebvābekum*** *yaᶜnī ḫammirū min-cinānikum ve evkū bi-lisānikum* (17) *ve eġliḳū ebvābe şifāhikum ve hāẕe'l-beytu işāretun ilā-ṭarīḳi'l-melāmiyyeti el-melāmī* (18) *huve'lleẕī lā-yuẓhiru ḫayren ve lā-yuẓhiru şerren*[176] ᶜĀṣī ẓuhūr-ı maᶜṣiyyetden niçe ḫavf (19) u ḥaẕer eylerse bunlar daḫı ẓuhūr-ı ṭāᶜat ve maẓanna-yı velāyet olmadan eyle (20) ḥaẕer iderler. Selef-i meşāyiḫuñ meşhūr sözlerindendür ki buyururlar: *Lā-yeṣilu* (21) *maḳāme'ṣ-ṣıdīḳīne reculun ḥatta yeşhedu fīhi elfu ṣadīḳin ennehu zindīḳun*[177] ve bu (22) Melāmiyye'nüñ muḥaḳḳiḳlerinüñ ḫilāf-ı şerᶜ-i şerīf baᶜżı ᶜamel iẓhār eylemelerinden (23) murād, ᶜinde'l-ḫalḳ isḳāṭ-ı cāh u menzilet ve izāle-i nebāhat u şöhret (24) ḳılmalarından ḍolayıdur.

Mesnevī

Çun ḫarābāt āmed ān pīr-i ecel

Ez-ḳudūmeş cumle meyhā şud ᶜasel[178]

---

[176] "Bu beyit sonrası ile bağlantılıdır. *Cemiyyet*ten murat, va'az ve zikir cemiyeti; *hoş-hâlân*dan murat, ilimleriyle amel eden âlimler ve *bed-hâlân*dan murat ise isyan ehlidir. Şöyle buyrulduğu gibi: ***Sen yine de öğüt ver, çünkü öğüt mü'minlere fayda verir*** (Zariyat, 51/55). *Bed-hâl*i *hoş-hâl*den öne aldı, çünkü o irşaddan uzaktı ve onun da irşada ihtiyacı vardı. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır*** (Fatir, 35/32). İbn Ata şöye dedi: *Zâlimi ye'se kapılmasın diye önce zikretti. Hayırda öne geçmek için yarışanları da sonraya bıraktı ki nihayetin Allah Teâlâ olduğunu ve rahmetinden ye'sin olmadığını öğrensinler diye.* Mürşidden, müridin mertebelerine göre nasihattir. Ve bu beyit iki yönlüdür. Zâhiri, bir yönden; bâtını birkaç yönden açıklanır. Efendimizin de dediği gibi: ***Örtün,*** *yani setr edin;* ***pencerenizi,*** *yani nefislerinizi bağlayın.* ***Kapılarınızı bağlayın,*** *yani kalplerinizi örtün, ağızlarınızı kapatın.* Bu beyit melamiyye tarikatına işarettir. Melamî odur ki hayrı ve şerri izhar etmez."

[177] "Bir kimseye hayatı boyunca bin sıddık, zındık demedikçe, o kimse sıddıkiyet mertebesine çıkamaz."

[178] " Ulu şeyh mey-hâneye geldi, bütün şaraplar gelişinin hürmetine bal oldu."

Neşr: Ol ṣāḥib-i saᶜādetüñ ḳudūm-ı **[27a]** (1) mübārekleriyle mey-ḫāne[de] olan cümle mey ᶜasel-i muṣaffā oldı. Ḥattā meşāyiḫ-i Melāmiyye'nüñ (2) kibārından baᶜżısı ictināben mine'ş-şöhret ve'r-riyā ve āfāti'n-nefs ve'l-hevā (3) fıḳh mesᵓelesinden bir mesᵓele ḳıyās idüp buyuru[r]lar ki *iẕācāze li-men* (4) *ġaṣṣa bi-luḳmatin min-ṭaᶜāmin ḥelālin en yusīġehā bi-curᶜatin mine'l-ḫamri iẕā lem-yecidu* (5) *ġayrehu maᶜa enne taḥrīmehu maḳṭūᶜun bihi ve lā-yefūṭu bihā illā ḥayātun fāniyeh felim lā-yecūzu* (6) *miṣlu hāẕā iẕā teyaḳḳane sālikun bi-fevti'l-ḥayāti'l-bākiyeti febi'l-ūlā en yetfaᶜe'l-mażarrate'l-maᶜneviyye* (7) *bi-eyyi şeyᵓin kān.* Yaᶜnī bir kimsenüñ boġazına ṭaᶜām-ı ḥelālden bir loḳma (8) ṭursa ve anuñ ḳatında ḫamrdan ġayrı şeyᵓ bulunmasa cāᵓiz olur ol maḥallde aña (9) ḫamr şurb olunur. Bu mesᵓele eşbāh [u] neẓāᵓirde daḫı mesṭūrdur. Maᶜā-hāẕā (10) ḫamr nūş itmeyenüñ taḥrīmi maḳṭūᶜun bihdür ve ol boġazda ḳalan loḳma (11) ile fevt olmaz illā ḥayāt-ı fāniyye. Pes ḥayāt-ı fāniyyenüñ fevt olması (12) içün bu ḳadar ḥarāmı irtikāb cāᵓiz olıcaḳ niçün bu miṣillü ḥīlenüñ irtikābı (13) cāᵓiz olmaya şol vaḳtde ki sālik niyyet eyleye ḥayāt-ı bāḳiyyenüñ fevtine. (14) Pes bi-ṭarīḳı'l-evlā olur. Yaᶜnī bundan ḳıyās olsun ki evliyā-yı Melāmiyye (15) şurb-ı ḫamr ideler ve ḥaẓẓ-ı nefsle mey-ḫāneye gideler. Belki bunun şurbunda daḫı (16) iki vech buyurmuşlar ve Şerḥi't-Taṣarruf'da mesṭūrdur ki ol ẕevāt ki evliyāullāhdan (17) mertebe-i velāyete vāṣıl ve tebdīl-i aᶜyān bi-iẕnillāh mālik ola, (18) ḫalḳa ḳarşu kendüyi setr içün şarāb nūş ider gibi ola velākin içdigi (19) ᶜasel-i muṣaffādan aᶜlā ve şehd ü şekkerden aᶜlā ola, sekr virmeye; ḫuṣūṣen (20) nāsuñ ẓannı şarāb ola ḥaḳīḳatde şarāb degüldür ve bir vech daḫı budur ki (21) bir sālik göre ki kendüye ḫalḳıñ teveccühi var, ẕevḳ u sülūkdan anı māniᶜ (22) olurlar. Ol vaḳtde anlardan ḫalāṣ içün eline desti alup mey-ḫāneye (23) gider renginde ola veyāḫud mey-ḫāneden bāde ile destiyi ṭoldıra ve ḫalḳa (24) göstere ve kendüye ṭālib ü rāġib olanlara ᶜarż ide, vara bir cānibde anı (25) döke. Bu cümle ey āḫī, hep nefsüñ ḥaẓẓını ve āfātını izāle içündür **[27b]** (1) yoḫsa ḥaẓz-ı nefs içün ḥarām içen nekbetīler degüldür. Bu mertebe büyük ẕātlaruñ (2) ḥālidür ve bu mertebe ile tevḥīde vāṣıl olmuşlardır. Zīrā ḫalḳı aġyār görürler (3) ve anlardan ᶜamellerin iḫfā ḳılurlar ve anı ḫulūṣ bilürler. Maᶜa-hāẕā ***vucūdike ẕenbun lā-yuḳāsu*** (4) ***bihi ẕenbun āḫaru***[179]dur. Bu ṣıfatlar baḳiyye-i vücūd olmaġı meşᶜardur. Vücūd (5) görmek ise tevḥīdi muḫilldür. Nitekim ṣūfī mertebesinde olanlar ortada (6) ḫalḳı aġyār görmezler ve ḫalḳdan ḫayrāt u ḥasenātların iḫfā ḳılmazlar. Ol (7) ḫayrāt u ḥasenātı

[179] "Senin varlığın hiçbir günahla kıyaslanmayacak bir günahtır."

kendülerin daḫı bilmezler. *Lā-ḳudrete ᶜalā-ṭāᶜatillāhi illā bi-tevfīḳillāhi* (8) *ve lā-ḥavle ᶜan-maᶜṣiyyetillāhi illā bi-ᶜināyetillāhi*[180] dimeden ḫālī olmazlar. (9)

Sūfī mertebesinde olanlar muḫlaṣdurlar, bi-fetḥi'l-lām. Bu Melāmiyye ṭabaḳasında (10) olanlar muḫliṣdürler, bi-kesri'l-lām. Mā-beyninde tefāvüt pek çoḳdur ve bu Melāmiyye'den (11) iki ṭāᵓife vardır ki müteşebbihdürler: Biri müteşebbih-i muḥiḳḳdür ve bunlar ol (12) ᶜāşıḳ-meşreb olanlardır ki merāsim-i ᶜibādet ve zühhādla müteressim olmazlar ve ḫalḳa (13) ḳarşu ᶜibādet ve ṭāᶜāt ḳılmazlar ve nevāfil aᶜmāle çoḳluḳ muḳayyed olmazlar (14) ammā ferāᵓiżden ve vācibātdan bir şey terk itmezler. Hemān bize vācib olan budur, (15) diyüp iktifā iderler. Bu ṣınıf bī-riyā olduḳları cihetden Melāmiyye'ye müşābihdürler (16) ammā min-vech muḫālifdürler. Zīrā Melāmiyye nevāfil ve ferāᵓiżden bir daḳīḳa fevt (17) itmezler velākin anı ḫalḳdan setr iderler, ḫulūṣ bulsun içün ve biri daḫı (18) müteşebbih-i mübtıldür. Bunlar ol ḍāll u muḍill olan nekbetīdürler ki ribḳa-yı İslāmı (19) gerdenleründen dūr ve ᶜibādāt u ṭāᶜātı kendülerden mehcūr eylemişlerdür. Rūz u (20) şeb ser-ḫoşlar ve fısḳla medḥūşlar ve kendülerini Baḥr-ı Ḳulzüm zuᶜm idüp (21) ᶜ: ***Baḥr-ı Ḳulzum-rā zi-murdārā çe pāk,***[181] dirler.

Naẓm

Āteş İbrāhīm-rā ne-b'ved ziyān

Her ki Nemrūdest gū mī-ters ez-ān[182]

Neṣr kelāmı üzre: Ḫalḳ-ı Nemrūd kendülerini (23) İbrāhīm bilürler. ᶜĀşıḳlaruñ küfri īmāndur, diyü herze yirler ve ekṣeri bu (24) miṣillū şeyᵓle ḥüccet iderler.

Rubāᶜī

Her ne ki devlet teng şeved beng be-ḫūr

Bā-beng dū ḳadeh bāde-i gul-reng be-ḫūr

Ger īn ne-ḫūrī vü ān ne-ḫūrī ez-zuhdī **[28a]** (1)

Pes lāyıḳ kad seng buved seng be-ḫūr[183]

ᶜAcebdür ki Allāh ve Resūl buyurdıġı āyet (2) ve ḥadīṣi hüccet itmezler ve Ḥażret-i Pīr'üñ bu beytler ḥaḳḳında Meṣnevī'de nice maḥallde (3) buyurduḳlarını ṭutmazlar.

---

[180] "Allah'a itaat etmeye güç yetirmek ancak Allah'ın yardımıyla olur ve Allah'a isyandan dönüş ancak Allah'ın yardımıyla olur."

[181] "Bahr-ı Külzüm'e bir murdardan ne temizlik vardır?"

[182] "Ateş İbrahim'e zarar vermez; her kim Nemrud ise sen ona de, kork ateşten."

[183] "Mutluluğun azaldığında esrar iç. Esrarla birlikte gül renkli iki kadeh şarap iç. Zühdden dolayı onu da bunu da içmezsen senin hakkın taştır, taş ye."

Meṯnevī

Tū ki ḫud-rā kīc u bī-ḫud kerdeʾi

Ḫūn-i rez çe ḫūn-i mā-rā ḫᵛardeʾi[184]

Ḫᵛīşten-rā ᶜāşıḳ-i Ḥeḳ sāḫtī

ᶜIşḳ bā-dīv-i siyāhī bāḫtī[185]

Bāde-i Ḥaḳ rāst bāşed nī-durūġ

Dūġ ḫūrdī dūġ ḫūrdī dūġ dūġ[186]

(6) Neşr: Bu kimselerden çoḳ kimesne āḫirü'l-emr ᶜināyet-i İlāhī (7) rehber olup nedbe ve ināyet ḳılur ve ḳaṭᶜ-ı merāṭib idüp nice saᶜādete (8) irür ve nicesi bu iᶜtiḳādla gelür ve bu iᶜtiḳādla gider. *Neᶜūẕu billāhi min-hāẕā'l-iᶜtiḳādi*[187] (9) Ve bunların ekṯeri ṭarīḳ-i müstaḳīmden suḳūṭına sebeb ya evliyā-yı (10) kibāruñ esrār-āmīz olan güftārlarıdır veyāḫud bir mülḥid-i fāsıd-ᶜaḳīde ve bed-kirdāruñ (11) ıḍlālidür. Bilmezler ki evliyāullāh cevāmiᶜü'l-kelimdür. Bir kelāmı bu ḳavmüñ (12) ışṭılāḥı üzre söylerler ve andan nice dürlü maᶜānī ve ḥaḳāyıḳ murād iderler. (13) Meṯelā peymāne ve mey-ḫāne dirler ve andan ya eşyānuñ vücūdını veya mertebe-i aᶜlāyı (14) veyāḫud vücūd-ı evliyāyı murād iderler, maḥallüñ iḳtiżāsına göre teʾvīl olunur. (15) Ve mey ve mestāne ẕikr iderler. Andan murād, ᶜışḳ u ᶜāşıḳānı yād iderler. Meṯelā (16) Kemāl-i Ḫocendī bu beyti dimişler. Muḥammed Şīrīn ki beyne'n-nās meşhūr u (17) müteᶜārif olan El-Ḥācc Bektāşī Velī ḥażretlerini inkār itmişler. Āḫer bir yere (18) cemᶜ olup Kemāl-i Hocendī anı ḥaml eylemişler. Ol beyt budur:

Naẓm

Çeşm eger īnest u ebrū īn ü zulf u çehre īn

El-vedāᶜ ey zuhd u taḳvā el-firāḳ ey ᶜaḳl u dīn[188]

Neşr: Çeşm, ᶜayna; ᶜayn, ẕāta dirler. Ebrū, ḥācibe; (21) ḥācib, ḥicāb idici dimekdür. Pes murād, eger ey maḥbūb-ı ḥaḳīḳī ẕāt-ı tecellī (22) eylemede bu ẕātdur ve ṣıfāt daḫı anı sāʾir olmada bu ṣıfātdur. Pes perhīzkārlıġa (23) ve anı zāhid ve tārik olmaġa el-

[184] "Sen kendini nasıl oluyor da ahmak, dalgın gösteriyorsun? Üzümün kanı nedir? Sen bizim kanımızı içmişsin."
[185] "Kendini Allah âşıkı gösteriyorsun ama kapkara Şeytan'la aşkbazlık ediyorsun."
[186] "Hak şarabı doğrudur, yalanı yok. Sen ise şarap değil ayran içmişsin, ayran içmişsin, ayran içmişsin."
[187] "Bu itikattan Allah'a sığınırım."
[188] "Göz eğer buysa, ebru bu, zülf ve çehre böyle ise; zühd ve takvâya elveda, ey akıl ve din hoşça kal."

vedāᶜ ve ᶜiḳāl mertebesinde olan (24) ᶜaḳla daḫı el-vedāᶜ ve dīn-i taḳlīde daḫı el-vedāᶜ ki dīn-i ḥaḳīḳī müşāhede-i Ẕāt (25) ve ṣıfātdır. Pes mürġān-ı İlāhī'nüñ āvāzların ṣūret-perestlere ḳuṣūr-ı fehmden **[28b]** (1) añlamayup her bir ṭabīᶜatine muvāfıḳ ve meşrebine münāsib teᶜvīl iderler. (2) Ḥażret-i Mevlānā bu ḫuṣūṣda buyurdılar:

Meṯnevī

Ṣūret-i āvāz-i murġest īn kelām

Ġāfilest ez-ḥāl-i murġān merd-i ḫam[189]

Kū Suleymānī ki dāned leḥn-i ṭeyr

Dīv gerçi mulk gīrūd hest ġeyr[190]

Neşr: Ve ṭarīḳ-i Mevleviyyede nice (5) kimseler daḫı ceẕbeye düşmüşlerdür ve mecẕūb olmuşlardır. Mecẕūblaruñ (6) muḥaḳḳıḳleri ol kimselerdür ki ceẕbe-i Ḥaḳ anlara ġalebe idüp anları tedbīr (7) ve taṣarruflarından alup mustaġraḳ-ı baḥr-ı eḥadiyyet olmuşlardur ve tedbīr u tedārükden (8) ḳalmışlardır. Müteşebbih-i muḥiḳḳ oldur ki gāhī ᶜaḳlına ceẕbe ġalebe idüp müstaġraḳ (9) ve mīhedet olurlar ve gāhī ᶜaḳla gelüp yine tedbīr ü tedārük ve ᶜibādāt u ṭāᶜāt (10) ḳılurlar. Ve müteşebbih-i mübṭil oldur ki beng u afyon ve şarābla ᶜaḳl zāᵓil ḳıla (11) ve şeyṭān ḫayāliyle kendüyi mecẕūb-ı Ḥaḳ zuᶜm eyleye ve ḫalḳa evliyā ne bu cümlenüñ (12) merātib ve meşārib ve meẕāhibine ṭarīḳımızdan bir kimesne vāḳıf olduḳdan soñra (13) ḫilāfete müstaḥaḳ olur ve bunları irşāda ḳādir olur. Zīrā ḫalīfe müstaḫlefüñ (14) ᶜaleyhüñ aḥvāl u merātibine saḳaṭāt u varṭātlarına ᶜālim gerekdür, (15) vallāhu aᶜlem bi'ṣ-ṣavāb. Ol ṭāᵓife-i mübṭile ki ṣalātdan fāriġ ve ṣavmdan (16) ᶜārī ve ḥayādan berī olup aḥkām-ı şerᶜ-i şerīfe müteᶜalliḳ eḥādiṯ-i (17) Nebī'yi münkir yolunda olurlar. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***eṣ-ṣalātu miftāḥu'l-cenneh***[191] (18) ***eṣ-ṣalātu ᶜimādu'd-dīn fe-men eḳāmehā eḳāme'd-dīne ve men hedemehā hedeme'd-dīn***[192] (19) *ve* ***en taᶜbudallāhe keenneke terāhu fe-in lem-tekun terāhu ve innehu yerāke***[193] *ve ḳāle Ḥażret-i ᶜAlī* (20) ***lem-aᶜbud rebben lem-erahu***[194] *ve ḳālellāhu Teᶜālā fī-ḥadīṯi'l-ḳudsī* ***ḳasemtu'ṣ-***

[189] "Bu söz, kuşların seslerinin sûretinden ibarettir. Ham kişi kuşların ahvâlinden gâfildir." Beyitteki *merd* kelimesi, metinde *merdüm* şeklindedir. Vezin gereği böyle okunmuştur.
[190] "Nerede bir Süleyman ki kuş dilini anlasın. Şeytan da saltanat sürer ama o olamaz"
[191] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *Namaz, cennetin anahtarıdır.*"
[192] "Namaz dinin direğidir. Kim onu ikame ederse/kılarsa dinini ayakta tutmuştur. Kim onu yıkarsa/terk ederse dinini yıkmıştır."
[193] "Allah Teâlâ'yı görür gibi ibadet et, sen her ne kadar O'nu göremezsen de, O seni görür."
[194] "Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: *Görmediğim rabbe tapmam*."

ṣalāte (21) ***beynī ve beyn-i ᶜabdī nişfeyn fe-nişfuhā lī ve nişfuhā li-ᶜabdī fe-iẕā ḳāle'l-ᶜabdu*** (22) ***bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm yeḳūlullāh ẕekerenī ᶜabdī ve iẕā ḳāle el-ḥamdulillāhi rabbi'l-ᶜālemīn*** (23) ***yeḳūlullāh ḥamedenī ḥamdī ve iẕā ḳāle er-raḥmānu'r-raḥīm yeḳūlullāh*** (24) ***eṣnā ᶜaleyye ᶜabdī ve iẕā ḳāle mālik-i yevmi'd-dīn yeḳūlullāh meccedenī ᶜabdī*** (25) Bu maḥalle gelinceye dek cemīᶜān Ḥaḳ içün olandur. ***ve iẕā ḳāle'l-ᶜabdu iyyāke*** **[29a]** (1) ***naᶜbudu ve iyyāke nestaᶜīn yeḳūlullāhu Teᶜālā hāẕā beynī ve beyn-i ᶜabdī ve li-ᶜabdī māseᵓel***[195] (2) Yaᶜnī *naᶜbudu* Ḥaḳḳ'a maḫṣūṣ olandur, *nestaᶜīn* ᶜabde ᶜābid olandur. ***ve iẕā*** (3) ***ḳāle'l-ᶜabdu ihdina'ṣ-ṣırāṭe'l-musteḳīme ṣırāṭe'l-leẕẕīne enᶜamte ᶜaleyhim ġayri'l-maġżūbi*** (4) ***ᶜaleyhim vele'ż-żāllīn yeḳūlullāh hāẕā li-ᶜabdī ve li-ᶜabdī māseᵓele***[196] (5) Yaᶜnī bu fıḳra ṣāfī ᶜabdüm içündür ve ᶜabdüm içün ṭaleb eyledigi murād (6) vardur. Pes, *el-muṣallī yunācī rabbuhu,* feḥvāsınca muṣallī her vaḳtde Rabb'isiyle (7) böyle münācāt eylemededür ve aña ᶜarż-ı ḥācāt eyleyüp mukāleme ḳılmadadur. (8) Pes gerekdür ki ᶜabd seyyidi ḥużūrında ḫużūᶜ ve ḫuşūᶜ üzere (9) ola, yemīn ü şimāle iltifāt itmeye ve ḳalbi Ḥaḳ'dan ġayrıya gitmeye; tā kim ᶜitāb-ı (10) Ḥaḳḳ'a müsteḥaḳ olmaya. Ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde vārid olmışdur ki Ebū Hureyre ḥażretleri (11) rivāyet iderler: *Ḳāle Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***iẕā ḳāme'l-ᶜabdu*** (12) ***ila'ṣ-ṣalāti fe-innehu beyne yedi'r-Raḥmān fe-iẕe'l-tefete'l-ᶜabdu ḳalben ev ḳāliben*** (13) ***ḳāle lehu'r-Rabbu ilā men teltefitu men huve ḫayrun leke minnī y'ebn-i ādem eḳbil ileyye*** (14) ***fe-enā ḫayrun leke mimmen teltefitu ileyh*** *kemā ḳale'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām iẕ raᵓā* (15) *reculen yaᶜbeṣu bi-leḥyatin* ***lev-ḫaşaᶜe ḳalbehu le-ḫaşaᶜat cevāriḥi*** *ve ḳāle* ***lā-ṣalāte*** (16) ***illā bi-ḥużūri'l-ḳalbi***[197] Ve bu āṣār-ı laṭīfeden behreyāb olmayup kendi zuᶜmlarınca (17) ṭarīḳ-i ġayr-i

---

[195] "Allah Teâlâ hadis-i kudsîde şöyle buyurmuştur: *Namazdaki ahitleşmeyi kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona*. Kul: *Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım*, deyince Allah: *Kulum beni zikretti*, der. Kul: *Hamd alemlerin Rabbine aittir*, deyince, Allah: *Kulum bana hamdetti*, der. Kul: *O, Rahman ve Rahim'dir,* deyince, Allah: *Kulum bana senâda bulundu*, der. *Âhiret gününün sahibidir*, deyince, Allah: *Kulum beni yüceltti,* der."

[196] "Kul: *Ancak O'na kulluk eder ve ancak O'ndan yardım dileriz*, dediği zaman Allah: *Bu benimle kulum arasındadır, kuluma istediğini verdim*, der. Kul: *Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalalete düşenlerin değil,* dediği zaman, Allah: *Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir,* der*."*

[197] "Resulullah aleyhi's-selam şöyle buyurdu: ***Kul namazına kalktığı zaman Rahman'ın elleri arasındadır. Sağına soluna iltifat ederse Rabbi ona şöyle buyurur: Ey Âdemoğlu, benden daha hayırlı olan kime dönüyorsun? Bana dön. Senin başkasına iltifatından Ben daha hayırlıyım***. Nebî aleyhi's-selamın namazda sakalıyla oynayan birini görünce şöyle buyurduğu gibi: ***Eğer onun kalbinde huşû olsaydı, uzuvları da sükunet üzere bulunurdu.*** Ve şöyle buyurumuştur: ***Kalp huzuruyla kılınmayan namaz namaz değildir.***"

müstaḳīmeye ẕāhib olup çalup çaġırmadan ḳalmaya. Bu maḥalle (18) münāsib meşāyiḫ-i ᶜiẓām ḳatı güzel buyurmuşlardur:

Şiᶜr

Taᶜṣi'l-İlāhe ve ente tuẓhiru ḥubbehu

Hāẕā ve Rabbī fi'l-ḳıyās-i bedīᶜu

İn kāne ḥubbuke ṣādıḳun le-eṭaᶜtehu

İnne'l-muḥibbe li-men yuḥibbe muṭīᶜu[198]

Neşr: Bu varṭaya düşenlerüñ (21) ekẕeri kelimāt-ı meşāyiḫüñ sırrını bilmediklerinden düşer ve teᵓvīl ü taḥḳīḳına ḳādir (22) olmayup żāhirine ḥaml ḳıldıḳlarından düşer ve baᶜżısı daḫı bu varṭaya (23) düşenlere ve ṣāḥib olmaġla bu girdāba giriftār olur. Mezāliḳ-i aḳdām olan (24) kelīmat çoḳdur ammā baᶜżısı bu muḫtaṣarda īrād eyledüm tā maᶜlūm ola ki mezlaḳa (25) olan kelām ne güne kelāmdur ve anlar ne ṭarīḳle teᵓvīl ḳılarlar. Ve baᶜżısı **[29b]** (1) Cüneyd ḥażretlerinüñ bu kelāmıyle ḥüccet ibrāz eylerler veyāḫud bunı (2) derūnında rāz ᶜadd idüp maḥrem olanlara söyler. Ol kelām, (3) *et-tevḥīdu isḳāṭu'l-iżāfāt,*[199] buyurduḳlarıdur. Pes bunlar teklīfāt (4) kendüñden isḳāṭ idesün, dirler; ammā bilmezler ki Ḥażret-i Cüneyd'üñ (5) bu kelāmından isḳāṭ-ı teklīfāt-ı şerᶜiyye lāzım gelmez. Zīrā iżāfātdan murād (6) ḫalḳa mużāf olan efᶜāldür, ḫayr u şerr her ne ise. Pes Ḥaḳḳ'ı tevḥīd (7) eylemek oldur ki ḫalḳdan ṣudūr eyleyen efᶜāl u aḥvālüñ mevcūd (8) ve ḫālıḳını Ḥaḳ bilesün. ***Vallāhu ḫaleḳekum ve mā-teᶜmelūn***[200] feḥvāsınca ḫalḳa (9) mużāf olan aᶜmālüñ cemīᶜisini ḫālıḳ Ḥaḳ'dur, diyesün. Pes tevḥīd (10) oldur ki ḫalḳdan ol iżāfātı isḳāṭ idüp ḫālıḳını Ḥaḳ bilesün. (11)

Ey aḫī, bu kelām daḫı çoḳ maᶜnā getürür ve nice esrār-ı ġāmıżayı cāmiᶜdür (12) velākin niẓām-ı şerᶜ-i şerīfe ḫalel viren nā-maḥremlere ve ḫāyinlere ḥüccet (13) olmasun diyü ketm olındı. Enbiyā vü evliyānuñ her biri maḥzen-i esrār-ı vaḥdet (14) iken esrār-ı rübūbiyyeti ifşā itmemişler ve ᶜubūdiyyet ve bendelikden ġayrı semte (15) gitmemişlerdür. Pes gerekdür ki sālik her ne ḳadar nūr-ı vaḥdete müstaġraḳ olsa (16) ḥadd-ı şerᶜden ve ᶜubūdiyyetden ṭaşra gitmeye, tā Ḥaḳḳ'uñ ism-i Muḍill'i ve mekkārlıgı (17) vaḥlüne batmaya. Ve baᶜżılar daḫı *el-faḳīru lā-yeḥtācu ilallāhi ve iẓā*

[198] "Hem O'nun sevgisinden dem vuruyor hem de Allah'a isyan ediyorsun. İşte sen işte Rabbim, kıyas açıktır. Sevgin gerçek olsaydı O'na itaat ederdin, çünkü seven sevdiğine itaat eder."
[199] "Tevhid izâfetlerin kaldırılmasıdır."
[200] "Ve sizi de, yaptığınız şeyleri de Allah yarattı." (Sâffât, 37/96)

temme'l-faḳru (18) *fe-huvallāh*[201] kelāmından gümrāh olmuşlardur ve imanların tebāh ḳılmışlardur. Dirler ki (19) faḳīr ki kemāl-i fenāya ire kendisünden eşer ḳalmaz ve Ḥaḳḳ'a muḥtāc olmaz ve şol vaḳtde ki (20) faḳr u fenā tamām ola. Pes ġayriyyet ber-ṭaraf olur; ol, Allāh olur. Ve daḫı (21) dirler ki çünki faḳr u fenā nihāyete vāṣıl ola ve sālik, ***mūtū ḳable en*** (22) ***temūtū,***[202] sırrına maẓhar ola teklīfāt-ı şer^{c}iyyeden ḳurtulur ve evāmir-i (23) mer^{c}iyyeden necāt bulur. Ve bu güne beytler ile her biri nefsüne hüccet ḳılur: (24)

Meşnevī

Şer^{c} behr-i zindegān u eġniyast

Şer^{c} ber-eṣḥāb-ı gūristān kucāst[203]

Murde ez-yek rūst fānī der-gezend

Sūfiyān ez-ṣed cihet **[30a]** (1) *fānī şudend*[204]

Ān gurūhī k'ez-feḳīrī bī-serend

Ṣed cihet z'an murdegān fānīterend[205]

Neşr: Pes kelām-ı evvelüñ cevābı budur: Meşāyiḫ buyurmuşlar ki (3) bu kelām şaṭḥiyyāt-ı fuḳarādur, ma^{c}mūlun bih degüldür; farż idelüm ki şaṭḥ olmamış. (4) Ḥaḳḳ'a muḥtāc olmayan faḳīre gelelüm ve faḳrı ne zamānda tamām olur anı beyān (5) idelüm: Ḥaḳḳ'a muḥtāc olmayan faḳīr oldur ki maḥżan fānī ola ve ṣırf (6) nūr-ı Ḥaḳ'la nūr ola. Ḥālā bedeni āteşe girse yanmaya ve ṣuya batmaya ve biñ (7) yıl meşelā ekl ü şürb itmeye. Farażā ḳatl eyleseler elem-i ḳatli bilmeye ve anı helāk (8) ḳılsalar aña ġam gelmeye. Celāl u cemālüñ anuñ yanında müsāvī ola, ġaẕābda (9) olmaḳ ile ṣafāda olmaġı farḳ itmeye. Zīrā Ḥaḳḳ'a muḥtāc olmayan fānīnüñ (10) ṣıfatı budur. Bu ise mevtāya maḫṣūṣ olup (11) ^{c}adem-i şu^{c}ūrdan ^{c}ibāretdür. Bir kimse ki daḫı ekl ü şürbüñ leẕẕetin bile ve ḥaẓẓ-ı nefsle (12) bedeni perveriş ḳıla, belki daḫı beşeriyyet ^{c}āleminde ola; ne ḥalle kendüyi (13) mevtādan ^{c}add eyler ve bu zu^{c}mla nefse ruḫṣat virüp kendüden isḳāṭ-ı (14) teklīf eyler? *mūtī* ḥükmüne varmaḳ ḳatī merdānelikdür. Ḳanda ḳaldı ki yüz derece (15) anlardan ilerü gidesün. *mūtī* ḥükmüne vāṣıl olanlaruñ ḥāli

[201] "Fakir, Allah'a ihtiyaç duymayandır; fakrı tamama erdiğinde de Allah'la beraber olur."
[202] "Ölmeden önce ölünüz."
[203] "Şeriîat, dirilerle zenginler içindir. Mezarlıktaki ölülere şerîat hükümleri uygulanabilir mi?"
[204] "Ölü, bir kere ölmüş bu âlemden geçip gitmiştir. Halbuki sûfîler yüz cihetten ölmüşlerdir."
[205] "Yokluktan kendilerinden geçmiş olanlar, yüz cihetten o ölülerden daha fânîdir."

budur ki eger (16) cemīᶜ-i ᶜālem anı pāmāl eyleseler idi ol nuṭḳa gelmeye ve muẓṭarib olmaya (17) ve eger anı ḍarb eyleseler kemāl-i fenāsından anı aşlā bilmeye. Bu ṣūretde mevt (18) ḥükmünde ol vaḳt teklīf-i şerᶜī kendüsünden sāḳıṭ olur. Mesāᵓil-i (19) fiḳhīde olur, bunuñ naẓīri budur ki bir kimse maġmiyyun ᶜaleyh olup yigirmi dört (20) sāᶜat üzerinden mürūr eylese baᶜde ifāḳat bulsa mürūr iden (21) evḳātlar içün ṣalātı iᶜāde itmez. Zīrā medār-ı teklīf ᶜaḳl içün idi. (22) ᶜAḳl selb oldıġı içün teklīf-i şerᶜī sāḳıṭ oldı. Ke-ẕālik bir ᶜabd (23) daḫı ceẕb-i İlāhī'de mevt derecesine vāṣıl olup beşeriyyet ve ᶜaḳl (24) kendüsünden selb olundıḳda ol ḥālde niçe teklīf-i şerᶜī kendüsüne (25) ᶜarż olunur mı? Olunmaz. Pes maᶜlūm oldı ki bundan müstebān **[30b]** (1) oldı ki ᶜibādāt u ṭāᶜat ehl-i fenādan isḳāṭı lāzım gelmez. Belki mertebe-i (2) ᶜaḳlda bir kimseden ferāᵓiż u vācibātuñ terki mümkin olmaz ve saḫīḥ faḳīr (3) olan ẕāt eger mertebe-i istiġrāḳa vāṣıl olsa ᶜaḳl u iḫtiyār (4) andan zaᵓil olsa Cenāb-ı Ḥaḳ anuñ aᶜżā vü cavāriḥini şerᶜ üzre (5) ḥıfẓ eyler. Andan ḫilāf-ı şerᶜ bir fiᶜl ṣādır olmaz, ḳanda ḳaldı ki ṣalātı (6) terk ideler. Meger ḳısm-ı evvelde olan mecẕūb ẓāhiri olup *dīvānā-* (7) *rā ḳalem nīst*[206]feḥvāsınca teklīf-i şerᶜīden muᶜāf ola, bu ṣūretde bir şeyᵓ (8) dilinemez ve bu ḥālüñ şāhidi Tefsīr-i Ḥaḳāyıḳ'da meẕkūr ve ekṣer kütüb-i (9) meşāyiḫde mestūrdur ki Ebu'l-Ḥasan Nūrī'den naḳl olunur: *Ḳāle fīhi inne* (10) *Ebe'l-Ḥaseni'n-Nūrī baḳiye fī-velehin sebᶜatu eyyāmin lem-yeᵓkul ve lem-yeşrab ve lem-* (11) *yenem yeḳūlu Allāh Allāh fe-uḫbira'l-Cuneydu bi-ẕālike fe-ḳāle unẓurū emeḥfūẓun ᶜaleyhi* (12) *evḳātuhu em lā fe-ḳīle innehu yuṣalli'l-farāᵓiże fe-ḳāle'l-ḥamdulillāhi'lleẕī lem-yecᶜal ᶜaleyhi* (13) *li'ş-Şeyṭāni sebīlen ṣumme ḳāle ḳūmū ḥattā nezurrūhu.*[207] Pes bu maᶜnā evliyānuñ (14) inde'l-istiġrāḳ maḥfūẓ olmasına delālet ider. Bu ẕikr olunan ṣarf-ı (15) tecellī-yi vaḥdet ẓuhūr eyleyüp *ᶜābid u maᶜbūd leke*[208] taᶜayyüni ve *sācid u mescūd leke*[209] (16) iᶜtibārı ve ᶜāşıḳuñ irāde vü iḫtiyārı bi'l-külliyye fānī oldıġına göredür (17) ki bu mertebede Ḥaḳ bunlaruñ kendülüklerin bi'l-külliyye alur ve edebe muḫālif (18) kārdan cāriḥaların ḥıfẓ ḳılur; ammā bundan esᶜab bir mertebe daḫı (19) vardur ki nūr-ı vaḥdet maᶜa-aḥkāmi'l-keṣret tecellī eyler ve mütecellā lehüñ vücūdını (20) ve irādetini ve iḫtiyārını min-

[206] "Dîvâneye kalem yoktur."
[207] "Ebu'l-Hasan-ı Nûrî hayret hâlinde yedi gün kaldı. Yemedi, içmedi, uyumadı; *Allah, Allah,* dedi. Cüneyd'e haber verdiler. Cüneyt; bakın namaz vakitlerinde de bu durum devam ediyor mu, etmiyor mu, dedi. Farzları kılıyor, dediler. Cüneyt, Allah'a hamd olsun, şeytan onu kandıramadı, dedi. Sonra, kalkın onu ziyeret edelim, dedi."
[208] "İbadet eden de kendisine ibadet edilen de sensin."
[209] "Secde eden de kendisine secde edilen de sensin."

vechin maḥv ehler ve min-vechin maḥv eylemez ki beşeriyyetüñ (21) daḫı ḥükmi ḳalur. Bu mertebede sālik beġāyet müteḥayyir olur. Nitekim bu mertebeye (22) münāsib İmām Ḳuşeyrī, Şiblī ḥażretlerinden naḳl iderler: *Ḳāme'ş-Şibliyyu* (23) *yevmen ila'ṣ-ṣalāti fe-lemmā şeraᶜa ḳāle yā veylāhu in ṣalleytu ceḥadtu ve in lem-uṣalli* (24) *kefertu fe-baḳiye zemānen ṭavīlen ṣumme ḳaḍā ṣalātehu.*[210] Bu kelāmuñ tevcīhi budur ki (25) ol zamānda ki Şeyḫ Şiblī ṣalāta ḥāżır oldı ᶜālem-i keṣretüñ ḥükmi ġālib **[31a]** (1) imiş. Pes ṣalāta şürūᶜ eyledikde ᶜālem-i vaḥdet münkeşif olup rüᵓyet (2) ider ki muṭīᶜ ü muṭāᶜ ve ᶜabd ü Rabb hep ber-ā-ber olmuş. Pes eger ṣalātı, ᶜābid (3) ü maᶜbūd muġāyirdür, diyü ḳılursa bu ḫod öyle degül ve bu taḳdīrce nūr-ı vaḥdete (4) münkir ü cāḥid olur ve eger maᶜbūd u ᶜābid ve sācid ü mescūd ᶜayn u eḥad (5) olmuş diyü ṣalātı terk eylerse kāfir olur. Pes bu maḳāmda evliyā (6) ḥayrān ḳalur ve bu mertebede Şeyḫ ḥażretleri dibāce-i Fütūḥāt'da ve Füṣūṣ'da (7) buyururlar:

[Ebyāt]
El-ᶜabdu Rabbun ve'r-Rabbu ᶜabd
Fe yā leyte şiᶜrī mine'l-mukellef

İn ḳultu ᶜabdun feẕāke meyyitun
Ev ḳulte Rabbun ennī yukellef

Maᶜnā-yı beyt: ᶜAbd Rabb'dür (9) ve Rabb ᶜabddür. Pes bu taḳdīrce n'olaydı ben bileydim ki mükellef kimdür? Eger (10) sen dirsen ki mükellef ᶜabddür pes ol ᶜabd min-ḥayṣi'l-ḥaḳīḳa fānī (11) ve meyyitdür. Ve eger sūᵓāl idersen ki; mükellef Rabb'dür, Rabb ne ḥālle mükellef olur? (12) El-cevāb: Bu beyt çoḳ kelāma müncer olur lākin saña icmālen şerḥ eyleyim (13) ki ḳalīl, keṣīre delālet eyleye. Ehlullāh dirler ki *lā-mevcūde illallāh,*[211] fehvāsınca min- (14) ḥayṣi'l-ḥaḳīḳa Cenāb-ı Ẕāt celle ve ᶜalādur ki esmā vü ṣıfātıyla mütecellīdür (15) ve bu ᶜālem-i keṣret anuñ esmā vü ṣıfātına maẓhardur. Pes ᶜabd daḫı bir maẓhardur. (16) Bu taḳdīrce ᶜabdüñ mirᵓāt-i vücūdunda ẓāhir olan Ḥaḳḳ'dur. Pes ᶜabd (17) kendüde ẓuhūr eyleyen tecellī iᶜtibāriyle Rabb'dür ve Rabb daḫı vücūd-ı muḳayyedden (18) ẓuhūr eyledigi cihetden ᶜabddür. Pes ḳaçan muvaḥḥidüñ şühūdı bu mertebeye (19) vāṣıl olsa eger nūr-ı vaḥdet ġalebe ḳılursa ᶜabd fānī ve meyyit görüp (20) cümlede Rabb'i müşāhede ḳılur; eger ālem-i keṣretüñ ḥükmi

[210] "Şibli bir gün namaz için kalktı. Namaza başladığı zaman; *Eyvah, namaz kıldığımda inkar ediyorum, kılmadığımda da küfre giriyorum*, dedi. Bu hâli uzun zaman sürdü sonra namazlarını kaza etti."
[211] "Allah'tan başka vücud sahibi yoktur."

ġalebe ḳılursa ᶜabdi (21) mükellef ve ᶜābid Rabb bulur ve eger vaḥdetle keṯret aḥkāmı maᶜan vücūdı ᶜabdde (22) ẓāhir olursa müteḥayyir ḳalur. Dir ki, *fe yā leyte şiᶜrī mine'l-mukellef.*[212](23)

Ḥāṣıl-ı kelām, bu maḳāmda keṯret-i ḳıyl ü ḳāl vardur. Erbāb-ı kemālüñ bu aḥvāli (24) guft [u] gūy ile beyān olunmaz ve kelāmları fehm olunup ᶜıyāna gelmez. Pes bir kimse bu mertebeye vāṣıl olmadıḳça bu leẕẕeti bulmaz, zīrā bu ḥālet-i vicdāniyyedür. Pes [**31b]** (1) mertebe-i beşeriyyetde ve dām-ı ᶜālem-i keṯretde giriftār olan ehl-i ᶜirfān, bu cümleden (2) ḥürr ü āzād olan ehl-i vicdānuñ ḥāline kendü ḥālini niçe ḳıyās ider ve kemal-i (3) vāṣıl olan ẕāt ile sebük-bārān olan şaḫṣ niçe müsāvī görür? (4)

Meṯnevī
Kār-ı pākan-rā ḳıyās ez-ḫod me-gīr
Gerçi māned der-nebişten şīr u şīr[213]

Tū ḳıyās ez-hᵛīş mī-gīrī vu līk
Dūr dūr uftādeᵊi bi'nger tu nīk[214]

(6) Neşr: Eger bir ṭālib daḫı nefs ve beşeriyyete mübtelā iken mücerred bu ẕikr olunan (7) ḥālete ve vaḥdet-i ẕāta ve ᶜālem-i keṯrete ᶜilm ü ᶜirfānı oldıġından nefsi (8) buña dise ki bu cümlede ẓāhir olan ve taṣarruf ḳılan Ḥaḳ'dur, pes (9) sen daḫı sāᵊir evliyā gibi bir āletsin. Anlardan baᶜżsından naḳl okunur ki (10) ḥīn-i istiġrāḳda ṣalāta iḳāmet itmemişler ve semt-i ᶜibādet ü ṭāᶜata (11) ᶜazīmet itmemişler. Senüñ daḫı bu mertebeñ istiġrāḳdur ki vaḥdetden (12) ġayrı görmezsin ve Ḥaḳ'dan ġayrı bilmezsin. Bu şekl-i ḫāṭıra mekr-i İlāhī (13) ve iġvā-yı şeyṭānīdür, Neᶜūẕu billāh. Ehlullāhdan hiç birisi emr-i şerᶜe (14) muḫālif ḫāṭıra itmezler ve şerᶜ-i şerīfe muḫālif olan semte gitmezler. (15) farażā bunlaruñ ḫāṭırına ve ḳalbine böyle bir efkār-ı nā-meşrūᶜ gelse anı mekr-i (16) İlāhī ve ḫavāṭır-ı şeyṭānī bilürler ve Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a andan istiᶜāze ḳılurlar (17) ve *eᶜūẕu bike minke yā Rabb*[215] dirler. pes mertebe-i beşeriyyete olan bi'l-külliye (18) nūr-ı Ḥaḳ olanlara niçe nefsini ḳıyās eyler? Anuñ içün Ḥażret-i Mevlānā (19) min-külli'l-

[212] "Keşke bilseydim mükellef olan kimdir."
[213] "Temiz kişilerin işini kendinle kıyaslama. Gerçi yazıda şir (aslan), şire (süt) benzer."
[214] "Sen kendince aklından bir kıyas yapmaktasın ama çok, pek çok uzaklara düşmüşsün; iyice bak."
[215] "Ya Rabb, senden sana sığınırım."

vücūh evlānā ṭālib kendü ḥālini anlara ḳıyās eylemesün diyü bu ebyāt-ı (20) şerīfe ile teʾkīd buyururlar:

Meṯnevī

Ey mirī-kerde piyāde bā-suvār
Ser ne-ḫʿāhī burd eknun pāy dār[216]

Guft Peyġamber ki ey ṭālib-cerī
Hān me-kun bā-hīç maṭlūbī merī[217]

Kāmilī ger ḫāk gīred zer şeved
Naḳış er zer burd ḫākister şeved[218]

Cehl āyed pīş-i ū dāniş şeved
Cehl şud ʿilmī ki der-nāḳış reved[219]

Her çi gīred ʿillet[ī] ʿillet şeved
Kufr gīred kāmilī millet şeved[220]

ve Şeyḫ Ḥażretleri (25) daḫı buyururlar ki

Naẓm

Sevfe terā iẕā tecellaʾl-ġubāru
Hel ferasun taḫteke em ḥimāru[221]

[32a] (1) Ḫuṣūṣen bir ḳavm cemāʿatle evḳāt-ı ḫamseyi terk eyleye şerʿen ālet-i ḥarble (2) anlaruñ üzerine varılup muḳātele itmek vācib olur. Eger yalñız bir kimse terk eylese (3) dünyāda taʿzīre müstaḥaḳḳ ve āḫiretde nār-ı ceḥīme vāṣıl olur. *Kema ḳāle ṣallalāhu* (4) *ʿaleyhi ve sellem* ***ittebiʿu's-sevāde'l-aʿẕam fe-inne'l-cemāʿate raḥmetun ve yedullāhi ʿale'l-cemāʿah*** (5) ***ve men şeẕẕe şeẕẕe fi'n-nāri*** Yaʿnī eger iʿtiḳādda ve eger edā-yı ferāʾiżde ehl-i (6) sünnet ve cemāʿate tābiʿ oluñ, zīrā cemāʿat raḥmetdür ve

[216] "Ey yaya olduğu halde süvari ile yarışan, sen bu yarışta kazanmayacak, onu geçemeyeceksin. İyisi mi, dur!"
[217] "Peygamber Efendimiz buyurdu ki: *Ey cüretli tâlip, sakın hiçbir matlûp ile mücadele etme!*"
[218] "Kâmil, toprağı tutsa altın olur; nâkıs, altını ele alsa toprak kesilir."
[219] "Bilgisizlik bile onun karşısında bilgi olur, nâkısın karşısında bilgi ise bilgisizlik kesilir."
[220] "İlletli, ne tutarsa illet olur; kâmil küfr tutsa millet olur."
[221] "Toz bulutu dağıldığında altındakinin at mı eşek mi olduğunu görürsün."

Ḥaḳḳ'uñ nuṣreti (7) ve niᶜmeti cemāᶜat üzredür. Şol men ki cemāᶜate tabiᶜ olmaya, anlardan (8) ḫāric ola cehenneme çıḳar. Ḫudā-yı Lemyezel ḥażretleri tāriki'ṣ-ṣalāt (9) ve'l-cemāᶜat olmadan maṣūn u maḥfuẓ eylesün, āmīn. ***bi'l-ḳalemi ve'n-nūn ve ma yesturūn***[222] *ve'selāmu ᶜale'l-murselīn*[223]

(6) Meṯnevī
Her kesī ez-ẓann-ı ḫod şud yār-ı men
Ez-derūn-ı men ne-cust esrār-ı men

(12) Yaᶜnī herkes kendü ẓannından baña yār oldı ve derūnımı bilmedi. Maḳṣūdun (13) bi'ẕ-ẕāt ne oldığını ḥaḳīḳatle bilmedi. *Lā-yuᶜallimuhum ḥakīḳate esrārī ve ḳāsū* (14) *ḥālī ᶜalā-ḥālihim bi'ẓ-ẓanni felā-yuḥkemu'ṣ-ṣeyᵓu bi'ẓ-ẓanni kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve inne'ẓ-ẓanne*** (15) ***lā-yuġnī mine'l-ḥaḳḳi şeyᵓen***[224] *ḳāle'l-Ḳāżī fe-inne'l-ḥaḳḳe huve ḥaḳīḳatu'ṣ-ṣeyᵓin* (16) *lā-yudreku illā bi'l-ᶜilmi ve lā-iᶜtibāra li'ẓ-ẓanni ve innema'l-ᶜibrete bihi fi'l-ᶜameliyyāti ve innemā* (17) *el-maḳṣūdu hahunā el-yaḳīniyyet*[225] *seᵓele Aᶜrābiyyun men Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi* (18) *ve sellem mā teḳūlu fī-reculin keṯīru'l-ᶜameli ḳalīlu'ẕ-ẕunūbi elā innehu yeᶜterihi'ṣ-ṣekku ḳāle* (19) *ᶜaleyhi's-selāmu le-yuḥbaṭanne ᶜameluhu fe-sekete'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām fe-ḳāle'l-Aᶜrābī* (20) *vallāhi leᵓin aḥbaṭe şekkehu ᶜamelehu ke-ẕālike yeḥbitu yeḳinehu ẕunūbehu ḳāle aṣabte* Maᶜnā-yı (21) şerīfi: İᶜrābīden biri suᵓāl eyledi: Baña ne buyurursunuz yā Resūlallāh şol (22) reculuñ ḥaḳḳında ki ẕünūbı ḳalīl ü ᶜamel-i keṯīr ola illā aña şekk iᶜtivār eyleye (23) yaᶜnī aḫẕ eyleye? Buyurdılar ki anuñ şekki ᶜamelin ḥabṭ eyler. Baᶜde iᶜrābī tekrār (24) ifāde eyledi ki ya şol reculuñ ḥaḳḳında ne buyurursuñuz ki ᶜamel-kalīl ve günāhı (25) keṯīr ola illā ola ki şekkden yaḳīn üzre ola? Pes Ḥażret sākit oldı. **[32b]** (1) İᶜrābī didi ki Allāh ḥaḳḳıyçün eger anuñ şekki ᶜamelini ḥabṭ eylediyse bunuñ daḫı (2) yaḳīnī günāhını ḥabṭ eyler. Ḥażret-i Risālet-maᵓāb Efendimiz selāsetle buyurdılar ki (3) iṣābet eyledüñ yā iᶜrābī.

---

[222] "Kaleme ve nûna ve yazdıkları şeylere andolsun ki..." (Kalem, 68/1)
[223] "Allah'ın selâmı elçilerinin üzerine olsun."
[224] "Sırlarımın hakikatini öğrenemediler ve zanla benim halim ile kendi hallerini kıyas ettiler. Zanla hüküm verilmez, Tıpkı Allah Teâlâ'nın buyuruduğu gibi: … ***şüphesiz zan, hak namına hiçbir şey kazandırmaz***..." (Yûnus, 10/36)
[225] "Kadı şöyle dedi: *Hak, ancak ilimle kavranabilen bir şeyin hakîkatidir. Hakîkî bilgilerde zanna itibar edilmez. Sadece uygulama ve amelde itibar edilir. Bundan kasıt yakîniyyettir.*"

Ve ᶜinde'l-meşāyiḫ yaḳīn ḥaḳḳında üç mertebe iṡbāt (4) iderler: Evvelā ᶜilme'l-yaḳīn oldur ki rusülüñ Cenāb-ı Ḥaḳ'dan münezzel olan her ne (5) ise aḥkām-ı şerᶜiyye ve umūr-ı dīniyyeden ḳabūl idesün ve umūr-ı uḫreviyyeden (6) ve ṣıfāt-ı İlāhiyye'den virdikleri ḫabere mūḳın olasun. Buña ᶜilme'l-yaḳīn (7) tesmiyye iderler. Nitekim Şeyḫ Ḥażretleri Fütūhāt-ı Mekkiyye'de bu maᶜnāya miṡāl (8) ḳurup buyururlar ki *inne ḳad ᶜalimnā ᶜilmen lā-yedḫuluhu şubhetun inna lillāhi beyten yusemmā Mekkehe* (9) *yeḥuccu'n-nāsu ileyhi kullu senetin ve yeṭūfūne bihi fe-hāẕā ᶜilmu'l-yaḳīni ṡumme iẕā şūhide haẕa'l-beyti* (10) *inde'l-vuṣūli ileyhi fe-hāẕā ᶜaynu'lleẕī kāne ḳable'ş-şuhūdi ᶜilmu yeḳinin ṡumme* (11) *iẕā ḥaṣele fi'n-nefsi bi-ruᵓyeti mālem yekun ᶜindehā ḳable ruᵓyetihi ẕūḳāᵓimin ṡumme feteḥallāhu* (12) *ᶜayne baṣīretihi fī-kevni ẕālike'l-beyti muḍāfen ilallāhi muṭāfen maḳṣūden dūne* (13) *ġayrihi mine'l-buyūti fe-ᶜilmu ᶜilleti ẕālike ve sebebihi bi-iᶜlemillāhi fe-kāne ᶜilmuhu bi-ẕālike ḥaḳḳen* (14) *lā-yeteẕelẕelu bi-eyyi şeyᵓin kāne ve ḳāle emīru'l-muᵓminīne ᶜAliyyu kerremellāhu vechehu ḥaḳḳu'l-yaḳīni* (15) *nūrun yuşriḳu min-ṣubḥi'l-ezel fe-yelūḥu ᶜalā-heyākili ehli't-tevḥīd*[226]

Ey ṣūfī, bu ḥadīṡ-i (16) şerīf fażīlet-maᵓābuñ oldıysa ḥalüñi ehl-i ḥāle ḳıyās idüp āh (17) u fiġān eyleme. Eger bilmek murād iderseñ Ḫıżr meşrebinde bir mürşīd-i kāmilüñ (18) dāmenine teşebbüs eyle, seni bu varṭādan ḫalāṣ eyleye. *Guft Ḥażret-i* (19) *Maḫdūm-ı Cāmī ḳuddise sırruhu's-sāmī ᶜaleyhi raḥmetu'l-Bārī:*

Beyt

Ṣūfī çi fiġānest mine'l-īni ile'l-īn

Īn nukte ᶜayānest mine'l-ᶜilmu ile'l-ᶜilm[227]

(21) *Yaᶜnī min-taᶜayyuni'l-evveli ile't-taᶜayyuni'ṡ-ṡānī ve min-dāᵓireti'l-ᶜilmi ilā-maḳāmi'l-ᶜayni*[228] (22)

[226] "İnsanlar Allah'ın bir evi olduğunu ve Mekke diye isimlendirildiğini bilirler, varlığından şüphe etmezler. Her sene hacc ederler ve onu tavaf ederler. Bu İlme'l-Yakîndir. Sonra bizzat gidip bu evi ziyaret ederler, varlığından şüphe duymadıkları yeri gözleriyle görürler. İşte bu Ayne'l-Yakîn'dir. O sırada Hakk basiret gözünü açar ve gönül gözüyle Allah'ın evinin hakikatini müşahede ederler. Diğer tüm binalardan farklı bir yapı olduğunu idrak ederler. Bu idrakin, ilmin sebebi Allah'dır. Bu ilim hakktır, sabittir, hiçbir şeyle sarsılmaz. Bu Hakke'l-Yakîn halidir. Müminlerin emiri Hazret-i Ali şöyle buyurdu: Hakke'l-Yakîn subh-i ezelden ışıldayan bir nurdur, ehl-i tevhid suretinde görünür."

[227] "Ey sûfî, *nereden nereye* diye ne figan edersin? Bu nükte açıktır ki, *ilimden ilime*."

[228] "Yani, taayyün-i evvelden, taayyün-i sânîye ve ilim dairesinden, görme makamına"

[Beyt]

Ma'l-ḥāṣılu fi'l-beyni çi ḫ^{v}āhī seferī kun

Ez-Ḫıżr bicū īn guher ez-mecme^{c}-i baḥreyn[229]

Ya^{c}nī kun seferu'l-ma^{c}nevī ḥattā vecedtu el-murşide'l-ḳāmil el-muşābih bi-Ḫıżr (24) *^{c}aleyhi's-selām ve huve cāmi^{c}u'l-^{c}ilmi'ẕ-ẓāhiri ve'l-bāṭını yuḫricu minhuma'd-durrū* (25) *kemā ẕukire fi'l-^{c}Avārifi innemā summiye's-seferu seferā li-ennehu yusfirū ^{c}ani'l-aḫlāḳi*[230] Sefer **[33a]** (1) iki ḳısmdur. Biri ṣūrī ve biri ma^{c}nevīdür. Aṣıl ehlullāh ḳatında maḳbūl (2) u maḳṣūd ola[n] sefer, sefer-i ma^{c}nevīdür. Ṣūrīde daḫı çok fevā^{ɔ}id vardur. (3) Cümleden biri, nefs me^{ɔ}lūfāt ü maḥẓūẓātından munḳatı^{c} olur ve şerbet-i (4) firāḳ-ı yārān u ḫullānı ba^{c}īd ḳılur. *men* ṣıfatla min-vechin leẕẕet-i fenā^{ɔ}ı bulur (5) ve mevte müsta^{c}īd olur. Ve bir fā^{ɔ}ide budur ki ṣıfat-ı ḫumūlı īrāṯ eyler ve ḫumūl (6) bī-nām olmaḳ ise ṭarīḳat-ı evliyānuñ rükn-i a^{c}ẓamıdur. *Ḳāle İbn ^{c}Aṭā* (7) *idfun vucūdeke fī-arḍi'l-ḫumūli ḥattā tefūze bi-eẕvāḳi'l-fuḥūl.* Ya^{c}nī vücūdını (8) bī-nāmlık zemīninde defn eyle tā merdān-ı İlāhī'nüñ eẕvāḳına fā^{ɔ}iz olasun. (9) Ve Bişr bin Ḥāriṯ'e bir kimse didi ki *evṣanī yā şeyḫu ḳāle iḫmil ẕikreke* (10) *ve aṭıb maṭma^{c}ake.*[231] Gelelüm sefer-i bātına: *El-musāfiru'l-bāṭını ve huve's-sābihu's-sā^{ɔ}iru* (11) *min-evṭāri'l-ġafālāti ilā-maḥalli'l-ḳurbāti ve mine'l-ef^{c}āli's-seyyi^{ɔ}eti* (12) *ile'l-ḥasenāti yeḳta^{c}u'l-mesāfāti'n-nefsāniyye ve'l-ġalavāti'ş-şehvāniyye ḥattā* (13) *yeṣile ilā-maḳām-i esrār-i Subḥāniyye ve muşāhedeti'r-Rabbāniyye* (14) Ya^{c}nī şol sāyiḥ ü sāyirdür ki ġafletler vaṭanından Ḥaḳḳ'uñ ḳurbanları maḥalline seyr ide ve ef^{c}āl-i (15) seyyi^{ɔ}eden ḥasenāta seyr eyleye. Nefsānī olan mesāfeler ve şehevānī olan (16) ṣaḥrāları ḳaṭ^{c} itmekle ḥaṭṭā esrār-ı Sübḥānī ve müşāhede-i Rabbānī maḳāmına vāṣıl (17) oluncaya dek. *Kemā ḳāle İbnu'l-Farıż:*

Naẓm

İsāfiru min-^{c}ilmi'l-yeḳīni ilā-^{c}aynihi

İlā-ḥaḳḳihi ḥayṯu'l-ḥaḳīḳātu riḥleti

---

[229] "*Nerede*'de hâsıl olan nedir? Mâdem ki onu arıyorsun sefere çık. Bu cevheri denizlerin birleştiği yerde Hızır'dan iste."

[230] "Yani Hızır aleyhi's-selam gibi bir mürşid-i kâmile ulaşıncaya kadar manevî sefer kıl ki onda zâhirî ve bâtınî ilimler toplanmıştır. Ondan inciler çıkar. Avârif'te şu şekilde zikredildiği gibi: *Sefere, sefer denilmesinin sebebi, ahlâkı ortaya çıkarmasıdır.*"

[231] "Ey Şeyh, bana tavsiyede bulun. O da, Tamahkâr olma ve iyi anıl, dedi."

Yaᶜnī ben müsāferet eylerüm ᶜilme'l-yaḳīnden (19) ᶜayne'l-yaḳīne, ḥaḳḳe'l-yaḳīne müsāferet eylerüm ki ḥaḳīḳat mertebesinedür (20) benim riḥletüm. *Kemā ḳāle'ş-Şeyḫu fi'l-Fütūḥāti iᶜlem enne'l-musāfire fī-ṭarīḳillāhi Teᶜālā* (21) *immā enyekūne musāfiren bi-fikrihi fi'l-maᶜḳūlāti ev musāfiren bi'l-aᶜmāli fe'l-musāfiru* (22) *bi-fikrihi fi'l-maᶜḳūlāti men ṭalebe'l-āyāti ᶜalā-vucūd-i ṣāniᶜihi ve meşhūdi* (23) *ḫālıḳihi ilā-ḥaḳḳi'l-yaḳīni ev ile'l-mevti s̲umme lā-yezālu yusāfiru bi-ḳaṭᶜi menāzili'l-berzaḫi* (24) *ilā en yentehī ilā-menzileti'l-baᶜti s̲umme yerkebu merkiben şerīfen yeḥmiluhu ilā-dār-i saᶜādetihi* (25) *ve emme'l-musāfiru bi'l-aᶜmāli musāfirun min-ᶜamelin ilā-ᶜameli'l-mevti ḳāle fi'l-Maᶜārif ersele* **[33b]** (1) *Z̲u'n-nūni'l-Mısrī ilā-Ebī Yezīdi'l-Besṭāmī reculen fe-ḳāle ḳul li-eḫī Ebī Yezīdin ilā-* (2) *mete'n-nevmu ve'r-rāḥiletu tevsāᵓeret ḳāle Ebū Yezīdin li'r-resūli ḳul li-eḫyi Z̲i'n-nūni er-reculu* (3) *men yenāmu'l-leyle kullehu s̲umme yuṣbihu fi'l-menzili ḳable'l-ḳāfileti fe-ḳāle Z̲u'n-nūni henīᵓen lehu hāz̲e'l-kelāmu* (4) *lā-tubelliġ aḥvālena ileyhi*[232]

Naẓm

Seyr-i dil kun seyr-i kull-rā hīn behel

Hest maḳṣūd ez-sefer īn ey meḳel[233]

Neşr: Sefer-i maᶜnevī ehlullāh ᶜindinde (6) dörtdür: Evvelā seyr ilallāhdur ki mertebe-i nefsden vucūd-ı ḥaḳīḳī canibine sefer (7) itmekdür. Bu sefer rū-yı vaḥdetden hicāb-ı keş̲ret mürtefiᶜ oldığı gibi müntehī olur. (8) Baᶜdehu sefer-i s̲ānī ḳılur ki aña seyr fīllāh dirler. Seyr fīllāh ṣıfātullāhla (9) muttaṣıf ve esmāullāh-ı ilāhiyle müteḫaḳḳık ve aḫlāḳullāhla müteḫalliḳ olmaḳdur ve cümle (10) ṣıfāt-ı beşeriyyeyi fānī ve mużmaḥil bulmaḳdur. Bu seferüñ nihāyeti vücūd-ı ᶜilmden (11) refᶜ-i niḳāb olup aña ᶜulūm-i ledünnī münkeşif olmakdur. Andan sefer-i s̲āliş̲ ḳılmadur ki (12) aña seyr maᶜallāh dirler. Seyr maᶜallāh, sāliküñ her rütbede Allāh'la olan seyridür. (13) Bu mertebeye, maḳām-ı ḳāb-ı ḳavseyni ev ednā dinür ki nihāyet-i velāyetdür ve bu seferüñ (14) nihāyeti, mertebe-i ᶜaynü'l-cemᶜde külliyetle eżdādı ẓāhiren ve bāṭınen maḥv

[232] "Şeyh'in Futûhât'ında dediği gibi: *Bil, Allah yolunun yolcusu ya fikri ile ya da amelleriyle sefer eder. Fikri ile sefer eden, aklından sanatçısının varlığını ve yaratıcısını müşahede etmek için delil talep eder, hakke'l-yakine veya ölünceye kadar. Sonra seferine berzah menzillerini kat ederek devam eder ve seferi, menzil-i ba'tta son bulur. Sonra bir şerefli bineğe biner ve onu saadet mekanına ulaştırır. Bu amel yolcusu kendi amelinden ölüm ameline yolcudur.* Maarif'te anlatıldığına göre Zünnûn El-Mısrî, Ebû Yezîd El-Bistâmî'ye bir adam gönderir ve ona, *Kervan göçtü, bu rahat ve uyku ne zamana kadar sürecek?* diye sor, der. Ebû Yezid elçiye şöyle cevap verir: *Kardeşim Zünnûn'a söyle, bütün gece boyunca uyuyan, kervandan önce evinde olur.* Zünnûn bu sözü duyunca şöyle der: *Kardeşim onu tebrik ederim. Bizim durumumuz bu seviyeye ulaşamadı.*"

[233] "Gönüle sefer kıl, diğerlerini bırak, seferden maksat budur."

bulmaḳdur. (15) Baᶜdehu sefer-i rābiᶜdür ki seyr ᶜanillāh dirler. Seyr ᶜanillāh, vaḥdetden keşret (16) ṭarafına olan seyrdür. Ṭālibleri tekmīl içün ve sālikleri terbiyye içün bu (17) sefere bekā baᶜde'l-fenā ve ṣaḥv baᶜde'l-maḥv ve farḳ baᶜde'l-cemᶜ daḫı dirler. Bu seferüñ (18) nihāyeti Ḥaḳ'dan ḫalḳa maᶜa'l-istikāmet rücūᶜ idüp vaḥdet[i] (19) keşretde ve keşreti vaḥdetde müşāhede itmekdür.

Ve min-ādābi's-seferi revā Zeyd bin (20) *Erḳām ᶜan-Resūlillāhi ᶜaleyhi's-selām* ***iẕā erāde eḥadukum seferen felyuveddiᶜ iḫvānihi*** (21) ***fe-innellāhe yecᶜalu lehu bi-duᶜāᵓihim el-berekete ve yaḥfeẓu dīnehu ve ᶜilmehu***[234] *ve revā Ebū Hureyrete* (22) *ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selāmu ḳāle inne reculen zāre eḫan lehu fī-ḳaryetin uḫrā fe-ersādehullāhu* (23) *ᶜalā-medrecetihi meliken etā ᶜaleyhi ḳāle eyne turīdu ḳāle urīdu eḫan lī* (24) *fī-hāẕihi'l-ḳarye ḳāle hel leke ᶜaleyhi min-niᶜmetin turīhā ḳāle lā ġayre ennī eḥbebtuhu* (25) *fīllāhi ḳāle fe-innī resūlullāhi erselallāhu ileyke bi-ennallāhe kad eḥabbeke kemā eḥbebtehu*[235] *ve ḳāle* **[34a]**[236] (1) *ᶜaleyhi's-selām* ***iẕā ḳadime eḥadukum mine's-seferi felā-yeṭruḳanne ehluhu leylen***[237] (2) *ve revā İbn Mālikin ᶜanhu kāne Resūlu lā-yaḳdimu mine's-seferi illā nehāren* (3) *fi'd-ḍuḥā*[238] *ve ḳale mā min-muslimeyni yelteḳıyāni fe-yeteṣāfeḥāni illā ġufira lehumā ḳable en* (4) *yeteferraḳan*[239] *ve ᶜan-Ebī Hureyrete ittefeḳan ᶜale'r-rivāyeti ᶜanhu ḳāle ḫaractu maᶜa-Resūlillāhi* (5) *ḫattā etā Cenābı Fāṭımete fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu eşumme lukaᶜun yaᶜnī Ḥasenen felem* (6) *yelbeş en cāᵓe yesᶜā ḫatta aᶜteniḳu kulle vāḥidin minhumā*

---

234 "Ve sefer adabıyla ilgili Zeyd bin Erkam'dan rivâyetle Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Sizden biriniz yolculuğa çıkmak isterse kardeşleriyle vedalaşsın çünkü onların duasında Allah, onun için bereket yaratır, onu yerine ulaştırır, dinini ve ilmini korur***." (İhyâ, Âdâbu's-Sefer, II/305)

235 "Ebû Hureyre'den, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu nakledilmiştir: Adamın biri, bir başka köydeki (din) kardeşini ziyâret etmek için yola çıktı. Allah Teâlâ, adamı gözetlemek için onun yolu üzerinde bir meleği görevlendirdi. Adam meleğin yanına gelince melek, *Nereye gidiyorsun?* dedi. Adam, *Şu köyde bir din kardeşim var, onu ziyârete gidiyorum,* cevabını verdi. Melek, *O adamdan elde etmek isteğidin bir menfaatin mi var?* dedi. Adam, *Yok hayır, ben onu sırf Allah rızası için severim, onun için ziyâretine gidiyorum,* dedi. Bunun üzerine melek, *Sen onu nasıl seviyorsan Allah da seni öylece seviyor. Ben, bu müjdeyi vermek için Allah Teâlâ'nın sana gönderdiği elçisiyim,* dedi."

236 Sayfa kenarında şu beyt yer almaktadır: *Yār-i bed bedter buved ezmār-i bed / Be-ḫaḳḳ-i ẕātulallāh-i pâki's-Ṣamed*

237 "Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: *Sizden biriniz yolculuğa çıktığında oranın ehline gece varmasın.*" (Müslim, İmâret/56)

238 "İbn Malik, Peygamber Efendimizin bir yere yolculuk ettiğinde oraya duha vaktinde girdiğini rivâyet etmiştir." (Müslim, Müsâfirîn/12; Ebû Dâvud, Cihad/178)

239 "İki müslüman karşılaşıp el sıkıştıklarında, daha birbirlerinden ayrılmadan günahları affedilir." (Ebû Dâvud, Edeb/156; İbn Mâce, Edeb/15)

ṣāḥibehu[240] Ebū Hureyre buyururlar ki, (7) ben Resūlullāh bile çıḳdım ḥattā ol Ḥażret Cenāb-ı Fāṭımā'ya (8) geldiler ve buyurdılar ki; burda mıdur küçük, yaᶜnī Ḥasan murād eylediler. Pes (9) Ḥażret-i Ḥasān çoḳ eglenmeyüp geldi saᶜy iderek ḥattā Resulullāh muᶜānaḳā (10) eylediler.[241] *Ve ᶜan-Caᶜfer İbn Ebī Ṭālibin fī-ḳışṣatin rucūᶜihi min-arḍi'l-Ḥabeşeti* (11) *ḳāle Caᶜfer fe-ḫarecnā hattā ateynā ile'l-Medīneti fe-teleḳḳānī Resūlullāh feᶜtenaḳanī ṣumme* (12) *ḳāle māedrī enā bi-fetḥ-i Ḫayber eferiḥun em bi-ḳudūm-i Caᶜfer ve ᶜalā-rivāyetin lemmā* (13) *ḳadimi Caᶜfer ḳabbele Resūlallāhi beyne ᶜayneyh ve revā ᶜİḳrimetu ᶜanhu* ***merḥaben bike*** (14**)** ***merḥaben bike yā ᶜİkrime*** *ve ḳālet Umme Hānī ḳadimnā ilā-menzil-i Resūlillāhi ṣallāllāhu* (15) *ᶜaleyhi ve sellem fe-erselet lenā ᶜĀᵓişe bi-ḳināᶜin fīhi temrun fe-ekelnā ṣumme cāᵓe Resūlullāhi* (16) *fe-ḳāle* ***hel ekeltum şeyᵓen*** *ḳulnā neᶜam*[242]

Şiᶜr

Uḥibbu mine'l-iḫvāni kulle muvāti
Ve kulle fī-ġażīżi'ṭ-ṭarfi ᶜan-hefevāti

Yuvāfiḳunī fī-kulli emrin uḥibbuhu
Ve yeḥfeẓunī ḥeyyen ve baᶜde memāti[243]

Neşr: Ve sālike lāzım ve vācib olan budur ki iᶜtiḳādı (19) nā-pāk ve ṭarīḳatde bī-pāk olan kimselerle muṣāḥabet ḳılmaya. Zīrā (20) anlar ile muṣāḥabetden vaḥdet ü ᶜuzlet ḫayırlıdur. (20) *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* (21) ***el-vaḥdetu ḫayrun min-celīsi's-sūᵓi ve'l-celīsu'ṣ-ṣāliḥu ḫayrun mine'l-vaḥdeti***[244] (22)

[240] "Ebû Hureyre'den ittifakla rivayet edildiğine göre, Ebu Hureyre der ki Resulullah ile beraber çıktık. Hz. Fatıma'ya, *O yaramaz burada mı*, diye sordu. Hazret-i Hasan'ı kastediyordu. Çok geçmedi, çocuk koşarak geldi ve kucaklaştılar."
[241] (Buhârî, Büyû'/49; Müslim, Fezâ'ilu's-Sâhâbe/8)
[242] "Habeşistan'dan çıkıp Medine'ye geldik. Peygamber Efendimiz boynuma sarıldı ve sonra buyurdu ki: ***Hangisine sevineceğimi bilemiyorum. Hayber'in fethine mi, Cafer'in gelişine mi*?** Hz. Cafer dönünce Peygamber Efendimiz onu kucaklayıp alnını öptü. İkrime kendisine ***Merhaba sana, merhaba sana Yâ İkrime***, buyurduğunu rivâyet etmiştir. Ve Ümmü Hânî şöyle dedi: Peygamber Efendimizin evine geldik, Â'işe bize bir tabak hurma gönderdi, yedik. Sonra Resulullah geldi, ***Bir şey yediniz mi***, diye buyurdu. Biz, *Evet*, dedik."
[243] "Ölüme karşı dostluğun en sevimlisii; hatalarını örten dostluktur; sevdiğim her şeyde bana muvâfakat eden ve hayatımda ve vefâtımdan sonra sevgimi muhafaza eden dostluktur." Tercüme için ayrıca bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhacü'l-Fukarâ**, … s.112.
[244] "Yalnızlık, kötü arkadastan daha hayırlıdır; salih bir arkadaş ise yalnızlıktan daha hayırlıdır."

Meşnevī

Ḥaḳḳ-i zāt-i pāk-i Allāhu'ṣ-ṣamed

Kī buved bih mār-i bed ez-yār-i bed[245]

Ḳāle baʿżu'l-meşāyiḫi (23) *lā-yubġaḍu'l-eḫu baʿde'ṣ-ṣuḥbeti bel yubġasḍu ʿameluhu es-seyyiʾi kemā ḳālellāhu* (24) *Teʿālā li-Nebiyyihi ʿaleyhi's-selāmu irşāden ilā-zālike'l-maʿnā* ***fe-in ʿaşavke fe-ḳul innī*** (25) ***berīʾun mimmā taʿmelūn*** *ve lem-yeʾmurhu en yeḳūle innī berīʾun minkum ve ḳāle Ebū ʿAbd[ullah] Huḍrī*[246] **[34b]** (1) *ṣaḥibtu şelāşīne şeyḫen kānū mine'l-ebdāli kulluhum evṣānī ʿinde mufāraḳatī* (2) *iyyāhum itteḳi muḳārenete'l-eḥdāşi iyyākum ve maʿāşiri'l-eḥdāşi ve'ş-şubbānī fe-inne* (3) *ṣuḥbetehum summun ḳātilun li'ṭ-ṭālibīne*[247]

Naẓm

Lā-taṣḥabenne ḥadeşen in kunte zā ḥadeşin

Ve lā-nisāʾin ve kun billāhi muştaġilen

Vaḫẓer mine'l-fitneti'l-ʿamyāʾi

İnne lehā ḥukmen ḳaviyyen ʿale'l-ḳalbi ʿan-rabbihi ʿaḳlen

Neşr: Maʿnāsı, elbetde tāze ile muṣāḥabet (6) eyleme eger sen dīnde pāk u tāze olduñsa. Nisā ile daḫı ṣoḥbet itme, Allāh'la (7) müşteġil ol, görünmez fitneden ḥaẓer eyle ki taḥḳīḳ ol fitne içün ġāfil (8) olan ḳalb üzre ḳatī hükm-i ḳavī vardur ve daḫı şehvet-i nefsden ḥaẓer eyle ki (9) çoḳ ḳalbi rabbīsinden ġāfil olan seyyidi nā-gāh ḫīle ile ḳatl eyledi, vallāhu aʿlem (10) bi'ṣ-ṣavāb.

(7) Meşnevī

Sırr-ı men ez-nāle-i men dūr nīst

Līk çeşm u gūş-rā ān nūr nīst

[245] "Herkesin kendisine muhtaç olduğu, ihtiyacı bulunmayan pâk Allah'ın zâtına yemin olsun ki; kötü yılan bile kötü arkadaştan iyidir."

[246] Metinde bu ismin imlâsında hata mevcuttur. Düzeltme, Minhâcü'l-Fukarâ referans alınarak yapılmıştır. bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhacü'l-Fukarâ**, … s. 113.

[247] "Meşâyihten bazıları şöyle dedi: Sohbetten sonra kardeşine bugz etme ama kötü amellerine buğz et. Allah Teâlâ'nın Nebi'sini irşad etmek için bu manada, ***Eğer sana karşı gelirlerse, 'Şüphesiz ben sizin yaptığınız şeylerden uzağım' de,*** dediği gibi. Ona, '*Ben sizden uzağım*' *de*, diye emretmedi. Ebû Abdullah Hudrî şöyle dedi: *Bütünü evliyadan olan otuz şeyhle sohbet ettim. Ayrılacağım zaman bana; çocuklarla, gençlerle sohbet etme çünkü onların sohbeti sonra tâlibini öldürür*, dediler."

(12) *Līk* lākin, *çeşm ü gūş-rā* göze ve ḳulaḳa, *ān nūr* ol nūr, *nīst* olmadı. (13) Yaᶜnī gözde ve ḳulaḳda ol nūr olmadı ve *Ḳāle Mevlānā:*

[Beyt]

Men īn cism nīstem ki

Der-ḥużūr-ı şumāyem

Belki men ān ẕevḳ-rā ki beyābīd ve ān ḥūşī-rā ki (15) *be-çeşid ġanīmet dārīd ve li-hazā ḳāle Caᶜfer bin Muḥammedin leḳad tecellellāhu li-ḫalḳihi fī-kelāmihi (16) ve lākinnehum lā-yubṣirūn*[248]

[Beyt]

Kelāmından olur maᶜlūm kişinüñ kendi miḳdārı

Sözünden anlanur dāᵓim velīnüñ bunca esrārı

(17) Baᶜdeẕā sır nedür ve erbāb-ı sır kimlerdür, (18) anı beyān eyler: Ehl-i muḥaḳḳıḳ sırrı bu güne taᶜrīf idüp buyururlar ki: *Es-sirru huve'l-maᶜna'l-bāṭınu* (19) *ᶜan-idrāki'l-meşāᵓiri ve yuḳālu li'l-ḳalbi'l-muteraḳḳī ilā-maḳāmi'r-rūḥi bi't-tecerrudi* (20) *ve'ṣ-ṣafāᵓi li-kevnihi maḥallen li's-sirri iṭlāḳen li-ismi'l-ḫāli ᶜale'l-muḥāli mecāzen*[249] Ḥażret-i Şeyḫ (21) Fütūḥāt'da ᶜAbdullāh Tüsterī'den naḳl idüp buyururlar ki: *Ḳāle Sehl bin ᶜAbdullāh* (22) *El-Tusterī enne li'l-rubūbiyyeti sirren lev-ẓahere lebaṭuleti'n-nubuvveti ve enne li'n-nubuvveti sirrun lev-ẓahere* (23) *li-baṭule'l-ᶜilmu ve enne li'l-ᶜilmi sirren lev-ẓahere le-baṭuleti'l-aḥkāmu*[250] Cenāb-ı Ḥaḳ ḥadīṯ-i (24) ḳudsīsinde ***el-insānu sirrun min-sirrī***[251] buyurdı. Sırr-ı rubūbiyyeti bilen, (25) Ḥaḳḳ'ın sırrı olanlardur. Pes bunuñ iẓhārı ᶜayn-ı setrdür. Anuñ içün iẓhār-ı **[35a]** (1) sırrı'r-rubūbiyet küfr, bu sırruñ ṭālibi ḫazīnedār-ı esrār-ı Ḥaḳ olan mürşidlerden (2) bir kimseyi bulmaġa mevḳūfdur. Pes ol ṣāḥib-i sırruñ sırren irşādiyle bu (3) esrāra vāḳıf ve bu güftāra ᶜārif ola.

---

[248] "Ben sizin huzurunuzda bulunan bir cisim değil belki ben bir zevkim ki tattığınız bu zevki ve bu hoşluğu ganimet bilin. Bundan dolayı Cafer bin Muhammed şöyle demiştir: *Allah Teâlâ, kelâmında tecellî etmiştir ama halk O'nu görememektedir.* "

[249] "Sır, meşâirden bâtın olan manâdır ki bu havâs onu idrâk edemeyip safâ ve tecerrüd ile makâm-ı rûha terakki kılan kalbe dahi sır denir. Sırra mahal olduğundan ötürü hâlin ismini mecâzen mahalle ıtlâk kâbilinden olur." Tercüme için bkz. İsmail Rusûyî-yi Ankaravî, **Minhacü'l-Fukarâ**, … s.432.

[250] "Sehl bin Abdullah Tüsterî şöyle dedi: *Muhakkak ki rubûbiyyet bir sırdır, eğer ortaya çıksaydı nübüvvet ortadan kalkardı. Nübüvvet bir sırdır, eğer ortaya çıksaydı ilim ortadan kalkardı. İlim bir sırdır, eğer ortaya çıksaydı ahkâm ortadan kalkardı.*"

[251] "İnsan, sırlarımdan bir sırdır."

Pes ṣāḥib-i sır olan kimlerdür, (4) aña gelelüm: Aṣḥāb-ı sır ol kimselerdür ki bu ḥadīṯ-i şerīf anlaruñ ḥaḳḳında (5) vārid oldı: *Ḳāle ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***eḫabbe'l-ᶜibādi ilellāhi el-aḫfiyāᵓi*** (6) ***el-etḳıyāᵓi elleẕīne eḫfāhumullāhu ᶜan-ḥulḳihi in ḥażarū ve lem-yuᶜrafū ve in ġābū*** (7) ***lem-yuẕkerū.***[252] Aḫfiyā iki ḳısmdur: Bir ḳısmı ismen ve resmen ḫafīdür ki beyne'n-nās (8) nāmları ve kerāmetleri ve kendüleri meşhūr olmamışdur. Bu ḫalḳ degül, belki (9) evliyādan çoḳ kimse anlaruñ kim idügün bilmezler. Nitekim Ḥażret-i Mevlānā bu (10) gürūha işaret buyurup dirler:

Beyt

Ḳavm-i dīger mī-şināsem z'evliyā
Ki dehan şan beste bāşed ez-duᶜā[253]

Ḳavm-i dīger saḫt pinhan mī-revend
Şuhre-i ḫalḳān-ı ẓāhir key şevend[254]

Hem kerāmet şan hem īşan der-ḥarem
Nām-ı şan-rā ne-şneved abdāl hem[255]

Farażā bunlardan biri ḫalḳ içre ben velīyim dise ve ḥāżır (14) olsa ḫalḳ aña velīligi revā görmez. Nitekim İbn Fārıż bu mertebeye işāret (15) buyururlar:

Beyt

Felev-ḳīle men tehvā ve ṣarraḥte bi'smihā
Le-ḳīle kenā ev messehu ṭayfu cennetī[256]

(16) Bu gürūhı *lā-yaᶜrifu ẕe'l-faḍli illā ẕevūhu*[257] feḥvāsınca yine ol (17) mertebeye vāṣıl olan bilür. *Kemā ḳāle Ḥażret-i Mevlānā:*

Beyt

Yaᶜrifunā men kāne min-cinsinā
Ve saᵓiru'n-nāsi lenā munkirun munkirūne[258]

---

[252] "Allah'a en yakın ve en sevgili kulları, ahfiyâ ve etkıyâlardır. Onlar ki Allah'ta gizlidirler ve O'nun ahlâkıyla ahlâklanmışlardır; göründüklerinde tanınmaz, yok olduklarında anılmazlar.
[253] "Bir de velîlerden öylelerini tanırım ki ağızları yumulmuştur, hiç duâ etmezler."
[254] "Bir kavim daha vardır ki bunlar pek gizlidirler. Bu zâhir halkına nereden meşhûr olacaklar?"
[255] "Hem uludurlar, kerametleri vardır; hem Allah hareminde gizlenmişlerdir. Onların adlarını abdal bile işitmemiştir."
[256] "Kim heves eder ve ismiyle ortaya çıkar! Denilse, o kinayede bulundu veya ona cennetin hayali dokundu, denilir."
[257] "Fazilet sahibi olanları ancak ona sahip olanlar bilir."
[258] "Bizi, bizim cinsimizden olanlar anlar, diğer insanlar bizi inkar ederler."

Ve bir ḳısm daḫı (19) oldur ki beyne'n-nās ismen ve resmen meşhūrdur velākin mertebeleri anlardan (20) mestūrdur. Bunlar ol ẕevātdur ki mebāliġ-i ᶜuḳūl-i nāsa tenezzül itmişlerdür ve ***kellimu'n-nāse*** (21) ***ᶜalā-ḳadar-i ᶜuḳūlihim***[259] feḥvāsınca añladıḳları yerden söylemek semtine gitmişlerdür (22) ve herkes anlara ᶜaḳlı yetdikçe bir mertebe taᶜyin ider velākin anlar cemīᶜ merātib (23) ü maḳāmātdan güzār itmişlerdür. ᶜAcebdür ki bunlar be-ġayet ẓāhir iken ġayret-i (24) Ḥaḳ bunları sātirdür ve ezher mine'ş-şems iken kemāl-i zuhūrları bunlara (25) perde olmışdur.

Guft

Me-gū aṣḥāb-ı dil reftend u şehr-i ᶜışḳ şod ḫālī **[35b]** (1)

Cihān pur şems-i Tebrīzest murid ki kū çū Mevlānā[260]

Ḳāle Ebū Yezīdu'l-Besṭāmī (2) *el-evliyāᵓu ᶜarāᵓisullāhi ve lā-yere'l-ᶜarāᵓise illā men kāne muḥrimen lehum ve emmā* (3) *ġayruhum felā*[261]

Beyt

Çū der-āyed maḥremī dūr ez-gezend

Ber-guşāyend an setīran rū-yı pend[262]

Çunki nā-maḥrem der-āyed ez-derem

Perde der-pinhān şodend ehl-i ḥarem[263]

(5) Bunlar ol mestūrān ḳıbāb-ı ᶜizzetdür ki Cenāb-ı Ḥaḳ kemāl-i ᶜizzetinden bunları mertebe-i (6) ġayretde ḳalan ehl-i ṣūrete ifşā itmez. Ehl-i ẓāhirüñ fehm eyledigi evliyā (7) ancaḳ kerāmet-i ṣūrī ṣāḥibleridür. Bu evliyā-yı maᶜneviyyeyi anlar bilmez, bunları yine (8) ehlullāh olan ẕevāt-ı kirām bilür. *Kemā ḳale İbn ᶜAṭāᵓin Subḥāne men lem-yecᶜali'd-delīle* (9) *ᶜaleyye illā men ḥayṯu'd-delīle ᶜaleyhi ve lem-yūṣil ileyhim illā men erāde en* (10) *yūṣele ileyhim*[264] Pes zübde-i murād ve ḫulāṣā-yı kelām budur ki Allāh Tebāreke ve (11) Teᶜālā baᶜżı ᶜibādeti kerāmet ṣūretiyle ᶜavāma iẓhār eyledi ve baᶜżısını (12) ᶜavāmdan setr idüp ḫavāṣa iẓhār eyledi ve baᶜżısını hem ᶜavāma ve hem (13)

[259] "İnsanlarla akıl düzeylerine göre konuşunuz." Hadis-i Şerif

[260] "Gönül ehli gitti ve aşk şehri boş kaldı, deme. Cihan Şems-i Tebrîzî ile dolu, Mevlânâ gibi mürid nerde?"

[261] "Ebû Yezîd-i Bestâmî söyle söylemiştir: *Velîler, Allah'ın gelinleri gibidir. O gelinleri muharremâttan olan kimseler görmezler.*"

[262] "Kapımdan içeri nâmahrem girince harem ehli perde arkasına girer, gizlenir."

[263] "Zararsız birisi gelince de o kendilerini gizleyen harem ehli peçelerini açarlar."

[264] "Nitekim İbn Atâ şöyle demiştir: *Onları bilmek, Allah'ı bilmekten daha zordur. Zira Allah Teâlâ, birçok delille müşahede edilebilir. Ancak onlar herkes gibi beşeriyyete sahiptirler.*"

ḫavāṣdan setr eyledi. Baᶜżı evliyā vardur ki bidāyetinde ẓuhūr ve nihāyetinde (14) tesettür ider ve baᶜżısı bidātyetinde tesettür ve nihāyetinde ẓuhūr ider ve baᶜżısı (15) mestūr gelür yine mestūr gider ve baᶜżısı min-vechin irşād-i nās içün ẓāhir (16) olur velākin min-ḥayṣi'l-ḥaḳīḳat tesettür ḳılur, bu cihetden ehl-i sırdan (17) ve aḫfiyādan olur. Vallāhu aᶜlem bi'ṣ-ṣavāb.

(8) Meṣnevī
Ten zi-cān u can zi-ten mestūr nīst
Līk kes-rā dīd-i can destūr nīst

(19) Yaᶜnī ten cāndan ve cān tenden mestūr olmadı lākin bir kimse cānı görmege destūr (20) olmadı. *Ve hāẕe'l-beytu işaretun ilā-ḳavlihi Teᶜālā* ***ḳuli'r-rūḥu min-emr-i rabbī***[265] *ilā-āḫiri'l-āyet* (21) *ḳāle baᶜżuhum er-rūḥu cismu'l-laṭīfun fi'l-bedeni yesrī kemā serā māᵓi'l-verdi* (22) *fi'l-veredi ve ḳāle baᶜżuhum er-rūḥu cevheri laṭīfun ḳāᵓimun fī-keṣifin ke'l-baṣari fi'l-ḥadaḳa* (23) *ve ḳāle ehl-i sunneti er-rūḥu ᶜibāretun ᶜan-ecsāmi nurāniyyeti ve lā-tecrī ve lā-yeteġayyeru* (24) *ke-miṣli ḍavᵓi'ş-şemsī ve ḳāle Cuneyd ḳuddise sirruhu er-rūḥu şeyᵓun isteᵓserallāhu bi-ᶜilmihi* (25) *lā-yecūzu ᶜanhu'l-ᶜibāra ve'r-rūhu mubhemun fi't-Tevrāti ve'l-İncīl ve yuᶜlimu'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-* **[36a]** (1) *selāmu ᶜan-ḥaḳīḳatihi ve lakin le'stiᶜdāde li's-sāᵓili ve mā-ecābehu li-enne'n-Nebiyye* (2) *ᶜaleyhi's-selāmu etā bi-ᶜulūmi'l-evvelīne ve'l-āḫirīne fi'l-Leyleti'l-Miᶜrāci kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* (3) ***raᵓeytu rabbī fī-aḥseni ṣūreti ve ḳāle fīma yeḫtaṣimu'l-meleu'l-aᶜlā yā Muḥammed* (4) *ḳultu ente eᶜlemu ḳāle fe-veżaᶜa keffehu beyne ketifeyye ey īṣāle feyżihi ileyhi fe-vecedtu*** (5) ***berdehā ṣediyyī ey ᶜan-nuzuli'r-raḥmet-i rabbāniyyeti ᶜalā-fuᵓādihi ve'nsibābi'l-ᶜulūmi*** (6) ***el-vaḥdāniyyeti ilā-ṣadrihi fe-ᶜallemte mā-fi's-semāᵓi ve'l-arż ey ve enne ẏuṣūle*** (7) ***ẕālike'l-feyżi ileyhi ṣāre sebeben li-ᶜilmihi ṣumme ḳāle fīma yeḫtaṣimu'l-meleu'l-aᶜlā yā Muḥammedun*** (8) ***ᶜalā-ᶜādeti's-suᵓāli baᶜde't-taᶜlīmi ḳultu fi'l-keffārāti ḳāle ve mā hunne ey*** (9) ***el-keffārāti ḳultu el-meşyu ᶜale'l-aḳdāmi ile'c-cemāᶜati ve'l-culūsu fi'l-mesācidi*** (10) ***ḫalfe'ṣ-ṣalāti iblāġu'l-vużūᵓi emā kinehu ey maᶜa'l-farāᵓiżi ve's-sunneti fi'l-***

[265] "Bu beyit Allah Teâlâ'nın şu kelâmına işarettir: ***De ki: Rûh Rabbimin emrindendir...***" (İsrâ, 17/85)

mekārihi (11) ***ey şiddetu'l-berdi*** *revāhu Muᶜaẕ raḍıyallāhu ᶜanhu kemā ẕukire fi'l-Meṣābīḥ* (12) *fī-Bābi'l-Mesācid*[266]

İbn Keşīr bu āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde buyururlar ki (13) āyet-i kerīmenüñ ẓāhirinden fehm olunan budur ki bu āyet-i celīle Medīne-i Münevvere'de (14) Yehūd ṭāᵓifesi ṣuᵓāl itdikleri zamanda nāzil olmuş ola. Sūre-i (15) Benī İsrāᵓīl ḫod cümlesi Mekke'de nāzil olmışdur ve Mekke'de nāzil olduġuna (16) bu daḫı delīldür ki Kureyş vardılar. Yehūd ṭāᵓifesine bize suᵓāl ögredüñ (17) varalum Ḥażret-i Muḥammede suᵓāl idelüm. Buña cevāb virmişler ki bir āyet (18) iki defᶜa nāzil olmaḳ cāᵓizdür, nice kerre vākiᶜ olmışdur. Bu daḫı iḥtimāldür ki (19) evvel Mekke'de nāzil ola baᶜdehu Medīne'de nāzil ola ve Medīne'de suᵓāl (20) olundıġı zamānda niçün alā'l-hor cevāb virmeyüp tevaḳḳuf itdiler? (21) Çünki āyet-i kerīme Mekke'de nāzil olmışdur. Sükūtuñ aṣlı ne idi, dinilür ise; (22) caᵓizdür ki daḫı vāżıḥ beyān nāzil ola diyü tevaḳḳuf buyurulmuş ola ve suᵓāl (23) itdikleri rūḥdan murād ne idügünde ᶜilmen iḫtilāf itmişlerdür. Baᶜżılar (24) rūḥ insāndur ve baᶜżılar Cebrāᵓil'dür ve baᶜżılar ᶜĪsā rūḥullāhdur ve (25) baᶜżılar bir ᶜaẓīm melekdür, ḳıyāmet gününde ber-ṣaf olsa gerekdür. Zīrā rūḥ **[36b]** (1) çoḳ maᶜnāya gelür. İmām Ḳurṭubī tefsīrinde beyān ider ki rāciḥ olan budur ki (2) murādları rūḥ-ı insāndan suᵓāl ola, ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmdan suᵓāl (3) olmaya; Zīrā ṭāᵓife-i Yehūd anuñ rūḥullāh idügine ḳāᵓil degüldürler (4) ki aña rūḥ diyeler daḫı suᵓāl ideler ve murādları Cibrīl yāḫud (5) āḫer melek daḫı degül idi. Zīrā anlar melekler idügi maᶜlūmdur, müşkil (6) nesne degüldür; imtiḥān idüp suᵓāl ideler.

---

[266] "Bazıları şöyle demiştir: *Rûh, gül suyunun gülde nüfûz ettiği gibi bedende nüfûz etmiştir.* Bazıları, *rûh, gözbebeğindeki görme yetisinin varlığı gibi, yoğun olanda kalıcı olan hoş bir cevherdir.* Ehl-i Sünnet şöyle demiştir: *Rûh, nûrânî bir cisimdir ki değişme parçalanma kabul etmez, güneş ışığı gibi.* Cüneyd-i Bağdâdî şöyle der: *Rûh, Allah'ın bilgisini kendi katında tuttuğu kavramlardandır. Bu konuda fikir beyan etmek doğru değildir.* Rûh, Tevrat ve İncil'de mübhemdir ve Nebi aleyhi's-selama onun hakîkati öğretilmiştir; fakat soruyu soranın istidadından dolayı ona cevap vermemiştir. Nebi aleyhi's-selama Miraç Gecesi'nde evvel ve ahir bütün ilimler verilmiştir. Muaz radıyallahu anhdan rivayetle Bab-ı Mesâcid'de Mesâbih'te Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu zikredilmiştir: "***Ben Rabbimi en güzel surette gördüm. Ya Muhammed! buyurdu. Ben de: Ey Rabbim buyur emrine amadeyim, dedim. Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar? Diye buyurdu. Ben de Bilmiyorum Ya Rabbi, dedim. O zaman avucunun içini omuzlarımın arasına koydu da ben soğukluğunu memelerimin arasında hissettim. Bunun sonucu göklerde ve yerde olan şeyleri bilmiş oldum. Ya Muhammed! Buyurdu. Ben de, Buyur Rabbim emrine amadeyim, dedim. Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar? Diye buyurdu. Ben de, Keffaretler konusunda, dedim. Nedir onlar? Diye buyurdu. Ben de, İyiliklere adımları çoğaltmak, namazlardan sonra mescidlerde oturmak, her türlü zorluklar karşısında abdest organlarını kapsamlı yıkamak, dedim***."

İmām Faḫr-ı Rāzī buyurur ki (7) fi'l-ḥaḳīkā ḳavl-i muḫtār budur ki şol sebeb-i ḥayāt olan rūḥdan (8) suʾāl itmemiş olalar ve cevāb daḫı aḥsen-i vücūh üzre vāḳiʿ (9) olmışdur. Beyānı budur ki rūḥdan suʾāl itmek iḥtimāldür ki māhiyyetinden (10) suʾāl itmek ola. Yaʿnī rūḥ ne nesnedür, ḥaḳīḳati nedür, dimek ola (11) yāḫud müteḥayyīz midür yoḳsa degül midür ola yāḫud müteḥayyizde ḥāl (12) midür degül midür dimek ola. Bunlaruñ maʿnāları şöyle dimek olur ki (13) rūḥ bir mekānda ṭurur mı yoḳsa ṭurmaz mı yāḫud mekānda ṭuran (14) nesneye girmiş mi yoḳsa degül mi? Andan buyurur ki bu iḥtimāl vardur ki (15) rūḥdan suʾāl itdiklerinüñ maʿnāsı rūḥ-ı ḳadīm midür yoḳsa ḥādiṯ (16) midür, dimek ola yāḫud bedenden ayrıldığı zamānda ṭurur mı yoḳsa (17) fenā bulur gider mi ve rūḥa rāḥat ve ʿaẕāb ne ṭarīḳıla yetişür, dimek (18) ola. Hep bunlardan suʾāl olmaḳ iḥtimāldür. Pes her taḳdīr üzre (19) murādları ḳanḳısı olur ise olsun cevāb delālet eyler ki (20) rūḥ bir mevcūd nesnedür ki cemīʿ ṭabāyiʿ ve ʿanāṣıra muḫālifdür ve anlardan (21) terkīb olunmuş degüldür. Belki bir cevheri basīṭ mücerreddür, Allāh Taʿālā'nuñ (22) emriyle ḥādiṯ olur ve cesede ḥayāt virmekde teʾṯīri vardur ve (23) keyfiyyet-i maḫṣūṣāsı bilinmekden nefy lāzım gelmez ve daḫı buyurmuşdur ki (24) āyet-i kerīmede vāḳiʿ olan emr cāʾizdür ki fiʿl maʿnāsına ola. Nitekim (25) ***ve mā-emru firʿavne bi-reşiyd***[267]de vāḳiʿ olan emr daḫı fiʿl maʿnāsınadur. Bu **[37a]** (1) taḳdīrce cevāb; rūḥ ḥādiṯdür dimek olur, buyurdı ve selef bu ḫuṣūṣlarda (2) baḥṯ u diḳḳat itmekden sākit olmuşlardur, diyü buyurdı.

Fetḥu'l-Bārī (3) tefsīrinde buyurur ki şol nefesdür ki içerüye girüp çıḳar. Kimisi (4) eyitdi ki bir cism-i laṭīfdür ki bedenüñ her birine girer gider. Kimisi ḳandur didiler. (5) İbn Mendeh baʿżı mütekellimīnden rivāyet eylemişdür ki her resūlüñ beş rūḥı (6) vardur ve her müʾminüñ üç rūḥı vardur ve eṭibbā ḳavlince rūḥ-ı ḥayvānī (7) didikleri ḳalbüñ tecvīf-i eyserden çıḳup damaġa ṭoġrı müteṣāʿid (8) olur bir buḫār-ı laṭīfdür. Yaʿnī ḳalb ortasından ikiye bölünmüş bir nesnedür ki (9) hegbe gibi iki gözi vardur. Sol cānibinde olan gözünden çıḳar (10) buḫūr dütüni gibi bir laṭīf buḫārdur, damaġa ṭoġrı gider, zīrūḥ ḳısmında (11) cemīʿ ḳuvvāyı ḥāmil olan oldur. Yaʿnī görmek ve işitmek ve ḥareket eylemek (12) her ne ki var ise andan ḥāṣıl olur. Fāsıd oldığı zamānda żaʿf (13) nihāyetini bulup ol buḫār çıḳmaz olsa ḥayāt münḳatıʿ olup beden (14) meyyit olur. Anuñ içün ṣol cānibinden çıḳar ki ṣaġ cānibi cigerden (15) ġıdā ceẕb

[267] "... oysa Firavun'un emri reşiyd değildir." (Hûd, 11/97)

itmege meşġūldür. Cenāb-ı Ḫudā'nuñ ḥikmetiyle böyle ḫalḳ olunmuştur (16) ve bu rūḥ-ı ḥayvānīnüñ merkebi ḳandur. Yaᶜnī bedenüñ her yerine ḳanla girer gibidür. (17)

Ebū Bekr bin ᶜArabī buyurur: Nefs ve rūḥ ne idügünde iḫtilāf itmişlerdür. (18) Baᶜżılar eyitdiler ki müteferriḳ müteferriḳ nesnelerdür. Hem ḥaḳīḳat ḥāl böyledür (19) ve baᶜżılar daḫı, ikisi bir nesnedür, didiler; ammā gāh olur ki rūḥa nefs (20) dirler, diyü buyurmuşdur. ***Ḳuli'r-rūḥu min-emr-i Rabbī***[268]diyü buyurup tamām ḥaḳīḳatı (21) beyān buyurulmayup mübhem ḳaldıġından idrāk olunur ki Cenāb-ı Lemyezel ᶜilmini (22) kendüye maḫṣūṣ ḳılmış ola ve mechūl üzre olmada ḥikmet budur ki (23) insān ᶜaczini bile daḫı mużḍarib olup idrāki yetmedigi nesnenüñ (24) ᶜilmini Teᶜālā ḥażretlerine ḥavāle ḳıla, İmām Ḳurṭubī buyururlar ki insānuñ ᶜaczi (25) ẓāhir ola. Zīrā bir kişi kendi varlıġını yaḳīnen bilür iken kendi nefsinüñ [**37b]** (1) ḥaḳīḳatini bilmeyicek Teᶜālā ḥażretlerinüñ ḥaḳīḳatini idrāk itmede ᶜaczi ḳatī (2) ẓāhir olur.

Baᶜżı ᶜulemā buyurmuşlar ki āyet-i kerīmede delālet yoḳdur ki (3) Ḥaḳ Teᶜālā ve Tebāreke ḥażretleri rūḥun ḥaḳīḳatini Resūlullāh ᶜaleyhi's-selām (4) ḥażretlerine iᶜlām itmemiş ola. Belki cāᵊizdür ki anı muṭṭaliᶜ ḳılmış ola (5) ammā ġayrı kimseye muṭṭaliᶜ ḳılmaya. Bu maḳāmda aṣl-ı kelām budur ki gāh olur ki (6) suᵊāl-i ḥaḳīḳati üzre cevāb verilmedigi sāᵊil olan kimsenüñ fehm (7) itmege ḳābiliyyeti ve istiᶜdādı olmadıġı içün olur. Meşelā bir kimse anadan (8) gözsüz ṭoġmuş olsa ẓāhir budur ki o kimseye elvāndan bir nesneyi (9) ḥaḳīḳat üzre idrāk itmeye mecāli yoḳdur. meşelā yeşil nedür, ḳızıl nedür, dise (10) aña ne dimek gerekdür? Anları gözlü kimseler bildikleri gibi idrāke ḳābiliyyet (11) ola. Suᵊāl olan kimesnede ne ᶜilm var ve ne fehm var. Zīrā sāᵊilde ḳābiliyyet (12) şarṭ lāzım idügünden sallalāhu ᶜaleyhi ve sellem ḥaḳīḳat-i rūḥdan aña ḫaber (13) iᶜṭā buyurmadılar.

Ḥāṣıl-ı kelām budur ki *beyā beyā bi-cānib-i Muḥammedī*[269] yaᶜnī ey sāᵊil (14) evvelā şeref-i İslām ile müşerref olup baᶜdehu variş-i ḥaḳīḳat-i Muḥammedī (15) ol.

[268] "... De ki , rûh Rabbimin emrindendir..." (İsrâ, 17/85)
[269] "Hadi, Muhammed'in tarafına gel."

Taḫallaḳu bī-aḫlāḳillāh[270] sırrına maẓhar ol. Bu vechle ḥaḳīḳat-ı rūḥdan (16) ḫaberdār olasıñ, dimek olur. *Allāhu aᶜlem bi-murādihi*[271]

(9) Meṯnevī
Āteşest in bang-ı nāy u nīst bād
Her ki īn āteş ne-dāred nīst bād

(18) Bu nāyuñ ṣadāsı āteşdür, havā ve rūzgār olmadı. Bir kimse bu āteşi ṭutmadı, (19) yoḳ olsun ol kimesne. Yaᶜnī *kelāmu'l-evliyāᵓi ilhāmun ve mā-hevā fi'l-ḳālbi'l-ᶜārifi* (20) *li-enne ḳalbehu muberrā ᶜani'l-ġilli ve'l-ġişşi ve memlū bi'n-nūri ve'l-ᶜārifu lā-yetekellemu ᶜani'l-hevā* (21) *bel yetekellemu bi-ilhāmin mine'l-Ḥaḳḳi kemā tekelleme'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selam bi'l-vaḥyi* (22) *ve ḳālellāhu Teᶜālā fī-ḥaḳḳihi* ***ve mā-yentiḳu ᶜani'l-hevā in huve illā vaḥyun yūḥā***[272] (23) Ḥaḳīḳat-i maᶜnā yaᶜnī şol kimsedür ki eẕvāḳ-ı rūḥāniyyeden bī-ḫaber ve çāşnī-yi (24) muḥabbet ü muveddetden bī-eṯer, ᶜınnīn-ṭabīᶜat ve füsürde-dil ve pür-ḳasvet bir ḥacer-i (25) lā-yefhemdür. Ẕevḳ-i semāᶜı ṭuymamış ve bir dem anuñ cānı evliyāya uymamış. **[38a]** (1) Pes anuñ rūḥ-ı pür-ᶜileli şehd ü şekker semāᶜında leẕẕet almayan ḫām ervāh (2) yoḳ olsun, dimekdür. Cümleden biri, Zeyd bin Eslem Ubey bin Kaᶜb'dan rivāyet (3) ider ki: *Ḳaraᵓa Ubeyy bin Kaᶜbin ᶜinde Resūlillāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem āyeten fe-reḳav* (4) *aṣḥāb-ı Resūlillāhi Resūlullāh fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***iġtenimu'd-duᶜāᵓe ᶜinde'r-riḳḳāti*** (5) ***fe-innehā teclibu raḥmeten min-allāhi***[273] Pes semāᶜ şerᶜen ve ᶜaḳlen ve ṭabᶜan (6) meẕmūm u münker degüldür, belki ᶜinde'l-evliyā ve'l-ᶜāşıkīn ḥelāl u zelāldür. (7) Nitekim buyururlar:

Rubāᶜī
Şahbāz-ı Cenāb-ı Zu'l-Celālest semāᶜ
Ferrāş-ı ḳulūb-ı ehl-i ḥālest semāᶜ

---

[270] "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklan." (Hadîs-i Şerîf)
[271] "Neyin murad edildiğini en iyi Allah bilir."
[272] "Evliyânın sözleri ilhamdır, hevâ değildir. Ârifin kalbinde heva yoktur çünkü mâsivâdan arındırılmış, nur ile doldurulmuştur. Ârif hevâ ile konuşmaz, Hak'tan ilham ile konuşur. Peygamber Efendimizin vahiyle konuştuğu gibi ve Allah, O'nun (Peygamber Efendimizin) hakkında şöyle buyurmuştur: "***O, nefis arzusuyla konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.***" (Necm, 53/3-4).
[273] "Ubey bin Kâ'b, Rasulullah'ın huzurunda Kur'an okumuştu da orada bulunanların kalpleri iyice yumuşamıştı. Rasûlullah şöyle buyurdu: ***Rikkat esnasında duâyı ganimet biliniz. Çünkü bu hâl, Allah'ın rahmetine sebeptir.***"

Der-mezheb-i munkirān ḥarāmest semāᶜ

Der-mezheb-i ᶜāşıḳān ḥelālest semāᶜ[274]

Ḳāle Ebū'n-Naṣri's-Serrāc ehlu's-semāᶜi (10) *ᶜalā-şelāseti ṭabaḳātin el-evvelu el-fuḳarāᶜu'l-mucerredūne ellezīne ḳaṭaᶜu'l-ᶜalāyıḳa* (11) *ve lem-yetevelleş ḳulūbuhum bi-maḥabbeti'd-dunyā fehum yesmeᶜūne bi-ṭıybet-i ḳulūbihim ve yelīḳu* (12) *bihimi's-semāᵓu fehum aḳrebu ile's-selāmeti fe-kulli ḳalbin mūlebin bi-meḥabbeti'd-dunyā fe-semāᶜuhu* (13) *semāᶜi tabᶜin ve tekellufi ve's-sānī ḳavmun yerciᶜūne fīmā yesmeᶜūne ilā-aḥvālihim ve maḳāmātihim* (14) *ve evḳātihim hāzā min-ḳabīl-i* ***eriḥnā yā Bilāl*** *ve's-sālisu ḳavmun ᶜalā-miḳdār-i* (15) *fehmi's-sāmiᶜīne semāᶜu'l-ᶜavāmi ᶜalā-mutābaᶜati'ṭ-ṭabᶜi ve semāᶜi'l-murīdīne ᶜalā-* (16) *ruᵓyeti'l-ālāᵓi ve'n-niᶜami ve semāᶜu'l-ᶜārifīne ᶜale'l-keşfi ve'l-muşāhedeti fe-lemma's-semeᶜa'ş-Şibliyyu* (17) *hāze'l-kelām ḫarrebihi şefḳaten vāḥideten fe-ḳāle Allāhumme izā kāne ᶜaşru* (18) *ḫiyārun bi-dirhemin fe-keyfe'ş-şirāᵓu kemā ḳāle'ş-Şeyḫ fi'l-Futūḥāti'l-Mekkī ve li-kulli ismin* (19) *lisānun ve li-kulli lisānun maḳālun ve li-kulli maḳālun minnā semeᶜun ve'l-ᶜayn-i vāḥidetun mine'l-ḳāᵓili* (20) *ve's-sāmiᶜi fe-kelāmu'ṣ-ṣāḥibi hāze'l-maḳāmi kulluhu bināyetun fe-minnā men yeḳūlu ennallāhe* (21) *yeḳūlu ᶜalā-lisān-i ᶜabdihi ve minnā men yeḳūlu bi-nefsihi fī-zaᶜmihi ve leyse'l-emru*[275] (22) *ke-zālike fī-nefsihi fe-innellāhe ᶜinde lisāni kulli ḳāᵓilin ve lā-sāmiᶜin illā huve ve kemā ḳassemnā* (23) *beyne men yeḳūlu billāhi ve beyne men yeḳūlu bi-nefsihi ve ke-zālike semāᶜanā minnā men yesmeᶜu* (24) *bi-rabbihi ve huve ḳavluhu kuntu semeᶜahu'llezī yesmeᶜu bī ve minnā men yesmeᶜu fī-zaᶜmihi ve'l-emru* (25) *ᶜalā-ḫilāfihi fe-hāzā huve's-semāᶜu'l-İlāhī ve huve's-sāᵓirun fī-cemīᶜi'l-mesmūᶜāti.*

---

[274] "Semâ', Cenab-ı Zü'l-Celâlin şahbâzıdır, Semâ', gönül sahiplerinin kalplerinin temizleyicisidir. Semâ', inkarcıların mezhebinde haramdır. Semâ', aşıkların mezhebinde helâldir."

[275] "Ebu Nasr Serrac şöyle der: *Semâ ehli üç tabakadır. Birincisi kalblerine dünya ve dünyalık sevgisinin kirleri bulaşmamış; dünya ile bağlarını koparmış, kendilerini Allah'a vermiş dervişlerdir. Bunlar, kalplerini şad etmek için semâ yaparlar ve semâ', böylelerine yakışır. Çünkü onlar insanlar içinde selamete en yakın, fitneden en salim olanlardır. Dünya sevgisiyle mülevves kalbin semâ'ı, tabiatın semâıdır ve zor bir semâdır. İkinci kavim rücu ederek hâllerinin, makamlarının ve durumlarının hitâbını duymaya çalışanlardır. Bunlar,* ***bizi ferahlat ey Bilâl****, kabilindendir. Üçüncü kavim dinledikleri şeyde Hakk'ın kendilerine olan hitabını anlayışları miktarınca duymaya çalışanlardır.* Avâmın semâi tabiatın gereğine uymaktır. Müridlerin semâ'ı Allah'ın nimetlerini görmektir. Ariflerin semâi keşf ve müşâhede üzere olmaktır. Şiblî'nin, *hıyarın on tanesi bir dirhem*, sözünü duyunca *Allah'ım! Hıyarın on tanesi bir dirheme olunca bu nasıl alışveriş olur,* dedi. Nitekim Şeyh Fütûhât'ta şöyle dedi: Her ismin bir dili, her dilin bir söylenmesi vardır. Her söylenen şeyin bir dinleyicisi vardır. Halbuki söyleyen de dinleyen de gerçekte birdir. Bu makamda olan kimsenin söylediklerinin tümü niyâbeten söylenmiştir. Bizden bazıları Allah'ın kendi kulunun diliyle söylediğini söyler, bazıları da kulun, Allah'ın vekili olarak söylediğini söyler. Halbuki işin aslı böyle değildir."

Baᶜdehu **[38b]** (1) semāᶜ-ı rūḥānīye gelelüm: Semāᶜ-ı rūḥānī oldur ki semᶜ-i rūḥla bir şeyᵓüñ tesbīḥ-i (2) Ḥaḳ ḳıldığını gūş itmekdür ve anuñ maᶜnāsını ẕevḳle fehm itmekdür. Zīrā bu vücūd (3) ᶜinde ehli'ş-şuhūd raḳḳ-ı menşūr-i dü ᶜālemdür ve ehl-i ᶜilm anda kitāb-ı mesṭūrdur. Elsine-i (4) ḫalḳ aḳlām-ı Ḥaḳ'dur. Pes aḳlam-ı Ḥaḳ'dan sudūr iden kelimāt ve eṣvāt ve ḥurūf (5) her ne ise semāᶜ-ı rūḥla maᶜnāsını idrāk itmekdür. ***Ve in min-şeyᶜin illā yusebbiḥu*** (6) ***bi-ḥamdihi velākin lā-tefḳahūne tesbīhahum***[276] āyetinüñ sırrı, semāᶜ-ı rūḥānīye vāṣıl (7) olduḳdan soñra maᶜlūm olur ve bu mertebede her şeyᵓün tesbīhin gūş-i (8) hūşla istimāᶜ ḳılur.

Meẕnevī

Hīç mī-dānī çi gūyed çeng u ᶜūd

Ente ḥasbī ente kāfī yā Vedūd[277]

Neşr: Çeng ü ᶜūduñ tesbīḥin bu semāᶜla (10) fehm itmişdür lākin ancaḳ bu tesbīḥin ẕikr itmişdür ve illā def ü ney ü ḳudūm (11) u çeng ü ᶜūd u sur-nāy ve sāᵓir sāzlar çalındığı vaḳitlerde her biri bir anda (12) bir dürlü tesbīḥ ider ve çalındığı vaḳitlerde daḫı bir güne tesbīḥ ider ki (13) çalındığı vaḳitlerde gibi degüldür. Pes bu mertebede daḫı söz çoḳdur. *Men* (14) *lem-yeẕuḳ lem-yaᶜrif*[278]dir. Nitekim Ḥażret-i Şeyḫ buyururlar ki *edvenu ḥālī men yuḥtācu* (15) *ilā-muzᶜicin yuzᶜicuhu.* Yaᶜnī ol kimsenüñ ḥāli ġāyetle dünterdür ki bir müşevviḳ (16) ü müheyyīce muḥtāc ola, pes ẕevḳ-i dāᵓime vara ve semāᶜ-ı İlāhī ve rūḥāniyyeye (17) irenüñ ẕevḳ ü ḥāli müstemirr olur. İsterse müheyyīc ü müzᶜic-i ṣūrīden (18) istiġnā ḳılur. *Ḥālī baᶜde's-semāᶜi ke-ḥālī ḳable's-semāᶜ*[279] ḳāᵓil olan ẕātlaruñ (19) istimrār-ı ẕevḳ ü şuhūdına işāretdür. Baᶜżı kibāra ẕevḳ-i ᶜilm ü maᶜrifet ḥāṣıl (20) olup bu vecd ü ẕevḳ derūnlarından zāᵓil olur ve semāᶜda vecd ü ẕevḳ (21) ve raḳṣ u ḥareket ḳılmadan ḳalur ve noḳṣān-ı vecd mertebesine żarar virmez. (22) Nitekim Cüneyd ḥażretleri buyururlar: *Lā-yeżurru nuḳṣānu'l-vecdi maᶜa-fażli'l-ᶜilmi* (23) *ve fażli'l-ᶜilmi temma min-fażli'l-vecdi ve suᵓile sāᵓilun mine'ş-Şeyḫi yā Şeyḫu* (24) *lima lima nerḳuṣu maᶜa-aṣḥābike fe-ecābe bi-ḳavlihi Teᶜālā* ***ve terā'l-cibāle***

[276] "Hiç bir şey yoktur ki, onu hamdiyle tesbih etmesin; fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız." (İsrâ, 17/44)

[277] "Çeng ve udun ne söylediğini biliyor musun? Ey Vedûd olan Allah; Sen bana yetersin, Sen bana kâfîsin."

[278] "Tatmayan bilmez."

[279] "Semâ'dan sonraki hâlim, semâ'dan önceki hâlim gibidir.

teḥsebuhā cāmideten (25) ***ve hiye temurru merre's-seḥābi.***[280] Bu āyetle ẓāhir-i ḥissde raḳṣdan ve vecdden ḳalup **[39a]** (1) ve bāṭınī raḳṣ u ḥareket eyledigine işāret iderler.

Pes semāᶜ-ı ṭabīᶜate (2) gelelüm ki murād semāᶜ-ı ṣūrīdür ve semāᶜ-ı ṣūrī oldur ki bir nice kimse bir yere (3) cemᶜ olup naġamāt-ı leẕīẕe ve elhān-ı nefîse istimāᶜ itmege dirler. Nitekim (4) ṭarīḳ-i Mevlevī'de heyᵓāt-ı maᶜrūfa üzre fuḳaranuñ nāy u def u ḳudūm āvāzını (5) diñledikleri gibi. Pes bu ṭarīḳde olan semāᶜuñ ẓāhiren ve bāṭınen ādābı (6) vardur. Evvelen edebi budur ki fuḳarāᵓ semāᶜ-ḫāneye şeyḫden evvel gelüp cemᶜ olalar (7) ve ādāb u vaḳār ile ḳuᶜūd ideler ve yemīn ü şimāle iltifāt itmeyeler. (8) Pes şeyḫ ḥażretlerinüñ kelāmını naḳl eyledikde cān u göñüller ile ışġā ideler, (9) ḫāṭırların bir yere cemᶜ ideler. Eger böyle itmezler ise dergāh-ı evliyāda (10) küstāḫlıḳ iderler. Baᶜde ḫatmi'l-kelām naᶜt-ḫᵛān u nāy-zen başladıḳda (11) murāḳabe şeklinde sükūtla otura ve ḥareket itmeye. Ḳalb-i ḥayy ile nefs-i meyyit (12) ile ḥüsn-i istimāᶜla semāᶜ ide ve s̱āniyyen ḳalbde ḥubb-ı dünyā ve meyl-i mā-sivā (13) olmamaḳ gerek. Zīrā bu semāᶜa muḫilldür.

Naẓm

Semāᶜ-ı mā çū revḥānest ey cān

Me-şev īncā be-kibr u kīn raḳṣān[281]

(14) Pes vecd ḥāṣıl olduḳda bunlar hep (15) cāᵓizdür ve ḫırḳasın kendüden ḫalᶜ idüp meydāna veya muṭrîbe remy itmek (16) sünnetdür, eger taṣannuᶜ ve riyādan ḫālī ve mücerred ise. *Kemā revā Ebī Kaᶜb bin Züheyr* (17) *deḫala ᶜalā-Resūlillāhi fe-ḳarāᵓe ᶜindehu ᶜaleyhi's-selāmu Ḳaṣidete'l-Burde evveluhā* (18) *Bānet suᶜādu fe-ḳalbi'l-yevme metbūlu İlā en yentehī enne'r-Resūle li-seyfi yustażāᵓu* (19) *bihi muhennedun min-suyūfillāhi meslūlun fe-ḳāle lehu ᶜaleyhi's-selāmu men ente ḳāle* (20) *eşhedu en lā-ilāhe illallāh ve eşhedu enne Muḥammeden ᶜabduhu ve resūluhu enā Kaᶜbun bin Züheyr* (21) *feremā ileyhi Resūlullāhi burdeten kānet ᶜaleyhi ve hiye'l-burdetu'l-bāḳiyye ᶜinde's-selāṭīn* (22) Rivāyet olunur ki Kaᶜb İbn Züheyr, Resūl-i Ekrem ḥażretlerinüñ meclis-i saᶜādetlerinde (23) olup ve Ḳaṣīde-i Bürde'yi kırāᵓat ḳıldıḳda evveli *Bānet suᶜād*dur. Tā *Enne'r-Resūle* (24) *li-seyfi yustażāᵓu bihi* beytine gelinceye

[280] "İlmin ziyadeliğinin yanında vecdin eksikliği zarar vermez. Çünkü ilmin ziyadeliği vecdin fazlalığından daha üstündür. Şeyh'e sordular: *Ya Şeyh, niçin ashabınla raks etmiyorsun*? Şeyh, Allah Teâlâ'nın şu sözüyle cevap verdi: ***Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişleri gibi hareket ederler...*** " (Neml, 27/88)

[281] "Burda kibir ve kinle raks etme ey cân, bizim semâ'ımız rahatlık vericidir."

dek. Pes bu beyti ḳırāᵓat eyledikde Ḥażret (25) buyurdular ki sen kimsin? Şehādet kelimesin getürüp ben Kaᶜb bin Züheyr'im, **[39b]** (1) didi. Ḥażret-i Resūlullāh bürde-i şerīflerin aña ilḳā eyledi. Elān (2) pādişāhlar ḫazīnesinde olan ḫırḳa, Nebī ᶜaleyhi's-selām efendīmizüñdür.

Meṯnevī (3)
Ṣūfiest endaḫt ḫırḳa vecd-der
Key reved ū ber-ser-i ḫırḳa diger

Meyl sūy-i ḫırḳa-yi dāde'v nedem
Ançunān bāşed ki men maġbun şudem

Dūr ez-ᶜāşıḳ ki īn fikr āyedeş
Der-biyāyed ḫāk ber-ser bāyedeş[282]

Neşr: (6) Eger rāmī ḫırḳayı ber-āḫir-i semāᶜ niyyetine veyāḫud mücerred muṭrībler niyyetine atarsa (7) ol ḫırḳa veya mermī olan şey muṭriblerüñ olur ammā eger muṭlaḳ vecdinden (8) atarsa veyāḫud ḥīn-i vecdde kendü remy itmeksizin ya ḫırḳa veya (9) kisve veya bunlara mānende her ne ise fuḳarānuñdur. Meşāyiḫ-i selef Sūre-i (10) Enfāl'üñ ibtidāsıyle bunı ṯābit itmişlerdür ki nitekim Bedr Ġazāsı'nda (11) Ḥażret-i Risālet ᶜaleyhi's-selām buyurdılar ki ***men vaḳafe bi'l-mekāni* (12) *fe-lehu keẕā ve men ḳutile fe-lehu keẕā ve men usira fe-lehu keẕā.***[283] Pes şübbān u dilāverān (13) küffār ṭarafına müsāraᶜat eylediler ve pīrler sancaḳ taḥtında ḳāᵓim oldılar. Pes (14) Ḥaḳ Teᶜālā fetḥ ü nuṣret iᶜṭā ü iḥsān idüp ṭāᵓife-i şübbān vāfir (15) üsārā vü ġanāᵓim getürdiler. Pes şüyūḫ ol ġanāᵓimden ḥiṣṣe ṭaleb eylediler. (16) Şübbān didiler ki bunı biz fetḥ eyledük size ne ḥiṣṣe virelüm. Şüyūḫlar daḫı (17) didiler ki *neᶜam lākin kunnā ẓahran lekum.*[284] Pes Ḥażret-i Resūl'e gelüp bu ġanāᵓim (18) ḫuṣūṣunda suᵓāl eylediler. Der-ḥāl bu āyet-i kerīme nāzil oldı: (19) ***Yeselūneke ᶜani'l-enfāli ḳuli'l-enfālu lillāhi ve'r-resūli***[285] Enfāl, ġanāᵓime dirler. (20) Zīrā Ḥaḳ'dan ḳullarına ᶜaṭiyyedür. Pes bu

[282] "O, bir sûfîdir, vecde gelmiş, hırkasını çıkarıp atmıştır. O, bir daha o hırkayı alır mı? Bir sûfînin ilâhi vecd içinde attığı, düşürdüğü hırkayı geri alması; *Ben bu hale aldanmışım, pişman olmuşum*, manasına gelir. Âşık, bu düşenceden uzaktır; böyle bir fikre kapılmaz! Eğer o âşığın aklına böyle şeyler gelirse, toprak başına olsun!" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ**, …, s. 125-126.
[283] "Bedir günü kim şurayı tutarsa ona şunlar vardır. Kim düşmanı öldürürse ona şunlar verilecektir. Kim esir alırsa onun mükâfatı da şudur."
[284] "Evet, lâkin biz yardım ettik."
[285] "Sana ganimetlerden sorarlar, ganimetler Allah'ın ve Resul'ündür...." (Enfâl, 8/1)

āyetden maʿlūm oldu ki ḥīn-i (21) vecdde melaḳ olan ve düşen cümlenüñdür. Zīrā Ḥażret ol ġanāʾimi, (22) ʿale's-seviyyeten, cümleye baḫş eylediler. Ke-ẕālik ol daḫı cümleye baḫş (23) olması vācib oldı.

(10) Meṣnevī
Āteş-i ʿışḳest k'ender ney futād
Cūşiş-i ʿışḳest k'ender mey futād

(25) Yaʿnī ʿışḳ āteşdür ki ney içinde vāḳiʿ oldı. ʿIşḳ cūşişdür ki mey **[40a]** (1) içinde vāḳiʿ oldı.

Naẓm
Düşelden mekteb-i ʿışḳa unutdum ders ü taḳvāyı
Girüp mey-ḫāne-i deyrde yañıldım zühd-i taḳvāyı[286]

Ve'l-meḥabbetu ve huve melu'n-nefsi (3) *ile'ş-şeyʾi li-kemāli idrākin fīh ve'l-ʿabdu iẕā ʿalime enne'l-kemāle'l-ḥaḳīḳiyye leyse illallāhe* (4) *ve enne kulle mā-yerāhu kemālen min-nefsihi ev ġayrihi fe-huve min-allāhi ve billāhi ve ilallāhi lem-yekun* (5) *ḥubbuhu illāllāhe ve fillāhi ve ẕālike yaḳtażī irādete ṭāʿatihi ve emmā ʿinde'l-ʿārifi* (6) *ennallāhe Teʿālā maḥbūbun fī-ẕātihi ve li-ẕātihi ve'l-meḥabbetu emrun vicdānī lā-yeḥtācu* (7) *ilā-keşfin ve beyānin ilā mā-yumeyyizuhā ʿansāʾiri'l-vicdāniyyet kemā ḳāle'ş-Şeyḫu* (8) *fi'l-Futūḥāti el-ḥubbu yunsebu li'l-insāni vallāhu bi-nisbetihi leyse yedrī ʿilmunā* (9) *mā-huve'l-ḥubb ẕevḳun ve lā-tedrī ḥaḳīḳaten eleyse ẕāʿacebin ḳāle baʿżu'l-ʿārifīne* (10) *el-meḥabbetu sāriyetun fi'l-mevcūdāt-i kullihā ʿaleyhā medāru'l-mebdāʾi ve'l-īcādi kemā ḳāle* (11) *ʿaleyhi's-selāmu ve* ***inne'l-melāʾi'l-aʿlā yetlubūnehu kemā taṭlubūnehu***[287] (12)

[286] Beyit Şemsettin-i Sivasî'ye aittir. Recep Toparlı'nın yaptığı çalışmada şu şekilde geçmektedir: *Düşelden mekteb-i ʿışḳa unutdum ders-i fetvāyı / Girip mey-ḫāne-i derde yanıldım zühd ü taḳvāyı* bkz. Şemseddîn Sivasî, **Dîvân** (haz. Recep Toparlı), Sivas Belediyesi, Sivas 2015, s. 154.

[287] "Muhabbet; kalbin, bir şeyde kemâli idrak eylemesinden ötürü, o şeye meyletmesidir. Şayet bir kul, hakikî kemâle ermenin Allah'la mümkün olacağını ve kendisinde ve başkasında gördüğü kemâlin Allah'tan kaynaklanacağını bilirse o kulun muhabbeti Allah içindir. Bu kul böyle düşünmekle aynı zamanda Allah'ın rızasında olur ve Allah'a karşı lazım olan itaatini yerine getirir. Ancak ârîflerin katında Allah Teâlâ *mahbûb fî-zâtihî*'dir. Kendi zatında mahbûbdur. Bu vecd ise diğer vecdlerden farklı olup keşfe ve beyâna ihtiyacı yoktur. Şeyh hazretleri, Fütûhât'da şöyle buyurmuştu: *Muhabbet insan'ın Allah'a nisbet ettiği sevgidir. O ilimle idrâk edilemez. O ancak tatmakla ve zevk almakla anlaşılabilir.* Bazı ârifler şöyle der: *Muhabbet, bütün mevcudatta sârîdir ve bütün mümkinât, icâd, onun üzerinedir.* Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: ***Gökteki melekler, Allah'tan kendileri için istediklerini onlar için de isterler.***"

Beyt

*Ger mihr-i **fe-aḥbebtu** be-ẕerrāt ne-sârīst*

Sergeştegī-yi ᶜālem u ādem zi-ṭaleb çīst[288]

Ez-şevḳ-i tū sergeşte şud eflāk u kevākib

Ender-ṭalebet āb be-her kūşeᵓ cārīst[289]

Ez-Kaᶜbe te-rā ger ṭalebed zāhid u ᶜābid

Maḳṣūd zi-but-ḫāne u ez-deyr be-gū kīst[290]

(15) Ve Şeyḫ ḥażretleri daḫı Fütūḥāt'da bu beyti, (16) muḥabbetüñ aṣl-ı vücūd oldığına işāret idüp, buyururlar:

Beyt

Ve ᶜani'l-ḥubbi ṣadrunā ve ᶜale'l-ḥubbi cubilnā

Fe-lizā ciᵓnā ḳaṣden ve li-hāẕā ḳad ḳabilnā[291]

(18) Egerçi cümle ᶜālem muḥabbetden ṣādır oldı ve muḥabbet üzre mecbūldür (19) ve ḳaṣd-ı muḥabbet içün geldi ve bu muḥabbet içün maḳbūldür ve lākin herkes (20) ḥāline münāsib bir maẓharda ve istiᶜdādına muvāfıḳ bir meclāda ol (21) taᶜayyünātda sāriye olan laṭīfeye ve mümkinātda ẓuhur ḳılan sıfāt-ı cemīleye (22) ᶜāşıḳ ve meşġūldür illā ol ẕevātlar degüldür ki derūnlarında münbaᶜiṯ (23) olan ᶜışḳuñ ḳuvvetiyle ve bir mürşidüñ irşād u hidāyetiyle bu aḥkām-ı (24) kevniyyeden ḳaṭᶜ-ı muḥabbet idüp cemāl-i muṭlaḳ-ı ḥaḳīḳa mebẕūldür. *Ve ẕukire* (25) *fi'l-ᶜAvārifi meni'd-daᶜā meḥabbetallāhi min-ġayri tevarruᶜin ᶜan-meḥārimihi fe-huve keẕẕabun*[292] **[40b]** (1)

Pes muḥabbet iki ḳısmdur: Bir ḳısmı nefsi neyi severse ve neden ḥaẓẓ iderse (2) Ḥaḳḳ'ı ol yüzden sever ve bir ḳısmı muṭlaḳā aġrāż-ı nefsāniyyeden ḳaṭᶜ-ı naẓar (3) idüp Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a bilā-ᶜillet muḥibbdür. Ṭarīḳat-ı evliyāda maḳbūle (4) olan muḥabbet budur. *Ḳāle'ş-Şeyḫu fī'l-Futūḥāti el-ᶜışḳu'l-tifāḳu'l-ḥubbi* (5) *ᶜale'l-muḥibbi ḥattā*

[288] "Eğer *fe-ahbebtu* güneşi tüm zerrelere sârî değilse âlem ve âdemin talepten başlarının dönmesi nedir?" ***Kuntu kenzen mahfiyyen fe-ahbebtu an u'refe…*** Hadîs-i Kudsî'ye atıf vardır.

[289] "Feleklerin ve yıldızların başı sana olan şevklerinden dolayı dönmekte; su, seni aradığı için her köşede akmaktadır."

[290] "Zâhid ve âbid seni Ka'be'den talep ederse put-hâne ve kiliseden maksadın ne olduğunu söyle."

[291] "Biz aşktan sudur ettik. Aşk üzerine yaratıldık. Aşka doğru yöneltildik. Aşka verdik gönlümüzü."

[292] "Avârif'te şöyle zikredilmiştir: Bir kimse Allah'a muhabbet duyduğunu iddia ederek, Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmaya devam ederse, o yalancıdır."

ḫālaṭa cemiᶜa eczāᵓihi ve'ş-temele ᶜaleyhi işmāle'ż-żamaᵓi muştaḳḳun (6) *mine'l-ᶜışḳeti ve ke-ẕālike yufesseru bi-ifrāṭi'l-meḥabbeti ve kunye ᶜanhu fi'l-Ḳurᵓāni bi-şiddeti'l-ḥubbi* (7) *fī-ḳavlihi* ***velleẕīne āmenu eşeddu hubben lillāh***[293] Buyururlar ki yaᶜnī kāfirlerüñ (8) endād u aṣnāma muḥabbetlerinden müᶜminlerüñ Allāh'a muḥabbetleri eşeddür ki müᵓminler (9) Rabb''erine ᶜāşıḳdur ve kemāl-i ᶜışḳ fānī ḳıla ve maᶜşūḳ-ı bāḳīden ġayrısına (10) āteş urup maḥv ide. Nitekim buyururlar:

Beyt

ᶜIşḳ ān şuᶜlest k'ū çūn ber-furūḫt

Her ki cuz maᶜşūḳ bāḳī cumle sūḫt[294]

Suᵓile İbn (12) *Manṣūrin ᶜan-İbrāhīmi'l-Ḥavāṣ yā İbrāhīm fī-eyyi maḳāmin ravażte nefseke* (13) *ḳāle uravviżu nefsī fī-maḳāmi't-tevekkuli munẕu ṣelāṣīne senetin fe-ḳāle efneyte* (14) *ᶜumuruke fī-ᶜimāreti'l-bāṭıni ve eyne ente mine'l-fenāᵓi fīllāhi* Yaᶜnī ne maḳāmda (15) nefsiñe riyāżet virdüñ ve maḳām-ı fenā fillāha ne vechle vāṣıl olduñ? (16) *ḳāl*[295] otuz seneden berü nefsimi maḳām-ı tevekkülde riyāżet virdüm. İbn Manṣūr (17) didi ki ᶜömrüñi ᶜimāret bāṭınında ifnā ḳılduñ fenā fillāh mertebesin daḫı (18) neredesin? Ammā şüṭṭār şol ᶜuşşāḳ-ı fenā-gİrdārdur ki terk-i hestī ḳıldılar (19) ve *men ü mā*[296] dan bi'l-külliyye berī oldılar. Ḫarmen-i nām u nāmūsa āteş (20) urdılar, aġyār u mā-sivāyı dilden sürdiler, pes rūy-ı yāri mirᵓāt-i (21) dilde muᶜāyene gördiler. ᶜUşşāḳuñ bidāyeti, zühhād ü ᶜibāduñ nihāyetidür. Anlar (22) ḫavf u recā ile giderler ve bunlar ceẕb-i ᶜışḳ-ı Ḫudā ile seyr iderler. (23) *Pes ez-kucā tābe-kucā şettāne beynehumā*[297]

Mısrāᶜ

Zehī taṣavvur-i bāṭıl zehī ḫayāl-i muḥāl[298] (24)

---

[293] "Şeyh hazretleri Fütûhât'da şöyle buyurmuştur: Aşk, sevginin, sevilen üzere hasredilmesi ve bu sevgiyi hasredenin bütün varlığında ve benliğinde sevginin hâkim unsur haline gelmesi demektir. Aşk sevginin ifrat halidir. Kuran'da eşeddü hubb (aşırı sevgi) vurgusu yapılmıştır. ***Müminlerin Allah'a sevgileri çok şiddetlidir***." (Bakara, 2/165)

[294] "Aşk öyle bir şu'ledir ki parlayınca sevgiliden başka her şeyi yakar."

[295] "Dedi"

[296] "Ben ve biz"

[297] "Nereden nereye, ne kadar da fark var aralarında."

[298] "Ne çürük bir düşünce, ne boş bir hayâl"

Beyt

Teᶜāle'l-ᶜışḳu ᶜan-fehmi'r-ricāli

Ve ᶜan-vaṣfi'l-firāḳi ve'l-visāli[299]

Metā mā-celle şeyᵓun ᶜan-ḫayāli

Yucillu ᶜani'l-iḥāṭati ve'l-miṯāli[300]

ve ḳale baᶜżu'l- **[41a]** (1) *ᶜārifi'l-ᶜışḳi fe-iẕā ᶜamme'l-ḥubbu'l-insāni bi-cesedihi ve aᶜammāhu min-kull-i şeyᵓin sivā* (2) *meḥbūbihi ve seret tilke'l-ḥaḳīḳati fī-cemīᶜi eczāᵓi bedenihi ve ḳuvvāhi ve rūḥihi ve ceret* (3) *fīhi mecre'd-demi fī-ᶜurūḳihi ve laḥmihi ve itteṣalet bi-cemīᶜi eczāᵓihi cismen ve rūḥen* (4) *ve lem-yebḳa fīhi muttesiᶜun li-ġayrihi kemā ḥukiye ᶜan-Zuleyḫā ennehā ifteṣadet fe-veḳḳaᶜa'd-demu ᶜale'l-arżi* (5) *yā Yūsufe yā Yūsufe ḥaysu saḳaṭa'd-demu yecriyāni ẕikri Yūsufe mecra'd-demi* (6) *fī-ᶜurūḳihā ve ke-ẕālike ḥukiye ᶜani'l-Ḥallāci lemmā ḳuṭiᶜat etrāfuhu inketebe demuhu* (7) *fi'l-arżi Allāh Allāh fefhem*[301]

(11) Meṯnevī

Ney ḥarīf-i her ki ez-yārī burīd

Perdehāyeş perdeḥā-yı mā dirīd

(9) Yaᶜnī *ney ḥarīf*, ney musāḥibdür; *her ki*, her kimse ki; *ez-yārī*, yārinden; *burīd*, (10) münḳaṭıᶜ ola. *perdehāyeş*, neyüñ perdeleri; *perdehā-yı mā*, bizim perdelerimizi; *dirīd* (11) yırtıcıdur. *El-murādu bi'n-neyyi el-murşidu'l-kāmilu ve huve muṣāḥibun bi'l-ᶜāşıḳi'l-ḫālī ḳalbuhu* (12) *ᶜan-māsivāllāhi ve'l-memlū bi-maᶜrifetillāhi ḳuṭiᶜa ᶜan-maḥbūbi'l-ḥaḳīḳī yeṭlubu'l-muṣāḥabete* (13) *lehu ve lā-budde mine't-tebdīli ve'l-inḳiṭāᶜi ve li-hāẕā emrullāhi bi-nebiyyihi irşādun li't-ṭālibīn* (14) ***veẕkur isme rabbike***

[299] "Aşk, insanın kavrayışından, kavuşmanın ve ayrılığın vasıflarından yükseklerdedir."

[300] "Hayâli aşan şey, misal ve ihâtadan da uzaklaşır."

[301] "Bazı aşk ârifleri şöyle demiştir: *Aşk insanın tamamını kapladığı zaman âşık, sevgiliden başka herkese kör olur. Sevgi denilen hakîkat bedenin bütün azalarına, kuvvelerine ve rûhuna sirâyet eder. Kanın damarlarda dolaşması gibidir. Bütün azalarıyla bedeni ve ruhu birleştirir. Artık mahbuptan başka hiçbir şey kalmamıştır. Eşyaya gösterdiği bütün lütuflar, duyması ve bakması sadece mahbuba yöneliktir. Hiçbir şeyi görmez hâle gelir ve yalnızca, işte o, der. Bu sevginin adı aşktır. Züleyhâ'nın hikâyesinde anlatıldığı üzere; Züleyha'nın kanı aktığında Yusuf Yusuf diye dile gelmiştir. Kanın damarlarda akması gibi Züleyhâ'nın kanı da Yusuf zikriyle toprağa akmıştır. Hallac'ın kıssası da bu minvaldedir. Azaları kesildiğinde kanı toprakta Allah Allah yazmıştır. İyi anla.*"

ve tebettel ileyhi tebtīlā *ey dum ᶜalā-ẕikrillāhi leylen ve nehārā* (15) *inḳataᶜ bi-ᶜibādetihi ᶜan-mā-sivāllāhi ve cerede nefsike ᶜammāᶜadallāh*[302]

Tebettül, cemīᶜ (16) mā-sivādan bi'l-külliyye münḳaṭıᶜ olup Allāh'a teveccühe olmaġa dirler. Ḥattā ᶜinde (17) ehli't-taḥḳīḳ, cinândan ve devlet-i āḫiretden daḫı mütebeddil olan nefsini mücerred ḳılmaḳ (18) gerek ḥattā Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a münḳaṭıᶜ olmuş ola. Meṣelā bir kimse Ḥaḳḳ'a cennet içün, (19) taᶜmīr-i āḫiret içün dünyādan münḳaṭıᶜ olsa ol kimse ḥaḳīḳat-ı Ḥaḳḳ'a (20) münḳaṭıᶜ olmuş olmaz; belki āḫirete münḳaṭıᶜ olmuş olur ve tebeddül-i maḥż (21) cemīᶜ mā-sivādan bi'l-külliye Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a münḳaṭıᶜ olmaḳdur.

ᶜĀbidān-ı Ḫudā dört (22) ḳısm üzredür: Bir ḳısm ṣaḥīḥ Ḫudā-perestdür, ġayrısı nevᶜan hevā-perestlükden (23) ḫālī degüldür. Evvelki ḳısm ol ᶜābidlerdür ki ᶜibādeti cennet ü mā-fīhā içün (24) iderler. Bunlar tācirān-ı cinândur. Ḳısm-ı ṯānī ᶜibādeti cennet ve nār ᶜuḳubetinden ḫavfları (25) oldıġıyçün iderler. Bunlar cākerān u bendegāndur. Ḳısm-ı ṯāliṯ *istiḥyāᵓen min-allāh*[303] **[41b]** (1) ᶜibādet iderler. Bunlar ṣādıḳān u mürīdāndur. Ḳısm-ı rābiᶜ *meḥabbeten li-vechin ve ṭaleben li-merḍātillāh*[304] (2) ᶜibādet iderler. Bu ḫāṣṣe-i ᶜāşıḳāndur. *Kemā ḳāleti'r-Rābiᶜā raḍıyallāhu ᶜanhā* (3) *bi-ḳurbike ve celālike yā Rabb mā-ᶜabedtuke ḫavfen min-nārike ve lā-raġibtu fī-cennetike* (4) *illā li-vechike'l-kerīm*[305] Bu mertebeye ᶜubūdet dirler ve ᶜibādetle ᶜubūdetüñ (5) bir farḳı daḫı budur ki ᶜibādet külfet ve meşaḳḳatle maᶜā'l-ḫavf ve'r-recāᵓ (6) olan bendelikdür ve *ᶜubūdet bilā-kulfetin ve lā-meşaḳḳatin ve lā-ḫavfin ve lā-recāᵓin*[306] olan (7) efgendelikdür ki ẕevḳan ve şevḳan ve cān ile ḥāṣıl olur. Nitekim İbn Fārıż (8) ḥażretleri bu maḳāma bu beytle işāret ḳılur:

---

[302] "Ney'den murat, mürşid-i kâmildir ve o, kalbi Allah dışındaki şeylerden temizlenmiş, marifetullah ile doldurulmuş, hakiki sevgiliden ayrılmış ve onun dostluğunu talep eden aşıkla arkadaştır. Tebettül ve inkıta' gereklidir. Bu nedenle Allah, talipleri irşad etmek için Nebi'sine ***Rabbinin adını an ve bütün benliğinle O'na yönel,*** (Müzzemmil, 73/8) diye emretmiştir. Yani gece gündüz O'nu zikret, vaktini kullukla geçir, nefsini Allah'tan başka her şeyden mücerret kıl." Tercüme için ayrıca bkz. bkz. Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 227.

[303] "Allah'tan utanmak"

[304] "Muhabbetten ve Allah rızasını talep ederek"

[305] "Allah'ım sana yaklaşmak ve senin rızanı kazanmak için ibadet ediyorum. Senin ateşinden korktuğum için ve cennetini elde etmek için değil."

[306] "Ubûdet ne meşakkat, ne havf ve reca ve ne de külfetle yapılır."

[Beyt]

Ve kullu maḳāmin ᶜan-sulūkin ḳaṭaᶜnahu

ᶜUbūdiyyeten ḥaḳḳaḳtuhā bi-ᶜubūdeti

(9) Neşr: Yaᶜnī her bir maḳāmı ki maḳāmāt-ı (10) sülūkdan ben ḳatᶜ eyledüm, ᶜubūdetle ol ᶜubūdiyyeti taḥḳīḳ ü teṣbīt eyledüm, ᶜubūdetümle (11) ẕevḳ ü şevḳle olan ṭāᶜatımla. Pes ḫavāṣuñ ṭāᶜati dāᵓima ẕevḳan ve şevḳan (12) olur ve ᶜavāmun ṭāᶜati ṭavᶜan ve kerhan olur ve ṭavᶜan ve kerhan olan (13) ᶜibādetde āsmān u zemīn ve māfīhā daḫı müşterekdür. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā li's-semavāti* (14) *ve'l-arḍ*[307]

Meṣnevī

İᵓtiyā ṭavᶜen mehāru ᶜāşıḳān

İᵓtiyā kerhen le-cellām ᶜāḳilān[308]

(15) Pes enbiyā u murselīn ve melāᵓike-i muḳarrabīn ve evliyā-yı mükemmelīn Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a (16) ṭavᶜen ve ẕevḳen ve şevḳen ᶜibādet eylemekden ve daḫı biz ᶜabdüz dimekden ᶜār (17) eylemezler. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***len yestenkife'l-mesīḥu en yekūne ᶜabden lillāhi ve le'l-melāᶜiketu'l-muḳarrabūn***[309] (18) Belki cemīᶜ enbiyā vü evliyā kemāli ᶜubūdiyyetde bulmuşlardur. *Kemā ḳāle Ḥażret-i* (19) *Mevlānā min-kulli'l-vucūh evlānā*

[Rubāᶜī]

Men bende şudem bende şudem bende şudem

Men bende be-ḫıdmet-i ser-efkende şudem

Her bende ki āzād şeved şād şeved

Men şād ez-ānem ki tu-rā bende şudem[310]

(21) Ve bir de derece-i ḥürriyyet vardur ki yaᶜnī ribḳā-yı (22) rıḳḳıyyet-i dünyādan āzād olmaġa dirler ve bende-i bend-i derāhim iken ḫalāṣ (23) olup [dil]-şād olmaġa tesmiyye iderler. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***teᶜise ᶜabdu'd-dunyā*** (24) ***ve teᶜise ᶜabdu'd-dunyā ve'd-dirhem ve teᶜise ᶜabdi baṭnihi ve teᶜise ᶜabdi*** (25) ***fercihi in aᶜṭā***

[307] "Allah Teâlâ'nın semaya ve yere buyurduğu gibi." (Bu ifadede Fussilet Suresi'nin 11. ayetine atıf vardır. Bu âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, İsteyerek veya istemeyerek gelin, dedi. İkisi de, İsteyerek geldik, dediler.*)

[308] "Akıl kullananlara, *zorla gelin* denmiştir; *isteyerek gelin* emri âşıkların yularıdır.

[309] "Mesih de Allah'a yakın melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler..." (Nisâ, 4/172)

[310] "Ben kul olmuşum, kul olmuşum, kul olmuşum. Ben hizmete kul olup başımı eğmişim. Azat olan her köle mutlu olmuştur. Ben ise sana kul olduğum için mutlu olmuşum."

raẕiye ve in lem-yuᶜṭa saḫiṭa[311] Pes sālike lāzım olam budur ki **[42a]** (1) bunlara esīr olmaḳdan āzād olup Ḥaḳ ḳulı olmaġla dil-şād ola. *Suᵓile'l-Cuneydu* (2) *metā yekūnu'l-ᶜabdu ᶜabden en maḥżānallāhi ḳāle iẕā kāne ḥurren ᶜan-māsivāllāhu* (3) *ḳāle'ş-Şeyḫu fi'l-Futūḥāt fe'l-ḥurriyyetu ᶜubūdetun maḥżetun lillāhi Teᶜālā fe-iẕā kāne'l-ᶜabdu* (4) *ḥurren ᶜammāsivāllāhu lā-yesterḳihi şeyᵓu kevnin illāllāh ve nuḳile ᶜan-Bāyezīd raᵓā reculen* (5) *mā-ḥarfetuke ḳāle ḫar-bend fe-ḳāle emātallāhu ḥimāreke li-tekūne ḥurren ve ᶜabden lillāhi* (6) *lā-ᶜabde'l-ḥimāri*[312] Esīr-i leẕẕet-i ten olan, esīr-i ḫar olandan bedterdür.

Naẓm (7)
Esīr-i leẕẕet-i ten mānendeᵓī u ger ne-tū-rā
Çi ᶜıyşhā ki der-ᶜālem-i dil muheyyā nīst[313]

(8) Gelelüm mıṣrāᶜ-ı s̱ānide olan esrāra: *perdehāyeş* lafẓından murād, maḳāmāt-ı (9) evliyādur. *perdehā-yı mā* dan murād, ḥicābāt-ı sālikdür. Yaᶜnī mürşidüñ maḳāmātı (10) bizim maḳāmātımızı, yaᶜnī bezm-i ṭarīḳda olan ḥaṭarātımızı, izāle ider. Bu (11) ṣūretde bir mürīd içün bir mürşīd lāzımdur ki noḳṣān olan maḳāmātını (12) ikmāl eyleye. İmdi bu maḳāmda lāzımdur ki mürīd iḳtidāya ḳanḳı mürşid (13) lāzımdur, anı beyān idelüm icmālen *ḳāle Resulullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* (14) ***ve'lleẕī nefsu Muḥammedin bi-yedih leᵓin şiᵓtum le-ubeyyinenne lekum enne ḥubbe ᶜibādillāhi*** (15) ***ilallāhi elleẕīne yuḥibbunallāhe ilā-ᶜibādihi ve yuḥibbūne ᶜibādallāhi ileyhi ve yemşūne fil-arżi*** (16) ***bi'n-naṣīḥati.*** Yaᶜnī ol Ẕāt-ı celle ve ᶜalā ḥaḳḳıyçün ki nefsi anuñ (17) yed-i ḳudretindedür, eger siz isterseñüz ḥaḳīḳat ḥāli ben size beyān idem: (18) Taḥḳīḳen Allāh'uñ sevgilü ḳulları şol kimselerdür ki Allāh'ı ḳullarına (19) sevdireler ve ḳulları Allāh'a sevdireler ve arżda nuṣḥ u pend ile yürürler (20) ve fevāᵓid ü ᶜavāᵓid-i elṭāf-ı Ḥaḳḳ'ı ṭālibāna irgürürler. Ḳulūb-ı ᶜāşıḳānı (21) gerd-i aġyārdan pāk ve mirᵓāt-ı derūn-ı müşteḳānı jengār-ı mā-sivādan mücellā (22) vü taᵓb-nāk idüp āyine-i İlāhī

[311] "Peygamber Efendimizin buyurduğu gibi: *Dünyanın esiri olan helak oldu, dünyanın esiri olan helak oldu, dirhemin esiri olan helak oldu, midesinin esiri olan helak oldu, kadının esiri olan helak oldu ki o, kendisine verildiği zaman razı olur, verilmezse kızar ve gazablanır.*"
[312] "Cüneyd'e soruldu: *Kul ne zaman Allah rızasına uygun kul olur?* Cüneyd şöyle cevap verdi: *Allah dışındaki her şeyden hür olduğu zaman.* Şeyh hazretleri Fütûhat'da şöyle buyurmuştur: *Hürriyet, Allah'tan başka her şeyden kurtulup yalnız Allah'a kul olmaktır ve Allah duşındaki her şeyden hür olmaktır.* Hazret-i Bâyezid'den şöyle rivâyet edilmiştir: Birisi ona, *Senin işin nedir?* diye sordu. O da cevaben; *eşek bakıcısıyım*, dedi. Bunun üzerine adam; *Allah senin eşeğini öldürsün ki sen ondan kurtulup Allah'a kul olasın*, dedi."
[313] "Ten lezzetinin esiri olmuşsun. Öyle olmasaydın sana gönül âleminden hangi eğlence hazır değildi?"

olmaġa lāyıḳ ve ḳābil ḳılurlar. Mertebe-i mürşid (23) olanlaruñ şānı budur ve şeyḫ resūlüñ nāᵓibi ve ḳavminüñ nebīsi gibidür. *Kemā* (24) *ḳāle ᶜalehi's-selām* ***eş-şeyḫu fī-ḳavmihi ke'n-nebiyyi fī-ummetihi***[314]

Meṯnevī

Z'an biyāverd evliyā-rā ber-zemīn

Tā kunedşān raḥmeten li'l-ᶜālemīn[315]

Cehd binmāyed **[42b]** (1) *ez-in sū behr-i pend*

Çun neşud gūyed Ḫudāyā der me-bend[316]

Neşr: Mertebe-i meşīḫatda (2) olanlaruñ şānı budur ki ve şeyḫ resūlüñ nāᵓibi ve ḳavminüñ nebīsi gibidür. (3) *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***eş-şeyḫu fī-ḳavmihi ke'n-nebiyyi fī-ummetihi***

Meṯnevī

Pes be-her devrī velī-yi ḳāimest

Āzmāyeş tā ḳıyāmet dāᵓimest[317]

(5) Neşr: Pes gerekdür şeyḫ Ḥażret-i Resūl'üñ sünnet-i seniyyesine ve sīret-i (6) ᶜaliyyesine mütābaᶜat eyleye, tā maḥbūb u manzūr-ı Ḥaḳ ola. *Kemā ḳalellāhu Teᶜālā* (7) ***ḳul in kuntum tuḥibbunellāhe fe't-tebiᶜūnī yuḥbibkumullāh***[318] *ilā-āḫiri'l-āyet.* Yaᶜnī eger Ḥażret-i (8) Ḥaḳḳ'a muḥabbet daᶜvāsını kılursañuz Ḥażret-i Nübüvvet-penāhuñ aḳvāl (9) u efᶜāl u aḥvāline mütābaᶜat eyleyüñ, ḥaṭṭā Allāh Tebāreke ve Teᶜālā sizi seve. (10)

Pes muḥabbet-i Ḥaḳḳ'a sebeb mütābaᶜat-ı Ḥażret-i Risālet-penāhdur. Bir şeyḫ ki (11) Seyyid-i Enbiyā'ya ẓāhiren ve bāṭınen mütābaᶜatı ziyāde ola, ṭālibānuñ enfāsı (12) nefsiyyesinden müstefīd olur ve ḫıdmet-i şerīfesiyle Ḥaḳḳ'a yol (13) bulur; ammā ol şeyḫüñ Ḥażret-i Resūl'e mütābaᶜatı olmaya ṭā aña ıḳtıdā (14) eylese ḍalālete düşer ve yolundan şaşırır. Pes yüzlerin görmeyen hidāyet (15) bulur ve sözlerin diñlemeyen ehl-

314 "Şeyh kavmi içinde, peygamber ve ümmeti gibidir." (Keşfü'l-Hafâ, II/1576)
315 "Allah velîleri âlemlere rahmet olmak üzere yeryüzüne getirmiştir."
316 "Bu yüzden halka usanmadan öğüt verirler. Halk öğütlerini kabul etmediğinde, 'Yâ Rabbi, sen bunlara acı sen kapını kapama!' derler."
317 "Şu hâlde her devirde peygamber yerine bir velî vardır, bu sınama kıyâmete kadar dâimîdir."
318 "De ki eğer siz Allah'ı seviyorsanız, o takdirde bana tâbî olunuz ki Allah da sizi sevsin ..." (Âl-i İmrân, 3/31)

i istiḳāmet olur. *Kemā ḳale'ş-Şeyḫu fi'l-Futūḥāti* (16) *ve'ṭ-ṭāᵓifetun mine'ş-şuyūḫi hum aṣḥābu aḥvālin ve lākin leyse lehum fi'ẓ-ẓāhiri* (17) *et-teḥaffuẓi ve lā-yeṣḥabūnehu maᶜahum ve lev-ẓahare ᶜanhum ḫaraḳe'l-ᶜādete lā-tuᶜavvilu ᶜaleyhim* (18) *maᶜa-vucūdi sūᵓi edebin fi'ş-şerᶜi fe-innehu lā-ṭarīḳe ile'l-Ḥaḳḳi illā bi'ş-şerᶜi fe-men* (19) *ḳāle bi-enne s̱emme ṭariḳen ile'l-Ḥaḳḳi ḫilāfu'ş-şerᶜi fe-ḳavluhu zūrun lā-yuḳbel*[319] Bu maᶜnen (20) maᶜlūm-ı ᶜulyāñ old[ı] ise sālik-i mecẕūba daḫı ıḳtıdā cāᵓiz degüldür. (21) Zīrā mertebe-i meşīḫate fāᵓiz ü ḥāᶜiz degüldür. Sālik-i mecẕūb aña dirler ki (22) ibtidā-yı ḥālinde keş̱ret-i mücāhede ve riyāżetle ve ᶜibādāt u ṭāᶜatle (23) sülūk ide, nihāyet-i ḥālinde ceẕbe-i İlahiyye ile muḥabbet aña ẓuhūr (24) idüp anı mużiḳ ṣūretinden evc-i maᶜnāya ve tevhīd ü ẕāt u ṣıfāt-ı (25) Ḫudā'ya īṣāl ide. Pes ẕevḳ-i vaḥdet meşrebine ġālib ola, sekrden **[43a]** (1) ḳala ve ṣaḥva az gele ve bi'l-cümle telvīnden ḫālī olmaya ve temkīn mertebesini (2) bulmaya, anuñ içün ıḳtıdāya lāyıḳ olmaya.

Meş̱nevī
Ehl-i telvīnend cumle īn ferīḳ
Tābe-gūyem şerh bā-tū ey refīḳ[320]

Gāh sālik mī-şeved ān merd-i Ḥaḳ
Gāh ceẕbe mī-bered ez-vey sebaḳ[321]

Dördüncü ḳısmı mecẕūb-ı sālikdür. (5) Bunlar anlardur ki ceẕbeleri ḳable's-sülūkdur ve taḫt-ı temkīn ve kemāl-i yaḳīnde (6) bunlar mülūkdur. Meşīḫata ve ıḳtıdā ve mübāyaᶜat ü mütābaᶜata lāyıḳ olan bunlardur. (7) Bunlar murġ-ı rūḥların bidāyet-i sülūkda şahbāz-ı ceẕbe-i İlahīye ṣāyid ve her dem (8) bunlara tecellī-yi Rabbāniyye ᶜāᵓid olup bu ceẕbe ve tecellī vāsıṭāsıyla beşeriyyetden (9) münseliḫ ve ṣıfāt-ı ḥayvāniyyeden münḫalīᶜ oldılar. Ve levḥ-i dillerin nuḳūş-ı mā-sivādan (10) ṣāfī ḳıldılar ve kendüleri ortadan yoḳ olmuş oldılar. ᶜ*Araftu* (11) *Rabbī bi-Rabbī*[322] ᶜirfānına vāṣıl ve *raᵓeytu Rabbī bi-Rabbī,*[323] diyenlerüñ rüᵓyeti gibi bunlar daḫı (12) gördiler.

[319] "Şeyhin Fütûhât'ta dediği gibi: *Şeyhlerden bir tâ'ife hâl ashâbıdır. Fakat onlar zâhir değildir, gizlidirler. Onlarla sohbet edilmez. Onların zâhir olması olağan dışıdır. Onların varlıklarına itimat etmemek şerî'atte edep dışıdır. Şüphesiz şerî'atte Allah yolundan başka yol yoktur. Kim, şerî'atin hilafına Allah yolu var derse onun sözü yanlıştır ve kabul edilemez.*"
[320] "Bunlar televvün ehlidir; Sana bunu açıklayayım ey dost!"
[321] "Hakk'ın adamı bazen sâlik olur bazen de bu dersten dolayı cezbeye kapılır."
[322] "Rabbimi Rabbimle bildim."
[323] "Rabbimi Rabbimle gördüm."

Kendülerinden fānī ve Ḥaḳ ile bāḳī oldılar ve baᶜde'l-fenā irşādi'ṭ-ṭālibīn (13) ve tekmīli's-sālikīn ᶜālem-i ṣaḥva geldiler ve keşretde vaḥdet müşāhede (14) ḳıldılar. Maḳām-ı maḥbūbiyyete vāṣıl oldılar ve mertebe-i ḫilāfet-i Ḥaḳḳ'ı ḥaḳīḳaten (15) buldılar. Cenāb-ı Ḥaḳ bu maḳāmda olanlar ḥaḳḳında, ***ve bī-yesmeᶜu ve bī-yubṣiru*** (16) ***ve bī-yemşī ve bī-yubtişu***[324] ḥadīşini buyurdı *ve* ***uḫricu bi-ṣıfāti men raᵓāke*** (17) ***raᵓanī ve men ḳaṣadake ḳaṣadanī ve men ehāneke ehānenī***[325] ḫiṭābıyla müşerref (18) ḳıldı. Bunlara mütābaᶜat, Resūl'e mütābaᶜatdur ve bunlara mübayaᶜat Cenāb-ı (19) Ḥaḳḳ'a mübāyaᶜatdur. *Kemā ḳalellāhu Teᶜālā* ***innellezīne yubāyiᶜūneke [innemā] yubāyiᶜūnallāhe*** (20) ***yedullāhi fevḳe eydihīm.***[326] Bu ṣıfātla muttaṣıf olan velīler, kāᵓim-maḳām-ı Resūl'dür (21) ve ḫalīfe-i Ḥaḳ'dur.

Pes şeyḫ oldur ki riyā vü sümᶜadan daġal ü ḥīleden ᶜārī (22) ola ve irşād [ü] terbiyyeyi, berāy-ı rıżā-yı Ḫudā ḳıla. Şeyḫ degül ol kimse ki daḫı (23) nefs-i emmāre ṣıfatla muttaṣıf olup cüzᵓī nefslerine bir şey isābetiyle (24) ġayyārlanup āhād-ı nās gibi ḥadīdāne ü ġażūbāne, beni taḥḳīr eylediñüz, diyü ᶜaṭf-ı (25) ᶜinān idüp mukābelesinde olan kimesneyi münkesirü'l-bāl ve näsa ḳarşu **[43b]** (1) gūyā nāmūsını ḥıfẓ ider yollu bir ṭāḳım ḥayvān meşābesinde olan ḫām (2) ervāḥları bunuñla ḳandırup anlar daḫı, şeyḫimiz ṭoġrısı güzelce ġayret (3) itdi, diyü miyānelerinde iftiḫār iderler. Ḥayf ki bu maḳūle olan şeyḫe (4) şeyḫ ıtlāḳı olunmayup şebaḥ ıṭlāḳı itseñ pek becādur. Bu maḥalle münāsib (5) İbn ᶜAṭā ḥażretleri buyururlar ki *ve leyse bi-şeyḫike men deᶜāke ile'l-bābi innemā* (6) *şeyḫuke men refeᶜa beyneke ve beynellāhi'l-ḥicāben şeyḫuke huve'lleẕī cellā mirᵓāte* (7) *ḳalbike ḥaṭṭā tecellet fīhā envāri rabbike*[327]

Baᶜdeẕā ṭālibe bir mürşid-i zinde ve bir müᵓeddib-i (8) ferḫunde lāzımdur. Beyhaḳī, Şuᶜabu'l-Īmān'da ve Hervī Derecātü't-Tāᵓibīn-nām (9) kitābında bu ḥadīş-i şerīfi İbn ᶜAbbās ḥażretlerinden bu güne [taḫrīc] idüp (10) rivāyet iderler ki *beynā Resūlullāhi ve ᶜindehu Cebrāᵓīl fe-iẕā nezzelallāhu meleken* (11) *ᶜalā-Resūlihi yā Muḥammed*

[324] "Benimle duyar, benimle görür, benimle yürür, benimle tutar." (Buhârî, Rikâk/38)
[325] "Benim sıfatımla çık. Seni gören beni gördü, sana kasteden bana kastetti, seni hafife alan beni hafife aldı."
[326] "Muhakkak ki onlar, sana tâbî oldukları zaman Allah'a tâbî olurlar. Onların ellerinin üzerinde Allah'ın eli vardır..." (Fetih, 48/10)
[327] "Seni kapısına çağıran şeyhin değildir; fakat Senin ile Allah arasındaki perdeyi kaldıran kişi senin şeyhindir. Senin kalp aynanı, Rabbinin nuru onda tecellî edinceye kadar, cilalayan kişi şeyhindir."

innallāhe yuḳriᵓuke's-selāme ve yuḫayyiruke beyne en tekụne nebiyyen (12) *ᶜabden ev beyne en tekūne nebiyyen meliken fe-eşāre Cebrāᵓīlun en tevāżaᶜ fe-ḳultu nebiyyen* (13) *ᶜabden mufriḥan ẕālike'l-meleke ile's-semāᵓi fe-ḳultu yā Cebrāᵓīl men hāẕā ḳāle İsrāfīl*[328] (14) Bu ḥadīṯden münfehim olan budur ki Cebrāᵓil, Ḥażret-i Resūl'üñ muᶜallimidür, zīrā (15) anuñ iḫtiyār eyledigin iḫtiyār eyledi. Pes Cebrāᵓil şeyḫ ve muᶜallim menzilesindedür (16) ve Ḥażret-i Risālet-meᵓab efendimizüñ mürīd ü müteᶜallim menzilesinde oluruz. Nitekim (17) bu maᶜnāya şāhid Cenāb-ı Ḥaḳ celle şānuhu āyet-i kerīmede daḫı buyurur ki (18) ***ve lā-taᶜcel bi'l-Ḳurᵓāni min-ḳabli en yuḳḍā ileyke vaḥyuhu.***[329] Ḥażret-i Cibrīl'den (19) vaḥyi telaḳḳiye müsāraᶜat iderlerdi. Nehy vārid oldı ki ᶜacele itme Kurᵓān'uñ (20) aḫẕına saña anuñ vaḥyi ḳażā olmazdan evvel ve Cebrāᵓil edā ḳılmazdan (21) muḳaddem. Ve bir āyet-i āḫerde daḫı Cibrīl'den teḳaddüm eylemesine nehy buyurdılar ki (22) ***lā-tuḥarrik bihi lisāneke li-teᶜcele bihi inne ᶜaleynā cemᶜahu ve Ḳurᵓāneh fe-iẕā ḳaraᵓnehu fettebiᶜ Ḳurᵓāneh***[330] (23) Ḥażret-i Risālet'e Cebrāᵓil nāzil olup vahy ḳırāᵓat eyledikde Cebrāᵓil (24) daḫı ferāġat itmezden muḳaddem aḫẕ-ı vahye taḳaddüm idüp lisān-ı şerīflerin (25) taḥrīk idüp ᶜacele buyururlar idi. Nehy vārid oldı ki Yā Muḥammed, lisānıñı **[44a]** (1) Ḳurᵓān'uñ aḫẕına taḥrīk itme ᶜale'l-ᶜacele anı aḫẕdan ötürü. Bizim üzerimizedür (2) ol Ḳurᵓān'ı senüñ ṣadr-ı şerīfüñde cemᶜ eylemek ve anı lisān-ı Cibrīl ile (3) sanā ḳırāᵓat eylemek. Pes şol vaḳtde ki biz anı saña lisān-ı Cibrīl ile ḳırāᵓat (4) ḳılaruz, anuñ ḳırāᵓatine tābiᶜ ol. Bu āyet-i kerīmeden daḫı mefhūm olan Ḥażret-i (5) Resūl'üñ vahy-ı İlāhī'de Ḥażret-i Cibrīl'e mütābaᶜatıdur. Pes sālik lāzımdur ki (6) şeyḫine taḳaddüm itmeye ve anuñ ḫilāf-ı murādına gitmeye ve anuñ teᵓdībiyle müᵓeddeb (7) ve tehẕībiyle müheẕẕeb ola.

Naẓm

Ḳaṭᶜ-ı īn merḥele bī-hemrehī-yi Ḫıżr mi-kun

Ẓulumātest be-ters ez-ḫaṭar-ı gumrāhī[331]

---

[328] "Peygamberimizin katındaydık. Cebrail onun katındayken Allah peygamberine bir melek gönderdi. Melek, *Ya Muhammed, Allah sana selam gönderdi, ya kul nebi olmayı ya da kral nebi olmayı seç,* dedi. Cebrail tevazuyu işaret etti. Peygamber Efendimiz, *kul nebi,* dedi. O melek göğe yükseldiğinde Efendimiz, *ya Cebrail bu kimdi*, dedi. O, *İsrafîl*, dedi." (Şuabu'l-Îmân, I/155)

[329] "... Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme ..." (Tâ-Hâ, 20/114)

[330] "(Ey Muhammed) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma; şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir; o halde biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy." (Kıyâmet, 75/16-17-18)

[331] "Bu merhaleyi, Hızır yol arkadaşın olmadan aşmaya kalkışma; çünkü karanlıktır, yolunu kaybetmekten kork."

(8) *Kemā ḳāle Ebū ᶜAli'd-Daḳḳāk eş-şeceretu iz̲ā nebetet* (9) *bi-nefsihā min-ġayri ġārisin ve murabbin tūriḳu ve lā-tuş̲miru lā-tekūnu li-fākihetihā ṭaᶜamun ke-fākiheti* (10) *eşcāri el-evdiyyeti ve'l-cibāli*[332]

Ve ḥadīş̲-i şerīf ile ş̲ābitdür ki ṭaleb-i muᶜallemüñ (11) ṣaydı ḥelāl ġayr-ı muᶜallemüñ ṣaydı ḥarāmdur. Pes muᶜallem ü mürebbī olan ġayr-ı (12) muᶜallem olan bī-üstād ile ber-ā-ber degüldür. Anuñ içün ṭālibe bir mürşid-i ḫayy (13) lāzımdur. *Kemā revā ᶜUbāde bin Ṣāmit ḳāle bāyeᶜnā Resūlullāhi ᶜale's-semᶜi* (14) *ve'ṭ-ṭāᶜati fi'l-ᶜusri ve'l-yusri ve'l-menşeṭi ve'l-mekrehi ve en neḳūle'l-ḥaḳḳa ḥayş̲u* (15) *kunnā ve lā-neḫāfu fīllāhi lev-mete lāᵓimin.* Yaᶜnī biz Resūl'e bīᶜat eyledük emrin (16) istimāᶜ idüp ṭutmaḳ üzerine ve aña iṭāᶜat ve inḳıyād ḳılmaḳ üzerine (17) ve düşvārlıḳ ve āsānlıḳ ḥālinde bile olmaḳ üzre ve neşāt u kerāhet (18) vaḳtinde bile olmaḳ üzerine ve kelām-ı Ḥaḳ her nerde olursa söyleyüp (19) mollā-künendenüñ ṭaᶜn u melāmetinden ḫāᵓif olmamaḳ üzre. Pes bundan (20) bir suᵓāl lāzım gelür ki tarīḳ-i Mevlevī'de ḫod el ele alup bīᶜat itmezler, (21) belki kisve tekbīr iderler; pes el ele alup bīᶜat itmek niçe muvāfıḳ olur? (22) Cevab budur ki ṭarīḳ-i meẕkūrda sünnet üzre meşāyiḫ-i kibār ṭarīḳi üzredür; (23) lākin bīᶜatdan murād yine teslīmdür. Pes seleflere göre her ṭālib başı (24) egüp teslīm oldı, maᶜnā-yı bīᶜat mevcūd oldı. Pes ol el ele almaġı (25) terk eylediler. *Ḳāle'ş-Şeyḫ Suhreverdī fi'l-ᶜAvârifi iz̲ā daḫele'l-murīdu'ṣ-* **[44b]** (1) *ṣādiḳu taḥte ḥukmi'ş-şeyḫi ve teᵓeddebe bi-ādābihi fe-yenḳulu min-bābi'ş-şeyḫi ilā-bāṭını'l-murīdi* (2) *ḥālen ve nūren bi-vāsıteti'ṣ-ṣuḥbeti ve istimāᶜ-i maḳālihi ve lā-yekūnu hāz̲ā* (3) *ille'l-murīdin hażara nefsehu maᶜa'ş-şeyḫi ve enseleḫe min-irādeti nefsihi ve yuftī fi'ş-şeyḫi* (4) *teberruken iḫtiyār-i nefsihi febi't-teᵓlifi'l-maᶜnevī yeḥṣulu beyne'ṣ-ṣāḥibi* (5) *ve'l-meṣḥūbi imtizācu'l-rūḥānī ḥattā yerteḳī men tereke'l-iḫtiyāra maᶜa'ş-şeyḫi ilā-* (6) *terki'l-iḫtiyāri maᶜallāh fe-yefhemu min-allāhi kemā kāne yefhemu mine'ş-şeyḫi*[333] Pes

[332] "Ebû Ali Dakkak'ın şöyle dediği gibi: *Herhangi bir yardımcı olmadan, kendiliğinden yetişen ağaçın yaprağı var ama meyvesi yoktur, meyvesi olsa da tadı yoktur. Tıpkı vadilerdeki ve dağlardaki ağaçların meyveleri gibi.*"

[333] "Şeyh Sühreverdi Avârif'te şöyle demiştir: *Sâdık ve samîmi olan bir mürid, şeyhinin irâde ve yönetimine girerse, onun edebi ile edeblenir. Şeyhin bâtınından müridin bâtınına hâl ve nur sirayet eder. Sohbet vasıtasıyla ve sohbetteki sözleri dinlemekle şeyh ile müridi arasında bir duygu alışverişi ve hâl intikali sağlanır. Böyle bir alışveriş kendi iradesinden sıyrılarak nefsini şeyhinin hakimiyetine veren, şahsî istek ve arzularını terk ederek şeyhinde fenâ bulan müridlerde meydana gelir. Allah'ın yakınlaştırması ve ilahî bir te'lif ile sohbet edenler arasında manevî bir kaynaşma meydana gelir. Fıtrî temizlik ve rûhî bir alakanın bulunması ile mürid, öylesine şeyhinin edeb ve ihtiyarına bürünür ki, bir noktadan sonra şeyhinin iradesini de terkederek Allah'ın iradesine teslimiyet noktasına yükselir. Şeyhinden aldığı ve anladığı pek çok şeyi, Allah'tan almaya ve anlamaya başlar.*"

bu (7) ülfet ittiḥād ki mürīde ḥāṣıl olur, maẓhar-ı envār-ı Sübḥānī ve bu irādet (8) ve teslīmiyyet sebebiyle menbaᶜ-ı esrār-ı Rabbānī olur. Aṣl- ṭarīḳüñ rükn-i aᶜẓāmı teslīmiyyetdür. (9) Allāhu aᶜlem bi'ṣ-ṣavāb.

(12) Meşnevī
Hemçu ney zehrī vu tiryāḳī ki dīd
Hemçu ney dem-sāz u muştāḳī ki dīd

(11) Yaᶜnī ney gibi zehr ü tiryāḳı kim gördi ve ney gibi dem-sāz-ı müştāḳı kim gördi, yaᶜnī (12) görmedi. *El-murādu bi'z-zehri el-ḳahri ve bi-tiryāḳi el-luṭfi ᶜalā-ṭarīḳi'l-istiᶜāreti yaᶜnī* (13) *kāne'l-murşidu'l-kāmilu ẕe'l-ḳahri ve'l-luṭfi yaᶜnī kāne maẓhare'l-luṭfi ve'l-ḳahri* (14) *ẕū'l-vecheyni kemā vaḳaᶜa fi'l-ḥadīṯi ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***iġtenimū berde'r-rebīᶜi*** (15) ***fe-innehu yeᶜmelu bi-ebdānikum kemā yeᶜmelu bi-eşcārikum ve ictenibū berde'l-ḥarīfi fe-innehu yeᶜmelu*** (16) ***bi-ebdānikum kemā yeᶜmelu bi-eşcārikum*** *el-murādu bi'r-rebīᶜ iltifātu ehlillāhi ve'l-ḫerīfu* (17) *ġażabu'l-evliyāᵓu fefhem fe-innehu deḳīḳun ve'l-ḫalīfetu cāmiᶜun bi'ṣ-ṣıfāti'l-muteḳābileti* (18) *ve'l-muteżāddi ᶜan-māᶜada vucūb-i Ẕātihi Teᶜālā ve li-hāẕā kāne Ādemu ᶜaleyhi's-selāmu* (19) *ḫalīfeten fi'l-ᶜālemi ve li-hāẕā yebġużu'l-veliyyu'l-kāfiru ve'l-munāfiḳu ve yeltefitu bi'l-luṭfi'l-muᵓminu* (20) *kemā ḳalellāhu Teᶜālā* ***yā eyyuhe'n-nebiyyu cāhidi'l-kuffāre ve'l-munāfikīne ve'ġluẓ*** (21) ***ᶜaleyhim***[334] Yaᶜnī ey nebī-yi kāmkār, küffār-ı şaḳāvete ve ehl-i nifāḳ-ı ḍalālet-şiᶜāra (22) mülāyemet eyleme ki bunlara evlādur. Bu ḫıṣāl ṣallalāhu ᶜaleyh efendimize maḫṣūṣdur. (23) Ṭabᶜ-ı nübüvvet-meᵓablarında ġāyetle ḥilmiyyet ġālib oldığından şān-ı kerīminde (24) bu āyet nāzil oldı; ammā Ḥażret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selāmda ṣıfat-ı ġażab ġālib oldığından ḥaḳḳında ***ve ḳūlā lehu ḳavlen leyyinen***[335] āyet-i celīlesi nāzil oldı. **[45a]** (1) *dem-sāz*dan murād mülāḳat olunmayup muḥabbet ile dem-sāz olan ẕātdan (2) ᶜibāretdür. Nitekim Veys

[334] "İstiare yoluyla zehirden murat, kahır; tiryaktan murat, lütufdur. Yani mürşid-i kâmil, hem lütufa hem kahra sahiptir; lütufa ve kahra sahip olarak hadiste vâki olduğu gibi çift yönlüdür. Peygamber Efendimiz şöyle buyurumuştur: ***Bahar serinliğini ganimet biliniz; çünkü o, ağaçlarınıza ne yaparsa bedenlerinize de onu yapar. Sonbahar serinliğinden sakınınız; çünkü o, ağaçlarınıza ne yaparsa bedenlerinize de onu yapar.*** Bahardan murat, ehlullaha iltifattır ve sonbahardan murat evliyanın gazabıdır; anla, önemlidir. Ve halife, Allah Teâlâ'nın zâtı gereği karşılıklı, zıt sıfatlarını kendinde toplar. Bunun için Âdem aleyhi's-selam âlemdeki halifedir ve münafıklara ve küfr sahiplerine buğz eder ve müminlere lütf ile iltifat eder. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***Ey peygamber, kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran.***" (Tahrîm, 66/9)

[335] "Ona yumuşak söz söyleyin**.**" (Tâ-Hâ, 20/44).

ḥażretleri, Resūlullāh'uñ cemāl-i kemālini müşāhede (3) itmeyüp ancaḳ ḥücre-i risāletde terbiyye oldıġı bu ḥadīṯ-i şerīf ile (4) ṯābitdür: *Ḳāle ᶜaleyh's-selām* ***innī le-ecidu nefesi'r-Raḥmani min-ḳibeli'l-Yemen***[336] (5)

(13) Meṯnevī
Ney ḥadīṯ-i rāh-ı pur-ḥūn mī-kuned
Ḳıṣṣahā-yı ᶜışḳ-ı Mecnun mī-kuned

(7) Yaᶜnī ney, rāh-ı pür-ḥūn olan ṭarīḳuñ sözin söyler ve ᶜışḳ-ı Mecnūn'dan ḳıṣṣasın (8) söyler. *Ve mışrāᶜu'ṯ-ṯānī işāretun ilā-hāẕe'l-ḥadīṯi ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* (9) ***lā-yukmilu īmānu eḥadikum ḥattā yeḳūlu'n-nāsu ennehu mecnūnun***[337] Bu maḳām bir muḳaddimeye (10) muḥtācdur. Şöyle ki ibtidā bir kimse ṭarīḳata dāḫil olduḳdan soñra bidāyet-i (11) şerīᶜatde aña ne lāzım olur? Lāzım olan budur ki bir ᶜamele şurūᶜ ḳıldıḳda (12) niyyet-i ḫāliṣe ile niyyet eyleye. *Kemā ruviye ᶜan-ᶜUmer bin Ḥaṭṭābin ittifāḳan ᶜale'r-rivāyeti* (13) *ᶜanhu ḳāle Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***innema'l-aᶜmālu*** (14) ***bi'n-niyyāti ve li-kulli'mriᵓin mānevā fe-men kāne hicretuhu ilallāhi ve resūlihi fe-hicretuhu*** (15) ***ilallāhi ve resūlihi ve men kānet hicretuhu ile'd-dunyā yuṣībuhā ev imreᵓetin yetezevvecuhā*** (16) ***fe-hicretuhu ilā mā-hācere ileyhi***[338] Pes sālike lāzım olan ibtidā-yı ᶜibadet (17) ü ḫıdmetinde ḳaṣdı aġrāż-ı dünyeviyyeden pāk ve ḳalb u sırrı jengar-ı (18) nefsāniyyeden mücellā ola. Zīrā ḥüsn-i ḳabūl-i ṭāᶜat u ḫıdmet, ḥüsn-i niyyete (19) menūṭdur ve herkesüñ niyyeti ne ise ᶜāḳıbet anı bulur. Eger loḳma-yı nān (20) ise cevher-i cān ele gelür. Nitekim buyururlar:

---

336 "Rahman'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum."

337 "İkinci mısra şu hadis-i şerife işarettir, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: ***Sizden birinin îmânı, insanlar 'bu mecnundur' demedikçe kemal bulmuş sayılmaz.***" (Keşfu'l-Hafâ, I/187)

338 "Ömer bin Hattab'dan ittifakla Resulullah sallahu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir.: ***Ameller niyetlere göre değerlendirilir. Herkesin niyet ettiği şey ne ise; eline geçecek olan da odur. Kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise artık onun hicreti Allah ve Rasûlüne olmuş olur. Kimin de hicreti dünya için ise, onu elde eder veya bir kadın için hicret etmişse onu nikahlar. Herkesin hicreti, hicret ettiği şeyedir.***"

Naẓm

Ger der-ṭaleb-i loḳma-yı nānī nānī
V'er der-ṭaleb-i cevher-i cānī cānī
Īn nukte zi-men bi'şnev eger mī-dānī
Her çīz ki der-custen-i ānī ānī[339]

Ḥażret-i Resūl'üñ bu guftār-ı cevāhir-niṣārları (23) daḫı bu maᶜnāyı müᵊeyyid olur. ***Fe-hicretuhu ilā mā-hācere ileyhi***[340] buyurdı. Hicret (24) iki ḳısmdur: Biri ṣūrī ve biri maᶜnevīdür. Hicret-i ṣūrī oldur ki (25) bir kimse vaṭanından *ṭāleben li-marżātillāhi ve mutābaᶜaten li-resūlihi*[341] ayru olmaḳdur. **[45b]** (1) Ve hicret-i maᶜnevī oldur ki bir kimse menāhī ve meᶜāṣīden muhāceret eyleye. (2) Anuñ içün Ḥażret-i Resūl bu ḥadīṯi buyurdılar: ***El-muhāciru men hecere ᶜammā*** (3) ***nehallāh.***[342] Pes bir kimse anuñ ki vaṭanından muhācereti veyāḫud hevā-yı (4) nefsinden müfāraḳatı *merżāten li-vechillāh ve mutābaᶜaten li-resūlihi*[343] ola, anuñ (5) hicreti Allāh'a ve Resūl'e müntehī olur; ammā şol kimse ki hicret ve niyyeti iṣābet (6) eyleyen dünyā içün ve devlet-i māfīhā içün veyāḫud bir ᶜavrat içün (7) ola ki anuñ tezevvücini murād eyler, anuñ hicreti muhāceret eyledigi şeyᵊe (8) müntehī olur. ᶜİndillāh aña cezā yoḳdur. Nitekim bir kimse Mekke'den Medīne'ye (9) Ḥaẓret-i Resūlullāh ile hicret ḳıldı velākin niyyeti Ümmü Ḳays dirler (10) Medīne'de bir ḫātun var idi, anı murādı almaḳ idi. Pes muhācirler ecrinden (11) maḥrūm ḳaldı ve bu ḥadīṯi ṣāḥib-i risālet egerçi ol kimseye zecr (12) ile buyurdı velākin cemīᶜ-i ḫāliṣ olmayan ᶜāmillere ve ᶜamellerine şāmildür. (13) Ve ᶜalā-ṭarīki't-teᵊvīl bu maᶜnā da cāᵊizdür ki dünyādan murād ḥayāt-ı ᶜācile (14) ola ve tezevvüc-i imreᵊeden murād āḫiretde olan ḥūrīlerüñ tezevvüci ola.

Pes (15) dimek oldur ki sālik ṭāᶜat u ḫiẕmeti mukābelesinde ḥayāt-ı ᶜācileden (16) ve ṣafā-yı ācileden cismānī ve rūḥānī her ne ise bir şeyᵊ ṭaleb (17) itmeye, belki ḫıdmet ü ᶜibādeti muṭlaḳ li-vechillāh ola. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* (18) ***fe-men kāne yercū liḳāᵊe***

[339] "Eğer ekmek lokması arıyorsan ekmek lokmasısın, eğer cevher-i canı arıyorsan cevher-i cansın. Eğer bilmiyorsan benden dinle: Ne arıyorsan sen osun."
[340] "… Herkesin hicreti, hicret ettiği şeyedir."
[341] "Allah rızasına ulaşma ve resûlüne tâbi olmayı talep etme"
[342] "Muhâcir, Allah'ın sakındırdıklarından sakınan kimsedir."
[343] "Allah rızasına ulaşma ve resûlüne tâbi olma"

rabbihi felyaᶜmel ᶜamelen ṣāliḥen ve lā-yuşrik bi-ᶜibādeti rabbihi eḥadā[344] (19) *ḳāle'l-Beyżāvī bien yurāᵓī ve yeṭlubu minhu ecren.* Yaᶜnī Rabb'isinüñ ᶜibādetine şerīk (20) ḳılmaya, ḫalḳa mürāᵓīlik itmekle veyāḫud Rabb'isinden ecr ṭaleb eylemeye. Maᶜlūm (21) oldı ki dünyā vü āḫiretden ecr ṭaleb itmek şirk-i ḫafīdür. Anuñ içün (22) Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām buyurdılar ki ***ed-dunyā ḥarāmun ᶜalā-ehli'l-āḫireh*** (23) ***ve'l-āḫiretu ḥarāmun ᶜalā-ehli'd-dunyā ve humā harāmāni ᶜalā-ehlillāhi***[345] (24) *kemā ḳāle'ş-Şeyḫu fi'l-Futūḥāti en-niyyetu li-cemīᶜi'l-harekāti ve's-sekenāti ke'l-maṭari* (25) *limā tunbituhu'l-arżu yuḥyī bihā ke'l-arżi bi'l-maṭari ve'l-cismu bi'r-rūḥi'l-envār.* Yaᶜnī **[46a]** (1) niyyet cemīᶜ-i ḫarekāt u sekenāt[a], zemīnüñ bitürdigi nebāta maṭar menzilesindedür. (2) Ḥarekāt u sekenāt ve aᶜmāl niyyet ile ḫayāt bulur, arż maṭar ile (3) ve cism ü rūḥ envār ile ḫayāt olduġı gibi. Pes bāzār-ı ṭarīḳatde olan (4) nuḳūd-ı aᶜmāle saña niyyetden aᶜlā bir sikke olmaz ve kāle-i efᶜāle ḫulūṣdan (5) ġayrı bir şeyᵓ revāc virmez ve kemāl-i ḫulūṣ oldur ki eyledigüñ ḫıdmet (6) u ṭāᶜatı gör[me] ki *kemā suᵓile ᶜan-baᶜżi'l-ᶜārifīne mā-ᶜalāmetu ḳubūli'l-ḫidmeti* (7) *ve'ṭ-ṭāᶜati ḳāle nisyānuke eyyāhuma ve'nkitāᶜu naẓarike ᶜanhuma bi'l-kulliyyeh*[346] Ve daḫı (8) oldur ki ḫalḳ-ı ᶜālemüñ iltifātı ve medḥleri ve ẕemmleri ᶜindiñde müsāvī (9) olmayınca īmān kāmil olmaz. *Kemā ḳāle Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* (10) ***lā-yekmelū īmānu'l-merᵓi ḥattā yekūne'n-nāsu ᶜindehu ke'l-ebāᶜīr***[347] Pes ḥadīṯ-i (11) şerīf ḫalḳ-ı ᶜālemden ümīd ve naẓarı ḳatᶜ itmege delālet ider.

Sālik (12) ibtidā-yı ḥālinde İbrāhīm Edhem meşrebinde gerek. Bu ḳadar taḫt u tācı (13) terk eyleyüp faḳr-ı iḫtiyār ḳaldıḳdan ṣoñra nefsime ġurūr gelmesün diyü ḫalḳuñ (14) iltifātından ve kendüye taᶜẓīm ü tekrīminden daḫı ḳaçar idi. Nitekim menāḳıbda (15) mesṭūrdur ki Baṣra'da iḳāmet eyleyüp riyāżet ü mücāhede çeker (16) idi. Ḫalḳ-ı Baṣra, bunuñ kim idügini idrāk idüp başına cemᶜ (17) ve iltifāta başladılar. bir gice Kaᶜbe'ye gider bir ḳāfile ile ḥacca revān oldı. (18) Meger ki ehl-i Mekke bunuñ evṣāf-ı ḥamīdesi uzaḳdan istimāᶜ idüp (19) ġāᵓibāne taᶜaşşuḳ itmişler idi. Pes ehl-i ḳāfile İbrāhīm Edhem

[344] "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ... *Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın*." (Kehf, 18/110).
[345] "Dünya ehline ahiret haramdır. Ahiret ehline dünya haramdır. Allah ehline her ikisi de haramdır."
[346] "Bazı âriflere, *Taat ve hizmetin kabul edildiğinin alameti nedir,* diye sorulunca; onların*, onları unutman ve onlara bakmayı tamamen kesmendir,* dedikleri gibi."
[347] "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi*: (Allah'a nisbeten ve O'nun azametine kıyasen) bütün insanları develer gibi görmedikçe hiçbir kul îmânın hakîkatine varamaz."*

ḥażretlerinüñ (20) kim idügini bilmediler, zīrā ġāyetle fenāda idiler. Pes kārbān Kaʿbe'ye bir ḳonaḳ (21) mesāfe ḳaldıḳda kārbānīden bir nice kimseler ilerü gidüp Kaʿbe'ye dāḫil (22) olduḳda ehl-i Kaʿbe ol kimesnelere, ne yirden gelirsüz, diyü suʾāl (23) ḳıldıḳda anlar, Baṣra'dan gelürüz ʿaẕīm kārbānuz, diyü cevāb virdiler. Anlar (24) didiler ki, Baṣra'da Şeyḫ İbrāhīm Edhemi bilü[r] misüz? Didiler ki, ne kimsedür (25) bilmeyüz velākin bu kārbānda İbrāhīm Edhem dirler bir kimse vardur, didiklerinde **[46b]** (1) ehl-i Kaʿbe biri birine ḫaber idüp ekābir ü eṣāġiri anuñ istiḳbāline müteveccih (2) oldılar. Pes kārbān şehre ḳarīb olduḳda İbrāhīm Edhem cümle kārbānuñ (3) öñünde idi. Gördi ki ahālī-yi Mekke cemāʿat-ı keŝīre ile gelürler. Ehl-i Mekke'den (4) birkaç kimse teḳaddüm idüp didiler ki geliñ şu dervīşe ṣoralım. Pes (5) İbrāhīm Edhem'e, dervīş bu ḳāfilede İbrāhīm Edhem var mıdur? Cemīʿ-i ahālī-yi (6) Mekke anuñ istiḳbāline çıḳdı. Bu sözi isimāʿında nefs maḥẕūẕ olup (7) murād eyledi ki benüm diye. Der-ḥāl ḥaẕẕ-ı nefsinden ve iltifāt-ı ḫalḳdan ictināb (8) içün didi ki ne meʾmūl idersiñiz bir mülḥidden ki bu ḳadar eʿizze istiḳbāline (9) gelmişsüz? Ehl-i Kaʿbe cemʿ olup sen İbrāhīm Edhem'e mülhid dirsün, diyü (10) anı ḍarb-ı şedīd ile ḍarb eylediklerinde nefslerine didiler ki ey nefs (11) senüñ, ḫalḳuñ iʿzāz u ikrāmından bu ḍarbeler daha sana maḳbūldür. Nice müddet (12) Mekke-i Mükerreme'de mücāveret eyledi. Kimse anı bilemedi. Erbāb-ı saʿādet (13) evāʾil-i ḥallerinde böyle iḫtifā idüp ḫumūlda olurlar. Pes ey ṭālib, (14) erbāb-ı ʿışḳuñ kārı bī-dārlıḳdur. Muḥabbetle nevm māniʾātü'l-cemʾdür.

Naẕm

ʿAceban li'l-muḥibbi keyfe yenām

Kullu nevmin ʿale'l-muḥibbi ḥarām[348]

Neşr: *Nevmu'l-ʿāşıḳīne* (16) *nevmu'l-ġarḳā ve ekluhum eklu'l-marża ve kelāmuhum kelāmu ehli'l-belvā ve kāne* (17) *Ebu'l-Muġīŝi lā-yestenidu ve lā-yenāmu ʿalā-cenbihi ve kāne yeḳūmu'l-leyle kullehu ve iẕā ġalebehu'n-nevmu* (18) *ve żaʿa raʾsehu ʿalā-rukbeteyhi fe-yeġfū ġafveten fe-ḳīle lehu irfaḳ bi-nefsike ḳāle* (19) *keyfe erfeḳu bi-nefisī emā semiʿte Resūlullāhi ṣallāllāhu ʿaleyhi ve sellem ḳāle* ***eşeddu'l-belaʾi*** (20) ***ʿale'l-enbiyāʾi ŝumme'ṣ-ṣiddīḳīne ŝumme'l-emŝele fe'l-emsel***[349] İşte bu maḳūle (21)

[348] "Sevenin uyuması ne kadar acayiptir. Sevene bütün uykular haramdır."

[349] "Aşığın uykusu boğulmuş kimselerin uykusu gibi; yemesi, hastaların yemesi gibi, konuşmaları ise dertlilerin konuşması gibidir. Ebu'l-Muğis, bir yana yatmaz, bir yere dayanıp uyumazdı. Bütün gece böyle olurdu. Uyku bastırınca başını dizlerine dayar, biraz uyuklardı. Ona şöyle dediler: *Nefsine yumuşak davran*. O, şöyle dedi: *Nefsime nasıl yumuşak davranabilirim? Peygamber Efendimizin*

kelimāt-ı merġūbāta ehlullāh evāḫir-i ḥāllerinde nāʾil olurlar. Bu şīrīn suḫana (22) ehl-i ʿavām, mecnūndur, diyü evliyā-yı kirāmı ṭaʿn [u] teşnīʿ iderler. Anuñ içün (23) ney Mecnūn ḳıṣṣasını söyler diyü Ḥażret-i Mevlānā serd-i maḳāl iderler. (24)

Aḥvāl-i Mecnūn'dandur ki bir gün Mecnūn'uñ pederi Mecnūn-ı z̲ī-fünūnı ḥużūr-ı (25) pādişāha getürüp didi ki ey şāh-ı hümā-himmet ve'y pādişāh-ı dukā-ḫilʿat, **[47a]** (1) işbu gedānuñ başına bu güne felāket ü helāket gelmişdür ki ḥāṣıl-ı ʿömrüm (2) bir oġlum cünūn-ı ʿışḳla mecnūn u meftūn olmışdur. İşbu girdāb-ı ḥayretden (3) sāḥil-i rāḥata vāṣıl olmaḳ ḫuṣūṣunda āsitāne-i saʿādetüñden ġayrı melceʾ ü (4) melāzüm yoḳdur, diyü iʿlām-ı ḥāl itdikde ol ḫüsrev-i dil-nüvāz u ʿazīz-i cān (5) u merḥamet-meʾābuñ şefḳati cūşa gelüp ḫāṭırına bu geldi ki, eger bezm-i (6) ḥarem-i muḥteremde olan cevārīyi Mecnūn göreydi şāyed dāne-i ḫālleri sebebiyle (7) birinüñ dām-ı zülfüne esīr olur idi, ve umarım ki ʿışḳ-ı Leylā'dan bī-zār olup (8) ḳurtulaydı. diyü bu hāṭıra birle sarāy serverlerine varup māşıṭā-yı duḫterān-ı (9) aḫter-peykerāna şöyle tenbīh buyurdılar ki kenīzān-ı ḥūr-evzānuñ ḥüsn-i cemāl (10) u ġonce-i delālde mümtāzlarını envāʿ-ı zīnet-i tezyīn ile tekvīn idüp ṣaḥn-ı (11) sarāyuñ kenār-ı ḥavẕa iḥżār ḳılup iki ṭaraf ṣaf bağlayup ṭuralar ki (12) bir merd-i beyābānuñ ḥużūruma iḥżār itsem gerek. Andan iḥticāb itmeyüp (13) ʿarż-ı cemāl ideler ki bundan bir murād-ı şāhānem vardur, diyü bu fermān-ı iḥsān-feşānları (14) vārid olduḳda māşıṭā-yı şāṭıra meʾmūre oldıġı umūra şedd-i (15) izār ve teşmīr-i ezyāl-ı kār ḳılup emr-i ilbās-ı hulelde ihtimām ve ḫuṣūṣ-ı zīnetde ḥadd-ı (16) tāmm idüp kāfūr-şāmme ve misk-vesmeler ki kenār-ı ḥavża ber-vefḳ-i meʾmūr ol (17) serv-i revānları bezm-i şāhda dizdi. Bu eṣnāda ol Ḫusrev-i dil-nüvāz ü Şāh-ı çāre-sāz, (18) Mecnūn-ı cān-bāzun dest-i hümāyūniyle elin ṭutup sarāy-ı sürūra idḫāl (19) buyurduḳlarında nā-gāh çeşm-i Mecnūn-ı meftūn işbu evṣāf ile mevṣūfa ḥavrā (20) ṣıfatlar ṣaffına ṭūş oldı. Hemāndem ser-i ġayretin aşağı ṣalup ***ḳul li'l-muʾminīne*** (21) ***yaġuḍḍū min-ebṣārihim***[350] āyet-i kerīmesini ezber oḳudı. Pes Şāh-ı çāre-sāz u ṭabīb-i (22) dil-nüvāz, Mecnūn'uñ bu vażʿını ḥayā vü ḫavfa ḥaml buyurup āhestece; (23) ḫavf itmeyüp bunlara naẕar eyle ki bu tertībāt hep senüñçün tertīb olmışdur, (24) her ḳanḳısın pesendīde buyurulur ise ḳıbel-i şāhānemden iḥsān buyurulmuşdur, (25) didikde Mecnūn-ı āgāh-ı pür-intibāh bu ḥarf ki gūşından pürşūr

Belânın en şiddetlisi başta peygamberlere, sonra sâdık kullara ve sonra sırasına göre diğerlerine gelir*, buyurduğunu duymadın mı?*" (Tirmizî, Sünen, IV/601)

[350] "Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ..." (Nûr, 24/30)

ve bu nüktenüñ **[47b]** (1) revişinden bī-zūr olup didi ki ey Şāh-ı nifāk-ġayret ᶜışḳ-ı Leylā ardımda (2) sell-i seyf idüp tīġ-i ḳahrın ᶜuryān ṭutarken benüm ne ḥadd-ı vaẕīfem var ki (3) andan ġayrıya cüzᵓī iltifāt idüp naẓar ideyim. Yaᶜnī nām-ı meymūnum saᶜādetle defter-i (4) ᶜuşşāḳda s̱ebt olmuş iken her zāġ u zaġana iltifāt idüp bu cürm ile ol cerīde-i (5) saᶜādetden çıḳam ve benüm hümā-yı himmetüm zincīr-keş-i hevā-yı Leylā olmaġla evc-i ᶜaẓametde (6) iken her serce ve dücāce miş̱ālī ḥażīż-i mezābīlde ḥabbetü's-sevdā sevdāsıyla (7) örümcek aġına ṭolaşam? Ol vechle niçün ṭāliᶜüm devlet şemsine küsūf (8) ve iḳbālüm ḳamerine ḫüsūf ṭārī olup ᶜizzet-i kübrādan suḳūṭ ideyim?

Beyt

Ḳabir ḳapsa ger baṣsa nāka leylā

Düşer mezārına bir deve ṭabanı kemḫā

Çünki (10) Mecnūn-ı z̲ū-cünūnuñ ḥikmet-āmīzi ṭabᶜ-ı şāhāneye ḫoş gelmeyüp buyururlar ki (11) ey Mecnūn-ı esīr-i cünūn, maᶜz̲ūr ṭut ki evvelā senüñ maᶜşūḳuñ bir siyāh çehre (12) ve melāḥatden bī-behre; s̱āniyen beden nā-ḫoş arıḳ ve pā-bürehne gezmeden ṭabanı (13) yarıḳ; s̱āliş̱en ᶜabā-pūş u heyᵓeti nā-ḫoş ṭūl-ı ᶜömründe ṣaḥrā-pūy ve ḥaml-i ḥaṭabdan (14) ᶜaraḳ ile bed-būydur. Ve çün bu evṣāfā anda ḥāṣıl tā ki diyesün ḥaḳḳında ***fī-cīdihā*** (15) ***ḥablun min-mesed***[351] şānında nāzildür. Pes bu ḥāliyle işbu cevāri-i ḥūr-emş̱āllere (16) ibrīḳdār ve kim ḥıdmetkār olmaġa sezā ve riḥāl-i melāḥatlerine ḥabbetü's-sevdā (17) ve gīsū-yı misk-isāllerine tār-ı ᶜankebūt diyü ṭaᶜne taᶜrīż eyledi. Çünki (18) Mecnūn-ı z̲ū-fünūnuñ maᶜşūḳına bu maḳūle ṭaş ataydı hemān bu aḫbār-ı ḫançervār (19) ᶜāşıḳuñ üstüḫᵛānına yetdi. Pes zincīr-i cünūn ḥarekete ve ḫurūşa gelüp didi ki (20) ey ġurūr-ı salṭanatla maġrūr, sen ki henüz mekteb-i ᶜirfānda edīb-i muḥabbet öñüne (21) diz çöküp ḥarf-ı ᶜışḳdan ebced oḳumadın ve medrese-i dānişde edeb kelimesin (22) ṣīġāya çekmedin ve *vucūduke z̲enbun*[352] kelāmını iᶜrāb itmedin ve ḫānḳāh-ı ᶜışḳda (23) pīr-i muġān ḥuẓūrunda çileler çeküp būte-i ḫalvetde ḳaynayup ḳāl olmaġa (24) sikke-i sulṭānī ezel ve ebede lāyıḳ olmadın. Mücerred merkeb-i taḥt u dīvānda bir alāy (25) esīr-i bed-cāy-ı fāniye içre ṭaraf-ı eb u cedden ḥaseb ü neseb mübāhātin ider **[48a]** (1) iken ol cevāri-i dirhem-ḫarīdeleri bu bī-çāreye sāz olmaḳ ṣūretinde medḥ (2) idüp yārem üzre yāre ursun.

[351] "Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde..." (Tebbet, 111/5)
[352] "Varlığını iddiâ etmen günahtır."

Beyt

Āteş-i ᶜışḳuña yandı ey leylī-ṣıfat başa

Beni mecnūn diyü eṭfāl-i şehrüñ ṭutdılar taşa[353]

Böyle ᶜarż-ı (4) merām idüp hemān cānib-i Leylā'ya firār itdi. Çünki ᶜāşıḳ-ı mecāzī maᶜşūḳ-ı (5) ṣūrīsi yolunda bu mertebe edeb ü riᶜāyet idüp ᶜizzetinde ḳıyām ve miḥnetinde (6) ihtimām itdiyse ol ᶜāşıḳ-ı billāh olan ẕevāt daḫı maḥbūb-ı ḥaḳīḳī ḥużūrunda (7) edībāne ḥareket itmek lāzımdur. Zīrā ᶜabdüñ ḳalblerinden güzerān iden ḫaṭarātını (8) ᶜilm-i ezelīsi muḥīṭ olmuşken ᶜāşıḳ-ı bī-çāreler ve ṣādıḳ-ı āvāreler ne mertebe ḥaẕer (9) itmek gerekdür? *Ḳāle Ḥażret-i Mevlānā*

[Beyt]

Eddibu'n-nefse eyyuhe'l-aḥbāb

Ṭuruḳu'l-ᶜışḳu kulluhā ādāb[354]

(10) Eger sāᵓil suᵓāl iderse ki erbāb-ı ᶜışḳ, pūte-i ᶜışḳ (11) içre sızıp cümle varlıġından fānī olmışdur. Pes lāyıḳ bu idi ki herkese (12) tevāżuᶜ ve inkisārda oldılar ᶜacebdür ki Mecnūn-ı ẕū-fünūn bunuñ gibi şāh-ı dil-nüvāz-ı (13) çāre-sāzına zebān-ı cürᵓeti dırāz idüp cenābına lāyıḳ olmayan sözler söyledi. (14) El-cevāb: Kütüb-i ᶜışḳda mezbūr ve zibr-i muḥabbetde mesṭūr olan mesᵓele-i müftā (15) bihā budur ki ᶜāşıḳ, maᶜşūḳından ġayrısın menzile-i ᶜademde bilüp ġayrılarla (16) kemāl-i istiġnāda ola, *kāᵓinen men kāne*,[355] ḫuṣūṣen ki maᶜşūḳası ṭarafına ḥarf-endāz (17) ola.

Nitekim ḥikāyet olunur ki Ḥażret-i Süleymān ᶜalā-nebiyyinā ve ᶜaleyhi's-selām (18) sākin olduḳları ḳubbe-i şerīfelerinde bir ḫattāf āşiyāne düzüp Ḥażret-i Süleymān (19) ḫattāfuñ vird-i esḥārın istimāᶜ idüp ṣafā sürerler idi. İttifāḳ ol (20) ḫattāfuñ dişisinden vuṣlat muᶜāmelesin ṭalep itdiginde istiġnā yüzünden (21) nāzla muḫālefet silkine sālike olup taᶜallül ider idi. Ḫattāfuñ ārāmı (22) ḳalmayup ibrām idicek didi ki ey yār, bu rāhda Süleymān var. Çoḳluḳ (23) ibrām itme yoḳ ise seni ḥażretine çıḳaram. Bu defᶜa ḫattāf ṭuġyān-ı ᶜışḳla (24) didi ki Süleymān didikleri kimdür? Beni izᶜāc itme yoḳ ise

[353] Kınalı-zâde Hasan Çelebî'nin Tezkiretü'ş-Şu'arâ adlı eserinde Meylî'ye âit olduğu belirtilen bu beyit şu şekilde geçmektedir: *Neler geldi senün 'ışkunda ey Leylî-sıfat başa / Beni Mecnûn diyü etfâli şehrün tutdılar taşa*. Bkz. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ** (Haz. Aysun Sungurhan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s. 825.

[354] "Ey insanlar, nefslerinizi edeplendiriniz. Aşk yollarının tamamı edepten ibarettir."

[355] "Kim olursa olsun."

ḳubbesin (25) başına yıḳarım. Pes Ḥażret-i Süleymān işbu muḥāverelerin istimāᶜ ider idi **[48b]** (1) lā-cerem buyurdılar ki ey ḫattāf-ı miskīn bu ne lāf-ı güzāf ki idersin (2) ve ḥużūrumda böyle edebsizlik rāhına gidersin? Seni rāh-ı siyāsetine çekerim (3) ve ḥālüñi bildirem hemān ḫattāf-ı zār bu güne güftār idüp didi ki ey Ḥażret-i (4) Ṣulṭān-ı iḳlīm-i vefā vü seḫā ve ḫıṭṭa-yı ṣafā, maᶜlūm-ı Ḥażret-i Risālet-meᵓābuñ ki (5) ᶜāṣıḳuñ kārı maᶜṣūḳdan ġayrısına istiġnā vü lāfdur; lākin aṣḥāb-ı kereme (6) lāyıḳ ve ufūf-ı elṭāfdur. Cenābıñdan bu ḫuṣūṣda ḥüsn-i muᶜāf recā iderken (7) bu güne ᶜitābıñuz rāh-ı merḥametde ḫilāfdur. Pes Ḥażret-i Süleymān-ı kerem-şān (8) bu cevābı gūş ṭutup şefḳatinden ḫande ḳılup buyurdılar ki ey ḫuṭṭāf-ı (9) ünṣī, ṣaḳın, ᶜāṣıḳuñ emrine rām ol ki eger ḳaḳarsa işbu ḳubbeᵓi benüm (10) başıma yıḳar. Pes maᶜlūm oldı ki ᶜāṣıḳlaruñ ġayrıya aḳvāl-i dürüsti ve efᶜāl-i nā-ḫoşı (11) ve zişti maᶜẕūr olup ve anlaruñ ẓāhiren ve bāṭınen edebleri hemān maᶜṣūḳla olur. (12)

(14) Meṣnevī
Maḥrem-i īn hūş cuz bī-hūş nīst
Mer zeban-rā muşterī cuz gūş nīst

(14) Yaᶜnī bu hūşa maḥrem, ġayrı hūşsuz olmadı. Meṣelā lisān-ı ṭālib olup (15) ġayrüñ ḳulaġına olmadı. *hūş*dan murād, ᶜaḳl-ı maᶜādī olan evliyā-yı kirāmdur. (16) *bī-hūş*dan murād, ᶜaḳl-i maᶜāşīdür. Yaᶜnī ᶜaḳl-i maᶜāş olanlar ehlullāhuñ kelāmını (17) idrāk idemezler ve yine ᶜaklları iḳtiżāsınca tecrübe ṭarīḳıyla kendi (18) mesleklerine sülūk iderler. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi'ṣ-ṣelām* ***entum eᶜlemū bi-umūri dunyākum***[356] *(19) ḳale Ebū Yezīd men lem-yeṣlaḥ li'l-ᶜışḳi ve'l-meḥabbeti fe-yuṣġiluhum li'l-ḫidmeti ve'l-ᶜibādeti* (20) *fe-humu'l-ᶜābidūne ve'z-zāhidūne ve minhum men yeṣlaḥ bi'l-ᶜışḳi ve'l-meḥabbeti fehum el-ᶜāşiḳūne* (21) *el-vālihūne ṣumme*[357] Ve tüm bunlar evliyā-yı ᶜiẓāma maḫṣūṣdur.

Derece-i velāyet nedür, (22) diyü suᵓāl olunursa: meşāyiḫ-i kibār velāyeti bu güne taᶜrīf idüp buyururlar ki: (23) *el-vilāyetu hiye ḳıyāmu'l-ᶜabdi bi'l-Ḥaḳḳi ᶜinde'l-ġināᵓ ᶜan-*

[356] "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *Siz dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz.*"
[357] "Ebû Yezîd Bestâmî der ki: *Bazı kulları aşk ve muhabbete meyilli değildir. Allah onları ibadet ve hizmet ile uğraştırır. Onlar âbid ve zâhidlerdir. Bazı kulları da muhabbete meyillidir. Allah bu kullarına muhabbetini hasretmiştir. Onlar âşık ve yanmışlardır.*"

nefsihi ve ẕālike bi-tevelli'l-Ḥaḳ Teᶜālā (24) *iyyāhu hattā yubliġahu ġāyete maḳāmi'l-ḳurbi ve't-temkīn.*[358] Şol vechle ki ᶜabdüñ (25) aṣlā vücūdı ve taṣarrufı ve vaṣfı ve fiᶜli ḳalmaz. Belki vücūd ve taṣarruf **[49a]** (1) ve fiᶜl ve irādet bi'l-külliyye Ḥaḳḳ'uñ olur ve ᶜabd vücūd-ı mevhūmesinden (2) ḫalāṣ bulur. Ḥattā Cenāb-ı Ḥaḳ anı maḳām-ı ḳurb u temkīn ki murād fenā-yı (3) beşeriyyetden ḫalāṣ ider. Pes ᶜabd, bu mertebede Ḥaḳ'la bāḳī olur ve li-hāẕā (4) ḳable'l-velī huve'l-fānī fillāh ve'l-bāḳī billāh dimekle taᶜrīf olunur. Cenāb-ı Ḥaḳ (5) bu fenādan ṣoñra ṭarfetü'l-ᶜaynda belki andan eḳallde kendü nefslerine teslīm (6) ḳılmaz. Eger bir ān Cenāb-ı Ḥaḳ anları bilā-müşāhede-i Ḥaḳ kendü nefslerine sipāriş (7) eyleseler, ḥattā Ḥażret-i ᶜaleyhi's-selām *Allāhumme tekilnī ilā-nefsī ṭarfete ᶜaynin ve lā-eḳalle* (8) *min-ẕālike Allāhumme ekilnī kelāᵓe ṭıfli'ṣ-ṣaġīr*[359] buyurdıġı gibi bunlaruñ daḫı (9) lisān-ı ẕātı bu maᶜnāyı recā ider. Pes bunar Ḥaḳḳ'uñ velīsidür ve Cenāb-ı Ḥaḳ (10) daḫı bunlaruñ velīsidür. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***Allāhu velīyu'lleẕīne āmenū yuḫricuhum*** (11) ***mine'ẕ-ẕulumāti ile'n-nūr***[360] Yaᶜnī Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a muḥibbdür şol kimseler ki min-ḥayṣü'ṣ-ṣıdk (12) aña ve anuñ resūlüne müᵓmin oldılar ve bunlaruñ her ḥālde ve her (13) kārda mütevellīsidür ve her şān da bunlara eḥaḳḳ ve evlādur. Bunları ẓulümāt-ı (14) şübehātdan nūr-ı yaḳīne iḫrāc eyler veyāḫud ẓulümāt-ı nefsaniyyeden envār-ı (15) ṣıfāt-ı Raḥmāniyye'ye vāṣıl eyler veyāḫud ẓulümāt-ı keṣretden ḫalāṣ idüp (16) nūr-ı şuhūd-ı vaḥdete nāᵓil ḳılur. Lā-cerem ġayr ve sivā görmeden ḫalāṣ olurlar (17) ve hicāb-ı ṣūrīden necāt bulurlar. Nitekim bu maᶜnāya münāsib buyurulmuşdur :(18)

[Beyt]

Dīde-i ḥaḳ-bīn ne-bīned ġayr-ı dūst
K'ū zi-ᶜālem maġz mī-bīned pūst[361]

Dīgerān ez-ḳaşr māned der-hicāb
Ū naẓar-efkende ber-lubb-i lubāb[362]

---

358 "Velâyet, kulun, kendi nefsinden kurtulup Hak'la kâim olması demektir. Hak Teâlâ'nın, kulunun bütün işlerine kurb ve temkîn makamlarına ulaşıncaya kadar tevellî etmesidir."
359 "Ey Allahım, bir an olsun, beni nefsime terketme. Rabbim! Küçük çocuğu nasıl gözetiyorsan beni de öyle gözet."
360 "Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır..." (Bakara, 2/257)
361 "Hak gören göz, dosttan başkasını görmez. O, âlemden kabuğu öz olarak görür."
362 "Diğerleri kabuktan dolayı perdede kalmıştır. O ise özün özüne bakmaktadır."

Meʾḫaẕ-ı velāyet-i ġayr-i nebī mişkāt-ı nübüvvet Ḥażret-i Muḥammedī'dür ki Cenāb-ı Ḥaḳ (21) ***ḳul in kuntum tuḥibbūnallāhe fettebiʿūnī yuḥbibkumullāh***[363] buyurdu. Gūyā nebī āfitāb (22) ve velī māhitābdur. Nitekim Gülşen-i Rāz ṣāḥibi buyururlar:

Beyt

Nebī çun āfitāb āmed velī māh

Muḳābil kerded ender-lī-maʿallāh[364]

Z'an kuntum tuḥibbūn yābid ū rāh

Ba-ḫalvet-ḫāne-i yuḥbibkumullāh[365]

Pes māhitāb āfitāba ne ḳadar muḳābil olursa (25) ol ḳadar nūr istifāde eyledigi gibi velī daḫı Ḥażret-i Nebī'ye ne ḳadar mutābaʿat **[49b]** (1) ḳılursa ol ḳadar kemāl bulur ve ol ḳadar münīr olur. Nitekim Ḥażret-i Nebī ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu (2) ve's-selām maḥbūbiyet maḳāmına vāṣıl olmışdur. Velī daḫı ol Ḥażret'e (3) ḥüsn-i mutābaʿat sebebiyle maḳām-ı mecbūriyyetden geçüp mertebe-i maḥbūbiyyete nāʾil (4) olur. Tebeʿiyyet vāsıṭāsıyla nebīden velīye bu maḳām maʿnen sirāyet ḳılur. (5) Pes velīnüñ mertebesi maʿlūmuñ oldı ise ol maʿnāya gelelüm ki (6) velī kendünüñ velī oldığını bilür mi ve ḫalḳ içre meşhūr olur mı veya (7) olmaz mı? Meşāyıḫuñ bu ḫuṣūṣda iḫtilāfı vardur. *Ḳāle Ebu'l-Ḥasan* (8) *ʿAlī bin İsmāʿīl El-Eşʿarī lā-yecūzu en yuʿrefe'l-veliyyu ennehu veliyyun li-enne maʿrifete* (9) *ẕālike yuzīlu ʿanhu ḫavfe'l-ʿāḳibeh ve zevālu ḫavfi'l-ʿāḳibeti yūcibu'l-emna* (10) *ve fī-vucūbi'l-emni zevālu'l-ʿubūdiyyeti*[366] Bu söz çoḳluḳ sedīd degüldür. Eger (11) maḳbūl olursa da cümleye şāmil olmaz. Zīrā kāmil oldur ki kendünüñ (12) ne idügini bile. Her neye iḳtiżā iderse icrā ḳılur. Pes velī-yi kāmilüñ (13) kendüyi velī bilmesi emniyyeti mūcib ve zevāl-ı ʿubūdiyyeti müstelzim olmaz. Ve li-hāẕā (14) *ḳāle Ebū ʿAli'd-Daḳḳāḳ yecūzu en yaʿrife'l-veliyyu vilāyetehu*[367] Ammā ḫalḳ içre velāyeti (15) ẓuhūr olup meşhūr olmasına gelelüm. Velī-yi kāmil iḫtiyāriyle kerāmetin ḫalḳa (16) iẓhār eylemez. Cenāb-ı Ḥaḳ'dan ẓuhūrını daḫı ṭaleb

[363] "De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin..." (Âl-i İmrân, 3/31)

[364] "Peygamber güneş gibidir, velî ay gibi. Bunlar ma'allah (Allah'la beraber olma) makamında birbiriyle karşılaşırlar."

[365] "Bu şekilde *Allah'ı seviyorsanız* makamından *beni sevin da Allah da sizi sevsin* makamına yol bulurlar."

[366] Ebu-l Hasan Ali bin İsmail el-Eşâri şöyle der: *Velînin, velîliğini farkında olması doğru değildir. Çünkü bu durum velînin akibet korkusunu ortadan kaldırır ve onun kendisinden emin olmasına sebep olur. Havf ve recâyı yok eder. Bu ise ubûdiyyeti gereksizleştirir ve yok eder*."

[367] "Ebû Ali Dekkak şöyle der: *Velî'nin velîliğini bilmesi câizdir*."

itmez. Ve li-hāẕā *ḳāle Muḥammed bin ᶜAlī* (17) *men eẓhere vilāyetehu fe-huve muddeᶜī ve men ẓaheret ᶜaleyhi kerāmetuhu fe-huve vekiyyun*[368] Pes muḥaḳḳikān-ı (18) ḥaḳīḳat ve kāmilān-ı ṭarīḳāt buyurmuşlar ki velīde iẓhār-ı kerāmet ve iddiᶜā-yı (19) velāyet cāᵓiz degüldür. Belki anuñ iddiᶜā vü iẓhārı mekr-i Ḥaḳ'dur. Pes anlarda pūşīde (20) olması evlādur. Nitekim nebīnüñ iddiᶜāsı ve iddiᶜāsına muvāfıḳ iẓhār-ı muᶜcize (21) ḳılması evlādur ve anlara lāzım olan oldur ki:

Beyt

Velāyet der-velī pūşīde bāyed

Velī ender-nebī peydā numāyed[369]

(22) *ḳāle'ş-Şeyḫu fi'l-Futūḥāt*

Şiᶜr

Setru'l-kerāmāti vācibun mutaḥaḳḳiḳun

ᶜİnde'r-ricāli felā-tekun maḫẕūlā[370]

Ve ẓuhūrihā fi'l-murselīne feriżatun

Ve bihā nezele'l-vahyu tenzīlā[371]

Ve ḳāle iᶜlem enne'l-kerāmate vācibetun (25) *ᶜale'r-resūli iẓhāruhā min-ecl-i daᶜvāhu ke-ẕālike yecibu ᶜale'l-veliyyi't-tābiᶜi setruhā* **[50a]** (1) *hāẕā meẕhebu'l-cemāᶜati ve'l-kerāmati ᶜalā-ḳısmeyn ḥissiyyetun ve maᶜneviyyetun fe'l-ᶜāmme mā-* (2) *tuᶜrefū el-kerāmah ille'l-ḥissiyyete miṣlu'l-kelāmi ᶜale'l-ḫāṭıri ve'l-iḫbāru bi'l-ġaybiyyāti* (3) *el-māżiyyeti ve'l-ātiyyeti ve'l-meşyu ᶜale'l-māᵓi ve ṭayyu'l-arżi ve'l-iḥticābu ᶜani'l-ebṣāri* (4) *ve icābetu'd-duᶜāᵓi fi'l-ḥāli fe'l-ᶜāmmetu lā-taᶜrifu'l-ḳerāmate illā miṣle hāẕā ve emma'l-kerāmatu'l-maᶜneviyyetu* (5) *felā-teᶜrifuhā ille'l-ḫavāṣ ve'l-ᶜāmme lā-taᶜrifu ẕālike ve hiye en taḥfeẓe* (6) *ᶜaleyhi ādābi'ş-şerīᶜati ve en yūḳafe li-ityāni mekārime'l-aḫlāḳi ve'ctinābi* (7) *sifāfihā ve'l-muḥāfaẓati ᶜalā-edāᵓi'l-vācibāti fī-evḳātihā ve'l-musāraᶜati ile'l-ḫayrāti* (8) *ve ṭahāreti'l-ḳalbi min-kulli ṣıfatin meẕmūmetin ve murāᶜāti ḥuḳūḳillāhi fī-nefsihi fe-hāẕihi* (9) *ᶜindenā kerāmātu'l-evliyāᵓi el-maᶜneviyyeti*

---

[368] "Bundan dolayı Muhammed bin Ali şöyle demiştir*: Kim ki velî olduğunu iddia ediyorsa, bu sadece bir iddiadan ibarettir. Eğer iddia ettiği gibi keramet izhar ediyorsa, onun velî olduğunu kabul etmek lazımdır.*"

[369] "Velâyetin, velîde gizli kalması gerekir; fakat peygamberler bunu açık ederler."

[370] "Muhakkiklere göre, kerametin setri vaciptir. Bunun böyle olmasının sebebi, halk arasında kötü durumuna düşmemeleri içindir.

[371] "Ve peygamberlerde onların açığa vurulması, zor duruma düşmemeleri için, farzdır."

elletī lā-yedḫuluhā mekrun ve'l-istidrācun ve lā-yuşārikuhu (10) *fī-hāẕihi'l-kerāmāt ille'l-melāᵓiketu'l-muḳarrabūne ve ehlullāhi el-muṣṭafūne* (11) *ve mā-emarallāhu nebiyyehu en yeṭlube minhu'z-ziyādete min-şeyᵓin illā mine'l-ᶜilmi li-enne'l-ḫayre* (12) *kulluhu fīhi ve huve'l-kerāmatu'l-ᶜuẓmā vallāhu aᶜlemu bi'ṣ-savāb*[372]

(15) Meṯnevī

Der-ġam-ı mā rūzhā bī-gāh şud

Rūzhā bā-sūzhā hem-rāh şud

(15) Bizüm ġamımızda, yaᶜnī bizüm ol hūşa maḥrem olmamız ġamında, günlerimiz bī-gāne (16) oldı ve günlerimiz sūz-güdāzlara hem-rāh oldı.

Meṯnevī

Ciᵓtumūnā ve furādā bī-nevā

Hem bedān sān ki ḫaleḳnākum keẕā[373]

(17) *Ve ḥaze'l-beyt ᶜalā-ḳāᶜidet-i uslūbi'l-ḥakīmāne* (18) *li-enne muḳteżāᵓi hāẕihi der-ġam-ı tān rūzhā bī-gāne şud*[374] *kemā verede fi'l-Kurᵓāni'l-Kerīm* (19) *ḳālellāhu Teᶜālā fīha ḥākiyen ᶜan-Ḥabībi'n-Neccār* ***ve mā liye lā-aᶜbudulleẕī*** (20) ***feṭaranī ve ileyhi turceᶜūn***[375] Üslūb-ı ḥakīm oldur ki bir ᶜālim kimse bir nice leᵓīme (21) irşād u naṣīḥat ḳıldıḳda imḥāż-ı nuṣḥ içün anlaruñ miyānına kendüyi idḫāl (22) idüp naṣīḥati evvelā kendi nefsine söyleyüp anlara taᶜrīż eyleye. Ve ol (23) ḳavme üslūb üzre kelām-ı ḥikmet-āmīzi vaḳtā ki Ḥabīb-i Neccār evvelā nefsini (24) maᶜriż-i naṣīḥate idḫāl idüp

---

372 "Bil, peygamberlere kerametlerini izhar etmek dâvalarını halka tebliğ etmeye çalıştıkları için bir gerekliliktir. Oysa velîlikte bu nevi bir tebliğ olmadığı için onlar gizlerler. Kerâmet hissî ve manevî olmak üzere iki kısımdır. Avâmı, hissî kerâmetlerden başkasını bilmez. Mesela halk arasında kerâmet denince hâtırlardan geçenleri söylemek, geçmişe ve geleceğe ait şeyleri haber vermek, su üzerinde yürümek, bir anda bir yerden bir yere gitmek, gözden kaybolmak, duası derhâl kabul olmak gibi kerâmetler anlaşılır. Halbuki asıl kerâmetin târifi bu değildir. Bizce asıl kerâmet, Allah'ın çizmiş olduğu şerî'at dairesinden dışarı çıkmamak ve Muhammedî ahlakla ahlaklanmaktır. Kötülüklerden kaçınmaktır. Hayırda yarışmak ve farz ve vâcip olan ibâdetleri zamanında edâ etmektir. Kalbi mâsivâdan temizlemektir. Allah'ın çizdiği sınırlar doğrultusunda haddi aşmamaktır. İşte Allah'ın ve Resulünün uygun gördüğü asıl kerâmet budur. Diğer yapılan şeyler ise, istidrac ve göz boyamacılığından başka bir şey değildir. İlim talep etmek ve ilmiyle Hak yolunda amel etmek en büyük kerâmettir. Allah her şeyin en iyisini bilir."

373 "Bize yapayalnız, azıksız, âdeta sizi yarattığımız gibi geldiniz."

374 "Bu beyit üslub-ı hakîm kaidesi üzerine olduğundan bunun gereği, *günler gamınızla akşam oldu, günler yanmalarla yoldaş oldu.*"

375"Bu üslup Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer. Allah Teâlâ, Habib-i Neccâr'ın hâlini anlatıp şöyle buyurur: ***Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim! Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz.***" (Yâsîn, 36/22)

anlara ᶜalā-vechi't-taᶜrīz buyurdı ki, eyā benüm (25) içün ne şeyᵊ vardur ki beni ketm-i ᶜademden ṣaḥrā-yı vücūda getüren Ḫudā-yı **[50b]** (1) Lemyezel ḥażretlerine ᶜibādet itmeyeyüm? Ḥālbuki sizüñ cümleñüz ol Ẕāt-ı celle ve ᶜalā (2) ḥażretlerine rāciᶜsiñiz. Muḳteḍā-yı ẓāhir-i āyet bu idi ki *ve mā lekum lā-taᶜbudūne'llezī* (3) *faṭarakum ve ileyhi turceᶜūn*[376] Bu taḳdīrce dimek olur ki ey ġāfil insān (4) ve ey keşīrü's-sehv ve'n-nisyān günlerüñ sūz-güdāz oldı ve pīr-i fānī ve ᶜamel-mānde (5) olduñ. Sebḳat iden cürm ü ᶜiṣyānıñı ḫātırına getür ki Ḫudā-yı Lemyezel (6) ḥażretlerinüñ raḥmet-i sābıḳāsı cūş idüp āh u feryādıña merḥamet (7) buyura. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***enīnu'l-muẕnibīne eḥabbu ileyye min-zeceli'l-musebbiḥīn***[377] *yā Muḥammed* (8) *beşşiri'l-muᵊminīne'l-muẕnibīne bi-ennī ġafūrun ve enẕiri'ṣ-ṣıddīḳīne bi-ennī ġayūrun*[378]

Naẓm (9)

Elā ᶜömrī cihānda eyledüñ haftāda sāl aġla

Ḫayātuñ leẕẕetī gitti memātı yāda sal aġla

(10) *Fe-iẕā ḳāne'l-emru ke-ẕālike*[379] Ey merd-i ġāfil, ᶜālem-i fānīden mücerred (11) olup ṣūfī-yi ṣāfī ol ki derece-i kemāle resīde olasın. Eger sūᵊal olunursa (12) ṣūfī nedür ve ṣāfī kimlerdür, beyān oluna. *El-cevāb eyyuhe'l-aḫu el-eᶜazzu ve'l-ekrem*[380] (13) Maᶜlūm-ı ᶜāliñ ve dirāyet-i kāmiliñ olsun ki ol *sulṭānu'l-ᶜāṣıḳīn* (14) *ve burhāni'l-ᶜārifīn menbaᶜ-ı envār-ı yaḳīn maḥzen-i esrār-ı rabbu'l-ᶜālemīn aᶜni bihi* (15) *celālu'l-millete ve'd-dīn mevlānā ve mevle'l-vāṣılīn*[381] ḥażretlerinüñ ṭarīḳ-i mübīni (16) ve erkān u āyātı taṣavvufdur. Ve kendüler ṣāfī ve ḫulefāsı ṣūfīdür. Şöyle ki (17) bu beyt-i şerīfi buyururlar ve fuḳarā her rūz [u] şeb simāṭ kenārında baᶜde'ṭ-ṭaᶜām (18) ẕikr ḳılurlar:

Naẓm

Mā ṣūfiyān-ı rāhīm

Mā ṭable-ḫᵛār-ı şāhīm[382]

---

376 "Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim! Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz."
377 "Günahkârların inlemeleri bana, tesbih edenlerin sedasından daha sevimlidir."
378 "Ey Muhammed, müminlerin günahkâr olanlarını benim affedici olmamla müjdele ve sıddıkları da ğayur olmamla uyar."
379 "O halde, iş bu şekilde gerçekleşmiş oldu."
380 "Aziz ve kerim kardeşim"
381 "Âşıkların sultanı ve âriflerin burhanı, yakinî nurların kaynağı, âlemlerin rabbinin sırlarının mahzeni yani dînin ve milletin celâli efendimiz ve ulaşanların efendisi"
382 "Biz yola düşmüş sûfîleriz. Biz, Hakk'ın sofrasına oturmuş nimetini yiyenleriz."

Rūz [u] şeb (19) teẕkār olunmasında nükte budur ki; āgāh oluñ ey gürūh-ı Mevlevīyān, biz ṣūfīyān-ı (20) rāh-ı Ḥaḳḳuz ve kāse-ḫᵛār-ı şāh-ı muṭlaḳuz. Mertebe-i kāmilīn ü mükemmilīne irenlere (21) ve bi'l-külliye beşeriyyetden ve mā-sivādan ḫalāṣ bulanlara ve ebū'l-vaḳt ve ḥākim-i (22) zamān olanlara ṣāfī dinür. Ve ibnü'l-vaḳt olanlara ve mā-sivādan derūnların (23) sāfī ḳılana ṣūfī dinür. Nitekim ṣāfī ile ṣūfī temeyyüzünde bu beyti buyururlar: (24)

Meṯnevī

Ṣūfī ibnu'l-vaḳt bāşed der-miṯāl

Līk ṣāfī fāriġest ez-vaḳt [u] ḥāl[383]

Beyt

Ṣūfī ne-şeved sāfī

Tā puḫte şeved ḫāmī[384]

(25) *ve't-taṣavvufu ismun cāmiᶜun li-meᶜāni'l-faḳri ve meᶜāni'z-zuhd ve ġayrihimā maᶜamezīdin ev* **[51a]** (1) *ṣāfin ev iżāfātin lā-yekūnu'r-reculu bi-dūnihā ṣūfiyyen kemā kāle Ebu'l-ᶜAbbāsi'n-Nehāvendī* (2) *el-faḳru ve'z-zuhdu maᶜaşerefihimā bidāyetu't-taṣavvufi*[385] *ve ḳāle baᶜżuhum eṣ-ṣūfiyyu men* (3) *istefāhu'l-ḥaḳḳu li-nefsihi teveddede ev el-feḳīru men isteşfā nefsehu fī-faḳrihi* (4) *teḳarruben* Yaᶜnī ṣūfī şol kimsedür ki anı Ḥaḳ kendü nefsi içün aña meveddet, anı (5) güzīde ḳıla. Ve faḳīr o kimsedür ki faḳrında nefsini istişfā ide, taḳarrüben lillāh. (6) Nitekim Enes ḥażretleri Resūlullāh ᶜaleyhi's-selāmdan rivāyet buyururlar: *ḳāle* (7) *ᶜaleyhi's-selām lī yevmen* ***yā buneyye in ḳadirte en tuṣbiḥe ve tumsī ve leyse fī-ḳalbike*** (8) ***ġişşun fefᶜal*** *ṯumme ḳāle* ***ve ẕālike min-sunnetī ve men eḥyā sunnetī feke-ennemā eḥyānī ve men*** (9) ***eḥyānī kāne maᶜī fi'l-cenneh***[386] Maᶜnā-yı şerīfi: Bunı, ġıll u ġış olmaḳ fiᶜlin (10) işle ki bu taṣfiyye-i derūn benüm sünnetümdür. Benüm sünnetimi iḥyā eyleyen benüm ile (11) cennettedür. Ve fuḳarāya ṣūfī tesmiyyesine bir vech daḫı budur ki ṣūfdan (12) ḫırḳa

383 "Sûfi vaktin çocuğudur fakat sâfi vakitten ve hâlden fâriğdir."

384 "Sûfî, hamlıktan kurtulmadan sâfî olamaz." Bu beyit metne kenar notu olarak eklenmiştir. Metnin hangi kısmına dâhil edileceği ᵛ işâretiyle belirtilmiştir.

385 "Tasavvuf, fakrın manalarını ve zühdün manalarını toplayan bir isimdir. Bunlardan fazla olarak tasavvuf, kişinin sûfî olabilmesi için gerekli bazı sıfat ve özellikleri de barındırmaktadır. Ebû Abbas Nihavendî'nin de dediği gibi, *Fakr ve zühdün şerefiyle tasavvufun başlangıcıdır*."

386 "*Evlâdım, gücün yeterse, geceni gündüzünü kalbinde hiç kimseye karşı en ufak bir kin ve düşmanlık bulunmadan geçirmeye bak,* demiş ve sonra şöyle buyurmuştur: *Bu benim sünnetlerimden birisidir. Sünnetimi tatbik ederek yaşayan beni yaşatmış, ihyâ etmiş gibidir. Beni ihyâ eden ise, cennette benimle beraberdir.*"

elbāsı içündür. Fuḳarānuñ elbāsı ise bu gūn olan ya ᶜabā veya (13) çūḳādur. Taṣavvuf fülān dirler *iẕā lebise ṣūfen*[387] Nitekim taḳmīṣ fülān dirler (14) *iẕā lebise kamīṣen*[388] Pes bunlara ṣūfī dimek bu taḳdīrce libās mülābesesiyle (15) olur. Enbiyā-yı ᶜiẓāmuñ ekṣerinüñ libāsları sūfdur. Nitekim ḥadīṣde vārid (16) olmışdur ki Enes ḥażretleri Resūlullāh ᶜaleyhi's-selāmdan rivāyet iderler: (17) ***İnne ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmu yelibisu'ṣ-ṣūfen ve yeᵓkulu mine'ş-şeceri ve yebītu ḥayṯu*** (18) ***emsā***[389] Ve rivāyet-i uḫrāda yine rivāyet iderler ki: ***Kāne Resūlullāhi yucību*** (19) ***daᶜvete'l-ᶜabdi ve yerkebu'l-ḥimāra ve yelbesu'ṣ-ṣūfe***[390] Ve ᶜAbdullāh bin Mesᶜūd bu (20) ḥadīṯi rivāyet iderler ki *ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***kellemallāhu Mūsā ve kānet ᶜaleyhi*** (21) ***cubbetun min-ṣūfin ve kisāᵓin min-ṣūfin ve serāvīle min-ṣūfin***[391]

Bir vech-i āḫer (22) daḫı budur ki Aṣḥāb-ı Ṣuffā'ya müşābehetleri vardur. Anlar dört yüz ẕevāt (23) idiler, zerᶜ ü ḍavᶜ ve vaṭan u sekenelerin terk idüp mescīd ṣuffāsında (24) ᶜibādet ü ṭāᶜata müştaġil olmuşlar idi. Ke-ẕālik fuḳarā daḫı ḫānḳāh kūşelerinde (25) ᶜibādete müştaġildürler, yoḳsa beyne'n-nās müteᶜārif olan ve ṣūreten **[51b]** (1) āreste ḳılup sīreten ḫarāb iden ṣūfīler dimek degüldür. Nitekim bu maḳūle (2) ṣūfīler ḥaḳḳında Ḥażret-i Mevlānā buyururlar ki:

Meṯnevī
Ṣūfi-i geşte be-pīş-i īn liᵓām
El-ḫiyāte ve'l-levāte ve's-selām[392]

Pes sūfī meṯelā ism-i (4) cins gibidür ve Mevlevī ve Ḫalvetī ve Celvetī ve bunlardan ġayrı ehl-i (5) ṭarīḳ, ki ᶜamelleri taṣfiyye ile mevṣūf ve libāsları ṣūf ola envāᶜ (6) gibidür ki taḥt-ı cinsinde dāḫildür. Bu ṣuffa ile mevṣūf olanlara taṣavvuf, (7) ve meşāyiḫine meşāyiḫ-i ṣūfiyye dirler. Pes ṣūfī kimdir, bildüñse mutaṣavvıfāya (8) gelelüm. Mutaṣavvıfā ol kimselerdür ki nefslerinüñ baᶜżı ṣıfātından ḫalāṣ (9) olmuşlardur ve ṣūfī mertebesinde olan kibāruñ aḳvāl u efᶜāl u evṣāf (10) u eẕvāḳından ḫaẕẕ

387 "Yün giydiğinde."
388 "Gömlek giydiğinde"
389 "Îsâ aleyhi's-selam yün giyer, ağaçtan yer ve geceyi akşamladığı yerde geçirirdi."
390 "Resulullâh fakir kişilerin davetine icabet eder, eşeğe biner, yün giyerdi."
391 "Rabbi kendisiyle konuştuğu gün, Musa'nın üzerinde yün elbise, yünden bir külah, yün cübbe, yünden bir şalvarı vardı."
392 " Fakat bu alçak ve aşağılık kimselerce sofuluk, terzilikten ve oğlancılıktan ibarettir."

olmuşlardur ve anlara teşbīh ḳılmışlardur; lākin (11) henüz baḳiyye-i ṣıfāt-ı beşeriyyeden ḫalās olmadıḳlarından anlar mertebesinden girü ḳalmışlardur. (12)

(16) Meşnevī
Rūzhā ger reft gū rev bāk nīst
Tū be-mān ey ān ki çun tū pāk nīst

(14) Günler eger gitdiyse ol günlerüñ gitdigine ḫavf yoḳdur. Senüñ ᶜināyet ve iḥsānuñ (15) ḳalsun. *tū* kelimesinden murād Cenāb-ı Ẕāt celle ve ᶜalā ḥażretleridür buna göre (16) maᶜnā; yā Ġıyāṯü'l-Müstaġṯīn ve yā İlāhe'l-ᶜĀlemīn, eger günlerimiz beyhūde evḳāt-güzār (17) oldıysa senüñ luṭf u ᶜināyetüñ bāḳī ve raḥmet-i sābıḳa-yı ezeliyyeñ (18) vardur. Biz ki ᶜāṣī ve günehkāruz, tevbe ve istiġfār eyledük. Māteḳaddem olan cürm (19) ü ᶜiṣyānımızı yüzimize urmayup dārū-yı maġfiret ile bu siyehkārān (20) ḳullarıñı maᶜfuv u maġfūr eyle. Veyāḫud *tū* ḫiṭābından murād Seyyidi'l-Beşer (21) Şefīᶜ-i rūz-ı maḥşer ᶜaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām murāddur. Bu taḳdīrce maᶜnā (22) dimek olur ki eger bu siyehkārān ve ᶜāṣī ümmetlerüñ ḫaṭā vü nisyānen bir sū-yı (23) edebde bulunup şerīᶜat-ı ġarrāña muġāyir ḫarekāt u sekenātda bulundılar ise (24) dāmen-i ᶜafv ile raḥm buyurup ***şefāᶜatī li-ehli'l-kebāᵓiri min-ummetī***[393] buyurılan (25) kelām-ı ḥikmet-āmīzüñ ᶜışḳına bu ᶜāṣī ümmetlerüñe şefāᶜat buyur.

Beyt **[52a]** (1)
İn lem-yekun fī-meᶜādi āḫıẕen bi-yedī
Faḍlen ve illā fe-ḳul yā ẕellete'l-ḳademi[394]

Luṭfuñla ṭut destimi vaḳt-i zilletde benüm
Luṭf eyle bārī baña yā zellete'l-ḳademi

Varamam pāyuña aᶜmā-ṣıfat oldum idi
Beni yārime götür yā reculen ḫuẕ bi-yedī

[393] "Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir."
[394] "Eğer fazl ve keremi ile benim elimden tutmaz ve şefaat etmezse bana de ki : Ey ayağı kaymış, neredesin?"

(4) Veyāḫud *tū* ḫiṭābından murād ḫalīfe-i ẕāt-ı risālet-maʾāb ola. Buña göre (5) günlerimiz beyhūde devrān eylediyse ey ḫalīfe-i resūl-ı muʿaẓẓam olan (6) mürşid-i kāmil, senüñ himmet ü iḥsānuñ bāḳī olsun; dimek olur.

İmdi (7) gelelüm ḫilāfet-i İlāhiyye nedür ve ḫilāfet-i resūl nedür, beyān oluna. El-cevāb: (8) Bu baḥṣ bir muḳaddimeye muḥtācdur, şöyle ki Cenāb-ı Ḥaḳ āyet-i kerīmesinde (9) buyurur: *ḳālellāhu Teʿālā* ***ve iẕ ḳāle rabbuke li'l-melāiketi innī cāʿilu fi'l-arḍi ḫalīfeten***[395] (10) Yaʿnī, ẕikreyle yā Muḥammed ol vaḳt Rabbüñ melāʾikeye buyurdı ki ben yere ḫalīfe (11) ḳılmaḳ murād iderim. İmdi bir kimsenüñ maḳāmına kāʾim ve menābına nāʾib olan (12) kimseye dirler. Aṣlı *ḫalīf*dür, ber-vezn-i faʿīl. *tā* mübālaġā içündür. Dirāyet (13) ve rivāyetdeki *tā* gibi faʿīl, bi-maʿnā fāʿil veyāḫud bi-maʿnā mefʿūldür. Maʿnāsı (14) bir kimsenüñ ardınca gelici ve bir kimsenüñ ardınca gelinmiş, dimekdür. Nitekim (15) Faḫr-ı Rāzī tefsīrinde dir ki: *El-ḫalīfetu men yeḫlufu ġayrehu ve yeḳūmu maḳāmehu*[396] İmām (16) Rāġıb; lafẓ-ı ḫalīfe, vāḥide ve cemʿe ıṭlāḳ olunur, buyururlar. Bu maḥallde (17) maḳṣūd olan cemʿ maʿnāsınadur. Zīrā ḫalīfeden murād ādem ve evlād-ı ā[de]mdür. (18) Teysīr'de dir ki ḫalīfeden murād evlād-ı ā[de]mdür ki anuñ ardınca geldi (19) ve baʿżısı baʿżısına kāʾim maḳām oldı. Nitekim bu āyet-i kerīme şehādet eyler ki (20) *ve* ***huve'lleẕī ceʿalekum ḫalāʾife fī'l-arḍ*** *ve kezālike ḳāle* ***summe ceʿalnākum ḫalāʾife*** (21) ***fī'l-arḍ*** *ve ḳāle* ***īẕen ve'ẕkurū iẕā ceʿalekum ḫulefāʾe***[397] Bu cümlesi evlād-ı (22) ādemüñ ḫalīfe olmasına delālet ider. Beyne'l-müfessirīn olan ḳavl-i eṣaḥḥ daḫı (23) budur.

İmām Faḫr-ı Rāzī buyurur ki, ādeme ve evlādından ḫalīfe-i Ḥaḳ olana anuñ içün (24) ḫalīfe tesmiyye ḳılındı ki ḫalḳuñ nüfūsı tekmīlde ve anlara siyāset ü teʾyīdde (25) ve evāmir ü aḥkāmı tenfīẕde ve bunuñ emṣāli şeyʾlerde Ḥaḳḳ'uñ ḫalīfesidür. **[52b]** (1) Pes suʾāl vārid olur ki ḫalīfe ʿāciz ve esrār-ı ġayba muṭṭaliʿ olmayan kimselere (2) lāzım olur, Cenāb-ı Ḥaḳ ḫod celle ve ʿalā her şeyʾe ḳādir ve ʿālimü'l-bāṭın (3) ve'ẓ-ẓāhirdür. Pes aña ḫalīfe olmanuñ fāʾidesi nedür? Cevāb budur ki: Ḫalīfe (4) müstaḫlefun ʿaleyhüñ ḳuṣūrundan içündür ve ḫalḳuñ Ḥaḳ'la āşinā olmasında ve Ḥaḳ'dan (5) istifāde

395 "Hani, Rabbin meleklere, ***Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım***, demişti." (Bakara, 2/30)
396 "Halife, başkasının yerini alan, makamına oturandır."
397 "***O, sizi yeryüzünde halifeler kılandır...*** (Fâtır, 35/39). Keza şöyle buyurmuştur: ***Sonra yeryüzünde sizi halifeler kıldık ...*** (Yûnus, 10/14). Ve şöyle buyurmuştur: ***Ve sizi halifeler kıldığını hatırlayın*** ... (A'râf, 7/69)."

ve istifāża ḳılmasında kemāl-i mertebe ᶜaczleri oldığıyçündür. Lā-cerem (6) ẖalīfe gerekdür ki Ḥaḳ'dan esrār ve aḥkāmı aẖẕ eyleye ve ẖalḳa beyān ḳılup (7) söyleye. Zīrā bunlar ẖalḳla Ḥaḳ mā-beyninde vāṣıṭādur. Rūḥāniyyetleri cihetinden (8) ve aḥkām u esrārı ve evāmir ü envārı Ḥaḳḳ'dan aẖẕ idüp cismāniyyetlerine (9) ẖalḳa anı īṣāl iderler. Ve ẖalḳı terbiye ve irşādla tekmīl idüp bi-ḥasebi (10) istiᶜdādatihim ẖalḳa āşinā iderler. Egerçi min-vechin ẖalīfe müstaẖlifüñ (11) ġayrıdur ammā min-vechin müstaẖlifüñ ᶜaynīdür. Şol cihetden ᶜaynīdür ki anuñ (12) aḥkāmıyle ḥākim ve anuñ ᶜilmiyle ᶜālim ve anuñ ṣıfatıyle muttaṣıf ve aẖlāḳıyle (13) müteẖalliḳdür. *Kemā ḳāle* ***ᶜaleyhi's-selām teẖalleḳū bi-aẖlākillāhi Teᶜālā***[398]

Ḥażret-i Şeyẖ (14) Fütūḥāt'da buyururlar ki *iᶜlem enne'l-ebdāra miṯālun naṣabehullāhu Teᶜālā li-tecellīhi fi'l-ẖalīfeti* (15) *elletī ẓaharet bi-esmāᵓihi ve ṣıfātihi ve aḥkāmihi ve'r-raḥmeti ve'l-ḳahri ve'l-intiḳāmi* (16) *ve'l-ᶜafvi kemā ẓahare'ş-şemsu fī-ẕāti'l-ḳameri ve enārehu kullehu ḳısmī bedār fe-reᵓe'ş-şemse* (17) *ẕātehu fī-mirᵓāt-i ẕāti'l-bedri kemā raᵓe'l-ḥaḳḳa ḥukmehu fī-mirᵓāt-i ẕāti menistaẖlefehu* (18) *fe-huve yeḥkumu bi-ḥukmillāhi fi'l-ᶜālemi fe-inne'l-ẖalīfete maᶜlūmun lā-yeẕheru illā bi-ṣıfāti* (19) *men istaẖlefehu fe'l-ḥukmu li-men istaẖlefehu fi'l-ḥaḳīḳati ḳāle'l-Ḥaḳḳu li-Ebī Yezīdin fī-baᶜżin (20) munācātihi ve mukālemātihi maᶜal-Ḥaḳ uẖruc bi-ṣifātī ilā-ẖalḳī fe-men raᵓāke raᵓānī ve men* (21) *ᶜaẓameke aẓamanī ve men ehāneke ehānenī*[399]

Pes şarṭ-ı ẖilāfet-i İlāhiyye olur ki (22) ẖalīfe bi'l-külliye kendi nefsinden fānī ola ve beḳā-yı Ḥaḳ'la bāḳī ola ve anuñ aḳvāl (23) u efᶜāl ve aẖlāḳ u sıfātıyla ittiṣāf ḳıla. Bir şeyᵓ işlemeye illā anuñ emriyle (24) başlıya. Cemīᶜ enbiyā vü evliyānuñ ẖilāfetleri bu günedür. *Kemā revā Ebū Hureyrete raḍıyallāhu anhu ᶜani'n-Nebiyyi ᶜalehi's-selām* ***men emera bi'l-maᶜrūfi ve nehā ᶜani'l-munkeri fe-huve*** **[53a]** (1) ***ẖalīfetullāhi fī-arżihi ve ẖalīfetu kitābihi ve resūlihi*** *kemā ruviye ᶜani'l-Ḥasani'l-Baṣrī* (2) *ḳāle*

[398] "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız."

[399] "Bil; Ebdar, Allah Teâlâ'nın halifesine tecellîsinin misali gibidir ki isimleriyle, ahkâmıyla, rahmetiyle, kahrıyla, intikamıyla ve affıyla ortaya çıkar. Nitekim güneş, ayın zâtında zuhûr ederek onu bütünüyle aydınlatır. Güneş zâtını, ayın zâtının aynasında gösterir. Hak da kendisini halife atadığı kimsenin aynasında kendisini görür. Halife, Allah'ın hükmüyle âlemde hüküm verir. Böylece halife, O'nun halifesi olma sıfatı ile ortaya çıkar. Hakikatte hüküm, O'na halife olmaktadır. Ebû Yezid, Allah ile münâcât ve mükâlemâtta iken Allah kendisine şöyle hitap eder: ***Halkın arasına benim vasıflarımla çık ki seni gören, beni görmüş olsun; seni yücelten, beni yüceltmiş olsun; kim seni hafife almış olursa beni hafife almış olsun.***"

Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ***raḥmetullāhi ᶜalā-ḫulefāᵓi*** *ḳālū ve men ḫulefāᵓuke* (3) *yā Resūl ḳāle* ***elleẕīne yuḥibbūne sunnetī ve yuᶜallimūnehā ᶜibādallāhi***[400] Pes bu ḫilāfet (4) ᶜaẓīm oldığından insāndan ġayrı bu emānete bār olan kimse bulunmadı illā (5) insān-ı kāmil bār oldı. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***elleẕīnastafeynā min-ᶜibādinā*** (6) ***fe-minhum ẓālimun li-nefsihi ve minhum muḳteṣidun ve minhum sābiḳun bi'l-ḫayrāti bi-iẕnillāh***[401] *ve ḳālu* (7) *Teᶜālā* ***innā ᶜaraḍnā'l-emānete ᶜale's-semavāti ve'l-arḍi ve'l-cibāli fe-ebeyne en yaḥmilnehā*** (8) ***ve eşfaḳne minhā ve ḥamelehā'l-insānu innehu kāne ẓalūmen cehūlā***[402] Bu maᶜnādandur ki (9) ***innallāhe ḫaleḳe ādeme ᶜalā-ṣūretihi***[403] insān ḫalīfe olmaġa şāyān olmışdur. Zīrā (10) ki bir şeyᵓüñ ṣūreti üzre maḫlūḳ olmadıḳça ol şeyᵓüñ ḫilāfetine (11) şāyān olmaz. Çün insān ḫalīfe-i Raḥmān olmaġla nā-çār taḥammül-i bār-ı emānete (12) müteᶜayyin oldı. *lā-yeḥmilu ᶜaṭāye'l-maliki illā maṭāyāhu.* Āsumān u zemīn cāmiᶜiyyeti (13) ḳande bulur. Ḥaḳ Teᶜālā'nuñ ṣūretiyle maḫlūḳ olmadıḳça anuñ şāyān-ı ḫilāfeti (14) ve taḥammül-i bār-ı emāneti olamazlar. Ḥüsn olunur ki eger bu emāneti farażā āsumān (15) u zemīn ve mā-fihāya ḥavāle eyleseler pāre pāre olurlar ve hiç anlardan eṣer (16) bāḳī ḳalmaz. Ol emānet ber-sebīl-i niyābet cemīᶜ eşyāya ḳayyūmdur ki kümmel-i efrād-ı (17) insāna maḫṣūṣdur. Yaᶜnī muᶜāmele-i insān-ı kāmil bir ḥāle vāṣıl olur ki (18) anı ḫilāfet ḥükmiyle cemīᶜ eşyāya ḳayyūm iderler ve cümleye ifāża-yı vücūd (19) ve sāᵓir kemālat-ı ẓāhire ve bāṭına anuñ tavassuṭıyla iderler.

İnnehu kāne ẓalūmen (20) Nefsine bir ḥayṣiyetle keṣīrü'ẓ-ẓulmdür ki vücudundan ve tābiᶜ-i vücūdundan bir eṣer ve bir (21) ḥükm-i bāḳī ḳalmaz. Kendüye böyle ẓulm eylemedikçe şāyān-ı taḥammül-i bār-ı emānet olmaz. (22) ***cehūlā*** Bir ḥayṣiyetle keṣīri'l-cehldür ki anda maṭlūbī ᶜilm ü idrāk yoḳdur. Belki (23) maḳṣūdı idrāk eylemekden ᶜaczi ve ᶜilmden cehli vardur ve cehl ol mavṭında (24) kemāl-i maᶜrifetdür.

---

[400] "Ebû Hureyre'nin Peygamber Efendimizden şöyle rivâyet ettiği gibi: ***İyiliği emreden, kötülükten men eden kimse Allah'ın halifesidir, kitabının halifesidir, resûlünün halifesidir*** (Deylemi, III/5834)." Hasan Basrî'den şöyle rivâyet edilmiştir: Peygamber Efendimiz, ***Allah halifelerime rahmet eylesin,*** diye buyurdu. *Halifelerin kimlerdir ya Resulallah,* dendi. O, şöyle buyurdu: ***Onlar sünnetimi sevip insanlara öğretenlerdir.*****"** (Deylemi, I/1960)

[401] "Kullarımızdan seçtiklerimize miras olarak verdik. Onlardan kendilerine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde olanlar vardır..." (Fâtır, 35/32)

[402] "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir." (Ahzâb, 33/72)

[403] "Muhakkak Allah, Âdem'i kendi sureti üzerine yarattı." (Müslim, Sahîh, IV/2017; Buhârî, Sahîh, V/2299)

Zīrā *echeluhum eᶜrefuhum ṣumme* Yaᶜnī ol maḳamda keṣret-i cehl (25) aṣḥābı ve farṭ-ı ᶜirfān erbābıdur. Pes ᶜirfānı ziyāde olan ẕāt, ḥaml-ı **[53b]** (1) emānete elyaḳdur. Bu iki ṣıfāt gūyā ḥaml-ı bār-ı emānet içün ᶜillet oldı. Ol (2) ᶜārif ki ḳayyūmet-i eşyaᵓ mansıbı ile müşerref ola ve zīr-i ḥükmündedür ki (3) maḫlūḳātuñ mühimmātı aña mercūᶜdur. Her çend inᶜāmāt sulṭāndandur ammā anuñ (4) vuṣūlı tavassuṭ-ı vezīre merbūṭdur. Bu devletüñ reᵓīsi Ebū'l-beşer Ḥazret-i Ādem'dür (5) ve bu menṣūb-ı ᶜālī aṣāletle enbiyā-yı ūlu'l-ᶜazma maḫṣūṣdur ve verāṯetle (6) her kimse bu devlete müşerref iderler ise anlara maḫṣūṣdūr. ᶜ*Bā-kerīmān kārhā duşvār nīst*[404] (7)

ᶜİbād-ı Ḥaḳ Teᶜālā'dan vāriṯān-ı kitāb olan güzīdekānuñ (8) evvelki ṭāᵓifesi ki ***ẓālimun li-nefsihi***dür. Mansıb-ı vüzerāt u ḳayyūmiyet üzre müşerrefdür (9) ve ṭāᵓife-i ṯānī muḳtaṣıddur. Devlet-i ḫullet ile müşerref olmuşlardur ve maḳām-ı ḫulletüñ (10) fevḳı maḳām-ı muḥabbetdür. Ol maḳām ᶜālīdür. Ṭāᵓife-i ṯāliṯe şeref-yāb olmuşlardur ki (11) ***sābiḳun bi'l-ḫayrāt*** anlardur. Bār-i nedīm başḳa ve muḥabbet u maḥbūbiyyet başḳadur. Muḥibb (12) u maḥbūbda olan muᶜāmelātda bār u nedīmüñ ne medḫali vardur. Her çend kemāl-i (13) ülfet vaḳtinde esrār-ı ḫafiyye-i celīlü'l-ḳadre der-miyān olup esrār-ı muḥibb (14) ve maḥbūba anı maḥrem eylemek mümkindür ammā ser-ḫalḳa-yı muḥibbān Ḥażret-i Kelīmullāh'dur (15) ve ser-gürūh-ı maḥbūbān Ḥażret-i Ḫatem-i Rusül'dür. Tabiᶜiyyet ve verāṯet ile (16) bu ṣāḥib-i devletān her kimi bu iki maḳām ile müşerref olurlar.

Ve mā (17) ***ḫaleḳtu'l-cinne ve'l-inse illā li-yaᶜbudūn***[405] āyet-i kerīmesinde, ***li-yaᶜbudūn*** lafẓından tekālif-i (18) şerᶜiyye murād olunursa emānetden daḫı ḥāṣıl-ı maᶜnā bu olur, muvāfaḳat (19) ider. Eger ikisi daḫı maᶜrifet murād olunursa ḥaml-i emānetüñ insāna (20) taḥṣīṣine vech nedür? Cevābında diriz ki insānuñ eşrefiyyeti ve ᶜulvī şānına ihtimām (21) içün ola. Zīrā cīnüñ daḫı bu teklīfde insāna tabİᶜiyyeti vardur. Ṯāniyen (22) budur ki mücāhid ***li-yaᶜbudūn*** lafẓını ***li-yaᶜrifūn*** ile tefsīr idüp maᶜrifeti taᶜmīm (23) eylemişlerdür. Muvaḥḥide ve müşrike şāmil olur ki cümlesi ᶜārif olur ammā (24) baᶜżısı fermān-ber olmaz, ᶜibādetde şerīk ittiḫāz iderler. Bu taḳdīr üzre (25) emānetden maᶜrifet murād olunursa ᶜulemāya evliyāya maḫṣūṣdur. Veyāḫud **[54a]** (1)

[404] "Kerim olanlarla alışveriş yapmak zor değildir."
[405] "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 51/56)

insāndan murād Ḥażret-i Ādem ᶜaleyh's-selāmdur. Bu taḳdīrce suᵓāl vāḳiᶜ (2) olmaz. Veyāḫud ***ẓalūmen ve cehūlā*** lafẓına virilen maᶜnā ki ḳayyūmiyetdür, efrād-ı (3) insānuñ küllīsine maḫṣūṣdur, aṣlā şübhe vārid olmaz.

Gelelüm bālāda ẕikr (4) olunan ser-gürūh-ı maḥbūbān taᶜbīri ancaḳ Resūl-i Ekrem ḥażretlerine maḫṣūṣ (5) olundı, bunda ḥikmet nedür, diyü suᵓāl vārid olursa cevāb budur ki (6) ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem cevāmiᶜi'l-kelim olaraḳ baᶜṯ olundıġından içündür. (7) Cāmiᶜi'l-kelimden murād ḥaḳāyıḳ-ı mevcūdātuñ kelimātıdur ve daḫı kāffe-i mevcūdātuñ (8) aᶜyānıdur. Ḫuṣūṣen ẕāt-ı mücerrededür ki yaᶜnī kelimetullāh olan Ḥażret-i ᶜĪsā'dur. (9) Cevāmiᶜ-i kelimi aḫẕ ḳılındım dimek, kelimullāh olan Ḥażret-i ᶜĪsā'yı aḫẕ (10) ḳılındım dimekdür. Aḫlāḳdan murād mevcūdātuñ kemālāt u ḫaṣṣāsıdur, (11) cemᶜisi insānda mevcūddur. Yaᶜnī cemīᶜ-i insānda mevcūd olan kemālāt (12) u ḫaṣṣāya aḫẕ ḳılındım, dimekdür. Bu maḳāmda leṭāᵓif-i ḫafiyye vardur ki (13) enbiyā-yı ᶜiẓām ᶜaleyhimü's-selām ḥurūf-ı tehcīde merātib-i mevcūdātuñ eẕāsına (14) vażᶜ olundılar. Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām ḥīn-i ṣabāvetinde (15) üstāẕuñ birisi *elif ba cim dal* didi. Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām buyurdılar ki (16) *elif* Allāhdur, *ba* behcetullāhdur, *cim* cemālullāhdur; didikde üstāẕ sen (17) nebīsiñ didiler. Bu cihetden didiler ki *ẓaharatu'l-mevcūdātu min-bāᵓi bi-smillāh el-ᶜilmu* (18) *nuḳṭatun keşerahe'l-cāhilūn*[406] Bu leṭāᵓif ṣāḥib-i saᶜādet efendimize (19) maḫṣūṣ oldıġından ᶜārif-i billāh olan ẕevāt ***şumme denā***[407] āyet-i kerīmesini (20) şöyle tefsīr buyurdılar ki ***denā***[408]dan murād Ḥażret-i Resūl'üñ cism-i şerīfleridür, (21) ***fetedellā***[409] den murād ḳalb-i şerīfleridür, ***ḳābe ḳavseyn***[410]den murād rūḥ-ı şerīfleridür, (22) ***ednā***[411]dan murād ser-i şerīfleridür ki bu leṭāᵓif-i erbaᶜa ile Cenāb-ı Hudā'yı (23) müşāhede buyurdılar. Zīrā cism hiẕmetde bulundı, ḳalb muḥabbetde, rūḥ vaḥdetde (24) sırr-ı esrār-ı İlāhī'de bulundılar. Böyle müşāhede bir kimseye naṣīb olmadı. (25)

406 "Mevcudat besmeledeki ba harfinde zâhirdir. İlim bir noktadır, cahiller onu çoğalttı."
407 "Sonra yaklaştı ..." (Necm, 53/8)
408 "...yaklaştı..." (Necm, 53/8)
409 "... ardından sarkıp daha da yakın oldu. (Necm, 53/8)
410 "... iki yay arasındaki uzaklık..." (Necm, 53/9)
411 "... daha yakın." (Necm, 53/9)

Ḥażret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selām rüᵓyet ṭaleb itdikde ***len terānī***[412] buyurdılar. **[54b]** (1) Müşāhedeye muvaffıḳ olmadıġınuñ ḥikmet-i ẖafiyyesi budur ki ancaḳ müşāhede-i cemāl ser-i (2) defter-i mevcūdāt ᶜaleyhi ekmelü'ṣ-ṣalavāt efendimize maẖṣūṣ oldıġından (3) içündür. Zīrā mücāhidūn ***ve lā-taḳrebū māle'l-yetīmi***[413] āyet-i kerīmesinde ***yetīm***den murād (4) ẖᵛāce-i kāᵓinātdur. ***māl***dan murād cemālullāhdur. diyü tefsīr buyurmuşlardur. Yaᶜnī (5) Ḥażret-i Aḥmed'üñ meyl itdigi cemālullāha sizler ḳarīb olmayuñuz dimekdür. Bu (6) esrārı, ᶜulemā-yı ẓāhir iẓhār itmediler ammā ki erbāb-ı keşf, nevᶜummā beyān itdiler. (7)

Gelelüm cāmiᶜü'l-kelimüñ taᶜrīfine. Cāmiᶜü'l-kelim oldur ki lafẓa ve keşret-i (8) maᶜnāya delālet eyleye. Yaᶜnī lafẓından bir āẖer maᶜnā müstefād olup bāṭını (9) daẖı bir āẖer maᶜnāya işāret ola. Nitekim bu ḥadīṯ-i şerīfden müstebān olur: (10) ***İġtenimū berde'r-rabīᶜi fe-innehu yeᶜmelu bi-ebdānikum kemā yeᶜmelu bi-eşcārikum ve'ctenibū berde'l-ẖarīfi*** (11) ***fe-innehu yeᶜmelu bi-ebdānikum kemā yeᶜmelu bi-eşcārikum.*** Yaᶜnī siz ġanīmet ᶜadd (12) eyleyün, ey ümmet-i aṣḥābum, bahār-ı zamānuñ bürūdetini. Ol bahārda berd eşcārıñuza (13) ne işler ise ebdānıñuza daẖı anı işler. İctināb eyleyüñ ẖazān u şitā (14) zamānıñun ṣuġından. Zīrā vaḳt-i ẖazānda berd eşcārıñuza ne işler ise (15) ebdānıñuza daẖı anı işler. Pes maᶜnā-yı bāṭınısı; bahārdan murād, aṣḥāb-ı ᶜaḳl-ı (16) kāmil ve ẖazāndan murād, aṣḥāb-ı nefs u ẖıẕlāndur. Ehl-i ᶜaḳl u cānuñ berd (17) ü serdi insāna nāfiᶜ ve ehl-i nefs ü ᶜiṣyānuñ berd ü serdi muẓır ve ġayrı (18) nāfiᶜdür.

ᶜ *Ḥaḳḳa ki cāhil ṣoḥbeti nār-ı cehennemden bedter.* Zīra gerek Kurᵓān-ı (19) ᶜaẓimü'ş-şānuñ ve ger ehādiṯ-i şerīfüñ ẓāhir ü bāṭın maᶜnāları vardur. (20) *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***bi-enne li'l-Ḳurᵓāni baṭnen ve li-baṭnihi baṭnen ilā-sebᶜati ebṭan***[414] (21) Bir kimse ẓahr-ı Ḳurᵓān'uñ tefsīrini inkār iderse bāṭını mülḥid u ᶜanīddür. ᶜĀlem-i (22) enfas-ı melekūtda bir kimse ẓahr-ı Ḳurᵓān'uñ tefsīrine ᶜālim ve baṭn-ı Ḳurᵓān'ı inkār (23) iderse cāmid, müşebbeh-i pelīddür ve bir ẕāt hem ẓāhir ve hem bāṭınını cemᶜ (24) itmiş olursa müslim-i sünnī-yi saᶜīddür. ᶜĀlem-i ceberūtda bir kimse ḥadd-i Ḳurᵓān'uñ

412 "Beni asla göremezsin ..." (A'râf, 7/143)
413 "Ve yetimin malına yaklaşmayın..." (En'âm, 6/152)
414 "Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *Kur'an'ın batnı var ve yedi batna kadar batnının da batnı var.*"

(25) tefsīrine ᶜālim olursa müᵓmin-i ᶜārif-i reşīddür. Eger ālem-i lāhūtda **[55a]** (1) Ḳurᵓān'uñ muṭalliᶜ tefsīrine ᶜālim olursa muḥsin-i kāmildür. Bu teveccühlerüñ cemīᶜisine ᶜālim (2) u dānā olmaḳ ᶜalā-merātibihimdür. Yaᶜnī Ḳurᵓān'uñ ẓahrını tefsīr ḫilāfete müteᶜalliḳdür, (3) bāṭınını tefsīr velāyete maḫṣūṣdur, ḥaddini tefsīr verāṯete ḫāṣdur, maṭlaᶜını (4) tefsīr maḥbūbına münḥaṣırdur ki Ḫātemü'l-Enbiyā'ya iᶜṭā ḳılınmışdur. *Ve ḳāle* (5) *ᶜaleyhis-selāmu* ***mā-nezele mine'l-Ḳurᵓāni āyeten illā velehā ẓahrun ve baṭnun ve li-kulli ḥarfin*** (6) ***ḥaddun ve li-kulli ḥaddun maṭlaᶜun***[415] Bir kimse Ḳurᵓān-ı ᶜaẓimü'ş-şānı kendi reᵓyiyle tefsīr iderse (7) kāfir olur. Küfrine sebeb aḥkām-ı Ḳurᵓān ve sebeb-i nüzūlını ve aṣḥāba istinādını (8) cāhil oldıġı içündür. İlhām ve vaḥysiz baṭn-ı Ḳurᵓān tefsīr iderse (9) kāfir olur. Daḳāᵓiḳ-i ḳuvviyyesini ḥażret-i rubūbiyyete iżāfetle cemīᶜ işārātını (10) cāhil oldıġı içündür ve ḥadd-ı Ḳurᵓān'ı Kaᶜbe-i ulūhiyyetden iẕn ṣādır olmaġsızın (11) tefsīr iderse kāfir olur. Küfri maᶜārif-i daḳāyıḳı ṣıfāt-ı ceberūtda bilmedigi (12) içündür ve matlaᶜ-ı Ḳurᵓān'ı ḥażret-i ᶜuẓmāya duḫūlda bilā-iẕn tefsīr iderse (13) kāfir olur. Küfri ḥuṣūlı ṭahāret-i kübrāya ve günah-ı ḫafiyyesine ᶜālem-i nāsūtda (14) istimāᶜ şarṭdur. İḥtimāl ki ẓahrını istimāᶜ eyleye matlaᶜ ile tefsīr eyleye. (15) İstimāᶜda semᶜ-i ḳalb şarṭdur.

Tefsīr-i Ḳāşānī'de bu āyet-i kerīmeye böyle (16) maᶜnā virmişlerdür ki ber-vech-i ātī ẕikr ü beyān olunur: ***ve taḥsebuhum eyḳāẕen***[416] *ilā-āḫiri'l-āyet,* (17) āyet-i kerīmesinde ḫiṭāb, Sulṭān-ı Enbiyā ᶜaleyhi's-selāmadur veya her ḫiṭāba (18) ḳābil olan ẕevātadur, ᶜale'l-infirād. eger sen ulu ḳatda ḥāẕır olayduñ (19) ve göreydüñ Aṣḥāb-ı Kehf'i yā Muḥammed, veya ey kimesne sen ẓanneylerdüñ bunları (20) eyḳāẕ u bī-dār. ***ve hum ruḳūd***[417] ḥālbuki bunlar nāᵓim u rāḳidlardur. ***ve nuḳallibuhum***[418] (21) *ey naṣrifuhum* ***ẕāte'l-yemīni,*** yaᶜnī biz döndeririz buları saġ ṭarafına; (22) ***ve ẕāte'ş-şimāli*** sol ṭarafına. ***ve kelbuhum,*** anlaruñ kelbi; ***bāsiṭun zirāᶜayhi,*** (23) ayaḳlarını bāsṭırur; ***bi'l-vaṣīdi,*** fenā-yı ġāra. Maᶜnā-yı bāṭını: Aṣḥāb-ı Kehfden (24) murād ᶜārif-i billāh olan evliyādur. ***ve taḥsebuhum eyḳāzan*** *ey taḥsebu'l-ᶜārifīne* (25) *billāhi eyḳāzen li-infitāḥi aᶜyunihim ve iḥsāsihim ve ḥarekātihim ve ilā-raᵓethu ilā-iştiġāli'd-* **[55b]** (1) *dunyā* ***ve hum ruḳūdun*** *ᶜan-māsivā fi'l-ḥaḳīḳati* ***ve nuṣarrifuhum*** *ilā-ciheti'l-ḫayri*

[415] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *Kur'ân-ı Kerim'in her âyetinin zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki manâsı vardır. Her harfinin bir hududu ve her hududun da bir matla'ı vardır.*"
[416] "Ve onları uyanık sanırsın..." (Kehf, 18/18)
[417] "Ve onlar uykudadır..." (Kehf, 18/18)
[418] "Ve onları çevirириz, döndürürüz..." (Kehf, 18/18)

(2) ***ve nuḳallibuhum*** *tāreten ilā-ciheti muḳdaża'ṭ-ṭabīᶜati ve şevāġili'l-cismāniyyeti ẓuhūri* (3) *ḥikmetinā ve* ***kelbuhum*** *ey nefsuhum* ***bāsiṭun zirāᶜayhi*** *ey ḳaviyyehuma* ***bi'l-vaṣīdi*** *ey* (4) bi-*fenāᵓi'l-bedeni mulāzemeten lehum*[419]

Şeyḫ-i Ekber ḳuddise sirruhu'l-aṭhar ***yā eyyuhāllezīne āmenū*** (5) ***lā-taḳrabu'ṣ-ṣalāte ve entum sukārā ḥattā taᶜlemū mā-teḳūlūn***[420] āyet-i kerīmesinüñ (6) tefsīrinde büṭūnı sebᶜāyı ve maᶜnā-yı bāṭınını tefsīr buyurmuşlardur. Cenāb-ı Ḥaḳ (7) ḳuvvā-yı müᵓmine dünyā-yı fānī ve beḳā-yı āḫiretden ḫiṭāb ider ki ***lā-taḳrabu'ṣ-ṣalāte,*** (8) ḥużūruma sekrān olaraḳ dāḫil olmayın; ***min-ḫamr,*** dünyāya muḥabbet (9) virici ḫamrdan; ***ḥattā taᶜlemū mā-teḳūlūne,*** yaᶜnī münācatıñızda ḫāṭırıñızdan beyᶜ (10) ü şirā ve ᶜaḳār ve münāfese ve muᶜāmele-i ezvāc ve buna mümāṯil dünyā vü mā-fihādan (11) dūr olup ***lā-ṣalāte illā ḥużūru'l-ḳalbi***[421] ile ārāste ve teberri-i (12) dünyā vü ᶜuḳbā olan ***ve lā-cunuben,*** laṭīf olan ḳalbiñizi muḥabbet-i dünyāya mess (13) itmeyin. ***illā ᶜābirī sebīl,*** iġtisāl içün mesced-i bedene ᶜubūr idüñ tā (14) mesced-i bedeni mā-yı ẕikr-i resm ile ġusl idüp taṭhīr idüñ.

Baṭn-ı ṯānīde (15) olan maᶜnā: Sālik, nefsini ġāᵓib itmek derecesine vāṣıl olduḳda Cenāb-ı (16) Bārī ḳuvā-yı nefsi ve müᵓmin-i laṭīfe ***ve nehā'n-nefse ᶜani'l-hevā fe-inne'l-cennete*** (17) ***hiye'l-meᵓvā***[422] āyet-i kerīmesiyle ḫitāb idüp raḥīm olan ḥużūrıma sekrān (18) olaraḳ ḳarīb olmayuñ. Yaᶜnī ḫamr-ı hevādan sekrān oldıġuñuz ḥālde (19) ḳarīb olmayuñuz, hevāñuza meyyāl olup münācātuñuzda kelāmuñızı farḳ idinceye (20) degin. ***illā ᶜābirī sebīl,*** yaᶜnī mesced-i şūrīde nefsüñüzi ġāᵓib idene ḳadar (21) mā-yı ẕikr-i taᶜlīm ile ġusl idüp taṭhīr idüñ.

Baṭn-ı ṯāliṯde olan (22) maᶜnā laṭīfe-i ḳalbe maḫṣūṣdur. Sālik ġayb-ı ḳalbe vāṣıl olduḳda ḳuvā-yı (23) laṭīfe ḳalb-i müᵓmine ***ve refeᶜnā baᶜḍehum favḳe baᶜḍin***

---

[419] "Onları sen uyanık zannedersin. Yani Allah'ı bilenlerin gözlerinin, hislerinin ve iradî hareketlerinin dünya ile iştigalini gördüğünden dolayı sen onları uyanık zannedersin. Onlar hakîkatte Allah dışındaki her şeye karşı uykudadırlar. Biz onları bazen hayır cihetine çevirириz, bazen de tabiatlarının cihetine, yani cismanî meşguliyetler cihetine çevirириz. Böylece hikmetimiz ortaya çıkar. Köpekleri yani nefsleri, mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış, yani güçlerini bastırmış, kendilerine uygun şekilde bedenlerini ifnâ etmişlerdir."

[420] "Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız..." (Nisâ, 4/43)

[421] "Namaz ancak kalb huzuru iledir."

[422] "Ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz cennet onun sığınağıdır." (Nâzi'ât, 79/40-41)

derecātin[423] kerīmesiyle (24) Vācib Teᶜālā ḫiṭāb buyurur ki ḫamr-ı muḥabbet-i ḥūr-ı ᶜayn ile Raḥmān (25) olan ḥażretime sekrān olaraḳ ḳarīb olmayın ḥattā kelāmuñızı farḳ **[56a]** (1) idüñ ki münācātuñızda ḥūr-ı ᶜaynı ḫāṭıruñuzdan iḫrāc idüñüz. ***ve lā-cunuben,*** (2) ṣuver-i laṭīfe-i ḳalbiñüze ḥūr-ı ᶜayn-ı nāᶜimeyi mess itmeyiniz. ***illā ᶜābirī sebīl,*** (3) mā-yı ẕikr-i telḳīn ile mesced-i ḳalbiñizi ġusl idüp taṭhīr idüñ.

Baṭn-ı rābiᶜde (4) olan maᶜnā laṭīfe-i sırra maḫṣūṣdur. Sāᵓir sırr ġāᵓib derecesine (5) vāṣıl olduḳda Vācib Teᶜālā müᵓminüñ kuvā-yı laṭīfe sırrına ḥüsn-i (6) mükāşefat ve ziyāde-i şehādet idüp telvīn-i ***aḥsenu'l-ḥusnā ve ziyādetun***[424] (7) kerīmesiyle ḫiṭāb buyurur ki ḫamr-ı mükāşefāt-ı sırriyyeden ḥużūr-ı Ḥażret-i (8) Allāh'a sekrān olaraḳ ḳarīb olmayın. ***ḥattā taᶜlemū mā-teḳūlūne,*** münācātıñuzda (9) kelāmıñuzı farḳ idüñ ki vaḳt-i teveccühde üzerinüze ṭārī olan mükāşefāta (10) maġrūr olmayın. ***ve lā-cunuben,*** vaḳt-i tecellī-yi ṣūrīde ṣuver-i nūr-ı āyine ile laṭīfe-i (11) sırrıñuzı mess itmeyin. ***illā ᶜābirī sebīl,*** mā-yı ẕikr-i müṣbet ile mesced-i (12) sırrıñuzı ġusl idüp taṭhīr idüñ ki şirk-i ḫafāyı nefy idersiñüz. (13)

Baṭn-ı ḫāmisde olan maᶜnā laṭīfe-i rūḥa maḫṣūṣdur. Ṭāᵓir rūḥ (14) ġāᵓib derecesine vāṣıl olduḳda Ḫudā-yı Bī-çün müᵓminüñ kuvvā-yı laṭīfe-i (15) rūḥına ***felā-taᶜlemu nefsun mā-uḫfiye lehum min-ḳurrati aᶜyun***[425] kerīmesiyle ḫiṭāb (16) ider ki ḫamr-ı ḳuvvet-i ᶜaynıyla sekrān olaraḳ Ḥażret-i Vāḥid ḥużūrına (17) ḳarīb olmayın. ***ḥattā taᶜlemū mā-teḳūlūne,*** ṣalāt-ı sırrīde ve münācāt-ı rūḥīde (18) iltifāt-ı ᶜayniyyede ṯābit olup başarıñuzı vech-i Bārī'den zāᵓil itmen. (19) ***ve lā-cunuben,*** vaḳt-i tecellī-yi nūrīde ve ṣuver-i şühūdiyye ile rūḥ-ı laṭīfeñüzi (20) mess itmeyün. ***illā ᶜābirī sebīl,*** mā-yı ẕikr-i hevā ile mesced-i rūḥuñuzı ġusl (21) idüp taṭhīr idüñ.

Baṭn-ı sādisde olan maᶜnā laṭīfe-i ḫafiyyeye (22) maḫṣūṣdur. Yaᶜnī ṭāᵓir-i sevād-ı Aᶜẓāmı ġaᵓib derecesinde vāṣıl olduḳda (23) Ḫudā-yı Lemyezel müᵓminüñ laṭīf olan kuvvā-yı ḫafiyyesine ***aᶜdettu li-ᶜibādi'ṣ-ṣāliḥīn***[426] (24) kerīmesiyle ḫiṭāb ider ki vaḳt-i tecellī-yi maᶜnevīde ***ve lā-ḫaṭara*** (25) ***ᶜalā-ḳalbi***[427] ḫamr-ı müşāhedesiyle sekrān

[423] " ... ve biz onların bir kısmının derecelerinin bir kısmının üzerine yüselttik..." (Zuhruf, 43/32)
[424] " Güzel iş yapanlara daha güzeli ve bir de fazlası..." (Yûnus, 10/26)
[425] "Hiç kimse, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez ..." (Secde, 32/17)
[426] "Salih kullarım için hazırladım..."
[427] "Hiçbir kalbin hatırından geçmemiş..."

olaraḳ noḳṭā-yı Ḥażret-i Eḥādiyyet'e **[56b]** (1) ḳarīb olmayın, ***ḥattā taʿlemū mā-teḳūlūn,*** maḳām-ı ḳāb-ı ḳavseyn ev ednā kelāmıñuzı (2) farḳ eyleyin. Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a şenā ḥālinde ḫaṭarāt-ı ḳurb ile maġrur (3) olmayın. ***ve lā-cunuben,*** süver-i ḳudsiyye ile ḫafī olan latīfeñüzi (4) mess itmeyin. ***illā ʿābirī sebīl,*** fikr-i insāndan muḳaddesi ṣavt u ḥarfden (5) münezzeh mā-yı ẕikr-i ḳudsiyle mesced-i ḫafiyyeñüzi ġusl ile taṭhīr idüñ. (6)

Baṭn-ı sābiʿde olan maʿnā laṭīfe-i ḥaḳīḳiyyeye maḫṣūṣdur ki mecẕūb-ı (7) Ḥaḳ, muḥīṭ-i ġuyūbı ġāʾib derecesine vāṣıl olduḳda Cenāb-ı Ḥaḳ Teʿālā (8) müʾminüñ kuvā-yı laṭīfe-i ḥaḳīḳiyyesine ***ve huve meʿakum eynemā kuntum***[428] kerīmesiyle ḫiṭāb (9) ider ki vaḳt-i tecellī-yi ẕevḳde ḫamr-ı muʿayyene ile sekrān olarak Ḥażret-i (10) Noḳṭā-yı Ẕātiyye'ye ḳarīb olmayın. ***ḥattā taʿlemū mā-teḳūlūne,*** *lī-maʿallāhi vaḳtu* (11) *lā-yesʿanī fīhi melek-i muḳarrebun ve lā-nebiyyi mursel,*[429] maḳāmında kelāmıñuzı farḳ idin. (12) ***ve lā-cunuben,*** ḥaḳīḳat-i ẕevḳ ṣarfiyle ḥaḳīḳat-i laṭīfiñüzi mess itmeyin. ***illā*** (13) ***ʿābirī sebīl,*** Beytullāh-ı Ḥaram'da yaʿnī Kaʿbe-i ḥaḳīkīde ḥaẓẓ-ı naṣībden şemmüñüz (14) miḳdārı iġtisāl idüñ. Ezel ebedde Noḳṭā-yı Ẕātiyye'nüñ nūriyle münevver (15) olan mā-yı ẕikr-i aʿẓām ile Kaʿbe-i ḥaḳīḳīde ġusl idüñ. Allahu aʿlem bi-murādihi. (16)

Ke-ẕālik ***yesʾelūneke ʿani'l-maḥīḍ ḳul huve eẕā***[430] āyet-i kerīmesinde daḫı maʿnā-yı (17) bāṭını buyururlar: Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ esrār-ı ʿacībesi ve elṭāf-ı ḫafiyyesi vardur (18) ki ricāl ile nisāya ibtilā ider ve ricāli nisā ile imtiḥān iʿtizālde (19) nisāyı daḫı imtiḥān ider iʿtizāl ile ki ṣalāt u ṣavmdaki ḥāl-i ḥayẓdur. (20) Raḥmden ḳaṭarāt u seyelān-ı demdür ve ricālüñ daḫı ḥayẓı budur ki derūnında (21) ṣıfat-ı beşeriyyenüñ nefs-i emmāreye tabīʿiyyetiyle vesāvis-i şeyṭān ve meyl-i (22) hevādur ki bu nefs ile muttaṣıf olduḳda rūḥa ezādur ve ḥużūr-ı Bārīye (23) mānidür. ***faʿtezilū'n-nisāʾe,***[431] Yaʿnī nefsüñüzden ʿuzlet idüñ. ***fī'l-maḥīḍi,***[432] (24) nefs sebebiyle vesāvis eẕā-yı ḳalbde cāmiʿ

[428] "Nerede olsanız; O, sizinle beraberdir..." (Hadîd, 57/4)
[429] "Benim Rabbim ile bir vaktim olur, o zaman ne melek-i mukarreb ve ne de Nebī-yi Mürsel o anda benimle bulunamaz."
[430] "Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: "O bir ezadır (rahatsızlıktır) ..." (Bakara, 2/222)
[431] "Bu yüzden uzak durun kadınlardan..." (Bakara, 2/222)
[432] "Hayz zamanında..." (Bakara, 2/222)

oldığı ḥālde; ***ve lā-taḳrabūhunne*** (25) ***ḥattā yaṭhurne,***[433] ṣıfāt-ı beşeriyyenüñ hevāsı ve ḳalbüñ ḫalecāniyle ḥużūrıma ḳarīb **[57a]** (1) olmayın; ḥattā ṣıfat-ı beşeriyyede olan ḥāl izāle ve taṣfiyye-i ẕikr ile ḳalbiñüzi (2) ḫālis ḳılup taṭhīr idinceye degin. ***fe-iẕā teṭahherne,***[434] mā-yı tevbe (3) ve istiġfār ile pāk idüñ ki ṭaleb-i ḳurba vesīle ola. ***feʾtūhunne,***[435] nefs (4) ile ḳalbi taṣarrufda ītyān idüñ. ***min-ḥayṯu emerekumullāh,***[436] yaᶜnī ẓuhūr-ı (5) şevāhidi'l-Ḥaḳ ṣıfat-ı beşeriyyenüñ izālesiyle meʾmūr oldığıñuz müşāhede-i (6) Ḥaḳ'da; ***innallāhe yuḥibbu'l-muteṭahherīn,***[437] Cenāb-ı Ḥaḳ Teᶜālā bu ṣıfat ile mevṣūf (7) olan vücūd sever. Baḳiyye-i āyet-i kerīme ki ***nisāʾukum ḥarṯun lekum feʾtū ḥarṯekum*** (8) ***ennā şiʾtum***[438]

Bu âyet-i kerīme, aḥvāl-i ṯaliṯenüñ efᶜālini beyandur ḥāl-i evvel ᶜavāmdur ki (9) bunlar içün iẕn ile eşkāllerinde sükūnet vardur ki nisādan murād nisā-yı (10) ẓāhiredür ki ẓāhir-i āyet-i celīle maᶜlūmdur. Ḥāl-i ṯānī ḥavāṣdur ki kendülerine (11) mesākenet ḥarām olur. Bu taḳdīrce nisādan murād dünyā ve mā-fihādur. Ḥaḳlarında (12) ḫiṭāb vārid olur ki dünyā sizüñ ḥarṯañuzdur, gerçi ḥarṯañuzı ityān idüñ; (13) lākin ḳadem-i tecrīdde ve mesālik-i taḳribe sülūk idüñ ki Kaᶜbe-i tevhīde vāṣıl (14) olasıñuz. Ḥāl-i ṯāliṯ ḫavāṣü'l-eḫaṣṣdur ki bunlar ricāl-i bāliġūndur. ᶜĀlem-i (15) ḥaḳīḳa vāṣıl olup ḫilāfet-i Ḥaḳ'la mā-sivāullāhı mutaṣarrıflardur ki nisādan (16) murād dünyā vü āḫiret olur ki yaᶜnī, dünyā vü āḫiret sizüñ ḥarṯañuzdur. Murād eyledigüz (17) üzre taṣarruf ḳıluñ ber-muḳteḍā-yı ***ed-dunyā mezraᶜatu'l-āḫireti***[439] anlaruñ mezraᶜası (18) olmuştur lākin ẕāt-ı vaḥdete sülūk idüñ ki rıżāma nāʾil olasız. (19) ***ḳaddimū enfusikum,***[440] yaᶜnī meşiyyetüñizi meşiyyetillāhda ifnā idüñ. Yaᶜnī enfüsini (20) taḳaddüm idüñ nefsiñizi taḳdīm itmeyüñ. Zīrā muḳaddim, muḳaddem içündür; muʾaḫḫir, (21) muʾaḫḫar içün oldığı gibi. *İntehā kelāmihi, Allāhu aᶜlem bi-murādihi*[441] (22)

[433] "Ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..." (Bakara, 2/222)
[434] "Temizlendikleri zaman..." (Bakara, 2/222)
[435] "Onlara gelin..." (Bakara, 2/222)
[436] "Allah'ın size emrettiği yerden..." (Bakara, 2/222).
[437] "Muhakkak ki Allah, temizlenmiş olanları sever." (Bakara, 2/222).
[438] "Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın." (Bakara, 2/223).
[439] "Dünya, ahiretin mezrasıdır." (Hadîs-i Şerîf).
[440] "Kendiniz için taḳdim edin..." (Bakara, 2/223).
[441] "Kelamının sonu, muradını en iyi Allah bilir."

(17) Meşnevī

Her ki cuz māhī zi-ābeş sīr şud

Her ki bī-rūzist rūzeş dīr şud

(24) Yaʿnī her kim ki māhīnüñ ġayrı oldı, Ol deryānuñ ṣuyından ṭoḳ oldı. (25) Her şol kimse ki ḳısmetsiz oldı, anuñ güni aç oldı. Yaʿnī şol kimseler ki **[57b]** (1) māhī-yi baḥr-ı eḥadüñ ġayrıdur, yaʿnī deryā-yı vahdetüñ māhi degüldür, bu ẕikr olunan (2) esrār-ı ġāmiżanuñ ṣuyundan ṭoḳ oldı ve bu ḳadar ile ḳanāʿat (3) bulup reyyān oldı. Ve şol kimse ki bu ḳısmetden bī-leẕẕet ve bu leẕẕetden (4) bī-ḳısmet ḳaldı, anuñ rūzi aç oldı. Yaʿnī günleri ġam ile geçüp bu (5) leẕẕetden bī-behre ḳalan kimseler dünyā vü āḫiretde ʿayşı yoḳdur.

Ve bu ebyāt (6) ehl-i sülūkuñ aḥvālini beyāndur. Bunlar daḫı üç ḳısm üzredür: Ḳısm-ı evvel; (7) mā-yı baḥrüñ kāffesini nūş ider, yine iḳnāʿ gelmeyüp *hel min-mezīd* naʿrasın (8) urur. Bāyezīd gibi bidāyet ḥālinde *subḥānī mā aʿẓeme şānī*[442] (9) ve evāḫir-i ḥālinde *şarabtu'l-ḥubbe kāʾsen baʿde kāʾsin*[443] zemzemesiyle feraḥyāb (10) olur. Ḳısm-ı s̱ānī; cürʿā-yı vāḥideye ḳanāʿat idüp ebkem olur, Muʿāz̲ (11) gibi. Ḳısm-ı s̱āliṣ anlardur ki dünyā vü āḫiretden bī-behre olup tebdīli'ş-şekl, (12) li-ecli'l-ekl tasavvuflanup mālāyaʿniyyetle evḳāt güzār idenlerdür.

Bu maḳāmuñ (13) taḫḳīḳi budur ki tecellī-yi rūḥ ḥudūṣ ʿalāmetiyle muttaṣıf olur. Her ne ḳadar (14) sıfat-ı beşeriyye izāle olursa daḫı kendüsinde ḳūt-ı fenā yoḳdur. ʿİbādāt (15) u ṭāʿātuñ ġalebe-i nūrundan ḥāṣıl olur envār-ı rūḥāniyyet temevvüc itdikde (16) sāḥil-i ḳalb üzerine temevvüc ider. Ol sebebden beşeriyyet muḥtecib olduḳda (17) nefs yine ṭabīʿatine ʿavdet ider; ammā tecellī-yi Rabbānī fenā içinde fenāsı vardur. (18) Nefs bi'l-külliye, ***mūtū ḳable en temūtū***[444] esrārına maẓhariyyetle mürde olup (19) kendüsüne fenā ḥāṣıl olmaġla rāʾī vü merʾī Ḥaḳḳ'dan ġayrı olmadıġından (20) ***eyyetuhā'n-nefsu'l-muṭmaʾinnetu irciʿī ilā-rabbiki rāḍiyeten***[445] sırrına maẓhar olur. (21)

[442] "Kendimi tesbih ederim, benim şanım ne büyüktür."
[443] "Muhabbet badesini ben kase kase içtim."
[444] "Ölmeden önce ölünüz."
[445] "Ey huzur içinde olan nefs, sen O'ndan hoşnut [ve rızasını kazanmış bulunarak] Rabbine dön." (Fecr, 27-28)

Ve tecellī-yi Rabbānī daḫı iki nevᶜ üzerinedür: Biri ẕātī ve biri ṣıfātīdür. (22) Ẕātī de iki nevᶜ üzerinedür: Biri ulūhiyyet ve biri rubūbiyyet; ammā tecellī-yi (23) ulūhiyyet resūlümüz ve seyyidimüz, dü cihānda ümīd ü şefīᶜimüz, tācdār-ı levlāk (24) ve raḥmet-i mehdāt ve mā erselnāk defter-i mevcūdāt ve menşā-yı ẓuhūr-ı (25) ḥaḳīḳāt, envār-ı ẕāt, Ḥabībullāh efendimize ẓuhūr iden gibi ki ḥażrete **[58a]** (1) ẓuhūr idüp tā ki cümle vücūd-ı mesᶜūd-ı Muḥammediyyeyi tārāca virdi. Ve ᶜivaż-ı vücūd-ı (2) Muḥammedī, vücūd-ı Ẕāt-ı Ulūhiyyet iṣbāt buyurdu ki ***innelleẕīne yubāyiᶜūneke innemā*** (3) ***yubāyiᶜūnallahe fevḳa eydīhim***[446] der. Bu kemāl-i saᶜādet[i] Ḥażret'den mā-ᶜadāya (4) virmediler. Tecellī-yi Rubūbiyyet, Ḥażret-i Mūsā'ya vuḳuᶜ buldı ki ***fe-lemmā tecellā rabbuhu***[447] (5) ilā-āyeh. Egerçi kūh pāre pāre oldı ve Mūsā bī-hūş vāḳiᶜ oldı, terbiye-i (6) Ḥaḳ ile vücūdı bāḳi ḳaldı.

Ve tecellī-yi ṣıfat daḫı iki nevᶜ üzerinedür: Cemālī (7) vü celālīdür. Bunlardan her biri daḫı ẕātī fiᶜlīdür. eger ṣıfat-ı mevcūdiyyet ile (8) tecellī iderse fenāᵓü'l-fenā ḥāṣıl olur, Ḥażret-i Cüneyd'üñ *mā fī'l-vucūdi* (9) *sivallāh*[448] kelāmı gibi. Eger ṣıfat-ı eḥādiyyet ile tecellī iderse vaḥdet ẓāhir (10) olur, Ebā Saᶜīd'üñ *mā fī-cubbetī sivallāh*[449] kelāmı gibi. Eger ṣıfat-ı ḳāᵓimiyyet ile (11) tecellī iderse ḳıyām-ı nefs ẓāhir olur, Bāyezid'üñ *subḥānī mā aᶜẓeme şānī*[450] (12) güftārı gibi. Eger ṣıfat-ı ᶜālimiyyet ile tecellī iderse ᶜulūm-i ledünnī ḥāṣıl olur, (13) ***ve ᶜallemnāhu min-ledunnā ᶜilmā***[451] āyet-i kerīmesi gibi. Eger mürīdiyyet ile tecellī iderse (14) *munẕu ṣelāṣīne seneten*[452] kelāmı gibi. Eger ḳādiriyyet ile tecellī iderse ḳudret (15) ẓāhir olur, ***mā remeyte iẕ remeyte ve lākinnallāhe ramā***[453] āyet-i kerīmesi gibi ve māhı iki (16) pāre eylemesi gibi. Eger beḳā ile tecellī iderse maḥv-ı enāniyet ḥāṣıl olur, Manṣūr'uñ (17) *ene'l-Ḥaḳḳu beynī ve*

---

446 "Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların elinin üzerindedir." (Fetih, 10)
447 "Fakat onun Rabbi tecellî ettiği zaman..." (A'râf, 7/143)
448 "Varlığımda Allah'tan başkası yoktur."
449 "Cübbemin altında Allah'tan başkası yoktur."
450 "Kendimi tesbih ederim, benim şanım ne yücedir?"
451 "Ve biz ona gizli ilmimizden bir ilim öğrettik." (Kehf, 18/65)
452 "Otuz yıldan beri" Ahmet Avni KONUK'un İbn Arabi'nin Tedbirât-ı İlahiyye isimli eserine yaptığı tercüme ve şerhte bu bölüm şöyle geçmektedir: "Eğer *mürîdiyyet* sıfatında tecellî ederse irâde zâhir olur. Nitekim Ebû Osman Hazretlerine zâhir oldukta, *Otuz seneden beri murâdullah benim murâdımdır* buyurdu." Bkz. Muhyiddîn İbn Arabî, **Tedbîrât-ı İlâhiyye** (Tercüme ve şerhi Ahmet Avni Konuk, Yayına haz. Mustafa Tahralı), İz Yay., İstanbul 2004, s. 393.
453 "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı..." (Enfâl, 8/17)

beyneke ennā yuzaḥimuni ferfeᶜ bi-cūdike eynā mine'l-beyni[454] kelāmı gibi. Ammā (18) ṣıfāt-ı fiᶜlī eger ṣıfat-ı rezzāḳiyyet ile tecellī iderse aᶜdād-ı rızḳ ḥāṣıl (19) olur, ***ve huzzī ileyki bi-cizᶜi'n-naḫleti***[455] āyet-i kerīmesi gibi. Eger ḫālıḳiyyet ile tecellī iderse (20) īcād ve ḫālıḳ ẓāhir olur, ***ve iẕā taḫluḳu mine'ṭ-ṭīni keheyᵓeti'ṭ-ṭayri***[456] āyeti gibi. (21) Eger ceberūt tecellī iderse ġāyet-i heybette envār ẓāhir olur. Eger (22) ḳāhiriyyet tecellī iderse fenāü'l-fenā ẓāhir olur. Eger ᶜazīziyyet tecellī iderse (23) saᶜādet-i dāreyn ẓāhir olur. Ammā ṣıfāt-ı celāliyle mütecellā olan, devām üzredür; (24) zīrā ṣıfāt-ı celāliyye maḳām-ı temkīndür. Ṣıfāt-ı cemāl ile mütecella olan (25) devāmuñ ġayrı üzre olur; zīrā ṣıfāt-ı cemaliyye maḳām-ı telvīndür. Bu maḳāmda **[58b]** (1) Ḥāfıẓ ne ḫūb buyurmuşlar:

Beyt

Men ez-an dem k'vużū sāḫtem ez-çeşme-i ᶜışḳ

Çār tekbīr zedem yeksere ber-her ki çi hest[457]

İşte bu, maḳām-ı (3) taḥḳīḳdür. Taḥḳīḳ oldur ki her şeyᶜe vācib olanı bilesiñ. Vācib ki (4) ol şeyᶜüñ ẕātı Ḥaḳ'dan anı ṭaleb eyler. Ve bu maᶜrifet tā Ḥaḳ bir ᶜabdüñ (5) semᶜ ve başarı olmayınca olmaz. *Kemā ḳāle'ş-Şeyḫ raḍıyallāhu anhu ve min-şarṭi* (6) *ṣāḥibi't-taḥḳīḳi en yekūne'l-ḥaḳḳu semᶜehu ve başarehu ve yedehu ve riclehu ve cemīᶜu ḳuvvāhu* (7) *el-muṣarrafeti lehu felā-yeteṣarrefu illā bi-ḥaḳḳin fī-ḥaḳḳi'l-ḥaḳḳi ve lā-yekūnu hāẕe'l-vaṣfu* (8) *illā li-maḥbūbin ve lā-yekūnu maḥbūben ḥattā yekūne muḳarreben ve lā-yekūnu illā bi'n-nevāḳili'l-ḫayrāti* (9) *ve lā-yeṣuḥḥu lehu nevāfilu'l-ḫayrāti illā baᶜde kemāli'l- ferāᵓiżi ve lā-yekmelu lehu'l-ferāᵓiżu* (10) *illa'stifāᵓe ḥuḳūḳihā fe-men kāne'l-ḥaḳḳu semᶜahu felā-yedḫulu ᶜaleyhi şubhetun fīmā* (11) *yesmeᶜ bel yedrī mā-semiᶜa ve bi-men semiᶜa ve mā-taḳtaḍīhi ẕālike'l-mesmūᶜ fe-yeᶜmelu* (12) *bi-ḥasbi ẕālike ve lā-yuḥṭiᵓu semᶜuhu ve ke-ẕālike iẕā kāne'l-ḥaḳḳu başarahu ᶜilme bi-men ebṣare* (13) *ve mā ebṣare felem-tedḫul fī-naẓarihi şubhetun ve lā fī-ḥissihi ġalaṭun ve lā fī-ᶜaḳlihi ḫayretun* (14) *ve ke-ẕālike fī-cemīᶜi ḫarekātihi ve sekenātihi fe-huvallāhu ve billāhi ve men kāne hāẕā naᶜtuhu fe-huve'l-imāmu'l-muḥaḳḳiḳ*[458] (15)

---

[454] "Ben Hakk'ım, benimle senin aramızdaki enaniyet bana zahmet veriyor. Cömertliğinle aradan enaniyeti kaldır."

[455] "Hurma ağacını kendine doğru silkele…" (Meryem, 19/25)

[456] "Hani nemli topraktan kuş suretinde bir şey yapıyordun..." (Mâide, 5/110)

[457] "Aşk çeşmesinden abdest aldığımdan beri her varlığa karşı dört kez tekbir getirdim."

[458] "Nitekim Şeyh hazretleri şöyle buyurmuştur: Tahkîk sâhibi olmanın şartı; Hakk'ın onun kulağı, gözü, eli, ayağı ve tasarruf sahibi olan bütün kuvâsı olmasıdır. Bütün tasarrufunun Hak ile, Hak için, Hak'ta olmasıdır. Hakk'ın mahbubu olunmadan tahkîk sahibi olunmaz; mukarreb olmayınca da mahbub

Meşnevī

ᶜĀrif an bāşed ki ū meşᶜāleest

Reh-numā vu pīşva-yı ḳāfīleest[459]

(16) Bu bir telbisdür ki ᶜinde'l-meşāyiḫ mütecellī ve mütecellā fīh (17) ile telebbüs idüp mütecellā fīh olan ᶜabd mütecellīnüñ ṣıfātıyla mülebbes olmaġa (18) dirler. *Kemā ḳāle Huccetu'l-İslām el-mutecellī yetelebbesu bi'l-mutecellī fīh kemā yetelebbesu mā fī'z-zucāci* (19) *bi'z-zucāc*[460]

Beyt

Ve fī'z-zikr-i zikrun ilbes leyse bi-munkerin

Ve lem-eᶜdu ᶜan-ḥukmī kitābin ve sunnetin

(20) Yaᶜnī Kurᵓān-ı ᶜaẓīmde Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ bir ṣūretle telebbüsi ve ke-zālik (21) ᶜabduñ ṣıfāt-ı Ḥaḳḳ'la teḫalluḳı münker degüldür. Ben kitāb ve sünnetüñ ḥükümlerinden tecāvüz (22) ḳılmadum. Bil ki telebbüs āyet ve eḥādiṯ ile ṯābitdür. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā fī-kelāmihi* (23) ***ve mā remeyte iz remeyte ve lākinnallāhe ramā felem taḳtulūhum ve lākinellāhe ḳatelehum***[461] (24) *ḳāle'ş-Şeyḫu'l-İslām inne Nebiyye ᶜaleyhi's-selāmu mevcūdun bi-vucūdi'l-ḥaḳḳi muᶜārun* (25) *vucūduhu ᶜani'l-Ḥaḳḳ Teᶜālā ve huve'l-ḳāᵓimu bi-zāti'r-ramī bi'l-ḥaḳīḳati*[462] Ve ke-zālik ṣūret-i **[59a]** (1) nārda bir şecereden Ḥażret-i Mūsā'ya tecellī buyurdı. *Kemā ḳālu Teᶜālā ḥākiyen ᶜanhu* (2) ***ve hel etāke ḥadīṯu Mūsā***[463] ilā-āyeh. Pes şecere-i maᶜhūdeden ṣūret-i nārda (3) Ḥażret-i Mūsā'ya tecellī eylemesi, bilā-keyfiyyet ol libās ile telebbüs maᶜnāsını (4) müşᶜir olur. Pes neşāᵓet-i nebatiyyeden tecellī-yi İlāhī cāᵓiz olıcaḳ insān-ı kāmilden (5) fe-bi'ṭ-ṭarīḳü'l-evlā tecellī ẓuhūr ider.

---

olunmaz. Nafile ibadetler de olmadan mukarreb olunmaz. Farzları kemâliyle yerine getirmeden de nafileler hakkıyla yapılmaz. Farzların kemâli ise hukukunu istîfâ ile olur. Eğer Hak bir kimsenin işiten kulağı olursa o kimsenin işittiklerine şüphe dahil olmaz. Duyduğunun hakîkatini bilir ve kimle işittiğini anlar. Duyduğu ne gerektirirse onunla hareket eder. Eğer Hak bir kimsenin gören gözü olursa o kimse, ne gördüğünü ve kiminle gördüğünü bilir. Bakışına şüphe dahil olmaz, hissine hata, aklına hayret gelmez. Harekât ve sekenâtında şüphe kalmaz; bu harekât ve sekenâtı Hak içindir, Hak iledir. Na'tı bu şekilde olan kişi imâm-ı muhakkıkdır."Tercüme için ayrıca bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ**, … s. 481.

459 "Ârif, o kişidir ki kâfilenin önünde yürüyen ve ona yol gösteren bir meş'âledir."

460 "Hüccetü'l-İslam'ın dediği gibi: *Camın, içindeki sıvıyla hem-renk olması gibi mütecellî, tecellî ettiği şeyle hem-ahenk olur.*" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ**, …, s. 482.

461 "Attığın zaman sen atmadın; fakat Allah attı. (Savaşta) onları siz öldürmediniz; fakat Allah onları öldürdü." (Enfâl, 8/17)

462 "Şeyhü'l-İslâm hazretleri âyetteki hakîkate dayanarak şöyle buyurdu: *Muhakkak ki, Nebî aleyhi's-selamın varlığı, Hakk'ın varlığıyla kâ'imdir.*"

463 "Bu hususu Allah Teâlâ şöyle anlatır: *Musa'nın haberi sana ulaştı mı*?" (Tâ-Hâ, 20/9)

Beyt

Revā bāşed ene'l-Ḥaḳ ez-draḫtī

Çerā ne-b'ved revā ez-nīk-baḫtī[464]

(6) Pes ol kimse ki bi'l-külliyye kendüden fānī ola (7) ṣıfāt-ı Ḥaḳ'la mülebbes olup ve libās-ı Ḥaḳḳanī giyüp Cenāb-ı Ḥaḳ aña (8) buyurur ki ***ᶜabdī uḫruc bi-ṣıfātī ilā-ḫalḳī fe-men reᵓāke reᶜāni ve men ḳaṣadake*** (9) ***ḳaṣadenī ve men tebiᶜake tebiᶜanī.***[465] Sālik vücūd-ı mecāzīden münseliḫ olup ṣıfāt-ı (10) beşerden necāt bulduḳdan ṣoñra ṣıfāt-ı İlāhiyye ile mütelebbis olup vücūd-ı (11) Ḥaḳḳanī'yle mevcūd olur. Yaᶜnī mertebe-i ḥaḳīḳate ẓafer bulur. Zīrā ᶜinde'l-meşāyiḫ (12) vücūd, bir şeyᵓün ḥaḳīḳatine ẓafer bulmaġa dirler. *Kemā ḳāle'ş-Şeyḫu'l-islām* (13) *el-vucūdu ismun li'ẓ-ẓaferi bi-ḥaḳīḳati'ş-şeyᶜi ᶜinde fenāᵓi'r-resmi bi'l-kulliyye ve ḳāle'l-Kāşānī (*14) *fī-şerḥ-i hāẕe'l-ḳavl ke-ennehum eşārū bihi ilā-vucūdi'l-Ḥaḳḳi bi-ᶜaynihi ᶜinde fenāᵓi'r-rusūmi* (15) *bi'l-kulliyye ve lā-iṉneyniyyeti ve lā-yumkinu taᶜrīfuhu li-enne faᶜrifetuhu vucūdihi*[466] Bu mertebede (16) *lā-mevcūde illāllāh*[467] dir ve kendüyi bilmez illā kendü bilür *lā-yāᶜrifullāh illāllāh*[468]dur. (17)

Şeyḫü'l-islām Ḥażretleri buyururlar ki vücūd üç maᶜnāsınuñ ismidür: (18) *El-evvelu vucūdu ᶜilm-i ledunnī yeḳṭaᶜu ᶜulūme'ş-şevāhidi ve'ṉ-ṉanī vucūdu'l-ḥaḳḳi munḳaṭiᶜan* (19) *ᶜani'l-işāreti ve'ṉ-ṉāliṉu vucūdu maḳāmi iżmiḥlāli resmi'l-vucūdi fīhi bi'l-istiġrāḳi* (20) *fi'l-evveliyyeh kemā ḳāle'l-Cuneydu ᶜinde tilāveti hāẕe'l-ḥadīṉ* ***kānallāhu ve lem-yekun meᶜahu*** (21) ***şeyᵓun*** *ḳāle el-ān kemā kān*[469]

---

464 "Bir ağaça, *Ben Hakkım*, demek reva oluyor da niçim talihli birine reva olmasın."

465 "Kulum, benim sıfatlarımla ortaya çık. Seni gören beni görür, sana kasdeden bana kasdeder, sana tâbî olan bana tâbî olur."

466 "Nitekim Şeyhü'l-İslam şöyle demiştir: *Vücûd, bir şeyin şeklinin tamamen yok olduğu anda o şeyin hakîkatine zafer bulmaya derler*. Bu sözü şerh ederken Kâşânî şöyle der: *Meşayıh bu sözle işaret eylediler, bi-aynihi vücûd-ı Hakk'a rüsûm, kayıt ve isneyniyet bi'l-külliyye fenâ olduğu vakitte bu sühûdun tarifî gayriyet ve isneyniyyet mertebeside olanlara mümkün değildir.*" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ**, … s. 485.

467 "Allah'tan başka mevcud yoktur."

468 "Allah'ı Allah'tan başkası bilemez."

469 "Birincisi, Allah katından araçsız elde edilen ilmin vücûdudur. Bu ilim, delile ihtiyaç duyan ilimlerden değildir. İkincisi, işaretten munkatı' olan Hakk'ın vücûdudur. Üçüncüsü ise, resm-i vücûdun evvel ve ezelde nice müstağrak idi ise o istiğrakla muzmahil olduğu makamın vücûdudur. *Önce Allah vardı ve onunla beraber başka bir şey yoktu,* hadîsi okunduğunda Cüneyd'in, *Şimdi de öyledir,* demesi gibi." Tercüme için ayrıca bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ**, … s. 486.

Beyt

Ān kān-ı ḥusn būd u ne-būd ez-cihān nişān

Ve'l-āne in ᶜarefte ᶜalā mā-ᶜaleyhi kān[470]

(22) Ve bir de derece-i tecrīd vardur ki (23) āyet-i kerīme ile s̲ābitdür. *Ḳālellāhu Teᶜālā ḥiṭāben li-Mūsā ᶜalehi's-selām* (24) ***feḫlaᶜ naᶜleyke***[471] *ḳāle'l-Ḳāşānī ḫalᶜu'n-naᶜleynī ᶜibāretun ᶜani't-tecerīdi'l-ḥaḳīḳī* (25) *ve tecrīdu'l-ḥaḳīḳati ᶜani'l-kevneyn festuᶜīra ḫalᶜu'n-naᶜleyni li't-tecrīdi ᶜanhumā* **[59b]** (1) *li-tebḳa'l-ḥaḳīḳatu ferden mucerredeten ᶜan-rusūmi'l-ġayriyyeh* Yaᶜnī şol zamānda ki (2) Ḥażret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selām vādi-yi muḳaddesde nār görüp añun (3) iḳtibāsına müsāreᶜat eyledükde ḫiṭāb-ı ᶜizzet vārid oldı ki; (4) yā Mūsā, ben senüñ Rabb'iñüm, pes naᶜleyniñi ḫalᶜ eyle. Ehl-i tefsīrüñ bunda (5) çoḳ guft u gūyı vardur. Ehl-i taḥḳīḳden Ḳāşānī ḥażretleri dir ki; (6) *ḫalᶜ-i naᶜleyn* tecrīd-i ḥaḳīḳīden ᶜibāretdür ve tecrīd-i ḥaḳīḳī mertebe-i (7) ḥaḳīḳāti kevneynden mücerred ḳılmaḳdur. Pes *ḫalᶜ-i naᶜleyn* bu ikisinden mücerred (8) olmaḳ içün dünyā vü āḫiret efkārından āyine-i dili pāk ḳılmaḳ içün (9) istiᶜāre olunmuş ola. Tā kim ḥaḳīḳat-i rüsūm, aġyār u mā-sivādan (10) mücerred bāḳī ḳala ve sālik bilā-müzāḥeme-i aġyār ḥarīm-i vaḥdete maḥrem (11) ola.

[Beyt]

Der-ḥarīm-i ḥarem-i dūst ne-gerdī maḥrem

Tā zi-endīşe-i aġyār mucerred ne-şevī[472]

Bir de derece-i tefrīd vardur ki ḥadīs̲-i şerīfle s̲ābitdür: *Kemā revā* (13) *Ebū Hureyrete raḍıyallāhu ᶜanhu ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām ḳāle* ***sīrū sebeḳa'l-muferridūne*** (14) *ḳālū yā Resūlallāh ve me'l-mufridūn ḳāle* ***eẕ-ẕākirūnallāhe keṯīren*** (15) ***ve'ẕ-ẕākirātu.***[473] Kesr-i rā ile ve teşdīd ile tefᶜīl bābından ism-i fāᶜil (16) vezninde ve ifᶜāl bābından daḫı ism-i fāᶜil vezninde ḳırāᵓatdür. Ve luġatde (17) maᶜnāsını bir şeyᵓi ferd ḳılıcı dimekdür. Ve ᶜinde'l-meşāyiḫ müfred, Allāh'ı aġyār-ı (18) mā-sivādan tefrīd ve tevḥīd eyleyen kimselerdür. İki bābdan bile fetḥ-i ra ile (19) de ḳırāᵓatdür. Bu taḳdīrce

---

470 "Bir güzellik hazinesi olduğu zamanda cihandan eser yoktu; ve eğer bilirsen, bu şimdi de öyledir."

471 "Hemen ayakkabılarını çkar..." (Tâ-Ha, 20/12)

472 "Ağyarın düşüncesinden soyutlanmadıkça dostun hareminde ulaşamazsın."

473 "Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadîste, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular**: *Şunu sır tutunuz ki, müferridûn olanlar sizi geçtiler.*** Sahabi, *Kimdir bu müferridûn ya Resulullah!* diye sordu, Resulullah, ***Allah'ı çok zikreden zâkir ve zâkirelerdir,*** diye buyurdu."

murād, Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ ḫalḳ-ı ᶜālemden ceẕb ü celble (20) ve ifrād u iṣṭifā ḳıldıġı ḳullar olur. *Ḳāle Şeyḫu'l-İslām fe-huve evvelen* (21) *tefrīdu'l-ḳaṣdi ᶜaṭişen ilā-liḳāᵓi'l-Mevlā s̱umme tefrīdu'l-meḥabbeti mimmā yeşūbuhā s̱umme* (22) *tefrīdu'ş-şuhūdi ittiṣālen bi'l-meşhūdi'l-aᶜlā*[474] Beyne'l-meşāyiḫ maᶜhūd olan (23) viṣāl ki sālik fānī olup ḫalḳla beḳā bulmaḳdur. Bu viṣālden ötüri (24) şühūd-ı Ḥaḳḳ'ı ġayr mülāḥaẓasından ferd itmekdür ve bī-ḫud yolına rāhib (25) olmaḳdur. Ve bir de cemᶜü'l-cemᶜ vardur. ᶜİnde'l-meşāyiḫ, ḫalḳla Ḥaḳ'dan muḥtecib **[60a]** (1) olmaġa dirler ve min-külli'l-vücūh bu ᶜalemi ḫalḳ görüp, ġayr bilüp Ḥaḳḳ'ı (2) güm ḳılmaġa dirler. Ve cemᶜ, Ḥaḳḳ'ı bilā-ḫalḳ müşāhede ḳılmaġa dirler. Ve cemᶜü'l-cemᶜ, (3) ḫalḳı maᶜa'l-Ḥaḳ ḳāᵓim bulmaġa dirler. *Kemā ḳāle'l-Ḳāşānī fī-Isṭılāḥihi* (4) *el-farḳu şuhūdu'l-ḫalḳi bilā-Ḥaḳḳin ve'l-cemᶜu şuhūdu'l-Ḥaḳḳi bilā-ḫalḳin ve cemᶜu'l-cemᶜi* (5) *şuhūdu'l-ḫalḳi ḳāᵓimen bi'l-Ḥaḳḳi ve yusemmā hāẕe'l-maḳāmu el-farḳu baᶜde'l-cemᶜi*[475]

Ve bir tevḥīd daḫı (6) vardur. *Kemā ḳāle'ş-Şeyḫu'l-İslām et-tevḥīdu tenzīhullāhi ᶜani'l-ḥadeş̱i*[476] Pes (7) ᶜinde'l-ᶜurefā-yı ḥudūş̱ Ḥaḳḳ'uñ merāyā-yı muḫtelifede ẓuhūrından ᶜibaretdür, (8) zīrā anlar ḥuduş̱ iṣbāt itmezler.

Beyt

Ve ma'l-vechu illā vāḥidun ġayre ennehu

İẕā ente aᶜdedtu'l-merāya teᶜadduden[477]

Ammā ᶜuḳalānuñ ᶜaḳlı tevḥīdüñ bu mertebesine (10) irmez ve ġayrı görmeden ve Ḥaḳ[ı] andan tenzīh ḳılmadan ḫālī olamaz.

Pes (11) tevḥīdüñ ᶜinde'l-muḥaḳḳiḳīn üç mertebesi vardur ki ol tevḥīd-i ᶜāmme (12) ve tevḥīd-i ḫaṣṣa ve tevḥīd-i ḫaṣṣü'l-ḫaṣṣadur. ᶜAvāmuñ tevḥīdi şevāhidle (13) ṣıḥḥat bulur. Anlar kevnden mükevvine ve maṣnūᶜdan ṣāniᶜe istidlāl (14) ḳılur. Meş̱elā *lev-*

---

474 "Şeyhü'l-İslam şöyle demiştir: *Tefrîd ilk olarak Mevlâ'nın likâsına duyulan susuzluktan dolayı kasdın bir kılınmasıdır. Sonra muhabbetin onun dışındaki her şeyden ferd kılınmasıdır. Sonra şühûdun müşahede-yi a'lâ ile birleştirilmesidir."*

475 "Kâşânî Istılah'ta şunu söyler: *Fark, halkı Hak'tan bağımsız müşahede etmektir. Cem', Hakk'ı halktan bağımsız müşahede etmektir. Cem'ül-cem de, halkı Hak'la kâim bulmaya denir ve bu makam cem'den sonraki fark olarak isimlendirilir.*"

476 "Nitekim Şeyhü'l-İslam şöyle demiştir: *Tevhid, Allah'ı hâdis olandan tenzîh etmektir.*"

477 "Muhakkak ki yüz (vecih) tektir. Sen aynaları çoğalttığında, o bir yüz de aynaların sayısına göre çoğalır."

kāne fīhimā ālihetun illallāhu le-fesedetā ve lākin mā-fesedetā fe-leyse (15) *fīhimā ālihetun ġayrullāh*[478] diyü istidlāl iderler ve bunuñ emṯāli edille ile iṯbāt-ı (16) vācibü'l-vücūda giderler. Bu tevḥīde meşāyiḫ. tevḥīd-i īmānī ve tevḥīd-i (17) ᶜilmī daḫı dirler. Ẓevāḫir-i aḫbār ve delāᵓil ü āṯārdan müstefād oldıġıyçün ve (18) taḳlīd ve delīle ṯubūt bulduġıyçün bu tevḥīdüñ ṣāḥibleri ancaḳ şirk-i (19) celīden ḫalās olup rütbe-i İslām'a vāṣıl olur ve kanları dökülmeden (20) ve oġulları esīr olmadan necāt bulur. Ammā tevḥīd-i ḫāṣṣa, ḥaḳāyıḳla ṯābit (21) olur. Bunlaruñ her biri isḳāṭ-ı esbāb-ı ẓāhire ḳılur. Ve *lā-muᵓeṯṯire illallāh* (22) maᶜnāsın bulur. Ve her şeyᵓe Māniᵓ ve Muᶜṭī ve Ḍārr ve Nāfiᶜ Ḥaḳḳ'ı bilür ve ġayr görmeden (23) ḳurtulur.

Ḳāle'l-Ġazzālī fi'l-İḥyāᵓi munāsiben li-hāẕe'l-maḳāmi et-tevḥīdu ᶜindehum (24) *yaᶜni'l-ḫaṣṣah ᶜibāreten ᶜan-emrin āḫer lā-yefhemuhu ekṯeru'l-mutekellimīne ve in fehimū lem-* (25) *yettaṣifū bihi ve huve en yera'l-umūre kullehā min-allāhi ruᵓyeten taḳṭaᶜu iltifātehu ᶜani'l-esbābi* **[60b]** (1) *ve'l-vesāᵓiṭu felā-yera'l-ḫayre ve şerre illā minhu ve hāẕā maḳāmun şerīfun iḥdā* (2) *ṯemeratihi et-tevekkul ve min-ṯemeratihi eyżen ḳavlu Ebī Bekrin Ṣıddīḳ raḍıyallāhu ᶜanhu lemmā* (3) *ḳīle lehu fī-marażihi enaṭlubu leke ṭabīben ḳāle eṭ-ṭabību emrażanī fe-ḳīle lehu māẕā* (4) *ḳāle leke'ṭ-ṭabīb ḳāl innī* ***faᶜālun limā yurīd.***

Buyururlar ki tevḥīd-i ḫaṣṣa ᶜibādullāh (5) ḳatında bir emr-i āḫardur ki anı ekṯer-i mütekellimīn fehm itmezler. Eger fehm eyledilerse de (6) anuñla muttaṣıf olmadılar. Bunlaruñ tevḥīdi oldur ki umūruñ küllīsini Ḫudā'dan (7) görürler. Şöyle ki her birinüñ iltifātını esbāb u vesāᵓiṭden ol görmek (8) ḳatᶜ eyler. Pes bunlar ḫayrı ve şerri görmez illā andan. Bu mertebe görmek (9) bir şerīf maḳāmdur ki anuñ bir ṯemeresi tevekküldür ve bir ṯemeresi daḫı ḫalḳdan (10) şikāyeti terk ḳılmaḳ ve bunlara ġażab itmekden berī olmaḳdur. Zīrā bunlar ortada (11) ḫalḳuñ teᵓṯīrin ve taṣarrufun görmezler ve her kimden ise ḥükm-i Ḫudā'dan ġayrı bilmezler. (12) Anuñ ḥükmüne rāżī olurlar. Bu tevḥīdüñ ṯemeresindendür ki Sıddīḳ-i Ekber'üñ (13) bu süḫan-ı ḥikmet-āmizi ki aña maraż vaḳtinde ifāde eylediler ki biz sizüñ (14) içün bir ṭabīb ṭaleb idelüm. Buyurdılar ki ṭabīb beni nā-mizāc ḳıldı. (15) Pes suᵓāl itdiler ki, ṭabīb ne didi? Buyurdı ki, ben

[478] "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, yerin de göğün de düzeni bozulurdu; fakat bu düzen bozulmadığına göre Allah'tan başka ilah yoktur."

faᶜālun limā yurīd[479]üm (16) didi. Bu mertebeye meşāyiḫ, tevḥīd ḥālī dirler ve bu tevḥīd muvaḥḥidüñ (17) ṣıfat-ı lāzımesi oldıġıyçün ve rüsūm-ı vücūd bu tevḥīdüñ işrāḳında fenā (18) buldıġıyçün.

Beyt

Çun tecellī kerd evṣāf-ı ḳedīm

Vaṣf-i ḥādiṯ-rā bi-sūzed gilīm[480]

(19) Bu mertebede muvaḥḥid bi'l-külliyye şirk-i ḫafīden ḳurtılur ve baḥr-ı ẕāt (20) u ṣıfāta öyle mustaġaḳ olur ki ġayriyet mürtefīᶜ olup muvaḥḥidligi (21) daḫı anuñ ṣıfatı görür ve bu görmegi daḫı andan bilür.

Beyt

Īn taᶜayyun şud ḥicāb-ı rū-yı dūst

Çunki berḫīzed taᶜayyun cumle ūst[481]

Ammā (23) tevḥīdüñ üçünci mertebesi ki, meşāyiḫ-i ᶜiẓām aña tevḥīd-i İlāhī dirler, (24) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ hemīşe vaṣf-ı ferdāniyyetiyle mevṣūf ve naᶜt-ı vaḥdāniyyetiyle (25) menᶜūt oldıġı tevḥīddür. Nitekim ezel-i āzālda *kanellāhu ve lem-yekun maᶜahu* **[61a]** (1) *şeyᵓun*[482] feḥvāsı üzre ferd-i vāḥid idi. Pes el-ān daḫı fi'l-ḥaḳīḳat *kemā kān*[483]dur (2) ve her şeyᵓ fī-nefsi'l-emr el-ān hālikdür. Ne ān ki soñra helāk ola. Ve bu (3) vaḥdetüñ müşāhedesi ferdāya ḥavāle olunması mahcūblar ḥaḳḳındadur. Yoḫsa (4) erbāb-ı baṣāᵓir ve aṣḥāb-ı serāᵓir ki, mażīḳ-i zamān ve mekāndan ḫalāṣ olmuşlardur, (5) bu vaᶜde anlara ᶜayn-ı naḳd olmışdur: *Ḳāle'ş-Şeyḫu'l-İslām emmā tevḥīdun* (6) *ṯāliṯun fe-huve'ḫtaṣahullāhu li-nefsihi ve lāḥa minhu lāyḥen ilā-esrāri ṭāᵓifetin min-* (7) *ṣafvetihi ve aᶜcezihim ᶜan-ṯebtihi ve eḫrasihim ᶜan-naᶜtihi*[484] Yaᶜnī fenāfillāh oldıḳları (8) vaḳtde ve bunları bu tevḥīdüñ esrārını iẓhār itmeden ᶜāciz ḳıldı ve bunı (9) taᶜrīf ve tavṣīf eylemeden aḫres ü ebkem eyledi. Zīrā bu mertebede işāret (10) maḥv

---

479 "Dilediğini mutlaka yapandır." (Buruc, 85/16)

480 "Kadîm'in sıfatları tecellî edince hâdisin sıfatlarını yakar, yok eder." İkinci mısra Şem'î Şem'ullâh'ın şerhinde şu şekildedir: *Pes büsūzed vesf-i hādisrā gilīm.* bkz. Şahin, **"Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)"**, s. 589.

481 "Bu taayyün dostun yüzüne perde oldu. Taayyün ortadan kalkınca her şey O'dur." Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ** … s. 494.

482 "Allah vardı, O'ndan başka hiçbir şey yoktu."

483 "Eskiden olduğu gibi"

484 "Şeyhü'l-İslam şöyle demiştir: *Tevhidin üçüncüsü, Allah'ın kendine has kıldığı tevhiddir. Bu mertebeden nasib, yalnız O'nundur. Bu tevhidden bir layihayı açık etti ve bunu ta'rif ve tavsif etmeden ahras ve ebkem eyledi.*" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ** … s. 495.

olur ve ᶜibārāt [fenā] bulur. Söylemeden sakit ü ṣāmit olur. *Kemā ḳāle* (11) *Şeyḫu fi'l-Futūḥāti et-tevḥīdu fi'l-ḥaḳīḳati sukūtu ḫāṣṣetin ẓāhiren ve bāṭınen* (12) *fihimā tekelleme evcede ve iẕā vecede şirku min-vechihi ve's-sukūtu ṣifetun ᶜademiyyetun*[485] (13) İşte bu tevḥīde vāṣıl olanlaruñ lisānından baᶜżı kelām ẓuhūr ider ki (14) ḫāṣṣeten tevḥīd-i Bārī'dendür. Meselā *Şeyḫu'l-Ekber ḳuddise sırruhu'l-aṭhar ḳāle*

[Beyt]

İnnema'l-kevnu vehmun ev ḫayāl

Ev ᶜukūsun fī-merāyā ev ẓılāl[486]

ve Ḥażret-i Mevlānā (16) buyururlar ki

[Beyt]

Mā ᶜademhāʾīm u hestīhā-yi mā

Tū vucūd-i muṭlaḳī fānī-numā

(17) Yaᶜnī ey Pādişāh-ı Muṭlaḳ; biz, siz oldığımız ḫayṣiyyetden maḥżen ᶜademlerüz. Bizüm varlığımız (18) daḫı ᶜademdür. Taḥḳīḳen sen fānī gösterici bir vücūd-ı muṭlaḳsıñ, dimekdür. (19) Bu maḳāmuñ taḥḳīḳi, evvelā ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı maᶜrifetle olur.

Naẓar idelüm, ḥaḳiḳat-ı (20) eşyāʾ mütekellim ᶜindinde nedür ve meşāyiḫ-i ᶜiẓām nezdinde neden ᶜibāretdür? Bunı (21) iṯbāt içün ᶜÖmer Nesefī, ᶜAḳāʾid'inde buyururlar ki *ḳāle ehlu'l-Ḥaḳḳi ḥaḳāʾiḳu'l-eşyāʾi* (22) *ṯābitetun ey bi-eczāʾi aḥkāmihā mine'l-eşyāʾi ᶜale'l-eşyāʾ.*[487] Ṣūfiyye (23) ᶜindinde ḥaḳāyıḳdan murād Esmā-yı Ḥüsnā'dur ki eşyāʾ (24) umūr-ı külliyye ile ḳāʾimdür. Nefsinde maᶜdūmdur ve ḥaḳāyıḳ-ı vücūd daḫı üç (25) ḳısm üzredür: vücūd-ı muṭlaḳ li'ẕ-Żāt, vücūd-ı maᶜḳūlī li'l-ḥaḳāyıḳ, vücūd-ı **[61b]** (1) ᶜayniyyi li'l-eşyāʾ. Lākin vücūd-ı maᶜḳūlīden ᶜārī olaraḳ eşyāʾ içün (2) vücūd olmadı. Ke-ẕālik vücūd-ı muṭlaḳdan ᶜārī olaraḳ vücūd-ı maᶜḳūlī (3) içün vücūd olmadı. Bu ṣūretde vücūd-ı eşyāʾ, vücūd-ı muṭlaḳuñ ᶜaynī de (4) olmadı ġayrı da olmadı, ḫāric de. Bunuñ miṯāli ḥacer-i zend gibi nār, her bir (5) eczā gibi, ḥacerde ṯābitdür. Żiyā daḫı nārda ḳarārgīrdür. Bunda iştibāh lāzım gelmez (6) ki nār ḥacerden müberrādur.

[485] "Şeyh'in Fütûhât'ta şöyle dediği gibi*: Tevhîd, hakîkatte zâhiren ve bâtınen sükûtdur. Konuşulduğu zaman vücûd izâfe edilir, ve vücût izâfe edildiğinde de bir yönden şirk koşulmuş olur. Sükût yokluk sıfatıdır.*" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ** … s. 495.

[486] "Kâinat ancak vehim ve hayâldir, yani aynalardaki yansımalar veya gölgelerdir."

[487] "Ehl-i Hak der ki: *Eşyanın hakikatleri yani o şeyi oluşturan, o şeyin kendisiyle meydana geldiği şey sabittir.*"

Şol cīhetle ki ḥacer, ḥükm-i nāra ve nūra ḳādir degüldür. (7) Ḥacer içün daḫı nārdan ᶜārī olaraḳ vücūd olmadı. Ke-zālik nār içün (8) daḫı vücūd olmadı nūrdan ᶜārī olaraḳ. Bu ṣūretde bi-iᶜtibāri'l-ḥükkām (9) ᶜaynī olmadı ve bi-iᶜtibārı'ẕ-ẕāt ġayrı de olmadı. Zīra Vācib Teᶜālā āyet-i (10) kerīmede ***kulli şeyᵓin hālikun***[488] buyurdı. ***ve lem-yeḳul yehleku li-kevni'l-istiġrāḳi*** (11) *ḥaḳīḳiyyen li-ennel-eşyāᵓe hāliketun fī-ḥaḳāᵓiḳihā li-enneke iẕā raᵓeyte recūlen mā-raᵓeyte* (12) *fīhi illā ḥayāten hiye ḥaḳīḳatu'l-ḥayyi ve semᶜan huve ḥaḳīḳatu's-semᶜi ve baṣaren huve* (13) *ḥakīḳatu'l-baṣari ve ᶜaleyye huve ḥaḳīḳatu'l-ᶜalīm ve nuṭḳan huve ḥaḳīḳatu'l-mutekellim* (14) *ve ḳudreten huve ḥaḳīḳatu'l-ḳādiri femā ẓahera şeyᵓun mine'l-eşyāᵓi illā huve ḥaḳīḳatu* (15) *ismi mine'l-esmāᵓi ẕātiyyetin kānet ev ṣıfātiyyetin bi-ẕālike'l-eşyāᵓi hāliketun fī-ḥaḳḳen* (16) *yeḳihā li-enne vucūdehā ḳāᵓimun bihā bi'l-eczāᵓi imkāmuhā lev le'l-meẓāhiru ẓahara ve lemmā* (17) *ẓahara mā-ẓahara ḳad heleke'l-meẓāhiru kel mirᵓāti iẕā raᵓeyte fīhā ṣūreten lā-taḳdiru ᶜalā* (18) *en tere'l-mirᶜāte illā men lem-yerā fīhā ṣūreten ve'ṣ-ṣūretu fīhā ᶜaynuhu munezzehetun ᶜani'l-mirᵓāti* (19) *li-enne'l-mirᵓāte mirᵓātun li-iẓhāri ṣūreti'n-nāẓiri fe'l-menẓūru ᶜaynu'n-nāẓiri bi-iᶜtibāri'ẕ-ẕāti* (20) *ve ġayrihi bi-iᶜtibāri'l-leṭāfeti ve'l-keṯāfeti ve ke-ẕālike'l-ḥaḳāᵓiḳu fi'l-eşyāᵓi ve innehā* (21) *ᶜaynu'l-musemmā bi-iᶜtibāri'ẕ-ẕāti ve ġayrihi bi-iᶜtibāri't-teᶜaddudi ve'l-evṣāfi ve lakin lā-* (22) *vucūde li'l-eşyāᵓi illā bi'l-ḥakāᵓiḳi ve lā-vucūde li'l-ḥaḳāᵓiḳi illā bi'ẕ-ẕāti va lā-yeẓheru* (23) *aḥkāmu'ẕ-ẕāti illā bi'l-mevcūdāti fe'l-ḥaḳḳu ve'l-ḥaḳāᵓiḳu ve'l-mevcūdātu kulluhā emru* (24) *būṭatin bi'l-ḥaḳāᵓiḳi li-ennehā nisbetun vāḥideh yeᶜrifuhā men yeᶜrifu nefsehu ve nisbetuh* (25) *ile'l-ḥaḳḳi ve'l-ᶜilmu bihā ḥaḳāᵓiḳehu ᶜilmun muteḥaḳḳiḳun* Taḥḳīk idicidür. Eger ḥaḳāyıḳ **[62a]** (1) olmasa eşyāᵓ ẓāhir olmaz idi *ve lev lā-ẓuhūru'l-eşyāᵓi mā-ẓahara'l-ᶜilmu fe'l-ᶜilmu* (2) *bi'l-ḥaḳāᵓiḳi vāḳiᶜun ve ẓāhirun ṯābitun ṯumme bi'l-ᶜilmi ḥāṣılun taṣavvurihimā ve aḥvālihimā ve't-taṣaddiḳu* (3) *bihā ve'l-maᶜnā illā ḫabiru'l-ᶜilme bihā muteḥaḳḳiḳun.*

Bu maḳamda ᶜilmden murād keşf ü müşāhede (4) ile olan ᶜilmdür. Bunuñla ḥaḳīḳat-i eşyāyı müşāhede eyler, *ḫilāfen li's-sūfisṭāᵓiyye.* (5) Bu maḳāmda sūfisṭāᵓiyye şeklinde ehl-i Ḥaḳḳ'a muḫālefet iden (6) naẓar-ı fikrī ve delīl-i ᶜaḳlī ṣāḥibleridür; yoḫsa keşfle müşāhede ehli degüldür. (7) Delīl-i ᶜaḳlī aṣḥābından baᶜżıları Ḫālıḳ ile maḫlūḳ miyānında olan vesīle (8) ve rābıṭa olan ḥaḳāyıḳı inkār itdiler. Delīlleri bu ki, eger

[488] "...Her şey yok olacaktır..." (Kasas, 28/88)

rābıṭa olsa vücūd (9) vücūdeyn olur idi; vücūd-ı Ḥaḳ'la vücūd-ı maḫlūḳ vücūdda şerīk (10) olup beynehümāda ᶜadem-i tevḥīd lāzım gelür idi. Cevābında dinilür ki, eşyāᵓ (11) ḥaḳāyıḳuñ ẓılālıdur. Ḥaḳāyıḳ da Ḥaḳḳ'uñ ṣıfatıdur. Bunuñla tevḥīd ḥāṣıl (12) olup mezbūr terk-i ḳavlleri bāṭıl olur. Bunlara ᶜinādiyye tesmiyye iderler. (13) Baᶜżıları daḫı rābıṭanuñ meṣbūtını iṣbat iderler; zuᶜm iderler ki rābıṭa (14) iᶜtiḳāda tābiᶜdür. Eger rābıṭanuñ meṣbūtı olsa idi murād itdigümüz şeyᵓüñ (15) küllīsini işler idük. Belki bizüm aḳvāl ü efᶜālimüz ḥaḳāyıḳa tābiᶜdür. Ḥaḳ Teᶜālā (16) ḥażretlerinüñ ḥükm-i āṣārı üzerine ṣıfatdan ẓāhirdür. Bunlara daḫı ᶜindiyye (17) tesmiyye olunur. Ve baᶜżıları daḫı rābıṭanuñ ṣübūtına ᶜadem, meṣbūtına ᶜilm inkār (18) itdiler. Bunlara daḫı lāedriyye tesmiyye itdiler.

Ḥāṣıl-ı kelām, zübde-i merām bu (19) vaḥdet-i vücūd mesᵓelesidür ki mesᵓele-i meẓkūrı Şeyḫ-i Ekber ḥażretlerine (20) gelinceye dek sādāt-ı ṣūfiyyeden hiç bir ẕāt şaḳḳ-ı şefe itmediler. Ammā Ḥażret-i (21) Şeyḫ, dār-ı bekāya rıḥletinden soñra ᶜulemāᵓ üç fırḳa oldılar. Bir fırḳası Ḥażret-i (22) Şeyḫ'e tābiᶜ olup ḳāᵓil-i vaḥdet-i vücūd oldılar. Bir fırḳası daḫı tevaḳḳuf (23) idüp Ḥażret-i Şeyḫ'e, ne muṣīb ve ne muḫṭīdür, didiler ve bir ṭāᵓife daḫı (24) mesᵓele-i meẓkūrı inkār idüp Şeyḫ-i kāmili tekfīr idüp ḥaḳḳında risāleler (25) tertīb idüp ṭaᶜn u teşnīᶜ itdiler. Ammā Ḥażret-i Şeyḫ'e iḫtidā idenlerüñ **[62b]** (1) ve vaḥdet-i vücūda ẓāhib olanlar, edille-i ṣelāṣe ile iṣbāt iderler.

Delīl-i (2) evvel ***huve'l-evvelu ve'l-āḫiru ve'ẓ-ẓāhiru ve'l-bāṭınu***[489] āyet-i kerīmesidür ki Ḥaḳ Teᶜālā'nuñ (3) bir ismi Ẓāhir'dür. cemīᶜ eşyāᵓ Ẓāhir ismine maẓhar olmışdur. Delīl-i ṣānī *ḳāle* (4) *ᶜaleyhi's-selām* ***lev-delleytun bi-ḥablin ᶜale'l-arżi li-yehbiṭe ᶜalallāhi.***[490] Ve delīl-i ṣāliṣ (5) ᶜaḳl ile daḫı ṣābitdür. Beyān olsa gerekdür ammā mütekellimīn suᵓāl itdiler ki; (6) ey sādāt-ı ṣūfiyye, vaḥdet-i vücūdda muṭlaḳuñ żammında muḳayyed dāḫil midür (7) veyāḫud muḳayyedde muṭlaḳ dāḫil midür ve ḫāric midür? Vücūddan murād vücūd, (8) vücūd-ı muṭlaḳ mıdur yāḫud vücūd-ı vācib midür? Bu maḳām bir muḳaddimeye muḥtācdur. (9) Ber-vech-i ātī ẕikr ü beyān olunur.

[489] "O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtındır..." (Hadîd, 57/3)
[490] "Siz yeryüzüne bir ip sarkıtmış olsaydınız, Allah'ın üzerine düşerdi."

ᶜİnde'l-mütekellimīn vücūd-ı Bārī vācibdür. Sādāt-ı (10) ṣūfiyye ᶜindinde vücūd-ı Ḥaḳ muṭlaḳdur. ᶜİnde'l-felāsi[fe] vücūb-bi'ẕ-ẕātdur. (11) Eşyāᵓ içün vücūd muṭlaḳ oldığı ṣūretde muṭlaḳuñ żammında muḳayyed (12) dāḫildür, min-ciheti'l-istidlāl ve muḳayyedde muṭlaḳ dāḫildür, min-ciheti'l-istidlāl (13) olur ise bunda fesād yoḳdur. Egerçi eşyānuñ żammında (14) muṭlaḳ vardur. Yaᶜnī eşyāᵓ Ḥaḳ'dur, dilinürse; *min-ḥayṯu huve huve*[491] bu (15) bāṭıldur. Zīrā taᶜaddüd-i ilāh lāzım gelüp tevḥīd bāṭıl olur. Bu ise *heme* (16) *ūst*[492] maᶜnāsını müşᶜir olup bu ḫod bāṭıl u fāsıddur. Yoḳ egerçi (17) *zi-ūst*[493] dirseñüz bunda fesād yoḳdur, diyü mütekellimīnüñ sādāt-ı ṣūfiyyeye (18) işte iᶜtirāżları budur. Ṣūfiyye cānibinden cevāb budur ki, *neᶜam heme ūst*[494] (19) dur. Yaᶜnī *huve huve*dur. Lākin, ḥāṣā, eşyāᵓ ᶜayn-ı Ḥaḳ degüldür; belki maẓhar-ı Ḥaḳ'dur. (20) Zīrā Ḫudā'nuñ bir ismi Ẓāhir'dür. Cemīᶜ eşyāᵓ Ẓāhir ismine maẓhar düşmüşdür. (21) *Lā-mevcūde illā hū*[495] feḥvāsınca ḥaḳīḳatde eşyāᵓ maᶜdūm ḳabīlindendür. Bunda (22) taᶜaddüd-i İlāh lāzım gelmez, zīrā taᶜaddüd kelāmı ẕāteyn-i müstaḳileyn miyānında (23) olur. Bu maḳāmda ẕāteyn-i müstaḳileyn taᶜbīri olamaz. Ẕāt-ı celle ve ᶜalā (24) ehāddur, şerīk ü naẓīrden müberrādur. Mustaḳil ẕāt-ı ṣāniye olmadı ki tekeṣṣür-i (25) ilāh lāzım gele. Meṣelā, lā ᶜale't-teşbīh, bir kimse dört dīvār āyineli bir ḫāne derūnında **[63a]** (1) mevcūd olsa; eṭrāf u eknāfına naẓar itdikde her cānibden kendüyi (2) görüp dört şaḫṣ ḳıyās ider. Ḫuṣūsen kendüden mā-ᶜadā ḫāne derūnında (3) āḫer kimse yoḳdur; ancaḳ şaḫṣuñ taᶜaddüdi ᶜaks-i mirᵓatden lāzım (4) geldi. Yaᶜnī işte bu ẓıll-ı şaḫṣdur. Ḥaḳīḳatde şaḫṣ vāḥiddür.

Ṭarīk-i (5) āḫer, meṣelā bir kimse mirᵓate naẓar idüp kendü ṣūretini derūn-ı āyinede görür, (6) *huve huve;* ammā derūn-ı āyinede olan ṣūret rāᵓinüñ ᶜaynı mıdur, ġayrı mıdur? Min- (7) cihet ᶜaynıdur ve min-cihet ġayrıdur. ᶜAynıdur ki ḫāric-i ṣūret dāḫil-i āyinede (8) *huve huve*dür. Ġayrıdur ki ḫāric-i ṣūret derūn-ı āyinede ġayrıdur. Eger (9) ᶜaynı olsa derūn-ı āyinede olan ṣūrete bir kimse ḍarb veyāḫud (10) cerḥ eylese ḫāric-i āyinede olan ṣūret mecrūḥ olmaḳ lāzım gelür (11) idi. Ḫuṣūsen bunda bir şeyᵓ lāzım gelmez. Bundan idrāk olındı ki derūn-ı (12) āyinede olan ṣūret rāᵓinüñ pertevi ve ᶜaks u żiyāsıdur. Lā ᶜale't-temṯīl, (13) eşyāᵓ Ḫudā'nuñ ᶜaynıdur, dimek ẓıll-ı Ḫudā ve

[491] "Kendisi olması yönüyle"
[492] "Her şey O'dur."
[493] "O'ndandır."
[494] "Evet, her şey O'dur."
[495] "O'ndan başka mevcûd yoktur."

maẕhar-ı Ḥaḳ'dur, dimekdür. (14) Manṣūr'uñ *ene'l-Ḥaḳ*[496] kelāmı daḫı *men nīstem ū hest*[497] dimekdür. Meṣelā bir ḥadīdi (15) nār derūnına vaż^{c} eylesen ol ḥadīd nāruñ şiddet-i ḥarāretinden pür-āteş (16) oldıḳda derūn-ı nārda ḥadīd-i meẕkūr *ene'n-nār ene'n-nār*[498] ṣadāsıyla feryād (17) ider. Bā-ḫuṣūṣ ḥadd-i ẕātında ol ḥadīd nār degüldür, zīrā derūn-ı nārdan (18) iḫrāc olundıḳda persiyāh olup *ene'l-ḥadīd ene'l-ḥadīd*[499] diyü iḳrār (19) ider. Ke-ẕālik Manṣūr daḫı fenā-ender-fenāda ẓuhūr-ı tecellī ile *ene'l-Ḥaḳ* kelāmını (20) ẕikr eyler. ^{c}Ālem-i maḥvdan ṣaḥve gelüp beşeriyyet kendüsine müstevlī olduḳda (21) *men nīstem men nīstem*[500] ya^{c}nī *ene'l-^{c}abdu'l-^{c}āciz*[501] güftārına mübaderet eyler. Bu maḥżan (22) tecellīden iḳtiża ider. Nitekim şecere-i Ḥażret-i Mūsā'dan *enallāh* kelāmı ṭulū^{c} (23) ider, bā-ḫuṣūṣ insān-ı kāmilden *ene'l-Ḥaḳ* kelāmı müsteb^{c}id degüldür. Bu maḳāmda (24) Gülşen-i Rāz ne ḫūb buyurmuşlardur:

Beyt

Revā bāşed enallāh ez-draḫtī

Çerā ne-b'ved revā ez-nīk-baḫtī[502]

Bu taḳdīrce ṣūfiyyenüñ kelāmı felāsife **[63b]** (1) kelāmına müşābih olmaz mı, diyü su^{ə}āl olunursa el-cevāb: Felāsife eşyā^{ə} (2) içün aṣlā ve ḳaṭ^{c}ā vücūd yoḳdur, dirler; ammā ṣūfiyye ^{c}indinde vücūd (3) vardur *min-ḳabīli'l-vehmi ve'l-ḫayāl*[503]dur. *Kemā ḳāle Cāmī*

[Beyt]

Kullu mā fi'l-kevni vehmun ev ḫayāl

Ev ^{c}ukūsun fī-marāyā ev zılāl[504]

Ammā felāsife külliyen inkār idüp (5) i^{c}tiḳadlarına naẓaran dir ki, arż semādur ve semā arẓdur; lākin ṣūfiyye ^{c}indinde (6) eşyānuñ vücūd u hamīsi vardur. Bu taḳdīrce tekālif-i şer^{c}iyyenüñ nefyini (7) müstelzem olup ibṭal-i şerī^{c}at itmek lāzım gelmez mi, diyü

496 "Ben Hakk'ım."
497 "Ben yokum, O var."
498 "Ben ateşim, ben ateşim."
499 "Ben demirim, ben demirim."
500 "Ben yokum, ben yokum."
501 "Ben âciz kulum."
502 "Bir ağaça, *Ben Hakkım*, demek revâ oluyor da neden talihli bir kişiye revâ olmasın."
503 "Vehm ve hayâl kabilinden"
504 "Câmî'nin şöyle dediği gibi: *Kâinat ancak vehim ve hayâldir, yani aynalardaki yansımalar veya gölgelerdir.*"

suᵓāl olunursa (8) cevāb budur ki; ṣūfiyye ᶜindinde eşyānuñ vücūdı ḫayāldür, dimek ḥaḳīḳate (9) iᶜtibāriyle dimekdür. Yaᶜnī ***limeni'l-mulku'l-yevm lillāhi'l-vāḥidu'l-ḳahhar***[505] mażmūn-ı münīfince (10) derece-i nihāyeti iᶜtibāriyledür. Bundan ibṭāl-i şerīᶜat olmaḳ lāzım gelmez. (11)

Suᵓāl olunursa, eşyāᵓ maẓhar-ı Ḥaḳ oldıġı cihetiyle denī ve ḫasīs olan (12) şeyler Ḥaḳ Teᶜālā'ya ıṭlāḳ itmek lāzım gelür, diyü; suᵓāle cevāb oldur ki, (13) ḫasīs olan eşyāyı Ḥudā'ya ıṭlāḳı cāᵓiz degüldür. meṯelā Ḫālıḳı'l-ᶜālem (14) ve Hālıḳı'l-insān dinür; Ḫālıḳı'l-ḫınzīr ve'l-ḳiradetu dinmez. Bu taḳdīrce ḥāşā (15) ḳāzūrāt daḫı maẓhar-ı Ḥaḳ olmaḳ lāzım gelür, diyü suᵓāle bu beytle cevāb (16) virilür:

Beyt
Lā-tunkiru'l-bāṭıle fī-ṭavrihi
Fe-innehu baᶜżun min-şuᵓūnātihi
(17) *ey ẓuhūrātihi*[506]

Meṯelā pādişāh, emīr-i āḫūrdan esbüñ aḥvālini suᵓāl ider. (18) Hīç istimāᶜ olunmamış ki mezher ḳātından suᵓāl ide. Bundan münfehim oldı ki (19) bu daḫı kendi ẓuhūrātuñda bir şeyᵓdür. Bundan bir şeyᵓ lāzım gelmez. Ke-ẕālik şemsüñ (20) żiyāsı ḳāzūrāt üzerine ᶜaks itmekle şemsüñ şānına bir ḫalel virmez. (21) Yaᶜnī ne şemse noḳṣan gelür ne ḳazūrāta şeref gelür. Bunuñ gibi temṯīlāt (22) ḳatī çoḳdur. İşte Ḥażret-i Mevlānā'nuñ bālāda meẕkūr olan (23) *mā ᶜademhāᵓim u hesti hāyi mā* ebyātuñ maᶜnāsı bunı müşᶜirdur. *Kemā ḳāle'ş-Şeyḫu'l-Ekberu* (24) *fī-ibtidāi'l-Futūḥāti'l-Mekkī innallāhe Teᶜālā vāḥidun lā-şerike lehu mevcūdun li-ẕātihi* (25) *min-ġayri iftiḳārin ilā-mevcūdin yūciduhu bel kullu mevcūdin sivāhu mufteḳirun ileyhi Teᶜālā* **[64a]** (1) *fī-vucūdihi fe'l-ᶜālemu kulluhu mevcūdun bihi ve huve vaḥduhu muttaṣifun bi'l-vucūdi li-nefsihi* (2) *lā-nihāyete li-beḳāᵓihi bel vucūduhu vucūdun muṭlaḳun ġayru muḳayyedin ḳāᵓimun bi-nefsihi*[507] *āh* (3)

[505] "… Bugün hükümranlık kimindir? Vahidü'l-Kahhar olan Allah'ındır." (Mü'min, 40/16)
[506] "Tavrı batılı inkar etmez. Çünkü batıl, işlerinden bazısıdır; yani O'nun zuhurâtındandır."
[507] "Şeyh-i Ekber'in Fütûhât'ın girişinde şöyle buyurduğu gibi: *Yüce Allah tektir, ortağı yoktur, kendisini var edecek bir var ediciye ihtiyacı olmaksızın zatı ile vardır, aksine bütün varlıkları o var etmektedir. Ondan başka bütün var olanlar varlıkta ona muhtaçtır, bütün âlem onunla vardır. Sadece o, zatıyla var olan niteliğine sahiptir. Varlığının başlangıcı yoktur, varlığının sonu da yoktu. Varlığı mutlak bir varlıktır, kayıtlı değildir, kendisiyle kâ'imdir.*"

Baᶜżı münkirān zuᶜm itdiler ki Şeyḫ'üñ murādı vücūd-ı ᶜādemdür. Bundan (4) idrāk itmediler ki bence feṣād-ı ᶜaẓīme lāzım gelür. Ḫuṣūṣen Ḥażret-i (5) Şeyḫ'üñ murādı, Vācibü'l-Vücūd illet ü maᶜlūl degüldür. *Kemā ḳāle fī'l-bābı's-sādisi* (6) *mine'l-Futūḥāti iᶜlemū inne'l-Ḥaḳḳu huve'l-mevṣūfu bi'l-vucūdi'l-muṭlaḳi* (7) *li-ennehu subḥānehu ve Teᶜālā leyse maᶜlūlen li-şeyᵓin ve lā-ᶜilleten bel huve mevcūdun* (8) *bi-ẕātihi ve vucūduhu leyse ġayru ẕātihi maᶜā ennehu ġayru maᶜlūli'ẕ-ẕāti*[508] Faḳaṭ bir (9) şübhe gelür ki ᶜadem-i maᶜlūliyyet Ẕāt-ı İlāhī'de ᶜale'l-ittifāḳ ẓāhirdür. (10) Ammā ᶜadem-i ᶜillet olması niçe ḳābildür ki felāsife añа ᶜilletü'l-ᶜilel (11) dirler ve ᶜaḳl-ı külle anı ᶜillet-i tāmme ṭutarlar. ᶜAḳl-ı evvel Ḥaḳ'dan mufāraḳat (12) ḳılmaz ve ol daḫı dāᵓimā ᶜaḳl-ı evvele ifāża ḳılmaḳdan ḫālī olmaz. Bu ṭaḳdīrce (13) anuñla muḳayyed ve añа ᶜillet olur. *Kemā enne'l-felāsifete ṣarraḥū bi-enne īcāde'l-Ḥaḳḳi* (14) *li'l-ᶜālemi min-levāzimi ẕātihi fe-yemteniᶜu ḫuluvuhu ᶜanhu*[509] İmdi bunlar irādet (15) ü ḳudreti inkār idüp icād-ı iṯbāt itdiler ve mūcibu bi'ẕ-Ẕāt didiler. (16) Bu maᶜnā, Ḥaḳḳ'uñ vücūdını ᶜālemüñ vücūdına ᶜayn-ı taḳayyüd ve ᶜālemüñ ḳıdemini (17) teᵓyīddür. Pes Ḥażret-i Şeyḫ bunuñ ḥaḳḳında cevāb olaraḳ Fütūḥāt'da (18) *iᶜlem enne'l-Ḥaḳ Teᶜālā mevcūdun bi-ẕātihi muṭlaḳu'l-vucūdi ġayru muḳayyedin bi-ġayrihi ve lā-* (19) *maᶜlūlin ᶜan-şeyᵓin ve lā-ᶜilletun li-şeyᵓin ve huve ḫāliḳu'l-maᶜlūlāti ve'l-ᶜileli ve'l-farḳu* (20) *beynehumā ẓāhirun*[510] Yaᶜnī ᶜinde'l-felāsife vucūd ᶜāmmedür, ᶜillet ve maᶜlūliyyet (21) iᶜtibāriyledür. ᶜİnde'ş-Şeyḫ vücūd muṭlaḳdur, bilā-ᶜillet ü maᶜlūl. *Fe-in ḳulte* (22) *ḳāle'ş-Şeyḫu fī'l-Futūḥāti subḥāne men eẕhere'l-eşyāᵓe fe-huve ᶜaynuhā fefī-kulli şeyᵓin* (23) *lehu āyetun tedullu ᶜalā-ennehu ᶜaynuhu ve innema'l-kevnu ḫayālun fe-huve ḥaḳḳun fi'l-ḥaḳīḳati kullu men yeᶜlemu* (24) *hāẕā cāzun esrāri'ṭ-ṭarīḳati fe-hāẕe'l-kelāmu muvaffaḳun bi-meşrebi'l-felāsifeh ḳulnā* (25) *ḳāle'ş-Şeyḫu fi'l-Futūḥāti fe-huve ᶜaynu kulli şeyᵓin fi'ẓ-ẓuhūri mā huve ᶜaynu'l-eşyāᵓi* **[64b]** (1) *fī-ẕātihā subḥānehu bel huve huve ve'l-eşyāᵓu eşyāᵓun ve ḳālel'l-İmāmu'l-Ġazzālī fī-Mişkātu'l-Envāri* (2) *teraḳḳa'l-ᶜārifūne min-ḥażīżi'l-mecāzi ilā-ẕurveti'l-ḥaḳīḳati ve'stekmelū* (3)

[508] Fütûhât'ın altıncı babında şöyle söylendiği gibi: *Bilindiği gibi Hak; mutlak varlık niteliğine sahiptir, çünkü Yüce Allah, hiçbir şey ve hiçbir illet ile malul değildir, kendi zatıyla vardır. O'nu bilmek onun varlığını bilmektir,, varlığı da zatıdır.*"

[509] "Filozoflar, Allah'ın alemi yaratmasının onun zatının gereklerinden olduğunu, onun yaratmadan ayrı düşünülemeyeceğini açıkça ifade ettiler."

[510] "Bilindiği gibi Yüce Allah, zatı ile vardır, varlığı mutlaktır, başkası ile mukayyet değildir, bir şey ile malul değildir, bir şeyin illeti de değildir; o malul olanların ve illetlerin yaratıcısıdır. Aralarındaki fark açıktır."

maᶜāricehum fe-raᵓev bi'l-muşāhedeti'l-ᶜayyāniyyeti ennehu leyse fi'l-vucūdi illallāh ve enne (4) *kulle şeyᵓin hālikun illā vechehu*[511]

El-ḥāṣıl eşyāᵓ maẓhar-ı Ḥaḳ oldıġına delāᵓil-i keṯīre (5) vardur. Meṯelā Ḥażret-i Ādem'e secde ile emr olındı. Secde ḥaḳīḳatde Cenāb-ı (6) Ḫudā'yadur. Ke-ẕālik Beyt-i Şerīf'i ṭavāf ve ḳıble ittiḫāẕ itmek emr-i ᶜālīye imtiṯāl (7) ise de lākin ẓāhirde Beyt-i Şerīf *cidārātı erbaᶜa maᶜa's-saḳf*[512]dan (8) ᶜibāretdür. Beyte ᶜibādet, ẓāhire ᶜibādetdür. Zīrā Ḥażret-i Ādem, Ẓāhir (9) ismine maẓhar ve Beyt-i Şerīf, Rabb ismine maẓhardur. ***Felyaᶜbudū rabbe hāẕā'l-beyt elleẕī*** [513] (10) āyet-i kerīmesi buña dālldür ve sāᵓir maẓharlar daḫı buña maḳīsdür; (11) lākin bu esrāra vāḳıf olmaḳ ẕevḳe mebnīdür. Ẓevḳ olmadıḳdan soñra (12) bunlar idrāk olunmaz. Nā-ehl ḥaḳḳında bu maḳām mezāliḳ-i iḳdāmdur. Pek ḳāle (13) gelmez, ḥāl-i menūṭ bir keyfiyyetdür. Ehlullāh bundan dem urmuşlardur ammā nā-puḫte (14) olanlar bu maḳūle şeyᵓlerden tevaḳḳuf idüp kendü ḥālini āḫerüñ ḥāline (15) ḳıyās cāᵓiz degüldür. Ḥattā Manṣūr'dan vaḥdet-i vücūd mesᵓelesini suᵓāl (16) itdiklerinde cevābında,

Beyt

Kefertu bi-dīnillāhi fe'l-kufru vācibun

Ledeyye ve ᶜinde'l-muslimīne ḳabīḥun[514]

buyurmuşlar. Şiblī daḫı *ṭūbā li-men māte ᶜalā-kufrihi* (18) *fe-men māte ᶜalā-kufrihi fe-meᶜvāhu'l-firdevsu* ve ḳāle'l-Hasanu'l-Haraḳānī ḳuddise (19) sırruhu *le-ᶜaraftumūnī le-secedtumūnī*[515] Bu maḳām cemᶜü'l-cemᶜdür ki suḫan-ı dırāz iderek (20) ammā ḥālet-i ṣaḥva geldüklerinde bu kelāmdan rücūᵓ idüp tekellüm itdüklerini (21) inkār iderler. Zīrā bu güftār şerᶜ-i şerīfe ḫalel ve ehline noḳṣān īrāṯ (22) ider. *Kemā ḳāle lev-ẓahereti'l-ḥaḳāᵓiḳu le-baṭuleti'ş-şerāᵓiᶜu*[516] Elyaḳ olan, dāᵓire-i şerīᶜatde (23) ṯābit

---

511 "Dersen ki Şeyh Fütûhât'ta şöyle demiştir: *Eşyayı zâhir kılan Allah'ı tesbih ederim ki O, şeylerin aynıdır. Her şeyde onun aynısı olduğuna delil olan bir işaret vardır. Muhakkak kevn hayâldir; o da hakîkatte Hak'tır ve bunu anlayan kimse esrâr-ı hakîkati hâ'izdir. Bu sözler felsefe meşrebine muvâfıktır.* Deriz ki, Şeyh Fütûhât'ta şöyle demiştir: *O zuhur açısından her şeyin varlığıdır; ancak O, şeylerin zatlarındaki varlık değildir. Çünkü O, O'dur, şeyler de şeylerdir.* İmam Gazzâlî Mişkatü'l-Envar'da şöyle dedi: *Ârifler mecaz çukurundan hakîkatin zirvesine yükselir. Açık bir müşahede ile görürler ki varlıkta Allah'tan başka bir şey yoktur ve O'nun vechinden başka her şey helak olucudur.*"

512 "Dört duvarla birlikte tavan"

513 "... Bu evin Rabb'ine kulluk etsin, O ki ...." (Kureyş, 106/3-4)

514 "Küfrettim Allah'ın dinine ki, küfür vaciptir; ama bu müslümanların katında kabihtir."

515 "Ne mutlu o kişiye ki küfrü üzerine ölür, kim küfr üzerine ölürse yeri cennettir. Hasan Harakânî kuddise sırruhu şöyle demiştir: *Beni bilenler bana secde etsinler*."

516 "Şöyle demişlerdir: *Eğer hakîkat zâhir olsaydı, şerî'at bâtıl olurdu.*"

ḳadem olup zurtumā ḥudūd-ı şerᶜ-i şerīfden ṭaşra çıḳmaḳ revā degüldür. (24) *Allāhumme ṯabbitnā bi-dāᵓireti'ş-şerīᶜah*[517]

(18) Meṯnevī
Der-neyābed ḥāl-i puḫte hīç ḫām
Pes suḫān kūtāh bāyed ve's-selām

[65a] (1) Yaᶜnī idrāk idemez puḫte olanlaruñ ḥālini ḳatᶜen nāḳıṣ u ḫām olan (2) kimesneler. Bundan soñra ḳatᶜ-ı kelām itmek lāzımdur ve's-selām. *Ve liẕā ḳīle* (3) *lā-yaᶜrifu ẕu'l-fażli illā ẕevūhu ve lā-yaᶜrifu ḥālu'l-kāmili illā bi'ẕ-ẕevḳin*[518] (4)

Kāmil ü mükemmil ol ẕevāt-ı kirāmdur ki şükr ü ṯenāyı ancaḳ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a (5) iderler. *Kemā ḳāle Ebū Bekrin Ṣıddıḳ raḍıyallāhu ᶜanhu lemmā nezelet berāᵓetu ᶜĀᵓişeh* (6) *raḍıyallāhu ᶜanhā mine'l-İfki yā ᶜĀᵓişete uşkurī Resūlullāhi fe-ḳālet vallāhi* (7) *lā-eşkuru illellāhe dellehā Ebū Bekrin ᶜale'l-maḳāmi'l-aḥkemi'l-muḳtażī li-iṯbāti'l-āṯāri* (8) *ve ḳad ḳāle Resūlullāhi men lem-yeşkuri'n-nāse lem-yeşkurillāhe ve seleket ᶜĀᵓişeh* (9) *fī-meşreb-i Ḫalīlin ᶜaleyhi's-selām fe-ḳāle ḥasbī ᶜan-suᵓālī ᶜilmihi bi-ḥālī*[519] Şöyle (10) ki Nemrūd-ı merdūd, Ḥażret-i İbrāhīm'i ṭarḥ olmasına emrinden (11) nādīm oldıysa küllī teᵓessüfiyle acıyup ḫuddāmına emretdi ki, İbrāhīm'i (12) nāra ilḳā emrinde teᵓḫīr ḫayr görünür. Hele müsāhele eyleñ ki İbrāhīm (13) fī-nefsi'l-emri bir maḳbūlu's-sīret ve ṣāḥibu'l-emānet merżiyyu'l-efᶜāl (14) ve ḥusnu'l-ḫiṣāl[520] ẕātdur. Eger eṣnāmımıza şetm ü ihāneti olmasa işbu (15) ihānete revā görmeyüp maḳbūl-ı ḥażretim ve maḳrūn-ı ḳurbetim ḳılurum. Hele (16) varuñ kendü ṭarafıñuzdan nuṣḥ u pend idüñ. Şāyed ki ṣunᶜına peşīmān (17) olup ᶜafv iderüz. Pes Nemrūd'uñ emriyle pā-yı mancınıḳa Ḥażret-i (18) İbrāhīm'i ilkā maḥallinde iken bunları gördükde ḳaṣr-ı

[517] "Allah'ım, şerî'at dâ'iresinde sâbit kıl."
[518] "Şöyle buyurdu: *Fazilet sahibi kimseyi ancak faziletli kişi anlar ve zevk olmadan kâmilin hâli öğrenilmez.*"
[519] "Hz. Ebû Bekir'in Hz. Â'işe'nin başına gelen İfk olayı üzerine âyet nazil olduğu için kızına; *Ey Â'işe, Resûlullah'a teşekkür et*, demesi üzerine Hz. Â'işe de; *Hayır ben O'na değil sadece Allah'a şükrederim*, dedi. Hz. Ebubekir, Hz. Â'işe'ye bu ricasıyla âyet ve hadîslerle sabit olan en üstün mertebeye, yani bekâ mertebesine işaret etmiştir. Resûlullah da şöyle buyurmuştur: ***İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükr edemez*** (Tirmizî, Sünen, IV/339)**.** Hz. Â'işe, halil-meşreb şöyle dedi: *O'nun benim hâlime ilmi, suâlimden fazladır."*
[520] "İbrahim, aynı konuda kendisine verilen hayatı kabul eden ve Emanetin Sahibi'nin kendisinden, fiillerinden razı olduğu"

dilden *evvāh-ı ḥalīm*[521] hemān (19) bir āh itdi. Ṣandılar ki ehl-i evlād u ᶜaşāᵓirinden iftirāḳa ve bu ihānetle (20) iḥtirāḳa āh ider ola. Pes bu maḥalli ġanīmet bilüp ve dīninden rücūᶜa (21) ṭamaᶜları gelüp didiler ki; yā İbrāhīm, bu maḳāmda āh-ı serdüñ sūd itmez. (22) Ammā küll-i cān ᶜazīz [ü] lezīzdür ve kendü ḳānuña girme. Seni Nemrūd'dan ricā idelüm (23) ve ile'l-ān cerāyimüñden geçürelüm. Sābıḳā itdigüñ daᶜvādan ferāġ ol, (24) fiᶜl-i şenīᶜüñe istiġfār eyle, didiklerinde evvelkinden eşedd bir āh daḫı (25) ḳılup didi ki; ey gürūh-ı bī-āgāh ve ey ġāfilān-ı nā-intibāh, ḥayāt-ı fāniyye **[65b]** (1) içün ḥayāt-ı bāḳiyye-i ṭayyībeden beni alıḳoyup dīnimden rücūᶜ revā görürsüz. (2) İşbu mancınıḳ vāsıtāsıyla murādım ḥuṣūl bulmaḳ ve maḳṣūduma vāṣıl (3) olmaḳ maḥallinde beni ilkā-yı mūcib-i iltifātdan teᵓḫīr itmekle bāb-ı cefā üzre (4) cefā idersiñiz, didikde bunlar cehāletleriyle bu kelāmı sefāhate ḥaml idüp (5) didiler ki; yā İbrāhīm, nāṣiḥüñ pendinden iᶜrāż kār-ı ᶜaḳl degüldür. Cevāb (6) buyurdılar ki muḥabbetde ṣādıḳ ᶜayārıñuz var ise hemīn himmetiñüz bu olsun ki (7) yolumdan alıḳomañ. Bunlar cevāb-ı yeᵓs aldıḳda der-ḥāl eşedd-i aᶜżā birle (8) mancınıḳdan bir ān olıcaḳ Ḥażret-i Cebrāᵓil ᶜaleyhi's-selām muᶜteriż olup (9) *Yā İbrāhīm sell ḥāceteke* yaᶜnī; maḥall-i duᶜādur, ḥācet dile bunuñla duᶜāya terġīb (10) buyurduḳda *emmā ileyke felā* yā Cebrāᵓil senden hiç ḥācetüm yoḳdur diyicek (11) maḫlūḳdan bu maḥalle ilticā itmege ᶜār itdigi fehm idüp buyurdı ki (12) *sell ḥāceteke ᶜanillāhi Teᶜālā.* Yaᶜnī ḥācetiñi Cenāb-ı Ḥaḳ'dan ṭaleb eyle (13) fırṣat fevt olmadan, didikde *fe-ḳāle ḥasbī ᶜan-suᵓālī ᶜilmuhu bi-ḥālī.* (14) Yaᶜnī Ḥażret-i Faᶜāl'üñ benüm ḥalüme ᶜilmi, suᵓālimden muġnīdür. Pes bu demde baña (15) ṣadāᶜ virme diyü kemālin bildiricek hemān semā-yı ᶜināyetden seḥāb-ı irādet (16) müterākim olup ***ḳul[nā] yā nāru kūnī berden ve selāmen ᶜalā-İbrāhīm***[522] Semādan emṭār-ı (17) elṭāfın ṣabb itmekle nār-ı Nemrūd ol cihetle munṭafī oldı. Pes bilindi ki (18) kenz-i hidāyet ve genc-i ᶜināyet irādetin rıżā ile dest-i dildāre (19) teslīmde imiş. Bu beytüñ mażmūnı ḥasbiḥāl gerek imiş:

Beyt (20)

Fe-ḳultu lehu rūḥī ledeyke ve ḳabżuhā

İleyke ve mā lī en tekūnu bi-ḳabżī[523]

---

[521] "Çok dua eden, yumuşak huylu" (Bu ifadede Hûd Sûresi'nin, 75. âyetine atıf vardır. Söz konusu ayette Hazret-i İbrahim şu şekilde tanıtılmaktadır: ***İbrahim cidden yumuşak huylu, bağrı yanık, kendisini Allah'a vermiş biriydi***.)

[522] "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol, dedik." (Enbiyâ, 21/69)

[523] "O'na dedim ki; benim ruhum da onu kabzetme de sendendir, onu benim almam mümkün değildir."

Ve bu ḳıṣṣa-yı Ḫalīl'den (21) bizüm içün bu ḥiṣṣe ḥāṣıl oldı ki; puḫte olanlaruñ ḥāli bu imiş ki, (22) kemāl-i muḥabbetle ve ᶜilm-i ledün ile Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ḳurb-ı maᶜnevīyle ḳarīb olup Ẕāt-ı (23) celle ve ᶜalā ḥażretleri bunlar ḥaḳḳında ḥadīṯ-i ḳudsīsinde buyururlar: ***Mā-*** (24) ***taḳrebe ileyye ᶜabdī*** āh.

Şöyle ki muḥabbetillāh iki ḳısmdur. Birisi farżdur ve Birisi (25) müsteḥabdur. Farż olan şol muḥabbetdür ki Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ evāmirine imtiṯāl **[66a]** (1) ve nevāhīnden ictināb üzre olmaġa bāᶜiṯ ola. Pes her kimse ki (2) bir fiᶜl-i ḥarām işleye yā bir vācib terk eyleye bu maᶜnāya olan muḥabbetillāhda (3) olduġundandur. Zīrā hevā-yı nefsin taḳdīm itmiş olur. Ve müsteḥab (4) olan şol muḥabbetdür ki nevāfile müdāvemet ve şübehātdan ictināb iḳtiżā (5) eyleye. ***Teḫalleḳū bī-aḫlākillāh*** sırrına mażhar ola. Ḳurb-ı maᶜnevī ile Cenāb-ı (6) Ḥaḳḳ'a ḳarīb olan bunlardur ki fī zamānına kibrīt-i aḥmer ḳabilindendür.

Ṣaḥīḥ-i Buḫārī'de (7) Ebū Hureyre naḳlinde Resūl ᶜalehi's-selām Ḥażretleri Rabb-i ᶜizzetden rivāyet (8) buyururlar: ***Mā-taḳrebe ileyye ᶜabdī bi-miṯli edāᵓi mā-efrażtu ᶜaleyhi ve lā-yezālu*** (9) ***ᶜabdī yeteḳarrebu ileyye bi'n-nevāfili ḥattā eḥibbehu fe-iẕā eḥbebtuhu kuntu semᶜehu'lleẕī*** (10) ***yesmeᶜu bihi ve başarahu'lleẕī yubṣiru bihi ve yedehu'lleẕī yebṭişu bihā ve riclehu'lleẕī*** (11) ***yemşī bihā fīye yesmeᶜu biyyi yubṣiru ve biyyi yebṭişu ve biyyi yemşī ve leᵓin seᵓelenī le-uᶜṭiyennehu*** (12) ***ve leᵓin eᶜāẕenī le-uᶜīẕennehu ve mā tereddedtu ᶜan-şeyᵓin enā fāᶜiluhu tereddudī ᶜan-ḳabż-i*** (13) ***nefs-i ᶜabdi'l-muᵓmini yekrehu'l-mevte ve ekrehu mesāᵓehu***[524] Yaᶜnī edā-yı farż, Ḥaḳ (14) Teᶜālā ḥażretlerine eḥabb-ı aᶜmāle ola. Bu taḳdir üzre nevafil, Ḥaḳ celle (15) ve ᶜalā ḥażretlerinüñ ḳulına muḥabbet itmesin müfīd olup ferāᶜiż müfīd (16) olmadıġında istiṯkāl idenlere cevāb buyurmuşlar ki, nevāfilden murād ferāᵓiżle (17) bile olan nevāfildür ki ol ferāᵓiżi tekmīl idicidür. Fi'l-ḥaḳīḳa yine sebeb-i (18) muḥabbet ferāᵓiż olmuş olur. Nihāyet ferāᵓiż kemāli, nevāfil ile bulur imiş. (19) Bu maᶜnāyı Ebū Ümāme rivāyetinde vārid olan ḥadīṯ-i ḳudsī müᵓeyyed olur ki, (20) ***Yā ben-i ādeme inneke len***

[524] "Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri edâ etmesidir. Kulum bana nâfile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü güzü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim. O, ölümü sevmez; ben de onun sevmediği şeyi sevmem." (Buhârî, Sahîh, V/2384)

tudrike mā ᶜindī illā bi-edāᵓi ma'f-taraż̧tuhu ᶜaleyke[525] Bundan (21) żāhir olan budur ki, vüṣūla sebeb edā-yı ferāᵓiż imiş.

Kuntu semᶜehunuñ (22) maᶜnāsı bir ḳaç vechle tefsīr itmişlerdür. Biri budur ki ᶜalā-sebīli't-temṯīl (23) vārid oldı. Maᶜnāsı benüm emrimi iḫtiyārda ben anuñ semᶜi ve baṣarı ve yedi (24) gibi olurum; ṭāᶜatımı sever ve ḥıdmeti iḫtiyār eyler, cevāriḥini sevdigi gibi. (25) Bir vech daḫı budur ki, bi'l-külliyye baña meşġūldür. Beni rāżī ḳılan nesneyi işidür **[66b]** (1) ve görmez illā benüm emr itdügümi görür, dimekdür. Bir vech daḫı budur ki ben aña (2) nuṣretde ve muᶜāvenetde semᶜi ve baṣarı ve yedi gibi olurum, dimekdür. Baᶜżīlar (3) daḫı ḥaẕf-ı mużāf üzredür, maᶜnāsı *kuntu ḥāfiẓe semᶜehu ve ḥāfiẓe baṣarahu* (4) dimekdür, didiler. Baᶜżīlar daḫı semᶜ, mesmūᶜ maᶜnāsınadur. Bunda daḫı maᶜnen ben (5) ḳulumı sevdigim zamānda ol işitmez illā benüm ẕikrimi ve naẓar itmez illā benüm ᶜacāyib-i (6) melekūtıma ve elin uzatmaz illā şol nesneye ki benüm rıżām anda ola, dimekdür. (7) Ve baᶜżı ᶜulemā daḫı bu maᶜnā-yı mecāza maḥmūldür. ᶜAbde nuṣret ve iᶜānetden ᶜibāretdür. (8) Ḥattā kāne ᶜabdi şol ālāt menzilesine tenzīl eyler ki anlar ile istiᶜānet (9) oluna. Ve ittiḥādiyye ṭāᵓifesi daḫı ṣırf ḥaḳīḳat üzre zuᶜm itmişlerdür. (10) Ammā ᶜinde'l-ᶜārifīn maᶜnā-yı ḥadīṯ: Yaᶜnī ḳulum dāᵓima ᶜibādet-i nāfile ile (11) baña taḳarrüb eyler ḥattā ben anı severim. Pes şol vaḳtde ki ben anı sevem anuñ (12) semᶜi olurum ki benüm ile işidir ve baṣarı olurum ki benümle görür ve elinde (13) olan ḳudret benüm ḳudretüm olur ki benüm ḳudretümle ṭutar ve ke-ẕālik ayaġı benüm (14) ḳuvvet ve irādetümle yürür.

Bu mertebeye meşāyiḫ, ḳurb-ı nevāfil dirler. Pes bundan soñra (15) edā-yı ferāᵓiż itmekle daḫı bir ḳurb ḥāṣıl olur ki bu ḳurb evvelki ḳurbdan (16) evlādur. *Kemā eḫbere Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ᶜan-rabbihi fī-hāẕe'l-bāb* (17) *ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***innallāhe yeḳūlu mā-teḳarrebe'l-muteḳarribūne bi-eḫabbi ileyye min-edāᵓi mā*** (18) ***efraż̧tuhu ᶜaleyhim***[526]Ammā netīce-i ferāᵓiżde olan ḳurbda Ḥaḳ ḳula ālet meṯābesinde (19) olur. Zīrā ḳul bu mertebede Ḥaḳ'la görür ve Ḥaḳ'la bilür ve Ḥaḳ'la istimāᶜ (20) ider. *Ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve mā-remeyte iẕ remeyte ve lākinnallāhe ramā*** ᶜAleyhi's-selam (21) remy-i turāb itmede Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ālet olmışdur ve ol ḳuvvet

[525] "Ey Âdemoğlu! Sen, benim yanımda olana, sana farz kıldıklarımı edâ etmedikçe ulaşamazsın."
[526] "Peygamber Efendimiz bu konuda Rabb'inden haber vererek şöyle buyurduğu gibi: *Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden bana daha sevimli bir şeyle yaklaşmamıştır.*"

ve ḳudret ki (22) Ḥażret-i Risālet'üñ vücūd-ı şerīflerinden żāhir oldı, vallāhu aʿlem *ḳāle'ş-Şeyḫu* (23) *raḍıyallāhu ʿanhu fe-men kāne'l-ḥaḳḳu semʿuhu felā-mudḫile ʿaleyhi şubhetun fīmā* (24) *yesmeʿu bel yedrī mā-semiʿa ve bi-men semiʿa ve mā-taḳtaḍīhi ẕālike'l-mesmūʿu fe-yeʿmelu* (25) *bi-ḥasbi ẕālike ve lā bi-ḫaṭāʾi semʿihi ve ke-ẕālike iẕā kāne'l-ḥaḳḳu baṣarehu ʿalime bi-men ebṣare* **[67a]** (1) *ve mā-ebṣera felem-tedḫul fī-naẓarihi şubhetun ve lā fī-ḥissihi ġalatun ve lā fī-ʿaḳlihi ḥayretun ve* (2) *ke-ẕālike fī-cemīʿi ḥarekātihi ve sekenātihi fe-huve lillāhi ve billāhi ve men kāne hāẕā naʿtuhu fe-huve'l-imāmu'l-muḥaḳḳiḳu* (3) *ve leʾin seʾelenī le-aʿṭeytehu ve leʾin seʿāẕenī le-uʿīẕennehu ilā-āḫirihi* Ḥattā (4) iki cānibden ḳuvvet ve muvāfaḳat Rabb'üñ tereddüdünden iḳtiżā eyler Teʿālā şānuhu. Zīrā (5) ʿabd, mevti girye görür; Ḥaḳ Teʿālā daḫı anuñ girye gördigin girye görür. Bu cihetden (6) iḳtiżā eyler ki imāte ḳılmaya velākin ḫayr imātesindedür. Zīrā Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ (7) imātesi iḥyā içündür ve maraż virmesi ṣıḥḥat iḥsān itmek içündür (8) ve faḳr itmesi ġanī ḳılmaḳ içündür.

Bu ḥadīṯ-i şerīfde meẕkūr olan tereddüdüñ (9) iki teʾvīli vardur. Biri budur ki Cenāb-ı Ḥaḳ, ḳulına ʿömründe bir maraż veya (10) bir belā musallaṭ idüp mevt mertebesine vāṣıl olsa ʿabd duʿā idüp (11) Cenāb-ı Ḥaḳ yine belāsın defʿ eylese şifā iḥsān buyursa bu fiʿl-i Bārī, (12) bir ḫuṣūṣda tereddüd idüp baʿde berʾ żāhir olan kimsenüñ fiʿline müşābih (13) olur. Ḥālbuki Cenāb-ı Ḥaḳ tereddüd eylemeden münezzehdür. Taḳdīrine muvāfıḳ her nefsüñ (14) eceli geldikce fenāsı muḳadderdür. Kendi Ẕāt-ı Pāk'inden ġayrınuñ beḳāsı yoḳdur. Bir teʾvīl (15) daḫı budur ki maʿnāsı *mā-rededtu rusulī fī-şeyʾin enā fāʿiluhu keraddī iyyāhum fī-nefsi'l-muʾmini* (16) dimek ola. Yaʿnī, meleklerimi rūḥ-ı müʾmini ḳabż itmede redd itdigim (17) gibi bir nesnede redd itmedüm, dimek ola.

Nitekim kıṣṣā-yı Mūsā ʿaleyhi's-selāmda (18) ḳabż-ı rūḥ içün bir kaç kere ʿAzrāʾīl vardı. Her-bār Ḥażret-i Mūsā mevte rıżā virmedi (19) ve ʿindinden redd eyledi. Ḥattā bir defʿā ṭabānca urmuşdur ve bundan murād Mūsā (20) ʿaleyhi's-selāmuñ rıżāsı olmayınca ḳābż itmemek idi. Ve bi'l-cümle iki vech (21) üzre daḫı ḥāḳīḳat, maʿnen Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ kūlına luṭf u merḥamet ve şefḳat (22) itdigidür, diyü buyurmuşdur.

Kelābāẕī; ḥadīṯ-i şerīfde meẕkūr olan tereddüd (23) lafẓından murād terdīddür, diyüp aña göre teʾvīle müteṣaddī olmışdur. Herhālde (24) Seyyidü'l-Kevneyn ve Nebiyyi'ṯ-Ṯaḳaleyn Efendimiz ḥażretlerinüñ sünnet-i seniyyesine (25) ittibāᶜ idüp bidᶜatden īrāḳ olmaḳ ile żuhūr eyler. Ammā şol kimse k,i **[67b]** (1) ᶜilmi mişkāt-i risāletden aḫẕ itmeyüp bana ᶜilm-i ledünnī iᶜṭā olunmuşdur diye, (2) anuñ ᶜilm-i ledünni Şeyṭānī ve nefṣānīdür. Ledünnī, rūḥānī oldur ki muvāfıḳ-ı şerᶜ-i (3) Muḥammedī ola.

Velhāṣıl ᶜilm-i ledünnī iki nevᶜdür. Birisi ledünnī-yi Raḥmānī ve biri ledünnī-yi (4) Şeyṭānī'dür. Farḳları vaḥy-ı İlāhi gelmekledür. Resūl-i Ekrem'den soñra vaḥy ḫod (5) munḳatᶜ olmışdur. Eger suʾāl olunup ᶜilm-i ledünnī vaḥyden müstaġnī oldığına (6) ḳıṣṣā-yı Ḥażret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selām delālet itmez mi, Mūsā ᶜaleyhi's-selām (7) kendine vaḥy gelür resūl-i kirām iken baᶜżı esrāruñ ᶜilmine Ḥażret-i Ḫıżr'a (8) muḥtāc idi ve Ḫıżr ᶜilm-i ledünnī sebebiyle andan müstaġnī idi vechi nedür, (9) dinilürse cevāb budur ki; Mūsā ᶜaleyhi's-selām Ḫıżr'a mebᶜūṯ degül idi (10) ve Ḫıżr ᶜaleyhi's-selām Ḥażret-i Mūsā'ya mutābaᶜatle meʾmūr degül idi. (11) Eger meʾmūr olaydı muhāceret idüp Ḥażret-i Mūsā'ya gelmek, üzerine (12) vācib olur idi. Anuñ içün idi ki mülāḳāt itdikleri zamānda (13) *ʾeente Mūsā benī İsrāʾīl* diyü hitāb itdi. Yaᶜnī sen, benī İsrāᶜīl'e mebᶜūṯ (14) olan Mūsā mısın, didi. Ol daḫı, *neᶜam,* buyurdı. Ammā Seyyidinā ṣallāllāhu ᶜaleyhi (15) ve sellem, kāffe-i ins ü cinne mebᶜūṯdur. Her ᶜaṣrda gelen ṭāʾifenüñ aña (16) mutābaᶜatı vācibdür. Eger enbiyāʾ ᶜaleyhimü's-selām birisinden anuñ ᶜaṣrında (17) mevcūd olsa anuñ şerīᶜatine ittibāᶜı vācib olur idi. Pes bir kimse (18) Resūl-i Aᶜẓam efendimiz ile Ḫıżr ile Mūsā ᶜaleyhimü's-selām daᶜvāsını (19) tecvīz ide kāfir olur. İştibāh yoḳdur, evliyāullāhdan degül belki evliyā-yı (20) Şeyṭān'dan olur. ᶜİlm-i ledünnī-yi Raḥmānī didikleri Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ṭāᶜāt u ᶜubūdiyyet (21) ve Resūl-i Ekrem'e mutābaᶜat şemeresidür ve fehm-i kitāb ve sünnet anuñla müyesser (22) olur. Bunda ᶜilm-i şerīᶜat ve ᶜilm-i ḥaḳīḳat şarṭdur. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (23) ***mattaḫaẕallāhu veliyyen cāhilen illā li-yuᶜallimehu***[527]

Eger suʾāl olunur ise; ᶜilm-i şerīᶜat (24) nedür, ᶜilm-i ḥaḳīḳat nedür? El-cevāb, bu ḥadīṯ-i şerīf ile ṯābitdür: *Revā Ebū Hureyrete* (25) *raḍıyallāhu ᶜanhu ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām ḳāle* ***inne mine'l-ᶜilmi keheyeti'l-meknūni*** **[68a]** (1) ***lā-yeᶜlemuhu***

[527] "Allah, hiçbir câhili dost edinmemiştir. Böyle birini dost edinecek olsaydı, onu ilim sahibi kılardı."

ille'l-ᶜulemāᵓu billāhi fe-iẕā neṭeḳū bihi lā-yunkiruhu illā ehlu'l-ᶜizzeti[528] Yaᶜnī (2) cins-i ᶜilmden meknūn u maḫzūn olan şeylerüñ heyᵓet ü ṣūreti gibi bir ᶜilm (3) vardur ki anı bilmez illā ᶜulemā-yı billāh. Ḳaçan ol ᶜilmi söyleseler inkār eylemez ol (4) ᶜilme illā ehl-i ḫalvet ve aṣḥāb-ı ṣūret. Zīrā bu ᶜilm, ṭavr-ı ᶜaḳluñ verāsındadur. (5) Pes *el-merᵓu ᶜaduvvun limā cehile*[529] feḥvāsınca bu ᶜilme erbāb-ı ᶜuḳūl inkārdan ḫālī (6) olmaz. Velākin bu ᶜilmüñ envāᶜı çoḳdur; ancaḳ dört ḳısma münḳasımdur. Bir ḳısmı (7) şerᶜīdür ve bir ḳısmı daḫı ᶜaḳlīdür ve bir ḳısmı daḫı vicdānī ve bir ḳısmı daḫı ledünnīdür. (8) Şerᶜī olan fıḳh u ferāᵓiz ve tefsīr ü ḥadīṯ ve uṣūl ᶜilmleri gibi ve ᶜaḳlī (9) olan kelām ve heyᵓet ve hendese ve ḥisāb-ı nücūm ve felsefe ᶜilmleri gibi. ᶜAḳlī de (10) iki ḳısm üzredür: Ya żarūrīdür veya istidlālīdür. Żarūrī olan, istidlāl (11) ve tefekkür ile olmayandur. Meṣelā insānuñ cüᶜ u şibᶜine olan ᶜilmi gibi. Ve istidlālī (12) olan, baᶜde'n-naẓar fī'd-delāᵓil ü istidlāl bi'l-berāhīn ḥāṣıl olan ᶜilmdür. (13) Vicdānī olan ᶜilme, ᶜilm-i aḥvāl dirler. ᶜAḳluñ bu ᶜilmde müdāḫalesi yoḳdur. (14) Mücerred taṣavvur ve istidlālle bu ᶜilmüñ idrāki mümkin olmaz. Nitekim ḥalāvet-i ᶜasel, (15) merāret-i ṣabr ve leẕẕet-i cimāᶜ ve keyfiyyet-i sekrüñ ᶜaḳlla idrāki ve istidlāli (16) mümkin olmadığı gibi. Ke-ẕālik ᶜışḳ u şevḳ ve cidd u ẕevḳuñ ve bunlara mümāṯil (17) ḥālātuñ leẕẕātını *men lem-yeẕuḳ lem-yaᶜrif* feḥvāsınca ṭatmayan bilmez. Dördünci ḳısma (18) ledünnī dirler ve ᶜilm-i esrār daḫı dirler. Ve li-hāẕā bu ᶜilm-i ledünnī dirler ki Cenāb-ı Ḥaḳ ᶜind-i (19) maᶜnevīsinde evliyāsına ilhām ile mevhūb olur: *Ḳāle'ş-Şeyḫu fī'l-Futūhāti* (20) *ḳāle Ebū Yezīdi'l-Besṭāmī fī-hāẕe'l-maḳāmi yuḫāṭibu ᶜulemāᵓi'r-rusūmi eḫaẕtum ᶜilmekum* (21) *meyyiten ᶜan-meyyitin ve eḫaẕnā ᶜilmenā mine'l-ḥayyi'lleẕī lā-yemūt yeḳūlu emṯālunā ḥaddeṯenī* (22) *ḳalbī ᶜan-rabbī ve entum teḳūlūne ḥaddeṯenī fulānun ᶜan-fulānin fe-iẕā ḳīle lekum eyne fulānu* (23) *teḳūlūne māte yaᶜnī ḥaddiṯū ᶜan-rabbikum vetrukū fulānen ve fulānen ve'l-vāhibu lem-* (24) *yemut ve huve eḳrebū ileykum min-ḥabli'l-verīd ve'l-feyżu'l-ilāhiyyu ve'l-mubeşşirātu* (25) *mā-sudde bābuhā*[530] Ve bu ᶜilmüñ bir mertebesi daḫı vardur ki ᶜuḳūl-i selīme-i

[528] "Ebû Hureyre'den rivâyet edilmiştir ki, Nebi aleyhi's-selam şöyle buyurmuştur: *Muhakkak ki gizli olan şeylerin hey'eti (sureti) gibi bir ilim vardır. Onu ancak Allah'ı bilen âlimler bilir. Bu ilmi söylediğinizde, buna karşı çıkan ancak gâfillerdir.*" (Deylemî, I/802)

[529] "Kişi, bilmediği şeyin düşmanıdır."

[530] "Şeyh Fütuhat'ta şöyle dedi: *Ebû Yezid-i Bistâmî, bu makamda ulemâ-yı rüsûme hitab ederek; 'Siz ilminizi ölülerden aldınız; biz ise ebedî olan Allah'tan aldık. Biz, Rabb'imizden aldı kalabimiz, deriz; siz, falan filan bize haber verdi, dersiniz. Size, nerededir o filân, diye sorulunca; siz, öldü, dersiniz. Ancak biz falanla filanla uğraşmayız, ilmimizi Allah'tan alırız. İlâhi feyze sahip ve Rabbânî kapıyı açacak olan ilmi, size şah damarınızdan daha yakın olan Allah'tan niçin almazsınız?' demiştir.*"

erbāb-ı **[68b]** (1) sülūk anı idrāk idemez, ḳande ḳaldı ki ᶜuḳūl-ı rekīke-i kuşūr. (2) *Kemā ḳale İbnu'l-Fārıż:*

Şiᶜr

Fe-ş̲emme verāᵓe'l-ᶜaḳli ᶜilmun yeduḳḳu ᶜan

Medāriki ġāyāti'l-ᶜuḳūli's-selīmeti

Yaᶜnī mertebe-i ḥaḳīḳatde tūr-ı ᶜaḳluñ verāsında (4) bir ᶜilm-i ᶜaẓimü'ş-şān vardur ki daḳīḳ olur ᶜuḳūl-i selīmenüñ idrākātınuñ (5) ġāyetinden, ḳande ḳaldı ki ᶜuḳūl-ı żaᶜīfe anı idrāk eyleye. Anuñ içün (6) bu ᶜilmüñ erbābını inkār iderler. Belki iẓhār eyleseler ḳatl iderler.

Meş̲nevī

Dīde in şāhan zi-ᶜāme ḫevf-i cān

K'in gurūh kūrend u şāhān bī-nişān[531]

Eger bu ᶜilm inkār olunmayaydı (9) ve ṣāḥibi baᶜde'l-eẓhār recm ü ḳatl olunmayaydı, Ebū Ḥureyre ḥażretleri (10) böyle buyurmazlar idi: *Ḥafiẓtu min-Resūlullāhi ṣallāllāhu ᶜaleyhi ve sellem* (11) *ve ᶜāᶜeynī fe-emmā eḥaduhumā fe-beş̲eş̲tuhu ve emme'l-āḫeru felev beş̲eş̲tuhu le-ḳuṭiᶜa minnī hāz̲e'l-bulᶜūm.* (12) Yaᶜnī ben Resūl-i Ekrem'den iki ᶜilm ḳābını ḥıfẓ eyledüm ammā bir ḳābı ḫalḳa (13) iẓhār eyledüm ve ammā ol bir āḫerini eger iẓhār eylesem benüm bu ṭaᶜām-ı ekl itdigüm (14) buġāzım ḳaṭᶜ olunurdı.[532] Ve aᶜlem-i nās İbn ᶜAbbās'dan mervīdür ki, bir gün ***Allāhulleẓī*** (15) ***ḫalaḳa sebᶜa semāvātin ve mine'l-arḍi mi̲slehunne***[533] *ilā-āḫiri'l-āyet* āyetini tilāvet buyurdılar (16) ki *lev-z̲ekertu tefsīre hāz̲ihi'l-āyeh lerecemtumūnī ve fī-rivāyetin uḫrā leḳultum ennī* (17) *kāfirun.*[534] Ve Ḥażret-i Şeyḫ Fütūḥāt'da ve İmām Ġazzālī Minhācü'l-ᶜĀbidīn'de bu ebyāt-ı (18) şerīfeyi Zeyne'l-ᶜĀbidīn bin Ḥüseyn bin ᶜAlī'den raḍıyallāhu ᶜanhum rivāyet (19) idüp buyururlar. Ol Ḥażret buyurmuş ki:

Şiᶜr

Yā Rabbi cevheru ᶜilmin lev-ebūḥu bihi

Le-ḳīle lī ente mimmen yeᶜbudu'l-veş̲enā

---

531 "Bu padişahlar halktan can korkusu gördüler; çünkü bu güruh kördür ve şahların izi yoktur."
532 (Buhârî, İlim/42)
533 "Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır..." (Talâk, 65/12)
534 "Eğer ben o an bu âyetin tefsîrini verseydim beni recmederlerdi; başka bir rivâyette, bana kâfir derlerdi." (Deylemî, I/111)

Ve lesteḥāle ricalun muslimūne dumā

Yerūne eḳbaḥe mā-yeᵓtūnehu husnā[535]

Neşr: Pes bu sādāt-ı ebrār, bu ᶜilm-i (22) esrārı aġyārdan setr eylediler ve *kellimu'n-nāse ᶜalā-ḳadr-i ᶜuḳūlihim* feḥvāsınca (23) herkese ᶜaḳl yetdügi ḳadar söylediler ve bunı nā-ehlden ketm eylediler. Nitekim (24) Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām Aᶜrābīden birine ᶜilm-i ġarāᵓibi ögretmedi. (25) *Revā İbn Abbās raḍyallāhu ᶜanhu ḳāl cāᵓe Aᶜrābiyyun ila'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām* **[69a]** (1) *ve ḳāl yā Resūlallāh ᶜallimnī ġarāᵓibe'l-ᶜilmi fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selām ve mā feᶜalte fī-reᵓsi'l-ᶜilmi* (2) *fe-ḳāle'l-Aᶜrābiyyu ve mā reᵓsu'l-ᶜilmi ḳāle ᶜaleyhi's-selām maᶜrifetullāhi ve fī-rivāyetin* (3) *uhrā fe-ecellehu bihi'l-Aᶜrābī fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selām iẕheb s̱umme teᶜāle* (4) *ḥattā uᶜallimeke min-ġaraᵓibi'l-ᶜilmi*[536] Eger bir sālik, bu ᶜilmüñ ehlini bulamazsa (5) vācib olan oldur ki bildigi ᶜilm-i derāsetle ᶜamel ḳıla. Tā kim Ḥāḳ Teᶜālā aña (6) bu ᶜilm-i verāṣeti tevrīs buyura. *Kemā ḳāle ᶜaleyi's-selām* ***men ᶜamile bimā ᶜalime verreṣehu*** (7) ***Allāhu ᶜilme mā lem-yeᶜlem*** *ḳāle Faḫru'd-dīni'r-Rāzī fī-tefsīrihi el-ᶜulemāᵓu s̱ela s̱etun ᶜālimun billāhi* (8) *ġayru ᶜālimin bi-emrillāhi ve ᶜālimun bi-emrillāhi ġayru ᶜālimin billāhi ve ᶜālimun billāhi ve bi-emrillāhi*[537] (9)

ᶜĀlim-i billāh ol kimseye dirler ki maᶜrifet-i İlāhī anuñ ḳalbine müstevlī ola (10) ve müşāhede-i envār-ı Ḥaḳ'da anı müstaġraḳ ḳıla. Ve ᶜālim-i bi-emrillāh oldur ki (11) ḥelāl ü ḥarāmı ve ḥaḳāyıḳ-ı aḥkāmı bile; lākin esrār-ı celāllullāhı ve maᶜārif-i (12) cemālullahı bilmeye. Ammā ᶜālim-i billāh ve bi-emrillāh olan kāmildür ki ṭarafeyni bilmeye (13) şāmildür; hem Ḥaḳ'dan ayru degül hem ḫalḳa muᶜāmelededur. Pes daḫı (14) İmām Faḫr-i Rāżī buyururlar ki Ḥażret-i Resūl'üñ bu ḥadīṣden murādı bu üç (15) ṭāᵓifedür ki buyurdılar *sāᵓili'l-ᶜulemāᵓe ve ḫāliṭi'l-ḥukemāᵓe ve cālisi'l-kuberāᵓe.* (16) Yaᶜnī ᶜulemā-yı bi-emrillāhdan *ᶜinde'l-ḥācet ile'l-istīfāᵓ*[538] suᵓāl eyle[ñ] ve ᶜālim-i (17)

---

[535] "İlmin öyle cevherleri var ki ben onları açık etseydim bana, sen puta tapanlardansın denilirdi. Birçok müslüman kanımı helal sayar, yaptıkları şeyin en çirkinini güzel görürlerdi."

[536] "İbn Abbas'dan şöyle rivâyet edilmiştir: *Arabîden biri gelerek Nebi aleyhi's-selama, ya Resûlallah bana garâib-i ilmi öğret, dedi. Bunun üzerine Resûlallah efendimiz; Sen ilmin başından ne yaptın? diye buyurdu. Arabî, nedir ilmin başı ya Resûlallah, dedi. Resûlallah, Allah'ı bilmektir, buyurdular. Diğer bir rivâyette ise Arabî şunu bilirim, bunu bilirim diyince Resûlullah; git, sana garâib-i ilm öğretilecektir, demiştir."*

[537] "Efendimizin buyurduğu gibi: ***Kim bildiği ilmiyle amel ederse, Allah ona bilmediğini öğretir*** (Keşfü'l-Hafâ, II/2346)**.** Fahreddin-i Râzî, Tefsîr'inde şöyle der: *Âlimler üç kısımdır. Allah'ı bilen fakat emirlerini bilmeyenler; Allah'ın emirlerini bilen fakat Allah'ı bilmeyenler; Allah'ı ve emirlerini bilenler.*"

[538] "İhtiyaç vaktinde faydalanmak"

billāh olan ḥukemā ile muḫālaṭa eyleñ ki, bunlaruñ muḫālatasında fevāʾid-i (18) keşīre vardur. Ḥukemādan murād, ol ʿālim-i billāhdur ki ʿilm ü ʿameli itḳān eylemiş (19) ola. Ve küberā-yı dīnle mücāleset eyleñ ki bunlaruñ mecālisinde menāfiʿ-i (20) ʿaẓīme vardur. Küberādan murād, ʿālim-i billāh ve ʿālim-i bi-emrillāhdur ki bunlarla (21) mücāleset emr olundı ki bunlaruñ mücālesetinde sālike ʿaẓīm fevāʾid ü menāfiʿ (22) vardur. *Kemā ḳāle Şeyḫ ʿAṭṭār*

Naẓm

Yek demī ṣoḥbet be-merdān-i Ḫudā

Bihter ez-ṣad sāle būden der-tuḳā[539]

Vallāhu'l-muʿṭi'l-munā

Ve huve yehdī ile'l-hedā[540]

(24) İlṭifāt-ı İlāhī'dendür ki ʿAleyhi'ṣ-ṣalāt u ve's-selām ḥażretlerine Şeb-i Miʿrāc'da (25) üç nevʿ ʿilm iʿṭā olındı ki mecmūʿı ṭoḳsān biñ kelimāt idi. Evvelkisi **[69b]** (1) şerīʿat idi ki anı ʿām u ḫāṣṣ u eḫaṣṣa telḳīn eyledi. Zīrā cümlenüñ (2) istiʿdādında aña ḳābiliyyet var idi. İkinci maʿrīfetdür ki anı ḫāṣṣ olanlara (3) taʿlīm buyurdı. Zīrā fehmi ehlinüñ dāʾire-i derrākesinden bīrūn (4) idi. Ḳısm-ı s̱āliṣ ḥaḳīḳatdur ki anı eḫaṣṣü'l-ḫāṣṣa taʿyīn buyurdı. (5) Zīrā ʿām u ḫāṣṣuñ ḥavṣala-yı istiʿdādına küncāyiş mertebesinden dūr (6) idi. Bu eclden Huẕeyfetü'l-Yemānī ḥażretlerini sāḥib-i sırr ittiḫāẕ buyurup (7) ḳıyāmete ḳadar vuḳuʿ bulan umūrı aña iʿlām buyurmuş idi. Ve Ḥażret-i ʿAlī (8) kerremellāhu vechehu ḥażretleri daḫı bu esrāra āgāh olmada nihāyet yoḳ (9) idi. Ḥattā ketm-i esrāra taḥammül etmeyüp bir cāha ʿarz eyledi. Ol cāhuñ (10) ṣuyı ḳān ile memlū oldı.

Beyt

Ol ʿAlī cāha vardı bir hū didi

Özge sevdālardan gör ki ne o didi ne bu didi

Pes ẕikr olunan ṭoḳsān (12) biñ kelimātuñ sırrına Ḥażret-i Ḳurʾān-ı ʿAẓīmü'ş-şān müştemildür. Ḳurʾān'uñ ẓāhiri (13) şerīʿat ve bāṭını maʿrifet ve ḥaḳīḳatdur. Bu cihetden Ḳurʾān'uñ bāṭınından ḫaberdār (14) olanlardan ʿahd u mīs̱āḳ aḫẕ olunmuşdur ki anı

[539] "Şeyh Attar'ın dediği gibi: *Allah erleriyle bir anlık sohbet bile, yüz yıl takvâ ile geçen zamandan daha iyidir.*"
[540] "Nasipleri Allah verir. O, hidâyete erdirendir."

erbāb-ı istiᶜdāddan (15) ġayrıya ifşā itmeyeler. Zīrā ᶜuḳūl-ı ẓaᶜīfeye ḫalel getürür ve şerīᶜat ḥāline (16) fesād virir ve nizāᶜa bāᶜiṣ olur.

Suᵓāl olunursa ki, ḥaḳīḳat gönül (17) ḥālidur pes niçe taᶜlīm ḳabūl ider? Cevāb: Ḥaḳīḳatüñ bir nevᶜi vardur ki (18) işāretle taᶜlīm ḳabūl ider, Ḥażret-i Mūsā ᶜalehi's-selām ḳıṣṣasında oldığı (19) gibi. Fe-emmā nefs-i ḥaḳīḳat, ẕevḳ ḥālidür ki anuñ düvāli telaffuẓ olunur velākin (20) kendi lisāna gelmez.

Faḫrü'd-dīn Rāzī ve miżmār-i ᶜilmüñ sābıḳ mümtāzı ***ve allemnāhu***[541] (21) āyet-i kerīmesinüñ tefsīrinde, ᶜilm-i ledünnī nedür, anı bildirmek ḫuṣūṣunda *lillāhi derruhu*[542] (22) ihtimām idüp buyurmuşlardur ki Ḥażret-i Münezzilü'l-Kitāb celle ᶜani'r-reybe ve'l-irtiyāb (23) Ḥażret-i Ḫıżr'ı medḥ idüp ***ve allemnāhu min-ledunnā ilmen***[543] buyurdı. (24) Pes bunı müfīd oldı ki Ḫıżr'a taᶜlīm itdigi ᶜilm maḫlūḳ vāsıṭāsıyla (25) olmaya, *kāᵓinen men kāne mine'l-insi ve'l-meleki ve'l-cān.*[544] Belki ancaḳ min-ᶜindillāh ola, **[70a]** (1) lā-ġayr. Ve ṭāᵓife-i ṣūfiyye mükāşefe ṭarīḳiyle olan ᶜilmi, ᶜilm-i ledünnī diyü tesmiyye (2) iderler. Ve Şeyḫ Ebū Ḥāmid Ġazzālī, ᶜilm-i ledünnīi beyānında āḫer bir risāle-i maḳbūle teᵓlīf (3) buyurup[545] ᶜilm-i ledünnīnüñ vücūdın iṣbāt ve vuḳūᶜını teᵓkīd itmekle teşerrüfden soñra (4) bu bābda taḫḳīḳ-i merām buyururlar ki, pes umūrdan bir emri idrāk itsün evvelā (5) anı ḥaḳāyıḳdan bir ḥaḳīḳatle taṣavvur iderüz. Eger anuñ üzerine aḥkāmdan bir şeyᵓle (6) ḥükm olunursa aña taṣdīk dirler, olmazsa aña taṣavvur-ı sāzic dirler. Ve bu (7) taṣavvurla taṣdīḳden her birisinde ḫālī degül ki kesb ve ṭaleb itmeksizin (8) żarūrī bi'l-bedāhe ḥāṣıl ola yāḫud naẓar olup kesb ü ṭaleb ile ḥāṣıl (9) ola. Ammā ᶜadem-i żarūriyye ve bedīhiyye nefsde ve ᶜaḳlda min-ġayri kesb ü ṭaleb (10) ḥāṣıl olur. Meṣelā elem ve leẕẕeti vücūd-ı ᶜademi taṣavvurumuz gibi daḫı nefy ü iṣbāt (11) bir maḥallde cemᶜ olmaz ve mürtefiᶜ de olmaz, diyü taṣdīḳımız gibi.

---

[541] "Ona öğrettik..." (Kehf, 18/65)
[542] "Allah onu ödüllendirsin."
[543] " ... ve ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf, 18/65)
[544] "İnsanlardan, meleklerden ve cinlerden kim olursa olsun"
[545] Söz konusu eser üzerine yapılmış bir çalışma için bkz. İmam Gazzâlî, **Tevhid ve Ledün Risâleleri** (Çev. Serkan Özburun, Yusuf Özkan Özburun), Furkan Yay., İstanbul 1995.

Ammā ᶜulūm-ı kesbiyye (12) şol şeyᵓdür ki ibtidā nefs-i insānda ḥāṣıl olmaz, belki anuñ ḥuṣūlında (13) bir ṭarīḳden lāzımdur ki anuñ vesāṭetiyle ᶜulūm-ı naẓariyye kesb olup ḥāṣıl (14) ola. Ve bu ṭarīḳ-i iktisāb iki ḳısm üzredür. Ḳısm-ı evvel budur ki ᶜulūm-ı naẓariyye (15) ve bedīhiyyenüñ terkībinde tekellüfler ḳılup tertīb-i muḳaddemāt ide. Tā anuñ vāsıṭasıyla (16) istiᶜlām mechūl olsa ve bu ṭarīḳ-i naẓar ve fikr-i tedbīr ü teᵓemmül dirler (17) ve bu ṭarīḳdür ki itᶜāb-ı şedīd ve ṣafāyiḥle olur ancaḳ. Ve ṭarīḳ-i (18) iktisābdan ḳısm-ı ṯānī oldur ki insān mücāhedāt-ı merᶜiyye ve riyāżāt-ı ᶜurfiyyede (19) şol mertebe saᶜy ide ki ḳuvvā-yı ḥissiyye ve ḫayāliyye żaᶜfa vara ki bu ikisi (20) żaᶜf olmadıḳca ḳuvvā-yı rūḥāniyye ve ᶜaḳliyye ḳavī olup kemāle irür. Ve bundan soñra (21) cevher-i ᶜaḳlda envār-ı İlāhiyye işrāf idüp maᶜārif-i ledünniyye ve ᶜulūm-ı Rabbāniyye (22) saᶜy u ṭaleb ve vāsıṭa olmaḳsızın ve tertīb-i muḳaddemātda teklifāt-ı irtikāb (23) itmedin ḥāṣıl-sūz olur. İşte ᶜulūm-ı ledünniyye didikleri budur. Çünki (24) muḳaddeme maᶜlūm-ı ᶜālīñ oldıysa bunı daḫı bil ki cevāhir-i nefs-i nāṭıḳa (25) bi'l-māhiyye muḫtelifdür. Bir nefs var ki ḥavāḍiṩ-i bedeniyye ve nevāzıᶜ-ı cismāniyyeye **[70b]** (1) taᶜalluḳı az olmaġla envār-ı İlāhiyye uᶜlūm-ı Rabbāniyye ile tamām müşerref olup lā-cerem (2) cilā-yı ḳudsiyye ve envār-ı ilāhiyye ḳabūlünde şedīdi'l-istiᶜdād olur. (3) ᶜAvālim-i ġaybdan ol ᶜabd-i ᵓmüᵓminüñ ḳalb-i ḳālīne envār-ı ḳudsiyye, ᶜalā-sebīli'l-kemāl (4) ve't-tamām, ifāża itmek üzre olur ve ᶜilm-i ledünnīden murād budur. Ḥażret-i (5) Ḥaḳḳ'uñ celle şānuhu ***ve ᶜallemnāhu min-ledunnā*** kelām-ı şerīfinde olan budur. Ammā şol (6) nefs ki ṣafā-yı cevherde ve işrāḳ-ı ᶜunṣurda bu mertebeye bāliġa olmasa (7) ol nefs-i nāḳıṣādur. Anuñ içün taḥṣīl-i maᶜārif müyesser olmaz, *illā bi-vāsıṭati'l-beşeri* (8) *ve'l-iḫtiyāli fī-taᶜlīmihi ve taᶜallumihi.*[546] Ve ḳısm-ı evvel ki Cenāb-ı Ḥaḳ'dan vāsıṭāsız (9) bi'ẕ-ẕāt iᶜṭā oluna; anuñ vāsıtā ve kesble olan ᶜulūm nisbeti, āfitāb-ı (10) ᶜālem-tābuñ şemᶜine ve deryānuñ cedāvile nisbeti gibidür ve rūḥ-ı aᶜẓamuñ ervāḥ-ı (11) cüzᵓiyyeye taᶜalluḳı gibidir. Ve bu ẕikr olunan işbu muᵓāḫeẕ üzre tenbiyye ḳalīldür. (12) Ve bununñ verāsında şol esrār vārid ki bu kitābda anuñ ẕikri mümkin degüldür, (13) diyü buyururmuşlar. *intehā kelāmu'l-İmāmi tercemehu min-Tefsīri'l-Kebīri'l-ḫaṭīr reḥimehullāhu* (14) *Teᶜālā.*[547] Ve Ḥażret-i İmām'uñ bu taḥḳīḳātından maᶜlūm oldı ki ᶜilm-i ledünnīnüñ (15) mübādīsi mükteseb ve müntehāsı

[546] "İnsan vasıtasıyla, hileyle onu öğrenip uygulayanlar dışında"

[547] "İmam'ın, Allah Teâlâ ona rahmet eylesin, şerefli Tefsîr-i Kebîr'de tercüme ettiği kelamın sonu" Fahreddîn-i Râzî'nin Tefsîr-i Kebîr'inden alınan bu bölüm için ayrıca bkz. Fahreddîn-i Râzî, **Tefsîr-i Kebîr**, C. 15, s. 222-223.

żarūrī ve mevhibi ola. Zīrā bu ᶜilmüñ vāsıṭāsız (16) ḥuṣūlüne muḳaddemen mücāhedāt ve riyāżātı şarṭ ḳıldı ki taṣfiyye-i bāṭın (17) ve cilā-yı ḳalble ᶜavālim-i ġaybden ṣuver-i meᶜānī-yi laṭīfe ve seyr-i fehāvā-yı münīfe (18) Cenāb-ı Ḥaḳ'dan biġayr-i vāsıṭā ḥāṣıl ola. Ve bu ᶜilmeyn-i meẕkūreyn birbirinden (19) kemāl-i imtiyāz bulup erbābını daḫı sāᵓir ᶜulūm ṣāḥibinden mümtāz olmaġa. Ḳıṣṣā-yı (20) Rūmiyān u Çīniyān faṣl-ı ḫuṣūmet itmede Ḳāḍī ᶜIyāż ve şāhid-i mürtāż (21) dir ki:

Ḥikāyet

Bir pādişāh-ı pür-intibāh ḥużūrında Rūmiyān u Çīniyān (22) bu iki fırḳa her biri ṣanᶜatında mahāretlerin ve naḳş-ı nigār-ı ṭarḥ-ı ṣuverde ḥaẕāḳatın (23) hemheme ḳılup Çīniyān didiler ki, bizüm üstādımuz ki Mānī-yi Çinīdür. Ḳalem (24) ü perkār-ı naḳş-ı nigārda bizüm ile baḥs itmek kār-ı bī-kār u bī-maᶜnā peygārdur. (25) ve Rūmiyān didiler ki, bir kere hüner ṣūret baġlamasa mücerred üstāẕla mübāhāt **[71a]** (1) türrehāt ü sefāhet-i ġābāndur. Pes şehriyār-ı ṣāḥib-vakār ferīḳaynuñ güftār-ı bī-bārların (2) istimaᶜ idüp buyurdılar ki; ey Rūmiyān u Çīniyān-ı merāgerān, bu (3) sizin daᶜvā-yı bī-iṣbāt ve feḥvā-yı bī-ṣebātuñuz naḳş-ı ber-mā ve ṣūret-i ber-hevādur, (4) didikde hemān Çīniyān pergār-ı çīkārı ele alup didiler ki; ey pādişāh-ı (5) ḳadr-şinās ve'y penāh-ı ḫayre'n-nās, vāḳıᶜā faṣl-ı ḫuṣūmete lāyıḳ olan ṣaḥāyif-i (6) daᶜvāda her kim dāᵓire-i hünerin bi'ṭ-tūl ve'l-ᶜarż maḥall-i ᶜarsāda īrādın (7) farż itmekdür. Pes buyuruñ bir sarāy-ı saᶜādet-esās ve devlet-mesās bināsına (8) mübāşeret olunup nıṣfın bize tefvīż ve nısf-ı āḫerin anlara tefvīż (9) ḳılınup her birimiz iẓhār-ı hünerde beẕl-i mechūd u īfā-yı mevᶜūd idüp meᵓmūr (10) mürtesām tamām olup perde aradan mürtefiᶜ olduḳda ṣanᶜat, ṣāniᶜüñ (11) kemāl u noḳṣānına şehādet idüp ṣādıḳ ve kāẕib mümtāz olur, didiklerinde; (12) Rūmiyān-ı edeb-dārān u inṣāfkārān daḫı bu ḳavl-i maᶜḳule rıżā virüp (13) şurūṭ-ı mezbūreᵓi merᶜī ṭutduḳda resm-i sarāy taᶜyīn ve zāviyā-yı erkān tebsīr (14) olup mā-beyne perdeler aṣılup ferīḳayn kāra meşġūl olduḳda Çīniyān (15) ḫüsrev-i devrāna ḫarc-i firāvān ve elvān-ı bī-pāyān ᶜarż idüp her rūz (16) ḫazīneden derāhim-i bisyār taᶜyīn ḳılınup kāra şürūᶜ itdiler. Fe-emmā Rūmiyān-ı (17) kār-dānān reng ü elvān ve naḳş-ı bī-pāyān ve pergār u aḳlām-ı meşaḳḳat-ıᶜunvāna (18) ḳaṭᶜan taḳayyüd itmeyüp hemān cilā u ṭılāyı kifāyet miḳdārı ḫarcla iktifā (19) idüp bī-ḳalem ü bī-pergār der-kār oldılarsa şehriyār-ı kām-kār bunlaruñ (20) reng ü elvāna ᶜadem-i taḳayyüdlerinden fī'l-vāḳiᶜ ṣanᶜatlarında ᶜadem-i rüşde ḥaml idüp (21) lākin ḥakīmāne

bu sū-i ẓannı encam-ı kāra dek ızmār itdi. Ve Rūmiyān daḫı ṣūfiyan-ı (22) ḫalvet-nişīn ve naḥl-ı vaḥdet-güzīn gibi der-beste ḳılup kendülere taᶜyīn olunan (23) dīvārların müddet-i mersūmelerinde defᶜ-i renk idüp himmetlerin yalñız (24) cilāya ḳaṣr itdiler. Çīniyān çünki emr-i ṣuver ve kār-ı nuḳūşda ihtimām-ı tām (25) ve ᶜinān-ı mā lā-kelām ḳılup merāmı encāma irgürdüklerinde bir ay şād ḳılup **[71b]** (1) hemāndem pādişāh-ı ḥuḳūḳ-penāh izhār-ı neşāṭ ḳılup gelüp Çīniyān-ı hüner-nümāyān, (2) şehriyār-ı pāk-naẓara emr-i nuḳūşda olan daḳāyıḳların ᶜarżı farż bilüp gūşe- (3) be-gūşe seyr idüp ṣanᶜat-ı hendesede mahāretlerin ve ᶜilm-i nuḳūş-ı pergārda (4) ḥaẕāḳatların şāh-ı nüktedāna bildürdüklerinde fī'l-vāḳiᶜ mezāyā-yı nuḳūşa vāḳıf ve (5) zevāyā-yı ṣuvere ᶜārif olıcaḳ ṣad āferīn ü sipās ve hezārān istiḥsān-ı (6) bī-ḳıyās ḳıldıḳdan soñra müjdeye sīm ü zer niṯār ve her birin ḫilᶜat-ı bisyār ile (7) pür ridā [vü] izār buyurup saᶜādetle Rūmiyān ṭarafına dāḫil olduḳda Rūmiyān (8) daḫı perde-i ġarābü'l-beyti miyānından uçurup bu iki dīvār birbirine muḳābil (9) olıcaḳ pādişāh-ı āgāh u şāh-ı ṣāḥib-intibāh inṣāfla ṣanᶜat-ı Rūmiyāna (10) naẓar ṣaldıḳda görür. Cidār-ı Rūmiyānuñ kemāl-i ṣafā vü cemāl-i cilāsına bināᵓen ṣuver-i (11) Çīniyān ve nuḳūş-ı īşān-ı bī-kem ü noḳṣān cümleten anda aḥsen-i ṣuverle (12) muṣavver ve ekmel-i vuḳūḥla münᶜakis ve muḥarrer olmuş ki merdüm-i dīde-i ḫāne-i dīdan (13) ve naẓar-ı şekl-i çeşminden küḥl-i cilāsın çapār. Pes ṣulṭān-ı ḥaḳ-bīn, ṣad (14) hezār taḥsīn ü āferīn itdikten ṣoñra her birin ᶜaṭāyāya maẓhar ve ḫilᶜat-ı (15) fāḫire birle serlerin semāya ber-ā-ber ḳıldı.

Pes maᶜlūm oldı ki fırḳā-yı ṣūfiyān-ı (16) cefā-keşīdegān zemzeme-i Rūmiyān miṯālidür ki ᶜulemā-yı ẓāhir ḳavvāhumu'l-ḳādir (17) ḳalem ü ḳırṭās ve ittiᶜāb-ı ḳarāᵓīḥle tesvīd-i beyāża işġālde olduḳça işbu (18) ṭāᵓife-i ᶜaliyye levḥ-i dilden nuḳūş-ı mā-sivāyı ve cidār-ı gönülden reng-i hevāyı (19) envāᶜ-ı mücāhedāt ve esnāf-ı riyāżāt birle ḥak itdikden ṣoñra ṣuffe-i (20) ḳalbi miṣḳāl-i kelime-i ṭayyibe birle tamām muṣaffā vü mücellā ḳılmaġla ᶜavālim-i ġuyūbdan (21) ṣuver-i ebkār-ı maᶜnāyı ve nuḳūş-ı esrār-ı lā-mekānı bi-māşāllāh, bī-kem ü keyf (22) şol ṣuffe-i ṣafā olan dil-i mücellālarında min-ġayr-i kesb ü lā-müzāvele esbāb (23) mürtesem ve muṣavver oldı. Ve maᶜlūm ola ki bu tefāṣīlden ve ḍurūb-ı emṯāl (24) īrādından murād-ı mücerred, ᶜilm-i bāṭınuñ ᶜilm-i ẓāhir üzere teᵓsīrini tavżīḥdür; nitekim (25) İmām Rāzī, miżmār-ı ᶜulūmuñ serfirāzı buyurmuşdı. Ne an ki murād ᶜilm-i ẓāhiri **[72a]** (1) ẕemm ü ḳadh ola. Zīrā fī'l-miṯāl; cevz ü levzde ḳışr, lübbi tekmīl içündür ve ḳışruñ (2) kemāli lübbüñ

kemāline sebebdür. Pes her ne ḳadar ḳışr kāmil olursa lübb de kemālde (3) olur; nāḳış olursa lübb de nāḳış olur, belki fāsid olur. Bunda (4) iştibāh yoḳdur ki bādāmda yā ġayrıda bir cüzʾī ser-i sūzen ḳadar bāṭınına (5) hevā işler menfeẕ ola anuñ lübbi nāḳış u fāsid olur. Pes ᶜilm-i ẓāhir de ᶜilm-i (6) bāṭın da hemān bu ḳıyās üzredür. Lā-cerem ᶜulemā-yı ẓāhir de ᶜilm-i bāṭına (7) ḫidmet iderler imiş ***lillāhi ẕerhum.***[548] Bināen ᶜalā-ẕālik ᶜulemā-yı ẓāhirüñ devāt (8) u ḳalem ve ḳalem-tırāşları ġāzīlerüñ seyf ü sinānlarına ecrde muᶜādil ve devāt-ı (9) ecre midādları ve mā-yı şühedāya şevābda muḳābil, aḫbār-ı sıḥḥāḥda muṣarraḥdur (10) ve ḥālet-i nevmde nefesleri tesbīḥe ve nefes-i ḫābları ve ekl-i ṭaᶜāmları ᶜibādet (11) yerine yazılmaḳ aḫbār-ı şāyiᶜadandur.

Ve erbāb-ı tefsīrde baᶜżı müfessīrin-i ᶜiẓām (12) ***ve'l-ᶜādiyāt-i ḍabḥān fe'l-mūriyāt-i ḳadḥan fe'l-muġīrāt-i ṣubḥan fe-eṣerne bihi naḳᶜan fe-vesatne*** (13) ***bihi cemᶜan***[549] *ilā-āḫiri'l-āyet*. Āyāt-ı ḫamse, ᶜulemā-yı dīnden müctehidīnüñ nüfūs-ı ẕekiyye ve ḳuvve-i (14) fikriyyelerinüñ ḥarekāt u heyʾātlarına göre tefsīr buyurmuşlardur. Şol ṭāʾife ki (15) ḥaḳḳında ne şerefdür ki Ḥażret-i Rabbü'l-ᶜibād anlaruñ nüfūs-ı ḥasene ve heyʾāt-ı (16) müstaḥsenelerine ḳasem ide, *kefā bihim faẓlen.*[550] Maᶜlūm-ı kāmilüñ gerekdür ki ᶜulemādan (17) iş bu ᶜizzetle muᶜazzez olanlar şol eᶜizze-i kirām, fużalā-yı ᶜiẓām; emānet olan (18) ᶜilm-i şerīfüñ ḥamlinde kemāl-i ḥaẕāḳat ve cemāl-i ṣıyānet üzre olup ẓāhiren (19) ve bāṭınen ḥuḳūḳ-ı şerᶜi ḥimāyet ḳılup ve dāʾimā ᶜizzetle ᶜamele muteṣaddī (20) olup ḫalḳuñ iḳtidāsından ḫavfen kendü nefs-i nefīselerine sedd itdiler. (21) Ammā şol ṭāʾife ki ancaḳ ᶜilm-i ᶜaḳlīyi ᶜilm ẓann idüp naḥv ve manṭıḳ ve kelām (22) ve ḥikmet-i felāsife ile evḳat-güzār olup ᶜulūm-ı şerᶜiyyeden dūr ve muzır-ı (23) ḫurefāt ile tevaġġul birle ᶜulūm-ı dīniyyeyi ġarīb ve naḥv oḳuyup tażyīᶜ-i (24) evḳāt itdiler ki şekkle maḥv oḳuyup nefslerini maḥv itseler aᶜlā olmaz mı (25) idi?

Nitekim āyetde ẕikr olunan maḥv u naḥv ḳıṣṣāsından ḥisse-yāb olmaḳ **[72b]** (1) gerekdür. Şöyle ki bir zamānda bir ᶜālim-i fāżıl ki fenn-i naḥvda fāyıḳ ve terākib-i (2) ᶜArabiyye iᶜrābında ḥāẕıḳ idi. Berā-yı maṣlaḥat ittifāḳan bir sefīneye suvār (3) olmuş

[548] En'âm Suresi'nin 91. âyetine atıf söz konusudur. …***ḳulillāhu ṣumme ẕerhum***... (Allah de, sonra ötesini bırak.)
[549] "Nefes nefese koşanlara andolsun, sonra hızla çarparak kıvılcım saçanlara, sonra sabah vakti ansızın akın edenlere andolsun ki, böylece tozu dumana kattılar, sonra da onunla topluluğun ortasına daldılar." (Âdiyât, 100/1-2-3-4-5)
[550] "Bu onlara fazilet olarak yeter."

idi. Nā-gāh nehr ᶜalemi temevvüc idüp mesāᵓil-i naḥvdan bir muṣāḥabata ḳābil (4) kimesne murād itdi ki tefevvüc-i nehri bir miḳdār sükūn bula. Ve ol keştīde bir (5) dervīş-i dil-reşīde var idi ki zevraḳ-ı vücūdun baḥr-ı tevhīdde kerrātla (6) ġarḳ ve vücūdın merrāt ile şikeste ḳılmaġla sūd u ziyānın farḳ idüp (7) ḥāliyā ṭamāniyyet lengerin ṣalup oturmuş idi. Nā-gāh merd-i naḥvīnüñ çeşmi (8) ol dervīşe ṭūş olup ve ḥużūrına daᶜvet ḳılup didi ki; ey (9) dervīş, ᶜacabā ᶜilm-i naḥv oḳuduñ mı ve ol fenn-i şeref-fezādan zerre ẕevḳ alduñ mı? (10) Gel saña andan bir numūne gösterem, tā ki ḥalḳ-ı cānuñ ᶜömrüñde bir leẕẕet ẕevḳ (11) itmiş ola. Ol dervīş cevāb virdi ki; ey şeyḫü'l-ᶜulemā, bu ḥaḳīrüñ (12) ol ᶜilmden bī-behre ve bu saᶜādetden siyeh-çerdedür. Merd-i naḥvī çünki bildi (13) dervīş iş bu ᶜilmde cāhil ve mesāᵓil-i iᶜrābda rācildür. Hemāndem ol (14) miskīni taḫḳīr ve kendü nefsin tevḳīr sülküne sālik olup dervīşüñ (15) ᶜadem-i dānişinden iᶜrāb itmege āġāz eyleyüp didi ki; ey faḳīr-i ṣüret-ārā, (16) ḥayfā bu ᶜabā vü ḳıyafete ve ᶜaṣā-yı leṭāfete derūnuñ maᶜārif-i naḥvdan ᶜārī (17) ve ḳalbüñ leṭāᵓif-i fehvādan ḫālīdür ve bu ḳadar rūzigārda ḫilḳat-i insāndan (18) murād nedür, fehm itmeyüp ᶜömr-i ᶜazīzi hebā-yı menṣūr idüp bizüm gibi merd-i kāmil (19) ṣoḥbetinden dūr u mehcūr olmuşsın, diyü dervīşi dīl-rīş itdikde ol (20) miskīn de pā-yı ḫacālet ḳılup ***yā arżublaᶜī***[551] diyārında mekān-ı meskenet (21) medārında murāḳabe ile oturdıḳda hemān Ḥażret-i Ḳahhār-ı Muṭlaḳ Rabbü'l-Felaḳ, (22) ᶜālim-i naḥvīnüñ ṭuġyān-ı ᶜilminden ṭūfān-ı deryā numūnesin gösterüp ol (23) baḥre bir cūş u ḫurūş virdi ki ***ve hiye tecrī bihim fī-mevcin ke'l-cibāl***[552] ḥāleti (24) ẓuhūr idüp aṣḥāb-ı sefīne ᶜalāmet-i ṭūfāndan hirāsān u tirsān (25) oldılar. Ḫuṣūṣan ol ᶜālim-i naḥvī, bī-fehvā işbu ḥāleti müşāhede itdikde **[73a]** (1) lenger-i ṣabrın cūşiş kaᶜr-ı deryā yerinden ḳoparup dāmen-i ᶜaḳlı, talān-ı mevc-endāz (2) destinden ḳopup ve yelken-i tedbīrin ṣarṣar-ı rīḥ diyü çāk idüp (3) hemān girdāba düşüp şöyle enīn eyledi ki, ṣabīden eşedd idi. (4) Fe-emmā dervīş-i bāᶜiṣ, cūşiş-i baḥr-ı mükāşefede ġarḳ ve yemm-i müşāhededе (5) müstaġraḳ olup ġarḳla sāḥil-i necātı farḳ itmeyüp belki damen-i ᶜaḳlı (6) dest-i yāre ve lenger-i teslīmi Cenāb-ı Dildār'e teslīm idüp selīmü'l-bāl (7) oldı.

Pes merd-i naḥvī dervīş ḳātına varup giryān u sūzān didi ki; (8) ey merd-i ġāfil, bu ne efsürdelikdür ki bunuñ gibi maḥallde ne çeşmüñde abuñ (9) ve dilüñde ahuñ var?

[551] "… ey arz, yut…" (Hûd, 11/44)
[552] " Ve o (gemi), dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu." (Hûd, 11/42)

Meger bu ṭūfān-ı helākden bī-ḫabersin, didikde (10) dervīş-i kūşiş cevāb virdi ki; ey monlā-yı naḥvī, nolaydı ᶜilm-i naḥv oḳıyınca (11) ᶜilm-i maḥv oḳuyayduñ ki ᶜālem ṭūfān olsa maḥv olanlara helāk olmaz ki (12) helāk-ı vücūdı olmayanlara ne bīm-i helāk olsun ki, *el-muflīsu fī-emānillāh*[553]dur. (13)

Ve ey monlā nolaydı monlāyım didikde ben yoḳum ve hīç dimek maᶜnāsın fehm (14) ideydüñ. Şāyed vücūduñ zevraḳın şikeste itmiş olaydı ki (15) vücūd-ı zevraḳın kesr idenler sefīne-i ṣūret inkisārından ġam yemez.

Ve ey (16) monlā, nolaydı *ḍarabe Zeydun ᶜAmran*[554] terkībin kerrāt u merrāt iᶜrāb idince (17) bir kere *vucūdike vucūdike ẕenbun lā-yuḳāse ᶜaleyhi ẕenbun āḫer*[555] terkībin (18) iᶜrāb ideydin ki, şāyed vücūduña muṭṭaliᶜ olup anı izāle itmege meşġūl (19) ġayrılar ᶜuyūbına dilāviz itmeyeydüñ.

Ve ey monlā, nolaydı laḳṭ-ı vücūd terkībin (20) iᶜrāb ideydüñ tā ṣanᶜat-ı ḳalble vücūduñ ḥāṣılı *dū cev*[556] oldığını (21) bilüp serçe ḳuşı gibi bu iki ḥabbe-i şaᶜīre üzerine lerzān olup anuñ (22) içün girye vü zār itmeyüp belki bu maẓmūnı ezber ideydüñ:

Beyt
Pederem ravżā-yı cennet be-dū gendum be-furūḫt
Men çerā bāġ-ı cihān-rā be-cevī ne-furūşem[557]

(24) Ve ey monlā, nolaydı *eḥsene Zeydun ve ehāne ᶜAmrun ve medeḥe Bekrun ve zemme Ḫālidun*[558] terkībinde (25) efᶜāl-i erbaᶜanuñ her birin bir fāᶜile isnād idüp teksīr-i fevāᶜil idince **[73b]** (1) bu cümle efᶜāl tevḥīd-i efᶜāl silkine sālik olup Fāᶜil-i Muṭlaḳ-ı Ḥaḳīḳī'ye (2) isnād ideydüñ. Şāyed bu ḥālde fiᶜl-i ṭūfānı bi'ẕ-ẕāt Ḥażret-i Ẕāt-ı Muṭlaḳ'da (3) bilüp *iṭāᶜetehu ferżun telaṭṭufun ev cefā*[559] ve bu helāketden ṣafā sürenler (4) zümresinde dāḫil olayduñ. Ne ān ki, Ḥażret-i Celle Şānuhu irādeti (5) müteᶜalliḳ

553 "Müflisler, Allah'ın koruması altındadır."
554 "Zeyd, Amr'ı dövdü ve kerrat ve merrat terkiplerini"
555 "Senin vücudun (varlığını senden bilmen), hiçbir günahla kıyaslanamayacak derecede büyük günahtır."
556 "İki arpa tanesi"
557 "Babam cennet bahçesini iki buğdaya satmıştı, ben neden bir arpaya cihan mülkünü satmayayım?"
558 "Zeyd en güzeli yaptı, Amr ihanet etti, Bekir övdü, Halid kötüledi."
559 "Lütufta da bulunsa cefâ da etse ona itaat farzdır."

olduġı fiʿli kerīh görüp cezaʿ ve fezaʿ ve kederde olmaġla işbu (6) mażmūndan ġāfil-pesende olasın.

Beyt

Ṣafādur vādī-yi miḥnette olmaḳ ṭayf-ı yār ile
Riyāż-ı cennet içre olmadın aġyār-ı ḫār ile[560]

Ve ey monlā, egerçi (8) faṣl-ı ḥāl derāsetinde ferāsetler idüp bir miḳdār ḳıyl u ḳāle vāṣıl olmuşsın (9) ammā ne ḥāṣıl ki aṣl-ı ḥāli ṭuymayup ve üslūb-ı ḥālden ḫaberdār (10) olmayup nehc-i ḥāle sülūk itmemekle ehl-i ḥālden ḫaberdār olmamışsıñ. (11) Ve ey monlā, egerçi bāb-ı temeyyüzden girüp naṣbu'l-feres, ʿurefā miyānında firāz (12) u neṣīb ve pūy itmekle ḫaylī terlemişsiñ ammā ne fāʾide ki vācib-i mümkinden (13) temeyyüz ṣaḥrāsında semend-i hidāyete süvār olup ***leyse ke-miṯlihi şeyʾun ve[huve]'s-semīʿu'l-baṣīr***[561] (14) mefhūmun taṭbīḳde henüz ʿaraḳ-rīz olmamışsıñ.

Ve ey monlā, (15) maḥkeme-i tenāzuʿda maʿmūl-i vāḥid üzere ʿāmilinüñ tevārüdün revā görmeyüp (16) teʿvīl ü tevcīhde ḫaylī mücādele ve ʿarbede idüp bi'l-āḫere gāh evvele ve gāh āḫire (17) ḥükm idersiñ. Ammā çi sūd ki ʿarṣa-yı ʿālemde Ḥażret-i Fāʿil-i Muṭlaḳ, cümle (18) eşyāda taṣarruf idüp ***ve kelimetullāhi hiye'l-ʿulyā***[562] āyet-i kerīmesi ana el-fāʿil (19) diyü aʿlā ṣavtla nidā ider iken henüz sen her kelimāt-ı maʿmūleʾi ʿāmil ẓann (20) idüp nizāʿ idersin.

Beyt

Bakma gel çeşm-i ḥavelle ʿayn-ı vaḥdetle gözet
Tā biline saña bu ortada kimiñdür fiʿāl

Ve ey monlā, baḥṯ-i lā-yenṣurufda (22) diḳḳatler idüp vücūd-ı ʿaliyyetini māniʿ ṣarf ḳılup baʿżı kelimāt bu iki (23) ʿilletle tamāmca munṣarif olmadıġın bilüp lākin taʿrifle veya iżāfetle yine (24) taṣarrufına ḥükm idersiñ. Fe-emmā ḥayfā ki ḳāʿide-i meẕkūrda uvz-i vucūdik (25) kelimesinde icrāya mecālüñ olmadı. Yaʿnī ḥabb-ı riyāset ve ṭūl-ı emel, bu iki ʿillet-i **[74a]** (1) mehleke sende mevcūd olup Ḥaḳ yolunda tamām

[560] Şemseddîn Sivasî'ye âit olan bu beyit, Recep Toparlı'nın çalışmasında şu şekilde geçmektedir: *Sefādır vādī-yi mihnette olmak tayf-ı yār ile / Riyāz-ı cennet içre olmadın aġyār-ı gār ile* Bkz. Şemseddin Sivasî, **Dîvân**…, s. 124
[561] " ... O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O hakkıyla işiten, hakkıyla görendir." (Şûrâ, 42/11)
[562] "... Allah'ın sözüyse zaten yüceydi..." (Tevbe, 9/40)

taṣarrufa māniᶜ olduġun (2) bilmiş iken taᶜrīf-i istiᶜdād ve iżāfete isnād ile yine munṣarifler aᶜdādında (3) olmadıñ.

Ve ey monlā, vādī-yi nidāda yā fussāḳ, yā kekāᶜ ṣadāsıyla ṭoldurdıñ. (4) Diriġā ki derūnuñdan hevā-yı hüviyyet hübūb idüp şevḳle *yā Hū yā men* (5) *Hū* diyüp ḳubbe-i sineñ deff gibi dögülüp ney gibi iñilemedüñ ve bu beyt ile Mevlānā (6) Ḥāfıẓ mażmūnına maẓhar olmaduñ:

Guft
Ez-an zemān ki be-Ḥāfız resīd ṣavt-ı ḥabīb
Feżā-yi sīne zi-şevḳem henūz pur zi-ṣadāst[563]

Ve ey monlā, (8) şuᶜab-ı abdālda tekṣīr-i kelām ḳılup ḥattā *ḥānenī ḥimāru Zeydin*[564] terkībinde bedel-i (9) ġalaṭa tenezzül idüp ġalaṭ u cehlle Zeyd'i ḥimārdan bedel itdüñ ammā (10) ḥasretā ki vücūduñ şevḳinde pelās-ı aḫlāḳ-ı zemīmeñi aṭlas-ı evṣāf-ı (11) ḥamīdeye bārī ġalaṭ-ı iᶜtisār ile tebdīle meyl idmedüñ. ***yubeddilullāhu*** (12) ***seyyiᵓātihim ḥesenāt***[565] ᶜumūmunda ne olaydı dāḫil olayduñ?

Çünki (13) monlā-yı naḥvī ᶜilmine maġrūr olup dervīşe cefā itdi ise lā-cerem (14) Ḥażret-i Ḳahhār'a ḫoş gelmeyüp bahāne-i ṭūfān ile dervīş lisānından elzām (15) efḥām idüp ḥālin bildirdi. Maᶜlūm oldı ki Ḥażret-i Ḥakīm-i Muṭlaḳ'uñ (16) hīç bir ferdüñ, *kāᵓinen men kāne,*[566] kemāli kendü nefsine isnād itmege ***ve mā bikum min-niᶜmetin*** (17) ***fe-minellāh***[567] maẓmūnunca rıżā-yı şerīfi olmaya. Eger bende kibr ü ġurūr ve ᶜucb-i (18) mūcibi'ṣ-ṣübūr vādīsine dūş olsa anı dest-i ġayretle cāh-ı meẕellete (19) ṣalar. *Fe-neᶜūẕu billāhi min-fitneti'l-kibri ve'l-ġurūr ve min-mekri'ş-şeyṭāni'l-maġrūr*[568]

563 "Hâfız'a sevgilinin sesi ulaştığından beri; gönül fezâsı, şevkimden, hâlâ o sesle dolu."
564 "Hatta Zeyd'in eşeği bana ihanet etti."
565 "... Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir..." (Furkân, 25/70)
566 "Kim olursa olsun"
567 "Size ulaşan her nimet Allah'tandır..." (Nahl, 16/53)
568 "Kibir ve gururun fitnesinden, mağrur şeytanın hilelerinden Allah'a sığınırım."

(19) Meşnevī

Bend gusil bāşī āzād ey puser

Çend bāşī bend-i sīm u bend-i zer

(22) Yaᶜnī bend-i dünyāyı kes ve azād ol ey oġul, niçe vaḳta dek sīm ü zere bende olursun (23) ey bī-izᶜān ġāfil insān ve ey keşīrü's-sehv ve'l-nisyān.

Bu beyt māḳabli içün (24) faṣldur. *Ve ẕukire fi'l-meᶜānī ve huve en lā-yekūne beyne kelāmeyni'l-muteġāyireyni cihetun cāmiᶜatun* (25) *ḳuddira beynehumā kelāmun āḫeru li-yūcide munāsebeten tāmmeten ve lemā kāne beyānu ḥāli'l-murşidi ve lā-yeᶜlemuhu'l-* **[74b]** (1) *avām feḥtāce beyānu ḥālihi fe-ḳāle irşāden li-ṣıbyāni'ş-şerīᶜati ve teᶜlīmen li-etfāli'ṭ-ṭarīḳati* (2) *bend bu'gsil kema ḳālellāhu Teᶜālā fī-ḥadīṯ-i ḳudsī* ***ya Aḥmedu lā-tekun ke'ş-ṣabiyyi*** (3) ***fe-innehu iẕā naẕara ile'l-ebyaż'i ve'l-aḥmeri aḥabbehu*** *ve ḳāle* ***ed-dunyā ḳanṭaratun feᶜburūhā*** (4) ***ve lā-tuᶜammirūhā***[569] Bu maḳāmda Ḥāfız ne ḫūb buyurmuşlar:

Guft

Ḥużūrī ger hemī ḫᵛāhī ez-ū ġāᵓib me-şev Ḥāfıẓ

Metā mā-telḳā men tehvā daᶜi'dunyā ve ehmilhā[570]

(6) İşte ᶜilm-i meᶜānīce buña faṣl u vaṣl dirler. Ammā ᶜinde'l-meşāyīḫ faṣluñ üç (7) derecesi vardur. Evvelā dünyā vü āḫiretden münfaṣıl olmaġa ıṭlāk olunur. *Kemā* (8) *ḳāle'ş-Şeyḫu'l-islām ve huve ᶜalā-ṣelāṯu derecāt el-evvelī el-infiṣālu huve şarṭu'l-ittiṣāli* (9) *ve huve'l-infiṣālu ᶜani'l-kevneyni aᶜnī bi'nfiṣāli naẕarike ileyhimā ve infiṣāli* (10) *tevḳufike ᶜaleyhimā ve mubālātike bihimā*[571] Nitekim Şeyḫ Şiblī ḥażretler[in]den

[569] "Meâni ilminde zikredilir ve o kelam-ı muteğayyirenin arasında cihet-i câmia olmadığı için aralarına bir başka kelâmı koymakla aralarında tam münasebet bulunur. Mürşidin hâlinin beyânı oldu. Âvam bunu bilmez, hâlinin beyana ihtiyacı var. Şerî'at çocuklarını irşat ve tarîkat tıfıllarını ta'lim için *bend-i dünyayı kes* der. Allah Teâlâ'nın Hadis-i Kudsî'de buyurduğu gibi: ***Ey Ahmed, sakın çocuklar gibi olma. Zira onlar beyazı görür, onu ister; kırmızıyı görür, onu ister.*** Ve şöyle buyurur: ***Dünya bir köprüdür, o köprüyü geçin ama onu imar etmeyin.***"

[570] "Hâfız, dâimî bir huzura ermek, sevgiliye vâsıl olmak istiyorsan ondan gâfil olma. Sevdiğine ulaşınca da artık dünyayı bırak, âlemi terk et." Tercüme için bkz. Abdulbaki Gölpınarlı, **Hâfız Dîvânı**, MEB Yay., İstanbul 1992, s. 2.

[571] "Şeyhü'l-islam'ın dediği gibi: *Faslın üç mertebesi vardır. Birincisi, dünyâ ve âhirete olan nazar ve iltifatını munfasıl kılmaktır. Her ikisinden de kurtulup maksudun bi'z-zâtı bulmaktır.*"

suʾāl olundı ki, (11) ʿAbdüñ Ḥaḳḳ'a viṣāline menzili ne miḳdārdur? Buyurdılar ki, *ḫaṭveteyn*[572]indür ki (12) murād terk-i kevneyndür.

Beyt

Reh-rā dū kām guftend

Zīrā ki fasl-ı merḥalest[573]

(13) *Veʾs-sānī infiṣālun ʿan-ruʾyeti'l-infiṣāl*[574] Yaʿnī dünyā ve āḫiretden (14) munfaṣıl olmaġı görmek baḳiyye-i vücūdı müşʿir olur. Ve daḫı dīde-i şühūdunda (15) dünyā ve āḫiretüñ merġūb u muʿazzez olmasını meẕkūr olur ki bu ikisi fānī (16) ve ʿadem göresin ve bāḳī ve daʾim anı bilesin ve ḫālis teveccühi bilā-ʿillet aña (17) ḳılasın.

Veʾs-sāliṯu el-infiṣālu ʿani'l-ittiṣāli[575] Bu ittiṣāl budur ki şeyʾeyn-i (18) müteġāyireynüñ biri birine ulaşmasına dirler. Ve Cenāb-ı Eḥādiyyet münezzehdür ki (19) bir şeyʾ aña ulaşa veya bir şeyʾ andan munfaṣıl ola. Ve muḥālldür ki ḥādiṯ ḳadīme (20) müḳārin ola ve ḥudūṯ ḳıdem ile ictimāʿ ḳıla. İttiṣāl ve infiṣāl sālik (21) naẕarına nisbet vücūd-ı ġayr, mütevehhim eylediginedür. Ol vaḳtde ki iṯneyniyyet (22) ve ġayriyyeti fānī ola, ʿayn-ı vaḥdet ẓuhūra gelür ve anı yine nūr-ı tevhīd ile (23) müşāhede ḳılur. Pes vāṣıl-ı Ḥaḳ olur.

Beyt

Men be-yaḳīnem cuz ū hīç nīst

Tā ne-gūyī be-gumān dīdeem

Bā tu çi gūyem ki çunīn ü çunān

Ki ne çunīn u ne çunān [dīdeem][576]

Bu faṣl maʿlūmuñ oldıysa vaṣlı daḫı bil. Saña maʿlūm **[75a]** (1) olsun ki; sālik, bidāyet-i ḥālinde kendüyi Ḥażret-i Eḥadiyyet'den firḳat u hicretde (2) tevehhüm eyler. Zīrā ki

572 "iki adım"
573 "Yola, iki adımdır, dediler; o da merhalenin faslıdır."
574 "İkincisi, infisalin ru'yetinden infisaldir."
575 Üçüncüsü, ittisalin zahmetinden kurtulup infisale ulaşmaktır."
576 "Biliyorum ki ondan başka hiçbir şey yoktur. Sakın zan ve şüphe ile gördüm deme! Sana ne söyleyim ki öyle ya da böyledir. Ne öyle gördüm ne de böyle" Beyitler ve tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**,…, s. 467.

taᶜayyün ve beşeriyyeti aña ḥicābdur. Pes mertebe-i keşretden ve ᶜālem-i beşeriyyetden (3) Ḫalīl-āsā ***lā-uḥibbu'l-afilīn***[577] diyüp ***innī veccehtu vechiye li'lleẕī fatara's-semāvāti*** (4) ***ve'l-arḍ***[578] feḥvāsı üzre kendü mertebesinden güẕerān ḳıldıḳda (5) evvelā ᶜilmī ve şühūdī Ḥaḳḳ'a vāṣıl olur. *Kemā ḳāle İbn ᶜAṭā vuṣūluke ilallāhi* (6) *vuṣulu'l-ᶜilmi bihi ve illā fecullu rabbinā en yettaṣile bihi şeyᵓun ev yetteṣile huve bi-şeyᵓin kemā ḳāle'ş-Şeyḫu* (7) *fi'l-Futūḥāti muḫbiren ᶜan-hāẕe'l-viṣāli enne'l-Ḥaḳḳa lā-yeḳbelu vaṣlete'l-infiṣāli* (8) *fe'l-Ḥaḳḳu maᶜa'l-kevnī fi'l-vaṣli dāᵓimen ve huve ḳavluhu Teᶜālā* ***ve huve maᶜakum eynemā kuntum*** *ey ᶜalā-* (9) *eyyi ḥāl kuntum min-ᶜadem-i vucūdi ve keyfiyāti fe-hakeẕā huve fī-nefsi'l-emri ve'lleẕī* (10) *yeḥṣulu li-ehli'l-ᶜināyeti min-ehlillāhi en yekşifallāhu ᶜan-baṣāᵓirihim ḥattā* (11) *yeşhedū hāẕihi'l-maᶜiyyeh ve ẕālike'l-muᶜabber ᶜanhu bi'l-vaṣl aᶜnī şuhūd hāẕe'l-ᶜārifu* (12) *ittaṣale'l-maᶜrūfu şuhūdu mā huve'l-emru ᶜaleyhi felā-yumkinu en yuḳbele hāẕe'l-vaṣlu* (13) *faṣlen kemā lā-yenḳelibu'l-ᶜilmu cehlen fe-hāẕā yā aḫī maᶜna'l-vaṣli ᶜinde'ṭ-ṭāᵓifeti*[579] (14)

Beyt

Ger be-cehl āᵓīm ān zindān-i ūst
V'er be-ᶜilm āᵓīm ān eyvān-i ūst[580]

Der-be-ḫışm u ceng ᶜaks-i ḳahr-i ū
V'er be-ṣulḥ u ᶜuẕr ᶜaks-i mihr-i ū[581]

İttiṣāl-i bī-tekeyyuf bī-ḳıyās
Hest rebbu'n-nāsrā bā-cān-i nās[582]

---

577 "Kaybolup gidenleri sevmem." (En'âm, 6/76)

578 "Ben Hakk'a yönelen birisi olarak yüzümü, yeri ve gökleri yaratan Allah'ın zâtına döndürdüm..." (En-âm, 6/79)

579 "İbn Ata'nın şöyle dediği gibi: *Senin Allah Teâlâ'ya vaslın O'nu bilmekle olur. Bunun dışında Allah'la bir şeyin vuslatı ve Allah'ın bir şeyle vuslatı olamaz.* Şeyh, Fütuhât'ta bu visâl üzerine haber verdi ve şöyle dedi: *Hak, infisal ve vuslatını kabul eylemez çünkü Hak, kevn ile dâima vâsl hâlindedir. Zira her mümkünü'l-vücûdun kıyamı vacib'ül-vücud iledir. Eğer bir mevcud vacibü'l-vücudsuz tasavvur olunsa bu ma'dûmdur. Zira, Allah u Teâlâ,* ***Her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir****, buyuruyor. Yani alâeyyi hâl ademden ve vücûddan ve keyfiyyetlerden her ne keyfiyyetde olsanız demektir. Nefsü'l-emrde olan budur. Ve şol nesne ki ehlullahtan ehl-i inâyet için hâsıl olur ki, ol bunların basîretlerinden hicâb keşf olup hatta bunlar bu maiyyeti müşahede kılmaktır. Bu müşâhededir ki vasl ile ta'bîr olunur. Yani ârifin şühûdu ma'rûfa muttasıl oldu demek olur. Pes bu vasl mümkün değildir ki fasl kabul ede. Nitekim ilim cehle münkalib olmadığı gibi. Ey ahî, meşâyih katında vuslatdan murat budur."* Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**, … s. 467-469.

580 "Cehâlete gelirsek, onun zindanıdır; ilme gelirsek, onun bağı ve köşküdür."

581 "Kızıp savaşmamız kahrının yansımasıdır, barışıp özür dilememiz muhabbetinin yansımasıdır."

582 "İnsanların canlarıyla Rab arasında keyfiyetsiz, kıyasa sığmaz bir kavuşma vardır."

Mā kiīm ender-cihān-i hīç hīç
Çun elif ū ḫud ne-dāred hīç hīç[583]

Pes mütenebbih ol ki nefsü'l-emr (18) de olan budur ve şol nesne ki ehlullāhdan ᶜināyet içün (19) ḥāṣıl olur ki ol bunlaruñ baṣīretlerinden ḥicāb-keşf olup ḥattā (20) bunlar bu maᶜiyyeti müşāhede ḳılmaḳdur. Ve bu müşāhededür ki vaṣlla taᶜbīr olunur. (21) Yaᶜnī ᶜārifüñ şühūdı maᶜrūfa *ᶜalā mā huve'l-emr ᶜaleyhi* muttaṣıl oldı dimek (22) olur. Pes bu vaṣl mümkin degüldür ki faṣl ḳabūl ide; nitekim ᶜilm cehle münḳalib (23) olmadığı gibi. Meşāyiḫ-i kibār ḳatında vuṣlatdan murad budur.

Beyt
Ān yār ᶜayn-ı māest ne ez-rūy-i ittiṣāl
Īn ḫāne pur zi-dūst velīkin ne ez-ḥulūl[584]

Bundan soñra ittiṣāl-i vucūd didikleri ᶜabdüñ fenāsından **[75b]** (1) ᶜibāretdür. *Kemā ḳāle Şeyḫu'l-islām ittiṣālu'l-vucūdi huve'l-ittiṣālu lā-yudreku* (2) *minhu naᶜtun ve lā-miḳdārun illā ismun ve lemḥun ileyhi muşārun*[585] Ve bu ittiṣālüñ naᶜtı ve miḳdārı (3) idrāk olunmaz. Zīrā naᶜt, iṣneyniyyeti iḳtiżā ider ve maḳām-ı vaḥdet iṣneyniyyet (4) ḳabūl eylemez ve Ḥażret-i Eḥadiyyet'e ġayr vāṣıl olmaz. *Ve'l-fānī fīhā fānin fi'l-ezeli* (5) *ve'l-bāḳī bāḳin lem-yezeli*[586]

Beyt
An çi guftem cümle bāz zi-āyedet

Ḳavl-i ᶜārif nīst ez-taḳlīd u ẓan
Maḥż-ı taḥḳīḳ ü yaḳīn est [īn suḫan][587]

---

583 "Bu hiç olan âlemde biz kimiz? Elif gibiyiz; elifin ise aslında hiçbir şeyi yoktur." Bu beyitteki *cihān-ı hīç hīç* ifadesi Minhâcu'l-Fukarâ'da *cihān-ı pīç pīç* şeklindedir. Bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**, … s. 468.
584 "O yâr bizimle aynıdır ve bu ittisal sebebiyle değildir. Bu hane dost ile doludur fakat hülûldan dolayı değil."
585 "Şeyhü'l-islâm'ın dediği gibi: *İttisal-i vücud, değeri idrak olunamaz Bir ittisaldir. Fenâ fillâh'tan ibârettir, na'tı ve miktarı idrak olunamaz.*"
586 "Fânî olan, ezelden beri fânîdir; bâkî olan, sonsuza kadar bâkîdir."
587 "Bu söylediklerimin hepsi gerçekleşir. Arifin sözü taklit ve zan değildir. Bu söz hakîkatin ve yakînin ta kendisidir." Bu beyitler için ayrıca bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**, … s. 470.

vallāhu yeḳūlu'l-ḥaḳḳa (7) *ve huve yehdī ile'l-vuṣūli*[588] Baᶜdeẕā *bend bu'gsil* kelāmı ehl-i tecrīdi beyāndur. (8)

İmdi naẓar idelüm mücerred ile müteᵓehhil olanları ve nikāḥ ile tecrīdüñ esrārını (9) ve miyānlarında olan aḥvālleri. Şöyle ki, Ebū Ümāme ḥażretleri bu ḥadīṯ-i (10) şerīfi Ḥażret-i Resūl-i Ekrem'den rivāyet buyururlar: *Ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (11) ***inna eġbeṭe evliyāᵓī ᶜindi le-muᵓminun ḫafīfu'l-ḥāẕi ẕūhaẕẕin mine'ṣ-ṣalāti*** (12) ***eḥsene ᶜibādete Rabbihi ve aṭāᶜahu fi's-sirri ve kāne ġāmiżen fi'n-nāsi lā-yuşāru*** (13) ***ileyhi bi'l-eṣābiᶜi ve kāne rizḳuhu kefāfen ḳaṣabera ᶜalā-ẕālike ṯumme neḳade bi-yedihi feḳālet*** (14) ***ᶜacilet meniyyeten ḳallet bevākīhi ve ḳalle turāṯuhu***[589] *eġbeṭe* efḍal-i tafḍīldür *ġaṭabuhu*dan, (15) mefᶜūl maᶜnāsınadur. Ṣıḥāḥ-ı Cevherī'de dirler: Fülān ḫafīfu'l-ḥāẕ (16) dirler, ey *ḫafīfu'ẓ-ẓuhr* maᶜnāsı virirler. Yaᶜnī *men leyse lehu ᶜıyālun ve keṯretun* (17) *eşġāl*[590] dimek olur. Ve taḳdīr-i kelām: Taḥḳīḳen benüm ᶜindümde aḥibbā vü enṣārımuñ (18) ḥāl yönünden maḳbūl u aḥseni şol müᵓmīndür ki anuñ ehl-i ᶜıyyāli (19) ve keṯret-i işġāli olmaya ve ṣalāt u ᶜibādetden ḥaẓẓ ṣāḥibi ola. Vācib (20) Teᶜālā'nuñ ᶜibādetini güzel ḳıla ve aña sırrında ve bāṭınında muṭīᶜ ola ve nās (21) miyānında ġāmıż ola. Yaᶜnī mestūr ola ve müşārun ileyh bi'l-benān olmaya (22) ve rızḳı daḫı kefāf miḳdārı ola ve anuñ üzerine ṣabr ḳıla.

Ṯumme neḳade (23) *bi-yedihi neḳade* dāl-ı muhmele ile de ve rā-ı muhmele ile de rivāyetdür. İki vech (24) üzre burada maᶜnāsı barmaḳların barmaklarına urmaḳdur. Bu da bir şeyᵓe (25) taᶜaccübden ḥāṣıl olur veyāḫud bir şeyᵓe ġāyet ile güzel görmeden veya **[76a]** (1) iẓhār-ı ṭarab ve sürūr ḳılmadan nāşī olur. Pes rivāyetdür ki bu ḥīnde (2) Ḥażret-i Risālet, yed-i ᶜālīlerin biri birine urdı; ḥattā anuñ ṣavtı (3) istimāᶜ olundı. Yaᶜnī bu gūne kimselerüñ ḥüsn-i ḥāline taᶜaccüb idüp iẓhār-ı (4) ṭarab ḳıldı. Andan ṣoñra buyurdı ki; ***Aġbeṭ-i evliyā daḫı ol kimselerdür ki*** (5) ***anlaruñ meniyyesi taᶜcīl oluna. Yaᶜnī mevti āsān u sehl ola. Zīrā ekṯer-i*** (6) ***nāsuñ mevti güç olması ehl ü ᶜıyyāla ve***

[588] "Allah doğruyu söyler ve hidâyete eriştiren ancak O'dur."
[589] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *Benim nezdimde en fazla gıpta edilen kişi mü'minler arasında hafifu'l-haz olandır. Namaz kılar, Rabbine en güzel şekilde ibadet eder. İbadetini gizlemeye çalışır. Tanıyanı azdır, meşhur değildir, parmakla gösterilmez. Rızkı yetecek kadardır. Buna da sabreder.* Sonra parmaklarını birbirine vurarak şöyle buyurdu*: Ölümü hızlı olur. Arkasından ağlayanı az, mirası da fazla değildir.*"
[590] "Ailesi olmayanın meşguliyeti de çok olmaz."

esbāb u māla ʿalāḳası (7) ***oldıġı içündür. Bakiyyeleri daḫı ḳalīl ola ve mīzānı daḫı ḳalīl ola.***[591] Bu (8) ḥadīṯ-i şerīf mücerred olanlaruñ fażīletlerini beyāndur. Ammā tecrīdüñ zamānı (9) ve teʾehhülüñ āvānı vardur. Muḥaḳḳıḳ olanlar maṣlaḥat-ı vaḳti eger tecrī[d]de bulurlar (10) ise mütecerrid olurlar ve eger teʾehhülde bilürler ise tezevvüc ḳılurlar. Mā-ḥaṣal (11) vaḳtüñ ḥükmi niçe iḳtiżā iderse añā göre ʿāmil olurlar. *Ḳīle li-baʿżi'l-fuḳarāʾi* (12) *lim lā-tezevvecu ḳāle el-merʾetu lā-teṣluḥu illā li'r-ricāli ve enā beleġtu mebleġe'r-ricāli* (13) *fe-keyfe etezevvec*[592]

Naẓm

Didi bir kimse bir pīre gel evlen

Didi ol daḫı bāliġ olmadım ben

Velīlige yetince bāliġ olur

Velīlik olmasa oġlanlıḳ olur

Neşr: Sulṭān-ı ʿĀrifīn Bāyezīd ḥażretlerine ibtidā-yı (16) ḥālinde bir kimse didi ki; *lima lā-tetezevvec yā şeyḫu ḳāle lev-isteṭaʿtu ṭallaḳtu nefsī.*[593] (17) İşte sālik kendüyi azād ḳılmaḳ, salṭanat-ı ʿazīme ve niʿmet-i cesīmeye vāṣıl (18) ḳılmaḳdur:

Nazm

Mucerredī be-ḥaḳīḳat ʿaẓīm salṭanātest

Zi-men şinev ten-i āzād-i hʿīş bende me-sāz[594]

Eger suʾāl olunursa ki, nikāḥ sünnet-i Resūl'dür. (20) Nitekim buyurur ***en-nikāḥu sunnetī ve men raġibe ʿan-sunnetī fe-leyse minnī***[595] teveccühle (21) tecerrüde mesāġ vardur. Cevāb budur ki; iḫbār-ı Nebevī ve āṯār-ı Ḥażret-i Muṣṭafā (22) ṭarafınuñ bile ḥaḳḳında vāḳiʿ olup bu iki nevʿüñ fażīletini beyān buyurmuşlardur. (23) Fe izā kāne ke-ẕālik, sāliküñ dīnine ve sülūkuna her ḳanḳı cānib enfaʿ (24) u evlā olursa anı ihtiyār itmek gerekdür. Zīrā nikāḥ, ekṯer-i ehl-i sünnet (25) ʿindinde farż-ı kifāyedür. Anuñ terkiyle müʾmīn āṯim olmaz. Ammā tezevvüce istiṭāʿati **[76b]** (1) olan kimseye bundan enfaʿ bir şeyʾ olmaz. Cümleden biri başarı muḥarremātdan (2) ġaḍḍ eyler ve fürūcı zinādan maḥṣūn eyler. Nitekim Ḥażret-i Risālet, cemāʿat-i (3) şübbāna ḫiṭāb idüp

---

[591] (Tirmizî, Zühd/35)

[592] "Dervişlerden bazılarına, *Niçin evlenmiyorsun*, diye sorulduğunda şöyle cevap vermişlerdir: Kadınların ıslahı, adam işidir. Ben henüz gerçek adam seviyesine gelmedim ki evleneyim."

[593] "*Ey şeyh, niçin evlenmiyorsun*, dediklerinde; *ben nefsimi boşamaya çalışırken nasıl evlenebilirim*, dedi."

[594] "Bekarlık, gerçekten büyük bir saltanattır; dinle benden, özgür bedenini kendin köle yapma."

[595] "Nikah benim sünnetimdir. Kim sünnetimden yüz çevirirse benim yolum üzere değildir. (İbn Mâce, Nikâh/1))

buyururlar: ***Yā maᶜşere'ş-şebābi men isteṭāᶜe min-kumu'l-bāᵓete*** (4) ***felyetezevvec fe-innehu aġażżu li'l-başari ve eḥsenu li'l-ferci ve men lem-yesteṭāᶜ fe-ᶜaleyhi*** (5) ***bi'ş-şavmi fe-innehu lehu vicāᵓun***[596]

Beyt

Şehvet ez-ḫurden buved kem kun zi-ḫᵛer

Yā nikāḥī kun gurīzān şev zi-şer[597]

Bu kelimāt-ı ṭayyībe esīr-i ekl ü şürb ve leẕẕāt-ı (7) cismāniyye ve maẓhar-ı teveḳān olan kimselere göredür. Ammā şol kimseler ki (8) şehevātdan berī ola ve efkār-ı kārdan kendüyi ᶜārī ḳıla, anlar fī-nefsü'l-emr (9) eger mücerred olsun ve eger tezevvüc ḳılsun iki ḥālde bile memdūḥlardur; (10) ᶜuzūbet anlara żarar virmez. ᶜĪsā ve Yaḥyā meşrebinde olanlardur. (11) Nitekim Ḥaḳ Teᶜālā ḥażretleri Yaḥyā'yı Kelām-ı Mecīd'inde ***ve seyyiden ve ḥaṣūran [ve nebiyyen] mine's-sāliḥīn***[598] (12) ile taᶜrīf ve medḥ buyurdı. *ḥaṣūr,* şehevātdan nefsini (13) ḥabs eylemekde mübālaġa idici dimekdür. Nitekim ehl-i tefsīr buyurdılar ki, (14) *el-ḥaṣūr men lā-yeᵓtī nisāᵓe meᶜa'l-ḳudreti.* Yaᶜnī cimāᶜa ḳādir iken ve şehevāt-ı (15) nefs anda daḫı var iken nefsini şehevātdan ḥabs u ẓabṭ idici (16) dimekdür. Pes nefsi muḥarremātdan żabṭa ḳādir ola, aña, fī-zamāninā, ḫafīfü'l-ḥāẕ (17) olmaḳ evlādur. *Kemā ḳāle'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām* ***ḫayrukum baᶜde'l-miᵓeteyni ḫafīfu'l-ḥāẕi*** (18) ***ḳālū ve mā ḫafīfu'l-ḥāẕi yā Resūlallāh ḳāle men lā-ehle lehu ve men lā-*** (19) ***velede lehu*** *ve ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***yeᵓtī nale'n-nāsi zemānun helāhu'r-reculi ᶜalā-yedi*** (20) ***zevcetihi ve evlādihi yuᶜayyirūnehu bi'l-faḳri ve yukellifūnehu mā lā-yuṭīḳu fe-yedḫul el-meẕāhibe*** (21) ***elletī yuẕhibu fīhā dīnuhu fe-yehleke fe fī-ẕālike'l-vaḳtu ḫalleti'l-ᶜuzūbetuh***[599]

Ḥuẕeyfe-i (22) Merᶜāşī buyururlar ki, *lev-ḫuyyire reculun beyne en yuḍrebe ᶜunuḳuhu ve beyne en* (23) *yetezevvece fī-zemāni'l-fitneti lāḫtāre ḍarbe ᶜunuḳihi ᶜalā-tezevvuci*

---

596 "Ey Gençler! Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin, çünkü evlilik gözü harama bakmaktan korur. Fereci zinadan alıkoyar. Evlenmeye gücü yetmeyen de oruç tutsun çünkü orucun şehveti kıran bir gücü vardır."

597 "Şehvet yemeden olur, az ye; veya bir kadınla nikâhlan da kötülükten kaç."

598 "... Efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber..." (Âl-i İmrân, 3/39)

599 "Nebi aleyhi's-selamın buyurduğu gibi: ***İki yüz yıl sonra ümmetimin en hayırlısı Hafifu'l-Haz olandır.*** **O'na,** ***Hafifu'l-Haz nedir ya Resulullah*****, diye sorulunca şöyle buyurdu:** ***Hanımı ve çocuğu olmayan kimse demektir*** (Keşfü'l-Hafâ, I/1235; Şuabu'l-Îmân, XII/9867))**.** Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: ***Ümmetimin üzerine öyle bir zaman gelecek ki, o zamanda kişinin helâkı, hanımı ve evlâdının elinden olur. Sen fakirsin, sende iş yok; diye ayıplarlar. Onu, altından kalkamayacağı şeye iterler. O da mahcup olur. Sırf mahcup olduğunu gidermek için öyle yollara girer ki dini gider ve oracıkta helak olur; ama bekar olan kişi, işte bu felaket ve cehaletlerden emin olur.****"**

imrāʾetin fī-ẕālike'l-vaḳti (24) *ḫayrun lehu.*[600] Şāriḥü'l-Ḥikem Nifferī bu kelāmınuñ şerḥinde dir ki, *fe-in* (25) *ḳulte lima ḳāle Ḥuẕeyfetun ke-ẕālike ḳulnā li-enne emre't-tezevvuci yuʾeddī ilā-iktisābi'l-* **[77a]** (1) *ḥarāmi ve irtikābi'l-aṣāmi fī-zemāni'l-fitneti ve ḍarbi'l-ʿunuḳi eḥsenu ḥālen* (2) *ve eḥmedu ʿāḳibeten mine't-taʿarruḍi li-irtikābi'l-ḥarāmi.*[601] Bu zen ḳısmı ʿayn-ı fitnedür. (3) Anuñ içün Ḥażret-i Risālet bunlardan taḥzīr idüp buyururlar: ***İnne*** (4) ***eḫvefe mā-eḫāfu ʿaleykum baʿdī fitnete'n-nisāʾi fetteḳu'n-nisāʾe.***[602] Ve bu mażmūnda (5) bir ḥadīṯ daḫı, ***mā-terektu baʿdī eḍarru fitneten ʿale'r-ricāli mine'n-nisāʾi.***[603] Bunlaruñ (6) keydi şeyṭāndan aʿẓamdur: ***İnne keyde kunna ʿaẓimā ve inne keyde'ş-şeyṭāni kāne*** (7) ***ża ʿīfā.***[604] Añun içün baʿżı ḥükemā dirler ki, *muʿālecetu'l-ʿuzūbeti eshelu* (8) *min-muʿāleceti'n-nisāʾi.*[605]

Ey aḫī, eger nikāḥuñ feżāʾilin şerh eylesem bu kitāba ṣıġmaz. (9) Bu miḳdār ile fevāʾid-i ṣūriyyesine ḳanāʿat ḳıl. Pes bir miḳdār daḫı (10) esrārını beyān idelüm ki herkes esrār-ı nikāḥa vāḳıf degüldür. Meger şol (11) ʿārif ki vāriṯ-i ekmel-i Ḥażret-i Muḥammed ʿaleyhi's-selāmdur. Pes ol Sulṭān-ı (12) Kāʾināt ve Ekmel-i Mevcūdāt ḥażretleri buyururlar ki, ***Ḥubbebe ileyye min-dunyākum ṯelaṯun*** (13) ***en-nisāʾu ve ṭayyebu'r-rāʾiḥati ve ḳurretu ʿaynī fi'ṣ-ṣalāt.***[606] Muḥabbet-i nisāyı rāyiḥa-yı (14) ṭayyībe üzerine ve ṣalātda olan nūr-ı dīde üzerine taḳdīm eylemesinde (15) sır budur ki; nisāʾ, insānuñ aṣl-ı fıṭratda cüzʾüdür. Belki bi-ʿitibārü'l-ḥaḳīḳat (16) recülüñ ʿaynıdur. Pes küllüñ cüzʾe muḥabbeti sāʾir eşyāya muḥabbetinden ziyādedür. Pes (17) ol Ḥażret'üñ nisāya muḥabbeti gūyā kendü cüzʾüne belki ʿaynına muḥabbeti gibidür. Ve ʿaḳl-ı (18) küllüñ ṭabīʿat-ı külle ve nefs-i külle iştiyāḳı gibidür. Bu esrārı Şeyḫ ḥażretleri (19) Faṣṣ-ı Ferdiyye'de kemāliyle tevżīḥ buyurmuşlardur. Ol faṣṣda olan kelimāt-ı ṭayyibelerindendir: (20) *Kemā ḳāle ve lemmā eḥabbe'reculu'l-merʾate ṭalebe'l-vaṣleti elletī tekūnu fi'l-meḥabbeti* (21) *felem tekun fī-ṣūreti'n-nisāʾi'l-ʿanṣıriyyeti eʿẓamu*

---

[600] "Kişi fitne vaktinde boynunun vurulması ve evlilik arasında bırakılsaydı, boynunun vurulması bir kadınla evlendirilmesinden daha hayırlıydı."
[601] "Huzeyfe'nin neden böyle dediği sorulursa deriz ki, fitne devrinde evlilik insanı günaha ve harama götürür. Boynunun vurulması günah ve haramdan daha iyi bir hâl ve daha iyi bir sondur."
[602] "Benden sonra, benim sizin üzerinize olan korkum, kadın fitnesidir. Kadınlardan sakının."
[603] "Benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne sebebi bırakmadım." (Buhârî, Nikâh/17; Müslim, Zikir/26)
[604] "Şüphesiz onların hileleri şeytanın hilelerinden büyüktür."
[605] "Bekarlıkla mücadele, kadınlarla mücadeleden daha kolaydır."
[606] "Bana sizin dünyanızdan üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözümün nûru namaz." (Nesâî, İşâretü'n-nisâ/1)

vaṣletun mine'l-cimāᶜi ve li-hāẕā eḥabbe (22) *Resūlallāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem en-nisāᵓe li-kemāli şuhūdi'l-ḥaḳḳi fe-bihinne iẕ lā-yuşāhedu'l-ḥaḳḳu* (23) *mucerreden ᶜani'l-meẕāhiri ebeden fe-innallāhe bi'ẕ-ẕāti ġaniyyun ᶜani'l-ᶜālemīn*[607] Pes (24) öyle olıcaḳ enbiyā vü evliyā, Ḥaḳ müşāhede ḳılsalar ekṣer min-ḥayṣü'l-meẕāhir (25) müşāhede ḳılurlar ve her ne ḳadar ḥussān u mullāḥa naẓar itseler anlaruñ mürāyā-yı **[77b]** (1) vücūdunda ḥüsn ü tecellī-yi Ḥaḳḳ'ı görürler: *Kemā ḳāle İbnu'l-Fārıż*

Şiᶜr

Ve kullu melīḥin ḥusnuhu min-cemālihā

Muᶜārun lehu bel husnu kulle melīḥatin[608]

Yaᶜnī her (3) ᶜārif-i billāh, cemāl-i muṭlaḳı cemāl-i muḳayyededе müşāhede ḳılur ve anı pertevi tecellī-yi (4) Ḥaḳ bulur. *Kemā ḳāle Mevlānā* ***innehunne yeġlibne'l-ᶜāḳilu ve yeġlibuhunne'l-cāhilu***[609] ḥadiṣ-i (5) şerīfinüñ tefsīrinde buyururlar ki,

[Beyt]

Pertev-i Ḥaḳḳest ān maᶜşūḳ nī

Ḫālıḳest ān gūyiyā maḫlūḳ nī[610]

Geh tu-rā gūyed zi-mestī bu'l-hasen

Yā ṣeġīre's-sīn yā reṭbu'l-beden[611]

(7) *Fe-men eḥabbe'n-nisāᵓe ᶜalā-hāẕe'l-ḥaddi mine'l-maᶜrifeti ve'l-ᶜilmi bi-ḥaḳīḳati'l-maḥbūbi* (8) *ve innehu erāhu fe-huve eḥabballāh min-hayṣu'l-ḥaḳīḳat ve men eḥabbehunne ᶜalā-cīheti'ş-şehveti'ṭ-ṭabīᶜiyyeti* (9) *kānet ṣūreten bilā-rūḥ ve in kānet tilke'ṣ-ṣūreti* (10) *fī-nefsi'l-emri ẕāt-i rūḥin lakinnehā ġayr-i meşhūdetin ey ġayr-i maᶜlūmetin kemā ḳāle Ṣadru'd-dīn-i* (11) *Ḳonevī fī-İᶜcāzu'l-Beyān ḥikāyeten ᶜan-şeyḫihi ḳāle şeyḫī ve imāmī men teḥaḳḳaḳe bi'l-kemāli* (12) *mestaᶜmele ḳuvveten min-ḳivāhu illā fīmā ḫalaḳte lehu ve inne istiᶜmale ḳivāhu fīmā ḫalaḳte* (13) *lehu şekertuhu ᶜinde'l-Ḥaḳḳi li-iḳāmeti'l-ᶜadli fīhimā ve taṣrīfuhu iyyāhā fīmā* (14) *ḫaleḳte lehu ve*

---

[607] "Ne zaman ki erkek kadına muhabbet etti, kadına kavuşmak istedi; yani muhabbetin icabı olan kavuşmak hususunun sonucunu talep etti, bu münasebetten daha büyük bir kavuşma olmadı. İşte bunun için Resûlullah aleyhi's-selam Hakk'ın müşâhedesinin kemâlinden dolayı kadına muhabbet etti. Çünkü Hak, maddeden soyutlanmış olarak ebeden müşahede olunmaz. Çünkü Allah Teâlâ, zâtı hasebiyle bütün âlemlerden müstağnîdir."

[608] "İbn Fârız'ın şöyle dediği gibi: *Erkek ve kadındaki güzelliğin bütünü O'nun cemâli kaynaklıdır.*"

[609] "Gerçekte kadınlar akıllı erkeklere galip olur ama cahiller de onlara galebe eder."

[610] "Onlar Hakk'ın nûrudur, mâşuk değil; sanki yaratıcıdırlar, yaratılmış değil."

[611] "Gâh kendinden geçmiş bir halde sana, Hasan'ın babası, der; gâh ey yaşı küçük, ey bedeni taze güzel, diye hitap eder."

hāẕā min aᶜlā-ṣıfāti mertebeti'l-kemāli ᶜinde men ᶜarafe (15) *me'l-kemālu el-ᶜāḳilu yekfīhi'l-işāretu vallāhu aᶜlem bi'l-ḥaḳīḳat*[612] (16)

(20) Meşnevī
Ger be-rīzī baḥr-rā der-kūzeᵊī
Çend gunced ḳısmet-i yek rūzeᵊī

(18) Eger baḥr-ı erzāḳı kemāl-i ḥırṣuñdan kūze-i vücūduña dökseñ aña ne ḳadar rızḳ ṣıġar. (19) Zīrā naṣībüñ merredür. *Ve haẕa işāretun ilā-ḳavlihi Teᶜālā* ***naḥnu ḳasemnā beynehum maᶜīşetehum*** (20) ***fi'l-ḥayāti'd-dunyā***[613] *ve yufhemu minhu er-rizḳu maḳsūmun felā-yeᵊkulu eḥadun rizḳa eḥadin ke'l-hāribi* (21) *mine'l-mevti kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***lev-enne'bne ādeme yehrubu min-rızḳihi kemā yehrubu mine'l-mevti (***22) ***le-edrakehu rızḳuhu kemā yudrikhu'l-mevtu***[614]

Ḥażret-i Pīr'üñ bu kelāmı, zühd ve taḳvā (23) vü verāᶜa işāretdür ki evvelā sālik bu evṣāf-ı ş̲ela ş̲eye riᶜāyet ü meᵊlūf olmaḳ (24) lāzımedendür. Evvelā zühdi taᶜrīf idelüm. Şöyle ki zühd, luġatde terke dirler. (25) Ve bu ḳavmüñ ıṣṭılāḥında cemīᶜ-i eşyādan bi'l-külliyye raġbeti isḳāṭ eylemekdür ve dünyā **[78a]** (1) vü māfīhādan iᶜrāz idüp nefsi mā-sivāya olan meyl ve muḥabbetden tecrīd (2) ḳılmaḳdur. Zühd, ᶜavāmı ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a müᵊeddī olur; ziyāde mertebe arżūsında olanları (3) kemāle vāṣıl ḳılur. Ve ᶜavām, terk-i dünyā ve māfīhā itmekle ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a yol (4) bulurlar ve mürīdler mā-sivādan nefsi tecrīd itmekle cemᶜiyyet-i bāṭın ḥāṣıl (5) ḳılurlar. Ammā eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣa nisbet bu zühd ḫisset ü denāᵊetdür. Zīrā (6) ḫavāṣṣüñ dīde-i şühūdunda Ḥaḳ'dan ġayrınuñ ḳadr u vezni yoḳdur. Zīrā (7) bunlar bu dünyāya Ḥaḳ naẕarıyla naẕar iderler. Anuñ içün ḳadri

[612] "Kim kadını bu had üzere severse ilim ve marifetle mahbubun hakikatine uygun davranır. Gerçek şu ki hakikatte Allah'ı sevmek olarak görür. Şehvet üzere seven, onun hakîkatinden habersiz bir şekilde, ruh sahibi olmasına rağmen onu ruhsuz suret şekline koyarak, sever. Nitekim Sadreddin Konevî İcazü'l-Beyân'da şöyle demiştir: Şeyhim ve imamım, şunu bildirmiştir: O, bu halle tahakkuk ettiğinde, kuvvetlerinin her birisini sadece yaratılmış olduğu işlerde kullanmıştır; kendi kuvvetleri de, kendilerinde adaleti ikâme ettiği ve onları yaratılmış oldukları işlerde kullandığı için, Hak katında ona teşekkür etmişlerdir. İşte bu, kemâlin mahiyetini bilen kimselere göre, kemalin en üst mertebelerinden birisidir. Akıllı için bu işaretler yeterlidir. Hakîkatini Allah bilir."

[613] "Ve bu, Allah Teâlâ'nın şu sözüne işârettir: ***Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık***." (Zuhruf, 43/32)

[614] "Bundan şunu anla: Rızık taksim edilmiştir. Birinin rızkını bir diğeri yiyemez, tıpkı ölümden kaçmaya çalıştığı gibi rızkından da kaçmaya çalışsa bile. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***İnsan ölümden kaçtığı gibi rızkından da kaçsaydı, rızık ölüm gibi yine onu yakalardı.***" (Keşfu'l-Hafâ, I/705).

yoḳdur. *Kemā* (8) *ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***lev-kāneti'd-dunyā tezinu ᶜindallāhi cenāḥe baᶜūżatin mā-seḳā* (9) *minhā kāfiren şurbetu māᵓin***[615] Pes bir nesnenüñ Ḥaḳ ᶜindünde cenāḥ-ı baᶜūża ḳadar (10) raġbeti olmaya. Velī-yi kāmil olanlara, anı terk eyledüm, dimek ḫasāset ü denāᵓetdür. (11) *Kemā suᵓile'ş-Şibliyyu ᶜani'z-zuhdi fe-ḳīle me'z-zuhdu ḳāle lā-zuhde ᶜindenā li-ennehu ey* (12) *miḳdāru'd-dunyā le-eḳallu min-cenāḥ-i baᶜūżatin ḥattā tezhede fīhi kem taṣūlu bi-terk-i* (13) *keşfin ve ilā-metā tefteḥiru bi-iᶜrāżike ᶜammā lā-tezinu ᶜindallāhi cenāḥe baᶜūżatin*[616]

Şeyḫ (14) Ḥażretleri, Bāyezīd'den rivāyet buyururlar: *Ḳāle Ebū Yezīd innī kuntu zāhiden s̲elās̲ete* (15) *eyyāmin evvelu yevmin zehidtu fi'd-dunyā ve'l-yevmu's̲-s̲ānī zehidtu fi'l-āḫireti ve'l-yevmu's̲-s̲āliṣ̲u* (16) *zehidtu fī-kulli mā-sivallāhi fe-nādāni'l-ḥaḳḳu māz̲ā turidū yā Ebā Yezīdin ḳultu* (17) *urīdu en lā-urīdu li-ennī ene'l-murādu ve ente'l-murīdu*[617] Eks̲er-i ṭālib bu kelāmları (18) ögrenmekle kendüleri bu kāmiller ṭabaḳasında zuᶜm eyler ve dir ki, dünyānuñ (19) varı yoġı yanımda ber-ā-berdür. Ḥālbuki bir şeyᵓ żāyiᶜ olsa müteᵓellim ve mużḍarib (20) olur. Ammā kibāruñ şānı budur ki, meṣelā cemīᶜ-i dünyā vü mā-fīhāya mālik olsa ve (21) cümlesi defᶜaten vāḥideten żāyiᶜ olsalar aṣlā ḳalblerine elem ve ıżṭırāb (22) gelmez. Sālik bu mertebeye vāṣıl olduḳda ṣūreten ve maᶜnen çoḳ eşyā (23) terk eylemek gerek. Ḥattā bu mertebe anuñ ḥāli ola. Evvelā ḥarāmı terk itmek gerek. (24) *Ḥiz̲ren ᶜan-ᶜitābillāhi ve saḫaṭihi ᶜaleyhi*[618] ve emvāl ü erzāḳda şübhelü olan (25) şeyleri terk eyleye. *Kerāheten ᶜan-muşāreketi'l-fussāḳi fīhi*[619] Zīra fussāḳ mevāżıᶜ-ı **[78b]** (1) raġbet ve mādde-i şehvet olan emvāl ü erzāka meyl ü muḥabbet iderler (2) eger sālik daḫı emvāl ü erzāḳa meyl ü muḥabbet eylerse anlaruñ maḥbūbına (3) meyl eylemede müşāreket ḳılmış olur. Pes anlaruñ müşāreketi kendüye revā (4) görmeyüp haḳḳ-ı nefs her ne ise kifāyet mıḳdārı

[615] "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *Eğer dünya, Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bir değere sahip olsaydı, Allah hiçbir kâfire dünyadan bir yudum su bile içirmezdi.*"
[616] "Şiblî'ye zühdden sordular, dediler ki, *Zühd nedir?* O, şöyle dedi: *Allah'ın katında dünyanın, bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olmadığı için bizde zühd yoktur. Dünyada, Allah indinde sivrisinek kanadından kıymetli ne var ki; ondan zühd ettiğinizle iftihar edesiniz.*"
[617] "Bayezid-i Bestâmî şöyle dedi: *Ben üç gün zâhit oldum. Zühdümün birinci günü dünyaya, ikinci günü ahirete, üçüncü günü ise bütün masivâdan yüz çevirdim. Bunun üzerine Rabb'im bana nida ederek, Ne istiyorsun ya Bayezid, diye buyurdu. Cevaben, İstememeyi istiyorum; zira ben murad, sen ise mürîd'sin, dedim.*"
[618] "Allah'ın azarından ve gazabından çekinerek"
[619] "Günahkarlara benzemeyi kerih sayarak"

alıḳoyup mābāḳıyyesin (5) fī-sebīlillāh terk eylemek gerek. *Kemā enfaḳa İbnu'l-Fārıż min-yusri'l-ḳanāᶜati* (6) *rażiyen bi-eyseri bulġatin ve huve yeḳūlu fī-naẓmi's-sulūki*

Nazm

Ve enfaḳtu min-yusri'l-ḳanāᶜati rāżiyen

Mine'l-ᶜıyşi fi'd-dunyā bi-eyseri bulġatin[620]

Neşr: Baᶜdehu (8) bu mertebeden ṣoñra teraḳḳī ḳıla. Ḥuẓūẓ-ı ᶜācile ve ezvāḳ-ı ācile her ne ise (9) Ḫudā'dan ġayrı mā-sivā ḥükmünde olanı terk eyleye. Ḥattā ḳalbinde Ḫudā'dan (10) ġayrıya muḥabbet ḳılmaya. Bu taḳdīrce kibāruñ ẕevḳından ẕevḳ almış olur (11) ve anlarun mertebesin min-vechin bulmuş olur ve ᶜārifler zühdine vāṣıl (12) olmuş olur. Zīrā zühdüñ üç derecesi vardur; evvelki derece ᶜavāmuñ, (13) ikinci ḫavāṣuñ, üçünci ᶜāriflerüñdür ki, *zuhdu'l-ᶜavāmi terki'l-muḥarrām*[621] buyurmuşlar. (14) *Ve zuhdu'l-ḫavāṣi terk-i māzāde ᶜalā-ḳadrı'ż-żarūreti*[622] diyü taᶜbīr ḳılmışlar. (15) *Ve zuhdu'l-ᶜārifīne terk-i mā-sivāllāhu*[623] dimekle tefsīr itmişler. Pes cemīᶜ-i (16) mā-sivānuñ muḥabbeti ḳalbüñde ḳalmadıḳdan ṣoñra ser-tā-ser cümle dünyā senüñ mülküñ (17) olsa żarar itmez. Nitekim enbiyāᵓ ᶜaleyhimü's-selām[dan] Ḥażret-i İbrāhīm Ḫalīl[üñ] (18) emvāl ü erzāḳı var idi. Ve Ḥażret-i Süleymān'uñ ve evliyāullāhdan daḫı nice (19) ṣāḥib-i ᶜunvān ü şurūtuñ her birinüñ nice emlāk ü esbābı var idi. (20) Lākin anlar Ḫudā'dan ġāfil olmadıḳlarından emvāl ü erzāk anlara ḥicāb olmaz (21) idi. Ve li-hāẕā Ḥażret-i Risālet ṣallalāhu ᶜaleyhi ve sellem ***kullu mā-elhāke ᶜan-*** (22) ***mevlāke fe-huve dunyāke***[624] buyurdılar.

Gelelüm bāb-ı taḳvāya. *Ḳalellāhu Teᶜālā ve Tebāreke* (23) ***inne ekremekum ᶜindallāhi etḳākum***[625] Ḥaḳ ḳatında cümleden ekrem ve eşref olanlar (24) muttaḳī olanlardur. Egerçi dünyāda ehl-i ġınā olanlar kerīm ve şerīfdür; lākin (25) āḫiretde eşref ü ekrem, ehl-i taḳvādur. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***kerīmu'd-dunyā*** **[79a]** (1) ***el-ġaniyyu ve kerīmu'l-āḫire et-taḳiyyu*** *kemā ḳāle ᶜalehi's-selām* ***men serrehu en yekūne*** (2)

620 "İbnü'l-Farız'ın kanaat hazinesinin zenginliğinden razı olarak azla yetindiğini ifade etmesi gibi: *Ben kanaat hazinesinin zenginliğinden razı olarak kâfî miktarda dünya mâişetini az bir şeyle infak ettim.*" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravi, **Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi-Mekâsıd-ı Aliyye fî-Şerhi't-Tâiyye** (Yayına haz. Mehmet Demirci), Vefâ Yay., 2007 İstanbul, s. 233.

621 "Avamın zühdü haramı terk etmektir."

622 "Havasın zühdü, zaruret üzerindeki ihtiyacı terk etmektir."

623 "Ariflerin zühdi mâsivâullahı terk etmektir."

624 "Seni Allah'tan alıkoyan her şey senin için dünyalıktır."

625 "... Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanızdır..." (Hucurât, 49/13)

ekreme'n-nāsi ᶜindallāhi fe'l-yetteḳillāhe *kemā revā Ebū Hureyrete raḍıyallāhu ᶜanhu ḳale* (3) *ᶜaleyhi's-selām* ***lā-fażla li-eḥadin ᶜalā-eḥādin illā bi't-taḳvā***[626] Taḳvā luġatde farṭ-ı ṣıyānete (4) dirler. Her żararlu şeyᵓden iḥtirāz itmege dirler. Ammā ᶜörf-i ehl-i (5) şerᶜde āḫiretde żarar viren şeyᵓlerden perhīz itmege dirler.

Takvānuñ (6) üç derecesi vardur. Evvelā nefsi ᶜaẕāb-ı muḫalledden berī eylemekdür, (7) şirk ve küfrden tevaḳḳī itmekle. Bu, ᶜavāmuñ taḳvāsıdur. İkinci cemīᶜ-İ ṣaġīr (8) ü kebīre olan ḫatāyādan müctenib olmaḳlıḳdur. Bu, ḫavāṣuñ taḳvāsıdur; (9) ehl-i şerᶜ ḳatında müteᶜārif olan taḳvā daḫı budur ve Ḥażret-i Mevlānā (10) daḫı bu mertebeye işāret idüp buyururlar:

[Beyt]
Muttaḳī ānest k'u bī-zār şud
Ez-reh-i Firᶜavn Mūsāvār şud[627]

Neẕr: Yaᶜnī derece-i ittiḳā-yı tāmmīye (12) vāṣıl ola. Nitekim Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām bu maᶜnāya işāret (13) idüp buyururlar: *Ḳāle* ***lā-yeluġu'r-reculu derecete'l-muttaḳīne ḥattā yedaᶜa mālā beᵓse*** (14) ***bihi ḥaderen mimmā bihi beᵓsun.***[628] Ve meşāyiḫ, muttaḳī olanları böyle taᶜrīf idüp (15) buyururlar ki, *et-taḳiyyu men seleke ṭarīḳe'l-Muṣṭafā ve nebeẕe'd-dunyā ve rāᵓe'l-ḳafāᵓi* (16) *ve kellefe nefsehu bi'l-iḫlāṣi ve'l-vefāᵓi ve'ctenebe'l-ḥarāme ve'l-āṣāme ve'l-cefāᵓe*[629] (17) Ve taḳvānuñ üçünci derecesi mā-sivāullāhdan tevaḳḳī ve teberrī eylemekdür ve sırrını (18) ġayrıdan tenzīh ve taṭhīr ḳılmakdur.

Ve bir de bir müşābih veraᶜ vardur ki (19) sālik aña daḫı sülūk itmek lāzımdur. Veraᶜ lüġatde şübhelü olan şeyᵓlerden (20) iḥtirāz itmege dirler. Ḥelāl muᶜayyendür ve ḥarām daḫı muᶜayyendür; lākin beynehumāda şübehāt-ı (21) keṣīre vardur. *Kemā ḳāle*

---

626 "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Dünyanın üstünü, zengin olanlardır. Ahirette üstün olacaklar ise takva yönüyle üstün olanlardır***. Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Kim Allah katında en üstün olmak istiyorsa, Allah'tan korksun*** (Keşfü'l-Hafâ, 1/1006). Ebû Hureyre Efendimizden, şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir**:** ***Sizden birinizin diğerinden üstünlüğü, takvayladır***."

627 "Takvâ sahibi, Firavun'un gittiği yoldan Mûsâ gibi ayrılan kişidir."

628 "Bir kişi; sakıncalı olmayan bir şeyi, ya sakıncası varsa düşüncesiye terk etmediği müddetçe, takva derecesine erişemez." (Tirmizî, Kıyâmet/19))

629 "Takva demek; tariki Mustafa'dan giderek haramları terk edip, ihlasla Allah'tan çekinme ve bu uğurda bütün cefalara göğüs germektir."

Resūlullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ***daᶜ mā yurībuke*** (22) ***ilā mā lā-yurībuke***[630] *yurīb* yubīᶜ vezninde, *rābe yurību rībeten*den müştaḳdur. *Yuḳālu* (23) *rībetu ḳalbihi ey şekku ḳalbihi*[631] maᶜnāsınadur. Maᶜnā-yı ḥadīṯ-i şerīf *ıtruk* (24) *mā-yuḳliḳuke ẕāhiben ilā mā-yeṭmeᵓinnu bihi ḳalbuke ey iẕā vecedte nefseke* (25) *muḍḍaribeten fī-şeyᵓin fedaᶜhu ve iẕā vecedtehā muṭmaᵓinneten festemsik bihi*[632] dimek olur. **[79b]** (1) Zīrā ḳalbüñ ıżṭırāb ve ḫalecānı ol şeyᵓüñ ḥarām olmasına ᶜalāmetdür (2) ve sükūnet anuñ ḥelāl olmasına delālet ve şehādetdür.

Cābir ḥażretlerinden (3) rivāyet olunan hadīṯ-i şerīfdür ki buyururlar: Bir gün bir ẕāt Ḥażret-i (4) Resūl'üñ ḥużūrlarında ᶜibādet ü ṭāᶜāt ve cihād ü ḫayrātla ẕikr (5) olundı ve bir āḫer kimesne daḫı veraᶜla ẕikr olundı. *Fe-kāle ᶜaleyhi's-selām* (6) ***lā-taᶜdil bi'r-riᶜati yaᶜnī lā-tuḳābil ve lā-tuᶜādil şeyᵓen bi'l-veraᶜi fe-inne'l-veraᶜa*** (7) ***efḍalu kulli ḥışālin***[633]

Pes veraᶜ ***efḍalu min-kulli ḥışāl*** oldığı içün Ḥażret-i (8) Nebī ᶜalehi's-selām bir ḥadīṯ-i āḫerinde buña *milāku dīnin* buyurdu. (9) *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***milākun dīnikumu'l-veraᶜu*** *suᵓile'ş-Şibliyyu ᶜani'l-veraᶜi* (10) *ḳāle en teteverreᶜa min en yeteşettete ḳalbuke ᶜanillāhi ṭarfetu ᶜaynin ve suᵓile'l-Ḫavvāṣu* (11) *ᶜani'l-veraᶜi ḳāle en lā-yetekellemu'l-ᶜabdu illā bi'l-ḥaḳḳi ġaḍaben kāne ev riżen*[634] Sālik (12) bu ẕikr olunan evṣāf ile muttaṣıf olduḳdan ṣoñra ḫulūṣa daḫı (13) ittibāᶜ itmek lāzımdur. Cenāb-ı Ḥaḳ celle şānuhu ḥadīṯ-i ḳudsīde buyururlar ki, (14) ***El-iḫlāṣu sirrun min-esrārī istevdeᶜtuhu ḳalbu men eḥbebtuhu*** (15) ***min-ᶜibādī.***[635] İḫlāṣ, aᶜmāli ve dīni ᶜucb u riyādan ve ḥīle vü deġādan (16) ḫāliṣ ḳılmaġa dirler. Allāh içün olan dīn bunlardan ḫāliṣ ve ṣāfī (17) olandur. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***elā lillāhi'd-dinu'l-ḫaliṣu.***[636] Ve

---

630 "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *Sana kuşkulu geleni bırak, kuşku vermeyeni al*." (Buhârî, Buyû'/3; Tirmizî, Kıyâmet/60)

631 "Kalbin ribeti yani kalbin şüphesi, denir."

632 "Kalbinin zerre kadar da olsa şüpheye düştüğü bir şeyi terk et, Kalbin bir şeye ait şüphe duyması, o şeyin haram olduğuna delildir. Kalbin o şey hakkında itimâd ve sükûn bulması ise, o şeyin helal olmasına delildir."

633 "Rasulullah Efendimiz şöyle buyurdu. *Hiçbir şey verâ'ın yerini tutamaz. Zira verâ, hasletlerin en güzelidir.*" (Tirmizî, Kıyâmet/60)

634 "Resûlullah şöyle buyurmuştur: ***Dinimizin özü verâ'dır.*** Şibli'ye verâ' sorulduğunda şöyle dedi: *Halkın Hak'tan başka yöne yönelmemesidir.* İbrâhim Havvâs'a verâ' sorulduğunda ise; *Kızgınlık anında da rıza anında da Hak'la mükaleme eylemendir,* dedi.

635 "İhlas benim sırlarımdan bir sırdır, onu ben kullarımdan sevdigim kimselerin kalbine verdim."

636 "Dikkat et ki, hâlis din yalnız Allah'ındır..." (Zümer, 39/3)

Şeyḫü'l-İslām (18) ḥażretleri daḫı iḫlāṣı böyle taᶜrīf idüp buyurur: *El-iḫlāṣu* (19) *taṣfiyetu'l-ᶜameli ᶜan-kulli şevbin ḳāle baᶜżu'ş-şāriḥīne el-murādu bi-taṣfiyeti'l-ᶜameli* (20) *ᶜan-kulli şāᵓibetin hiye iḫrācu ruᵓyeti'l-ᶜameli mine'l-ᶜamelin ve'l-ḫalāṣi* (21) *ᶜan-ṭalebi'l-ᶜavżi ᶜale'l-ᶜameli.*[637] Zīrā aᶜmele iᶜtimād itmek, noḳṣān-ı ᶜirfāna (22) delālet ider. *Kemā ḳale İbn ᶜAṭā el-iᶜtimādu ᶜale'l-ᶜameli ᶜinde vucūdi'z-zeleli* (23) *nuḳṣānun ile'l-milel*[638] Pes iḫlāṣ bunlardan daḫı ᶜameli ḫāliṣ ḳılmaḳdur. (24) *Kemā ḳale Ebū ᶜOṯmānu'l-Maġribī el-iḫlāṣu mā lā-yekūnu fīhi li'n-nefsi ḥaẓẓun ve lā-* (25) *yerżā ṣāḥibuhu ᶜaleyhi ᶜiveżen fi'd-dāreyni ve'l-iḫlāṣu huve'l-itrākun kulli şeyᵓin muḫliṣen*[639] **[80a]** (1) Zīrā iḫlāṣ, rüᵓyet-i iḫlāṣla maᶜlūledür. *Kemā ḳale Ebū Yaᶜḳūb Sūsī* (2) *munāsiben li-hāẕe'l-maḥalli matā şehidū fī-iḫlāṣihim iḫlāṣen iḥtāce iḫlāṣuhum* (3) *ilā-iḫlāṣin āḫere li-enne'l-iḫlāṣe maᶜlūletin bi-ruᵓyeti'l-iḫlāṣi*[640]

Pes ḥaḳīḳatde (4) muḫliṣ oldur ki, cümle ḥavl u ḳuvveti Ḥaḳ'dan bile ve ᶜibādāt u tāᶜāt (5) anuñ tevfīḳi ve teysīri idügün maᶜlūm ḳıla. Pes böyle gören kimesne (6) ᶜameli kendüden bilmez ve anuñ üzerine ücret ṭaleb ḳılmaz. Belki anı Ḥaḳ'dan (7) muṭlaḳā faż̇l u iḥsān bilür. Bu mertebede ᶜilm ve ᶜamelin şevāᵓib-i şirkden (8) tehẕīb ḳılur.

Ve bir de tehẕīb vardur ki sālik aña da ittibāᶜ itmek lāzımdur. (9) Şöyle ki, meşāyīḫ-i ᶜiẓām tehẕībi böyle taᶜrīf iderler: *Et-tehẕību huve tenḳiyetu'l-ᶜilmi* (10) *ve'l-ᶜameli ᶜammā yeşūbuhu mimmā lā-yelīḳu bihi.*[641] Pes bu tehẕīb ve tenḳiyye (11) daḫı ḫāliṣ olmayan ve ṣafā bulmayan kimseler içündür. *Et-tenḳiyyetu ve't-tehẕību* (12) *cārin mecrā maᶜāleceti'l-māriżi*[642]

Beyt

Behr-i ānest īn riyāżet v'īn cefā
Tā ber-āred kūre ez-nuḳre cufā[643]

---

[637] "İhlas, ameli bütün şaibelerden temizlemektir. Bazı şârihler şöyle dedi: *Ameli bütün şaibelerden temizlemekten murat, amelden görüntüyü çıkarmak ve ondan karşılık beklentisini ortadan kaldırmaktır.*"
[638] "İbn Ata'nın şöyle dediği gibi: *Amele itimat etmek, hata ihtimali varken, ehl-i dîn nezdinde zillettir.*"
[639] "Ebû Osman Mağribî'nin şöyle dediği gibi: *İhlas, içinde nefsin haz duymayacağı halettir. Sahibi iki dünyada da bir karşılık beklemez ve ihlas, her şeyi terk etmektir.*"
[640] "Ebû Yakup Sûsî bu mahalle münasip şöyle demiştir: *İnsanlar ihlaslarında ihlas gördükleri zaman ihlasları başka bir ihlasa muhtaç olur ve ihlas ihlasın görünmesi ile ma'lûldür.*
[641] "Tehzib, ilim ve amelin onlara layık olmayan şeylerin şâ'ibelerinden arındırılması demektir."
[642] "Tenkiye ve tehzib, hastaya ilaç gibidir."
[643] "Bu riyâzet ve bu cefâ çekmeler potada gümüşü posadan ayırmak içindir."

(13) *Kemā ḳāle Şeyḫu'l-İslām et-tehẕību imtiḥānu erbābi'l-bidāyāti (14) ve ṭarīḳatu aṣḥābi'r-riyāżāti*[644] Burada imtiḥāndan murād; denes-i (15) ṭabīᶜatden taṭhīr ve levṣ-i beşeriyyetden taḫlīṣ ḳılmaḳdur. Pes erbāb-ı bidāyete (16) lāzımdur ki aḫlāḳ-ı erāzīlden berī ve aḫlāḳ-ı ḥamīde ile muttaṣıf olmaḳ (17) gerekdür. *Kemā ḳāle baᶜżu'l-meşāyiḫ mā-yefᶜelu'l-insānu bi'ṭ-ṭabᶜi lā-yuᶜaddu mine'l-ᶜibādāti* (18) *ve ke-ẕālike mā-yefᶜelu bi'l-ᶜibādāti lā-yuᶜaddu mine'l-ᶜibādāti bel yecibu li'l-ᶜibādeti min-* (19) *ḳaṣdin ve niyyetihi ve muḫālefeti'n-nefsi ve'l-hevā ve li-hāẕā ḳīle ṣāᵓimu'd-dehri lā-ṣāᵓimun* (20) *ve lā-mufṭirun li-tuᶜavvide'n-nefse ve ᶜademu teᵓṣīrihi fīhi ve li-ẕālike kāne efḍāu'ṣ-ṣavmi* (21) *ṣavmu Dāvūdin ᶜaleyhi's-selām li-muḫālefeti'ṭ-ṭabīᶜati ve'l-ᶜādeti fīhi*[645] Pes ᶜibādet ki (22) şāᵓibe-i ᶜādetden ḫalāṣ ola. İstiḳāmet ḥāṣıl ve bu mertebeye vāṣıl (23) olana mustaḳīm dinür.

İstiḳāmet ṭaᶜāmda ve şarābda ve ᶜaḳīde ve aᶜmālde (24) ve aḥvālde ve aḳvālde ve her şeyᵓde ifrāṭ ve tefrīṭden ḥaẕer itmekdür. (25) Ve sülūka istivā ḳaṣdiyle gitmekdür. *Ve li-hāẕā ḳīle el-istiḳāmetu hiye istivāᵓu'l-ḳaṣdi fī's-sulūki*[646] **[80b]** (1) Ve bu āyet-i kerīmede mustaḳīm olan ḳullarına ne luṭf buyurduġını beyān iderler: (2) ***İnnelleẕīne ḳālū rabbunallāhu ṯummesteḳāmū tetenezzelu ᶜaleyhimu'l-melāᵓiketu.***[647] Taḥḳīḳen (3) şol ḳullar ki Cenāb-ı Ḥaḳ bizüm Rabb'imizdür dirler ve rubūbiyyet ve vaḥdāniyyete (4) iḳrār eylediler baᶜdehu aᶜmāl ve aḥvālde istiḳāmet ḳıldılar anlaruñ üzerine (5) melāᵓike-i raḥmet nüzūl eyler ᶜinde'l-mevt ve yā ᶜinde'l-baᶜṯ, ***ellā teḫāfū ve*** (6) ***lā-teḥzenū***[648] dimekle ***ve ebşirū bi'l-cenneti'l-leti kuntum tūᶜadūn***[649] müjdesin virmekle. (7) Yaᶜnī şol cennet ile ki, siz dünyāda vaᶜd olundıġınız idi, diyü müjde virmekle. (8) Bu āyet ḫulāṣa-yı ᶜilm ü ᶜameli cāmiᶜdur. Ḫulāṣa-yı ᶜilm tevḥīd ve ḫulāṣa-yı ᶜamel (9) istiḳāmetdür. Bu istiḳāmet ḫulāṣa-yı ᶜamel oldıġıyçün bunuñ ṯevāb (10) ve cezāsı iḥṣā olunmaz. *Kemā ruviye ᶜan-Ṯevbān raḍıyallāhu ᶜanhu ḳāle Resūlullāhi*

644 "Tehzib, yeni başlayanlara imtihan; riyâzet ehline ise tarîkattir."
645 Meşâyihten bazıları şöyle dedi: *İnsanların tab' üzere gerçekleştirdiği fiiller ibadetten sayılmadığı gibi alışkanlıktandolayı yapılan ibadetler de ibadet olarak kabul olunmaz. İbadet için belki hâlis niyetle, nefse ve hevâya muhalefet gerekir. Nefsin ona alışkanlığı ve orucun onda te'siri olmadığı için sâ'imu'd-dehr hakkında, ne oruçludur ne de oruçlu değildir, denildi. Davut aleyhi's-selamın orucu efdal idi çünkü onun orucu âdete ve tabi'ata muhalif oruçtur.*"
646 "İstikamet, sülûkte istivâyı kastetmektedir; denmiştir."
647 "Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ..." (Fussilet, 41/30)
648 "... korkmayın ve hüzünlenmeyin ..." (Fussilet, 41/30)
649 "... size va'dedilmekte olan cennete sevinin." (Fussilet, 41/30)

(11) *ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***isteḳīmu ve len tuḥṣū veᶜlemu enne ḫayre aᶜmālikum*** **(12)** ***eṣ-ṣalāte ve lā-yuḥāfiẕu ᶜale'ṭ-ṭahāreti illā muᵓminun***[650] Pes bu ṭahārete muvāẓebet (13) eylemez illā müᵓmin-i kāmil. Pes müᵓmin-i müstaḳīm oldur ki, nūr-ı hidāyeti bula ve ġubār-ı (14) aġyār-ı mā-sivādan muneḳḳā ola.

Naẓm

Kesī dānem zi-ehl-i istiḳāmet
Ki bāşed ber-ser-i kūy-i hidāyet[651]

Be-envār-i hidāyet cān-siperde
Zi-evṣāḫ-ı ṭabīᶜat pāk merde[652]

Temām ez-gerd-i ten dāmen-nişānde
Be-refte sāye u hurşīd mānde[653]

Ḳāle fi'l-ᶜAvārifi ḥākiyen ᶜan-Ebī ᶜAli el-Cüzcānī ḳāle kun ṭālibe'l-istiḳāmeti (19) *lā-ṭālibe'l-kerāmeti fe-inne rabbeke yeṭlubu minke'l-istiḳāmete ve ente taṭlubu'l-kerāmete*[654] Pes ehl-i Ḥaḳ olan hevā-yı nefsden güẕar idüp rıżā-yı Ḥaḳḳ'a (20) naẓar itmek gerek. Fi'l-ḥaḳīḳa, kerāmet ḫod ḥuṣūl-ı istiḳāmetdür. *Kemā ḳāle İbn ᶜAṭā* (21) *el-kerāmetu fi'l-ḥaḳīḳāti innemā hiye ḥuṣūlu'l-istiḳāmeti ve rubbemā ruziḳa'l-kerāmete men* (22) *lem-yeḥṣel lehu'l-istiḳāmete fe'l-vācibu ᶜale'l-ᶜabdi en lā-yeḥraṣa illā ᶜale'l-istiḳāmeti* (23) *li-enne'l-kerāmete elletī bi-maᶜnā ḫarḳu'l-ᶜādeti lā-iᶜtibāre bihā ᶜinde ehli't-taḥḳīḳin kemā ḳāle* (24) *Sehl bin ᶜAbdillāhi't-Tusterī ekberu'l-kerāmāti en tubeddile ḫuluḳen maẕmūmen min-aḫlāḳi* (25) *nefsike bi-ḫulḳi maḥmūdin kemā ḳīle yevmen li-Ebī Yezīd fulānun yemurru sāᶜaten bi-Mekketeh ḳāle eş-şeyṭānu* **[81a]** (1) *yesīru mine'l-meşriḳi ile'l-meġribi ṭarfete ᶜaynin ve huve fī-laᶜnetillāhi ve ḳīle lehu fulānun yemşī* (2) *ᶜale'l-māᵓi ve yeṭīru fi'l-hevāᵓi ḳāle el-ḥītānu ve'l-ḫaşebu ve emṣāluhumā temşī fi'l-māᵓi* (3) *ve'ẕ-ẕubābu ve'ṭ-ṭuyūru teṭīru fi'l-hevā fe-ḳāle in reculen basaṭa muṣallen ᶜale'l-māᵓi* (4) *ve terebbeᶜe fi'l-hevā lā-taᶜcebu ev lā-teltefitū*

---

650 "Sevban radyallahu anh rivâyet etmiştir ki Peygamber Efendimiz şöyle buyurumuştur: ***Dosdoğru olunuz, istikâmetin sevabını hesaplayamazsınız ve bilin ki, sizin en hayırlı ameliniz namazdır. Bu temizliği yalnızca mü'minler koruyabilir.***"

651 "İstikamet ehlinden birini tanırım ki hidayet mahallesinin başında durur."

652 "Envâr-ı hidâyete canını vermiş, tabî'atin kirinden temizlenmiş."

653 "Ten tozundan tamamen eteğini temizlemiş, gölge gitmiş ve güneş kalmış."

654 "Avârif'te Ebî Ali Cüzcânî'den hikâye edildiğine göre o şöyle dedi: *Kerâmeti değil, istikâmet sahibi olmayı iste; çünkü senin Rabb'in senden istikâmet sahibi olmanı istiyor, sen ise kerâmet istiyorsun.*"

ileyhi ḥattā tanẓurū keyfe tuḫbirūnehu fi'l-emri (5) *ve'n-nehyi ve'l-istiḳāmeti*[655] diyü Ḥażret, ekṣer-i ḥāletde kerāmet mekrinden Ḥaḳḳ'a (6) isti^{c}āẕe iderler idi. Nitekim Yaḥyā bin Mu^{c}āẕ naḳl eyler ve buyururlar ki, *rā^{ɔ}eytu Ebā* (7) *Yezīdin ^{c}inde'l-baḥri yevmen sāciden yeḳūlu Allāhumme inne ḳavmen ṭalebūke fe-a^{c}ṭeytehumu'l-meşyi* (8) *^{c}ale'l-mā^{ɔ}i ve'l-hevā^{ɔ}i ferażū bi-ẕālike ve innī e^{c}uẕu bike min-ẕālike ve inne ḳavmen ṭalebūke* (9) *fe-a^{c}teytehum ṭayye'l-arżi farażū bi-ẕālike fe-innī e^{c}ūẕu bike min-ẕālike ve inne ḳavmen* (10) *ṭalebūke fe-a^{c}teytehum kunūze'l-arżi fe-enḳalebet lehumu'l-a^{c}yānu farażū* (11) *bi-ẕālike ve innī e^{c}ūẕu bike min-ẕālike ve inne ḳavmen ṭalebūke fe-a^{c}teytehum ^{c}abdeke* (12) *Ḫiżren farażū bi-ẕālike ve innī e^{c}ūẕu bike min-ẕālike ḥattā keẕā ve keẕā ekṣeru maḳāmātin* (13) *min-maḳāmāti'l-evliyā^{ɔ}i fe-ḳāle İlāhi eṭlubuke ve eṭlubu rıżāke ve ufnī* (14) *vucūdī fī-hevāke*[656]

Şeyḫ ḥażretleri, Ebū Medyen'den ḥikāye idüp buyururlar (15) ki, bu ^{c}ālemde mutaṣarrıf olan abdāldan ba^{c}żısı şeyḫüñ mürīdlerine didiler (16) ki, *mā lenā lā-yu^{c}tāṣu ^{c}aleynā emrun ve yu^{c}tāṣu ^{c}ale'ş-şeyḫi eḳalli'l-umūri ma^{c}a ennā* (17) *netemennā maḳāmehu ve lā-yetemennā maḳāmenā fe-beleġe ẕālike'ş-şeyḫu Ebā Medyen fe-ḳāle tereknā* (18) *murādenā li-murādihi.*[657] Pes erbāb-ı taṣarruf murādların murād-ı Ḥaḳ'da terk idüp fānī (19) oldılar ammā erbāb-ı taṣarrufda daḫı murād ṣā^{ɔ}ibesi vardur. Anuñ içün (20) *et-taṣavvufu ma^{c}a't-taṣarrufi mimmā lā-yectemi^{c}āni*[658] vallāhu a^{c}lem.

---

655 "Tıpkı İbn Atâ'nın şöyle dediği gibi*: Kerâmet hakîkatte ancak istikâmettir. Bir kimsenin istikâmete girmeden önce kerâmetle rızıklandırılması az bulunur bir durumdur. Bu yüzden kulun öncelikle istikâmete öncelik vermesi vâciptir. Çünkü, olağanüstü olan kerâmetin hakîkat ehli yanında bir kıymeti yoktur. Onların katında en büyük kerâmet ahlâkı edeplendirmedir.* Sehl İbn Abdullah şöyle demiştir: *Muhakkak ki kerâmetlerin en büyüğü , kötü huylarından birini güzel bir huya dönüştürmektir.* Bir gün Bâyezid-i Bestâmî hazretlerine şöyle denildi: *Şu kişi bir saatte Mekke'ye ulaşıyor, buna ne dersiniz*? O da şöyle cevap verdi: *Şeytan da göz açıp kapayıncaya mağribden meşrıka gidiyor. Halbuki o Allah'ın lânetindedir.* Bunun üzerine tekrar soruldu: *Şu kişi su üzerinde yürüyor ve uçuyor?* Bâyezid hazretleri şöyle cevap verdi: *Suyun üzerinde bir odun parçası, bir yılan veya bunların benzerleri de yürüyor. Bir sinek veya bir kuş da havada uçuyor. O kimselerin su üzerinde yürümelerine veya havada uçmalarına şaşırıp iltifat etmeyin. Siz esas o kimselerin emir ve nehy karşısındaki tutumunu ve istikâmetini haber verin.*"

656 "Bir gün Bâyezid'i denizin kenarına secde eder bir vaziyette şöyle duâ ederken gördüm*: Ey Rabbim! Kavmim Senden su üzerinde yürümeyi ve havada uçabilmeyi talep ediyor. Senden bunları istemekten yine sana sığınırım. Kavmim Senden tayy-i zaman ve tayy-ı mekan istiyor. Senden bunları istemekten yine sana sığınırım. Onlardan hoşnut ol ve onlara acı. Kavmim Senden yeryüzünün hazinelerini istiyor. Onların istediğini istemekten yine sana sığınırım. Kavmim Senden kulun Hızır'a verdiklerini onlara da vermeni istiyor. Onların istediğini istemekten yine sana sığınırım. Bunun gibi evliya makamlarından daha nice makamları….İlahi, seni ve rızânı istiyorum. Beni sende yok et.*"

657 "Bize ne oluyor da hiçbir şey bize zor gelmezken şeyhe zor geliyor. Biz onun makamını isterken o bizim makamımızı istemiyor. Bu söylenenler şeyhe ulaştığında şeyh, murâdımızı O'nun murâdına terk ettik, dedi."

658 "Tasavvuf tasarrufla cem' edilmez."

Biri daḫı aḫlāḳ-ı ḥamīdedür (21) ki anuñla daḫı sālik ittibāᶜ itmek lāzımdur. Şöyle ki ḫulḳ luġatde ḫūya (22) dirler ve ıṣṭılāḥda ol meleke-i nefsāniyyeye dirler, anuñla muttaṣıf (23) olana sehl ola; efᶜāl-i cemīlenüñ ityānı ve aᶜmāl-ı seyyiᵓenüñ iżhārı. (24) Pes ehl-i taṣarruf aḫlāḳ-ı seniyye ṣāḥibi olan kimseye dirler. *Kemā ḳāle'ş-Şeyḫ* (25) *fi'l-Futūḥāt ḳāle ehlu ṭarīḳillāhi et-taṣavvufu ḫuluḳun fe-men zāde ᶜaleyke* **[81b]** (1) *fi'l-ḫuluḳi zāde ᶜaleyke fi't-taṣavvufi ve ḳāle'ş-Şeyḫu baᶜde hāẕe'l-kelāmi suᵓilet* (2) *ᶜĀᵓişetun raḍıyallāhu ᶜanhā ᶜan-ḫuluḳi Resūlullāhi fe-ḳālet kāne ḫuluḳuhu ᶜaleyhi's-selāmu* (3) *el-Ḳurᵓānun kemā ḳālellāhu Teᶜālā fī-kelāmihi* ***ve inneke leᶜalā-ḫuluḳin ᶜaẕīm***[659] Ḫiṭāb (4) Ḥażret-i Resūl-i Ekrem'edür ve *ᶜalā* kelimesiyle īrād olunmada nükte, ol Ḥażret'üñ (5) ḫulḳ-ı ᶜaẕīm üzre mecbūl olmasını müşᶜir ve anuñ üzerine iᶜtilā vü iḳtidārını (6) müẕekkirdür. Cenāb-ı Ḥaḳ, Resūl-i Ekrem'üñ ḫulḳını ᶜaẕīm ṣıfatladı. zīrā ol Faḫr-ı Kāᵓināt'uñ (7) ḫulḳı Ḳurᵓān-ı Kerīm'den müstefād olmışdur ve Ḳurᵓān'uñ edebiyle müᵓeddeb olmışdur. (8) Anuñçün ol daḫı ᶜaẕīmdür. Ve Ḳurᵓān, ol Ḥażret'üñ ḫulḳı olması Ḳurᵓān'da olan (9) mekārim-i aḫlāḳla müteḫallī ve Ḳurᵓānuñ zecr eyledigi şeyᵓlerden müteḫallī olmasıdur. (10) Ve baᶜżı müfessirīn-i ᶜiżām buyurmuşlar ki; Ḳurᵓān'uñ ḫulḳı olmadan murād, ***ḫuẕi'l-ᶜafve*** (11) ***veᵓmur bi'l-ᶜurfi ve aᶜraḍ ᶜani'l-cāhilīn***[660]dür, diyü tefsīr buyurmuşlar. (12) Nitekim bu ḥadīṯ-i şerīf daḫı bu maᶜnāya delālet ider ki buyururlar: ***Eddebenī (13) rabbī fe-aḥsene teᵓdībī ṯumme emerenī bi-mekārimi'l-aḫlāḳi fe-ḳāle yā Muḥammed ḫuẕi'l-ᶜafve*** (14) ***veᵓmur bi'l-ᶜurfi ve aᶜraḍ ᶜani'l-cāhilīn.***[661]

Ve şu ḳıṣṣadan daḫı istidlāl (15) olunur ki ol Ḥażret'den rivāyet olunur: *Enne'ṣ-ṣıbyāne eḫaẕu'n-Nebiyye ᶜaleyhi's-selām* (16) *yevmen fī-ṭarīḳi'l-mescidi ḳālu kun lenā cemelen yā Resūlallāh kun lenā cemelen* (17) *kemā tekūnu li'l-Ḥaseni ve'l-Ḥuseyni fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selām li-Bilāl iẕheb ilā-beytī* (18) *veᵓti mā vecettehu li-eşteriye nefsī minhum fe-ẕehebe el-Bilālu fe-etā bi-ṯemānī cevzātin* (19) *feşterā bihā nefsehu ve ḳāle*

---

659 "Şeyhin Fütûhât'ta şöyle dediği gibi: *Ehl-i tarîkullah dediler ki, tasavvuf demek ahlâk demektir. Kim ahlâken senden daha yüksek mertebedeyse; o, tasavvufta da senden yüksekte olur.* Şeyh, bu sözünden sonra şöyle devam etti*: Hz. Â'işe'ye Peygamberimizin ahlâkı sorulduğunda, O'nun ahlâkı Kur'ân idi, diye buyurdu* (İbn Mâce, Ahkâm/14). Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu*:* ***Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*** (Kalem, 68/4)"

660 "Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." (A'râf, 7/199)

661 "Rabbim beni en güzel şekilde edeplendirdi ve sonra bana mekârim-i ahlâkı emretti ve şöyle buyurdu: ***Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir***."

ᶜaleyhi's-selām raḥimallāhu eḫī Yūsufe baᶜūhu (20) *bi-şemenin baḫsin derāhime maᶜdūdetin ve bāᶜūnī bi-şemānī cevzātin.*[662] Bu ḳıṣṣā-yı pür-ḥişṣenüñ (21) aṣlı budur ki, bir gün Ḥaseneyn efendimiz ḥīn-i ṭufūliyyetleri (22) zamānında ekābir-i Ḳureyş'üñ evlādınuñ develerini görüp anlara taḥassür (23) idüp der-ḥāl Ḥażret-i Seyyid-i Kāᵓināt'a gelüp iḳāde ve ᶜarż-ı merām (24) eylediler ki, yā Ceddī ve yā Seyyidī, ekābir-i Ḳureyş'üñ evlādınuñ develeri (25) vardur. Bize daḫı develer alıver. Ol Ḥażret buyurdı ki, cigerköşelerim **[82a]** (1) işte ben sizüñ deveñüzüm. Anlar didiler ki, ṣıbyān-ı Ḳureyş develerine bindiler. (2) Ol Ḥażret buyurdı ki, gelüñ siz daḫı benüm ẓahrıma binüñ. Anlar ol Ḥażret'üñ (3) ẓahrına süvār olup giysilerin licām u zimām gibi ellerine alup didiler, (4) yā Ceddenā, anlaruñ develeri ᶜaf ᶜaf dir sen dimezsin. Der-ḥāl ol (5) Ḥażret saġ cānibine meyl idüp ᶜaf ᶜaf diyüp ṣol (6) cānibine meyl idüp ᶜaf ᶜaf didikde Cenāb-ı Celle Şānuhu yetmiş (7) biñ saġ cānibine didikde ve yetmiş biñ ṣol cānibine didikde ehl-i (8) ḫaṭāyı ᶜafv eyledi. Nitekim Ḥażret-i Mevlānā bir ḳasīdesinde bu ḳıṣṣaya (9) bu beytle işāret iderler ki,

Naẓm

Uştur-i men çun ᶜaf kuned cumle ᶜalef telef kuned

ᶜAfveş ez-ehl-i maᶜṣiyyet maḥv kuned cumle ḫaṭā[663]

Neşr: (11) Pes Ḥaseneyn Ḥażerātı ol Resūl-i Muḥterem'i cemel ittiḫāẕ eyledikleri ṣıbyānuñ (12) maᶜlūmı olup anlar daḫı kendüleri ol iki ṣāḥib-i saᶜādet menzilesinde (13) ḳıyās idüp mescide teşrīflerinde ol Ḥażreti cemel ittiḫāẕ (14) eylediler. Pes ol Ḥażret nefsini anlardan sekiz cevize ṣatun aldı (15) ve anlara bu ḥüsn-i ḫulḳla luṭf ḳıldı.

Pes sālik gerekdür ki Muḥammedī-meşreb (16) ola ve anuñ ḫulḳıyla teḫalluḳ ḳıla ve dāᵓima tevāżuᶜ ve meskenet üzre (17) ola ve kibr ü naḫvet ve ᶜucb u ruᶜūnetden ḥaẕer ḳıla.

---

662 "Birgün çocuklar Resûlullah Efendimizin etrafını mescid yolunda sararak; *ya Resûlullah, bizim için deve gibi ol, Hasan ve Hüseyin'le oynadığın gibi bizimle de oyna*, dediler. Resûlullah, Bilal'i çağırarak, *ya Bilal eve git ve beni onlardan satın almak için bir şeyler getir,* diye buyurdu. Bilal sekiz tane ceviz getirdi ve O'nu onlardan satın aldı. Peygamberimiz şöyle buyurdu: *Kardeşim Yûsuf'u kıymetsiz bir bedele ve beni de sekiz cevize sattılar.*"

663 "Benim devem "af" yapınca bütün otları telef eder; "af"ı günah ehlinden bütün hataları mahv eder."

Biri daḫı fütüvvetdür ki (18) sālik aña daḫı ittibāᶜ-ı tām ile ittibāᶜ ve inḳıyād eyleye. *Seᵓele Mūsā* (19) *ᶜaleyhi's-selām rabbehu ᶜazze ve celle ᶜani'l-futuvveti ḳālellāhu Tebāreke ve Teᶜālā el-futuvvete* (20) *en terudde nefseke ileyye ẓāhireten kemā ḳabiltehā minnī ṭāhireten*[664] Pes taṭhīr-i nefs (21) ḥuẕūẕ-ı nefsāniyyeden çıḳmaġla ve emr-i Ḥaḳḳ'ı ṭutmaġla ve nefsiñi İbrāhīmvār (22) nār-ı ᶜışḳa atmaġla olur. Ve böyle eyleyen kimse fütüvvet-i ḥaḳīḳī mertebesin (23) bulur. *Kemā ḳāle's-Şeyḫ fi'l-Futūḥāti aṣlu'l-futuvveti en teḫruce ᶜan-* (24) *ḥaẕẕi nefsike īṯāren li-tevḥīdi rabbike kemā ene İbrāhīme ᶜaleyhi's-selām ḫarece* (25) *ᶜan-ḥaẕẕi nefsihi ve cārahumā ᶜale'n-nāri īṯāren li-tevḥīdi rabbihi fe-in kāne ẕālike* **[82b]** (1) *ᶜan-emrin İlāhiyyin fe-huve aᶜẓamu fi'l-futuvveti ve inlem yekun ᶜan-emrin İlāhiyyin fe-huve fetā ᶜalā-* (2) *kulli ḥālin fe-innehu min-āṯeri emri rabbihi ᶜalāhevā nefsihi fe-huve'l-fetā li-ḥaḳīḳati'l-futūvveti* (3) *en yūṯire el-insānu el-ᶜilme'l-meşrūᶜa el-vāridi min-allāhi ᶜalā-el-sīneti'r-rusulih ᶜalā-* (4) *hevā nefsihi ve ᶜalā-edilleti ᶜaḳlihi*[665]

Pes taḥḳīḳāt budur ki elsine-i rüsül (5) üzre Ḥaḳ'dan vārid olan ᶜilm-i meşrūᶜı, insān hevā-yı nefs üzre (6) ve daḫı edille-i ᶜaḳl üzre iḫtiyār eylemekdür. Zīrā meşāyiḫ-i ᶜiẕām fütüvveti üç (7) dereceye taḳsīm itmişlerdir. *El-futuvvetu ᶜalā-ṯelāṯi derecātin el-ūlā en lā-teşhede* (8) *li-nefsike faẓlen ᶜalā-eḥādin ve lā-terā leke ḥaḳḳan ᶜalā-eḥadin tuṭālibu bihi bel tera'l-ḥuḳūḳa* (9) *vācibeten ᶜaleyke li'l-kulli lā-leke ve derecetu'ṯ-ṯāniyetu terku'l-ḥuṣūmeti* (10) *ve't-teġāfuli ᶜani'ẕ-ẕelleti ve nisyānu'l-eẕelleti*[666] Ḥāṣılı, bir kimseden saña eziyyet (11) ve elem gelse anı der-ḥāl unudasın; aña ᶜadāvet ve küdūret olmayasın. (12) *Ve'd-derecetu'ṯ-ṯāliṯetu en tuḳarribe men yebᶜudu ve tukrimu men yuᵓẕīke ve taᶜteẕiru* (13) *ilā men yecnī ᶜaleyke semāḥen lā ke-ẓulmen ve birāḥen lā-muṣābereten*[667]

---

664 "Mûsâ, Rabbine fütüvvetin ne olduğunu sordu. Rabbi de ona cevaben şöyle buyurdu: *Nefsini, tıpkı benden aldığın gibi, günahlardan arındırılmış şekilde redd eylemendir.*"

665 "Şeyh, Fütûhât'ta şöyle buyurdu: *Fütüvvetin aslı, nefsin hazzından çıkmaktır ve Rabbin tevhidini îsâr etmektir. Nitekim İbrahim aleyhi's-selâm nefsinin hazzından çıktı ve onu ateşe attı. Çünkü o Rabbinin tevhidini istiyordu. Eğer nefsini ateşe atması Rabbinin emriyle olmuş ise bu en büyük fütüvvettir. Eğer Rabbinin isteği olmaksızın bu tercihi kendisi yapmış ise bu büyük mertliktir. Fütüvvetin hakîkati, Allah'tan gelen ilm-i meşrû'u insanın nefsin hevâsına ve aklın dellillerine tercih etmektir.*"

666 "Fütüvvet üç derecedir: Birincisi, nefsini bir başkasından faziletli görmemendir. Başkasının üzerinde hakkını görüp ona talet etmemendir. İkincisi, hukuk konusunda bir düşmanlığın varsa onu terketmendir. Şayet o, zillet içerisinde bile olsa onu görmezlikten gelmendir."

667 "Ve üçüncü derece, senden kaçan veya uzak olan kardeşine yaklaşmandır. Sana ezâ etse de ona ikramda bulunmandır. Seni öldürenden, senin özür dilemendir. Mertlik yönünden, öfkeni yutmak ve müsaberet yönünden değil."

Pes fütüvvet (14) ü mürüvvet oldur ki isāʾet eyleyen musīnüñ isāʾet ve cināyetinden, bilā-ızṭırāb (15) ve'l-elem, cūden ve keremen ve ẕehāben andan geçüp yine aña cināyeti sen itmiş gibi (16) iʿtiẕār idesin. Belki isāʾeti muḳābelesinde iḥsān itmek ṭarīḳına gidesin. (17)

Ebū Ḥanīfe ḳuddise sırruhu ḥażretlerinüñ menāḳıb-ı meşhūrelerindendür ki, bir (18) gün reh-güẕārda ʿavāmdan birine ṭoḳundı. Ol bed-ḫū imāmı bilmeyüp (19) bir ṭabānca urdı. Ḥażret-i İmām aña didi ki; ey aḫī, şimdi ben de saña (20) ursam ḳādirim veyāḫud ṭutsam ḫalīfeye götürsem ve saña orada (21) ḳışāṣ ḥükm itsem aña daḫı ḳādirim. Veyāḫud Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a taẓarruʿ itsem (22) ḥaḳḳum vardur diyü yaḳīnim vardur ki saña belā musallaṭ eyler. Ammā şād ol ki yarın (23) ḳıyāmet gününde eger Ḥaḳ Teʿālā beni cennete ḳorsa sensiz cennete girmem. Ol (24) kimse İmām idügini bilüp der-ḥāl tevbe idüp ṣuleḥādan oldı.

Ḥażret-i (25) Mevlānā'nuñ daḫı menḳıbelerindendür ki Ḳāḍı Sirācü'd-dīn dāʾima ol Ḥażret'e **[83a]** (1) cefā üzre idi. Bir gün bir dānişmendine didi ki eger Mevlānā'yı her ne (2) vechle olursa olsun rencīde idicek olursañ seni bir (3) medrese ile behremend iderim. Pes ol bī-edeb gelüp yārān semāʿ (4) iderken buldı. Ve şetm-i ġılāẓla mālāyaʿnī söyleyüp ʿaẓīm cefālar (5) ḳıldı. ol Ḥażret luṭflar idüp buyurdı ki; ey birāder, her ne dirsiñ (6) ol bizde var. Pes anuñ āḫir kelāmı bu oldı ki, siz yetmiş iki fırḳadan (7) ṭaşra bir ṭāʾifesüz. Ol Ḥażret tebessüm idüp buyurdı ki, belī bu kere (8) daḫı dürüst söyledüñ; ol yetmiş iki meẕhebden ḫāric olan bizüz. Ol (9) kimse bu taḥammüli ol Ḥażret'den müşāhede ḳıldıḳda derūnına bir ḥāl ʿārıż (10) tevbe ve istiġfār idüp mürīd ve muḫlişlerinden oldı.

Bu maḳām-ı fütüvvetüñ (11) sulṭānı Ḥażret-i Esedullāhi'l-Ġālib ʿAlī bin Ebī Ṭālib'dür ki kendü ḳatilin (12) bilürken aña luṭf u ʿināyet idüp buyurdı ki; sen benüm ḳātilimsün, (13) bu loḳmayı ekl eyle ki ḳollaruñ ḳuvvet ve bedenüñ ḳudret bula ki beni ḳatl itmede (14) kendüñe zaḥmet virmeyesüñ. İbn Mülcem; yā Emiri'l-Müʾminīn, beni gel öldür ki (15) ben ol güni görmeyim. Ol Ḥażret buyurdı ki; elem çekme, bu isāʾet muḳābelesinde (16) saña iḥsān oldur ki ben senüñ cemīʿ-i günāhlaruña şefīʿ oluram ve

sensiz (17) cennete girmeyüp seni kendüme hem-civār ḳıluram. Nitekim Ḥażret-i Risālet (18) anuñ ḥaḳḳında, ***lā-fetā illā ᶜAlī lā-seyfe illā Ẕu'l-fiḳār***[668] buyurdı.

(21) Meṯnevī
Kūze-i çeşm-i ḥarīṣān pur ne-şud
Tā ṣadef ḳānıᶜ ne-şud pur-dur ne-şud

(21) Ḥarīṣ olan kimesne gözinüñ kūzesi āb-ı emvāl ü erzāḳ ile ṭolı olmadı. (22) *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***lev-kāne libni ādeme vādiyāni min-ẕehebin ve fiżżatin lebteġā*** (23) ***ileyhimā ṯāliṯen ve lā-yemluᵓu cevfe ibni ādeme ille't-turāb***[669] Ve maᶜnā-yı mıṣraᶜı'ṯ-ṯānī: Tā (24) ṣedef ki ḳāniᶜ olmaya, ḳaṭārāt-ı bārāndan birḳaç ḳatre ile iktifā ḳılmaya (25) derūnı dürr ile ṭolmadı. *Kemā ḳāle ᶜAliyyun kerremellāhu vechehu faḳīrun kulle zīḥırṣin* **[83b]** (1) *ġaniyyun kullu men yaḳnaᶜu*[670] ***kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām leyse'l-ġinā ᶜan-keṯreti'l-ᶜaraż̇i inneme'l-ġinā*** (2) ***ġina'n-nefs Allāhumme erzuḳnā ġine'n-nefsi ve ḫallişnā ᶜani'l-ḥırṣi*** (3) ***ve'l-hevesi ve ṭahhirnā ᶜani'l-ᶜuyūbi ve'n-necesi***[671]

Ve Ḥażret-i Pīr'üñ bu beyti şükr (4) ve sabr ve ḳanāᶜat ve tefvīż ve tevekküli işᶜārdur. Pes sālike lāzım olan (5) bunlara ittibāᶜ ve bu evṣāf ile mevṣūf olmaḳ lāzımdur. Şöyle ki, (6) şükr lüġatde bir münᶜimi enᶜām ve iḥsānı muḳabelesinde taᶜẓīme müşᶜar ᶜibāretle (7) medḥ itmege dirler. *Fi'l-ışṭılāḥi eş-şukru fiᶜlun yunbīᵓu ᶜan-taᶜẓīmi'l-munᶜimi* (8) *li-kevnihi munᶜimen ve huve yekūnu bi'l-lisāni ve bi'l-erkāni ve'l-cenān*[672] Ve bu şükr üç (9) üç şeyden ᶜibāretdür ki ol ṯenāᵓ bi'l-lisān ve ᶜamel bi'l-erkān ve maᶜrifet bi'l-cenāndur. (10) Nitekim bu beytde şāᶜir üçün bile cemᶜ eyledi:

Şiᶜr
İfādetukumu'n-neᶜmāᵓu minnī ṯelāṯetun

668 "Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur."
669 "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *İnsanın bir vadi dolusu altını ve gümüşü olsa üçüncüsünü talep eder. Onun içini ancak toprak doyurur.*"
670 "Hırs sahibi, her zaman fakirdir; kanaat sahibi de zengindir."
671 "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *Zenginlik mal çokluğuyla ölçülmez. Gerçekten asıl zenginlik göz tokluğudur. Ya Rabbi bize gönül zenginliği ihsan et. Bizi hırstan ve azgın nefsin hevesine uymaktan koru. Bizi ayıp ve pisliklerden temiz kıl.*"
672 "Istılahta şükür, kendisine nimet veren kimseye teşekkürü haber vermek ve ona karşı dille, erkânla ve kalple ta'zimde bulunmak anlamında bir fiildir."

Yedī ve lisānī ve'ż-żamīru'l-muḥaccebā

Neşr: Maᶜnā-yı beyt: Sizüñ (12) niᶜamāñuz benüm ḳatumda ol ḳadar keşīr ü ᶜaẕīm olmışdur ki envaᶜ-ı şükrüñ (13) istifāsını iḳtiẕā eyledikde size benden üç şeyᵓ ifāde eyledi ki anuñ (14) birisi elüm ve biri dilüm ve biri żamīr-i muhaccebümdür. Elümde ve sāᵓir cevāriḥümde yoḳdur (15) illā sizüñ mükāfāt ve hidmet ve ᶜubūdiyyetüñüz ve dilimde yoḳdur şenā ve żamīrimde (16) yoḳdur illā sizüñ muḥabbetüñüz. Nitekim Ḥażret-i Dāvūd[a] Cenāb-ı Ḥaḳ celle şānuhu (17) vaḥy eyleyüp buyurdı ki ***yā Dāvūd uşkur lī*** *ḳāle* ***yā Rabb keyfe eşkuruke*** (18) ***ve'ş-şukru niᶜmetun uḫrā minke yuḥtācu ᶜaleyhā ilā-şukrin āḫer*** *fe-evḥallāhu ileyhi* ***yā Dāvūd*** (19) ***iẕā ᶜalimte mā bike minniᶜmetihi minni feḳad şekertenī***[673] İbn Māce daḫı bu ḥadīş (20) taḫrīc eylemişlerdür ki, *ḳāle ᶜaleyhis-selāmu* ***evḥallāhu ilā-Mūsā fe-ḳāle yā Mūsā*** (21) ***uşkur lī ḥaḳḳa'ş-şukri ḳāle yā Rabb men yuḳaddiru ẕālike ḳāle yā Mūsā iẕā raᵓeyte'n-niᶜme*** (22) ***kullehā minnī feḳad şekertenī.***[674] Nitekim Şeyḫ ḥażretleri Fütūḥāt'da bu āyet-i kerīmenüñ (23) tefsīrinde buyururlar: *Ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve ḳalīlun min-ᶜibādiye'ş-şekūr*** *fehum ḫāṣṣetu'l-ḫāṣṣeti* (24) *elleẕīne yerevne cemīᶜa mā yekūnu min-allāhi fī-ḥaḳḳihim ve fī-ḥaḳḳi ᶜibādihi* (25) *niᶜmetun ilāhiyyetun sevāᵓun serrahum ẕālike evsāᵓehum fehum yeşkurūne ᶜalā-kulli ḥālin ve haẕa'ş-* **[84a]** (1) *ṣınfu ḳalīlun.*[675]

Gelelüm ṣabra. Ṣabr, ᶜinde ehlullāh Ḥaḳ'dan ġayrıya şikāyet (2) birle iẓhār-ı cezaᶜ eylemeden nefsi ḥabs eylemege dirler. Ammā Ḥaḳ Teᶜālā'ya (3) şikāyet ve iẓhār-ı cezeᶜ sabrı māniᶜ degüldür. Nitekim Ḥażret-i Eyyūb ᶜaleyhi's-selām (4) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ***Rabbi ennī messeniye'ḍ-ḍurru***[676] diyü iẓhār-ı cezeᶜ ḳıldı. Maᶜa-hāẕā (5) Cenāb-ı Ḥaḳ yine anı ***innā vecednāhu ṣābiren niᶜme'l-ᶜabdu innehu evvāb***[677] (6) diyü medḥ

---

673 "*Ey Dâvûd! Bana şükret.* Dâvûd şöyle dedi: *Ey Rabbim sana nasıl şükredeyim? Zaten şükrün kendisi de şükür gerektiren bir nimetken sana nasıl şükredeyim ki?* Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *Ey Dâvûd! Nimeti benden bilmen de bana şükretmendir."*

674 "Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: *Allah Teâlâ Mûsa'ya şöyle vahyetti: 'Ey Mûsâ bana şükret!' Mûsâ şöyle dedi: Ey Rabbim, sana nasıl güç yetirebilirim ki? Allah şöyle buyurdu: Ey Mûsâ her nimeti benden bil ki şükretmiş olasın.*"

675 "Allah Teâlâ şöyle buyurumuştur: ... ***kullarımdan şükredenler pek azdır*** (Sebe, 34/13). Yani ehass-ı havas olan kimseler, kendileri ve Allah'ın kulları hakkında takdîr edilen her ne olursa Allah'tan ilahî bir nimet bilirler. Bu takdîr edilen şeyler ister zarar olsun ister kâr, bunlar her halde şükrederler. Bu sınıf oldukça azdır."

676 "…Rabbim, gerçekten bana zararı dokundu…" (Enbiyâ, 21/83)

677 "... Gerçekten biz O'nu sabreden bir kimse olarak bulduk, O ne güzel kuldu. O Allah'a çok yönelen bir kimse idi." (Sâd, 38/44)

buyurdı. Pes Allāh'a iẓhār-ı ᶜacz ve şikāyet bāb-ı ṣabrda memdūḥdur (7) ve tecellüd ü taṣabbur meẕmūm u maḳdūhdur. *Kemā ḳāle İbnu'l-Fārıż*

Şiᶜr

Ve yuḥsenu iẓhāru't-tecelludi li'l-ᶜidā

Ve yeḳbuḥu ġayru'l-ᶜaczi ᶜinde'l-eḥibbeti[678]

Neẕr: (9) Semnūn-ı Muḥibb ḥażretlerinden Şeyḫ-i Ekber ḥażretleri Fütūḥāt'da naḳl idüp (10) dir ki, bir gün germiyete gelüp ve iẓhār-ı tecellüd idüp didi ki

Şiᶜr (11)

Ve leyse lī fī-sivāki ḥaẓẓun

Fe-keyfe mā şiᵓte feḫtebirnī[679]

Der-ḥāl (12) Cenāb-ı Ḥaḳ anı ᶜusr-i bevle mübtelā ḳıldı. Pes ṣabr idemeyüp cezeᶜ u fezeᶜa (13) başladı ve kendüye Semnūn-ı Keẕẕāb diyü laḳab virdi.

Ḥażret-i Şeyḫ (14) Fütūḥāt'uñ yüz yigirmi beşinci bābında buyururlar: *İnne fi'ṣ-ṣabri'l-maᶜrūfi* (15) *ᶜinde'l-ᶜāmmeti muḳāvemetu'l-ḳahri'l-İlāhī ve suᵓu edebin maᶜallāh ve mabtalallāhu* (16) *ᶜibādehu illā li-yeteḍarraᶜū ileyhi ve yesᵓelūhu fī-refᶜi mābtelāhum mine'l-belāᵓi ᶜanhum* (17) *fe-inne ekābire'r-ricāli lā-yeḥbisūne nufūsehum ᶜani'ş-şekvā ilallāhi bel yeḥbisūne* (18) *ᶜani'ş-şekvā li-ġayrillāhi ve hāẕā meẕhebu'l-ekābiri.*[680] Zīrā ekābir-i ricāl (19) nefslerini Ḥaḳḳ'a şekvādan ḥabs itmezler. Belki ḫalḳa şekvādan (20) ḥabs iderler. Ekābir-i evliyānuñ meẕhebi budur.

Nitekim bu kelāmuñ zeylinde (21) Şeyḫ Bāyezīd ḥażretlerinden naḳl buyururlar ki, bir gün Bāyezīd aġladı, dir. (22) Pes mürīdleri suᵓāl eylediler ki, ne aġlarsın? Buyurdı ki, açlıḳdan aġlarım. (23) Didiler ki, sizün gibi kimse açlıḳdan aġlar mı? Didiler ki, belī Ḥaḳḳ'un baña (24) açlıḳ ḥavāle eylemesinde murād benüm aġlamamdur. Ḥażret-i Mevlānā bu maᶜnaya (25) münāsib fuḳarāya irşād içün buyururlar ki, aṣḥāb-ı kirāmdan birisi āhiret **[84b]** (1) aẕābından ḫavf idüp didi ki; Yā Rabb beni dünyāda belāya

678 "Hasımlara karşı celâdet göstermek güzel iken dostlar nezdinde acizlikten başkası çirkin olur."
679 "Senden başkasından nasibim yoktur. Nasıl dilersen öyle sına beni."
680 "Âmme katında anlaşılan şekliyle sabır, bir kimsenin kendisine gelen kahr-ı İlâhiye mukavemet etmesidir. Allah'a edepsizlik vardır; çünkü Allah Teâlâ'nın bir kuluna belâ vermesinin sebebi, o kulun kendisine tazarru eylemesi içindir. Aynı zamanda bu belânın yine Allah Teâlâ tarafından kaldırılması yönünde dua etmeleri içindir. Zira büyük veliler, nefislerini Allah'a şikayet hususunda engellemezler. Yalnız halka şikayet etmekten alıkoyarlar. Büyüklerin mezhebi budur."

giriftār eyle, (2) tek āḫiretde aẕābın çekmeyim. Hemāndem ḫasta oldı. Pes Ḥaẕret-i Resūl-i (3) Ekrem anuñ ᶜıyādetine geldi ve buyurdı ki, ne eyledüñ ki saña böyle belā (4) geldi. Didi ki; yā Resūlallāh, duᶜā eyledüm tā dünyāda çekem ve āḫiretde aẕābdan (5) emīn olam. Ol Ḥażret irşād eyleyüp buyurdı ki, böyle duᶜā eylemek (6) küstāḫlıḳdur. Ve şöyle duᶜā eyle ki, edeb budur buyurdılar. Bu rütbede aḥsen (7) oldur ki sālik ḥīn-i belāda rıżā-yı Ḥaḳḳ'a naẓar ḳıla ve eger rıżāyı (8) sākit ü lāl olmada görürse lāl ola ve eger ṭaleb ü suᵓālde görürse (9) suᵓāl ḳıla. Ve ᶜalāmet-i rıżā oldur ki bir kimseye belā geldikde eger ol (10) belādan bāṭınına leẕẕet ve dīn ü yaḳīnine taḳviyyet gelürse ve ruᶜūnet-i nefsi (11) ve hevā vü hevesi zāᵓil olursa, Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a āşinālıḳ ve ḳalbe rūşenālıḳ (12) bulursa ṣabr evlādur. Ve illā eger bu ẕikr olunan evṣāfuñ ᶜaksi ol (13) belādan leẕẕet-i bāṭınına noḳṣān gelürse tażarruᶜ ve izhār-ı şekvā evlādur. (14)

Nitekim Ḥażret-i Eyyūb ᶜaleyhi's-selām nice müddet belāya ṣabr eyledi zīrā ki (15) rıżā-yı Ḥaḳḳ'ı anda gördi. Baᶜde zamān duᶜā ve tażarruᶜ eyledi, zīrā muḳteżā-yı (16) vaḳt o idi. Ṣabruñ ᶜinde ehlullāh üç mertebesi vardur: *Eṣ-ṣabru ᶜalā-* (17) *ṣelaṯi derecātin ed-derecetu'l-ūlā eṣ-ṣabru fil-belāᵓi bi-mulāḥaẓati ḥusnu'l-cezāᵓi* (18) *ve intiẓāru ravḥi'l-fereci ve tehvīnu'l-beliyyeti baᶜde sevābiḳi'l-mineni ve teẕekkuri sevālifi'n-niᶜami*[681] (19) zīrā *intiẓāru'l-fereci bi'ṣ-ṣabri ᶜibādetun*[682] feḥvāsınca baᶜde'l-belā ṣabr ile (20) ferece muntaẓır olmaḳ ᶜibādetdür *kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***efḍalu'l-ᶜibādāti*** (21) ***intiẓāru'l-fereci***[683] Mervīdür ki Eyyūb ḥażretlerine bir gün didiler ki, (22) *yā Eyyūb udᶜullāhe li-yekşife ᶜanke'l-belāᵓe fe-ḳāle kem eyyāmu'r-reḥāᵓi ehyi ekṯeru* (23) *em eyyāmu'l-belāᵓi ḳīl bel eyyāmu'r-reḥāᵓi fe-ḳāle esteḥī en eşkū ileyhi.*[684] Pes eyyam-ı (24) reḫāda olan niᶜmeti teẕekkür itmek anuñ nefsine belāyı tehvīndür.

[681] "Sabrın üç derecesi vardır. İlk derece, erişilecek olan rahatlığı ve güzel karşılığını düşünerek belâya sabretmektir. Geçmişteki minnetlerden sonra gelecekte verilecek olan nimetleri zikrederek belâyı hafifletmektir.

[682] "Sabrederek belânın geçmesini beklemek ibadettir."

[683] "İbadetlerin en hayırlısı, sabırdır."

[684] "*Ey Eyyüb, Allah'a duâ et, senden belâları kaldırsın*. Hazret-i Eyyüb şöyle buyurdu: *Rahat günlerimiz mi fazla hasta günleriniz mi?* Dediler ki: *Rahat günlerimiz.* Hazret-i Eyyüb şöyle buyurdu: *O'ndan şifa istemekten utanıyorum*."

Ve'd-derecetu'ş-şānīyetu (25) *eṣ-ṣabru ᶜani'l-māṣiyeti bi-muṭālaᶜati'l-vaᶜīdi ittiḳāᵓun ve eḥsenu minhā eṣ-ṣabru* **[85a]** (1) *ᶜani'l-maᶜṣiyeti ḥayāᵓun ve'd-derecetu'ş-şāliş̱etu eṣ-ṣabru ᶜalā-ṭāᶜati bi'l-muḥāfaẓati ᶜaleyhā* (2) *devāmen ve beri ᶜāyetihimā iḫlāṣen bi-taḥsīnihā ᶜilmen ve li-hāẕā ḳālellāhu Teᶜālā* ***yā eyyuhe'lleẕīne*** (3) ***āmenu iṣbirū ve ṣābirū ve rābiṭū*** *ḳāle fi'l-Menāzili ey iṣbirū fi'l-belāᵓi* (4) *ve ṣābirū ᶜani'l-maᶜṣiyeti ve rābiṭū ᶜale'ṭ-ṭāᶜati*[685]

Naẓm

Urīdu viṣāleke ve turīdī hecrī
Fe-etruk mā urīdu limā turīdu[686]

Vaṣlını ḳıldım temennī ᶜaksine irdüm anuñ
ᶜAksini ḳıldım anuñ vaṣlını irdüm anuñ

Ey murādım ᶜaksine devr eyleyen kec-rev felek
Şimdi göñlüm nā-murād olmaḳ diler n'itsek gerek

Kime disem ḥālim baña dir ṣabır ḳīl
Ṣabr-ı Eyyūb ḳābil ammā ᶜömr-i Nūḥ ḳābil degül

Kemā ruviye enne (9) *ṣābben mine'l-muḥibbīne seᵓele'ş-Şiblī ᶜani'ṣ-ṣabri fe-ḳāle eyyu'ṣ-ṣabri eşeddu yā şeyḫen ḳāle* (10) *eṣ-ṣabru lillāhi fe-ḳāle lā ḳāle'ṣ-ṣabru billāhi ḳāle lā ḳāle'ṣ-ṣabru fillāhi ḳāle lā ḳāle'ṣ-ṣabru* (11) *ᶜalallāhi ḳāle lā fe-ḳāle veyḥuke fe-eyyu'ṣabri eşeddu ḳāle'ṣ-ṣabru ᶜanillāhi* (12) *fe-şeheḳa'ş-Şibliyyu ve ḫarre maġşiyyen ᶜaleyhi*[687]

---

685 "Sabrın ikinci derecesi ise, nefsi günahtan uzak tutmaktır. Allah'tan utanarak günahtan kaçınmak en güzel sabırlardandır. Üçüncü derece, ibadetleri devamlı yapmak hususunda gösterilen sabırdır. İhlasla ve ilimle ibadet ve tâati güzelleştirmektir. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmuştur: ***Ey iman edenler! Sabredin ve sabır sahibi olun ve rabıta kuranlar olun*** (Âl-i İmrân, 3/200). Menâzil'de şöyle denmiştir: *Belâya sabret; günahtan kaçın ve ibadete bağlan.*"

686 "Ben sana ulaşmayı isterken sen ayrılığımı istersin. Ben isteğimi, senin dileğine terk ediyorum."

687 "Rivâyet edilir ki onu seven gençlerden biri Şiblî'ye sordu: *Ey şeyh, en şiddetli sabır nedir?* Şiblî, *sabr lillâh,* dedi. Genç, *hayır,* dedi. Şiblî, *sabr billâh,* dedi. Genç, *hayır,* dedi, Şiblî, *sabr fillâh,* dedi. Genç, *hayır,* dedi. Şiblî, *sabr alallâh,* dedi. Genç, *hayır,* dedi. Şibli, *vay sana, hangisi en şiddetli sabırdır o halde?* diye sorunca genç , *sabr anillâh,* dedi. Şiblî bu sözü duyar duymaz bir çığlık attı, yere düştü ve bayıldı."

Beyt

Ey ki ṣabr nīst ez-dunyā-yı dūn

Ṣabr çun dārī zi-niᶜme'l-māhidūn[688]

Naḳl olunur ki Esmaᶜī ḥażretleri (14) taṣḥīḥ-i lüġat içün ᶜUẕrā ḳabīlesine ᶜazīmetlerinde gördiler ki derūn-ı derede (15) bir mermer ṭaş üzerinde bu ebyāt yazılmış:

[Beyt]

Eyā maᶜşere'l-ᶜuşşāḳi billāhi aḥbirū

İẕā eştedde ᶜışḳun bi'l-fetā keyfe yeṣnaᶜu[689]

Bu ebyātuñ taḥtına cevāben bu beyti yazup (17) giderler:

[Beyt]

Bidārī hevāhu ṣumme yektumu sırruhu

Ve yeġşeᶜu fī-kulli'l-umūri ve yeḥḍaᶜu[690]

Ferdāsı (18) gün gelürler ki bu beyt yazılı:

[Beyt]

Fe-keyfe yudārī ve'l-hevā ḳātilu'l-fetā

Fe fī-kulli yevmin rūḥuhu yeteḳaṭṭaᶜu[691]

(19) Aña cevāben buyururlar:

[Beyt]

İẕā lem-yuṭiḳ ṣabren ve ketmen li-sirrihi

Fe-leyse lehu şeyᵓun sive'l-mevtu enfeᶜu[692]

Defᶜā-yı ṣāliṣede manẓūrları (21) olur ki bir şābbā merd ᶜālem-i fenādan güzār ve rūḥ-ı pür-fütūḥı ᶜālem-i ᶜaliyyesine ṣuᶜūd (22) itmiş. Teberrüken bu ebyāt-ı ḫūbı taḥrīr buyurmuşlar:

---

688 "Ey aşağılık dünyaya bile sabredemeyen, bu yeryüzünü güzel bir tarzda döşeyen Allah'a nasıl sabredebiliyorsun?"

689 "Ey aşıklar topluluğu Allah'a yemin olsun bana haber verin. Aşk bir gence yerleştiği zaman ne yapsın?"

690 "Hevâsından uyansın, kendine gelsin; sonra aşkını gizlesin. Her işte korksun ve itaat etsin."

691 "Nasıl kendine gelsin? Hevâsı genci öldürüyor ve gencin her gün rûhu kesiliyor."

692 "Kişinin sabra da sırrını gizlemeye de gücü yetmezse o kişi için ölmekten daha menfaatli bir şey yoktur."

[Beyt]

Semiᶜnā eṭaᶜnā s̲umme mutnā fe-belliġū

Selāmī ᶜalā-mā-kāne bi'l-vaṣli yemneᶜu[693]

Taḥassüren ve teᵓellümen Ḥażret bu ebyatı (24) buyururlar:

Beyt

Henīᵓen li-erbābi'n-naᶜīmi naᶜīmuhum

Ve li'l-ᶜāşıḳi'l-miskīni mā yetecerraᶜu[694]

Eᶜuddu z̲ikre Nuᶜmānin lenā enne z̲ikrehu

Huve'l-misku mā kerrertuhu yeteṭavveᶜu[695]

[85b] (1) İşte bu ᶜUz̲rā ḳabilesidür ki ṣāḥib-i ḳasīde buyururlar:

[Beyt]

Yā lāᵓimī fi'l-heva'l-ᶜuz̲riyyi maᶜz̲ireten

Minnī ileyke ve lev-enṣafte lem-telumi[696]

Naẓm

Ey ᶜışk içinde bañа levm idene ᶜözr ola

İnṣāfuñ olsa bañа itmez idüñ sitemi

(4) İmdi gelelüm teslīme. Teslīm oldur ki, ᶜālem-i ġaybdan ẓuhūra gelen (5) umūra rāżī olmakdur. Meş̲elā ḥavādiş̲ ü nevāᵓib-i rūzigār ile ḥarş̲ u neslüñ (6) ve kār [ü] kesbüñ helāk olması vaḳtinde ḥükm-i Ḫudā'ya rıżā virüp terk-i iᶜtirāż (7) ide ve bilā-ıżṭırāb ve teᵓellüm, inḳıyād cānibine gide. Teslīm ol kimseye müyesser (8) olur ki, ḳażā ve belānuñ bile ki vuḳuᶜı meşiyyet-i Ḫudā iledür. Ve meşiyyet-i (9) Ḫudā ᶜilm ve ḥikmete tābiᶜdür. Pes li-ḥikmetin olan şeyᵓ ᶜabeş̲ olmaz ve ḥikmet-i muṭlaḳa (10) iᶜtirāż lāzım gelmez. Pes sırrı maᶜlūm olmayan şeyde ᶜabdüñ şānı teslīm olmaḳdur. (11) Ve ḳażā-yı Ḥaḳḳ'a kendüyi muṭīᶜ ḳılmaḳdur. Teslīm mertebesinde olan kimsenüñ (12) şānı budur ki, eger bu ᶜālemde ᶜaḳl[a] muḫālif ve ḳalbe müzāḥim ve ḥużūra māniᶜ baᶜżı

693 "İşittik, itaat ettik, sonra da öldük. Bizim birbirimize kavuşmamıza engel olanlara selam olsun."
694 "Nimete kavuşanlara âfiyet olsun; zavallı âşık birkaç damla ile doysun."
695 "Gel, Nu'mân'ı (Ebû Hanîfe) anlat biraz bize. Zira misk gibidir onu anmak. Anıldıkça güzel kokular yayar çevresine."
696 "Ey Uzra kabilesinin aşkına benzer muhabbete mübtela olduğum için beni kınayan kimse, sana bir özür beyan edeyim: Eğer insaf etseydin beni ayıplamaz ve kınamazdın."

(13) aḥvāl görse meṣelā melik-i ẓālimüñ melik-i ᶜādile ẓafer bulması gibi veyāḫud (14) bir ümmetüñ enbiyā ve evliyāya eẕā ḳılması gibi veyāḫud bir cāhilün bir ᶜālime ġālib (15) olması ve ᶜālim ü ᶜāḳilüñ ẕelīl ve maḥrūm ḳalması gibi. Ve bular emṣāli ᶜaḳla muḫālif (16) ve ḳalbe müżāḥim her ne şeyᵓ görse ve her ne aḥvāl müşāhede ḳılsa iᶜtirāż (17) ḳılmaya ve perākende-ḫātır olmaya. Zīrā bu cümlesi kemā kāne vācibu'l-vuḳūᶜdur (18) ve muḳteżiyāt-ı ḥakāyıḳ ve istiᶜdātdur. Öyle olıcaḳ hep hikmet üzeredür, ᶜabeṣ (19) degüldür. *Kemā ḳāle İbnu'l-Fārıż*

Şiᶜr

Felā-ᶜabeṣun ve'l-ḫalḳu lem-yuḫlaḳū sudden

Ve in lem-tekun efᶜāluhum bi's-sedīdeti[697]

Neṣr: Aṣıl teslīm odur ki sālik (21) sülūkında nice ehvāl-ı müfziᶜa ve meḫā[vi]f-ı mühlikeye mübtelā olsa, meṣelā biḥārda (22) girdāb ü aḫṭāra giriftār olmaḳ gibi veyāḫud bir yerde ḥarb u ḳıtāl ve ceng (23) ü cidāl ile pür-zaḥm u pür-āvāz olmaḳ gibi ve bunlar emṣāli miḥnet ve felāketde (24) her ne ise rāst gelmek gibi kendüyi Ḥaḳḳ'a teslīm ve her ḥālini aña tefvīż (25) idüp mużṭarib olmaya. Zīrā bu güne āfāt sāliküñ teraḳḳīsi içündür. **[86a]** (1) Pes isterse mālik anı helāk ide ve isterse şıyānet ḳıla.

Naẓm

İṭāᶜatuhu farżun talaṭṭufu ev cefā

Ve şurbuhu ᶜaẕbun tekeddere ev ṣafā[698]

Vekeltu ile'l-maḥbūbi emrī kullehu

Fe-inşāᵓe eḥyānī ve inşāᵓe etlefā[699]

Gelelüm tefvīże. (4) Bu daḫı āyet-i kerīme ile ṣābitdür. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā ve Tebāreke ḥākiyen ᶜan-āl-i Firᶜavne* (5) *ḳāle* ***ve ufevviḍu emrī ilallāh innallāhe baṣīrun bi'l-ᶜibād.***[700] Pes bendeye lāyıḳ oldur ki (6) her ḥālini Ḥaḳḳ'a tefvīż eyleye. Tevekkülden tefvīż evlādur zīrā tefvīż, (7) min-ḥayṣü'l-maᶜnā, tevekkülden evsaᶜdur. Ve min-ḥayṣü'l-işāret, andan elṭafdur. (8) Ve li-hāẕā tevekkül baᶜde vuḳūᶜu's-sebeb

[697] "İbn Farız'ın şöyle dediği gibi: *Allah'ın takdiri asla abes olmaz. Şayet insanların fiili olmasa denge nasıl olurdu?*"

[698] "Onun lütfuna ve cefâsına itaat farzdır. Safasını da kederini de içmek tat verir insana."

[699] "Bütün işlerimde Allah'ı vekil buldum. O beni ister öldürür, isterse bana hayat verir."

[700] "Allah Teâlâ âl-i Firavn'ı anlatırken şöyle buyuruyor: *... Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir.*" (Mü'min, 40/44)

ḥaṣıl olur. Ammā tefvīż hem baᶜde vuḳūᶜu's-sebeb (9) olmasına miṣāl nitekim Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām evlādınuñ (10) ḥıfẓında buyurdı: ***Yā beniyye lā-tedḫulū min-bābin vāḥidin vedḫulū min-*** (11) ***ebvābin muteferriḳa ve mā-uġnī ᶜankum min-allāhi min-şeyᵓin in'l-ḥukmu illā lillāhi ᶜaleyhi*** (12) ***tevekkeltu.***[701] Bu tevekkül baᶜde vuḳūᶜu's-sebebdür ki evlādınuñ ṣıyānetidür. Ve bir (13) miṣāl daḫı baᶜde vuḳūᶜu's-sebeb oldıġına budur ki, Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām (14) aṣḥābıyla bile idi. Didiler ki müşrikler sizüñ ḳatliñüze cemᶜ (15) oldılar. Nitekim bu āyet bu maᶜnāya delālet ider: ***İnne'n-nāse ḳad cemeᶜū lekum*** (16) ***faḫşevhum fezādehum īmānen ve ḳālū ḥaṣbunallāhu ve niᶜme'l-vekīl.***[702] Bu tevekkül daḫı (17) baᶜde vuḳūᶜu's-sebebdür. Ve sebeb müşriklerden kendüleri ṣıyānetdür. Ammā tefvīż (18) hem ḳable vuḳūᶜu's-sebeb ve hem baᶜde vuḳūᶜu's-sebeb olur. Ḳable vuḳūᶜu's-sebeb (19) olduġına miṣāl Ḥażret-i Nebī ᶜaleyhi's-selām yatdıḳları vaḳtde (20) buyururlar idi ki, ***Allāhumme innī sellemtu nefsī ileyke ve elceᵓtu ẓahrī ileyke*** (21) ***ve fevvaḍtu emrī ileyke.***[703] Ve baᶜde vuḳūᶜu's-sebeb oldıġına miṣāl āl-i Firᶜavn'uñ (22) emrini Allāh'a tefvīż gibidür. *Kemā ḳāle* ***ve ufevviḍu emrī illāllāhi.***[704] Burada sebeb (23) Firᶜavn'uñ ḫavfıdur. Pes tefvīż ile tevekkülün mā-beyninde ᶜumūm ve ḫuṣūṣ (24) olur. Tefvīż eᶜam ve tevekkül eḫaṣṣdur. Ve tevekkül tefvīżüñ bir şuᶜbesi (25) gibi olur. Tefvīẓ her vechle tevekkülden evsaᶜdur ve hem edebe evfaḳ ve andan **[86b]** (1) min-ḥayṣü'l-maᶜnā, sālike elyāḳdur. Zīrā tefvīż, ḥavl u ḳuvvetden berī olmaḳ (2) ve kendüyi Ḥaḳ rıżāsı içün kendü taṣarrufından taḫliye ḳılmaḳdur. Ve Ḥaḳḳ'ı kendü (3) maḳāmına taṣarrufda ḳāᵓim ḳılup her ne işlerse aña rāżī olmaḳdur. Ammā (4) tevekkül böyle degüldür. Zīrā mütevekkil aña dirler ki nefsüñ meṣāliḥinde Ḥaḳḳ'ı kendüye (5) vekīl ittiḫāẓ eyleye. Pes bunda min-vechin, cesāret vardur ve naẓar ḳılınsa sū-i (6) edebden ḫālī degüldür. Eger Cenāb-ı Ḥaḳ celle şanuhu tevekküli mendūb ḳılmayaydı enbiyā (7) ve evliyādan bir kimse buña cesāret itmeyeler idi. Pes cemīᶜ-i umūrın Ḥaḳḳ'a (8) tefvīż idüp andan her ne gelürse *kulli şeyᵓin mine'l-ḥabībi ḥabībun*[705] diyüp (9) anuñ irādetine rāżī olmaḳ kemāl-i ᶜubudiyyete ensebdür.

---

[701] "... Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin; ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim..." (Yûsuf, 12/67)

[702] "İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun; dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve Allah bize yeter, O ne güzel vekildir! dediler." (Âl-i İmrân, 3/173)

[703] "Allah'ım nefsimi sana teslim ettim, sırtımı sana dayadım, işimi sana havale ettim."

[704] "Şöyle buyurulduğu gibi: …Ben işimi Allah'a havale ediyorum..." (Mü'min, 40/44)

[705] "Sevgiliden gelen her şey sevgilidir."

Gelelüm tevekkül (10) derecesine. Bu tevekkül daḫı ḥadīṯ-i şerīf ile ṯābitdür: *ᶜAn-İbn ᶜAbbās* (11) *raḍıyallāhu ᶜanhumā ḳale Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***tedḫulu'l-cennete min-*** (12) ***ummetī sebᶜūne elfen bi-ġayr-i ḥisābin humu'lleẕīne lā-yesteriḳūne ve lā-yeteṭeyyerūne ve*** (13) ***ᶜalā-rabbihim yetevekkelūn***[706] *ḳale'ş-Şeyḫi ekmele't-tevekkuli nevᶜān ᶜāmun ve ḫāṣun fe'l-ᶜāmmu* (14) *en yeᶜleme'r-reculu en lā-muᵓeṩṩira fī-kulli şeyᵓin illallāh ve lā-yuᵓeṩṩiru illā bi-emrillāh fe'ṭ-ṭaᶜāmu* (15) *lā-yuşbiᶜu illā bi-emrillāh ve'l-māᵓu lā-yerdā illā bi-emrillāh ve'l-edviyetu lā-tuşfī ve's-summu* (16) *lā-yeḳtulu ve'n-nāru lā-teḥriḳu ve'l-berdu lā-yuberridu illā bi-emrillāh ve ḳis ᶜalā-hāẕā kulle'l-eşyāᵓi* (17) *ve't-tevekkulu'l-ḫāṣṣu en yetruke'r-reculu't-tedāviye ve'l-istirḳāᵓa li-ḳuvveti yaḳīnihi bien* (18) *lā-yuşībehu illā mā keteballāhu.*[707] Bu şınıf tedbīr-i nefsi terk idüp ḥavl (19) u ḳuvvetlerinden munṣaliḫ olup *beyne yedeyillāhi ke'l-meyyiti beyne yedeyyi'l-ġassāl*[708] (20) olurlar *kemā ḳāle Ẕu'n-nūn et-tevekkulu terku tedbīri'n-nefsi ve'l-inḫilāᶜu ᶜani'l-ḥavli* (21) *ve'l-ḳuvveti en yekūne'l-ᶜabdu beyne yedeyyillāhi ke'l-meyyiti beyne yedeyyi'l-ġassāli yuḳallibuhu* (22) *keyfe yeşāᵓu*[709] Bu gūne tevekkül ki emri mālikine teslīm idüp anuñ vekāletine taᶜvīl (23) ḳılmaḳdur. ᶜAvāma eṣᶜab-ı menāzil ve ḫavāṣa eżᶜaf-ı ḫaṣāᵓildür. *Kemā* (24) *ḳāle Şeyḫu'l-İslām et-tevekkul ve kulluhu el-emru kulluhu ilā-mālikihi ve't-taᶜvīlu* (25) *ilā-vekāletihi ve huve min-aṣᶜabi menāzili'l-ᶜāmme ve evha's-seyli ᶜinde'l-ḫāṣṣah* **[87a]** (1) *ḳāle'ş-Şeyḫu fi'l-Futūḥāt et-tevekkulu iᶜtimadu'l-ḳalbi ᶜalallāhi maᶜa-ᶜademi'l-iżṭırabi* (2) *ᶜinde faḳdi'l-esbābi'l-mevdūᶜati fi'l-ᶜālem elletī min-şāni'n-nufūsi en* (3) *terkuna ileyhā fe-in iżṭarāba fe-leyse bi-mutevekkilin ve ḫālu'l-munᶜūtīne bi-hāẕe'l-maḳāmi* (4) *minhum men yekūnu beyne yedeyyilāhi ke'l-meyyiti beyne yedeyyi'l-ġassāli ve minhum men yekūnu* (5) *ḫāluhu ḫālu'l-veledi maᶜa-vālidihi fī-māli vālidihi*

[706] "İbn Abbâs'dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: *Ümmetimden yetmiş bin kişi hesapsız olarak cennete girecektir. Bu kimseler, büyü yapmayan ve başkalarının söylediklerini te'vil edip abartmayan ve Rabblerine tevekkül eden kimselerdir.*" (Buhârî, Rikâk/21; Müslim, Îmân/94)

[707] "Şeyh hazretleri şöyle buyurdular: Tevekkül iki kısımdır. Birincisi âmm; ikincisi hâss. Âmm olan tevekkül, kişinin her şeyde müessir olanın Allah olduğuna inanmasıdır. Meselâ, ateşin yakıcılığı, suyun akıcılığı, karın soğukluğu hep Allah'ın emriyledir. Bunun aksi asla sahih değildir. Hass tevekkül ise, te'vil ve büyüyü bırakıp Allah'ın kendisi hakkında yazmış olduğu kadere teslim olmaktır."

[708] "Allah'ın ellerinin arasındadır; tıpkı ölünün, gassâlın ellerinde olması gibi."

[709] "Zünnûn bu hususta şöyle demiştir: Tevekkül, kulun tedbiri bırakıp kendini Allah'ın kudretinin eline terketmesidir. Tıpkı ölünün kendisini yıkayan gassâla terketmesi gibi. Kulun, bütün olacak şeylerin hâkimiyetini ve ayarlamasını yaratıcısına bırakmasıdır tevekkül."

ve minhum men yekūnu ḥāluhu ḥālu'l-ᶜabdi (6) *maᶜa-seyyidihi.*[710] Pes ḫavāṣ bildiler ki, ᶜale'l-ıṭlāk mülk anuñdur, pes (7) ne şeyᶜde anı vekīl ittiḫāẕ itsünler ve mülk anuñ iken ne vechle anı (8) vekīl itsünler. Ve li-hāẕā tevekkül ᶜinde'l-ḫavāṣ eżᶜaf-ı sübüldür. Belki ḫavāṣ (9) cümle emrlerini Ḥaḳḳ'a tefvīż iderler ve esbāba teşebbüs itmeyüp rızḳlarını (10) Ḥaḳ'dan temennī iderler.

Ḥikāye[711]

Bir zamānda bir tācir-i kessāb var idi. Bir vilāyete (11) ticārete gidüp nice müddet mekṣ idüp ve ḫaylī ḥelālden māl taḥsīl, (12) vaṭan-ı aṣliyyesine mürācaᶜat ḳılup ḳarīb olduḳda nābe-dīd olmuş idi. (13) Ve ḫānesinde bir ṣaġīr oġlu ḳalup büyüdükde māḥażarı ṣarf idüp (14) ḳuvvet-i yevmiyyeye muḥtāc idi. Ve bu ḥālde taḥṣīl-i kemālāt idüp ammā dünyā (15) ḫuṣūṣında külliyen ıżṭırāba düşmüş idi. Aḳrabāı ve taᶜalluḳātı ḫᵛāca-zādeyi (16) ḥırfete sevḳ itdikce dir idi ki, benüm ḥelāl rızḳımı Rezzāḳ-ı ᶜĀlem ayaġuma (17) ṣalur, diyü kesbe taḳayyüd itmeyüp rūz u şeb ṣavt-ı ᶜālī ile yā Rabbi'l-Erbāb, (18) ben sāye-esīr baṭṭāl ü kāhil ḳuluñam; ḥelāl rızḳımı min-ġayr-i kesb ü meşaḳḳat (19) baña vāṣıl eyle, tā ki sāye-i luṭfuñda ḫoş geçinem, diyü her yerde münācāt (20) ider idi. Ve ġayrılar istimāᶜ idüp yāve-gūy ü bī-hūde-pūy diyü belehe (21) nisbet iderler idi. Baᶜżı ḫayr-ḫᵛāhlar gelüp şöyle naṣīḥat iderler ki, (22) ey ḫᵛāce-zāde, bunuñ gibi bī-fāᵓide kelimātdan ne ḥāṣıl ve bunca zamāndur (23) bu duᶜāları idersin ne bulduñ, yüri bunuñ gibi sevdādan ferāġat idüp (24) envāᶜ-ı kesbden birine temessük eyle, didiklerinde; hemān evvelki cevābı virüp, (25) dergāh-ı Ḥaḳḳ'a benüm ṣıdḳum muḥkemdür ve baña yaḳīn ḥāṣıl olmışdur ki Cenāb-ı **[87b]** (1) Ḥaḳ benüm rızḳımı irsāl buyurur; böyle noḳsān tevekkülden fāriġ oluñuz, (2) diyü redd-i cevāb idüp henüz bu ḳıṣṣa semāᶜuñuz olmadı ki, bir ehl-i ḥāl (3) tevekkülle Kaᶜbe-i Beytü'l-Ḥarām'a teveccüh ḳılup bi-ġayr-i zād beriyyeye sülūk (4) itmiş idi. Lākin devām-ı

[710] "Şeyhü'l-islâm şöyle buyurduğu gibi: Tevekkül, işlerin bütününü mâlikine terketmektir. Ve onun delâletine itimât etmektir. Bu tevekkül avama en zor gelen tevekkül şekli olmakla beraber, havasa en zayıf gelen tevekküldür. Şeyh'in Fütûhât'da şöyle dediği gibi: Tevekkül, kalbin Allah'a itimadıdır. Kalb sebeplere meyletmekle zayi olur. Sebeplere meyletmek ise nefsin şânındandır. Eğer kalb bu çeşit meyillerle hasta ise, esbaba tevessül etmekten asla ızdırap duymaz. Allah'a hakikî mânâda tevekkül edenlerin kalbi ise, gassal elindeki meyyit gibi, tamamıyla Allah'ın tasarrufuna ait kudretinin elindedir. Tıpkı babasıyla oğlu arasındaki hale benzer. Bazılarının tevekküldeki hali, efendisinin emrindeki köle gibidir."

[711] Bu hikâye, Şemseddîn Sivasî'nin Nakdü'l-Hâtır adlı eserinde de, büyük benzeliklerle, mevcuttur. Karşılaştırma için bkz. Şemseddîn Sivasî, **Nakdü'l-Hâtır** (Haz. Recep Toparlı, Durmuş Arslan), Sivas Belediyesi Yay., İstanbul 2017, s. 277-284

vużūᶜ u teyemmüme ᶜadem-i iḥtiyāc içün bir delv ve resen (5) getürmiş idi. İttifāḳen beriyye içre bir feżāda tavażżīᵓ lāzım olup keyfü'l-ḥāl (6) diyü dīde-i ṭaleb her gūşeye dāᵓir iken görür ki bir yerde cīrānlar (7) cemᶜ olup ṣu içerler. Hemān ḥamd idüp ol ṭarafa teveccüh ḳıldıḳda (8) ol bahāyimler perākende olup dervīş ṣuya ḳarīb olıcaḳ gördi ki (9) ṣu yāb yāb ġavr idüp vāṣıl olduḳda tamām ḳaᶜr-ı cāhda maḳāmına (10) vāṣıl olmuş gördükde münācāt itdi ki; ey Bārī Teᶜālā, işbu bahāyim (11) cīrānlar murādın yir yüzünde virdüñ ve ben insān-ı mükerrem cūyende-i ḥarem (12) iken ne oldı ki bu ᶜāciz geldikte ṣuyı ġavr itdirdüñ. Cevāb-ı (13) ṣavāb ü ᶜitāb geldi ki; ey ḳāṣıd-ı ḥarem-i ḳıbletü'l-ekl, ve ey mübtelā-yı vārṭa-yı (14) āb u gil, işbu ḥayvānāt-ı mehānāt ser-i cāha gelüp ṣuyı ḳaᶜr-ı cāhda (15) gördüklerinde cümle yüzlerin semā-yı raḥmete ṭutup niyāz itdiler ki, ey (16) Rezzāḳu'l-berāyā, bilürsün ki insān gibi bizüm dürlü nesneden ālāt [u] esbābımız (17) yoḳdur ve senüñ fażlıñdan özge penāh olmadıġına ᶜilmüñ muḥīṭdür. Pes (18) raḥmet-i şāmilimde iḳtiżā itdi ki anlara murādların sühūlet ile virem. (19) Ve sen insān-ı mükerrem iken seni murādına meşaḳḳat ile irgürdüm. Delv [ü] resenüñ (20) var, sen aña ittikāl itmişsin ki mesās-ı ḥācetde anuñ ile ᶜameliñ (21) bitiresin. Pes gedā ol bahāyim ḳadar olmadı mı ki murādımı bi'ẕ-ẕāt Müsebbibü'l-Esbāb'dan (22) isteyüp meşaḳḳatsız rızḳ ekl idem. Ey bī-iẕᶜān, haydi (23) bu rāᵓı ḳoyalım, kendi rāᵓıña uyalım; bu mıdur emr-i İlāhī, böyle mi olur ḳanūn-i (24) pādişāhī? Beni iᶜtiḳād-ı kāmilemden dūr ve tevekkül-i tāmdan niçün tebᶜīd idersiñ (25) diyü ṭarılur. Bir yābāna boş ḳoyup ḫānesine ᶜavdet idüp yine daᶜvāt-ı **[88a]** (1) müstecābesine iştiġālde iken nā-gāh bir dem bir gāv-ı semīn-i ẕü'l-karneyn, (2) şāḫlarıyla ḫᵛāce-zādenüñ bābını daḳḳ idüp bi'l-āḫere zūr ile (3) feṭḥ-i bāb idüp ḥavlısına duᶜācı görüp *hāẕā mā veᶜadenallāhu ve ṣadaḳallāhu.*[712] (4) Ve daḫı hemān bi-ġayri tereddüd; gūyā hediyye-i hāciyāndur, bāliġu'l-Kaᶜbe olmışdur, (5) şedd-i ḳavāyim idüp aᶜlā ṣavt ile tekbīr ḳılup zebḥ itdikden soñra (6) selḫ-i cild ve tefrīḳ-i laḥm idüp ehl ü evlād ḳılıp kebāba ᶜazīmetinde nā-gāh (7) ṣāḥibü'l-baḳar eṣerine tābiᶜ olup hᵛāce-zādenüñ ḫānesine (8) duḫūl itdikte görür ki, baḳara mezbūḥ ve cild suluḫ ve laḥm meşrūḥ. Heman (9) feryād idüp didi ki, ey ẓālim-i ḥarām-ḫūr ve ey sālūs-ı bed-girdār, (10) bu ne cesāretdür ki benüm ḥarrāṣımı ḥırṣ ile ẕebḥ idüp bu güne ḫıyānet (11) idesin? Pes ḫᵛāce-zāde didi ki, ey evbāş-ı ḳallāş ve'y şerīr-i bed-maᶜāş, (12) bu ne cāy-ı şekvā ve ne maḥall-i ġarażdur ki benüm helāl rızḳ-ı mesūḳım (13) yedüme vāṣıl

[712] "Bu, Allah'ın bize vaadettiğidir. Allah da doğru söylemiştir."

olmuşken beni ẓulme nisbet idüp uslūb-ı sālūslıġ ile (14) teşebbüh ḳılup daᶜvā-yı ceyᶜān ile rızḳ-ı ḥelālümi ṣūret-i maẓlūmede elümden (15) alup baña ẓulm idersin? Böyle bāṭıl daᶜvāyı ko ve beyhūde şekvā eşkālin (16) deyr-i ḳalbüñden yu, didikde ṣāḥibü'l-baḳar didi ki ey güvā-rūy ve ey perīşān-gūy, (17) bu ne bū'l-ᶜaceb ḫaberlerdür ki söylersin ve ḫilāf-ı ḥükmi't-Tevrāt (18) bāṭıl taḥakküm eylersin. Ve bu mezbūḥ benüm baḳarım ıclidür. Sen ne vechle (19) ḥelāl rızḳımdur, diyü feryād idersin; diyicek ḫᵛāce-zāde cevāb virdi ki, (20) yedi senedür ki Ḥażret-i Mucībü'd-Daᶜvāt'a ḥelāl rızḳımı baña irsāl eyle (21) diyü tażarruᶜdayam. Ḥāṣā ol dergāhdan ki bu ḳadar müddetde ḍarāᶜat üzre (22) sālikini maḥrūm u ḫāᵓib ide. Ṣāḥib-i baḳar didi ki başḳa bir ḥüccetüñ (23) varısa anı söyle ve illā muḫālif-i şerᶜ ve muᶜānid-i maᶜrūf sözi kes, (24) didikde ḫᵛāce-zāde yine evvelki cevābı viricek bi'l-āḫere ṣāḥib-i baḳar (25) dest-i ḫuṣūmeti dāmen-i tehemtene dırāz ve dehān-ı şekvā vü şetmi muvācehesinde **[88b]** (1) bāz idüp ṭaraf-ı ḥākime cebren cerr idicek ahālī maḥalle cemᶜ olup (2) aḥvāle vāḳıf olduḳlarında ḫᵛāce-zādeyi tesfīh idüp ḥaḳ baḳara (3) ṣāḥibinüñdür, bunuñ gibi beyhūde kelimātdan ne ḥāṣıl? Yüri, baḳaraᵓı yā meẕbūḥan (4) ṣāḥibine redd eyle veyāḫud ḳıymeti virilsün diyü nuṣḥ u pend itdiklerinde (5) pendleri dūzun semᶜine duḫūl itmeyüp yine evvelki cevābı virdikde (6) bi'ż-żarūrī ḥākime mürācaᶜat revā görüldi ki ṭarafeyne faṣl-ı ḫitāb (7) ola ve herkes ḥākimden cevābın ala. Meger ol zamānda ḫalīfetullāh-i (8) fi'l-arż bi'ṭūli ve'l-ᶜarż Ḥażret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-selām idi. (9) Ṣāḥib-i kitāb, müşerref-i ***ve āteynāhu'l-ḥikmete ve faṣle'l-ḫıtāb***[713] idi. (10) Çünki ḫaṣmeyn ḥużūr-ı Dāvūd ᶜalehi's-selāmda maḥall-i ḥadvda ḥāżır (11) oldılar ise hemān ṣāḥib-i baḳara daᶜvāya şürūᶜ idüp taᶜyīn-i (12) merām, tebyīn-i ġarām ḳılup ber-feḥvā-yı daᶜvā maᶜlūm-i cenābları olıcaḳ ḫᵛāce-zādeden (13) daᶜvā-yı meşrūḥasına cevāb ṭaleb olındıḳda yine evvelki (14) sülūkına sālik olup didi ki; yā Nebiyyellāh, yedi senedür leylen ve nehāren sırren (15) ve cehren Ḥażret-i Mucību'd-Daᶜvāt Sāmiᵓu'l-Eṣvāt'dan duᶜā vü tażarruᶜdayım (16) ki ḥelāl rızḳımı bi-ġayr-i taᶜab pāyıma sevḳ ide. Ḥālen Ḥażret-i Mucīb (17) cellet icābete, ben ḳulun ḫāᵓib ḳılmayup rızḳ-ı ḥelālimi sevḳ buyurup (18) ṭāliᶜüm kevkebi burc-i ṣevrde ṭulūᶜ itmiş iken işbu kimesne rızḳ-ı ḥelālüm (19) ekline māniᶜ olup ṭamaᶜ-ı ḫām ile rāh-ı şirrete sālik olur, diyü cevāb (20) virdikde Ḥażret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-selām bu cevābı istiġrāb idüp (21) buyırdılar ki; yā recül, bu ḫuṣūṣda cevābuñ bu ise ḥükm-i mesmūᶜ degül. (22) Eger ġayrı cevābuñ var ise īrād

[713] "... ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik." (Sâd, 38/30)

eyle ve illā bu maḳāmda bī-hūde maḳāl taḍbīᶜ-i (23) ḥāl bil ki mūriş-i vebāldür, diyü ḫᵛāce-zādeye cevāb buyurduḳlarında (24) ḫᵛāce-zāde, üftāde zārī ve girye ile didi ki; eyā ḥātıb, ***innā ceᶜalnāke*** (25) ***ḫalīfeten fi'l-arḍi faḥkum beyne'n-nāsi bi'l-ᶜadli***[714] bundan ġayrı ne ḥüccet **[89a]** (1) olsun ki yedi senedür dergāh-ı Mucību'd-Daᶜvāt'a bu ḫuṣūṣda taẕarruᶜdayam. (2) Ve ol Cenāb-ı Ḥażret ki cümleden aᶜlemdür ki Nemrūd ve Firᶜavn *ᶜaleyhimā mā yesteḥiḳḳān*[715] (3) mülkünde iştirāk daᶜvāsın idüp belki ***enā rabbukumu'l-aᶜlā***[716] diyü ᶜulüvvet (4) iddiᶜāsın ḳılurken anlaruñ ḥācetlerin revā ḳılup murādların (5) virdi. Baᶜīd olsun mı ki benüm bu cüzᶜī murādım dergāh-ı ᶜālīsinde maḥall-i (6) ḳabūlde olmaya. Yā Nebiyyullāh, nūr-ı ḥaḳ ile naẕar eyle, bu ḳulıña ẕulm olmasun, (7) diyü taẕarruᶜı ḥadden aşurdıḳda Ḥażret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-selāmuñ (8) ḳalb-i şerīfine ḫᵛāce-zādenüñ suḫan-ı sūz-nākı teᵓsīr idüp buyurdılar (9) ki; yā ṣāḥibü'l-baḳar, egerçi ṣūretde ḥaḳ saña müteveccih ammā bu kārı teᵓḫīre (10) ṣalmak evlā görüldi. Pes bir dem ṣabr eyle, inşāᵓallāh ferdā ḥaḳḳen ne ise (11) icrā olsun ve kimseye ẕulm olmasun. Pes ṣāḥibü'l-baḳar ḫᵛāh nā-ḫᵛāh (12) rıżā virüp ol gice Cenābları taẕarruᶜda ḳıyām ve bu emrüñ inkişāfında (13) ihtimām-ı tāmm gösterdikte bi-iẕnillāh bu sırr-ı mektūma muṭṭaliᶜ olup taᶜaccüb (14) iken irte ḫaşmeyn ḥāżır olup ṣāḥibü'l-baḳar kendüye ḥükm olmaḳ ḫuṣūṣunda (15) ilḥāḥ olıcak Ḥażret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-selām sırr-ı mektūmdan zerre istişmām (16) idüp buyurdılar ki; ey müddeᶜī-yi keẕẕāb, yüri beni söyletme, baḳar daᶜvāsından (17) ferāġat eyle. Yoḳsa esrār-ı maḫfīden çoḳ nesneler münkeşif olup (18) beliyye-i ᶜāmmeye mübtelā olacaġıñdan ġayrı beyne'l-enām ḫazīl-i benām olursın. (19) Ve bu ḥükme rāżī olmazsañ kendi riḳabuñ hᵛāce-zādenüñ (20) ḳulı olmasında ḥükm eylerüm. Ve daḫı rāżī olmazsañ cümle māluñ bunuñ (21) mülki olup ve ehlüñ daḫı cāriyesi ve evlāduñ cümle ġulāmı ve imāsı (22) oldıġına ḥükm iderüm. Yüri Ḥażret-i Settār'uñ settāriyyet ṣıfatı ile (23) pūşīde buyurdıġı aḥvāl āşikāre olmadan cümle taḥt-ı taṣarrufuñda olanı (24) ve nefsiñi işbu miskīne bağışla. Sırr-ı maḫfī żuhūr iderse intiḳām-ı (25) ḥaḳ ile ġarām-ı tamāma düşersin, ḫafiyyeten gūşına inhā itdikde didi ki; **[89b]** (1) ey zümre-i müslimīn vā-veylā ki Ḥażret-i Dāvūd'uñ basṭ-ı zemīnde ṣadā-yı (2) ᶜadli münteş̲ir olmuş iken ve her bābda ᶜadl ü dādı bilinmiş iken feryād ki (3) benüm gāv-ı nitācim ḫuṣūṣında muḳaddemāt-ı müsellemelerime netīce virdürmeyüp (4) belki ḫilāf-ı mesṭūr-ı Zebūr

[714] "...Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında adl ile hüküm ver..." (Sâd, 38/26)
[715] "Allah müstehaklarını versin."
[716] "... ben sizin en yüce Rabbinizim." (Nâzi'ât, 79/24)

ve ᶜaks-i ḳıyās-ı āyāt-ı Tevrāt nitācum olan (5) gāv mülkimi bir müflise ḫāṭır içün ḥükm ile żulm itdiginden ġayrı, şerᶜ-i (6) cedīd iḥdāṯ idüp ehl ü evlad ve sāᵓir emlāk ve kendü nefsiñi (7) bu bir müflise teslīm eyle, diyü ol żulmünden taḥmīl-i mā-lā yüṭāḳ ider, diyü (8) nālān ve sīne-gūyan ve bu güne şekvālar ile fiġān

Meṯnevī (9)

Ey muselmānān beyayīd ber-belā

Es-selā hengām-ı żulmest es-selā

diyü (10) giryān u sūzān, aᶜlā ṣavt ile iᶜlān sāmiᶜ-i ahālī-yi medīneye (11) memlū olıcaḳ lā-cerem her işiden bu ḥükmüñ ḫilāf-ı şerᶜ-i Tevrāt oldıġın (12) bilüp, hāẕā şey-i ᶜucāb, diyü ḥużūr-ı Dāvūd ᶜaleyhi's-selāma cemᶜ olup, (13) ᶜalā-ṭarīki'l-levm ve'l-istikşāf, didiler ki; ey şefīᶜimüz olan Nebī-yi niᶜme'r-refīḳ, (14) sāḥā-yı ᶜadālet bābıñuzda revā görülmez ki bu maḳūle żulm-ı ṣarīḥ cenābıñuzdan (15) żuhūr ide. Pes revā bu mıdur ki bāb-ı ḥikmetden rücūᶜ buyurmayup (16) yāḫud sırr-ı mektūm var ise siz aᶜlemsiz anı mużmir ḳomayup lisān-ı (17) beyān ile iẓhār idesin. Ve illā iḳdām-ı zuᶜafa-yı ümmet müterrirlerdür. Pes (18) bu sırruñ keşfine āġāz idüp buyurdılar; yāran-ı ṣafā-ḫullan, işbu sırruñ (19) zamānı gelmişdür ki Ḥażret-i Keşşāfü'l-Kürūb ve'l-Ġuyūb celle ᶜani's-sehv (20) ve'l-ᶜuyub baña bildirdi ve işbu müddeᶜī-yi gāv-ı sīret-seg, ol miskīn (21) ḫᵛāce-zādenüñ babası ḫᵛācenüñ ᶜabd-i memlūkı imiş. Pes cümlesi (22) miskīnüñ māl-i mevrūṯı olup cāriyeden ᶜabd-i mesfūruñ evlādı da (23) riḳāb-ı mevrūṯe olur ve bu ᶜabd de ḫᵛācesin ḳatl idüp cümle māl (24) ü milkin taṣarrufına aldıḳdan soñra nice müddetdür ki bu şehrde vusᶜat üzere (25) taᶜayyüş idüp ḫᵛāce-zāde emr-i maᶜāşda żarūretler çeküp **[90a]** (1) günler olurdı ki sāde nān-ı cevī de bulmayup aġyāra ᶜarż-ı ḥāl ḳılmaḳdan (2) ġayret çeküp rızḳın Ḥażret-i Rezzāḳ-ı ᶜĀlem'den isterdi. Ve bu ẓālim-i bed-āyīn, (3) ḫᵛāce-zādesin bilürken ve bu żarūretine vāḳıf olmuşiken bārī (4) nevrūz [u] aᶜyādda ve sāᵓir eyyām-ı müşerrefelerde hediyye ṭarīḳıyla tefaḳḳud (5) itmez idi. Pes Ḥażret-i Ḥakīm-i Muṭlaḳ ü Rabbü'l-Felāk murad buyurdı ki bu (6) miskīni mülk-i mevrūṯına vāṣıl olup ẓālim cezāsın bula. Lā-cerem (7) icābet-i daᶜvatine muḳaddem ḳılmaġiçün mülk-i mevrūṯından işbu gāv-ı beşāret-ḳāl (8) ü meserret-meᵓāli göndermişidi. Ve Ḥaḳ, müstaḥaḳına ḥükm itdigim içün (9) beni de żālime nisbete mensūb ṭutmuş idi. Pes Ḥażret-i Settār ü Ḳahhār, (10) bunca müddet bu ceraᵓīm bu ḫuṣūmet ile perde-i ġuyūbdan kendüsi (11) ḳaldırmış oldı ki *guftend*

[Beyt]

Ẓulm mestūrest der-esrār-ı cān

Mī-nihet ẓālim pīş-i merdumān[717]

Lākin bu vaḳᶜanuñ kemāl-i ẓuhūrı ve daᶜvānuñ (13) ḥüccet-i keşfi, fülān ṣaḥrāda ḳadīmden fülān şecere-i ᶜaẕīme taḫtındadur. Ol maḥalle (14) ᶜazīmete mevḳūfdur diyü vaᶜd buyurmaġın irtesi, bu sırra ıṭṭılāᶜ ecliyçün (15) vażīᶜ ve şerīf bu kārdan ᶜarīf olup taḫt-ı şecereye cemᶜ oldıḳlarında (16) Ḥażret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-selām ol ẓālim-i maḫẕūli īkān idüp (17) ᶜāmm u ḫᵛāṣṣa iᶜlānen buyurdılar: İşbu ẓālim ḫᵛācesin ḳatl idüp (18) bu aġaç dibinde defn itmişdür ve kendi merḳūm olan bıçaḳ ile ẕebḥ (19) idüp ol daḫı bunda medfūndur, diyü buyurdıḳlarında ṣıdḳ-ı maḳāle (20) güvāh olmaḳ içün şecere dibini ḥafr itdiklerinde buyurduḳları gibi o miskīn (21) dem-i muḥarremeye maḫlūt ve nām-ı meyşūm-ı ẓālim üzerinde maḫlūt çıḳup ve s̱āniyen (22) ser-i yed-i bürīde-i ḫᵛāce ẓuhūr idüp dem-i şehādet levḥa-yı ruḫsār ve cebhe-i (23) pür-envārında *innehu le-ẓelūmun*[718] şehādetin virdikte Ḥażret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-selāmuñ (24) muᶜcize-i bāhiresi ẓāhir olıcaḳ hemān bu ḫalḳ arasında feryād u figān ḳubbe-i (25) āsumānı doldurdı. Ḥażret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-selāmuñ ḥükm-i ṣābıḳın **[90b]** (1) bi-muḳteżiyyü'ẓ-ẓāhir inkār idenler der-ḥāl sikkīn-i iḳrār ile zünnār-ı inkārı (2) ḳaṭᶜ idüp *āmenā billāhi ve bi-ḥukm-i resūlihi*[719] diyüp ᶜöẕr-künān, pā-yı şerīflerine (3) düşdüklerinde ol ḳātil-i ẓālim ḥāmili'l-cerāᵓim ve'l-meẓālim mā-cerāyı iḳrār (4) eyledikde ḳıṣṣāṣ ile ḥükm buyurup yine ol bıçaġ ile ḫᵛāce-zāde (5) buġazlayup emlāk-ı mevrūs̱e ve rikāb-ı maḥrūsesin teslīm (6) buyurup icābet-i daᶜvāt ḥuṣūl-i murādāt müyesser oldı.

Maᶜlūm (7) oldı ki bizim içün bu ḳıṣṣadan nice fāᵓide ḥāṣıl oldı. Zīrā (8) ᶜabd-ı müᵓmīn-i mütevekkil ḫulūṣ ile daᶜvāt u ferāġatı ve ᶜarż-ı ḥācātı (9) dergāh-ı Vāhibü'l-Amāl ve ḥużūr-ı Müstevcibu'l-Efżāᵓ ᶜindinde redd olunmaz (10) imiş. İşte mürīd [da]ḫı ḫᵛāce-zāde gibi Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a irtibāṭ-ı ḳalb idüp kāffe-i (11) umūrını Ẕāt-ı celle ve ᶜalā ḥażretlerine tefvīż ve ġayrıdan ilticāyı ḳatᶜ itmek lāzımdur, ve's-selām. (12)

[717] "Zulüm, can sırları arasında gizli kalır; fakat onu halkın önüne koyan zalimdir."
[718] "Şüphesiz o, zâlimdir."
[719] "Allah'a ve Resûlünün hükmüne inandık."

(22) Meşnevī
Her ki-rā câme zi-ʿışkī çāk şud
Ū zi-ḫırş u ʿayb kullī pāk şud

(14) Her kimsenüñ ki câme-i enāniyyet ve nefsāniyyeti ifrāṭ-ı muḥabbet-i Ḫudā ve Resūl-i Kibriyā'dan (15) çāk oldı ve libās-ı vücūd-ı mevhūmesi ʿışḳla fenā buldı ʿayb-ı küllī ol (16) kimse ḫırsdan ʿaybdan bi'l-külliyye pāk oldı. Nitekim Sıddīḳ-i Ekber, (17) Faḫr-ı Kāʾināt yolında beẕl-i vücūd ve ṣarf-ı muḳtediret itdiler. Ḥattā Resūl-i (18) Ekrem maʿiyyetinde ġāra teşriflerinde Resūli Ekrem'üñ mübārek ḳadem-i saʿādetlerinüñ (19) izi bellü olmasun diyü esbaʿ-ı şerīfeleri üzerine yürüdiler. Sıddīḳ-i (20) Ekber anı görüp Faḫr-ı ʿAlemi ġāra gelince raḳabelerinde getürdi. Murād vücūd-ı (21) ... ʿanber-ālūdeye bir noḳṣāniyet ṭārī olmasun içün idi. Ḥattā (22) Ḥażret-i Sıddīḳ, Faḫr-ı ʿĀlem'den muḳaddem maġāraya duḫūlı iḫtiyār eyledi ki eger anda (23) mūzī zehrnāk ḥayvānāt var ise żararı kendüye işābet idüp (24) Faḫr-ı ʿĀlem maḥfūẓ ola. Baʿdeẕā bu maʿnāya işāret vardur ki seḫānuñ fevḳındadur. (25) Pes mürīd irādetinde gerçek olsa mürşidüñ yolına cān beẕl ider **[91a]** (1) ve andan nesne ṣaḳınmaz. Ḥattā Sıddīḳ-i Ekber duḫūlında üzerinde olan elbise-i (2) fāḫiresini raḳabesinden baʿde'n-nezʿ pāre pāre idüp her birini bir ṣıḳba (3) idḫāl eyledi. Yalñız bir ṣıḳb ḳaldıḳda mübārek barmaklarını ol ṣıḳba idḫāl (4) idüp ol ḥıyye-i muḥibbe ʿışḳından pā-yı Ṣıddīḳ'i maṣṣ itdi. Vaḳt-ı ṣabūh (5) ṭulūʿ itdikde ḫırḳanuñ vücūd-ı Ṣıddīḳ'da olmadıġı manẕūr-ı nübüvvet-maʾābları (6) buyrulduḳda; Yā Ṣıddīḳ, ḫırḳa-yı vücūdı ne yapduñ? Cevābında, cübbe-i vücūdı (7) yoluñda çāk ile çālāk eyledüm yā Resūlallāh, diyüp masivā olan (8) ḫırḳa-yı vücūddan geçüp ṭarīḳ-i ʿışḳda belki tā sidre-i müntehāyı geçdi.

İmdi (9) gelelüm ʿalāyim-i muḥabbete yaʿnī. Resūl-i Ekrem'e muḥabbetündür ki dīn-i Aḥmediyye'ye nuṣret (10) ideler ve aḫlāḳıyla taḫalluḳ ideler. Cūd u keremde ve ḥilm ü tevāżuʿ ve sāʾir (11) aḫlāḳda bir ʿalāmeti daḫı budur ki, meṣāʾibe ṣabr idüp anuñ muḥabbetiyle mütesellī (12) olalar. Zīrā muḥibb olan kimse leẕẕet-i muḥabbetle şiddet-i muṣībeti ferāmūş (13) ider. Ol muḥabbetden ḫālī olan efsürde-diller gibi elem çekmez, ṣafā-yı muḥabbetle (14) defʿ eyler. Biri daḫı budur ki Resūl-i Ekrem ḥażretlerini çoḳca ẕikr eyleye. Zīrā (15) kişi sevdigi nesneyi çoḳ yād eyler. *El-*

meḥabbetu devāmu'ẕ-ẕikri[720] buyurmuşlardur. *Ve ẕikru'l-maḥbūbi* (16) *ʿalā-ʿadedi'l-enfāsi*[721]dur. *Ve ḳāle baʿżuhum li'l-muḥibbi ṣelaṣu ʿalāmātin* (17) *en yekūne kelāmuhu ẕikru'l-maḥbūbi ve ṣıḥḥetun fikren fīhi ve ʿameluhu ṭāʿeten lehu.*[722] Ḥükemā (18) ittifāk itdiler ki *men eḥabbe şeyʾen ekṣere ẕikrehu.*[723]

Rivāyet olunur ki Rābiʿa-yı (19) ʿAdeviyye meclisinde ʿibād ü zühhāddan bir ḳaç kimse cemʿ olup dünyāyı (20) meẕemmete başladılar. Rābiʿa sükūt idüp diñler idi. Fāriġ olduḳdan ṣoñra (21) *men eḥabbe şeyʾen ekṣere ẕikrehu,* didi. Ẕikr-i maḥbūb, ḳulūb-i aḥbāba ġālib olur. (22) Hergiz aña bedel nesne bulmazlar ki anuñla egleneler. Şöyle ki ẕikrin itmeyeler (23) ʿıyşları fāsid olur, sāʾir leẕẕāt ü şehevātı bi'l-külliyye terk idüp (24) ḥallerine meşġūl olurlar; kāh olur şevḳ ve ḥālet ġalebe eyler, nāle (25) vü zārī peydā iderler ve gitdikçe levnleri müteġayyir olur, bedenlerine żaʿf gelür; **[91b]** (1) kāh olur ki naʿrālar ururlar ve kāh olur ki vecd ziyāde olur muḥibbi helāk (2) eyler.

Biri daḫı budur ki Ḫᵛāce-i ʿAlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretlerinüñ (3) ẕikri ḳatında taʿẓīm ve iẓhār-ı ḫużūʿ ve ḫuşūʿ itmekdür. Nitekim ṣaḥābe-i kirāmdan (4) mervīdür ki; Resūl-i Ekrem ḥażretlerinden ṣoñra bāḳī ḳalan aṣḥāb-ı kirām, Resūl (5) ʿaleyhi's-selām ḥażretlerini yād itdikçe ḫuşūʿ ve meskenet iẓhār idüp (6) bükā iderler idi. Ve tābiʿīn ve selef-i ṣāliḥīn daḫı bu ṭarīḳ üzre ẕāhib (7) olmuşlardur. Baʿżı ʿulemādan menḳūldur ki, anuñ ẕikri ʿindinde ḫuşūʿ her müʾmine (8) vācibdür. Ve Eyyūb Saḫtiyānī, Faḫr-i ʿĀlem ḥażretlerini ẕikr itdigi zamānda (9) şol ḳadar aġlar idi ki nās aña teraḥḥüm iderler idi. Ve baʿżı aṣḥābuñ (10) daḫı levni müteġayyir olur idi. Ve maʿlūm ol ki; ẕikr olunan ʿalāmāt-ı meẕkūrenüñ (11) baʿzısın fevt itmekle muḥabbeti noḳṣān üzre olur ve lākin bi'l-külliyye ism-i (12) muḥibb ıṭlāḳından ḫāric olmaz. Zīrā ol zamānda ki baʿżı ehl-i selāmdan (13) şürb-i ḫamr vāḳiʿ olup ḥadd urıldı ve baʿżılar laʿnet eylediler. Ḫᵛāce-i (14) ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretleri ***lā-tulʿinuhu fe-innehu yuḥibbullāhe*** (15) ***ve yuḥibbu resūlehu*** buyurdı. Ḥāṣılı laʿnetden nehy idüp ol ki Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ı (16) ve resūlini sever aña laʿnet itmeñ, diyü buyurdı. Maʿlūm oldı ki irtikāb-ı (17) maʿṣiyyet, muḥabbeti bi'l-külliyye izāle itmez

[720] "Muhabbet, zikrin devam etmesidir."
[721] "Nefeslerin sayısınca sevgiliyi an."
[722] "Bazıları ise şunu demiştir*: Seven kimsenin üç alâmeti olur: Sözü sevdiğinin zikri olur, sustuğu zaman onu düşünür, işi gücü ona itâat etmek olur.*"
[723] "Bir kimse bir nesneyi sevse onun zikrini çok eder."

imiş; ammā şöyle ki maᶜṣiyyetden (18) ictināb idüp sünnetin kemāl-i riᶜāyet üzre olsa muḥabbet-i kāmile buldıġında (19) iştibāh yoḳdur. Bu ḥadīṯ-i şerīfde mürtekib-i kebīre kāfir olur, (20) diyenler meẕhebin redd vardur. Ve irtikāb-ı kebīre ile ṯubūt-ı muḥabbet mā-beyninde (21) münāfāt olmadıġına delālet vardur, didiler.

İşte bālāda meẕkūr (22) olan aḥvāl maᶜlūm oldı ise bunlar ehlullāhdur ki bu muḥabbet-i (23) kāmile sebebiyle ᶜālem-i ᶜulvīde ve suflīde nice nesneyi ḫarḳ-ı ᶜāde ṭarīkıyla (24) müşahede ḳılurlar. Anlaruñ gözlerinden perdeyi refᶜ iderler, eşyā münkeşif (25) olur ve keşf ṭarīḳıyla Resūl-i Ekrem ḥażretlerini daḫı müşāhede iderler **[92a]** (1) ve kelām-ı şerīflerin daḫı istimāᶜ iderler. Ve bu keyfiyyet daḫı İmām Müslim rivāyetiyle (2) ṯābitdür ki; *ḳāle Resūlullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***men reᵓānī fi'l-menāmi*** (3) *feseyrānī fi'l-yaḳaẓatih lā-yetemeṯṯelu'ş-şeyṭānu bī* diyü buyurmuşlardur. İsmāᶜīl (4) rivāyetinde *fe-seyrānī* maḳāmına ***feḳad reᵓānī*** vāḳiᵓ olmışdur. Ve yine Müslim (5) naḳlinden Cābir'den ***men reᵓānī fi'l-menāmi feḳad reᵓānī innehu lā-yenbeġī li'ş-şeyṭānī*** (6) ***en yeteşebbehe bī*** vārid olmuştur. İmām Buḫārī, Ebī Saᶜīd'den rivāyet itdi ki, (7) ***fe-inne'ş-şeyṭāne lā-yetekevvenunī*** vāḳiᶜ olmuştur. Yāᶜnī *lā-yetekevvenu kevnī* dimekdür, (8) mużāf ḥaẕf olunup mużāfun ileyh fiᶜle muttaṣıl ḳılınmışdur. Ve yine Buḫārī (9) ᶜindinde Ebī Ḳutāde'den *lā-yeterānī* vāḳiᶜ olmışdur vezninde. Maᶜnāsı (10) *lā-yesteṭīᶜu en yetemeṯṯele bī* dimekdür.

Ve'l-ḥāṣıl, eḥādīṯ-i şerīfenüñ cümlesinde (11) muḥaṣṣıl maᶜnā budur ki, bir kimse Resūlullāh ᶜaleyhi's-selām ḥażretlerini (12) vāḳıᶜada görse gerçek anı görmüşdür. Zīrā Şeyṭān anuñ ṣūretine (13) girmez ve girmege ḳādir degüldür. Cenāb-ı Ḥaḳ, Şeyṭān'a ḳudret iᶜṭā (14) buyurmuşdur ki ne aṣl ṣūrete isterse duḫūl eyleye ammā Resūl (15) ḥażretlerinüñ ṣūretine girmege ḳudret iᶜṭā ḳılmamışdur. Ve şöyle; maᶜlūm (16) ol ki, Şeyṭān benüm ṣūretüme duḫūl itmez, dimenüñ maᶜnāsı beni kendi ṣūretimde (17) gören dimekdür. Yoḫısa ṣūretlerden birine girüp vāḳıᶜada bir kimseye (18) kendüyi Resūl göstermek cāᵓizdür, dimekdür, ḥattā Resūl-i Ekrem ḳabż olındıġı (19) ḥīnde ne ṣūret üzre idi ise. Ḥattā mübārek liḥye-i şerīfinüñ beyāżı (20) ki yigirmi şaᶜr yoḳ idi tā böyle görmek lāzımdur, didiler. Ve Ḥākim ᶜĀsım (21) Ebī Hureyre'den rivāyet itdigi buña muᶜārıżdur ki anuñ rivāyetinde (22) Resūlullāh'dan mervīdür ki, ***men reᵓāni fi'l-***

menāmi faḳad reʾānī fe-innī urā (23) ***fī-kullī ṣūretin***[724] vāḳiᶜ olmışdur. Ammā bunuñ senedinde İbn Tuʾme dāḫildür. Ol (24) żaᶜīf kimsedür, zīrā anda iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl var idi. Bu ḥadīṯ-i şerīfi (25) andan istimāᶜ iden iḫtilālinden ṣoñra istimāᶜ itmişdür, didiler.

Ve Ḳāżī **[92b]** (1) Ebū Bekr İbnü'l-ᶜArābī buyururlar ki, Resūl-i Muḥterem ᶜaleyhi's-selām ḥażretlerin (2) menāmda ṣıfat-ı maᶜlūmesiyle gören kimse, ḥaḳīḳati üzre görmüşdür (3) ve ġayrı ṣıfatla gören kimse miṯāliyle idrāk itmişdür. Zīrā ṣavāb (4) budur ki, arż Resūl ḥażretlerinüñ cesed-i şerīfini taġyīr itmez. Ẕāt-ı (5) Kerīme'sini idrāk ḥaḳīḳīdür ve ṣıfātını idrāk miṯālini idrākdür. ***fe-seyrānī*** (6) buyurdıġınuñ maᶜnāsı, gördigi nesnenüñ taᶜbīdini görse gerek dimekdür. (7) Zīrā ḥaḳdur ve ġaybdur. Ḥāṣılı ol vāḳıᶜānuñ taᶜbīri benüm, beni görecekdür. (8) Zīrā anı görmek ḥaḳdur ve ġaybdur, didigi vāḳiᶜdür. Hemān ol ġayb ᶜālemünde (9) görmekle ḳalmaz ẓāhirde daḫı görse gerekdür, dimekdür. Ve daḫı buyurdı (10) ***fe-keennemā reʾānī*** teşbīhdür. Maᶜnāsı: Eger beni yaḳaẓada görse düşde gördigine (11) muṭābıḳ bula, dimekdür. Ve bu ẕikr olunan ṣūret-i maᶜlūmesi üzre görmege (12) naẓardur. Eger ḫilāfı üzre görür ise ol miṯāldür. Şöyle ki Faḫr-ı ᶜĀlem (13) ḥażretlerini kendüye iḳbāl ider göre, ḫayrdur; eger ᶜaksini göre vāḳiᶜ (14) olur. Ḳāżī ᶜİyāż tevcīhinde ***feḳad reʾānī*** yāḫud ***feḳad reʾa'l-ḥaḳ*** buyurulmaḳdan (15) murād, Fahr-ı Kāʾināt ḥażretlerinin ḥāl-i ḥayātında olan ṣūret-i maᶜrūfesi (16) üzre gören kimsenüñ rüʾyāsı ḥaḳdur, ġayrı ṣūretde görenüñ rüʾyāsı (17) teʾvīle muḥtācdur, dimekdür buyurdı.

İmām Nevevî, Ḳāżī'nüñ bu kelāmı żaᶜīfdür. (18) Belki ṣaḥīḥ budur ki anı gören ḥaḳīḳāt üzre görür gerekse ṣıfat-ı maᶜrūfesi (19) üzre olsun gerek ġayrı üzre olsun. İmdi ṣaḥīḥ olan budur ki (20) ḥadīṯ-i şerīfüñ teʾvīlinde ve vāḳıᶜada ol Ḥażret her ḥālet üzre ki (21) görünür aṣlā Şeyṭān'uñ anda medḫali yoḳdur. Ol rüʾyet ḥaḳdur, bāṭıl (22) degüldür. Cenāb-ı Ḥaḳ ḳıbelinden eḍġāṯ-ı aḥlāmdan degüldür. ***fe-seyrānī*** kavl-ı (23) şerīfinden murād, āḫiretde görgil maᶜnāsı degüldür. Zīrā dār-ı ᶜukbāda kāffe-i (24) müʾminīn rüʾyet ider. Her ne ḳadar İbn Baṭṭāl böyle tevcīh itdi ise de (25) İbn Ebī Cemre maᶜnā-yı āḫere ḥaml idüp İbn ᶜAbbās bir kere Resūl-i Ekrem **[93a]** (1) ḥażretlerini menāmda gördi. İkāẓ olduḳda fikre vardı, bu ḥadīṯ-i (2) şerīfi mülāḥaẓaya başladı. Andan ḥālası Meymūne'ye ruʾyāsın (3) ḥikāye idicek ol daḫı Resūl-i Ekrem ḥażretlerinüñ āyinesin

[724] "Kim rüyada beni görmüşse bilsin ki beni görmüştür; çünkü ben her sûrette görünürüm."

çıḳarup (4) İbn ᶜAbbās'a ṣundı. Pes naẓar itdikde Ḫᵛāce-i Kāᵊināt'uñ (5) cemāl-i şerīfin müşāhede idüp kendi ṣūretin görmedi. Pes ol (6) Ḥażret, beni düşünde gören yaḳaẓa da görse gerekdür, diyü buyurdıġından (7) murād bu ḳıṣṣa idi.

Ve İmām Ġazzālī ᶜindinde ***feḳad reᵓānī*** buyurdıġından (8) murād, cismi ve bedenimi gördi, dimek degüldür; belki bir miṯāl gördi ki ol (9) miṯāl benüm nefsimde olan maᶜnāyı müşāhedeye āletdür, dimek olur. ***fe-seyrānī*** (10) buyurdıġı daḫı budur. Yoḫsa cismi görmek degüldür, buyurdı. (11) Ve yine Ġazzāliʾden rivāyet, ben Resūlullāh'ı gördüm, dimek Ravża-yı Medīne'de (12) olan Ẕāt-ı Pāk'üñ ḥaḳīḳati degüldür; belki ṣūret ve şekilden muḳaddes (13) olan Rūḥ-ı Pāk'inüñ miṯālidür, didi. Ḥāṣılı bu maḳāmda tafṣīlāt (14) pek çoḳdur. Ḥattā ᶜulemādan baᶜżıları şöyle beyān itdiler ki, yaḳaẓada (15) başı göziyle görmek fāsid idügi evāᵓil-i ᶜuḳūl ile idrāk olunur (16) ḳısmındandur. Zīrā lāzım ki baᶜde'l-mevt ḳabr-i şerīfinden çıḳup (17) yollarda geze ve ḫalḳ ile müṣāḥabet eyleye, ḳabr-i şerīfi cesed-i muṭahharadan (18) ḫālī ḳala. Ḫalḳ, mücerred ḫālī ḳabri ziyāret ideler. Heb bunlar maᶜḳūldur, (19) ᶜaḳl ḳabūl idicek şeyᵓ degüldür. İmām Ḳurtubī daḫı bunuñ fesādına işāret (20) idüp ednā ᶜaḳlı olan bunı söylemez, ḥāṣılı baş göziyle görmek (21) maᶜnāsı ᶜulemā-yı ẓāhirden kimse ḳāᵓil degüldür. Lākin bunlar ᶜaḳlları miḳdārı (22) böyle telḫ kelām itdiler. Ancaḳ ᶜārif-i billāh olan ẕevāt-ı ᶜiẓām (23) daḫı şirīn-zebān cānibine ẕāhib olup şöyle basṭ-ı maḳal buyurdılar ki (24) ber-vech-i ātī ẕikr ü beyān olunur. Evvelā maᶜlūmuñ olsun ki enbiyā-yı ᶜiẓāmuñ (25) cesedlerinüñ ᶜadem-i tefessühi ḥayātlarına delīldür. *Ve fiʾl-ḥadīṯ* ***innellāhe ḥarrame*** **[93b]** (1) ***ᶜaleʾl-arḍi en teᵓkule ecsādeʾl-enbiyāᵓi.***[725] Bu ḥadīṯ-i şerīfüñ taḥḳīḳi budur ki, (2) insānuñ ẕātı iki heykeli müştemildür ki biri heykel-i cismānī ve ẓulmānī ve biri (3) heykel-i rūḥānī ve nūrānī ve laṭīf ü aṣlīdür. Çünki heykel-i nūrānī riyāżāt (4) ve mücāhedāt-ı şāḳa vesāṭiyyetle heykel-i ẓulmānī kedūrātdan pāk ve envār-ı tecelliyāt (5) ile ***ve eşraḳatiʾl-arḍu bi-nūr-i Rabbihā***[726] muḳtażāsınca arż-ı vücūd tāb-nāk ola. Lā-cerem (6) anuñ berekātı *ve liʾl-arḍi min-keᵓsiʾl-kirāmi naṣību*[727] ḥükmünce beden ve ḳuvvāya sārī (7) olup ol daḫı beḳā bulur. Ve neşᵓet uḫreviyye intişāsınuñ ibtidāsına dek (8) münaḫḫal olmayup ḥāli üzerine ṯābit olur. El-ḥāṣıl, eczā-yı ṣūriyye tefessüḫ (9) ve teferruḳ ḳabūl itmeyüp nużāreti üzre

[725] "Allah Teâlâ Hazretleri yeryüzüne peygamberlerinin vücudlarını yemeyi haram kılmıştır."
[726] "Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır..." (Zümer, 39/69)
[727] "Kerem sahiplerinin kadehinden arzın da nasibi vardır."

ḳalūr. Zirā tevḥīd-i Rabbānī eṣer eyleyüp (10) bedeni tefessüḫ ve inḫilāli mūcib olan ᶜufūnetinden tenḳıye eylemişdür ve lākin (11) enbiyānuñ mizācları ziyāde iᶜtidāl üzredür, evliyānuñ ecsādı ise (12) bu mertebe degüldür. Yaᶜnī gerçek anlaruñ daḫı cesedlerine türāb külliyen teᵓṣīr itmez (13) ve lākin ecsād-ı enbiyāya göre nevᶜan zebūl gelür. Herkes tenḳıyesi ḳadar eṣer bulur. (14) Pes türāb ki aṣlıñ taṭhīr içündür. Nitekim ecsād-ı nā-pākuñ ḫāk-ālūde (15) olması anuñla saḳy olunan zerᶜ-i ḫāk vesāṭetiyle pāk olur, ebdān-ı (16) külle teᵓṣīr itmez. Zīrā anlaruñ ebdānı nüfūs-ı pākları berekātiyle münaḳḳī olmışdur, (17) türābuñ tenḳıye ve taṭhīrine ihtiyācı ḳalmamışdur. Ve bundan münfehim olur ki (18) ẕenb-i vücūddan ḫalāṣ olmayanlarun cesedlerini türāb ekl ider. Yaᶜnī (19) ᶜāmme-i müᵓmīninün bedenleri çürür ve çürüdükleri raḥmet-i Ḥaḳ'dandur. Tā ki (20) terbiyye bulup müstaᶜīd olup duḫūl-i cinān olalar. Pes ey ṭālib, bu güne (21) cidd ü cehd eyleyüp tezkiyye-i nefs idenler cennete duḫūl iderek aṣlā berzaḫ (22) görmezler ve itmezler ise ṭarīḳ-i cennete süluḳı ibtidā-yı sekerātıyle bedāᵓ idüp (23) andan suᵓāl-i ḳabrle mübtelā olurlar ve andan çürüyüp baᶜdehu muvāfıḳ ḳıyāmet (24) şiddetlerinde zaḥmet çekerler. El-ḥāṣıl cennete duḫūla istiᶜdād gelince görmedikleri (25) mihnet ḳalmaz. Gör imdi bu dünyāda meẕellet-i ḳalīlede taḥṣīli āsān olan **[94a**] (1) kāruñ ne ṣuᶜūbetleri ẓuhūr ider ve ne müddetler cevrler çekerler. Zīrā ḳıyāmet güni (2) elli biñ seneden ᶜibāretdür. *Li-muḥarririhi*

[Beyt]

Söyleme zāhidlere Rāsim ḫaber bū-yı ᶜışḳdan
Şol ki ḥayvāndur cihānda ᶜışkı ol bilmez ebed

Baᶜdeẕā ravza-yı Faḫr-ı ᶜĀleme (4) selām emānet itmek resm-i ḳadīmdür. Nitekim ḥuccāca sipāriş iderler. Velīkin (5) bizüm fehm itdigümüz üzre bu zamānda edeb budur ki, benden o dergāha (6) yüzüñ sür, diye veyāḫud edā eyle ṣalāt u selām ḫıdmetin yirine getür, diye. (7) Zīrā muṭlaḳ benden Resūlullāh'a selām eyle, dimek degüldür. Nitekim baᶜz-ı (8) ẕevāt böyle ider. Ḥālbuki bu sū-yi edebdür. Anuñ içün baᶜżı ekābir ḫuṣūṣında (9) benden mübārek ellerine pūs eyle, diyü emānet iderler; selām eyle, dimezler. (10) *Feᶜrif hāẕā ve fi'l-ḥadīṯi* ***mā min-muslimin yusellimu ᶜaleyye illā reddallāhu ᶜaleyye rūḥī*** (11) ***ḥattā erudde ᶜaleyhi's-selām***[728] Bundan murād, Faḫr-ı ᶜĀlem'üñ berzaḫda devām-ı ḥayātını (12) beyāndur. Zīrā şeb ü rūz efrād-ı ümmetden aña selām noḳṣān

[728] "Bir kimse bana selâm verse, onun selâmını almam için Allah ruhumu iade eder."

olmaz. Nitekim (13) bālāda beyān olundı. Suʾāl olunursa, Faḫr-ı ʿĀlem'üñ rūḥ-ı pākleri refīḳ-i (14) aʿlāya ṣuʿūd ve aʿlā-yı ʿilliyīndedür; pes ḳabrde ne vechle ḥayy olup redd-i selām (15) ider? Cevāb budur ki; rūḥuñ aʿlā-yı ʿilliyīnde ḳarār-dāde olmas,ı ṣuʿāʿınuñ bedene (16) ittiṣālini māniʿ degüldür, şems gibi. Zīrā şemsüñ felek-i çehārüm mekānı iken (17) ṣuʿāʿı zemīne münʿakisdür. Anuñ içün Faḫr-ı ʿĀlem, leyle-i Miʿrāc'da Beyt-i Maḳdis (18) yolunda Ḥażret-i Mūsā'nuñ merḳadına uġrayup anı namāz ḳılurken (19) gördi ve yine semā-yı sādesede müşāhede ḳıldı. Ke-ẕālik Resūlullāh'ı (20) ʿālem-i menāmda görmek ʿaynī beni görmüş olur, buyurdıġı bu ḳabīldendür. Pes (21) bundan münfehim oldı ki rūḥ kendi maḳāmında miṯāl-i beden üzre ṯābitdür. (22) Velīkin bedenine ittiṣāli olmaġla ḳabrinde namāz ḳılar ve selām virenlere selāmun (23) olur. Zīrā şān-ı ervāḥ, şān-ı ebdān gibi degüldür. El-ḥāṣıl; bu ḫuṣūṣda (24) ġāybī şāhid üzre ḳıyās, ġalaṭ-ı maḥżdur. Zīrā beden ḥālet-i vāḥidede (25) maḥāl-i muḫtelifde olmaḳ mümkin degüldür. Fe-emmā rūḥa göre mümkindür, zīrā laṭīfdür **[94b]** (1) ve her yerde temeṯṯüle ḳādirdür. Nitekim baʿżı ehlullāh bir vaḳtde beden miṯāliyle (2) birḳaç yerde ḥāżır olduḳları maʿrūf ve meşhūrdur. Tafṣīli bālāda mürūr eyledi. (3)

Baʿdeẕā icmāʿ-ı ʿulemā bunuñ üzerine dir ki, Faḫr-ı ʿĀlem'üñ aʿżā-yı şerīfesin (4) żamm idüp baḳiyyeʾi bāda biḳāʿ-ı arżda cümlesinden ḥattā ʿarş u kürsīden (5) bile efżaldür. Baʿdehu Kaʿbe, baʿdehu Mescid-i Medīne, baʿdehu Mescid-i Ḳudüs eşrefdür. (6) Baʿżı ṯiḳātdan mesmūʿdur ki, Mescid-i Ḳudüs-i Şerīf'den ṣoñra efżal olan (7) Şām-ı Şerīf'de Cāmiʿ-i Benī Umeyye efżaldür. Eger suʾāl olunursa ki mübārek (8) vücūd-ı şerīfi mess iden turāb efżal oldıġı ḥālde Ṣallalāhu ʿAleyhi (9) ve Sellem ḥażretlerinüñ mübārek cesed-i şerīfin ḥālen ʿālem-i fenāda iken ekṯer (10) turāb mess eylemişdür. Gerek idi ki efżal olmaḳ lazım gelürdi, dinilürse (11) cevābında, Resūl-i Ekrem ḥażretlerinüñ türāb-ı şerīfi medfūn olan maḥall-i pākdan (12) aḫẕ olundıġı cihetledür. Yā tevātür ile ṯābitdür ki turāb-ı mükerrem beyt-i (13) şerīfden aḫẕ olunmuşdur, gerek idi ki beyt-i şerīf efżal olmaḳ lāzım (14) gelür idi. El-cevāb: Aṣl-ı turāb-ı mufaḫḫam beyt-i şerīfden aḫẕ olunmuşdur. Velīkin (15) ṭūfān-ı Nūḥ ʿaleyhi's-selāmda turāb-ı mükerremi seyl medfūn olan (16) maḥalle-i mübārekeye ilḳā eylemişdür. Ol vechle eʾimme-i ʿiẓām efżaliyyetine (17) ittifāḳ itmişlerdür: *Allāhumme yessir lenā bi-ziyāreti ravżati'l-muṭahharati*[729] (18)

[729] "Allah'ım Ravza-ı Mutahhara ziyaretini bana müyesser kıl."

(23) Meşnevī

Şād bāş ey ᶜışḳ-ı ḫoş-sevdā-yı mā

Ey ṭabīb-i cumle ᶜillethā-yı mā

(20) Ey bizüm sevdāsı çoḳ olan ᶜışḳımuz, şād ol. Ey bizüm cümle ᶜilletlerimüzüñ (21) ṭabībi, ābād ol. *Ve iᶜlem enne emrāże'l-ᶜileli ᶜalā-ḳısmeynī cismānī ve rūḥānī* (22) *ve'l-ᶜışḳu ṭabībun rūḥānī li'l-ḳısmeyn kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***el-beredetu reᵓsu*** (23) ***kulli dāᵓin*** *ve'l-emrāżu'l-cismāniyye yeḥṣulu min-kuṯreti'l-ekli ve'ş-şurbi ve'n-nevmi* (24) *ġāliben ve'l-ᶜāṣıḳu berīᵓun min-hūlāᵓi kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***ve'l-ḥimyetu reᵓsu*** (25) ***kulli devāᵓin*** *fe'l-ᶜışḳu devāᵓun li'l-marīżi'l-cismānī kemā vaḳaᶜa fī-Zuleyḫā ve kānet marīżen vecedet* **[95a]** (1) *cismehā ṣıḥḥeten bi-ruᵓyeti Yūsuf ve mesrūren bi-ẕikrihi ve'l-ḳısmu'ṯ-ṯānī el-emrāżu'l-rūḥāniyye* (2) *ke-aḫlāḳi'r-reddiyyeti ve's-seyyiᵓeti ve'l-ᶜışḳu ke-ẕālik eṭ-ṭabību'ş-şāfī* (3) *ve'd-devāᵓu'l-kāfī kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***ḥubbu'd-dunyā reᵓsu kulli ḫaṭīᵓetin*** *ve'd-dunyā* (4) *bādiᵓun fī-cemīᶜi'l-maᶜāṣī ve ḥāvin fī-cemīᶜi'l-ᶜileli'l-maᶜnevī fe-men kāne ᶜāşiḳen lā-yūcidu's-seyyiᵓete* (5) *ve lā-yectemiᶜu'l-kibru maᶜa'l-īmān fī-ḳalbin vāḥidin fe-keyfe yectemiᶜu maᶜa'l-ᶜışḳu* (6) *el-kibru fefhem*[730]

Maᶜlūm ola ki maraż iki nevᶜdür: Bir nevᶜi ḳalb marażıdur ve bir (7) nevᶜi beden marażıdur. Nevᶜ-i evvelüñ ᶜilācı Resūlullāh ᶜaleyhi's-selām ḥażretlerine (8) maḫṣūṣdur. *Mā cāᵓe min-ᶜindillāh*[731] ile ṭabībe'l-ḳulūb ol Ḥażret'dür. Zīrā (9) ḳulūba ᶜilāc, aḥvāline ıṭṭılāᶜdan ṣoñra olur. Muṭṭaliᶜ olan Cenāb-ı Ḥaḳdur (10) ve anuñ iᶜlāmiyle Cenāb-ı Ḥażret-i Resūl-i Ekrem'dür. Ve nevᶜ-i ş̱ānīnüñ ᶜilācı (11) ol Ḥażret'den bir miḳdār naḳl olunmuşdur. Ve eṭibbā ḫod nice mücelled kitāblar teᵓlīf

[730] "Bil ki hastalıklar, cismânî ve ruhânî olmak üzere iki kısımdır ve aşk, bu iki kısım hastalık için de şifâdır. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Mide her derdin başıdır*** (Keşfu'l-Hafâ, II/2320) . Cismânî hastalıklar çok yemek, çok içmek ve çok uykudan kaynaklanır. Âşık bu hallerden berîdir. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Perhiz, her devânın başıdır*** (Keşfu'l-Hafâ, II/2320). Böylelikle aşk, cismânî hastalıklara devâdır. Tıpkı Züleyha'da vuku bulduğu gibi. Hasta olduğunda Yusuf'u görünce sıhhat bulur ve onu zikretmekle mutlu olur. İkinci kısım ruhânî hastalıktır ki ahlak-ı reddiyye ve kötü amel gibi. İşte aşk bunlara da şifa veren bir tabip, yeterli bir devâdır. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Dünya sevgisi, bütün hataların başıdır***. Ve dünya, bütün günahlara sebeptir; bütün manevî hastalıkları ihtiva eder. Âşık olanda bu hatalar bulunmaz. Kibirle îmân bir kalpte bulunmaz. Nasıl aşk kibirle beraber olur? Anla."

[731] "Allah katından getirdiği"

(12) itmişlerdür. Faḫr-ı Kāʾināt ʿaleyhi's-selām ḥażretleri muʿālece-i ebdāna pek çoḳ (13) iştiġāl buyurmadıḳarınuñ vechi oldur ki, anuñ aṣl-ı biʿs̱etinden murād (14) ḫalḳı Ḥaḳḳ'a daʿvet idi ve Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ emrin ve nehyin iʿlān idüp (15) şerʿ-i şerīfin beyān itmek idi. Lā-cerem eks̱er himmeti ve ġayreti ol (16) cāniblere maṣrūf idi. Ammā çünki ṭāʿat u ʿibādātuñ ḳıvāmı ṣıḥḥat-i (17) bedenle ḥāṣıl olur. Bu cihetden miḳdār-ı ḥācet ṭıbb-ı ebdāna daḫı (18) müteʿarriż oldılar. Aṣl-ı himmet ıslāḥ-ı ḳalb cānibine gerekdür. Zīrā ol (19) fāsid olıcaḳ ṣıḥḥat-i bedenüñ nefʿi yoḳdur ve ol ṣaḥīḥ olıcaḳ ʿillet-i bedenüñ (20) çoḳ żararı yoḳdur. Zāʾil olup gider ve nice menāfiʿ-i dāʾime ecr (21) virilür. Buyurmuşlardur ki, zehrler bedene niçe żarar eylerse meʿāṣī daḫı (22) ḳulūba şöyle żarar eyler. Ḳalb ḫuṣūṣunda z̲unūb ve meʿāṣīnüñ bir nice (23) mażarratın beyān itmişlerdür. Cümleden biri budur ki, ʿilmden maḥrūm eyler. ʿİlm (24) bir nūrdur, Cenāb-ı Ḥaḳ ḳulınuñ ḳalbine ilḳā eyler. Ve maʿṣiyyet ol nūrı mahv (25) ider. Ehl-i maʿṣiyyetüñ ḥıfẓı olmaz, gördigi ve işitdigi ḫāṭırında ḳalmaz. **[95b]** (1) Bu ebyāt İmām Şāfiʿī ḥażretlerinüñdür ki buyurmuşlardur:

Beyt

Şekevtu ilā-Vekīʿin sūʾe ḥıfẓī
Fe-erşedeni ilā-terki'l-meʿāṣi

Ve ḳāle eʿlem bi-enne'l-ʿilmu nūren
Ve nūrullāhi lā-yuʾtā li-ʿāṣī

(3) Vekīʿ, kibār-ı ümmetden bir z̲ātuñ nāmıdur. Maʿnāsı budur ki, (4) ḥıfẓım yaramazlıġından Vekīʿe şikāyet itdim. Ol daḫı beni terk-i meʿāṣiyyeye (5) irşād eyledi ve eyitdi: Bilmiş ol ki; ʿilm, nūrdur. Cenāb-ı Ḥaḳ nūrı ʿāṣīye (6) iʿṭāʾ olunmaz ve ʿilmden maḥrūm oldıġı gibi rızḳdan daḫı maḥrūm olur. Nitekim (7) vārid olmışdur ki, ***inne'l-ʿabde le-yuḥramu'r-rızḳa bi'z̲-z̲enbi yuṣībuhu***[732] buyrulmuşdur. (8) Biri daḫı budur ki; ʿāṣī, Cenāb-ı Ḥaḳ ile m-abeyninde üns bulmaz, (9) dāʾimā vaḥşet üzre olur. Cenāb-ı Ḥaḳ ile münāsebeti olmaz ve ol (10) cānibden aṣlā leẕẕet almaz. Biri daḫı budur ki; işleri güç gelür, neye (11) mübāşeret itse işi baġlanur. Biri daḫı budur ki; ḳalbi ẓulumāt ile ṭolar, (12) ḥayreti ziyāde olur, gitdikce bidʿat ve ḍalāletde ḳalur. Ve ẓulmeti müştedd (13) olduḳca yüzinde daḫı ẓāhir olur. Ve her kimse müşāhedeye başlar bu eclden (14) ki revāfiż ve ehl-i bidʿatuñ yüzlerinde aṣlā nūr yoḳdur, gören

[732] "Kul, işlediği günahlar yüzünden rızkından mahrum olur."

istikrāh (15) eyler. Cemīᶜ-i melāḥide ve zenādıḳa ve erbāb-ı fücūruñ ṣūretleri ḳabīḥdür, ṣuleḥā (16) şekline müşābih olmaz. Ḳulūblarınuñ fesādıdur ki ṣūretlerinde ẓāhir olur. (17) Biri daḫı budur ki ehl-i ᶜiṣyān żaᶜiḥfü'l-ḳalb olurlar. Ṭāᶜatullāhdan (18) maḥrūmdurlar. ᶜÖmrleri ḳaṣīr olur ve bereketleri zāᵓil olur. Vechi budur ki (19) Cenāb-ı Ḥaḳ'dan yüz dönderüp meᶜāṣīye meşġūl olıcaḳ eyyām-ı ḥayātı (20) żāyiᶜ olur. Biri daḫı budur ki, maᶜṣiyyet ehli nās içinde ḥaḳīr ü zelīl (21) olur ve ᶜaḳlı fāsid olur ve maᶜṣiyyet nūr-ı ᶜaḳlı maḥv ider ve devletin ve niᶜmetini (22) zāᵓil eyler.

Enes bin Mālik rivāyetinde ***elā edullukum ᶜalā-dāᵓikum ve devāᵓikum elā*** (23) ***inne dāᵓekumu'z̲-z̲unūbu ve devāᵓukumu'l-istiġfāru***[733] buyrulmuşdur. Bu ḥadiṯ-i (24) şerīf ṣarīḥan delālet ider ki, ehl-i İslām'uñ marażı z̲unūb ve meᶜaṣīdür (25) ve devāsı istiġfārdur. Ḥāṣılı ẓāhir oldı ki ṭıbb-ı ḳulūbı ve muᶜālece-i emrāż-ı **[96a]** (1) derūnī bilinmekle ṭarīḳ yoḳdur illā vaḥyillāh vāsıṭasıyla Resūl-i Ekrem (2) cānibinden bilinür ammā ṭıbb-ı ecsāduñ ġālibi tecrübeye rāciᶜdür. Bu daḫı iki (3) nevᶜdür. Bir nevᶜi budur ki naẓara ve fikre muḥtāc degüldür. Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ maᶜrifetin (4) ḥayvānatda ḫalḳ itmişdür. Meṣelā anlaruñ her biri aclıḳ ve ṣūsuzluḳ ve bürūdet (5) ve taᶜab defᶜlerine muhtedī olur. Bu maᶜnālarda aḫere muḥtāc olmaz ve bir (6) nevᶜī oldur i naẓara ve fikre muḥtācdur. Meṣelā şol emrāż ki bedende ḥādiṯ (7) olur elbette sebebin ve ᶜalāmetin teşḫīṣ ve defᶜine tedbīr fikre mevḳūfdur. (8)

El-ḥāṣıl, ṭıbb-ı ecsāduñ medārı üç nesnedür: Biri ḥıfẓ-ı ṣıḥḥatdür ve biri (9) mūẓī ve mużır olan eşyādan perhīzdür, biri daḫı fāside māddeleri (10) defᶜ ü istifrāġdur. Bu z̲ikr olunan üç nesneye Ḳurᵓān-ı ᶜAẓīm'de işāret (11) buyrulmuştur. Evvelkisine ***fe-men kāne minkum merīḍan ev ᶜalā-seferin fe-ᶜiddetun min-eyyāmin*** (12) ***uḫar***[734] ḳavl-i şerīfiyle işāret olunmuştur. Zīrā āyet-i kerīmede buyurılan budur ki; (13) bir kimse maraż olsa yāḫud müsāfir olsa revādur ki ṣavmın ekl ide (14) ve ġayrı günlerde ḳażā eyleye. Ḥāṣılı, ehl-i sefer olan kimseye ruḫṣat (15) virildi ki anuñçündür ki sefer miḥnet ve meşaḳḳat yeridür. Eger sāᵓim olursa (16) cāᵓizdür ki ol meşaḳḳat arasında ṣavm daḫı tamām żaᶜf virüp mizāc (17) müteġayyir ola, ṣıḥḥat ḳalmaya, maraż

[733] "Sizin hastalığınız nedir ve şifânız nedir, size onu bildireyim mi? Dikkat edin, anlayın ki sizin hastalığınız günahlardır; ilacınız da tevbe ve istiğfar etmektir."
[734] "... sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar..." (Bakara, 2/184)

müstevlī ola. Bu sebebden Cenāb-ı Ḥaḳ, ḥıfẓ-ı (18) ṣıḥḥat içün müsāfire ruḫṣat buyurdı. Ṣānī budur ki ***ve lā-teḳtulū enfusekum***[735] (19) kavl-i şerīfiyle işāret buyurulmuşdur. Māʾ bārid istiʿmālinden ḫavf olundığı (20) zamānda teyemmüm cāʾiz olmaḳ, bu āyet-i kerīmeden aḫẕ olunmuşdur. Ve bir āyet-i kerīme[de] (21) daḫı ***ve in kuntum marḍā ev ʿalā-seferin ev cāʾe eḥadun minkum mine'l-ġāʾiṭi ev lamestumu'n-nisāʾe*** (22) ***felem tecidū māʾen fe-teyemmemū ṣaʿīden ṭayyiben***[736] buyurulmuşdur. Bundan muṣarraḥdur ki (23) marīż olan kimse ṣu istiʿmāl itmeyüp pāk ṭopraġla teyemmüm itmek mubāḥdur. (24) Şöyle vaḳtde ki ṣu istiʿmālinde żarar iḥtimāli ola, terk idüp teyemmüm itmek (25) gerek. Bundan fehm olunur ki ʿilleti olan kimseler żararlu nesnelerden perhīz **[96b]** (1) ideler. Ḳısm-ı ṯānī ***ev bihi ezen min-raʾsihi fe-fidyetun***[737] kavl-i şerīfiyle işāret (2) olunmuşdur ki, iḥrām baġlanan kimseler şerʿan başını tıraş itmek cāʾiz olur. (3) Zīrā saç ḳazınmaġla mesāmmāt açılur, buḫār-ı muḥtebes çıḳar gider, ṭabīʿatden (4) żarar mündefiʿ olur. Her żararı defʿ itmek buña ḳıyās olunmuşdur. İmdi (5) Cenāb-ı Ḥaḳ, Ḳurʾān-ı ʿAẓīm'de ṭıbbuñ uṣūl-i ṯelaṯesine irşād buyurdığı ẓāhir (6) oldı ve bi'l-cümle lāzım olıcaḳ ṭıbb istiʿmālinüñ cevāzına Ḳurʾān-ı ʿAẓīm'de (7) ve eḥādīṯ-i şerīfede edille vārid olmışdur. Ṣaḥīḥ-i Buḫārī ve Müslim'de Ebī (8) Hureyre'den mervīdür ki *ḳāle* ***mā-enzele dāʾen illā enzele lehu şifāʾen***[738] buyurmuşdur. (9) Ve yine İmām Aḥmed naḳlinde Enes'den mervīdür ki ***innellāhe ḥayṯu ḥaleḳa'd-dāʾe*** (10) ***ḥaleḳa'd-devāʾe fetedāʾi devā***[739] buyurulmuşdur. Ve diger rivāyetde ***li-kulli dāʾin devāʾun fe-iẕā*** (11) ***uṣībe devāʾi'd-dāʾi ubriʾu bi-iẕni*** buyurulmuşdur.

İbnu'l-Ḳayyim ḥikāye eyler ki; (12) İbrāhīm ʿaleyhi's-selām eyitdi ,devāʾ kimdendür? Cenāb-ı Ḥaḳ, bendendür. Veya, maraż (13) kimdendür? Yine, bendendür, buyurdı. İbrāhīm ʿaleyhi's-selām ifādesinde çünki (14) yā Rabb, maraż Ẕāt-ı Muḳaddes'indendür ve devāʾ ke-ẕālik veya ṭabībüñ arada işi (15) nedür? Cenāb-ı Ḥaḳ, ṭabīb bir kimsedür ki devāyı ben anuñ eline gönderirim, buyurdı. (16) Resūl-i Ekrem

735 "...Kendinizi helâk etmeyin..." (Nisâ, 4/29)
736 "...Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin..." (Nisâ, 4/43)
737 "...başından bir eziyeti bulunursa, ona oruçtan, ya sadakadan yâhud da kurbandan fidye vâcib olur..." (Bakara, 2/196)
738 "Şifâsını da yaratmadığı hiçbir hastalık vermemiştir."
739 "Muhakkak Allah maraz halk ettiği yerde devâ dahî halk etmiştir. Tedavi olunuz."

li-kulli dāʾin devāʾun[740] buyurdığında nefs-i marīżi ve nefs-i ṭabībi taḳviyyet (17) vardur Ve devāʾ ṭalebine ḳandurmaḳdur. Çünki Cenāb-ı Faḫr-ı Kāʾinā, her devānuñ devāsı (18) vardur, diyü buyurdı. Şāyed bir devāya rāst gelelüm diyü her biri saʿy iderler, (19) ḳalbleri olur, ümidi kesmezler.

Baʿdeẕā maʿlūm ola ki, Faḫr-ı Kāʾināt ḥażretlerinüñ (20) ʿilācı üç nevʿ üzre idi. Birisi edviyye-i İlāhiyye ile idi ve biri edviyye-i (21) ṭabīʿiyye idi, biri daḫı ikisinden mürekkeb olan ile idi ve hem anı istiʿmāl (22) buyurdı. Nevʿ-i evvel edviyye-i İlāhiyye ile olan ṭabībinüñ beyānındadur. Şöyle (23) maʿlūm ola ki, Ḥaḳ Teʿālā izāle-i emrāżda Ḳurʾān-ı ʿAẓīm'den eʿamm u enfaʿ bir devāʾ (24) inzāl itmemişdür. Ḳurʾān-ı ʿAẓīm, marażlara şifā ve āyine-i ḳulūba cilādur. Nitekim Cenāb-ı (25) Ḥaḳ ḥażretleri ***ve nunezzilu mine'l-Ḳurʾāni mā huve şifāʾun ve raḥmetun li'l-muʾminīn***[741] buyurmuşdur. **[97a]** (1) lafẓ-ı ***min,*** İmām Faḫr-ı Rāzī buyurdığı üzre tebʿīż içün degüldür; cins (2) içündür. Maʿnāsı, *ve nezzele min-hāẕe'l-cinsi elleẕī huve'l-Ḳurʾānu şifāʾun mine'l-emrāżi'r-rūḥāniyyeti* (3) *ve şifāʾun mine'l-emrāżi'l-cismāniyyeti*[742] dimek olur. Ḥāṣılı, Ḳurʾān-ı ʿAẓīm, (4) muṭlaḳā emrāża şifādur. Rūḥānī olsun, cismānī olsun ikisini daḫı (5) defʿ eyler. Emrāż-ı rūḥāniyyeyi izāle itdigi ẓāhirdür. Zīrā maraż-ı rūḥanī (6) iki ḳısmdur. Bir ḳısmı bāṭıl iʿtiḳādlardur ki ulūhiyyet ve nübüvvet ve mebdeʾ ve maʿād (7) ve ḳażāʾ ve ḳader aḥvāline müteʿallikdür. Ḳurʾān-ı ʿAẓīm, meẕheb-i Ḥaḳḳ'uñ delāletin müştemildür (8) ve bu maḳūle fāsid iʿtiḳādları ve mezāhib-i bāṭılayı ibṭāl itmişdür. Anı bilen (9) kimse bu māḳūle ʿaḳāʾid-i bāṭılādan sālim olur. Bir ḳısmı daḫı aḫlāḳ-ı ẕemīmedür. (10) Ḳurʾān, anuñ tefāṣilin ve taʿrīfin ve şerr ü fesādın beyān idüp aḫlāḳ-ı ḥamīdeye (11) irşād itmişdür. Ḥāṣılı, maraż-ı rūḥāniyyenüñ iki ḳısmına bile şifāʾ eyledigi ẓāhirdür. (12) Ammā emrāż-ı cismāniyyeye şifā oldıġı ḳıraʾatiyle teberrük emrāż-ı keşīreye nāfiʿdür. (13) Resūl-i Ekrem Ḥażretleri ***men lem-yesteşfi bi'l-Ḳurʾāni felā-şifāʾullāhu***[743] diyü buyurmuşdur. (14) Ẓāhiri, Ḳurʾān ile şifāʾ ṭaleb itmeyen kimseye Cenāb-ı Ḥaḳ şifāʾ virmedi, (15) dimekdür. Ve birisi daḫı ḥarīḳdür ki bunuñ devāsı tekbīr itmek gerekdür. ʿAmrubnu (16) Şuʿayb atasından ol daḫı ceddinden rivāyet eyler ki, Ṣallallāhu ʿAleyhi ve Sellem (17) ḥażretleri ***iẕā***

[740] "Her derdin devası var." (Müslim, Selâm/69)
[741] "Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifâ ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz..." (İsrâ, 17/82)
[742] "Biz Kur'ân'ı öyle bir şifâ cinsi olarak indirdik ki; o, hem rûhânî hastalıklar için şifâdır ve hem de cismânî hastalıklar için şifâdır."
[743] "Kur'anı Kerim'den şifâ istemeyen bir kimseye Allah şifâ vermez."

rāʾeytumu'l-ḥarīḳa fe-kebbirū fe-inne't-tekbīra yuṭfiʾuhu buyurmuşlar. (18) Yaʿnī, rüʿyet itdiñiz zamānda tekbīr idüñ; zīrā tekbīr taḥḳīḳan ḥarīḳi maḥv ider, (19) dimekdür. Tekbīrde bu ḫāsıyyet oldıġınuñ vechi Zādu'l-Meʿād ṣāḥibi ẕikr (20) itmişdür ki, ḥarīḳuñ sebebi āteşdür ve āteş mādde-i Şeyṭān'dur. Zīrā āteşden (21) ḫalḳ olunmuşdur ve ʿāleme fesād virmede Şeyṭān'la münāsebeti vardur. Ol (22) sebebden Şeyṭān aña muʿāvenet eyler ve āteşüñ ṭabīʿati ʿalev ve fesād iḳtiżā eyler. (23) Nitekim Şeyṭān ṭarīḳası budur ki, kendi tevābiʿin bu yola çeker. Pes Şeyṭān (24) ve āteş her biri ʿalev ve fesād iḳtiżā iderler. Lā-cerem Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ kibriyāsı (25) Şeytān'ı ve anuñ ṭabīʿatinde olan ehl-i şerr ve fesādı ḳalʿ u ḳamʿ eyler. Bu ḫuṣūṣ **[97b]** (1) nice kere tecrübe olunup vuḳūʿı ẓāhir ve s̱ābit olmışdur. Sene sittin (2) ve s̱emānīne miʾete tārīḫinde, Medīne-i Münevvere yandıġı zamānda ḫalḳ baʿżı ṭuyūr (3) müşāhede itdiler; āşikāre tekbīr iderler idi. Bu ḳıṣṣa ṣāyiʿ ve meşhūr (4) nesnedür ẕikr-i ṭıbba. Ṣallallāhu ʿAleyhi ve Sellem

Min-dāʾi's-siḥr[744]

İmām Nevevī (5) buyurdı ki siḥr bi'l-icmāʿ kebāʾirdendür. Şöyle ki kelimāt-ı küfrden nesne ḳarışa (6) yā küfr lāzım getürür bir fiʿille ola, küfr olur. Fāʿili kāfir idigine şübhe (7) ḳalmaz. Eger küfr ider kavl u fiʿl olmaz ise küfr olmaz, ḥarām olur. Kebāʾirden (8) idigi muḳarrerdür. Siḥr ḫuṣūṣında ʿulemāʾ iḫtilāf itmişlerdür. Baʿżīları taḫayyül-i (9) maḥżdur, ḥaḳīḳati yoḳdur. ʿUlemā-yı Ḥanefiyye'den Ebu Bekr-i Rāzī ve Şāfiʿiyye'den (10) Ebū Caʿfer İstirbādī ve bir cemāʿat bu ḳavli iḫtiyār itmişlerdür. Ammā İmām (11) Nevevī, ṣaḥīḥ budur ki ḥaḳīḳati vardur; cumhūr-ı ʿulemāʾ bu maʿnāyı muḳarrer ṭutmuşlardur. (12) ʿAmme-i ʿulemāʾ meẕhebi budur ki kitāb ve sünnet ve ṣaḥīḥa-yı meşhūre daḫı buña delālet (13) ider. Şeyḫü'l-İslām İbn Ḥacer buyurur ki, siḥr ile inḳılāb-ı ʿayn vāḳiʿ olur mı (14) olmaz mı, iḫtilāf bundadur. Şunlar ki taḫayyül-i maḥżdur didiler, anlar menʿ itmişlerdür (15) ve şunlar ki ḥaḳīkatine ḳāʾil olmuşlardur anlar daḫı iki ḳısm üzredür. Bir ḳısmı (16) eydürler, siḥrüñ teʾs̱īri bu degüldür ki mizācı taġyīr eyler, emrāżdan bir nevʿ olur, (17) dirler ve bir ḳısmı iḥāleye müntehī olur, dirler. Yaʿnī, bir cānsız nesneyi bir ḥayvān (18) eyler ve bir ḥayvānı ṭaş eyler yā bir aġaç eyler, dirler. Cumhūr ittifāḳ itdigi ḳavl (19) ol ḳavl ki, siḥrüñ taġyīr-i mizāc idecek ḳadar teʾs̱īri vārdur, dirler. Meṣelā (20) sāḥirler bir ṣaġ kimseyi siḥr ile marīż

[744] "Sihir hastalığı hakkında"

iderler, artıḳ nesneye ḳādir degüldür, (21) dirler. İmāmü'l-Ḥarameyn, siḥr fāsıḳdan ġayrı kimsenüñ elinde ṭutmaz ve fāsıḳdan (22) kerāmet ẓuhūr itmez, diyü icmāᶜ naḳl itmişdür. İᶜtiḳād böyle gerekdür ki (23) elinde ḫāriḳu'l-ᶜāde ẓuhūr iden kimsenüñ aḥvāli ve aḳvāli şerᶜ-i şerīfe (24) muvāfiḳ olup bidᶜat ve ḍalāletden berī ise ẓuhūr iden kerāmetdür ve illā (25) siḥrdür.

Ḥāṣılı, bu bābda tafṣīlāt pek çoḳdur. bu ḳadarca ile iktifā olındı. **[98a]** (1) İmdi bu tafṣīlātdan maᶜlūm oldı ki bu devālar ile dāᵓe izāle olunur imiş. (2) Bunlaruñ kāffesi daḫı Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ve Resūl'üne muḥabbet ile olur. Bu ᶜışḳ ile (3) alūde olan kimse ḥaḳḳında ne maraż ve ne de vecaᶜ olur. Ancaḳ bunlaruñ (4) şifāsı mülāḳātdur ki şifāu'l-ᶜāşıḳīn likāu'l-maᶜşūḳīndür. Ḥattā naḳl (5) olunur ki, efżali'l-ümmet ᶜale't-taḥḳīḳ seyyidenā Ebā Bekri'ṣ-Ṣıddīḳ raḍıyallāhu anh (6) ve li't-tevfīḳ ḥażretleri eyyām-ı ḫilāfetlerinde nā-mizāc oldılar ise ol vaḳt (7) İmām ᶜAlī kerremullāhu vechehu ittifāḳen ᶜIrāḳ'da bulunub ol diyāruñ meᵓkūlātı (8) laṭīf ve fākihesi leẕīẕ olmaġla bināᵓen ḥużūr-ı ḫalīfeye nāme gönderdiler ki; (9) eyā Ḫalīfetü'r-Resūl, işbu diyārun fevākih ü meṭāᶜimünden ḫāṭır-ı şerīf ne (10) isterse iᶜlām buyrula ki irsāli cāna minnet ve ḳabūlı ᶜayn-ı ᶜaṭiyyetdür. Bu güne (11) risāle vuṣūl bulduḳda meşk-i dīdeleri anuñla pür-āb ve sīne-i esrārları (12) bu peyāmdan ḫarāb olup bu cevābı irsāl buyurdılar ki, *urīdu ᶜıyşen muḳatteren* (13) *ve ḳalben mukedderen ve vechen muṣafferen ve ṣadren munevveren ve reᵓsen sāciden beyne yedeyyi'r-Rabbi'l-Ekrem.* (14) Yaᶜnī yā ᶜAlī, eger benüm murādum ṣorarsañ, dünyāda bir ṭār-dirlik ve kederlüce (15) ve ġamluca göñül ve bir ṣayrūca beñiz ve ṣadr-ı münevver ve Rabb-ı Ekrem öñünde (16) secdelü başı, eger bunlara ḳādir iseñ irsāli aḳṣā-yı merāmdur. Ḥażret-i Ṣıddīḳ'uñ (17) himmet-i bālāsına inṣāfla naẕar eyle ki, bu ᶜālem-i fenāda hiç ᶜalāḳası var mı? (18) Bizüm gibi ālūdelerüñ murādātınuñ heb ḫilāfın murād idinmişler. Bu meşreb-i (19) Ṣıddīḳ'da olan ẕātlar daḫı nefs-i nefīsesinden vāz gelüp ṭarīḳ-i rıżāda (20) bezl ü cūd ve sebīl-i ġazāda ḥasbetullāh sarf-ı muḳadderet idüp enfāslarını (21) ferāmūş itmişlerdür.

Ḥikāyet olunur ki, Medīne-i Münevvere ḳurbında bir kāfir pehlevān (22) ḫaylī şöhret bulup Ḥażret-i ᶜAlī istimāᶜ itmekle likāsın ārzū ider idi. (23) Ke-ẕālik kāfir de Ḥażret'üñ evṣāfın gūş idüp ol daḫı mülāḳāt ister idi. (24) Pes Ḥażret-i İmām, bu ᶜazīmet üzre seyr-i ṣaḥrāya çıḳmış idi ve kāfir de (25) ol arāya erişdi. Nā-gāh ve bi-iẕnillāh bir

ḫālī meydānda dū pehlevān mülāḳāt **[98b]** (1) idüp birbirin bildiler. Pes Ḥażret-i Şīr-i Ḫudā, pehlevānuñ ḳıyāfetine (2) naẓar ṣalup bildi ki bir pehlevāndur. Silāḥ-endāz ve ḫinzīrveş bir bed-felāh (3) ve fırṣat gözetmede merd-i nāmdār her ṭarafdan ḥamle ve iġārete sebke (4) bārdur. Lā-cerem Ḥażret-i Esedullāh buyurdı ki; ey baṭṭāl, böyle meydān (5) olmaz ki ṭarafeynden aña inkāl idevüz. Gel berü, dīnimüz üzre birbirimiz ile (6) tenhā ġazā idelüm. ***ve me'n-naṣru illā min-ᶜindillāhi***[745] kāfir de ḳatᶜan iẓhār-ı żaᶜf (7) itmeyüp bu rāʾye rıżā gösterdikde didi ki; ey pehlevān-ı ᶜArāb, evvelā sen mi (8) ḥamle itmelisin yā ben mi? Çünki kāfir maḥall-i muḳātelede bu nevᶜe iẓhār-ı edeb (9) ḳıldı. Hemān İmām ᶜAlī'de ᶜırḳ-ı fütüvvet ḥarekete ve nabż-ı mürüvvet nehżata gelüp (10) buyurdı ki; ey pehlevān, henüz maᶜlūmın olamadı mı bizüm millet-i dīn-i İslām'da (11) ṣabr [u] ḳarār ve taḥammül ü ışṭıbār lāzime-i ḳāᶜide-i āyīn-i Aḥmedī ve netīce-i muḳaddemāt-ı (12) şerīᶜat-i Muḥammedī'dür. Pes evvela sen ḥamle ḳıl. ***Fe-innellāhe maᶜa'ṣ-ṣābirīn.***[746] Pes (13) kāfir-i maġrūr bu destūrdan mesrūr olup ḳāᶜidesi üzre gürz-i (14) gerān ve seyf ü kemān ve ḫancer-i bī-emāna tertīb üzre el urup maᶜrezkāra (15) getürdükde bi-ḳuvvetillāh ve minhu Ḥażret-i Faḫrü'l-Ebṭāl El-Kerrār (16) Ṣāḥibü'd-Devā fi'l-ḥarb ve saᶜy-ı belīġ bi-ḥavlillāh, bi'l-külliyye, ibṭāl idüp (17) nevbet Cenāblarına geldikde tekbīr-künān, naᶜrā-zenān lā-ḥavle-gūyān kāfire ḥamle (18) itdikde mehābet-i İslām pehlevāna ḥavāle olmaġın şīr-i şerze ḫużżārında (19) girye-i herze ve hırre öñünde mūş-ı pür-lerze ḥāletine mübtelā olup pā-yı firāra (20) mecāl olmadığı gibi dest-i müzāveleye de muᶜāmele olmaġın hemān kāfiri (21) arża ber-ā-ber ve ᶜarż-ı baṭāleti zīr ü zeber ḳılup şāhīnvār sīne-i kürkīde (22) ḳarār ve peleng-miṣāl püşt-i āhūda üstüvār olup ḫancer-i tīzle kelle-i bī-maġzın (23) ten-i nā-pākinden cüdā itmek maḥallinde iken kāfir-i tāfir ḥayātından nā-ümīd olup (24) işbu ḫancer-i mevte siper ancaḳ lābe ve iẓhār-ı zīr zeberlikdür, diyü kendisin (25) maḳām-ı teslīmde şeġāl-ı dām-üftāde gibi bī-ser ü pā, āġāz-ı duᶜā vü ṣenā ḳılup didi ki; **[99a]** (1) ey Faḫrü'l-ᶜArab, ve'y Kāşifü'ż-żarr ve'l-kerb, ḥālā ḫancer-i furṣat destüñde ve her ne (2) vechle ḳatl iderseñ elüñde ve ben żaᶜīf pence-i bāz-ı tīz-çengālde ᶜaṣfūr-miṣāl (3) oldığım maᶜlūm ve sen ki ṣāḥib-i mürüvvet oldığın da aḳlāmu's-sitte-i (4) nāsda merḳūmdur. Pes dāmen-i ᶜafvıña temessükden ġayrı melāzım ve melceʾüm yoḳdur, (5) diyü lābe vü zārı ḥadden aşırdıḳda hemān ol çeşme-i mürüvvetden zülāl (6) fütüvvet

[745] "...Zafer, yalnızca Allah katındandır..." (Âl-i İmrân, 3/126)
[746] "... Allah sabredenlerle beraberdir..." (Bakara, 2/153)

feverān idüp ol esīr-i meʾyūs bu yüzden āb-ı ḥayāt teḳāṭur (7) itmege başlayup hemāndem, *ḳum yā aduvallāh feḳad eᶜtaḳtuke*[747] didikde fi'l-ḥāl (8) kāfir ḳıyām idüp Ḥażret-i ᶜAlī silāḥ-ı pürfelāḥın ġamdına vażᶜ ṣaddında (9) iken kāfir-i bed-kār Ḥażret'üñ bu nevᶜa itdigin ġanīmet bilüp ve bu iḥsānı (10) ferāmūş [ḳılup] mücerred ᶜadāvet-i bāṭılāsı cūş idüp Ḥażret-i İmām'a ḥamle (11) ḳıldıḳda hemān Ḥażret-i Şīr, *lā-ḥavle ve lā-ḳuvvete illā billāh*[748] sırrın bāzū-bend-i (12) iᶜtiḳād idüp be-yek-bār, kāfir-i ġaddārı yine pençesine ṣalup ser-i (13) bī-devletin ḳaṭᶜa maşġūl olıcaḳ kāfir esīr; yā ᶜAlī, baña ḳıyar mısın ve merdān (14) başduġın boġazlamaḳ olmaz, sözi ḫod meṣel-i sāʾirdendür; ḫuṣūṣan senüñ gibi ehl-i (15) kerāmet ola, didikde hemān riḳḳat-i cinsiyyet ve ḥamiyyet-i ünsiyyet ġalebe idüp, (16) *ḳum yā ᶜaduvallah ente maᶜteḳun*[749] buyurdı. Ve yine ẕu'l-fiḳārı niyāmında iżmār üzere (17) iken ol ġaddar-ı nikbet-şiᶜār, İmām'uñ bu müsāhelesini niᶜmet ᶜadd idüp (18) mertebe-i ṣāliṣde yine ḳaṣd itdikde, *ennallāhe lā-yufliḥu keyde'l-ḫāʾinīn*[750] ḥükmünce (19) Ḥażret-i Muᶜīn-i Muṭlaḳ celle şānuhu, Ḥażret-i İmām'ı manṣūr u muẓaffet ḳılup (20) ve ḳatᶜan emān virmeyüp zecr-i hevānla ḫınzīr gibi kellesin ḳafasından (21) tırāş itmek ḳaṣdında iken maḫẕūl ḥayātından nā-ümīd olup ve min-baᶜd (22) ṭaleb-i emān, mūriṣ-i ḫıẕlān ve mūcib-i ḫusrān oldıġın fehm itmek ol (23) bī-din ü bed-bīn ᶜadāvet-i dīniyye itmek üzre der-hāl Ḥażret-i İmām'uñ (24) vech-i mükerremine ḥaşā küstāhlıḳ ḳılup tükürdi. Çünki İmām ᶜAlī bu fiᶜl-i şenīᶜin (25) gördi hemān vücūd-ı şerīfinde kemālde olan ḳuvvet-i ġażabiye gelüp ġażab-ı nefsle **[99b]** (1) kāfiri pāre pāre ḳılmaḳ ṣaddında iken ᶜināyet-i Rabbāniyye ve hidāyet-i Ṣamedāniyye (2) rehin āmālı olup ġażab-ı Ḥaḳ, buġż-ı nefse tebdīl oldıġın nūr-ı ᶜirfāniyle (3) fehm idüp, *ḳum yā kāfiru ente maᶜteḳun li-vechillāhi*[751] diyüp azād itdikde (4) hemān ol kāfir-i be-dīn didi ki; yā ᶜAlī kerremellāhu vecheke, benüm bu ḳadar ġadr ü ḫıyānetüm (5) ve vechime lāyıḳ ḳabāḥatüm ẓuhūr itmişken sebeb ne oldı ki beni bī-vech (6) azād ü dil-şād itdüñ? Eger senüñ yerüñde ben olaydım seni erbā erbā ḳaṭᶜ idüp (7) remāduñ ber-bād ider idüm, ne an ki azād. Pes Ḥażret-i ᶜAlī raḍıyallāhu ᶜanh (8) lisān-ı ᶜirfān ile beyān buyurup; ey kāfir-i bed-kīş ve ey esrār-ı dīnden bī-endīş, (9) ẓann itme ki bizüm ġazāmuz hemān nefsimüz içün ola. Bil ki ġazā (10) iki ḳısm üzredür. Biri senüñ gibi kāfir ile ġazādur.

747 "Kalk ey Allah'ın düşmanı, artık seni serbest bırakıyorum."
748 "Güç ve kuvvet, sadece Allah'ın yardımıyla elde edilir."
749 "Kalk ey Allah'ın düşmanı, artık serbestsin."
750 "Muhakkak ki Allah hainlerini tuzağını başarıya ulaştırmaz."
751 "Kalk ey kâfir, Allah için serbestsin."

İkinci kendü nefsimüzle (11) ġazā itmekdür ve ġazā-yı ekberimüz budur ki Ḥażret-i Seyyidinā Muḥammed ṣallallāhu ᶜaleyhi (12) ve sellem mādāmati'l-arḍu ve's-semā ***aᶜdā ᶜaduvvike nefseke'l-letī beyne cenbeyk***[752] (13) diyü buyurmuşlar. İle'l-ān senüñle bu ceng ü ḳıtālum rıżā-yı Maᶜbūd'um içün idi. (14) Şol zamān ki vechüme küstāḫlıḳ ḳılduñ hemāndem nefsüm ġażaba gelüp seni (15) kendi rıżāsıyçün ḳatl itmek diledi ve rıżā-yı Ḥaḳ aradan gitdi. Hemān nefsime (16) ᶜitāben didüm ki; ey nefs-i bed-endīş, vücūd-ı ādemī binā-yı Rabb-i Ġafūr iken (17) mücerred senüñ rıżāñ içün anı hedm itmek lāyıḳ olsun mı, diyü anuñ murādın (18) virmeyüp seni azād itdüm. Çünki seni iᶜtāḳ itdüm, anı bende ṣalup (19) başdum ve bu luᶜbla aña ẓafer buldum ki anuñ inkisārı dinimüzde aḳṣā-yı merām (20) ve ᶜucb u istikbārı ġarām-ender-ġarāmdur. Ve biñ senüñ gibi kāfir-i āfāḳı öldürmeden (21) kendü nefsimizi murādın virmememek ile öldürmek ḫayırludur. Zīrā ᶜālem kāfir (22) olsa andan bize żarar yoḳ ammā ᶜālem ṭolu müselmān olsa lākin nefsimüz (23) ṭuġyān üzre olsa ᶜālem ṣalāḥı bize müfīd olmaz. Çünki pehlevān (24) gördi bu kelimāt-ı īmān āyātından bārān-ı āb-ı ḥayāt yaġar, aġlāḳ ḳalbi (25) yāp yāp fetḥ olmaġa başlayup mehebb-i hidāyetden muḥabbet yelleri hubūb idüp **[100a]** (1) bād-ı ᶜināyetle ẓulumāt-ı ḳalbi mürtefiᶜ olduḳda inṣāfla didi ki; yā Şeyḫü'l-ᶜArab, (2) ne güzel diniñüz var imiş ki anda Mevlā rıżāsından ġayrı merᶜī olmaz (3) imiş. İşbu pāk dīni ḳabūl itdüm, baña İslām[ı] ᶜarż eyle yā ᶜAlī ki (4) ṣabr u ḳararum ḳalmadı, didikde Ḥażret-i ᶜAlī kelīme-i ṭayyibeyi taᶜlīm ḳılup ṭūl-ı (5) ᶜömrünce ġazālarda ᶜind-i ᶜalīlerinden mufāraḳat itmeyüp hünerler ᶜarż itdi, (6) raḥimehullāh.

Ey sālik-i rāh-ı dīn ve ey mālik-i memālik-i yaḳīn, ḫoş (7) naẓar ḳıl ki işbu ḳıssa-yı inkisār-ṣūretde ne ḥiṣṣe vardur ki bir küfr-i (8) şeḳā anda mütemerrid-i küfrüñ ᶜudātı olup ᶜadāvet-i dīniyyesi üzre nice müᵓmīnleri (9) bī-cān idüp ve nicelerinüñ de ḫūnına ᶜaṭşān iken Ḥażret-i Şīr-i Ḫudā'nuñ (10) kesr-i nefs itmeleri sebebiyle ḳalbindeki olan ᶜadāvet muḥabbete tebdīl olup (11) īmān ile memlū oldı. *Fe-lehu'l-ḥamdu fi'l-ūlā ve'l-āḫireh ve ceᶜalnā min-ummet-i Muḥammedin ᶜaleyhi's-selām*[753] (12)

[752] "Senin en büyük düşmanın iki kaşının arasındaki nefsindir."
[753] "Evvelde de âhirde de hamd O'na mahsustur ve O, bizi Muhammed aleyhi's-selâmın ümmetinden kıldı."

(24) Meşnevī

Ey devā-yı naḫvet u nāmūs-ı mā

Ey tu Eflāṭūn u Cālīnūs-ı mā

(14) Ey ᶜışḳ, bizüm devā-yı naḫvet ü nāmusımızsıñ ve ey ᶜışḳ bizüm Eflāṭūn u Cālūnos'umuzsun. (15) *El-murādu minhumā eş-şeyṭānu li-enne'ş-şeyṭāne kāne melᶜūnen bi-hāẕihi'ṣ-ṣifati kemā ḳālellāhu* (16) ***mā-meneᶜake en lā-tescude limā ḫaleḳtu bi-yedeyyi*** *fe-ḳāle'ş-şeyṭānu* ***ḫalaḳtenī*** (17) ***min-nārin ve ḫaleḳtehu min-ṭīn*** *ve caᶜele nefsehu ᶜāliyen ve caᶜele Ādeme ᶜaleyhi's-selāmu* (18) *nefsehu sāfilen ve li-hāẕā ḳīle evvelu menḳāse iblīse ve menkāne ᶜāṣıḳen* (19) *yuḫliṣu nefsehu ᶜan-hāẕihi'ṣ-ṣifateyni ve kāne'l-ᶜışḳu keEflāṭūn ve Cālīnūs* (20) *ve huve kāne min-reᵓīs-i ḥukemāᵓi'l-Işrāḳiyyīn ve'l-āḫeru min-reᵓīs-i ḥukemāᵓi'l-Meşşāᵓiyyīn* (21) *ve'l-Işrāḳiyye yuḥaṣṣilu ᶜilme'l-ḥikmeti bi'r-riyāżati ve taṣfiyetu'l-ḳalbi* (22) *bilā-ḳirāᵓeten ve lā-kitābeh ve'l-Meşşāᵓiyūne lā-yuḥaṣṣilu illā bi'r-riyāżati bel rākibūne ᶜalā-rikābi* (23) *Cālīnūs ve'l-ışḳu cāmiᶜun beynehumā sevāᵓen kāne bi'r-riyāżati evlā ve huve yeḳūmu meḳāmehumā* (24) *bi't-terbiyeti ve'd-devāᵓi ve'l-işlāḥi fefhem*[754] Yaᶜnī bu ebyātdan münfehim oldı ki, insān (25) ġażab ve ᶜucb u kibr ṣıfatlarından müberrā olmaḳ lāzımedendür. Maᶜlūm ola ki, **[100b]** (1) ġażab bir vaṣf-ı ṭabīᶜatdür ki Cenāb-ı Bārī ol vaṣfı cins-i ḥayvānda (2) ḫulk ve icrā-yı ḫilḳatinde terkīb eylemişdür. Kendüye eẕā iden muᵓziyātdan (3) ol vaṣf ile aḫẕ-ı intiḳām itmek içün ve ġażabuñ sebebi bir kimse (4) kendüden dūn olan kimesnede istemedigi bir ḥālet ve ḥareketi görmekdür. (5) Ġażabdan ḥudūṯ ve ẓuhūr iden ḥālet ḥamle ve hücūm ve intiḳāmdur. Ve her (6) ḳaçan ki ġażab ifrāṭ üzre olup ḥaddini tecāvüz eylese ᶜaḳl selb (7) ü izāle ve reᵓy-i ṣavābı maḥcūb ve mestūr idüp ṣāḥibini ḥüsn-i ḥīle ve tedbīrden (8) maḥrūm ḳılur. Ve ekṯeriyyā ġażabuñ żarar ve ziyānı ġażūba ᶜāᵓid olup (9) maġżūbun ᶜaleyh maṣūn ve maḥfūẓ ḳalur. Bir kimesne her

[754] "Bunlardan murad, şeytandır. Şeytan bu sıfatlar sebebiyle mel'un oldu. Allah, ***İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir*** (Sâd, 38/75), dedi. Şeytan; kendini âlî, Âdem'i suflî addederek şöyle dedi: ***Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın*** (Sâd, 38/76). Ve şöyle denmiştir: ***Kıyas yapanların ilki İblis'tir***. Âşık olan nefsini bu iki sıfattan kurtarır. Aşk Eflatun ve Calinos gibidir. Onlardan biri hükemâ-yı İşrakiyye reisidir, diğeri hükemâ-yı Meşşaiyye reisidir. İşrakiyye, hikmet ilmini riyazetle elde eder. Kalplerini kıraat ve kitabet olmadan saflaştırırlar. Meşşaiyye ise bunu riyazetle tahsil etmeyip kitabet ve kıraate ihtiyaç duyanlar ve Calinos yolundan gidenlerdir. Aşk, bu ikisini kendinde toplar, hem riyazet ile hem de kitabet ve kıraat ile terbiye ve ıslah etme, deva verme açısından onların makamlarına oturur. Anla."

ne ḳadar ᶜāḳil olsa (10) ġażab ve şiddeti ḥālinde mecnūndan farḳı ḳalmaz. Anuñ içün ġażab, ḳabīḥ (11) ve meẕmūmdur.

Ḥadīṯ-i şerīfde vārid olmışdur ki; ***ġażab īmānı ifsād*** *(12)* ***ider, nitekim ᶜaselüñ ḥalāvetini ṣabr didikleri acı şeyᵓ ifsād eyledigi gibi.*** (13) Ve diger ḥadīṯ-i şerīfde vāḳiᶜ olmışdur ki, ***bir ādem ġażabını icrāya ḳādir*** (14) ***iken icrā itmeyüp hezm ve defᶜ eylese Cenāb-ı Bārī ol ādemüñ ḳalbini*** (15) ***emn ü īmān ile ṭoldurur.*** Baᶜżı ḥükemā buyurmuşlar ki, ġażabuñ evveli cünuñ (16) ve āḫiri nedāmetdür ve ġażaba mübtelā olan kimesne żarar ve ziyāndan ḫālī olmaz. (17)

Bu taḳdīrce herkese lāzımdur ki kendüye ḥāl-i mūcib-i ġażab oldısa (18) der-hāl hezm u iḥtiyāṭla ol ḥālüñ ṣūretini menᶜ ve āteş-i ġażabını iṭfā eyleye ki (19) ḥattā nedāmet-i ᶜāḳibetden sālim ola.

Ve ġażabuñ heyecānı vaḳtinde teskīn ve defᶜi (20) beş nesne ile mümkin müyesser olur. Ol beş nesneden evvelkisi vaḳt-i (21) şiddet-i ġażabda Cenāb-ı Ḫudāvend-i Bī-çün'üñ ism-i şerīflerin ẕikr eylemekdür. Zīrā (22) ẕikrullāh meḫāfetullāhı mūcib ve meḫāfetullāh daḫı ṭāᶜatı iḳtiżā iden ᶜużvı (23) müstevcib oldıġından ẕikrullāh ile āteş-i ġażab sākin ve munṭafī olur. (24) Menḳūldur ki *yā ben-i ādeme eẕkurnī ḥīn-i taġżab eẕkuruke ḥīn-i aġżab*[755] diyü (25) Tevrāt'da mektūbdur. Menḳūldur ki mülūk-ı Rūm'dan biri, zīr-i ḫāk-ı ᶜademde fenā **[101a]** (1) bulmuş bir ādem ḳafāsını aḫẕ vir lākin içine vażᶜ ve ḥācib-i bāb-ı sarāyına (2) teslīm ve her ne vaḳt baña ġażab ᶜārıż olursa bu ḳafāyı ḥużūrıma (3) getürüp nihāde ḳıluñ, diyü emr ü tenbiyye itmekle ol melik her ne zamān bir (4) kimseye ġażab eylese ḥācib-i meẕkūr ol ḳafāyı ḥużūrına getürüp (5) vażᶜ eyledigi anda ġażabı sākin ve zāᵓil olur idi.

İkincisi mücrim (6) ḥaḳḳında ᶜafvuñ ṣevābını ḫāṭıra getürüp teẕekkür itmekdür. Bu teẕekkür ol ṣevāba (7) ve cerāᵓim-i nāsı ᶜafv idenler ḥaḳlarında Cenāb-ı Bārī'nüñ mevᶜūdı olan niᶜam-ı (8) celīleyi raġbet ve ṣūret ġażabını kesr ve nefs-i ser-keşi ḳahr ider. Zīrā (9) ḥadīṯ-i şerīfde vāḳiᶜ olmışdur ki, ***yunādī munādin yevme'l-ḳıyāmeti men***

[755] "Ey âdemoğlu, öfkelendiğinde beni zikret ki, öfkelendiğimde seni hatırlayayım."

lehu ecrun (10) ***ʿalallāhi Teʿālā felyutimme fe-yeḳūmu'l-ʿāfūne ʿani'n-nāsi***[756] *ş̲umme telā* ***fe-men ʿafā ve aṣleḥa*** (11) ***fe-ecruhu ʿalāllāh***[757] āyet-i kerīmesini tilāvete başlar.

Üçüncisi ġażabını defʿ idüp (12) rıfḳ u mülāyemet gösterüp ʿafv eyledigi ḥālde ḳulūb-ı nāsuñ kendüye (13) meyl ü inʿiṭāfları ziyāde olacaġını teẕekkürdür. Bu taḳdīrce nāsuñ teʾellüf (14) ve inʿitāfları dāʿiyyesi izāle-i ġażab eyler.

Dördüncisi ġażab vaḳtinde (15) ne ḥālde bulunur ise ol ḥālden ḥāl-i āḫere intiḳāldür. Meṣelā ḳuʿūd ḥālinden (16) ḳıyām ḥāline ve bir maḥallden āḫer maḥalle intiḳāl gibi. Beşincisi ġażabuñ nedāmet (17) encāmını ve intiḳāmuñ meẕemmetini ḫuṣūṣiyle sühūlete defʿi mümkin olmayacaḳ (18) şūr vaḳtini īcāb idecegini fikr ü mülāḥaẓadur.

Evṣāf-ı ẕamīmeden (19) ikinci ʿucbdur. Maʿlūm ola ki ʿucb bir vaṣf-ı reddī ve ḳabīḥdür ki insānuñ (20) cümle feżāʾilün maḥv idüp celb-i rezāʾil ve iẓhār-ı ḥumḳ ve icāb-ı meşaḳḳat (21) u helāk ve meḥāsini iḫfā ve mesāvi ü meʿāyibi ifşā eyler. Cenāb-ı ʿAzze ve Celle (22) buyurur, ***ve yevmu huneynin iẕ aʿcebetkum keṯretukum felem tuġni ʿankum şeyʾen ve ḍāḳat*** (23) ***ʿaleykumu'l-arḍu bimā raḥubet ş̲umme veleytum mudbirīn***[758] Bu āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde (24) Ḳāżī Beyżāvī basṭ eyledigi kelāmuñ meʾāli budur ki; Mekke-i Mükerreme ile (25) Ṭāif miyānında vāḳiʿ Vādī-yi Ḥüneyn'de Ṣāḥib-i Saʿādet efendimiz ḥażretleri **[101b]** (1) on iki biñ ġuzzāt-ı müslimīn ile Hevāzin ve Ṯaḳīf ḳabīleleri ʿurbānı üzerine (2) muḥārebeye ʿazīmet buyuruduḳlarında cemʿiyyet-i leşker-i ʿurbān dört biñ miḳdārı (3) iḫbār olunmaġla cānib-i İslāmiyāndan, biz bu günki günde elbette (4) maġlūb olmayız, cemʿiyyetimüz keṯīrdür, kelāmı ṣudūr idüp bu kelāmdan keṯret-i (5) cemʿiyyet[e] iʿtimād ile iʿcāb ṣūreti rū-nümā oldıġından ʿasākir-i muvaḥḥidīn (6) münhezim ü perīşān olup Server-i ʿĀlem ve Eşref-i Benī Ādem ʿaleyhi efżalü't-taḥiyyat (7) ḥażretleri faḳaṭ ʿamm-ı nīkūkārları Ḥażret-i ʿAbbās ve ʿamm-zāde-i ḥamīd-şiʿārları (8) Ebū Sufyān bin Ḥāriṯ raḍıyallāhu ʿanhumā ile kūh

[756] "Kıyamet günü, *Ecri Allah üzerinde olan kim?* diye çağırıcı çağıracak. Bunun üzerine, affetmiş olanlardan başka kimse kalkamayacaktır."
[757] "...Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir..." (Şûrâ, 42/40)
[758] "(Andolsun, Allah birçok yerde size yardım etmiştir) ve Huneyn savaşı gününde Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet gerisin geriye dönüp kaçmıştınız." (Tevbe, 9/25)

miṣāli ṣebāt (9) ve istiḳrār ve Ḥażret-i ᶜAbbās'a nāsı daᶜvete emr buyurup Ḥażret-i (10) ᶜAbbās daḫı nidā eylediklerinde, bir cemāᶜat-ı ricᶜat ve cünūd-ı melāᵓike daḫı (11) nüzūl-ı ᶜarṣa-yı mübārezet ve zümre-i müşrikīn ile muḥārebeye mübāderet (12) eylediklerinde Resūl-i Ekrem efendimiz ᶜaleyhi's-selām ḥażretleri mübārek (13) elleriyle bir avuc turāb alup cānib-i müşrikīne niṣār ***venhezemū ve Rabbi'l-Kaᶜbeti***[759] (14) kelimāt-ı icābet-simātını daḫı ziyān-güẕār buyurmalarıyla zümre-i müşrikīn (15) münhezim ve ᶜasākir-i muvaḥḥidīn ġanaᵓim-i vāfir ile muġtenim oldılar.

Bu ḳıṣṣadan (16) ibtidā-yı emrde zümre-i muvaḥḥidīn keṣret-i cemᶜiyyetlerine olan ᶜucb u iᶜtimādları (17) inhizām u teferruḳların mūcib oldıġı ẓāhirdür. ᶜAleyhi's-selām ḥażretlerinüñ (18) daḫı ol rūz-ı dehşet-endūz-ı teferruḳada merkez-i ṣebāt ü istiḳrārda temekkün (19) ve ḳarār buyurmalarında şecāᶜat u besāletleri ne derecelerde resīde oldıġı (20) ġāyet hüveydādur. Ve ol āyet-i kerīme ***leḳad naṣarakumullāhu fī-mevāṭıne keṣīratin ve yevme*** (21) ***ḥuneyn***[760] ḥaḳḳında nāzil olmışdur.

ᶜAlī bin Ebī Ṭālib raḍıyallāhu ᶜanh ḥażretleri (22) buyururlar ki, *el-iᶜcābu żidde'ṣ-ṣevābi ve āfetu'l-elbābi.*[761] Yaᶜnī ᶜucb maḫż-ı (23) ḫaṭā ve āfet-i ᶜuḳūl u elbāb ve nehādur.

Baᶜżı ḥükemā didiler k,i insānuñ nefsiyle (24) ᶜucbı kendü ᶜaḳlınuñ ḥāsididür. Yaᶜnī ḥāsid maḥsūdına ne gūne ᶜaduvv-ı ḳavī (25) olup ikisi bir yerde cemᶜ oldıġı miṣillü ᶜucb daḫı ᶜaḳluñ ᶜaduvv-ı ḳavīsi **[102a]** (1) olmaġla ikisi bir yerde cemᶜ olmaz.

Baᶜżīlar didiler ki ᶜucb bir nevᵓ-i ḥamāḳat (2) ve ḥayretdür ki kibrden tevellüd ider, ᶜāḳil olan kimesnede ᶜucb olmaz zīrā (3) ᶜucb ḥumḳuñ ḳarındāşıdur.

Menḳūldur mülūk-ı Deyālime Muᶜizzü'd-Devle Aḥmed bin (4) Būye'nüñ vezīri olan Muhalleb bin Ebī Ṣufre bir gün elbise-i fāḫire ile (5) telebbüs idüp cüz izbāl-i tebḫīr ü tekbīr iderek giderken bir kimesne teṣādüf (6) eyleyüp tekbīrin gördükde Muhalleb'e ḫiṭāb idüp yā ebā ᶜabdullāh, bu yürüyüş (7) nedür? Böyle yürüyenlere Cenāb-ı Bārī ve

[759] "Ka'be'nin Rabbi adına bozguna uğrayın."
[760] "Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir..." (Tevbe, 9/25)
[761] "Kendini begenmek, sevabın zıttıdır; akıl ve kalbin âfetidir."

Resūl'ı buġż ider, dimekle Muhalleb (8) daḫı sen benüm kim oldıġımı bilmez misin, didikde belī, bilürem; ibtidā-yı ḫalḳuñ (9) bir ḳaṭre nuṭfe-i fāside ve ᶜāḳibet ü encāmuñ ḫāk-ı siyāh-ı ᶜademdür, (10) dimekle Muhalleb-i serfürū perde-i ḫaclet ü ḥayā eylemiş.

Üçünci ḳısmı kibrdür. (11) Maᶜlūm ola ki kibr nefsi ḥadd-i iᶜtidālinden iḫrāc ider ve kibrüñ ḥaḳīḳati (12) kişi kendü nefsini büyük, ġayrıları ḥaḳīr bilmekdür. Ve bunuñ sebebi yā keşret-i (13) ḳudret ve ḳuvvetine veyāḫud fażl u maᶜrifetine maġrūr olmaḳdur. Ve bu ġurūr (14) ḥaddini tecāvüz eylese ṣāḥibinüñ dīnini selb ve īmānını ifsād ve rütbe (15) ve menzilin tenzīl ve meḥāsinin ilġā ve fażāᵓilin meslūb ve cümleye menfūr (16) ider. Ḥadīṯ-i şerīfde vārid olmışdur ki, ***lā-yedḫulu'l-cennete men kāne*** (17) ***fī-ḳalbihi ẕerratun min-kibrin***[762] Ve Resūl-i Ekrem ḥażretleri ᶜamm-ı ᶜālī-tebārları Ḥażret-i (18) ᶜAbbās'a buyurdılar ki, Cenab-ı Ḫālıḳ-ı Bī-çūn[a] şirkden ve kibrden seni nehy iderüm (19) zīrā Cenāb-ı ᶜAzze ve Celle kibr ve şirkden iḥticāb ider. Yaᶜnī şirk ve kibr dergāh-ı (20) Bārī'den buᶜdiyyeti mūcibdur.

Menḳūldür ki Ḥażret-i Süleymān bin Dāvūd ᶜaleyhimu's-selām, (21) bir gün mesned-i salṭanatda cülūs idüp ins ü cinn ve ṭuyūr-ı (22) vuḥūşdan cünūd-ı vāfire ḥużūr-ı ᶜālīlerinde müctemiᶜ ü ḥāżır oldıḳları ḥālde (23) emr-i ḳader, nefāẕ-ı cihāndarīleri ṣüdūrına bināᵓen rūzgār taḫt-ı Süleymān'ı ber-dūş (24) idüp cānib-i semāvāta ṭoġrı ol rütbeye refᶜ eyledi ki sarāy ne ḳıbāb-ı (25) semavātda ḥücre-nişīn ve tesbīḥ ü tehlīl olan melāᵓike-i kirāmuñ ṣadāları istimāᶜ **[102b]**[763] (1) olunmaġa başladı. Ol eşnāda

762 "Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremez." (Müslim, Îmân/147)

763 Sayfa kenarında, takip eden iki varakta da devam eden şu metin bulunmaktadır: *haẕā taᶜrīfu'l-ḥikmeti ᶜilmun biaḥvāli aᶜyāni'l-mevcūdāti ᶜalā mā hiye ᶜaleyhi fīnefsi'l-emri biḳadri'ṭ-ṭāḳati'l-beşeriyyeh* bu ḥikmet iki ḳısm üzredür. Ḳısm-ı evvel ehl-i naẓar ve istidlāl ṭarīḳidür. Ḳısm-ı ṯānī riyāżāt ve mücāhedāt ṭarīḳidür. Ṭarīḳat-i ūlāya sālik olanlar milel-i enbiyādan bir milleti iltizām itdilerse anlara mütekellimīn ıṭlāḳ olunur; enbiyādan birine ittibāᶜ itmediler ise anlara ḥukemā-yı meşāᵓiyyūn ıṭlāḳ iderler. Ṭarīḳat-i ṯānīye sālik olanlar riyāżatlarında aḥkām-ı şerīᶜate muvāfaḳat iderler ise anlara ṣūfiyye-i müteşerriᶜa ıṭlāḳ olunur, muvāfaḳat itmezler ise bunlara da ḥukemā-yı işrāḳiyye ıṭlāḳ olunur. Maᶜlūm ola ki ṣāḥib-i hidāye hükemādan erbāb-ı istidlāl meslekine mübtenī olmaġla Arisṭo Ṯalīs mezhebini iḫtiyār olunmuşdur ki ehl-i naẓar ve istidlāldendür, üstāẕı Eflāṭūn gibi ehl-i riyāżātdan degüldür; yaᶜnī işrāḳī degüldür. bu meẕkūrdan ṣoñra ittifāḳ-ı fużalā vardur ki, bir ᶜamele şürūᶜ murād iden kimseye şürūᶜdan evvel üç nesne, **[103]** ᶜilm-i maᶜāş ve ᶜameliyye ve naẓariyyedür ve envāᶜ-ı ṣelāṣenüñ her biri de üç ḳısımdur. Ammā nevᶜ-i evvelki ḥikmet-i ᶜameliyyedür eger şaḫṣ-ı muᶜayyenüñ meşāliḥine müteᶜallaḳ olup aḫlāḳ-ı ḥamīdiye ile taḫallī ve aḫlāḳ-ı rezīleden taḫallī içün olursa böyle maṣlaḥata ᶜilm-i tehzīb-i aḫlāḳ tesmiyye olunur. Eger bir cemāᶜat menzilde müteşārik ola bunlaruñ maṣlaḥatına ᶜilm-i tedbīr-i menzil tesmiyye olunur. Eger bir cemāᶜat ki medeniyyede müteşārik ola bunlaruñ maṣlaḥatına ᶜilm-i siyāset-i medeniyye tesmiyye olunur. Maᶜlūm ola ki, tehẕīb-i aḫlāḳ didikleri ḥikmet-i ᶜameliyyede fāᵓide budur ki şaḫṣ aḫlāḳ-ı fāżılayı derk idüp iktisāb ile ve ittiṣāf ile nefsine rütbe-i ḳudsiyye gelmekdür ve aḫlāḳ-ı rezīleyi daḫi derk idüp iḫtirāz itmekle nefsini anlardan taṭhīr itmekdür. Ve tedbīr-i menzil

ġurfe-nişīnān-ı bālā-ḫāne-i āsumāndan bu mażmūnda (2) bir ṣadā istimāᶜ olundı ki; ey dāᵓire-nişīnān devlet-i Süleymāniye, bu ḳadar (3) nüfūẕ-ı evāmir ü aḥkām ve tevāfür-i ḫadem ve iḥtişām sebebiyle sizüñ ṣāḥibiñüz (4) olan Ḥażret-i Süleymān'uñ ḳalbine miḳdār-ı zerre kibr gelmek lāzım geleydi, bunda (5) taḫt-ı salṭanatı rū-yı arżdan cānib-i semāya ne ḳadar refīᶜ ü ᶜālā ḳılındıysa (6) saṭḥ-ı zemīnden cānib-i esfele ṭoġrı ol ḳadar ḫasf u tenzīl olunurdı. (7)

Bir kimse ki kibr ü naḫveti müstelzem olan esbābı kendüden ḳaṭᶜ ü refᶜ (8) eyleyüp tekebbür ve taᶜaẓẓumı tevāżuᵓ ve ḫuşūᶜa tebdīl eylese, esbāb-ı şeref (9) ve ᶜizzeti tekmīl ve ḳulūb-ı nāsuñ kendüye meyl ve muḥabbetlerini kesb ü taḥṣīl ider. (10) Ḥattā ḥükemādan birisi bir ẕāta şöyle naṣīḥat eyledi ki, eger ᶜālim iseñ ᶜilm (11) rıfᶜatuñ arturur ve eger ḥakīr iseñ ᶜilm seni şerīf ve refīᶜ ḳılar ve seni (12) derece-i cehlden ictināb eyler. Zīrā cehl, refīᶜi vażīᶜ eyler.

Baᶜżı ᶜulemā didiler, (13) her kim sāḥa-yı ṣadrına ᶜilm şeceresin ġars iderse ululuḳ meyvesini (14) divşürür ve her kim zühd ve taḳvā şeceresini ġars iderse ᶜizzet meyvesini (15) divşürür ve her kim iḥsān şeceresini ġars iderse muḥabbet s̱emeresini divşürür (16) ve her kim fikr ve mülāḥaẓa şeceresini ġars iderse ḥikmet meyvesini divşürür (17) ve her kim vakār şeceresini dikerse mehābet s̱emeresini divşürür ve her kim müdārā (18) fidānını ġars iderse selāmet meyvesini divşürür ve her kim kibr şeceresini (19) ġars iderse ġażab meyvesini divşürür ve her kim ḥırṣ ve ṭamaᶜ nihālini ġars (20) iderse ẕillet s̱emeresini divşürür ve her kim ḥased şeceresini ġars iderse (21) ḥüzn ve keder s̱emeresini divşürür ve her kim nefsini hevādan menᶜ ve nehy iderse ol kimesnenüñ (22) reᶜy maḥallünde ġālib olur. Ne vaḳt şehevātı nefsine ġalebe ve istīlā iderse (23) ᶜaḳlı ṣavāb-ı reᶜyden iḥticāb ve imtināᶜ idüp taḫayyül fikri żaᶜīf olur. (24)

didikleri ḥikmet-i ᶜameliyyede fāᵓide ehl-i menzil beyninde lāyıḳ olan keyfiyyet-i müşāreketi derk idüp maṣlaḥat-ı menziliye intiẓām bulmaḳdur. Ve siyāset-i medeniyye didikleri ḥikmet-i ᶜameliyyede fāᵓide nās beyninde olan müşāreketi derk idüp meṣāliḥ-i ebdān ve beḳā-yı nevᶜ-i insān üzre iᶜānet itmekdür. Bu taḳdīrce **[104]** mülk ve salṭanata siyāset sebebiyle mālik olur ve şerᶜ-i şerīfe muvāfıḳ ḥarekātda bulundıġından ᶜilm-i lizāmesi daḫi cāmiᶜ olur. Bu ṣūretde tehzīb-i aḫlāḳ ṣāḥibinüñ tedbīr-i menzili ᶜālī ve siyāsete ġālib olmaġla riyāset daḫi fevḳa'l-ᶜāde olur. Maᶜlūm oldı ki, bu ṣıfāta cāmiᶜ olan ẕevāt evelā şerīᶜat-i ilāhiyye ile taḥallī ve s̱āniyen mücerredāta iltiḥāḳdan māniᶜa olan aḫlāḳ-ı rezīleden taḫallī s̱āliṣen ṣuver-i ḳudsiyye ile taḥallīdür. Bu vechle ki ve hem ᶜārıẓ olmaya ve rābiᶜan cemālullāhı ve cemālini mülāḥaẓa idüp kemāli üzre naẓarını ḳaṣr idüp cemīᶜ ṣıfāt ve efᶜāl ve ẕevāta Bārī Teᶜālā'nuñ ṣıfāt ve efᶜāl ve ẕātına nisbet mużmaḥil bilüp seyr-i fillāh rütbesinde olmaḳdur. İşbu rütbe-i refiᶜaya nihāyet yoḳdur ancaḳ ehl-i ẕevḳ erbābına maḫṣūṣdur. Seyyidü's-Sened ḳuddise ṣirruhu ṣami Tecrīd Şerḥi'nde mufaṣṣalan beyān buyurmuşlardur *fe-men erāde'l-ıṭṭılāᶜ felyerciᶜ ileyhi.*

Nefsini hevādan żabṭa mālik olmayan ḥavās-ı ḫamsesini żabṭa mālik olamaz (25) ve ḥavās-ı ḫamseyi, yalñuz beşdür, żabṭa mālik olmayan aᶜvān u etbāᶜ-ı ḫāṣṣesini **[103a]** (1) ki, cemᶜ-i keş̲īrdür, żabṭa mālik olamaz. Bu ṣūretde ḫavās-ı ḫamsenüñ (2) cümlesi nefs-i vāḥideye tecemmüᶜ eylese ol nefs-i mehlekeden ne keyfiyyetle (3) rehā bulur? Ḥāsse-i sāmiᶜasına tābiᶜ olmaḳ şunuñ gibidür ki, bir ġazāl (4) meskeninde ṣeyyād ḫavfından kemāl-i teneffür ve tevaḥḥüş ile intibāh üzre iken (5) ṭās ve legen miş̲illū bāḳır ālātları deff gibi çalsalar andan ẓuhūr iden (6) naḳarāt-ı mütevātire ve eṣvāt-ı mütevāliyeyi ol ġazāl istimāᶜ ile iştiġāli (7) kendüye mūcib-i ġaflet olmaġla ṣeyyād gelüp ġazāl-i meẕkūrı ṣayd (8) u iḳtināṣ ider. Ve daḫı ḥāsse-i lāmiseye firīfte olmaḳ şuña beñzer ki, (9) fīl ᶜaẕīmü'l-cism ve ḳavī ü şedīd iken fīlbān gelüp mülāyemetle yapışup (10) kendüye bāᶜiş̲-i ẕühūl ve ġaflet olmaġla fīlbān üzerine rekūb (11) idüp ẕelīl eyler. Ve daḫı ḥāsse-i bāṣıra mütābaᶜat aña beñzer ki, (12) çekirge ḥarāret-i şemsden gizlenmiş iken nehāruñ żiyāsı kendüye (13) ḫoş ve ᶜacīb görünüp mūriş̲-i ġaflet olmaġla nefsini ḥarāret-i (14) şemse ilḳā idüp muḥteriḳ olur. Ḥāsse-i müşāmmeye tabᶜiyyet şunuñ (15) gibidür ki; dāᵓimā güzel rāyiḥalı şeylere ḳonan göl sinegi didikleri (16) zübāb, fīlüñ ḳulaġınu[n] dibinden ẓuhūr iden ṭayyibe rāyiḥa kendüyi ġāfil (17) ḳılmaġla fīlüñ ḳulaġı dibine ḳonup fīl daḫı ḳulaġını taḥrīk ile (18) ḍarb u helāk ider. Ve ḥāsse-i ẕāᵓiḳaya muvāfaḳat şunun gibidür ki deryāda (19) olan balıḳ olṭada mevżūᶜ olan yemüñ leẕẕet-i ṭaᶜamı kendüyi olṭa (20) ignesi endīşesinden iġfāl etmekle ṣayd olur. Taḳdīrce her kim ki (21) bu ḥavās-ı ḫamseye mālik ola, nefsine daḫı mālik olur ve her kimse ki (22) nefsine mālik ola, siyāseti aḥsen olur ve siyāseti aḥsen olanuñ (23) riyāseti dāᵓim olur. Çünki bu iki, ḥakīm insāna muᶜālece tertīb idüp (24) ṣıḥḥat-ı beden ider. Meselā Eflāṭūn dir ki; saḳmūniyāt müshili'ṣ-ṣafrādur. (25) Cālīnūs daḫı ayva ac ḳarnına ekl idene ᶜamel ve ṭoḳ olana ḳabż virir. **[103b]** (1) Bu ki mücerrebāt-ı ṭıbbdandur ve tecrübe daḫı olunmuşdur. Ve bu misillū edviye ṭıbb-ı (2) Nebī ᶜaleyhi's-selāmdan maᶜdūddur. *Kemā ḳāle'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām* ***fi'l-biṭṭīḫi* (3) *ᶜaşru ḫiṣālin huve ṭaᶜāmun ve şarābun ve reḥānun ve fākihetun ve eş̲nāni ve yeġsilu'l-baṭne* (4) *ve yukş̲iru māᵓe'ẕ-ẕahri ve yezīdu fi'l-cimāᶜi ve yeḳṭaᶜu'l-ibredete ve yunḳi'l-beşerete*** (5) Yaᶜnī on fāᵓide vardur. İmdi evvel ḳāvūn ṭaᶜāmdur ki anuñla ġıdā ḥāṣıl (6) olur ve şarābdur ki anuñ ile ṣusuzluḳ zāᵓil olur ve reyhāndur ki (7) güzel ḳoḳar ve çevġān didikleri ot gibi ş̲iyābı pāk itmekde ṣābūn (8) gibi ᶜamel idüp insānuñ

derūnını ġasl eyler ve şu yolını ve hem baṭn ġasl (9) idüp arıdur ve menīyi çoġaldur ve cimāᶜa ḳuvvet virir. Vebīl ve freng (10) ᶜilletinden berī eyler. Beşereyi ve hem yüzi pāk ider. Gerçi bunlar ḥekīm ise de (11) ve lākin ᶜışḳ bu iki ḥakīmden aᶜlā vü efżaldür. Zīrā ᶜāşıḳ olan kimse (12) keşret-i ekl ü şürbe mübtelā olmaz ki Eflāṭūn'a ve Cālīnūs'a muḥtāc ola. (13) Ancaḳ anlaruñ devāsı, şifāᵓü'l-ᶜāşikīn liḳāᵓü'l-maᶜşūḳīndür. Bu ṣūretde (14) bālāda meẕkūr olan devānuñ ekşeri ᶜavām-ı nāsa göredür; ammā ḥavāṣü'l-ḫāṣṣ (15) ki Allāh'a ve Resūl'e ᶜāşıḳlardur, böyle şeyᵓlere iḥtiyācları yoḳdur. (16) Ekl ü şürb şöyle ṭursun nevm daḫı anlardan zāᵓil olur: (17)

Beyt

ᶜAceben li'l-muḥibbi keyfe yenām

Kullu nevmin ᶜale'l-muḥibbi ḥarām[764] (18)

(25) Meşnevī

Cism-i ḫāk ez-ᶜışḳ ber-eflāk şud

Kūh der-raḳs āmed u çālāk şud

(20) Ḫākden olan cism-i şerīf, ᶜışḳdan eflāk üzre gitdi ve asmāna ṣuᶜūd itdi. (21) ve cebel raḳṣa gelüp pāre pāre oldı, dimekdür. Cismden murād, Ṣallallāhu (22) ᶜAleyhi ve Sellem ve ᶜĪsā ve İdrīs ᶜaleyhi's-selām ḥażretlerinüñ cism-i münevverleridür. (23) Ve bu beyitden Ḥażret-i Mollā-yı Rūm'uñ murād-ı ᶜalīleri ***subḥāne'lleẕī esrā***[765] (24) āyet-i kerīmesini işāretdür ki ber-vech-i ātī ẕikr ü beyān olunur.

Maᶜlūm ola (25) ki isrā ḫuṣūṣında ᶜulemāᵓ iḫtilāf itmişlerdür ki bir gicede bir isrā mı **[104a]** (1) idi, ol daḫı nevmde mi idi yoḫsa yaḳaẓa ḥālinde mi idi veyāḫud (2) nevm ḥālinde mi idi ol daḫı yaḳaẓa Mescid-i Ḥarām'dan Mescid-i Aḳṣā'ya varup (3) baᶜdehu menāmda Mescīd-i Aḳṣā'dan ᶜarş-ı aᶜlāya varmaḳ mı idi yāḫud (4) dört isrā mı vāḳiᶜ olmuş idi, didiler. İḫtilāfları bu aḳvāl üzredür (5) ve isrānun maᶜnāsı aṣlda muṭlaḳā gice ile gitmekdür. Ammā bu maḳāmda (6) Risālet-Penāh ḥażretlerinüñ bir gice Miᶜrāc'a gitmesidür. Ve'l-ḥāṣıl, baᶜżīlar (7) eyitdiler, isrā menāmda ruᵓyā ṭarīḳıyla idi, didiler ve buña da ittifāḳları (8) vardur ki enbiyā ᶜaleyhi's-selāmuñ ruᵓyāları vaḥydür;

[764] "Seven insan nasıl uyuyabilir, hayret! Seven kişiye uyku haramdır."
[765] "... O, bütün noksanlıklardan münezzehdir ki gece yürüttü..." (İsrâ, 17/1)

ġayrılaruñ ruʾyāsı gibi (9) degüldür. Menāmda vāḳiʿ oldıġına bu āyet-i kerīmeyi ḥüccet getürdiler ki (10) Ḥaḳ Teʿālā ḥażretleri Kitāb-ı Kerīm'inde ***ve mā ceʿalnā'r-ruʾyā'l-letī eraynāke illā*** (11) ***fitneten li'n-nās***[766] diyü buyurmuşdur. Pes bu ruʾyā düşde görmek maʿnāsına (12) maṣdardur. Āşikāre görmek maʿnāsına olan ruʿyetdür, ruʾyā degüldür, didiler. (13) İbn Mālik ve Ḥureyre ve ġayrı ruʾyā, rüʾyet maʿnāsına gelmegi inkār (14) itdiler. Nitekim Şeyḫ Bedre'd-dīn Zerkesī ifāde buyurmuşdur; *ve ruʾyāke aḥlā* (15) *fi'l-ʿuyūni mine'l-ġamḍi*[767] didiginde ġalaṭ eyledi, rüʾyet yerine ruʾyā (16) getürdi didiler. Bundan cevāblar virüp eyitdiler, *ḳurbā* ve *ḳurbet* bir maʿnāya (17) oldıḳları gibi ruʾyā ve rüʾyet daḫı bir maʿnāyadur, didiler. İbn ʿAbbās ḥażretlerinüñ (18) ḳavlī daḫı buña şāhiddür ki āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde Buḫārī rivāyeti üzre (19) *hiye ruʾyā ʿaynin erabihā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem leylete usrī bihi* diyü buyurdı. (20) Yaʿnī ol āyet-i kerīmede olan ruʾyā göz ruʾyāsıdur ki Resūl-i Ekrem (21) ḥażretlerine isrā gicesi gösterilmiş idi, dimek olur. Ve Saʿīd bin (22) Menṣūr, Sufyān'dan naḳl idüp ḥadīṯüñ āḫerinde *ve leyse ruʾyā menāmin* (23) dimişdür. Yaʿnī uyḫu ruʾyāsı degüldür, didi ammā görilen ne idügi (24) İmām Buḫārī rivāyetinde tasrīḥ olunmamışdur. Yine Saʿīd bin Manṣūr ḳatında (25) Ebī Mālik ṭarīḳından mervīdür ki ol Beytü'l-Makdis yolında gösterdikleri **[104b]** (1) nesne idi ve bu meẕkūr şol şeyʾdendür ki ruʾyā lafẓı uyanıḳlıḳda göz ile (2) görilen nesneye ıṭlāḳ olundıġı anuñla istidlāl oluna. Maʿa-haẕā müfessirīn (3) bu āyetüñ tefsīrinde iḫtilāf idüp baʿżīlar, *ey er-ruʾye'l-letī eraynāke leylete'l-miʿrāc*[768] (4) didiler. Ḳāḍī Beyżāvī daḫı ruʾyāyı rüʾyet ile tefsīr buyurmuşlardur. (5) Daḫı gice ile vāḳiʿ olup süʿatle gecdigi cihetden düş gibi olmaġın ruʾyā (6) taʿbīr olındı, didiler. Baʿżīlar buyurdılar ki, Hudeybe senesinde gördigi ruʾyādur (7) ki vāḳıʿasında Mekke'ye duḫūl idüp müşrikler kendüni döndürdüklerin (8) görmüş idi. Baʿżīlar daḫı Bedr Ġazāsı ruʾyāsıdur didiler. Ve ruʾyā-yı menāmdur (9) diyenler daḫı bu ḥadīṯ ile ḥüccet ibrāz idüp Ḥażret-i ʿĀʾişe *ma feḳad* (10) *cesedu'ş-şerīf* diyü buyurdı. Yaʿnī mübārek cismi hīç yerinden ayrılmadı, dimekdür. (11) Bundan daḫı cevāb verüp eyitdiler ki, Ḥażret-i ʿĀʾişe bu kelāmı müşāhede idüp (12) söylemedi. Zīrā ol zamānda zevcī degül idi ve ḳışṣa żabṭ iden kimse (13) yaşında degül idi. Yāḫud ol zamānda henüz ṭoġmamış idi. Zamān-ı (14) isrāda olan ḫilāf üzre cevāblar virilür. Mevlānā Saʿde'd-dīn Teftāzānī (15) eyitdi; Ḥażret-i ʿĀʾişe ḳavlünüñ

[766] "...Sana gösterdiğimiz o rüyayı sırf insanları sınamak için vesile yaptık..." (İsrâ, 17/60)
[767] "Açık gözlerle bakman, kapalı halinden daha tatlıdır."
[768] "Miraç Gecesi sana gösterdiklerimiz"

maᶜnāsı cesed-i şerīf, rūḥ-ı (16) pür-fütūḥlarından ayrılmadı, bile idi. Miᶜrāc rūḥ ve cesed ile cemᶜ oldı ve yaḳaẓada (17) cesediyle Beytü'l-Maḳdis'e vardı, oradan rūḥ-ı pāki eflāke ṣuᶜūd itdi, (18) diyenler ***subḥānelleẕī esrā bi-ᶜabdihi leylen mine'l-mescidi'l-ḥarāmi ile'l-mescidi'l-aḳṣa***[769] (19) ḳavl-i şerīfi ile istidlāl idüp Mescid-i Aḳṣā isrāya ġāyet iyledi. Eger (20) cesed ile andan öte gitmiş olsa anı ġāyet eyler idi ve medḥde eblaġ (21) olur idi. Kelām-ı ḫōd Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ı ᶜacz-ı tenzīh idüp ḳudret-i ᶜazīmesin (22) beyān içün ve resūlını teşrīf ile temeddüḥ içün ve anuñ isrā ile (23) itdigi kerāmātı iẓhār içündür. Bunlaruñ iḳtiżāsı budur ki ḥaḳīḳiyyesi ne (24) ise ol meẕkūr ola, didiler. Buña cevāb virüp eyitdiler: Mescid-i (25) Aḳṣā'yı taḫṣīṣüñ ḥikmeti bu idi ki Kureyş anuñ ᶜalāmetlerin suᵓāl **[105a]** (1) itdiler, sābıḳ anı görmedigin bilürler idi ve kendilerde görmüş (2) kimseler var idi. İmtiḥān ṭarīḳıyle Resūl-i Ekrem ḥażretlerine eyitdiler: (3) çünki Beytü'l-Maḳdise varduñ, imdi bize anuñ nişānlarundan ḫaber vir. (4) Resūl-i Ekrem daḫı rüᵓyet itdigi gibi ḫaber virdi. Anlaruñ bildüklerine muvāfıḳ (5) geldi. Mülzem oldılar ḳażiyye böyle vāḳiᶜ olmuş idi. Fütūḥāt-ı Mekkiyye'de (6) Ḥażret-i Şeyḫ buyurdılar ki, Resūl-i Ekremden otuz dört defᶜa miᶜrāc vāḳiᶜ (7) ve otuz üç dānesi rūḥānī bir dānesi cismānīdür ki Ümmü Hāniye'nüñ ḫāne-i (8) saᶜādetlerinde vāḳiᶜ olmışdur. Āyet-i kerīme daḫı buña şāhid-i ḳavīdür, buyururlar. (9) Faḫrü'd-dīn Rāzī tefsīrinde buyururlar ki; Ṣallalāhu ᶜAleyhi ve Sellem ḥażretlerini (10) rūḥ ve cesed ile Cenāb-ı Ḥaḳ, Mescid-i Ḥarām'dan Mescid-i Aḳṣā'ya alup (11) gitdigine delālet iden Kurᵓān-ı Kerīm ve hadīṯ-i şerīfdür. Ammā Kurᵓān-ı ᶜAzīm budur ki (12) Cenāb-ı Ḥaḳ ***subḥānelleẕī esrā bi-ᶜabdihi leylen*** buyurmuşdur. Zīrā ***abd*** lafẓı, rūḥ (13) maᶜa'l-cesedüñ ismidür. Ke-ẕālik ***esrā bi-ᶜabdihi*** ḳavl-i şerīfinde daḫı böyle ve bu (14) ṭarīḳ ile daḫı böyledür ki Cenāb-ı Ḥażret-i Resūl-i Ekrem ***esrā bī*** diyü (15) buyurdı. Maᶜnāsı; Beni gice ile alup gitdiler, seyr itdirdiler, dimekdür. *Kemā ḳāle* (16) *ᶜaleyhi's-selāmu* ***marartu leylete usriye bi'l-melāᵓi'l-aᶜlā ve Cibrīlu bī ke'l-ḥılsi'l-bālī*** (17) ***min-ḫaşyetillāhi Teᶜālā***[770] Ve fiᶜlde ḥāl budur ki ẓāhirine ḥaml oluna meger ki (18) ḫilāfına delīl ola; bunda ḫōd ḫilāfına delīl yoḳ, didiler. Ve böyle buyurdılar (19) ki, Ekmeli't-Taḥiyyāt efendimiz bu isrā baḫṣini söyledigi zamānda çoḳ kimseler (20) taṣdīḳ itmeyüp maᶜāẕallāh mürted oldılar ve

[769] "…kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir." (İsrâ, 17/1)

[770] "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *Yürütüldüğüm gece (Miraç Gecesi) Mele'i'l-Alâ'ya uğradım, Cebra'il'i Allah'ın haşyetinden, eski bir kilim gibi gördüm.*"

aḥmaḳlar īmān itmediler. Eger murād (21) ruʾyāda olmaḳ lāzım olaydı, niçe istibʿād idüp taṣdīḳ itmeyeler idi? (22) Ve bir ḥikmet daḫı budur ki; Cenāb-ı Ḫudā ***esrā bi-ʿabdihi*** buyurdığı böyledür ki, (23) Cenāb-ı Celle Celāluhu ḥaḳḳında vehm ü ḫayāl ṣāḥiblerinüñ ḳalblerine gelen cihet (24) ve ḥadd u mekān mülāḥaẓası nefy olunsa ve bundan ṭolāyı ***li-nuriyehu min-āyātinā***[771] (25) buyurmuşdur. Kāne Bārī Teʿālā ḥażretleri şöyle buyurmuştur ki, ben anı isrā itdürmedüm **[105b]** (1) ilā-āḫiri'l-āyet; görmek içün itdirdüm. Kendi cānibime itdirmedüm, zīr[ā] baña cānib (2) yoḳdur. Cemīʿ mekānlaruñ nisbeti baña ber-ā-berdür. Ben anı kendime isrā irdirmek (3) niçe müteṣavvirdür? Ol ḳande ise ben ḥāżırım, diyü buyurur.

Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ (4) ḥużūrı ʿilm ü irādeti ve ḳudreti ile ḥużūrdur. Ġayrılaruñ ḥużūrı gibi (5) degüldür. Ẕāt-ı Şerīf'ini emkineye nisbete imkān yoḳdur celle şānuhu. ve ***esrā*** lisān-ı (6) ʿArab'da gice ile seyr itmek idigi muḳarrer iken ***leylen*** ẕikri, nāsdan ***esrā*** (7) gündüz daḫı olmaḳ cāʾiz tevehhüm idenlere tenbiyye içündür. Zīrā Ḳurʾān-ı ʿAẓīm (8) egerçi ʿArab luġati üzre nāzil olmışdur ammā ḫiṭāb mecmūʿ-ı nāsadur, (9) didiler. Ṣāḥib-i Keşşāf ve Beyżāvī raḥmetullāhi ʿaleyhümā ***leylen*** ẕikrinüñ (10) fāʾidesi tenkīr ile isrā zamānınuñ azlığına delāletdür, baʿżı Kurʾān'da (11) ***mine'l-leyl*** vārid olmışdur. *Baʿżu'l-leyl* dimekdür, didiler. Cenāb-ı Ḥaḳ, mekāndan (12) ve cihetden münezzeh olup ol Ḥażret'i semāvāt üzre çıḳardığı mücerred (13) anı teşrīf ü taʿẓīm ile baʿżı ʿacāyib-i mülk ü melekūtın seyr itdirmek (14) içün idi ki maʿlūm olduḳdan ṣoñra buyurmuşlardur ki, ol gicede on (15) mertebe ʿurūc vāḳiʿ olmışdur. Yedisi semavāt üzre varınca, sekizincisi (16) Sidretü'l-Müntehā'ya varınca, ṭoḳuzıncısı müstevāya, yaʿnī ḳalemler ṣavtı istimāʿ (17) olan yere varınca, onuncısı ʿarşa varınca idi. Münācāt ve simāʿ-ı (18) ḫiṭāb ve keşf-i ḥaḳīḳī ve müşāhede anda müyesser oldı.

İsrā ḥadīṯini (19) rivāyet iden saḥābe-i kirāmdan baʿżısı bunlardur ki ẕikr olunur: Enes (20) bin Mālik ve Ubey bin Kaʿb ve Cābir bin Abdullāh ve Büreyde ve Semeret bin Cündeb (21) ve İbn ʿAbbās ve İbn ʿAmr ve İbn Mesʿūd ve İbn ʿAmr ve Huẕeyfe ve Şeddād bin (22) Evs ve ʿAlī bin Ebī Ṭālib ve ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb ve Mālik bin Ṣaʿṣaʿa (23) ve Ebū Ümāme ve Ebū Eyūb El-Ensārī ve Ebū Ḥabbe ve Ebū Zer ve Ebū Saʿīd

[771] "... ayetlerimizi ona göstermemiz için..." (İsrâ, 17/1)

El-Ḫudrī (24) Ebū Sufyān ve Ebū Hureyre ve ᶜĀᵓişe-i Sıddıḳā ve Esmā binti Ebū Bekr ve Ümmü Hāniye (25) ve Ümmü Seleme raḍıyallāhu ᶜaleyhüm ecmaᶜīn.

İmām Buḫārī rivāyetinde Ḳatāde ve Enes **[106a]** (1) bin Mālik raḍıyallāhu ᶜanhumādan böyle vārid olmışdur ki; taḥḳīḳān Resūl-i Ekrem ḥażretleri (2) Leyle-i İsrā'dan aṣḥābına ḫaber virüp buyurdı ki, *beynemā enā nāᵓimun fi'l-Ḫaṭīmi ve rubbemā* (3) *ḳāle fi'l-Ḥıcri mużṭaciᶜan iẕ etānī ātin feḳad ḳāle ve semiᶜtuhu yeḳūlu fe-şeḳḳa mā beyne* (4) *hāẕihi fe-ḳultu li'l-cārūdi ve huve ilā-cenbī mā yaᶜnī bihi ḳāle min-şaġrete naḥrihi ilā-* (5) *şiᶜretihi festeḥrece ḳalbi utītu baṭşeten min-zehebi memlūᵓetin īmānen fe-ġusile* (6) *ḳalbī ṣumme ḥuşiye ṣumme uᶜīde ṣumme utītu bidāyetin dūne'l-baġli ve fevḳa'l-ḥimāri ebyeże* (7) *fe-ḳāle lehu'l-cārūdu ve huve'l-burāḳu yā ebā Ḥamzete ḳāle Enes neᶜam yeżᶜa ḫuṭveten* (8) *ᶜinde Aḳṣā ṭarfihi fe-ḥumiltu ᶜaleyhi fanṭalaḳe bi-Cibrīlu ḥatta's-semāᵓe'd-dunyā festefteḥe* (9) *ḳīle men hāẕā ḳāle Cibrīl ḳālem men meᶜake ḳāle Muḥammedun ḳīle ve ḳad rāsele ileyhi* (10) *ḳāle neᶜam ḳīle merheben bihi fe-niᶜme'l-mecīᵓu cāᵓe fe-futiḥe fe-lemmā ḫaluṣtu fe-iẕā fīhimā Ādemu fe-ḳāle* (11) *hāẕā ebūke Ādeme fe-sellim ᶜaleyhi fe-sellemtu ᶜaleyhi fe-redde's-selāme ṣumme ḳāle merḥeben bilibni'ṣ-ṣāliḥi* (12) *ve'n-nebiyyi'ṣ-ṣāliḥi ṣumme ṣaᶜide bī ḥattā eta's-semāᵓe'sāniyete festefteḥe ḳile men* (13) *hāẕā ḳāle Cibrīlu ḳīle ve men meᶜake ḳāle Muḥammedun ḳīle ve ḳad ursile ileyhi ḳale neᶜam* (14) *ḳīle merheben bihi fe-niᶜme'l-mecīᵓu cāᵓe fe-futiḥa lenā fe-lemmā ḫalaṣnā iẕā Yahyā ve ᶜĪsā ve huma ibnu'l-ḫaleti* (15) *ḳāle haẕa Yahyā ve ᶜĪsā fe-sellim ᶜaleyhimā fe-sellemtu ᶜaleyhimā fe-reddā ṣumme ḳāle merḥeben* (16) *bi'l-eḥi'ṣ-ṣāliḥi ve'n-nebiyyi ṣumme ṣaᶜide bī ila's-semāᵓi'ṣāliṣeti festefteḥa fe-ḳīle men* (17) *haẕa ḳāle Cibrīlu ve men meᶜake ḳāle Muḥāmmedun ḳīle ve ḳad ursile ileyhi ḳāle neᶜam ḳīle merḥeben bihi* (18) *fe-niᶜme'l-mecīᵓu cāᵓe fe-futiḥa fe-lemmā ḫalaṣtu iẕā Yūsufe fe-selleme ᶜaleyhi fe-redde ṣumme ḳāle merḥeben* (19) *bi'l-eḥi'ṣ-ṣāliḥi ve'n-nebiyyi'ṣ-ṣāliḥi ṣumme saᶜide bī ḥattā ete's-semāᵓe'r-rābiᶜati festefteḥa* (20) *ḳīle men haẕa ḳāle Cibrīlu ve men meᶜake ḳāle Muḥāmmedun ḳīle ve ḳad ursile ileyhi ḳāle neᶜam* (21) *ḳīle merḥeben bihi fe-niᶜme'l-mecīᵓu cāᵓe fe-futiḥa fe-lemmā ḫalaṣtu fe-iẕā İdrīsu ḳāle hāẕā İdrīsu* (22) *fe-sellim ᶜaleyhi fe-sellemtu ᶜaleyhi fe-redde ṣumme ḳāle merḥeben* (19) *bi'l-eḥi'ṣ-ṣāliḥi ve'n-nebiyyi'ṣ-ṣāliḥi* (23) *ṣumme saᶜide bī ḥattā ete's-semāᵓe'l-ḫāmisete festefteḥa ḳīle men haẕa ḳāle Cibrīlu* (24) *ve men meᶜake ḳāle Muḥāmmedun ḳīle ve ḳad ersele ileyhi ḳāle neᶜam ḳīle merḥeben bihi fe-niᶜme'l-mecīᵓu*

cāʾe (25) *fe-futiḥa fe-lemmā ḫalaṣtu fe-iẕā Harūne ḳāle hāẕā Harūne fe-sellim ʿaleyhi fe-sellemtu ʿaleyhi* **[106b]** (1) *fe-redde s̲umme ḳāle merḥeben bi'l-eḫi'ṣ-ṣāliḥi ve'n-nebiyyi'ṣ-ṣāliḥi s̲umme saʿide bī ḥattā ete's-semāʾe's-sādisete* (2) *festefteḥa ḳīle men haẕa ḳāle Cibrīlu ḳīle ve men meʿake ḳāle Muḥāmmedun ḳīle* (3) *ve ḳad ursile ileyhi ḳāle neʿam ḳīle merḥeben bihi fe-niʿme'l-mecīʾu fe-lemmā ḫalaṣtu fe-iẕā Mūsā* (4) *ḳāle hāẕā Mūsā fe-sellim ʿaleyhi fe-sellemtu ʿaleyhi fe-redde s̲umme ḳāle merḥeben bi'l-eḫi'ṣ-ṣāliḥi* (5) *ve'n-nebiyyi'ṣ-ṣāliḥi fe-lemmā tecāveztu bekā ḳīle lehu mā-yubkīke ḳāle ibkī li-ennehu ġulāmen* (6) *buʿiş̲e baʿdī yedḫulu'l-cennete min-ummetihi ekş̲eru mimmen yedḫuluhā min-ummetī s̲umme ṣaʿide bī* (7) *ile's-semāʾi's-sābiʿati festefteḥe Cibrīlu ḳile men hāẕā ḳāle Cibrīlu ḳīle ve men meʿake* (8) *ḳāle Muḥammedun ḳīle ve ḳad buʿiş̲e ileyhi ḳāle neʿam ḳīle merḥeben bihi fe-niʿme'l-mecīʾu cāʾe fe-lemmā ḫalaṣtu* (9) *fe-iẕā İbrāhīmu ḳāle hāẕā ebūke İbrāhīmu fe-sellim ʿaleyhi fe-redda's-selāma fe-ḳāle* (10) *merḥeben libni'ṣ-ṣāliḥi ve'n-neybiyyi'ṣ-ṣāliḥi s̲umme rufiʿtu ilā-sidretu'l-muntehā fe-iẕā* (11) *nebḳihā miş̲lu ḳilālu hacere ve iẕ varaḳuhā miş̲lu āẕāni'l-fīleh ḳāle hāẕihi sidretu'l-muntehā* (12) *ve iẕā erbaʿatu enhārin nehrāni bāṭināni ve nehrāni ẓāhirān fe-ḳultu mā hāẕāni* (13) *yā Cibrīlu ḳāle emme'l-bāṭināni fe-nehrāni fi'l-cenneti ve emme'ẓ-ẓāhirāni fe'n-Nīlu* (14) *ve'l-Furātu s̲umme rufiʿa ilā-beyti'l-maʿmūr yedḫulu kulle yevmin sebʿūne elfe melikin s̲umme ateytu* (15) *bi-ināʾin min-ḫamrin ve ināʾin min-lebenin ve ināʾin min-ʿaselin feḫtertu'l-lebena fe-ḳāle hiye'l-fiṭratu* (16) *elletī ente ʿaleyhā ve ummetuke s̲umme furiżati ʿaleyye'ṣ-ṣalātu ḫamsīne ṣalāten* (17) *kulle yevmin ve leyleh fe-receʿtu fe-merertu ʿalā-Mūsā fe-ḳāle bimā umirte ḳāle umirtu kāle (*18) *umirtu bi-ḫamsīne ṣalātin kulle yevmin ḳāle inne ummeteke lā-tastaṭīʿu ḫamsīne ṣalātin* (19) *kulle yevmin ve innī vallāhi ḳad cerrebtu'n-nāse ḳableke ve ʿālectu benī İsrāʾīle eşedde'l-muʿāleceti* (20) *ferciʿ ilā-Rabbike fesʾeluhu't-taḫfīfe li-ummetike fe-receʿtu fe-veżaʿa ʿannī* (21) *ʿaşren fe-receʿtu ilā-Mūsā fe-ḳāle miş̲lehu fe-receʿtu ilā-Mūsā fe-ḳāle miş̲lehu fe-receʿtu* (22) *fe-veżaʿa ʿannī ʿaşren fe-receʿtu ilā-Mūsā fe-ḳāle miş̲lehu fe-receʿtu fe-umirtu bi-ʿaşri* (23) *ṣalavāti kulle yevmin fe-ḳāle miş̲lehu fe-receʿtu fe-umirtu bi-ḫamsi ṣalavātin kulle yevmin* (24) *ilā-Mūsā fe-ḳāle bimā umirte ḳultu umirte bi-ḫamsi ṣalātin kulle yevmin ḳāle ummetuke* (25) *lā-tastaṭīʿu ḫamse ṣalavātin kulle yevmin ve innī cerrebtu'n-nāse ḳableke ve ʿālectu* **[108a]**[772] (1)

[772] [107] numaralı varak, [106] numaralı varağın aynısı olduğundan metne eklenmemiştir. [108] numaralı varakla metne devam edilmiştir.

benī İsrāʾīle eşedde'l-muʿāleceti ferciʿ ilā-Rabbike fesʾelhu't-taḫfīfe li-ummetike ḳale (2) *seʾeltu ḥattā isteḥyeytu ve lakin arżā ve usellimu ḳāle fe-lemmā cāveztu nādā munādin emżeytu* (3) *ferīżatī ve ḫeffeftu ʿan-ibādī*[773]

[773] "Ben Ka'be'nin avlusundan Hatim kısmında, belki de Hıcr'da demişti, yatıyordum, Uyku ile uyanıklık arasında idim, Derken bana biri geldi, şuradan şuraya kadar yardı. Bu sözüyle boğaz çukurundan kıl biten yere kadar olan kısmı kasdetti. Kalbimi çıkardı. Sonra bana, içerisi imanla dolu, altından bir kap getirildi. Kalbim yıkandı. Sonra içerisi doldurulup tekrar yerine kondu. Sonra merkepten büyük katırdan küçük beyaz bir hayvan getirildi. Bu Burak'tı. Ön ayağını gözünün gittiği en son noktaya koyarak yol alıyordu. Ben onun üzerine bindirilmiştim. Böylece Cibril beni götürdü. Dünya semasına kadar geldik. Kapının açılmasını istedi. *Gelen kim?* denildi. *Cibril,* dedi. *Beraberindeki kim?* denildi. *Muhammed,* dedi. *O'na Mirac daveti gönderildi mi?* denildi. *Evet,* dedi. *Hoş gelmişler, bu geliş ne iyi geliştir*, denildi. Derken kapı açıldı. Kapıdan geçince, orada Hz. Adem aleyhiselam'ı gördüm. *Bu babanız Adem'dir, selam ver O'na*, dendi. Ben de selam verdim. Selamıma mukabele etti. Sonra bana *Salih evlad hoş gelmiş, salih peygamber hoş gelmiş*, dedi. Sonra Hz. Cebrail beni yükseltti ve ikinci semaya geldik. Kapıyı çaldı. *Bu gelen kim?* denildi. *Cibril,* dedi. *Beraberindeki kim?* denildi. *Muhammed,* dedi. *O'na Mirac daveti gönderildi mi?* denildi. *Evet,* dedi. *Hoş gelmişler, bu geliş ne iyi geliştir*, dediler. Derken bize kapı açıldı. İçeri girince, Hz. Yahya ve Hz. İsa ile karşılaştım. Onlar teyze oğullarıydı. Hz Cebrail: *Bunlar Hz. Yahya ve Hz. İsa'dırlar, onlara selam ver*, dedi. Ben de selam verdim. Onlar da selamıma mukabelede bulundular. Sonra *Hoş geldin salih kardeş, hoş geldin salih peygamber*, dediler. Sonra Cebrail beni üçüncü semaya çıkardı. Kapıyı çaldı. *Bu gelen kim?* denildi. *Cibril,* dedi. *Beraberindeki kim?* denildi. *Muhammed,* dedi. *O'na Mirac daveti gönderildi mi?* denildi. *Evet,* dedi. *Hoş gelmişler, bu geliş ne iyi geliştir*, dediler. Kapı bize açıldı. İçeri girince Hz. Yusuf'la karşılaştık. Cebrail: *Bu Yusuf'tur, O'na selam ver*, dedi. Ben de selam verdim. Selamıma mukabele etti. Sonra *Hoş geldin salih kardeş, hoş geldin salih peygamber*, dedi. Sonra Cebrail beni dördüncü semaya çıkardı. Kapıyı çaldı. *Bu gelen kim?* denildi. *Cibril,* dedi. *Beraberindeki kim?* denildi. *Muhammed,* dedi. *O'na Mirac daveti gönderildi mi?* denildi. *Evet,* dedi. *Hoş gelmişler, bu geliş ne iyi geliştir*, dediler. Kapı açıldı. İçeri girdiğimizde, Hz. İdris aleyhisselam ile karşılaştık. Hz. Cebrail, *Bu İdris'tir, O'na selam ver*, dedi. Ben selam verdim. O da selamıma mukabele etti. Sonra bana *Salih kardeş hoş geldin, salih peygamber hoş geldin*, dedi. Sonra Hz. Cebrail beni yükseltti. Beşinci semaya geldik. Kapıyı çaldı. *Bu gelen kim?* denildi. *Cibril,* dedi. *Beraberindeki kim?* denildi. *Muhammed,* dedi. *O'na Mirac daveti gönderildi mi?* denildi. *Evet,* dedi. *Hoş gelmişler, bu geliş ne iyi geliştir*, dediler. Kapı açıldı. İçeri girince, Harun aleyhisselam ile karşılaştık. Cebrail: *Bu Harun aleyhisselam'dır. O'na selam ver*, dedi. Ben selam verdim, o da selamıma mukabelede bulundu ve *Salih kardeş hoş geldin, salih peygamber hoş geldin*, dedi. Sonra Cebrail beni yükseltti ve altıncı semaya geldik. Kapıyı çaldı. *Bu gelen kim?* denildi. *Cibril,* dedi. *Beraberindeki kim?* denildi. *Muhammed,* dedi. *O'na Mirac daveti gönderildi mi?* denildi. *Evet,* dedi. *Hoş gelmişler, bu geliş ne iyi geliştir,* dediler. İçeri girince, Hz. İbrahim aleyhisselam ile karşılaştık. Cebrail, *Bu baban İbrahim'dir, O'na selam ver*, dedi. Ben selam verdim. O da selamıma mukabele etti. Sonra *Salih oğlum hoş geldin, salih peygamber hoş geldin*, dedi. Sonra Sidretü'l-Münteha'ya çıkarıldım. Bunun meyveleri (Yemen'in) hecer testileri gibi iri idi, yaprakları da fil kulakları gibiydi. Cebrail aleyhisselam bana, *İşte bu Sidretü'l-Münteha'dır*, dedi. Burada dört nehir vardır: İkisi batınî nehir, ikisi zahirî nehir. *Bunlar nedir, ey Cibril,* diye sordum. Hz. Cebrail, *Şu iki batınî nehir cennetin iki nehridir. Zahirî olanların biri Nil, diğeri Fırat'tır*, dedi. Sonra Beytü'l-Ma'mura yükseltildik. Oraya her gün yetmiş bin melek girmektedir. Sonra bana bir kapta şarap, bir kapta süt, bir kapta da bal getirildi. Ben sütü aldım. Cebrail aleyhisselam, *Bu (aldığın), fıtrattır, sen ve ümmetin bu fıtrat üzeresiniz*, dedi. Resulullah devamla dedi ki: Sonra bana, her günde elli vakit olmak üzere namaz farz kılındı. Oradan geri döndüm. Hz. Musa aleyhisselam'a uğradım. Bana *Ne ile emrolundun?* dedi. *Gece ve gündüzde elli vakit namazla*, dedim. *Ümmetin, her gün elli vakit namaza muktedir olamaz; vallahi ben, senden önce insanları tecrübe ettim, Benî İsrail'e muamelelerin en şiddetlisini uyguladım; sen çabuk Rabbine dön, bunda ümmetine hafifletme talep et*, dedi. Ben de hemen döndüm (hafifletme istedim, Rabbim), benden on vakit namaz indirdi. Musa aleyhisselam'a tekrar uğradım. Yine, *Ne ile emrolundum?*" dedi. *Benden on vakit namazı kaldırdı,* dedim. *Rabbine dön, ümmetin için daha da azaltmasını iste*, dedi. Ben döndüm. Rabbim benden on vakit daha kaldırdı. Dönüşte yine Musa aleyhisselam'a uğradım. Aynı şeyi söyledi. Ben, beş vakitle emrolunmama kadar bu şekilde Hz. Musa ile Rabbim arasında gidip gelmeye devam ettim. Bu sonuncu defa da Hz. Musa'ya

Baᶜdeẕā Ḳāb-ı Ḳavseyn'e teşrīflerinde (4) Cibrīl-i Emīn bu maḳāmda tevaḳḳuf buyurdılar ki, *lev-denevtu ḫaṭveten leḫteraḳtu.* (5) Eger bundan irelü bir ḳadem başarsam per [ü] bālimi āteş-i İlāhī iḥrāḳ eyler. (6) Zīrā bu ḫaṭṭuñ ibtidāsı derece-i ṣıfātdur. Bu maḳāma ins ü melek (7) vāṣıl olur ammā ḫuṭūṭ-ı nihāyet derecesi derece-i Ẕāt'dur ki kimse (8) vāṣıl olmaz. Ẕāt-ı Nübüvvet-peymāñuzdan ġayrı hīc bir ferde naṣīb olmadı, (9) diyü ifāde-i merām itdiler. Seyyidinā Resūl-i Ekrem ḥażretleri buyurdılar ki; (10) ey Cibrīl, pervāne şemᶜāneden cān dirīġ itmez, yanarsam ben yanayım (11) saña ne var? Cerā mā-cerā ᶜazīmet buyurdıḳlarında çünki Faḫr-ı ᶜĀlem terkīb (12) ü tedbīrinden mufāraḳāt itdikde enīs-i mücānis ḳalmayup beden, beşerī (13) cihetden vaḥşet geldikde ibtidā-yı ḥālinden beri müṣāḥib ü hevādarı (14) olan Ṣıddīḳ ḥażretleri lisānından defᶜ-i vaḥşet içün nidā geldi ki, (15) ***ya Muḥammed ḳif inne rabbeke yuṣallī.***[774] Bundan murād; Cenāb-ı Ḥaḳ, Ḥażret-i Mūsā ᶜaleyhi's-selāma (16) kelām itmek murād buyurduḳda o maḳāmuñ heybetini defᶜ içün muḳaddemā (17) enīsi olan ᶜaṣādan buyurup ***ve mā tilke bi-yemīnike yā Mūsā***[775] buyurdıġı gibi. (18) Faḫr-ı ᶜĀlem'üñ daḫı vaḥşetini Sıddīḳ lisānına müşabih luġat ile izāle eyledi. (19) Yoḫsa ḥaḳīḳat üzre nidā-yı Ṣıddīk degül idi. Ol maḳāmda Faḫr-ı ᶜĀlem (20) buyurdı ki, ***inne rabbī le-ġaniyyun ᶜan en yuṣallī*** *fe-ḳālu Teᶜālā* ***ena'l-ġaniyyu ᶜan in uṣallī*** (21) ***li-eḥadin*** *ve innemā eḳūlu* ***subḥānī subḥānī sebeḳat raḥmetī ᶜalā-gażabī.***[776]

Baᶜdeẕā (22) surādaḳāt-ı ᶜizzetden *udnu udnu yā Eba'l-Ḳāsım*[777] ḫiṭābı vārid olduḳda (23) Faḫr-i ᶜĀlem ḳurb-ı maᶜnevīyle ḳarīb olduḳda naᶜl-ı saᶜādetlerini iḫrāc itmek (24) murād eyledikde *lā-taḫlaᶜ naᶜleyke yā Eba'l-Ḳāsım*[778] vārid olduḳda Seyyidinā ṣallallāhu (25) ᶜaleyhi ve sellem ifāde-i merām buyurdılar ki; yā Rabb, Ḥażret-i Mūsā

uğradım. Yine, *Ne ile emredildin?* dedi. *Her gün beş vakit namazla*, dedim. *Senin ümmetin her gün beş vakit namaza da takat getiremez; Rabbine dön, hafifletme talep et*, dedi. *Rabbimden çok istedim. Artık utanıyorum, daha da hafifletmesini isteyemem. Ben beş vakte razıyım. Allah'ın emrine teslim oluyorum*, dedim. Musa aleyhisselam'ı geçer geçmez bir münadi şöyle nida etti: *Farzını kesinleştirdim, kullarımdan hafiflettim de*!"

[774] "Ey Muhammed dur! Rabbin salatta."

[775] "Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?" (Tâ-Hâ, 20/17)

[776] "Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir; dileyene rahmet eder. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Ben ganîyim, dileyene rahmet ederim* ve *Ben ortaktan münezzehim, rahmetim gazabımı geçti.*"

[777] "Yaklaş, yaklaş ey Eba'l-Kasım."

[778] "Ey Eba'l-Kasım, ayakkabılarını çıkarma."

ḥaḳḳında ***faḫlaᶜ*** **[108b]** (1) ***naᶜleyke***[779] ḫiṭāb-ı müsteṭāb vārid olmaġla aña bināᵓen ve teᵓeddüben bu üslūba sülūk (2) eyledüm. Yine ḫiṭāb vāḳiᶜ oldı ki, ***levlāke levlāke lemā ḫalaḳtu'l-eflāke.***[780] (3) Yā Muḥammed sen ki muḳaddeme-i kāᵓināt ve netīce-i mevcūdāt ve tetimme-i muḳaddesātsın (4) ve ***Mūsā kelīmī ente ḥabībī el-ḥabībi evlā mine'l-kelīmi.*** *Fe-kāle ᶜaleyhi's-selāmu* (5) *enā ve ente ve mā-sivā ẕālike terektu li-eclike fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***et-taḥiyyātu lillāhi*** (6) ***veṣ-ṣalavātu ve'ṭ-ṭayyibāt*** *ḳālu Teᶜālā* ***es-selāmu ᶜaleyke eyyuhe'n-nebiyyu ve raḥmetullāhi*** (7) ***ve barekātuh*** *fe-kāle ᶜaleyhi's-selām* ***es-selāmu ᶜaleynā ve ᶜalā-ᶜibādillāhi'ṣ-ṣāliḥīn*** (8) *fe-ḳāle Cibrīl* ***eşhedu en lā-ilāhe illallāh ve eşhedu enne muḥammeden ᶜabduhu ve resūluhu***[781] Bu zemzemede (9) tekbīr-i Ḫudā'dan ehl-i melekūta ġulġule ve ehl-i ceberrūta velvele düşüp ehl-i (10) cennāta ḫandān ve ehl-i nāra vā-veylā düşüp arż u semā bir zamān teff (11) gibi sīne dögüp hem ney gibi iñil iñil iñledi. Bundan maᶜlūm oldı ki (12) bu muḳaddemāt-ı merġūbātuñ kāffesi Cenāb-ı Haḳḳ'a muḥabbetden iḳtiżā ider imiş. (13) İşte bu ᶜışḳ sebebiyle Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem iltifāt-ı *mā-lā-yuḥṣā*[782] ya vāṣıl (14) oldılar ve Sidre-i Müntehā kendüsine serfürū itmişiken ᶜālem-i fenāda Ebū (15) Cehl'üñ ibtilā-kerdesi olmuşlar idi. Ḥattā ibtidā-yı ḥāl-i nübüvvetde Resūl-i Ekrem ḥażretleri (16) tābe-ṣabaḥ giceyi ṣalāt ile iḥyā buyururlar idi. Ḥattā mübārek ḳadem-i saᶜādetde (17) ḥālet-i uḫrā ẓuhūr ve teşekkī ẓuhūr idinceye degin. *Kemā ḳāle El-Būṣeyrī fī-Ḳaṣīdetu'l-Burde* (18)

[Beyt]

Ẓalemtu sunnete men aḥya'ẕ-ẕalāme ilā

En işteket ḳademāhu'ḍ-ḍurre min-veremi[783]

(19) Baᶜdeẕā tesliyeten li'l-ḫāṭırı'n-Nebī Şān-ı Kerīm'inde Sūre-i Ṭaha nāzil oldı. (20) Andan ṣoñra teheccüd namāzı Resūl-i Ekrem ḥażretlerine farż olup s̱ülṣ-i leyli (21)

779 "... ayakkabıların çıkar..." (Tâ-Hâ, 20/20)
780 "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, Ben âlemi yaratmazdım."
781 "Mûsâ kelîmdir, sen habîbsin; habîb, kelîmden üstündür. Peygamber Efendimiz söyle dedi: *Ben de, senden başka her şeyi, senin için terk ettim.* Peygamberimiz, *Bütün ibadetler Allah'adır,* dedi. Rabbimiz, *Ey Nebi! Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun*, buyurdu. Peygamberimiz; *Selam, bizim üzerimize ve Allah'ın bütün salih kullarının üzerine olsun*, dedi. Cebrail şöyle dedi: *Şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şahadet ederim ki Hz. Muhammed onun kulu ve elçisidir.*"
782 "hesapsız, sayısız"
783 "Nitekim Buseyrî Kasidetü'l-Bürde'de şöyle demiştir: *Kendime zulm ettim, geceleri ihya sünnetini ihmal ettim. O, gecelere namazla can verdi; öyle ki, ayakları şişerdi.*"

iḥyā buyururlar idi. Bir kimsenüñ Resūllullāh'a ḳalbinde muḥabbet dimāġında leẕẕet (22) ve lisānında müveddet olursa Faḫr-ı ᶜĀlem'üñ sünnet-i şerīfiyle ᶜāmil (23) ve muḥabbetle meᵓlūf olup lisānı dāᵓim medḥiyle meşġūl olur. Bu (24) maḳāma münāsib Ḥażret-i Maḫdūm-ı Cāmī ḳuddise sırruhu's-sāmī ne ḫūb buyurmuşlardur: (25)

Ḳaṣīde[784] **[109a]** (1)

Gözümüñ ḥasret ile nola revān olsa yaşı
ᶜĀşıḳım ol şehe kim yoḳ iki ᶜālemde eşi
Ẕātıdur ḥüsn ü cemāl ile saᶜādet güneşi
Li-ḥabībī ᶜArabī vu Medenī vu Ḳuraşī
Ki buved derd u ġameş māye-i şādī vü ḥūşī[785]

Maẓhar-ı nūr-ı Ḫudā ẕāt-ı cemīlü'ş-şiyemi
Nuḥbe-i sırr-ı belāġat süḫān-ı muhteremi
Genc-i esrār-ı İlāhī dil-i iᶜcāz-demi
Fehm-i rāzeş ne-kunem ū ᶜArabī men ᶜAcemī
Lāf-ı mehreş çi zanem ū Ḳuraşī men Ḥabeşī[786]

N'ola biñ şevḳ ile ser-geşte[si] olsa dil ü cān[787]
Oldı tā rūz-ı ezel ᶜışḳı derūnumda ᶜayān
O mehüñ yād ḳılup pertev-i ḥüsnin her ān
Zerre vārem be-hevādārī-yi ū raḳṣ kunān
Tā şud ū şuhre-i āfāḳ be-ḫūrşīdveşī[788]

Baña gülzārı bihişt oldı o ferḫunde ḥarem
Ki anuñ vālih-i ser-geştesidür bāġ-ı İrem
Ne ḥarem ravża-yı şāhenşeh-i iḳlīm-i kerem

---

[784] Nahîfî Süleymân Efendi'nin Molla Câmî'nin bir na'tına yazdığı tahmistir. bkz. Aypay, **Nahîfî Süleymân Efendi**…, s., 314.

[785] "Habibim; Kureyşîdir, Medinelidir ve Arap'tır. O'nun derdi ve hüznünden sevinç ve mutluluk ortaya çıkar."

[786] "Bu sırrı anlayamam çünkü O Arap'tır ve ben Acem'im. O Kureyşî'dir, ben Habeşî'im, muhabbet sözünü nasıl söyleyeyim?"

[787] İrfan Aypay'ın mezkur çalışmasında bu mısra "*N'ola biñ şevḳ ile ser-geştesi olsa bu cihān*" şeklindedir."

[788] "Güneş gibi, ufuklarda (her yerde) meşhur olduğu için bütün zerrelerim O'na hayran bir şekilde raks ediyor."

Gerçe ṣad merḥele dūreş ze-pīş-i neẕerem
Veche fī-naẕarī kull ġadāt ve ᶜaşī[789]

Bezm-i maᶜnīde olup ᶜışḳ ile peymāne be-dest
Sāġar-ı ᶜaḳl-ı ḫod-ārāyı şikest eyle şikest
Saᶜy ḳıl tā olasın mülḥaḳ-ı mestān-ı Elest[790]
Ṣıfat-ı bāde-i ᶜışḳ[eş] tū mepurs ez-men-i mest
Ẕevk-i īn mey ne-şenās[i] be-Ḫudā tā be-baḫşī[791]

Ḥasret-i faḫr-ı cihān ile ᶜaleyhi'ṣ-ṣalavāt
Virsün Allāh bu sūz-i dil-i nālāna ş̲ebāt
Tābiş-i ᶜışḳı füzūnter ola tā rūz-ı memāt
Maṣlaḥat nīst me-rā sīri ez-īn āb-ı ḥayāt
Ḍaᶜfallāhu bihī kulle zemānin ᶜaṭaşī[792]

Himmetüñ rāh-ı muḥabbetde bülend eyle bülend
Ḳudsiyān eyleye tā kim saña taḥsīn u pesend
Ey Naḫīfī yeter ehl-i dile ṣıdḳ ile bu pend
Cāmī erbāb-ı vefā cuz reh-i ᶜışḳ ne-revend
Ser mebādet ger ez-īn rāh-ı ḳedem bāz keşī[793]

[789] "Gerçi gözümün önünden yüz merhale uzaktadır; ama arka yüzünü ve tüm perdelerini görüyorum."
[790] Bu mısra, İrfan Aypay'ın mezkur çalışmasından alınmıştır. Hoca-zâde'de mısra şu şekildedir: *Saᶜy ḳıl tā olasın mülḥaḳ-ı merdāne Elest*
[791] "Aşk badesinin zevkini sarhoş (olan) benden sorma, Allah için bahşetmezsen bu meyin zevkini alamazsın."
[792] "Bana bu hayat suyuna doymakta fayda yok. Bu yüzden Allah her zaman ona susuzluğumu artırsın."
[793] "Câmî, vefâ erbabı aşk yolundan başka bir yolda yürümezler. Başın olmaz olsun eğer bu yoldan geri adım atarsan."

(22) *Diger naᶜt-ı şerīf-i Cāmī ḳuddise sırruhu's-sāmī*[794]

Ḥaṣret-i dergāh-ı Faḫr-ı ᶜĀlem ile dembedem

Dilde dāġ-ı iştiyāḳ [u] dīde-i giryānda nem

Tābe-key bī-hūde geşt-i deşt-i miḥnet eyleyem

Key buved yā Rabb ki azm-i Yesrib [u] Baṭḥā kunem

Key be-Mekke menzil u key der-Medīne cā kunem[795]

[109b] (1)

Ḥasretem ol rūz-i fīrūza o vaḳt-i ḫurreme

Kim ide tekbīr ü lebbeyk īle anda demdeme

Girye-i ḥasret gelüp şevḳīle çeşm-i pür-neme

Ber-kenār-ı zemzem ez-dil berkaşem yek zemzeme

Ve'z du çeşm-i ḫūn-feşān ān çeşme-rā deryā kunem[796]

Cilvegāh oldı dil-i şeydāya bunca kūh u deşt

Rūz [u] şeb itdüm ḫayāl-i gülşen-i kūyuñla geşt[797]

Ḫūn-ı ḥasretle pür oldı dīdeler mānend-i ṭaşt

Ṣad hezārān dil der-īn sevdā me-rā emrūz kuşt

Nīst ṣabrem baᶜd ez-īn k'emrūz-rā ferdā kunem[798]

Ṣıdḳ [u] iḫlāṣ ile itsem kaᶜbe-i kūyuñda cāy

Sākinān-ı ravża-i ẕi-şāna[799] *olsam ḫāk-i pāy*

Olmaġa her dem der-i devlet-meᵓāba çehre-sāy

Yā Resūlallāh be-sū-yi ḫud me-rā rāhī nümāy

Tā ze-farḳ-i ser ḳadem sāzem ze-dīde pā kunem[800]

---

[794] Câmî'nin, Allah onun sırrını mukaddes etsin, bir diğer na't-ı şerîfi. bkz. Aypay, **Nahîfî Süleymân Efendi** …, s.,317.

[795] Ya Rab, Yesrib ve Batha'ya sefer etseydim; bazen Mekke'yi menzil tutsaydım, bazen de Medine'yi yer edinseydim."

[796] "Zemzemin kenarında gönülden bir nağme çekerim, Kan saçan iki gözümü o çeşme için derya kılarım."

[797] Bu mısra, İrfan Aypay'ın mezkur çalışmasından hareketle düzeltilmiştir. Hoca-zâde'de mısra şu şekildedir: *Rūz şeb itdüm ḫayāl-i gülşen-i kūhıla geşt*

[798] "Bugün, bu sevdada, yüz binlerce gönlümü öldürdü; bundan sonra hiç sabrım kalmadı ki bu günü yarın edeyim."

[799] Bu kelime, İrfan Aypay'ın mezkur çalışmasından alınmıştır. Hoca-zâde'de kelime *dīn-şāna* şeklindedir:

[800] "Ya Resûlullah, bana, kendine doğru bir yol göster; sana varmak için başım en üst noktasını adım, gözümü de ayak yapayım."

Cürm [ü] ᶜiṣyān ile oldum gerçi maḥcūb u hecīl
Ben ġarībi ḫāk-i pāyuñ olmaya[801] *ṣāyeste ḳıl*
Cennet-i kūyuñ ḫayāliyle cihānda muttaṣıl
Ārzū-yı cennetu'l-meᵓvā burūn kerdem zedil
Cennetem īn bes ki ber-ḫāk-i deret māvā kunem[802]

Rūy-māl-i dergehüñle ey melāz-ı ümmetān
Eylesem rāh-ı ᶜubūdiyyetde beẕl-i naḳd-i cān
Ġāyet-i meᵓmūl odur ben ḫāke rūzān [ü] ṣebān[803]
Ḫᵛāhem ez-sevdā-yı pā-būset nehem her dū cihān
Pā be-pāyet ser nehem bā-ser der-īn sevdā kunem[804]

Ẕāt-ı pāküñ raḥmet-i Mevlā ile mevṣūf iken
Kimde vardur midḥatüñde bāzi-i basṭ-ı süḫen
Bu Naḥīfīnüñ ḳabūl it ᶜöẕrün iḥsān eyle sen
Merd ez-ṣevḳ-i tū maᶜẕūrem eger her laḥża men
Cāmī Āsānāme-i ṣevḳ-i tu-rā inṣā kunem[805]

(19) Baᶜdeẕā cism-i ḫākden eflāke ṣuᶜūd idenün ikincisi İdrīs ᶜaleyhi's-selāmdur ki (20) ber-vech-i ātī ẕikr ü beyān olunur. *Kemā ḳāle'ṣ-Ṣeyḫu İlyāsu huve İdrīsu kāne nebiyyen ḳable* (21) *Nūḥin ve refeᶜahullāhu mekānen ᶜaliyyen fe-huve fi'l-ḳalbi'l-eflāki sākinun ve huve feleku'ṣ-ṣemsi* (22) *ṯumme buᶜiṯe ilā-ḳaryeti Baᶜlebek* Yaᶜnī İlyās odur ki Nūḥ ᶜaleyhi's-selāmdan evvel (23) nebī idi. Allāhu Teᶜālā anı mekān-ı ᶜaliyyeye refᶜ itdi. Pes İdris, ḳalb-i eflākde (24) sākin itdi ve ḳalb-i eflāk felek-i şemsdür. Andan ṣoñra Baᶜlebek ḳaryesine (25) mebᶜūṯ oldı, resūl oldığı ḥālde. Ve İdrīs Nūḥ'dan evvel oldığı budur, zīrā **[110a]** (1) İdrīs Nūḥ'uñ babasınuñ ceddidür. Nūḥ bin Lamek bin

[801] Bu kelime, İrfan Aypay'ın mezkur çalışmasından alınmıştır. Hoca-zâde'de kelime *öñüne* şeklindedir:
[802] "Cennet arzusunu gönlümden çıkardım. Artık benim için cennet, senin kapının toprağıdır. Kendime yer bulayım."
[803] Bu mısra, İrfan Aypay'ın mezkur çalışmasından hareketle düzeltilmiştir. Hoca-zâde'de mısra şu şekildedir: *Ġāyet-i meᵓmūl odur ben ki ḫāke rūzān şebān*
[804] "Senin ayağını öpme sevdasından her iki cihanı bırakmak isterim. Ya başımı ayağının üstüne koyayım ya da başımı bu sevda yolunda kaybedeyim."
[805] "Her an senin şevkinle ma'zur olduğundan; Câmî, şevkinden Âsâ-nâme yazar."

Mettū Selaḥ bin Aḫnūḫ İdris'dür. (2) Ve kütüb-i derāsetüñ keşretinden içün İdrīs ile tesmiyye olundı. Anda şehvet (3) yoġıdı. Belki ᶜaḳl-ı ṣırf idi ki anuñla felekiyāt ve riyāżāt-ı ᶜulūmuñ (4) ġavāmıżın idrāk ider idi. Ve İdrīs içün bu tedvīnden kütüb (5) ü mücelledāt var idi ki anları ehrām-ı Mıṣr'da defn itdi, ṭūfandan (6) ḫavfından ṭolayı. İdrīs, Nūḥ'dan evvel nebī idi, keşret-i riyāżetden ve rūḥāniyyetüñ (7) ġalebesinden ötri. Pes şaḫṣ-ı vāḥid neşᵓet-i ūlāda İdrīs (8) ile tesmiyye olundı, neşᵓet-i ṯāniyyede İlyās ile. *Ve fī-muṣḥafi ᶜAbdullāh* (9) *bin Mesᶜūd* ***ve inne*** *İdrīs ᶜaleyhi's-selām* ***lemine'l-murselīne*** *ve huve ḳavlu ᶜİkrimete* (10) *ve ḳuriᵓe bi-mekāni* ***İlyāseyn*** *İdrīseyn ẕekerehu'l-Beġavī fī-Meᶜālimu't-Tenzīl* (11) *ve Baᶜl ismu ṣānemin ve Bek huve ṣulṭānu tilke'l-ḳaryeti ve kāne haẕa'ṣ-ṣanemi'l-musemmā* (12) *baᶜlen maḫṣūṣen bi'l-meliki ve kāne İlyāsi'l-leẕi huve İdrīs ḳad meşşele lehu infilāḳu'l-cebeli'l-musemmā* (13) *Lubnān mine'l-libāneti ve hiye el-ḥācetu ᶜan-farasin min-nārin ve cemīᶜu'l-āyeti* (14) *min-nārin fe-lemmā rāᵓahu rakibe ᶜaleyhi fe-saḳaṭat ᶜanhu'ş-şehvete fe-kāne ᶜaḳīlen* (15) *bilā-şehvetin felem yebḳa lehu teᶜalluḳun bimā teteᶜallaḳ bihi'l-aġrāżu'n-nefsāniyyet*[806]

İmdi (16) maᶜlūm ol ki Lübnān ile müsemmā olan cebel, İlyās'uñ cismāniyyeti ṣūretidür ki (17) rūḥ-ı insānı istikmāl ve tekmīl-i ḫulḳda aña muḥtācdur. Ve lübāne ḥācetine anda (18) bāliġa oldı ve cebelüñ infilāḳı cismāniyyetüñ hevā ve ḥaḥāyıḳında ᶜālī-yi şerīf (19) ve sāfil-i saḫīf miyānında Furḳān ᶜaḳlī ṣūretidür. İlyās'uñ (20) cismāniyyetinde keşret-i riyāżete ve mücāhede ile ḳuvvā-yı rūḥāniyyeden ve ṣıfāt (21) ve aḫlāḳ-ı İlāhiyye'den ve ᶜulūm-ı maᶜārif ve kemālātından ḥāṣıl olan rūḥāniyyeti (22) ṣūretidür ki berzāḫ-ı ᶜulviyye-i İlāhiyye'de ve merātib-i rūḥāniyye-i uḫreviyyede nefs-i (23) nāṭıḳanuñ merkebidür. Ve nār ṣūretinde temeşşüli maḳāmāt-ı ḳudsiyye-i rūḥāniyye ve merātib-i (24) nūrāniyye-i ᶜāliyyeye anuñ ḥarāret ve şevḳi ve ṭalebi ṣūretidür. Ve insilāḫ (25) ve taḳdīsden māniᶜa olan ḳuvvā-yı şehevātiyye baḳāyasıñ ḥarfi ṣūretidür. **[110b]** (1) El-ḥāṣıl bi'l-külliyye ḫalāyıḳ-ı cismāniyyeden ve

[806] "(Sâffât Sûresi 123. âyette şöyle buyurulmuştur: İlyas da şüphe yok ki gönderilmiş peygamberlerdendi.) İkrime, bu ayetin İbn Mes'ûd mushafında, *İdrîs aleyhi's-selam da şüphe yok ki gönderilmiş peygamberlerdendi*, şeklinde yazılı olduğunu; *İlyāseyn* kelimesini (Sâffât, 37/130) *İdrīseyn* okuduğunu söyler. Begavî, Meâlimü't-Tenzîl adlı kitabında şunu zikreder: *ba'l* put ismidir ve *bek*, o şehrin sultanıdır. *Ba'l* ile isimlendirilen put, melike özeldir. Ve İdris olan İlyas, *hacet* manasına gelen *libanet*ten Lübnan diye isimlendirilen dağın patlaması ateşten bir at olarak temsil olundu. Onun cemi-i âyeti ateşten idi. Onu gördüğünde üzerine bindi. Ondan şehvet düştü. Buna dayanarak nefsanî kötülüklerin kendisine bağlı olduğu şeye, onun bağı bakî kalmadı."

şehevātiyyeden ḫalāṣ olup (2) merātıb-ı ᶜulvīyye-i semāviyyeye ve eṭvār-ı rūḥāniyyeye ᶜurūc itdi. *Ve keyfe* (3) *mā yeşāᵓ*[807] mantıḳ oldı. Pes melāᵓike gibi ve ervāḥ ve ᶜuḳūl-ı mücerrededе-i külliyye gibi (4) şehevātdan mücerred oldıġı ḥālde rūḥ mücerred ḳaldı. Ol vechle aᶜlā-yı (5) ᶜilliyyine ᶜurūc eyledi, fefhem.

Üçüncisi Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmdur ki (6) ẕikr ü beyān olunur: *Ḳāle'ş-Şeyḫu'l-Ekber fī-Tefsīrihi fe-temeşşele lehā beşeren seviyyen* (7) *ey fe-lemmā temeşşele'r-Rūḥu'l-Emīn elleẕī huve Cibrīlu li-Meryeme beşeren seviyyen taḫeyyelet* (8) *ennehu beşerun yurīdu muvāḳaᶜatehā festeᶜāẕet billāhi minhu istiᶜāẕeten bi-cemᶜiyyetin minhā* (9) *li-yuḫallişehallāhu minhu* Pes vaḳtā kim Rūḥ-ı Emīn, Meryem'e beşer ṣūretinde mütemeşşil (10) oldı Meryem taḫayyül eyledi ki; Cibrīl beşerdür, aña muvāḳaᶜat itmek ister. Pes (11) Meryem, Cibrīl'den Allāh'a istiᶜāẕe eyledi. Meryem'den cemᶜiyyeti ḥużūr-ı tām ile (12) olan istiᶜāẕe ile tā ki Allāha anı andan taḫlīṣ eyleye. Pes Meryem bilmedi ki (13) beşer ṣū-yı ṣūretinde aña ẓāhir olan Cibrīl'dür. Zīrā Meryem ḳatında ervāḥ (14) ḥaḳḳında bir ᶜalāmet yoġidi ki ervāḥ-ı mütecesside oldıġı ḥālde anları (15) ᶜārife olmaya. Pes andan istiᶜāẕe eyledi ve ***innī eᶜūzu bi'r-raḥmāni*** (16) ***minke in kunte taḳıyyā***[808] didi. Şöyle ki eger Ḥażret-i Cibrīl kendi ᶜanāṣır-ı aṣliyyesi (17) üzre Ḥażret-i Meryem'e temeşşül eylese idi Ḥażret-i ᶜĪsā'dan herkes (18) firār ider idi. Bu daḫı risālete mānicᶜ oldıġı cihetle beşer ṣūretinde (19) temeşşül eyledi. Bu ṣūretde Ḥażret-i Cibrīle āb ıṭlāḳ iden kimesne küfrānda (20) ḳaldı. Zīrā Ḥażret-i ᶜĪsā mā-yı Meryem olan ḥaḳīḳī mā ile ve Cibrīl (21) ṭarafından olan mā-yı mütevehhimden ḥāṣıl oldı. Ol vechle nefḫ-i Cibrīl (22) ile Ḥażret-i Meryem mā-yı mezbūrdan leẕẕet aldı. Nitekim muḥteleme olan ḫatun (23) ᶜālem-i maᶜnāda bir şabb-ı emrād ile iḥtilām olsa ġusl vācib olur, (24) zīrā leẕẕet bulundıġından içün. Ammā ḥadd lāzım gelmez, evhām-ı ḫayālāt ve mā-yı (25) mütevehhim oldıġı içün. Ḥażret-i Meryem'de olan da bu ḳabīldendür. Ḥāṣā ki **[111a]** (1) ẓāhiren Ḥażret-i Cibrīl'e āb ıṭlāḳı olına. Ḥażret-i ᶜĪsā'nuñ tevellüdünde (2) mā-yı Meryem ġalebe etdigi cihetle mebᶜūṯ olup nāsı İslām'a (3) daᶜvet buyurdı. Ammā semāya ᶜurūcında mā-yı mütevehhim, yānī ***ve nefaḫnā [fihā] min-rūḥinā***[809] (4) sırrı ġālib oldıġından içündür. Āḫer vaḳtde daḫı semādan

[807] "Dilediği gibi"
[808] "Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)" (Meryem, 19/18)
[809] "..Biz ona rûhumuzdan üfledik…" (Enbiyâ, 21/91)

nüzūlında (5) mā-yı meẕkūr ġalebe itdiginden celāl ṣıfatyla nüzūl itdiginde ḳavmi (6) kendüsini taṣdīḳ itmeyüp, bu Ḥażret-i ᶜĪsā degüldür, zīrā bundan (7) aḳdem maḳām-ı nübüvvetde iken bu ḥāl yoġidi diyü. Ve lākin bu maḳām mezāliḳ-i (8) aḳdāmdandur. Güzelce mülāḥaẓa oluna ki nāsutiyyenüñ kelāmlarına (9) müşābih olmasun. Ve bu ḫuṣūṣ daḫı aġyāra ifşā olmasun. *İntehā meᵓelu* (10) *kelāmi'ş-Şeyḫi.*[810]

Baᶜdeẕā gelelüm mıṣrāᶜ-ı s̱āninüñ maᶜnāsına ki cebel pāre pāre (11) olmasına. *Ve emmā suḳūtu'l-cebeli fe-s̱ābitun fe-lemmā tecellallāhu ile'l-cebeli fe-kāneti'l-cebelu* (12) *zerreten zerreten ve cāᵓeti'r-raḳṣu ve'l-ḥaraketu ve teveccehe ḳiṭᶜaten ile'l-Medīneti ve Mekkete* (13) *ve taḥte'l-arżi ve yesīru ilā-yevmi'l-ḳıyāmeh kemā rūviye ᶜan-Enes bin Mālik ḳāl* (14) *ḳāle Resūlullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***lemmā tecellā rabbuhu li'l-cebeli ṣāre bi-ᶜaẕametihi*** (15) ***sittete ecbelin fe-veḳaᶜat s̱elas̱etun minhā bi'l-Medīneti Uḥudu ve Raḳḳān ve Miḥrāsī ve vaḳaᶜat*** (16) ***s̱elas̱etun minhā bi-Mekkeh ve ḳıṭᶜatun ṣāḫaṭ fi'l-arżi ve hiye tesīru taḥtehā ilā-yevmi'l-kıyāmeh***[811] (17)

(26) Mes̱nevī
ᶜIşḳ cān-ı Ṭūr āmed ᶜāşıḳā
Ṭūr mest u ḫarra Mūsā ṣāᶜiḳā

(19) *Ve haẕa iḳtibāsu min-Sūretu'l-Aᶜrāf kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***rabbi erinī unẕur ileyke ḳāle*** (20) ***lenterānī ve lākin unẕur ile'l-cebeli fe-ini's-teḳarra mekānehu fe-sevfe terānī fe-lemmā tecellā rabbuhu*** (21) ***li'l-cebeli ceᶜālehu dekken ve ḫarra Mūsā ṣaᶜiḳan***[812] Vaḳtā ki Cenāb-ı ᶜİzzet cellet ḳudretehu (22) ***ve vāᶜadnā Mūsā s̱elās̱īne leyleten***[813] muḳteżāsınca otuz gün ve gice vaᶜd idüp (23) tekmīl-i s̱elās̱īn yevm-i ṣavmdan ḫulūf-ı fem ᶜārıż olup misvākla dehān-ı (24) mübāreklerin taṭyīb idüp lākin

[810] "Şeyh'in kelamının neticesi budur."
[811] "Allah ona tecellî edince dağın düştüğü, parça parça olması sabittir. Hareket ve raksa gelip kimi parçası Medine tarafına, kimi parçası Mekke tarafına ve kimi parçası yerin altına doğru gitti. Kıyamete dek orda seyri devam eder. Enes bin Malik'ten rivâyet edilmiştir. Resûlullah şöyle buyurdu: ***Allah Teâlâ Tûr Dağı'na tecellî edince bu durumun azametinden dağ altı parça haline geldi. Üçü Medine'ye düştü; Uhut, Rakkan ve Mihras isimli tepeler bunlardır. Diğer üçü Mekke'ye indi. Bir parça da yerin tabanına gitti. Kıyâmete kadar orada yürümeye devam edecektir***."
[812] "Ve bu, A'râf Sûresi'ne iktibastır. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: *Rabbi onunla konuşunca; Rabbim, Bana (kendini) göster; seni göreyim, dedi. (Rabbi), Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin, diye buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü.*" (A'râf, 7/143)
[813] "(Bana ibadet etmesi için) Mûsâ'ya otuz gece vâde verdik." (A'râf, 7/142)

hulūf-ı femu'ş-sāyim eṭyabu ᶜindī mine'l-miski[814] (25) fehvāsınca meẕkūr rāyiḥanuñ ḫuṣūliyçün ***ve etmemnāha bi-ᶜaşrin fetemme mīḳāti rabbihi*** **[111b]** (1) ***erbaᶜine***[815] naṣṣıyla müşerref olup erbaᶜīn tamām oldıḳda ol sulṭan-ı (2) Ṭūr, pür-sürūr u ḥubūr olup mīḳāt-ı Ḥaḳḳ'a vāṣıl u nāᵓil olup kelām-ı (3) Ḥaḳḳ'ı gūş idicek mest ü müsraġraḳ-ı ᶜışḳ olup didi ki; (4) ***rabbi*** ey benim rabbüm, ***erinī*** baña göster, Ẕāt-ı Muḳaddes'iñi ***enẕur ileyke*** ben naẓar (5) ideyim saña. Meẕheb-i ehl-i sünnet ve cemāᶜat oldur ki Ḥaḳḳ'ı min-ḥayṣi'r-rubūbiyyet (6) görmek cāᵓizdür, zīrā enbiyādan müstaḥīli ṭaleb muḥāldür. Nitekim Beyżā[vī] buyurur:

[Beyt]

Ve fihī delīlun ᶜalā-enne ruᵓyetellāhi cāᵓizetun

Li-enne ṭalebe'l-musteḥīlu mine'l-enbiyāᵓi muḥālun[816]

Ammā (8) erbāb-ı şühūd miyānında bir sırr daḫı vardur ki nūr-ı Ḥaḳ bu ẓāhir gözine istīlā (9) idüp bu dīde-i beşeriyyete ol ḳābiliyyeti virdükde çeşm-i serᶜīn sırr olup (10) ẓāhir ve bāṭınuñ ve bāṭın ẓāhirüñ ᶜaynı olduḳda bu göz ile ve cemiᶜ-i aᶜżāsıyıla (11) Ḥaḳḳ'ı müşāhedeye ḳādir olur. Ammā ehl-i ẓāhir bu maᶜnāya rıżā göstermezler. (12) Nitekim ᶜAbdullāh-ı Belyānī buyururlar:

Rubāᶜī

Tā Ḥaḳ be-du çeşm-i ser ne-bīnem her dem

Ez-pā-yı ṭaleb mī-nişīnem her dem

Ḫudā be-çeşm-i ser ne-tuvānem dīd

Ān īşānend u men çunīnem her dem[817]

(14) *Ḳale* ***lenterānī.*** Cenāb-ı Ḥaḳ buyururlar ki, sen beni elbette göremezsin. (15) Ṭāᵓife-i muᶜtezile ***len*** kelimesini teᵓyīd maᶜnāsına ḥaml itmişlerdür ammā ḫaṭā-yı (16) fāḥişdür. Ehl-i taḥḳīḳ buyururlar ki, sen sen oldıġuñ cihetden beni göremezsiñ (17) ve illā eger ẕātıñı ẕātımda ve ṣıfāt u efᶜāliñi ṣıfāt u efᶜālimde ifnā ḳıldıḳda (18) reᵓy ü merᵓī ḥaḳīḳatde ben olup ġayret ü ünsiyyet mā-beyninden refᶜ olup (19) ẕātımı müşāhede

---

814 "Oruçlunun ağzındaki koku, bana göre miskten daha temizdir."

815 "Ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu." (A'râf, 7/142)

816 "İçinde Allah'ı görmenin câiz olduğuna bir delil vardır. Peygamberlerden imkansız olanı talep etmek muhaldir." Tercüme için bkz. Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 247.

817 "Hakk'ı başımdaki bu iki gözle göremezsem her dem arzu ayağında otururum. Hakk'ın baştaki gözle görünmeyeceğini her dem söylerler, onlar öyle ben böyleyim." Tercüme için bkz. Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 247.

ḳıluram, dimekdür. Nitekim seyyidü'ṭ-ṭāʾife Cüneyd-i Baġdādī buyurur, (20) *raʾyetu rabbī bi-rabbī fe-ḳāle men ente fe-ḳultu ente.*[818] Tefsīr-i Ḳāşānī'de bu maʿnāya (21) işāret buyururlar ki; Ḥażret-i Mūsā eyyām-ı mevʿūdenüñ ʿaşr-ı evvelinde ifnā-yı (22) efʿāl idüp ve ʿaşr-ı s̱ānīde ifnā-yı ṣıfāt idüp ve ʿaşr-ı s̱āliṣde ifnā-yı (23) z̲āt eyledi. Ammā z̲ātında baḳiyye-i mā ḳalup maʿa-tilke'l-baḳiyyeti, yaʿnī *len tectemiʿu'l-muşāhedetu* (24) *maʿa-tilke'l-baḳiyyeti* müşāhede idemezsiñ, dimek olur. Allāhu aʿlem. ***Ve lākin unẓur ile'l-cebeli*** (25) naẓar eyle sen Cebel-i Ṭūr'a. Teʾvīli, *ey unẓur ilā-cebeli vucūdike fe-iniestaḳarra* **[112a]** (1) *mekānehu.* Eger Cebel-i Ṭūr mekānında musteḳarr olsa fe-*sevfe terānī ʿan-ḳarībin* sen (2) beni görürsün. Teʾvīli, *ey fe-inisteḳarra vucūduke fī-mekānihi emkenet ruʾyeteke iyyāye* (3) *ve z̲ālike min-bābi't-taʿlīḳi bi'l-muḥāli.*[819] Zīrā mādām ki vücūd bāḳī ola müşāhede-i (4) z̲āt müyesser olmaz. ***Fe-lemmā tecellā rabbuhu li'l-cebeli,*** Vaḳtā kim Rabb-i Mūsā Cebel-i Ṭūr'a veya (5) cebel-i vücūd-ı Mūsā'ya tecellī eylediyse; ***ceʿālehu dekken*** *ey medkūken miş̲len şeyʾen* (6) *lā-vucūde lehu aṣlen* yaʿnī Ḥażret-i Ḥaḳ, Cebel-i Ṭūr'ı medkūk ḳıldı. Teʾvīli, (7) Cenāb-ı ʿİzzet vücūd-ı mevhūmı Mūsā'ya mużmaḥil ve mütelāşī ḳıldı.

İʿlem (8) ya ṭālibü'l-esrār, tecellī-yi Ḥaḳ ẓuhūr-ı z̲āt u ṣıfāt u efʿāl-i ilāhiyyedendür. (9) Pes üç nevʿ üzre olan icmālen beyān olunur. Tecellī-yi z̲ātdan murād, z̲ātını z̲āt-ı (10) Ḥaḳ'da ifnā itmekdür ve tecellī-yi ṣıfāt u efʿāl-i İlāhiyye'den eylese ṣıfāt u efʿālüñ (11) ṣıfāt ü efʿāl-i Ḥaḳ'da maḥv u fenā olur. Pes Cenāb-ı ʿİzzet tecellī-yi z̲āt eyledikde (12) z̲āt-ı Mu̱sā mütelāşī oldı ***ve ḫarra Mūsā*** *ey saḳaṭa ʿan-dereceti'l-vucūdi* (13) ***ṣaʿiḳan*** *ey maġşiyyen ʿaleyhi ve fāniyen.*[820] Baʿdez̲ā Ṭūr'uñ çālāk olması (14) oldur ki, Cenāb-ı Ḥaḳ aña tecellī ḳıldıḳda pāre pāre olup ḥareket ü raḳṣa (15) gelüp kimi Mekke ve kimi Medīne'ye teveccüh idüp ve kimi daḫı taḥte'l-arża gidüp (16) ḳıyāmete ḳadar seyr ider. Nitekim bālāda ḥadīs̱-i şerīf ile müberhen olunmuş idi. (17)

Eger suʾāl olunursa, kelām-ı mez̲kūrdan münfehim olur ki Ḥażret-i Mūsā rüʾyetullāhdan (18) memnūʿ olup sāʾir ʿuşşāḳ ḥişşemend olmuş olurlar. Cevāb budur ki; (19) Ḥażret-i Mūsā'nuñ suʾāli vaṭan-ı dünyāya göredür, ʿālem-i mülkdür; bāṭın (20)

[818] "Rabbim'i gördüm. Rabbim, Sen kimsin, dedi. Ben de, Sen'im, dedim." Tercüme için bkz. Tanyıldız, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî**…, s. 247.
[819] "Vücûdun mekanında sabit ise, seni görmek mümkündür ve bu muhâl ile alâka kuran kişileredir."
[820] "***ve ḫarra Mūsā (****Mûsâ bayıldı)*, yani vücut derecesinden düştü; ***ṣaʿiḳan*** *(düştü)*, yani bayıldı."

ile olan müşāhede ise melekūtdur. Zīrā ḳalb ve baṣīret melekūtıdur. (21) Pes cümle enbiyā ve evliyāᵓ insilāḫda ve ḥāl-i fenāda müşāhede-i Ḥaḳ'la müşerreflerdür (22) ve bu müşāhededе tefāvüt vardur ve lākin bu cümleden Faḫr-ı ᶜĀlem ᶜaleyhi's-selām (23) mülk ve melekūtda rüᵓyet ile mufażżaldür. Pes bu mavṭın aña nisbetle cennet (24) ḥükmünde olmuş olur. Ancaḳ ẕevḳ-i ṣaḥīḥüñ muḳteżāsı budur ki Faḫr-ı ᶜĀlem'e (25) rüᶜyet fevka'l-ᶜarşda oldı. Zīrā ᶜarş ᶜunṣuriyāttandur. Bu ᶜāleme göre **[112b]** (1) ṭabīᶜāt melekūt gibidür. Yaᶜnī ᶜālem-i kevn ü fesādda rüᵓet mümkin degüldür (2) ve melekūt-ı semāvāta göredür, Faḫr-ı ᶜĀlem'e müyesser olmışdur.

Ḥażret-i (3) Mūsā ile Faḫr-ı ᶜĀlem efendimiz miyānında rüᵓyet ḥaḳḳında farḳ-ı ᶜaẓīm vardur. (4) Evvelā Ḥażret-i Mūsā'ya Ṭūr-ı Sīnā'da ve Risālet-meᵓab efendimize nūr-i bisāṭda (5) vāḳiᶜ olmışdur. Ṣāniyen Ṭūr-ı Sīnā'da Ḥażret-i Mūsā ḥaḳḳında ***feḫlaᶜ naᶜleyke***[821] (6) ḫiṭābı vāḳiᶜ olmışdur ammā Seyyidinā ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ḥaḳḳında nūr-i bisāṭda (7) *lā-taḫlaᶜ naᶜleyke yā Eba'l-Ḳāṣım*[822] ḫiṭāb-ı ᶜizzeti vāḳiᶜ olmışdur. ***Feḫlaᶜ naᶜleyke*** (8) āyet-i kerīmesinüñ gerek ẓāhir maᶜnāsı murād olsun gerek bāṭın maᶜnāları (9) murād olsun.

Fe-huve ᶜalā-vecheyn el-evvelū leyse'n-naᶜleyn innemā huve li'l-musāfiri ve'l-māşī (10) *ᶜale'ṭ-ṭarīḳi ve men veṣele ile'l-menzili lā-yuḥtācu ilā-libāsi'n-naᶜleyn fe-ḳīle li-Mūsā* (11) *ᶜaleyhi's-selām iḫlaᶜ naᶜleyke feḳad veṣelte ile'l-menzili ve men veṣele ile'l-menzili* (12) *ḫaleᶜe naᶜleyhi ve'ş-şānī ḳīle inne naᶜleyyi Mūsā ᶜaleyhi's-selām kānetā min-* (13) *cildi ḥimārin meyyitin fe-cumiᶜat fihimā ṣalāṣetu eşyāᵓin el-vāḥidu el-cildu ve huve* (14) *ẓāhiru'l-emri ve'ş-şānī el-belādetu'l-mensūbetu ile'l-ḥimāri ve'ş-şāliṣu kevnuhu meyyiten* (15) *ġayru muẕekkā ve hāẕe'l-vādī vādī muḳaddes felā-buddā en lā-yeṭaᵓa ᶜaleyhi eḥadun yumeṣṣilu* (16) *ḥaẕihi'l-eşyāᵓe ve haẕa huve'l-lisānu'ẓ-ẓāhiri ve nuşerriᶜa li'l-kelāmi ᶜale'l-buṭūni's-sebᶜati* (17) *vallāhu veliyyu't-tevfīḳ* ***el-baṭnu'l-evvelu*** *ve huve kināyetun ᶜan-nefsi'l-insāni* (18) *ey vucūdihi min-ḥayṣu ennehu lem-yeḫluṣ ᶜan-ṣifāti bāḳi'l-ḥayvānāti ve lem-* (19) *yetemeyyiz ᶜan-nufūsihā illā bi-ẓāhiri'l-ᶜaḳli'l-muḳayyedi bi-umūrin dunyeviyyetin bi-ḥayṣu yekūnu* (20) *nuṭḳuhu ve semāᶜuhu ve naẕaruhu ve fiᶜluhu maḳṣūden ᶜalā-mā-yeteᶜallaḳu bi-emrin dunyevī* (21) *lā-*

[821] "...Hemen ayakkabılarını çıkar..." (Tâ-Hâ, 20/12)
[822] "Ey Kasım'ın babası, ayakkabılarını çıkarma."

yeteᶜadde ilā-emrin uḫrevī ḳalellāhu Teᶜālā ***yeᶜlemūne ẓāhiren mine'l-ḥayāti'd-dunyā*** (22) ***ve hum ᶜani'l-āḫireti hum ġāfilūn*** *bel bi-iᶜtibāri temeyyuzihi bi'l-ᶜaḳli'l-ḥissī ᶜan-* (23) *sāᵓiri'l-ḥayvānāti ḥāṣıluhu iḫlaᶜ ṣifateyyi'l-ġażabi ve'ş-şehveti ᶜanke bi-ḫurūcike* (24) *ᶜani'l-ᶜaḳli'l-ḥissiyyi'l-muḳayyed ve lā-tekun vāḳifen maᶜa'ẕ-ẓāhiri fe-yekūnu meḥrūmen ᶜani'l-vāridāti'l-İlāhiyyeti* (25) *ᶜan-ṭahāreti'l-ḳalbi ve tefrīġi'l-maḥalli ve ṣafāᵓi'l-bāṭini kemā* **[113a]** (1) *ḳāle'ş-Şeyḫu fi'l-Futūhāti Mekkiyye* ***el-bātnu's-sānī*** *fe'l-muḥāṭabu huve ᶜaklu'l-insani'l-munevveri* (2) *bi-nūri'ş-şerᶜi ve'l-īmāni fe-yuġnī bi-ḫalᶜi'n-naᶜleyni hunā et-teraḳḳī ᶜan-* (3) *kudūrāti'l-ḥissi ve'l-ḫayāle li-enne'l-ᶜaḳle mādāmā muḳayyeden bi'l-ḥissi ve'l-ḫayāli ve fe-huve* (4) *muḥtecibun ᶜani'l-Ḥaḳḳi li-enne'l-insāne bi-ḥasebi ᶜaḳlihi el-muḳayyedi bi'l-ḥissi yenşeᵓu fī-zihnihi* (5) *ᶜalā-zaᶜmihi ṣūretun zihniyyetun murekkebetun ᶜan-mudrekātin ḥissiyyetin fe-keᵓennehu ḳīle lehu iḫleᶜ* (6) *naᶜleyke fe-inneke bi'l-vādi'l-muḳaddesi fe-inne'l-ḳalbe vādi'n-muḳaddes ᶜani'ẕ-ẕunūnāti'l-ᶜaḳliyyeti* (7) *el-ḥissiyyeti ve'l-idrākāti el-vehmiyyeti el-ḫayāliyyeti li-ennehu mevridu'l-ḳabżi'l-ilāhī* (8) *ve maḥallu't-tecelli'r-Rabbānī bel innehu bi-menzileti şecereti Mūsā elletī ḫāṭebe lehu'l-ḥaḳḳu* (9) *minhā ve nādāhu vallāhu yehdī men yeşāᵓu ilā-ṣırāṭi'l-mustaḳīm* ***el-baṭnu's-sāliṣu*** (10) *el-muḫāṭabu rūḥu'l-insāni min-ḫayṣu temeyyuzihi min-sāᵓiri'l-ervāḥi fī-ᶜālemi'l-ervāḥi* (11) *li-enne ᶜāleme'l-ervāḥi ᶜaleme nūrānī ᶜuluvu'r-rūhi lā-yuşāhedu illā fī-meẕāhiri ve lā-* (12) *yeẕheru ḥissen illā bi-tenezzulihi evvelen ilā-ᶜālemi'l-miṣāli ve temeṣṣulihi fī-ṣūretin miṣāliyyetin ṣumme lem-yetenezzeluhu* (13) *ilā-ᶜālemi'ş-şahādeti fe-lemmā nezele'r-rūḥu ilā-hāẕe'l-ᶜālemi li-tekmīli'l-kemālāti'l-İlāhiyyeti* (14) *ve teḥṣīli'l-aḫlāḳi'r-Rabbāniyyeti ve hāẕā lā-yumkinu illā bi-kemāli'l-ᶜubūdiyyeti ve'l-mulāzemeti* (15) *ilā-bābi'r-rubūbiyyeti bi'ẕ-ẕulli ve'l-iftiḳāri fe-nūdiye min-surādikāti'l-ᶜizzeti iḫlaᶜ* (16) *naᶜleyke ṣūretu ᶜālemi'ş-şehādeti ve ṣūretu ᶜālemi'l-miṣāli ve melābisihimā mine'ṣ-ṣifāti* (17) *ve'l-aḫlaḳi ve'l-kemālāti fe-inne hāẕihi'l-ḥażretu ḥażreti'n-nūri'l-ḳuds ve ḥażreti't-tecerrudi* (18) *ᶜan-miṣli hāẕihi'ṣ-ṣuver felā-budde en yenseliḫa ᶜanhā bi'l-kulliyyeti ve tekūnu mucerreden ᶜan* (19) *suᵓālī ᶜanke ḥattā tuḳbele munācātuke ve tuḳżā ḥācātuke ve tekūne ente min-* (20) *ᶜibādiye'ṣ-ṣāliḥīn* ***el-baṭnu'r-rābiᶜu*** *el-muḫāṭabu vucūdu'l-insāni min-* (21) *ḥīni taᶜyīnihi ve taḳyīdihi bi-vucūdihi min-ḫayṣu vucūdu'l-ᶜaynī el-mużāf ilā-* (22) *ḥaḳīḳati'l-insāniyyeti el-kemāliyyeti ḥāṣiluhu iḫlaᶜi'l-ᶜalāyiḳi'ẕ-ẕāhireti ve'l-ᶜavāyiḳa* (23) *el-bāṭineti ᶜanke ve kun mucerreden ᶜanhā ve ᶜanke hattā yeḥṣele leke't-tevḥīdu fi'l-vucūdi* (24) *ve tenkeşifu ᶜaynuke bi'ş-şuhūdi ve*

yurādu hunā eyżen bi-hᶜalᶜi'n-naᶜleyni ḫalᶜu'l-cismāniyyeti (25) *ve'r-rūḥāniyyeti ᶜani'l-vucūdi ḥattā lā-yuḳayyede bihimā ve lā-teġlību fīhi eḥkāmu eḥadihimā* **[113b]** (1) *ᶜalā-aḥkāmi'l-uḫrā bel yekūnu'l-ḥukmu fīhimā li'l-vucūdi* ***el-baṭnu'l-ḫāmisu*** (2) *fe'l-muḫāṭabu mine'l-insāni ḳalbuhu el-ḳābilu li't-tecelli'l-vucūdī el-maᶜnā bi-ḳavlihi mā-vesiᶜanī* (3) *arżi ve lā-semāᵓī ve vesiᶜanī ḳalbu ᶜabdi'l-muᵓmin yaᶜnī enne'l-ḳalbe'lleẕī huve* (4) *beytullāhi ve maḥallu naẓarihi ve tecellīhi ve maᶜdenu ᶜulūmihi ve ḫizānetu esrārihi iẕā teveccehe'l-munācāti* (5) *rabbihi ṭāliben envāre ṣifātin ve tecelliyāti ẕātihi min-vādī-yi ḥażreti'l-ḳudsi* (6) *feḫleᶜ naᶜleyyi'l-ᶜaḳli ve'n-nefsi li-enne fī-vādī envāri'ṣ-ṣifāti vecᶜal veche* (7) *mirᵓātike mucellā ᶜanhumā ve ᶜan-ṣadāᵓi'l-ekvāni ḥattā teẕhara fīke envāru ẕātī ve tebḳā ente* (8) *fī-mertebetin muḥāẕātī fe-ḳalbu'l-muᵓmini lā-buddu en yekūne mucerreden ᶜani'ṣ-ṣifāti'n-nefsāniyyeti* (9) *ve ḫāliyen ᶜani't-tevahumāti'l-ᶜaḳliyyeti ve ḳāle'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selāmu* ***ḳalbu'l-muᵓmini*** (10) ***beyne iṣbeᶜīn min-eṣābiᶜi'r-Raḥman yuḳallibullāhu keyfe yeşāᵓ*** *fe'l-iṣbaᶜu'l-vāḥid* (11) *yeḫtaṣṣu bi-cismāniyyeti'l-muᵓmin ve'ş-şānī bi-rūḥāniyyeti fe-yurādu bi-ḫalᶜi'n-naᶜleyni huna* (12) *ḫelᶜu aḥkāmu'l-iṣbaᶜayni ᶜani'l-ḳalbi aᶜnī ḫelᶜu't-tecelliyāti'l-celāliyyeti'l-cismāniyyeti* (13) *el-ẓulmāniyyeti ve't-tecelliyāti'l-cemāliyyeti'l-rūḥāniyyeti'n-nūrāniyyeti ᶜanhu* ***el-baṭnu's-sādisu*** (14) *fe'l-Ḥaḳḳu Teᶜālā yuḫāṭibu li-vucūdi'l-muṭlaḳi er-raḥmānī el-cemᶜī eẕ-ẕāhiri fi'l-mertebeti'ş-şāniyyeti* (15) *el-muᶜabberi ᶜanhā bi't-taᶜayyun eş-şānī ve huve el-ḥażretu'l-letī yenbesiṭu fīha't-tecelli'r-raḥmānī* (16*) el-vucūdī āh fe'l-murādu minḫelᶜi'n-naᶜleyn fī-mertebeti'l-vucūdi'l-muṭlaḳ elleẕī* (17) *el-insānu'l-ḳāmilu ṣūretuhu eṭrāhu'l-kevneyni mine'l-ᶜayneyni ve't-tecāvezu ᶜan* (18) *maḳāmi ḳabe ḳavseyni ve'l-insilāḥu ve't-tecerrudu ᶜan-hāẕeyni'l-ḥukmeyn aᶜnī ḥukmu'l-vucūbi* (19) *ve'l-imkāni bi't-teveccuhi ilā-maḳāmi ev edānī elleẕi huve munezzehun ᶜani'l-kuşreti* (20) *ve'l-beyni* ***el-baṭnu's-sābiᶜu*** *fe'l-Ḥaḳḳu Teᶜālā yuḫāṭibu ẕātehu'l-muteᶜayyineh fī-* (21) *mertebeti't-taᶜayyuni'l-evvel elleẕī huve maḳāmu evdānī li-enne'l-Ḥaḳḳa ve'l-vāḥide'l-muteᶜayyine* (22) *bi't-taᶜayyuni'l-evveli ḥukmeyn eḥaduhumā kevnuhu vāḥidun li-nefsihi min-ġayri taᶜaḳḳulin inne'l-vaḥdete* (23) *ṣifatun lehu ev ismun ev naᶜtun ev ḥukmun şābitun lehu ev ᶜārižun ev lāzimun bel bi-maᶜnā kevnihi* (24) *huve li-nefsihi huve fe-haẕa'l-vechu leyse beyne't-taᶜayyuni'l-evveli'l-ismī el-eḥadī* (25) *ve beyne bi'l-ġaybi'l-muṭaḳi ve'l-lātaᶜayyun farḳun ġayru nefsi't-taᶜayyuni āh fe'l-murādu yeḫlaᶜu'n-naᶜleyn* **[114a]** (1) *hunā ḫelᶜu hāẕeyni'l-ḥukmeyn ᶜani'ẕ-ẕāti'l-mutaᶜayyineti*

bi'-ta^{c}ayyuni'l-evvel (2) *ve in lem-yekun eḥadu'l-ḥukmeyni muġāyiru'l-leẕẕāti illā bi-i^{c}tibāri't-ta^{c}ayyuni ve rucū^{c}i't-tecellī* (3) *^{c}anhā ilā-aṣlihā elleẕi huve'ẕ-ẕātu'l-muṭlaḳatu ve yurādu bi-ḫal^{c}i'n-nāleyni hunā eyżen* (4) *ḫel^{c}u'ṣ-ṣifāti ve'l-esmā^{ɔ}i ^{c}ani'ẕ-ẕāti li-enne ẕāte'l-muṭaḳate ġaniyyitun ^{c}ani'l-esmā^{ɔ}i* (5) *ve'ṣ-ṣifāti ve hāẕe'l-vechu dāḫilun fī-ḫel^{c}i'l-ḥukmeyni'l-meẕkūreyni ^{c}ani'ẕ-ẕāti* (6) *li-enne esmā^{ɔ}e'l-ḥusnā ve'ṣ-ṣifāti'l-^{c}ulyā lā-tete^{c}ayyenu illā bi't-ta^{c}ayyuni'l-evvel intehā kelāmu'ş-şeyḫi raḍıyallāhu ^{c}anhu*[823]

---

[823] "Burada iki yön vardır. Birincisi, şüphesiz seferde olan ve yol yürüyenler menzile ulaştıklarında ayakkabıya ihtiyaç duymaz. Mûsâ aleyhi's-selâma bu yüzden *ayakkabılarını çıkar, çünkü menzile ulaştın; menzile ulaşan ayakkabılarını çıkarır,* denilmiştir. İkinci yön ise şudur: Denilir ki Mûsâ'nın ayakkabıları ölmüş eşeğin derisindendi. Dolayısıyla ayakkabılarda üç şey bir araya geldi. Biri deridir, ve bu, eşyanın zâhiridir. İkincisi eşeğe nispet edilen ahmaklıktır. Üçüncüsü ise kesilmiş olmayıp murdar olmasıdır. Bu vâdî ise kutsal bir vâdîdir. Öyle ise hiç kimsenin bu vâdîye böyle şeylerle ayak basmaması lazımdır. Bu, lisân-ı zâhiridir ve şimdi de bu sözü yedi bâtınî mânâ üzerine şerh edeceğiz. Başarının sahibi Allah'tır. **Birinci sır:** Bu insan nefsinden kinâyedir. Yani insanın hayvanlara âit sıfatlardan kurtulmayıp dünyevî işlerle ilgili olan zâhirî aklı dışında onların nefslerinden ayrılmamasıdır. Aklın dünyevî işlerle kayıtlı olması; konuşması, duyması, bakması ve fiillerinin dünyevî olması ve uhrevîye geçememesidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***Onlar dünya hayatının görünen yüzünü bilirler, âhiretten ise tamamen gâfildirler*** (Rûm, 30/7). Belki de gâye, insanın diğer hayvanlardan hissî aklıyla ayrılıyor olması yönüyledir. Hülasası hissî ve mukayyed akıl dâiresinden çıkmakla şehvet ve gazap sıfatlarını kendinden çıkart. Zâhir ile beraber kalma ki safâ-yı bâtın, tefriğ-i mahall ve tahâret-i kalp olan vâridat-ı ilahiyyeden mahrum kalmayasın. Tıpkı şeyhin Fütûhât-ı Mekkiyye'de dediği gibi. **İkinci Sır:** Burada kastedilen, şerîat ve îmân nûruyla nûrlanan insan aklıdır. Ayakkabıların çıkarılmasından maksat, his ve hayalin bulanıklığından kurtulmaktur. Çünkü akıl hayal ve his ile kayıtlı olduğu müddetçe Hak'tan perdelenmiştir. Zîrâ insan, hissiyatla kayıtlı olan aklıyla, hissî idrakla kendi zannıyla zihninde bir sûret oluşturur. Mûsâ aleyhi's-selama şöyle dendiği gibi: ***Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen kutsal vâdîdesin*** (Tâ-Hâ, 20/12). Zîrâ kalp gerçekten de hissî, aklî olan zanlardan ve hayalî ve vehmî idraklardan mukaddes bir vâdîdir. Çünkü kalp feyz-i İlâhînin mevridi Rabbânî tecelliyâtın mahallidir. Belki de Hak Teâlâ'nın kendisinden hitap ve nidâ Mûsâ'nın ağacı menzilesindendir. Allah dilediğini doğru yola ulaştırır. **Üçüncü Sır:** Burda kastedilen, rûhlar âleminde diğer rûhlardan ayrılması hasebiyle insanın rûhudur. Zîrâ ervâh âlemi nûrânî ve ulvî bir âlemdir ve rûh görülmez ancak zuhûr edilebileceği yerlerde görülür. Ruh hissen zâhir olmaz ancak bir şekilde zâhir olabilir ki o da ilkin misâl âlemine tenezzül edecek ve bir şekle bürünecek ondan sonra şehâdet âlemine inecek. Rûh işte bu âleme ilâhî kemâlâtları tekmil etmek, Rabbânî ahlâkı elde etmek için indiği zaman ki bu da sâdece kulluğun kemâliyle ve zilletle ve iftikarını göstererek Rubûbîyet kapısına sâdık kalmakla mümkündür. Bu kapıdan ayrılmayınca ona yüce dergahtan bir nidâ gelir, denir ki ona *ey rûh âlem-i şehâdet ve âlem-i misâl sûretindeki ayakkabılarını çıkar. Ve onların gereği olan sıfat, ahlâk ve kemâlât elbiselerinden de çık. Çünkü bu huzur, kutsî nûrun huzurudur ve bu gibi sûretlerden arınmanın huzurudur. Lâzımdır ki sen tamâmen bunlardan soyunasın. Beni istemekten de kendinden de vaçgeçmelisin ki senin münacâtını kabul edebileyim ve sen benim sâlih kullarımdan olabilesin.* **Dördüncü Sır:** Bu hitapla kast edilen şey insanın kendi varlığıyla kayıtlı olma hasebiyle insanın varlığıdır. Yani insanın zâti varlığıdır. O zati varlık ki insan-ı kâmilin hakîkatidir. Zâhiri alakaları ve bâtınî engelleri kendinden çıkar, kendini onlardan arındır ve kendini kendinden de arındır. Tâ ki sana tevhid hâsıl olsun, gözün şühûd makamına erişsin. Burada yine ***ayakkabılarını çıkar*** emrinden kastedilen varlığından cismâniyet ve rûhâniyeti çıkarmandır. Bu iki şeyi çıkar ki onlarla kayıtlı olma ve birisi diğerine galip gelmesin. Belki bütün hüküm var olmandır. **Beşinci Sır:** Burada insandan muhatap alınan şey, varlığın tecellîlerine kâbil olan kalbidir. Bu kalp ki şu hadîs-i şerîfte bahsedilmiştir: ***Yerlere ve göklere sığmam ama mü'min kulumun kalbine sığarım.*** Yani o kalp ki Allah'ın evi, nazarının ve tecellîsinin mahalli, ilimlerinin madeni, sırlarının hazinesidir. Rabbinin münacatına yöneldiği ve zâtının tecellîlerinin ve sıfatlarının nûruna talip olduğu zaman kutsal vâdî huzurundan nidâ edilir ki *nefis ve akıl ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen sıfatların nurlarının vâdîsindesin. Aynanın yüzünü onlardan ve âlemlerin seslerinden cilala, çevir ki*

(27) Meṣnevī

Bā-leb-i demsāz-ı ḫod ger cuftemī

Hemçu ney men guftenīhā guftemī

(9) Eger ben lisān-ı ḥālime demsāz olan yārımun lebine muḳārin olaydum, ney gibi ben nefeḫāt-ı (10) ᶜışḳı ve esrār-ı İlāhiyye'yi şerḥ ü taḳrīr eyler idüm. Yaᶜnī on sekiz biñ ᶜālemden (11) güzerān itmiş bir ẕāta mülāḳī olaydum esrār-ı ḥikmeti söyler idim. Ammā lākin nā-ehle (12) ḥikmet söyleyüp ifşā-yı sırr itmek ḥarāmdur. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (13) ***kellimu'n-nāse ᶜalā-ḳadari ᶜukūlihim***[824] *ḳālehu* ***lā-tuᶜṭu'l-ḥikmet ġayrı ehlihā fe-teẕlimūhā*** (14) ***ve lā-temneᶜūhā ᶜan-ehlihā fe-teẕlimūhum***[825] *ve ḳālellāhu Teᶜālā* ***innellāhe yeᵓmurukum en tuᵓeddu'l-emānāti*** (15) ***ilā-ehlihā***[826]

Evāᵓil-i kitābda sebḳat itmişdi ki on sekiz beyt, on (16) sekiz biñ ᶜāleme işāretdür. Ḥażret-i Pīr, bu maḳāmda daḫı ᶜālem-i meẕkūra işāret (17) buyurdılar. Ol ᶜālem budur, ᶜinde'l-muḥaḳḳiḳīn ᶜālem on sekiz biñdür ve icmāᶜ (18) bunuñ üzerinedür. Ve baᶜżı rivāyetde üç yüz altmış biñdür, kemā fi't-Teᵓvīlātü'n-Necmiyye. (19) Ve ᶜinde'l-baᶜż üç yüz altmışdur. Ẕu'l-ḳarneyn bu ᶜāleme mürūr idüp (20) anlar ile mükāleme

---

zâtımın nurları onda görünsün ve sen de karşıma gelecek mertebede olabilesin. Bir mü'minin kalbi, lazım ki bütün nefsanî sıfatlardan arınsın ve bütün aklî vehîmlerden kurtulsun. Nitekim Nebî aleyhi's-selam şöyle buyurmuştur: ***Mü'minin kalbi Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onu istediği şekilde döndürür.*** Birinci parmak mü'minin cismânîyetidir. İkinci parmak mü'minin rûhânîyetidir. *Ayakkabılarını çıkar*dan gaye şudur ki bu iki parmağın ahkâmını kalbinden çıkar. Yani cismânîyetin celâliyet tecellîlerinin karanlıklarını ve rûhânî cemâlîyet tecellîlerinin aydınlığını çıkar. **Altıncı Sır:** Hak Teâlâ, ikinci mertebede ortaya çıkan ve taayyün-i sani diye tabir edilen, varlığı kesin olan cem-i rahmânîyyeye hitap ediyor. O kişi, kendisinde varlığın rahmânî tecellîsi ortaya çıkan hazrettir. Ayakkabıların çıkarılmasından kasıt, mutlak varlık mertebesinde, suretinde tam olan insanın dünya ve ahireti gözlerinden atıp kabe kavseyn makamını aşarak bu iki hükümden kurtulmasıdır. Yani ev ednâ makamına yüzünü dönerek vücûb ve imkanın hükümlerinden soyutlanıp sıyrılmasıdır. O kesretten ve farktan münezzehdir. **Yedinci Sır:** Hak Teâlâ, taayyün-i evvel mertebesinde muayyen zatına hitap ediyor. O, kendinden geçme makamıdır. Çünkü Hak ve taayyün-i evvel ile belirlenen vahid, iki hükümdür. Bu iki hükümden birisi; vahdetin ona sıfat, isim, naat, sabit bir hüküm, arız ve ya lazım olması düşünülmeksizin sadece kendisinin tek olmasıdır. Mana şudur: Kendisi, kendisi içindir. İşte bu yön, ehadî isimli olan taayyün-i evvel ve gayb-ı mutlak arasında değildir. Taayyün de kendisinin taayyününden farklı değildir. Burada iki ayakkabıyı çıkartmaktan maksat bu iki hükmü, taayyün-i evvel ile muayyen olan zattan çıkartmaktır. Her ne kadar o iki hükümden biri taayyun itibarıyla zata zıt olsa da. Tecellînin o zattan, kendisinin aslı olan mutlak zata dönmesidir. Yine burada iki ayakkabıyı çıkarmak ile o zattan isim ve sıfatları çıkarmak murat edilir. Çünkü mutlak zatın isim ve sıfatlara ihtiyacı yoktur. Bu yön mezkur iki hükmü o zattan çıkarmaya dâhildir. Çünkü güzel isim ve yüce sıfatlar ancak taayyün-i evvel ile belli olur. Şeyhin kelâmının sonu."

[824] "İnsanlara akillarinin alabilecegi kadar söyleyin."

[825] "Hikmeti, anlamayana sunmayın. Zira hikmete zulmetmiş olursunuz. Ehil olandan da esirgemeyiniz. Zira hikmete layık kişiye zulmetmiş olursunuz."

[826] "Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi emreder." (Nisâ, 4/58)

eylemişdür. Ve ᶜinde'l-baᶜż ᶜavāleme nihāyet yoḳdur, anuñ ᶜadedin (21) Cenāb-ı Ḥaḳ bilür. Nitekim buyurur ***ve mā-yaᶜlemu cunūde rabbike illā huve.***[827]

Ve Tefsīr-i Teysīr'de (22) Ebū Hureyre'den raḍıyallāhu ᶜanh mervīdür ki Cenāb-ı Ḥaḳ Teᶜālā ḫalḳı dört ṣınıf (23) eylemişdür ki biri melāᵓike ve biri şayāṭīn ve biri cinn ve biri insdür. Ve bu dört (24) ṣınıfı on cüzᵓ eyleyüp ṭoḳuz ḥiṣṣesin melāᵓike ve bir ḥiṣṣesin mā-ᶜadā (25) olan üç hiṣṣeyi ḳılmışdur. Bundan maᶜlūm olur ki melāᵓike cümleden **[114b]** (1) ekṯerdür. Anuñ içün Teᵓvīlāt-ı Necmiyye'de ***ve faẕẕalnāhum ᶜalā-keṯīrin mimmen ḫalaḳna*** (2) ***tafḍīlā***[828] āyet-i kerīmesinde keṯīri melāᵓikeye ḥaml idüp bu ṭarīḳ ile insüñ (3) melāᵓikeden efḍaliyyetin iṯbāt itmişdür. Ve mā-ᶜadā olan üç ḥiṣṣeyi daḫı (4) on cüzᵓ eyleyüp ṭoḳuzın şeyāṭīn ve birin cinn ü ins ḳılmışdur. (5) Ve cinn ü insi daḫı on cüzᵓ ḳılup ṭoḳuzun cinn ve birin ins eylemişdür. (6) İnsi daḫı yüz yigirmi beş cüzᵓ eyleyüp yüz ḥiṣṣesin bilād-ı Hind'de (7) ḳılmışdur ki Sāṭuḥ ve Mālūḫ ve Māsuḫ ve Māluḳ anlardandur. Sāṭuḥ, insandan (8) ol ṣınıfdur ki başları kilāb başı gibidür ve Mālūḫ'uñ gözleri gögüslerindedür (9) ve Māsuḫ'uñ ḳulaḳları fīl ḳulaġı gibidür ve Māluḳ düvāl-pāy yaᶜnī ḳayış (10) baldır didikleridür ki yürümege iḳtidārları yoḳdur. Bir kimse anlardan birine uġrasa (11) yürümege ḳudretüm yoḳdur, beni bir miḳdar götür, diyü yalvarmış. Ol daḫı esirgeyüp (12) üzerine aldıḳda uzun baldırını ḳayış gibi ol kimsenüñ boynına (13) ve beline ṭolayup ṣaḥrālarda helāk olunca segirtürmiş. Ve bu yüz ᶜaded ṭavāᵓifüñ (14) cümlesi ehl-i nārdur. Ve bundan münfehim olur ki, Hindistān vāsiᶜ bilādillāh ve arżillāhdur. (15) Ve on iki ḥiṣṣe daḫı bilād-ı Rūm'da ḳıldı ki bunlarun daḫı cümlesi (16) ehl-i nārdur. Ve anlar Nasṭuriyye[829] ve Melkāᵓiyye ve İsrāᵓīle'dür ki her biri dörder ṭāᵓifedür. (17) Ve altı cüzᵓ daḫı maşrıḳda ḳılmışdur ki anlar Yeᵓcūc Meᵓcūc ve Türk ve Ḫāḳān (18) ve Türk-i Ḫılḫ ve Türk-i Ḫarz ve Türk-i Ḫarḫīz'dür. Ve bunlar daḫı ehl-i nārdur. Ve altı cüzᵓ (19) daḫı maġribde ḳılmışdur anlar Zenc ve Zıtta ve Habeşe ve Nevbe ve Berber ve sāᵓir küffār-ı (20) ᶜArab'dur. Ve bunlar daḫı ehl-i nārdur. Ve yüz yigirmi beş cüzᵓden bir cüzᵓi ehl-i tevhīd (21) eyleyüp anları daḫı yetmiş üç fırḳa ḳıldı ve bu yetmiş üç fırḳanuñ (22) yetmiş ikisi ehl-i bidᶜat ve ḍalāletdür ki ḫaṭar üzerinedür. Ve biri fırka-yı (23)

[827] "...ve Rabb'inin ordularını, kendisinden başkası bilmez..." (Müddessir, 74/31)
[828] "...ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." (İsrâ, 17/70)
[829] Metinde bu kelime *Nasṭūye* şeklindedir.

nāciyedür ki ehl-i sünnet ve'l-cemāᶜatdur. *Ve ḥisābuhum ᶜalellāhi Teᵓālā yaġfiru li-men yeşāᵓu ve* (24) *yuaẕẕibu men yeşāᵓ*[830]

Ve daḫı ehl-i taṣavvuf on iki fırḳadur. *Vāḥidun minhum sunniyyūne efᶜāluhum* (25) *ve eḳvāluhum muvāfiḳatun li'ş-şerīᶜati ve'ṭ-ṭarīḳati cemīᶜan ve hum ehlu's-sunneti ve'l-cemāᶜati* **[115a]** (1) *fe-yedḫulūne'l-cennete baᶜżuhum bilā-ḥisābin ve lā-ᶜaẕābin ve baᶜżuhum bi-ḥisābin yesīrin* (2) *ve ᶜaẕābin ḳalīlin fe-yeḫrucūne min-cehenneme ve yedḫulūne'l-cennete ve lā-yuᵓebbedūne fi'n-nāri (3) ke'l-kāfirīne ve'l-munāfiḳīne ve'l-bavāḳī yedᶜūne fe-minhum el-ḫulūliyyeh ve'l-ḥāliyyeh ve'l-evliyāᵓiyyeh* (4) *ve'ş-şemrāḫiyyeh ve'l-ḫubbiyyeh ve'l-ḥavāriyyeh ve'l-ibāḥiyyeh ve'l-mutekāsileh ve'l-vāḳifiyyeh* (5) *ve ilhāmiyyeh ve'l-mutecāhiliyyeh fe-emmā meẕhebu'l-ḫulūliyyeh fe-innehum yeḳūlūne enne'n-naẓare* (6) *ile'l-vechi'l-cemīli mine'n-nisāᵓi ve'l-emāridi ḥelālun ve fīhi ṣifatu'l-Ḥaḳḳi fe-yerḳuṣūne* (7) *ve yedᶜūne't-teḳbīle ve'l-muᶜānaḳah ve hāẕā kufrun maḥżun ve emme'l-ḥāliyyeh fe-innehum yeḳūlūne* (8) *er-raḳṣu ve ḍarbu'l-yedi ḥelālun ve yeḳūlūne li'ş-Şeyḫi ḥāletun lā-yuġayyiru ᶜanhu'ş-şerᶜa* (9) *ve hāẕā bidᶜatun leyse fīhi sunnetu'r-Resūli ᶜaleyhi's-selām ve emmā el-evliyāᵓiyyeh* (10) *fe-innehum yeḳūlūne iẕā vaṣale'l-ᶜabdu ilā-mertebeti'l-evliyāᵓi yesḳuṭu ᶜanhu teklīfu'ş-şerᶜi* (11) *ve yeḳūlūne el-veliyyu efżalu mine'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selam ve emmā şemrāḫiyyeh* (12) *fe-innehum yeḳūlūne eṣ-ṣuḥbetu ḳadīmetun ve bihā yeḳuṭu'l-emru ve'n-nehyi ve yuḥillūne'd-def* (13) *ve'ṭ-ṭanbūr ve bāḳi'l-melāhī ve'l-iḥlālu beynehuma min-ciheti'n-nisāᵓi ve demuhum* (14) *mubāḥun ve emmā el-ḫubbiyyeh fe-innehum yeḳūlūne iẕā vaṣale'l-ᶜabdu ilā-dereceti'l-meḥābbeti yesḳuṭu* (15) *ᶜanhu't-teklīfu ve lā-yesturūne ᶜavāratihim ve emmā el-ḥavāriyyeh fe-innehum ke'l-ḥayāliyyeti* (16) *lakin yedᶜūne ve yecīᵓu'l-hūru fī-helālihim fe-iẕā efāḳu iġteselū ev emmā el-ibāḥiyyeh* (17) *fe-yetrukūne'l-emri bi'l-maᶜrūfi ve yuḥillūne'l-ḥarāma ve yuḥyūne'n-nisāᵓe ve emmā meẕhebu'l-mutekāsileh* (18) *ve sāᵓelu mine'l-ebvāb ve emmā el-mutecāhileh fe-innehum yelbisūne libāse'l-fussāḳi* (19) *ḳalehu* ***men teşebbehe ḳavmen fe-huve minhum*** *ve emmā el-vāḳifiyyeh yeḳūlūne lā-yaᶜrifullāhu* (20) *ġayrillāhi faḳaṭ ve emmā el-ilhāmiyyeh fe-yetrukūne'l-ᶜilmi ve yenhūne ᶜani't-tedrīsi* (21) *ve tābeᶜu'l-ḥukemāᵓe ve yeḳūlūne El-Kurᵓānu ḥicābun ve'l-eşᶜāru Ḳurᵓānu'ṭ-ṭarīḳati ve fī-* (22) *fiḳhi'l-bāṭini enne'ṣ-ṣaḥābete raḍıyallāhu ᶜanhum kānū ehle'l-cezbeti bi-ḳuvveti ṣuḥbeti'n-Nebiyyi*

[830] "Hesapları Allah'a âittir; dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder."

(23) *ᶜaleyhi's-selām s̲umme inteşeret tilke'l-ḥavādiṯu baᶜde ᶜĀliyyin raḍıyallāhu ᶜanhu ilā-meşāyiḫi'ṭ-ṭarīḳi* (24) *s̲umme teşeᶜᶜabet ilā-selāsilin keṯīretin ḥattā żaᶜufet ve inḳaṭaᶜat ᶜan-keṯīrin* (25) *minhum fe-baḳiye minhumu'r-resmiyyūne fī-ṣūreti'ş-şeyḫūḫati bilā-maᶜnā s̲umme nusifet minhum ehle'l-bidaᶜi* **[115b]** (1) *s̲umme intesebe bi-nisbeti fibaᶜżihim ilā-ḳalender ve baᶜżuhum ḥayder ve baᶜżuhum* (2) *ilā-İbrāhīm bin Edhem ve ġayri z̲ālike yeṭūlu şerḥuhā s̲umme fī-hāz̲e'z-zemān ehlu'l-faḳri* (3) *ve'l-irşād eḳallu mine'l-ḳalīl ve yuᶜlemu ehlu'l-ḥaḳḳi bi-şāhideyn eḥadu humā ẓāhirun ve'l-āḫeru* (4) *bāṭinun fe'ẓ-ẓāhiru'l-istiḥkāmu ᶜale'ş-şerīᶜati emren ve nehyen kemālen ve'l-bāṭinu en yekūnen* (5) *sulūkuhu ᶜalā-muşāhedeti'l-baṣīreti fe-yerā men yeḳtedī bihi ve huve'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām* (6) *ve yekūnu vāsiṭeten beynehu ve beynallāh ve huve'r-rūḥāniyyetu'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām ev cismāniyyeti* (7) *ᶜaleyhi's-selām fī-maḥallihi* ***fe-inne'ş-Şeyṭāne lā-yetemes̲s̲elu bī*** *fe-yekūnu minhu işāreten ileyhi ve ilā-* (8) *muridi's-sālikine felā-yekūnu sulūkuhum ᶜale'l-ᶜamyāᵓi ve hahunā deḳāᵓiḳu lā-yudrikuhā illā ehluhā*[831] (9) Bundan maᶜlūm oldı ki bu ṭāᵓife emr-i İlāhiyye'ye imtiṯāl

[831] "Onlardan birisi Sünnîyûn'dur. Fiilleri ve sözleri bütünüyle şerî'ate ve tarîkate uygundur ve onlar ehl-i sünnet ve cemaattir. Bunlardan bazıları cennete sorgusuz sualsiz ve azap görmeden girecekken bazıları da kolay hesapla ve az azapla girecektir. Cehennemden çıkarılacak ve cennete dahil edileceklerdir. Kafirlerin, münafıkların ateşte ebediyen kalmaları gibi bunlar ateşte ebediyen kalmayacaklardır. Diğerleri; Hulûliyye, Hâliyye, Evliyâiyye, Şemrâhiyye, Hubbiyye, Havâriyye, İbâhiyye, Mütekâsiliyye, Mütecâhiliyye, Vakıfiyye, İlhâmiyye ve Mütecâhiliyye'dir. Hulûliyye mezhebinde olanlar; kadınlardan ve emredlerden (yüzünde sakal bitmemiş olanlardan) yüzü güzel olana bakmak helaldir, Çünkü o güzel yüzde Hak Teâlâ'nın sıfatı vardır, derler. Birbirleriyle sarılarak öpüşürler ve raks ederler. Bu açıkça küfrdür. Haliyye, raksı ve el vurmayı helal kabul ederler ve şeriatda vasıflandırılamayacak hâl, Şeyh için heâldir, derler. Bu bid'attir ve sünnet-i Resululah'ta yoktur. Evliyâiyye; kul, velilik mertebesine ulaştığı zaman, ondan şer'î teklif sâkıt olur ve velî, nebîden efdâldir, derler. Şemrahiyye; sohbet, kadîmdir ve bu sohbetle kişiden emir ve nehiy sakıt olur, derler. Böylece def, tanbur gibi çalgıları helal; kadınlarla eğlenceyi mubah sayarlar. Hubbiyye; kul, Allah'ın yanında muhabbet derecesine vasıl olduğu zaman, bütün şer'î teklifler ondan sakıt olur, derler. Kendi aralarında avret yerlerini örtmezler. Havâriyye; yukarıda geçen hayaliyyeler gibidirler.Şeyhin hâline ulaşıldığında hûrilerle cima etmenin helal olduğunu iddia ederler. Şeyhin hâlinden ifâkat bulup kurtulduklarında gusl ederler. İbâhiyye; iyiyi emretmeyi ve kötüden men etmeyi terk ederler. Aynı zamanda bunlar, haramların helalliğini iddia ederler. Mütekasiliyye mezhebi, kapılarda dilenirler. Mütecâhiliyye, (Riya ve gösterişten sakındığımız için, diyerek) fasıkların elbiselerini giyinirler. *Bir topluluğa benzemeye çalışan, onlardan sayılır,* denilmiştir. Vâkıfiyye; kul, Allah'ı bilmekten acizdir, derler. İlhamiyye; ilim ve ders okuyup öğrenmeyi terk ederler. Filozoflara tabi olurlar. Kur'an bir perdedir; şiirler, tarikatın Kur'an'ıdır, derler. Batınî fıkıhta Ashab radıyallahu anhuma Peygamber Efendimizin sohbetinin kuvettinin cezbesindeydiler. Bu cezbe Hazret-i Ali'den sonra tarikat şeyhlerine yayıldı ve birçok silsilelere ayrıldı. Nihayet zayıfladı ve onların çoğundan kesildi. Bu yüzden kendilerinde mânâ bulunmayan şeyhler suretlerinde sadece şekiller kaldı. Sonra onlardan dağıldı. Sonra onlardan bazısı Kalender'e, bazısı Haydar'a, bazısı İbrahim Bin Edhem'e ve diğerlerine intisab etti. Şu günümüzde ise irşad ve fakr ehli azdan daha azdır. Hak ehli iki delille bilinir. Bunlardan biri zahir diğeri batındır. Zahir olan, şerîatin emir ve yasaklarını bütünüyle uygulamaktır. Batın olan ise basiret üzere sülûktur ki o kimse kendisine uyduğu Nebî aleyhi's-selamı görür. Sülûkünün körü körüne olmaması için O'nun ruhaniyyetini ve cismaniyyetini kendisi ile Allah arasında vasıta kılar. ***Zira Şeytan benim suretimde mütemessil olamaz***. Burada ehli olmayanın anlayamacağı incelikler vardır."

ve nehy-i Ḫudā'dan iḫtirāz (10) itmeyüp bildiklerini alup ṣatar ve çalup çaġrırlar ve aṣlā ḳulaḳlarına ḥaḳḳ-ı Allāh (11) ve ḥaḳḳ-ı ᶜabd girmez. Maᶜāẕallāhu Teᶜālā ehl-i İslām iken şeḳāvet ṭarīḳını iltizām (12) idüp o yola ṣaparlar. Ve bunlardan baᶜżısı daḫı vardur ki şeḳāvet ṭarīḳını (13) terk idüp bi-hidāyetillāh saᶜādet cānibine vāṣıl olurlar.

Veᶜlem enne'n-nāse (14) *lā-yeḫrucūne min-hāẕeyni'l-ḳısmeyni ve keẕā insānu vāḥidun fīhi kilāhumā* (15) *fe-iẕā ġalebe ḥasenātuhu ve iḫlāṣuhu yetebeddelu cihete şeḳāvetihi ile's-saᶜādeti ey tubeddelu* (16) *nefsāniyyeten ilā-rūḥāniyyeti ve iẕa't-tebeᶜa hevāhu inᶜakese'l-emru ve iẕā isteva'l-cihetāni* (17) *fe'r-recāᵓu ᶜale'l-ḫayri ḳālu Teᶜālā* ***men cāᵓe bi'l-ḥaseneti fe-lehu ᶜaşru emṯālihā*** *fezāde bihi* (18) *vużᶜa'l-mīzānu li-eclihā ey es-seᶜīdu ve'ş-şeḳiyyu li-enne men tebeddele nefsāniyyeten ilā-rūḥāniyyeti* (19) *bi'l-kulliyyeti felā-ḥācete lehu'l-mīzān fehum bi-ġayri ḥisābin yedḫulu'l-cennete ve keẕā ᶜaksuhu yedḫulu'n-nāra* (20) *bi-ḥisābin ve men terciḥu ḥasenātuhu yedḫulu'l-cennete bilā-ᶜaẕāb kemā ḳālellāhu* ***ve emmā*** (21) ***men ṯeḳulet mevāzīnuhu fe-huve fī-ᶜīyşeti'r-rāżiyeh*** *ve men terciḥu seyyiᵓātehu yuᶜaẕẕebu bi-ḳadari* (22) *cināyetihi ṯumme yeḫrucu mine'n-nāri in kāne lehu īmānun ve yedḫulu'l-cennete ve murāduna mine't-şeḳāveti* (23) *ve's-saᶜādetu maᶜna'l-ḥasenāti ve's-seyyiᶜātu ve yetebeddelu eḥaduhumā ila'l-uḫrā kemā ḳāle* (24) *ᶜaleyhi's-selām* ***es-saᶜīdu ḳad yeşḳā ve'ş-şaḳiyyu ḳad yusᶜad*** *fe-iẕā ġalebe'l-ḥasenātu yekūnu* (25) *saᶜiden ve iẕā ġalebe's-seyyiᵓāt yekūnu şaḳiyyen fe in tābe ve ᶜamile ᶜamelen ṣāliḥen yetebeddelu şeḳāvetuhu* **[116a]** (1) *ila's-saᶜādeti ve emme'l-muḳadder fi'l-ezel mine's-saᶜādeti ve'ş-şeḳāveti fe-ṯābitun kemā ḳāle* (2) *ᶜaleyhi's-selām* ***es-saᶜīdu saᶜīdun fī-baṭni ummihi ve'ş-şaḳiyyu şaḳiyyun fī-baṭni ummihi*** (3) *fe-leyse li-eḥadin fīhi baḥṯun min-sırri'l-ḳaderi ve lā-yecūzu en yaḥtecce eḥadin bi-sirri'l-ḳaderi* (4) *kemā ḳāle Ṣāḥibu't-Tefsīru'l-Buḫārī enne'l-keṯīren mine'l-esrāri yuᶜlemu ve lā-yutekellemu bihi kesirri'l-ḳaderi* (5) *fe-inne İblīs eḥāle emrehu ilā-sirri'l-ḳaderi fe-luᶜine bi-ẕālike ve Ādemu ᶜaleyhi's-selām* (6) *eżāfe ᶜiṣyānehu ilā-nefsihi fe-eflaḥe ve ruḥime ve fi'r-rivāyāti nācā baᶜżu'l-ᶜarifine* (7) *Rabbehu ve ḳāle İlāhī ente ḳadderte ve ente eredte ve ente ḥaleḳte'l-maᶜṣiyyete* (8) *fī-nefsī fe-hetefe bī-hātifun yā ᶜabdī hāẕā şarṭu't-tevḥīdi femā şarṭu'l-ᶜubūdiyyeti* (9) *feᶜāde fe-ḳāle enā eḫṭaᵓtu ve enā eẕnebtu ve enā ẓalemtu nefsī fe-ᶜāde'l-hātifu* (10) *enā ġafartu ve enā ᶜafevtu ve enā raḥimtu ve ḳad yuᵓevvelu bi't-teᵓvīlāti* (11) *el-behiyyeti ve ḳad evvelū enne'l-murāde mine'l-ummī fi'l-ḥadīṯi mecmūᶜu'l-ᶜanāṣıri'l-lezī* (12) *yetevelledu*

minha el-ḳuve'l-beşeriyyeh fe't-turābu ve'l-māʾu maẕharu's-saᶜādeti li-ennehumā yuḥyiyān (13) *ve menbetāni'l-ᶜilmi ve'l-īmān ve't-tevāżuᶜu fi'l-ḳālbi ve emmā cizʾu'n-nāri ve'r-rīḥi fe-bi'l-ᶜaksi* (14) *li-ennehumā muḥriḳān ve mumītān fe-subḥāne men cemeᶜa beyne hāẕihi'l-eżdādi fī-cismin* (15) *vāḥidin ve ᶜalāmetu's-saᶜādeti ḫamsetun līnu'l-ḳalbi ve kuṯretu'l-bukāʾi ve'z-zuhdu* (16) *fi'd-dunyā ve ḳiṣaru'l-emeli ve kuṯretu'l-ḥayāʾi ve ᶜalāmetu'ṣ-ṣeḳāveti ḫamsetun ḳasvetu'l-ḳalbi* (17) *ve cumūdu'l-ᶜaynī ve'r-raġbetu fi'd-dunyā ve ṭūlu'l-emeli ve ḳilletu'l-ḥayāʾi kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* (18) ***ᶜalāmetu's-saᶜīdi erbaᶜatun iẕā eʾtumina ᶜadele [ve iẕā] veᶜade vefā ve iẕā tekelleme*** (19) ***ṣadaḳa ve iẕā ḫāṣame lem-yeştum ve ᶜalāmetu'ṣ-ṣaḳiyyi erbaᶜatun iẕā eʾtuminā ḫān*** (20) ***ve iẕā ᶜahede ḫālefe ve iẕā tekelleme keẕebe ve iẕā ḫāṣame şeteme'n-nāse ve lā-yaᶜfu ᶜanhum*** (21) *ve eᶜlam tebeddule'ṣ-ṣeḳāvet ila's-saᶜādeti ev ᶜaksuhu yekūnu bi't-terbiyyeti kemā ḳāle* (22) *ᶜaleyhi's-selām* ***kullu mevlūdin yūledu ᶜalā-fiṭrati'l-İslāmi ve lakin ebavāhu yuhavvidānihi*** (23) ***ve yunaṣṣirānihi ve yumeccisānihi*** *ve'l-ḥadīṯu yedullu ᶜalā-enne fī-kulli vāḥidin ḳābiliyyetu's-saᶜādeti* (24) *ve'ṣ-ṣeḳāveti felā-yecūzu en yuḳāle hāẕe'r-reculu saᶜīdun maḥżun bel yecūzun en yukāl saᶜīdun* (25) *iẕā ġalebet ḥasenātuhu ᶜalā-seyyiʾātihi ve keẕā ᶜaksuhu ve men ḳāle ġayre hāẕā feḳad ḍalle li-ennehu* **[116b]** (1) *iᶜteḳade enne'n-nāse yedḫulūne'l-cennete bilā-ᶜamelin ve tevbeten ve yedḫulūne'n-nāra bi-ġayri maᶜṣiyyetin* (2) *fe-hāẕe'l-ḳavlu ḫilāfun'n-nuṣūṣin li-ennallāhe Teᶜālā veᶜade'l-cennete li'ṣ-ṣāliḥin ve'n-nāra* (3) *li-ehli'l-maᶜāṣī ve'ş-şirke ve'l-kufr kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***men ᶜameli ṣāliḥen fe-li-nefsihi ve men*** (4) ***esāʾe fe-ᶜaleyhā*** *ve ḳālellāhu Teᶜālā* ***el-yevme tuczā kullu nefsin bimā kesebet lā-ẓulme'l-yevme*** (5) *ve ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve mā-tuḳaddimū li-enfusikum min-ḫayrin tecidūhu ᶜindallāh*** *ilā-āḫiri'l-āyet ve ḳālellāhu* (6) *Teᶜālā* ***ve men tābe ve āmene ve ᶜamile [ᶜamelen] ṣāliḥan [fe-ulāʾike] yubeddillullāhu seyyiʾātihim ḥasenāt***[832] (7) *fe't-tevbetu ᶜalā-nevᶜayn tevbetu'l-ᶜāmmeti ve tevbetu'l-*

[832] "Bil ki insanlar bu iki kısmın dışında değildirler. İnsan bu iki kısımdan biridir. Hasenâtı ve ihlâsı galebe ederse şekâvetten sa'âdete döner veya nefsâniyyetten rûhâniyyete döner. Hevâsına uyarsa bunun tersi olur. Bu iki yön birbirine denktir. Hayra dönerse Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Kim Allah'ın huzuruna bir güzellik getirirse ona, getirdiğinin on katı vardır…*** (En'âm, 6/160). Hangisinin fazla olduğunu göstermek için mîzan kuruldu. Yani saîd ve şakî için. Çünkü nefsâniyyet, rûhâniyyete tamamen dönüşse mîzâna ihtiyaç kalmazdı. Onlar hesapsız bir şekilde cennete girerlerdi. Ve aksi de hesap vererek ateşe girecektir. Hasenâtı fazla ise azap görmeden cennete girecektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***O gün kimin tartılan ameli fazla gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur*** (Kâri'a, 101/6-7). Seyyiâtı fazla olursa günahları kadar azap çeker. Sonra, îmân etmişse ateşten çıkarılır ve cennete dâhil olur. Şekâvet ve saâdetten murat hasenât ve seyyiâtın ma'nâsıdır. Bunlardan biri diğerine değiştirilebilir. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***saîd şakî olur, şakî saîd olur.*** Hasenâtı galebe ettiğinde saîd olur. Seyyiât galebe ederse şakî olur. Tevbe edip sâlih amel işlediğinde

ḫāṣṣeti fe-tevbetu'l-ᶜāmmeti en yerciᶜa (8) *mine'l-maᶜṣiyyeti ila'ṭ-ṭāᶜati ve mine'ẕ-ẕemīmeti ile'l-ḥamīdeti ve tevbetu'l-ḫāṣṣeti rucūᶜu'l-muḳarrabīne* (9) *baᶜde ḥuṣūlin hāẕihi't-tevbeh mine'l-ḥasenāti ile'l-maᶜārifi ve mine'd-derecāti* (10) *ile'l-ḳurbeti ve mine'l-leẕẕāti'n-nefsāniyyeh ile'l-leẕẕāti'r-rūḥāniyyeh* (11) *ve huve terku mā-sivallāh ve'l-unse bihi ve'n-naẓara ileyhi bi-ᶜayni'l-yaḳīni* (12) *ve kesbu'l-vucūdi ẕenbun kemā ḳīle vucūduke ẕenbun lā-yuḳāsu bihi ẕenbun āḫer* (13) *kemā yuḳālu ḥasenātu'l-ebrāri seyyiᵓātu'l-muḳarrebīne ve li-ẕālike kāne'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām* (14) *yesteġfiru kulle yevmin miᵓete merretin kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***vesteġfir li-ẕenbike*** (15) *ey li-ẕenbi vucūdike ḳāle ᶜUmer raḍıyallāhu ᶜanhu raᵓā ḳalbī Rabbī ve'l-ḳalbu mirᵓātu* (16) *ᶜaksi cemālillāhi ḳāle'l-Mirṣād*

Şiᶜr

Dil āyine-i cemāl-i şāhenşāh est

V'īn her dū cihān ġalāf ān āyine est[833]

şekâveti saâdete döner. Ama şekâvet ve saâdet ezelden mukadderdir ve sâbittir. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Saîd, annesinin karnında saîddir; şakî, annesinin karnında şakîdir.*** Bundan kimseye bahsedilmez. Kaderin sırlarındandır. Kaderin sırrıdır, kimseye hüccet için izin verilmez. Tefsîr-i Buhârî sâhibinin dediği gibi: Sırlardan bilinen birçok sır vardır ama söylenmez, kaderin sırrı gibi. İblis işlerini kaderin sırrından aktardığı için lânetlendi. Âdem aleyhi's-selâm isyânını nefsine izâfe etti ve kurtuldu ve merhamete erdi. Rivâyetlerde bazı âriflerin Rabb'lerine böyle münâcât eder ve derler ki *İlâhi, sen kader ettin, sen irâde ettin, nefsimde masiyeti sen yarattın.* Gaybdan şöyle cevap verildi: *Ey kulum, bu tevhîdin şartıdır. Kulluğun şartı nedir?* Dönüp şöyle dedi: *Ben hata yaparım, ben günah işlerim, ben nefsime zulmederim.* Şöyle dendi: *Ben örterim, ben affederim ve ben merhamet ederim.* Güzel te'vîlâtla yorum yaptı. Hadîsteki *anne*den murât beşeriyyetten doğan anâsırın toplamıdır. Toprak ve su saâdete mazhardır. Çünkü onlar hayat verir ve ilim, imân ve kalpte tevâzu yetiştirirler. Ama ateş ve hava bunların aksidir. Bu ikisi yakar ve öldürür. Ve Sübhan, bütün bu zıtlıkları bir cisimde toplamıştır. Saâdetin alâmeti beştir: kalp yumuşaklığı, çok ağlamak, dünyadan zühd, kısa emel ve hayânın çokluğu. Şekâvetin alâmeti beştir: kalp katılığı, gözün donukluğu, dünyaya rağbet, uzun emel ve hayâ azlığı. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Saîdin alâmeti dörttür: emânette âdildir, sözüne vefâlıdır, konuştuğunda doğru söyler, kacga ettiğinde küfretmez. Şakînin alâmeti dörttür: emânete ihânet eder, sözünde durmaz, konuştuğunda yalan söyler, kavga ettiğinde insanlara küfreder. Onlara af yoktur.*** Bil ki şekâvetin saâdete dönmesi veya aksi terbiye ile olur. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Bütün doğanlar İslâm fıtratı üzerine doğar. Fakat anne-babaları onları yahudileştirir, hristiyanlaştırır, mecusileştirir.*** Hadîs şuna delildir: Her insanın içinde şekâvet ve saâdet kâbiliyeti vardır. Bu adam sadece saîddir demeğe izin yoktur. Ama hasenâtı seyyiâtına galebe ederse saîddir diyebilirsin. Keza tersi de geçerlidir. Bunun dışında söylenirse bu dalâlettir. Çünkü sadece insanların inanışlarına göre amel ve tevbe olmadan cennete girecekler, günahları olmadan da ateşe girecekler demek delillere zıttır. Çünkü Allah, cenneti sâlihlere; ateşi ise günah, şirk ve küfr ehline vaadetmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Kim salih bir amel işlerse kendi lehine işlemiş olur...*** (Câsiye, 45/15). Ve şöyle buyurmuştur: ***Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün asla zulüm yoktur...*** (Mü'min, 40/17). Ve Şöyle buyurmuştur: ***... kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız Allah katında onu bulursunuz...*** (Bakara, 2/110). Ve şöyle buyurmuştur: ***Ancak tevbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir...*** (Furkân, 25/70)."

[833] "Mirsad şöyle demiştir: *Gönül, şahların şahının cemalinin aynasıdır ve her iki cihan onun kılıfıdır.*"

Ve hāẕihi'l-muşāhedetu lā-taḥşelu (18) *illā bi-telḳīni Şeyḫin vāṣilin maḳbūlin mine's-sābiḳīne kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***aşḥābī*** (19) ***ke'n-nucūmi bi-eyyihim iḳtedeytum ihtedeytum*** *s̲umme redda'n-nāḳıṣīne bi-emrillāhi Teᶜālā ve vāṣıṭati* (20) *Nebiyyihi Muḥammedun ᶜaleyhi's-selām li-tukemmile baᶜże'n-nāḳıṣīne bi-emrillāhi fe-innel'-evliyāᵓe* (21) *li'l-ḫavāṣi murselun le'l-ᶜavāmu ferḳan beyne'n-nebiyyi ve'l-veliyyi ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (22) *yurselu ile'l-ᶜavāmi ve'l-ḫavāṣi cemīᶜan musteḳillen ve'l-veliyyu murşidu yurselu li'l-ḫavāṣi* (23) *ġayri mustaḳillin fe-innehu lā-yeseᶜuhu illā mutābaᶜatu'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām ḥattā lev-iddeᶜa'l-istiḳlāle* (24) *yekfuru ve innemā şebbehe'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām ᶜulemāᵓe ummetī keenbiyāᵓi* (25) *ben-i İsrāᵓīl li-ennehum kānu mutābaᶜīne bi-şerīᶜati'l-murseli ve huve Mūsā ᶜaleyhi's-selāmu* **[117a]** (1) *lakin kānu yuceddidūnehā ve yuᵓekkidūne eḥkāmehā min-ġayri ityānin bi-şerīᶜatin uḫra* (2) *fe-keẕā ᶜulemāᵓu hāẕihi'l-ummeti mine'l-evliyāᵓi yurselūne li-tecdīdi'l-emri ve'n-nehyi ve istiḥkāmi'l-ᶜameli* (3) *ᶜale't-teᵓkīdi'l-ebleġi ve taṣfiyyetu aṣli'ş-şerīᶜati ve huve'l-ḳalbu mevżiᶜu'l-maᶜrifeti* (4) *ve hum yuḫbirūne bi-ᶜilmi'n-Nebiyyi ke-aṣḥābi'ṣ-ṣuffeti fe'l-veliyyu ḥāṣilu'l-vilāyeti* (5) *el-Muḥammediyyeti elletī hiye cizᵓun nubuvvetihi ve bāṭinehā emānetun ᶜindehu ve leyse'l-murādu minhum men* (6) *yertesimu bi-ẓāhiri'l-ᶜilmi li-ennehu ve in kāne min-vera s̲eti'n-nubuvveti lakin min-ḳabīli* (7) *z̲i'l-erḥāmi fe'l-vāris̲u'l-kāmilu men yekūnu bi-menzileti'l-ibni min-eḳrabi'l-ᶜaṣabāti* (8) *fe'l-veledu sirru ebīhi ẓāhiren ve bāṭinen ve li-z̲ālike ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* (9) ***enne mine'l-ᶜilmi kheyᵓeti'l-meknūni*** *ey sirru'l-ḫafiyyi ke-heyᵓeti'l-durri'l-meknūn fi'ṣ-ṣadef* (10) ***lā-yeᶜlemuhā ille'l-ᶜulemāᵓu billāhi fe-iẕā naṭeḳū bihi enkerehu ehlu'l-ᶜizzeti*** (11) *ve huve's-sirru'lleẕī istuvdiᶜa fī-kalbi'n-Nebiyyei aleyhi's-selām Leylete'l-Miᶜrāci fī-abṭanī* (12) *buṭūni's̲-s̲elās̲īn ve hiye sāᵓiletu Leyleti'l-Miᶜrāc lem-yesᶜa leha efşāhā li'l-ᶜāmmeti ve lem-* (13) *yeġşāhā ᶜalā-eḥādin mine'l-ᶜāmmeti sivā aṣḥābi'l-muḳarrabīne ṣifetu ve bereketu z̲ālike's-sirru* (14) *ḳıyāmu'ş-şerīᶜati ilā-yevmi'l-ḳıyāmi bi'l-ᶜilmi'l-bāṭini yahdī ilā-z̲ālike's-sirri ve kullu'l-ᶜulūmi* (15) *ve'l-meᶜārifi ḳişru z̲ālike's-sirri ve emmā ᶜulemāᵓu'ẓ-ẓāhireti fe-vārīs̲ihi baᶜżuhum* (16) *bi-menzileti ṣāḥibi'l-farżi ve baᶜżuhum bi-menzileti z̲evi'l-erḥāmi muvekkelūne ᶜalā-ḳuşūri'l-ᶜilmi* (17) *bi'd-daᶜveti ilā-sebīlillāhi bi'l-mevᶜiẓeti'l-ḥaseneti ve'l-meşāyiḫu's-sunniyyeti* (18) *el-mutesilsileti silsiletuhum ilā-ᶜAliyyin kerremallāhu vecheh muvekkelūne bi-maġze'l-ᶜilmi bi'd-daᶜveti* (19) *ilallāhi Teᶜālā bi'l-ḥaseneti ḳālellāhu Teᶜālā* ***udᶜu ilā-sebīli rabbike bi'l-ḥikmeti ve'l-mevᶜiẓeti'l-ḥaseneti*** (20) ***ve cādilhum***

bi'l-letī hiye aḥsen *ve ḳavluhum fi'l-aṣli vāḥidun ve fi'l-ferᶜi* (21) *muḫtelifun ve hāẕihi'l-meᶜāni'ṣ-ṣelāṣeti fi'l-āyeh kāne mecmūᶜuhu fī-ẕāti'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selāmu* (22) *felem yuṭliḳ baᶜdehu eḥadun cumleh fe-ḳussime ṣelāṣetu eḳsāmi el-evvelū ve huve lubbuhā* (23) *eᶜṭa'l-meşāyiḫe kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve men yuᵓte'l-ḥikmete feḳad ūtiye ḫayren keṣiren*** (24) *ve'l-ḳismu'ṣ-ṣānī ẕālike'l-lubbu ve ḥāfiẓuhu aᶜta'l-ᶜulemāᵓe'ẓ-ẓāhiriyyeh ve huve'l-mevᶜizetu'l-ḥasenetu* (25) *ve'l-emru bi'l-maᶜrūfi ve'n-nehyi ᶜani'l-munkeri ve'l-ḳismu'ṣ-ṣāliṣ ve huve ḳişru'l-ḳişri* **[117b]** (1) *el-umeraᵓu ve hiye'l-ᶜadlu ve's-siyāseh el-muşāru ileyha bi-ḳavlihi ve cādilhum fe-innehum* (2) *meẓāhiru'l-ḳahri ve sebebu'n-niẓāmi ke'l-kişri'l-aḫżeri mine'l-cevzi ve maḳāmu'l-ᶜulemāᵓi* (3) *maḳāmun el-ḳişri'l-aḥmeri'ş-şedīd ve maḳāmi'l-fuḳarāᵓi mine'l-mutaṣavvufīne'l-ᶜārifīne* (4) *huve'l-maġze'l-maḳṣūd min-ḥalḳi'ş-şeceri ve li-ẕālike ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***ᶜaleykum*** (5) ***bi-mucāleseti'l-ᶜulemāᵓ ve's-simāᵓi kelāmi'l-ḥukemāᵓ*** *fe-innellāhe yuḥyi'l-ḳalbe'l-meyyite bi-māᵓi'l-maṭari* (6) *ve ḳāle ᶜaleyhi's-selām kelimetun ṭayyibetun el-ḥikmetu ḍālletu'l-muᵓmin men eḫaẕehā* (7) *ḥayṣu vecedehā ve'l-kelimetu'l-letī fī-efvāhi'l-ᶜavām unzilet mine'l-levḥi'l-maḥfūẓ* (8) *ve huve ᶜālemi'l-ceberūt ve'l-kelimetu'l-letī fī-efvāhi'r-ricāli'l-vāṣilīne mine'l-levḥi'l-ekberi* (9) *bi-lisāni'l-ḳudsi bilā-vāṣiṭetin fī-ᶜalemi'l-ḳurbeti fe-kullu şeyᵓin yerciᶜu ilā-aṣlihi* (10) *ve ṭalebu ehlu't-telḳīni farżun li-ḥayāti'l-ḳalbi's-selīm keḳavlihi Teᶜālā* ***yevme lā-yenfeᶜu mālun ve lā-benūnu illā men etallāhe bi-ḳalbin selīm*** *vallāhu aᶜlem bi'ṣ-ṣavāb*[834]

---

[834] "Ve tevbe iki türdür: avamın tevbesi ve havasın tevbesi. Avamın tevbesi mâsiyetten ibâdete, kötü ahlâktan güzel ahlâka dönmektir. Havasın tevbesi, bu tevbeyi elde ederek mukarrabîne dönmektir. Hasenâttan ma'rifete, derecelerden kurbete, nefsânî lezzetlerden rûhânî lezzetlere dönmektir. Ve bu, Allah dışında her şeyi terk etmektir. Ve O'nunla dostluk kurmaktır. Ayne'l-yakîn ile bakmaktır. Varlık kazanmak günahtır. Şöyle dendiği gibi: Varlığın başka bir günahla karşılaştırılamayacak kadar büyük bir günahtır. Şöyle dendiği gibi; Ebrârın hasenâtı, mukarrebînin günahlarıdır. Ve bunun için Nebî aleyhi's-selâm günde yüz kez tevbe ederdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***...kendi günahların için bağışlanma dile...***" (Muhammed, 47/19), yani varlığının günahına. Ömer radiyallâhu anh şöyle buyurmuştur: *Kalbim Rabb'imi gördü ve kalp Allah'ın cemâlinin yansıdığı aynadır.* Mirsad şöyle demiştir: *Gönül, şahların şahının cemalinin aynasıdır ve her iki cihan onun kılıfıdır.*" Ve bu müşâhede sabıkînden olan, vâsıl olan makbûl bir şeyhin telkini olmadan elde edilemez. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtulursunuz***. Sonra nâkıs olanlara Allah Teâlânın emri ve Muhammed aleyhi's-selâmın vâsıtasıyla, onları kemâle erdirmek için Allah'ın emriyle döndüler. Çünkü havaslar için evliyâlar gönderilir, avam için değil. Nebî ve velî arasındaki fark budur. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: Nebî, avam ve havasın hepsine gönderilir. Velî sadece havasa gönderilir. O, peygambere tâbi olmaktan başka bir şey yapmayacak. Müstakil olduğunu iddia ederse küfre düşer. Ama Nebî aleyhi's-selâm ümmetinin ulemâsını İsrâiloğulları'nın nebîlerine benzetir. Çünkü onlar, gönderilmiş olanın şerîatine tâbidirler. Ve o, Mûsâ aleyhi's-selâmdır. O'nun hükmünü güçlendirir ve yeniler. Başka bir şerîat getirmezler. Bu ümmetin ulemâsı, emri ve yasağı yenilemek, ameli en beliğ şekilde güçlendirmek, şerîatin aslını saflaştırmak için gönderilmiş evliyâdandır. Ve o, ma'rifetin mekanı olan kalptir. Ve onlar, Nebî'nin ilmiyle haber

(28) Meşnevī

Her ki ū ez-hem-zebānī şud cudā

Bī-zebān şud gerçi dāred ṣad nevā

(12) Eger dem-sāz-ı hem-rāzımuñ aġzına muḳārin olaydım ney gibi nefāḫāt-ı ᶜışḳ taḳrīr ḳılaydım. Lākin ᶜadem-i (13) muḳārenet-i yār, ᶜadem-i güftāre sebebdür. Her şol kimse ki hem-zebāndan cüdā oldı egerçi (14) yüz ṣadā ṭutarsa daḫı bī-zebān ḳaldı. *Kemā ḳālehu kullu ṭayrin yeṭīru maᶜa-şeklihi ve kullu ināᵓin* (15) *yetereşşeḥu bimā fīhi*[835]

Beyt

Feᶜtebere'l-arże bi-esmāᵓihā

Feᶜtebere'ṣ-ṣāḥibe bi'ṣ-ṣāḥibi

(17) Yaᶜnī şol rūh-ı mükerrem ki ᶜālem-i ḳurbdan münferid olup ve üns ü muḥabbetden daḫı (18) münseliḫ olmaġla ᶜālem-i ervāḥda bā-zebān ve ᶜālem-i nāsūtda bī-zebān olan (19) bir ẕāt-ı mufaḫḫamuñ lebine muḳārin olaydum, teff gibi sīne dögüp hem ney gibi

---

verirler, ashâb-ı suffâ gibi. Velî, Muhammedî velâyeti hâsıl eder, o nübüvvetin parçasıdır. Onarın bâtınaları O'nun indinde emânettir. Bundan murat, ilmiyle gösteriş yapmak değildir. Çünkü o, nübüvvet vârisi oldu ama akrabalık yönüyle değil. Kâmil vâris, evdeki en yakın akrabadır. Çocuk, zâhiren ve bâtınen babanın sırrıdır. Bunun için Peygamber Efendimiz şöyle demiştir: ***Bir kısım ilim vardır ki gizlidir.*** Yani sır, sadefin içindeki inci gibi gizlidir. ***Allâh'ı tanıyanlardan başkası onları bilmez. Onlar bu ilmi konuştukları zaman izzet ehli onu inkar eder.*** Mi'rac Gecesi otuz batnın içindeki bâtın Nebî aleyhi's-selâmın kalbine verildi. Mi'rac Gecesi sır ona ifşâ edildi. Bu sır ammeden gizlendi. Sadece asâb-ı mukarrabîne bu sırların sıfat bereketini ifşâ etti. Şerîatin kıyâmı, kıyâmet gününe kadar bu sırrın ihyâ ettiği bâtını ilim iledir. Bütün ilimler ve meârif bu sırrın kabuğudur. Ama ulemâ-yı zâhir varisleridir. Bazıları fart sâhibi olmakla, bazıları erham sahibi olma yönüyle bu ilmin kabuğuna müvekkeldir. İnsanları güzele, Allah için, davet ederler. Sünnî meşâyihler, silisile yoluyla Ali radıyallahu anha kadar gider. Muvekkelûn, ilmin özüyle, Allah'a ve hasenâta davet edmeleriyle buraya bağlanır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***(Ey Muhammed) Rabbinin yoluna, hikmetle güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et...***(Nahl, 16/125). Sözü aslında birdir ve kolları muhteliftir. Bu âyetteki üç ma'nâ Nebî aleyhi's-selâmın zâtında toplanmıştır. Bu sırdan kimseye bir cümle söylemedi. Kısımlar üçtür. Birincisi meşâyihe verilen şu özdür ki Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***... kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir...*** (Bakara, 2/269). İkinci kısım öz ve kabuğudur. Ulemâ-yı zâhire verilmişir. O, hâsenâtı ve emirlere uyup yasaklardan kaçınmayı nasîhat etmektir. Üçüncü kısım kabuğun kabuğudur. Onlar umerâdır, siyâsî ve adlî yöneticilerdir. Bunlar sözleriyle işâret ve mücâdele ederler. Bunlar kahrın da nizâmın da sebebidir. Tıpkı cevizin dışındaki yeşil kabuk gibi. Ulemânın makamı cevizin dışındaki sert, kırmızı kabuk gibidir. Ârif mutasavvıflardan fukarânın makâmı o özdür ki ondan ağaç çıkar. Bunun için Peygamber Efendimiz şöyle demiştir: ***Size gerekli olan şey alimlerle oturmak ve hikmetlileri dinlemektir.*** Ve Allah Teâlâ ölü kalpleri yağmur suyuyla diriltir. Peygamber Efendimiz şöyle güzel bir kelime buyurmuştur: ***Hikmet mü'minin yitiğidir, bulduğu yerde onu alır.*** Avamın ağzındadaki kelimeler levh-i mahfûzdan inmiştir. Ve o âlem-i ceberûttur. Ricâl-i vâsilînin ağzındaki kelime levh-i ekberdendir. Âlem-i kurbetten, kudsî lisânla, vâsıtasız olaraktır. Ve her şey aslına dönecektir. Kalb-i selîmin hayatı için ehl-i telkini talep etmek zorunludur. Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi: ***O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar. Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka*** (Şu'arâ, 26/88-89). Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."

[835] "O'nun dediği gibi: *Her kuş kendi cinsiyle uçar ve bir kabın içinde ne varsa dışına o sızar.*"

iñil iñil (20) iñleyüp esrār-ı ᶜışḳı şerḥ ü taḳrīr eylerdüm. Ammā çi fāᵊīde, öyle bir yāre muḳārin (21) olmadım ki enīs ü celīs ḥālinden bilüp baña yār-ı ṣādıḳ ola, dimekdür.

(22) Eger suᵊāl olunursa ki, enīs kimlerdür ve celīs nedür? El-cevāb: Bu ḥādīṯ-i (23) ḳudsī ile ṯābitdür ki, *ḳālellāhu Teᶜālā fī-ḥadīṯi'l-kudsī* ***enā celīsu men ẕekeranī*** (24) ***ve enīsu men isteᵊnesenī.*** Yaᶜnī ben, beni ẕikr eyleyen ᶜibādumuñ celīsiyüm ve benüm ile (25) üns eyleyen bendelerimüñ enīsiyüm. Baᶜżı ehl-i maᶜrifet *el-unsu billāhi el-unsu* **[118a]** (1) *bi-ẕikrillāh*[836] dimişlerdür baᶜżīları daḫı *el-unsu billāhi en yuᶜriż el-ᶜabdu ᶜan-kulli* (2) *şeyᵊin sevā illā ᶜan-ehlillāhi* dimişlerdür. Aṣl-ı *unsubillāh* oldur ki, sālikden (3) hiç bir ḥālle münfekk olmaya. Baᶜżı kimse bir ḥālle üns eyler ya ẕikrillāh ile (4) veya şükullāh ve taḫayyül eyler ki bu ünsbillāh ola. Ammā ḥālbuki ol ḥālle (5) enīsdür, yoḫsa ünsbillāh degüldür. Zīrā enīs-i Ḥāḳ olanuñ ünsi her (6) ḥālde ṯābitdür, men baᶜde zāᵊil olmaz. Nitekim Şeyḫ ḥażretleri, *şāhiden ᶜalā-hāẕe'l-maḳāl,*[837] (7) Fütūḥāt'da buyururlar, *ve li'l-unsi billāhi ᶜalāmetun ᶜinde ṣāḥibihi fe-innehu* (8) *mevżiᶜu ḫalṭin fīhi keṯīren min-ehli'ṭ-ṭārīḳi fe-yecidūne unsen fī-ḥāli mā-yekūnu* (9) *fe-yeteḥayyelu enne ẕālike unsun billāhi fe-iẕā feḳade ẕālike'l-ḥāl feḳade'l-unse billāhi fe-ᶜindenā* (10) *ve ᶜinde'l-cemāᶜati kāne unsuhu bi-ẕālike'l-ḥāl lā billāhi li-enne'l-unse billāhi iẕā vaḳaᶜa* (11) *lem-yezel mevcūden ᶜindehu fī-kulli ḥālin ve li-ẕālike yeḳūlu'l-ḳavmu men unise billāhi (*12*) fi'l-ḫalveti ve feḳade ẕālike'l-unsi fi'l-meleᵊi fe-unsuhu kāne bi'l-ḫalveti lā-billāhi Teᶜālā.* (13) Yaᶜnī Allāh'a ünsüñ ᶜalāmeti vardur ṣāḥibi ḳa[tı]nda. Zīrā bu üns bir maḳamdur ki (14) ehl-i ṭarīḳden çoḳ kimse bunda ḫalṭ eylemişdür ve üns billāhla üns bi'l-ḥāli (15) temyīz ḳılamamışlardur. Pes bunlardan baᶜżısı ḥāllerden bir ḥālde (16) üns bu[l]ur ki ol ḥālüñ üzerine olur. Pes taḫayyül eyler ki ol üns billāh (17) ola. Pes ol ḥāl mefḳūd olsa ol üns billāh ẓann eyledigi daḫı (18) mefḳūd olur. Pes bizüm ᶜindümüzde ve cemāᶜat-ı ehlullāh ḳatında ol kimsenüñ (19) üns[i] ol ḥālle olur, Cenāb-ı Ḥaḳ'la olmaz.

Üns bir kimseye vāḳiᶜ (20) olsa her ne ḥālde ise anuñ ᶜindinde mevcūd olur. Bu ḳavm dirler ki, (21) Cenāb-ı Ḥaḳ'la ḫalvetde üns eylese ve ol üns keṯretde andan mefḳūd olsa (22) anuñ ünsi ḫalvetle olur, Cenāb-ı Ḥaḳ'la olmaz. Celāl ve cemāl her ne yüzden (23)

836 "Allah'la ünsiyyet kurmak, Allah'ı zikretmekle olur."
837 "Bu konuda"

olursa anuñla ünsden ayrılmaz. Baᶜdeẕā rūḥuñ vaṭan-ı aṣliyyesinden (24) müfāraḳatı şöyledür ki, ḥikmet-i bāliġa iḳtiżāsıyla rūḥ maḥallinden cüdā olduḳda (25) her birin ecsāmına oluşdurmaġa irādeti taᶜalluḳ itdikde, ḫᵛāh ve nā-ḫᵛāh, evc-i **[118b]** (1) bālādan ḥayṣ-i ednāya seyr-i nüzūliyle sefere āġāz idüp,

Beyt

Āh ki ān ṭūṭī-yi cān bī-şekeristān çi kuned

Vah ki īn bulbul-i dil bī-gul u bustān çi kuned[838]

diyü feryād-kunān-ı efġān-zenān işbu hejde hezār yaᶜnī (4) on sekiz biñ ᶜavālem-i bisyār merāḥilinde ḳonup rūḥ-ı mecrūḥ (5) şürūᶜ itdikde gördi ki, her menzilde bir rūḥānī ḫilᶜatin ṣoyup (6) anuñ bedeli bir ẓulumātı biᵓse'l-bedel lībās-ı pelās giydürürler. Pes rūḥ-ı (7) pür-ḳurūh civār-ı Ḥaḳ'dan henüz müfāraḳat ġamın defᶜ itmedin her menzilde (8) bir güne nehib ü ġārete ve bir dürlü ẕillet ve ḫasārete mübtelā oldığın (9) müşāhede ḳıldıḳda rūḥ-ı belā-keş bu mażmūnı vird-i zebān ider idi: (10)

Beyt

Menzil-i evvelde çün geldi belādan böyle ḳāl

Bilmek olur āḫeri biᵓse'l-belā biᵓse'l-meᵓal[839]

İşbu üslūb üzre on sekiz biñ ᶜālemden (12) on yedi biñ ṭoḳuz yüz ṭoḳsan ṭoḳuz menāzili ḳatᶜ idüp āḫer menzil ki, (13) ᶜālem-i ecsāmdur, aña vāṣıl oldı. Bi'l-āḫere işbu ḳafes-i müseddes-i tīreye (14) duḫūliyle teklīf olundıḳda rūḥ-i zebūn-ı āvāre ve mübtelā-yı dām-ı bī-çāre (15) işbu ḳālıb ẓulumātınuñ ẓāhir ü baṭınına naẓar ṣaldı. Gördi ki bir ġārdur (16) vaḥşet şānı ve bir dārdur heleket-nişāndur. Pes duḫūlından nefret (17) itdikde *udḫulī kerhen ve uḫrucī kerhen*[840] dinildi.

Eger sāᵓil suᵓāl iderse (18) ki, ervāḥ ol ᶜālemden bunda gelmeye ḥikmet ne ola, ol ᶜālemde ḳalsa (19) olmaz mıydı? Ve s̱āniyen bunda muḳteżā-yı ḥikmet oldığı taḳdīrce her menzīlde (20) bir rūḥānī libāsın ḫalᶜ idüp anuñ bedeli ẓulūmātı ilbāsınuñ sebebi nedür? (21) El-cevāb: Allāhu aᶜlem, ᶜālem-i ᶜulvīden işbu ᶜālem-i süflī-yi ẓulmāniyye on sekiz biñ (22) ᶜālemi menzil-be-menzil seyr iderek ᶜālem-i cisme gelmenüñ ḥikmeti budur ki, rūḥuñ ol (23) ᶜālemde kemālātı heb mevhibī idi, kesbī degül idi. Ve ol ᶜālemi

838 "Ah ki can papağanı şekeristan olmadan ne yapar; vah ki gönül bülbülü gül ve bostan olmadan ne yapar?"
839 "Ne kötü bir bela, ne kötü bir meal"
840 "Zorla girin, zorla çıkın."

zaḥmetsüz (24) rāygān bulmaġla ḳadrin bilmezdi. Pes Ḥażret-i Ḥakīm cellet ḥikmetehu murad-ı ᶜaliyyesi (25) taᶜalluḳ eyledi ki bir zamān ᶜālem-i hicre ṣala, ᶜālem-i vaṣluñ ḳadrin bile. *Kemā ḳīle* **[119a]** (1) *bi-ḳadri ᶜanāᵓi'l-hecri yudreku ṣafāᵓu'l-vaṣli*[841] Tā ki binā-yı muḥabbet üstüvār olup (2) bu on sekiz biñ ᶜālemüñ her birinüñ ḥāline ve ḫavāṣına vāḳıf olup (3) istiᶜdādına göre her birinden bir ḫaṣlet alup cāmiᶜu'l-ᶜavālem ola. (4) Ve mevcūdāt maẓhar-ı ism-i cāmiᶜ olmaġla Mıṣr-ı cāmiᶜ nāmıyla añıla. Nitekim ervāḥ-ı (5) enbiyāᵓ ᶜaleyhimü's-selām ve kümmel-i aṣfiyā ḳuddiset esrārahum ᶜālem-i ecsāma geldiklerinde (6) on sekiz biñ ᶜālemüñ ḫıṣāl-ı ḥasenesinden çāşnī gösterüp ve aḥvāl-ı (7) seniyyesinden nümūne virüp hādī vü mehdī oldılar. *Ve baᶜde muddetin maᶜlūmetin* (8) *fī-ᶜilmillāhi* ***yā eyyetuhe'n-nefsu'l-muṭmaᵓinetu irciᶜī ilā-rabbike raḍıyeten merḍiyyeh***[842] teşrīf (9) ve tehniyyesiyle āşiyān-ı ḳadīme nüzūl itdikde envār-ı müktesebeden ticāret-i (10) ᶜaẓīme ve erbāḥ-ı cesīme birle basṭ-ı ḳurbında yer gösterüp bu defᶜā bilā-vāsıṭa (11) şühūd-ı Cemāl-i Bī-çüne ḳābil ve lāyıḳ olup ᶜālem-i beḳā-yı bī-ᶜinānuñ ẕevḳ [ü] (12) ṣafāsı bile *Allāhumme erzuḳnā.*[843] Fe-emmā şol ervāḥa ki ᶜālem-i ecsāma seyr-i (13) nüzūliyle emr olunduḳda her menzilde bir rūḥānī libāsın terk itdikden ġayrı (14) işbu ḳumār-ḫāne-i ᶜālem-i cismāniyyede İblīs-i ġaddār-ı telbīse luᶜb-ı ḳumāra bār ḳoşup (15) ve bu sīretde aḫẕ itdigi kem ḫaṣletden nişān göstermekle sermāye-i mevhibesin (16) laᶜīne ḳapdırup, ıyāẕen billāh, libās-ı iflāsla serseri gezerken nā-gāh (17) ***elleẕīne teteveffāhumu'l-melāᵓiketu ẓālimī enfusihim***[844] ḥāleti ẓuhūr idicek. Nitekim ervāḥ-ı (18) kefere ve fecere ve ẓaleme böyledür. Ervāḥ-ı ḫabīṯelerin ebdān-ı mülevveṯlerinden zebānīler (19) tefrīḳ idüp yine rücūᶜla emr olunduḳda ṣıfāt-ı reddiyyeden eṯḳāl-i (20) seyyiᵓe-i müktesebeleri ṣuᶜūda māniᶜ olup ***kellā inne kitābe'l-fuccāri le fī-siccīn***[845] (21) ḥükmünce bi'ż-żarūrī iḳtiżā-yı ṭabīᶜatle derekāt-ı esfele sāfilīne sāḳıṭ olup (22) buᶜd-ı ebed ve ṭard-ı sermedede ḳalalar, el-ıyāẕen billāh. Çünki ᶜālem-i ervāḥda (23) ḳalmayup bu ᶜāleme ᶜazīmet ḥikmeti maᶜlūm olındıysa on sekiz biñ menāzilden (24) her merḥalede bir nūrānī libāsın döküp gelmenüñ ḥikmeti budur ki, ervāḥ civār-ı Ḥaḳ'da (25) iken şol ḳadar nūrāniyyet ve behāsı vardur ki eger olsa ḥāletle bu ḳāleb-i **[119b]** (1) tīre girmelü olsa

841 "Şöyle denildiği gibi: Ayrılığın acısı kadar kavuşmanın sefasını idrak eder."
842 "Ve Allah'ın ilminde olan bir süre sonra, *Ey mutmain, sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!*" (Fecr, 89/27-28)
843 "Allah'ım, bizleri rızıklandır."
844 "Kendilerine zulmetmekteler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler..." (Nisâ, 4/97)
845 "Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak "Siccîn"dedir." (Mutaffifin, 83/7)

işbu ḳafes-i müseddes ṭāḳat getürmeyüp muḥteriḳ olaydı. (2) *Fe-subḥāne men lā-yaᶜrifu kunha ḥikmetihi illā hū*[846] Çünki emr-i mübrem ile bu heykel-i kālebde (3) girmek lāzım geldi.

[Beyt]

İṭāᶜatuhu farżun talaṭṭufun ev cefā

Ve şurbuhu ᶜaẕbun mukedderen ev ṣafā[847]

diyü çār u nā-çar işbu ġār-ı maḥall-i feyhād ve künc-i vaḥşet-ābāda (5) duḫūl itdi. Ve gördi bir ḳaṣrdur ki ṭavāᵓif-i muḫtelife ile ṭolu ve esbāb-ı (6) şerr ü şūrdan memlū. Lisānından idrāk iden yok ki dilleşe ve ḥālinden bilüp (7) yoḳ ki derdleşe. İşte Ḥażret-i Mürşid'üñ kelām-ı kimyāgerleri bu maḳāma (8) ne ḫūb münāsib geldi ki

[Beyt]

Her ki ū ān hem-zebānī şud cudā

Bī-zebān şud gerçi dāred ṣad nevā[848]

ḥasb-i ḥāli olmaġın bi'ż-żarūrī ḫāmuşı (10) olup gördi ki her köşeden gūşına iḫbār-ı vaḥşet gelmede ve her ṭarafdan (11) āṣār-ı mażarrat görünmede. Bir ṭāᵓifeye nefs-i emmāre serdār olup emr-i Ḥaḳḳ'a (12) serfürū itmez ve beşeriyyet gürūhına hevā olup nuṣḥ u pend diñlemez. Burada (13) ᶜaḳl-ı meẕbūb daḫı egerçi hevālarına tābiᶜ degül lākin aralarında zebūn olup (14) her kim ġālib olsa aña ḫıdmet itmek semtinde esīrvār gezer. Pes (15) bu ebyātuñ meᵓāli ḥasb-i mā-fi'l-bāl olup,

Beyt

Meskenim gülşen iken külḫān-ı pürnār oldı

Bāb-ı mihnet açılup rāḥatum āzār oldı

Ḳurretu'l-ᶜayn iken anda baña her manẓūrım

Şimdi her ḳanda baḳam gözlerime ḫār oldı

diyü ġarībāne maḥzūn gezerken ᶜaḳl-ı miskīni fi'l-cümle kendüye hemdem (19) ve derdine em sem idüp didi ki ,

---

[846] "Hikmetini kendisinden başka kimsenin bilemeyeceği Zat'ı tesbih ederiz."

[847] "Onun lütfuna ve cefâsına itaat farzdır. Safasını da kederini de içmek tat verir insana." Aynı beyit [86a] (1)'de küçük imla farklarıyla kullanılmıştır.

[848] "Dildeşinden ayrı düşen, yüz türlü nağmesi olsa bile dilsizdir."

Rubāᶜī

Gel ey ᶜaḳl-ı ḥazīn derd ile hemrāz olalum

Ġār-ı ġam içre belā sehmine enbāz olalum

Zāġveş olmayalum deyr-i televvüşde muḳīm

Per-i himmetle uçup saᶜy ile şehbāz olalum

Pes ᶜaḳl-ı (22) esīr de bu ḫitāb-ı müsteṭābdan niṣāb-ı ṣavāb alup rūḥ-ı belā-keşe (23) ḫıdmet itmegi cāna minnet bilüp ṭūl-ı zamān ḫādim-i ḫāṣṣ ve mūnis-i (24) beyne'l-iḫtiṣāṣ oldığından ġayrı her emrinde maḥrem-i rāz ve cāker-i dil-nüvāzı (25) oldığından ṣoñra işbu mıṣr-ı mevrūṯu'l-ışrda sergerdān seyr iderken **[120a]** (1) nā-gāh yolı maḥalle-i dile rāst gelüp gördi. Anda bir ḳaṣr-ı şāhī var ki cüdrānı (2) ser-ā-ser ṭılsım-ı ḥikmet-i İlāhī ve maḫzen-i nuḳūd-ı nā-mütenāhīdür. İşbu ḥiṣār-ı ten, (3) bir derece binā olunmuştur ki sīmden zīncīr ile aṣılmış esrār-nümūndur ve her (4) köşesinde cevāmiᶜ ü mesācid ve ḫānḳāh maḥallü'l-hivārdür. Pes sūr-ı (5) üstüvārından būy-ı āşināyı ṭuyup ve her ṭāḳ-ı revāḳında ebyāt-ı rūşenāyı (6) oḳuyup terennüm itmekle ve ġurbeti sükūn bulduḳda hidāyet-i İlāhiyye-i Bārī (7) ve ᶜināyet-i Rabbāniyye-i hevādarī olup ḳalbine bu ilhām nāzil oldı ki (8) ol Ḥakīm-i Muṭlāḳ ve bi'ẕ-ẕāt mehāmide elyaḳ aᶜnī Ḥażret-i Ḫabīr-i Dānā ve Ḳādir-i (9) Tüvānā işbu çāh-ı esfele sāfilīne inzālden elbette bir ḥikmeti ve bu ġār-ı miḥnette (10) lā-cerem bir ḳavī irādeti vardur, diyü esb-i muḳaddemāt-ı fikre süvār olup (11) be-her köşeye imᶜānla naẓar ṣaldıḳda ḳıyās-ı celīsi bunı müntic oldı ki, bu deyr-i (12) ibtilāda cānsız ṣūrete ḳanāᶜat itmeyüp belki süllem-i şuᶜaba ᶜurūc idüp (13) tā Cenāb-ı Ḥażret-i Cān-Baḫşī'den rūḥ-ı ḳuds ṭaleb itmek lāzım ve mühim ola. (14)

Beyt

Kār-ḫāne-i Ḫudāda āvāre gezmek olmaz

Dermān ṭolu ṭururken bī-çāre gezmek olmaz

(15) diyü müᵉeddā-yı naẓar bu oldı ki çünki seyr-i nüzūlde emr-i (16) tenezzülde olup her menzilde ḫasāret çekdimse şimdi lāzım oldı ki (17) ḳāᶜidinden olmayup seyr-i ṣuᶜūbda ***faḍḍalullāhu'l-mucāhidīne ᶜale'l-ḳāᶜidīn***[849] (18) ḥükmünce mücāhede üzre olam. Şāyed dökdügüm libāslarımı gerü giyüp ***ḥubbu'l-vaṭan*** (19) ***mine'l-īmān*** hevāsıyla aşiyān-ı ezelime vāṣıl olam ve āşināyān-ı ḳadīmle görüşem (20) ve buluşam,

[849] "...Allah, cihad edenleri oturanlardan üstün kılmıştır..." (Nisâ, 4/95)

diyü rūḥ-ı mecrūḥuñ işbu sefer-i saᶜādet-encāmına ṣādıḳāne ᶜazīmetine (21) ve ᶜāṣıḳāne himmet buyurdı. İşte bu kelām-ı iksīrden münfehim oldı ki Ḥażret-i (22) Mevlānā min-kulli'l-vucūh evlānā ḥażretlerinüñ muradı bu evsāf (23) ile mevṣūf bir bende-i ḫāṣ ve nīk-i sert-ḫışālüñ lebine (24) muḳārin olsa idüm. Ney gibi esrār-ı ᶜışḳı ve ḥikmet-i ġāmıżı şerḥ (25) ve taḳrīr eyler idim. Ammā çi fāᵓide ki şimdilik muvaffaḳ olamadum, dimekdür. **[120b]** (1)

(29) Meşnevī
Çunki gul reft u gulistan der-guẕeşt
Ne-şnevī z'an pes zi-bulbul ser-guẕeşt

(3) Yaᶜnī çünki gül zamānı gitdi ve gülistān geçti, andan ṣoñra bülbülden ser-guẕeşt (4) istimāᶜ itmezsiñ. Gül gibi aṣḥāb gitse ve ṭālibān-ı esrār-ı gül guẕeşt itse (5) gülistān-ı raġbet ve bostān-ı muḥabbetleri daḫı geçse bülbülān-ı maᶜrifet ve bāġ-ı (6) ḥaḳīḳātüñ başından geçen aḥvāli gūş itmezsün. Bülbülüñ terennümi vaḳtine (7) merhūndur. Keẕālik mürşidüñ daḫı maᶜārif ü ḥikmet söylemesi gülistān demine (8) mevḳūfdur; yaᶜnī ḥālet-i ḳabżda olmaz ancaḳ ḥālet-i basṭda olur, dimekdür. (9) *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***innellāhe yulḳi'l-ḥikmete ᶜalā-ḳulubi'l-murşidīne bi-ḳaderi*** (10) ***himemi'l-mustemiᶜīne***[850]

Ḥāṣılı bu maḳāmda Celālü'l-millet ve'd-dīn ḥażretleri, (11) mürşidüñ ᶜaṭşā ve dehşet ve ḥayret ve ḳabż ve inbisāṭ ḥāllerine (12) işāret buyurmuşlardur ki ᶜaṭşā ziyāde şevḳüñ ġalebesinden kināyedür. (13) *Kemā ḳāle Şeyḫu'l-İslām el-ᶜaṭşu kināyetun ᶜan-ġalabetin vulūᶜin bi-maḳṣūdin.*[851] *Vulūᶜ* (14) bir şeyᵓe ziyāde ḥarīṣ ve ṭālib olmaġa dirler. *Ve ḳāle'ş-Şeyhu fe-ᶜaṭaşu'l-muḥibbi* (15) *ilā-celvetin mā-dūnehā seḥābun ᶜilletun.* Yaᶜnī muḥibbüñ ᶜaṭşı maḥbūbınuñ tecellīsinedür ki (16) ol tecellīnüñ ᶜindinde baḳiyye-i vücūd-ı muḥibbden seḥāb-ı ᶜillet ve ḥicāb-ı (17) beşeriyyet ola. Pes cilve-i maḥbūb tamām olmaz, ḥattā bi'l-külliyye ᶜillet-i baḳiyye-i vücūd (18) fenā olmayınca. Her bār ki maḥbūb bir güne ḥicābla muḥtecib ola, Muḥibb, ᶜaṭaşyān (19) olmadan ḫālī

[850] "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *Allah, mürşitlerin kalbine, onu dinleyenlerin arzusu miktarında hikmet koyar.*"
[851] "Şeyhü'l-İslâm'ın şöyle dediği gibi: *Atş, fazla şevk ve vülū'n galebesinden kinâyedir.*" Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**, …, s. 415.

olmaz. Ve her bār ki tecellī ḳıla, müstaġraḳ u sekrān olmadan berī (20) olmaz. Her kim bu şarābı nūş ider kendiden geçer, rūz u şeb hevā-yı müşāhede-i (21) cānānda uçar. Ve li-hāẕā evliyā bu tecellī şarābınuñ nūş itmesine müdām terġīb (22) ü taḥrīż iderler. Nitekim bu maḥalle münāsib buyururlar:

[Ebyāt]

Şerābī ḫūr ki cāmeş rūy-i yārest

Piyāle çeşm-i mest-i bāde-ḫ^{v}ārest[852]

Şerābī ḫūr ze-cām-i vech-i Bāḳī

Seḳāhum Rabbehum ūrāst sāḳī[853]

Ṭahūr an mey buved kez lūṯe hastī

Tu-rā pākī dehed der-vaḳt-i mestī[854]

Zehī şerbet zehi leẕẕet **[121a]** (1) *zehī ẕevḳ*

Zehī devlet zehī ḥeyret zehī şevk[855]

Ḥażret-i Şeyḫ Fütūhāt'da (2) buyururlar: *Et-tecellī fī-ṣūreti'l-ḫamri lā-yeḥṣulu fi'd-dunyā illā li'l-umanā^{ɔ}i fe-yeteleẕẕeẕūne* (3) *bihi fī-būṭūnihim ve lā-yeẓheru ^{c}aleyhim ḥukmihi felev veḳa^{c}a't-tecellī fī-ṣūreti'l-ḫamri* (4) *ve ẓahara hāẕe'l-^{c}ilmu fi'l-ḳavmī ve lem-yekun mizācuhum ^{c}alā-mizāc-i ehli'l-cenneti le-eddā* (5) *ẓuhuruhu ilā-fesādin li-ḳuvvet-i sulṭānihi*[856]

Beyt

Ey bī-ḫeber ez-ḫālet-i rindān-ı ḫarābāt

Z'in mey ne-çeşīdī ki şudī sū-yi munācāt

---

[852] "Şişesi, sevgilinin yüzü; kadehi sarhoşun mest gözleri olan şarabı iç."

[853] "Bakî olan Allah'ın cemal kadehinden şarap iç ki, *Rableri onlara içirir,* sâkîsi olsun." Bu beyitte şu âyete atıf vardır: ***Çünkü Allah onlara tertemiz bir şarap içirecek***. (İnsan, 76/21)

[854] "Seni sarhoşluk zamanında varlığın pisliğinden temizleyen mey, temizdir."

[855] "Ne güzel içki, ne güzel lezzet ve ne güzel zevk! Ne güzel devlet, ne güzel hayret ve ne güzel şevk!"

[856] "Sûret-i hamrda tecellî, evliyanın güvenliği için, bu dünyada hâsıl olmaz. Velî olan kimseler bu hamrın lezzetini bâtınlarında yaşarlar. O hamrın tesiri ve hükmü bunların üzerinde zâhir olmaz. Şayet bu hüküm onların üzerinde zahir olacak olsa ve onlar cennet ehli mizaçlı olmayıp bu ilme vâki olmayan bir kavmin içerisindelerse, o zaman büyük fitne çıkar. Zira bazı büyüklerin bu sarhoşluk münâsebetiyle keşf ve esrara vasıl olmaları, istidadı ve kabiliyeti zayıf kimselerce yanlış anlaşılır ve fesada sebebiyet verir."

Z'an bāde ṭaleb kun ki ez-ū Musā ᶜUmrān

Nūşīd çenān bī-ḫeber uftād be-mīḳāt[857]

Tā mest (8) *ez-īn mey ne-şevī ve ān şenāsī*[858] Eger bu tecellī şarābı sālikān istiᶜdādı ve ᶜaḳlı (9) miḳdārı olursa kemāliyle ẕevḳ bulur ve eger ᶜaḳlına ġalebe ḳılursa (10) mebhūt u medhūş olur. *Ed-dehşu behtetun teᵓḫuẕu'l-ᶜabde teġlibu ᶜaḳluhu* (11) *ve ṣabruhu ve ᶜilmuhu* Dehşet ü behtet şol ḥayrete dirler ki baġteten gelür ve ᶜabdi (12) aḫẕ ḳılur ve ᶜaḳlına ġālib olur ve ṣabrın alur ve ᶜilmi var ise ᶜilmi (13) gidüp medhūş olur. Şol cemāl-i Yūsuf'ı gören ḫatunlar gibi ki cemāl-i Yūsuf'ı (14) müşāhede ḳıldıḳlarında medhūş u ḥayrān olup ellerin ḳaṭᶜ eylediler, (15) aṣlā duymadılar. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***fe-lemmā raᵓeynehu ekbernehu ve ḳaṭṭaᶜne eydiyehunne***[859] (16)

Ḥayret ve hemeyān daḫı şol ḥāletdür ki yā müşāhede-i ṣanāyiᶜ ü bedāyiᶜ-i İlāhiyye'den (17) veya ifrāṭ-ı ᶜışḳ u şevḳ-i Rabbāniyye'den sāliküñ ᶜaḳl ü ᶜilmine ġālib olur. (18) Ve ᶜaḳlı tünd ü kelīl ve ᶜilmi bī-dāniş ü ẕelīl ḳılur ve māniᶜ-i fikret ü fıṭnat (19) olur. *Kemā enne'ṣ-ṣaḥābete min-farṭi'l-ḥayāti lā-yeḳdirūne en yeḥfeẕu'l-Ḳurᵓān* (20) *ve lev-enne eḥaden ḥafiẓe rubᶜa'l-Ḳurᵓāni yeḳūlūne fulāni celle finā*[860]

Velīkin ḥayret (21) iki ḳısmdur. Bir ḳısmı memdūḥ ve bir ḳısmı meẕmūmdur. Ḥayret-i memdūḥa dīnde (22) olan ve müşāhede-i ālā ve niᶜamātdan ẓuhūra gelen ve esmāᵓ ve ṣıfāt-ı Ḫudā'dan (23) ḥāṣıl olan ḥayretdür. Ve ḥayret-i meẕmūme dünyā vü mā-fihādan ve ḥubb-ı mā-sivādan (24) ve muḳteżā-yı nefs ü hevādan ḥāṣıl olandur. Nitekim İbn Fārıż memdūḥa (25) ile ḥayret-i meẕmūmeye işāret idüp buyururlar:

Beyt

Ve mā-aḫtertu **[121b]** (1) *ḥattā aḫtertu ḥubbeke meẕheben*

Fevā ḥayretī lev lem-tekūn fīke ḥayretī

Yaᶜnī ben (2) müterediddid olmadum ḥattā senüñ muḥabbetüñi meẕheb-i iḫtiyār eyledüm. Ey ḥayret ve nedāmet, (3) baña eger senüñ ḥubbuñda benüm ḥayretüm

---

857 "Ey hârâbat rindlerinin hâlinden habersiz kimse, bu şaraptan tatmadan münâcâta başladın. Bu şaraptan iste; çünkü Mûsâ ondan içti de mîkatta öyle bî-haber kaldı." Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**…, s. 416.

858 "Bu meyden sarhoş olmadığın sürece onu tanıyamazsın."

859 "...Kadınlar Yûsuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler..." (Yûsuf, 12/31)

860 "Tıpkı sahabelerin hayretlerinin şiddetlerinden ötürü Kur'ân'ı hıfzetmeye tâkat getiremedikleri gibi… Şâyet onlardan bir kimse Kur'ân'ın dörtte birini hıfzederse o kimse için, içimizdeki filan çok yücedir, derlerdi." Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**…, s. 418.

olmazsa. Cenāb-ı Saᶜādet efendimiz (4) ***allāhumme zidnī fīke taḥayyuren***[861] diyü duᶜā ḳıldı. Bu ḥayret-i maḥmūdeye işāretdür. (5)

Eger ḥayret ḥadd-i iᶜtidālden ziyāde olursa aña hemeyān dinür. Hemeyān (6) luġatde ᶜışḳdan ziyāde ḥayrān olmaġa dirler. Ve ıṣṭılāḥda *el-hemeyānu* (7) *suḳūṭu't-temāsuki teᶜaccuben ev ḥayreten ḥattā lā-yeḳdire ṣāḥibuhu en yetemāseke* (8) *ve yeżbitu nefusuhu bi-ḥukmi'l-ᶜaḳli ve huve eṣbetu devāmen mine'd-dehşi* Yaᶜnī (9) hemeyān, taᶜaccüben veyāḫud ḥayreten tedārük ve temāsüküñ ẕehāb u suḳūṭına dirler. (10) Ḥattā ol hemeyānun ṣāḥibi nefsini ḥükm-i ᶜaḳlla żabṭ idüp ṭutmaġa (11) ḳādir olmaya. Ve dehşetle hemeyānuñ farḳı budur ki, dehşet baġteten gelür (12) ve serīᶜü'z-zevāl olur ammā ḥayret ve hemeyān nice müddet bāḳī ḳalur. Baᶜżīsi (13) nice müddet ṣoñra saḥva gelür ve baᶜżısı mecẕūb-ı ṣırf olup ḥayrān (14) ḳalur. Ve ḥayretle hemeyānuñ farḳı budur ki; ḥayret iᶜtidālle ᶜaḳla ġālib (15) olur ve hemeyān bi'l-külliyye ᶜaḳlı zāᵓil ḳılur ve ṣāḥibi dīvāne ve mecnūn olur (16) ve mest olur. Bu mertebede olanuñ lisān-ı ḥāli bu beytlerüñ mażmūnıyla (17) terennüm ḳılur:

[Ebyāt]
Mā eşteheytu'l-ᶜaḳle muẕ cennentenī
Mā ḥasedtu'l-ḥusne muẕ zeyyenteni[862]

Mā cunūnun vāḥidun lī fi'ş-şucūn
Bel cunūnun fī-cunūnun fī-cunūn[863]

İmdi gelelüm (19) ḳabża. *Ve huve ṣābitun bi'l-kitābi kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***vallāhu yaḳbiżu ve yebsuṭ***[864] (20) *ḳāle Ṣadru'd-dīn El-Konevī ve huve'l-ḳābiżu elleẕī el-eşyāᵓu cemīᶜan fī-ḳabżatihi* (21) *iẕā ḳabaża ḳabaża ḥattā lā-ṭāḳate li-şeyᵓin ve iẕā basaṭa basaṭa ḥattā li-ifāḳati'ş-şeyᵓi* (22) *ve humā ḥalāni şerīfāni* Yaᶜnī Cenāb-ı Ḥaḳ ḳabż eyler ve basṭ eyler ve dāᵓimā (23) bu iki ṣıfat ile ᶜālemde tecellī ḳılur. Cenāb-ı Ẕāt celle

861 "Allah'ım hayretimi arttır."
862 "Beni çıldırttığın andan beri aklı hiç arzulamadım, beni süslediğin zamandan beri güzelliğe hiç haset etmedim."
863 "Dertler içerisinde sadece bir deliliğim yok benim, bende delilik içinde delilik var delilik içinde delilik.
864 "Ve bu, Kitap ile sabittir. Allahu Te'âlâ şöyle buyurmuştur :'... (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir...'" (Bakara, 2/245)

ve ᶜalā şol ḳābiżdur ki (24) eşyā cemiᶜan anuñ ḳabżasındadur. Her bār ḳābż eylese ḳabż eyler, ḥattạ bir şeyᵓüñ (25) ṭāḳatı ḳalmaz. Ve ḳaçan basṭ eylese basṭ eyler, ḥattā bir şeyᵓüñ ḥāceti ḳalmaz. **[122a]** (1) Ve bu ikisi ḥālān-ı şerīfāndur ki maḳām-ı muḥabbete vāṣıl olan evliyāda istiᶜmāl (2) olunur. Maḳām-ı īmānda olanlara ḳabż ve basṭ ṭārī oldı dinmez, belki (3) ḫavf u recāᵓ edāᵓ ḳılınur dimekdür. Meṣelā maḳām-ı īmānda olanlaradan birisi kendi (4) vücūdında ḳabż ve basṭa müşābih ḥāl görse ve anı ḳabż ve baṣṭ ḳıyās (5) eylese ḳabż ve basṭ degüldür. Belki aña meşāyīḫ; hem nefsānī ve neşāṭ-ı cismānī (6) ıṭlāḳ iderler, maḥall-i nefsden ṣudūr ider. Ammā ḳaçan maḳām-ı īmāndan mertebe-i (7) īḳāna teraḳḳī eylese ve cümle eşyāda Ḥaḳḳ'ı mutaṣṣarrıf ve ḳābıż ü bāsıṭ müşāhede (8) ḳılsa bu mertebede olanlaruñ müżāyaḳasına ḳabż ve neşāṭına basṭ taᶜbīr (9) olunur. Ek[s]er-i meşāyiḫ ḳabż ḥālini basṭdan evlā görmüşlerdür. zīrā basṭdan (10) nefs ḥaẓẓ alur ammā ḳabżdan ḥaẓẓ itmez. *Kemā ḳāle İbn ᶜAṭā el-basṭu* (11) *teᵓḫuẕu'n-nefse minhu ḥaẓẓehā bi-vucūdi'l-feraḥi fīhi ve'l-ḳabżu lā-ḥaẓe li'n-nefsi* (12) *fīhi fe-lizālike kāne esleme minhu ḳāle İbnu'l-Fārıż el-ḳabżu evvelen ṣumme'l-basṭu* (13) *lā-ḳabże ve lā-basṭa li-enne'l-ḳabże ve'l-basṭa yeḳaᶜāni ᶜale'l-vucūdi fe-emmā maᶜa'l-fenāᵓi* (14) *felā ḳāle Şeyḫu fi'l-Futūḥāti el-basṭu ᶜinde'ṭ-ṭāᵓifeti ᶜibāretun* (15) *ᶜanḥāli'r-recāᵓi ve emma'l-basṭu ᶜindenā fe-ḥālu ḥukm-i ṣāḥibihi en yeseᶜa'l-eşyāᵓe* (16) *ve lā-yeseᶜuhu şeyᵓun ḥaḳīḳaten fe'l-basṭu lā-yekūnu illā li-refīᶜi'l-menzileti*[865]

Basṭ, baᶜżı (17) ṭāᵓifenüñ ᶜindinde recā ḥālinden ᶜibāretdür ki anda ḫavf olmaya. Ammā (18) basṭ bizüm ᶜindimüzde şol ḥāldür ki ṣāḥibine ḥükm eyleye. Eşyāya vāsiᶜ (19) olmaḳlıġı ve ḳalbini yol bulmaḳlıġı, ḥattā basṭ vaḳtinde eger nefse ve rūḥā elem (20) ve müżāyaḳa olsa müżāyaḳa ḥāṣıl olmaya. Ḥāṣılı, ᶜinde'l-meşāyiḫ birer güne taᶜrīf olunmuşdur (21)

(30) Meṣnevī
Cumle maᶜşūḳest u ᶜāşıḳ perdeᵓī
Zinde maᶜşūkest u ᶜāşıḳ murdeᵓī

[865] "İbn Ata'nın şöyle dediği gibi: Basttan, ferahın varlığı sebebiyle nefis nasibini alırken, kabzdan nefsin bir payı yoktur; onun için daha tercihe şâyândır. İbnu'l-Farız şöyle demiştir: Kabz önce, bast sonra gelir. Hakîkatte ise ne kabz ne de bast yoktur: çünkü kabz ve bast vücûda bağlı olarak var olan şeylerdir, fenâ ve bekâ hâliyle mevcût olan şeyler değillerdir." Tercüme için bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**…, s. 460.

(23) Müşāhede olunan cümle maᶜşūḳdur ve ᶜāşıḳ perde ve hicābdur. Zinde ve ber-ḥayāt olan (24) maᶜşūḳdur, ᶜāşıḳ mürde ve meyyitdür. Bundan murād, ḫalvet-i maᶜallāhdur ki şühūdu'l-Ḥaḳ (25) bilā-ḫalḳdur ve bu ᶜālemde müstehlik olup anlaruñ vefātı ve ḥaşr u neşri bu maḳāmda **[122b]** (1) olur. El-hāṣıl, bunlar mücerredāt meşrebindedürler. Vücūd-ı ḥaḳiḳī ve aña mensūb (2) olan nuᶜūt-ı İlahī'ye ve Esmā-yı Ḥüsnā'ya mütecellī olup ᶜālem-i mülke ᶜavdete (3) beḳā dirler ki, ***Muḥammedun Resūlullāh*** aña işāretdür. Ve bu maḳāma celvet dirler ki, (4) *şuhūdu'l-Ḥāḳḳi bi'l-ḫalḳi ve şuhūdu'l-ḫalḳi bi'l-Ḥaḳḳi*[866] dirler. Ve bunlardan baᶜżısı nefsini (5) tekmīl içün ᶜālem-i beḳāya redd olunur ki aña ᶜārif dirler. Ve kimi daḫı irşād-ı (6) nās içün redd olunur ki, aña ᶜālim dirler. Ve bu ehl-i fenā ve ehl-i beḳānuñ (7) edālarında olan tefāvüt, maḳāmla ve ḳuvvet-i ᶜirfānladur; yalñız beḳā ile (8) degüldür. Pes nice vāḳıf-ı müstehlik vardur ki ehl-i beḳādan maḳām cihetinden (9) efḍaldür. Ḥāṣıl bunlar ***mūtū ḳable en temūtū***[867] sırrına maẓhar olup (10) kendülerini mürde idüp muḥabbet-i İlahiyye'de müstehlik olup bütün bütün (11) muḥabbet-i ṣırfa ḳadem başmışlardur.

Baᶜdeẕā muḥabbet *min-ḳıbelillāh*[868] nedür *ve* (12) *min-ciheti'l-ᶜabd*[869] nedür? El-cevāb: *ᶜİnde'l-ᶜulemāᵓ el-muḥabbetu ᶜibādetun ve kināyetun min-iḥsāni't-tām* (13) *min-ḳıbelillāhi Teᶜālā ve emmā min-cānibi'l-ᶜabdi irādetu't-ṭāᶜati ve't-teḥarruzi* (14) *ᶜani'l-maᶜāṣī ve emmā ᶜinde'l-muḥaḳḳiḳīn huve't-taᶜrīfu kebeyti'l-ᶜankebūt ve ᶜindehumu'l-meḥabbetu* (15) *meylu'l-cemīli'l-ḥaḳīḳī ilā-cemālihi cemᶜan ve tafṣīlen yaᶜnī meḥabbetu'l-cemīli'l-ḥaḳīḳī* (16) *fī-meyl-i cemālihi'l-aṣlī el-muşāhedetu fī-mirᵓāt-i ẕātihi bilā-tevassuṭi yaᶜnī* (17) *yekūnu'l-meḥabbetu fī-āṯār-i ẓuhūrātihi in kāne'l-meḥabbete min-ḥayṯu't-tafṣīl ev ᶜalā-* (18) *ḥiddetin min-ḥayṯu't-tafṣīl ve ᶜalā-kile't-taḳdīreyni eṯerun min-āṯari'l-meḥabbeti fe-meḥabbetu'l-Ḥaḳḳi* (19) *ḳadīmun ve meḥabbeti'l-ᶜabdi ḥadiṯun*[870]

866 "Hakk'ı halkta, halkı Hakk'ta müşahede etmek"
867 "Ölmeden önce ölünüz."
868 "Allah cihetinden"
869 "Kul yönünden"
870 "Ulemâ katında muhabbet ibadettir ve Allah Teâlâ tarafından eksiksiz ihsana kinâyedir. Kul yönünden ise muhabbet, günahlardan kaçınma ve ibadet iradesidir. Muhakkikîn indinde ise muhabbeti bu şekilde tarif etmeleri, örümceğin evi gibi çok zayıftır. Muhabbet, hakiki cemal sahibinin kendi güzeliğine aslî meylidir ve zat aynasında zatının güzelliğini, kainat vasıtasıyla olmaksızın cem' ve vahdet makamında müşahede etmesidir. Veyahut kainat vasıtasıyla, mevcudat aynalarında kendi isim ve sıfatlarının güzelliğinin görüntü ve eserlerine muhabbet etmesidir. İster cem' bakımından tafsile muhabbeti olsun, isterse ayrıca tek olarak tafsil bakımından her mazharın ötekine muhabbeti olsun; her iki durumda da muhabbetin eserleridir. Hakk'ın muhabbeti kadim, kulun muhabbeti ise hadistir."

Beyt

Yuḥibbuhum ve yuhibbunehu çi guftārest

Derūn-i perde meger ḫ^{v}īş-rā ḫiridārest[871]

Fe-in kulte'l-meḥabbete yestelzimu'l-cinsiyyete (21) *ve'l-munāsebete fe-keyfe yutaṣavveru fī-Ẕātihi Teᶜālā ḳulnā ᶜalā-vecheyn neᶜam* (22) *el-meḥabbetu min-semereti'l-munāsebeti beyne'l-mutecāniseyn el-vechu'l-evvelu el-ᶜabdu min-ḥayşu'l-merātibi* (23) *fe-ẓuhūru tecelli'l-vucūdi ve'l-vechu'ş-şānī ve yuḥītu'l-ᶜabdu min-cemīᶜi'l-merātibi* (24) *Allāhu yuġni'l-ᶜabde ẕātuhu bi-ẕāti'l-Ḥaḳ ve ṣifātihi bi-ṣifāti'l-Ḥaḳ ve efᶜālihi* (25) *ve eḳvālihi bi-efᶜālihi bi-ekvālihi'l-Ḥaḳ ve yekūnu'l-ᶜabdu muttaṣıfen bi-aḫlāḳillāhi Teᶜālā kemā* **[123a]** (1) *ḳāluhu* ***teḫalleḳu bi-aḫlāḳillāhi Teᶜālā***[872]

Baᶜdeẕā ᶜışḳdan murād nedür ve ᶜışḳ neden (2) ᶜibāretdür ve ne güne taᶜrīf olunur, diyü istifsār olunursa şöyle beyān (3) olunur ki, *ruviye ᶜan-İbn ᶜAbbās raḍıyallāhu anhumā ḳāl ḳāle Resūlullāhi* (4) *ᶜaleyhi's-selām* ***men ᶜaşıḳa fe-ᶜaffe fe-māte fe-huve şehīd***[873] *ve ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (5) ***ᶜıffū teᶜıffu nisāᵓukum***[874] Ḥadīş-i şerīf-i meẕkūrda ᶜāşıḳ-ı kātim-i ᶜafīf (6) şühedā sülküne münderic oldığına ḥikmet, her ne ḳadar ᶜışḳ şenīᶜ ve baᶜżı (7) nās ᶜindinde vaṣf-ı fażīᶜ ise de ḥuṣūlında iḫtiyār-ı ᶜabd olmayup (8) ᶜillet gibi insāna ᶜurūż ider bir keyfiyyet olmasıdur. Şühedādan olan (9) maḳtūl fī-sebilillāh ve mebtūn ve maḥrūḳ ve maᶜzūḳ ve maġrūḳ ve sāᵓirlerine ᶜārıż (10) olan sebeb-i żarūrī gibidür. Lākin ketm ü ᶜıffet şarṭıdur. Ve Eflāṭūn (11) daḫı, hevānuñ yaᶜnī ᶜışḳuñ māhiyetini bilmem lākin cünūn-ı İlāhī oldığını ve mübtelāsı (12) ne medḥ ve ne ẕemm olunur, diyü efᶜāl-i iḫtiyāriyye ve kesbiyyeden olmadığını işrāb (13) itmişdür. Ḫulāṣa ᶜışḳ, muḥabbetüñ ḥaddini tecāvüzidür. Zīrā muḥabbetüñ bidāyet (14) ve nihāyeti

---

871 "*Allah onları sever, onlar da Allah'ı*, sözü nasıl bir sözdür? Belki perde içinde kendine müşteri olmaktır."

872 "Muhabbette cinsiyet ve münasebet lazımdır, nasıl Allah Teâlâ'nın zatına tasavvur edilebilir, diye sorulursa; iki şekildedir, deriz. Evet, muhabbet iki cins arasındaki münasebetin meyvesidir. Birincisi, mertebeler yönünden kul, Allah'ın varlığının tecellîsinin mazharıdır. İkincisi, kulun ilahi mertebelerin bütününden nasib almasıdır. Zatının Hakk'ın zatına, sıfatının Hakk'ın sıfatına, fiilinin ve sözlerinin Hakk'ın fiil ve sözlerine benzemesi; yani İlahî ahlakla ahlaklanmasıdır. Efendimzin söyle buyurduğu gibi: ***Allah'ın ahlakı ile ahlaklanınız.***"

873 "Bir kimse aşık olur ve iffetli olursa , bu aşkını gizler de sonra ölürse şehit olarak ölür. (Keşfu'l-Hafâ II/2537)

874 "Kendiniz iffetli ve namuslu olun ki kadınlarınız da iffetli ve namuslu olsun."

vardur. Muvāfaḳat olup meyl-i dūd u muḥabbet ve hevā vü veleh mertebelerine (15) bi'ṭ-teraḳḳī ṣırasıyla vararaḳ ᶜışḳda ḳarar ider.

Ve Aḥmed bin ᶜĪsā (16) El-Mıṣrī şöyle taᶜrīf ve taḳsīm ider ki, muḥabbet didigimiz bir şeyᵓe iḳbāl (17) u teveccüh ve aña iṭāᶜat ve añunla istīnāsdur. Pes muḥabbet meᶜānī-yi meẕkūrda (18) kemāl bulduḳda andan vedd neşᵓet ider ve vedd-i muḥibb ile maḥbūb miyānında vaḥşetden (19) olan vesāᵓiṭüñ zevāliyle ḥuṣūli'l-fütūrdur. Bu daḫı meᶜānīsinde kemāl bulduḳda (20) hevā neşᵓet ider ki maḥbūbdan ġayrı şeyᵓden ḳalbüñ ferāġıdur. Bu daḫı tamām olduḳda (21) andan ṣabābe neşᵓet ider ve ṣabābe kāse-i ḳalbüñ raḥīḳ-i ḥubb ile ṭolup (22) feyeżān itmesidür. İmdi işbu feyż taḥakküm idüp ḳalbe müstevlī oldıḳda (23) ᶜışḳ peydā olur ve ᶜışḳ daḫı maḥbūbuñ ḳurbı, rāyiḥa-yı rūḥ u safāsını tenessüm (24) ider ve rūḥ-ı meẕkūr ḳalbde cereyān itmekle ḳalb ṭarlaşur, şeġaf (25) neşᵓet ider ve şeġaf ḳalbüñ iḫtirāḳıdur. ve Kurᶜān-ı Kerīm'de olan ***ḳad şeġafehā*** **[123b]** (1) ***ḥubben***[875] ᶜayn-ı mühmele ve daḫı muᶜceme ile ḳırāᵓat olunmuşdur. Ve ᶜalā-ḳavl-i mühmele ile (2) şaᶜaf reᵓs-i ḳalb ve muᶜceme ile ḳalbüñ viᶜāsı veya zārı veya cildi veyāḫud (3) vasaṭı veya ṣevdāsı olmaḳ üzre aḳvāl vardur. Ve muḥabbetüñ reᶜs-i ḳalbi teġaşşī (4) itmesi, şaᶜaf ve vasaṭında teġaşşīyi muᶜceme ile şaġafdur. Ve Ḥasan Baṣrī (5) ḥażretleri şeġāf-ı hicāb, hicāb-ı ḳalb ve şeġᶜāf-ı sevdāsıdur. Ve süveydā cevf-i (6) ḳalbde bir ᶜaleḳa-yı siyāhdur. Vaḳtā ki muḥabbet şeġāf-ı merḳūma yaᶜnī süveydāya (7) vāṣıl ola, nefs telef olur, dimişdür. Ve Ebū ᶜAmrubnu'l-ᶜAlāᵓ ***ḳad şeġafehā*** (8) ***ḥubben*** ḳavl-i kerīmini *ey ḥaraḳa ḥubbehu şeġāfe ḳalbihā ve huve hicābu'l-ḳalbi*[876] diyü tefsīr (9) eylemişdür. İntehā ḳavl-i İbn ᶜĪsā.

Ve baᶜżı üdebā daḫı bu maḳāmda şöyle dir ki; (10) ᶜışḳ, ibtidā naẓar ve istiḥsāndan tevellüd ider. Baᶜde ḳuvvet bulduḳda meveddet (11) olur ve meveddet sebeb-i ḫulletdür. Ve işbu ḫullet beyne'l-muḥibb ve'l-maḥbūb tekellüfi (12) ve sāᵓiri keşf ü ısḳāṭ ider bir keyfiyyetdür ki ḳuvvet bulduḳda hevā (13) ḥāline īcāb ider. Ve bu ḥāl daḫı muḥibbüñ zimām-ı irādesini dest-i maḥbūba (14) teslīm ider ve bu daḫı taḳvā eyledikde ᶜışḳ olur ve baᶜżı mütekellimīn ᶜışḳı (15) taᶜrīfde böyle dir ki ᶜışḳ ḳalbde tevellüd ider. Ve anda ḥırsdan biraz mevād müctemiᶜ (16) olur bir ṭamaᶜdur ki ḳuvvet

[875] " ... Ona olan aşkı yüreğine işlemiş...." (Yûsuf, 12/30)
[876] "Onun aşkı, kalbinin şeğafını yaktı. O (şeğaf), kalbin perdesidir."

bulduḳça mübtelāsında heyecān ve ıżṭırāb ve uyḳusuzluḳ (17) müzdād olmaġla ṣafrāsı telehhüb ider ve demi muḥteriḳ olur. Ve dem ve ṣafrā (18) daḫı bi'l-istiḥāle sevdāya ṣayrūret ile sevdā ġalebe ve ṭuġyān ider. Ve bu (19) ṭuġyān daḫı fikri ifsād itmekle olmayan ve bulunmayan şeyleri temennīye başlayup (20) cünūna muʾdī olaraḳ ᶜāşıḳ gāhīce ṭuġyān-ı sevdāda bi'ẕ-ẕāt nefsini (21) ḳatl ider ve gāhīce ġam ile fevt olur ve gāhīce āşıḳ nefes aldıḳda (22) nefesi ḫulāḳ-ı ḳalbde boġulup yaᶜnī ṣıḳışup ve ḳalbi daḫı üzerine müneẓẓem (23) olmaġla infirāc bulmayaraḳ fevt olur. Ve baᶜżen daḫı maḥbūbına ẕiyādesiyle (24) teşevvüḳde olup o ḫalālde maḥbūb yanına geldiginde nefsi fücʾeten çıḳar (25) gider.

Ve'l-ḥāṣıl ᶜulemā-yı mütekellimīn ve felāsifenüñ aḫbārlarınca ᶜışḳ fesād-ı **[124a]** (1) ṭabāyiᶜ ve iḫtilāṭü'ṣ-ṣāc ve inżimām u infirāc sebebiyle olan ḥarekātı ḳalbden (2) yādı telef, ᶜāşıḳdur. Ve esbāb-ı meẕkūre ve ẕāt-ı ᶜışḳ efᶜāl-ı iḫtiyāriyyeden (3) olmaġla ᶜulemā vü ᶜudebā vü ḥükemā işbu belā ile mübtelālara rıfḳ u riḳḳat itmişlerdür. (4) Ve şehādet-i ᶜışḳ daḫı bu maᶜnāya mübnīdür. Yaᶜnī ᶜışḳuñ mebdeʾi naẓar-ı ġayr-i iḫtiyārī (5) ve keyfiyātı daḫı maᶜfuvv olan hācis ü ḫāṭır vehm mertebelerinde görinen (6) aḥvāl-i ḳalbden olup efᶜāl fiᶜiliyye-i iḫtiyāriyye-i cevāriḥden oldıġına (7) bināʾen, bu yolda fevt olan ḥükm-i şehādetle mübeşşerdür. Lākin anda iki şarṭ (8) vardur ki biri ᶜiffet ve digeri ketm-i muḥabbetdür. Ve ᶜiffet daḫı ikidür ki biri (9) emr-i fāḥiş ve irtikāb-ı mumnūᶜdan ᶜiffetdür ve emr-i fāḥişe ᶜāşıḳda meyl (10) az bulunur. Ve ẕikr olunan efṣāfda olan ᶜāşıḳda şehvet-i nefs (11) ve ḥareket-i ṭabᶜ żāyiᶜ olmışdur. Maḥbūbı görmekden ve mecālisesinden (12) ve ṣoḥbet itmekden ᶜibāretdür. Ve ᶜāşıḳ-ı ṣādıḳ *men ṭalebe ve cedde ve* (13) *men lecce velece*[877] mefhūmunca elbette maᶜşūḳın bulur. Ve ṭālib-i ṣādıḳ būyından bilür. (14) Yaᶜnī dime ki; erbāb-ı ḳulūb hep gitti, ᶜışḳ şehri vīrān oldı. Zīrā (15) cihānuñ her köşesinde bir Şems-i Tebrīz vardur lākin ḳanı Mevlānā Celāle'd-dīn-i (16) Rūmī gibi bir cevher-ṣarrāf ki miḥekk-i dānişle ceyb-i cānında ṭutdıġı (17) gevherin bilüp ve anı almaġa nesi var ise vire.

İşbu beytüñ feḥvāsınuñ (18) kemāl-i keşfi bu ḥikāyeye mevḳūfdur. Aᶜnī ol dürer-i maᶜārifüñ ṣadefi ve zülāl-i (19) āb-ı ḥayāt-ı tevḥīdüñ ẓarf-küşte-i ḫançer-i hüner-temyīzi, Ḥażret-i Şems-i (20) Tebrīzī çünki maᶜārifden künūz-ı İlāhī'ye vāṣıl,

[877] "İsteyen ve bu isteğinde ciddî olan, ısrar eden hedefe ulaşır."

leṭāyifden rumūz-ı ṣūfiyyeye (21) nāᵓil oldı, diledi ki bu genci defn itmege bir genc-i kāfī ve bu derdi derc (22) ḳılmaġa bir ṣadef-i sāfī bulup anda izmār ide. Pes bu niyyet üzre (23) ḫıṭṭa-yı Tebrīz'den seyr iderek vilāyet-i Yūnān'dan Ḳonya-nām şehr-i Ḳaramān'a (24) geldikde ᶜārifāne köşelerin seyr iderken nā-gāh gördi ki, bir merd-i monlā (25) cübbe vü destār ile per-i ester-i bād-pāye süvār olup öñünce merd-i ġāşiye **[124b]** (1) dār-ı saᶜādet-şiᶜār ve yemīn ü yesārda merdümān-ı ṣalāḥ-āṣārlar vaḳār ile (2) yürürler. Pes Ḥażret-i Şems bir şaḫṣa suᵓāl iderler ki, bu ẕāt kimdür? (3) Cevābında ḫıṭṭa-yı Ḳaramān enfās-ı ḳudsiyyesi sofrasından şebᶜān olmuş (4) bir ferd-i fāżıl u ᶜāḳil-ᶜāmeldür ki ḥālā saᶜādetle medresiyye-i siyādet-medār (5) ve derāset-i envārda zümre-i ṭālibīne taᶜlīm-i ᶜulūm-ı dīniyye itmege giderler, (6) didikde; Ḥażret-i Şeyḫ'üñ nūr-ı velāyetle ḫāṭır-ı nūr-ı mefāṭırlarına bu lāyiḥ (7) oldı ki, eyā bizüm maḳṣūdımuz olan sīne-i sāfī bu ola mı ve ᶜacabā (8) Şems-i Tebrīz bunuñ gibi evc-i ᶜaẓametde olan hümā-şānı ḥażīż-i meskenette (9) dāma ṣalā mı. diyü tefekkür iderek rikāb-ı saᶜādetlerince bir miḳdār giderek (10) hemān aḫẕ-i ᶜinān idüp didi ki; ey Ḥażret-i Monlā-yı Rūm, ve'y (11) kāşif-i müşkülāt-ı ḫuṣūṣ u ᶜumūm, cenābıñuzdan bu müşkile cevāb-ı ṣavāb (12) ricā olunur ki *Muḥammed buzurgest yā Bāyezīd.* Yaᶜnī Ḥażret-i Risālet-maᵓāb (13) Efendimiz mi büyükdür yāḫud Bāyezīd-i Bistāmī? Ḥażret-i Mevlānā, bu işkāl-i (14) mūcib-i kelālı gūş itdikde hemān ᶜitāben aḫẕ-ı ᶜinān idüp buyurdı ki, (15) dervīş bu ne muḥall işkāldür ki idersin ve ne ġayr-ı müntec beyhūde işkāldür ki (16) ḳurarsın ve henūz bilmedüñ mi ki Bāyezīd, Ḥażret-i ᶜAleyhi's-selāmuñ ḫarman-ı (17) maᶜārifinde bir ednā dāne-çīn ve bāb-ı maṭbaḫ-ı semāḥatden cūyende-i nān (18) bir miskindür. Ol demde Ḥażret-i Şems-i Tebrīzī ifāde eyledi ki; yā Mevlānā, (19) neᶜam öyledür; lākin yā sebeb nedür ki Ḥażret-i Risalet evc-i ᶜaẓametde (20) iken iẓhār-ı ᶜacz ḳılup ve cebhe-i iᶜtiẕārī ṭīn-i meẕellete vażᶜ idüp (21) ***lā-uḥṣī ṯenāᵓen ᶜaleyke ente kemā eṯneyte ᶜalā-nefsik***[878] diyü buyurdılar ve Bāyezīd (22) ḥafīḍ-i denāᵓtde iken bile *subḥānī mā aᶜẓame şānī*[879] didi? Pes Ḥażret-i (23) Mevlānā dervīşüñ müşk-i kelāmından būy-ı müşk-i maᶜārif şemm idüp (24) didi ki; dervīş, ḫalvet-ḫānemüze gel. İnşāllāh cevāb-ı ṣavābla reyyān (25) olup biz daḫı teşrīfüñüzle müşerref oluruz, diyü. Ḫıdmet-i derāset edā **[125a]** (1) olunduḳdan ṣoñra saᶜādet-ḫānelerine gelüp dervīş-i ṭālib-i cevābı (2) ḥāżır bulup buyurdılar ki; dervīş, Ḥażret-i Nebī

[878] "Ben Seni layıkıyla senâ edemem, sen nefsini senâ ettiğin gibisin."
[879] "Kendimi her tür noksandan tenzih ederim, benim şanım ne yücedir."

ᶜaleyhi's-selāmuñ ᶜilmi (3) bir baḥr-ı bī-kerāndur ki fużalā-yı ümmetden kimse sāḥiline irüp nihāyetinden (4) ḫaber virmedi. Ammā Bāyezīd, vücūd kūzesin ol deryāya bıraḳup (5) ṭoldıḳda ḥavṣalası müteḥammil olmayup ᶜulūm-ı Muḥammediyyenüñ cümlesine vāriṣ (6) olmaḳ ẓannıyla *subḥānī mā aᶜẓame şānī* lāfın urdı. Ammā Ḥażret-i Risālet, (7) sefīne-i vücūd-ı şerīflerin deryā-yı vaḥdetde ġarḳ idüp ve ḳaṭresin (8) ᶜummāna ulaşdırmaġın vücūd-ı pür-cūdından eṣer gösterüp haẓmen li-nefsihi (9) ***lā-uḥṣī ṣenāen ᶜaleyke*** iᶜtirāfın virdi. Çünki Ḥażret-i Mevlānā'nuñ (10) bu muḳaddimāt-ı müsellemesinden nusḫa-yı maḳbūle ẓuhūr itdi, Şems-i Tebrīz (11) ḫıdmetlerinde Mevlānā'nuñ cevābından būy-ı istiᶜdād şemm idüp ve ṣafā-yı (12) nihādından ḳābil-i irşād oldıġını bilüp lā-cerem bunuñ gibi hümā-yı hümāmı (13) şikār itmek ārzūsında olup min-baᶜd dāne-i kelimāt-ı şevḳ-engīz (14) ve teveccüh-i tām-ı dil-āvīzleriyle dām-ı ṭarīḳına ṣalmaḳ ārzūsında olup (15) bir müddetden esīr-i bend-i kemend-i irādetleri ve şikār-ı şebīge-i maᶜrifetleri olduḳdan ṣoñra, (16) binā-yı ᶜışḳ ber-ḳarār ve serīr-i muḥabbet üstüvār olsun diyü ḳāᶜide-i ṣayyādīn (17) üzre Ḥażret-i Şems-i Tebrīzī ḫıṭṭa-yı Yūnān'dan firār idüp saᶜādetle (18) cānib-i Tebrīz'e süvār oldılar.

Rubāᶜī

Çünki şāhin esīr olur dāma
Gördi ṣayyād ki irdi bu dāma
Anı ḥālinde ḳor gider ki ol
Emre rām olup tām ola

Çünki dīde-i ᶜışḳdan ruḫsār-ı (21) maᶜşūḳ dūr oldı, Ḥażret-i Mevlānā'da pā-yı ṭaleb ḳarār ḳılmayup (22) Cenāb-ı Şems-i Tebrīz'den dūr oldıysa, ṣaḥrāya düşüp ne āyendeden (23) bir şān ve ne revendeden nişān ṭuydı. Pes resm-i ṭalebde şol ḥadde (24) vardı ki eger bir kimse Mevlānā'ya bu senüñ vasf itdügüñ ādeme (25) müşābih fülān yerde bir kimse gördüm, dise mücerred ol olmaḳ iḫtimāliyle **[125b]** (1) cübbe vü destārın müjde virüp minnetler ve duᶜālar ider idi. El-ḳıṣṣa (2) şol mertebeye vāṣıl oldı ki cümle kār u bārın ferāmuş idüp ḥattā (3) bāb-ı kitāb-ḫānelerine ᶜankebūt perdedār olmuş idi. Bu ġażel vird-i (4) zebānları olmuş idi:

Ġazel[880]

Düşelden mekteb-i ᶜışḳa unutdum ders ü fetvāyı
Girüp meyhāne-i deyrde yañıldum zühd ü taḳvāyı

[880] Bu gazel Şemseddîn Sivasî'ye âittir. Bkz. Şemseddin Sivasî, **Dîvân**…, s. 154.

Göñül levḥinde yazaldan muḥabbet-nāmesi şeyḫüm
Görünmez çeşmüme evrāḳ seçemez aġ u ḳārāyı

Olup fermānına maḥkūm esīr oldı dil ᶜışkuñ
Muḥabbet kātibi anda yazaldan ḫūnı ṭuġrāyı

Gözüm yaşı gibi göñlüm revāndur bī-ḳarār oldı
Arar maḳṣūdını bulmaz gezer bī-çāre her çāyı

Gehī yanmaḳdayum gāhī ġarīḳ-i baḥr-ı hicrānum
Duḫānum göklere gitdi yaşum yerlerde ārāyı

Ṭabībe daḫı şerḥ itme bu sīneñ şerḥasın Şemsī
Bilürsün sūzen-i vaṣlı diker ancaḳ bu yārāyı

Bu ṭarafdan Mevlānā'nuñ ne pā-yı ḳarārı ve ne per-i firārı (13) oldıġı nūr-ı velāyetle Ḥażret-i Şems-i Tebrīz'üñ maᶜlūm-ı cenābları (14) oldıysa şefḳat-ı Şems ḥurūş idüp bir kimse ile ḫaber irsāl (15) buyurdılar ki; Mevlānā, Şemsi yine maṭlaᶜından ṭaleb itsün. Ve şehr-i Tebrīz'de (16) bizi maḥalle-i dürūġ-zenānda, yaᶜnī yalancılar maḥallesinde ṭaleb itsün ki (17) bizüm maḳarr u medārımuz olur. Çünki bu peyġām-ı sürūr-encām semᶜ-i ᶜālīlerine (18) vāṣıl oldı, pes Mevlānā ḫaber-i meserretden Ḥażret-i Yaᶜḳūb'a vāḳiᶜ olan (19) ḥālet ḥāṣıl olup hemāndem cānib-ı Tebrīz'e şitāb idüp pā-birehne (20) işbu mażmūnı vird-i zebān iderek:

Beyt
Ṣulasam kāse-i çeşmle yollarıñı
Ġarażım bu ki dürr ile mercān olsun[881]

[881] Bu beyt, Hoca-zâde'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Ma'şûkîn adlı eserinde şöyle geçmektedir: *Sulasam kâse-i çeşmimle n'ola yollarını / Garazım bu ki dürr ile mercân ola*. bkz. Ceylan, **Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Ma'şûkîn…** s. 98. Söz konusu beyit Şemseddîn Sivasî'ye âittir ve Recep Toparlı'nın çalışmasında şu şekilde geçmektedir: *Sulasam kâse-i çeşmimle n'ola yollarını / Garazum bu ki yolun dürr ile mercân olsun* bkz. Şemseddîn Sivasî, **Dîvân**…, s. 112.

Pes ḫıṭṭa-ı (22) Yūnān'dan azīmet idüp rāh-ı Tebrīze sūzān ve eşk reyini revān (23) olup yollarda semāᶜ ider idi. Ve deff gibi sīne dögüp hem ney gibi (24) iñler idi. Pes bu ḥāl üzre bir dem-i meymūnda maḥrūse-i Tebrīz'e vāṣıl (25) olup her kimden maḥalle-i dürūġ-zenānı suᵓāl itdilerse, bunda dürūġ- **[126a]** (1) zenān maḥallesi yoḳdur, dervīş seni suḫriyye idüp dürūġ söylemişler, (2) diyü cevāb virdiklerinde Ḥażret-i Mevlānā ḥayrete ve vādī-yi vaḥşete (3) düşüp ṭālibüñ kārı ḥayret ve naṣibi vaḥşetdür. İnşāllāh (4) bāᶜiṯ-i ᶜaṭiyyetdür, diyü tesliye-kunān der-be-der gezerken nā-gāh, ol Ḥażret (5) Reh-nümā-yı Ḳāfile-i Aṣḥāb-ı Taḥayyür ve Bedraḳa-ı Rāhile-i Erbāb-ı Taḥassür Cenāb-ı (6) Seyyidi Mā ve Seyyidi'l-Küll ve Menşā-i Ḫilḳat-i Eflāk ve Āb u Kil ṣallallāhu (7) ᶜaleyhi ve sellemüñ bu ḫaber-i rehber-āṯārları yādına geldi ki buyurmuşlardur, (8) ***iẕā teḥayyertum fi'l-umūri festeᶜīnū min-ehli'l-ḳubūr.***[882] Pes işāret (9) yerinden ve beşāret maḳarrından olmaġın maḳṣūda vuṣūlı muḳarrer bilüp (10) hemān cānib-i gūristana revān idüp ervāḥ-ı muḳaddeseden bu (11) huṣūṣda Ḫudā'dan istiᶜānet ve istimdād idüp gezerken görürler ki (12) bir gür-ḫānede bir kimse oturmuş ve envār-ı rūyı gūristāna żiyā (13) virmiş. Diḳḳatle naẓar ḳıldıḳda görürler ki Ḥażret-i Şems-i Tebrīz, (14) ne Tebrīz belki āfitāb-ı heme ve şehr-i dīn. Pes bī-iḫtiyār rū-yı ẕilleti (15) pā-yı ᶜizzetlerine ḳoyup resm-i mülāḳāt ᶜalā-aḥseni'l-ḥālāt edā olunduḳdan ṣoñra (16) tebessüm-künān buyurdılar; yā Mevlānā, ne ᶜaceb ġalaṭ itdüñ ve maḥalle-i (17) mevᶜūde ve maᶜhūdeᵓi yañılduñ. Dürūġ-zenān maḥallesi işbu gūristāndur (18) ki bunda yatanlar işbu diyāruñ köşk ü sarāyı ve mezāriᶜ ü ḳurāsı (19) bāġ u bostān belki ṣaḥrā vü feżāsı hep benümdür, diyü daᶜvā idenlerdür. (20) Bu cümlenüñ şāḥibleri maḥkeme-i każā ve ḳaderde anlara ḥükm olduḳda (21) şimdi bunlaruñ kiẕbleri ẓuhūr idüp ḫāmuş olmuşlardur ,diyü (22) buyurduḳdan ṣoñra Ḥażret-i Şeyḫ, Mevlānā'nuñ ḥüsn-i iḫtiṣāṣın (23) ve āyīn-i irādetde ṣıdḳ u ḫulūṣın ṣafḫa-yı ruḫsārından oḳuyup (24) cebhe-i pür-envārından ṭuyup ve Mevlānā daḫı nüḫās-ı ḳalbin kimyāgere (25) teslīm itdiyse lā-cerem Ḥażret-i Tebrīz, ḫazāᵓin-i himmetlerin fethe āġāz **[126b]** (1) ve bāb-ı iksir[i] bāz idüp şol ᶜaṭiyyelerine maẓhar ḳıldılar ki, nā-gāh gedā (2) iken şāh ve şāh-ı āgāh-ı pür-intibāh olup iftiḫār-ı āgāhī terennüm buyururlar (3) idi. Ḥażret-i Mevlānā'nuñ bu yolda zaḥmeti bāᶜiṯ-i raḥmet ve naṣabı (4) mūriṯ-i naṣib oldı.

[882] "İşlerinizde şaşırdığınız zaman, kabirdekilerden yardım isteyiniz."

Ve ḳıṣṣa-yı Mecnūn daḫı bu ḫuṣūṣa reh-nümūndur. Menḳūldur ki (5) Leylā'nuñ ḫaymesi her ḳanda ḳurulsa Mecnūn-ı ẕī-fünūn *ruʾyeti'l-maᶜşūḳi nāren* (6) *taḥriḳu'l-ᶜāşıḳa ḥayẖu reʾā*[883] miṣdāḳınca lā-cerem maḫfīce ḫayāl-i Leylā ile ḳanāᶜat (7) ḳılup Leylā ṭarafından olan serv ya senavber ya ümmü ġaylān bir yere baḳup (8) Leylā'nuñ bu gün lā-cerem buña naẓarı doḳunmuşdur, diyü anuñ rüʾyetün ġanīmet (9) bilüp anuñla eglenür idi.

Rubāᶜī

Budur ᶜuşşāḳ içinde deʾb ü ᶜādet
Ki olmaz rüʾyete ᶜāşıḳda ṭāḳat
Velī āẖārıla idüp tenessüm
Ḳılur mirʾātda ᶜaksiyle ḳanāᶜat

Pes bu ḫayāl ile eglenürken[884] bir kimse didi ki; (12) ey Mecnūn-ı tābiᶜi'ẕ-ẕünūn, bunda tenha ne ṭursun? Leylā göçeli birkaç (13) gün oldı. Çün Leylā'nuñ riḥleti ḫaberi semᶜine vāṣıl oldı ise (14) hemāndem gönli kuş yuvadan uçdı. Pes riḥlet tedārikin görüp aḥmāl (15) u eṣḳālı, aᶜnī köhne kilīm ve enbān-ı bālīn, nāḳa-yı fāḳasına taḥmīl idüp süvār (16) olduḳda çendān ki cānib-i Leylā'ya teveccüh ider ol nāḳa-yı ᶜāḳa ᶜaksine (17) gider. Çünki süvārla revāne olmadı, hemān nāḳadan nüzūl idüp ve mehā[r]ın (18) elüne alup cebr itdi ve bir mesāfe żarūrī ardınca gitdi. Tekrār nāḳa-yı (19) miskīne enīn ü ḥazīn iderek Mecnūn'uñ elinden çıḳup yine evvelki yerine (20) geldi. İşbu ḥāl üzre kerrāt u merrāt ᶜukūs-ı ḫaṭṭāt vāḳıᶜa olduḳda (21) Mecnūn-ı ḥayret-füzūn gördi ki, nāḳa-yı żaᶜifenün köçegi anda baġlu imiş (22) ve bunca enīn u ḥazīn ol imiş.

Beyt

Hevā nāḳatī ḫalfī ve ḳuddemiye'l-hevā
Ve innī ve iyyāhā le-muḫtelifāni[885]

Ve bu ḥayretde tefekkür iderken ḥamiyyet-i ᶜışḳ-ı (24) Leylā ḳalb-i ḳābiline bunı ilḳā itdi; didi ki, ey Mecnūn-ı bī-ġayret ve ey żaᶜīf-i (25) bī-ḥamiyyet, bu ne himmetsizlükdür ki bir ḥayvān-ı bī-temeyyüz peçe-i ezīzi ecliyçün bu ḳadar **[127a]** (1) sergeştelik idüp seni maḳṣūd-ı ᶜazīzünden alıḳoya ve sen anı bu kār (2) üzre rām itmeyesin. Pes yine süvār olup tāziyāne-i himmet ve sevṭ-i (3) ġayretle bir miḳdār tilḳā-

[883] "Sevgilinin ru'yeti ateştir, âşık onu gördüğünden yanar."
[884] Metinde "ḫayāliyle gelürken""şeklindedir. Bağlam gereği düzeltme yapılmıştır.
[885] "Devem geriye gitti, hevâ ise önümdedir. Ben ve o, ihtilâf halindeyiz."

yı medīn-i maḳṣūda teveccüh itdikde girü nāka-yı (4) ᶜāşıḳanuñ köçegi muḥabbeti ġalebe idüp ve bi’ż-żarūrī seyr-i maᶜkūs (5) ṭutup kendü hevāsına ulaşdıysa lā-cerem Mecnūn-ı ġayret-füzūnuñ (6) fikret-i himmeti buña bi’l-āḫere nāḳadan geçe ve piyādece maḳṣūd ṭarafına (7) uça. Pes nāḳadan kendin pertāb idüp yere düşdükde şikeste-pāy (8) olup didi ki; ey Leylā, ẓann itme ki üstüḫᵛān şikeste ve pāy (9) inkisārdadur. ᶜArabanuñ tekerlegi gibi top u çevgān olup yuvarlanaraḳ (10) ḥużūr-ı ᶜāliyyeñe yüzüm ve gözüm sürerim, diyü yuvarlandı. El-ḳıṣṣa (11) bu inkisārla yolundan ḳalmayup pāy-ı himmetle muttaṣıl ḳaṭᶜ-ı menāzil itmekde (12) iken nā-gāh ḫıyām-ı Leylā rūz-ı rūşen gibi ẓāhir oldıḳda Mecnūn'uñ ḳalb-i (13) ġam-āşiyānı şen oldı. *El-iᶜtibāru’l-iᶜtibār eyyuhe’l-aḫyāru ve’l-ebrār.*[886] (14) *li-muḥarririhi*

Naẓm

Nūş idenler cām-ı ᶜışḳı ne ḳalur mestāneden
Bezm-i ḥüsne cān yaḳan hīç ḳalur mı pervāneden

ᶜĀşıḳāndur dāᵓimā dost uġrına virmekde ser
ᶜĀşıḳ olan cān dirīġ eyler mi hīç cānāneden

Eṭrāfuñı yādlar almış pāy gedādān izdiḥām
Bāġ-ı ḥüsnüñ seyrine nevbet mi var bī-gāneden

Ṣıdḳile oldum ben saña cān-ı dilden müstemend
Söylerem lafẓ-ı ḥaḳīḳat diñle ey hūşmend

Muntaẓır iḥsānıña dāᵓim bu dil-i derdmend
Ey leyālüm kesme luṭfuñ Mecnūn-ı dīvāneden

Maᶜlūm (21) olur ki, Mecnūn-ı āgāh-ı sırr-ı kāf u nūn, nāḳadan nākiye ve dürüstlükden (22) şikestelige vāṣıl olmadıḳça sefer-i ġāyetine ve seyr-i nihāyetine irmeyüp (23) rüᵓyet-i ḫıyām-ı Leylā birle ḳarīrü’l-ᶜayn ve ẕū-merām olmadı. Çünki ᶜāşıḳ (24) mecāzī varın virmedin mecāzī yārini görmedi. Ya senüñ ẓannuñ bu mıdur ki (25) nāḳa-yı cism-i ḫābdan geçmeden ve muḫālefet itdigüñ nāḳa-yı cismden uçmadan **[127b]** (1) ve geçmeden, enfüs-i āfāḳda maḥbūbuñ nedür ve kimdür, anı bilmedin maḥbūb-ı

[886] “Ey ahyâr ve ebrâr, bundan ders çıkarın.”

ḥaḳīḳī yolunda (2) ṣarf-ı vücūd, bezl-i mechūd itmeden ḫāb-ı nāzda ve derūn-ı sencābda (3) maḥbūb-ı ḥaḳīḳiyyeye vuṣlat emelinde olursın. Şöyle bil ki, bu emelüñ (4) aṣlı elemdür. Ne emele vāṣıl olursuñ bilmem ancaḳ eleme vāṣıl olursuñ. (5) Gel bu emeli ḳoyalum, ehlullāh ṭarīḳına evyelüm ve cān virelüm yolına. (6) Cevherü'l-elem ḫār yolında kem olup gülzār bulalum ve dīvān-ı defter-i (7) ᶜuṣṣāḳa ṣebt olalum. İşte ancaḳ budur emr-i İlāhi, böyle olur ḳānūn-ı ᶜışḳ-ı (8) pādişāhī. Nitekim Celālu'l-millet ve'd-dīn, ol pīr-i mümeyyiz [ü] münīrimiz dū cihānda dest-gīr [ü] şefīᶜimüz buyururlar: (9)

(31) Meṣnevī
Meyl-i Mecnūn pīş-i ān Leylī revān
Meyl-i nāḳā pes pey-i kurreş devān

(11) Yaᶜnī Mecnūn'uñ meyl ü maḳṣūdı ḫıyām-ı Leylā'ya gidicidür. Nāḳanuñ meyl ü merāmı (12) yavrusı cānibine saᶜy idicüdür. *El-murādu bi'l-Mecnūn rūḥu'l-insāni ve'l-ᶜaḳlu'n-nūrānī* (13) *ve'l-murādu bi'l-Leylā el-maḥbūbu'l-ḥaḳīḳī ve'l-murādu bi'n-nāḳati en-nefsu'ẓ-ẓulmānī ve humā żıddān in ḫālefe'l-ᶜaḳlu'n-nefse yeṣale'l-vaṣlete kemā vaṣele'l-Mecnūnu* (14) *ilā-maḳṣūdihi yaᶜnī te/yemīlu'n-nefsu ile'd-dunyā ve'l-ᶜaḳlu ile'l-āḫireh ve kilāhuma* (15) *żıddāni min-vechi kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***ed-dunyā ḥarāmun ᶜalā-ehli'l-āḫireh*** **(16)** ***ve'l-āḫiretu ᶜalā-ehli'd-dunyā ve kilāhuma ḥarāmāni ᶜalā-ehlillāh*** *revāhu'd-Deylemī*[887] *(17) guft Ḥāfiż*

[Beyt]
Ḥużūri ger hemī ḫᵛāhi ez-ū ġāᵓib me-şev Ḥāfiẓ
Metā mā-telḳa men tehvā daᶜi'd-dunyā ve ehmilhā[888]

[887] "Mecnun'dan murat, insanın rûhu ve nûrânî akıldır. Leyla'dan murat hakîkî sevgilidir ve deveden murat ise nefistir. Aklın vuslatı nefse muhaliftir, tıpkı Mecnun'un maksuduna vuslatı gibi. Yani nefs dünyaya, akıl ahirete meyleder ve ikisi birbirine, Peygamber Efendimizin Deylemî'den rivayet edilen şu hadÎsi açısından zıttır: ***Dünya, ahiret ehline haramdır; ahiret, dünya ehline haramdır ve ikisi de Allah ehline haramdır.***"

[888] "Ey Hâfız, eğer huzur istiyorsan ondan gafil olma; yani sevdiğine ulaşmak istersen dünyayı terk eyle."

(32) Meṣnevī
Yek dem er Mecnūn zi-ḫud ġāfil budī
Nāḳa gerdīdī [vü] vāpes āmedī

(21) Eger Mecnūn bir dem kendüsünden ġāfil olsa idi nāḳa ziyāde ardına dönüp (22) gider idi. *Ve in ġalebe'n-nefsi ᶜale'l-ᶜaḳli ve yecidu'ş-Şeyṭānu furceten ve yesᶜā* (23) *cānibu'd-dunyā bi-sebebi'l-ᶜalāḳati kemā vaḳaᶜa fi'n-nāḳati bi-sebebi'l-kerreti (24) fe-men erāde'l-vaṣlete ilallāhi Teᶜālā yelzemu ᶜaleyhi terku'l-ᶜalāḳati*[889] (25)

***(33) Meṣnevī* [128a]** (1)
Derse rūze reh bedīn aḥvālhā
Mand Mecnūn der-tereddüd sālhā

(2) Yaᶜnī üç günlük yolda bu ḥāliyle Mecnūn ḳalup ve nice sāl tereddüd eyledi. (3) Yaᶜnī işbu ḥāl üzre kerrāt ü merrāt ᶜukūs-ı ḫuṭuvāt vāḳiᶜ olduḳda (4) Mecnūn-ı ḥayret-füzūn gördi ki, nāḳa ile müterāhī olmaḳ muḥāl-ender-muḥāldür. (5) *Fe-yekūnu'l-insānu ke-ẕālike muteradduden ᶜalā-maṭlūbihi bi-ḥavfi'l-ᶜaduvv li-enne'ṭ-ṭariḳu* (6) *muḫavvifun ve yekūnu'l-muḫliṣu bi'l-kesri ᶜalā-ḥaṭarin ᶜaẓīmin fi'd-dāᵓireti'ṭ-ṭarīḳati* (7) *kemā ḳāle Ṣāḥibu't-Tefsīri'l-Kebīr lev-futiḥa hāẕe'l-bābu lenfeteḥa ebvābu'l-bāṭını* (8) *ṣumme el-ᶜabdu meᵓmūrun bi-ḳıyami'l-emri ve'n-nehyi ve muḫālefeti'n-nefsi ve terk-i mā-sivāhu* (9) *fī-kulli dāᵓiretin min-hāẕihi'd-devāᵓiri'l-erbaᶜah fe'n-nefsu yuvesvisu fī-dāᵓireti'ş-şerīᶜati* (10) *mine'l-muḫālefāti ve fī-dāᵓireti'ṭ-ṭarīḳati mine'l-muvafiḳāti tibyānen* (11) *kedaᶜveti'n-nubuvveti ve'l-vilāyeti ve fī-dāᵓireti'l-maᶜrifeti mine'l-şirki'l-ḫafiyyi mine'n-nūrāniyyāt* (12) *kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***eferaᵓeyte meni't-taḫaẕe ilahehu hevāhu*** *ve emmā* (13) *dāᵓiretu'l-ḥaḳīḳati felā-medḫale fīhi li'ş-Şeyṭāni ve'n-nefsu ve lā li'l-melāᵓiket* (14) *li-enne ġayrallāhi yeḥtariḳu fīhā kemā ḳāle Cibrīlu lev-denevtu unmuleten leḥteraḳtu fe-teḫallaṣe'l-ᶜabdu* (15) *mine'l-ḫuṣamāᵓi fe-yekūnu muḫleṣen bi-fetḥi'l-lām kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***fe bi-ᶜizzetike*** (16) ***le-uġviyennehum ecmaᶜīn illā ᶜibādeke minhumu'l-muḫlaṣīn*** *ve mā lem-yeṣilu ile'l-ḥaḳīḳāti* (17) *lem-*

[889] "Ve eğer nefs akla galebe çalarsa Şeytan boşluk bulur, araya girer ve ilgisi sebebiyle dünya tarafına koşar. Tıpkı devenin, yavrusuna koşması gibi. Kim Allah'a kavuşmayı dilerse onun dünya ile ilgisini kesmesi gerekir."

yekun muḫlişen lienne ṣifātu'l-beşeriyyeti'l-ġayriyyeti lā-tefnā illā bi-tecelli'ẕ-Ẕāt (18) *ve lā-yertefiᶜu'l-cuhūliyyetu illā bi-maᶜrifeti'ẕ-Ẕāt-i Subḥānehu ve Teᶜālā*[890] (19)

(34) Meşnevī
Guft ey nāḳa ki her du ᶜāşıḳim
Mā du żıd pes hemreh-i nā-lāyıḳim

(21) Ol Mecnūn-ı āgāh-ı sırr-ı kāf u nūn didi ki; ey nāḳa, çünki ikimüz de ᶜāşıḳ-ı (22) bī-çāreyiz; yaᶜnī ben Leylā'ya, sen peçeye. Bu iki żıdd arḳadaş olmaya lāyıḳ (23) degüldür. Zīrā *eż-żıddan lā-yectemiᶜān*[891] dur. Çünki ben Leylā dirüm, sen yavrı (24) dirsün. Var sen yavruñ cānibine, ben de Leylā cānibine. *El-vedāᶜu'l-vedāᶜ* (25) *yā eyyuhe'l-iḫvān*[892] diyü naᶜra-zen oldı *yeḳūlu ke-ẕālike'l-ᶜaḳlu li'n-nefsi enā* **[128b]** (1) *ve ente żıddāni ve'r-refāḳatu ġayri mumkin lenā fīmā baᶜdehu ve enā terektu cihāde'l-aṣġar* (2) *ve eşreᶜu bi'l-cihādi'l-ekber ve ente ᶜalā-ḫilāfi selkī fe'l-iftirāḳu lāzimun lenā*[893] (3) Yaᶜnī Ḥażret-i Mevlānā'nuñ murād-ı şerīfleri cihāda işāretdür. *Kemā ḳāle Ṣāḥibu'l-Bustānu'l-ᶜĀrifīn* (4) *evvelu men temennā eḳrabu'ṭ-ṭarīḳi ᶜalā-riḍallāhi ᶜanhu* (5) *ᶜani'n-Nebiyyi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem fenteẕara'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām*

---

890 "İnsanlar, düşman korkusundan dolayı, istekleri doğrultusunda tereddütlüdür; çünkü yol korkutucudur. İhlaslı olanlar, tarikat dairesinde büyük tehlikededirler. Nitekim Tefsir-i Kebir'in sahibi şöyle demiştir: *Eğer bu kapı açılırsa bâtınî kapılar da açılır. Sonra kul bu dört dairenin her birinde; emir ve yasaklarla, nefse muhalefetle ve mâsivâyı terk etmekle görevlidir. Ve nefs, şerîat dâiresinde muhalefatdan vesvesededir; tarikat daîresinde, velâyet ve nübüvvet davası etmek gibi, muvafakattan vesvesededir; marifet dairesinde nurdan ve gizli şirkten vesvesededir. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi:* ***(İblis) Senin mutlak kudretine and olsun ki, onlardan ihlasa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım (dedi)*** *(Sâd, 38/82-83). O hakikate yetişemeyen, muhlis olamayacak; çünkü insanlığın gayriyyet sıfatı ancak Zât'ın tecellîsiyle biter ve cahiliyet noksan sıfatlardan münezzeh olan Zat'ın marifetiyle ortadan kalkar.*"

890 "Zıtlar cem edilemez."

890 "Elveda ey kardeşlerim!"

890 "Akıl, nefse der ki, biz zıttız ve zıtların arkadaşlıkları mümkün değildir. Sonra ben küçük cihadı terkettim ve büyük cihada yöneldim. Sen buna muhalifsin. Bize ayrılık lazımdır." *buyurduğu gibi:* ***Hevâ ve hevesini ilah edineni gördün mü…*** *(Casiye, 45/23). Hakikat dairesine nefs, şeytan ve melekler giremez; çünkü bu daire Allah dışındakileri yakar. Cebrail'in, bir kıl kadar yaklaşırsam yakar, dediği gibi. Kulu düşmanlarından kurtarır. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi:* ***(İblis) Senin mutlak kudretine and olsun ki, onlardan ihlasa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım (dedi)*** *(Sâd, 38/82-83). O, hakikate yetişemeyen, muhlis olamayacak; çünkü insanlığın gayriyyet sıfatı ancak Zât'ın tecellîsiyle biter ve cahiliyet noksan sıfatlardan münezzeh olan Zat'ın marifetiyle ortadan kalkar.*

891 "Zıtlar cem edilemez."

892 "Elveda ey kardeşlerim!"

893 "Akıl, nefse der ki, biz zıttız ve zıtların arkadaşlıkları mümkün değildir. Sonra ben küçük cihadı terkettim ve büyük cihada yöneldim. Sen buna muhalifsin. Bize ayrılık lazımdır."

bi'l-vaḥyi (6) *fe-nezele Cebrāʾīl ve leḳḳana hāẕihi'l-kelimeti s̲elās̲e merrātin ḳāle ʿaleyhi's-selām* (7) *kemā ḳāle Cibrīl feʿlem ennehu lā-ilāhe illallāh s̲umme leḳḳane'n-Nebiyye ʿaleyhi's-selām* (8) *ʿAliyyen raḍıyallāhu ʿanhu s̲umme cāʾe ilā-aṣḥābihi ve hum erbaʿumiʾeti reculin yectemiʿūne* (9) *fī-mescidi'n-Nebiyyi ʿaleyhi's-selām feleḳḳanehum cemīʿan fe-ḳāle* ***reciʿnā mine'l-cihādi'l-aṣġari*** (10) ***ile'l-cihādi'l-ekberi*** *ve'l-murādu minhu cihādu'n-nefsi li-ḳavlihi ʿaleyhi's-selām* (11) *eʿda ʿuduvveke nefsuke'l-letī mā beyne cenbeyk ve lā-yeḥṣelu meḥabbetun ilā-baʿde ḳahr-i* (12) *eʿdāʾihi fī-vucūdike mine'n-nefsi'l-levvāmeti ve ziyādetu'l-ekli ve'ş-şurbi* (13) *ve'l-leġvi ve'l-ġaḍabi ve'ş-şetmi ve'ḍ-ḍarbi ve'l-ḳahri ve'ş-şeyṭāniyyeti ke'l-kibri ve'l-ʿucbi ve'l-ḥasedi ve'l-ʿaḳdi leke ve ġayrihi*[894] (14)

(35) Mes̲nevī
Nīstet ber-vefḳ-i men mihr u mehār
Gerd bāyed ez-tu ṣoḥbet iḫtiyār

(16) Benüm murādum olan mihr ü mehārum yaʿnī muḥabbetüñ murādı üzre degüldür. Senüñ (17) ṣoḥbetünden iḫtiyārı döndürmek lāzımdur. Yaʿnī senden baʿīd u mufāraḳat itmek lāzımedendür. (18)

(36) Mes̲nevī
Sernigun ḫod-rā zi-uştur der-figend
Guft zūzīdem zi-ġam tā çend çend

(20) Yaʿnī Mecnūn kendüsi başı aşaġı nāḳadan düşdi. Didi ki; yandum yaḳıldum, (21) tā niceye dek yanayım yaḳılayım. Yaʿnī ey Leylā, āteş-i firāḳıñla yandum yaḳıldum. Zīrā (22) āteş-i ʿaşḳ ḥadden aşdı, ḥasret [ü] hicrān başdan ṭaştı. Ne vaḳte dek (23) ġam-

[894] "Nitekim Bostanü'l-Arifin'in sahibi şöyle demiştir: *Evvela Nebî aleyhi's-selamdan Allah rızasına ulaştıracak en yakın yolu iste. Peygamber Efendimiz vahyi bekledi, Cebrail nazil oldu. Bu kelimeleri üç defa tekrarlattı. Peygamber Efendimiz, Cebrail'in söylediklerini tekrarladı. Şunu bil, Allah'tan başka ilah yoktur. Sonra Efendimiz, bu sözleri Ali'ye, Allah O'ndan razı olsun, tekrarlattı. Sonra ashabına geldi. Onlar dört yüz kişi Mescid-i Nebî'de toplanmışlardı. Onlara tekrarlattı. Ve şöyle buyurdu:* ***Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz.*** *Bundan murat nefsle yapılan cihattır. Aleyhi's-selam'ın,* ***Senin en azılı düşmanın, şu iki omuzun arasındaki nefsindir,*** *sözündeki; vücudundaki bu düşmanı, nefs-i levvamede kahretmeden, yeme ve içmede ziyadeyi, boş konuşmayı, öfkeyi, kötü sözü, darbı, kahrı, şeytanlığı, kibir, ucb, hased gibi sende bulunan huyları yok etmeden muhabbet hâsıl olmaz.*"

ı hicrāna ṣabr idüp eyā ẓālim, teraḥḥum eyle. Bu miḥnet yetirdi cāna meni (24) ve keş̱ret-i ᶜışḳdan gözlerüm ḳızıl ḳana boyandı. Senden mā-ᶜadā naẓara ḥımye-i (25) nedāmet geldi, dünyādan göz yumdum, dimekdür.

Beyt

Ve'stefriġi'd-demᶜa min **[129a]** (1) *ᶜaynin ḳad imteleᶜet*
Mine'l-meḥārimi ve'z-zem ḥimyete'n-nedemi[895]

Cürmle ṭolmuş gözüñ ḳahrla aḳıt yaşıñ
Kendine lāzım olan var pīşe-i nedemi

Āteş-i ᶜışḳuñla yandı ey leylī-sıfat başa
Beni mecnūn diyü eṭfāl-i şehrüñ ṭutdılar ṭaşa

Ḳabir ḳapsa ger baṣṣa nāḳa-yı Leylā
Düşer mezārına bir deve ṭabānı kemḫā (5)

(37) Meş̱nevī
Teng şud ber-vey beyābān-ı ferāḫ
Ḫᵛīşten efkend ender-senglāḫ

(7) Mecnūn üzerine vāsiᶜ berr ü yābān ṭar oldı. Kendüsini ḳaldırup bir (8) sengistān olan maḥalle bıraḳdı. ᶜAbd-ı ḳāmil daḫı Mecnūn gibi māl ü emlākinden (9) vāz geçüp ḥālet-i ġınādan ḳaldırup derece-i faḳra ṭarḥ idüp nāsuñ (10) yüzünden ve gözünden sāḳıṭ olur. Yaᶜnī *fe-yeḳūlu'l-ᶜabdu yā Rabbī ᶜazeltu* (11) *nefsī ᶜani'd-dunyā ve terektu bābe'l-maḫlūḳi vecedtu nefsī ḥaḳīren beyne'l-ḫalāᵓiḳi* (12) *ve ḳaṭṭaᶜtu umīdī min-maḫlūḳātike yā Ḥādiye'l-Muḍillīne ihdina'ṣ-ṣırāṭi'l-mustaḳīme ente* (13) *maḳṣūdī ve rıżāke maṭlūbī yā İlāhe'l-ᶜālemīne yā ġıyāş̱e'l-mustaġiş̱īne eġiş̱nā*[896] (14)

[895] "Gözlerden yaşları dök, haramlarla doluydu. Gözlerin yaşı yetmez, pişmanlıklar perhizini tut."
[896] "Kul der ki: *Ey Rabbim, nefsimi dünyadan azl ettim. Yaratılmışların kapısını terk ettim. Nefsim insanlar arasında hakir görülür ve yarattıklarından ümidimi kestim. Ey hak yoldan sapanları hidayete erdiren, bizi doğru yola ilet. Sen maksudumuzsun, senin rızan ise bizim talebimizdir. Ey âlemlerin Rabbi, ey yardım isteyenleri yardımsız bırakmayan, bize yardım eyle.*"

(38) Meṯnevī

Çun çunān efkend ḫod-rā sū-yı pest

Ez-ḳażā an laḫẕa pāyeş hem şikest

(16) Öylecesine kendüni esfel cānibine cānibine ṭarḥ eylediyse gördi ki; ol vaḳt ki ayaḳları şikest (17) olmuş, üstüḫᵛānı kesr olup ḥarekete mecāli ḳalmayup hem de ḫaṭṭ-ı siyāḳat vāvına dönmüş. (18)

(39) Meṯnevī

Pāy-ra ber-best u guftā gū şevem

Der-ḫam-ı çevgānş ġalṭan mī-revem

(20) Ayaḳlarını baġlayup didi ki; ṭop olurum, anuñ cevgānı ḫamında yuvarlanaraḳdan (21) giderüm ḫāk-i pā-yı Leylā'ya. Maᶜlūm oldı ki bir ᶜāşıḳ-ı mecāzī ṭop (22) ve ᶜaraba tekerlegi gibi Leylā ḥużūrına gitdigi ḥālde niçün ᶜāşıḳ-ı ṣādıḳ (23) ḫasta ve marīż oldıġı ḥālde ḥużūrda ṣalāta ḳıyām itmesün?

Ve haze'l-beyt (24) *işāretun ila's-salātu bi'l-īmāᵓ yaᶜnī in ᶜacize'l-ᶜabdu mine'l-ḳıyāmi eddā* (25) *bi'l-ḳuᶜūdi ve in ᶜacize mine'l-ḳuᶜūdi eddā bi'l-īmāᵓi ve in ᶜacize mine'l-īmāᵓi eddā* **[129b]** (1) *bi-ḳalbihi ᶜalā-rivāyetin felā-ruḫṣatun li-terkihā ke-ẕālike'l-murīdu in ᶜacize bi'l-cismāniyyeti* (2) *yeẕhebu bi'r-rūḥāniyyeti fi's-seyr-i ilallāh*[897]

Maᶜlūm olsun ki, sālik içün (3) dört sefer vardur. Evvelki sefere seyr ilallāh dirler. Bunuñ nihāyeti vech-i (4) vaḥdete māniᶜ olan ḥacb-ı keşreti defᶜdür. Ve bu seferde süllākuñ ekşeri (5) ṭaraf-ı yesāre düşüp mülḥid ü zındīḳ olmışdur. İkinci sefere seyr fillāh (6) dirler. Bunuñ nihāyeti vücūh-ı keşret-i ᶜilmiyye-i bāṭınādan hicāb ve ḥaddini refᶜdür. (7) Zīrā vaḥdet perdesi ḥarḳ olmadıḳca keşret-i ᶜilmiyye yüzi görünmez (8) ve sālike her yüzden ᶜilm ḳapusı açılmaz. Üçünci sefere seyr maᶜallāh dirler. (9) Bunuñ nihāyeti ᶜaynü'l-cemᶜüñ eḥadiyyetine vāṣıl olup żıddın ile taḳyīdüñ (10) zevālidür.

[897] "Bu beyit, îmâ ile namaza işarettir. Yani kul ayakta eda edemiyorsa oturarak, oturarak eda edemiyorsa îmâ ile, îmâ ile eda edemiyorsa kalbiyle eda etsin. Rivayet edildiği üzere terkine ruhsat verilmemiştir. Tıpkı bunun gibi mürid de cismânî olarak yapamıyorsa ruhânî olarak seyr ilallah'ta olmalıdır."

Yaᶜnī bu seferde ẓāhir ve bāṭın sālike bir olur, mülk ü melekūtda (11) żıddiyetinden ḳurtulur. Dördünci sefere seyr ᶜanillāh dirler. Bunun niḥāyeti (12) ᶜālem-i beḳāya rücūᶜ ve ḥaḳīḳat-ı temkīn ile müteḥaḳḳiḳ olmaḳdur.

İşte (13) vāriṣ-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye olan ẕevāt bundan ḥissemend olurlar. (14) Ebū Yezīd-i Bisṭāmī ḳuddise sırruhu ḥaẕretleri buyurmuşlardur ki, biz deryā (15) ortasındayuz ve enbiyā-yı ᶜiẓām ᶜaleyhimü's-selām ḥażerātı sāḥildedürler. (16) Yaᶜnī biz baḥr-ı cemᶜiyyete ṭālmışuz ve kendümüzden fenā bulmuşuzdur. Bināᵓen ᶜalā- (17) hāẕā ġayre nefᶜümüz yoḳdur. Enbiyāᵓ ᶜaleyhi's-selām ise bu cemᶜiyyet ve fenādan (18) ṣoñra beḳā billāh ile şeref-yāb olmuşlardur ve ᶜumūm ve ḫuṣūṣ ehlini şerīᶜat (19) ve ḥaḳīḳat ile irşā[d] içün bu deryādan ṭaşra gelmişdür. Her vechle anlar (20) nāfiᶜ-i asmana maẕhar olup rütbe-i ᶜulyā ve fażīlet-i ᶜuẓmā ve cemᶜiyyet-i kübrā (21) bulmuşlardur. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***elem neşraḥ leke ṣadrak***[898] *ey ḥattā vesiᶜahu'l-Ḥaḳḳu* (22) *min-ġayri muzāḥameti'l-ḫalḳi ve vesiᶜati'l-ḫalḳi min-ġayri muzāḥameti'l-Ḥaḳḳi fe-eyne men* (23) *yeṭīru bi-cenāḥin vāḥidin mimmen yeṭīru bi-cenāḥeyn fefhemu ve ẕukire fī-Tefsīri'l-Kebīr* (24) *yecibu li'l-muḳtadi'l-ḳırāᵓate ey el-fātiḥate sevāᵓen kāne'l-imāmu ḳāriᵓen sirren ve cehren ve hāẕā* (25) *ḳavlu'ş-Şāfiᶜi ve ḳāle'l-Mālikun ve Aḥmedun yecibu li'l-muḳtedī in ḳaraᵓe'l-imāmu sirren* **[130a]** (1) *ve ḳāle Ebū Ḥanīfeh lā-yeḳraᵓu'l-muḳtedī ᶜalā-ḫalfi'l-imāmi muṭlaḳen li-enne delīlehu men (2) kāne lehu imāmun fe-ḳirāᵓetu'l-imāmi lehu fe-men kāne ġayru muḳtedin felyeḳul fi'ṣ-ṣalāti elḥamdulillāh (3) vallāhu ekber kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***iẕā ḳāme eḥadikum ila'ṣ-ṣalāti felyetevaḍḍāᵓ*** *(4)* ***limā emerehullāh yukebbir fe-in kāne maᶜahu şeyᵓun mine'l-Ḳurᵓāni felyeḳrāᵓu ve in lem-yekun*** *(5)* ***maᶜahu şeyᵓun mine'l-Ḳurᵓāni felyeḥmidillāhe ve li-yukebbirehu*** *āh* ***ve in lem-yeḳdir ᶜaleyh felyeskut*** *(6)* ***miḳdāre't-tesbīḥi fi'l-ḳıyāmi ve'l-ḳuᶜūdi ve in ᶜacize mine'l-ᶜArabiyyi felyeḳraᵓ bi'l-Fārisiyyeh*** *(7)* ***ve ġayrihā*** *ve haẕa ᶜindehumā ve ᶜinde Ebī Ḥanīfeh yecūzu sevāᵓen kāne ᶜācizun ev lā ve'l-eṣaḥḥu (8) recᶜu Ebū Ḥanīfete ᶜan-hāẕe'l-ḳavl*[899]

---

898 "Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: *(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*" (İnşirâh, 94/1)

899 "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?* (İnşirâh, 94/1) Yani Hak aracılığıyla halkın zahmetlerinde, halk aracılığıyla Hakk'ın zahmetlerinden perdelenir. Tek kanatla mı uçulur, çift kanatla mı? Anla. Tefsir-i Kebir'de şöyle zikr edilir: *İmam açık veya gizli okusun Fâtiha'yı okumak icap eder. Bu Şafi'nin sözüdür. Malik ve Ahmed şöyle derler: İmam gizli okuduğunda okumak icap eder. Ebû Hanife şöyle der: İmam okuduysa, imama tabi olanın okumasına gerek yoktur. Çünkü delili imamın yaptığı ona tabi olanın da yaptığıdır. İmama tabi olmayan*

Ve'l-ḥāṣıl, ṣalāt ḫuṣūṣunda yaᶜnī erkān-ı (9) maᶜlūme ve efᶜāl-i maḫṣūṣa Resūlullāh'dan böyle ṣudūr eyledi. (10) Yaᶜnī ḳıyām ve rükūᶜ ve sücūd ve ḳaᶜde ve rekᶜātuñ ᶜadedi fiᶜl-i Cibrīl ile (11) bilindi. Baᶜżılar dimişler ki, ṣalātuñ ᶜadedleri beş olmada ḥikmet budur ki (12) ḥavās-ı ḫamseden ṣādır olan maᶜāsīye kefāret ola. Anuñçün ḥadīṯde (13) vārid oldı ki ***eraʾeytum lev-kāne bi-bāb-i eḥadikum nehren yeġtesilu minhu fi'l-yevmi*** (14) ***ve'l-leyleti ḫamsu merrātin ekāne ẕālike yubḳī min-dūnihi şeyʾen ḳālū lā yā Resulallāh*** (15) ***ḳāle fe-ẕālike meṯelu'ṣ-ṣalāti'l-ḫamse yemḥullāhu bi-hinne'l-ḫaṭāyā***[900]

Suʾāl olunursa ki, (16) ferāʾiżüñ mecmūᶜ-ı rekᶜatān on yedi olmaḳda ḥikmet nedür? Cevāb budur ki, (17) maġāṣīl on yedidür. Pes her mafṣaluñ muḳābelesinde bir rekᶜāt vażᶜ (18) olundı. Veyāḫud leyl ü nehāruñ sāᶜati yigirmi dörtdür ve sebᶜ-i meṯānī yaᶜnī (19) Fātiḥa yedi āyetdür. On yedi ile mecmūᶜı yigirmi dört olur. Pes yedi (20) āyetüñ ve on yedi rekᶜātüñ her biri bir sāᶜatde ḫaṭāsına kefāret olur. (21)

Suʾāl olunursa ki, ṣalāt üçer ve dörder olmada ḥikmet nedür? Cevāb (22) budur ki, ecnihā-yı melāʾikeye muvāfiḳ olsa. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* (23) ***cāili'l-melāʾiketi*** (23) ***rusūlen ūlī ecniḥatin meṯnā ve ṯulāṯe ve rubāᶜa***[901] Pes bu ṣalavāt-ı muṣallāya ecniḥa (24) gibidür ki anuñla cānib-i Ḥaḳḳ'a ṭayerān ider. Ve taḥḳīḳ budur ki, her ᶜibādet (25) heykel-i nūrāniyle temeṯṯül idüp aᶜlā-yı ᶜilliyyine pervāz ider. Yaᶜnī ḫulūṣ **[130b]** (1) u ṣafāya göre kimi iki per ve kimi üç ve kimi dört şehper-i maᶜnevī ile ᶜurūc (2) ider.

---

elhamdulillah, Allahu Ekber diyecek. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Sizden biriniz namaza kalktığında Allah'ın emri olduğu için abdest alsın, Tekbir getirsin, okuyabiliyorsa Kur'an'dan bir şeyler okusun. Eğer Kur'an'dan bir şey bilmiyorsa Allah'a hamd etsin ve tekbir getirsin. Buna güç yetiremiyorsa kıyamda ve ku'udda tesbih miktarı sussun. Arapça söyleyemiyorsa Farsça veya başka bir dilde söylesin.*** *Bunların ve Ebû Hanife'nin katında aciz olsa da olmasa da buna icazet verilmiştir. Gerçekte Ebû Hanife bu sözünden daha sonra vaz geçmiştir.*"

[900] "*Birinin evi önünde bir nehir olsa, günde beş defa bu nehirde yıkansa, üzerinde kir kalır mı*, sorusuna, Ashab-ı kiram, *Hayır ya Resûlullah, dediler*. Onlara buyurdu ki: *İşte beş vakit namazı kılanların da günahları böyle kalmaz.*" (Müslim, Mesâcid/284)

[901] "Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: *(Hamd, gökleri ve yeri yaratan) melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur...*" (Fâtır, 35/1)

Ve baᶜžılar ᶜindinde rekᶜateyn cism ü cān muḳābelesinde şükr ider. (3) Ve s̲elāṣ ᶜaḳl ve ḳalb ve īmān cevāhirine şükr ider. Ve erbaᶜ māᵓ ve nār (4) ve rīḥ ve turāb ᶜanāṣırına şükr ider.

Ve baᶜžılar aᶜdād-ı rekᶜāt taᶜabbüddür, (5) *lā-yatlab fīha'l-maᶜnā*[902] buyurmuşlardur. Velākin bu meslek ziyāde ẓāhir-bīn (6) olanlara göredür. Zīrā maᶜnāsız nesne olmaḳ ḥikmete muḫālifdür.

Pes (7) aᶜdād-ı rekᶜāt, ehl-i ẓāhir ve ehl-i ḥaḳīḳat ᶜindinde maᶜnā ve işāretden (8) ḫālī degüldür. Ṣalāt-ı fecr ki leyl ü nehārdan müştemildür. İki rekᶜāt olması z̲ikr (9) olunan iki mertebenüñ miyānında olan temāyüze işāretdür. Evvelki rekᶜātı (10) mertebe-i celāle, ikinci rekᶜātı mertebe-i cemāle ve eḥadiyyeti mertebe-i kemāle īmā ider. (11) Ve bu eḥadiyyet ṣalāt-ı fecrde bāṭındur, ṣalāt-ı maġribde ẓāhirdür. Zīrā maġribüñ (12) evvelki rekᶜātı celāle ve s̲ānī cemāle ve s̲āliṣ kemāle işāretdür. Ve ṣalāt-ı ᶜaṣāᵓ (13) taᶜāyyünāt-ı z̲ātiyye ve ṣıfātiyye ve esmāᵓiyye ve efᶜāliyyeye işāretdür. Ve ṣalāt-ı (14) ẓuhr, taᶜayyünāt-ı mez̲kūreye işāretdür. *Ey fī-mertebeti'l-İlāhī bi'l-fiᶜl.*[903] Ve ṣalāt-ı (15) ᶜaṣr daḫı z̲ikr olunan taᶜayyünāt-ı erbaᶜaya işāretdür. *Ey fī-mertebeti'l-kemāli'l-kevnī* (16) *bi'l-fiᶜli s̲umme'l-farāᵓiẓi işāretun ile'l-cūdi'l-ḥaḳḳāniyyi'l-İlāhī el-munbasiṭi* (17) *ᶜale'l-ekvāni muṭlaḳen ve'l-vācibāti işāretun ile'l-vucūdāti'l-ḫalḳiyyeti el-kevniyyeti* (18) *el-eḫaṣiyyeti ve's-sunenu işāretun ile'l-vucūdāti'l-ḫalḳiyyeti el-kevniyyeti el-kevniyyeti el-ḫāṣiyyeti* (19) *ve'lmusteḥabbāti işāretun ile'l-vucūdāti el-kevniyyeti'l-ᶜāmmeti ve suᵓile* (20) *İbn ᶜAbbās radıyallāhumā hel tecidu's-ṣalāti'l-ḫamse fī-ḳitābillāhi Teᶜālā* (21) *fe-kāle neᶜām ve telā ḳavluhu* ***fe-subḥānallāhi ḥīne tumsūne ve ḥīne tuṣbiḥūn ve lehu'l-ḥamdu*** (22) ***fi's-semavāti ve'l-arż ve ᶜaşiyyen ve ḥīne tuẓhirūn*** *erāde bi-****ḥīne tumsūn*** *el-maġrib* (23) *ve'l-ᶜişāᵓ ve bi-****ḥīne tusbiḥun*** *el-fecr ve bi-ᶜaşiyyen el-ᶜāṣr ve bi-****ḥīne tuẓhirūn*** *eẓ-ẓuhur* (24) *ve ıṭlāḳu't-****tesbīḥ****i bi-maᶜna's-ṣalāti cāᵓe fī-ḳavlihi Teᶜālā* ***felev lā-ennehu kāne mine'l-musebbiḥīn*** (25) *ḳāle'l-Ḳurṭubī ey mine'l-muṣallīn ve fi'l-Keşşāf ᶜan-İbn ᶜAbbās kullu* **[131a]** (1) *tesbīḥin fi'l-Ḳurᵓāni fe-huve ṣalātun ḳāle fī-tefsīri'l-munāsebāti ᶜinde ḳavlihi Teᶜālā* ***faṣbir*** (2) ***ᶜalā-mā-yeḳūlūne ve sebbiḥ bi-ḥamdi rabbike ḳable ṭulūᶜi'ş-şemsi*** *ey bi-ṣalāti's-ṣubḥi* (3) *mā-yelīḳu bihi mine't-tesbīḥi ve ġayrihā ve ḳable'l-ġurūbi bi-*

[902] "Bundan mana beklenmez."
[903] "Bi'l-fiil ilâhî cemâl mertebesinde"

ṣalāti'l-ᶜaṣri ve'ẕ-ẓuhri (4) *ke-ẕālike fe'l-ᶜaṣru aṣlun fī-ẕālike'l-vaḳt ve'ẕ-ẓuhru tebᶜan lehā ve mine'l-leyli* (5) *ey fī-baᶜżi evḳātihi fe-sebbih bi-ṣalāti'l-maġribi ve'l-ᶜişāᵓi ve ḳıyāmi'l-leyli* (6) *ve lemmā ẕekere'l-ferāᵓiża elletī lā-mendūḥate ᶜanhā ᶜalā-vechin yeşmelu'n-nevāfile mine'ṣ-ṣalāti* (7) *ve ġayrihā etbeᶜaha'n-nevāfile'l-mufīde bihā fe-ḳāle ve edbāru's-sucūdi* (8) *ey elleẕī huve'l-ekmelu fī-bābihi ve huve ṣalātu'l-farżi bimā yuṣallī baᶜdehu mine'r-revātibi ve't-tesbīḥi bi'l-ḳavli eyżān*[904] (9)

(40) Meşnevī

Z'an sebeb fermūd Yezdan ve'ḍ-ḍuḥā

Ve'ḍ-ḍuḥā nūr-ı żamīr-i Muṣṭafā

(11) Bu sebebden Cenāb-ı Ẕāt celle ve ᶜalā ***ve'ḍ-ḍuḥā***[905] buyurdı, Sūre-i Ve'ḍ-Ḍuḥā, Cenāb-ı Faẖr-ı (12) ᶜĀlem efendimizüñ rūşen żamīr-i şerīflerinüñ nūr-ı pākidür.

Beyt

Yüzüñdür ve'ḍ-ḍuḥā şaçıñdur ve'l-leyl

Ḳaşındur Ḳāb-ı Ḳavseyn ev ednā

Ve hāẕihi (14) *işāretun ilā-sūretu'ḍ-Ḍuhā kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve'ḍ-ḍuḥā*** *ey eḳseme vaḳtertifāᶜi'ş-şemsi* (15) *ve taẖşīşihi li-enne'n-nehāra yuḳva fīhi ve'l-ḳasemu cāᵓizun ᶜale'l-eşyāᵓi* (16) *li'l-Ḥaḳḳi Teᶜālā felā-yecūzu'l-ḳasemu ᶜalā-ġayrihi Teᶜālā ve emma'l-Kaᶜbete fe-maḥẕūfu'l-mużāfi* (17) *taḳdīruhu bi-Rabbi'l-Kaᶜbeti ve bi-Rabb-i*

---

[904] "Bi'l-fiil kevnî kemâl mertebesine işarettir. Sonra farzlar, mutlak olarak bütün mükevvenâta yayılan ilâhî hakîkî varlığa işaret eder. Vacipler, en özel olarak yaratılmış varlıklara; sünnetler özel olarak yaratılmış varlıklara; müstehablar, genel olarak yaratılmış varlıkları işaret eder. İbn Abbas'a, *beş vakit namazı Allah'ın kitabında bulabilir misiniz,* diye soruldu. O, *evet*, dedi ve şu âyeti okudu: ***Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih edin*** (Rûm, 30/17-18). Allah, *akşama girdiğinizde* sözü ile akşam ve yatsı; *sabaha kavuştuğunuzda* ifadesiyle sabah; g*ündüzün sonunda* sözü ile ikindi namazını *ve öğle vaktine girdiğinizde* sözü ile de öğle namazlarını kastetmiştir. *Tesbîh* kelimesiyle namazın kastedilmesi, ***Eğer o gerçeketen tesbih edenlerden olmasaydı***… (Sâffât, 37/143) ayetinden anlaşılmaktadır. Kurtubî; *yani o, namaz kılanlardan olmasaydı,* der. Keşşâf'ta İbn Abbas'tan şöyle rivayet edildiği söylenir: *Kur'an'daki her tesbih, namaz manasındadır.* Allah Teâlâ'nın ***Sabret ve güneşin doğuşundan önce Rabbini hamd ile tesbih et...*** (Tâ-Hâ, 20/130) emriyle ilgili tefsîr şöyle der: Güneşin doğuşundan önce yani sabah namazıyla, batmasından önce ikindi ve öğle namazlarıyla tesbih uygundur. İkindi bu zamanların aslıdır. Öğle ona tabidir. Ve gecenin bir kısmında yani bazı vakitlerinde; akşam, yatsı ve gece namazlarında tesbih et. Namazda da diğerlerinde de; zikredilen farzlardan, nâfileye göre, kaçış yoktur. Nâfileye tâbi' olmak faydalıdır. Ve secdelerden sonraya eklenenlere denmiştir. Yani onun kapılarından ekmel olan, farz namazdır. Farz namazdan sonra aynı şekilde sünnetler kılınmalı tesbih yapılmalıdır."

[905] "And olsun kuşluk vaktine." (Duhâ, 93/1)

Muḥammedin ᶜaleyhi's-selām. ***Ve'l-leyli iẕā secā,***[906] (18) yaᶜnī ehl sākin olup ẓulmet rākid oldığı vaḳtde; *sece'l-baḥru secan* (19) dirler, ḳaçan emvāc sākin oldığı vaḳtde. ***mā-veddeᶜake rabbuke***[907] *hāẕā* (20) *cevābu'l-ḳasemi ey mā-ḳaṭaᶜake ḳaṭᶜu'l-muveddiᶜi ey mā-veddeᶜake bi-ḳaṭᶜi feyżi'n-nubuvveti* (21) *ve'r-risāleti ᶜan-ẓāhirike ve yeḳṭaᶜu feyżu'l-vilāyeti ᶜan-bāṭınike* (22) *ente ḳāᵓimun fi'r-risāleti beynī beyne ummetike ve keẕālike ḳāᵓimun fī-vilāyetike beynī* (23) *ve beyneke* ***ve mā-ḳalā***[908] *ve mefᶜūluhu maḥẕūfun riᶜāyeten li'l-fāṣıleti taḳdīruhu ve mā-* (24) *ḳalake ey mā-ebḳaḍake rabbuke bi-teᵓḫīri'l-vaḥyi ᶜanke ᶜinde imtiḥāni'l-kuffāri bel* (25) *ibteleke teᵓḫīru eyyāmin li-tecide baᶜde inḳiṭāᶜi leẕẕeti'l-viṣāli ve ḥelāvetun vicdāni* **[131b]** (1) *baᶜde'l-fuḳdāni ve ḳāle Caᶜferu'ṣ-ṣādıḳ el-murādu bi'ḍ-ḍuḥā elleẕī kellemehullāhu fīha* (2) *Mūsā evi'l-murādu żamīr-i vech-i Muṣṭafā ve'l-murādu bi'l-leyli leyletu'l-miᶜrāci evi'l-murādu* (3) gīsū-yı siyāh-ı müctebā *ve emmā ᶜinde'l-ᶜārifi el-murādu bi'ḍ-ḍuḥā nūrun bāṭinun Muṣṭafā* (4) *ve bi'l-leyli cesedun ẓāhirun Maḥmūdun muctebā*[909] Taḳdīr-i kelām, envār-i bāṭın-i Muṣṭafā (5) ḥaḳḳıyçün ki ḳuvvā-yı cesediyyeti sākin u rākid olup mertebe-i iṭmināniyyete (6) vāṣıl olmışdur. *Guft Ḥāfıẓ*

[Beyt]

Ey furūġ-ı māh-ı ḥusn ez-rūy-ı raḫşān-ı şumā

Āb-ı rūy-ı ḥūbi ez-[çāh-ı] zenaḫdān-ı şumā[910]

Pes bu maḳāmda (8) Ḥażret-i Mevlānā erbāb-ı ẓāhirüñ kelāmın aṣḥāb-ı taḥḳīḳüñ merāmına tevfīḳ buyurup (9) dirler ki, Cenāb-ı Perverdigār'uñ nūr-ı nehāra ve şebb-i

---

[906] "Bu beyit, Duhâ Suresi'ne işarettir. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***Kuşluk vaktine and olsun*** (Duhâ, 93/1). Yani "Duhâ'ya andolsun" ki güneşin yükseldiği vakittir ve bu yeminin duhâya tahsis edilmesinin sebebi o vakitte gündüz güçlü olduğundandır. Der ki, Hak Teâlâ'nın eşyaya yemini câizdir. Ka'be dışında bir şeye yemin etmek câiz değildir; çünkü ondan murat Ka'be'nin Rabbine, Muhammed aleyhi's-selamın Rabbine yemin etmektir. ***Karanlığı çöktüğü vakit geceye and olsun*** (Duhâ, 93/2).

[907] "Rabbin seni terk etmedi..." (Duhâ, 93/3)

[908] "... ve darılmadı." (Duhâ, 93/3)

[909] "***Rabbin seni terk etmedi*** (Duhâ, 93/3). Bu, kasemin cevabıdır. Seni terke etmedi. Yani risalet ve nübüvvetin feyzini zâhirinden, vilâyet feyzini bâtınından kesmedi. Sen, ümmetinle benim aramda risâlette kâimsin. Tıpku bunun gibi benimle senin aranda velâyet de kâimsin. ***ve darılmadı*** (Duhâ, 93/3). Fâsılâya riâyeten mefûlü mahzûfdur. Takdiri *vahyi te'hirle Rabbin sana darılmadı. Bu te'hir küffârı immtihan; ayrılıktan sonra vahyin tecdidiyle kavuşmadaki lezzet ve tatlılıktır.* Câfer-i Sâdık şöyle demiştir: *duhâ*dan murat Allah'ın Musâ ile konuştuğu zaman veya Peygamber Efendimizin yüzünü kasttır. *leyl*den murat, Mi'râc Gecesi veya Peygamber efendimizn siyah saçlarıdır. Ama ârif indinde *duhâ*dan murat, Peygamber Efendimizin bâtınî nûrudur; *leyl*den murat ise Peygamber Efendimizin zâhirî beden-i şerîfleridir."

[910] "Güzellik ayının ışığı, senin parlak yüzündendir. Güzelliğin yüz suyu, senin çene çukurundandır."

tāra ḳasemi vardur. (10) *ᶜAlā-ḳaṣdi'l-mubālaġati taᶜẕīmen li-şān-i Resūlullāhi*[911] Keenne Cenāb-ı Ḫudā buyurur ki; (11) ey benüm ḥabībim, ḍuḥāya ḳasem, senüñ nūr-ı pāküñe müşābeheti ve leyle ḳasemüm ten-i pāküñe (12) mümāṯeleti oldığından içündür. Yoḳsa fānī olan eşyā benüm ᶜind-i maᶜnevīmde (13) muḳsemun bih olmaġa ne liyāḳati vardur? İmdi senüñ nūrına min-vechin müşābih (14) olana böyle ḳasem idicek nūruña taᶜẕīm ve ẕātına tekrīm ne mertebe idügüni (15) maḫlūḳāt bundan idrāk eylesiñ. ᶜAbd-i aḫlaṣ nebī-yi muḫtaṣṣum ᶜind-i maᶜnevīmde (16) efżaliyyetüñe idrāk-ı tāmme ve dirāyet-i kāmilüñ olmadı mı? *Emmā baᶜdu fe-lemmā ḫalaḳallāhu* (17) *nūr-i Muḥammedin ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem min-nūr-i cemālihi kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ḫalaḳtu*** (18) ***nūr-i Muḥammedin min-nūr-i vechī*** *ve kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***evvelu mā ḫalaḳallāhu nūrī*** (19) ***ve evvelu mā ḫalaḳallāhu'l-ḳaleme ve evvelu mā ḫalaḳallāhu'l-ᶜaḳle*** *ve'l-murādu minhā şeyᵓun vāḥidun* (20) *ve huve'l-ḥaḳīḳatu'l-Muḥammediyyetu lākinnehu yusemmā nūren lākinnehu ṣāfiyen ḫāliyen ᶜani'ẓ-ẓulumāti'l-celāliyyeti* (21) *ve ᶜaḳlen li-kevnihi mudriken li'l-kulliyāti ve ḳellemā li-kevnihi sebeben li-naḳli'l-ᶜilmi* (22) *kemā enne'l-ᶜilme sebebun fī-ᶜālemi'ş-şehādeti ᶜale'l-ḳırṭāsi fe'r-rūḥu ḫulāṣatu'l-ekvān* (23) *ve evvelu'l-kāᵓināti ve aṣlihā kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***enā min-allāhi ve'l-muᵓminūne*** (24) ***minnī*** *fe-ḫalaḳa minhu'l-ervāḥa fī-ᶜālemi'l-lāhūti fī-aḥseni taḳvīmin taḳvīmin ḥaḳīḳī* (25) *ve huve maḥalluhu'l-insān fī-ẕālike'l-ᶜālem ve huve'l-vaṭanu'l-aṣlī fe-lemmā emżā ᶜaleyhim* **[132a]** (1) *erbaᶜate ālāfi senetin ḫalaḳe'l-ᶜarşe min-nūr-i ᶜaynin ve bevāḳi'l-kāᵓināti minhu* (2) *fe-ruddeti'l-ervāḥu ilā-ẕālike esfele'l-kāᵓināti eᶜni'l-ecsāde kemā ḳālellāhu Teᶜālā* (3) ***summe redednāhu esfele sāfilīn***[912] *summe min-ᶜālemi'l-lāhūt ilā-ᶜālemi'l-ceberūt* (4) *fe-elbesehum min-nūr-i kulli ᶜālemin summe ile'l-melekūti summe ile'l-mulki summe ḫalaḳe'l-ecsāde* (5) *minhu kemā ḳālellāhu* ***minhā ḫalaḳnākum***[913] *summe emere'r-rūḥa en yedḫule'l-cesede fe-deḫḫale bi-emrillāhi* (6) *Teᶜālā kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve nefeḫtu fīhi min-rūḥī***[914] *fe-lemmā teᶜallaḳa'l-ervāḥu ve nesiyet* (7) *mā-etteḫaẕet min-ᶜahdi'l-mīṯāḳi ve yevmin* ***elestu bi-Rabbikum*** *felem terciᶜ ile'l-vaṭani* (8) *fe-tereḥḥame'r-raḥmanu'l-musteᶜānu ᶜaleyhim fe-enzele ileyhim kitāben semāviyyen teẕkireten lehum bi-ẕālike'l-vaṭan* (9) *kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve ẕekkirhum bi-***

[911] Resulullâh'ın şanını ta'zîm için mubalağa kasdıyla"
[912] "Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik." (Tîn, 95/5)
[913] "Ondan sizi yarattık ..." (Tâ-Hâ, 20/55)
[914] "... ona ruhumdan üfledim ..." (Hicr, 15/29)

eyyāmillāh[915] *ey eyyāme visālihi fīmā sebaḳ maᶜa'l-ervāḥi* (10) *fe-cemīᶜu'l-enbiāᵓi ᶜaleyhi's-selām cāᵓu ve ẕehebu li-ẕālike't-tenbīhi fe-ḳalīlun* (11) *minhum mine'l-vaṭani'l-aṣlī ḥattā efżati'n-nubuvvetu ile'r-rūḥu'l-aᶜẓami Ḫātemu'l-Enbiyāᵓi* (12) *ᶜaleyhi's-selāmu fe-erselehu ilā-haulāᵓi'n-nāsi'l-ġāfilīne li-yeftaḥe baṣīretehum* (13) *min-nevmi'l-ġāfleti fe-yedᶜūhum ilallāhi ve viṣālihi ve liḳā-i cemālihi'l-ezelī ve hāẕihi'l-envāru* (14) *lehā ş̲emāniyyetu elḳābin ve li-kulli nūrun ricālun ve hum ş̲emāniyyetu eṣnāfin ve lehā* (15) *ş̲emāniyyeti ẓulamin fe-aṣḥābu'l-ġafleti ve'ş-şehevāti fī-hāẕihi'ẕ-ẕulumāt teᵓbehūne kemā ḳālellāhu* (16) *Teᶜālā* ***ẕeheballāhu bi-nūrihim ve terekehum fī-ẓulumāti lā-yubṣirūn***[916] *ve aṣḥābu'l-ᶜināyeti* (17) *ve'l-ḥużūrī fi'l-envāri yeteġammūne fe-elḳābuha'ş-şemsu ve'l-hilālu ve'l-ḳameru* (18) *ve'l-bedru ve'l-kevākibu's̲-s̲ābitu ve'l-berḳu ve's-sirācu ve'n-nāru fe'n-nūru'ş-şemsi* (19) *li-ehli'l-maᶜrifeti ve'l-hilālī li-ehli'l-murāḳabeti ve'l-ḳameri li-ehli'l-iᶜtibāri ve'l-bedrī* (20) *li-ehli'l-munācāti ve'l-kevkebī li-ehli'l-murāᶜāti ve's-sirācī li-ehli'l-ḫalevāti* (21) *ve'n-nārī li-ehli'l-mucāhedāti ve'l-berḳī li-ehli'l-ᶜilmi ehlu'l-iḫtiṣāṣi'l-cāmiᶜīne* (22) *li'l-maḳāmāti ve hum ehli'z̲-z̲āti ve huve erfeᶜu'l-envār veẓulumātu* (23) *hāẕihi'l-envār eyżen ş̲emāniyeh fe-nūru'ş-şemsi yuzīlu ẓulmete'n-nefsi ve nūru'l-hilāli* (24) *yuzīlu ẓulmete'ş-şekkī ve nūru'l-ḳameri yuzīlu ẓulmete'l-ġafleti ve nūru'l-bedri yuzīlu ẓulmete'l-ḫıyāneti* (25) *ve nūru'l-kevākibi yuzīlu ẓulmete'l-cehli ve nūru's-sirāci yuzīlu ẓulmete'l-vesveseti* **[132b]** (1) *ve nūru'n-nāri yuzīlu ẓulmete'r-ruᶜūneti ve nūru'l-berḳi yuzīlu ẓulmete't-tenzīhi ve haẕa'n-nūri'l-berḳī* (2) *yeġşa'l-baṣāᵓira ve yermī ṣāḥibehu fī-biḥāri'l-ᶜaczi ve'l-ḥayreti lā-yudriku* (3) *bi-ḳıyāsin ve huve sirru'llez̲ī muniᶜa'l-meşāyiḫu ᶜan-keşfihi ve lā-yeḳvā eḥadun ᶜalā-taᶜbīri* (4) *ᶜanhu aṣlen li-naḳṣi'l-elfāẓi ᶜan-hāẕe'l-maᶜnā men lem-yez̲uk lem-yeᶜrif ve men vaṣale* (5) *ilā-hāẕe'l-maḳāmi fe-sebete lehu'l-kerāmātu bi-cemīᶜ-i aᶜżāᵓihi fe-kerāmeti'l-uz̲uni semāᶜu nuṭḳi'l-cemādāti* (6) *ketesbīḥi'l-ḥaṣṣa fī-keffi'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām ve kez̲ā yesmeᶜu nuṭḳa'l-ḥayvānāti* (7) *ve'l-eşcāri ve min-hāẕe'l-bābi semiᶜa Sāriyetu ṣavten min-ᶜUmerin raḍıyallāhu ᶜanhu mine'l-Medīneti* (8) *ve beynehumā eyyāmun keş̲īretun ve kerāmetu'l-lisāni nuṭḳihi bi'l-muġayyabāti ḳable ḥuṣūli* (9) *aᶜyānihim fi'l-vucūdi ve hiye ᶜinde'l-ḳavmi raḍıyallāhu ᶜanhum ş̲elaş̲etu eḍrubin ilḳāᵓun* (10) *ve kitābetun ve liḳāᵓun ve ḳad yenteḳilūne min-hāẕe'l-maḳāmi ilā-maḳāmin kerīmin*

---

915 "... ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat ..." (İbrâhîm, 14/5)

916 "... Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir." (Bakara, 2/17)

yeḳūlūne li'ş-şeyᵓi fīhi (11) *kun fe-yekunu bi-iẕnillāhi Teᶜālā ḳāle ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmi fī-iḥyāᵓi'l-mevtā ve ubrihu'l-ebraṣe* (12) *ve'l-ekmehe ve ġayri ẕālike mine'l-enbiyāᵓi felā-yubᶜadu en yukrimallāhu Teᶜālā veliyyen* (13) *min-evliyāᵓihi bi-hāẕi'l-kerāmeti fī-ḳażiyyeti'l-ᶜaḳli fe-inne kulle kerāmetin yenāluha'l-veliyyu* (14) *ev yeẕheru ᶜalā-yedeyhi fe-inne şerefehā rāciᶜun ile'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām fe-innehu bi-ittibāᶜihi ve kerāmeti'l-yedi* (15) *li'l-ᶜabdi idḫāluhu yedehu fī-ceybihi fe-yeḫrucu beyżāᵓa min-ġayri sūᵓin kāne hāẕā li-Mūsā* (16) *ᶜaleyhi's-selām ve nebᶜu'l-māᵓi min-beyni'l-aṣābiᶜi kāne li-Muḥammedin ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* (17) *ve rema't-turābe fī-vechi'l-aᶜdāᵓi fenhezemū ve ḳabaża men yeşāᵓullāhe mine'l-evliyāᵓi* (18) *fi'l-hevā ve kerāmeti'l-maḥfūẓi mine'l-ḥarāmi ve kuşreti'l-ḥelāli teḥfeẓu* (19) *ᶜalā-ṭaᶜāmihi ve şerābihi ve libāsihi ḥattā lā-yetenāvelu illā ṭayyiben bi-ᶜalāmetin yulḳihallāhu* (20) *Teᶜālā fī-nefsihi ev fī-nefsi'ş-şeyᵓi'llezī ḳāmet bihi ṣifatu'l-ḥarāmi'ş-şubheti* (21) *kemā iẕā ḳuddime lehu ṭaᶜāmun fīhi ḥarāmun ev şubhetun ḍarabe ᶜalā-işbaᶜihi ᶜirḳun ev yunādi* (22) *lehu taverraᶜ minhu ev yeᵓḫuẕuhu'l-ġaşeyān ev yurā fīhi ḥaşerātun ev remāden ev* (23) *leḥmu ḫinzīrin ev kelbin ilā-emşāli hāẕihi'l-ᶜalāmāt ve men kerāmetihi en yeşbeᶜa* (24) *bi'l-ḳalīli mine'ṭ-ṭaᶜāmi er-raḥṭu'l-keşīru ve hāẕā mīrāşu'n-Nebevī min-fiᶜli Resūlullāhi* (25) *ḥīne basaṭa'n-naṭᶜa ve cāᵓeẕu'l-berri ḥattā icteme ᶜa min-ẕālike şeyᵓun yesīrun fedaᶜā fīhi* **[133a]** (1) *bi'l-bereketi şumme eḫade'n-nāse fī-evᶜiyetihim ḥattā melāᵓuhā kemā cāᵓe'l-ḥadīşu fī-Muslim* (2) *ve kerāmeti'l-ḳademi'l-maḥfūẓi el-meşyi ᶜale'l-māᵓi ve ṭayyu'l-arżi ve'l-meşyu fi'l-hevāi* (3) *ve hāẕā leyse bi-maḳbūlin li-enne ᶜindehu ḥayżun ve li-hāẕā ḳīle kerāmetu'l-evliyāᵓi* (4) *keḥayżin-nisāᵓi beli'l-kerāmetu el-istiḳāmetu kemā ḳalellāhu Teᶜālā fī-kelāmihi* (5) ***yevme lā-yenfeᶜu mālun ve lā-benūnun illā men etallāhe bi-ḳalbin selīm***[917]

---

[917] "Asıl meseleye gelelim. Allah, nur-ı Muhammed aleyhi's-selamı cemalinin nurundan yarattı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Muhammed (s.a.v.)'in nurunu yüzümün nurundan yarattım***. Peygamber efendimiz de şöyle buyurmuştur: ***Allah önce nurumu yarattı, Allah önce kalemi yarattı, Allah önce aklı yarattı.*** Bunlardan hakikat-i Muhammedîye murat edilmektedir. Hal böyle iken O'na bazı adlar verildi. Celal sıfatı altındaki karanlıktan saf olduğu için O'na Nur dendi. Her şeyi idrak ettiği için O'na Akıl dendi. İlmi harflere dökebildiği için ve ilim onunla yayıldığı için O'na Kalem dendi. Ruhu âlemlerin özü, kâinâtın öncesi ve aslıdır. Buna işareten Efendimiz söyle buyurmuştur: ***Ben Allah'tan, mü'minler de benden***... Allah Teâlâ, lâhut âleminde ve hakiki Ahsen-i Takvîm'de; bütün ruhları O'nun ruhundan yarattı. O, yukarıda bahsedilen âlemde, bütün insanlığın adıdır. O, asıl vatandır. Bu yaratılıştan dört bin yıl sonra, O'nun göz nurundan arşı yarattı. Kâinatın diğer kısmını da arştan yarattı. Ondan da kâinatı… Sonra yaratılan ruhları, kâinatın en aşağı derecesi olan bu cesetler âlemine indirdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***Sonra, onu aşağıların en aşağısına gönderdik***…(Tîn, 95/5). Yani, o nuru ilk önce Lâhût âleminden ceberût âlemine gönderdi. O nurdan olan ruhlara, iki harem arasında ceberût nurundan elbiseler giydirdi. Sonra bu kisve melekût âlemine saldı. Orada da melekût nurundan elbise giydirdi. Sonra mülk âlemine gönderdi. Mülk elbisesine

bürüdü. Sonra bundan cesetleri yarattı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Sizi O'ndan yarattık…* (Tâ-Hâ, 20/55). Sonra Allah o ruhlara, bu cesetlere girme emri verdi. Onlar da Allah Teâlâ'nın emriyle girdiler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Ona ruhumdan üfledim*** (Sad, 38/72). Bir zaman sonra ruhlar bu cesetle ilgilerini artırdılar. Bu yüzden misak ahdini ve Elestu biRabbikum gününü unuttular. Vatanlarına dönemediler. Fakat Rahman, onlara acıdı ve onlara semavî kitaplar gönderdi. Onlara aslî vatanlarını hatırlatmak istedi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Onlara Allah'ın günlerini hatırlat*** (İbrahim, 14/5). Yani ruhlarla geçen o visal günlerini hatırlat. Bu âleme pek çok enbiya geldi ve devrini tamamlayıp göçüp gitti. Hepsinin gayesi aslî vatanı anlatmak ve insanları uyarmaktı. Fakat O'nu anan, O'na yönelen, o âleme iştiyak duyan ve o âleme vâsıl olan zamanla azaldı. Nübüvvet, büyük Ruh'a varıncaya kadar devam etti. O, nebilerin sonuncusu idi. Allah Teâlâ basiretlerini açmak için O'nu bu gafil insanlara gönderdi. Gaye, onları gaflet uykusundan uyarmak; visaline, ezelî cemâline ermeye, davet idi. Bu nurlar için sekiz lakap vardır ve hepsi nurdur. Onlar da sekiz sınıftır. Sekiz karanlıktır. Ashab-ı gaflet ve şehvet bu karanlık tabakalardadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Allah ışıklarını yok ediverir de onları, göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir*** (Bakara, 2/17). Huzur ve inayet ehli, her zaman ilâhi nurlarla şereflenmektedirler. Onlar Allah'ın onlara ihsan ettiği nûr üzerindedirler. Lakapları; şems, hilal, kamer, bedr, sabit yıldızlar, şimşek, sirac ve ateştir. Güneşin nuru, ehl-i marifeti; hilalin nuru, ehl-i murakabeyi; kamerin nuru, ehl-i itibarı; bedrin nuru, ehl-i münacatı; yıldızların nuru, ehl-i mürâcâtı; siracın nuru, ehl-i halveti; ateşin nuru, ehl-i mücahedatı; şimşeğin nuru, ehl-i ilmi simgeler. İlim ehlî, bütün bu makamları kendilerinde toplamakla Zât ehlidirler. Kezâ bu nurlar sekiz karanlığı izale eder. Güneşin nuru, nefsin karanlığını; hilalin nuru, şekkin karanlığını; kamerin nuru, gafletin karanlığını; bedrin nuru, vefasızlığın karanlığını; yıldızların nuru, cehaletin karanlığını; lambanın nuru, vesvesenin karanlığını; ateşin nuru, ahmaklığın karanlığını; şimşeğin nuru, tenzihin karanlığını izale eder. Şimşeğin nuru, basiretleri örter ve o nura sahip olanları acz ve hayret denizine atar. Bu nur, mukayese ile algılanamaz. Böyle olması onun özünün keşf edilmesine engelleyicidir. Öyle ise varlıkta hiç kimse, onun mâhiyetini açıklayıcı tâbirlere güç getiremez. Bu manada, tatmayan bilmez. Bu makama kim ulaşırsa onun kerametlerini bütün âzâlarıyla tesbit eder. Kulağın kerameti, cansız varlıkların, Nebi aleyhi's-selamın avucunda olduğu gibi, kendilerine özgü bir tesbihle konuşmalarını işitmesidir. Hayvanların ve ağaçların konuşmalarını da duyar. Bu konuya örneklerden biri de; Sariye'nin, aralarında birkaç güblük mesafe olmasına rağmen, Hz.Ömer'in Medine'deki konuşmalarını işitmesidir. Dilin kerameti, varlığın vücudu zuhura gelmeden önce onunla konuşmaktır. Bu keramet onların (Allah onlardan razı olsun) indinde üç kısma ayrılmaktadır: ilka, kitabet, lika. Bu özellikle nitelenenler, bu makamdan, şerefli bir makama intikal ederler. Bu makamda, Allah'ın izniyle bir şeye *Ol!* dediklerinde, o şey oluverir. İsa aleyhi's-selam; ölüleri diriltmesi, körlerin gözlerini açması ve ebrasların iyileşmesinde *Ol,* dedi. Diğer peygamberlerde de öyle. Akıl kaziyyesinde Allah Teâlâ'nın velîlerinden birisine böyle kerametler ihsan etmesi ve dilediği birisinin elinde izhâr etmesi uzak bir ihtimal değildir. Aslında bu tür kerametlerden dolayı hâsıl olan şeref Resulullâh aleyhisselama aittir. Çünkü kul, O'na ittiba etmekle bu şerefe ulaşmıştır. Elin kerameti, kul elini koynuna sokup daha sonra çıkarınca eli görenlere bembeyaz oluverir. Musa aleyhi's-selamda bu tür mucizeler ortaya çıktığı gibi bazı velilerde de benzeri görülebilir. Parmaklar arasında suyun kaynayarak çoğalması; düşman ordularının üzerine toprak alıp savurması, akabinde orduların hezimete uğraması Muhammed aleyhi's-selamın kerametleridir. Allah dost edindiği kullarından dilediğini havada alem-i gayba alır. Midenin kerameti, kendini haramdan ve çok olan helalden korumasıdır. Allah, birtakım alametleri ya o insanın kendisine ya da haram ve şüpheyle vasfedilen şeye yerleştirir. Nitekim haram veya şüpheli olan şeyi yemeden önce parmaklarının üzerindeki damarlar atar veya ondan kaçınması konusunda ona seslenilir. Bazen mide bulantısına yakalanır veya onu bir haşere, ateş külü, domuz veya köpek eti gibi görünür. Onun kerametlerinden biri de az yemekle kalabalık toplulukların doymasıdır. Bu Resulullâh'tan onlara nebevî mirastır. Müslim'den gelen hadis gibi: Efendimizin duasının bereketiyle, kıtlık zamanlarında bir hasırın üzerine toplanan şeyler, herkes kendisine yetecek kadar almasına rağmen, eksilmedi. Ayakların kerameti, su üstünde yürümek, tayy-ı mekan ve havada yürümektir. Evliyanın kerameti kadınların hayz halleri gibidir, denilmiştir. Bu yüzden kerametin izharı makbul değildir. Asıl keramet, istikamettir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar. Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka*** (Şu'arâ, 26/88-89).

Ammā Ḥażret-i (6) Ḥallāḳ-ı ᶜĀlem *nefiẕe ḥukmuhu fi'l-berri ve'l-ᶜilm*[918] ber-muḳteżā-yı ḥikmet ve vefḳ-i irādāt, (7) ḫilḳāt-ı semāvātı evc-i ᶜalā ve kemāl-i behāda ve ṣūret-i zemīni ḥafīż-i ednāda (8) ḳıldı, Pes āsumān refīᶜü'ş-şān [u] şeref ᶜunvānına nigerān olup ve zemīn-i (9) muhāne ḥaḳāretle naẓar ḳılup didi ki; ey ḫasāset-i ṭabᶜla pest (10) olan zemīn-i mehīn, baña nigāh eyle ki mekānum ᶜālī olduġından ġayrı (11) maḥall-i aḳżiye-i ᶜalā ve maḥfel-i maḥkeme-i kübrā benüm. Ve āfitāb-ı ᶜālem-tāb, ḳamer-i ᶜālī-cenāb (12) ve sebᶜa-yı seyyārāt, kevākib-i neyyirān hep bende oldıġından mā-ᶜadā (13) nufūs-ı ẕekiyye-i melekiyye-i ḳudsiyye ve ervāḥ-ı muḳaddese-i insiyye ki ***yusebbiḥūne'l-leyle*** (14) ***ve'n-nehāra lā-yefturūne***[919] ve ***lā-yaᶜṣūnallāhe mā-emerehum***[920] ḥücec-i feżāᵓillerine (15) imżā düşmüşdür, hep bende sākinlerdür. Ve sāḥa-yı şeref-maᵓāb ve ᶜarṣa-yı (16) ᶜizzet-i kıbābımda miḳdār-ı şibr yoḳdur ki anlardan biri anda kāᵓim ve rākiᶜ ya sācid-i (17) ḫāżıᶜ olmaya. Ve yā arż, insāfla naẓar eyle ki senüñ rūyuñ siyāh, (18) ṭabᶜuñ tebāh oldıġından ġayrı ekṣer sükkān-ı dükkānuñ küffār-ı füccār ve fussāḳ-ı bī-kārlardır. (19) Duḫān-ı meᶜāṣīler cānib-i ᶜalā-yı jeng-āra ve pür-ġubār idüp. (20) Ve yā arż-ı mehīn, eger bende çeşme ve eşmeler var ve her ṭarafdan enhār aḳar (21) ve bāġ u bostān ṣunūf-ı gülistān, eşcār u eṣmār-ı envāᶜ-erhāb, ecnās-ı (22) nebātāt-ı ṭayyibāt-ı münāfiᶜ-ġāyāt ve esnāf-ı ḥayvānāt-ı mütebāyinetü'l-heyᶜāt (23) ve keṣīretü'l-berekāt var dirseñ daḫı; henüz bilmedin mi ki, bu cümle menāfiᶜ hep (24) benüm ṭarafımdan nüzūl iden imṭār-ı bī-şümār-ı keṣīrü'l-āṣār ve ṣülūc-ı nāhincār-ı bāᶜiṣü'l-envārdandur. (25) Eger benden yaġmasa bu cümle sende ẓuhūr itmezdi, diyü **[133b]** (1) kendüsin medḥ ve zemīni ḳadḥ itmekle vücūdın evc-i ᶜaẓametde ṭeyyār ve arż-ı (2) miskīni ḥażīż-i ḥaḳāretde ḫār u zār ḳıldıḳda arż-ı ḥaḳīrüñ bu cümle (3) muḳaddemāt-ı müselleme ve kelīmāt-ı muḳavemeye cevāb-ı ṣavāb-ı faṣlu'l-ḫıtābı (4) olmamaġa çār u nā-çār meskenet vādisinde ḳarār ṭutup, *rażiyna bi-kismetihi'l-Cebbār* (5) diyü iᶜtirāf-ı ḳuṣūr ve küsūr-ı ḥakāretinde hemvār ve ***huvellezī ceᶜale*** (6) ***lekumu'l-arḍa ẕelūlen femşū fī-menākibihā***[921] meẕelletinde zār olduḳda, nā-gāh şol (7) zamān erdi ki ol Ḥażret-i Mükevvenāt, Mefḫar-ı Kāᵓināt, Şefīᶜ-i ᶜUṣāt, (8) Dilīr-i ᶜArṣa-yı ᶜAraṣāt aᶜnī Cenāb-ı Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem (9) ḳudūm-ı saᶜādetleriyle rū-yı zemīni reşk-i cinān ve ġıbṭa-yı ᶜarş-ı Raḥmān ḳıla. (10) Hemān

[918] "Hükmü karaya ve ilme nüfûz eder."
[919] "Hiç ara vermeksizin gece gündüz tesbih ederler." (Enbiyâ, 21/20)
[920] "... Allahın emirlerine isyan etmezler ..." (Tahrîm, 66/6)
[921] "O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün..." (Mülk, 67/15)

Ḥażret-i Mennān-ı āferīdegān celle ᶜan-iḥāṭatü'z-zamān ve'l-mekān (11) arż-ı mehīne ḫıṭāb-ı müsteṭābla vaḥy idüp beşāret buyurdular ki; (12) yā arż, ser-i ḫacleti āsmān-ı ᶜizzete ḳaldur ve dīde-i ḥasreti tilkā-yı medīn-i (13) merāma aldur ki ṭāliᶜüñ şemsi burc-ı saᶜādetden ṭoġmaḳ ve anuñ sebebiyle (14) üstüñe bārān-ı raḥmetüm yaġmaḳ ve cihāndan küfr ve şekā ẓulmeti mürtefiᶜ olup (15) nūr-ı īmān basīt-i zemīni münevver ve pür-żiyā ḳılmaḳ maḥalli gelmişdür. Ve yā arż, āgāh (16) ol ki, ***elem necᶜali'l-arḍa mihādā***[922] feḥvāsıyle sen ḥabībüm Muḥammed ṣallallāhu (17) ᶜaleyhi ve sellem[e] meṣvā ve mekān olup senüñ üstüñde ġazā-yı sezālar (18) ḳılup aᶜdā-yı dīne beᵓsü'l-cezā virecekdür. Ve ol Faḫr-ı Cihān'uñ kevnde (19) beş nevbet ṣalāvāt-ı ḫamse eẕānı ṣadāsı ḳıbāb-ı āsmānı zelzeleye ve cenāb-ı (20) ᶜarş-ı Raḥmān'ı velveleye virecekdür. Ve yā arż, ol ḥabībimüñ envār-ı nūrından (21) ḫurşīd-i semāyı çārüm mekān bir şemᶜa-yı ḥücre-i imkān ve ḳamer-i ednā-yı āsmān bir (22) zü'l-vech lemᶜa-yı tābāndur. Ve yā arż, ol Resūl'üm sende ẓuhūr idüp (23) ravżā-yı pür-envārı gerü gerüsine olmamaġla maḥsūd-ı cinān ü āsmān ve maġbūṭ-ı (24) kürsi ve ᶜarşuñ raḥmānı olıcaḳsıñ, diyü Ḥażret-i Cebbār-ı ᶜĀlem cerāḥat-ı (25) arża merhem ṣardıḳda, bu ḫaber-i sürūr-ı bārān-hubur gūş-ı zemīne erişdikde **[134a]** (1) zemīn-i tīre-i hazīn hemāndem ***ve iẕā enzelnā ᶜaleyha'l-māᵓe ihtezzet ve rabet***[923] beşāşetiyle (2) güldi. Lā-cerem āsmān-ı refiᶜü'l-bünyān arża bu beşāretüñ gūşından (3) perīşān ve raᶜd-berḳle nālān ve bu reşkle ebr-i ġamdan eşk-efşān olmaġla (4) yeryüzünde seyller ḳoparduḳda deryā-yı raḥmet-i Raḥmān semāḥatında cūş (5) idüp bu resme ḫıṭāb-ı müsteṭābla teselliye vārid oldı ki; ey maḥall-i (6) aḳżiyem, nār-ı ġıbṭayla nālān ve bār-ı ġayretle giryān olma. Ol ḥabībümi miᶜrāca (7) daᶜvet ḳılup yümn-i ḳudūmıyla semāvātı müşerref ḳılsa gerek, (8) diyü bu inkisārın ḫayr itdi. Pes maᶜlūm oldı ki arż ve semānuñ şeref-yāb (9) olmaları sāye-i nūr-ı Ḥażret-i Aḥmediyye'de buldu.

Necme'd-dīn-i Dāye ḥażretleri ***keyfe*** (10) ***tuḥyi'l-mevtā*** āyet-i kerīmesinüñ tefsīrinde buyurmuşlar ki; meşāhīr-i enbiyādan (11) üç mürsel ṭaleb-i rüᵓyet ḳılup *erinī*[924] didiler ve her biri nām-ı maḥbūbı setr (12) idüp ve ṭalebde edeb[e] riᶜāyet itmek endāzesiyle. Her birine bir dürlü (13) cevāb geldi. ol Ḥażret-i Ḫalīl-i Celīl ᶜaleyhi's-selām ***rabbī***

[922] "Biz, yeryüzünü bir döşek (kılmadık mı)?" (Nebe, 78/6)
[923] "…Biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip kabarır…" (Fussilet, 41/39)
[924] "...bana göster..."

erinī keyfe (14) ***tuḫyi'l-mevtā***[925] didi. Ḥażret-i İbrāhīm ᶜālem-i ṣabāda *hāẕā rabbī*[926] dimekden murādı (15) ṭaleb-i rüᵊyet ārzūsında idi. Ketmine mehābet-i ᶜaẓamet-i Celāl māniᶜ olup (16) sükūt ider idi ve suᵊāle fırṣat gözedürdi. Pes taḳdīr, aḥsen-i (17) tedbīre sevḳ idüp nā-gāh Nemrūd didi ki, *men rabbuke yā İbrāhim.*[927] Pes (18) Ḥażret-i ᶜAlīmu Ẕāti'ṣ-Ṣudūr, żamīr-i Ḫalīl'de mużmer olana ẓuhūr buldurmaḳ (19) ecliyçün lisānına bunı icrā itdi ki, ***rabbī elleẕī yuḫyī ve yumīt.***[928] Nemrūd (20) didi ki, ḥayy gördigini gözünle gördüñ mi? Pes Ḥażret-i Ḫalīl, Nemrūd'dan bu maḳālı (21) ruḫṣat-ı suᵊāle fırṣat bulup ve derūnında olanı bahānesiyle bu (22) suᵊālde derc idüp, ***rabbī erinī keyfe tuḫyi'l-mevtā*** didi. Egerçi bu kelāmı (23) Nemrū'da cevāb olmaḳ ṣūretinde sevḳ itdi lākin murād-ı şerīfleri; yā Rabb, (24) seni baña göster, dimek idi. Setr-i ḥāl içün ***keyfe tuḫyi'l-mevtā*** şeklinde gösterdi, (25) ẕikr-i müsebbeb irāde-i sebeb vechiyle. Zīrā ḥaḳīḳat-ı ḥayāt müşāhede-i Ẕāt'la **[134b]** (1) olur, dimek murād itdi. Egerçi muḫāṭab bu remze aᶜlem lākin nā-maḥremden (2) murādın setr ḳılup ***keyfe tuḫyi'l-mevtā*** didi ammā murādı, rüᵊyetillāh idi. Zīrā (3) Ḥażret-i Ḫalīl, kāse-i vuṣlatdan kerrāren ve merrāren ṣarāb-ı ḫullet nūş itmekle (4) vücūd-ı şerīfleri envār-ı tecelliyāta mütemekkin ve ṣarāb-ı müşāhedāta mütevaṭṭın (5) olmuş idi. Bināᵊen ᶜalā-ẕālik, ṭaleb-i rüᵊyetde edebe mālik oldıysa lā-cerem (6) Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a ḫoş gelüp, ***ve ke-ẕālike nurī İbrāhīme melekūte's-semāvāt***[929] (7) diyü teselli verdi. Yaᶜnī yā İbrāhīm, bunda bizi bu göz ile görmeñ ḳanda olur? (8) Lākin saña melekūtımız temāşāsın itdürelüm ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem.

Ammā (9) Hażret-i Mūsā ṣallallāhu ᶜaleyhi nebiyyinā ṣarāb-ı mülāṭafātı kāsāt-ı mükālemātdan (10) veᶜā-yı iẕnle içdiyse ḳalbi sekrān ve lebi ḥayrān olmaġla ġalabāt-ı şevḳden (11) ḥaşmet-mürtefiᶜ ve selebāt-ı ᶜışḳdan heybet-mündefiᶜ olup ṭaleb-i rüᵊyetde (12) kemāl-i taṣrīḥle ***rabbi erinī enẓur ileyke***[930] didi. Ḥażret-i Maḥbūb-ı Muṭlaḳ'a (13) işbu taṣrīḥ hoş gelüp hemāndem ᶜaṣāyı kelāmla teᵊdīb idüp ve peyām-ı ḥırmān-merāmla (14) taᶜrīk idüp ***len terānī***[931] buyurdı. Yaᶜnī yā Mūsā, bizi görmek

[925] "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster." (Bakara, 2/260)
[926] "Rabbim budur."
[927] "Rabbin kimdir, ya İbrahim?"
[928] "...Benim Rabbim diriltir, öldürür..." (Bakara, 2/258)
[929] "İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yedeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk..." (En'âm, 6/75)
[930] "..."Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım..." (A'râf, 7/143)
[931] "...beni asla göremezsin..." (A'râf, 7/143)

(15) ḳande ve melekūtımız seyrinde de henüz fürū-māndesin. ***Ve lākin unẕur ile'l-cebeli,***[932] (16) yaᶜnī ᶜālem-i mülkde Zebīr-nām daġa baḳ, diyü cevāb-ı ḥırmān ve ᶜitāb-ı iᶜlān (17) vākiᶜ oldı.

Ammā Cenāb-ı Seyyidinā ve Seyyidü'l-küll Ḥażret-i Muḥammed hādiyi's-sübül (18) ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem işbu ṭalebde ḫużūᶜı riᶜāyet ve edebde ḫuşūᶜı (19) ḥimāyet ḳılup buyurdılar ki, ***ilāhī erine'l-eşyāᵓi ke-māhiye.***[933] İlāhī, eşyāyı (20) bize oldıġı gibi göster. Egerçi kelām-ı şerīfin bu uslūba sevḳ itdi lākin (21) murād-ı şerīfleri İlāhī, seni bize göster, dimek idi. Zīrā cümle eşyānuñ (22) vücūd u beḳāsı, Ḥażret-i Ḥaḳḳ'uñ celle şānuhu ḳayyūmiyet ṣıfatıyla tecellī itmesiyledür. (23) Pes eşyāyı ***ke-māhiye*** bize göster dimenüñ maᶜnāsı, mirᶜāt-ı eşyāda ḳayyūmiyetüñ (24) ṣıfatın göster. Tā ol vāsıta ile ẕātuñı müşāhede idem, dimekdür. Nihāyet (25) bu ḫuṣūṣda haẕmen li-nefsihi ᶜadem-i liyāḳat işᶜār idüp İlāhī, bize seni görmek **[135a]** (1) ḳanda olur; lākin maḫlūḳı oldıġı gibi göreyim, dimegi iẓhār ḳılup edebe riᶜāyet (2) eyledi. Felā-cerem ṭālib-i ṣādıḳ çünki ṭaleb-i rüᶜyetde murādın iḫfā (3) idüp maṭlūbuñ ᶜilmiyle iktifā gösterüp kemāl-i inkisārla arż-ı merām (4) ḳıldıysa, bu vażᶜı Ḥażret-i Maḥbūb-ı Ḥaḳīḳī'ye ḫoş gelüp cemāl-i (5) bī-çünin göstermek ecliyçün daᶜvet olunmaġı mutażammına āyet-i kerīme inzāl (6) idüp buyurdı ki, ***subḥāne'lleẕī esrā***[934] *ilā-āḫiri'l-āyet*. Ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem (7) envāᶜ-ı iᶜzām ve esnāf-ı ifḫāmla miᶜrāca daᶜvet olunup saᶜādetle (8) nüh ṭıbāḳı zīr-i pāyende ḳılup ve ol seyrine ᶜālem-i esfelde Mescidü'l-Aḳṣā (9) ifżā ve ṭārem-i aᶜlāda sidretü'l-müntehā müntehā olmayup belki ***lī-maᶜallāhi*** (10) ***vaḳtun lā-yeseᶜunī fīhi melekun muḳarrabun ve lā-nebiyyun murselin***[935] ṣıdḳı ẓuhūr bulup maḥrem-i (11) esrārā maḥrem-i muḥterem ve mihmān-ḫāne-i beyt ᶜind-i Rabbī'de żayf-ı mükerrem (12) olduḳda, Cenāb-ı Ḥaḳḳ'dan ve ḳıbāb-ı muṭlaḳdan ḫıṭāb-ı ᶜizzet vārid oldı ki; (13) ey ḥabībüm, işbu dem mihmān-ı muḥteremsin. Saña imtiyāz virmek (14) murādımdur ki ben-i nevᶜden bir ferde olmamış ola. Ve bu sāḥa-yı ᶜizzetden (15) ber-murād gidesin. Ve bu ḫuṣūṣda yine sen muḫayyersin, muḫayyer ol. Ve murādātıñdan (16) mā-fi'l-fevādī sāḥā vü ḥużūrıma ᶜarż ḳıl. Pes hemān Ḥabīb-i (17) ᶜĀlī-cenāb, bu ḫıṭāb-ı müsteṭābuñ būyından revāyiḥ-i ḥuṣūl-ı merāmı şemm (18) itdi. Meger ki bu

[932] "...ve fakat dağa bak..." (A'râf, 7/143)
[933] "İlahi, bize eşyanın hakikatini göster."
[934] "O, sübhandır, bütün moksanlıklardan münezzehdir ki O gece yürüttü..." (İsrâ, 17/1)
[935] "Benim Allah ile beraber bir vaktim vardır ki ne mukarreb melek ne de gönderilmiş nebi yaklaşabilir."

ḫātıra dāʾima ḫātır-ı ʿātırlarında mürtesim olurdı ki ʿizzet, (19) bende-i ʿubūdiyyete göredür ve Cenāb-ı Muṭlaḳuñ *kefā bi'l-murāʾi ʿan en yekūne lī-ʿabden* (20) diyü buyurdığı ḫaber-i ḳudsiyyesi bu merāma şāhiddür. Pes āyā Ḥażret-i (21) Rabbu'l-Erbāb, bu ḳavlüne ʿabdum dimek şerefi müyesser olur mı ola, dirler (22) idi. Lā-cerem bu fırṣatı ġanīmet bilüp didi ki, ey Ḥażret-i Ḫudā-yı bende-perver (23) ve'y Ẕāt-ı ʿaṭā-yı bihter, bu ḳuluñ bundan aʿẓam murādı yoḳdur ki baña (24) ʿabd ıṭlāḳ itmek ʿizzetiyle muʿazzez ḳılasın ki bendenüñ aḳṣā-yı şerefi (25) ʿubūdiyyet-i sulṭānda ve ḫıdmet-i cānāndadur. Pes murād-ı ʿācizānem budur ki, **[135b]** (1) dāye-i ʿizzetimi fevka'l-ʿalāde naṣb buyurup ve menşūr-ı ḥürmetimi ʿarş-ı (2) aʿlāda ṩebt idüp ḳulum diyesin. Çünki Ḥażret, ḳavs-ı iḫlāṣdan (3) tīr-i recāyı tilḳā-yı medīn hedef-i rıżāya perrān itdi; hemāndem mehebb-i (4) icābetden riyāḥ-ı isticābet hübūb idüp ḥabībinüñ bu ḫilʿatle müteḫalliʿ (5) ve serā-perde-i ġaybda bu ḳınāʿla müteḳāniʿ oldığın ʿāmme-i ʿibādına iʿlān (6) içün ʿaḳībü'l-miʿrāc işbu āyāt-ı saʿādet-ġāyeti ve beyyināt-ı siyādet-i (7) nihāyeti inzāl idüp buyurdı ki, ***subḥāne'lleẕī esrā bi-ʿabdih.*** Ve bu (8) teşrīfe ʿilāve olmaḳ ecliyçün yine Ḥażret-i Ḥak buyurdı ki; ḥabībüm, çünki (9) saña dünyāda ve ʿuḳbāda sen benüm ḳulum olmaġla iʿtizām itdüñ; celālüm ḥürmetiyçün (10) saña dünyāda ve ʿuḳbāda bir ʿizzet virem ki aṣlā bir ferde iʿṭā olunmamış (11) ola. Ve dünyāda bu oldur ki, senüñ nāmıñı kelime-i şehādetde benüm nāmımla muḳārin (12) ḳılam ve saña īmān getürmeyenüñ baña īmān getürmesi maḳbūlüm olmaya. Mādām ki (13) saña īmān getürmez ve senüñ dīnüñ cümle edyānı nāsiḫ ve kitābuñ heme kütübi (14) fāsiḫ oldığından ġayrı şerīʿat-i ġarrāñı ilā-ḳıyāme's-sāʿa müʾeyyed ḳılup (15) ümmetüñ lisānıyle rū-yi zemīne kelimāt-ı şehādet irişe. Ve dār-ı ʿuḳbāda oldur ki (16) fezaʿu'l-ekber ḥāleti ẓuhūr itdikde cümle enbiyāʾ ümmetiyle senüñ şefāʿatüñe (17) muntaẓır ola. Ve sen ümmetiñle cennete girmeyince sāʾir ümem cennete girmeye. Pes maʿlūm (18) oldı ki, bir ḳulına ʿabd ıṭlāḳ itmek mūcib-i kemāl-i ʿizzet ve müstevcib-i ġāyet-i ḥürmet imiş, fe-efhem. (19)

(41) Meṩnevī

Ey tu kām-ı cān-ı her ḫodkāmeʾi
Her dem ez-ġaybet peyām u nāmeʾi

(21) Ey Mevlānā, her bir ḫodkāmenüñ cānınuñ kāmesisün. Her zamān uzāḳdan nāmenüñ ḫaberi vardur. (22)

(42) Meṣnevī
Her demī Yaᶜḳūbvār ez-Yūsufī
Mī-resed ender-meşām-ı tū şifī

(24) Her vaḳt, yaᶜnī her nefesde, Yaᶜḳūb gibi Yūsuf-ı keṣret-mevṣūfdan dimāġa irişür ki (25) āncılayın sen de şifāsın. Mevlānā'nuñ bu beyti ***innī le-ecidu riḥā Yūsufe lev lā en tufennidūn***[936] **[136a]** (1) āyet-i kerīmesine işāretdür. Ḫaberde şöyle vārid olmışdur ki, ol zamānda (2) Ḥażret-i İbrāhīm'i nāra ṭarḥ itmek murād itdiler. Anı ṣoyup ᶜuryān eylediler. (3) Der-ḥāl Cebrāᵓil ᶜaleyhi's-selām, Cenāb-ı Ḥaḳ emriyle cennet-i aᶜlādan (4) bir beyāż ḥarīr pīrāhen getürüp Ḥażret-i İbrāhīm'e giydürdi. Ol (5) libās berekātiyle nār-ı Nemrūd'dan ḫalāṣ buldı. Pes Ḥażret-i İbrāhīm anı (6) ḥıfz eyledi ve İsmāᵓīl'e ẕebḥe müteveccih oldıġı vaḳt giydürdi. (7) O libās berekātıyle ẕebḥden ḫalāṣ olup ikisine bile ferec-i tām (8) ḥāṣıl oldı. Baᶜdehu Ḥażret-i İbrāhīm ve İsmāᶜil ᶜaleyhimü's-selām (9) dār-ı beḳāya teşrīflerinden ṣoñra Ḥażret-i İsḥāḳ'a mīrāṯ ḳaldı. Anlar (10) daḫı beḳāya ᶜazīmetlerinde Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selāma (11) mīrāṯ ḳaldı. Pes ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām, Ḥażret-i Yūsuf'ı (12) ziyāde sevdigiñden ol pirāheni taᶜvīẕ şekline ḳoyup Ḥażret-i (13) Yūsuf'uñ gerdānına ḥamāᵓil ḳıldı. Ol vaḳtde ki Yusūf'ı birāderleri ᶜuryān (14) idüp çāha ilḳāda der-ḥāl Ḥażret-i Cebrāᵓil gelüp ol pirāheni (15) gerdānından çıḳarup aña giydürdi. Ol libāsuñ yümn ü bereketiyle ẓulmet-i (16) çāhdan ḫalāṣ olup cāh ve devlete yetdi. Ve ol pirāheni ḥıfẓ (17) itdi. Pes ol vaḳtde ki müddet-i firāḳ u tarḥ pāyāna irdi Cenāb-ı (18) Ḥaḳ'dan işāret oldı ki, ol pirāheni babası Ḥażret-i Yaᶜḳūb'a irsāl (19) buyura. Pes imtiṣālen li-emrillāh anı Yehūd-nām ḳarındaşına virdi. Hemāndem ki (20) fenā-yı Mısrdan ol pirāhenle ṭaşra çıḳtıġı gibi Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām (21) anuñ rāyiḥasını istişmām idüp, ***innī le-ecidu riḥā Yūsufe lev lā*** (22) ***en tufennidūn*** diyü ḫużūr-ı saᶜādetlerinde olanlara ḫıṭāb buyurup (23) mesrūr oldı ve firāḳdan necāt buldı. Baᶜdehu ol pirāhen[i] Yehūdā (24) getürüp Ḥażret-i Yaᶜḳūb'uñ vechine ilkā eyledi. ***Vebyaḍḍat ᶜaynāhu*** (25) ***mine'l-ḥuzn***[937]

936 "... Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum." (Yûsuf, 12/94)
937 "...ve üzüntüden iki gözüne ak düştü..." (Yûsuf, 12/84)

ḥāliyle muttaṣıf iken ***fertedde baṣīrā***[938] mefhūmı üzre dīde-i **[136b]** (1) ᶜālīleri küşād olup teraḥı feraḥa ve ḥareci ferece mübeddel oldı. İşte (2) bu eclden beyne'l-meşāyiḫ şöhret-yāb olan ḫırḳa giydirmek ᶜādeti bunuñla (3) şuyūᶜ buldı. Daḫı Ümmü Ḫālid ḥażretlerinden ᶜanᶜane ile rivāyet olunan ḥadīṯ-i (4) ṣaḥīḥdür ki buyururlar, *Ḳalet eta'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām bi-ṣiābin fīhā ḫamiṣetin* (5) *sevdāᵓu saġiretun fe-ḳāle men yurīdu eksūhu hāẕihi fe-sekete'l-ḳavmu fe-ḳāle Resūlullāhi* (6) *sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem iᵓtūnī bi-Ummi Ḫālidin fe-etūbī fe-elbesenīhā bi-yedihi* (7) *fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selām iblī veḫraḳī merreteyni ve ceᶜale yenẓuru ilā-ᶜilmin fi'l-ḫamīṣeti* (8) *esferra ve aḥmerra ve yeḳūlu yā Umme Ḫālidin hāẕā senā ve senā.* Maᶜnā-yı şerīfi: Ümmü (9) Ḫālid ḥażretleri raḍıyallāhu ᶜanhā rivāyet iderler ki, Ḥażret-i Resūl (10) ᶜaleyhi's-selāma bir nice ḳaftānlar hediye getürildi. Anlaruñ miyānında bir (11) ḳara, küçük eski kilim var idi. Pes buyurdılar ki cümleye ḫiṭāben ki, kim (12) ister ki bu kilimden olan ḳaftānı aña iksā eyleyüm? Pes aṣḥāb sākit (13) oldılar. Ḥażret-i Resūl ᶜaleyhi's-selām fermān buyurdılar, getürün Ümmü Ḫālid'i. (14) Pes beni ol ḳavm getürdiler. Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem yed-i saᶜādetleriyle ol (15) ḳaftānı baᶜde'l-iksā buyurdılar ki, *uskut ey Ummū Ḫālid.*[939] İki kere (16) böyle buyurdılar. Baᶜdehu Cenāb-ı Seyyidinā ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ol ḳaftānuñ (17) ṣaru ḳırmızı ṭırāzına ḫaṭṭ ve rengine naẓar buyurup Ümmü Ḫālid'e buyurdılar ki; (18) yā Ümmü Ḫālid, bu sennāndur, bu sennāndur. Lisān-ı Ḥabeş'de sennā, ḥasene dimekdür. (19) Yaᶜnī bu ḳafṭan ḥasenedür, ḥasenedür; dimek olur.

Bālāda ẕikr oldıġı (20) üzre meşāyiḫ-i ᶜiẓām pirāhen-i Yūsuf sırrını ḫırḳada bulup anı (21) bir dervīşe giydürseler İbrāhīm-vār nār-ı Nemrūd-ı nefsden ḫalāṣ (22) olur. Ve Yūsuf gibi çāh-ı ṭabīᶜatden menāṣ bulup çāh-ı maᶜrifete ve mansıb-ı (23) rūḥāniyyete vāṣıl olur. Yaᶜḳūb-veş firāḳ-ı Yūsuf-ı ḥaḳīḳīden dīde-i (24) bāṭın görmez olmuş iken küşāde ve bīnān olur ve külliyyetle basṭ u ferec (25) bulur. Ammā bi-şarṭ-i an ki ol ḫırḳa tebdīl-i şekl li-ecli'l-ekl olmaya; belki **[137a]** (1) inkisār-ı nefs ve ıṣlāḥ-ı ḳalb niyyetiyle ola. Zīrā taṣavvufdan murād, ḫırḳa (2) degüldür; belki ḫırḳa-yı derūndur.

938 "...Görme hassası hemen geri döndü..." (Yûsuf, 12/96)
939 "Üstünde eskit ey Ümmü Hâlid."

Kemā ḳāle baᶜżu'l-meşāyiḫ leyse'l-taṣavvufu bi'l-ḫarḳi (3) *innema'l-taṣavvufu bi'l-ḫarḳi* ***men teşebbehe bi-ḳavmin fe-huve minhum***[940] Mefhūmı daḫı ẓuhūra gelür. (4)

(43) Meşnevī
Guft bū-yi bu'l-ᶜaceb āmed Yemen
Hem çunan ki mer Nebī-rā ez-Yemen

(6) Didi ki, ᶜaceb virici rāyiḥa baña geldi, şöylecesine ki Ḥażret-i Risālet-maᵓāb (7) efendimize Yemen'den Ḥażret-i Veys El-Ḳarānī ḥażretlerinüñ rāyiḥa-yı ṭayyibesi geldi gibi. (8)

(44) Meşnevī
Ki Muḥammed guft ber-dest-i ṣabā
Ez-Yemen mī-āyedem bū-yı Ḫudā

(10) Yaᶜnī Ḥażret-i Risālet-maᵓāb efendimiz buyurdı ki; ṣabānuñ eli üzerine, cānibi Yemen'den (11) baña Ḥażret-i Ḫudā'nuñ rāyiḥa-yı ṭayyibesi gelür ve anuñla muṭayyib olurum. (12) *Ve hāẕe'l-beytu işāretun ile'l-ḥadīṯi* ***innī le-ecidu nefesi'r-Raḥmani min-ḳibeli'l-Yemen*** (13) *ḳale baᶜżuhum el-murādu bihi ḳavmu'l-enṣāri li-ennehum eᶜānū bi-Resūlillāhi ṣallallāhu* (14) *ᶜaleyhi ve sellem ve lakinne'l-murāde fī-hāẕe'l-maḳāmi Uveys El-Ḳaranī ve maᶜnāhu en-nefesu* (15) *fi'l-luġati ed-demm ve huna'l-murādu et-tenfīsu kemā ḳāle İbnu'l-Eṯīr fi'n-Nihāyeh en-nefesu fi'n-Nihāyeh* (16) *en-nefesu fī-hāẕe'l-ḥadīṯ ismun vuḍiᶜa mevdiᶜa'l-maṣdari min-bābi't-tefᶜīl* (17) *min-nefese yenfusu tenfīsen keennehu ḳāle ᶜaleyhi's-selām āhuẕu tenfīse Rabbikum* (18) *min-ḳibeli'l-Yemen ey taḥrīfuhu ve emmā ᶜinde'l-ᶜarifi el-murādu bi'n-nefesi eẕ-ẕuhūrātun* (19) *İlāhiyyeh kemā ḳāle's-Saᶜdu'd-dīn Firᶜānī iᶜlem enne nefese'r-Raḥmānī huve ᶜaynu'r-raḥmeti* (20) *es-sābiḳati eş-şāmileti ᶜalā-kulli şeyᵓin ẕāhiren ve bāṭinen lemmā bedā min-bāṭini'l-ġaybi bi-ḥukm-i* (21) *iḳtiżāᵓihi fe-encebet teneffusi'r-reculi ey iẕāeḥrace'r-reculu'r-rīḥa min-bāṭinihi* (22) *eẕ-ẕāhiri ke-ẕālike'l-esmāᵓu ve'ṣ-ṣifāttu ve'l-eşyāᵓu kulluhum fi'l-bāṭini ey* (23) *el-ᶜadem ve teneffese'r-Rabbu ey eḫrace*

[940] "Nitekim meşâyihten bazıları şöyle demiştir: *Tasavvuf hırka ile olmaz; ancak yanmakla olur.* Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Kim bir kavme benzerse o da onlardandır.***" (Ebû Dâvud, Libâs/4031)

ileyhim mine'l-ᶜademi ile'ẓ-ẓāhiri ve li-hāẕā yusemma'n-nefesu'r-Raḥmānī (24) *ve lemmā kāne vucūd-i insāni'l-kāmil ekmelu'ẓ-ẓuhūri ve evṣāfu'l-Ḥaḳḳi* (25) *ᶜalā-muḳtażāhu* ***innallāhe ḫaleḳe Ādeme ᶜalā-ṣūretihi*** *ey ᶜalā-ṣifātihi fe-nāsebe bi-nefesi'r-***[137b]** (1) *Raḥmān ve lemmā isteşmeme Resūllullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem maẓhare evṣāfi'l-İlāhiyye* (2) *ve sirr-i ẓuhūrāti'l-Ḥaḳḳi'ş-şāmili bi-raḥmeti'ṣ-ṣābiḳah fī-vucūdi'l-Veysi ḳāle* ***innī le-ecidu*** (3) ***nefese'r-Raḥmāni min-ḳibeli'l-Yemen***[941] Lākin Ḥażret-i Üveys zamān-ı saᶜādetde (4) bulundıysa da cemāl-i Resūlullāh ile müşerref olmamışlardur; ancaḳ ḥücre-i (5) saᶜādetde terbiye bulmuşlardur. Veysi'l-meşreb olanlar bu maᶜnāya menūṭdur. (6) Bunlar kibrīt-i aḥmer ḳabīlindendür. Ḥasan Ḫaraḳānī ḥażretleri ki Veysi'l-meşrebdür ki (7) Ḥażret-i Bāyezīd'üñ rūḥānī şerīfiyle feyz-yāb olmışdur. Pes Üveys ḥażretleri (8) eṣaḥḥ olan aṣḥābdan maᶜdūd degüldür, zīrā ilk taᶜrīfi *kullu muᵓmīn ṭaḳiyyin yeteşebbesu* (9) *şerīᶜati'n-Nebiyyi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ve taᶜrifu'l-aṣḥābi men laḳiye'n-Nebiyye ve āmene* (10) *bihi ve māte ᶜalā-īmānihi.*[942]

Gelelüm ehl-i beyte. Bu ḫuṣūṣda ehl-i beytden murād (11) ezvāc-ı muṭahharāt olsun, ġayrı ḫavāṣ olsun Ḥażret-i Fāṭıma ve Haseneyn (12) gibi. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***innemā yurīdullāhu li-yuẕhibe ᶜankum ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhirukum*** (13) ***taṭhīrā****el murādu ehli'l-beyti fī-hāẕihi'l-āyeh ḫavāṣu beyti nubuvvetin muṭlaḳen ᶜinde'l-ekṯeri*[943] (14) Baᶜdeẕā āl-i ᶜabā beşdür ki bu beyt anı cemᶜ ider:

---

941 "Bu beyit, ***Ben, Rahman'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum,*** hadîs-i şerîfine işârettir. Bazıları şöyle dedi: Bundan murat, ensâr kavmidir. Çünkü onlar Resûlullâh aleyhi's-selâmın yardımcılarıydı. Lâkin bu makamdan murat Veys El-Karanî'dir. Ve nefesin sözlükteki anlamı, soluktur ve bundan murat tenfîstir. İbnu'l-Esîr'in Nihâye'de dediği gibi: nefes bu hadîste isimdir, mastarın mekanıdır, *nefese, yenfusu, tenfisen*den tef'îl bâbında. Bunun gibi Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *āheẕe tenfīse Rabbikum minḳibeli'l-Yemen*. Ârif indinde *nefes*ten murat zuhûrât-ı ilâhiyyedir. Nitekim Sa'du'd-dîn Fir'ânî şöyle demiştir: Bil, Rahmân'ın nefesi, rahmetin gözüdür. Zâhirî ve bâtınî her şeye şâmildir. Gaybın bâtınından çıktığında, hükmü gereğince, insanlar nefes aldı. Yani insanlar bâtınlarından zâhire hava çıkardığında bunu gibi bâtından yani ademden eşyâ, sıfat ve esmâ da külliyyen zâhir oldu. Ve Rabb nefes aldı yani onları ademden zâhire çıkardı. Bu yüzden nefesu'r-Rahmân diye isimlendirildi. Kâmil insanın varlığı; ***Allah, âdemi kendi sûretinde yarattı*** hükmü gereğince evsâf-ı Hak ve ekmel-i zuhûra ulaştığında nefes-i Rahmân'la uygunluk taşır. Resûlullâh aleyhi's-selâm Hakk'ın şâmil zuhûratını ve evsâf-ı ilâhiyyeyi rahmet-i sâbıkayla Vesy'in vücûdundan kokladığında şöyle buyurmuştur: ***Ben, Rahman'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum.***"

942 "Her mü'min takvâ sahibidir ve şerî'at-ı Nebî aleyhi's-selama rağbet eder ve ashab; Nebî'ye ulaşan, O'na iman eden ve iman üzere ölendir."

943 "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Ey ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor*** (Ahzâb, 33/33). Bu ayetteki *ev halkı*ndan murat, çoğuna göre, yalnız ehl-i beyt-i nübüvvettir."

[Beyt]

İnne'l-ᶜabāᵓe Resūlullahi ve benetihi

Ve'l-Murtażā s̲umme sibṭāhu i̲zā ectemiᶜū[944]

Nükte-i ḫafiyyesi budur ki, (16) bir gün Faḫr-ı ᶜĀlem bir siyāh ᶜabā giyüp ṭaşra teşrīflerinde Ḥażret-i Fāṭıma geldi. (17) Resūlullāh anı ᶜabā derūnına aldı. Baᶜdehu Ḥażret-i ᶜAlī, baᶜdehu Ḥaseneyn raḍıyallāhu (18) ᶜanhum teşrīf buyurdılar. Anları daḫı birer birer ᶜabāya pūşīde ḳıldılar. ***İnnemā yurīdullāhu*** (19) ***li-yuz̲hibe ᶜankum ricse ehle'l-beyti ve yuṭahhirukum taṭhīrā*** āyetin tilāvet buyurdı. (20) Bu sebebden bu mecmūᶜı āl-i ᶜabā ıṭlāḳ olunup ehl-i beyt daḫı ıṭlāḳ olundı. *Allāhumme ṣalli ᶜalā-Muḥammedin ve ᶜalā-āl-i Muḥammed*[945] (21)

(45) Mes̲nevī

Lā-tukellifnī fe-innī fi'l-fenā

Kellet efhāmī felā-uḥṣī s̲enā

(23) Bu ḫıṭāb Ḥażret-i Hüsāmü'd-dīn Çelebī'yedür ki; ey rūḥum mes̲ābesinde olan (24) Hüsāmü'd-dīn Çelebi, Ḥażret-i Şems-i Tebrīz ile miyanımuzda olan esrār-ı İlāhiyye'yi (25) bana teklīf eyle. Zīrā ben fenā-ender-fenāyum. Zīrā fehmüm ᶜācizdür. Ben ol serverüñ **[138a]** (1) evṣāf-ı ḥamīde ve esrārını taᶜdād itmeye muḳtedir degülem.

Taᶜrīf-i fenā vü beḳāda (2) meşāyiḫ-i ᶜiẓām çoḳ ḳıyl u ḳāl itmişlerdür. Her biri meşrebine muvāfıḳ bir meslege (3) gitmişlerdür. Baᶜżısı, fenādan murād fenā-yı muḫālefetdür, dimiş. Bu levāzım-ı tevbe-i naṣūḥdur. (4) Ve baᶜżısı, fenādan murād fenā-yı ḥuẓūẓ-ı dünyevīdür, buyurmuş. Bu levāzım-ı maḳām-ı (5) zühddür. Ve baᶜżısı, fenādan murād ḥuẓuẓ-ı dünyevī ve hem uḫrevīdür, buyurmuşlar. (6) Yaᶜnī ikisini de terkdür. *Ḳāle Ṣāḥibu'l-ᶜAvārifi kullu hāz̲ihi'l-işāreti fīhā maᶜna'l-fenāᵓ* (7) *min-vechin ve lākinne'l-fenāᵓe'l-muṭlaḳa huve mā-yestevlī min-emri'l-Ḥaḳḳi ᶜale'l-ᶜabdi* (8) *fe-yeġlibu kevne'l-Ḥaḳḳi ᶜalā-kevnil-ᶜabdi ve huve yenḳasimu ilā-fenāᵓin ẓāhirin ve fenāᵓin bāṭınin* (9) *fe-emma'l-fenāᵓi'ẓāhiri huve en yetecelle'l-Ḥaḳḳu li'l-ᶜabdi bi-*

[944] "Abada Resûlullâh, kızı, Murtaza ve torunları toplandılar."
[945] "Allahım! Hz. Muhammed'e ve âline rahmet eyle."

ṭarīḳi'l-efʿāl ve yeslibu (10) *ʿani'l-ʿabd iḫtiyārehu ve irādetuhu felā-yerā li-nefsihi ve li-ġayrihi fiʿlen illā bi'l-Ḥaḳḳi s̱umme yeʾḫuẕu'l-muʿāmelete* (11) *maʿallāhi ve'l-fenāʾe'l-baṭıne en yukāşefe lehu tāreten bi'ṣ-ṣıfāti ve tāreten* (12) *bi-muşāhedeti envāri ʿaẓameti'ẕ-Ẕāti fe-yetevli ʿalā-bāṭınihi emru'l-Ḥaḳḳi ḥattā lā-yebḳa lehu* (13) *hācisun ve lā-visvāsun ve leyse mine'l-fenāʾi en yeġībe iḥsāsuhu*[946] Ḥāṣılı, (14) fenānuñ içünde zebān-ı Ḥaḳ'la gūyan ve cism-i Ḥaḳ'la bīnā ve semʿ-i Ḥaḳ'la ve yed-i Ḥaḳ'la (15) bāṭiş ü lāmis olup ve ***bī-yesmeʿu ve yubṣiru***[947] vaṣfıyla muttaṣıf olur ve mertebe-i (16) kemāli bulur. Ve fenā-yı bāṭın oldur ki ʿabde keşf oluna. Gāh tecellī-yi ṣıfāt-ı rabbānī (17) ve gāh müşāhede-i envār-ı ʿaẓīme-i ẕāt-ı subḥānīdür. Pes bu müşāhededen bāṭınına emr-i Ḥaḳ (18) müstevlī ola, ḥattā anda hevācis ü vesāvisden ve evsāf-ı beşeriyyesinden (19) bir şeyʾ ḳalamaya ve bi'l-külliyye evṣāf-ı Ḥaḳ'la muttaṣıf olup kendüligünden münseliḫ (20) ola. *Kemā ḳāle Ṣāḥib-i Faṣlu'l-Ḫıṭāb iẕā faniye'l-ʿabdu ʿan-evṣāfihi idrāke'l-beḳāʾa bi-temāmihi*[948] *Fārsī der-Keşfu'l-Maḥcūb fermūde est ki yeki ez-murīdān-i Ẕū'n-nūn* (22) *ḳaṣd-i ziyāret-i Ebū Yezīd kerd çun be-der-i ṣūmeʿe-i vey resīde ve der bezd ve Ebū Yezīd* (23) *guft tū kīstī ve ke-rā ḫᵛāhī guft Ebū Yezīd ki bāşed ve kucāst ve çe çīzest* (24) *ve men muddetīst Ebū Yezīd-rā custem ve ne-yāftem çun an kes ki bāzgeşt ve ḥāl bā-Ẕū'n-nūn* (25) *ve agteft Ẕū'n-nūn guft eḫī Ebū Yezīd ẕehebe bi'ẕ-ẕāhibīne ilallāh ve fenā fillāh*[949] **[138b]** (1)

Beyt

Ḫᵛāhī ki beyābī dūst ḫud-rā gum kun

K'īn gum şudan ez-berāy-ı [ān]yāfetest[950]

---

[946] "Avârif Sahibi şöyle demiştir: *Bu işaretlerin hepsinde bir açıdan fenâ nazarı vardır. Ancak mutlak mânâda fenâ; Hakk'ın emirlerinin kul üzerinde kesin bir hâkimiyet kurmasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın bütün tasarruf ve tecellîleri ile kulun üzerinde otorite kurmasıdır. Bu da; zâhirde fenâ; bâtında fenâ olmak üzere ikiye ayrılır. Zahirî fenâ; Hakk'ın fiilleri ile tecellî etmesi ve kulu, şahsî irâde ve ihtiyarından arındırmasıdır. Kendisine ve başkasına ait olan hiçbir şeyi onlara izâfe etmeden Hakk'a ait tecellîler olarak görür. Bütün muamelesine, bu görüşünün oranında Allah'la devam eder. Bâtınî fenâ ise; kulun bazen Hakk'ın sıfatlarını, bazen zât tecellîlerinin azametini müşahede etmekle meydana gelir. Onun iç dünyasına bütünü ile Hakk hâkim olduğu için kendisinde ne nefisten gelen hâcis, ne de şeytandan gelen vesveseler kalır. Kulun duygularının kaybolması fenânın zaruretinden değildir.*" Bkz. Sühreverdi, **Tasavvufun Esasları** (H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz), Erkam Yayınları, İstanbul 1993, s. 648.

[947] "Benimle duyar, benimle görür."

[948] "Nitekim Sahib-i Faslu'l-Hitab şöyle demiştir: *Kul, O'nun vasıflarında fenâya erdiğinde; bekâyı tamamıyla idrak etmiştir.*"

[949] "Farsî, Keşfu'l-Mahcup'ta anlatılır: Zünnun'un talebelerinden biri Ebû Yezid'i ziyâret etmek istedi. Evine varıp kapıyı çaldı. Ebû Yezid, *Kimsin ve kimi istiyorsun*, diye seslendi. Mürid, *Ebû Yezid'i,* dedi. *Ebû Yezid kim olur, nerededir; hiç bilmem. Ben senelerden beri arıyorum, hâlâ bulamadım*, dedi. Mürid dönüp durumu Zünnun'a haber verdi. Zünnun, *Ebû Yezid gidenlerle birlikte Allah'a gitti ve Allah'la fânî oldu*, dedi."

[950] "Dostu bulmak istiyorsan kendini yok et. Çünkü O, ancak O'nun için yok olmada bulunabilir."

(2) Ve ᶜIrāḳī daḫı ḳuddise sırruhu bu maḥalle munāsib buyurular: *Ez-bībūd-i* (3) *ᶜIrāḳī ze ū cūdā uftādeem der-heme ᶜālem vurā būdī ne-būdī kāşkī ve* (4) *ez-Cuneyd menḳūlest ki fermude çend rūz kār çenān būd ki ehl-i āsmān* (5) *u zemīn der-ḥayret-i men geristend bāz çenān şud ki men ber-ġaybet-i īşān* (6) *gerīstem eknūn çenān şud ki ne ez-īşān ḫeberdārem ve ne ez-ḫud pes* (7) *eknūn men men niyem*[951]

[Ebyāt]
Men ne-dānem men menem yā men veyem
Der-ᶜacāᵓib ḥāletem men men neyem

ᶜĀşıḳem maᶜşūḳem [u] ᶜışk[em] çiem
Mest-i cām-i vaḥdetem men men neyem

Men çiyem ᶜenḳā-yi bī-nām u nişān
Men be-Ḳāf-i ḳurbetem men men neyem

Men ze-cān fānī be-cenān bāḳīyem
Men be-evc-i rifᶜatem men men neyem[952]

Baᶜdeẕā fenāda guft (11) [u] gūy pek kesīrdür. Aṣl-ı fenā budur ki, mā-sivā ḥükmünde olan eşyādan sālike (12) evvelā ᶜilmen ve s̱āniyen ḥaḳḳen fenā gele ve bāḳī hemān Ḥaḳ ḳala. *Kemā ḳāle Şeyḫu'l-İslām el-fenāᵓu* (13) *iżmiḥlālu mādūne'l-Ḥaḳḳi ᶜilmen s̱umme Ḥaḳḳen lā-mevcūde fi'l-ḥaḳīḳati illallāh kemā ḳāle* (14) *ᶜaleyhi's-selām aṣdaḳu ḳavlu Lebīdin elā kullu şeyᵓin māḫalellāhe bāṭılun s̱umme'l-beḳāᵓu ḳāle'ş-Şeyḫu* (15) *fi'l-Futūḥāti iᶜlem enne'l-beḳāᵓa ᶜinde baᶜżi'ṭ-ṭāᵓifeti beḳāᵓu'ṭ-ṭāᶜāti* (16) *kemā enne'l-fenāᵓe fenāᵓu'l-muḫālefeti ve ᶜinde baᶜżihim el-beḳāᵓu beḳāᵓu ruᵓyeti'l-ᶜabdi*

951 "Irâkî'yi bulmak için O'ndan ayrı kalmışım. Keşke Irâkî olmasaydı da bütün âlem O olsaydı. Cüneyd'in şöyle dediği nakledilir: Birkaç zamandır öyle bir hâl üzereydim yer ve gök ehli benim hayretimde ağladılar. Yine zaman oldu, ben onların gaybetine ağladım. Şimdi ise öyle bil haldeyim ki ne onlardan haberim var ne de kendimden. Artık ben, ben değilim."

952 "Ben; ben miyim, O muyum, bilmiyorum. Acayip bir haldeyim. Ben, ben değilim. Aşığım, maşuğum ve aşkım. Ben neyim? Ben vahdet kadehinin sarhoşuyum. Ben ben değilim. Ben neyim? Adsız alâmetsiz bir ankâ kuşu, ben kurbetin Kâf'ıyım; ben ben değilim. Ben candan fânî, cananla bakîyim. Ben mertebece yüceliğin zirvesindeyim, ben ben değilim." Tercüme için bkz. İsmail Rusûyî-yi Ankaravî, **Minhacü'l-Fukarâ**…, s. 477.

ḳıyāmullāhi (17) *ʿalā-kulli şeyʾin ve hāẕā ḳavlu men kāle fi'l-fenāʾi ennehu fenāʾu ruʾyeti'l-ʿabdi* (18) *fiʿlehu bi-ḳıyāmillāhi ve ʿinde baʿżihim el-beḳāʾu beḳāʾun bi'l-Ḥaḳḳi ve huve ḳavlu menḳāle fi'l-fenāʾi* (19) *ennehu fenāʾun ʿani'l-Ḥaḳḳi*[953] Nitekim Merġūbu'l-Kulūb'da Ḥażret-i Şems bu maʿnāya (20) göre buyururlar:

Beyt

Fenā terk-i hevā-rā nām kerdend

Beḳā cumle sıfāteş şumurdend[954]

(21) Ve baʿżı ṭāʾife ʿindinde beḳā, ʿabd her şeyʾini Ḥak'la ḳāʾim ve Ḥaḳḳ'ı (22) Kayyūm-ı Muṭlaḳ görmesidür. Ve bu ol kimsenüñ ḳavlidür ki fenā-yı ʿabdüñ Ḥaḳ'la (23) ḳāʾim oldığı sebebiyle fiʿlini görmemenüñ fenāsıdur, didi. Yaʿnī tevhīd-i efʿālde (24) fenā ḳılup kendüyi ve fiʿlini Ḥaḳ'la görmekdür. Bu mertebeye münāsib daḫı Şems (25) ḥażretleri buyururlar:

Beyt

Eger kerdī tū der-tevḥīd fānī

Be-Ḥaḳ yābī beḳā-yı zindegānī[955]

[139a] (1)

Çu ū bā-tust tū hem bāşī bā-ū

Dil-i ḫud-rā ze-dunyā pāk berşū[956]

Ve baʿżı ṭāʾifenüñ (2) ʿindinde beḳā Ḥaḳ'la bāḳī olmaḳdur. Yaʿnī Ḥaḳḳ'un beḳā ve devāmiyle bāḳī olmaḳdur (3) ve ṣıfatiyle muttaṣıf ve ḥayātiyle ḥayy olmaḳdur. Ve ḫalḳ-ı mā-sivādan fenā olmaḳ (4) ve ḫalāṣ bulmaḳdur. Bu mertebeye göre daḫı Ḥażret-i Şems buyururlar:

---

953 "Nitekim Şeyhü'l-İslam şöyle demiştir: Fenâ, mâsivânın önce ilmen sonra hakken yok olmasıdır. Hakîkatte Allah'tan başka mevcut yoktur. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Şairlerin söylediği sözlerin en doğrusu Lebîd'in Allah müstesna her şey bâtıl ve fânidir, sözüdür.*** Bekâya gelince, Şeyh Fütûhât'ta şöyle demiştir: Şunu iyi bil ki, bazılarına göre bekâ, bekâ-yı tâ'attir. Nitekim fenâ bunların katında, fenâ-yı muhalefet idi. Bazılarına göre ise bekâ, kulun her şeyini, Allah'la kaim görmesi ve bilmesidir. Abd, Allah ile kâim olduğu için kendi fiilini görmez. Yani tevhid-i efalde fenâ bulup kendini ve fiilini Hak'ta görmektir."

954 "Hevâyı terketmeye fenâ dediler; bekâ deyince de, bütün sıfatlarını saydılar."

955 "Eğer tevhidde fânî olduysan, Hak'la hayat bekâsını bulursun."

956 "Mademki o seninledir, sen de onunla ol; gönlünü dünyadan temizle."

[Ebyāt]

Fenā der-cumle mi-bīnem fenā est

Beḳā-ender-beḳā dāᵓim beḳā est[957]

Ne-bāşed mevt hergiz evliyā-rā

Ze-her yek esfiyā vu etḳiyā-rā[958]

Ze-dārī tābe-dārī naḳl bāşed

Ze-şuġl-i dār-i dunyā ᶜazl bāşed[959]

Ḳāle'l-Ḳāşānī fī-hāẕe'l-maḳāmu yekūnu'l-ᶜabdu (8) *mevcūden bi'l-vucūdu'l-Ḥaḳḳānī bāḳiyen bi-beḳāᵓihi ḥayyen bi-ḥayātihi ᶜālimen bi-ᶜilmihi murīden* (9) *fe-huve ᶜabdun elbesehullāhu ḫilᶜan min-ṣifātihi'l-ᶜalī semmāhu ismen ġayri ismihi* (10) *min-esmāᵓihi'l-ḥusnā fe-yuşāhide'l-Ḥaḳḳa ḳāᵓimen bihi fī-maḳām-i ᶜubudiyyetihi*[960]

Beyt

Mā-yī mā çun şud ᶜadem zed mevchā baḥr-i ḳadem

Manşūr-i vaḳtem dem-be-dem gūyem ene'l-Ḥaḳ ber-melā[961]

(12) *Ḳāle'ş-Şeyhu fi'l-Futūḥāt iᶜlem enne nisbete'l-beḳāᵓi* (13) *ᶜindenā eşrefu fī-haẕa'ṭ-ṭarīḳi nisbeti'l-fenāᵓi fe-inne'l-fenāᵓe huve'lleẕī* (14) *efnāke ᶜan-keẕā ve'l-beḳāᵓu nisbetuke ile'l-Ḥaḳḳi ve iżāfetuke ileyhi ve'l-fenāᵓu nisbetuke* (15) *ile'l-kevni ve enneke teḳūku feneytu ᶜan-keẕā ve nisbetuke ile'l-Ḥaḳḳi aᶜlā felā-yebḳā* (16) *fī-haẕa'ṭ-ṭarīḳi illā fānin ve lā-yefnā illā bāḳin ve'l-mevṣūfu bi'l-fenāᵓi lā-yekūnu illā fī-ḥāleti'l-beḳāᵓi* (17) *ve'l-mevṣūfu bi'l-beḳāᵓi lā-yekūnu illā fī-ḥāli'l-fenāᵓi fe-ḥālu'l-beḳāᵓi aᶜlā* (18) *min-ḥāli'l-fenāᵓi ve in telāzemā ve kāne li'ş-şaḥṣi fī-zemānin vāḥidin*[962] (19)

---

957 "Cümlede gördüğüm yokluk fenâdır; bekâ içinde bekâ onunla dâimdir."

958 "Evliyâya, saf kişilere ve takvâ sahiplerine hiçbir zaman ölüm olmaz."

959 "Ezelden beri böyle söylenir: dünya ile meşgul olmaktansa uzlet iyidir."

960 "Kâşânî bu makamda şöyle der: Kul, Hakk'ın varlığıyla varlık bulur; bekâsıyla bekâ bulur; hayy sıfatıyla hayat bulur; ilmiyle âlimdir, irade sahibidir. Artık o, Allah'ın yüce sıfatlarını giyinmiş, Allah'ın güzel isimlerinden başka bir isimle isimlenmiş olsa da bir kuldur. Ubudiyyet makamında Allah'ı müşahedeye erer."

961 "Bizim bizliğimiz yok olunca kadem denizi dalgalandı. An be an zamanın Mansûr'uyum ve *Ene'l-Hak* derim."

962 "Şeyh, Fütûhât'ta şöyle der: Şunu iyi bil ki, şu evliyâda olan bekânın sâlike olan nisbeti bizim katımızda nisbet-i fenâdan daha şereflidir. Zira fenâ; senin, *şu şöyledir*, dediğin şeyden fenâ kılar. Ve bekâyı Hakk'a nisbet ve izafet eder ve fenâ senin kevne nisbetindir. Zira sen, *Ben şu kevinden fani oldum*, dersen, senin Hakk'a nisbetin, kevne nisbetinden daha şerefli ve daha yüksek olur. Bu tarik-i evliyada, kendisinden fânî olmayan bakî olamaz. Beşeriyyetten sıyrılamayan fânî olamaz. Hâl-i bekâ, hâl-i fenâdan üstündür."

Beyt

Ger beḳā hᵛāhī şev k'ez fenā

Kemterīn çīzī mizāyed beḳāst[963]

(46) Meşnevī

Ḳāle eṭᶜimnī fe-innī cāyiᶜun

Vaᶜtecil fe'l-vaḳtu seyfun ḳāṭiᶜun

(22) Hüsāmü'd-dīn Çelebi didi ki; taḥḳīḳan ben cāyiᶜüm, yaᶜnī açum. Bāña ṭaᶜām-ı rūḥānī (23) vir yā Mevlānā. ᶜAcele buyur zīrā vaḳt ḍīḳ, maᶜnā daḳīḳ ve seyf ḳātiᶜdür, (24) dimekdür.

Bu ḫuṣūṣda, vaḳt ḍīḳ, dimenüñ maᶜnāsı nedür; diyü suᵊāl (25) olunursa el-cevāb: Vaḳt mertebe-i velāyetüñ derecātundandur. Zīrā evliyā **[139b]** (1) ebü'l-vaḳt veya ibnu'l-vaḳtdur. Evvelā vaḳti bilgil, baᶜdehu ebü'l-vaḳt ve ibnu'l-vaḳtı (2) bilesün. Vaḳti taᶜrīfde muḥaḳḳīḳīnüñ sözü çoḳdur. Ḫulāṣā-yı kelām, (3) *ḳāle fi'l-Futūḥāti el-vaḳtu mā-yaḳżīhi'l-Ḥaḳḳu ve yucrīhi ᶜaleyke ve ḳīle el-vaḳtu (4) kullu mā-ḥakeme ᶜaleyke ve medāru'l-kulli ᶜalā-ennehu'l-ḥākimu ve ḳāle fi'l-ᶜAvārifi el-murādu (5) bi'l-vaḳti māhuve ġālibun ᶜale'l-ᶜabdi fī-vaḳtihi fe-innehu ke's-seyf yeḳṭaᶜu bi-ḥukmihi (6) ve liẕā ḳīle el-vaḳtu mā-yeridu ᶜale'l-ᶜabdi ve yeteṣarrefu fīhi ve yemżī ḥukmehu min-ḥavfin (7) ve ḥuznin ev surūrin ev feraḥin ve iẕā ᶜalime'l-ᶜabdu min-vaḳtihi ẕālike selleme'l-ḥukme fīhi (8) lillāh vestesleme ve kāne bi-ḥukm-i vaḳtin mā-yubḳīhillāhu fīhi lā-yeḥkumu mā-yeḥtāruhu li-nefsihi* (9) *mine'l-muneşşiṭi ve'l-mukrihi*[964] İşte bu güne kimselere İbn vaḳt dinür ve vaḳtınuñ (10) ḥükmünde oldığıçün vaḳt bunlara mānend-i āb ḥükm icrā ḳıldığıyçün ve māżī (11) ve müstaḳbel ḳaydından ḫalāṣ oldığı içün. Ammā ebu'l-vaḳt ol kimselerdür ki (12) vaḳt ve ḥāl anlarda taṣarruf ḳılmaz ve anlar

[963] "Eğer bekâ istersen, fenâda olman gerekir. Fenâda olmanın en büyük neticesi bekâdır."

[964] "Şeyh hazretleri Fütûhât'ında şöyle buyurdular: *Vakt, Cenâb-ı Hakk'ın kaza edip, senin üzerinde icra eylediği şeydir*. Bazıları ise, *kişinin üzerinde hükmeden herşey vakittir*, demişlerdir. Avârif'te ise şöyle tarif ediliyor: *Vakitten murâd öyle bir hâldir ki, o hâl kişinin üzerine hükmetmeye başladığı an bir önceki hâdisenin hükmünü bıçak gibi keser ve bazen kendi hükmünü icra eyler.* Onun için vakit, kulun bazen hüznüne, bazen sevincine, bazen rahatlığına ve sıkıntısına yol açan sebep ve hükümlerin cümlesi olarak tarif edilmiştir. Kul, bu şekliyle vaktin mahiyetini öğrendiğinde kendi nefsini heyecanlandıran veya onu zorlayan isteklerinden Hakk'ın vakit mevzusundaki hükmüne teslim olur."

bu aḥvāl-i muḫtelife ile mütelevvin (13) ve müteġayyir olmaz. Zīrā ki bunlar gerd-i vücūddan ṣāfī olmuşlar ve jeng-i (14) mā-sivādan ṣafā bulmuşlardur.

Bu ṣūretde dimek olur ki; ey Hüsāmü'd-dīn, (15) şimdi ibnü'l-vaḳtsun, ebu'l-vaḳt degülsün. Ḥażret-i Şems ile miyānemüzde (16) vuḳūᶜ bulan esrār-ı ḥikmete taḥammül idemezsiñ. Bunuñ vaḳt-i zamānı (17) vardur. Zīrā bu ḫuṣūṣa taḥammül iden ẕevāt-ı kirām, īmān-ı ḥaḳīḳate maẓhar (18) ve esrār-ı ḥikmete āşina olmaḳ lāzımedendür. Ve bu esrāra muṭṭaliᶜ olmaḳ bu ḥadīṯ-i (19) şerīfüñ māṣadaḳında dāḫil ve muṭṭaliᶜ olmaḳlıġa muḥtācdur: *Kemā revā Ebū Zer* (20) *ᶜani'n-Nebī ᶜaleyhi's-selām* ***levtaᶜlemūne mā-aᶜlemu le-bekeytum keṯīran ve le-żaḥiktum ḳalīlen*** (21) ***ve mā-ekeltum ṭaᶜāmen ᶜalā-şehvetin ebeden ve lā-şeribtum şerāben ᶜalā-şehveten ebeden ve lā-deḫaltum*** (22) ***beyten tastaẓillūne fīhi ve le-merartum ᶜale'ṣ-ṣuᶜudāti teleddemūne ṣudūrakum ve tebkūne ᶜalā-enfusikum***[965] (23)

Baᶜdeẕā īmān-ı ẓāhirī ve īmān-ı ḥaḳīḳī nedür, diyü suᵓāl olunursa (24) şöyle basṭ-ı merām olunur ki; maᶜlūm ola ki īmān altı derecedür. Ve evvelki derece (25) *taṣdīḳun bi'l-cinān ve iḳrārun bi'l-lisān ve ᶜamelun bi'l-erkān*uñ mecmuᶜı bulına. Bunuñ ṣāḥibinüñ **[140a]** (1) müstaḳarrı cennet oldıġında ḫilāf yoḳdur. Ṣānī budur ki taṣdīḳ ve iḳrār (2) bulına velākin ᶜamel noḳṣān üzre ve irtikāb-ı kebīre daḫı ola. Bunuñ (3) ṣāḥibi muᶜtezile ᶜindinde fāsıḳ-ı muḫalleddür, ehl-i sünnet ᶜindinde muḫalled degüldür. (4) Nitekim ḥadīṯ-i meşhūrlar buña şāhiddür. Ḳısm-ı ṯāliṯ taṣdīḳ ve iḳrār (5) buluna ᶜamel bulunmaya. Bunda daḫı iḫtilāf olmışdur. Ebū Ṭālib Mekkī ᶜamel (6) īmāndandur, īmān bī-ᶜamel tām degüldür, buyurmuşdur. Velākin bunuñ üzerine (7) iᶜtirāz vārid olur ki, bir kimse taṣdīḳ ve iḳrār itdigi sāᶜat (8) vefāt eylese ᶜindillāh müᵓmīn dinilür. Maᶜaāẕā ᶜamel bulunmadı ve ke-ẕālik bir (9) salāt vaḳtine muᶜammer olup terk-i ṣalāt eylese muḫalleddür, dinilürse (10) muᶜtezilī meẕhebidür; dinülmezse ᶜamel-i īmāndan rükn ü īmānuñ vücūdında (11) cennete istiḥḳāḳına şarṭ oldıġı ẓāhir olur. Ḳısm-ı rābiᶜ taṣdīḳ (12) bulunup iḳrārdan evvel vefāt itmekdür. Pes iḳrār şarṭdur, dīne göre (13) müᵓmīn dinülmez; bu söz ise fāsiddür. Nitekim ḥadīṯler buña şāhiddür. Ḳısm-ı (14)

[965] "Nitekim Ebû Zer, Nebî aleyhi's-selamdan şöyle rivayet etmiştir: *Benim bildiğimi bilseydiniz az güler, cok ağlardınız. Asla keyifle yemek yiyip su içemezdiniz. Gölgeleneceğiniz evlere giremezdiniz, tepelere tırmanır ve sahralarda üzüntünüzden göğüslerinize vururdunuz, kendinize ağlardınız.*" (İbn Mâce, Sünen, II/4190)

ḫāmis bir kimse taṣdīḳ eylese ve iḳrār vācib oldıġın bilüp vaḳtuñ (15) sāᶜadesi var iken iḳrār itmese muḫalled degüldür. Zīrā bir kimse fiᶜl-i (16) vācibi terk itmekle īmān maᶜdūm olmaz. Ke-ẕālik nuṭḳ vācibdür sükūt (17) itmek ile daḫı maᶜdūm olmaz. Mürciᵓe ṭāᵓifesi ᶜindinde, müᵓmīn-i (18) ᶜāṣī cehenneme girmez, didigi budur. Zīrā ḥadīṯde ẕikr olunan ḫurūc, (19) duḫūlı müşᶜirdür. Ḳısm-ı sādis iḳrār bulunsa, taṣdīḳ bulunmaya ṣāḥibi (20) dünyāda müslimīndür ve āḫiretde küfrāndandur. Yaᶜnī muḫalleddür. Zīrā münāfıḳdur (21) ve īmān ve İslām bi-ḥasebi'ṣ-ṣıdḳ mütteḥid ve bi-ḥasebi'l-mefhūm müteġāyirdür. (22) Zīrā īmān, bāṭında taṣdīḳ ve İslām, ẓāhirde olan inḳıyāddur.

Gelelüm (23) īmān-ı ḥaḳīḳiye. Bu daḫı bu ḥadīṯ-i şerīfle ṯābitdür: *Ṣabāḥu yevmin li-Zeyd* (24) *ḳāle Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām* ***keyfe eṣbaḥte yā Zeyd*** *ḳāle eṣbaḥtu muᵓminen yā Resūlallāh* (25) *ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***bi-enne li-kullī şeyᵓin ḥaḳīḳaten femā ḥaḳīḳatu īmānuke yā Zeyd*** *ḳāle* **[140b]** (1) *ᶜazeltu nefsī ᶜani'd-dunyā ve eḍmeᵓtu nehārī ve esertu leylī fe-keennī enẓūr ilā-ᶜarşı* (2) *rabbī bārizen fe-keennī unẓur ilā-ehli'l-cenneti yetenaᶜᶜimūne ve ilā-ehli'n-nāri* (3) *yeteᶜāvūn ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***uṣibtu feᵓlzem***[966] Yaᶜnī Ḥażret-i Zeyd (4) mest ü maḥvda oldıġı ḥālde didi; yā Resūlallāh, ruḫṣat-ı (5) risālet-maᵓābuñ olursa ḥużūr-ı saᶜādetüñde müᵓmīn ve münāfıḳ kimlerdür (6) iẓhār idüp ve herkesüñ ᶜayārını ᶜāyana getürüp *yevme tuble's-serāᵓir*[967]den (7) dem urup herkesüñ māye-i aṣliyyesin beyān ideyüm. Cenāb-ı Ḥażret-i (8) Faḫr-ı ᶜĀlem buyurdı ki; ***öyle dime, öyle dime yā Zeyd ve deryānuñ ḳaᶜrına pek*** (9) ***ṭalma, ḥaḳīḳat-ı esrārdan dem urma. Bilürüm īmān-ı ḥaḳīḳiyyeye vāṣıl*** (10) ***olup maḥvdasıñ, ṣaḥve gel.*** Zeyd mest oldıġı ḥālde didi; yā Resūlallāh, (11) her şeyᵓ güneş gibi ᶜind-i ᶜācizīde āşikārdur. Hiç güneş ketm olur mı? Ḥażret-i (12) Resūl buyurdı: ***Neᶜam, güneş ketm olur barmaḳlar gözlere vażᶜ olduḳda.*** (13) Bu ḥālde Ḥażret-i Faḫr-ı ᶜĀlem mübārek sebbābe-i ḳamer-şikāfını Zeyd'üñ gözlerine (14) vażᶜ buyurduḳda Zeyd ᶜālem-i ṣaḥve gelüp ne o ḳaldı ne bu ḳaldı.

---

966 "Bu günün sabahında Zeyd'e, *Ne halle sabaha dâhil oldun ey Zeyd*, dedi. Zeyd, sabaha mü'min olarak dâhil oldum ey Resûlullah, dedi. Efendimiz, *her şeyin bir hakâkati var, senin imânının hakâkati nedir ey Zeyd*; diye sordu. Zeyd, *nefsimi dünyadan azl eyledim. Gündüz susuz, gece uyanık oldum. Bu riyâzet sebebiyle bu makama ulaştım ki Rabbimin arşına baktığımda cennet ehlini nimetler içinde görürken, cehennem ehlini birbirilerini köpek gibi ateşe çağırdıklarını görürüm, dedi*. Efendimiz, *isabet eyledin sırrını kendine lazım eyle*, diye buyurdu."

967 "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!" (Târık, 86/9)

Beyt (15)
Ol ᶜalī cāha vardı bir hū didi
Özge sevdālardan ne o didi ne bu didi

(16) Baᶜdeẕā ḥikmet nedür, diyü suᵓāl olunursa el-cevāb bu ḥadīṯ-i (17) şerīfle ṯābitdür: *Ḳāle ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***men eḫlaṣe lillāhe erbeᶜīne ṣabāhen*** (18) ***ẕaherat yenabiᶜu'l-ḥikmeti min-ḳalbihi ᶜalā-lisānihi***[968] Ve baᶜżı ᶜulemāᵓ buyurmuşlar ki; (19) *el-ḥikmetu hiye'l-iṣābeti fi'l-ḳavlu ve'l-ᶜamelu.*[969] Ve baᶜżılar daḫı *el-ḥikmetu taḥḳīḳi'l-ᶜilmi* (20) *ve itḳānu'l-ᶜameli*[970] ve baᶜżı meşāyiḫ *el-ḥikmetu ismun li-iḥkāmi vażᵓi'ş-şeyᵓi fī-mevżiᶜihi*[971] (21) buyurmuş. Bu taᶜrīf cümleyi cāmiᶜdür. Zīrā bir şeyᶜ mevżūᶜına vażᶜ itmegi (22) aḥkām eylemek, ḥaḳāyıḳ-ı eşyāya ᶜilmüñ itḳānını müşᶜir olur. Ve aḥvāl u ḫavāṣına (23) ve evṣāf-ı ẓāhire ve bāṭınasına ve meṣāliḥ ü mefāsidine muṭṭaliᶜ olmaġı (24) taᶜbīr ḳılur. Pes bir kimse ḥaḳāyıḳ eşyāya ᶜālim olsa muḳteżāsıyle ᶜamel (25) ḳılsa ve her şeyᵓ mevżiᶜine vażᶜ eylese aña ḥikmet-i cāmiᶜa ṣāḥibi dinür. [**141a]** (1) Ve bu ẕikr olunan ḥükm ziyāde ḫayr-ı keṯīrdür ki Cenāb-ı Ḥaḳ istediġi ḳula iᶜṭā eyler. (2) *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve men yuᵓte'l-ḥikmete feḳad ūtiye ḫayran keṯīrā.***[972] Pes ḥakīm ol (3) kimseye dirler ki her şeyᵓe ḥaḳḳını iᶜṭā eyleye ve anuñ ḥaddinden tecāvüz (4) eylemeye ve bir şeyᵓüñ vaḳti gelmezden muḳaddem taᶜcīl ḳılmaya. Bu ẕikr olanlaruñ muḫālifi (5) muḫill-i ḥikmetdür.

Maᶜlūm ola ki ḥikmetü'l-ḥakīmü'l-İlāhī iki ḳısmdur. Bir ḳısmı (6) manṭūḳun ᶜanhā ve bir ḳısmı meskūtun ᶜanhādur. Manṭūḳun ᶜanhā olan ḥikmet, ᶜulūm-ı (7) şerᶜiyye ve meᶜārif-i ᶜaḳliyye gibidür ve meskūtun ᶜanhā olan ḥikmet, ᶜulūm-ı (8) ledünnī ve esrār-ı ḥaḳīḳīdür. ve daḫı Cenāb-ı Ḥaḳ baᶜżı ḳullarına ᶜaẕāb (9) ḳılması ve baᶜżı nūr-ı seyyide olan ṣabīlerüñ vefāt eylemesi ve nārda babalarıyla (10) muḫalled ḳalması ve bunlar emṯāli daḫı nice kār vardur ki anuñ ḥikmetinden sükūt (11) ḳılınmışdur. Cenāb-ı Perverdigār, baᶜż-i kibāra bu esrārı keşf ü iẓhār (12) eylemişdür velākin iḫbār itmeyüp

968 "Efendimiz şöyle buyurmuştur: Kim sadece Allah rızası mülahazasıyla kırk gün sabah namazını kılarsa kalbinden lisanına hikmet pırlantaları akmaya başlar."
969 "Hikmet, amelde ve sözde isabettir."
970 "Hikmet ilmin tahkiki ve amelin sağlamlaştırılmasıdır."
971 "Hikmet, bir şeyin yerli yerine konmasının adıdır."
972 "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur*: Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir...*" (Bakara, 2/269)

sākit olmuşlardur. Ammā ol kimse ki (13) bu esrāra vāḳıf olmadı ve ḥaḳīḳat-ı ḥāle irmedi, aña lāzım olan (14) bilmek ve böyle intiḳād itmek gerek ki Ḥakīm-i Muṭlak'dan ᶜabeş fiᶜl ẓāhir (15) olmaz ve Erḥamu'r-Rāḥimīn bir ẕerre bir ḳulına ẓulm ḳılmaz. Farażā cemīᶜ-i ᶜömründe (16) ṣāliḥ olanı muḫalledun fi'n-nār ḳılsa ve cemīᶜ-i ᶜömründe ṭāliḥ olanı sākin-i dārü'l-ḳarār (17) ḳılsa ẓulm degüldür. Zīrā ber-vefḳ-i ḥikmet ve bī-ġaraż ve bī-ᶜilletdür. (18) Pes ṣāliḥe evlā olan olur ve ṭāliḥe daḫı aḥrā olan oldur. Anuñ içün (19) Ḥażret-i Resūl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muḥterem ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem buyurdılar ki, (20) ***mā-ḳaḍallāhu li-ᶜabdihi min-ḳaḍāᵓin illā kāne ḫayren lehu.***[973] Zīra Ḥakīm ü Cevvād müstaḥaḳından (21) bir şeyᵓ menᶜ eylemez. Ve ḥükm-i ḳażāsını daḫı şer üzre ḳılmaz. Her ne ki andan ṣādır (22) olursa ḫayr-ı maḥżdur. Nitekim Faḫr-ı ᶜĀlem efendimiz Medīne-i Münevvere zuḳāḳlarından (23) teşrīf buyurur iken şeyyibe ḫatun ricā eyler ki; yā Resūlallāh, buyurun (24) faḳīr-ḫāneye, bir ḥācetüm var. ᶜArż-ı merām ve iḳāde-i ḥāl ideyüm. Ḥażret-i (25) Resūl-i Ekrem ḫāne derūnına ḳudūmlarında manẓūr-ı ᶜayn-ı nübüvvet-maᵓābları oldı ki, **[141b]** (1) ol ḫatun ḥavlī ortasında āteş īḳād idüp üçer beşer yaşında (2) birḳaç sabīlerini ṣovuḳdan muḥāfaẓa ider ve nāra ilḳādan daḫı baᶜīd ider. (3) *Kemā ruviye fe-ḳālet Buşeynetu yā Resūlallāh Allāhu erḥamu bi-ᶜibādihi em enā bi-evlādī* (4) *fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu Allāhu erḥam fe-ḳalet innī uḥibbu enne hāẕihi's-ṣıbyān* (5) *veledī eḥfeẓu mine'n-nār fe-keyfe yulḳillāhu ᶜabdehu fīhā ve huve erḥamu bihim ḳāle'r-rāvī (6) fe-bekā Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem fe-ḳāle hāẕihi'l-ḥikmeti ḫafā lenā min-ḳablu ve ᶜallemenā bi'l-vaḥyi fefhem*[974] (7)

(47) Meşnevī
Guftem er ᶜuryān şeved ū der-ᶜıyān
Nī tu mānī nī kenāret nī miyān

(9) Yaᶜnī Ḥażret-i Mevlānā buyururlar ki Ḥażret-i Hüsāmü'd-dīn'e; ben dirüm ki eger Ḥażret-i (10) Şems ile miyānımuzda olan esrārı eger saña ifşā eylesem ne sen ḳalursıñ

973 "Allah, kulunun hayrına olan şeyden başkasını ona takdir etmez."
974 "Nitekim rivayet edilmiştir ki Buseyne şöyle dedi: *Ey Allah'ın resûlü Allah mı kullarına daha merhametlidir, yoksa ben mi çocuklarıma daha merhametliyim?* Efendimiz, *Allah en merhametlidir,* diye buyurdu. Kadın şöyle dedi: *Ben bu çocukları seviyorum, bu yüzden ateşten koruyorum. O halde Allah kullarına daha merhametli olduğu halde nasıl oluyor da onları ateşe atıyor?* Râvi şöyle demiştir: *Efendimiz ağladı ve bu hikmetin önce bizden gizlendiğini, bize vahiyle öğretildiğini, söyledi*. Anla."

(11) ve ne kenāruñ ve ne ortan. Yaᶜnī ᶜadem-i taḥammülüñden aḥrāḳ olup nābe-dīd olursıñ; (12) Ṣabr eyle baḳalum, vaḳt-ı zamānı gelür, dimekdür. Ḳalb-i selīm ve ṭabᶜ-ı mustaḳīm olan (13) aṣḥāb-ı ṣafāya maᶜlūm olsun ki, ᶜilm-i İlāhiyye'ye nihāyet yoḳdur; ẓāhir ve fehm-i (14) ẓāhire maḥṣūr degüldür. Kimi iḫbār-ı Nebī ve lisān-ı nübüvvet ile ḥāṣıldur ve kimi (15) taᶜlīm-i İlāhī ile ḥāṣıldur. *Ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve ᶜallemnāhu min-ledunnā***[975] ilā āḫiri'l-āyet. Ve Ḥıżr'uñ (16) ᶜilmi [bu] ḳısımdandur. Ve kimi ıṭṭılāᶜ-ı İlāhī ve tecellī-yi İlāhī ile ẓāhirdür, taᶜlīm ile degüldür (17) ve bu Ḫātem-i Enbiyāᵓ ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem velāyet-i ḫāṣṣasına maḫṣūṣ olan (18) ᶜilmdür. *Ve ḳāle Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām* ***men ᶜamile bimā ᶜalime verreṯhullāhu ᶜilmen mā-lem-yeᶜlem*** (19) *ve ḳāle eyżen* ***el-ᶜilmu nūrun yeżaᶜuhullāhu fī-ḳalbi men yeşāᵓ*** *ve ḳāle* ***inne mine'l-ᶜilmi ke-heyᵓeti'l-meknūni*** (20) ***lā-yeᶜlemuhu ille'l-ᶜālimūne billāh*** *ve ḳāle ᶜAliyyun kerremallāhu vechehu ve ḍarabe* (21) *bi-yedihi ilā-ṣadrihi en hahunā leᶜulūmen ḥucceten lev-vecedtu lehā cumleten ve ḳāle lev-uẕine lī* (22) *en etekellee fi'l-elifi mine'l-ḥamdu lillāhi le-tekellemtu fīhā sebᶜīne ve ḳaraᵓū fī-ḳavlin āḫer* (23) *lev-fessertu'l-fātiḥatu lemā veḳaret sebᶜīne ve ḳaraᵓū ḳāle İbn ᶜAbbāsin fī-ḳavlihi Teᶜālā* (24) ***Allāhu'lleẕī ḫaleḳa sebᶜa semāvātin***[976] *lev-ẕekertu tefsīruhu le-recemtumūnī ve fī-rivāyetin āḫer* (25) *le-ḳultum ennī kāfirun ve kāle Ebū Hureyrete raḍıyallāhu ᶜanhu ḥameltu ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām* **[142a]** (1) *curābeyni emma'l-vāḥidu fe-beşeştuhu fīkum ve emma'l-āḫeru felev beşeştuhu ḳuṭiᶜa minnī* (2) *hāẕe'l-belᶜūm ve fī-rivāyetin le-ḳaṭaᶜtum minnī hāẕe'l-belᶜūm*[977] *ve ḳāle ᶜAlī bin El-Ḥuseyn bin ᶜAlī bin Ebī Ṭālib raḍıyallāhu ᶜanhum*

Şiᶜr

Yā rubbe cevheru ᶜilmin lev-ebūḥu bihi

Le-ḳīle lī ente mimmen yeᶜbudu el-veşenā

---

975 "...kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik..." (Kehf, 18/65)

976 "Allah, yedi göğü yaratandır ..." (Talâk, 65/12)

977 "Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Her kim bildiği ile amel ederse Allah Teâlâ onu bilmediği şeye varis kılar***. Ve şöyle buyurmuştur: ***İlim nurdur, Allah, onu kullarından dilediğinin kalbine bırakır***. Ve şöyle buyurmuştur: ***İlimden öylesi vardır ki, gizlidir. Onu ancak âlim billah olanlar bilir***. Hazret-i Ali, Allah vechini mükerrem kılsın, elini göğsüne vurarak şöyle buyurmuştur: *Burada ne ilimler var! Keşke onları taşıyacak birini bulsaydım.* Ve şöyle buyurmuştur: *Bana, el-hamdulillâh'taki elifi sadece yetmiş sayfa anlatmama izin verildi.* Diğer bir sözünü şöyle okudular: *Fâtihâ'nın tefsirine yetmiş sayfa yetmez.* Başka bir sözde; ***Allah, yedi göğü yaratandır*** âyetiyle ilgili İbn Abbas'ın şöyle dediğini okudular: *Bu âyeti tefsîr edersem beni recm ederler.* Bir diğer rivâyette *bana kâfir derler,* dediği rivâyet edilmiştir. Ebû Hureyre, Allah ondan razı olsun, şöyle buyurmuştur: *Ben Nebi'den iki ilim taşıyorum. Birini aranızda yayıyorum. Öbürünü ise açıklayacak olsam, başım gider.* Bir diğer rivâyetde, *beni bu boğazımdan keserdiniz,* dediği rivayet edilmiştir."

Ve le-esteḥille ricālu muslimūne ve fiyye

Yeravne aḳbeḥa mā-yeᵓtūnehu ḥasenā[978]

(5) Pes ᶜulūm-ı İlāhiyye ve maᶜārif-i ẕevḳiyye ve dirāyet-i ᶜaḳliyye (6) ve enẓār-ı fikriyye ile ḥāṣıl degüldür, belki ᶜināyet-i İlāhiyye'den ṣoñra tefrīᶜ-i (7) maḥall ve ṣafā-yı ḫāṭır ve teveccüh-i tāmla ḥāṣıladur. İmdi evliyānuñ ḳulūbına (8) menzil olan ᶜulūm-ı İlāhiyye'yi inkār iden ya cāhil-i cāḥid ya muḳallid-i muᶜānniddür (9) ki ᶜulūm-ı resmiyyede ᶜulemāya muḳalliddür ve elfāẓ-ı ᶜilmiyye lisānından ḳalbine (10) sirāyet itmemiş ola ve mūcibiyle ᶜamel itmemiş ola. Belki ***ve eḍellehullāhu ᶜalā-ᶜilmin***[979] (11) ol beżāᶜat-ı ḳalīle-i ᶜārıża, emtiᶜa-yı dünyeviyyenüñ keşret ü idḫārına (12) ālet ittiḫāẕ itmiş ola. Pes cehlen ve ᶜināden inkār ider. Veya ᶜulemā-yı ẓāhirden (13) şol kimsedür ki, şerᶜüñ ẓāhiri ᶜindinde vāḳıf olup buṭūn-ı Kurᵓāniyye ve (14) daḳāyıḳ-ı Furḳāniyyeye muṭṭaliᶜ olmamış ola. Pes evvelkisi maḥrūmdur zīrā (15) muḳalledünüñ ḳulūbı feyż-i İlāhī'den maḫtūmedür. İkincisi eger ḥakīm mürāᶜāt-ı (16) aḥkām-ı şerᶜiyye ve muḥāfaẓa-yı ḥudūd- İslāmiyye itmekle ecr ṣāḥibidür velākin (17) ᶜilm-i ṣaḥīḥden maḥcūb ve ᶜilm-i İlāhī'yi ictihād-ı żāhire ḥaṣr idüp taḳyīd itmekle (18) terk-i edeb ile maḥcūbdur.

Ve'l-ḥāṣıl, ḫulefā-yı Ḥaḳ olan evliyāya sū-yi ẓann (19) itmemelidür. Ve ᶜilmüñ şol ḳısmındandur ki Resūl ᶜaleyhi's-selām anı şerᶜle (20) inzāl eyledi ve şerᶜüñ ẓāhirī ḳısmına vāḳıf olan erbāb-ı ẓāhir anı (21) fehm eyledi. Ve baᶜżısı bāṭındur, ẓāhire muvāfıḳ degüldür. Ve şol ḳısmı ki (22) Resūlullāh anı inzāl eyledi lākin şerīᶜatinde anı iẓhār itmemekle min-ᶜindillāh (23) meᵓmūr olmadı, belki iḫfā ile meᵓmūr oldı. Ve şol ḳısmındandur ki Cenāb-ı (24) Ḥaḳ, Ḥażret-i Resūle daᶜvet-i nübüvvet ile taḳayyüdi ḥīninde inzāl itmedi, tā kim (25) daᶜvetde aña fütūr gelmeye, belki ᶜilm-i ġaybetde anı istibşār eyledi. Pes cemīᶜ-i enbiyā **[142b]** (1) ᶜaleyhimü's-selām, Resūl-i Ekrem'üñ nevvābı olup vaḳtuñ lisānı ḥasebiyle neşᵓet-i (2) ᶜunṣuriyye ile anuñ ẓuhūrından evvel anlaruñ meẓāhirinden ḳısm-ı evvel olan (3) ᶜilm-i İlāhīyi iẓhār itdigi gibi. Ke-ẕālik

[978] "Ebû Tâlib'in oğlu Ali'nin oğlu Hüseyin'in oğlu Ali, Allah ondan razı olsun, şöyle demiştir: *Zira nice ilim cevheri vardır ki, ben onları açıklamış olsam, bana, Sen putperestsin! diyerek, Müslümanlardan birçokları şüphesiz kanımı helâl addeder, öldürülmemi isterlerdi. Sonra da yaptıkları bu en kötü işi güzel görürlerdi.*"

[979] "Allah'ın, bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için), kendini saptırdığı…" (Câsiye, 45/23)

ḳısm-ı s̱ānī ile s̱ālis̱i ḥaḳīkiyyetinüñ mişkāti olup (4) baᶜżı evliyāya iẓhār eyledi. Ḥāṣıl-ı kelām, bu ẕikr olunan muḳaddemāta bir kimse (5) āşinā olmadıḳça ebu'l-vaḳt olmaz.

Ke-enne dimek oldı ki; ey Ḥüsāmü'd-dīn, ᶜan- (6) ḳarīb bu sırra maẓhar oldıġında Ḥażret-i Şems ile miyānemüzde (7) olan esrārı şems gibi saña iẓhār eylerüm, inşallāhu Teᶜālā: (8)

(48) Meṯnevī
Şeb çu Şeh Maḥmūd ber-mīgeşt ferd
Bā gurūh-ī ḳavm-i duzdān bāz ḫurd

(10) Buḫārā pādişāhı Sulṭān Maḥmūd bir gece yalñuzca ḳavle çıḳıp dolandı. (11) Sārıḳ gürūhundan bir ḳavm üzerine uġradı, yaᶜnī bunlar ile muṣāḥabe idüp arḳadaş oldı. (12)

(49) Meṯnevī
Pes bi-guftendes kiyī ey bu'l-vefā
Guft şeh hem men yekīem ez-şuma

(14) Ol ḳavm sulṭāna didiler ki; ey bu'l-vefā, sen ḳanḳı tāᵓifedensiñ? Sulṭān Maḥmūd (15) anlara cevāben buyurdılar ki; ben de sizlerden biriñizüm, yaᶜnī sizlerüñ ṣınıfından bir merd-i ḳavīyüm. (16)

(50) Meṯnevī
Ān yekī guft ey gurūh-ı mekr-kiş
Tā bi-gūyed her yekī ferheng-i ḫʷīş

(18) Yaᶜnī onlardan birisi didi ki; ey ḥīle-endīş olan gürūh, herkes kendi (19) ṣanᶜatını söylesün. Yaᶜnī bunda şāha taᶜrīżdür ki bī-hüner ve maᶜrifetsüz (20) olan kimse ile ülfet ve muṣāḥabet itmeyüz. Nevbet saña geldikde mülāḥaẓa (21) ile sen de kemālüni iẓhār eyle. Şāyed hünerden bī-behre ve maᶜrifetden (22) bī-naṣīb olursañ refāḳat ve muṣāḥabetümüze māniᶜ olur, dimekdür. (23)

(51) Meşnevī
Ān yekī guft ey gürūh-ı fen-furūş
Hest ḥāṣiyyet me-rā ender-du güş

(25) İçinden birisi didi ki; ey fen ṣatıcı gürūh, benüm ḥāṣiyyetüm iki ḳulāġımdadur. **[143a]** (1)

(52) Meşnevī
Ki bi-dānem seg çi mī-güyed bi-bāng
Kavm guftendeş zi-dinārī du dāng

(3) Şöyle köpek ṣadā virdikde ne söylerse bilürüm. Ol ḳavm didiler ki; (4) bunuñ behāsı bir altundan iki altuna ḳadardur, yaʿnī ʿindlerinde büyük maḳbūl (5) olmadığını işʿār iderler. Zīrā insānuñ aḥvālini teftīş ve tefaḥḥuṣ (6) idüp bu ādemün medār-ı kelāmından bu müstebān olur, bu aḫlāḳda ve bu (7) ḫıṣāldadur, dimek olur. Ḫuṣūsan bu ẓann ifāde idüp yaḳīn ifāde itmez, dimekdür. (8)

(53) Meşnevī
An diger guft ey gurūh-ı zer-perest
Cumle ḥāṣiyyet merā çeşm-enderest

(10) Digeri dir ki; ey altuna perest olan ḳavm, benüm cümle ḫāṣiyyet ve hünerüm gözümdedür, yaʿnī herkesi gördükçe bilürüm. (11)

(54) Meşnevī
Her ki-rā bīnem şeb ender-ḳīrvān
Rūz bi-ş'nāsem men ū-rā bī-gumān

(13) Ḳaranluḳ gicede bir kimseyi görüm, gündüz olduḳda şübhesüz ol kimseyi (14) bilürüm ve ṭanırum. Ḳavm bu ḫuṣūṣda sükūt idüp ne lā ve ne neʿam didiler. (15) Yaʿnī ʿārif olan kimesne Cenāb-ı Ḫudā'yı āḫiretden ne güne görüp ve bildikleri (16) gibi, bu

dār-ı fenāda daḫı öylece bilürler. Veyāḫud ᶜurefāᵓ ᶜālem-i ervāḥda (17) ḳanḳı rūḥ ile āşinālıḳ peydāh itdilerse bu ᶜālem-i nāsūtda daḫı anuñla (18) muᶜārefe ve muṣāḥabet iderler. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***el-ervāhu cunūden*** (19) ***mucennedetun femā taᶜārefe iᵓtelefe ve mā-tenākera iḫtelef.*** YaᶜnÄ« rūḥlar hep bir maḥalle (20) ictimāᶜ itmiş bir niçe cemāᶜatdur. Pes anlardan biri birbiriyle üns (21) ve ülfet ṭutup ittiḥād eylediler ve anlardan birbirini bilmeyenler, yaᶜnī maᶜrifetde (22) müşāreket itmeyenler, birbiriyle aṣlā üns ve ülfet ṭutmayup iḫtilāf (23) eylediler. Bunuñ beyānı budur ki; Cenāb-ı Haḳ ervāḥı ḫalḳ idüp anlar Ẕāt-ı (24) ᶜAliyye'sini nuᶜūt ve ṣıfātıyle taᶜrīf idüp bildirdi. Pes anı baᶜżı (25) ervāḥ ḳahr u celāliyle ve baᶜżısı luṭf u kemāliyle ve baᶜżısı ṣabr ile bilüp **[143b]** (1) ḫaṣılı her birisi Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ ṣıfātlarından murād-ı şerīfi oldığı ṣıfat (2) ile bilüp baᶜdehu anları, ***elestu bi-rabbikum***[980] ḫıṭābiyle istinṭāḳ idüp (3) cevābın söyletdirdi. Baᶜdehuervāḥıecsāma idḫāl eyledi. Pes ol (4) ervāḥdan her ḳanḳısı ol maᶜrifete müşārik oldıysa anuñ ḳalbi ol (5) birinüñ ḳalbine ülfet eyledi, egerçi cismi birbirinden baᶜīd ise de. Ve ol (6) maᶜrifetde işтirāk itmeyen rūḥlar iḫtilāf eylediler, egerçi cesedleri biribirine (7) yaḳīn ise de.

Pes iᵓtilāf ve iḫtilāf ḳulūba göredür. Bu ḫuṣūṣda (8) baᶜżı ᶜulemāᵓ buyurmuşlar ki, ervāḥ iki ḳısmdur. Biri süᶜadā ve biri daḫı eşḳıyādur. (9) Pes ecsāda vażᶜ olunduḳlarında istiᶜdādlarına göre iᵓtilāf ve iḫtilāf (10) eylediler. İbn MesᶜūdÄ« radıyallāhu ᶜanh buyurmuş ki; eger bir müᵓmin meşelā bir (11) mescide gelse ki, anda yüz münāfıḳ olup ancaḳ bir müᵓmin olsa, ol mescide (12) duḫūl iden müᵓmin ḳuᶜūd itmez illā ol içerüde ṭuran müᵓmin yanında olur. (13) Münāfıḳ daḫı bir yere, ki anda yüz müᵓmin ve bir münāfıḳ olsa, varup (14) oturmaz illā kendü gibi münāfıḳuñ nezdinde ḳuᶜūd ider.

Ḥikāyet olunur ki Medīne-i (15) Münevvere'de bir ᶜavrat var idi ki sāᵓir ᶜavratlara suḫriyye idüp anları (16) güldürür idi. Ve Mekke-i Mükerreme'de daḫı bir ᶜavrat var idi ki ẕükūra deff (17) ḍarb idüp eşᶜār oḳur idi. Ve ol Mekkeli ᶜavrat Medīne-i Münevvere'ye (18) gelüp ve birkaç günden ṣoñra Ḥażret-i ᶜĀᵓişe-i Ṣıddīḳa'nuñ ḫużūrına (19) gelüp müṣāḥabet itdikden ṣoñra, kimüñ ḫānesine müsāfir olduñ, diyü suᵓāl (20) buyurdılarsa, fülāne sāzende ᶜavratuñ ḫānesine müsāfir oldum, diyü iḳāde-i

[980] "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" (A'râf, 7/172)

(21) merām eyledilerse Ḥażret-i Ṣıddīḳa, ṣadaḳa Resūlullāh, buyurdılar. Ḥadīṯ-i şerīfüñ sebeb-i vürūdı bu idi ki ẕikr buyurdı. (22)

(55) Meṯnevī
Guft yek ḫāṣiyyetem der-bīniest
Kār-i men der-ḫākhā bū-bīniest

(24) Ol biri didi ki, benüm ḫāṣiyyetüm burnumdadur. Benüm kārum, turābı ḳoḳlar kimüñ ḫākı oldığını (25) andan bilür ve bu ḫāk fülānuñdur; gerek nīk ü gerek bed andan istişmām ider. **[144a]** (1)

(56) Meṯnevī
Sırr-ı en-nāsu meᶜādin dā[d] dest
Ki resūl an-rā pey-i çi gufteest

(3) Baña el virdi, maᶜāden-i nāsuñ sırrı Ḥażret-i Resūl andan içün buyurdı: (4) *Ḳāle ᶜalehi's-selām* ***en-nāsu maᶜādinun ke-maᶜādini'ẕ-ẕehebi ve'l-fiddeti.***[981] Maᶜden-şināS (5) olan kimesne bir maᶜden olan maḥalle naẓar ider. Eger īrādı (6) meṣārifini idāre iderse bir nebze fāᵓidemend olur velākin ticāret itdüm (7) diyü, iftiḫār itmez; īrādı meṣārifini ḳat-ender-ḳat tecāvüz iderse (8) fevḳa'l-ᶜāde memnūn ve mesrūr olur. Ke-ẕālik vücūd-i insān daḫı (9) altun ve fıḍḍa müşābehesinde olmaġın ehlullāh-ı ᶜiẓām bir mürīdüñ ḳalbini (10) tecesüs idüp bunda īrād meṣādifini ṭaşarsa der-ᶜaḳab anı cüzᵓī (11) bir çile ile terbiyye idüp vücūdını ḫāk-i mezelletden ḫalāṣ idüp (12) ẕeheb u fıḍḍa gibi ḫāliṣü'l-ᶜayār bir bende-i muḫliṣ ider. Yoḳ ol (13) vücūduñ ḳābiliyetine istiḥḳāḳı olmazsa aṣlā aña iltifāt buyurmazlar. (14)

(57) Meṯnevī
Men zi-ḫāk-i ten bi-dānem k'ender-an
Çend neḳdest ū çi dāred ū zi-kān

[981] "İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir." (Müslim, Fezâil/168; Buhârî, Sahîh, III/3203)

(16) Ben ol tenüñ turābından bilürem ki ol bedende ne miḳdār naḳd vār ve ne (17) miḳdār żarar var. Ke-ẕālik evliyā-yı kirām daḫı vücūd-ı mürīde ne ḳadar kār ve ne miḳdār żarar var aña göre ḥareket ider. (18)

(58) Meṣnevī
Hemçu Mecnūn bū kunem men ḫāk-rā
Ḫāk-i Leylī-rā bi-yābem bī-ḫetā

(20) Mecnūn gibi ḫākden rāyiḥa aḫẕ iderüm. Leylā'nuñ ṭoprağını şübhesüz idrāk (21) iderüm ve ḳanda gitse turābı rāyiḥāsıyle ḳoḳulayu ḳoḳulayu Leylā'yı bulurum. (22) Nitekim Leylā'yı Mecnūn'uñ ḫaymesinden ṭaşra çıḳarup diger bir çādıra vaż[c] (23) itdikerinde ol Mecnūn-ı ẕīfünūn, ḳoḳulayaraḳ tā Leylā'nuñ oldığı çādıruñ (24) öñüne gelüp, işte bu turāb rāyiḫa-yı Leylā olup benüm ma[c]şūḳam bundadur, (25) diyü dergāh-ı ḫayme-i Leylā'da [c]ankebūtvār pasbān olup küll-i yevm çārūb **[144b]** (1) gibi ḫalvet-ḫāne-i Leylā'yı tefrīş u taṭhīr idüp bu beytüñ mażmūnıyla feraḥyāb (2) olur idi:

Beyt
Īn çunīn cilve kuned muġpeçe-i bāde-furūş
Ḫak-rūb-ı der-i mey-ḫāne kunem mujgān-rā[982]

(3) Ke-ẕālik mürşid-i kāmil daḫı maẓhar-ı (4) Ḥaḳ ve tecellī-yi Raḥmān olan vücūd-ı insān-ı kāmilden rāyiḫa-yı Ḫudā'yı istişmām ider. (5)

(59) Meṣnevī
Bū kunem dānem zi-her pīrāhenī
Ger buved Yūsuf u ger Āhirmenī

(7) Rāyiḥa aḫẕ idüp bilürüm. Her bir gömlekden rāyiḫa-yı Yūsuf var mıdur, (8) yoḳ mıdur bilürüm. Bir kimsenüñ dimāġı pāk olursa nāsuñ keyfiyyet-i (9) ḥālini bilür. Ya[c]nī evliyā-yı [c]iẓām; Ya[c]ḳūb-meşreb olup rāyiḫa-yı Yūsuf'ı (10) Mısır'dan ḳamīṣüñ ḫurūcında rāyiḥa aḫẕ eledigi gibi, anlar daḫı mürīd-i ṣādıḳ (11) vücūdında Yūsuf müşābehesinde olan vücūddan rāyiḫa-yı ṭayyibeyi aḫẕ buyururlar. (12)

[982] "Şarap satan meyhâneci çırağı böyle cilve yapmaya devam ederse meyhâne kapısına kirpiklerimi süpürge ederim."

(60) Meṯnevī

Hemçu Aḥmed ki bered būy ez-Yemen

Z'an naṣībī yāft īn bīnī-yi men

(14) Ḥażret-i Risālet-maʾāb efendimiz gibi, Yemen cānibinden ol naṣībden benüm burnum ol (15) rāyiḥayı buldı: *Kemā ḳāle ʿaleyhi's-selām* ***innī leecidu nefese'r-Raḥmani min-ḳibeli'l-Yemen***[983] (16) Bu ḥadīṯ-i şerīfüñ tafṣīli māṣabaḳda mürūr eyledi. Maʿlūm olsun ki (17) şimdiye ḳadar taʿdād olunan hünerler bu ḳavm ʿindinde maḳbūl olmadı. Neden (18) maḳbūl olmadı dirseñ, zīrā bu ʿulūm cüzʾiyyāt ḳābilindendür. Bunlar bu (19) ʿilmden ʿibāretdür ki ḳıyāfet ve zecr ve ʿırāfet ve firāset ve enf ve cifrdür. (20) Şöyle taʿrīf ve taḳsīm olunur ki; biri ḳıyāfetdür ki, ḳāmūsda ʿaynuñ (21) kesri ve yānuñ feṯḥ u meddiyle ʿıyāfet *ʿiftu'ṭ-ṭayru ʿıyyefuhā ʿıyāfeten zecertuhā* (22) *ve huve en yeʿtebira bi-esmāʾiha ve mesāḳiṭihā ve envāʿihā fe-tetese[cc]edu ev teteşeʾʾemu ve'l-ʿāʾifu* (23) *el-mutekehhenu*[984] diyü faṣlu'l-ʿayn fi'l-fāda maẓbūṭ ve müfesser iken, baʿżı (24) ḳāf ile ḳıyāfet yazıldığı ġalaṭ, baʿżı mevżuʿātda yazılan *ʿilmu'l-ḳıyāfiyete* (25) *ve yusemmā ʿilmu'l-ʿıyāfet*[985] ʿibāresince bu maʿnāda ḳıyāfete ʿıyāfet mürādif olmaġla **[145a]** (1) birisinüñ ẕikriyle iktifā ḳabīlinden oldığı görinür. Ve bu ʿilm iki nevʿ olup (2) birine ʿilm-i ʿıyāfetü'l-beşer ve āḫerine ʿilm-i ḳıyāfetü'l-iṯr dirler. Ve ḳıyāfet-i beşer, (3) aʿżānuñ evṣāfın ve aḥvāli ile insāna yaʿnī heyʾet-i aʿżā ile insān (4) miyānelerinde olan nisbet ve vilādet-i keyfiyyetlerine ve sāʾir aḫlāk u aḥvāle (5) istidlāldür. Ve bu ʿilm ʿArab'dan benū Mudlec ḳabīlesine muḫtaṣṣ olup yigirmi (6) nefer kimsenüñ miyānına yeñi ṭoġmuş bir ṣabī vażʿıyla kabīle-i meẕkūreden (7) birine ʿarż olunduḳda, istidlāl-i meẕkūr ile miyānelerinden babası (8) taʿyīn ider idi. Ḥattā baʿżı tüccār-ı zādegān-ı ʿArab'dan maḥkīdür ki, tācir-zādeli (9) rāvī baʿżı seyr ü seferinde devesine binüp ve devesini (10) siyāh kölesi çeküp giderken ẕikr olunan ḳabīlenün derūnına duḫūl (11) eylemiş. İçinden birisi tācir-zādeye baḳup, şu deveyi getürün (12) rākibine ʿaceb beñzer, didikde istimāʿ ider ve bu sözden tācir-zādenüñ (13) ḳalbüne vesvese düşer. Vaḳtā ki vaṭanına ʿavdet itdikde anasına (14) bu

983 "Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: *Rahmanın kokusunu Yemen'den alıyorum.*"
984 "ʿiftu't-tayr (kuşu kovmak), *ʿıyyefuhā ʿıyāfeten* onları kovmak demektir. Ve o kuşun isminden, türünden, konduğu yerden saadet veya üzüntü haberleri çıkarır. Kuşu kovan kâhindir."
985 "İlm-i kıyâfiyet ve ilm-i iyâfet diye isimlendirilir."

ḳıṣṣayı naḳl ider. Anası daḫı, oġlum senüñ pederüñ bir māldār-ı pīr (15) olup veled ü nesli yoġidi; mālı biri fevt itmesinden ḫavf idüp (16) işbu ġulām-ı asūde nefsimi temkīn ile ᶜużv-ı mestūremi teslīm ve andan saña (17) ḥāmile oldum; eger bu sırr-ı nühüfteyi āḫiretde bilmeñ olmasaydı dünyāda saña (18) bildürmez ve ketm ider idüm, dimişdür. Ammā ᶜıyāfet-i iṯr, yollarda ẓāhir olan (19) insān ve ḥayvān ṭırnaḳları iṯri, yaᶜnī izi, ile ṣāḥibinüñ ḥāline istidlāldür, (20) diyü ᶜilm; ᶜArab'dan yerleri ḳumlu bir ḳavme maḫṣūṣdur ki miyānelerinden bir[i] firār (21) eylese izini bulup ve arayup ṭutarlar idi. Ve ġarāᵓibdendür ki izden (22) genc ile ḳocayı ve ḳarı ile erkegi ve ġarībü'd-diyār ile yerlüyi bilürler (23) idi. Ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem efendimizüñ ġāra teşrīflerinde ḳatı ḳayalu (24) tepeler ve ṣalābetlü ṭaşlar üzre ḥareket buyuraraḳ ġara duḫūllarını (25) ḳarşuñ getürdükleri meşhūr ḳāᵓif, yaᶜnī fenn-i meẕkūruñ bir māhiri, *ilā-hahunā entehetu'l-aḳdāmu* **[145b]** (1) yaᶜnī ayaḳ izleri işbu ġārda ṭayanup nihāyet bulmuşdur, diyü (2) yanında bulunan kibār-ı Ḳureyş'den bir cemāᶜat muvācehesinde ṭanıyup (3) ḫaber virmiş iken, Ḥaḳ Teᶜālā ᶜazze ve celle der-i ġārda olan örümcek ağı ile (4) Nebī-yi ẕişānı anlardan mestūr buyurup ḳāᵓifi mustaġrak-ı ḳulzüm-i ḥayret (5) itmişdür ki bu fennüñ ḥaḳīḳına dālldür. Ve bunı müᵓeyyid İmām Şāfiᶜī ḥażretleri (6) böyle ictihād itmişdür ki, Ḥażret-i Resūl-i Ekrem ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem Üsāme (7) bin Zeyd ile bir ḳaṭīfe içinde nāᵓim idiler. Ḥażret'üñ ḳademeyn-i şerīfeyni (8) ile Üsāme'nüñ ḳademeyni küşād olmuş idi. Ol eṯnāda bir ḳāᵓif gelüp (9) işbu ḳademlerüñ baᶜżısı baᶜżısındur, yaᶜnī bir silsiledendür, didikde (10) Ḥażret-i Risālet-penāh ḳāᵓifüñ bu kelāmından iẓhār-ı meserret buyurdılar. Zīrā (11) müşrikīn neseb-i pāk-i Ḥażret'e ṭaᶜn u teşnīᶜ itmişler idi. İmām Şāfiᶜī (12) eger işbu ḳavl-i ḳāᵓif hüccet olmasa Ḥażret-i Resūl-i Ekrem iẓhār-ı meserret (13) buyurmazlara idi, didi. Ammā İmām-ı Aᶜẓam ḥażretleri, iẓhār-ı sürūr buyurduḳları (14) müşrikīn ṭaᶜnınuñ kendi zuᶜmlarında hüccet olan fenn ile ilzām olunduḳları (15) içündür; yoḳsa ne an ki nefsü'l-emrde ḳavl-i ḳāᵓif ḫüccet-i ḳāṭıᶜa oldıgıyçün (16) ola, raḍıyallāhu ᶜanhumā.

Ammā el-ferāsetu Ḫulāṣāṣı budur ki, işbu ferāset (17) elvān u aᶜżā ve eşkālüñ aḥvāl ve keyfiyāt-ı ẓāhirelerinden bi'l-istidlāl, (18) anlar ile insānuñ aḫlāḳ ve ḫuyları bilinür bir ᶜilmdür. Ḫulāṣa ḫulḳ-ı ẓāhir (19) ile ḫulḳ-ı bāṭına istidlāldür. Ve işbu fenn, çünki insān medeniyyun bi'ṭ-ṭabᶜ (20) olup nāfiᶜi ve żārrı bilmege muḥtāc olmaġla bāy u gedāya vezīr ü fakīre (21) lāzımlıdur. Ve bu ᶜilmüñ şerefi ve aṣlı ***inne fī-ẕālike le-***

āyātin li'l-mutevessimīn[986] (22) ***ve taʿrifuhum bi-simāhum***[987] naṣṣ-ı celîlelerinden ẓāhir; ***itteḳū firāsete'l-muʾmini*** (23) ***fe-innehū yenẓuru bi-nūrillāhi ve kāne ḳablukum mine'l-umemi'l-muḥaddiṯūne ve innehu lev-kāne fī-umeti*** (24) ***le-kāne ʿUmer***[988] ḥadīṯ-i şerîfleri luṭfına delîl-i bâhirdür.

Ve daḫı ferāset iki ḳısm (25) olup evvelkisi tecrübe ile ḥāṣıl olandur ki ḥükemānuñ ḥikmet-i ṭabīʿiyyeden **[146a]** (1) ʿadd itdikleridür. İkincisi ferāset-i şerʿiyyedür ki bu ferāset-i şerîfe, nefsi (2) bi'l-cümle kötü ḫuylardan pāk idüp aʿmāl-ı ḥasene-i şerʿiyye ve riyāżet-i bedeniyye (3) ve ḳalbiyye ile tezyīn itmek sebebiyle ḥāṣıl olan nūr-ı ʿirfān u yākīn ve iʿtiḳād-ı (4) ṣaḥīḥ-i dînden müstefād olur. Ve bu ḥāl, nūr-ı şuhūd-ı maʿnevī-yi Ḫudā ve feyż-i mükemmel-i (5) Bāriyü'l-Verā ʿazze şānuhu ve Teʿālā müʾminüñ ḳalb ü fuʾādından dūr olmadığı ḥālde (6) anuñla naẓar ḥāṣıl olup ve maʿnāsına vuḳūf-ı teveccüh ile iktisāb olunacaḳ (7) ḥāl ve maḳāma mevḳūf olan ẕikri, anı ḥadīṯ-i müteşābih-i ḳudsiyyenüñ (8) işāret eyledigi sırr mertebesine varur ki, Ḥażret-i Resūl-i Ekrem efendimizüñ (9) evvelki ***itteḳū*** āh ḥadīṯ-i şerîfleri bu mertebeye ve ikinci ***kāne ḳablehum*** āh (10) ḥadīṯ-i laṭîfleri ferāset-i ṭabiʿiyyeye işāretdür ki, kāffe-i ḥayvān-ı ʿucmādan (11) ʿaḳl u ḳuvvet-i nāṭıḳa ile mümtāz olan her insānuñ nefs ve rūḥı, *min-* (12) *ḳibelillāhi Teʿālā* ol ṣıfat üzre mecbūle olaraḳ ḫalḳ olunmuş velākin (13) o mirʾāt-i ferāset ekṣer-i mizāc-ı fāside miṣḳale-i terbiyyeye muḥtāc olduḳları (14) ḥālde, jeng-i taʿalluḳāt-ı fāniye ile bī-cilā bulunmuştur.

Ve'l-ḥāṣıl ferāset-i şerʿiyye-i (15) meẕkūre mestūr serāperde-i ġuyūb u büṭūn ve kehf-i żamāʾir ü ḳulūbda meknūn (16) olan umūrı, derūn-ı müʾminüñ bi-irādetihi Subḥānehu ve Teʿālā ẓāhir olan envār-ı (17) fuyūżāt-ı Rabbāniyye ile muʿāyenesidür ki sābıḳu'ẕ-ẕikr, ***yenẓuru bi-nūrillāh*** ḳavl-i (18) Nebevīsi ile *ʿalā-ḳāʾilihi eṣ-ṣalātu ve's-selām* maʿnā-yı meẕkūrda Ṣevbān raḍıyallāhu (19) ʿanhdan mervī ***iḥẕerū daʿvete'l-muslimi ve ferāsetuhu fe-innehu yenẓuru bi-nūrillāh*** ḥadīṯ-i (20) ṣıḥḥat-taḥdīṯi beyān ve iẓhār ider. Ve baʿżı müfessirīn ***eve men kāne meyyiten fe-aḥyeynāhu***[989] (21) naṣṣ-ı

986 "Şüphesiz bunda düşünüp görebilen kimseler için ibretler vardır." (Hicr, 15/75)
987 "...Onları sen, yüzlerinden tanırsın..." (Bakara, 2/273)
988 "Müminin ferasetinen korkunuz, zira o Allah'ın nuru ile bakar. Ve Sizden önceki ümmetlerde muhaddesler, ilhama mazhar olanlar vardı, bunlar peygamber olmadıkları halde hakkı dile getirirlerdi, Eğer ümmetimden biri varsa o da Ömer'dir."
989 "Ve o kişi mi, ölü iken sonradan onu dirilttik..." (En'âm, 6/122)

kerīminde olan ***aḥyā***dan maḳṣūd nūr-ı ferāsetdür, buyurmuşlardur. Ve li-hāẕā (22) her ᶜabd aḥvāl u enfāsına murāḳıb ṣaġāᵓir ve kebāᵓir-i ẕunūbdan müctenib, yaᶜnī sālik-i (23) rāh-ı ḥaḳīḳat ve müdāvim-i sünnet ve ᶜazīmet olaraḳ aḫlāḳ-ı reddiyeden dūr (24) ve aḫlāk-ı seniyye-i Muḥammediyye kesbiyle alūde-i nūr ola. Ve taṣdīḳ-i cennānı birle (25) *āmentu bi'l-ḳaderi ḫayrihi ve şerrihi minallāhi Teᶜālā*[990] diye. Yoḳsa ᶜācz-i maḫlūḳa, sebeb-i **[146b]** (1) tāmdur; zuᶜmiyle ᶜarż-ı ḥācāt ile elbette tesviyye ider, diyü iᶜtiḳād ve ṭarfetü'l-ᶜayn (2) ġayre yaᶜnī mā-sivā-yı Ḥaḳ Teᶜālā'ya vüṣūḳā ve iᶜtimād itmeye. Nūr-ı firāseti (3) mānend-i pertev-i āfitāb-ı cihān-tāb-ı sāṭıᶜ ve bāhir ve her nuṭḳı ṣādıḳ ve her ḳavli ḥaḳḳa (4) ve nefsü'l-emre muṭābıḳ olup ṣıḥḥat-ı ḫaberde irād olunan ve ᶜ*inde cuheyna* (5) *el-ḫaberu'l-yaḳīn*[991] meṯel-i meşhūr-ı ᶜArab ᶜUrebāsına maẓhar olur.

Ḥadīṯ-i ṯānī-yi meẕkūr, (6) Cāmiᶜ-i Ṣaġīr'de ᶜĀᵓişe-i Ṣıdḍıḳa raḍıyallāhu Teᶜālā ᶜanhumādan merviyyen ***ḳad kāne fīmā*** (7) ***maḍā ḳablekum mine'l-umemi muḥaddeṯūne fe-in yekun fī-ummeti minhun eḥadun fe-innehu ᶜUmer bin*** (8) ***Ḫaṭṭāb***[992] ᶜibāre-i şerīfesinde mażbūṭdur. Ve bir rivāyetde ***fe-in yekun*** (9) ***fī-ummetī minhum*** yerinde ***ve in yekun fī-ummetī min-eḥad*** vārid oldıġını ve ***muḥaddeṯūn*** (10) tefᶜīl bābından dāll-i müşeddede-i meftūḥa ile muḥaddeṯüñ cemᵓi olup muḥaddeṯ (11) mülhem yāhūd ṣādıḳu'ẓ-ẓann ki mele-i aᶜlādan mükāşefe ve ilhām vechiyle (12) kendisine maᶜnī ve ᶜirfān ilḳā olunan ẕātdan ᶜibāret idügini, veyāḫud (13) emr-i ṣavāb lisānından bilā-ḳaṣd cereyān veyāḫud melāᵓike-i kirām bilā-nübüvvet (14) kendi ile tekellüm iden ẕātdur ki, bir reᵓyi reᵓy ve bir ẓannı ẓann itdikde ke-enne (15) ḳalbine ol nesne ᶜālem-i melekūtdan telḳīn ve taḥdīṯ olunup ve ol nesne (16) vāreste-i vesvese-i nesnās olaraḳ ilhām olundıġını ve vicdānı gibi (17) ẓāhir ola. İşte mefᶜūl ṣıġasıyla muḥaddeṯ bu mertebelerde olan (18) ẕevāt-ı pākize-ṣıfāt oldıġını muḥaḳḳaḳ Münāvī ẕikr itmişdür, *mālu'l-ḥadīṯi* (19) *ve mefāduhu.* Umemün mā-fīhi içre muḥaddeṯūn ve mülehhemūn var idi. Ümmetümden işbu ḥāl (20) ve şānda bir eḥad var ise ol ẕāt ᶜÖmer bin El-Ḫaṭṭab'dur. Yaᶜnī ᶜÖmerü'l-Fārūḳ (21) raḍıyallāhu ᶜanh muḥaddeṯūn ümmet-i merḥūmedendür, dimek oldıġı memşūḳ-ı aḳlām-ı (22) şerrāḥdur. Ve baᶜżı meşāyiḫ

990 "Kadere, hayrın ve şerrin Allahu Teâlâ'dan olduğuna iman ettim."
991 "Haberin doğruluğu ancak Cüheynalıların katında anlaşılır." Arap atasözüdür.
992 "Sizden önceki ümmetlerde muhaddeslerler vardı. Eğer ümmetimde bunlardan biri varsa o da Ömer bin Hattab'dır."

buyururlar ki, *fe-innehum cevāsīsu'l-ḳulūbi* (23) *yedḫulūne ḳulūbikum ve yeḫrucūne min-esrārikum fe-iẕā cālestumūhum fe-cālisūhum* (24) *bi'ṣ-ṣıdḳi*[993] Bu ẕikr olunan baḥṣe münāsib Futūḥāt'da Şeyḫ ḥażretleri buyurur: (25) *El-ferāsetu'l-İlāhiyyeh tuᶜṭī maᶜrefet's-saᶜīdi mine'ş-şaḳiyyi ve maᶜrifetu'l-ḥareketi mine'l-* **[147a]** (1) *insāni el-merżiyyeti ᶜindallāhi min-ġayri'l-marżiyyeti fe-iẕā ḥażere beyne yedey ṣāḥibi* (2) *hazza'n-nūri baᶜde inḳıḍāᵓi zamāni tilke'l-ḥareketi yeᶜrifuhā ṣāḥibu'l-ferāseti* (3) *ve yeḳūlu fīhā bi-ḥasebi mā-kāneti'l-ḥareketu min-ṭāᶜatin ev maᶜṣiyyetin kemā veḳaᶜa (4) li-ᶜUsmānin raḍıyllāhu ᶜanhu ḥīne daḫale ᶜaleyhi reculun fe-ᶜinde mā-vaḳaᶜat ᶜaleyhi ᶜaynuhu (5) ḳāle yā subḥānallāh mā-bālu ricālin lā-yeġuḍḍūne ebṣārahum ᶜan-meḥārimillāhi (6) ve kāne ẕālike'r-reculu ḳad ersele naẓarahu ilā mā lā-yeḥillu lehu fe-ḳāle lehu'r-reculu evaḫyun baᶜde (7) Resūlillāh fe-ḳāle lā ve lakinnehā ferāsetun elem tesmeᶜ ḳavle Resūlillāhi ṣallallāhu (8) ᶜaleyhi ve sellem* ***itteḳū ferāsete'l-muᵓmini fe-innehu yenẕuru bi-nūrillāh*** *fe-ᶜinde mā-deḫelte* (9) *ᶜaleyye raᵓeytu ẕālike fī-ᶜayneyke*[994] Bu mertebe ferāset, istidlāl ve tecrübe ile (10) olmaz; belki bu ferāset, bir nūr-ı İlāhīdür ki ḥükm-i ġaybı idrāk eyler. *Kemā ḳāle* (11) *Şeyḫu'l-İslām el-ferāsetu istiᵓnāsu ḥukm-i ġaybin min-ġayri istidlālin* (12) *yuşāhedu ve lā-iḫtibāru bi-tecribetin.* Yaᶜnī ferāset ḥükm-i ġaybı ibṣār eylemedür, şāhid-i (13) ġāᵓibe istidlāl eylemeksizin. Meẕelā reml ve nücūmla ġaybda olan aḥvāle (14) istidlāl eyledikleri gibi olmaya ve tecrübe ile daḫı imtiḥān ḳılmaya. Zīrā (15) bu gūne bilmek kehānet maḳūlesidür, iᶜtibār olunmaz. Belki evliyāda olan (16) ferāset ᶜayn-ı kerāmetdür ki dīde-i Ḥaḳ-bīnle bir şeyᵓi teferrüs iderler ve ilhām-ı (17) İlāhī ile müşāhede ḳılurlar.

---

993 "Şüphesiz onlar, kalplerde olanları bilir. Kalbinize dahil olur ve sırlarını açığa çıkarırlar. Onlarla oturduğunuz zaman sıdk ile oturunuz."

994 "Feraset; saîd olanı, şakî olandan ayırt edebilme kabiliyetine erişmektir. İnsandan sadır olan fiillerin, Allah katında ne derece rızâya uygun olup almadığını da fark edebilmedir. Bu feraset sahibi olan kimseler kalblerindeki nurun kuvvetiyle, geçmişte olanı da anlayabilirler. Mesela; bir kimse feraset sahibi olan bir velî zâtın huzuruna gelmeden önce bir kısım yanlış fiillerde bulunmuş ise, o velî zât ilk bakışta onun günah işlediğini fark edebilir. Bu mevzua en güzel misal şudur: Bir gün Hz. Osman'a bir adam geldi. O adam Hz, Osman'ın huzuruna çıkar çıkmaz, Hz. Osman şöyle buyurdu: Subhânallah, sana ne oluyor ki gözünü Allah'ın haram kıldığı şeylerden sakınmıyorsun? Adam bu ikaz üzerine şaşırarak, *Ya Osman, Resûlullah'tan sonra vahiy var mıdır,* diye sordu. Hz. Osman cevaben şöyle buyurur: *Yoktur, ama ferâset vardır. Sen Rasûlullah'ın,* ***Mü'minin ferâsetinden korkunuz; çünkü o Allah'ın nuruyla bakar****, sözünü işitmedin mi? Sen buraya geldiğinde ben bunu senin gözlerinde gördüm.*"

Emma'l-Cifru

Cifr, aṣlında dört aylıḳ (18) oġlaḳdur. *Kemā fi'l-Aḫterī ve ḳāle fi'l-ḳāmus el-cifru min-evlād-ı siʾāmun* (19) *mā-ᶜaẓame ev beleġa erbaᶜati şehr*[995] ᶜİlm-i cifr Ḥażret-i ᶜAlī'nüñ cild-i ciᶜfr üzerine (20) vażᶜ itdügi ᶜilm-i maḫṣūṣdur ki anuñla ḫavādiṯātiyye istiḫrāc olunur.

[188b] (6)

(61) Meṯnevī
Guft yek ḫāṣiyyetem der-bāzu est
Ki zenem men naḳbhā bā-zūr-i dest

(8) Anlardan birisi didi ki, benüm ḫāṣiyyetüm bāzūmdadur, yaᶜnī ḳollarımdadur. Şöyle ki (9) zūr-ı dest ile ben nakblar deleyüm. Yaᶜnī kemāl-i ᶜaḳl ile ve nūr-ı ferāsetle rıżā-yı Ḥaḳḳ'ı taḥṣīl iderüm, dimekdür. (10)

(62) Meṯnevī
Guft yek nek ḫāṣiyyet der-penceem
Ki kemendī efgenem ṭūl-i ᶜalem

(12) Birisi didi, işte benüm ḫāṣṣem pencemdedür ki ṭāġlaruñ uzunluġına (13) kemend bırāḳurum, yaᶜnī atarum. Bundan murād; ehlullāh-ı ᶜiẓām, pence-i (14) rūḥlarıyla miᶜrāc-ı rūḥānī idüp ᶜacāʾib u ġarāʾibi müşāhede iderler. (15)

(63) Meṯnevī
Hemçu Aḥmed ki kemend endāḫt cān'ş
Tā kemendeş burd sū-yı āsmān'ş

(17) Ḥażret-i Aḥmed ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem gibi ki, rūḥ-i muṭahhirleri ṣuᶜūd buyurdı kemend (18) ile, tā ki ol kemendi götürdi āsmān cānibinde. Yaᶜnī rūḥ-ı şerīfleri Leyle-i (19) Miᶜrāc'a ᶜurūc buyurdı. Bundan murād, Resūl-i Ekrem ḥażretlerinde otuz dört (20) defᶜa miᶜrāc vukūᶜ buldı ki bir dānesi cesed-i şerīf ile otuz üçü rūḥ-ı (21)

[995] "Ahter'de olduğu gibi ve kâmusta şöyle denir: Cifr, dört aylık keçi yavrusudur."

şerīfleriyle oldığını beyāndur. Nitekim ṣaᶜaḳā beyninde mufaṣṣalan beyān olunmuş idi. (22)

(64) Meṯnevī
Guft Ḥaḳḳeş ey kemend-endāz-i beyt
Ān zi-men dān mā-remeyte iz remeyt

(24) Cenāb-ı Ḥaḳ Resūl-i Ekrem'ine buyurdı; ey ᶜarşa kemend ṭarḥ idici resūlüm, ol (25) zamān sen anı atdığuñ vaḳt atmadıñ, ancaḳ ḥaḳīḳatde *rāmī* Cenāb-ı Ẕāt-ı celle ve ᶜalādur. **[189a]** (1) Bu beyt, ***ve mā-remeyte iz remeyte ve lākinallāhe ramā***[996] āyet-i kerīmesine işāretdür. (2) Rivāyet olunur ki, Bedir Ġazāsı'nda iki ᶜasker biri birine yaḳlaşdıḳları (3) gibi Resūl-i Ekrem ḥażretleri yerden bir avuc ufaḳ ṭaşlar alup küffāra ḳarşu (4) atup şāhidü'l-vücūh buyurdı. Yaᶜnī ṣūretleri ḳabīḥ ola, diyü bed-duᶜā (5) itmekdür. Andan müşrikīn içinde gözlerine ve burnı deliklerine ḳum ve ḳaya (6) girmedik kāfir ḳalmadı, hemān ṣındılar. Ḳureyşī ulularınuñ nicesi ḳılıcdan (7) geçdi ve nicesi esīr oldılar.

ᶜAbdu'r-Rahmān bin Zeyd İbn Eslem, Ḥaḳ celle ve ᶜalā (8) ḥażretlerinüñ ***ve mā-remeyte iz remeyte ve lākinallāhe ramā*** āyet-i kerīmesinüñ (9) tefsīrinde buyurmuşdur ki; maᶜnāsı, yā Muḥammed atdığıñ zamānda sen atmadıñ (10) ve lākin Allāhu Teᶜālā ḥażretleri atdı, dimekdür. Ol zamāndan murād Bedir güni (11) idi ki Resūllullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ḥażretleri küffāruñ yüzlerine (12) bir avuc ufaḳ ṭaşlar atmış idi. Küffār daḫı ṣınmışlar idi. ᶜUlemādan nice ẕevāt (13) rivāyet itmişlerdür ki, bu āyet-i kerīme Bedir gününde nāzil olmuş idi. Bir cemāᶜat (14) bu āyet-i kerīmeden fiᶜl-i Resūl'ı andan selb idüp Bārī Teᶜālā'ya iżāfet (15) itmekdür, diyü iᶜtiḳād idüp Ehl-i Cebr meẕhebine bunı delīl ittiḫāẕ itdiler. Ve efᶜālı (16) ᶜibāda nisbet itmekle ibṭāl idüp yalñız Bārī Teᶜālā ḥażretlerine nisbet (17) itmegi taḥḳīḳe temessük ṭutındılar. Ve āyet-i kerīmenüñ maᶜnāsını böyle fehm itmek, (18) neᶜuẕu billāh, ḫaṭādur. Zīrā bundan lāzım gelür ki eger ṭāᶜat eger maᶜṣıyet (19) cümlesi Allāhu Teᶜālā'dan ṣādır olup ḳuluñ arada hīç medḫalı olmaya. (20) Bu taḳdīrce fısḳ u fücūr idüp ḳatl-i nefs idenlerüñ aṣlā cünhaları (21) olmayup anlara müvāḫaẕa olunmamaḳ görinür. Ḫod böyle degüldür,

[996] "...Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı..." (Enfâl, 8/17)

belki (22) her kişi ṭāᶜat ile s̲evāb ve maᶜṣiyet ile ᶜiḳāba müsteḥaḳ olur, Zīrā (23) Cenāb-ı Ḥaḳ her kimsenüñ bedende iḫtiyār-ı cüzᵓī virmişdür. Ol cihetle ṣādır (24) olan efᶜālinden muṣāb olur ve muᶜāḳıb olur. Eger suᵓāl olunup (25) iḫtiyār-i cüzᵓī didikleri nesneyi daḫı Cenāb-ı Ḥaḳ ḫalḳ itmişdür, bu taḳdīrce **[189b]** (1) yine cümlesi Cenāb-ı Ḥaḳ'dan olmuş olur, dinilürse cevābı budur ki; (2) egerçi her nesneyi ḫalḳ itmek Cenāb-ı Ḥaḳ'dandur ammā ol iḫtiyār-ı cüzᵓiyyenüñ (3) ṣarfını ḳula müfevvez ḳılmışdur. Murād eyledigi maḥalle ṣarf itmekde ḳulı (4) müstaḳil idüp ol bābda ḳul irāde-i cüzᵓiyyesini ḫayr cānibine ṣarf (5) iderse daḫı ḫalḳ ider şerr ü fesād cānibine ṣarf iderse daḫı ḫalḳ (6) ider ve şerr ü fesāda ṣarf itdigi zamān ḫalḳ idivermekden rāżī (7) olmaḳ lāzım gelmez. Zīrā muḳaddemā kitāblar ve resūller gönderüp ḫayr u şerri (8) bildirmişdür ve ḫayrdan ḫoşnūd olup şerrden ḫoşnūd olmayacaġın (9) iᶜlām itmişdür. Ol vechle ḳul iḫtiyārını ḳanḳı cānibe ṣarf iderse (10) anuñ cezāsın görür. Zīrā bildikden ṣoñra ṣarf idince ᶜözre mecāl ḳalmaz. (11) Me̱selā bir kimesnenüñ bir ḳulı olsa ki hergiz bir ḥabbeye ḳādir olmasa, (12) hemān efendisine baḳup ṭursa, efendisi daḫı ol ḳuluñ şānın imtiḥān (13) içün yedine bir miḳdār altun virse şöyle dise ki; ey benüm ᶜabdüm, (14) bu altun daḫı benüm mülkümdür ammā bunı saña virdim ki senüñ tedbīr ü taṣarrufiñ (15) ne mertebe idigüñ bilem ve istiḥḳāḳıñı görem. Eger at ve sāᵓir mühimmātıña (16) ṣarf idüp bir ḫoşca ademlük semtini ṭutarsañ saña envāᶜ-ı riᶜāyetler (17) iderüm, ᶜindümde mertebeñ ziyāde olur. Eger fısḳ u fücūra ve mühmelāta (18) ḫarc iderseñ başıña belālar getürüp saña envāᶜ-ı ᶜuḳūbatlar iderüm. (19) İşte saña emrüm budur. İmdi şimden girü bu altunı ṣarf idince (20) ben aradan çıḳdum. Göreyüm seni neylersin, dise bu mertebeden ṣoñra (21) ᶜabd-i me̱zkūr altunları fısḳ u fücūra ṣarf itdigi taḳdīrce taḳṣīri (22) kim itmiş olur? Ẓāhir budur ki, efendisi lāzım olan ne ise bildirmişdür, (23) anuñ cānibinden ḳuṣūr yoḳdur. İmdi lāzım gelür ki ḫaṭā ḫıdmetkāruñ (24) ola.

Eger suᵓāl olunursa ki, Cenāb-ı Ḥaḳ tecrübe ve imtiḥāna ne iḫtiyācı (25) var idi ki ḳulların tecrübe eyleye, dinilürse cevābı budur ki; Cenāb-ı **[190a]** (1) Ḥaḳ ḳulların tecrübe ve imtiḥān eyler, dimegüñ maᶜnāsı kendüye ᶜilm ḫāṣıl (2) olmaġiçün eyler, dimek degüldür. Zīrā ᶜallāmu'l-ġuyūbdur, cemīᶜ-i maḫlūḳātuñ (3) aḥvāline tā ezel-i āzāldan ᶜālimdür. ᶜİlminden ḫāric nesne yoḳdur. ᶜİlmillāh (4) cemīᶜ-i eşyāya muḥīṭdür. Belki imtiḥāndan murā,d her kimsenüñ şānın kendüye (5) bildürmekdür, ḥaddinden

tecāvüz idüp merātib-i ᶜāliyyeye istiḥḳāḳ daᶜvāsın (6) ḳılmaya ḳuṣūr kendi cānibinden idigin fehm eyleye. Tā kim Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ (7) ᶜadl u dādı mertebesi ve faż̧l u iḥsānı dāᵓiresi tamām idrāk ve iz̲ᶜān (8) oluna. Meş̲elā bir ṣāḥib-i devlet, bir ḳulınuñ şānında istiḳāmet yoḳ (9) idigin bilse riᶜāyetinde ihmāl üzre olsa ammā mez̲kūr ḳul (10) kendi ḥaddin bilmese, zuᶜmunca kendüyi maṣlaḥat-güzār mülāhaẓa eylese, (11) ṣāḥib-i devlet baña riᶜāyet eylemez, diyü dāᵓimā şikāyetden ḫāli olmaz ammā (12) ḥaddin bildirüp kendinüñ ᶜadlin ve faż̧lın ẓuhūra getürmekçün (13) bir maṣlaḥāt sipāriş eylese, ḳul daḫı kendinüñ ḳuṣūr-ı şānı muḳteżāsınca (14) işüñ āḫerini mülāḥaẓa eylemeyüp dāᵓimā ihmāl ü tekāsül üzere (15) olsa, māl u menāl telef idüp ḥīn-i muḥāsebede envāᶜ-ı ḳabāḥat (16) ve ḫıyāneti ẓuhūra gelse anuñ sözi ḳalmaz. Kendi ṣafaḥāt-ı aᶜmālinde ṣūret-i (17) ḥālin müşāhede eyler. Bu mertebeden ṣoñra ᶜadl muḳteżāsınca ḥaḳḳından gelür (18) ise taḳṣīr kendinüñ idigüñ bilür, faż̧l ḥasbınca ᶜafv eylerse luṭf (19) u kerem andañ idügüñ izᶜān eyler. Ve bundan ġayrı imtiḥānda nice esrār-ı ḫafiyyesi (20) vardur ki bizüm ᶜaḳıllarımız anuñ fehm ü idrākinde ḳāṣırdur ve kimseyi (21) esrārına muṭṭaliᶜ ḳılmaḳ Cenāb-ı Ḥaḳ üzerine vācib degüldür. Hemān bizüm vaẓīfemüz (22) semᶜ u ṭāᶜat ve beyān olunan mertebeler ile ḳanāᶜatdur, vallāhu aᶜlem.

İmdi (23) maᶜlūm ola ki ***ve mā-remeyte iz remeyte*** āyet-i kerīmesinden murād budur ki, (24) atmaḳda iki ḥāl vardur. Birisi ibtidādur ki, atılan nesneyi elden (25) boşandurmaḳdur; birisi daḫı intihādur. Ki çıḳarmaḳ Resūl-i Ekrem **[190b]** (1) ḥażretlerinüñdür, cemīᶜ-i küffāruñ gözlerine ḳoymaḳ yalñız Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ıñdur. (2) Zīrā bu insān fiᶜliyle olur nesne degüldür ki bir avuc ḳum atılup (3) biñ nefer kimesnenüñ gözlerine gire, aṣla birisi ḳalmaya.

Ve'l-ḥāṣıl (4) āyet-i kerīmenüñ işāreti budur ki; ol gün Cenāb-ı Ḥāḳ gerçi ẓāhir insān (5) yedinden baᶜżı sebeb ẓuhūra getürdi ammā hezīmet fi'l-ḥaḳīḳat kendinüñ (6) idi. *Ve li-hāz̲ā ḳāle baᶜżu'l-ᶜulemā er-rāmī erbaᶜatu eşyāᵓin el-ḳabżu ve'l-irsālu* (7) *mużāfen ile'n-Nebiyyi ve't-teblīġ ve'l-iṣābetu mużāfen ilallāhi ve ḳavluhu* ***ve mā-remeyte*** (8) *yaᶜnī ve mā-belleġte ve mā-eṣabte ilā-aᶜyuni'l-kuffāri* ***iz remeyte*** *ey ḳabażte* (9) *ve erselte* ***ve lākinallāhe ramā*** *ve lākinallāhe belleġe't-turābe ile'l-kuffār*

(10) *ve aṣābe ᶜayne'l-kuffāri ve hāẕihi'l-ᶜāyetu redde'l-muᶜteziletu ve'l-cebriyetu ve hāẕe'l-maᶜnā* (11) *kulluhum ẓāhiru'l-āyeti ve emmā bāṭınuha bi't-Turkī*[997]

Pes bir fiᶜli ᶜabde izāfet (12) kesb yüzünden ve Ḥaḳḳ'a nisbet ḫalḳ yüzündendür. Ve lākin aṣḥāba göre (13) bi'l-külliyye ḳatl nefy olındı, yaᶜnī *felem taḳtulūhum īz ḳateltumūhum*[998] dinilmedi. Faḫr-i ᶜĀlem'e (14) göre ise bi'l-külliyye *ramā* nefy olunmadı, zīrā ***iz remeyte*** dinildi. Fark (15) budur ki; fiᶜlgāh olur, sebebe nisbet olunur. *Hāẕe'l-ḳalemu melīḥen*[999] (16) gibi. Pes Cenāb-ı Ḥaḳ, aṣḥābı sebeb-i ḳatl idüp fiᶜl-i ḳatli sebeb oldıġı (17) cihetden kendüye nisbet eyledi. ve Faḫr-ı ᶜĀlemi sebeb-i *ramā* idüp fiᶜli hem (18) aña ve hem Ẕāt-ı Kerīm'ine izāfet ḳıldı. zīrā Faḫr-ı ᶜĀlem cümleden fānī (19) ve Ḥaḳ'la bāḳī idi. Bināᵓen ᶜalā-hāẕā, beḳāya nisbetle fiᶜl-i meẕkūr Faḫr-i ᶜĀlem'e ve fenāya (20) nisbetle Ḥaḳ Teᶜālā'ya mensūb oldı. *Ey fe-kāne'r-rāmī Muḥammeden ṣallallāhu ᶜaleyhi* (21) *ve sellem lakin billāhi lā bi-nefsihi*[1000] Ve bu mertebeye tecellī-yi ṣıfat-ı ḳudret dirler. (22) Yaᶜnī Faḫr-i ᶜĀlem'e bu tecellī vāḳiᶜ oldıḳda anuñ yedi, yedullāh oldı. *Kemā ḳālellāhu* (23) *Teᶜālā* ***innelleẕīne yubāyiᶜūneke innemā yubāyiᶜūnallāh yedullāhi fevḳa eydīhim***[1001] (24) Bu maᶜnāya bināᵓen vāḳiᶜ olan *ramā* fiᶜli Ḥaḳ'la oldı. İşte buña ḳurb-ı (25) ferāᵓiż tesmiyye olunur ki bu mertebe ṣallallāhu ᶜaleyhi ve selleme maḫṣūṣdur. **[191a]** (1) Ammā ḳurb-ı nevāfil ki, ***kuntu semᶜuhu ve baṣaruhu***[1002] āh hadīṯ-i ḳudsīnüñ sırrına (2) maẓhar olan ᶜabd-ı kāmildür. Bu sırrı ümenā-yı ümmet bilür ve kimseye keşf (3) itmezler. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***el-ᶜulemāᵓu ᵓumenāᵓu ummetī*** *ḳāle'l-ḫaṭību* (4) *hāẕihi şehādetun mine'n-Nebiyyi bi-ennehum eᶜlāmu'd-dīni ve eᵓimmetu'l-muslimīne ve hum ekmelu'l-ḫalḳi* (5) *elᶜulemāᵓi bi-vaḥdāniyyetillāhi Teᶜālā ve ṣifātihi ve eᶜrāfu'n-nāse bi-aḥkāmi'l-ḥelāli* (6) *ve'l-ḥarāmi ve min-ṣumme cāᵓe fī-ḥadīṯin enne lillāhi sirren lev-efşūhu le-fesede't-tedbīru* (7) *ve li'l-mulūki sirren lev-efşūhu le-fesede mulkehum ve*

997 "Bu konuda ulemadan bazıları şöyle demiştir: *remâ* dört şeydir. Tutmak ve göndermek Peygamber Efendimize izâfe edilmiştir; ulaştırmak ve isabet ettirmek Allah Teâlâ'ya izâfe edilmiştir. Toprağı kafirlerin gözlerine ulaştıran ve isabet ettiren değil, tutan ve gönderen Peygamber efendimizdir; fakat onu Allah, kafirlere ulaştırdı ve onların gözlerine isabet ettirdi. Bu ayet mutezile ve cebriyeyi çürütür. Bütün bu manalar ayette açıktır. Ayetin bâtını ise Türkçe şu şekildedir:"

998 "Oysa onları siz öldürmediniz, onları siz ölürdünüz. "

999 "Bu, kelâm-ı melîhtir."

1000 "Atan, Muhammed aleyhi's-selam oldu fakat kendi başına değil, Allah'la attı."

1001 "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir...*" (Fetih, 48/10)

1002 "İşiten kulağı gören gözü oldum..."

li'l-enbiyāʾi sirren lev-efşūhu (8) *le-fesedet nubuvvetehum ve li'l-ʿulemāʾi sirren lev-efşūhu lefesede ʿilmuhum fe-li-ẕālike kānū* (9) *umenāʾe ʿalā-ẕālike's-sirr ve innemā yefsudu ẕālike li-enne'l-ʿuḳūle leteḥtemiluhu fe-lemmā zīdeti'l-enbiyāʾu* (10) *fī-ʿuḳūlihim fenālu'l-ʿilme feḳad revā ʿalā-iḥtimāli mā-ʿacize ʿanhu ʿulemāʾi'ẓ-ẓāhir* (11) *elā terā enne keẕīren minhum ʿacizū ʿan ḳaṭʿi'l-vesveseti fī-ṣalāt* (12) *ve ʿani'l-meşyiʾ ʿale'l-māʾ ve ṭayyi'l-arżi ḥattā ceḥadū ʿāmmeten hāẕihi'r-rivāyeti* (13) *elletī cāʾet fī-ẕālike felev naẓara ʿulemāʾu'ẓ-ẓāhiri ilā mā-aʿṭallāh ulāʾike* (14) *fe-ebṣaru lestaḥīv min-inkārihim lākin lem-yubṣirū mā-aʿṭāhum ve huve'l-maʿrifetuh* (15) *ʿan-ʿUẕmān bin ʿAffān ve revāhu ʿanhu eyżenu'l-Curcānī ve rivāyetun uḫrā* (16) ***el-ʿulemāʾu vereẕetu'l-enbiyāʾ*** *li-enne'l-mīrāẕe yenteḳilu ile'l-aḳrabi ve aḳrabu'l-ummeti* (17) *fī-nisbeti'd-dīni el-ʿulemāʾu'd-dīn eʿrażu ʿani'd-dunyā ve aḳbelū ʿale'l-āḫireh* (18) *ve kānu'l-ummete bedelen mine'l-enbiyāʾ elleẕīne fāzū bi'l-ḥusneyn ey el-ʿilmu ve'l-ʿamelu* (19) *ve cāvezu ve'l-fażīleteyn el-kemālu ve't-tekmīlu ḳāle'ş-Şeyḫu'l-Ekberu ḳuddise sirruhu* (20) *el-aṭharu ve maḳāmu'l-vāriẕīne lā-maḳāme aʿlāminhu şuhūden lā-yetaḥḥarraku minhu lisānun* (21) *ve lā-yażṭaribū maʿahu cinānun istevlet ʿaleyhim envāru'ẕ-Ẕāti ve bedet ʿaleyhim* (22) *rusūmu'ṣ-ṣifāti hum ʿarāʾisullāh* ***yuḥibbuhum ehlu's-semāʾi*** *ey sukkānuhā mine'l-melāʾiketi* (23) ***ve yesteġfiru lehumu'l-cinānu fi'l-baḥri iẕā mātū ilā-yevmi'l-ḳıyāmeh*** (24) *li-ennehum lemmā veraẕu ʿanhum taʿlīme'n-nāsi el-iḥsāni ve'l-isriġfāri lehum mukāfatun* (25) *ʿalā-ẕālike ẕekeruhu'l-ḫaṭṭābī ve ḳāle'l-Ḳāżī innemā yesteġfiru lehum ehlu's-semāvāti* **[191b]** (1) *li-ennehum ʿurifū bi-taʿrīfihi ve bi-ḳavlihi* ***ve ehlu'l-ʿarżi*** *li-enne beḳāʾehum ve ṣalāḥahum* (2) *merbūṭun bi-raʾihi ve ḳavlihi yesteġfiru lehum mecāzen ʿan-irādeti istiḳāmeti* (3) *ḥāleti'l-mustaġferi lehu min-ṭahāretin ve rafʿuhu'l-menzilete li-enne el-istiġfāra* (4) *mine'l-ʿuḳalāʾi ḥaḳīḳatun ve mine'l-ġayri mecāzun ḳale'z-Zemaḫşerī fe-fīhi delīlun* (5) *ʿalā-şerefi'l-ʿilmi ve inne niʿmetehu min-ecelli'l-niʿami feḳad ūtiye fażlen ʿaẓīmen* (6) *ve ʿalā-rivāyetin* ***el-ʿulemāʾ*** *eyi'l-ʿāmilūne* ***meṣābīhu'l-arż*** *ey envāruhā* (7) *elletī yutażāʾu bihā min-ẓulumāti'l-cehli ve* ***ḫulefāʾi'l-enbiyāʾ*** *ʿalā-umemihim* (8) ***ve veraẕeni ve veraẕetuhu'l-enbiyāʾ*** *min-ḳablī ve ḳāle'l-Keşşāf ve mā semmāhum veraẕetu'l-enbiyāʾi* (9) *illā bi'l-meddi iẕ ennehum lehum fi'ş-şerefi ve'l-menzileti intihā ve muʿcizāti'l-enbiyāʾi* (10) *ḍarbāni eḥadeyhimā el-vaḥyu bi-vāsiṭati'l-meleki ve'ş-şānī ḫarḳu'l-ʿādeti kenḳilābu'l-ʿaṣā* (11) *ḥayyeten ve iḥyāʾil'l-mevtā ve nebʿu'l-māʾi min-beyni'l-aṣābiʿi ve efżālu'n-nāsi* (12) *men veraẕe minhumu'l-emreyni cemīʿan fe-vereẕū fī-*

muḳābeleti'l-vaḥyi el-ilhāmu mā etet (13) *bihi'l-enbiyāʾu mine'l-kutubi bimā ceʿale fī-ḳulūbihim mine'n-nūri ve veraṯu fī-muḳābeleti'l-ḫavāriḳi* (14) *ve'l-āyāti'l-kerāmāti ve bi-ẕālike summū ebdāle'n-nebiyyīne li-ennehum* (15) *bedeluhum ḳāle baʿżuhum ve men veliye hāẕihi'l-menāṣibu ferteḳā min-maḳāmi'l-vilāyeti ilā* (16) *maḳāmi'l-virāṯeti ṯumme ʿaẓumet ʿadāvetu'l-cuhhāli li-ʿilmihim bi-ḳubḥi efʿālihim ve ḳuṣūrihim* (17) *ʿan-meʿāricin ve ʾete'l- kemāle ve inkārihim limā vāfeḳa'l-hevā min-aʿmālihim*[1003]

Pes (18) ehl-i iḫvān-ı ṣafāya maʿlūm olsun ki, āyāt-ı kerīmelerün ekṯerīsinde (19) bu ḥikmet-ʿāmīz ve esrār-ı ḫafiyye vardur ki min-ciheti'l-bāṭın ehline maʿlūmdur. (20) *Ḥattā* ***fe-teleḳḳā Ādemu min-Rabbihi kelimātun***[1004] *ey isteḳalle min-ciheti Rabbihi envāren* (21) *ve eṭvāren mine'l-ceberūti ve'l-melekūti ve ervāḥen mucerredeten*

[1003] "Peygamber Efendimizin şöyle buyuruduğu gibi: ***Âlimler, ümmetimin emînleridir.*** Hâtib şöyle dedi: Bu; Nebî'den şehâdettir ki onlar dînin bayrakları, müslümanların önderleridir ve onlar halkın en kâmilleridir çünkü Allah Teâlâ'nın vahdâniyyetini ve sıfatlarını bilirler. Bunlar helal ve haramın hükümlerinde insanların en ârifleridirler. Sonrasında hadîste gelir: ***Allah için bir sır vardır, ifşâ olursa tedbir ortadan kalkar; melekler için bir sır vardır, ifşâ olursa mülkleri ortadan kalkar; enbiyâ için bir sır vardır, ifşâ olursa nübüvvetleri ortadan kalkar; ulemâ için bir sır vardır, ifşâ olursa ilimleri ortadan kalkar.*** Bunun için, bu sırda güvenilir oldular, onu bozmadılar. çünkü akıllar ona tahammül edemezler. Enbiyâ akılda ziyâde olduğundan bu ilmi elde ettiler. Enbiyâ söyledi ama ulemâ-yı zâhir bunu gizlediler. Görmüyor musun ki onlardan birçoğu namazda vesveseyi kesmekte, su üzerinde yürümekte ve uçmakta acziyyet gösteriyorlar, diyerek halk bunları inkar eder. Eğer ulemâ-yı zâhire baktıklarında, Allah'ın onlara verdiklerini görseler onları inkar ettikleri için utanırlar. Fakat onlara verileni görmediler ve o, marifettir. Osman bin Affân, ve Cürcânî gibi râvîler rivâyet ettiler. Başka bir rivâyette ***Âlimler, enbiyânın vârisleridir*** buyurulmuştur. Çünkü Çünkü mîrâs, en yakın olana aktarılır. Ümmetin en yakınları ise dîn yönüyledir. Ulemâ-yı dîn dünyadan yüz çevirip âhirete yönelenlerdir. Ümmet için enbiyânın yerindedirler. Onlar iki güzellik kazanırlar, bunlar ilim ve ameldir. Onlar iki fazileti geçtiler, bunlar kemâl ve tekmîldir. Şeyh-i Ekber şöyle demiştir: Vârisînin makamından yüksek makam yoktur. Zât'ın nûrları onun kalbini ve dilini ele geçirdiğinden düzgün konuşur, dili sürçmez; kalplerinin bozulma korkusu yoktur. Sıfatın resimleri onlarda ortaya çıkar. Onlar Allah'ın gelinleridir. ***Ehl-i semâ onları sever***, yani orada sâkin olan melekler; ***öldüklerinde sudaki canlılar, kıyamete kadar onlar için bağış diler.*** Çünkü onlar onlar insanlar için ta'lim ve ihsanda vâristirler. Onların istiğfarları da bunlar için böyle bir mükafattır. Hattabî zikretti. Kazî şöyle dedi: Onlar için gök ehli istiğfar diler. Çünkü onlar onun sözü ve tarifiyle bilinirler. Ve yer ehli, çünkü bekâları ve kurtuluşları onların fikirlerine ve sözlerine bağlıdır. Onları istiğfarı mecâzendir. İstikâmet isteme, tahâret ve makamlarının yüceltilmesini istemeden istiğfardır. Çünkü akıllılardan istiğfar hakîkattir, bundan gayrısı mecâzdır. Zemahşerî şöyle dedi: bu, ilmin şerefine bir delildir. Onun nimeti en şerefli mimettir, büyük bir fazilet verilmiştir. Ve rivâyette; ***Ulemâ***, yani amel edenler, ***yeryüzünün kandilleridir.*** Yani nûrlarıdır. Onlar cehâletin karanlığını ortadan kaldırırlar. Ve ümmetlerinin içinde ***enbiyânın halîfeleridir.*** *Daha önce* ***enbiyânın mirasçısı oduğunun mirasçısıdırlar***. Keşşaf şöyle demiştir: *verâsetu'l-enbiyâ* sadece medle. Çünkü onlara hem şeref hem makam var. Bitti. Enbiyânın mucizeleri ki kısımdır. İkisinden ilki, melek vasıtasıyla vahiydir. İkincisi olağanüstülüklerdir; asânın yılana dönüşmesi, ölüyü diriltme ve parmakları arasından su çıkarma gibi. İnsanların en faziletlisi bu iki işe de varis olandır. Vahye mukabil ilhamla veraset eder. Peygamberlerin getirdikleri kitaplar onların kalplerine nûr bırakır. Peygamberlerdeki olağanüstülüğe mukabil velîlerde kerâmet var. Bunlar ebdâl-i nebiyyîn diye adlandırılırlar. Çünkü onlar, onların bedelleridir. Bazıları şöyle dedi: makam-ı velâyetten makam-ı verâsete yükselince ilminden dolayı câhillere adaveti fiillerindeki kabahatler ve kusurlarından, kemal mertebesine ulaşamamasından dolayı artar. Hevâlarına uygun hareket ettikleri için onları inkar eder."

[1004] "Derken Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı ..." (Bakara, 2/37)

kelimeten li-ennehu min-ᶜālemi'l-emri (22) *kemā summiye ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām kelimeten ev teleḳḳā minhu meᶜārifen ve ᶜulūmen ve ḥaḳāᵓiḳan* (23) ***fetābe ᶜaleyhi***[1005] *fe-ḳabile rucūᶜahu ileyhi bi't-tecerrudi ᶜani'l-melābisi'ṭ-ṭabiᶜiyyeti ve'l-inḫirāṭi* (24) *fī-silki envāri'l-melekūtiyyeti ve'l-ittiṣāfu bi'l-kelimāti'l-ḳudsiyyeti ve't-teḥalli bi'l-ᶜulūmi'l-ḥaḳīḳāti* (25) ***innehu huve't-tevvābu'r-raḥīm***[1006] *elleẕī sebeḳat raḥmetuhu ġażabehu fe-yerḥamu* **[192a]** (1) *ᶜabdehu fī-ḥīn-i ġażabihi kemā ceᶜale ġażabehu ᶜalā-Ādeme sebebe kemālihi ve rucuᶜihi ileyh* (2) *ve buᶜdihi li-yaḳrabe minhu* ***ve lā-teḳrabā hāẕihi'ş-şecerete***[1007] *eḫfallāhu Teᶜālā fi'ş-şecereti esrāre'r-rububiyyeti* (3) *li-Ādeme ve Ḥavvā ve meneᶜahumā ᶜan-ḳurbihā ḥattā yeteşevvesu ᶜaleyhimā ᶜıyşu'l-insāniyyeh* (4) *ve lakin yemneᶜuhumā ᶜan-ḳurbi'ş-şecereti ilāṭalebi tenāvulihā fe-lemmā ḳarubā* (5) *kesebeti'ş-şeceretu envāre'l-ḳudsi ve tecelle'l-Ḥaḳḳu subḥānehu lehumā mine'ş-şecereti kemā tecellā* (6) *min-şeceret-i Mūsā li-Mūsā fe-ᶜaşiḳa'ş-şecereti ve veḳaᶜā fīhā ve nesiyā ẕikre'n-nehyi ᶜan-ḳurbihā* (7) *ve haẕa'n-nehyu nehyun taḳrībī lā-taḥḳīḳī fefhem el-vilāyetu tenḳasimu ile'l-ᶜāmmeti ve'l-ḫāṣṣeti* (8) *ve'l-evvelu teştemilu ᶜalā-kulli men āmene ve ᶜamel-i ṣāliḥan ᶜalā-ḥaseb-i merātibihim kemā ḳālellāhu* (9) *Teᶜālā* ***Allāhu veliyyu'l-leẕẕīne āmenu***[1008] *ilā-āḫiri'l-āyet ve'ş-şānī teştemilu ᶜale'l-vāṣılīne mine's-sālikīn* (10) *feḳad ᶜinde fenāᵓihim fīhi ey el-Ḥaḳḳu ve beḳāᵓihim bihi el-murādu bi'l-fenāᵓi fenāᵓu* (11) *ciheti'l-beşeriyyeti fi'l-ciheti'r-Rabbāniyyeti innehu li-kulli ᶜabdin cihetun min-hażreti'l-İlāhiyyeh* (12) *kemā ḳalellāhu Teᶜālā* ***ve li-kullin vichetun huve muvellīhā***[1009] *ve ẕālike lā-yeḥṣalu illā bi't-teveccuhi't-tām* (13) *ilā-cenābi Ḥaḳ ve ceᶜali'l-veliyyi ismen min-esmāᵓillāhi Teᶜālā dūne'n-nebiyyi ve li-hāẕā ḳīle vilāyetu* (14) *Muḥammedun ᶜaleyhi's-selām efḍalu min-nubuvvetihi li-enne'l-vilāyetih yuḫbiru ᶜan-esrāri'l-ġaybi* (15) *bi-ḫilāfi'n-nubūvveti ve lev-kāne haẕa yecīᵓu li-futūri'd-daᶜveti ve'l-ḫaleli fī-ḥāli'l-beşeriyyeti* (16) *ḳāle Ẕu'n-nūn-i Mısrī* ***er-Raḥmanu ᶜale'l-ᶜarş istevā***[1010] *eṣbete Ẕātehu ve nefā mekānehu* (17) *fe-huve mevcūdun bi-Ẕātihi ve'l-eşyāᵓu mevcūdun bi-ḥikmetihi ḳāle'ş-Şiblī er-Raḥmanu lem-yezel* (18) *ve'l-ᶜarşu muḥdeṣun ve'l-ᶜarşu bi'r-Raḥmani istevā ve ḳāle'ş-Şeyḫu'l-Ekber ey* (19)

[1005] "... böylece onun tevbesini kabul etti ... (Bakara, 2/37)
[1006] "... şüphesiz O, tevbeleri çok kabul eden, çok bağışlayanır." (Bakara, 2/37)
[1007] " ... bu ağaca yaklaşmayın." (A'râf, 7/19)
[1008] "Allah îmân edenlerin dostudur ..." (Bakara, 2/257)
[1009] "Herkesin yöneldiği bir yön vardır ..." (Bakara, 2/148)
[1010] " Rahman, arşa kurulmuştur." (Tâ-Hâ, 20/5)

isteḳarre'r-raḥmetu ᶜale'l-ᶜarşi ve tafṣīluhu meẕkūrun fī-Tefsīri'ş-Şeyḫi'l-Ekber ḳuddise sirruhu'l-aṭhar[1011] (20)

(65) Meṩnevī
Pes bi-pursīdend z'ān şeh k'ey sened
Mer tu-rā ḫāṣiyet ender-çī buved

(22) Bundan ṣoñra ol şāhdan suᵓāl itdiler: Ey yār-ı taḥḳīḳ, senüñ ḫāṣiyetüñ ne şeyᵓdür? Beyān eyle. (23)

(66) Meṩnevī
Guft dervīşem buved ḫāṣiyetem
Ki rehānem mucrimān-rā ez-niḳem

(25) Ol şāh buyurdı ki, benüm hünerim ṣaḳalımda oldı. Eger ṣaḳalım bir kere taḥrīk idersem **[192b]** (1) yevm-i miḥnetde ᶜāṣī ve mücrimān olan ṭāᵓifeyi ḫalāṣ iderüm. Ẕikr-

[1011] "Hatta, ***Derken Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı*** ... (Bakara, 2/37), yani Rabb'i tarafından, ceberût ve melekûttan envar ve etvar aldı. Ve rûhlar hazırdırlar çünkü onlar emr âlemindendir. Tıpkı İsâ aleyhi's-selâmın kelime olarak adlandırılması gibi. Yani ondan ilimler maârif ve hakîkatler aldı**.... *böylece onun tevbesini kabul etti* ...** (Bakara, 2/37) . Onun dönüşünü kabul etti; çünkü o tabiî elbiselerinden sıyrılıp melekûtiyyetin nûrlarının ipeğine girdi, kutsî kelimelerle sıfatlandı, hakîki ilimlerle donandı. ***... şüphesiz O, tevbeleri çok kabul eden, çok bağışlayandır*** (Bakara, 37). Onun rahmeti gazabını geçti. Gazap anında kuluna merhamet eder. Âdeme gazap etmesinin sebebi, onun kemâli ve O'na geri dönmesi içindir. Ve onun uzaklaştırılması yakın olması içindir. ***... bu ağaca yaklaşmayın*** (A'râf, 7/19). Allah Teâlâ, Âdem ve Havva için esrâr-ı rubûbiyyeti ağaçta gizledi ve onların ona yaklaşmasını yasakladı ki onlar insânî tavır sebebiyle ona yaklaşmasınlar. Fakat onları, meyvesinden yemek için ağaca yaklaşmaktan men etti. Fakat yaklaştı ve ağaç kutsî envâr kazandı. Ve Hak Subhânehu ağaçtan onlara tecellî etti. Tıpkı Mûsâ için, ağaca tecellî etmesi gibi. Ağaca aşık oldular ve bu gerçekleşti ona yaklaşmaden men edildiklerini unuttular. Bu yasak takrîbî idi, tahkîkî değildi. Anla. Vilâyet amme ve hassa arasında iki kısımdır. İlki, inanan ve sâlih amel işleyen herkesin elde edebileceği mertebedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Allah îmân edenlerin dostudur ...*** (Bakara, 2/257). İkincisi, sadece sâlikînden vâsıl olanlardandır. O'nda fenâ bulduklarında, yani Hak'ta, O'nunla bâkî olanlardır. Fenâ'dan murat insânî yönün Rabbanî yönde fenâ bulmasıdır. Her kul için Hazret-i İlâhiyye bir yön vardır. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***Herkesin yöneldiği bir yön vardır ...*** (Bakara, 2/148). Ve bu Hak yönüne tam bir teveccüh olmadan elde edilemez. Ve velî, Allah Teâlâ'nın bir isimdir ve nebînin önündedir. Bu yüzden, Muhammed aleyhi's-selâmın velîliği onun nebîliğinden efdaldir, denmiştir. Bunun için vilâyet, nübüvvetin aksine, gaybî sırlardan haber verir. Nübüvvette ise insanlığın bozulan hali için zorunlu bir davettir. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: ***Rahman, arşa kurulmuştur*** (Tâ-Hâ, 20/5). Zâtını isbat etti ve mekanını nefy etti. Ve O, zâtıyla mevcûttur. Eşyâ O'nun hikmetiyle mevcûttur. Şiblî şöyle dedi: Rahmân ezelîdir, arş sonradan olmuştur. Ve arş Rahmân'la ayakta durur. Şeyh-i Ekber şöyle dedi: Rahmeti arşa kuruldu. Detayı Şeyh-i Ekber'in Tefsîr'inde zikredilmiştir."

i (2) cüzʾ, irāde-i küll ve ẕikr-i melzūm, irāde-i lāzım ḳabīlindendür. Yaʿnī ṣaḳalım taḥrīk (3) iderüm dimek, lisānımla emr ü irāde idersem dimekdür. (4)

(67) Meṯnevī
Mucrimān-rā çun be-cellādān dehend
Çun bi-cunbed rīş-i men ẕ'eşān rehend

(6) Çünki mücrimānı cellād eline vireler ol vaḳt ṣaḳalım oynaya, der-ʿaḳab dest-i (7) cellāddan ḫalāṣ olup merām u maḳṣūdlarına nāʾil olurlar, dimekdür. (8)

(68) Meṯnevī
Çun bi-cunbānem be-raḥmet rīş-rā
Ṭay kunend ān ḳatl u ān teşvīş-rā

(10) Çünki raḥmet ṣaḳalımı taḥrīk eyleyem anları ḳatl teşvīşinden ol zamān terk iderler. (11)

(69) Meṯnevī
Ḳavm guftendeş ki ḳuṭb-i mā tuvī
Ki ḫalāṣ-ı rūz-i mihnethā şevī

(13) Ol ḳavm şāha didiler ki; sen cümlemizüñ ḳuṭbısun, mihnet gününde bizleri ḫalāṣ (14) idici olursun. Bu beyt ḳuṭb ḥaḳḳında olan ḥadīṯ-i şerīfe işāretdür (15) ki, *Kemā ḳāle ʿaleyhi's-selām* ***budelāʾi ummetī erbaʿūne iṯnāne ve ʿaşrūne bi'ş-Şāmi*** (16) ***ve ṯemāniyete ʿaşere bi'l-ʿIrāḳi kullemā māte minhum vāḥiden beddellallāhu mekānehu āḫer fe-iẕā cāʾe'l-emru ḳubiżū.***[1012] (17)

(70) Meṯnevī
Baʿd ez-an cumle be-hem bīrūn şudend
Sū-yı ḳaṣr-i an şeh-i meymūn şudend

[1012] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: *Ümmetimin büdelā kırk kişidir; yirmi ikisi şamda, on sekizi de Irak'tadır. Onlardan birisi ölürse Allah bir başkasını onun yerine getirir. Emir geldiği zaman da hepsinin rûhu alınır.*"

(19) Andan ṣoñra birbirleriyle ittifāḳ idüp ṭaşra oldılar maḳarr u meṣvālarından, ol mübārek olan (20) şāhuñ taḫt cānibine. Yaᶜnī ḫazīne-i pādişāhī ṭarafına māl-i merġūba aḫẕ içün gitdiler. (21)

(71) Meṣnevī
Çun segī bangī bized ez-sū-yi rāst
Guft mī-güyed ki ṣulṭān bā-şumāst

(23) Çünki bir köpek bir ṣadā urdı, ḫazīnenüñ ṣaġ cānibinden didi ki; seg (24) dir ki, pādişāh sizüñ ile ber-ā-berdür. Bunlara ġaflet ṭārī oldığı ḥasebilye (25) aṣlā merḳūmuñ kelāmına iltifāt itmediler. Bu beyt ***ve huve maᶜakum eynemā kuntum***[1013] āyet-i **[193a]** (1) kerīmesine işāretdür. Her zamān ki ḳul ᶜibādet ve gerek ḳabāḥat eyleye Cenāb-ı (2) Ḥaḳ ᶜabdinüñ aḥvāline ᶜālimdür, bir şeyᵓ ḫafī degüldür, ᶜālimi'ṣ-sırr ve'l-ḫafiyyātdur. (3)

(72) Meṣnevī
Ḫāk būy kerd ān diger ez-rebveᵓi
Guft īn hest ez-viṣāḳ-i bīveᵓi

(5) O biri ḫāki ḳoḳuladı. Mürtefiᶜ maḥallden didi ki, bu ḫākde bu ḫāneden ṣeyyibedür. (6) Yaᶜnī bu turāb pādişāhuñ ḫazīnesinüñ ṭopraġı degüldür. Bir iḫtiyār ṣeyyibe (7) ḫaṭunuñ ḫānesinüñ turābıdur, terk itmek lāzımdur, didi. Yaᶜnī ehlullāh (8) metāᶜ-ı dünyāyı şemm itdiklerinde bu rāyiḥa-yı seyyibe şeklinde ḳocaḳarınuñ (9) yaᶜnī dünyā-yı ḫabīṣenüñ rāyiḥasıdur, dirler. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***ed-dunyā cīfetun ve ṭālibihā kilāb***[1014] (10)

[1013] "...Nerede olsanız, O sizinle beraberdir..." (Hadîd, 57/4)
[1014] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlar: *Dünya leştir, tâlibi köpeklerdir.*"

(73) Meṯnevī

Pes kemend endāḫt ustād-i kemend

Tā şudend ān sū-yi dīvār-ı belend

(12) Kemend ᶜilminde üstād olan kemend atıcı, kemendin atdı; tā bülend olan dīvāruñ (13) cānibine gitdi. Yaᶜnī ḫazīne-i pādişāha vāṣıl oldı. Bundan (14) murād ḫudūdullāhdur ki bir kimse ḫudūdullāhı tecāvüz eyleye ẓāliminden (15) olmuş olur. *Ḳāle ᶜĀliyyun kerremallāhu vechehu raḥimallāh imriᵓen ᶜarefe ḳadrehu ve lem-yeteᶜadde ṭavrahu*[1015] (16)

(74) Meṯnevī

Naḳb-zen zed naḳb u der-maḫzen resīd

Her yekī ez-maḫzen esbābī keşīd

(18) Ol maḫzen-i pādişāhīye vāṣıl oldılar. Her köşesinden delikler delüp her (19) birisi maḫzenden elbise-i nefīseyi aḫẕ ve mücevherāt-ı keṯīreyi ceyb ceyb (20) idüp herkes yine maḳāmlarına gelüp aḫẕ oldıḳları eşyāᵓ ve nuḳūdı (21) bir köşeye pinhān idüp asūde-ḥāl oldılar. Ol şāh daḫı bir furṣat (22) bulunup içlerinden ḫafiyyeten gitdi. Taḫt-ı ᶜālīsine ḳuᶜūd itdikde fermān buyurup (23) ḫużūr-ı ᶜālīlerine elleri ve ayaḳları baġlu oldıḳları ḥālde getürdiler. *Kemā ḳāle* (24)

(75) Meṯnevī

Çunki istādend pīş-i taḫt-i şāh

Yār-i şebistān buved ān şeh çu māh

[193b] (1) Çünki anları şāhuñ taḫt öñüne getürdiler elleri ve ayaḳları baġlu, melūl u maḥzūn (2) feryād u fiġān oldıḳları ḥālde, yaᶜnī gecede māh gibi olan şāh ḫużūrına. (3)

[1015] "Hazret-i Ali kerremallahu vechehu şöyle buyurmuştur: *Gücünü, değerini bilen ve haddini aşmayan kimseye Allah rahmetiyle muamele eder."*

(76) Meṯnevī

Şāh-rā ber-taḫt dīd u guft īn

Būd bā-mā revş şeb-gīrd u ḳarīn

(5) Ol biri pādişāhı taḫt üzerinde gördiyse didi ki; ey ḳavm, işte (6) bu pādişāh gice bizüm ile ber-ā-ber yaᶜnī arḳadaşımız idi. Ḳanı ṣaḳalını taḥrīk (7) iderse bizleri rūz-ı miḥnetde ḫalāṣ idicek idi. İşte bu ẕāt-i (8) ḫıṣāl *kuṯru'l-luṭfi ve'l-iḥsān*dur. Baḳālum inşallāh gicede vaᶜd (9) buyurdıġını iḥsān buyururlar. Hele bizler tāᵓib-i mustaġfir olup ricā vü niyāz (10) idelüm, diyü ḫafiyyen muḳārinlerine böylece ifāde-i merām eyleyüp gözünde (11) olan ḫāṣṣe-i hüner ve maᶜrifetini beyān eyledi. (12)

(77) Meṯnevī

Şāh-rā şerm ez-vey āmed rūz-ı bār

Ki be-şeb ber-rūy-i şeh būdeş neẕār

(14) Şāha ḥayā vü hicāb geldi anlardan ḥukūmet gününde. Çünki gice şāhuñ (15) yüzini görüp pādişāh daḫı anlara naẓar itmiş idi. Bu eclden pādişāh gicede (16) olan vaᶜd-i kerimānelerin anlara īfā eyledi. Yaᶜnī cürmlerini ᶜafv eyledi. (17) Ke-ẕālik ṭāᵓife-i mücrimān yarın rūz-i ḳıyāmetde zebānīler selāsil-i aġlāl (18) ile ḥużūr-ı Bārī'ye getürdüklerinde nedmāndan mā-ᶜadā bir meded ve çāre-sāz (19) bulamayup öñlerine baḳdıḳlarında āh u feryād birle Cenāb-ı (20) Ḥaḳ'dan mā-ᶜadā bir mededkārları olmadıġından dār-ı dünyāda olan vaᶜd-ı (21) İlāhiyye'ye istināden bu beytle terennüm birle,

[Beyt]

Pādişāhā curm-i ma-rā der-guzār

Mā gunehkārīm tū āmurzgār[1016]

diyü fiġānlar ehl-i melekūta ġulġule ve ehl-i (23) ceberūta velvele-endāz oldıḳda, ***sebeḳat raḥmetī ᶜalā-ġażabī***[1017] cūşā (24) gelüp anlaruñ ḫaṭāyālarından şefāᶜat-i şāfiᶜle

[1016] "Ey Padişah, suçumuzu affet; biz günahkârız, sen affedicisin." Beyit Feridüddin-i Attar'a âittir. Tercüme için ayrıca bkz. Feridüddin-i Attar, **Pendname** (Çev. M. Nuri Gençosman), MEB Yay., İstanbul 1993, s. 6.

[1017] "Rahmetim gazabımı geçti."

ᶜafv buyursa gerekdür. (25) *Elḥamdulillāhi'llezī hedānā min-ummet-i Muḥammedin ᶜaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām.*

Revā İbnu **[194a]** (1) *ᶜAbbāsin ᶜani'n-Nebiyyi ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem lev lem-tuẕnibū lecāᵓallāhu bi-ḳavmin yuẕnibūne* (2) *ve yeġfiru lehum ve ḳālellāhu fī-ḥadīṯi'l-ḳudsī uṭlubu'l-ᶜillete key eġfiru'ẕ-ẕillete ḳālellāhu* (3) *Teᶜālā yā Muḥāmmed beşşiri'l-muᵓminīne bi-ennī ġafūrun ve enẕiri'ṣ-ṣıddīḳīne bi-ennī ġayūrun* (4) *ve yeġfiru lehum ve'n-nāsu yetaᶜaccebūne min-hāẕihi ve ḳāle ᶜaleyhi's-selām inne rabbekum* (5) *ḥayiyyun kerīmun yesteḥī min-ᶜabdihi iẕā rafeᶜa yedeyhi ileyhi en yerudde humā ṣıfren iẕā cāᵓe'ṣ-ṣıddīḳūne* (6) *fī-huẕuri'l-Bārī fī-yevmi'l-ḳıyāmeti vesteḥa'l-ḥaḳḳu mine'ṣ-ṣıddīḳīne* (7) *li-ennallāhe Teᶜālā ẕu'l-keremi ve'l-ḥayāᵓi ve min-ᶜaẕametihi el-ḥayāᵓu fe'l-ḥayāᵓu* (8) *yekūnu min-vechi mertebeti'l-ḥaşyeti kemā eşāra li-hāẕihi'n-nukteti Ebū Ḥanīfeh fī-ḳavlihi* (9) *Teᶜālā innemā* ***yeḫşallāhu min-ᶜibādihi'l-ᶜulemāᵓe*** *ve ḳaraᵓe'l-imāmu lafẓatallāhi merfūᶜān ve'l-ᶜulemāᵓi manṣūben fefhem*[1018] (10)

(78) Meşnevī
Dīd Mūsā yek şubānī-rā be-rāh
K'ū hemī guft ey Ḫudā vu ey İlāh

(12) Ḥażret-i Mūsā Ṭūr-i Sīnā'ya teşrīflerinde bir çobānı gördi. Āh üzere (13) öylecesine ol çobān dir idi; ey Hudā-yı İlāh, ey ᶜālemleri ketm-i (14) ᶜademden ṣaḥrā-yı vücūda getüren Allāh-ı ẕü'l-celāl, (15)

[1018] "Hidayetle bizi ümmet-i Muhammed aleyhi's-selamdan kılan Allah'a hamd olsun. İbn Abbas Peygamber Efendimizden şöyle rivayet etmiştir: ***Eğer siz günah işlemeseydiniz Allah yerinize günah işleyen bir kavim yaratır ve onları affederdi.*** Allah Teâlâ hadis-i kudsîde şöyle buyurmuştur: ***İlleti talep edin ki günahlarınız affolunsun.*** Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Ey Muhammed, müminleri benim affedici olmamla müjdele ve sıddıkları da ğayur olmamla uyar. Onları bağışlarım ve insanlar buna şaşırır.*** Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Şüphesiz Rabbiniz hayâ sahibidir, kerîmdir. Kulu ellerini O'na açtığında onu boş bir şekilde geri göndermekten hayâ eder.*** Sıddık kullar kıyamet gününde Bârî'nin huzuruna geldiklerinde Allah sıddîklardan hayâ eder. Çünkü Allah kerem ve hayâ sahibidir. Hayâ, azametindendir. Hayâ, haşyet mertebesi vechiyledir. Nitekim Ebû Hanife, Allah Teâlâ'nın sözündeki bu nükteyi işaret etmiştir: *Allah'a karşı ancak, kulları içinde âlim olanlar derin saygı duyarlar*. İmam, Allah lafzını merfû, ulemâ lafzını mensûb kıraat etmiştir.

(79) Meşnevī

Tū kucāyī tā şevem men çākeret

Çārıḳat dūrem kunem şāne seret

(17) Ey Allāh, ḳanḳı mekāndasun; tā ben olayum. Ben senüñ ᶜabdüñüm, çarıḳlaruñı dikeyüm, başını güzelce ṭarayayum. (18)

(80) Meşnevī

Cāmeet şūyem sepuşhāyet kuşem

Şīr pīşet āverem ey muḥteşem

(20) Yaᶜnī hᵛāb vaḳti geldikde yataġını ḥāżır ideyüm ve kehleñi (21) öldüreyüm, aç olursañ önüñe süd getüreyüm ey muḥteşem. (22)

(81) Meşnevī

Desteket pūsem bimālem pāyeket

Vaḳt-i ḫᵛāb āyed birūyem cāyeket

(24) Elleriñi būs ideyüm, ayaḳlarını ovayum. Vaḳt-i ḫābuñ geldikde ḥāżır ideyüm ve süpüreyüm maḥallüñi. (25)

(82) Meşnevī **[194b]** (1)

Ey Ḫudā-yı tū heme buzhā-yi men

Ey beyādest heyhey ū heyhāy-i men[1019]

(2) Ey Vācibü'l-Vücūd, bu cemīᶜ ḳoyun ve keçiler senüñ içündür, hey (3) u hāyum senüñ yāduñ vāsıṭasıyladur. (4)

[1019] Bu beyit, H.Hüseyin TOP'un Mesnevî-i Mânevî Şerhi'nin 4. cildinde 5731 numarada şu şekildedir: *Ey fedā-yī tū heme buzhā-yi men / Ey beyādest heyhey ū heyhāy-i men.*

(83) Meṯnevī
Īn nemeṭ bī-hūde mī-guft ān şubān
Guft Mūsā bā-kīest ey felān

(6) Bu üslūb üzere beyhūde çobān böyle söyler idi. Ḥażret-i Mūsā didi, kime söylersün ey çobān? (7)

(84) Meṯnevī
Guft bā an kes ki mā-rā āferīd
Īn zemīn ū çarḫ ez-ū āmed pedīd

(9) Ol çobān didi ki; yā Mūsā, şol Ẕāt-ı celle ve ʿalā ḥażretlerine söylerüm ki bizleri (10) ketm-i ʿademden ṣaḥrā-yı vücūda getürd,i bu āsumān u zemīn andan ẓuhūra geldi. (11)

(85) Meṯnevī
Guft Mūsā hāy ḫīreser şudī
Ḫud muselmān nā-şudī kāfir şudī

(13) Ḥażret-i Mūsā buyurdı ki; hāy çobān; mecnūn olduñ, taḥḳīḳān müselmān olmaduñ, kāfir olduñ. (14)

(86) Meṯnevī
Īn çi jājest īn çi kufrest [u fişār]
Penbe-i ender-dehān-ı ḫud fişār

(16) Ḥażret-i Mūsā buyurdı: Bu ne ḫalṭ kelām, bu ne küfrdür. Aġzıña bir penbe ḳoy, bir daha böyle söyleme. (17)

(87) Meṯnevī
Çāruḳ u pātāye lāyıḳ mer turāst
Āftābī-rā çunīnhā key revāst

(19) Çāruḳ u pātāya lāyıḳ taḥḳīḳ sensiñ. Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a böyle şeyʿ revā mıdur, elbette revā degüldür. (20)

(88) Meṯnevī
Ger ne-bendī z'īn suḫen tū ḫulḳrā
Āteşī āyed bi-sūzed ḫalḳrā

(22) Eger bu kelāmdan içün lisānuñı ve boġazıñı ḫıfẓ itmezseñ (23) āsumāndan bir āteş ẓuhūr idüp ḫalḳı yaḳār. (24)

(89) Meṯnevī
Bā ki mī-gūyī tu īn bā-ʿamm u ḫāl
Cism u ḫācet der-ṣıfāt-ı Ẕū'l-celāl[1020]

[195a] (1) Bunı kime söylersiñ sen, yoḳsa ʿamm u cedd ü ḫāluña mı söylersiñ? Ẕü'l-celāl olan Cenāb-ı Ḥaḳ cismden münezzehdür? (2)

(90) Meṯnevī
Şīr ū nūşed ki der-neşv ū nemāst
Çārıḳ ū pūşed ki ū muḥtāc-ı pāst

(4) Südi ol kimse nūş ider ki neşv ü nemā bula, çāruḳı ol kimse giyer ki ḳademe muḥtāc ola. (5)

(91) Meṯnevī
Lem-yelīd lem-yūled ū-rā lāyiḳ est
Vālid [ū] mevlūd-rā ū ḫālıḳ est

[1020] Beytin Hoca-zâde Muhammed Râsim'in şerhindeki kullanımı şu şekildedir: *Bā ki mī-gūyī tu īn bā-ʿamm u ḫāl / Cism u ḫācet* ***nīst*** *der-ṣıfāt-ī ẕū'l-Celāl*
Beytin ikinci mısrası İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî'nin Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l- Ma'ârif adlı mesnevî şerhi referans alınarak düzeltilmiştir. bkz Yalap, **"İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l- Ma'ârif) (II. Cilt)"**, s. 552.

(6) Kimseden ṭoġmaḳ ve kimseyi ṭoġurmaḳ aña lāyıḳ degüldür, vālid u mevlūduñ kāffesini (7) ḫālıkdur. Bu beyt Sūre-i İḫlāṣ'a işāretdür ki, ***ḳul huvallāhu eḥad***[1021] (8) birdür mütevaḥḥid-i bi'ẕ-ẕāt ve münferid-i bi'ṣ-ṣıfātdur. ***Allāhu'ṣ-ṣamed*** *eyi's-seyyidu'l-maṣmūdu* (9) *ileyhi fi'l-ḥavāᵓici el-mustaġnī bi-ẕātihi ve kullu māᶜadāhu muḥtācun ileyhi*[1022] ***lem-yelid***[1023] (10) kimseyi ṭoġurmadı, *hāẕā reddun li'n-Naṣārā ve'l-Yehūd ḳāle ᶜUzeyrun ibnullāh ve Mesīḫun* (11) *ibnullāh ve'l-melāᵓiketu benātullāh*[1024] ***ve lem-yūled***[1025] kimseden ṭoġmadı. Zīrā (12) mevlūd muḥdeṯdür, Allāh ezelīdür ve ebedīdür ve sermedīdür. ***Ve lem-yekun lehu*** (13) ***kufuven eḥad***[1026] hīç bir eḥad aña mümāṯil ve müşākil degüldür. *Fe-yeḳūlu ṭāᵓifetu'l-Muᶜaṭṭileti* (14) *ve lā-ṣāniᶜu li'l-ᶜālemi ve hāẕā merdūdun li-enne'l-ᶜālemu mā-yeᶜlemū bihi'ṣ-Ṣāniᶜu Teᶜālā* (15) *ve yeḳūlu'l-felāsifetu ve li'l-ᶜālimi'ṣ-ṣāniᶜi ve lakin lā-ṣifate li'ṣ-ṣāniᶜi ve huve* (16) *munezzehun minhu ve yeḳūlu'l-Şunūyāt ve kāne şerīken lehu ve yeḳūlu ṭāᵓifetu'l-Muşebbiheti* (17) *yuṭliḳūne lehu'l-aᶜżāᵓe ve'l-cevāriḥ*[1027] (18)

(92) Meṯnevī
Guft ey Mūsā dehānem dūḫtī
Ez-puşeymānī tu cānem sūḫtī

(21) Ol çobān didi ki; ey Mūsā, aġzımı dikdüñ, peşīmānlıḳdan cānımı yaḳdun. (22) Ben Rabbim Teᶜālāyı bu lisān üzre bilürüm ve böyle ṭapunurum, beni ḥayretde bıraḳduñ. (23)

[1021] "De ki: O, Allah'tır, bir tektir." (İhlâs, 112/1)
[1022] "*Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)* (İhlâs, 112/2) İhtiyaç konusunda kendisine yönelinen efendi, hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, kendi dışındaki her şeyin O'na muhtaç olduğu"
[1023] "O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir)..." (İhlâs, 112/3)
[1024] "Bu ifade Yahudi ve Hristiyanların Uzeyr ve Mesih'in Allah'ın oğulları, meleklerin de Allah'ın kızları olduğunu kabul eden görüşlerini çürütmektedir."
[1025] "...Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir)." (İhlâs, 112/3)
[1026] "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir." (İhlâs, 112/4)
[1027] "Tâife-i muattile şöyle der: *Bu alemin sanatkârı yoktur*. Bu reddedilmiştir; çünkü alemi Sânî Teâlâ ile bilmez. Felâsife şöyle der: *Bu alemin sanatkârı vardır ama sıfattan münezzehdir.* Şünûyân şöyle der: *Şerîki vardır.* Müşebbihe şöyle der: *Halka benzer cevârih ve azası vardır.*"

(93) Meşnevī
Câme-rā bedrīd u āhī kerd teft
Ser nihād ender-beyābānī vu reft

(25) Ol çobān cāmesini yırtdı. Bir āh çeküp ḥarāretle baş alup bir yābāna ḳodı gitdi. **[195b]** (1)

(94) Meşnevī
Tū berā-yı vaṣl kerden āmedī
Yā berā-yı faṣl kerden āmedī

(3) Vaḳtā ki Ḥażret-i Mūsā Ṭūr-i Sīnā'ya teşrīflerinde ḳibel-i İlahī'den ᶜitāb (4) vāḳiᶜ oldı ki; yā Mūsā, ḳullarımı bana vuṣlat itdirmek içün mi geldüñ (5) yoḫsa benden cüdā itdirmek içün mi geldüñ? Pes niçün anuñ ḳalbin maḥzūn (6) ve cigerin kebāb eyledüñ. İmdi ol maḳbūl bendem bir yābāna baş ḳoyup (7) gitmişdür. Elbette ol ḳulumuñ göñlini alup rıżāsını taḥṣīl (8) itmek lāzımdur, var imdi ol ḳūlumuñ rıżāsın taḥṣīl eyle. (9)

(95) Meşnevī
Tā tevānī pā meneh ender-firāḳ
Ebġażu'l-eşyāᵓ ᶜindī eṭ-ṭalāḳ

(11) Eger sen firāḳ içre ḳoyma ḳādirsen; ebġażu'l-eşyā benüm ᶜindümde ṭalāḳdur, (12) yaᶜnī firāḳdur, dimekdür. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām mā-ḫalaḳallāhu mubāḥen eḥabbu ileyhi* (13) *mine'l-ᶜitāḳi ve mā-ḫalaḳallāhu mubāḥen ebġaża ileyhi mine'ṭ-ṭalāḳi kemā revā Muslim* (14) *ᶜan-Ebī Hureyrete raḍıyallāhu ᶜanhu ḳāl ḳāle Resūlullāhi inne İblīse yeżaᶜu* (15) *ᶜarşehu lem-yebᶜaṣ serāyāhu yuftūne'n-nāse fe-ednāhum ileyhi menzileten eᶜẓamuhum* (16) *fitneten yecīᵓu eḥaduhum fe-yeḳūlu feᶜaltu keẕā ve keẕā fe-yeḳūlu mā-ṣanaᶜte şeyᵓen ṣumme yecīᵓu (17) eḥaduhum fe-yeḳūlu mā-terektu ḥattā farraḳtu beyne'mrāᵓin ve beyne'mraᵓetehu fe-yudnīhi* (18) *minhu fe-yeḳūlu niᶜme ent fe-ḳāne*

şeyʾu ʿinde'ş-şeyṭāni maḳbūlen fe-yekūnu (19) *ʿindallāhi merdūden ve maḳbūżen ḳāle li-eyyi şeyʾin ferrefte beynī ve beyne ʿabdī*[1028] (20)

(96) Meşnevī
Her kesī-rā sīretī binhādeem
Her kesī-rā ışṭılāḥī dādeem

(22) Herkese bir sīret vażʿ eyledüm ve her kimseye bir luġat ve ışṭılāh iʿṭā eyledüm. (23) Yaʿnī yā Mūsā, ḳulum da beni bu luġat ve ışṭılāḥ üzere bilür anuñ böyle (24) tekellümiyle baña noḳṣān ṭārī ve ʿārıż olmaz, dimekdür.

Beyt
Ger men ālūde-dāmenem çe ziyān
Heme ʿālem guvāh-i ʿişmet ūst[1029]

(25) *Kemā ḳālellāhu Teʿālā* **[196a]** (1) ***ve'ḫtilāfu el-sinetikum*** *ey iḫtilāfu luġātikum felā-żarara lī ve lā-nuḳṣāne* (2) *li-ṣifātī ve lā-enẓuru ʿalā-ṣuvarikum ve lisānikum bel ilā-ḳulūbikum ve niyyātikum kemā ḳāle* (3) *ʿaleyhi's-selām innallāhe lā-yenẓuru ilā-ṣuverikum ve lā ilā-aʿmālikum ve fī-rivāyetin* (4) *ve lā ilā-aḳvālikum bel yenẓuru ilā-ḳulūbikum ve niyyātikum*[1030] (5)

(97) Meşnevī
ʿĀḳibet der-yāft ū-rā [vū] bedīd
Guft mujde ki destūrī resīd

[1028] "Nitekim Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Allah'ın yarattığı ve mubah olan şeylerden en sevdiği şey köle azat etmektir; en sevmediği ise boşanmadır.*** Nitekim Müslim, Ebû Hureyre'den rivayetle şöyle demiştir: Resulullâh şöyle buyurdu: ***Şüphesiz İblis, tahtını arş üzerine koyar. Sonra birliklerini fitne için insanların arasına gönderir. Aralarında konumu kendisine en yakın olanı en büyük fitne çıkartanlarıdır. Birileri gelir, şunu şunu yaptım, der; o, hiçbir şey yapmadın, der. Sonra onlardan birisi gelir, ben onun ile karısının arasına ayrılık sokuncaya kadar yakasını bırakmadım, der. Bu sefer bunu kendisine yaklaştırır, sen ne iyisin, der.*** Şeytan'ın katında makbûl olan, Allah'ın katında merdûddur. Şöyle buyurdu: ***Ne için benimle kulumun arasını bozuyursun***?"

[1029] "Ben, eteği bulaşmış bir adamsam ona ne ziyan var? Bütün âlem onun ismetine şâhittir."

[1030] "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: … ***dillerininiz birbirinden farklılığı***...(Rûm, 30/22). Dillerinizin farklılığının size bir zararı yoktur ve size bir noksanlık da eriştirmez. Sizin suretlerinize ve dillerinize bakılmaz, kalplerinize bakılır. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Şüphesiz ki Allah, sizin suretlerinize bakmaz, sizin amellerinize bakar.*** Bir diğer rivayet***; sizin sözlerinize bakmaz, kalplerinize ve niyetlerinize bakar.***" (Müslim, Sahîh, IV/2564)

(7) ᶜĀḳıbet Ḥażret-i Mūsā ol çobānı buldı ve gördi. Buyurdı ki; ey çobān, Ḥaḳ'dan saña destūr irişdi. (8)

(98) Meṯnevī
Guft ey Mūsā ez-an bigẕeşteem
Men kunūn der-ḫūn-i dil āġeşteem

(10) Çoban didi ki; yā Mūsā, ol ḫāletden geçdüm, men şimdi göñül ḳānını der-āġūş (11) eylemişüm. Yaᶜnī *naḥnu mirᵓātun mucellātun ḳad yera'n-nāsu ṣūretehu fīnā*[1031] sırrına (12) maẓhar olup āyine-i mücellāda ol mübārek nūr-ı nübüvvetüñizi rüᵓyet idüp (13) sāye-i nübüvvet-maᵓābuñuzda vāṣıl-ı ilallāh olup fenā-ender-fenā olmuşam. (14)

(99) Meṯnevī
Men zi-sidre-y muntehā bugẕeşteem
Ṣad hezārān sāle z'an sū refteem

(16) Ben Sidretü'l-Müntehā'yı gecdüm, yüz biñ sene o cānibden gitdim, Yaᶜnī yā Mūsā, (17) ᶜālem-i maḥvdan ᶜālem-i ṣaḥva geldüm, şerᶜ-i şerīfüñe mütemessik oldum. İmdi (18) gelelüm, çobānuñ bu suḫan-ı dırāzı beyhūde vü jājḫā olmayup murādı; (19) yā Rabbī mekānuñ ḳandadur, dimek rıżā-yı şerīfüñ taḥṣīl ve ***taḫallaḳū bi-aḫlāḳillāh***[1032] (20) sırrına maẓhar olan ᶜabd-ı ḫāliṣüñ ḳandadur, baña bildür ki rıżāsını (21) taḥṣīl ideyüm. Zīrā anuñ rıżāsını taḥṣīl, rıżā-yı şerīfüñi taḥṣīl gibidür. (22) İşte bu ḥadīṯ-i ḳudsī bunı müᵓeyyeddür: *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***yebne Ādeme meriḍtu*** (23) ***felem teᶜudnī ve esteṭᶜamtuke felem tuṭᶜimnī ve estesḳaytuke felem tusḳinī ḳāle*** (24) ***Rabbī ve keyfe eᶜūduke ve ente Rabbu'l-ᶜālemīn*** *ḳālellāhu Teᶜālā emā ᶜalimte enne ᶜabdī* (25) *fulānen meriḍa felem teᶜidhu emā ᶜalimte lev-ᶜudtehu le-vecedtenī ᶜindehu ve fī-rivāyetin uḫrā* **[196b]** (1) *yeḳūlullāhu ᶜazze ve celle ᶜabdī isteṭᶜamtuke felem tuṭᶜimni ve estesḳaytuke felem* (2) *tusḳini ve estekseytuke felem tuksini fe-yeḳūlu'l-ᶜabdu yā Rāb ve keyfe ẕālike* (3) *ve ente Rabbu'l-ᶜizzeti fe-yeḳūlullāhu merre bike fulānu'l-cāyiᶜu ve fulānu'ż-żamᵓānu* (4) *ve fulānu'l-ᶜārī felem yeᶜidhu ᶜaleyhim şeyᵓen*

[1031] Biz parlak bir aynayız, insanlar bizde O'nun suretini görür."
[1032] "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanınız."

min-faẕlike felem naᶜannake'l-yevme (5) *min-faẕlī kemā menaᶜtehu min-faẕlike ve ḳāle ᶜalehi's-selām inne lillāhi Teᶜālā* (6) *evliyāᵓe aḫfiyāᵓe eş-şuᶜş̲eti ruᵓusuhum el-muġberretu vucūhuhum iẕ̲ā isteᵓẕ̲enū ᶜale'l-emīri* (7) *lem-yuᵓẕ̲en lehum ve iẕ̲ā ġābū lem-yefḳidū ve in ḥażerū lem-yudᶜev* (8) *ve in meriżū lem-yuᶜādū ve in mātū lem-yeşhidū ve hum mechūlūne fi'l-arżi* (9) *ve meşhūrūne fi's-semāᵓi ve ḳālellāhu Teᶜālā* ***evliyāᵓi taḥte ḳıbābī lā-yaᶜrifuhum ġayrī***[1033] (10)

(100) Meş̲nevī
Çunki Ḥaḳ reşşe [ᶜaleyhim] nūruhu
Mufteriḳ hergiz ne-kerded nūr-i ū

(12) Çünki Cenāb-ı Ḥaḳ nūrını ṣacdı, ol nūr-ı şerīf aṣlā mufterīḳ olmadı. (13) Ḥāṣıl-ı maᶜnā budur ki; cemīᶜ-i ᶜavālim, ẓulmet-ābād-ı nā-būda mestūr u maḫfī iken Allāhu (14) Teᶜālā anlaruñ üzerine nūr-ı vücūdı revş idüp ṣaḥrā-yı şühūda getürdi. (15) Ḥaḳāyıḳ-ı eşyā, libās-ı ẓuhūr ile melbūs olup tecellī ḥāṣıl oldı. Ve her (16) ḥaḳīḳat ḍīḳ-ı ḫafādan teneffüs buldı, ḥarf iken kelime, kelime iken āyet, āyet (17) iken sūre ṣūretinde tecellī ḳıldı. Ve herkes kendi ḥaḳīḳatini ve ismini bilüp (18) ᶜālem-i tafṣīl u tedbīrde kārına maşġūl oldı. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (19) ***innellāhe ḫaleḳa'l-ḫalḳa fī-zulmetin ş̲umme reşşe ᶜaleyhim min-nūrihi fe-men aṣābehu* (20) *bihi min-ẕ̲ālike'n-nūr ihtedā ve men eḫṭāᵓehu feḳad ḍalle*** *ḫalaḳallāhu nūre* (21) *Muḥammedin min-nūri cemālihi kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ḫalaḳtu nūre Muḥammedin min-nūri vechī*** (22) *ve evvelu mā ḫalaḳallāhu nūrī ve evvelu mā ḫalaḳallāhu'l-ḳaleme ve evvelu mā ḫalaḳallāhu'l-ᶜaḳle* (23) *el-murādu minhum şeyᵓun vāḥidun ve huve ᶜibāretun ᶜan-ḥaḳīḳati'l-Muḥammediyyeh ve ḳāle* (24) *ᶜaleyhi's-selām* ***enā min-allāhi ve'l-***

[1033] "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***Ey Âdem oğlu! Hasta oldum da beni ziyaret etmedin; beni doyurmanı istedim, doyurmadın; bana su vermeni istedim, vermedin***. Kul, şöyle der: *Sen Âlemlerin Rabbi iken seni nasıl ziyaret edebilirdim?* Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***Falan kulum hastalandı, ziyaretine gitmedin. Onu ziyaret etseydin, beni onun yanında bulurdun. Bunu bilmiyor musun?*** Bir başka rivayette, Allah azze ve celle şöyle buyurur: ***Kulum; acıktım doyurmadın; susadım su vermedin, düştüm kaldırmadın.*** Kul şöyle der: *Sen yüce Rabbsın, bunları nasıl yapabilirdim?* Allah Teâlâ şöyle buyurur**: *Bir keresinde falan aç, falan susuz, falan çıplak sana uğradı. Sen onlara kendi fazlından bir şey vermedin. Onlara fazlından vermediğin gibi bu gün ben de sana fazlımdan vermeyeceğim*** (Müslim, Sahîh, IV/1990)**.** Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Allahın gizli velileri vardır. Saçları karışık, yüzleri tozlu; bir emirle görmek için izin isteseler izin verilmez, gözden kaybolduklarında kimse onları aramaz, geldiklerinde iltifat görmezler, hastalandıklarında kimse onları ziyaret etmez, öldüklerinde kimse onlara ağlamaz. Onlar yeryüzünde meçhuldürler ve gökyüzüznde meşhurdurlar.*** Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Velîlerim kubbelerim altındadır, onları benden başkası bilmez***."

muʾminūne minnī *ey min-nūrī kemā ḳālellāhu Teᶜālā* (25) ***fe-ḳabaḍtu ḳabẕaten min-nūrī fe-ḳultu lehā kūnī ḥabībī Muḥammed s̲umme sebbaḥe ẕālike'n-nūr*** **[197a]** (1) ***sebᶜīne elfe senetin s̲umme ḫaleḳe minhu'l-enbiyāʾe ve'l-evliyāʾe*** *s̲umme naḳale hāẕihi'n-nūr ve ṣavvere* (2) *ṣūrete Muḥammedin ᶜaleyhi's-selām fe-ḳāle ke-ḳiyāmihi fi'ṣ-ṣalāti s̲umme emere'r-rūḥu'l-enbiyāʾi* (3) *en yuṭfū hāẕihi s̲umme emerallāhi Teᶜālā li'l-ervāḥi en yenẕuru ileyhe fe-minhum men raʾā* (4) *raʾsehu feṣāra ḫalīfeten ve sulṭānen fi'd-dunyā ve men raʾā cebhetehu feṣāra emīren ᶜādilen* (5) *ve men raʾā ḥācibehu feṣāra naḳḳāşen ve men raʾā ᶜaynehu feṣāra ḥāfiẓen ve men raʾā* (6) *uẕuneyhi feṣāra mustemiᶜan ve men raʾā ḫaddeyhi feṣāra muḥsinen ve men raʾā enfusehu kāne* (7) *ṭabīben ve ᶜaṭṭāren ve men raʾā şefeteyhi kāne vezīren ve men raʾā sinnehu feṣāra aḥsenu* (8) *femi'r-ricāli ve'n-nisāʾi ve men raʾā femehu kāne ṣāʾimen ve men raʾā lisānehu kāne* (9) *resūlen beyne'l-ḫalāʾiḳi ve men raʾā ḫalḳehu kāne vāᶜiẓen ve nāṣiḥen ve muʾezzinen* (10) *ve men raʾā liḥyetehu kāne mucāhiden fī-sebīlillāhi ve men raʾā ᶜunuḳehu feṣāra tāciren* (11) *ve men raʾā ḫaddehu'l-eymen kāne ḥaccāmen ve'l-eyser cāhilen ve men raʾā keffehu'l-eymen* (12) *kāne ṣarrāfen ve bezzāzen ve men raʾā ẓahre keffehi'l-eymen kāne mubtediᶜan ve men raʾā* (13) *ṣadrehu kāne ᶜālimen ve muctehiden ve men raʾā ẓahrehu kāne mutevāżiᶜan ve men raʾā keffehu* (14) *kāne baḥīlen ve men raʾā eṣābiᶜu'l-eymen kāne ḥaddāden ve'l-eyser kāne ḫeyyāṭen* (15) *ve men raʾā enāmilehu kāne kātiben ve rukbetehu kāne sāciden ev rākiᶜan ve raʾā baṭnehu* (16) *kāne ḳāniᶜan ve raʾā sāḳehu kāne şeyyāden ve raʾā ẓillehu kāne ṣāḥibe ṭanbūrin ve men* (17) *naẓara ve lem-yerahu kāne naṣrāniyyen ve yahūdiyyen ve mecūsiyyen ve men raʾā ve lem-yenẕur ileyhi* (18) *kāne muddeᶜiyen bi'r-rubūbiyyeti miṣle Firᶜavn ve Nemrūd ve Şeddād*[1034] ve Sāḥib-i Kuhistānī (19) Bābu'l-Eẕān'da Kenz'den naḳl idüp

[1034] "Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Allah mahlukatı zulmetin icinde yarattı. Sonra onların üzerine nurundan serpti. Kime bu nur isabet ettiyse hidayete erdi. Kime de isabet etmediyse hevaya tabi oldu*** (Tirmizî, Sünen, V/26)**.** Allah, Muhammed (aleyhi's-selam)'ın nûrunu cemalinin nûrundan yarattı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Muhammed (aleyhi's-selam)'ın nûrunu yüzümün nûrundan yarattım. Allah önce nûrumu yarattı. Allah, önce kalemi yarattı. Allah, önce aklı yarattı.*** Bunların hepsinden tek şey murat edilmektedir: Hakikat-i Muhammediyye. Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Ben Allah'tanım, müminler de bendendir.*** Yani benim nûrumdandır. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***Kendi nûrumdan bir tutam alıp, Habibim Muhammed ol, dedim. Sonra o nûr yetmiş bin sene tesbîh etti. Sonra o nûrdan enbiya ve evliya halk olundu.*** Sonra bu nûr nakl oldu ve Muhammed aleyhi's-selâmın suretine girip, O'nun namazda ayakta durduğu gibi durdu. Sonra peygamberlerin ruhlarına O'nu tavaf etmeleri emrolundu. Sonra Allah Teâlâ ruhlara O'na bakmalarını emretti. Başını görenler dünyada halife ve sultan oldular. Cephesini görenler emîr-i âdil oldular. Kaşlarını görenler nakkaş oldular. Gözlerini görenler hâfız oldular. Kulaklarını görenler müstemi' oldular. Yanaklarını görenler güzel oldular. Burnunu görenler tabîp ve attâr oldular. Dudaklarını görenler vezir oldular. Dişlerini görenler, kadın ve erkeklerin en güzel ağızlıları oldular.

bu ᶜibāret ile dir ki, *veᶜlem ennehu yusteḥabbu* (20) *en yuḳāle ᶜinde semāᶜi'l-ūlā mine'ş-şehādeti'l-ūlā ṣallallāhu ᶜaleyke yā Resūlallāh* (21) *ve ᶜinde semāᶜi'ş-şāniyeti ḳurret ᶜayneyye bike yā Resulallāh ṣumme ḳāle Allāhumme mettiᶜnī bi's-semᶜi* (22) *ve'l-baṣari baᶜde vażᶜi ẓufri'l-ibhāmeyni ᶜale'l-ᶜayneyni fe-innehu ᶜaleyhi's-selām* (23) *yekūnu ḳāᵓiden lehu ile'l-cenneti keẕā fī-Kenzu'l-ᶜİbādi intehā*[1035]

Ve ḳıṣāṣ-ı enbiyāda gelür ki (24) Ādem ᶜaleyhi's-selām behişt-āşiyān iken Faḫr-ı ᶜĀlem'üñ cemālüne müştāḳ oldı. (25) Allāhu Teᶜālā daḫı ol ṣūret-i zībāyı Ādem'üñ baş barmaḳlara ki ṭırnaḳları **[197b]** (1) ẓufrında āyine miṣāli idi, Allāh Teᶜālā daḫı taṣvīr eyledi. Ādem ᶜaleyhi's-selām (2) naẓar-endāz oldıḳda bī-iḫtiyār būs idüp gözlerine sürdi. (3) Cibrīl bu ḳażiyyeden Faḫr-i ᶜĀlem'i āgāh eyledikde Faḫr-ı ᶜĀlem buyurdı ki, *men semiᶜa* (4) *ismī fi'l-eẕāni fe-kabbele ẓıfreyy ibhāmeyhi ve meseḥa ᶜalā-ᶜayneyhi lem-yuġma ebeden*[1036] Ve ᶜalā- (5) rivāyetin Ādem ᶜaleyhi's-selām Faḫr-ı ᶜĀlem'üñ cemāline müştāḳ olduḳda nūr-ı Muṣṭafā (6) ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem şehādet barmaġında ẓāhir olup Ādem aña selām (7) virdi. Cenāb-ı Ḥaḳ, Faḫr-ı ᶜĀlem ṭarafından Ādem'üñ selāmını aldı. Pes (8) selām Ādem'den ṣādır olmaġla sünnet oldı, Cenāb-ı Ḥaḳ'dan olmaġla (9) farż olundı.

Ve Ravż-ı Fāᵓiḳ'de gelür ki nūr-ı Muṣṭafā ᶜaleyhi's-selām (10) Ādem'üñ barmaġında tesbīḥ itmekle müsebbiḥa tesmiye olundı. Ve Divān-ı ᶜAlī (11) raḍıyallāhu ᶜanh şerḥinde mestūrdur ki; Şāfiᶜī meẕhebinde tahiyyātda (12) müsebbiḥanuñ işārete iḫtişāşına vech budur ki, müsebbiḥanuñ mizācı sāᵓir (13) aᶜżānuñ mizācında eᶜdel

Ağzını görenler oruçlular oldular. Dilini görenler yaratılmışlar arasında haberci oldular. Boğazını görenler vâiz, nâsih ve müezzin oldular. Sakalını görenler Allah için mücâhit oldular. Boynunu görenler tâcir oldular. Sağ yanağını görenler hacamatçı ve solu görenler câhil oldular. Sağ elini görenler sarraf ve bezzâz oldular. Sağ elinin arkasını görenler mübtedi' oldular. Göğsünü görenler âlim ve müctehid oldular. Sırtını görenler mütevazi oldular. Elini görenler cimri oldular. Sağ parmaklarını görenler demirci, sol parmaklarını görenler terzi oldular. Parmak uçlarını görenler kâtip oldukar. Dizlerini görenler sâcid ve râki' oldular. Karnını görenler kanaatkâr, bacağını görenler avcı oldular. Gölgesini görenler tanbûr sahibi oldular. Daima bakıp da göremeyenler; Yahudi, Hıristiyan ve Mecusi oldular. Görüp de bakmayanlar Firavun, Nemrut, ve Şeddat gibi ilahlık davası eylediler."

[1035] "Bil ki ezan için şu müstehabdır: Ezan okunurken, birinci şehadet işitilince, *sallallahu aleyke ya Resûlullah* (Allah sana af ve mağfiret eylesin ey Allah'ın Resulü), ikincisinde ise *Kurret ayneyye bike yâ Resûlullah* (Seninle yüzüm gözüm aydınlığa erdi ey Allah'ın Resulü) denmeli ve sonra başparmakların tırnak uçları hafifçe öpülerek gözlere sürülmelidir. Bu esnada *Allahumme metti'nî bi's-sem'i ve'l-basar* (Allah'ım! İşitmekle ve görmekle nimetlendir.) denirse; Efendimiz, cennete doğru o kimsenin delili olur. Kenzü'l-İbad'da dahi böyledir.

[1036] Ezân okunurken ismimi işitince, iki baş parmağının tırnaklarını öperek gözlerine koyana ebediyen gam yoktur."

olmaġla nefs-i nāṭıḳanuñ aña taᶜalluḳı sāᵓirden (14) pīşterdür. Ẓāhir budur ki bu eᶜdeliyyet nūr-ı Muṣṭafā'nuñ ol barmaḳda (15) ẓuhūr ve tesbīḥindendür. Fe-subḥānallāhi'l-ᶜalīmu'l-ḥakīm.

Pes bu cemīᶜ-i keş̱īrüñ ki (16) nüsḫa-yı eş̱erleri ḳalem-i aᶜlā-yı tevfīḳ ile ş̱ebt olunmuşdur ve her birinüñ īrād (17) eylediġi mażmūn, levḥ-i maḥfūẓ taḥḳīḳinden alınmışdur. Taḳrīrinden ẓāhir (18) olur ki, eẕ̱ānda İsm-i Muḥammed ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ẕ̱ikr olunduḳda baş (19) barmaḳlarınuñ ṭırnaḳlarından taḳbīl idüp gözlerine vażᶜ itmek mekrūhdur; (20) zīrā bu ḫuṣūṣda ḥadīş̱-i ṣaḥīḥ vārid olmamışdur, diyen kimsenüñ kelāmı (21) ṣaḥīḥ degüldür. Zīrā ruvāt-ı ş̱iḳāt ḥażerātını tekẕ̱ībdür. Meger murādı (22) ḥadīş̱-i merfūᶜ da gelmemişdür, dimek ola. Nitekim İmām Seḫāvī, Meḳāṣıd-ı (23) Ḥasene-nām kitābında, *lem-yesuḥ fi'l-merfūᶜi*, dimişdür. Yaᶜnī bu ḫuṣūṣ ḥadīş̱-i (24) żaᶜīf ile ş̱ābitdür. Ḥadīş̱-i şerīf ise terġīb ve terhīb bābında ᶜamel (25) cāᵓizdür. *Kemā fi'l-Eẕ̱kāri li'n-Nevevī.*[1037] İbn Ḥacer Uṣūl-i Ḥadīş̱'de redd ve Feth-i Ḳarīb'de **[198a]** (1) tecvīz itmişdür. Zīrā ḳavāᶜid-i İslāmı hādım olmadıġından mā-ᶜadā (2) nefᶜ-i ᶜaẓīmi daḫı vardur. ᶜAceb ḥāldur ki ḥuffāẓ ve muḥaddiş̱īn arasında (3) baᶜżı āş̱ārda iḫtilāf-ı şedīd vāḳiᶜ olup birinüñ, mevżuᶜdur, (4) didigine biri, merfuᶜdur, dimişdür. Pes ḳanḳısınuñ sözine iᶜtimād (5) idelüm. Ammā bizüm meblaġ-ı ᶜilmimüz budur ki ẓāhirde ḥüccet ü bürhān ve bāṭından (6) keşf ü ᶜayān ile müᵓeyyed olup ṭarafeyn cemᶜ iden erbāb-ı ḥaḳīḳāt, (7) elbet ḫaṭā üzerine ḳarār-dāde olmazlar. Pes nefy ü iş̱bātda anlaruñ (8) mesālikine ittibāᶜ itmek ġayrı cenāḥ-ı vāḥid üzerine olanlaruñ āş̱ārına (9) iḫtifādan evlādur. Ḫuṣūṣen münāzaᶜun fīh olan māddenüñ Ḳūtü'l-Ḳulūb'da (10) ş̱ebt olundıġı ṣıḥḥatine edille-i delīldür. Zīrā müᵓellifi Ḥażret-i (11) Şeyḫ Ebī Ṭālib Muḥammed bin ᶜAlī El-Mekkī ḳuddise sırruhu muḳaddimu'l-ümmet ve imāmu'l-millet ve muḫtāru'l-eᵓimmedür. (12)

(101) Meş̱nevī
Der-beyān n'āyed cemāl-i ḫāl-i ū
Her du ᶜālem çīst ᶜaks-i ḫāl-i ū

[1037] "Nevevî'nin El-Ezkâr'ındaki gibi"

(14) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ cemālinüñ ḫāli beyānda n'āyeddür. İki ᶜālem de anuñ ḫālinüñ ᶜaksi (15) ve pertevi ve maẓharıdur.

Beyt

Kullu mā-fi'l-kevni vehmun ev ḫayāl

Ev ᶜukūsun fī-merāyā ev ẓılāl[1038]

(16) *Kemā eşāra ileyhi baᶜżu'l-ᶜārifine bi-ḳavlihi ḫayāluke fī-ᶜaynī* (17) *ve ẕikruke fī-femī ve ḥubbuke fi'l-ḳalbi fe-eyne teġību veᶜlem enne'l-ḫalḳa erbaᶜatu aḳsāmin* (18) *el-ᶜulemāᵓi'l-maḥcūbīne ve'l-ᶜārifīne'l-mukāşifīne ve'l-muşāhidīne'l-muᶜānīne* (19) *ve'l-muḥaḳḳikīne'l-vācidīn fe'l-evvelū yuṯbiṯūne mā-sivallāhi Teᶜālā muṭlaḳen iᶜtibāren* (20) *ve ḥaḳīḳatuhu ᶜalā-ennehu ġayru'l-Ḥaḳḳi muṭlaḳen ey ᶜalā-ennehu mevcūdun bi-vucūdin yuġāyiru vucude'l-Ḥaḳḳi* (21) *subḥānehu ve'ṯ-ṯānī yenfūne muṭlaḳen iᶜtibāren ve ḥaḳīḳatuhu ᶜalā-ennehu leyse bi-mevcūdin* (22) *aṣlen ve ḥaḳīḳaten ve'l-iᶜtibāren ve'ṯ-ṯāliṯu yenfūnehu ḥaḳīḳaten ve yuṯbiṯūnehu iᶜtibāren* (23) *ᶜalā-ennehu ẓillu'l-Ḥaḳḳi subḥānehu ve'r-rābiᶜu yenfūnehu ḥaḳīḳaten ve yuṯbitūnehu iᶜtibāren eyżen* (24) *lakin ᶜalā-ennehu ᶜaynu'l-Ḥaḳḳi subḥānehu ve hāẕā min-mezāliḳi'l-aḳdāmi ve hāẕe'l-beytu işāreten* (25) *fi'l-ḥaḳīḳati ilā-hāẕihi'l-āyeti ve huve* ***Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arż*** *en-nūru bi'ż-żammi* **[198b]** (1) *bi't-Turkī* aydınlıḳ *miṯlu'ż-żiyāᵓi yeḳūlu eż-żiyāᵓu eḳvā min-nūrin ve li-ẕālike użīfe* (2) *ile'ş-şemsi ve'n-nūri ile'l-ḳameri fī-ḳavlihi Teᶜālā* ***ceᶜala'ş-şemse żiyāᵓen ve'l-ḳamere nūren***[1039] (3) *ve ẕukire fi'tefsīri ᶜayni'n-nūri huna min-Esmāᵓi'l-Ḥusnā ve ḳāle ṣāḥibu'l-Keşşāfi* (4) *ey ẕūnūr-i semāvāti ve'l-arż yunevviru's-semāvāti bi-nūri'l-melāᵓiketi'l-muḳarrabīn* (5) *ve'l-arżu yunevviru bi-nūr-i enbiyāᵓi'l-murselīn* ***meṯelu nūrihi*** *ey meṯelu nūrullāh* ***ke-mişkātin*** (6) *ve hiye ḳanṭaratun fi'l-ḥāᵓiṭi ve lā-yekūnu nufuẕuhu fi'l-ḫāric* ***fīhā*** *ey el-mişkāti* (7) ***miṣbāḥun*** *ey eş-şuᶜletu ve'ẕ-ẕiyā* ***el-miṣbāḥu fī-zucācetu*** *ey el-ḳandīli'z-zucāceh* (8) *ve hiye* ***keennehā*** *ey zucāceh* ***kevkebun durriyyun*** *miṯlu nucūmi'z-zuhreti'l-mużīᵓi* (9) ***yūḳadu min-şeceretin mubāreketin zeytūnetin*** *ey ṣıfati'ş-şecereti* ***lā-şarḳiyyetin ve lā-ġarbiyyetin*** (10) *ey fī-vasaṭi'l-ᶜālem vehiye Şāmu'ş-şerīf* ***yekādu zeytuhā*** *ey el-şeceretu* ***yuḍīᵓu*** (11) *ey min-kemāli'ṣ-ṣafveti* ***ve lev lem-temseshu nārun*** *ey zeytu'ş-şecereti* ***nūrun*** *ey* (12) *nūru żiyāᵓi misbāḥin* ***ᶜalā-nūr*** *ey yezīdu ᶜalā-nūri'l-ḳandīl fe'n-nūru ᶜalā-erbᶜati* (13) *aḳsām el-evvel nūru'ş-şemsi ve'l-ḳameri ve humā yuẕhiri'l-*

[1038] "Kâinattaki her şey vehm veya hayâldir; aynalara yansıyan akisler veya gölgelerdir."
[1039] "... Güneş'i bir ışık, Ay'ı da nûr kılandır ..." (Yûnus, 10/5)

eşyāʾi'l-maḫfiyyeti fi'l-ᶜayn ve lakinnehu (14) *lā-yenẓuru humā ve'ş-şānī nūru'l-baṣari ve huve lā-yubṣiru'l-eşyāʾe fi'l-ᶜayni ve lakinnehu* (15) *yubṣiruhu ve huve eşrefu mine'l-evvel ve'ş-şāliş nūru'l-ᶜaḳli ve yuẓhiru'l-eşyāʾe'l-maᶜḳūleh* (16) *fi'l-baṣīreh ve yudrikuhā ve'r-rābiᶜu nūru'l-Ḥaḳḳi ve yuẓhiru'l-eşyāʾe'l-maᶜdūmeh ve yerā* (17) *ruʾyetehu musāvin ve fi'l-vucūdi ve'l-ᶜademi fe'l-eşyāʾu maᶜdūmetun fī-ẕātihi ve lakin mevcūdun* (18) *fī-ᶜilmillāhi Teᶜālā ve huve murādu hahunā ve maᶜna'l-āyeh* ***Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arż*** (19) *yuẓhiru's-semāʾe ve'l-arża bi-kemālihi'l-ḳudreti'l-ezeliyyeh min-ketmi'l-ᶜademi ilā-* (20) *vucūdi'ṣ-ṣaḥrāʾi ve huve muşᶜirun* ***kuntu kenzen maḫfiyyen***[1040] *āh* ***meşelu nūrihi*** *ey ṣıfatu'n-nūri* (21) *mensūbun ilallāhi Teᶜālā el-murādu minhu et-taᶜayyun'l-evvel yaᶜnī el-ḥaḳīḳatu'l-Muḥammediyyeh* (22) ***ke-mişkātin*** *ey kecismi'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām* ***fīhā*** *ey cismi'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām* (23) ***miṣbāḥun*** *ey żiyāʾu'n-nubuvveti* ***el-miṣbāḥu fī-zucācetu*** *ey eż-żiyāʾu fī-bāṭını vilāyeti* (24) *Muḥammedin ᶜaleyhi's-selām* ***ez-zucācetu keennehā*** *ey nūrun bāṭinun Muḥammedun aleyhi's-selām* ***kevkebun*** (25***) durriyyun*** *ey miş̲lun nucūmin şeffāf* ***yūḳadu*** *ey yezīdu nūrun Muḥammedin* ***min-şeceretin*** **[199a]** (1) *ve hiye kināyetun ᶜan-İbrāhīm ᶜaleyhi's-selām ey min-şecereti'l-enbiyāʾi* ***mubāreketun*** (2) *kemā ḳāle Teᶜālā fī-ḥaḳḳihi* ***ve bārekna [ᶜaleyhi] ve ᶜalā-İsḥaḳ***[1041] *ilā-āḫiri'l-āyet* ***zeytūnetin*** *ey ṣıfatu'ş-şecereti* (3) *el-munāsibeti beynehumā yaᶜnī nebtu'z-zeytūni fi'ş-Şāmi'ş-Şerīfi ḥattā yedᶜūhu sebᶜīne* (4) *nebiyyen bi'l-bereketi ve ġarsu hāẕihi ibtidāʾen baᶜde ṭūfāni Nūḥin ve ke-ẕālike İbrāhīmu* (5) *ᶜaleyhi's-selām evvelu'n-nebiyyīne baᶜde'ṭ-ṭūfāni* ***lā-şarḳiyyetin*** *ey lā-yaᶜbuduhu* (6) *ilā-ṭulūᶜi'ş-şems* ***ve lā-ġarbiyyetin*** *ey lā ilā-ġurūbi'ş-şems* ***yekādu zeytuhā*** (7) *ey meḥabbetu'l-ḫilleti* ***yuḍīʾu*** *ey min-kemāli'l-meḥabbeti* ***ve lev lem-temseshu nārun*** *ey* (8) *lem-yemus meḥabbete İbrāhīm nārun ve yuctemiᶜa'l-meḥabbetāni ve humā meḥabbetu İbrāhīme ve Muḥammedun ᶜaleyhimu's-selām* (9) *felā-ḥācete ilā-messi'n-nāri bel yūḳidu bi-nefsihi* ***nūrun ᶜalā-nūr*** *yaᶜnī* (10) *yectemiᶜu nūru ṣabāḥati nūr-i İbrāhīm ve melāḥati nūru Muḥammedin ve yekūnu'l-melāḥatu* (11) *munṣabiġan bi'ṣ-ṣabāḥati*[1042]

1040 "Gizli bir hazineydim..."

1041 "Onu da İshak'ı da uğurlu kıldık..." (Sâffât, 37/113)

1042 "Bazı âriflerin şu sözle işâret ettiği gibi: Hayâlin gözümde, zikrin dilimde, güzelliğin gönlümde iken nasıl gâib olabilirsin? Bil ki halk dört kısımdır: Ulemâ-yı mahcubîn, ârif-i mükâşifîn, mücâhid-i muᶜayyîn, muhakkîk-i vâcidîn. İlki Allah dışındaki her şeyin hakîkaten ve itibâren varlığını ispat eder. Onların varlıklarını Hak dışında ispat eder yani bunlar Hak Subhanehu'nun varlığı dışında kendi varlıklarıyla vardırlar. İkincisi, onların hakîkaten ve itibâren olmadığını savunurlar. Üçüncüsü, onları hakîkaten yok sayar itibâren ise Allah'ın gölgesi olarak var sayarlar. Dördüncüsü de hakîkaten yok

Naẓm

Peder nūr u puser nūrīst meşhūr

Ez-īncā fehm kun nūrun ᶜalā-nūr[1043]

(12) *ve li-hāẕā ḳuriᵓe'd-duᶜāᵓi ᶜalā-İbrāhīme kemā ṣalleyte ᶜalā- (13) İbrāhīm ve ḥaṣale'l-kemālu fī-ḥaḳḳihi ᶜalā-vechi'l-ekmeli elḥamdulillāhi subḥānehu ᶜalā-ẕālike ve ᶜalā- (14) cemiᶜi neᶜmāᵓihi ḥamden keşīren ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ᶜalā-Muḥammedin ᶜaleyhi's-selām*[1044] (15)

Derbeyān-ı Ḳıṣṣa-yı Mihmān (16)

---

sayarlar ama itibâren aynu'l-Hak sayarlar. Bu yanlıştır. Bu beyt, şu âyetin hakîkatine işâret ediyor: ***Allah göklerin ve yerin nûrudur…*** (Nûr, 24/35). *nûr*, zammladır Türkçe, aydınlık demektir, ziyâ gibi. *Ziyâ*nın *nûr*dan daha kuvvetli oldığı söylenir. Bu yönüyle *ziyâ* güneşe, *nûr* ise aya izâfe edilir. Allah Teâlâ'nın sözünde şöyle denmiştir: ***Güneş'i bir ziyâ, Ay'ı da nûr kılandır…*** (Yûnus, 5). Ayni'n-nûr tefsîrinde bu Esmâü'l-Hüsnâ'dandır diye zikredilir. Sahib-i Keşşâf şöyle demiştir: Yer ve gök iki nûr sâhibidir. Semâvat, melâike-i mukarrebînin nûruyla; yer gönderilen enbiyânın nûruyla nûrlanmıştır. ***meşelu nūrihi*** yani Allah'ın nûru benzer, ***ke-mişkātin*** ve bu dışardan nüfûzun olmadığı bir kandile benzer. ***fīhā*** yani kandil, ***miṣbāḥun*** yani ziyâ ve şu'le, ***el-miṣbāḥu fīzucācetu*** yani cam kandil, ve o ***keennehā*** (ona benzer) yani cam ***kevkebun durriyyun*** (inciye benzer yıldız) Zühre yıldızı gibi ***yūḳadu minşeceretin mubāreketin zeytūnetin*** (mübarek bir ağaç olan zeytinden tutuşturulur.) yani ağacın sıfatı, ***lāşarḳiyyetin ve lāġarbiyyetin*** (doğuya da batıya da nispet edilemeyen) yani âlemin ortasında ve o Şâm-ı Şerîf'ir. ***yekādu zeytuhā*** (öyleki onun yağı) yani ağaç, ***yuḍīᵓu*** (ışık verir) yani kemâl-i safvetten. ***ve lev-lem temseshu nārun*** (ateşe değmese bile) yani ağacın yağı, ***nūrun*** (nûrdur) yani lambanın ziyâsının nûru, ***ᶜalānūr*** (nûr üstüne) yani kandil nûrundan fazladır. Nûr dört kısımdır. İlki güneşin ve ayın nûrudur. Bunlar eşyâyı gizlilikten zâhire çıkarırlar. Fakat bunlara bakılamaz. İkincisi göz nûrudur. Ama bu eşyâya gözle bakmak değildir; fakat o görünür. Bu, evvelkinden daha şereflidir. Üçüncüsü aklın nûrudur. Aklî eşyalar zâhir olur ve idrak edilir. Dördüncüsü Hak nûrudur, yok olan eşyâda zâhir olur. Yokluk ve varlık burada aynı görünür. Eşyâ O'nun zâtında yoktur fakat Allah'ın ilminde vardır. Ondaki murat budur. Âyetin anlamı: ***Allah göklerin ve yerin nûrudur*** (Nûr, 24/35). Gök ve yer O'nun ezelî kudretinin kemâliyle zâhir olur, ketm-i ademden sahrâ-yı vücûda gelir. Ve bu, ***Gizli bir hazineydim***'i işâret eder. ***meşelu nūrihi*** nûr sıfatı Allah Teâlâ'ya mensuptur. Bundan murat taayyün-i evvel yani Muhammedî hakîkattir. ***ke-mişkātin*** yani Nebî aleyhi's-selâmın cismi gibidir. ***fīhā*** yani Cism-i Nebî aleyhi'-selâm, ***miṣbāḥun*** yani nübüvvet ziyâsı, ***el-miṣbāḥu fīzucācetu*** yani Muhammed aleyhi's-selâmın vilâyetinin bâtınındaki ziyâ, ***ez-zucācetu keennehā*** yani Muhammed aleyhi's-selâmın bâtınındaki nûr, ***kevkebun durriyyun*** yani şeffaf yıldızlar gibi, ***yūḳadu yani*** Muhammed (aleyhi's-selam)'ın nûrunu ziyâdeleştirdi, ***minşeceretin*** bu İbrâhîm aleyhi's-selâmdan kinâyedir, yani enbiyâ ağacından. **mübarek**, nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Onu da İshak'ı da mübārek kıldık...*** (Sâffât, 37/113). ***zeytūnetin*** yani ağacın sıfatıdır. Aralarındaki münasebet, Şam-ı Şerîf'te yetişen bir zeytin bereketiyle yetmiş nebiyi davet etti. Bu ilk olarak Nûh Tufanı'ndan sonra dikildi. Bunun gibi İbrâhim aleyhi's-selâm da Nûh Tufanı'ndan sonraki nebîlerin ilkidir. ***lāşarḳiyyetin*** güneşin doğduğu an ibâdet etmeyin, ***ve lāġarbiyyetin*** güneşin battığı an ibâdet etmeyin, ***yekādu zeytuhā*** cemaatle muhabbet, ***yuḍīᵓu*** yani kemâl-i muhabbetten, ***ve lev-lem temseshu nārun*** yani İbrâhîm'e dokunmayan ateşte iki muhabbet toplanmıştır. Bunlar İbrâhim ve Muhammed aleyhimu's-selâm muhabbetleridir. Bir ateşe ihtiyaç yoktur, yanması kendiliğindendir. ***nūrun ᶜalānūr*** yani nûr-i sabâhat yani İbrâhîm'in nuru ve nûr-i melâhat yani Muhammed'in nûru bir araya geldi. Ve melâhat, sabâhatla boyandı."

[1043] "Baba nûrdur, oğul meşhur olan nûr; bundan anlayın nûr üstüne nûr."

[1044] "Onun için İbrâhîm'e, *İbrâhîm'e salat ettiğin gibi*, diye duâ okunur. Allah'a hamd ve tesbihin kemâliyle yapılması yönünden, onun hakkında kemal hâsıl olur. Allah'a, verdiği bütün nimetler için çok hamd ve Muhammed aleyhi's-selâma salat u selam olsun."

(102) Meşnevī
Muṣṭafā ṣubḥ āmed u der-rā guşād
Ṣubḥ ān gumrāh-rā ū rāh dād

(18) Cenāb-ı Resūl-i Ekrem, ṣabāḥ vaḳti gelüp ḳapuyı güşād idüp ol vaḳtde gümrāh olan (19) müsāfirine ol Resūl yol virdi. Şöyle ki Resūl-i Ekrem bir gün aḫşam (20) vaḳti mescidde iḳāmet üzere iken on ᶜaded küffār müsafir geldiler. Yā Muḥammed, (21) bizleri müsāfirlige ḳabūl buyur, diyü ifāde-i merām itdilerse ṣallallāhu ᶜaleyhi (22) ve sellem her birini birer aṣḥāba taḳsīm buyurduḳdan ṣoñra içlerinden bir mülaḥḥam, (23) yaᶜnī on ademün ekl itdigi ṭaᶜāmı ekl ider bir kāfir, meydān-ı ciyāᶜda (24) kelle gibi açıḳda ḳaldıḳda Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem ol ṣaḫṣı müsāfir idüp (25) ḫāne-i saᶜādet derūnında ehl-i beytüñ meᵓkūlāt ve meşrūbātını ekl ü belᶜ **[199b]** (1) itdikden ṣoñra *ekrimū żayfeke ve lev-kāne kāfiren*[1045] muḳteżāsınca ol müsāfire (2) riᶜāyet olunup gice ile bir ḥücrede beytūtet iddirilüp ancaḳ ḫādim ḳapuyı (3) ṭaşra ṭarafından rabṭ itdigi cihetle müsāfir-i merḳūm nıṣfü'l-leylde kendüsine (4) taḳāżā vāḳiᶜ olduḳda der-ᶜaḳab ḳapuya ᶜazīmet idüp rabṭ olunmuş oldıġını (5) idrāk itdikde ḥayretinden yine yaṭaḳına yatup ḫᵛāb-ı ġafletde bisāṭı (6) ḥadeṯ idüp vaḳt-i ṣubḥda bī-dār olduḳda bu ḥāl müşāhede itmesiyle (7) ḫacīl u şermsār olup bu ḥālet-i meẕkūre Resūl-i Ekrem ḥażretlerine vaḥy (8) olunduḳda maḥcūb olmasun içün nā-gāh ḥücrenüñ ḳapusını güşād ve mescid-i (9) şerīfe ᶜavdet buyurduḳlarında müsāfir-i meẕkūr furṣatı ġanīmet birle firāra (10) ḳadem başup ḥücreden yaḳayı ḳurtardı. Ḫādim gelüp ḥücrede olan ol (11) ḥadeṯi rüᵓyet itdikde ol fużūl cāmeḫābı ḥużūr-ı Resūlullāh'a getürüp; (12) yā Resūlullāh, gör ki senüñ riᶜāyet itdigüñ kāfir müsāfir şöyle ḥadeṯ (13) eylemiş, diyü küstāḫane ḥużūrda ᶜarż-ı merām eyledi. nitekim Ḥażret-i Mevlānā buyurur (14)

(103) Meşnevī
Cāmeḫᵛāb-i pur-ḥedeṯ-rā yek fużūl
Ḳāṣiden āverd der-pīş-i resūl

(16) Ol fużūl olan ḫādim necāset ile memlū cāmeḫᵛābı ḳaṣden ḥużūr-ı Resūlullāh'a taḳdīm eyledi. (17)

[1045] "Kâfir de olsa misafirinize ikramda bulunun."

(104) Meşnevī
Ki çunīn kerdest mihmānet bi-bīn
Ḫande-i zed raḥmeten li'l-ᶜālemīn

(19) Ol ḫādim didi ki; gör imdi müsāfirüñ böyle küstāḫlıḳ eyledi, didiyse ᶜālemlere (20) raḥmet olan Faḫr-i ᶜĀlem ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ḥażretleri bir ḫande eyledi yaᶜnī tebessüm-kunān buyurdı: (21)

(105) Meşnevī
Ki biyār ān miṯhere īncā be-pīş
Tā bişūyem cumle-rā bā-dest-i ḫᵛīş

(23) Anuñ laᶜli ḫulḳ-ı ᶜaẓīm şānında nāzil olan Faḫr-i ᶜĀlem ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ḥażretleri (24) ol ḫādime emr buyurdı ki; ḥużūrıma mıṯhereyi getür, yaᶜnī ṣu ḳabını getür tā kim (25) ol müsāfirüñ itdigi ḥadeşüñ cümlesini kendi yedümle ġasl idüp pāk ideyüm. **[200a]** (1) Bu ḫuṣūṣda bī-ḥużūr olma ey ġulām, bu ṣu ile pāk olur. Yine ḫaṣāᵓiṣ-i (2) Resūl-i Ekrem'dendür ki ᶜādet-i ḥaseneleri üzre saᶜādet-ḫānede mübārek (3) dizlerün çöküp mevlāsı ḥużūrında ḫādimler gibi edeb üzere ṭaᶜām ekl (4) buyururlar idi. Ve bir ᶜavret var idi ki ḥayāsızlık ve aġzına geleni her yerde (5) söylemege ve ḥāżırlara ṭaᶜn itmek ve ġāᵓibde olanlaruñ meẕemmetini ḳılmaḳ, bu (6) cümle ile muᶜcibe olup kendini pesendīde itmek ᶜādet-i seyyiᵓesiydi. (7) Nā-gāh Ḥażret-i Faḫr-i ᶜĀlem taᶜām ekl buyururken bī-tekellüf ve bī-ṣalā ve bilā-iẕn (8) fi'd-duḫūl hemān ḫāne-i saᶜādete duḫūl ve ümmehātü'l-müᵓminīn (9) ḥużūrlarında oturdı. Ve fi'l-ḥāl Ḥażret'e beyhūde iᶜtirāż ḳılup (10) didi ki; şu ẕātı görüñ, resūlüm dirken yine ednā ḳullar gibi dizin (11) çeküp oturur. Hemān Ḥażret-i ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem istimāᶜ idüp ve ol sefīhenüñ (12) kelām-ı sefāhat-amīz u nā-merbūṭını ḥikmete ḥaml buyurup buyurdılar ki, (13) ***neᶜam ene ᶜabdun ekulu ke'l-ᶜibādi ve eclisu ke'l-ᶜibād***. Yaᶜnī gerçek dirsiñ, ben ḳulum; (14) ḳullar gibi oturup ve ḳullar gibi ekl iderüm, diyüp ve anuñ sefāhatına (15) naẓar itmeyüp sofra-yı saᶜādete daᶜvet buyurduḳda sefīhe daḫı ṭarīḳ-i (16) istiġnāya sālik olup didi ki; ekl itmezüm illā meger ki dehānuñda olan (17) loḳma-yı mükerremi aġzıma viresün. Meger Ḥażret-i Faḫr-i ᶜĀlem'üñ fem-i

meymūnelerinde bir ḳıṭᶜa (18) laḥm mażġ iderler idi. Hemāndem ol ḳıṭᶜa-yı mübārekeyi dest-i tevfīḳiyle ol fem-i (19) ᶜacūzeye vażᶜ eyledi. Ol ᶜacūzenüñ ufḳ-ı saᶜādetden āfitāb-ı hidāyeti ṭulūᶜ (20) idüp fi'l-ḥāl zümre-i İslām'a mülḥiḳa oldı. *El-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ᶜālemīn.* (21)

(106) Meṯnevī
Her kesī mī-cest k'ez behr-i Ḫudā
Cān-i mā vu cism-i mā ḳurbān turā

(23) Allāhu Teᶜālā rıżāsıyçün her aṣḥāb yerinden ṣıçradı. Didiler ki; ya Resūlallāh, (24) bizüm cānımız ve bizüm cismimüz saña fedā olsun ol mübārek vücūd-ı nübüvvet-maᵓābuñuza ezā vü zaḥmet buyurmayın. (25)

(107) Meṯnevī **[200b]** (1)
Mā biṣūīm īn ḥadeṯ-rā tū bihil
Kār-i dest est īn [nemet] ne kār-i dil

(2) Bu ḥadeṯi bizler ġasl idelüm, sen ferāġat eyle yā Resūlallāh. Bu el kārıdur. Yaᶜnī (3) bu uslūb ḫādim kārıdur, kār-ı kibār degüldür, Yaᶜnī ol mübārek dest-i saᶜādetiñüze münāsib degüldür. (4)

(108) Meṯnevī
Ey leᶜamruk mer tu-rā Ḫaḳ ᶜumr ḫᵛānd
Pes ḫalīfe kerd ber-kursī nişānd

(6) Taḥḳīḳan Cenāb-ı Ḫudā senüñ ᶜömriñe, yaᶜnī ḥayātıña, ḳasem itdi. Bundan ṣoñra sizi (7) ḫalīfe idüp kürsī-yi risālete naṣb eyledi. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***leᶜamruke*** (8) ***innehum le fī-sekretihim yaᶜmehūn***[1046] Yaᶜnī yā Muḥammed, ben ḳasem iderüm senüñ ḥayātıña, taḥḳīḳan bu ḳavm-i (9) Lūṭ ġavāᵓib u ḍalāletlerinde müteḥayyir u sergerdāndurlar, anlar bu reviş ile īmānı ḳabūl itmediler. (10)

[1046] "Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler) dediler. " (Hicr, 15/72)

(109) Meṯnevī
Guft ān dānem ve līk īn sāᶜetīst
Ki der-īn ṣustem be-ḫᵛīṣem ḥikmetīst

(12) Ḥażret-i Resūl-i Ekrem buyurdı: Bilürüm velākin bu sāᶜatda benüm böyle ġasl itdigümde bir ḥikmet-i ẖafiyye vardur. (13)

(110) Meṯnevī
Munteẓir būdend k'in ḳavl-i Nebīst
Tā bedīd āyed ki īn esrār çist

(15) Aṣḥāb-ı kirām, Resūlullāh'uñ emrine muntaẓır oldılar tā ki bunda (16) esrār-ı ẖafī ve ḥikmet-i mektūme nedür ẓuhūra gele. (17)

(111) Meṯnevī
Kāfir-rā heykelī bud yādigār
Yāve dīd ān-rā u geṣt ū bī-ḳarār

(19) Ol müsāfir olan kāfir firār itmiş idi. Giderken kendüsini taḥarrī eyledügi yādigār (20) olan ḥamāᵓilesi żāyiᶜ olmuş ol cihetle bī-ḳarār olup mülāḥaẓa eyledi ki (21) ḥamāᵓilesi ḥücrede terk eylemiş. Der-ᶜaḳab gelüp ḥamāᵓili aẖẕ idem dirken (22) gördi ki Ḥażret-i Resūl kendinüñ itdigi ḥadeṯi dest-i şerīfleriyle (23) taṯhīr ider. Memnūnen ve müteşekkiren bu ḥāli böyle müşāhede itdikde mest oldı. (24)

(112) Meṯnevī
K'an yedullāh ān ḥadeṯ-rā hem beẖᵛed
Ḫūş hemī şūyed ki dūreş çeşm-i bed

[201a] (1) Kendüsi pāk yedullāh olan yed-i Resūl ġasl ider gördi, bed olan çeşm (2) uzaḳ olsun. Yaᶜnī Cenāb-ı Ḥaḳ anı yaramaz gözden ḥıfẓ buyursun. (3) *Ve hāẕihi işāretun ilā-ḳavlihi Teᶜālā* ***innelleẕīne yubāyiᶜūneke innemā yubāyiᶜunallāhe yedullāhi*** (4) ***fevḳa eydīhim*** *el-murādu fi'l-****yed****i bi-maᶜnā en-nuṣreti el-murādu* ***fevḳa eydihim*** *bi-maᶜna'l-iṭāᶜati*[1047] (5) Yaᶜnī Cenāb-ı Ḫudā'nuñ yed-i nuṣreti anlaruñ yed-i iṭāᶜatleri fevḳindedür dimek. (6) *Allāhu aᶜlem bi-murādihi*[1048] *ve emmā ᶜinde'l-ᶜārifi yedu'r-Resūli yedullāhi ve yusemmā hāẕihi ḳurbu'l-ferāᵓiżi* (7) *naẓaran ile'l-beḳāᵓi kemā fī-ḳavlihi Teᶜālā* ***ve mā-remeyte iẕ remeyte ve lakinallāhe*** (8) ***ramā*** *ey ve ceᶜalallāhu Nebiyyehu sebeben bi'r-remyi fe-eżāfallāhu fiᶜle'r-remyi* (9) *ẕātihi ve ẕātu'n-Nebiyyi fe-ḳāle* ***iẕ remeyte*** *li-enne'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām yufnī* (10) *vucūdehu kāffeten ve kāne bāḳiyen bi'l-Ḥaḳḳi ve emmā bi'n-naẓari ile'l-beḳāᵓi yunsebu fiᶜlu'r-remī* (11) *ile'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām ve li-hāẕā ḳālellāhu* ***iẕ remeyte*** *ve bi'n-naẓari ile'l-fenāᵓi* (12) *yunsebu fiᶜlu'r-remyi ilallāhi ve li-hāẕā kāle* ***ve lakinallāhe ramā*** *ey fe-kāne'r-rāmī* (13) *Muḥammedun ᶜaleyhi's-selām lākin billāhi lā bi-nefsihi ve emmā ḳavluhu Teᶜālā* (14) ***felem taḳtulhum ve lakinallāhe ḳatelehum*** *fe-ceᶜalallāhu ṣaḥābete sebeben li'l-ḳatli ve nesebehu* (15) *li-ẕātihi li-enne derecete'l-aṣḥābi ḳurbu'n-nevāfili ve mertebetu'n-Nebiyyi* (16) *ḳurbu'l-ferāᵓiżi kemā teḳaddeme ẕikruhu mufaṣṣelen fe'l-yurceᶜ ileyhi*[1049] (17)

(113) Meẕnevī

Heykeleş ez-yād reft u şud pedīd

Ender-sūrī girībān-rā derīd

[1047] "Bu Allah Teâlâ'nın şu sözüne işarettir: ***Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir...***" (Fetih, 48/10). *yed*den murat, nusret manasıyla birliktedir. *fevka eydîhim*den murat itaat manasıyla birliktedir.

[1048] "Onun muradını en iyi Allah bilir."

[1049] "Âriflerin katında, Resûl'ün elinden murat, Allah'ın elidir ve bu, bekâya bakan, kurbu'l-ferâ'iz olarak adlandırılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Attığın zaman da sen atmadın; lakin Allah attı*** (Enfal, 8/17). *atma* fiilinde peygamberini sebep kılmıştır. Allah *remy* fiilin Zatına ve peygamberine izafe etmiştir ve *attığın zaman,* demiştir. Çünkü Nebi aleyhi's-selām vücudunu tamamen fenâya erdirmiş ve Hak'la bekā bulmuştur. Bunun için Allah Teâlâ, *attığın zaman* diye buyurmuştur. Bekâ nazarıyla bakıldığında *atma* fiili Nebi aleyhi's-selama, fenā nazarıyla bakıldığında *atma* fiili Allah'a aittir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ, ***fakat Allah attı,*** diye buyurmuştur. Yani atan Muhammed aleyhi's-selamdır fakat kendi nefsiyle değil Allah ile atmıştır. Ve ama Allah Teâlâ ***Onları siz öldürmediniz fakat Allah öldürdü onları*** (Enfal, 8/17), buyruğunda sahabeyi öldürmenin sebebi kılmıştır ve onu zatına nisbet etmiştir. çünkü ashabın derecesi kurb-i nevâfil, Nebi'nin mertebesi kurb-ı ferâizdir. Önceki kısımlarda detaylı olarak zikredildiği gibi, oraya dön."

(19) Ol müsāfirüñ ḫāṭırından heykel gitdi ve ẓāhir oldı. Ol ḥāletde yaḳasını çāk eyledi. (20)

(114) Meşnevī
Mī-zed ū dū dest-rā ber-rūy u ser
Kelle-rā mī-kuft ber-dīvār u der

(22) Ol mihmān iki elini birbirine urup yüzine ve başına çarpar idi. (23) Ḳafasına; ey ḳafa, bu ḳafa ne ḳafadur, diyüp ḳapu ve dīvār üzerine şiddetle urur idi. (24)

(115) Meşnevī
Ançunan ki ḫūn zi-bīni vu sereş
Şud revān [u] raḥm kerd ān servereş

[201b] (1) Öyle urdı ki ḳan burnundan ve başından revān oldı. Ol Faḫr-ı ᶜĀlem aña raḥm eyledi. (2)

(116) Meşnevī
Naᶜrahā zed ḫalḳ cemᶜ āmed ber-ū
Gebr u gūyān eyyuhe'n-nās ıḥderū

(4) Öyle naᶜrālar urup āh u feryād eyledi ki ḫalḳ anuñ başına cemᶜ oldı. (5) Ol kāfir olan mihmān dir idi: Ey nās, benüm nezdümden ḥaẕer idüñ, yaᶜnī uzaḳ oluñ. (6)

(117) Meşnevī
Mī-zed ū ber-ser ki ey bī-ᶜaḳl ser
Mī-zed ū ber-sīne ke'y bī-nūr [ber]

(8) Başına urup dir idi ki, ey ᶜaḳlsuz baş; gögsüne urup dir idi ki, ey nūrsuz ṣadr. (9)

(118) Meṯnevī
Çun zi-ḥad bīrun bi-lerzīd u ṭepīd
Muṣṭafāeş der-kenār-i ḫod keşīd

(11) Ol dereceye bāliġ olup ḥadden aşdı, titremegi başdan ṭaşdı. Ol demde ṣallallāhu (12) ᶜaleyhi ve sellem ḥażretleri ol mihmānı der-āġūş eyledi, yaᶜnī başını kenār üzerine vażᶜ eyledi. (13)

(119) Meṯnevī
Sākineş kerd ū besī binvāḫteş
Dīdeeş bigşād u āşināḫteş

(15) Ol mihmānı sākin eyledi. Ol daḫı tā sükūnet buldı. Pes çoḳ nüvāzişler eyleyüp oḳşadı, anuñ gözlerini (16) feṯḥ idüp nūr-ı īmān ile münevver eyledi, küfr ü ḍalāletden ḫalāṣ eyledi. (17)

(120) Meṯnevī
Tā ne-giryed ebr key ḫended çemen
Tā ne-geryed ṭıfl key cūşed leben

(19) Tā ki seḥāb aġlamaya çemen gülmez ve tā ki ṭıfl aġlamaya ḳaçan süd gelmez. (20) Yaᶜnī seḥābuñ aġlaması çemenüñ gülmesine sebeb oldı. Ke-ẕālik ṣabīnüñ aġlaması (21) dāyenüñ süd virmesine sebeb oldı. Nitekim mihmān aġlamadıḳça nūr-ı İslām'ı bulmadı. (22)

(121) Meṯnevī
Ṭıfl-i yek-rūze hemīdāned ṭarīḳ
Ki bi-giryem tā resed dāye-y şefīḳ

(24) Bir ḳaç günlük ṭıfl kendi ṭarīḳını bilür ki, aġlayam tā ki baña dāyem, yaᶜnī vālide-i şefīḳum şefḳat eyleye. (25)

***(122) Meṉevī* [202a]** (1)
Tū nemī-dānī ki dāye-y dāyegān
Kem dihed bī-girye şīr ū rāygān

(2) Sen bilmezsiñ; dāyeler dāyesi giryesüz iᶜṭā ider mi, şīr-i raḥmeti aña saḫt virir mi? (3)

(123) Meṉevī
Guft felyebkū keṉīren gūşdār
Tā bi-rīẕed şīr-i faẓl-i kirdgār

(5) Cenāb-ı Ḥaḳ āyet-i kerīmesindeki çoḳça aġlayuñ, buña ḳulaḳ ṭutuñ tā ki döküle (6) Cenāb-ı Ẕāt-ı celle ve ᶜalā ḥażretlerinüñ faẓl ü keremi ve iḥsān-ı *mā-lā-yuḥṣā*sı. (7) *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***fe'l-yaḍḥakū ḳalīlen ve'l-yebkū keṉīrā***[1050] *ḳāle'l-mufessirūne verade ᶜalā-* (8) *şiġati'l-emri ve huve'l-ḫaberu ve binā'en ᶜalā-luzūmi vucūbihi li-enne'l-kuffāra yebḳūne fi'l-ḳıymeti* (9) *keṉīren ve maᶜna'l-āyeti şeyeḍḥakūne ḳalīlen ve yebkūne kesīren*[1051] Bu ḳıṣṣadan ḥiṣṣeyāb (10) olur ki cürm ile ᶜişyān ile ālūde olanlar bu ḫᵛāb meṉābesinde (11) olan ᶜālem-i fānīde işlemedigi günāh, yapmadığı ḫalṭiyyāt ḳalmaz ve ne işledigiñi (12) kendi daḫı bilmez. Vaḳtā ki şems Ḳale-i Ḳāf'dan baş gösterüp ᶜālem nūriyle (13) münevver oldıḳda ol mihmān ḫābda cāmegāhını ḥadeṉ ile pur gördükde (14) şermsār olup naᶜrā birle başın ṭaşdan ṭaşa çarpup āh [u] feryād (15) eyledigi gibi. ***En-nāsu niyāmun fe-iẕā mātū intebehū***[1052] mışdāḳça ol rūz-ı cezāda (16) intibāh-ı ḥaḳīḳiyle intibāh idüp görür ki, ḥicāb-ı ẓulmet mürtefiᶜ, ṣubḥ-ı ṣādıḳ (17) ṭulūᶜ ve mīzān-ı ᶜadālet ḳurulmuş. ***Yevme tuble's-serā'iru***[1053] ol gün meydāna (18) gelmiş ***ve tukellimunā eydīhim***[1054] sırrı hüveydā, aṣlā inkāra mecāl ḳalmayup ḥicābından (19) baş yerlere urup ***eyne'l-meferr***[1055] diyüp kimseden derdine bir çāre ve yāresine (20) bir melhem bulmadığından āh [u] feryād idüp gözlerinden

[1050] "Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Artık az gülsünler, çok ağlasınlar...*" (Tevbe, 9/82)
[1051] "Müfessirler şöyle dedi: *Her ne kadar emir kipinde gelmişse de haber anlamı taşımaktadır. Bunun gereği olarak; kâfirler, kıyamet gününde çok ağlayacaklar, anlamı çıkar. Âyetin anlamı şudur: Az gülün ve çok ağlayın.*"
[1052] "İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar."
[1053] "Gizli şeylerin açıklanacağı gün." (Târık, 9/9)
[1054] "... ve onların elleri bizimle konuşur..." (Yâsîn, 36/65)
[1055] " ... kaçılacak yer nerede..." (Kıyâmet, 75/10)

ḳanlar revān (21) olduḳda, ol miskīn-i seyyiʾe meydān-ı ʿaraṣātda kelle gibi ḳaldıḳda dünyāda (22) itdigi ḫabāṣete nādim ü peşīmān olup bu ḫuṣūṣda bir şefīʿ-i dest-gīre (23) muḥtāc olmaġın dünyāda ol mihmānı Seyyidü'l-Kevneyn ve Resūli'ṣ-Ṣaḳaleyn (24) der-āġūş itdigi gibi.

[Beyt]

Varamam pāyüñe aʿmā-ṣıfat oldum ebedī

Beni yārüme götür yā reculen ḥuẕ bi-yedī

(25) terennümiyle ol gün ***şefāʿatī li-ehli'l-kebāʾiri min-ummetī***[1056] sırrı **[202b]** (1) cūşa gelüp ol ʿuṣāt-ı ümmeti ḫāk-i mezelletden ḳurtarup ve zebānīler yedlerinden (2) taḫlīṣ itse gerekdür. *El-ḥamdu lillāhi'llezī ceʿalenā min-ummet-i Muḥammed ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām*[1057] (3)

(124) Meṣnevī

Īn nemāz u rūze vu ḥacc u cihād

Hem guvāhī dādenest ez-iʿtiḳād

(5) Bu namāz ve rūze ve ḥacc ve cihād bunlar iʿtiḳāddan şehādet virmekdedürler. (6) yaʿnī taṣḥīḥ-i iʿtiḳāda işāret idüp ḥüsn-i ẓann idüñ, dimekdür. Bu maḳāmda (7) ṣalātdan murād, ṣalāt-ı şerʿiyyedür ki erkān-ı maʿlūm efʿāl-i maḫṣūṣadan (8) ʿibāretdür. *Ve emmā ʿinde'l-ḥaḳīḳati evvelen eṭ-ṭahāretu ʿalā-nevʿayn ṭahāretu'ẓ-ẓāhiri* (9) *bi-māʾi'ş-şerīʿati ve ṭahāretu'l-bāṭını bi't-tevbeti ve't-taṣfiyyeti ve sulūki'ṭ-ṭarīḳati* (10) *fe-iẕā nuḳiża vużūʾi'ş-şerīʿati bi-ḫurūci'n-necesi yecibu tecdīdu'l-vużūʾi* (11) *bi'l-māʾi kemā ḳāle ʿaleyhi's-selāmu men ceddede'l-vużūʾe ceddedallāhu īmānehu* (12) *ve iẕā nuḳiża vużūʾu'l-bāṭını bi'l-efʿāli'ẕ-ẕamīmeti ve'l-aḫlāḳi'r-radiyyeti* (13) *ke'l-kibri ve'l-ʿucbi ve'l-ḥasedi ve'l-ḥıḳdi ve'l-ġıybeti ve'n-nemīmeti ve'l-buhtāni ve'l-keẕibi* (14) *ve'l-ḫıyāneti miṣlu ḫiyāneti'l-ʿaynī ve'l-yedeyni ve'r-ricleyni ve'l-uẕuneyni el-aynān* (15) *tuzeyyenāni fe-tecdīduhu bi-iḫlāṣi't-tevbeti ʿan-hāẕihi'l-mufsidāti ve tecdīdu'l-inābeti* (16) *bi'n-nedemi ve'l-istiġfāri ve'l-iştiġāli bi-ḳamʿihā mine'l-bāṭını ve yenbeġī* (17) *li'l-ʿārifi en yeḥfeẓa nefsehu min-hāẕihi'l-āfāti fe-yekūnu ṣalātuhu tāmmeten kemā ḳālellāhu* (18) *Teʿālā* ***hāẕā mā tūʿadūne li-kulli evvābin ḥafīẓin*** *fe-vużūʾu'ẓ-ẓāhiri ve*

[1056] "Benim şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir."
[1057] "Bizi, Muhammed aleyhi's-selatu ve's-selamın ümmetinden kılan Allah'a hamd olsun."

ṣalātuhu muvaḳḳitun (19) *li-kulli yevmin ve leyletin bi-ẖamsi ṣalavātin bi-ẖilāf-i vużūᵓu bāṭını fe-innehu muebbedun* (20) *fī-ᶜumrihi*[1058] *ve emmā beyānu ṣalātu'ş-şerīᶜati ve'ṭ-ṭarīḳati emmā ṣalātu'ş-şerīᶜati feḳad* (21) *ᶜulimet bi-hāzihi'l-āyeti* ***ḫāfiẓū ᶜale'ṣ-ṣalavāti*** *el-murādu minhā erkānu'l-cevāriḥi'z-ẓāhiriyyeh* (22) *bi'l-ḥarekāti'l-cismāniyyeh miṣlu'l-ḳıyāmi ve'l-ḳırāᵓati ve'r-rukūᶜi ve's-sucūdi* (23) *ve'l-ḳuᶜūdi ve ṣavtu'l-elfāẓi ve li-ẕālike cemeᶜahā ve emmā ṣalātu'ṭ-ṭarīḳati fe-hiye* (24) *ṣalātu'l-ḳalbi ve muᵓebbedetun ve ᶜulimet bi-hāzihi'l-āyeh* ***ve'ṣ-ṣalātu'l-vusṭā*** *ey ṣalatu'l-ḳalbi* (25) *li-enne'l-ḳalbe ẖuliḳa fī-vaṣaṭi'l-cesedi beyne'l-yemīni ve'ş-şimāli ve beyne'l-* **[203a]** (1) *ᶜuluvvi'n-nūrānī ve's-sufliyyi'z-ẓulmānī ve beyne's-saᶜādeti ve'ş-şeḳāveti kemā ḳāle* (2) *ᶜaleyhi's-selām* ***inne ḳalbe benī ādem kulluhā beyne iṣbaᶜayn min-eṣābiᶜi'r-Raḥman*** (3) ***yuḳallibuhā keyfe yeşāᵓu*** *ve'l-murādu mine'l-iṣbaᶜayn ṣıfatu'l-ḳahri ve'l-lutfi* (4) *fe-hāzihil-āyeh ve'l-ḥadīṣ yuᶜlemu enne'l-aṣle ṣalātu'l-ḳalbi fe-izā ġafile'l-ḳalbu* (5) *ᶜalā-ṣalātihi fesedet ṣalātuhu ve ṣalātu cevāriḥi kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu* ***lā-ṣalāte*** (6) ***illā bi-ẖużūri'l-ḳalbi*** *el-murādu minhu nefyu ṣavābi'ṣ-ṣalāti ve fażīletihā lā-nefyu* (7) *cevāzihā muṭlaḳen ve kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām inne fī-cesed İbn Ādeme lemuḍġatun* (8) *izā ṣaluḥat ṣaluḥa'l-bedenu kulluhu ve izā fesedet fesede'l-bedenu kulluhu elā vaḥye'l-ḳalbu* (9) *ve ṣalātu'ş-şerīᶜati muvaḳḳatetun fī-kulli yevmin ve leyletin ẖamsu merrātin ve's-sunneti en* (10) *yuṣallī hāzihi'ṣ-ṣalāti fi'l-mescidi bi'l-cemāᶜati muteveccihen ile'l-Kaᶜbeti ve tābiᶜan* (11) *bi'l-imāmi bilā-riyāᵓin ve lā-sumᶜatin ve emmā ṣalātu'ṭ-ṭarīḳati fe-hiye muᵓebbedetun fī-ᶜumrihi* (12) *ve mesciduhā el-ḳalbu ve cemāᶜatuhā ictimāᶜu ḳive'l-bāṭini ᶜale'l-işṭiġāli bi-esmāᵓi't-tevḥīdi* (13) *bi-lisāni'l-bāṭini ve imāmuhā eş-şevḳu fi'l-fuᵓādi ve ḳıbletuhā ḥażretu'l-eḥādiyeti* (14) *ve cemālu's-samediyeti ve hiye el-ḳibletu'l-ḥaḳīḳiyyeh ve'l-ḳalbu ve'r-rūḥu meşġūlun* (15) *bi-hāzihi'ṣ-ṣalāti ᶜale'd-devāmi ve'l-ḳalbu lā-yenāmu ve lā-yemūtu ve hiye meşġūlun fi'n-nevmi* (16) *ve'l-yaḳażati bi-ḥayāti'l-ḳalbi bilā-ṣalavātin ve lā-ḳıyāmin ve lā-rukūᶜin ve lā-ḳuᶜūdin* (17) *fe-huve muḫāṭibun lillāhi bi-ḳavlihi* ***iyyāke naᶜbudu ve***

[1058] "Fakat hakîkat katında ilkin tahâret iki türlüdür: şerîat suyuyla zâhirî tahâret ve tevbe ile arınmayla ve tarikat sülûkuyla bâtınî tahâret. Necesin çıkmasıyla şerîat abdesti iktiza eder ve su ile abdestin yenilenmesi gerekir. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Abdestini yenileyenin Allah da îmânını yeniler.*** Kibir, ucb, haset, kin, gıybet, laf taşıma, iftira, yalan, ihanet; gözle, elle, ayakla ve kulakla ihânet gibi ahlâk-ı reddiyye ve kötü fiille bâtınî abdest gerektiğinde ise bu fesat getiren şeylerden ihlaslı tevbe, pişmanlık, istiğfar ile onu yenilemelidir. Ve bâtınını ikâme etmekle meşgul olmalıdır. Ârifin nefsini bu âfatlardan muhafaza etmesi ve namazını tam olarak kılması gerekir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***İşte bu size vaat edilmekte olan şeydir. O, Allah'a yönelen, emirlerine riayet eden kimseler için***" (Kâf, 50/32). Zâhiri abdest ve namazı vakitlidir. Her gün ve gece beş vakittir. Bu, bâtınî abdeste muhâliftir; çünkü bâtınî abdest müebbeddir, ömür boyudur."

iyyāke nestaʿīn *mutābiʿan li'n-Nebiyyi ʿaleyhi's-selām* (18) *ḳāle fī-Tefsīri'l-Ḳāżī ve fī-hāẕihi'l-āyeti işāretun ilā-ḥāli'l-ʿārifi* (19) *ve intiḳālihi min-ḥāli'l-ġaybeti ile'l-ḥażreti festeḥaḳḳa bi-miṯli hāẕihi'l-ḥiṭābi kemā ḳāle'n-Nebiyyu* (20) *ʿaleyhi's-selām* ***el-enbiyāʾu ve'l-evliyāʾu yuṣallūne fī-ḳubūrihim kemā yuṣallūne*** (21) ***fī-buyūtihim*** *ey meşġūlūne billāhi ve munācātihim bi-ḥayāt-i ḳulūbihim fe-iẕā ecteme'at* (22) *ṣalatu'ş-şerīʿati ve't-ṭarīḳati ẓāhiren ve bāṭınen feḳad temmeti'ṣ-ṣalātu yaʿnī yekūnu* (23) *ṣalātuhu ṣalāten tāmmeh ve ecruhu ecren ʿazīm fi'l-ḳurbeti bi'r-rūḥāniyyeti ve'd-dereceti* (24) *bi'l-cismāniyyeti fe-yekūnu hāẕe'r-reculu ʿābiden fi'ẓ-ẓāhiri ve ʿārifen bi'l-bāṭini ve iẕā* (25) *lem-yuḥaṣṣil ṣalātu't-ṭarīḳati bi-ḥayāti'l-ḳalbi fe-huve nāḳiṣun ve ecruhu yekūnu mine'd-* **[203b]** (1) *derecāti lā-mine'l-ḳurbeti*[1059] Ammā Ḥażret-i Mevlānā buyururlar:

Beyt

Penc vaḳt āmed ṣalātin ḳāʾimūn

ʿĀṣıḳān-rā fī-ṣalātin dāʾimūn

Maʿnāsı ḳāʾim (3) olan ʿāmme-i nāsuñ ṣalātı beş vaḳt gelmişdür. Pes beş vaḳt namāzı (4) edā idüp kendi kārlarına maşġūl olurlar ammā ʿāşıḳlar içün ṣalātda (5) dāʾim

---

[1059] "Tarîkat ve Şerîat namazlarını beyâne gelince: Şer'iat namazı ***Namazlara devam edin*** ..." (Bakara, 238) âyetiyle işâret edilen namazdır. Bundaki murat kıyâm, kırâat, rükû, secde, kuûd, ses ve lafzların tekrarı gibi zâhirî organlar ve bedensel hareketlerle yerine getirilen namazdır. Bu yüzden çoğuldur. Tarîkât namazı ise kalbin namazıdır ve müebbeddir. Şu âyetle işâret edilmiştir: ... ***ve orta namaz***..." (Bakara, 238), yani kalbin namazı. Çünkü kalp vücûdun ortasında yaratılmıştır; sağ ve solun, nûrânî yücelik ve zulmâni aşağılığın, saadet ve şekâvetin ortasındadır. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Âdemoğlunun kalbi Rahmân'ın iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir*** (Müslim,Sahîh, IV/2045)**.** İki parmaktan murat kahır ve lütuf sıfatlarıdır. Bu âyet ve hadîs kalp namazının aslını öğretir. Kalp namazdan gaflette olduğunda namazı ve bedenî namazı da ifsâd eder. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Kalp huzuru olmadan namaz olmaz.*** Bundan murat namazın sevab ve faziletini nefydir, cevâzını değil. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Âdemoğlunun cesedinde öyle bir et parçası vardır ki o sağlıklı olduğunda bütün beden sağlıklı olur, o fesada uğradığında bütün beden frsada uğrar. Bu et parçası kalptir*** (Müslim, Sahîh, I/1219)**.** Şerîat namazı, gündüz ve gece beş kez olmak üzere vakitlidir. Sünnet olan ise mescitte, cemaatle, Ka'be'ye yönelerek, imâmla, riyâsız kılınmasıdır. Tarîkat namazı ise ömür boyudur. Mescidi kalptir. Cemaati tevhîdî esmâyı gizli bir dille zikreden bâtınî kuvvetlerdir. İmâmı şevktir. Kıblesi Hazret-i Ehâdiyye ve Cemâl-i Samediyye'dir. Bu hakîki kıbledir. Kalp ve rûh devamlı olarak bu namazla meşgûldür. Ve kalp uyumaz, ölmez ve uykuda da uyanıkken de çalışır. Kalp yaşıyor olmasıyla kıyâm, rükû, kuûda gerek olmadan namaza devam eder ve ***yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz*** (Fâtiha, 1/4) sözüyle Allah ile muhâtaptır. Nebî aleyhi's-selama uyan namaz budur. Kâzî, bu âyetin tefsîrinde şöyle diyor: Bu âyet, ârifin hâline işârettir. Onun gaybet hâlinden ayrılıp hazret hâline ulaşmasına işârettir. Buna ulaşanlar, bu şekilde hitap etme şerefine ererler. Nitekim Nebî aleyhi's-selâm şöyle buyurmuştur: ***Enbiyâ ve Evliyâ kabirlerinde de evlerinde kıldıkları gibi namaz kılarlar.*** Yani kalplerinin yaşıyor olması sebebiyle Allah'la meşgul olur, O'na münâcât ederler. Şerîat namazı ile tarîkat namazının bu şekilde zâhiren ve bâtınen birleşmesiyle tam namaz oluşur. Yani namaz salât-ı tamme olur ve karşılığı büyük olur. Rûhâniyyetiyle kurbet, cismâniyyetiyle derecât kazanır. Bu şekilde namaz kılan kişi zâhiren âbid bâtınen ârif olur. Kalp diriliğiyle tarîkat namazı olmadan kılınan namaz eksiktir. Ecri vardır derece kazandırır ama kurbet kazandırmaz."

olmaḳlıḳ vardur. Yaᶜnī beş vaḳtden mā-ᶜadā daḫı ṣalāt-ı nāfileye (6) müdāvemet itmeleri vardur. Zīrā beş vaḳtde münācāt u mükālemeye (7) ḳanāᶜat itmezler, belki her vaḳtde müşāhede itmek isterler. Pes ṣalāta (8) bu vechle müdāvemet iderler. Baᶜżı mülḥid-meşreb olanlar beş vaḳt (9) namāzı bile terk eyler imiş de bu beyti ḥüccet ittiḫāẕ idüp jājḫā olur (10) imiş ki, *ᶜĀşıḳān-rā fī-ṣalātin dāᵓimūn.* Yaᶜnī biz dāᵓima müşāhede-i Ḥaḳḳ'a (11) irdük, bu beş vaḳtde olan müşāhedeye iḥtiyācımuz ḳalmadı, dimek (12) murād iderler imiş. Bā-ḫuṣūṣ beytüñ lafẓından ṣalāt terk eylemek (13) maᶜnāsı min-baᶜd müstefād olmaz ve daḫı maḥallinde bu beyt, keşret-i ṣalāta (14) delālet ḳılur. Ve andan ṣoñra bu teᵓvīl üzere cümle enbiyā vü evliyāyı tekẕīb (15) itmiş olur, ve Kurᵓān ve ḥadīşüñ maᶜnāsın taḫrīb ḳılmış olur. *Fe-neᶜuẕu* (16) *billāhi min-hāẕel-iᶜtiḳād*[1060] Ve baᶜżısı daḫı bu varṭaya düşenlere müṣāḥib (17) olmaġla bu girdāba giriftār olur. Mezāliḳ-i iḳdām olan kelimāt çoḳdur. (18) Ez-cümle Ḥażret-i Cüneyd'üñ bu kelāmını derūnında mużmir ḳılup maḥrem (19) olanlara söyler. Ol kelām *et-tevḥīdu isḳāṭu'l-iżāfāt*[1061] buyurduḳlarıdur. (20) Pes bunlar teklīfāt-ı şerᶜiyyeyi daḫı isḳāṭ-ı iżāfāt (21) ᶜadd eyleyüp dirler ki, tevḥīd-i Ḥaḳ oldur ki bu teklifātı kendüñden (22) isḳāṭ idesin, dirler. Ammā bilmezler ki Ḥażret-i Cüneyd'üñ bu kelāmından (23) isḳāṭ-ı teklīfāt-ı şerᶜiyye lāzım gelmez. Zīrā iżāfātdan murād ḫalḳa (24) mużāf olan efᶜāldür, ḫayr ve şerr her ne ise. Pes Ḥaḳḳ'ı tevḥīd eylemek (25) oldur ki, ḫalḳdan ṣudūr eyleyen efᶜāl u aḥvālüñ mevcūd ve ḫālıḳını Ḥaḳ **[204a]** (1) bilesin. ***Vallāhu ḫalaḳakum ve mā taᶜmelūn***[1062] feḥvāsınca ḫalḳa mużāf olan (2) aᶜmālüñ cemīᶜīsini ḫālıḳ Ḥaḳ'dur, diyesin. Pes tevḥīd oldur ki ḫalḳdan (3) ol iżāfeti isḳāṭ idüp ḫālıḳını Ḥaḳ bilesün.

Ey aḫī bu kelām (4) daḫı çoḳ maᶜnā götürür ve nice esrār-ı ġāmiżayı cāmiᶜdür velākin niẕām-ı (5) şerᶜ-i şerīfe ḫalel viren nā-maḥremlere ve ḫāyinlere ḥüccet olmasın diyü ketm (6) olundı. Enbiyāᵓ ve evliyānuñ her biri maḫzen-i esrār-ı vaḥdet iken esrār-ı (7) rubūbiyyeti ifşā itmemişler ve ᶜubūdiyyet ve bendelikden ġayrı semte gitmemişlerdür. (8) Pes gerekdür ki sālik her ne kadar nūr-ı vaḥdete müstaġraḳ olsa ḥadd-i (9) şerᶜden ve ᶜubūdiyyetden ṭaşra gitmeye, tā Ḥaḳḳ'uñ ism-i Muḍill'i ve mekkārlıgı (10) vaḥiyyesine batmaya ve's-selām. *Ve emmā ẕekātu'ş-şerīᶜati ve'ṭ-ṭarīḳati fe-zekātu'ş-şerīᶜati* (11) *en yuᶜṭā min-kesbi'd-dunyā ilā-maᶜrifeh ve emmā ẕekātu'ṭ-ṭarīḳati* (12) *fe-*

[1060] "Bu itikattan Allah'a sığınırım."
[1061] "Tevhid, Hakk'a izâfe edilen her seyin düşmesidir."
[1062] "Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır." (Sâffât, 37/96)

huve en yuᶜṭā min-kesbi'l-āḫireti kulluhu fī-sebīlillāhi ilā-fuḳarāᵓi'd-dīni (13) *ve'l-mesākīn el-uḫreviyyeh ve'z-zekātu summiyet ṣadaḳatun fi'l-Ḳurᵓān kemā ḳālellāhu* (14) ***innema'ṣ-ṣadaḳātu'l-fuḳarāᵓi ve'l-mesākīn*** *ve innemā summiyet ṣadaḳah li-enne'ṣ-ṣadaḳateh* (15) *teṣilu yedallāhi ḳable en yesile fī-yedi'l-fuḳarāᵓi ve'l-murādu minhu ḳubulullāhi zekātu'ṭ-ṭarīḳati* (16) *muᵓebbedetun ve huve en yuᶜṭā ṣevābu kesbi'l-āḫireh li'l-ᶜāṣīn* (17) *li-riżāᵓillāhi Teᶜālā fe-yeġfirullāhu lehum miṣlu ṣevābi'ṣ-ṣalāti felā-yubḳī li-nefsihi şeyᵓen* (18) *min-ṣevābi hasenātihi fe-yebḳā muflisen fe-innallāhe Teᶜālā yuḥibbu'seḫāᵓa ve'l-iḫlāṣa* (19) *ve'l-muflisu fī-emānillāhi fi'd-dāreyni fe'l-ᶜabdu ve mā fī-yedihi kāne li-mevlāhu fe-iżā kāne* (20) *yevme'l-ḳıyāmeti eᶜtallāhu Teᶜalā li-kulli ḥasenetin ᶜaşru emṣāliha kemā ḳālellāhu Teᶜālā* (21) ***men cāᵓe bi'l-ḥaseneti fe-lehu ᶜaşru emṣālihā*** *ve kemā ḳāle* ***men ze'llezī yuḳriḍullāhe*** (22) ***ḳarḍen ḥasenen fe-uḍāᶜifehu lehu eḍᶜāfen keṣīrah*** *ve'l-murādu mine'l-ḳarḍi en* (23) *yuᶜtā mālehu minel-ḥasenāti fī-sebīlillāhi iḥsānen ilā-ḫalḳihi li-vechihi* (24) *ve şefḳatihi bilā-minnetin ve lā-ṭalebi ᶜavażin fi'd-dunyā ve hāzā min-ḳismi'l-infāḳi* (25) *fī-sebīlillāhi Teᶜālā ve emmā ṣavmu'ş-şerīᶜati ve'ṭ-ṭarīḳati fe-ṣavmu'ş-şerīᶜati* **[204b]** (1) *en yumsike mine'l-meᵓkūlāti ve'l-meşrūbāti ve min-viḳāᶜi'n-nisāᵓi fi'n-nehāri ve emmā* (2) *ṣavmu'ṭ-ṭarīḳati fe-huve en yumsike cemiᶜa aᶜżāᵓihi mine'l-muḥarremāti ve'l-menāhī ve'z-zemmāmi* (3) *miṣlu el-ᶜucbu ve'l-kibru ve'l-buḫlu ve'l-ḥiḳdu ve'l-ḥasedu ve'l-ġıybetu ve'l-buhtānu ve'l-kezibu* (4) *ve ġayru zālike ẓāhiren ve bāṭinen fe-kullu mā-yubṭilu ṣavmu'ṭ-ṭarīḳah fe-huve nāḳiṣun* (5) *ve ṣavmu'ṭ-ṭarīḳati muᵓebbedun fī-cemīᵓi ᶜumurihi ḳāle ᶜAliyyu raḍıyallāhu ᶜanhu rubbe ṣāᵓimin* (6) *leyse lehu min-ṣavmihi ille'l-ᶜaṭaşe ve'l-cūᶜa fe-li-zālike ḳīle kem min-ṣāᵓimin* (7) *mufṭirin ve kem min-mufṭirin ṣāᵓimin ey yumsiku aᶜżāᵓahu ᶜani'l-āṣāmi ve iyzāᵓi'n-nāsi* (8) *mine'l-cevāriḥi kemā ḳāle fī-ḥadīṣin ḳudsī* ***eṣ-ṣàmu lī ve enā uczī bihi*** (9) *ve ḳāle* ***li'ṣ-ṣāᵓimi ferḥatān ferḥatun ᶜinde'l-ifṭāri ve ferḥatun ᶜinde'r-ruᵓyeti*** *ḳāle* (10) *ehlu'ş-şerīᶜati el-murādu mine'l-ifṭāri el-eklu ᶜinde ġurūbi'ş-şemsi ve mine'r-ruᵓyeti* (11) *ruᵓyetu'l-hilāli fī-leyleti'l-ᶜıydi ve ḳale ehlu'ṭ-tarīḳati el-ifṭāru* (12) *ᶜinde duḫūli'l-cenneti bi'l-ekli mimmā fīhā mine'l-ġanāᵓimi ve ferḥatun ᶜinde'r-ruᵓyeh* (13) *ve emmā ṣavmu'l-ḥaḳīḳati fe-huve imsāku'l-fevāᵓidi ᶜan-meḥabbeti mā-sivallāhi Teᶜālā* (14) *ve imsāku's-sirri ᶜan-meḥabbeti muşāhedeti ġayrillāh kemā ḳāle* ***el-insānu sirrī*** (15) ***ve enā sirruhu*** *ve sirru nūrullāhi felā-temīle ilā-ġayrillāhi ve leyse lehu sivāhu maḥbūbun (16) ve lā-merġūbun ve lā-maṭlūbun fi'd-dunyā ve'l-āḫireti fe-iżā vaḳaᶜa fīhi meḥabbetu*

ġayrillāhi (17) fesede ṣavmu'l-ḥaḳīḳati fe-li-ḳażāʾi ṣavmihi ve huve en yercicʿa ilā-meḥabbetillāhi (18) ve liḳāʾihi ve vezāʾu hāẕe'ṣ-ṣavmi liḳāʾullāhi fi'l-āḫireti[1063]

Ehl-i taḥḳīḳ ᶜindinde (19) ṣavmuñ üç mertebesi vardur. Biri ᶜavāmuñ, s̱ānī ḫavāṣuñ ṣavmı, (20) s̱āliṣ eḫaṣṣ-ı ḫavāṣun ṣavmıdur. ᶜAvāmuñ ḳarnını ekl ü şürbden ve fercini (21) cimāᶜdan imsāk itmekdür. Ve ḫavāṣuñ ṣavmı, dest ü pāy u semᶜ ü baṣarın (22) muḥarremātdan pāk ḳılmaḳdur ve cümle aᶜżā vü cevāriḥin menhiyātdan imsāk (23) ḳılmaḳdur.

Naẓm

Her ᶜuzv-rā bedān ki be-taḥḳīḳ rūzeīst

Tā rūze-i tū rūze buved nezd-i Kirdgār[1064]

(24) Ve eḫass-ı ḫavāṣuñ ṣavmı ***ḳulillāhe s̱umme zerhum***[1065] (25) feḥvāsınca cemīᶜ-i mā-sivādan perhīz ḳılmaḳ ve cümle hevā vü hevesinden fāriġ **[205a]** (1) olmaḳ ve leẕẕet u muḥabbetullāhı bulmaḳdur.

[1063] "**Şerîat ve Tarîkat zekâtı**: Şerîat zekâtı dünya kazancından belli oranda vermektir. Tarîkat zekâtı ise âhiret kazancının tamamını Allah için din fakirlerine, uhrevî sâkinlere vermektir. Zekât aynı zamanda sadaka demektir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân'da şöyle buyurmuştur: ***Muhakkak ki sadakalar fakirler ve düşkünler içindir...*** (Tevbe, 9/60). Sadaka fakire ulaşmadan Allah'ın eline ulaşır. Bundan murat, Allah'ın verilen sadakayı kabul etmesidir. Tarîkat zekâtı müebbeddir. O, âhiretle ilgili kazançlarını, namazla kazanılan sevaplar gibi, Allah rızası için Allah onları affetsin diye günahkarlara verir. Hasenâtının sevabından kendisi için hiçbir şey kalmaz. İflas eder. Allah Teâlâ ihlaslıları ve cömertleri sever. ***Müflis iki cihanda da Allah'ın emânetindedir.*** Çünkü elindeki sâhibinindir. Kıyâmet günü Allah Teâla her iyiliğe on katı sevap verir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır ...*** (En'âm, 6/160). Ve şöyle buyurmuştur: ***Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin...*** (Bakara, 2/245). Burada ***borç***'tan murat malını, hasenâtını O'nun yarattıklarına O'nun için vermektir. Allah'ın kullarına şefkat ile verilmeli, minnet veya dünyalık bir karşılık beklenerek değil. Bu, Allah için infâkın bir kısmıdır. **Şerîat ve Tarîkat Orucu:** Şerîat orucu; gündüz yemekten, içmekten ve cinsî münâsebetten imsâk etmektir. Tarîkat orucu ise bütün azâlarını haramlardan, men edilmiş şeylerden ve kötüleyici şeylerden zâhiren ve bâtınen uzak durmaktır. Bu şeyler ucb, kibir, cimrilik, kin tutmak, haset, gıybet, iftira, yalan ve bunun gibi şeylerdir. Bunlardan biri yapıldığı taktirde oruç nâkıs olur. Tarîkat orucu ömür boyudur. Ali radıyallâhu anh şöyle buyurmuştur: *Nice oruç tutan vardır ki aç ve susuz kalmaktan başka ellerine bir şey geçmez.* Birçok oruçlu vardır ki iftar etmiştir; ve bir çok iftar etmiş vardır ki oruçludur. Yani duygularını kötülükten korur, insanlara eza etmez, denmiştir. Nitekim Hadîs-i Kudsîde şöyle denmiştir: ***Oruç benim içindir, mükâfâtını ben veririm.*** Ve şöyle buyurmuştur: ***Oruçlunun iki sevinci vardır, biri iftarda öbürü de görüş anında*** (Buhârî, Savm 9; Müslim, Sıyâm 163)**.** Şerîat ehli şöyle der: *İftardan murat güneşin batmasıyla yemektir. Görüş'ten murat ise bayram gecesi hilâli görmektir.* Tarîkat ehli şöyle der: *İftar, cennete girildiğinde oradaki yiyeceklerden yemek ve ru'yet anında sevinç duymaktır.* Hakîkat oruçu ise kalbi Allah dışındaki her şeyin muhabbetinden alıkoymaktır. Allah'ın sevgisinden başka sevgiyi, sır âleminde, müşâhede etmemektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***İnsan benim sırrımdır, ben de onun sırrıyım.*** Sır, Allah'ın nûrudur. O'ndan başkasına meyletmez. Allah'tan başka sevgili, rağbet edilecek, talep edilecek kimse bu âlemde de âhirette de olmaz. Eğer bunun aksi olur, Allah'tan başkasına muhabbet olursa hakîkat orucu bozulur. Onun yeniden kaza edilmesi gerekir. Allah'a sevgisine ve O'na âhirette kavuşma isteği orucuna geri dönmek gerekir."

[1064] "Her uzvun oruç tuttuğunun idrâkinde olsun ki orucun Hak katında hakîki oruç olsun."

[1065] "... Allah de sonra onları bırak..." (En'âm, 6/91)

Naẓm

Rūze-i ḫāṣān ne hemīn est u pes

Belki burīden buved ez-her heves[1066]

Ekl ü şürbden ṣāʾim olan (3) ʿavām, ṣabāḥdan aḫşāma dek riyāżet çeküp vaḳt-i şāmda ifṭār (4) idüp rāḥat bulur. Ve cerāʾim u āṣāmdan perhīz ḳılanlar ġurūb-ı şems-i (5) rūḥa dek ṣāʾim olurlar ve baʿde'l-mevt miḥnet-i dünyādan āzāde olup (6) naʿīm-i ʿuḳbā bulurlar. Zīrā bu ḫavāṣ ber-feḥvā-yı *el-ʿumru kulluhu yevmun ve li'l-ḫavāṣi* (7) *fīhi ṣavmun,*[1067] cemīʿ-i ʿömri bir gün ʿadd idüp anda maʿāṣī vü menāhīden (8) perhīz ḳılurlar. Ammā mā-sivādan perhīz idenler ve aġyārdan ṣāʾim olanlar, (9) tā ẓuhūr-ı muḥabbet-i İlāhiyye'den vüsūl-ı sevā-yı aʿẓam-ı ẕāt-ı eḥādiyyete dek (10) ṣāʾim olurlar. Baʿdehu aġyār bunlara ʿayn-ı yār olur ve rū-yı dildār her (11) şeyʾde ẓuhūr ḳılur. ʿIyd-ı viṣāle irerler ve riyāż-ı vaḥdete girerler (12) ve riyāẕeti terk iderler. Pes ṣavmuñ bu fażāʾilini bildüñse saña lāzım (13) olan oldur ki ekṣer-i evḳātda ṣavma müdāvemet eyleye. *Efḍālu'ṣ-ṣavmi* (14) *ṣavmu Dāvūde ṣıyāmu yevmin ve ifṭāru yevmin*[1068] feḥvāsınca ya bu ṣavma mülāzemet (15) eyleye veyāḫud *kāne Resūlullāhi yeṣūmu'l-iṣneyneve'l-ḫamīs*[1069] feḥvāsınca (16) ve daḫı eyyām-ı beyże mülāzemet ü müvāẓabet eyleye tā kim ekl ü şürble (17) ṣıfat-ı behīmiye ve ḳasvet-i ḳalbe mübtelā olmaya ve esīr-i şehvet olup (18) kendüñi ***yeʾkulūne kemā teʾkulu'l-enʿāmu ve'n-nāru meṣvā lehum***[1070] āyetinüñ mazharı (19) olan ḳavmden ḳılmaya ve meger İblīs'den emīn eyleye. Şöyle ki bir kimse (20) ṣāʾim olmaḳ ṭaleb eylese veyāḫud perhīz ḳılmaḳ niyyet eylese Şeyṭān (21) ṣūret-i ḥaḳḳdan gelüp aña dir ki, bedenüñi riyāżete bıraḳma ve ekl ü şürbden (22) muʿtād oldıġını ḳaṭʿ itme. Resūl-i Ekrem ***aʿṭi kulle bedenin mā-teʿevvedehu***[1071] buyurmadı mı? (23) Pes sen bedenüñe muʿtād olanı iʿṭā itmezseñ mizāca żaʿaf (24) u fütūr gelür. Baʿdehu nice devā vü ʿilāca muḥtāc olur. Bā-ḫuṣūṣ ki (25) ol Ḥażret ***nefsuke maṭiyyetuke fe'rfiḳ bihā***[1072] buyurdı ve merkeb-i nefse ekl **[205b]** (1) ü şürble rıfḳat ḳılmaġa emr ḳıldı. Eger aña rıfḳat ḳılmazsañ yolda ḳalursıñ (2) ve ʿibādet ü ṭāʿatden bī-behre olursın, diyü baʿżı vesvese ile (3) ekl ü şürbe

[1066] "Hasların orucu bu değildir, belki her hevesten kesilmektir."
[1067] "Ömrün bütünü bir gündür ve havas, o günde oruçludur."
[1068] "En faziletli oruç Davut'un tuttuğu oruçtur; o bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı."
[1069] "Peygamber Edendimizin haftada iki gün (pazartesi, Perşembe) oruç tuttuğu gibi"
[1070] ...hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir." (Muhammed, 47/12)
[1071] "Her bedene alıştığı ve ihtiyaç duyduğu şeyi ver."
[1072] "Nefsin senin bineğindir, ona rıfk ile muamele eyle." (Alûsî, Rûhu'l-Meânî, V/180)

iġvā eyler ve nice leẕẕāt-ı rūḥāniyye ve eẕvāḳ-ı Rabbāniyye'den anları (4) maḥrūm ḳılur. *Eᶜuẕu billāhi min-şerri'ş-Şeyṭān*[1073] *ve emma'l-ḥaccu ᶜalā-nevᶜayn ḥaccu'ş-şerīᶜati* (5) *ve ḥaccu'ṭ-ṭarīḳati fe-ḥaccu'ş-şerīᶜati en yeḥucce beytallāhi Teᶜālā bi-şerāᵓitihi* (6) *ve erkānihi ḥattā yuḥassile s̲evābe'l-ḥacci fe-iẕā neḳuṣa şeyᵓun min-şerāᵓitihi neḳuṣa s̲evābu'l-ḥacci* (7) *li-ḳavlihi Teᶜālā* ***ve etimmu'l-ḥacce ve'l-ᶜumrete lillāhi*** *femin şerāᵓiṭi ḥaccu'ş-şerīᶜati el-iḥrāmu* (8) *s̲umme duḫūlu Mekkete s̲umme ṭavāfu'l-ḳudūmi s̲umme'l-vuḳūfu bi-ᶜArafate s̲umme'l-vuḳūfu bi-Muzdelifeh* (9) *s̲umme ẕebḥu'l-użḥiyeti fi'l-Minā s̲umme ḥalḳu'r-reᵓsi s̲umme duḫulu'l-ḥarami s̲umme ṭavāfu'l-Kaᶜbeti* (10) *sebᶜate eşvāṭin s̲umme şurbu māᵓi zemzeme s̲umme en yuṣallī rekᶜatey tevāfin fī-maḳāmi* (11) *İbrāhīm s̲umme teḥallule mā-ḥarremallāhu Teᶜālā mine'ş-şaydi ve naḥvihi fe-cezāᵓu hāẕe'l-ḥacci'l-ᶜitḳu* (12) *mine'n-nār ve illā men ᶜaniye ḳahrullāhi Teᶜālā* ***ve men deḫalehu kāne āminen*** *s̲umme ṭavāfu'ṣ-ṣadri* (13) *s̲umme'r-rucūᶜu ilā-vaṭanihi ve emmā ḥaccu'ṭ-ṭarīḳati fe-zāduhu ve rāḥiletuhu evvelu'l-meyl* (14) *ila'ṣ-ṣāḥibi'l-telḳīni ve aḫẕuhu mine'l-telḳīni s̲umme mulāzemetu'ẕ-ẕikri bi'l-lisāni* (15) *ve mulāḥaṭetu maᶜnāhu ḥattā yuḥaṣṣile ḥayāte'l-ḳalbi s̲umme yeşteġilu bi-ẕikri'l-bāṭini* (16) *ḥattā yuṣaffīhi bi-mulāzemeti esmāᵓi'ṣ-ṣifāti fe-yuẕhiru kaᶜbetu's-sirri bi-envāri ṣifāti'l-kemāli* (17) *keemrihillāhi Teᶜālā İbrāhīme ve İsmāᶜile bi-taṭhiri'l-Kaᶜbe evvelen fe-ḳāle* (18) ***ve aḥidnā ilā-İbrāhīme ve İsmāᶜīle en ṭahhirā beytī li'ṭ-ṭāᵓifīne*** *fe-Kaᶜbetu'ẓ-ẓāhiri* (19) *taṭhīruhā li-ecli'ṭ-ṭāᵓifīne mine'l-maḫlūḳi ve Kaᶜbetu'l-bāṭini taṭhīruhā* (20) *et-teṭhīru mimma sivāhu s̲umme ihrāmu'r-rūhi'l-ḳudsī s̲umme daḫale Kaᶜbeti'l-ḳalbi* (21) *s̲umme ṭāfe ṭavāfe'l-ḳudūmi ve bi-mulāzemeti ismi'ş-ş̲ānī s̲umme daḫale ilā-ᶜarafāti'l-ḳalbi* (22) *ve hiye mevżiᶜu'l-munācāti fe-veḳafe bihā bi-mulāzemeti ismi'ş-ş̲āliş̲i ve'r-rābiᶜi* (23) *s̲umme ẕehebe ilā-muzdelifete'l-fevāᵓidi ve cemeᶜa beyne ismi'l-ḫāmisi ve'ṣ-sādisi* (24) *s̲umme ẕehebe ilā-Mināᵓe's-sirri ve huve mā-beyne'l-ḥarameyni fe-vaḳafe beynehumā s̲umme ẕehebe* (25) *nefsuhu'l-mutmeᵓinneh bi-lāzimeti ismi's-sābiᶜi li-ennehu ismu'l-fenāᵓu'ş-ş̲ānī ve rāfiᶜu ḥicābi'l-* **[206a]** (1) *kufri kemā ḳāle* ***el-kufru ve'l-īmānu munḳāsāni mā-verāᵓe'l-ᶜarşi ve humā ḥicābāni beynel-ᶜabdi*** (2) ***ve beynallāhi Teᶜālā eḥaduhumā el-esvedu'l-celāliyyetu ve'ş-ş̲ānī el-ebyeżu eyi'l-kemāliyyetu*** (3) *s̲umme ḥaleḳa raᵓse'r-rūḥi'l-ḳudsi min-ṣifāti'l-beşeriyyeti bi-mulāzemeti'l-ismi'ş-ş̲āmini* (4) *s̲umme daḫale Ḥareme's-sirri bi-mulazemeti ismi't-tāsiᶜi s̲umme vaṣale ilā-ruᵓyeti'l-ᶜĀkifīne* (5) *fe-*

[1073] "Şeytan'ın şerrinden Allah'a sığınırım."

yaᶜtekifu fī-bisāṭi'l-ḳurbeti ve'l-unsi bi-mulāzemeti'l-ᶜāşiri ş̲umme (6) *raᵓa cemāle'ş-Ṣamediyyeti bilā-keyfin ve lā-teşbīhin ş̲umme ṭāfe sebᶜate eşvāṭin bi-mulāzemeti'l-ismi'l-ḥādī* (7) *ᶜaşer ve meᶜahu sittetu esmāᵓin mine'l-furuᶜāti ş̲umme yeşrebu min-yedi'l-ḳudreti* (8) *kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve seḳāhum rabbuhum şarāben ṭahūrā*** *bi-ḳadeḥi'l-ismi'ş̲-ş̲ānī ᶜaşer ş̲umme* (9) *yerfeᶜu veche'l-bāḳi'l-muḳaddesi feyenẕuru bi-nūrihi ilā-vechillāhi ve hāẕā maᶜnā ḳavluhu mālā* (10) *ᶜaynu raᵓet ey cemālullāhi ve lā-uẕunun semiᶜat yaᶜnī kelāmullāhi bilā-vāsıṭati'l-ḥurūfi* (11) *ve'ş-ṣavti ve lā-naẕara ᶜalā-ḳalbi beşer yaᶜnī ẕevḳu'r-ruᵓyeti ve'l-ḫiṭābi ş̲umme ḥallele* (12) *mā-ḥarremallāhu yetebeddelu's-seyyiᵓāti ila'l-ḥasenāti bi-tekrāri esmāᵓi't-tevḥīdi kemā ḳāle* (13) ***ve men tābe ve āmene ve ᶜamile [ᶜamelen] ṣāliḥen fe-ᵓulāᵓike yubeddilullāhu seyyiᵓātihim ḥasenāt***[1074] (14) *ş̲umme el-ᶜışḳu mine't-taşarrufāti el-nefsāniyyeti ş̲umme'l-emnu mine'l-ḥuzni ve'l-ḫavfi* (15) *kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***elā inne evliyāᵓallāhi lā-ḫavfun ᶜaleyhim ve lāhum yaḥzenūn***[1075](16) *bi-faẓlihi ve keremihi ş̲umme ṭavāfu'ş-ṣaydi bitekrāri'l-esmāᵓi kullihā ş̲umme'r-rucūᶜi ilā-vaṭanihi'l-aşlī (17) fī-ᶜālemi'l-ḳudsī fī-aḥseni taḳvīmin bi-mulāzemeti ismi'ş̲-ş̲ānī ᶜaşer ve huve (18) muteᶜalliḳun bi-ᶜālemi'l-yaḳīni ve hāẕihi't-teᵓvīlāt el-lisānu ve'l-ᶜaḳlu ve emmā verāᵓe ẕālike (19) felā-yumkinu el-iḫbāru ᶜanhu li-ennehu lā-yudrikhu el-ifhāmu ve le'l-eẕhānu ve lā-yeseᶜuhu (20) ille'l-ḫavāṣṣu kemā ḳāle's-selāmu* ***enne mine'l-ᶜilmi ke-heyᵓeti'l-meknūni lā-yeᶜlemuhā ille'l-ᶜulemāᵓu*** *(21)* ***billāhi*** *fe-iẕā naṭaḳu biha enkerehu ehlu'l-ᶜizzeti fe'l-ᶜārifu yeḳūlu mā fevḳahu fe-in ᶜalime'l-ᶜārifu (22) sirrallāhi ve lā-yeᶜlamu ġayrallāhi lā-ilāhe illā huve'l-esmāᵓu'l-ḥusnā ve ḳalellāhu (23) Teᶜālā* ***ve lā-yuḥīṭūne bi-şeyᵓin min-ᶜilmihi illā bi-māşāᵓe***[1076]

[1074] "... Tevbe edip salih ameller işleyenler başka. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir..." (Furkân, 25/70)

[1075] "Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur." (Yûnus, 10/62)

[1076] Şerîat haccı ve tarîkat haccı olmak üzere hac iki kısımdır. **Şerîat haccı** Beytullâh'ı erkânına ve şartlarına göre haccetmektir. Şartları tam olarak yerine getirilirse sevâbı tam olur ama şarları eksik yerine getirilirse sevâbı eksik olur. Allah Teâlâ'nın sözünde şöyle buyurulmuştur: ***Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın...***(Bakara, 2/196). Şerîat haccının şarları şunlardır: İhram, Mekke'ye giriş tavâfı, Arafat'ta duruş, Muzdelife'de duruş, Minâ'da kurban kesmek, başı tıraş etmek, Harem'e gelmek, Ka'be'yi yedi kez tavaf etmek, zemzem suyu içmek, İbrâhîm makamında iki rek'at namaz kılmak. Sonra Allah Teâlâ'nın hac esnasında haram kıldığı şeyler, avlanmak gibi, helâl olur. Bu haccın karşılığı Allah'ın kahrından ve ateşten kurtulmaktır. ***Oraya giren emniyette olur…*** (Âl-i İmrân, 3/97). Sonra son bir tavaf yapar sonra vatanına döner. **Tarîkat haccı**nın yol hazırlığına ve bazı şeylere ihtiyacı vardır. İlki sâhib-i telkîne meyil ve telkînden bir şeyler almaktır. Sonra manasını düşünerek dille zikir gereklidir. Tâ ki kalp diriliği meydana gelsin. Sonra bâtınî zikir ile meşgul olunur ki iç âlem sâfiyet bulsun. Sonra Kemâl sıfatının nûrları ile sır Ka'be'si zâhir olsun diye sıfat-ı esmâya devam etmek gerekir. Allah Teâlâ'nın İbrâhîm ve İsmâ'il'e Ka'be 'yi temizlemek için verdiği şu emir gibi: ***Ve Biz İbrahim ve İsmail'e, tavaf edenler için, beytimizi temiz tutmalarını vahyettik…*** (Bakara, 2/125). Zâhirî

Ammā beyt-i ḥaḳīḳī ki müʾminüñ (24) ḳalbidür, bunı daḫı tatyīb itmek lāzımdur. *Kemā ḳāle ʿaleyhi's-selām* ***ḳalbu'l-muʾmini*** (25) ***beytullāhi ve ḳalbu'l-muʾmini ʿarşullāhi***[1077] *kemā ḳālellāhu Teʿālā fī-ḥadīṯi'l-* **[206b]** (1) *ḳudsī* ***mā-vesiʿanī arżī ve lā-semāʾī velākin vesiʿanī ḳalb-i ʿabdi'l-muʾmin*** (2) ***et-taḳī en-naḳī el-variʿ***[1078] Ḥażret-i Şeyḫ Fütūḥāt-ı Mekkiyye'de buyururlar ki; Cenāb-ı Perverdigār'ıñ, (3) ḳalb-i müʾmini ḫāne-i esrār ve peymāne-i esfār ḳılup aña ol bi-hetālıgı (4) iḥsān buyurdı ki āsmān-ı bī-ḳarār ve zemīn-i pāydāra virmedi. Bundan ʿale'l-ḳaṭʿ (5) maʿlūm olur ki, taḳī vü naḳī olan müʾminüñ ḳalbi zemīn ü āsmāndan (6) ve Kaʿbe-i ʿālī-şāndan eşrefdür. Zīrā *Kaʿbe bunyād-ı Ḫalīl-i Āzer ve dīl naẓargāh-ı Celīl-i Ekberest.*[1079]

Ka'be'nin ziyâre gelecek kullar için temizlenmesi gerekir. Bâtınî Ka'be'nin de O'nun için temizlenmesi gerekir. Sonra kudsî rûhla ihram gerekir. Sonra kalp Ka'be'sine girilir ve ikinci isimle giriş tavafı yapılır. Sonra kalp Arafat'ına girilir. Burası münâcât yeridir ve üçüncü isim ve dördüncü isimle duruş yapılır. Sonra beşinci isim ve altıncı isim birleştirilerek kalp Müzdelife'sine gidilir. Sonra Harameyn'in arasında bulunan sırr Minâ'sına gidilir ve aralarında durulur. Sonra nefs-i mutmainne yedinci isim okunarak kurban edilir. Çünkü bu isim yokluk kapısını açıp küfür perdelerini kaldırır. Nitekim şöyle denmiştir: İmân ve küfür arşın ötesinde bir makama sahiptirler ve bunlar kul ile Allah arasında bir perde sayılırlar. Biri celâliyyet siyâhıdır ve diğeri kemâliyyet beyazıdır. Sonra, sekizinci isme bağlılıkla, kudsî rûhun başı beşerî sıfatlardan tıraş edilir. Sonra sır Harem'ine girilir ve dokuzuncu isim okunur. Sonra Âkifîn ru'yetine ulaşılır. Onuncu isimle orada yakınlık ve ünsiyet itikafına girilir. Sonra Cemâl-i Samediyyet şekilsiz ve benzersiz görülür. Sonra tavaf başlar, yedi kez yapılır. On birinci isme, altı teferruat isimle beraber, burada devam edilir. Sonra kudret elinden şarap içilir. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***... ve Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir*** (İnsan, 76/21). On ikinci ismin kadehiyle. Sonra bâkî yüzden perdeler kalkar. O'nun nûru ile O'na bakılır. Bu manadaki sözü: ***O Âlemi ne bir göz gürmüş, ne bir kulak işitmiş ne de bir insan kalbi hatırlamıştır.*** Yani Allah kelâmı ses ya da harf aracılığıyla olmaz. İnsan kalbinin inceliğine eremediği zevk, görme ve hitap zevkidir. Sonra tevhid esmâsının zikriyle haramlar helal olur; seyyiat hasenâta döner. Nitekim şöyle buyurulmuştur: ***... Tevbe edip salih ameller işleyenler başka. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir...*** (Furkân, 25/70). Sonra nefsânî tasarruflardan kurtulur, üzüntü korkudan emîn olunur. Allah Teâlâ'nın fazlıyla ve keremiyle şöyle buyurduğu gibi: ***Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur*** (Yûnus, 10/62). Sonra son tavaf başlar bütün ilâhî isimlerin tekrarıyla tamamlanır. Sonra âlem-i kudsîdeki, ahsen-i takvîmdeki asıl vatana dönülür. Bu âlem-i yakîn ile ilgili on ikinci ismin tekrarı ile olur. Bu te'viller akıl ve lisânın döndüğü kadarıyladır. Bunun ötesinden haber vermek imkansızdır. Çünkü fehm ve zihin onu idrak edemez, havass dışında. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Öyle ilimler vardır ki onlar gizli hazine gibidirler; İlâhi ilimlere vâkıf olanlardan gayrısı bilemez.*** Onlarla ilgili konuşulduğu zaman izzet sahibi olanlar onu inkar etmez ve ârif ona uygun konuşur. Ârifin bilgisi Allah sırlarıdır ve Allah'tan gayrısı bilmez. Allah'tan başka ilâh yoktur ve bütün güzel isimler O'nundur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***...Onlar, O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar...*** (Bakara, 2/255)."

[1077] "Mü'min'in kalbi Allah'ın evidir. Mü'min'in kalbi Allah'ın arşıdır."

[1078] "Göklere ve yere sığmam ancak mü'min kulumun kalbine sığarım." (Deylemî, Firdevs, III/174)

[1079] "Ka'be Azer oğlu İbrahim peygamberin inşa ettiği taş bir yapıdır. Gönül ise Allah'ın nazargâhıdır." Bu ifade, yazarın Tuhfetü'l-Âşıkîn adlı eserinde bir beyit olarak şu şekilde geçmektedir: *Kaʿbe bünyād-ı Ḫalīl-i Āzerest / Dīl naẓargāh-ı Celīl-i Ekberest.* Bkz. Bayraktar, **Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn** …, s. 228.

Bir gün Ḥażret-i Bāyezīd bir şehre geldi ve anda (8) bir pīr-i rūşen-dil buldı ve anda fer u şevket-i ricāl gördi. Pes anuñ (9) ḥużūrına oturup ḥāl u ḫāṭırın şordı. Ol ᶜazīz buyurdı ki; (10) ey Bāyezīd, senüñ ᶜazmüñ ne maḥalledür? Didi, Kaᶜbe'ye giderüm ve ḥacc-ı beyt iderüm. (11) Pes ol pīr buyurdı ki; ey Bāyezīd, ᶜindüñde ne miḳdār aḳçe vardur? Didi, (12) iki yüz miḳdārı. Ey Bāyezīd ol aḳçeleri baña iᶜṭā ve benüm etrāfımı yedi kere (13) tavāf eyle. Nitekim buyururlar:

[Ebyāt]

Guft ṭevfī kun begirdem heft bār
V'in nikūter ez-ṭevāf-i hec şumār[1080]

V'an diremhā pīş-i men nih ey cevād
Dan ki hec kerdī vu ḥāṣıl şud murād[1081]

ᶜUmre kerdī ᶜumr-i bāḳī yāftī
Ṣāf geştī ber-Safā biştāftī[1082]

(16) Ve nice müddeᶜī ve müzevvir vardur ki, bu güne kelimāt ve ıṣṭılāḥātı (17) ögrenür ve bunuñ ile ber-ā-ber kendünüñ ḳalbini daḫı büt-ḫāne iken naẓargāh-ı Ḫudā (18) ṣanur ve maḥzen-i esrārı tevehhüm ḳılur ve kendüye ṣāḥib-i dil-i iᶜtiḳād eyleyüp (19) irşād-ı nāsa mübāderet eyler. Ḫalḳı kelimāt-ı evliyā ile ṣayd eyleyen müteşeyyiḫ (20) çoḳdur ve kendüyi, ṣāḥib-i dilüm, ᶜārif-i kāmilüm, diyü daᶜvā ḳılan müddeᶜī ve müzevvire nihāyet yoḳdur. (21)

(125) Meṣnevī
Īn zekāt u hedye vu terk-i ḥased
Hem guvāhī dādenest ez-sırr-ı ḫʷed

(23) Bu zekāt diyü hediyye ve terk-i ḥased kendi sırrından şehādet viricilerdür. Yaᶜnī mütedeyyin olmasına delālet ider. (24)

[1080] "Pir, etrafımda yedi kere tavaf et; bu tavafı hac tavafından daha makbul bil, dedi"
[1081] "O dirhemleri de, ey cömert kişi, önüme koy. Bil ki hac ettin, muradın hasıl oldu."
[1082] "Umre yapmış, ebedi ömre ulaşmışsın. Safâ'da koşarak saflık bulmuş."

(126) Meṯnevī

Ḫᵛān u mihmānī pey-i iẓhār-ı rāst

K'ey mihān mā bā-şumā geştīm rāst

[207a] (1) Müsāfire iṭᶜām-ı ṭaᶜām itdürmek iẓhār-ı istiḳāmetdür, dimek olur ki (2) ol müsāfir bizüm ile ber-ā-ber yaᶜnī biz sizüñle ber-ā-ber olduḳ; (3) ḫāne senüñdür, teklīf ü minnet yoḳdur, ne isterseñ ḥāżırdur. (4)

(127) Meṯnevī

Hedyehā vu armaġān u pīş-keş

Şud guvāh-i ān ki hestem bā-tū ḫᵛeş

(6) Hediyye ve armaġan ve baḫşīş şehādet iderler ki; senüñ ile (7) ḫoş oldum, aramızda ᶜadāvet yoḳdur, muḥabbet vardur. (8)

(128) Meṯnevī

Her kesī kūşed be-mālī bā-fusūn

Çist dārem gevherī der-enderūn

(10) Herbir kimse ki mālıyla efsūn oldı ve saᶜy ider, derūnında bir gevher ṭutarım, dir. (11)

(129)Meṯnevī

Gevher dārem zi-taḳvā bā-seḫā

Īn zekāt u rūze ber-her dū guv[ā]

(13) Yaᶜnī zühd ü taḳvādan bir gevher ṭutarım. İşte bu ṣavm u ṣalāt, ḳalbinde olan cevher-i sīnesine delālet ider. (14)

(130) Meṯnevī

Rūze gūyed kerd taḳvā ez-ḥelāl

Der-ḥarāmeş dān ki ne-b'ved ittiṣāl

(16) Yaᶜnī lisān-ı ḥāliyle ṣavm dir ki; benüm ṣāḥibüm ḥelālden eṭḳā eyler, bil ki ḥarāmdan aṣlā ittiṣāli olmadı. (17)

(131) Meṯnevī
V'ān zekāteş guft ez-ḥāl-i ḫᵛīş
Mī-dihed pes çun bi-duzded z'ehl-i kīş

(19) Ol zekāt dir ki; sāḥibim kendi mālından zekātın virdi, (20) pes niçün sirḳat itsiñ ehl-i ṣanᶜat ve ḳavmuñ mālundan? (21)

(132) Meṯnevī
Ger be-ṭerrārī kuned pes dū guvāh
Cerh şud der-maḥkeme-y ᶜadl-i İlāh

(23) Eger ol kimsenüñ dünyāda itdigi ᶜameli ḥīle vü ḫudᶜa ve riyā ise ol (24) iki şāhidler şāhid-i zor olup rūz-ı cezāda maḥkeme-i ᶜadl-i İlāhiyye'de cerḥ (25) olurlar ve itdigi nifāḳ u fesād ol günde ẓuhūra gelüp maḥkeme-i **[207b]** (1) ᶜadāletde ṭaşra atarlar. *Ḥafiẓanallāhu Teᶜālā min-hāẕihi'l-ᶜamel*[1083] (2)

(133) Meṯnevī
Ez-ḳażā rencūr [u] nāḳış şud Hilāl
Muṣṭafā-rā vaḥy şud ġammāz-i ḥāl

(4) Yaᶜnī ḳażā-rā nā-mizāc u żaᶜīf oldı. Ḥażret-i Hilāl anuñ ḥālini ġamz itmek (5) Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem'e vaḥy geldi. Şöyle ki Ḥażret-i Ḥilāl aṣḥābdan idi ammā (6) bir ᶜArab beginüñ emīr-i ḫūrı idi. Aḫūrda ḫasta olup kimse ḥālinden (7) bilmez idi. Efendisi daḫı sāyis ḫasta olmuş diyü iltifāt itmezler idi. (8) Velākin ᶜindillāh ve ᶜinde Resūlullāh maḳbūl oldıġından Cenāb-ı Resūl-i (9) Ekrem'e vaḥy nāzil olup ol Hilāl'üñ ḥāl ü ḫāṭırına istifsāra meᵓmūr (10) oldı. Bunlar fuḳarā-yı ümmetdendür ki ḥaḳlarında āyet-i kerīme nāzil olmışdur. Ṣüheyb, (11) Bilāl ve Hilāl her vaḳt ḥużūr-ı saᶜādetde

[1083] "Allah Teâlâ bunun gibi amellerden korusun."

bulunduḳlarından ṣanādīd-i Kureyş, (12) kefere-i bed-maᶜāş şöyle ᶜarż itdiler ki; yā Muḥammed, bizler senüñ meclis-i şerīfüñüze (13) gelmeyi ārzū iderüz ammā ḥużūruñuza bir ṭāḳım elbiseleri köhne ve kendileri aç, bī-ᶜilāc, (14) vücūdları ḳoḳar, rāyiḥa-yı kerīheden yanlarına varılmaz. Bu cihetle bizlere (15) ᶜār-ı lā-ḥaḳ olmaġla anlaruñ ḥużūrda bulunmasıyla bizlerüñ ḥużūra gelmemüze mānic (16) olur, diyü ifāde-i merām itdilerse; Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem īmānlarına ṭamaᶜan emr buyurdılar (17) ki, sizler geldüñüz vaḳt fuḳarā-yı ümmetlerüm bulunmasun, buyurdılar ise bu āyet-i (18) celīle ki ***ve lā-taṭrudi'lleẕīne yedᶜūne rabbehum bi'l-ġadāti ve'l-ᶜaşiyyi*** (19) ***yurīdūne vechehu***[1084] nāzil olduḳdan ṣoñra ṭard olunmaḳdan nehy olundılar. (20)

(134) Meṯnevī
Būd zi-rencūrīş ḫᵛāceş bī-ḫaber
Kī ber-i ū bud kesād u bī-ḫaṭer

(22) Ol Hilāl ḫastelikden bir ḥāle vāṣıl oldı ki efendisi anuñ ḥālinden (23) bī-ḫaber ve anuñ ᶜindinde kesād u bī-şeref idi. Velākin ***evliyāᵓi taḥte ḳıbābı lā-yaᶜrifuhum***[1085] sırrına maẓhar idi. (24)

(135) Meṯnevī
Ḫufte neh rūz ender-āḫur muḥsinī
Hīç kes ez-ḥāl-i u āgāh nī

[208a] (1) Ṭoḳuz gün ol ẕāt-ı şerīf āḫurda ḫasta ve gizlü ḳaldı, hīç bir kimse anuñ (2) ḥālinden āgāh u ḫaberdār olmadı velākin ***yebne Ādem mariḍtu felem teᶜudnī***[1086] sırrına maẓhar olmuş idi. (3)

(136) Meṯnevī
Ān ki kes būd u şehenşāh-i kesān
ᶜAḳl-i ṣad çun ḳulzumeş her cā resān

[1084] "Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenleri yanından kovma..." (En'âm, 6/52)
[1085] "Kubbelerim altında öyle dostlarım vardır ki bilinmezler."
[1086] "Ey Âdemoğlu, hastalandım da beni ziyaret etmedin." (Müslim, Sahîh, IV/1990)

(5) Ol ki herkesüñ şehenşāhı idi. Yüz ᶜaḳl gibi anuñ ḳulzümi her ṭarafa irişici idi. (6)

(137) Meṉevī
Vaḥyeş āmed raḥm-i Ḥaḳ ġamḫʷār şud
Kī felān muştāḳ-i tū bī-mār şud

(8) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'un vaḥyi Ḥażret-i Resūl'e geldi. Ol ġam ṭutıcı Hilāl'e (9) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ raḥmı geldi. Ey Resūl-i Müctebām, falān ḳulum yaᶜnī Hilāl, saña (10) iştiyāḳından ḫasta oldı; tīzce vāṣıl olup derdine melhem ol. (11)

(138) Meṉevī
Muṣṭafā behr-i Hilāl-i bā-şeref
Reft ez-behr-i ᶜiyādet ān ṭeref

(13) Ḥażret-i Resūl-i Ekrem, Hilāl içün saᶜādetle teşrīf buyurdı. ᶜIyādet içün cānib-i Hilāl'e ᶜazīmet buyurdı. (14)

(139) Meṉevī
Der-pey-i ḫurşīd-i vaḥy an meh devān
V'an ṣaḥābe der-peyeş çun aḫterān

(16) Güneş arḳasında ol māh olan, vaḥy[ı] seyr ḳıldı. Ṣaḥābe-i kirām daḫı (17) aḫterān gibi rikāb-ı risāletde yürüdiler. Yaᶜnī aṣḥāb daḫı ol māh-ı maᶜnevīnüñ (18) ardınca kevākib-i seyyāre gibi maᶜiyyet-i nübüvvet-maᵓābda seyr-i ḥareket ḳıldılar. (19)

(140) Meṉevī
Māh mī-güyed ki aṣḥābī nucūm
Li's-surā ḳidve ve li'ṭ-ṭāġī rucūm

(21) Yaᶜnī māh-ı maᶜnevī buyururlar idi ki; aṣḥābum nücūm gibidür, gice içinde muḳtedā (22) bihdür, ṭāġīler içün de rücūmdur. Yaᶜnī anlar ḍalāletde ve ḫusrānda

ḳalmışlardur. (23) Bu beyt ***aṣḥābī ke'n-nucūmi bi-eyyihim iḳtedeytum ihtedeytum***[1087] ḥadīṯ-i şerīfine işāretdür. (24) Sebeb şöyledür ki, *reculun ḥalefe inne'l-ebṭāᵓi zevcetuhu ḥattā ḥīn.* Bir recül yemīn (25) eyledi ki zevcesine vaṭy eylemeye. Bir zamān bu ḥalfden ṣoñra kendüsine nedāmet **[208b]** (1) gelüp ve derdine bir çāre bulmaḳ içün Ḥażret-i Sıddīḳ'a gelüp merāmını ᶜarż (2) eyledikde, *ḳāle efḍalu'l-ummeti ᶜale't-taḥḳīḳ seyyidunā Ebā Bekri's-Sıddīḳ raḍıyallāhu* (3) *ᶜanhu veliyyu't-tevfīḳ utruk ilā-yevmi'l-ḳıyāmeh*[1088] āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar. (4) Ṣoñra Ḥażret-i ᶜÖmerü'l-Fāruḳ ḥażretlerine ᶜarż-ı ḥāl eylediyse *fe-ḳāle Ḥażret-i* (5) *ᶜUmer mā ṭalaᶜti'ş-şemsu ve'l-ḳamer utruk ilā-sebᶜīne*[1089] āyet-i kerīmesiyle (6) cevāb buyurdılar. Andan ṣoñra Ḥażret-i ᶜOs̱mān ḥażretlerine vardıḳlarında (7) *fe-ḳāle Ḥażret-i ᶜUs̱mān bin ᶜAffān cāmiᶜu'l-Ḳurᶜān ᶜaleyhi raḥmetu'l-ġufrān* (8) ***tuᵓtī ukulehā kulle ḥīnin***[1090] āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar. Ḥażret-i ᶜAlī'ye (9) ifāde-i ḥāl eyledikde *fe-ḳāle esedullāhi'l-ġālibi ᶜAlī bin Ebī Ṭālibi iẕheb* (10) *hāẕihi'l-leylete bi-delīlin* ***fe-subḥānallāhi ḥīne tumsūne***[1091] āyet-i kerīmesiyle cevāb buyurdılar. (11) Bu ḳażiyye-i marżiyye semᶜ-i Nebevī oldıysa ***aṣḥābī ke'n-nucūmi bi-eyyihim iḳtedeytum ihtedeytum*** buyurdılar. (12)

(141) Meş̱nevī
Gufteş ez-behr-i ᶜitāb an muḥterem
Men berā-yı dīden-i tū n'āmedem

(14) Vaḳtā ki mīr-i ᶜArab'a mübeşşir gelüp, Resūlullāh ḫāneñi nūr ile münevver idicek, (15) diyü tebşīr itdiyse ol mübeşşir iltifāta nāᵓil ve sīm ü zere vāṣıl (16) olduḳdan ṣoñra bu vādīde terennüm idüp,

---

1087 "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtulursunuz."
1088 "Hakikatte ümmetin en faziletlisi, Efendimiz Ebû Bekr-i Sıddık, Allah O'ndan razı olsun, yardım sahibi şöyle buyurmuştur: *Kıyamet gününe kadar terk et.*"
1089 "Hazret-i Ömer ma tal'ati'ş-şemsu ve'l-kamer şöyle buyurdular: *Yetmiş gün terk et.*"
1090 "Kur'an'ı bir araya getiren Hazret-i Osman, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, şöyle buyurdu: *O, her zaman meyvesini verir.* (İbrahim, 25)"
1091 "Esedullahi'l-Galib Ali Bin Ebû Talib şöyle buyurmuştur: ***Öyleyse akşam vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih*** **edin** (Rûm, 30/17) *ayetinin deliliyle bu gece git.*"

Beyt

Merḥabā ey peyk-i müştāḳan bidih peyġām-ı dūst

Tā guyem cān ez-ser-i raġbet fedā-yı nām-ı dūst[1092]

Vālih u şeydāst dāʾim hemçu bulbul der-ḳafes

Ṭūṭī-tabʿem zi-ʿışk-i şekker u bādām-ı dūst[1093]

Egerçi dūst be-çīzī nemī ḫıred mā-rā

Be-ʿālemī ne-furūşem mūy ez-ser-i dūst[1094]

Naẓm (20)

Degişmem misk-i Çīne ʿanber-i mīzüñ

Bütün dünyāyı virseler virmem senüñ bir mū-yı nā-çīzüñ

Ol mīr-i ʿArab (22) ḫākpā-yı Resūl'e yüz sürdükden ṣoñra Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ʿitāb yüzünden (23) ol mīr-i ʿArab'a buyurdı ki; senüñ içün ben bu maḥalle gelmedim, beyhūde kendiñe zaḥmet virme. (24)

(142) Meṯnevī

Guft rūḥem ān-i tū ḫud rūḥ çist

Hīn b-ifermā k'in teceşşüm behr-i kist

[209a] (1) Ol mīr-i ʿArab ifāde eyledi ki; yā Resūlallāh, taḥḳīḳ kimüñ rūḥı içün teşrīf (2) buyurduñ, emr buyur ve kimüñ uġrına bu teklīf ü meşaḳḳatı iḫtiyār buyurduñ. (3)

(143) Meṯnevī

Tā şevem men ḫāk-i pā-yi ān kesī

Kī be-bāġ-i luṭf-i tusteş maġresī

[1092] "Hoş geldin ey iştiyak çekenlere haber getiren, sevgiliden bir haber ver de canımı seve seve onun adına feda edeyim."

[1093] "Dostun şekerinin, bademinin aşkıyla tabiatımın dudusu, kafese düşmüş bülbül gibi daima hayran, daima perişan bir halde." Tercüme için bkz. Hâfız, **Dîvân…,** s. 21.

[1094] "Her ne kadar sevgili bizim karşılığımızda hiçbir şey vermiyor, bizi almak için bir şey vermeye yanaşmıyorsa da ben onun saçının bir teline bütün âlemi satarım."

(5) Tā ki ben ol ẕātuñ ḫāk-i pāyı olayum ki luṭf bāġında anuñ ve senüñ (6) yaᶜnī ol bāġuñ turābı olup bir dikmesi olayum. Yā Resūlallāh, (7) luṭfen ve merḥameten kimüñ içün teşrīf buyurduñ? (8)

(144) Meṯnevī
Reft peyġamber be-raġbet behr-i ū
Ender-āḫur āmed ender-custucū

(10) Ḥażret-i Resūl, o Hilāl'e raġbet içün aḫūra geldi. Her ṭarafdan Ḥażret-i Hilāl'i tecessüs eyledi. (11)

(145) Meṯnevī
Būd āḫur muẓlem u zişt u pelīd
V'in heme ber-ḫāst çun ulfet resīd

(13) Ol āḫur muẓlim ve ḳarānuḳ idi. Derūnına duḫūl iden istikrāh ider idi. Bu ḳadar (14) fenālıḳ refᶜ oldı çünki Resūlullāh'uñ āḫura duḫūl ve Hilāl ile hem-ṣoḥbet olmalarına. (15)

(146) Meṯnevī
Būd peyġamber be-burd ān şīr-i ner
Hemçunān ki bū-yi Yūsuf-rā peder

(17) Ḥażret-i Faḫr-ı ᶜĀlem ol erkek arslandan rāyiḥa iştimām buyurdı, öylecesine (18) ki Ḥażret-i Yaᶜḳūb ᶜaleyhi's-selām Ḥażret-i Yūsuf'uñ rāyiḥa-yı (19) ṭayyibesini pirāhenden iştimām buyurdığı gibi. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***innī le-eccidu*** (20) ***nefesi'r-Raḥmani min-ḳibeli'l-Yemen***[1095] *ve ḳālellāhu Teᶜālā* ***innī le-ecidu rīḥa Yūsufe lev lā en tufennidūni***[1096] (21)

[1095] "Rahman'ın kokusunu Yemen'den alıyorum."
[1096] "...Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum." (Yûsuf, 12/94)

(147) Meṯnevī
Pes peyamber rūy ber-rūyeş nihād
Ber-ser u ber-çeşm u rūyeş būse dād

(23) Bundan ṣoñra Ḥażret-i Faḫr-ı ᶜĀlem nūr-ı münevverlerin Hilālüñ rūyı üzerine vażᶜ eyledi anuñ bāşı (24) ve gözi ve yüzi üzerine öpüşler virdi yaᶜnī yüzin ve gözin taḳbīl eyledi (25)

(148) Meṯnevī **[209b]** (1)
Guft yā rebbā çi pinhān gevherī
Ey ġarīb-i ᶜarş çūnī hūşterī

(2) Ḥażret-i Resūl buyurdı k; ey benüm Hilāl'üm, ne ᶜaceb gizlü gevhersiñ? Ey (3) ᶜarşa müteᶜallik olan ġarīb, ḥālüñ nicedür ve ḫoş ve rāḥat (4) üzere misin? Ḥālüñi ifāde eyle ey maḳbūl olan ümmetüm. (5)

(149) Meṯnevī
Guft çun bāşed ḫud ān şūrīdeḫʸāb
Kī der-āyed der-dehāneş āftāb

(7) Hilāl didi: Çün bir kimse perīşān-ḥāl ola ve ṣanavber şeklinde yār-ı ḥaḳīḳī (8) gele yaᶜnī āftāb-ı maᶜnevī anuñ rūyına ve lebine būse vire, elbette anuñ ḥāli ḫoşça olur. (9)

(150) Meṯnevī
Çun buved ān teşne-i k'u gil cered
Āb ber-ser binhedeş ḫūş mī-bered

(11) Çünki ṣusuz olan teşne nemnāk olan turābı yalar. Āb-ı zülāl bir kimsenüñ (12) başı üzere ḳona, murādı üzere nūş ider. Bize daḫı, bi-ḥamdillāh, āb-ı (13) ḥayāt-ı maᶜnevī gelüp beni teşne-i reyyān eyledüñ; maṭlūbum olan murād-ı ḥaḳīḳiyyeme (14) vāṣıl eyledüñ. Yā Resūlallāh, pīr iken nev-civān oldum; gedā iken bāy oldum, diyü iftiḫār eylediler. (15)

Der-beyān-ı Ḥāl-i Bilāl

(151) Meṉnevī
Ten fidā-yı ḫār mī-kerd ān Bilāl
Ḫᵛāceeş mī-zed berā-yı gūşmāl

(18) Ḫār olan teni ol Bilāl fedā eyledi; anuñ ḫᵛācesi döger idi, ḳabūl-i naṣīḥat (19) içün. Yaᶜnī Ḥażret-i Bilāl bir cühūduñ kölesi idi, īmān-ı ezeliyyesini iẓhār (20) idüp Cenāb-ı Ḥaḳ ve Resūle ᶜāşıḳ oldığı ol cühūd olan mevlāsı (21) idrāk eyledi. Her gün Ḥażret-i Bilāl'e ḍarb ider idi, sen niçün Ḥażret-i Muḥammed'e ᶜāşıḳ olup īmān eyledüñ, diyü. (22)

(152)Meṉnevī
Kī çerā tū yād-i Aḥmed mī-kunī
Bende-i bed munkir-i dīn-i menī

(24) Niçün sen her zamān Aḥmed, Aḥmed; Eḥad, Eḥad diyü yād idersiñ? Ey bed (25) olan bende, benüm dīnümi inkār idersiñ, diyü ol efendīsi olan Ümeyye bin **[210a]** (1) Ḫalef-nām Yahūdī külli yevm güneşe ḳarşu ḍarb idüp boynına ip (2) ṭaḳup şehrüñ çocuḳlarına baᶜde't-teslīm, anlar daḫı ol teni pāki ṭarīḳ-i (3) şehrde teşhīr iderler idi. Ol daḫı bu beyt ile gūyān olup terennüm ider (4) idi:

Beyt
Meyl virdüm bir Leylī-ṣıfatveşe
Beni mecnūn diyü eṭfāl-i şehrüñ ṭutdılar ṭaşa (5)

(153) Meṉnevī
Baᶜdeṉan ḫilvet bi-dīdeş pend dād
K'ez cuhūdān ḫufye mīdār iᶜtiḳād

(7) Ḥażret-i Ṣıddīḳ-i Ekber, külli yevm ol Bilāl'i bu ḥālde görür idi. Bir (8) gün ḫalvet-ḫāneye çeküp aña nuṣḥ u pend eyledi ki; cühūdlardan (9) iᶜtiḳāduñı gizle, yaᶜnī īmānı ketm eyle ey Bilāl, diyü her zamān nuṣḥ ider idi. (10)

(154)Meṯnevī

ᶜĀlimu's-sırr est pinhān dār kām

Guft kerdem tevbe pīşet ey humām

(12) Cenāb-ı Ḥaḳ ᶜālimü's-sırr ve'l-ḫafiyyātdur, murāduñı gizlü ṭūt. Ḥażret-i Bilāl didi: Tevbe eyledüm senüñ önüñde ey hümām, bir daḫı iẓhār itmeyüm. (13)

(155)Meṯnevī

ᶜIşḳ ḳahhārest u men maḳhūr-ı ᶜışḳ

Çun şeker şīrīn şudem ez-şūr-ı ᶜışḳ

(15) Yine gördi ol Ṣıddīḳ ki; tāziyāne taḫtında güneş muḳābelesinde ol Bilāl (16) Eḥad, Eḥad ve Aḥmed dir. Ṣıddīḳ-i Ekber buyurdı ki; yā Bilāl, ben saña tenbīh itdüm, (17) niçün işġā itmezsiñ? Bilāl didi ki; yā Sıddīḳ, bu ḫuṣūṣda beni maᶜẕūr (18) buyur. Bu ḥālet yed-i ᶜācizīde degüldür, zīrā ᶜışḳ ḳahhārdur ve ben ᶜışḳuñ (19) maḳhūrıyum. Çün şeker gibi şīrīn oldum ᶜışḳuñ şūrından. Yaᶜnī telḫ (20) iken şīrīn-zebān oldum, ebkem iken şīrīn-kelām oldum, lāl iken mütekellim-i (21) belīġ oldum, Bu ḫuṣūṣda beni maᶜẕūr buyur, diyü taẓallüm-i ḥāl eyledi. (22)

(156) Meṯnevī

Berg-i kāhem pīş-i tū ey tund bād

Men çi dānem kī kebī hᵛāhem futād

(24) Ṣaman çöpi gibiyüm senüñ önüñde, ey şeker gibi olan ᶜışḳ. Ben bilürüm ki ḳanḳı maḥalle isterseñ düşmesini, düşürürsüñ. (25)

(157)Meṯnevī **[210b]** (1)

Ger Hilālem ger Bilālem mī-revem

Muḳtedī-yi āftābet mī-şevem

(2) Eger cism-i Hilāl'üm ve eger ismüm Bilāl'üm, giderüm āftāb-ı ḥaḳīḳīye iḳtidā idici (3) olduġum ḥālde. Yā Ṣıddīḳ, bu ḫuṣūṣda ṣabra mecālüm yoḳ. El-amān, ᶜafv buyur. (4)

(158) Meşnevī
Ez-sūy-i Miᶜrāc āmed Muṣṭafā
Ber-Bilāleş ḥabbeẕā lī-ḥabbeẕā

(6) Miᶜrāc cānib[inden] Ḥażret-i Resūl-i Ekrem geldi Bilāl üzerine, *ḥabbeẕā ilā-ḥabbeẕā*yı (7) oḳudı. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām fī-ḥaḳḳihi ḥabbeẕā ilā-ḥabbeẕā ey tekūnu maḳbūlen* (8) *min-ummetī.*[1097] Vaḳtā ki Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem Leyle-i Miᶜrāca teşrīflerinde cennet ve mā-fihā (9) Resūl-i Ekreme istiḳbāl eylediler ise aṣlā ve ḳaṭᶜā birine manẓūr-ı (10) ᶜayn-ı ehliyyetleri meyl eylemedi. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***mā-zāġa'l-baṣaru ve mā-ṭaġā.***[1098] (11) ***mā-zāġa,*** ednā meyl ile meyl eylemedi; ***el-baṣaru,*** baṣar-ı Muḥammedī; ***ve mā-ṭaġā,*** (12) ḥaddini tecāvüz eylemedi. Zīrā murād-ı şerīfleri şāh-ı muṭlaḳ temāşāsı idi. (13) Ol demde ḫūrī vü ġılmān iltimās eylediler ki; yā Resūlallāh, nīm-iltifāt (14) ile bizlere iltifāt buyurmadıġuñuz ne ola, kibār-ı ümmetüñden birine bizleri (15) iḥsān eyle, diyü iltimās eylediler ise ol demde Ḥażret-i Bilāl (16) vaḳt-ı ṣubḥda mescid-i saᶜādete gider iken naᶜl-ı şerīfinüñ ṣadāsını gūş (17) itdikde buyurdılar, sizleri ümmetimden Bilāl'e iḥsān eyledüm. *Kemā verede fī-ḥadīẕi'ṣ-ṣaḥīḥ* (18) ***yā Bilāl ḥaddiṯnā bi-erciḥi ᶜamelin ᶜamilnāhu fi'l-İslāmi fe-innī semiᶜtu daḳḳa naᶜleyke*** (19) ***beyne yedeyye fi'l-cenneti.***[1099] Ehl-i cinān ifāde-i merām itdiler ki; yā Resūlallāh, (20) bizleri bir ġulām-ı esvede mi iḥsān buyurursınız? Ḥażret-i Resūl buyurdı ki; (21) muḥassenāt-ı hüsnden sizlerde ḫāl noḳṣāndur, yarın Ḥażret-i Bilāl'üñ (22) yüzünde olan esvedlik ḫāl olup sizlere taḳsīm olsa gerekdür. (23) ᶜAcāᵓibdendür ki Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem Leyle-i Miᶜrāc'dan ᶜavdetinde ol Bilāl-i (24) mükerrem ifāde-i mā-fi'ż-żamīr iderler ki; yā Resūlallāh, kim bildirdi ki bu Bilāl (25) nefsine tābiᶜ ve ṭabᶜına māᵓil olmuş ki ehl-i cinānı kimseye münāsib görmeyüp **[211a]**

[1097] "Nitekim Efendimiz Onun hakkında şöyle buyurdu: *(Yâ Bilal!) Ne iyi ki, senin gibi bir makbûl benim ümmetimden oldu."*
[1098] "Gözü, ne kaydı, ne haddini aştı." (Necm, 53/17)
[1099] Hadîs-i sahîhte şöyle geçmiştir: *Ey Bilal! Müslüman olduğundan bu yana işlediğin ve sen çok fayda beklediğin ameli bana söyler misin? Çünkü ben, bu gece, cenette ön tarafımda ayakkabılarının sesini işittim.*" (Buhârî, Sahîh, I/386; Müslim, Sahîh, IV/1910)

(1) bu bī-çāre Bilāl ümmetiñe tensīb buyurdılar, bu ᶜabd-i żaᶜīf-i ümmetüñ Cenāb-ı (2) Ḥaḳ ve Resūl'ünden mā-ᶜadāya aṣlā ve ḳaṭᶜā bir vechle meyl ü iltifātı yoḳdur. (3) Bu ḫuṣūṣda luṭf buyurup diger ümmetiñden birine iḥsān buyurun (4) yā Resūlallāh, diyü fevḳa'l-ᶜāde tażarruᶜ ve niyāz eylediler, raḍıyallāhu ᶜanh. (5)

(159) Meṯnevī
Çunki Ṣıddīḳ ez-Bilāl-i demdurust
Īn şunīd ez-tevbe-i ū dest şust

(7) Çünki Ḥażret-i Ṣıddīḳ, Bilāl'den niyyet-i ḫāliseyi müşāhede buyurdılar ise (8) istimāᶜ eyledi, tevbe-i ṣıdḳı ḳaṭᶜ eylediginden. Bu ḫuṣūṣda Ḥażret-i (9) Ṣıddīḳ, bu esrārı ketm eylemesinden ḳaṭᶜ-ı ümīd eyledi. *Ṯumme cāᵓe'ṣ-Ṣıddīḳu* (10) *bi-ḥużūr-i Resūlullāhi ḥakā ḥāle'l-Bilāli yaᶜnī ḳāle'ṣ-Ṣıddīḳu kāne Bilālun* (11) *fī-ḥabsi'l-cuhūdi li-eyyi şeyᵓin turīdu ḳāle mā-ẕenbuhu ḳāle mā-ẕenbun li'l-Bilālin innemā* (12) *yeḳżī min-kelāmi eḥadin eḥad ve Aḥmed kemā yeḳtażī ḥabsu Yūsufe min-ḥusnihi* (13) *ve ẕebḥi Yaḥyā ve Zekeriyyā min-meḥabbetillāhi Teᶜālā ve li-hāẕā ḳāle fe-iẕā ḳāle ḳatele'l-ḫalḳu* (14) *ḫalḳan fe-diyyetuhu'd-dīnāru ve in ḳateltehu fe-diyyetuhu'd-dīdāru ḳāle'ṣ-Ṣıddīḳu* (15) *urīdu şirāᵓe'l-Bilāle minhu fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu işteri nisfun lī ve nisfun* (16) *leke aᶜṭī semenhu ṯumme aᶜṭeytu leke ve ẕehebe ilā-beyti'l-Yahūdī ve raᵓa ḥāle'l-* (17) *Bilāli kemā fi's-sābiḳi fe'l-ḥāṣılu işterāhu minhu fe-aᶜtaḳahu li-vechillāhi fe-ḳāle'l-muşrikūne (18) mā-aᶜtaḳahu Ebū Bekrin illā li-yedin kānet lehu ᶜindehu ḳālellāhu Teᶜālā* (19) *redden li-hāẕe'l-ḳavli* ***ve mā li-eḥadin ᶜindehu min-niᶜmetin tuczā illābtiġāᵓe vechi rabbihi'l-aᶜlā*** (20) ***ve le-sevfe yerḍā***[1100] *ilā-āḫiri'l-āyet*. Yaᶜnī ol Ṣıddīḳ-i Ekber, iᶜṭā itdigi şeyᵓde (21) bir kimseye minneti ve kimseden mükāfāt ve mücāzāt ḳaṣdı yoḳdur. ***illābtiġāᵓe***[1101] (22) ancaḳ Cenāb-ı Aᶜlā Rabb'isi

[1100] "Sonra Hazret-i Sıddık, Resulullah'ın huzuruna geldi. Bilal'in halini anlattı. Yani, Yahudi'nin hapsinde olduğunu söyledi. *Suçu nedir,* diye buyuruldu; Hazret-i Sıddık şöyle söyledi: *Ehad, Ehad ve Ahmed demekten başka suçu yoktur. Tıpkı Yusuf'un güzelliğinden dolayı haps olması gibi; Zekeriya ve Yahya'nın Allah'a muhabbetlerinden dolayı katledilmeleri gibi.* Bundan dolayı şöyle buyurdu: *Halktan birini katletmenin fidyesi dinardır, katlin karşılığı katldir.* Hazret-i Ebû Bekir şöyle söyledi: *Bilal'i ondan satın almak istiyorum.* Efendimiz şöyle buyurdu: *Yarısını ben ödeyeyim yarısını sen öde. Sen karşılığını öde sonra ben sana öderim.* Yahudi'nin evine geldi ve Bilal'in halinin eskisi gibi olduğunu gördü. Neticede O'nu satın aldı. O'nu Allah için azat etti. Müşrikler şöyle dedi: *Ebû Bekir, eğer bir çıkarı olmasa O'nu azat etmezdi.* Allah Teâlâ onların bu sözlerini şu sözle reddetti: ***O, hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz. (yaptığı iyiliği) ancak yüce Rabbinin rızasını istediği için (yapar). Elbette kendisi de hoşnut olacaktır*** (Leyl, 92/19-20-21)."

[1101] "Ancak, istedi"

ᶜazze şānuhu rıżāsını ṭaleb içündür. ᶜAn-ḳarīb (23) rūz-ı cezāda aña ḳabl-ı İlāhī'den iᶜṭā olunan şevāba ol ᶜabd-i aḫlaṣ (24) rāżī olur. *Ve mine'l-ġarāᵓibi aᶜṭa'ṣ-Ṣıddīḳu mālehu kulluhu li-vechillāhi* (25) *fe-ḳāle ᶜaleyhi's-selāmu ebaḳiye leke mālun ḳāle lā ḳāle mā-terekte li-ᶜiyyālike ve evlādike* **[211b]** (1) *fe-ḳālellāha ve resūluhu kāfin kemā ḳālellāhu Teᶜālā fī-şānihi* ***elleẕī yuᵓtā mālehu yetezekkā***[1102] (2) şöyle ᶜabd-i maḳbūl ki malınuñ küllīsini fī-sebīlillāh ḫayrāta ṣarf-ı muḳterit (3) ider *ve ḳāle ᶜaleyhi's-selām fi'l-ġāri eyne cubbetuke yā Ṣıddīḳu ḳāle fidāke*[1103] (4) Yaᶜnī vücūdımı yoluñda çāk eylese çalāk eyledüm yā Resūlallāh. Baᶜdeẕā (5) Ṣıddīḳ-i Ekber, Bilāl'i ḥużūr-ı saᶜādete īṣāl eylediyse ol ḫasta olan (6) Bilāl maᶜşūḳı olan Cenāb-ı Faḫr-ı ᶜĀlem'i rüᵓyetinde der-ᶜaḳab ṣaḥīḥu'l-mizāc oldı. (7)

(160) Meṯnevī
Çun bidīd ān ḫaste rū-yi Muṣṭafā
Ḥarre maġşiyān fütād ū ber-ḳafa

(9) Çünki ol ḫasta olan Bilāl, cemāl-i Resūlullāh'ı müşāhede itdikde der-ḳafa üzerine maġşiyān ᶜaleyh düşdi. (10)

(161) Meṯnevī
Tābe-dīrī bī-ḫud u bī-ḫᵛīş mand
Çun be-ḫᵛīş āmed zi-şādī eşk rānd

(12) Bir vaḳt-ı keṯīre degin bī-ḫud u bī-ḫᵛīş kendüsine mālik olmadı. Çünki ᶜālem-i maḥvdan (13) ṣaḥve geldiyse şād u ḥurrem olmasından ṭolayı gözlerinden dāne-i incü gibi yaşlar döküldi. (14)

[1102] "Hazret-i Sıddık'ın bütün malını Allah için vermesi şaşılacak şeylerdendir. Efendimiz şöyle buyurdu: *Malından sana bir şey kaldı mı?* Hazret-i Ebû Bekir şöyle dedi: *Hayır.* Şöyle buyurdu: *Ailene bir şey bıraktın mı?* Şöyle dedi: *Allah ve Resulü yeterlidir*. Nitekim Allah Teâlâ O'nun şânı için şöyle buyurmuştur: ***O ki, (Allah yolunda) malını verir, temizlenir***. (Leyl, 92/18).

[1103] "Peygamber Efendimiz mağarada şöyle buyurmuştur: *Ya Sıddık, cübben nerede?* Hazret-i Sıddık şöyle demiştir: *Sana feda ettim.*"

(162) Meṯnevī
Muṣṭafāeş der-kenār-i ḫud keşīd
Kes çi dāned baḫşiş k'ū-rā resīd

(16) Ḥażret-i Resūl-i Ekrem añı kendüsi der-āġūş eyledi. Bir kimse bilmez ki, ne ḥāle vāṣıl oldı. (17)

(163) Meṯnevī
Guft ey Ṣıddīḳ āḫir guftemet
Kī me-rā hem bāz kun der-mekremet

(19) Ḥażret-i Resūl-i Ekrem, ᶜalā-ṭarīḳi'l-ᶜiṭāb buyurdı ki; ey Ṣıddīḳ, āḫerīn saña emr itmedim mi ki (20) beni ol mekremetde olan Bilāl'e şerīk eyle? Yaᶜnī, niçün müstaḳillen alup āzād eyledüñ? (21)

(164) Meṯnevī
Gūft mā dū bendegān-ı kūy-i tū
Kerdemeş āzād men ber-rū-yi tū

(23) Ḥażret-i Ṣıddīḳ ifāde-i merām idüp didi ki; bu ikimüz de yaᶜnī bende-i ṣādıḳāndanız (24) ki āzād ḳabūl itmez. İki bendelerin sizüñ zīr-i mekārim-i felāḥlarıñızdayız. (25) Bu ḳuluñ, ol ḳuluñı vech-i şerīfüñ şevḳi üzere āzād eyledüm yā Resūlallāh. **[212a]** (1)

(165) Meṯnevī
Tū me-rā mīdār bende'v yār-i ġār
Hīç āzādī ne-ḫᵛāhem zīnhār

(3) Yā Resūllallāh, beni bedel-i Bilāl'de anuñ yerine bende ṭūt ve benī yār-i ġār ittiḫāẕ (4) eyle yā Nebiyyullāh. Bu āzād ḳabūl itmez bende-i muḫliṣ ḳatᶜan āzād istemez. (5)

[Beyt]

ᶜAzm-i dīdār-i tū [dāred] cān ber-leb āmede

Bāz kerded yā ber-āyed çīst fermān-i şuma

(6) Yaᶜnī; seni arżū eylemede cān lebe geldi, ol cān girü maḥalline girsün mi (7) yāḫud çıḳūp gitsün efendisi yolına ḳurbān olsun mı? Bu ḫuṣūṣda (8) emr ü fermān Ḥażret-i Men lehü'l-emriñdür. (9)

(166) Meṯnevī

İbşirū yā ḳavm iẕā cāᵓe'l-ferec

Efreḥū yā ḳavm ḳad zāle'l-ḥerec

(11) Müjde idüñ ey ḳavm, feraḥ vaḳti geldi. Ferāḫnāk oluñ ey ḳavm, zaḥmet ü belā zāᵓil oldı. (12)

(167) Meṯnevī

Āftābī reft der-kāze'y Hilāl

Der-taḳāẕā kī eriḥnā yā Bilāl

(14) Āftāb-i ḥaḳīḳī Hilāl ḫānesine gitdi ve saḳl-ı nübüvvet daḫı gitdi, bizi ol āvāz-ı ḥazīnüñle diñlendür. (15)

(168) Meṯnevī

Zīr-i leb mī-gufti ez-bīm-ī ᶜadū

Kūri-yī ū ber-menāre rev bi-gū

(17) Dudaḳ altından düşmān ḫavfından Eḥad u Aḥmed dir idün. Anlaruñ körlügüne mināre (18) üzerine yüri, söyle. Yaᶜnī mināre üzerine ṣuᶜūd eyle; *Allāhu Ekber Allāhu Ekber* (19) āvāz-ı bülend ile temcīd eyle tā senüñ āvāzuñdan rāḥat olavüz. Yaᶜnī ey (20) Bilālüm Bilālüm, cism-i Hilālüm, derūn-ı pür-melālüm; bundan aḳdem ḫafiyyeten Eḥad (21) u Aḥmed daᶜvāsını ider idün. Berḫīz, berḫīz; ḳalk, ḳalk *eriḥnā yā Bilāl.* (22) Tā senüñ āvāz-ı ḥazīn ü demdeme-i tekbīr-i Ḫudā'dan mişkāt-ı ṣadr-ı velāyetimi (23) nefaḫāt-ı İlāhiyye ile pür ve nūr-ı Rabbānī ile müstaġraḳ eyle. *Ḳāle imtiṯāli'l-emri'n-*

Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām (24) *Allāhu Ekber isteġraḳa'n-Nebiyyu ve'l-aṣḥāb ve lemmā ḳāle eşhedu enne* (25) *Muḥammeden ᶜabduhu ve resūluhu ke-enne'l-Bilāl sāḳitan ᶜan-dereceti'l-vucūdi ve muġmen ᶜaleyhi* **[212b]** (1) *ve saḳaṭa'l-ġalġalate minhā fī-ᶜālemi'l-melekūti ve saḳaṭa'l-velveletu fī-ᶜālemi'l-ceberūti* (2) *yusemmā ᶜinde'l-meşāyiḫi hāẕihi leyletu'l-ᶜarāᵓisi ṣumme cāᵓe ilā-ᶜālemi'n-nubuvveti ḳāle ᶜaleyhi's-selām* (3) ***kellīmīnī yā Ḥumeyrā***[1104] İşte bu yüzden dīn-i Aḥmedī bedr gibi olup (4) küffār-ı bed-maᶜāş perīşān u mużmaḥil oldılar ve dīn-i Aḥmedī daḫı ikmāl (5) oldı. *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***el-yevme ekmeltu lekum dīnekum ve etmemtu ᶜaleykum niᶜmetī*** (6) ***ve raḍītu lekumu'l-İslāme dīnen***[1105] *hāẕihi'l-āyete nezele fi'l-ᶜArafātin ve kāne'n-Nebiyyu ᶜaleyhi's-selām* (7) *ᶜale'n-nāḳati ve nezele'n-nāḳatu bi-ṣıḳali'l-vaḥy* Yaᶜnī Faḫr-i ᶜĀlem nāka-yı ġażbāᵓ (8) üzerinde iken āyet-i meẕkūre nüzūl itdikde nāḳa-yı mezbūre vaḥy-ı İlāhī'nüñ (9) aġırlıġına taḥammül idemeyüp ayaġınuñ üstüḫᵛānı münkesir olmaḳ mertebesine (10) varup yere çökdi. Ve *maᶜna'l-āyet* ***el-yevme,*** bu günde ki rūz-ı cumᶜa ve ᶜarefedür. (11) ***yeᵓiselleẕīne keferu,*** kāfir olanlar nā-ümīd oldılar; ***min-dīnikum,*** ey (12) müᵓminler sizüñ dīniñüzi ibṭāl itmeden. Zīrā keṣret-i müslimīni ve ᶜulüvv-i İslām'ı (13) müşāhede ḳıldılar. ***Felā-taḫşevhum,*** pes siz anlaruñ ġalebe ve fitnesinden (14) ḫavf itmeñüz; ***ve aḫşevnī,*** benden ḫavf idiñüz; ***el-yevme,*** bu günde ki (15) yevm-i ᶜarefedür. ***ekmeltu lekum dīnekum,*** sizüñ içün dīnüñüzi kāmil ḳıldum. (16) Yaᶜnī ḥelāl ve ḥarāmı itmām eyledüm. Nitekim İbn ᶜAbbās raḍıyallāhu ᶜanhumā buyurmuşlar ki; (17) bu āyetden ṣoñra ḥelāl ve ḥarāma müteᶜalliḳ āyet nüzūl itmedi ve bu āyet-i kerīmenüñ (18) nüzūlından ṣoñra Faḫr-i ᶜĀlem seksan bir gün muᶜammer olup ᶜālem-i ḳudsa (19) pervāz itdiler. ***Ve etmemtu ᶜaleykum niᶜmetī*** ve daḫı sizüñ üzeriñüze dīn (20) ve dünyāya müteᶜalliḳ olan luṭf u iḥsānımı tevfīr eyledüm. ***ve raḍītu lekumu'l-İslāme*** (21) ***dīnen,*** sizüñ içün İslām'ı dīn iḫtiyār eyledüm. *Allāhu aᶜlem bi-murādihi.*[1106] (22)

[1104] "Nebî aleyhi's-selamın emrine uyarak *Allahu Ekber* dedi. Nebî ve ashapta istiğrak hâsıl oldu. *Eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resuluhu,* dediğinde Bilal gibi varlık derecesinden düştü ve bayıldı. Bu sesle âlem-i melekûta gulgule, âlem-i ceberûta velvele düştü. Meşâyih bunu düğün gecesi olarak isimlendirir. Sonra âlem-i nübüvvete geldi. Efendimiz şöyle buyurdu: ***Ey Hümeyra, benimle konuş.****"* (Gazzâlî, İhyâ: III/101)

[1105] "...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim..." (Mâide, 5/3)

[1106] "Asıl maksadını ancak Allah bilir."

İkmāl-i dīn şöyle ḳıyās ḳabūl ider ki cidārını erbaᶜa maᶜa'ṣ-saḳfdur. (23) Ḥāᵓiṭi ṣalātdur, s̱ānī ṣavmdur, s̱āliṣ̱ ḥaccdur, rābiᶜ zekātdur, esāsı (24) īmāndur ve saḳfı iḫlāṣdur ve ᶜatebesi tevāżuᶜdur ve bāb-ı yemīni tevekküldür (25) ve yesārı ḳanāᶜatdur ve miftāḥı şehādetdür ve bāṭını saᶜādetdür ve ḫārici **[213a]** (1) şeḳāvetdür. Vaḳtā ki binā, yaᶜnī dīn, ikmāl olundı ise bānīsine ruḫṣat (2) virildi. Nitekim ḫalīfe sarāyı ikmāl olunduḳda bāniye, baᶜde'l-iḥsān, (3) icāzet virilüp ol daḫı miftāḥı ḫalīfeye teslīm ider. Ke-z̲ālik dīnüñ (4) ikmālinden ṣoñra miftāḥı Resūl-i Ekrem emānete müstehāḳ olan ümenā-yı ümmete (5) teslīm buyurdı. *Ed-dīnu yuᶜlā velā yuᶜlā ᶜaleyhi*[1107] mışdāḳınca aṣlā ve ḳaṭᶜā (6) iᶜvicācı ḳabūl itmez ve ilā-yevmi'l-ḳıyāmet bāḳīdür. Pes imdi bunı bildüñse (7) bunı daḫı bil ve ᶜāmil ol ki; Faḫr-ı ᶜĀlem ḥażretlerine Sidre-i Müntehā (8) serfürū itmiş iken bu ᶜālem-i süflīde Ebū Cehl'üñ ibtilā-kerdesi olmuşlar (9) idi. Yine aṣlā ve ḳaṭᶜā ḥużūra māniᶜ olmayup ᶜibādet u ṭāᶜāt (10) ile iştiġāl buyururlar idi. Ḥattā dār-ı dünyāda, min-ḳibelillāh, üç şeyᵓ ile (11) taḥabbüb ḳılınmışlar idi. Birisi nisāya muḥabbet ve digeri rāyiḥā-yı ṭayyibe (12) ve s̱āliṣ̱ daḫı ṣalāta müdāvemet idi. *Kemā ḳālehu* ***ḥubbibe ileyye min-dunyākum*** (13) *el-ḥubbu min-ḳibelillāhi ve li-hāz̲ā ḳāle bi-ṣīġati'l-mechūli s̱elaṣ̱un ve lem-yeḳul s̱elaṣ̱ete* (14) *li-ḳaṣdi't-tuhmeti ᶜale'n-nisāᵓi lā-ᶜale'r-ricāli en-nisāᵓu ḳaddeme'n-nisāᵓe li-ennehā cuzᵓun* (15) *mine'r-reculi kemā ḫalaḳe'l-Ḥavvā min-ḍilᶜi Ādeme ᶜaleyhi's-selām ve li-hāz̲ā ḳāle* (16) *en-nisāᵓu ve lem-yeḳul el-merᵓetu li-enne'n-nisāᵓ cemᶜun ve meᵓḫūz̲un mine'n-nesyi ve hiye't-teᵓḫīru* (17) ***ve'ṭ-ṭıybu*** *işāretun ilā-rāᵓiḥati't-tekvīni ve huve'l-veledu ve li-hāz̲ā aḫere li-enne'l-velede* (18) *tābiᶜun ila'n-nisāᵓi* ***ve cuᶜilet ḳurretu*** *ey kevnu'l-ᶜayni nūrāniyyen ᶜaynī fi'ṣ-ṣalat* (19) *ey cuᶜilet nūru tecelli'r-Rabbi ve muşāhedetu'l-Ḥaḳḳi fi'ṣ-ṣalati* (20) *li-ennehā vāsıṭatun beynallāhi ve beyne'l-ᶜabdi kemā ḳāle* ***fez̲kurūni ez̲kurkum*** *fe-hāz̲ihi* (21) *fi'ṣ-ṣalati ve li-hāz̲ā aḫḫare'ṣ-ṣalāte fi'l-ḥadīṣ̱i li-enne rāᵓiḥate't-tekvīni'l-veledu* (22) *ve yekūnu'l-veledu baᶜde'l-ummi ve yekūnu'ṣ-ṣalātu baᶜdehu feſhem fe'n-nuktetu fī-kelimeti* (23) *ḥubbibe min-kibelillāhi ucību ᶜanhu ennallāhe ḫalaḳe Ādeme ve naṣṣabe ḫalīfeten* (24) *ᶜale'l-arżi ve lemmā kāne'l-ḫalīfetu ᶜaynu'l-mustaḫlefi kāne elyaḳan fi'l-ḫilāfeh* (25) *kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***innellāhe ḫalaḳe Ādeme ᶜalā-sūretihi*** *ey ᶜalā-ṣfatihi* **[213b]** (1) *yaᶜnī eṣ-ṣıfātu's-sabᶜ ey es-semīᶜu āh fe-kāne bāṭınu Ādem ᶜalā-ṣūreti ẓāhiri'r-Rabbi* (2) *ey ᶜalā-ṣıfati'sebᶜi ve kāne bāṭınuhu ḳāᵓimen bi'l-Ḥaḳḳi ve ẓāhirehu ḳāᵓimen bi'l-ḫalḳi* (3) *kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***sırru'l-***

[1107] "Din yücedir, ondan yücesi yoktur."

insāni sırrī ve sırruhu sırrī *ey bāṭınu'l-insāni* (4) *ẓāhiru sırrī ve ẓāhirī bāṭınu'l-insāni men ᶜarafe nefsehu feḳad ᶜarefe* (5) *Rabbehu min-hāẕe'l-ḳabīli ᶜarefe'l-insānu nefsehu bi-ṣıfati'l-kemāli feḳad ᶜarefe* (6) *Rabbehu li-enne'l-bāṭını'l-insāni muttasıfun bi-ḥadīṯin* ***teḫalleḳū bi-aḫlāḳillāhi Teᶜālā*** (7) *ve ḳāle'ş-Şeyḫu'l-Ekberu fe-tecella'l-Ḥaḳḳu ᶜalā-vechi'l-merᵓati maṣnūᶜan ve maẓharen li'l-Ḥaḳḳi* (8) *ve lākin kāne vechu'l-merᵓati ġayru'l-Ḥaḳḳi bel bi-ṣıfati't-tecellī ve kāne meḥabbetu'r-reculi lehā* (9) *ṭabīᶜatun ve min-vucūdihi ve'l-merᵓetu bi'l-viḳāᶜi fe-ẓahare ġayretu'l-Ḥaḳḳi ᶜalā-ᶜabdihi bi-sebebi'l-ifnāᵓi* (10) *vaḳaᶜa'n-nisyānu ẕikru Rabbihi fe-emrallāhi bi-ᶜabdihi bi'l-ġusli mubālaġatun kemā ḳālellāhu* (11) *Teᶜālā* ***ve in kuntum cunuben feṭṭahharū*** *fe'l-mubālaġatu işāretun ilā-hāẕihi'n-nukteti'l-ḫafiyyeti* (12) *intihā kelāmuhu ve ẕeylu'l-ḥadīṯi hāẕihi/hāẕā ḳāle Ebū Bekri'ṣ-Ṣıddīḳ* (13) *raḍıyallāhu ᶜanhu ve enā yā Resūlallāhi ḥubbībe ileyye mine'd-dunyā ṯelaṯun en-naẓaru ilā-* (14) *vechike ve cemᶜu'l-māli li'l-infāḳi ᶜaleyke ve't-tevessulu bi-ḳarābetike ileyke ḳāle* (15) *ᶜUmeru raḍıyallāhu ᶜanhu ve enā yā Resūlallāhi ḥubbibe ileyye mine'd-dunyā el-emru bi'l-maᶜrūfi* (16) *ve'n-nehyu ᶜani'l-munkeri ve'l-ḳıyāmu bi-emrillāhi ḳāle ᶜUṯmānun raḍıyallāhu ᶜanhu ve enā yā Resūlallāhi* (17) *ḥubbibe ileyye mine'd-dunyā ṯelaṯun işbāᶜu'l-cāᵓiᶜi ve irvāᵓu'ż-żamāni ve kisvetu'l-ᶜārī* (18) *ve ḳāle ᶜĀliyyun kerremallāhu vechehu ve enā yā Resūlallāhi ḥubbibe ileyye mine'd-dunyā ṯelaṯun* (19) *eṣ-ṣavmu fi'ṣ-ṣayfi ve iḳrāᵓu'ż-żayfi ve'ḍ-ḍarbu beyne yedeyke bi's-seyfi* (20) *ve ḳāle Cibrīlu ᶜaleyhi's-selām enā uḥibbu minhā ṯelaṯen ġarsu'l-eşcāri ve ḳatlu'l-kuffāri ve saᶜyu'l-ebrāri* (21) *ve ḳālellāhu Teᶜālā ve enā uḥibbu minhā ṯelaṯen tevbu't-tāᵓibīne ve ṭahāretu'l-mutaṭahhirīne* (22) *el-muṭahhirīne kemā ḳālellāhu Teᶜālā fī-kelāmihi* ***innellāhe yuḥibbu't-tevvābīne ve yuḥibbu'l-muteṭahhirīn***[1108] (23)

[1108] "O'nun şöyle buyurduğu gibi ***dünyanızdan bana sevdirildi***. Sevdirilme, Allah tarafındandır. Bunun için mechûl sigâsıyla *ṯelaṯun* denmiştir, *ṯelaṯete* denmemiştir. Kastı kadınlardır, erkekler değildir. *Kadın*ı öne aldı, onunla başladı; çünkü erkeğin bir parçasıdır. Havvâ'nın Âdem'in kaburgasından yaratılması gibi. Onun için *kadınlar* dedi, *kadın* demedi; çünkü nisâ çoğuldur ve *nesy*den alınmıştır. Ondan sonra gelen güzel koku, tekvîn kokusuna işârettir ve o, çocuktur. Bunun dışında çocuk, kadınlara tâbi'dir. ***ve cuᶜilet ḳurretu*** yani gözün nûru oldu ***ᶜaynī fi'ṣ-ṣalat*** yani Rabb'in tecellîsinin nûru kılındı. Hak namazda müşâhede edilir. Çünkü o, kul ve Allah arasında vâsıtadır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: ***Öyle ise beni anın, ben de sizi anayım***... (Bakara, 2/152). Ve bu namazdadır. Hadîste namaz sonraya bırakıldı çünkü çocuk tekvînin kokusudur. Çocuk anneden sonra oldu. Namaz da ondan sonra oldu. Anla. *Hubbibe* kelimesinin nüktesi, Allah tarafından olmasıdır. Bu nüktenin cevabı, Allah Âdem'i yarattı ve onu yeryüzünde halife kıldı. Halife, müstahlefin aynî olduğunda hilâfete layık olur. Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu gibi: ***Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı***. Yani sıfatı üzerine. Yani yedi sıfatı. Yani *duyan*… Âdem'in bâtını Rabb'in zâhiri sûreti üzerinedir. Yani yedi sıfatı üzerine. Ve onun bâtını Hak ile, zâhiri halk ile kâim oldu. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***İnsan benim sırrımdır, ben de onun sırrıyım.*** Yani insanın bâtını, benim sırrımı zâhir eder. Benim zâhirim

Der-Beyān-ı Ṣalāt-ı ber-Ḫużūᶜ u Ḫuşūᶜ[1109]

(24) Bu bāb daḫı ḫużūᶜ ve ḫuşūᶜ üzere, ᶜalā-ṭarīḳü'l-ḥaḳīḳāt, ṣalātda olan (25) nükāt-ı ḫafiyye ve esrār-ı İlāhiyye'yi ᶜalā-vechi't-tafṣīl beyāndur. Şöyle ki ibtidā-yı **[214a]** (1) ṣalāta şürūᶜ olunduḳda iftitāḥ-ı tekbīr alındıḳda, yaᶜnī *Allāhu Ekber* dinildikde (2) maᶜnāsı; mā-sivāyı terk itdüm, nefsimi ḥużūr-ı ᶜālīñde ẕebḥ eyledüm, bu miskīn-i (3) ᶜācizde nefs u enfüs ḳalmadı dimekdür. *Kemā ḳāle ᶜaleyhi's-selātu ve's-selām* (4) ***eṣ-ṣalātu ḳurbānu kullī takiyyin*** *ḳāle İbnu'l-Eṯīr fi'n-Nihāye el-eṭḳıyāᵓu mine'n-nās* (5) *yeteḳarrebūne ilallâh ve ḳāle ᶜaleyhi's-selām* ***et-taḫrīmetu'l-ūlā ḫayrun mine'd-dunyā ve māfīhā*** (6*) maᶜnāhu Allāhu ekberu min-kulli şeyᵓin ve emmā ᶜinde'l-ᶜārif ekberu min en yuᶜref* (7) *kunhu ẕātihi*[1110] Bu maḳāmda delālet-i iltizām ile delālet vardur ki *maᶜnāhu bi'l-Fārsī* (8) *ey Ḫudā pīş-i tū ḳurbān kerdem nefsī*[1111] Cenāb-ı Ḥaḳ, ṣalātı ᶜabd ile kendi mā-beyninde (9) taḳsīm buyurmuşdur. ᶜAbd Ḥaḳḳ'a ḫitāb eyler ve Ḥaḳ daḫı ḳulına kelām-ı (10) müsteṭāb söyler. ᶜAbduñ kelām u ḫiṭābı ẓāhirdür ammā Ḥaḳḳ'un kelāmı (11) ḫafīdür. Herkes anı fehm idemez illā erbāb-ı kemāl.

Buḫārī ve Müslim'de vārid olmışdur, (12) Ebū Hureyre ḥażretleri rivāyet iderler: Cenāb-ı Ḥaḳ ḥadīṯ-i kudsīsinde (13) buyururlar ki, ***ḳasemtu'ṣ-ṣalāte beynī ve beyni ᶜabdī nişfeyn fe-nişfuhā*** (14) ***lī ve nişfuhā li-ᶜabdī.*** Yaᶜnī ben ṣalātı ḳısmet ḳıldum

---

insanın bâtınıdır. ***Nefsini bilen, Rabb'ini bilir.*** Bundan hareketle insan, kemâl sıfatıyla nefsini bilirse Rabb'ini bilir. Çünkü insanın bâtını, ***Allah Teâlâ'nın ahlâkıyla ahlâklanınız,*** hadîsle vasıflandırılmıştır. Şeyh-i Ekber şöyle demiştir: Allah kadının yüzünde,sanatıyla tecellî etti. Hak onda zuhûr etti. Fakat kadının yüzü Hak değildir, sadece tecellî sıfatıdır. Erkeğin ona, onun varlığına, onunla birleşmeye muhabbeti tabî'îdir. İfnâ sebebiyle Rabb'ini zikr etmeyi unutma gerçekleşince Hakk'ın gayreti zuhûr eder ve Allah kuluna mübalağalı guslü emreder. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu gibi: ***Eğer cünüp oldunuz ise boy abdesti alın***… (Mâ'ide, 5/6). Mübalağa bu gizli nükteye işârettir. Onun sözünün sonu. Ve hadîse bu eklenmiştir. Ebû Bekr-i Sıddîk radıyallahu anh şöyle dedi: *Bana da dünyadan üç şey sevdirildi ya Resûlallah: Senin yüzüne bakmak, bütün malımı senin yolunda infâk etmek ve seninle akraba olmak.* Ömer radıyallahu anh şöyle dedi: *Bana da dünyadan üç şey sevdirildi ya Resûlallah: İyiliği emretmek, kötülüğü men etmek, Allah'ın emriyle kıyâm etmek.* Osman radıyallahu anh şöyle dedi: *Bana da dünyadan üç şey sevdirildi ya Resûlallah: Açları doyurmak, susuzlara su vermek, çıplakları giydirmek.* Ali kerremallâhu vechehu şöyle dedi: *Bana da dünyadan üç şey sevdirildi ya Resûlallah: Yazın oruç tutmak, misâfire hizmet etmek ve savaşmak.* Cebrâ'il aleyhi's-selâm şöyle dedi: *Onda üç şeyi severim: Ağaç dikmek, kâfirleri öldürmek, insanların iyi olmasına çabalamak.* Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *Onda üç şeyi severim: Tevbe edenlerin tevbesi, temizlenmiş olanın temizliği.* Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ... ***Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de*** (Bakara, 2/222).

[1109] Samîmiyet ve huşû ile kılınan namazı beyân içindir."

[1110] "Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***Namaz, takva sahiplerinin kurbanıdır.*** İbnü'l-Esîr Nihâye'de şöyle demiştir: *İnsanların en takvâlıları Allah'a kurban verenlerdir.* Ve Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ***İlk tekbir, dünya ve mâfihâdan daha hayırlıdır.*** Manası; Allahu Ekber, her şeyden daha hayırlıdır. Ama ârifin indinde Ekber, O'nun zâtında gizlidir.

[1111] Manası Farsça şudur: Ey Huda, önünde nefsimi kurban ettim."

benümle ḳulum mā-beyninde, (15) nıṣfı benüm içün ve nıṣfı ḳulum içün. ***fe-iẕā ḳāle'l-ᶜabdu bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm*** (16) ***yeḳūlullāh ẕekerenī ᶜabdī ve iẕā ḳāle el-ḥamdulillāhi rabbi'l-ᶜālemīn yeḳūlullāh*** (17) ***ḥamedenī ᶜabdī ve iẕā ḳāle er-raḥmānu'r-raḥīm yeḳūlullāh eṣnā ᶜaleyye ᶜabdī ve iẕā*** (18) ***ḳāle māliki yevmi'd-dīn yeḳūlullāh meccedenī ᶜabdī***[1112] Buraya gelinceye dek cemīᶜan (19) Ḥaḳ içün olandır. ***ve iẕā ḳāle'l-ᶜabdu iyyāke naᶜbudu ve iyyāke nestaᶜīn*** (20) ***yeḳūlullāhu Teᶜālā hāẕā beynī ve beyni ᶜabdī ve li-ᶜabdī māseᵓel***[1113] Yaᶜnī *naᶜbud*, (21) Ḥaḳḳ'a maḫṣūṣ olandur; *nestaᶜīn*, ᶜabde ᶜābid olandur. ***ve iẕā ḳāle'l-ᶜabdu*** (22) ***ihdina'ṣ-ṣırāṭe'l-musteḳīme ṣırāṭe'l-leẕẕīne enᶜamte ᶜaleyhim ġayri'l-maġżūbi*** (23) ***ᶜaleyhim vele'ż-żāllīn yeḳūlullāh hāẕā li-ᶜabdī ve li-ᶜabdī māseᵓele***[1114] Yaᶜnī (24) bu fiḳra, ṣāfī ᶜabdüm içündür ve ᶜabdüm içün istedigi murād vardur. Pes (25) *el-muṣallī yunācī rabbehu* feḥvāsınca muṣallī her vaḳtde Rabb'isiyle böyle münācāt **[214b]**[1115] (1) eylemededür

---

[1112] "Kul, *Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım*, deyince Allah: *Kulum beni zikretti*, der. Kul, *Hamd alemlerin Rabbine aittir*, deyince, Allah, *Kulum bana hamdetti*, der. Kul, *O, Rahman ve Rahim'dir,* deyince, Allah, *Kulum bana senâda bulundu*, der. *Âhiret gününün sahibidir,* deyince; Allah, *Kulum beni yüceltti,* der."

[1113] "Kul, *Ancak O'na kulluk eder ve ancak O'ndan yardım dileriz*, dediği zaman Allah: *Bu benimle kulum arasındadır, kuluma istediğini verdim*, der."

[1114] "Kul; *Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalalete düşenlerin değil,* dediği zaman; Allah, *Bu da kulumundur kuluma istediği verilmiştir,* der*."*

[1115] Sayfa kenarında, sonraki sayfalarda da devam eden şu not yer amaktadır: **[214b]** İşbu terceme-i ātī Ṣalāt miᶜrāc-ı ᶜārifīni beyān ider şöyle ki; ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem efendimizin miᶜrācı ikidür. Biri Mescīd-i Ḥarām'dan Mescīd-i Aḳṣā'ya, digeri Meşcīd-i Aḳṣā'dan aᶜlā-yı melekutullāha ḳadar olanıdur. İşte bu miᶜrācdan ikisi de ẓāhire taᶜalluḳ iden miᶜrācdur ki Mescīd-i Ḥarām'dan Mescīd-i Aḳṣā'ya ḳadar cism-i şerīfleriyle teşrīf itdikleri naṣ ile s̱ābitdür, münkiri kāfirdür. Mescīd-i Aḳṣā'dan semāvāt-ı sebᶜaya ᶜurūcı, ḥadīs tevātürle s̱ābitdür ki eṣaḥḥ olan rivāyet yine münkiri kāfirdür. Sebᶜa semāvātdan Ḳābe Ḳavseyn'e teşrīfleri ḥadīṣ-i meşhūr ile s̱ābitdür ki münkiri ehl-i bidᶜat ve ḍalāldür. ᶜĀlem-i ervāḥa müteᶜallaḳ olan miᶜrāc-ı Muṣṭafā daḫi ikidür. Biri ᶜālem-i şehādetden ᶜālem-i ġayba, digeri ᶜālem-i ġaybdan ᶜālem-i ġaybu'l-ġayba ḳadar olanıdur. **[215a]** Bu rūḥānī miᶜrācdur. Ḳābe Ḳavseyn menzilesinde … mütelāṣıḳdurlar. Hᵛāce-i Kāᵓināt efendimiz bu rūḥānī miᶜrācları da … buyurdılar: ***Fe-kāne ḳābe ḳavseyni ev ednā*** (İki yay arası hatta daha da yakın oldu, Necm, 27/9) ḳavl-i kerīmiyle murād budur. *ev ednā* ḳavli Ḥażret-i Risālet-maᵓāb efendimizin maẓhar-ı sırr-ı fenāfillāh oldıġına işāretdür ki, *fetedellā*dan murād cism-i şerīfleridür, *ednā*dan murād rūḥ-i şerīfleridür, *ḳābe ḳavseyn*den murād ḳalb-i şerīfleridür; çünki cism-i şerīf ḫidmetde bulundı, rūḥ-ı şerīf ḥareket-i seyrde bulundı, ḳalb-i şerīf muḥabbetde resīde bulundı. İşbu letāᵓif-i s̱elās̱e ile fenāfillāh beḳābillāh ile … eyledi. İşbu ḫaṣṣa, ḫaṣṣa-i Muḥammed'üñdür ki **[215b]** hīçbir enbiyā ḥaḳḳında bu müşāhede naṣīb olmadı. ᶜĀlem-i şehādetden ᶜālem-i ġayba intiḳāli maᶜādetlerine gelince, cism ve cismānīye müteᶜallaḳ olan şeyᵓleri görür … Bināᵓen ᶜaleyh, rūḥuñ ᶜālem-i ecsāmdan ᶜālem-i ervāḥa intiḳāli, ᶜālem-i şehādetden ᶜālem-i ġayba seyr ü sefer dimekdür. ᶜĀlem-i ervāḥa gelince, bu bir nihāyetsiz ᶜālemdür. Bu mertebe ecsāma taᶜalluḳdan muḳaddes ve muṭahhar olan ṣol ervāḥa müştehā olur ki anların ṭaᶜāmları ẕikrullāh, şarābları muḥabbetullāh, ünsleri s̱enā-yı ᶜalallāh, leẕẕetleri ḫıdmetullāhdur. Ṣalāt, miᶜrāc-ı cismānī ile miᶜrāc-ı rūḥānīyi cāmiᶜdür. Miᶜrāc-ı cismānī efᶜāl iledür, miᶜrāc-ı rūḥānī eẕkār iledür. İmdi eyyu'l-ᶜabd ṣalāta şürūᶜ itmek istediğiñ vaḳīt evvelā taṭhīr, zīrā maḳām maḳām-ı **[216a]** ḳuds ve ṭahāretdür. Ol cihetle ***sevbüñ de bedenüñ de ṭāhir olmalı çünki sen vādī-yi muḳaddes Ṭūvāda bulunursun.*** Şunı da bilesin ki senüñ yanıñda bir melek bir de şeyṭān vardur. Bināᵓen ᶜaleyh yanıña bunlardan hangisine muṣāḥib oluyorsuñ. Bir dīn, bir dünyā vardur; gör ki bunlardan hangisine muṣāḥib oluyorsuñ. Bir ᶜaḳl, bir hevā vardur; mülāḥaẓa eyle ki

bunlardan hangisine muṣāḥib oluyorsuñ. Taṭahhürden soñra ellerini yuḳarı ḳaldırır. Bu refᶜ-i yedeyn ᶜālem-i dünyāya, ᶜālem-i āḫirete tevdīᶜa işāretdür. Yaᶜnī naẕarıñı ikisinden de ḳaṭᶜ it; ḳalbiñi, rūḥuñı, sırrıñı, ᶜaḳlını, fehmiñi, ẕikriñi, fikriñi Allāh'a tevcīh it. **[216b]** Ziṙā ḥadīṯ-i şerīfde vārid olmuşdur ki; ***ed-dunyā ḥarāmun ᶜalā-ehli'l-āḫireh ve'l-āḫiretu ḥarāmun ᶜalā-ehli'd-dunyā ve kilāhumā harāmāni ᶜalā-ehlillāh.*** Ey muṣallī, baᶜdehu *Allāhu Ekber* di. Maᶜnāsı; Cenāb-ı Ḥaḳ kāfe-i mevcūdātdan ekberdür, aᶜlādur, aᶜẕamdur, kāfe-i maᶜlūmātdan eᶜazdur. Bil ki ana bir şey ḳıyās olunub da Allāh andan büyükdür dinilmekten de ekberdür. Şurası da maᶜlūmun olsun ki, ᶜālemüñ ḥarekātı üçdür. Biri müstaḳīmedür, biri ufḳdur, biri menkūsdur. İşte muṣallīnüñ ṣalātda fiᶜli ᶜālemüñ ḳıyāmına işāretdür. Mādāmki muṣallī ᶜibādetdedür ᶜālemde ... varmaz. Mādāmki muṣallī ẕikrullāhdadur. İkinci ḥareket ufḳdur ki muṣallīnüñ rükūᶜına işāretdür. **[217a]** Üçinci menkūsdur ki muṣallīnüñ sücūdına işāretdür. Yaᶜnī şems ġurūb itmeye taḫt-ı ᶜarşda secdeye varup ona Ḫudā olmadıḳca bi'ẕ-ẕāt kendi kendine ṭulūᶜ idemedigi gibi muṣallī daḫi secdeden başını ḳaldırır. Ol vaḳt şems daḫi ṭulūᶜ ider. Bu üslūb üzerine dünyā [vü] ᶜālemüñ beḳāsına işāretdür; çünki ḳıyāmet ḳopar arżın üzerinde Allāh Allāh diyen olmadıġı vaḳtde. Andan soñra muṣallī *subḥāneḳ'allāhumme ve biḥamdik* dūᶜāsını oḳu. Bu maḳāmda saña sebaḥāt-i celālüñ nūrı tecellī ider. Baᶜdehu tesbīḥden taḥmīde telaḳḳī idersiñ. *tebāreke'smuk* dirsiñ; bu maḳāmda da nūru'l-ezelī ve'l-ebedī **[217b]** saña münkeşif olur. Zīrā *tebāreke* ḳavli ifnādan, iᶜdāmdan münezzeh olan devāma işāretdür. Bu maḳām ḥaḳīḳat-i ezelī ᶜademde ḥaḳīḳat-i ebedī beḳāda muṭalāᶜaya müteᶜallaḳdur. Andan ṣoñra *ve taᶜālā cedduk* dir. Bu da Cenāb-ı Ḫaḳḳ'uñ ṣıfāt-ı celāli ve nuᶜūt-ı kemāli miḳdār-ı meẕkūrda maḥṣūr olmaḳdan aᶜlā ve aᶜzam oldıġına işāretdür. Baᶜdehu *lā-ilāhe ġayruk* dir. Bu da ṣıfāt-ı celāle ve ... Ḫudā-yı müteᶜāle maḫṣūṣ ve münḥaṣır idügüñe işāretdür. *fe-huve'l-kāmilu elleẕī lā-kāmile illā hū ve'l-muḳaddesu elleẕī lā-muḳaddesi illā hū ve fi'l-ḥaḳīḳati lā-huve illā hū* **[218a]** İşte bu maḳāmda ᶜaḳl münḳatıᶜ, lisān muᶜtaḳil olur; fehm tebellüd ider, ḫayāl mütehayyīr ḳalır. Baᶜdehu kendisiñe ... *veccehtu vechiye li'l-lezī faṭara's-semāvāti ve'l-arż* diyivir. İşte senüñ *subḥāneḳ'allāhumme ve bi-ḥamdik* ḳavliñ miᶜrāc-ı melāᵓike-i muḳarrābīndür ki bu miᶜrāc-ı bāhirü'l-ibtihāc ***ve naḥnu nusebbiḥu bi-ḥamdike ve nuḳaddisu leke*** ḳavl-i kerīminde meẕkūrdur. Ke-ẕalik bu miᶜrāc, miᶜrāc-ı Muṣṭafā'dur. Zīrā miᶜrāc-ı Muḥammed ᶜaleyhi's-selām daḫi *subḥāneḳ'allāhumme ve bi-ḥamdik* ḳavliyle müfettiḥdür. *veccehtu vechiye* ḳavlüñ daḫi miᶜrāc-ı İbrāhīm **[218b]** ᶜaleyhi's-selāmdur. *inne's-salātī ve nusukī* ḳavlüñ daḫi ke-ẕalik miᶜrāc-ı Muḥammedu'l-habīb ᶜaleyhi's-selāmdur. İşte şu iki ẕikr-i şerīfi zīver-i zebān taḳdīs itdigüñ vaḳt ekābir-i melāᵓike-i muḳarrabīnüñ miᶜrācıyle ᶜuẕmā-yı enbiyānuñ miᶜrāclarını cemᶜ itmiş olursın. Bu ḫāletden fāriġ olduḳdan ṣoñra da żarar-ı ᶜucbı nefsiñden defᶜ itmek içün, ***eᶜūẕu billāhi mine'ş-şeyṭāni'r-racīm*** diyivir. Şunı da bilmiş ol ki, cennetüñ sekiz ḳapusı vardır. İşte bu maḳāmda ebvāb-ı cennetden saña bir bāb küşāde **[219a]** olmuş olur ki bu bāb daḫi bāb-ı maᶜrifetdür. Bāb-ı şānī, bāb-ı ẕikrdür ki o da ***bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm***dür. Bāb-ı şāliş bāb-ı şükrdür ki o da ***el-ḥamdu lillāhi rabbi'l-ᶜālemīn*** ḳavlüñdür. Bāb-ı rābiᶜ, bāb-ı recādur ki o da ***er-raḥmāni'r-raḥīm*** ḳavliñdür. Bāb-ı ḫāmis, bāb-ı ḫavfdur ki ***māliki yevmi'd-dīn*** ḳavlüñdür. Bāb-ı sādis, maᶜrifet-i ᶜubūdiyyetle maᶜrifet-i rubūbiyyetden mütevellid olan bāb-ı iḫlāṣdur ki o da ***iyyāke naᶜbudu ve iyyāke nestaᶜīn*** ḳavlüñdür. Bāb-ı sābiᶜ bāb-ı duᶜā ve bāb-ı tażarruᶜdur ki o da ***ihdina'ṣ-ṣırāṭe'l-mustaḳīm*** ḳavlüñdür. **[219b]** Bāb-ı şāmin, ervāḥ-ı ṭayyibe-i ṭāhireye iḳtidāᵓ, ervāḥ-ı ṭayyibe-i ṭāhirenüñ envāriyle ihtidādur ki o da ***ṣırāṭe'l-leẕẕīne enᶜamte ᶜaleyhim ġayri'l-maġżūbi ᶜaleyhim ve le'ż-żallīn*** ḳavlüñdür. İşte şu ṭarīḳ ile bu sūre-i kerīmeyi oḳuyup da anuñ esrār-ı ᶜāliyesine vāḳıf oldıġıñ zamān cennetüñ ebvāb-ı şemāniyyesi saña feṭḥ olur işte burası ṣalātda ḥāṣıl olan miᶜrāc-ı rūḥānīye işāretdür. Gelelüm miᶜrāc-ı cismānīye. Bunuñ mertebe-i ūlāsı ḥużūr-ı İlāhī'de Aṣḥāb-ı Kehf'üñ ḳıyāmı gibi ḳāᵓim olmaḳ iḳtiżā ider. **[220a]** Ziṙā muṣallīnüñ ḳıyāmı ᶜālemüñ ḳıyāmına işāret oldıġı bālāda sebḳat itmiş idi. Baᶜdehu *subḥānek''llāhumme* duᶜāsını oḳu. Anı müteᶜāḳib Fātiḥā-yı Şerīfi oḳu, baᶜdehu rükūᶜa var da *semiᶜallāhu li-men ḥamideh* diyivir. Ṣoñra nefsiñi bıraḳ ki bir kere daha eski istiḳāmeti olsun. Zīrā bu dīn, bir dīn-i metīndür. Dinde rıfḳ ile ebġāl it, ᶜibādet-i Ḫudā'yı nefsiñe mübġaż itme. Eski istiḳāmetine ᶜavdetinden ṣoñra da kemāl-i tevāżuᶜla arża münḥadir ol. Rabb'iñi kemāl-i ᶜuluvv ile ẕikr it de *subḥāne* **[220b]** *rabbiye'l-aᶜlā* diyivir. Secde-i şāniyede vardıġın vaḳt daḫi envāᶜ üç nevᶜ ṭāᶜatden ḥāṣıl itmiş olursın. Rükūᶜ-ı vāḥid ile iki secdeden ᶜibāret olan şu üç nevᶜ ṭāᶜatle ᶜaḳabāt-ı şelāşe-i mühlikeden necāt bulmuş olursın. Rükūᶜ ile ᶜaḳabe-i şehevātdan, sücūd-ı evvel ile reᵓs-i muᵓziyāt olan ᶜaḳabe-i ġażabdan, sücūd-i şānī ile kāfe-i mühlikātdan necāt bulursın. İşbu ᶜaḳabāt tecāvüz idüp de o derekātdan ḳurtulduġun **[221a]** vaḳt; derecāt-ı ᶜāliyyeye vāṣıl, bāḳiyāt-ı ṣālihāte mālik, müdebbirü'l-arż ve's-semāvātuñ ᶜatabe-i celāline müntahā olursun. Bināᵓen ᶜaleyh ol ḥālde et-taḥiyyāt ḳavlini oḳuyıvir. Bu maḳāmda nūr-ı rūḥānin şuᶜūdda nūr-i Muḥammedī de nüzūl ider de iki rūḥ biribirine mülāḳī olur. Ol ḥālde rūḥ rāḥat ve reyḥān ḥuṣūla gelür. Bināᵓen ᶜaleyh rūḥ-ı pāk-i Ḫażret-i Muḥammed'e ... taḥiyyatuñ taḳdīmi elzemdür. Hemān *es-selamu ᶜaleyke eyyuhe'n-nebiyyu* dimelisin. İşte **[221b]** bu ṣırada Ḫażret-i Muḥammed ᶜaleyhi's-selām daḫi saña redd-i selām iderek, es-selāmu ᶜaleynā ve ᶜalā ᶜibādillāhi'ṣ-ṣāliḥīn, dir. Bir de sen bu ḫayrāt ve berekāta ne vesīle ile ne yolda

ve aña arż-ı ḥācāt eyleyüp mükāleme ḳılmaḳdadur. Pes gerekdür ki (2) ᶜabd seyyidi ḥużūrında ḫuẕūᶜ ve ḫuşūᶜ üzere ola, yemīn ü şimāle (3) iltifāt itmeye ve ḳalbi Ḥaḳ'dan ġayrıya gitmeye, tā kim ᶜitāb-ı Ḥaḳḳ'a müstaḥaḳ olmaya. (4) *Revâ ᶜan-Ebī Hureyrete ḳāle Resūlullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem* ***iẕā ḳāme'l-ᶜabdu ila'ṣ-ṣalāti*** (5) ***fe-innehu beyne yedeyyi'r-Raḥmān fe iẕa'l-tefete'l-ᶜabdu ḳalben ev ḳāleben ḳāle lehu'r-Rabb*** (6) ***ilā men teltefit men huve ḫayrun leke minnī yā'bne Ādem aḳbil ileyye fe enā ḫayrun leke mimmen*** (7) ***teltefitu ileyhi***[1116]

Bāyezīd ḳuddise sırruhu ḥażretleri ṣalāta şürūᶜda rükūᶜa (8) ve sücūda vardıḳda aᶜżāları biribirinden infiṣāl idüp ṣadā (9) ḥāṣıl olup herkes ḫavf ider idi ve ol ḥālde levni ve vechi (10) taġyīr ider idi. *Kemā ruviyet ᶜan-ᶜĀᵓişe raḍıyallāhu ᶜanhā kāne Nebiyyu* (11) *ᶜaleyhi's-selām yuḥaddiṯunā ve nuḥaddiṯuhu fe-iẕā haḍarati'ṣ-ṣalātu fe-ke-ennehu lem-yeᶜrifunā* (12) *ve lem-neᶜrifhu iştiġālen bi-ᶜaẓametillāhi Teālā ve kāne yuṣallī ve fī-ḳalbihi ezīzun* (13) *ke-ezīzil'l-mircel revā Ebū Zer ᶜani'n-Nebiyyi ᶜaleyhi's-selām lev-teᶜlemūne mā-aᶜlem* (14) *le-beykeytum keṯīren ve le-ḍaḥaktum ḳalīlen ve mā-ekeltum ṭaᶜāmen ᶜalā-şehvetin ebeden ve lā-şeribtum* (15) *şerāben ᶜalā-şehvetin ebeden ve lā-daḫaltum beyten tesṭaẕillūne fīhi ve le-merertum ᶜale'ṣ-ṣaᶜādeti* (16) *teldumūne ṣudūrekum ve tebkūne ᶜalā-enfusikum* ***lā-ṣalāte illā bi-ḥużūri'l-ḳalbi*** (17) *ve ḥasenātu'l-ebrār seyyiᵓātu'l-muḳarrebīn*[1117] Ḥadīs-i şerīfleri ṣalātda olan (18) bu

---

nāᵓil olabildiñ diye vārid olan bir suᵓāle cevāben *eşhedu en lā-ilāhe illallāh ve eşhedu enne Muḥammeden ᶜabduhu ve resūluhu* dimelisin. Bu ṣırada mādāmki seni bu devlet ve saᶜādete irişdiren Ḥażret-i Muḥammed ᶜaleyhi's-selāmdur, aña ne hediye taḳdīm ideceksin; **[222a]** yolunda vārid olan suᵓālde cevāb virüp *Allāhumme ṣalli ᶜalā-Muḥammedin ve ᶜalā-āli Muḥammed* dimelisin. Baᶜdehu saña Ḥażret-i Muḥammed gibi bir resūl-i Muḥteremi baᶜṯ ve resūl buyurmasını Cenāb-ı Ḥaḳ'dan isteyen ***rabbenā v'ebᶜaṯ fīhim resūlen*** (Bakara, 2/129) diyen İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmdur, aña ne mükāfāt ideceksin, dirler. Sen de cevāb olaraḳ, *kemā ṣalleyte ᶜalā-İbrāhīm,* dimelisin. Yine saña suᵓāl olunursa ki bu ḫayrātuñ kāfesi Ḥażret-i Muḥammed'den mi, İbrāhīm'den mi, Cenāb-ı Ḥaḳ'dan mı? Sen de, Ḥamīd-i Mecīd'dendür **[222b]** *inneke ḥamīdun mecīd,* dimelisin. ᶜAbd Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ı bu eṣniye ve medāyiḥ ile ẕikr idince *iẕā ẕekerenī ᶜabdī fī-meleᵓin ẕekertuhu fī-meleᵓin ḫayrin min-meleᵓihi* ḥadīṯ-i ḳudsīsi nāṭıḳ oldığı üzre Cenāb-ı Ḥaḳ daḫi anı maḥāfil-i melāᵓikede ẕikr eyler. Melāᵓike-i kirām Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ bu ẕikrini işidince o ᶜabde muḥabbetde iştiyāḳ iderler. Cenāb-ı Ḥaḳ daḫi ᶜabdine ḫiṭāben melāᵓike-i semāvāt ziyāretiñe müştāḳdırlar, saña yaḳīn olmaḳ isterler, işte geldiler. Hemān sen ibtidā-yı selām ile anları ḳarşılamalısın **[223a]** ki bu bābda sābiḳīn mertebesini ḳazanasın, buyururlar. ᶜAbd daḫi der-ḥāl ṣağa soluna başını çevirerek *es-selāmu ᶜaleykum ve raḥmetullāhi ve berekātuhu* dir ve li-haẕā şübhe yoḳdur ki ᶜibād-ı muᶜminīn daḫi cennete dāḫil olacaḳları vaḳt melāᵓike-i kirām her ṭarafdan ḥużūrlarına gelerek anlara ***selāmun ᶜaleykum bimā ṣabertum fe-niᶜme ᶜuḳba'd-dār*** (Ra'd, 13/24) dirler. Ehl-i cennet daḫi *ve ḳīle el-ḥamdulillāhi rabbi'l-ᶜālemīn* duᶜāsını yād ve tezḳār iderler.

[1116] "Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *Kul, namaza kalktığında Rahman'ın elleri arasındadır. Namazdayken sağına soluna iltifat ederse, Rabbisi ona, ey Ey Âdemoğlu, bana yönel, senin başkasına iltifatından Ben daha hayırlıyım, diye hitap eder.*"

[1117] "Nitekim Â'işe, Allah ondan razı olsun, şöyle demiştir: *Biz Peygamber Efendimizle karşılıklı konuşurduk. Namaz vakti geldiğinde Allah'ın azametiyle meşgul olmaktan ne O bizi tanırdı, ne de biz*

nükte-i ḫafiyyeye işāretdür. *Ve ḳāle Faḫru'd-dīni'r-Rāzī fī-Tefsīri'l-Kebīr* (19) *inne'ṣ-ṣalāte miᶜrācu'l-ᶜārifīn iᶜlem ennehu kāne li-Resūlullāhi ṣallallāhu ᶜaleyhi* (20) *ve sellem miᶜrācān eḥaduhuma mine'l-Mescidi'l-Ḥarāmi ile'l-Mescidi'l-ᶜAḳṣā ve'l-āḫeru* (21) *mine'l-ᶜAḳṣa ilā-Meleᵓi'l-Aᶜlā fe-hāẕā mā-yeteᶜallaḳu bi'ẓ-ẓāhiri ve emmā mā-yetaᶜallaḳu bi-ᶜalemi'l-ervāḥi* (22) *fe-lehu miᶜracān eḥaduhumā mine'l-ᶜālemi'ş-şehādeti ilā-ᶜālemi'l-ġaybi* (23) *ve'ş-şānī min-ᶜālemi'l-ġaybi ilā-ᶜālemi ġaybu'l-ġaybi ve humā bi-menzileti Ḳābe* (24) *Ḳavseyni ve huve'l-murādu* ***fe-kāne Ḳābe Ḳavseyni ev ednā*** *işāreten ilā-fenāᵓihi* (25) *fī-nefsihi emma'l-intiḳālu min-ᶜālemi'ş-şehādeti ilā-ᶜālemi'l-ġaybi ve yubsire kulli ᶜālemi'l-* **[215a]** (1) *ervāhi hum sukkānu dereceti'l-Kursi ṣumme intaḳale ilā-ervāḥi'l-muḳaddeseti ve humu'lleẕīne* (2) *ṭaᶜāmuhum ẕikrullāh ve şerābuhum meḥabbetullāh kemā nūdiye min-surādaḳātu'l-ᶜizzeti iḫter* (3) *hāẕeyni'l-ḳadeḥayni yā Muḥammed ḳāle iḫtertu'l-lebene ve'ḫtebeᵓtu'l-ḫamre li-iḫbāri* (4) *ummetī ve unsihim bi'ṣ-ṣenāᵓi ᶜalallāhi ve lizzetihim fī-ḫidmetillāhi iẕā ᶜarefte hāẕā fe'l-terciᶜ* (5) *ile'l-maḳṣūdi fe-neḳūlu enne Muḥammeden ᶜaleyhi's-selām lemmā vaṣale ileyhi ve erāde en yerciᶜ* (6) *ilā-vaṭani'ẓ-ẓāhirī ḳāle rabbu'l-ᶜizzeti enne'l-musāfira iẕā erāde en yeᶜūde ilā-vaṭanihi* (7) *iḫtāce ilā-maḥmūlātin bi-tuḥafi aṣḥābihi ve aḥbābihi fe-ḳīle min-ḳibelillāhi lehu enne tuḥfete* (8) *ummetike eṣ-salāt ve ẕālike li-ennehā cāmiᶜatun beyne'l-miᶜrāci'l-cismānī ve'r-rūḥānī emmā* (9) *emma'l-cismānī febi'l-efᶜāli ve emma'r-rūḥānī febi'l-eẕkār fe-hāẕihi'l-maḳāmu'l-ḳudsī* (10) *fe-iẕā eradte eyyuhe'l-ᶜabdu'ş-şurūᶜu fī-hāẕe'l-maḳām fe-taṭahhar evvelen li-enne'l-maḳāmi* (11) *maḳāmu'l-ḳudsī felyekun ṣevbuke ṭāhiran ev bedenuke ṭāhiren li-enneke bi'l-vādi'l-muḳaddesi* (12) *Ṭuvā kemā ḳālallāhu Teᶜālā* ***feḫlaᶜ naᶜleyke inneke bi'lvādi'l-muḳaddesi ṭuvā*** (13) *ey fetruk zevceteke ve veledeke ev itruki'd-dunyā ve'l-āḫireh feşteġil bi-riżāᵓi* (14) *ve veccih ḳalbuke ve rūḥuke ve sirruke ᶜaḳluke ve fehmuke ve ẕikruke ve fikruke ilallāh* (15) *ṣumme iẕā taṭahharte fefaᶜ yedeyke ve ẕālike'r-refᶜu işāretun ilā-tevdīᶜi ᶜālemi'd-dunya* (16) *ve ᶜālemi'l-āḫireh fa'ḳtaᶜ naẓarake ᶜanhumā bi'l-kulliyye ve veccih ḳalbuke ve rūḥuke ilallāh* (17) *ṣumme ḳāle* ***Allāhu Ekber*** *ve'l-maᶜnā ennehu ekber min-kulli mevcūdāt ve aᶜẓamu min-* (18) *kulli maᶜlūmāt ṣumme ḳāle* ***subḥānek'allāhumme ve bi-ḥamdik*** *ve fī-hāẕe'l-maḳām tecellā nūru sebeḥāti'l-Celāli* (19) *ṣumme teraḳḳayte*

O'nu. Namaz kıldığı vakit, kalbinden tencere cızırtısı gibi bir ses gelirdi. Ebū Zer, Peygamber Efendimizden şöyle rivayet etmiştir: ***Benim bildiklerimi bilseydiniz çok ağlar az gülerdiniz. Asla şehvetle yemek yiyemez, su içemezdiniz. Gölgelenecek evlere giremezdiniz ve sahralarda üzüntüden göğüslerinizi yumruklardınız ve nefsinize ağlardınız*** (Tirmizî, Sünen, IX/194). ***Kalp huzuruyla kılınmayan namaz, namaz değildir. Ebrarların sevapları, mukarreblerin günahlarıdır***."

mine't-tesbīḥi ile't-taḥmīd ḳāle ***tebāreke'smuk*** *ve fī-hāẕe'l-maḳām* (20) *inkeşefe leke nūru'l-ezeli ve'l-ebedi li-enne ḳavluhu tebāreke işāretun ile'd-devāmu'l-munezzehi* (21) *ᶜani'l-ifnāᵓi ve'l-iᶜdām ve ẕālike yeteᶜalleku bi-muṭālaᶜati ḥaḳīḳati'l-ezeli* (22) *fi'l-ᶜademi ve ve muṭālaᶜati ḥaḳīḳati'l-ebedi fi'l-beḳāᵓi ṯumme ḳāle* ***ve teᶜālā cedduk*** *ve huve* (23) *işāretun ilā-ennehu aᶜẓamu min-entekūne ṣıfatu celālihi ṯumme ḳāle* ***ve lā-ilāhe ġayruk*** (24) *ve huve işāretun ilā-enne kulle ṣıfātil'l-celāli lehu lā li-ġayrihi fe-huve'l-kāmilu elleẕī lā-kāmile* (25) *lehu illā hū ve'l-ᶜaḳlu hāhuna yenḳaṭiᶜu ve'l-lisānu yeᶜtaḳil ve'l-fehmu yetebeddel ve'l-ḫayālu* **[215b]** (1) *yetaḥayyer fe-huve miᶜrācu'l-melāᵓiketi'l-muḳarrebīn ve huve'l-meẕkūretu fī-ḳavlihi* ***ve naḥnu nusebbiḥu bi-ḥamdike*** (2) ***ve nuḳaddisu leke*** *ve huve miᶜrācu nebiyyinā ᶜaleyhi's-selām ṯumme iẕā feraġte min-hāẕihi'l-ḥālet* (3) *fe-ḳul* ***eᶜūẕu billāhi mine'ş-şeyṭāni'r-racīm*** *li-tedfaᶜa ḍarare'l-ᶜucbi min-nefsike* (4) *ve'ᶜlem enne li'l-cenneti ṯemāniyeti ebvābin fe-fī-hāẕe'l-maḳāmi infeteḥa leke bābun min-ebvābi'l-cenneti* (5) *ve huve bābu'l-maᶜrifeti ve'l-bābu'ṯ-ṯānī bābu'ẕ-ẕikri ve huve ḳavluke* (6) ***bi'smillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm*** *ve'l-bābu'ṯ-ṯāliṯ bābu'ş-şukri ve huve ḳavlu* ***el-ḥamdu lillāhi*** (7) ***rabbi'l-ᶜālemīn*** *ve'l-bābu'r-rābiᶜi bābu'r-recāᵓi ve huve ḳavluke* ***er-raḥmāni'r-raḥīm*** (8) *ve'l-bābu'l-ḫāmisi bābu'l-ḫavfi ve huve ḳavluke* ***māliki yevmi'd-dīn*** *ve'l-bābu's-sādisi* (9) *bābu'l-iḫlāṣi el mutevellidu min-maᶜrifeti'l-ᶜubudiyyeh ve huve ḳavluke* ***iyyāke*** (10) ***naᶜbudu ve iyyāke nestaᶜīn*** *ve'l-bābu's-sābiᶜu bābu'd-duᶜāᵓi ve't-tażarruᶜ* ***ihdina'ṣ-ṣırāṭe'l-mustaḳīm*** (11) ***ṣırāṭe'l-leẕẕīne enᶜamte ᶜaleyhim ġayri'l-maġżūbi ᶜaleyhim*** (12) ***ve le'ż-żallīn*** *ṯumme ecᶜalhā munciyyeten li'n-nāri bi'r-rukūᶜi fe-ḳul* ***semiᶜallāhu li-men ḥamideh*** (13) *ṯumme utrukuhā merreten uḫrā fe-inne hāẕe'd-dīne metīn ve'ẕkur rabbeke bi-ġāyeti'l-ᶜuluvvi ve ḳul* (14) ***ṣubḥāne rabbiye'l-aᶜlā*** *fe-iẕā ateyte bi's-secdeti'ṯ-ṯāniyeti feḳad ḥaṣale leke ṯelaṯetu envāᶜin (15) mine'ṭ-ṭāᶜati er-rukūᶜu'l-vāḥid ve's-sucūdān ve bihā tencū mine'l-ᶜaḳabāti'ṯ-salaṯ* (16) *febi'r-rukūᶜi tencū ᶜan-ᶜaḳabati'ş-şehevāt ve bi's-sucūdi'l-evvel tencū* (17) *ᶜan-ᶜaḳabati'l-ġaḍab ve bi'ṯ-ṯānī ᶜan-ᶜaḳabati'l-hevā ve teḫallaṣte ᶜan-hāẕihi'd-derekāt* (18) *feḳad veṣalte ile'd-deracāti'l-ᶜāliyāt ṯumme ḳale* ***et-taḥiyyātu lillāhi*** *bi'l-lisāni* (19) ***ve'ṣ-ṣalavātu*** *bi'l-erkāni* ***ve'ṭ-ṭayyibāt*** *bi'l-cināni ṯumme ḳāle* ***es-selāmu ᶜaleyke*** (20) ***eyyuhe'n-nebiyyu ve raḥmetullāhi ve berākātuh*** *fe-ᶜinde ẕālike yeḳūlu Muḥammed ᶜaleyhi's-selām* (21) ***es-selāmu ᶜaleynā ve ᶜalā-ᶜibādillāhi'ṣ-ṣāliḥīn*** *ve keennehu ḳīle leke fe-hāẕihi'l-ḫayrātu* (22) *bi-eyyi vesīletin vecedtehā ve bi-eyyi ṭarīḳin vaṣalte ileyhā fe-ḳul bi-ḳavlihi* ***eşhedu en lā-ilāhe*** (23)

illallāh ve eşhedu enne Muḥammeden ᶜabduhu ve resūluhu *fe-ḳīle leke enne Muḥammeden huve'llezī hedāke* (24) *ileyhi fe-eyyī şeyᵓin hedeytuke lehu fe-ḳul* ***allāhumme ṣalli ᶜalā-Muḥammedin ve ᶜalā-āli Muḥammed*** *fe-ḳīle leke* (25) *inne İbrāhīme ᶜaleyhi's-selām huve'llezī ṭalebe min-Allāh en yursile ileyke miṯle* **[216a]** (1) *hāzе'r-resūl fe-ḳāle rabbunā* ***ve baᶜṯe fīhim resūlen minhum*** *femā cezāᵓuke lehu fe-ḳul* ***kemā ṣalleyte*** (2) ***ᶜalā-İbrāhīm ve ᶜalā-āli İbrāhīm*** *fe-yuḳālu leke fe-kullu hāzihi'l-ḫayrāt min-Muḥammedīn ev min-İbrāhīm* (3) *ev min-Allāh fe-ḳul bel mine'l-ḥamīdi'l-mecīd* ***inneke ḥamīdun mecīd*** *ṣumme inne'l-ᶜabde izā zekerāllāhi* (4) *bi-hāzihi'l-medāyiḥ zekerehullāhu teᶜālā fī-meḥāfili'l-melāᵓiketi bi-delīlin ḳavluhu ᶜaleyhi's-selām* (5) *ḥikāyeten ᶜanillāhi ᶜazze ve cell izā zekerenī ᶜabdī fī-meleᵓin zekertuhu fī-meleᵓin ḫayrin* (6) *min-meleᵓihi fe-izā semiᶜa'l-melāᵓiketu zālike iştāḳū ilā-hāzihi'l-ᶜabdi fe-ḳālellāhu* (7) *inne melāᵓikete's-semāᵓi iştāḳu ilā-ziyāretike febdeᵓ bi's-selāmi ᶜaleyhīm* (8) *li-taḥṣale leke fīhi mertebetu's-sābiḳīn fe-yeḳūlu'l-ᶜabdu ᶜan-yemīnihi ve ᶜan-şimālihi* (9) ***es-selāmu ᶜaleykum ve raḥmetullāhi ve berākātuhu*** *felā-cerame ennehu izā daḫale'l-cennetu'l-melāᵓikete* (10) *yedḫulūne ᶜaleyhi min-kulli bābin fe-yeḳūlūne* ***selāmun ᶜaleykum bimā ṣabertum fe-niᶜme*** (11) ***ᶜuḳba'd-dār*** *intihā kelāmu'r-Rāzī*[1118]

[1118] Namaz âriflerin mi'racıdır. Hz. Peygamber'in iki mi'racı vardır. Bunlardan biri, Mescid-i Haram´dan Mescid-i Aksâ'ya kadar olanı; diğeri de Mescid-i Aksâ´dan başlayıp, Allah'ın melekûtunun en yücelerine kadar olanıdır. Bu hadisenin zâhire taalluk eden kısmıdır. Miraç hadisesinin, ruhlar âlemine taalluk eden tarafına gelince, Hz, Peygamber'in yine iki mi'racı vardır. Biri, şehadet aleminden başlayıp gayb âlemine kadar olan; diğeri de, gayb âleminden, gaybü´l-gayb âlemine kadar olanıdır. Bunlar, birbirine bitişmiş *Kabe Kavseyn* (yayın kirişi) mesabesindedir ki, Hz. Peygamber, bunları adımlayıp geçmiştir. Allah Teâlâ'nın; ***O, Peygambere, iki yay (kirişi) kadar, yahut daha yakın oldu*** (Necm, 53/9), ayetinde kastedilen de budur. Buradaki sözü Hz. Peygamber'in, nefsinde yok olduğuna işarettir. Şehadet âleminden gayb âlemine geçişe gelince, bütün ruhlar âlemini görürsün, onlar Kürsi derecelerinin sakinleridir. Sonra mukaddes ruhlara intikal ederler ki onların, yiyecekleri zikrullah, içecekleri muhabbetullahtır. Nitekim Peygamber efendimize yüce makamda, *Bu iki kadehten birini seç ey Muhammed,* dendi. Efendimiz, *sütü seçtim, şarabı gizledim; ümmetime haber ver,* dedi. Onların ünsiyetleri Allah'a hamd ve sena ve lezzetleri de Allah´a hizmet olan varlıklardır. Bunu anladın. O halde maksadımıza dönüp şöyle deriz: Hz. Muhammed, mi'raca varıp zahirî vatana dönmek istediğinde, *Ey izzet sahibi Rabbim! Yolcu, vatanına dönmek istediğinde, ahbabına ve dostuna hediye olarak götüreceği bazı şeylere ihtiyaç hisseder*, dedi. Bunun üzerine, Allah tarafından, Peygamber'e, *Senin ümmetine verilecek hediye namazdır*, denildi. Bu böyledir; çünkü namaz, cismanî mi'raç ile ruhanî mi'racı birleştirir, Cismanî mi'raç, fiillerle; ruhanî mi'raç ise zikirlerle olur. Bu makam kudsî bir makamdır. Kul, bu namaz mi'racına başlamak istediğinde ilk önce temizlensin. Çünkü bu makam, kudsî bir makamdır. Elbisen ve bedenin temiz olsun; çünkü sen Mukaddes Tuvâ vadisindesin. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***Pabuçlarını çıkar; çünkü sen, kutsal vâdi Tuva'dasın*** (Tâ-Hâ, 20/12). Yani eşini, çocuklarını terk et. Dünya ve ahireti terk et, rıza ile meşgul ol. Kalbini, ruhunu, sırrını, aklını, anlayışını, zikrini ve fikrini Allah'a yönelt. Sonra temizlendiğinde, her iki elini kaldır; bu iki elini kaldırman dünya ve ahiret âlemine veda etmene ve nazarını onlardan tamamen kesmene işarettir. Kalbinle ve ruhunla Allah'a yönel sonra *Allahu Ekber*, de. Anlamı şudur: Allah her türlü varlıktan daha büyük, bilinen her şeyden daha yücedir. Sonra *subhânek'Allahumme ve bihamdik,* de. Bu makamda,

sana Celâl'in azametinin nuru tecellî eder. Sonra teşbih makamından tahmîd makamına yükseldiğinde, *tebâreke'smuk,* der. Bu makamda, sana ezel ve ebedin nuru açılmış, inkişaf etmiş olur. Çünkü *tebâreke* sözü, yok olmaktan ve sona ermekten münezzeh olan bir sürekliliğe işarettir. Bu da, yoklukta ezel hakikatini, bekada da ebed hakikatini mütalaa etmekle ilgilidir. Sonra *ve teâlâ cedduk,* der. Bu da, Cenâb-ı Hakk´ın Celâl sıfatının zikredilen miktardan daha bilgili ve daha büyük olduğuna işarettir. Sonra *ve lâ ilâhe gayruk,* der. Bu da bütün Celâl sıfatlarının ve Kemâl işaretlerinin Allah'a ait olduğuna işaret etmektedir. Buna göre Allah, kendisinden başka cemîl bir varlık olmayan bir Cemîl, kendisinden başka kâmil bir varlık olmayan bir Kâmil'dir. İşte burada akıl inkıtaya uğrar, dil düğümlenir, anlayış bozulur, hayal şaşırır. Buna göre, sözün, mukarreb meleklerin miracıdır. Bundan da, Cenâb-ı Hakk´ın, ***Seni hamdinle teşbih eder ve seni takdis ederiz*** (Bakara, 2/30), ayetinde bahsedilmiştir. Bu senin Nebî'n aleyhi's-selâmın mi'racıdır. Sonra bu durumu sona erdirince, nefsinden, kendini beğenmişlik belâsını kovman için *e'ûzu billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm (Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım),* de. Cennetin sekiz kapısı vardır. Bu makamda sana cennet kapılarından bir kapı olan, marifet kapısı açılır, Cennet kapılarından ikincisi zikir kapısıdır. Bu da, *bi'smillâhi'r-rahmâni'r-rahîm (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)* sözüdür. Üçüncü kapı, şükür kapısıdır. Bu da *el-hamdu lillāhi rabbi'l-âlemîn (Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.)* demendir. Dördüncüsü, ümit kapısıdır. Bu da, *er-rahmâni'r-rahîm (O, Rahman ve Rahîm'dir.)* demendir. Beşinci kapı, korku kapısıdır. Bu da, *mâliki yevmi'd-dîn (Din gününün sahibidir.)* demendir. Altıncı kapı, ubûbiyyet bilgisinden meydana gelen ihlâs kapısıdır, Bu da, *iyyâke na'budu ve iyyâke nestaᶜîn (Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.)* demendir. Yedinci kapı, dua ve niyaz kapısıdır, *İhdina's-sırâte'l-mustakîm sırâte'l-lezzîne en'amte aleyhim gayri'l-mağzûbi aleyhim ve le'z-zallîn (Bizi doğru yola ilet, kendilerine ikramda bulunduğun kimselerin yoluna; gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil.).* Nefsin, ateşe tutulup yumuşayan bir ağaç gibidir. Öyleyse sen onu rükû ile eğ ve *semi'Allahu li-men hamideh (Allah, kendisine hamdedenin hamdini kabul buyurdu)*, de. Sonra onu, doğrulsun diye, ikinci kez salıver. Çünkü bu din, güçlüdür. Yüceliğin zirvesiyle Rabbini an ve *subhâne rabbiye'l-a'lâ (Yüce Rabbimi tenzih ve tesbih ederim)*, de. İkinci secdeyi yaptığında, senin için üç çeşit taat meydana gelmiş olur: Bir rükû ve iki secde. Bunlarla, helak edici üç maniadan kurtulursun. Rükû ile şehvetler engelinden, birinci secde ile, eziyet verici şeylerin başı olan gazab engelinden ve ikinci secde ile hevâ engelinden kurtulursun. Bu derekelerden kurtulunca, yüce derecelere vasıl olursun. Sonra dil ile, *et-tahiyyâtu lillâhi (En mübarek selâmlar Allah'adır.);* azalar ile *ve's-salavâtu (Namaz ve dualar Allah'adır);* kalplerle *ve't-tayyibât (Bütün güzel sözler Allah'adır.),* de. Sonra, *es-selâmu aleyke eyyuhe'n-nebiyyu ve rahmetullâhi ve berâkâtuh (Ey Peygamber, Allah´ın selâmı, rahmeti ve bereketleri sana olsun),* de. İşte o zaman, Hz. Muhammed aleyhi's-selâm, *es-selâmu ᶜaleynâ ve alâ ibâdillāhi's-sâlihîn (Selam bize ve Allah'ın salih kullarına olsun)*, der. Sanki sana, bu hayır ve bereketleri hangi vesileyle buldun ve hangi yol ile onlara ulaştın, denilir. Sen buna cevaben, *eşhedu en lâ ilāhe illAllah ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resûluhu (Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şahitlik ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.),* sözünü söyleyerek ulaştım de. Sana, Seni buna ulaştıran Muhammed aleyhi's-selamdır. Peki, seni Muhammed aleyhi's-selâma götüren nedir, denilir. Sen, *Allahumme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed (Allah´ım, Muhammed ve Muhammed´in âl ü ashabına rahmet et)*, de. Sana, ***Rabbimiz, onların içinden onlara bir peygamber gönder*** (Bakara, 2/129), diyerek, Allah´tan böyle bir peygamberin sana gönderilmesini isteyen İbrahîm aleyhi's-selâmdır; ona vereceğin karşılık nedir, denilir. Buna karşılık sen, *kemâ salleyte alâ İbrâhîm ve alâ âli İbrâhîm (İbrahim, ve O´nun âl ü ashabına rahmet ettiğin gibi)*, de. Sana; bütün bu hayırlar, Muhammed'den veya İbrahim'den ya da Cenâb-ı Allah´tandır, öyle mi, ne dersin, denilir. Buna karşı sen; Hayır, doğrusu bunların hepsi hamde yegâne lâyık ve yüce olan Allah'tandır, *inneke hamîdun mecîd (Ya Rabbî, Sen Hamîd ve Mecîd'sin)*, de. Sonra kul, Allah´ı bu övgülerle zikredince, Cenâb-ı Allah da onu, Resûlullah aleyhi's-selamın Cenâb-ı Allah´dan naklettiği, *Kulum beni bir toplulukta anarsa, ben de onu, onun içinde beni andığı cemaattan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım*, sözünün delaletiyle, meleklerin cemaatleri içinde zikreder. Melekler bunu işitince, bu kula karşı bir muhabbet duyarlar. Allah kula, *Göklerin melekleri seni ziyaret etmeyi arzuluyorlar ve sana yakın olmayı istiyorlar. Sana geldiklerinde, senden öncekilerin mertebesine nail olman için, onlara selâm vererek söze başla*, der. Bunun üzerine kul, sağına ve soluna *es-selâmu aleykum ve rahmetullâhi ve berâkâtuhu (Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun),* der. Hiç şüphesiz, kul cennete girdiği zaman, melekler de her kapıdan onun yanına girerek, ***Sabretmenize mukabil sizlere selâm olsun, dünyanın ne güzel neticesidir bu*** (Ra´d, 13/24), derler. Râzî'nin sözünün sonu." Tercüme için bkz. Fahreddin Er-Râzî, **Tefsîr-i Kebir**, C. I, s. 286-291.

Baᶜdeẕā muṣallī olan ᶜabd, maᶜa'l-ḳırāᵓat (12) ḳıyāmda olup bu iltifāt-ı mā-lā-nihāyeye vāṣıl olur. Eger ol ᶜabdde (13) ḫużūᶜ ve ḫuşūᶜ bulunmaḳsızın ṣalāta şürūᶜ idüp ***iyyāke naᶜbudu*** didikde, (14) *ḳālellāh ente kāẕib ente kāẕib yā ᶜabdī*[1119] ***ve iyyāke nestaᶜīn*** didikde, (15) ke-ẕālik *ente kāẕib*[1120] ḫiṭābı vāḳiᶜ olur. Bu vechle ḫavfından nāşī ḳıyāma (16) muḳtedir olmadıġından rükūᶜa varup ḥicābından ḫavf u ḫaşiyyetinden ne yapdıġını bilmez. *Kemā ḳāle'l-Mevlānā* (17)

(169) Meṯnevī
Bāz fermān mī-resed ber-dār ser
Ez-rukūᶜ u pāsuḫ-i Haḳ ber-şumer

(19) Yine emr gelür ki; ey ᶜabdüm, başıñı ḳaldır rükūᶜdan, Ḥaḳḳ'a cevāb vir, taᶜdād eyle ne fiᶜlde bulunduñ. (20)

(170) Meṯnevī
Ser ber-āred ez-rukūᶜ ān şermsār
Bāz ender-rū fited ān ḫāmkār

(22) Ol ᶜabd başını rükuᶜdan ḳaldırı şermsār oldıġı ḥālde. Gene (23) girü yüzi üzerine düşer ḫām olan kārdan ṭolayı. (24)

(171) Meṯnevī
Bāz fermān āyedeş ber-dār ser
Ez-sucūd ū dāde ez-kerde ḫaber

[216b] (1) Be-tekrār fermān-ı İlāhī gelür; ḳaldır başıñı secdeden, sen vir dünyāda (2) itdigüñ ᶜamelden ḫaber. *Kemā ruviye ᶜan-İbn Mesᶜūd raḍiyallahu ᶜanhumā* (3) *lâ-yezālu ḳademā İbn Ādeme yevme'l-ḳıyāmeti ḥattā yusᵓele ᶜan-ḫamsin ᶜan-ᶜumurihi (4)*

[1119] "Allah ona; sen yalancısın, sen yalancısın ey kulum, der."
[1120] "Sen yalancısın."

fīmā efnā ve ᶜan-şebâbihi fīmā ibtilāh ve ᶜan-mālihi eynektesebehu ve fīmā enfeḳahu āh[1121] (5)

(172) Meṯnevī
Ser ber-āred ū diger reh şermsār
Ender-efted bāz der-rū hemçu mār

(7) Bir daḫi başını ḳaldırur şermsār oldığı ḥālde, girü yine yüzi üzerine düşer mār u ḥayye gibi. (8)

(173) Meṯnevī
Bāz güyed ser ber-āred bāz gū
Kī bi-ḫᵛāhem çust ez-tū mū-be-mū

(10) Yine buyurur ki; ḳaldır başıñı girü, söyle ki ben isterüm senden ḳalīl (11) ü keṯīr dünyāda ne ᶜamel itdüñ ise. *ve hāẕihi işāretun ilā-ḳavluhu Teᶜālā* (12) *en-nāsu mucziyyūne bi-aᶜmālihim in ḫayren fe-ḫayren ve in şerren fe-şerren*[1122] (13)

(174) Meṯnevī
Kuvvet-ī pā īstāden ne-b'vedeş
Kī ḫiṭāb-ī heybetī ber-cān zedeş

(15) Bendenüñ ayaḳ üzerine ṭurmaḳlığı olmadı, yaᶜnī aña ṭāḳat (16) getüremedi. Cenāb-ı Ḫudā'nuñ ḫiṭābınuñ heybet ü ᶜaẓameti cān üzerine (17) urdı. Yaᶜnī rūḥ-ı ᶜadem taḥammülünden ṣabra ṭāḳāt getüremedi. (18)

(175) Meṯnevī
Pes nişīned ḳaᶜde z'ān bār-i girān
Ḫażreteş güyed suḫan gū bā-beyān

[1121] "İbn Mes'ûd'dan, Allah onlardan razı olsun, Efendimizin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *Âdemoğlu kıyâmet gününde şu beş şeyden sorguya çekilmeden yerinden ayrılmaz; ömrünü nerede geçirdiği, gençliğini nasıl harcadığı, malını nereden kazandığı ve onu nereye harcadığı.*" (Tirmizî, Kıyâmet, 1)

[1122] "Ve bu, Allah Teâlâ'nın şu sözüne işarettir: *İnsanlar amellerine göre karşılık bulacaklardır, hayra hayır, şerre şerr.*"

(20) Bundan ṣoñra … oturamadı aġır olan yükden (21) ṭolayı. Cenāb-ı Ḥaḳ aña buyurdı ki, söyle baḳalum bir bir beyān eyle. (22)

(176) Meṉnevī
Niᶜmet[et] dādem bi-gū şukret çi būd
Dādemet sermāye hīn binmāy şūd

(24) Ey ḳulum, niᶜmet virdüm söyle ḳanı senüñ şükrüñ noldı ve saña sermāye-i vücūd u māl virdüm, ḳanı ribḥ ü nemā? (25)

***(177) Meṉnevī* [217a]** (1)
Rū be-dest-i rāst āred der-selām
Sū-yi cān-i enbiyā ū ān kirām

(2) Elini yüzine getürür selāmda enbiyā-yı ᶜiẓām cānibine daḫı Kirāmen (3) Kātibi'n ṭarafına. Yaᶜnī ṣaġ cānibine selām virdikde enbiyādan derdine (4) dermān olmaz ve ṣol cānibine, Kirāmen Kātibi'ne selāmda yāresine bir melhem bulmaz. (5)

(178) Meṉnevī
Yaᶜnī ey şāhān şefāᶜat k'in leᵓīm
Saḫt der-gil mānedeş pā-yı kilīm

(7) Ey pādişāhlar pādişāhı, bu leᵓīm olan siyāh ᶜabdüñi ᶜafv buyur. Kilīm olan ayaḳ ḳatī çamura düşmüşdür. (8)

(179) Meṉnevī
Ke'z heme nevmīd geştim ey Hudā
Evvel u āḫir tūyī bī-muntehā

(10) Yaᶜnī kāffesinden ḳaṭᶜ-ı ümīd itdüm, bāb-ı maġfiret-i ᶜāliñe geldüm. Yā İlāhe'l-ᶜālemīn, (11) yā Ġıyāse'l-müsteġṯīn, eġiṯnī. Evvel ü āḫir sensün, ṣıfat-ı ezeliyye ve

ebediyye ile (12) mevṣūfsıñ, luṭf u iḥsānuñ ḥadd u pāyānı yoḳdur, diyüp duᶜāya (13) el ḳaldırup;

Beyt

Pādişāhā curm-i mā-rā der-güẕār

Mā gunehkārīm tū āmurzgār[1123]

(14) diyü duᶜā itdikde hemān raḥmet-i sābıḳa cūşa gelüp bir bahāne ile (15) ᶜafv murād buyurduḳda Seyyidi'l-Beşer, Şefī-i Rūz-ı Maḥşer ṣallallāhu ᶜaleyhi (16) ve sellem ḥażretlerinüñ sāye-i şefāᶜatle Cenāb-ı Perverdigār ᶜafv buyursa (17) gerekdür. *El-ḥamdu lillāhi'lleẕī hedānā ᶜalā-dīni'l-İslām ve ceᶜalnā min-ümmet-i Muḥammedin ᶜaleyhi'ṣ-ṣelātu ve's-selām*[1124] (18)

(180) Meṯnevī

Ez-kelīm-i Ḥaḳ biyāmuz ey kerīm

Bīn çi mī-guyed zi-muştāḳī kelīm

(20) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ kelīmi olan Ḥażret-i Mūsā'dan ögren ey (21) kerīm olan ṭālib. Gör ki ne buyurdı ᶜışḳ u niyāz müştāḳlığından. (22)

(181) Meṯnevī

Bā-çunīn çāh u çunīn peyġamberī

Ṭālib-i Ḫıżrem zi-ḫudbīni berī

(24) Öylecesine cāh ve anuñ gibi bir resūl-i ᶜālī-şān yaᶜnī Ḥażret-i (25) Mūsā gibi, Ḫıżr ᶜaleyhi's-selāma ṭālibüm tātār ve elci olaraḳ. **[217b]** (1)

(182) Meṯnevī

Mūsiyā tū ḳavm-i ḫud-ra hişteʾi

Der-pey-i nīkū peyī sergeşteʾī

[1123] "Ey Padişah, suçumuzu affet; biz günahkârız, sen affedicisin."

[1124] "Allah'a hamd olsun ki O bizi İslam'la hidayete erdirdi ve Muhammed aleyhi's-selâmın ümetinden kıldı."

(3) Ḥażret-i Mūsā kendi ḳavmini terk eyledi, bir ᶜālī-cenābuñ yolında sergeştesi oldı. (4)

(183) Meṯnevī
Keyḳubādī reste ez-ḫavf u recā
Çend gerdī çend cūyī tā kucā

(6) Yā şāh, ḫavf u recādan reste oldı. Niçe ister; neden, neye ḳadar; yaᶜnī ne mertebeye ḳadar? (7)

(184) Meṯnevī
Ān-i tū bā-tust u tū vāḳıf ber-īn
Āsmānā çend peymāyī zemīn

(9) Şān u şevket senüñledür, sen bunuñ üzerine ᶜārifsiñ. (10) Āsmān-ı ᶜalī gibi niçe bir ednāyı evn idüp alursıñ? (11)

(185) Meṯnevī
Guft Mūsā īn melālet kem kunīd
Āftāb [ū] māh-rā kem reh zenīd

(13) Ḥażret-i Mūsā buyurdı: Bu melāleti az idüñ, āftāb olan velāyetüñ yolını az uruñ. (14) Yaᶜnī baña māniᶜ olmayuñ, beni yolumdan alıḳomayuñ tā ki ben maḳṣad-ı aḳṣāma vāṣıl olayum. (15)

(186) Meṯnevī
Mī-revem tā mecmeᶜu'l-behreyn men
Tā şevem meşḥūb-i sulṭān-i zemen

(17) Ben tā mecmaᶜa'l-baḥreyne giderim, tā ki ṭaleb iderim zamānenüñ sulṭānına muṣāḥib olmaḳlıġı. (18)

(187) Meṯnevī

Ecᶜalu'l-Ḫıżra li-emr-i sebbebā

Ẕāke ev emżī ve esrī ḥuḳḳubā

(20) Ḥażret-i Ḫıżrı emr-i dīnüm içün sebeb ḳılurum. Yaᶜnī isterim ki dāᵓimā seyr idem (21) ḥattā mecmeᶜa'l-baḥreyne vāṣıl olmadıḳça. Bu beyt Sūre-i Kehf'de olan bu āyet-i kerīmeye (22) işāret ider: *Kemā ḳālellāhu Teᶜālā* ***ve iẕ ḳāle Mūsā li-fetāḥu lā-ebraḥu ḥattā ebluġa mecmeᶜa'l-baḥreyni*** (23) ***ev emżiye ḥuḳubā.***[1125] *iẕ* kelimesi sükūn üzre mebniyyedür. Zamān-ı māżī ecliyçün (24) vaḳt maᶜnāsına ẓarfdur, cümle-i ismiyye yā fiᶜliyyeye dāḫil olagelmişdür (25) iżāfet ṭarīḳiyle. Ve cumhūr ḳatında ***iẕ*** kelimesinüñ ẓarfiyyeti lāzımdur. *li-ᶜāmilin meẕkūrin* **[218a]** (1) *ev maḥẕūfin*[1126] āyet-i kerīmede maḥẕūfdur. Ol daḫı [*ḥādiṯ*][1127] kelimesidir yâ miṯlidür. *Bi-taḳdīri* (2) *uẕkuri'l-ḥādiṯ vaḳti ḳavl-i Mūsā li-fetāhu*[1128] āh. Aᶜnī ḥaḳīḳatde bu ẓarfuñ ᶜāmili (3) ḥādis-i muḳadderdür ve *ḥādiṯun* daḫı muḳadder olan *uzkur*uñ mefᶜūlun bīhi vāḳiᶜ (4) olur. Fe-emmā aṣḥāb-ı tefsīrüñ, menṣūbdur *bi-uẕkur,* didikleri ḳaṣr-ı mesāfe (5) içündür mecāzen. Zīrā ᶜāmilde ᶜāmil, ẕālike'ṣ-ṣeyᵓde ᶜāmil olmaḳ iᶜtibārı (6) meşhūddur. Eger dirseñ bu tekellüfe ne ḥācet var, bi'ẕ-ẕāt *uẕkur* (7) ᶜāmil olsa ne żararı var? El-cevāb: Murādullāh, ol vaḳtüñ içinde olan (8) ḥavādiṯi ẕikr itmekdür ki anda ümmete fevāᵓid ü ᶜavāᵓid vardur; yoḳsa ol (9) vaḳtüñ kendüsin ẕikr itmek degüldür. Ve baᶜżı nuḥāt ᶜindinde ẓarfiyyeti lāzım (10) degüldür, gāhī mefᶜūlün bih olur. ***ve'ẕkurū iẕ kuntum ḳalīlen fe-keṯṯerekum*** *fe-innehu manṣūbun* (11) *maḥallen li-kevnihā mefᶜūlen bihā li-uẕkuru iẕi'l-murādu el-emru bi-ẕikri zālike'l-vaḳt la'ẕ-ẕikru* (12) *fīhi fe-emma'l-cumhūru ḳadderu ᶜāmile'ẓ-ẓarfi ve ḫalaṣū min-hāẕihi'l-varṭa* (13) *bi-enne ḳadderū ve'ẕkurū niᶜmetallāhi iẕ kuntum ḳalīlen fe-keṯṯerekum ey uẕkurū niᶜmetallāhi* (14) *vaḳte kevnikum ḳalīlen fe iẕ ẓarfun li'n-niᶜmeti ve hiye mefᶜūlu'ẕ-ẕikri ve innemā summiye ennehā mefᶜūlun* (15) *bihā li-ḳıyāmihā maḳāmehu baᶜde ḥaẕfihi fe-men erāde ḳuṣūren mebḥasi kelimetin iẕ fe'l-yeṭlūb* (16) *fi'ṣ-Ṣāfiyye*[1129]

[1125] "Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim." (Kehf, 18/60)

[1126] "Âmil için mezkûr veya mahzûfdur."

[1127] Metne sonradan eklenen kelime silik olduğu için okunamamıştır ve bu kelime bağlamdan hareketle metne eklenmiştir.

[1128] "Hâdisin zikriyle takdir, Mûsâ'nın beraberindeki gence konuşma vaktidir."

[1129] "***Düşünün ki siz az idiniz de O sizi çoğaltttı*** (A'râf, 7/86). Çünkü bu mekana mansubdur. Mef'ûlün bihi *li-uzkur* olur. Emirdeki *iz*den murat, onu zikretmek değil, bu vakti zikretmektir; ama ulemânın

Maᶜlūm olsun ki, *uẕkur* ḫiṭābı bi'ẕ-ẕāt Resūl-i Ekrem'edür (17) ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ve tebaᶜiyyet ṭarīḳiyle ümmetinedür. Ḫiṭāb-ı ᶜāmme ola, (18) her vaḳtde ümmet-i ḥāżıradan her ferdi rāh-ı ᶜibrete islāk ecliyçün. Fe-emmā (19) Sūre-i Baḳara'da ***ve iẕ ḳāle rabbuke li'l-melāᵓiketi***[1130] āyet-i kerīmesinde erbāb-ı tefsīrüñ, (20) *ve'ẕkur yā Muḥammed* diyü taḫṣīṣ itdikleri *rabbuke* ḳavline vesīledür ve illā ḫiṭābāt-ı (21) vāridede mehmā-emken taᶜmīm evlādur. *fetā,* şāb ve yigit dimekdür. (22) Egerçi *fetā* ḥaḳīḳatde ᶜabde dirler lākin Yūşaᶜ, Ḥażret-i Kelīm'e çoḳ (23) ḥidmet itdigiyçün Ḥażret-i Ḥak celle şānuhu, *fetā* diyü tesmiyye buyurdı. (24) Keẕā fī-Ḫāşiyet-i Envārü't-Tenzīl li-Şeyḫ-zāde ḳuddise sirruhu; Yūşaᶜ, Nūn (25) oġlıdur; Nūn da Efrāᵓīm oġlıdur; Efrāᵓīm, Ḥażret-i Yūsuf oġlıdur **[218b]** (1) ki İbn Yaᶜḳūb ᶜaleyhimü's-selāmdur. Ḥażret-i Mūsā'nun ṣāḥib-i sırrı idi. (2) Dār-ı beḳāya teşrīflerinden ṣoñra velīᶜahd oldı ve ḫıdmeti pesendīde-i (3) Ḥażret-i Kelīm olmaġın bunuñ gibi sefer-i humāyūn ḳurretü'l-ᶜuyūnda ḫādim (4) idindi ve bu sırrı aña keşf idüp buyurdı ki; yā Yūşa,ᶜ ***lā-ebraḥu*** (5) *yuḳālu el-ebraḥu ey zāle ᶜan-mekānihi min-bābi semiᶜa fe-maᶜna'l-ebraḥu ey* (6) *lā-zāle esīr*[1131] Pes esīr kelimesi ***lā-ebraḥu***nun ḫaberidür, ḥaẕf olunmuşdur. Sefer (7) ḳarīnesiyle daḫı ***ḥattā ebluġa mecmeᶜa'l-baḥrayni*** ḳavliyle *fe-inne ḥattā kelimetu ġāyeh* (8) *ve'l-ġayetu testedᶜī ẕāġāyeh ve huve's-seyr.*[1132] *Mecmeᶜa'l-baḥreyn* bu iki deryānuñ cemᶜ (9) oldıġı maḥall dimekdür lākin bu maḥallde murād *el-ᶜilmu ᶜindallāhi Teᶜālā*[1133] iki deryānuñ (10) cemᶜ olmaġa ḳarīb oldıġı yer, dimekdür. Zīrā rivāyet-i ṣaḥīḥa üzere baḥreynden (11) murād, Baḥr-ı Fārisī ve Baḥr-ı Rūm'dur. Felā-cerem bunuñ kemāl-i keşfi bir muḳaddimeye (12) mevḳūfdur. Muḳaddime budur ki; Ḫarīdetü'l-ᶜĀlem-nām kitāb-ı hümām taṣvīr (13) ü taḥrīri üzere Baḥr-ı Muḥīṭ'den münşeᶜib olandur. Ve cümleden aᶜẓam Baḥr-ı (14) Fārisī'dür ki deryā-yı muḥīṭüñ şarḳī ṭarafından ayrılmışdur ve munfaṣıl oldıġı (15) maḥallüñ ṭaraf-ı şimālīsi bilād-ı Çīn aᶜnī Çīn ü Māçīndür. Ve bunuñ, deryā-yı (16) meẕkūruñ sāḥilinden Kaᶜbe-i Şerīfe'den yanı

---

geneli, onu zarfın âmili takdir edip bu vartadan kurtuldular. Şöyle ki, Allah'ın nimetin hatırla, siz azdınız da O sizi çoğalttı. Yani az olduğunuz zamanda Allah'ın size nimetini hatırla. *iz* bu nimetin zarfıdır ve o zikrin mef'ûlüdür. Ve onun hazfinden sonra yerine geçtiğinden mefûlun bihâ diye isimlendirilir.Kim *iz* kelimesinin eksikliği bahsini istiyorsa Şâfiyye'ye baksın.

1130 "Hatırla ki Rabbin meleklere…" (Bakara, 2/30)

1131 "Denilir ki *el-ebrahu* semia babında, mekanından ayrıldı demektir. *Ebrahu*nun manası, vazgeçmek yok, demektir."

1132 "Çünkü *hattâ* gâye kelimesidir, bu kelime bir gâye ister ve bu gâye seyirdir."

1133 "Hakîkati Allah Teâlâ bilir."

bilād-ı Tibet'dür ve anuñ yine (17) Kaᶜbe'den ṭarafı bilād-ı Hind'dür. Ve bu Baḥr-ı Fārisī'nün deryā-yı muḥīṭden ayrıldığı (18) yerüñ ṭaraf-ı cenūbīsi ziyāde ıssı olmaġın insān ve ḥayvāndan kimse sākin (19) olmaz, rubᶜı ḫarābdur. Ve bu Baḥr-ı Fārisī mümted olup Kaᶜbe-i Şerīfe anuñ (20) merḥalesiyle Cidde iskelesidür ve andan cevgān ucı gibi devr idüp (21) şimāl ṭarafına Bedr-i Meymūn nāḥiyesinden Yenbūᶜ'a andan arż-ı Mıṣır'dan (22) Süveys-nām iskelesine müntehī olur. Ve Baḥr-ı Muḥīṭ'den iki münşeᶜib olan (23) deryā Baḥr-ı Rūmdur ki Baḥr-ı Muḥīṭ'üñ bu vasaṭ olanlara nisbet ġarbī (24) ṭarafından ayrılur ve ayrıldığı yerüñ ṭaraf-ı cenūbīsi bilād-ı ġarb ve Ṭanca'dur. Ve ṭaraf-ı (25) şimālīsi Endülüs-i Ekber'dür ve bilād-ı Efrenc'dür. Ve bu baḥr da mümted olup tā arż-ı **[219a]** (1) Mıṣır'a ve Şām-ı Şerīf'e vāṣıl olur, andan Baḥr-ı Ḳonsṭanṭiniye'de Baḥr-ı Esved'e (2) mülāḳī olur. Pes diyār-ı Mıṣır da bu iki deryānuñ mā-beynidür ve bir merḥale (3) yer ḳalur ki birbirine ḳavuşa. Lā-cerem maᶜlūm olur ki; baḥreynden murād (4) bu iki baḥr oldığı taḳdīrce *mecmeᶜa'l-baḥreyn*üñ maᶜnāsı iki baḥr ḳavuşmaġa (5) ḳarīb olan yer, dimek olur; Allāhu aᶜlem. ***ev emḍiye ḥuḳubā*** *ḥuḳb,* (6) żamm ile dehr maᶜnāsınadur ve baᶜżılar ᶜin[din]de dehrden seksan senedur (7) ve ᶜinde'l-baᶜż yetmiş senedur. Ammā bu maḥallde, el-ᶜilmu ᶜindallāhi Teᶜālā, (8) taḥdīd olmaya; belki teksīr ola. *zamānen ṭavīlā*[1134] dimek ola ki Ḥażret-i (9) Ḳurᵓān'da bu vechle çoḳ vāḳiᶜ olmışdur.

Ve maᶜna'l-āyeh: Yā Muḥammed, ẕikr (10) eyle kelīmim Mūsā'nuñ Yūşaᶜ'a ṣıdḳ-ı ᶜazīmetinden ḫaber virüp; (11) yā Yūşaᶜ seyrden zāᵓil olmasam gerek şol iki emrden biri olmayınca, (12) ya *mecmeᶜa'l-baḥreyn*e ulaşam ya ᶜömrüm nihāyet bulunca seferde devām idem ki (13) *mecmeᶜa'l-baḥreyn*de Ḫıżr-nām bir ᶜabd-i aᶜlem var imiş, baña lāzım oldı ki (14) ol ᶜabd-i aᶜlemi bulup anuñ ᶜilminde kendü ᶜilmimi ẓamm idüp ben daḫı ᶜabd-i (15) aᶜlem olayum, dimekdür. Allāhu aᶜlem.

Baᶜdeẕā gelelüm āyet-i kerīmenün büṭūn (16) maᶜnāsına: Tefsīr-i Ḳāşānī ve Necm-i Dāye ve Sāḥib-i ᶜAvārifü'l-Maᶜārif (17) ve Kūtü'l-Ḳulūb'da böyle tefsīr buyurmuşlar ki; Ḥażret-i Mūsā'dan murād (18) rūḥa işāretdür ki Ḥażret-i Mūsā Firᶜavn-i bī-ᶜavna ve ebnā-yı Ḳıbṭiyān-ı (19) ṭāġiyāna Mıṣr-ı āfaḳda īmāna daᶜvet itmek içün irsāl olundığı (20) gibi, rūḥ daḫı beden mısrında mütemekkin olan nefse ve ḳuvāsı eşyāᶜına

[1134] "Uzun zaman"

(21) daᶜvet içün irsāl olunmuşdur. Ve *fetā* ᶜaḳla işāret ola. Bu (22) taḳrīb ile ki Yūşaᶜ, Mūsā-yı Kelīm'e ḫādim oldığı gib ᶜaḳl da rūḥuñ (23) ḫādimidür. Pes bu taḳdīrce maᶜnen dimek olur ki; yā Muḥammed, şol vaḳtda (24) olan ḥavādiṯi ḳullarıma ẕikr eyle. Ki ālām-ı hicr ile mecrūḥ olan rūḥ-ı (25) kābil-fütūḥ, maḥrem-i rāz olan ᶜaḳla didi ki; ey yār-ı ġār ve ey refīḳ-i esfār, **[219b]** (1) ᶜālem-i ervāḥda olan bezm-i viṣālüñ ṣafāsı ve ol bisāt-ı ḳurbda (2) iᶜṭā olan ṭālib-i ṣādıḳlaruñ mübteġāsı henūz yāduma gelüp ve işbu (3) mażmūn ḥasb-i ḥālüm olup,

[Beyt]

Añdım yine ol bezmi mestānelik el virdi

Yaġmaya virüp ᶜaḳlımı dīvānelik el virdi[1135]

Bir sefer-i hümāyūna (5) ᶜazīmet olmışdur ki *mecmeᶜa'l-baḥreyn*de sır-nām pīr-i hümāyı bulam ve anuñ (6) vesāṭetiyle yine vaṭan-ı aṣliyyemde olam. Eger vāṣıl olmaḳ olmazsa bārī (7) yolında şehīd olam. *İntehā kelāmuhum.*

Çünki Ḥażret-i Mūsā sefer-i (8) mübāreke ᶜazīmet buyurdılar münācāt idüp ifāde eyledi ki; ey Rabb-i (9) Dānā, bu ḳulıña beyān eyle ki bu maṭlaba ne vechle vāṣıl olam ve bunda (10) baña ᶜalāmet ne ola? Ḫıṭāb-ı ᶜizzet vārīd oldı ki, bir zenbīle bir ḳurı (11) ṭuzlu balıḳ ḳo ve hem bu seferde size ġıdā ola ve hem ᶜalāmet-i liḳā (12) ve her ḳaçan ki ġāᵓib ola bilesün ki bu murāduñ ol arada bite. Pes meᵓmūr (13) görilüp yola revān oldılar.

Fe-lemmā beleġā mecmeᶜa beynihimā nesiyā ḥūtehumā fetteḫaẕe (14) ***sebīlehu fi'l-baḥr-i serabā***[1136] *lemmā* kelīmesi māżiye dāḫil olduḳda nuḥāt *ḥarf-ı vucūdin* (15) *li-vucūd* buyurmuşlar. Yaᶜnī bir kelimedür ki iki cümle iḳtiżā ider ve cümle-i ūlā (16) vücūd bulduḳda cümle-i ṯāniye de bulunur. *Meᶜan lemmā cāᵓenī Zeydun cāᵓenī ᶜAmrun*[1137] ve gibi (17) ve daḫı *ḥarfi vucūb li-vucūb* da buyurmuşlar bu maᶜnā ecliyçün. Ammā Ebū ᶜAlī (18) Fārābī māżiye dāḫil olduḳda ẓarfdur *iẕ* maᶜnāsına demiş *ve huve ḥasenun* (19) *li-munāsebetihā fi'l-iḫtiṣāṣi bi'l-māżī ve'l-iżāfeti ile'l-cumle.*[1138] *mecmeᶜa* kelimesi ki (20) ism-i mekāndur, maḳtel gibi iki şeyᵓüñ cemᶜ oldığı yere

[1135] Beyit Şemseddîn Sivasî'ye âittir: Bkz. Şemseddin Sivasî, **Dîvân…,** s. 139.
[1136] "Onlar iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti." (Kehf, 18/61)
[1137] "Zeyd geldiğinde Amr da gelir."
[1138] "Maziyi, cümleye izâfe ederek öğrenme konusunda, bu güzel bir örnektir."

dirler. Anuñ içün (21) müteᶜaddīde mużāf olagelmişdür. *beyn* kelimesi iki şeyᵓüñ arası (22) dimekdür. *bāliġen mā-belaġa*[1139] eżdāddaᶜdur, vaṣl maᶜnāsına da gelür. *nesiyā,* (23) nisyāndan unutmaḳ maᶜnāsına ve yitürmek maᶜnāsına da gelür. *ḥūt,* ism-i (24) cāmiddür, balıḳ dimekdür. *serāb* maṣdardur fetḥāteyn ile, ṭaleb gibi. *Yuḳālu* (25) *serebe surūben ve serben ey ẕehebe fī-sebīlihi illā ennehu uṭliḳa fi'l-āyeti* **[220a]** (1) *kerīme ᶜale'l-mevżiᶜ elleẕī yeşrebu fīhi ey yesluk*[1140] Ve sereb yirde, şol (2) ovada dirler ki menfeẕi olmaya, menfeẕi olursa ana nafaḳ dirler. (3)

El-iᶜrāb: ***fe-lemmā beleġā mecmeᶜa beynihimā*** *ey mecmeᶜa'l-baḥreyn* Pes lafẓ-ı *beyn,* muḳḥem olup (4) kelimesi ki ism-i meḳāndur, *nesiyā* ẓarfına mużāf olmuş olur. Ḥaḳīḳaten (5) *mecmeᶜa* kelimesinüñ mużāfun ileyhi *himā* kelimesidür. Zīrā *mecmeᶜa* müteᶜaddiye (6) mużāf olmaḳ iḳtiżā ider. Fe-emmā ḳāᵓide-i iḳḥām, Allāhu aᶜlem, bu ola ki *baḥreyn*den (7) murād, Baḥr-ı Rūm'la Baḥr-ı Fars oldıġı taḳdīrce ki eşher-i rivāyet budur; (8) ḥaḳīḳaten *mecmeᶜa* bulunmaz belki bulunan ḳurb-ı *mecmeᶜa*dur. *Kemā teḳaddame min-taṣvīri* (9) *kitābi Ḫarīdetu'l-ᶜĀlem.*[1141] Pes muḳteżā-yı ẓāhir ki *fe-lemmā beleġā mecmeᶜa'l-baḥreyn* (10) dimek idi. Bu terk olup *beyn* kelimesi araya iḳḥām olmaḳ ḥaḳīḳaten (11) *mecmeᶜa* bulunmaz, belki bulunan ḳurb-ı beyndür, dimek işāret ola. Allāhu aᶜlem. (12) Ve *beyn* kelime-i eżdāddan olup vaṣl maᶜnāsına oldıġı taḳdīrce (13) *himā* żamīri Ḥażret-i Mūsā'ya ve Ḫıżr'a rāciᶜ olur, dimek olur ki (14) Mūsā Ḥıżruñ vaṣlları cemᶜ oldıġı yire ulaşdılarsa (15) *nesiyā ḥūtehā* ve *mecmeᶜa* kelimesi yine müteᶜaddide mużāf olmuş olur. Zīrā vāṣileynden (16) her birinüñ vaṣlı āḫerin vaṣlına muġāyirdür.

Fe-maᶜna'l-āyeh: YaᶜnīMūsā ve Yūşaᶜ (17) ḳaçan iki deryā cemᶜ olmaġa ḳarīb olan yire vāṣıl oldılarsa balıḳların (18) unutdılar, yāḫud yitürdiler. Zīrā Ḥażret-i Mūsā balıġuñ aḥvālini Yūşaᶜ'a (19) suᵓāl itse gerek idi ki ḥūtuñ faḳdı ᶜalāmet-i vücūda maḳṣūd (20) idi lākin unutdı ve Yūşaᶜ da aḥvāli dimegi unutdı ki Ḥazret-i Ḫıżr (21) ṣaḫreye mübārek başın ḳoyup uyumuş idi. ve Yūşaᶜ oturdı, nā-gāh (22) zenbīl içinde bişmiş ve bir miḳdār yenmış balıġı Ḥaẓret-i Muḥyi'l-Emvāt (23) ḥayāt virüp deryāya

[1139] "Ne kadar olursa olsun."
[1140] "*serebe surūben ve serben* denilir. Yani o, kendi yoluna gitti. Âyet-i kerîmede bu, içtikleri ve veya gittikleri mekan diye isimlendirildi.
[1141] "daha önce Haridetü'l-Âlem kitabının tasvîrindeki gibi."

düşdi. Ḥażret-i Mūsā'ya ya Ḫıżra muᶜcize (24) olmaḳ içün. Ve bu daḫı rivāyetdür ki ol ṣaḫre ḳatında bir ᶜayn var idi ki (25) aña ᶜaynü'l-ḥayāt dirler idi. Yūşaᶜ andan tevażżūᵓ iderken nā-gāh vużūnuñ **[220b]** (1) reşeḥātından balıḳa vāṣıl olduḳda balıḳ ḥayāt bulup deryāya ḳavuşdı. (2) Ve bir rivāyetde ṣaḫrenüñ taḥtında ᶜaynü'l-ḥayāt ᶜarḳı var idi ve zenbīl (3) aña ḳarīb yerde ḳonmuş idi. Bi-iẕnillāh anuñ eṣerinden ḥayāt buldı. El-ᶜilmu (4) ᶜindellāhi Teᶜālā. ***fetteḫaẕe sebīlehu fi'l-baḥri serabā*** yaᶜnī yolun ṭutdı balıḳa (5) deñizde kendüye meslek oldıġı ḥālde. Rivāyetdür ki; Ḥażret-i Ḥaḳ, ḥūtuñ (6) ẕāhib oldıġı yerde aḳan ṣuyı ḥikmetiyle kiremid gibi ṭoñdurdı. Ḥattā (7) ẕāhib oldıġı yir ādem gidecek miḳdārı ḳābil idi. Ḥażret-i Mūsā (8) andan sülūk idüp Ḫıżr'a mülāḳāt eyledi.

Fe-lemmā cāvezā ḳāle li-fetāhu (9) ***ātinā ġadāᵓenā leḳad leḳīnā min-seferinā hāẕā naṣābā***[1142] Yaᶜnī vaḳtā ki Mūsā ve Yūşaᶜ (10) mecmeᶜa'l-baḥreynde ṣaḫraden intiḳāl idüp ve ol gice irte ẓuhra dek (11) gitdiler; Ḥażret-i Mūsā'ya ġalebe-i cūᶜ ve meᵓūnet-i seferden nuṣb yaᶜnī (12) ᶜārıż olmaġın ol arada ṣalāt-ı ẓuhrı edā itdikden ṣoñra Yūşaᶜa (13) ḫiṭāben buyurdılar ki; şol ġıdāmız olan ḥūtı getür ki taḥḳīḳen bu seferimizde (14) ᶜaẓīm meşaḳḳate uġradıḳ. Rivāyetdür ki; Ḥażret-i Mūsā hīç bir seferde (15) yorulmaḳ vāḳiᶜ olmamış idi illā bu seferde. Yaᶜnī ṣaḫreden tecāvüz idüp (16) bir gice ve nıṣf-ı günden *hāzā* kelīmesi buña işāret ola. Zīrā Ḫıżr'a mülāḳāt (17) maḥallini tecāvüz buyurmuşlar idi. Bu ḳadar meşy-i şerīfleri bi-ġayr-i fāᵓide (18) oldıġından ġayrı maḳṣūda buᶜdı mūcib oldı. Cism-i münīflerine (19) nūr-ı nübüvvetle nevᶜan şuᶜūr gelüp nuṣbla taᶜbīr buyurdılar. Pes Yūşaᶜ da (20) Ḥażret-i Mūsā'ya iᶜtiẕāren ***ḳāle erāᵓeyte iẕ eveynā ile'ṣ-ṣaḫrati fe-innī*** (21) ***nesītu'l-ḥūt***[1143] diyü ifāde-i merām eyledi. ***erāᵓeyte*** kelimesi lisān-ı ᶜArab'da (22) taḥayyür maḥallinde *aḫbernā* maᶜnāsına gelür. Çünki Ḥażret-i Mūsā Yūşaᶜ'dan (23) ḥūtı ṭaleb itdi emr-i ḥūt Yūşaᶜuñ hemān ḫāṭırına gelüp (24) lākin nisyānen ḫaber virmediginden ḥayrete düşüp sebebin yine Ḥażret-i (25) Mūsā'dan suᵓāl idüp ***erāᵓeyte iẕ eveynā*** buyurdı. Yaᶜnī gördüñ mü ki, **[221a]** (1) meᵓvā itmek ecliyçün ṣaḫraya geldigimizde nā-gāh balıḳ ḥayāt bulup deryāya (2) gitmiş idi. Lākin unutdum yā Mūsā, baña ḫaber vir ki bu nisyāna sebeb n'oldı ki (3) bu unutmalu degül idi. Ve ḥayretden yine tedārük idüp didi ki, (4) ***ve mā-ensānīhu ila'ş-şeyṭānu***

[1142] "Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence, 'Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük.' dedi." (Kehf, 18/62)
[1143] "Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum, dedi..." (Kehf, 18/63)

en eẕkurehu[1144] Ḳırāʾat-ı Ḥafṣ *ensāniyehu* (5) ve Sūre-i Feṯḥ'de *ʿaleyhullāh*[1145] da żamm-ı hā iledür. Bāḳī kurrā bu ikide kesr-i hā ile oḳurlar. (6)

El-İʿrāb: ***en eẕkurehu ensānīhu***daki żamīr menṣūbdan bedeldür. Yaʿnī bu aḥvāli (7) baña ẕikr itmek unutdurmadı illā Şeyṭān unutdurdı. Nisyān fiʿlini Şeyṭān'a (8) isnād itmek ya nefsin kesr itmek ecliyçün ola ki, henüz *ensā* ile (9) Şeyṭān taṣarruf itmeden ḫalāṣ bulmamış bir merd-i żaʿīfüm dimek (10) ola yāḫud *ve mā-ensānīhu illallāh*[1146] dimekden edeb idüp İblīs'e (11) nisbet itmiş ola. Şöyle ki Yūşaʿ gibi ehl-i baṣīrete yaḳaża ḥālinde (12) bunuñ gibi emr-i ʿacīb müstaġraḳ vāḳiʿ ola ve maʿa-hāẕā bu seferüñ bināsı da (13) bu vāḳıʿanuñ üzerine ola. Ve yine bunı unutmaḳ ve Şeyṭān'a nisbet (14) itmekle ʿöẕr itmek ṭavr-ı ʿaḳldan ḫārīc aġreb-i ġarāʾibdür. Lākin cevāb (15) virmişlerdür ki; Yūşaʿ, Ḥażret-i Mūsā meclis-i şerīfinde bunuñ gibi (16) umūr-ı ġarībe çoḳ müşāhede idüp muʿtād olmaġın unutsa ʿaceb (17) olmaya. Ve daḫı Yūşaʿ'uñ ḳalb-i şerīfi Cenāb-ı Ḳuds'a müteveccih olup (18) ol ʿālim-i ʿalī muṭālaʿasına müstaġraḳ bize nisbet bunuñ gibi (19) aḥvāl-i ġarībeden ẕühūl müstebʿad olmaz ki erbāb-ı teveccüh ʿindinde maʿẕūrdur. (20) Belki ḥīn-i teveccühde bu vāḳıʿaya iltifāt idüp yādında ṭutsa (21) aṣḥāb ʿindinde cürm-i ġayr-i maʿẕūrdur ki, *ḥasenātu'l-ebrār seyyiʾātu'l-muḳarrebīn,*[1147] (22) bu daḳīḳaya şāhid-i ʿādildür. Binaʾen ʿalā-ẕālik Mūsā gibi ġażūb-ı şerʿī (23) bu maḳūle cevāba ve ʿöẕre ḳaṭʿan taʿarruz buyurmadı. Lā-cerem Yūşaʿ'dan (24) ḥāṣıl-ı cevāb bu oldı ki ***ve't-teḫaẕe sebīlehu fī'l-baḥri ʿacebā***[1148] didi. *ey sebīlā* (25) *ʿacebā* bu taḳdīrce ***ʿacebā*** ittiḫaẕ içün maḥẕūf olan mefʿūl-i ṣānīnüñ **[221b]** (1) ṣıfatı olmuş olur. ***fī'l-baḥr*** ya ittiḫaẕ ya müteʿlliḳ ola ya mefʿūleyndeñ (2) birinden ḥāle ola. *ev ittiḫāẕen ʿacebā,* dimek ola. Bu taḳdīrce *ʿacebā* maḥẕūf (3) olan mefʿūl-i muṭlaḳuñ ṣıfatı olup *fī'l-baḥr* mefʿūl-i ṣānī olur; (4) çünki ḥūtuñ bu aḥvālini Mūsā ʿaleyhi's-selām Ḥażret-i Yūşaʿ'dan (5) istimāʿ buyurdıysa ***ḳāle ẕālike mā kunnā nebġi***[1149] buyurdı. Bu üslūp (6) üzere olması şol şeyʾdür ki anı ṭaleb iderüz. Pes *ẕālike* mübtedāʾ (7) ve mevṣūl ṣılasıyla ḫaber olur nihāyet ʿāʾid żamīr mefʿūl oldıġıyçün (8) ḥaẕfı cāʾiz oldı. Bu taḳdīrce *nebġihi* dimek oldı ve ṭaleb itdigimüz (9) budur, dimenüñ

1144 "...Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu..." (Kehf, 18/63)
1145 Fetih Sûresi, 10. Âyetten bahsedilmektedir.
1146 "Onu bana Allah'tan başkası unutturmadı."
1147 "Ebrârın hasenâtı, mukarrebînin seyyi'atıdır."
1148 "... Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti." (Kehf, 18/63)
1149 "(Musa), işte aradığımız bu idi, dedi..." (Kehf, 18/64)

sebebi budur ki, ḥūtuñ faḳdı emāret-i vicdān maḳṣūd (10) ḳılınmış idi. *Kemā teḳaddeme zikruhu*[1150] ***ferteddā ʿalā-āṯārihimā ḳaṣaṣā***[1151] Yaʿnī izlerine (11) döndüler. *ḳaṣaṣen* maḥẕūf fiʿlinüñ mefʿūl-i muṭlaḳıdur. Taḳdīr-i kelām, *yekuṣṣāni* (12) *ḳaṣaṣen* dimekdür. Yaʿnī izlerine döndiler, izlerine tābiʿ olmaġla.

Yuḳālu ḳaṣṣa (13) *eṯerehu ey ittebeʿahu ve maʿna'l-bāṭın*[1152] Ḥażret-i Mūsā rūḥā ve Yūşaʿ ʿaḳla, (14) *mecmeʿa'l-baḥreyn* de sırr-nām pīr-i hümāma vāṣıl olmaḳ ʿazīmetinde maʿnevī sefere (15) şürūʿ idüp maḳām-ı ḳalbe vāṣıl oldılar ki, andan *ṣaḫre* diyü taʿbīr olındı. (16) Zīrā ḳalbüñ bir ṣıfatı taḳallüb oldıġından mā-ʿadā nefsün de *eşeddu mine'ṣ-ṣaḫre*dür.[1153] (17) Çünki rūḥla ʿaḳl ṣaḫre-i ḳalb maḳāmına vāṣıl oldılar pes anlara lāzım (18) bu idi ki anı vech-i meşrūʿ üzere tebeyyün ide idiler, terk idüp ġaflete (19) vardılar. Ḥūtdan murād ki ġıdā-yı rūḥānī idi, bu ġafletlerin kerīḥ görüp (20) ve bunlardan nefret idüp ḥayāt bulup deryāya düşdi ve aṣlına (21) ḳavuşdı. ʿAḳl-ı miskīn tedbīr idüp *fe-innī nesītu'l-ḥūt*[1154] diyü iʿtirāf-ı (22) ḳuṣūr itdi. Yaʿnī ġıdā-yı rūḥānīmizi unutduḳ, bu beliyye bize Şeyṭān'dan (23) oldı, diyü yine ġıdā-yı rūḥānī tedārükinde olup rücūʿları bāʿiṯ-i (24) vicdān oldı. Pes maʿlūm oldı ki, sālik ġıdā-yı rūḥānīyyesi olan (25) eẕkārın terekküb idüp ġıdāsız sefer üzre olmaḳ ẓannında ola. Lā-cerem **[222a]** (1) ol sālike, *kesel aḥlā mine'l-ʿasel*[1155] diyü terennüm eyleye. ***ferteddā ʿalā-āṯārihimā ḳaṣaṣā*** (2) ***fe-vecedā*** Yaʿnī çünki aḥvāl maʿlūm oldıysa rūḥla ʿaḳl hemān eglenmeyüp (3) izlerine döndiler. Lā-cerem bu niyyetle rücūʿuñ nicesi vicdān-ı maṭlūb (4) oldıġını bildirdi, *vaṣale mine't-teʾvīli.*[1156] Çünki nice yıllıḳ ḳurı balıḳ (5) āb-ı ḥayāt-ı reşeḥātdan ḥayāt buldıysa ʿaceb degüldür ki bir ṣāḥīb-i (6) nefsüñ kelimāt-ı ḥayāt-āṯārı mürde dillere cān-baḫş ve efsürde göñüllere (7) ṣafā-keş ola. Zīrā ol ṭāʾife-i ʿalīyetü'l-himmetüñ kāse-i kelimātları āb-ı (8) ḥayātla ṭolu o aḳdāḥ-ı elfāẓları mey-i ḥaḳīḳatle memlūdur ki mürde-i ṣad-sālüñ (9) turābına reşş itseler hemāndem ʿiẕām-ı remīm ḥayāt bulur, ḥareket (10) ider idi.

1150 "Onun zikrini öne aldığı gibi"
1151 "...Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisingeri döndüler." (Kehf, 18/64)
1152 "İzi takip ettiler yani ona tâbi oldular, denilmiştir. Ve bâtınî mana"
1153 "Taştan daha serttir."
1154 "Ben balığı unuttum."
1155 "Tembellik baldan daha tatlıdır."
1156 "Teʾvîlden ulaştı."

Fe-vecedā ᶜabden min-ᶜibādinā āteynāhu [raḥmeten min-ᶜindinā ve ᶜallemnāhu] min-ledunnā ᶜilmā[1157] *ilā-ḳavlihi* (11) ***ḥattā uḥdise leke minhu ẕikrā***[1158] *vecedā* vicdândandur, müsâdefe maᶜnâsına. (12) Bu maḥallde fiᶜli ḳalbī degüldür anuñ içün mefᶜūl-i vāḥide taᶜdiye ider. (13) ***āteynā*** ityândandur, iᶜtā maᶜnâsına. ***min-ledunnā*** ẓarf maᶜnâsına, ***hel*** (14) kelimesi istifhâmdur, ***ruşdā*** kelimesi żamm-ı rā ve sükûn-ı şîn ile işâbet-i ḫaber (15) maᶜnâsınadur, yine bu maᶜnâda fetḥiyle de ḳırâᵓat olunur. ***ᶜallemnāhu*** tefᶜîldür, (16) taᶜlîm maᶜnâsına iki mefᶜûle taᶜaddī ider.

El-iᶜrāb: ***fe-vecedā***daki (17) *fā* kelimesi tefrîᶜiyedür. Bu cümle şarṭ-i ġayr-i câzim-i mahẕûfuñ cevâbıdur. (18) Taḳdîr-i kelâm, *iẕā ertedā ᶜalā-āṯārihimā fe-vecedā*[1159] demekdür. ***ᶜabden*** mefᶜûlün (19) bihdür. ***ᶜan-ibādinā*** ḳavlüñden ḥâldür ve ***min*** kelimesi tebᶜîżdür. ***āteynāhu*** (20) ***raḥmeten min-ᶜindinā*** żamîr-i ġâᵓib-i munfaṣıl olur ve ᶜabde râciᶜdür. ***raḥmeten*** (21) mefᶜûl-i ṯânîdür. ***min-ᶜindinā*** *maᶜa muteᶜalliḳihi* ṣıfat-ı raḥmet, iḥtimâl ki (22) andan hâl ola ve bu cümle ṣıfat-ı kâşife olmuş ola. ***ᶜallemnāhu*** (23) ***min-ledunnā ᶜilmā*** żamîr-i menṣûb-i munfaṣıldur ki mefᶜûl-i evveldür ve yine ᶜabde (24) râciᶜdür. ***ᶜilmā*** mefᶜûl-i ṯânîdür ve cümlesi ***āteynāhu*** cümlesine maᶜṭûfdur. (25) ***ḳāle lehu Mūsā*** żamîr-i mecrûr-i muttaṣıldur, yine ᶜabde râciᶜdür. ***Mūsā*** fāᶜil, ***ḳāle*** **[222b]** (1) ***ḳāle hel ettebiᶜuke ᶜalā en tuᶜallimenī*** ᶜalâ-şarṭ, ***en tuᶜallimenī*** ḥaẕf-ı mużâfla bu cümle (2) kāf-ı ḫiṭâbdan ḥâldür. ***mimmā ᶜullimte*** tā-yı ḫiṭâb mefᶜûldür, ᶜalâ-ṭarîki'l-istiᶜâre (3) ve ḳâᵓim-i maḳâm-ı fâᶜildür. ***tuᶜallimenī*** ve ***ullimte*** kelimeleri tefᶜîl bâbındandur (4) ve biri maᶜlûm digeri mechûldür. Bunlar ᶜarrefe maᶜnâsına mefᶜûl-i vâḥide (5) taᶜdiye ᶜilmden menḳûllerdür ve mefᶜûl-i ṯânîye taᶜdiyeleri tażᶜîfiledür (6) ve illâ mefᶜûl-i ṯâliṯ iḳtiżâ ider miydi? Ve ***ullimte***nüñ mefᶜûl-i ṯânîsi (7) mavṣûle ᶜâᵓid żamîr-i maḥẕûfdur. ***mimmā ᶜullimte*** taḳdîrine ***ruşdā*** kelimesi (8) sâbıḳ ***tuᶜallimenī***nüñ mefᶜûl-i ṯânîsidür, riᶜâyeten li'l-fâṣılā teᵓḫîr olunmuştur. Ve (9) ***hel ettebiᶜuke*** cümlesi tevâbiᶜle maḳûl-i ḳavl olur. ***ḳāle*** maḳûliyle istînâf-ı (10) meᶜânî üzre cümle müsteᵓnife olur. Yaᶜnî suᵓâl-i muḳaddere cevâb ṭarîḳiyle (11) bu maᶜnâya ki Ḥażret-i Mūsâ Yūşaᶜ'la Ḫıżr'ı buldılarsa (12) ḳıṣṣa neye vardı? Ḥażret-i Ḥaḳ cevâb buyurdı ki, ***ḳāle lehu Mūsā*** *ilā-āḫiri'l-āyet*. (13)

[1157] "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf, 18/65)
[1158] "...sana o konuda bilgi verinceye kadar..." (Kehf, 18/70)
[1159] "İzleri üzerine geri döndüklerinde buldular."

Bil ki bu ḳıṣṣada ẕikr olunan Mūsā bin ᶜİmrān'dur, ġayri degüldür. (14) Ve ᶜabdden murād Ḫıżr'dur. Cumhūr-ı ᶜulemā ᶜindinde budur, ġayrı kelām bāṭıldur (15) ve's-selām. Ḥażret-i Faḫr-ı Rāzī, mıżmār-ı ᶜilmüñ mümtāzı bu āyet-i kerīmenüñ (16) tefsīrinde buyurmuşdur: Bu āyet-i kerīme delālet ider ki Ḥażret-i Mūsā (17) Cenāb-ı Ḫıżrd'an taᶜallüm murād itdikde luṭf-ı ādābdan envāᶜ-ı keşīre riᶜāyet (18) itmiş ola: **-1-** Budur ki kendü nefs-i nefīsesine istiḳlāl virmeyüp (19) belki Ḥażret-i Ḫıżr'a müttebiᶜ ḳılup *hel ettebiᶜuke* didi. **-2-** İttibāᶜda istīẕān idüp *hel ettebiᶜuke* didi. Yaᶜnī nefsimi saña tābiᶜ ḳılmada iẕn-i (20) şerīfiñüz olur mı, diyüp ḫuṣūṣ-ı tevāżuᶜda mubālaġa-yı ᶜaẓīme (21) ḳıldı. **-3-** *ᶜAlā en tuᶜallimeni* buyurdı. Bu da Ḥażret-i Mūsā ṭarafından (22) cehle iḳrār ve Ḫıżr'uñ ᶜilmine iᶜtirāfdur ve bu da maᶜlūmdur ki (23) kendüsi ṣāḥib-i Tevrāt iken ve cümle şübehāt Tevrāt'la ḥall olurken (24) ne mertebe iẕhār-ı edeb ve ikşār-ı tevāżuᶜdur. **-4-** *Mimmā ᶜullimte* buyurdı. Zīrā **[223a]** (1) kelime-i *min* tebᶜīżiyyedür. Mūsā'nuñ maṭlūbı Ḫıżr'uñ ᶜilminüñ baᶜżısı oldığına nidā (2) ider ki, gūyā dir ki yā Ḫıżr senüñ ᶜilmüñe müsāvī olmadıḳ mümkin müdür? Velākin (3) taᶜlīmüñle baᶜżısına maẕhar oldığıma rążıyum, diyü kemāl-i tevāżuᶜ işᶜār (4) itdi. **-5-** *Mimmā ᶜullimte* buyurdığı bu ᶜilmi Ḥażret-i Ḥaḳ Ḫıżra taᶜlīm itdi (5) ve baña itmedi, dimege iᶜtirāfdur ve bu daḫı nehr-i tevāżuᶜdan bir gūne iᶜtirāfdur. (6) **-6-** *ruşdā* diyü ṭaleb-i irşād ve istidᶜā-yı hidāyet eyledi. Pes rüşd (7) bir maᶜnādur ki eger bir kimsede ola ḥāṣıl olmasa elbette ol (8) kimesnede ḍalālet ve ġavāyet ḥāṣıl olacaḳdur. Zīrā ẓıddın defᶜa-yı (9) vāḥidede müctemiᶜ veya mürtefiᶜ olmaġuñ istiḥālesi iclā-yı bedīhiyyātdandur (10) ve mertebe-i tevāżuᶜdur. **-7-** *ᶜalā en tuᶜallimenī mimmā ᶜullimte ruşdā* ḳavlinüñ maᶜnāsı; (11) yā Ḫıżr, Ḥażret-i Ḥaḳ saña niçe taᶜlīm etdiyse sen de benümle ol muᶜāmele (12) itmenᶜi ṭaleb iderüm, dimekdür. Ve bunda işᶜār vardur ki; yā Ḫıżr, bu (13) taᶜlīmüñde senüñ baña inᶜāmuñ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uñ saña taᶜlīmindeki inᶜāmına (14) şebīhdür. Yaᶜnī sen Ḥaḳḳ'uñ ḳulı oldığın ḥālde taᶜlīm itmişdi, (15) sen de baña taᶜlīm itdigüñ ḥālde ben de saña ḳul olmuş olurum. (16) Bināᵓen ᶜalā-ẕālik *enā ᶜabdu men ᶜallemenī ḥarfen vāḥiden*[1160] eşeri şāyiᶜdür. **-8-** Budur ki (17) mütābaᶜat-ı ᶜibādetdür, bir ġayrüñ fiᶜli gibi itmekden ol ġayr itdigiyçün. (18) Meşelā ṣalavāt-ı ḫamseᵓi edā itdigimüz gibi, Resūl-i Ekrem ṣallallāhu ᶜaleyhi (19) ve sellem ittigiyçün. Pes mütābaᶜat budur. *Fe-emmā lā-ilāhe illallāh* diyü ḳavlimüz (20) Yehūd ṭāᵓifesi bu kelime-i ṭayyibe bizden evvel

[1160] "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum."

tekellüm itdikleriyçün degüldür (21) ki bu ḫuṣūṣda biz anlara müttebiᶜ olmuş oluruz. Belki edille-i (22) ḳāṭıᶜa biz naḳlen ve ᶜaḳlen bu kelimenüñ ityānı vācib oldıġına berᶜilm-i (23) rāsiḫ ḥāṣıl oldıġı içündür. Pes bu delālet ider ki müteᶜallime evvel (24) emrde teslīm ve terk-i taᶜarruż ve ḳaṭᶜ-ı muᶜāraża vācib ola. **-9-** Oldur ki, (25) *hel ettebiᶜuke* muṭlaḳā cemīᶜ-i umūrda mütābaᶜata delālet ider. **-10-** Oldur ki **[223b]** (1) iḫbārla müşebbetdür ki ḥīn-i mülāḳātda Ḫażret-i Mūsā'yı Ḫıżr ᶜaleyhi's-selām (2) bildi ki, Benī İsrāᵓīl'den bir nebīdür ve ol daḫı Mūsā İbn ᶜİmrān'dur (3) ve Ṭūr-ı Münācāt'da bi-ġayr-i vāsıṭa Ḫażret-i Ḥaḳ'la kelimāt idendür. (4) Ḫıżr böyle bilmiş iken ṭaleb-i ᶜilmde fünūn-ı tevāżuᶜdan bir fenn ü daḳīḳa (5) fevt itmeyüp cümlesine sālik olması delālet ider ki küberā ṭaleb-i (6) ᶜilmde üstādına her ne vechle tevāżūᶜ ve tenezzül iderse ruḫṣat (7) ola. Mādām ki muḫālif-i şerᶜ-i şerīf olmaya ve hem lāyıḳ da budur. Zīrā (8) her kim ki ᶜilm-i iḥāṭası ekṣer ola, nefs-i ᶜilmde saᶜādet ü behcet (9) ve siyādet u ġıbṭat oldıġına da ᶜilmi ekṣer olur. Pes ṭalebinde (10) mücidd olmaḳ ve ḫużūᶜı eşmel olmaḳ maḥall-i iftiḫārı olacaḳdur. **-11-** *hel* (11) *ettebiᶜuke* buyurdı. Bu ittibāᶜda ᶜilmden ġayrı nesne ṭaleb ḳılmadı. Pes bu delālet (12) ider ki; bir üstāda ittibāᶜ iden, ancaḳ ᶜilm ṭaleb ide. Manṣıbdan ve cāhdan (13) ġayrı nesne murād idinmeye, tā ki ol taḥṣīl itdigi ᶜilm kendüye nāfiᶜ ola. (14) *İntehā kelāmu'l-Kebīri min-ġayri ziyādetin ve lā-nuḳṣān.*[1161]

Eger suᵓāl iderse ki; (15) çünki Ḫażret-i Rabbü'l-Enām, Ḫıżr'a ᶜilm-i ledünni talīm itdigün Mūsā ᶜaleyhi's-selāma (16) bildürdükde Mūsā'yı kelīmi taṭmīᶜ buyurmuş iken, yā Mūsā saña da (17) taᶜlīm ideyüm, buyurmayup *mecmeᶜa'l-baḥrayn*de Ḫıżr'a var ve andan ögren, dimege (18) ḥikmet ne ola? Ṯāniyen Mūsā ᶜaleyhi's-selām daḫı, yā Rabb çünki Ḫıżr (19) ḳulına revā görüp taᶜlīm buyurmuşsıñ, bi'ẕ-ẕāt Mūsā ḳulıña da ᶜināyetüñ (20) olup taᶜlīm buyur, dimeyüp belki Tevrāt'la teblīġ-i aḥkāmı bırāḳup aᶜlem-i (21) ᶜibādı ṭaleb itmege sebeb nedür? El-cevāb: Allāhu aᶜlem, bunuñ ḥikmeti Ḫażret-i (22) Ḥakīm-i Muṭlaḳ celle şānuhu zamānı gelmedin ve ṭālibüñ istiᶜdādı kemāle irmedin (23) her cūyendeye rāygāne virmez, virdigi taḳdīrce żımn-ı ḥikmet mūcibince (24) *leᶜalle ve ᶜasā ve sevfe terā*[1162] taᶜallülātıyla ber-vefḳ-i ḥikmet bir zamāna teᵓḫīre (25) ḥavāle buyurur. Lā-aḳal ġayri bāba taᶜlīḳ idüp her ḳapuda *şeyᵓen*

[1161] "Eksiksiz ve fazlasız, Kebir'deki sözün sonu"
[1162] "Ola ki, umulur ki ve göreceksin"

lillāh[1163] terānesin **[224a]** (1) etdirüp tā bu bahāne ile merd-i ṭālib puḫte olup der-i saᶜādetüme (2) istiᶜdād-ı tāmme gelsün diyü böylece emr buyurur. Cevāb-ı ş̱ānī budur ki, (3) çünki Ḥażret-i Ḥaḳ ve Ḥakīm-i Muṭlaḳ cellet ḥikmetuhu Mūsā ḳulına, *mecmeᶜa'l-baḥrayn*de (4) Ḫıżr ḳulıma var ve andan ᶜilm-i ledünnī ögren, buyurdı; Ḥażret-i Mūsā (5) hemān bunı fehm itdi ki, eger bi'ẕ-ẕāt taᶜlīm muḳteżā-yı ḥikmet olaydı (6) ġayrı bāba ḥavāle buyurmaz idi, diyü Ḫıżr ḳulıña taᶜlīm buyurdıġuñ (7) ᶜilmi baña da taᶜlīm eyle dimege cürᵓet itmedi. Lā-cerem ol ᶜabd-i aᶜlemi bulmaḳ (8) ᶜazīmetinde olup mülāḳāt müyesser olduḳda ẕikr olunan üzere (9) ittibāᶜ murād itdiyse, ***ḳāle inneke len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā ve keyfe teṣbiru*** (10) ***ᶜalā mā lem-tuḥiṭ bihi ḫubrā*** *ilā-ḳavlihi* ***uḥdiṯe leke minhu ẕikrā*** *ve fīhā* (11) *ebḥāṯun el-baḥṯu'l-evveli fi'l-mesāᵓili'l-mutaᶜalliḳati bi'l-elfāẓi minhā el-luġah kelimeti len teᵓkīdu* (12) *nefyin fi'l-mustaḳbeli ᶜinde ehli sunneh ve nefyin ebediyyun ᶜinde ehli'l-iᶜtizāl el-istiṭāᶜatu (13) el-ḳudretu ᶜale'l-fiᶜli ve hiye ḥāṣıletun maᶜa'l-fiᶜli lā-ḳablehu li-ennehā lev-kānet ḥāṣıleten (14) lī-Mūsā ḳable fiᶜli'ṣ-ṣabr lezime enyekūne ḳavlu Ḫıżr ᶜaleyhi's-selām* ***len testeṭīᶜa*** *(15) kiẕben fe-buṭlānuhu beyin fe'l-āyetu'l-kerīme şehādetun ᶜalā-ṣıḥḥati meẕhebinā.*[1164] *keyfe* kelimesi (16) ḥālden istiḫbārdur ve bunda maᶜnā-yı taᶜaccüb ve inkār da vardur ve İmām (17) Tayyibī ṣāḥib-i Keşşāf'dan naḳl ider ki, *enkeyfe suᵓālu tevfīz* (18) *li-ıṭlāḳihi ve lā ke-ẕālike'l-hemzetu fe-innehu suᵓālu ḥaṣrin ve tevḳīd.*[1165] *ḫubr* żamm-ı (19) ḫā ve sükūn-i bā ile şeyᵓüñ bāṭınına ᶜilme dirler. ***tecidunī*** vicdān bu (20) maḥallde ᶜilm maᶜnāsınadur ve li-hāẕā mefᶜūlüne taᶜaddī itdi. Ve minhā el-ḳırāᵓatu (21) *lā-tesᵓelnī* bi-sükūni'l-lām ve kesri'n-nūn baᶜdehu yāᵓun sākine Ḥafṣ ḳırāᵓatidür. (22) *lā-tesᵓelenni* fetḥ-i lām ve nūn-ı müşeddede ile bi-ġayr-i yāᵓ İbn ᶜĀmir ḳırāᵓatidür. (23) İbn ᶜĀmir'den *lā-tesᵓelnī* de rivāyetdür; bā ile ve nūn-ı ş̱aḳīle ile bāḳūn ḳırāᵓatidür. (24) *felā-tesᵓelni* de rivāyetdür, bi-sükūni'l-lām ve bi-nūn-i muḥaffefe, bi-ġayri yāᵓ.

1163 "Allah için bir şey"

1164 "***Adam, şöyle dedi: "Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin***? (Kehf, 67-68). Ve şöyle dedi: ***Sana onu anlatıncaya kadar***… (Kehf, 18/70). Bunun ile ilgili konuşulan birinci konu, lafzla ilgili, sözlüklerdeki meselelerdir. *len* kelimesi sünnet ehline göre, gelecekte nefyin kuvvetlendirilmesidir; i'tizal ehline göre ise sonsuza kadar nefyin kuvvetlendirilmesidir. *dayanmak*, fiil üzerindeki kudrettir ve fiille beraber hasıl olur, öncesinde değil. Eğer Mûsâ'da sabr fiilinden önce hasıl olsaydı, Hızır'ın *asla dayanamazsın* sözü yalan olmuş olurdu. Batıl olduğu açıktır. Ve âyet-i kerime mezhebimizin sıhhatine delildir.

1165 "*Keyfe* sorudur. Cevapta serbest bırakır. Hamze bunun gibi değildir, çünkü onun cevabı vakitlidir, cevap için sıkıştırır."

Ve minhā (25) **el-iᶜrāb:** Ḥażret-i Ḫıżr'uñ anuñ *len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā* ḳavli istīnāf-ı **[224b]** (1) meᶜāniyle cümle-i istināfiyyedür ve iᶜrābdan maḥalli yoḳdur. Yaᶜnī Mūsā bu ḳadar (2) tevāżuᶜ ve tażarruᶜla ittibāᶜ suᵓālin itdikte ya Ḫıżr ne cevāb (3) virdi, suᵓāline cevāb ṭarīḳiyle sevḳ olunmuşdur. *Ve keyfe teṣbiru ᶜalā* (4) *mā lem-tuḥiṭ bihi ḫubran ḳāle inneke len testeṭīᶜa* ḳavl ᶜatf-ı ṭarīḳle maḳūl (5) düşmüştür. *ḫubran* temeyyüzdür, ya mefᶜūl-i muṭlaḳdur. *li-enne* ***lem-tuḥiṭ bihi*** *lem-tuḫbir bihi*[1166] (6) maᶜnāsınadur. ***ḳāle setecidunī inşāᵓallāhu ṣābiren ve lā-aᶜṣī leke emrā***[1167] *ṣābiren* (7) üzere maᶜṭūfdur. Zīrā maᶜnā *setecidunī ṣābiren ev ġayr-i ᶜāṣ*[1168] dimekdür (8) yāḫud *setecidunī* üzere maᶜṭūfdur ve maḥalli naṣbdur, maḳūle maᶜṭūf (9) oldıġıyçün. ***ḳāle fe-inin't-tebeᶜtenī [felā-tesᵓelnī] ᶜan-şeyᵓin***[1169] āh üslūb-i ṣābıḳ üzere cümle-i (10) müsteᵓnifedür. *felā-tesᵓelnī ᶜan-şeyᵓin* cevāb-ı şarṭdur. *ve minhā beyānu'l-maᶜnā* (11) *ve billāhi't-tevfīḳ* Ḥażret-i Mūsā Cenāb-ı Ḫıżra envāᶜ-ı taẕarruᶜla ve fünūn-ı (12) tevāżuᶜla *hel ettebiᶜuke* didikde işᶜār-ı hicr ve iẓhār-ı istiġnā birle anuñ (13) *len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā* diyü cevāb virdi. Dimekdür ki; yā Mūsā, elbette (14) benümle ṣabra ḳādir degülsün ve ne ḥālle ṣabr idersün ki ben mütevellī (15) olduġum umūruñ ẓevāhiri münkerdür ve bevāṭınına senüñ ᶜilmün muḥīṭ degüldür (16) ve ẓevāhir-i şerᶜe teḳayyüd bu maḳūle umūrda ṣabra münāfīdür. ***ḳāle Mūsā*** (17) ***setecidunī inşāallāhu ṣābiran ve lā-aᶜṣī leke emrā***[1170] Yaᶜni Mūsā didi ki, (18) beni ᶜan-ḳarīb ṣābir bulasın, daḫı ᶜāṣī bulmayasın.

Ḳāle'l-Ḫıżr (19) ***fe-initteba**ᶜtenī*[1171] Yaᶜnī Ḥażret-i Mūsā'ya ittibāᶜda muḫayyer ḳıldı. *Ettebaᶜanī* diyü (20) cezmle ittibāᶜa emr itmedi, lākin baᶜżı şurūṭ beyān ḳılup ***felā-*** (21) ***tesᵓelnī ᶜan-şeyᵓin***[1172] didi. Yaᶜnī, yā Mūsā vech-i maᶜhūd üzere olmaḳ (22) dilerseñ ṣūret-i münkerātda benden vāḳiᶜ olan umūrda hemān inkārla (23) suᵓāl itmeyesin ḥattā anuñ ẕikrin saña ben iḥdāṯ idem. Ol vaḳt (24) saña ḳanāᶜat gelür ve suᵓālle hecr ü zecr-i müstaḥaḳda olmazsın.

1166 "Çünkü lem-*tuhit bihi* (kavrayamadığın); hakkında haberin olmayan, manasındadır."
1167 "İnşallah sen beni sabreder bulacaksın, emrine de karşı gelmem; dedi." (Kehf, 18/69)
1168 "Beni isyandan uzak, sabreden bulacaksın."
1169 "Eğer bana tâbi olursan, bana hiçbir şey hakkında soru sorma…" (Kehf, 18/70)
1170 "Mûsâ, İnşaallah beni sabırlı bulacaksın; hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim, dedi." (Kehf, 18/69)
1171 " O takdirde, eğer bana tâbi olursan..." (Kehf, 18/70)
1172 "...hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın." (Kehf, 18/70)

Ve minhā el-esᵓile[1173] (25) Ve el-cevāb-ı suᵓāl-ı evvel budur ki, Ḥażret-i Ḫıżr ᶜaleyhi's-selām Mūsā-yı **[225a]** (1) Kelīm'üñ ṣabr itmediginden envāᶜ-ı teᵓkīdātla anuñ *len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā* didi. (2) Evvelā budur ki, Ḫıżr Cenāb-ı Ḥaḳ'dan min-ġayr-i vāsıṭa maᶜlūm idügi (3) manṣūṣ oldıysa bu ḫaberi de *mimmā ᶜullime*[1174]den olmaḳ cāᵓiz olanlardandur. (4) Ve s̱āniyen budur ki, ṭālib-i müteᶜallim iki ḳısmdur. Biri budur ki hīçbir vechle (5) maᶜlūmı yoḳdur ve her cihetle taᶜlīme muḥtācdur ve muᶜallim her ne taᶜlīm iderse, (6)

[Beyt]

Etānī hevāhā ḳable en aᶜrefe'l-hevā

Fe-ṣādefe ḳalbī ḫāliyen mutemekkīnā[1175]

mefhūmunca (7) ḫālī-ẕihndür. Min-ġayr-i muᶜāraża ve lā-muḳābele taᶜlīm olunan nesneᵓi ḳabūl (8) ider. İşbu maḳūle müteᶜallime taᶜlīm āsāndur. Fe-emmā ḳısm-ı s̱ānī ki bir miḳdār (9) dānişi ola ve menḳūl u maᶜḳūlden naḳd-ı vaḳti de olup ve tertīb-i (10) muḳaddemāt itmege mālik ve ġayrıları ifhām u ilzām ḳılmaġa mütehālik ġāliben (11) ve maġlūben aḳrān arasından muḥāverāt ve muᶜārażāt itmege muᶜtād (12) bir mürşid-i şād ola. Nihāyet bir fāżılda ᶜilm istimāᶜ itmekle (13) anuñ ᶜilminde kendü ᶜilmine ẓamm itmek murād ide. Bunuñ gibi müteᶜallime taᶜlīm (14) ve muᶜtādı olmadıġın tefhīm ve taşmīm itdirmek eṣᶜabu'l-muᶜḍilāt (15) oldıġı eclā-yı bedīhiyyātdandur. Pes Ḥażret-i Mūsā ṣāḥib-i Tevrāt (16) ve maẓharu'l-muᶜcizāti'l-bāhirāt idügini bilüp ve Firᶜavn-ı bī-ᶜavnla ṭūl-i (17) zamān mücādele ve muḫāṣame üzre olup ḫaşmınuñ keş̱ret-i ᶜaded ve nihāyet-i (18) ᶜadedi oldıġını bilmiş iken kendünüñ ve ḳavminüñ kemāl-i żaᶜfı meşhūd iken (19) ḳaṭᶜan daᶜvāsından nükūl ve maṭlaᶜından ufūl itmedigin maᶜlūm idinmiş iken (20) ḫuṣūṣan Ḥażret-i Ḫıżr'uñ iẓhār idecegi aḥvāllerde aḥkām-ı (21) Tevrāt içre ḥürmet-i maḳṭūᶜa ile ḥarām oldıġın bilen kimesnenüñ (22) ᶜadem-i ṣabrına istidlāl idüp anuñ *len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā* diyü ṣabr (23) itmeyecegine ḥükm itse ᶜaceb olmaya. Pes Ḥażret-i Ḫıżr bu iki (24) ᶜilmle, yaᶜnī ᶜilm-i mevhūbī ve istidlāliyle ᶜadem-i ṣabrın maᶜlūm idünüp (25) ḥükm itmiş olur.

Suᵓāl-i s̱ānī budur ki; Ḥażret-i Mūsā, ***setecidunī inşaallāhu*** **[225b]** (1) ***ṣābiran ve lā-aᶜṣī leke emrā*** diyü bāb-ı tevāżuᶜda aḳṣā-yı mā-yümkin ẕillet gösterüp (2) ḥattā Ḫıżr'ı

[1173] "Ve onlardan sorular vardır."
[1174] "… ona öğretilen…" (Kehf, 18/60)
[1175] "Henüz sevgi bilinmeden onun sevgisi bana geldi, boş kalbime tesadüf edip onu güçlendirdi."

āmir ve kendin meʾmūr ṭutup muḫālefetin ʿişyān ʿadd itmiş iken (3) yine ḫilāf-ı mercū Ḥażret-i Ḫıżr semt-i ruʿūnetinden gelüp ṭarīḳ-i (4) ġılẕetle sülūk itmekle şürūṭ beyāna sebeb nedür? Cevāb budur ki; (5) müteʿallim-i ṭālibe lāyıḳ olan budur ki, muʿallim ḥużūrında maṭlūbı olan ʿilmi (6) taʿẓīmen envāʿ-ı ẕillet ve esnāf-ı ḫużʿat iẓhār ide. Tā ki muʿallimüñ ḳalb-i (7) feyyāżında diḳḳat ḥāṣıl olup bāb-ı ifāżeʾi meftūḥ ṭutup ṭālib daḫı (8) maṭlūb-ı ʿazīzine suhūletle vāṣıl ola. Fe-emmā muʿallime lāzım budur ki, (9) eger müteʿallime taġlīẓ itmekde nefʿ u reşād añlarsa vācib olan taġlīẓi (10) muʿallim hīç dirīġ itmeyüp ne ḳadar aġır bahāya ṣatarsa revādur. Ve henüz (11) bahāsı degüldür ki ṣarrāfān-ı ʿirfān buyurmuşlardur ki, cevhere ḳıymet olmaz, (12) ṣāḥibi kesāda ṣalmazsa. Pes muʿallim taḥammülüne göre şurūṭ beyān idüp (13) mehmā-emken ne ḳadar istiġnā vü nāz iderse ẓann-ı ḥikmete mülāyimdür. Nitekim (14) rivāyetdür ki, Ḥażret-i Mūsā ittibāʿda ihtimām itdikde Ḥażret-i Ḫıżr (15) sırren istiġnā birle bāb-ı taʿallüli feṭḥ idüp *yā Mūsā kefā bi't-Tevrāti ʿilmen* (16) *ve bi-benī İsrāʾīle şuġūlā* didi. Yā Mūsā, eger murāduñ ʿilm ise Tevrāt ʿilmi (17) saña kāfīdür; eger murādun bir şeyʾe iştiġāl ise Beni İsrāʾīl ıṣlāḥına (18) iştiġālüñ vāfīdür, didikde Ḥażret-i Mūsā cevāb virdi ki; Rabb'im baña (19) bu ʿilmüñ ṭalebine emr itdi, diyü ṭalebinde ṣıdḳın bildirdi. Pes (20) muʿallime lāzım olan *el-ḥaramu sūi'ẓ-ẓan* ḥükmünce maṭlūb olan ʿilmüñ (21) ṣuʿūbetin bildirmekdür. Eger ṭalebinde ṣādıḳ ise meydāna Ḥażret-i (22) Mūsā gibi merdāne gele, feyyāżda puḫl yoḳ. Eger nīm-ṭālib ise zaḥmetin (23) mülāḥaẓa itmekle rücūʿ idüp muʿallim de beyhūde ṣudāʿdan ḫalāṣ ola (24) ve ce[v]herin rāygān u erzān virmeye ki ucuz bahālu ḫalḳ arasında mübteẕel (25) olur. Ve her sālus-ı ḫardan nefret ve firār idüp esrārı isrāda ġāyet **[226a]** (1) ışrār üzere olup birbirine *īn dīde nīst ne-guftenīst īn ḥālest* (2) *ve ne-ḳālest*[1176] diyü vaṣiyyet ideler.

Suʾāl-i şāliş budur ki, Ḥażret-i Kelīm (3) ittibāʿ ṭaleb ḳıldıḳda Ḫıżr teʿkīdātla *len testeṭīʿa maʿiye ṣabrā* didi. (4) Ḥażret-i Mūsā daḫı *setecidunī inşallāh* āh buyurdı. Pes kelāmından her birinüñ (5) ṣıdḳı āḫerüñ kiẕbin īcāb ider. Lā-cerem bu vechle Ḥażret-i Mūsā (6) ṣabr itmezse *setecidunī* ḳavlinde kiẕb lāzım gelür. Eger ṣabr iderse Ḫıżr (7) anuñ *len testeṭīʿa* ḳavlinde kiẕb lāzım gelür ve li-hāẕā fıraḳ-ı ḍālleden ʿişmet-i (8) enbiyāyı, ṣalavātullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn, inkār idenler iş bu şübhe-i vāhibe ile (9) temessük itdiler. El-cevāb-ı ūlā budur ki; İmām Faḫr-ı Rāzī bu şübheden (10) cevāb

[1176] "O görülen veya söylenen bir şey değildir; o hâldir, kâl değildir."

buyurmuşdur ki, Ḫıżr'uñ anuñ *len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā* didigi *yuḥmelu* (11) *ᶜale'l-ekṣeri'l-aġleb ve ᶜalā-hāẕe't-taḳdīri felā-yelzemu mā-ẕekerūhu* Yaᶜnī (12) Ḫıżr'uñ bu ḳavli ekṣer ve aġlebe ḥaml olunur ve münkirlerüñ ẕikr itdikleri lāzım (13) gelmez. İmāmuñ murādı bu ola ki; Allāhu aᶜlem, Ḥażret-i Ḫıżr bu sözi ẓann-ı aġlebi (14) üzere buyurmuş ola, yakīnen dimiş olmaya. Bu taḳdīrce ẕikr olan (15) lāzım gelmez. Zīrā ᶜilm-i mercūḥa da iḥtimāl virmiş olur ve bu iḥtimāl (16) Ḥażret-i Mūsā ḳavlinde de icrā olmaḳ mümkindür. Pes ṭarīḳinden hīç birinüñ (17) ḳavlinde kiẕb olmuş olmaz. *Fe'l-ᶜiṣmetu ṣābitetun* ve ṣāniyen, *yeḳūlu el-ḥaḳīru musevvidu'l-kitāb*[1177] (18) bu vech-i āḫer, min-ġayr-i taḳdīr oldur ki, bu ḫuṣūṣda naṣṣ-ı Ḳurᵓā'nla (19) vāḳiᶜ Ḥażret-i Mūsā'nuñ ṣabr itmemesi olmuş iken bile ikisinüñ de ḳavli (20) ṣādıḳdur *ammā ṣıdḳ-ı ḳavli'l-Ḫıżr muẓāhirun bi-şehādeti'l-Kurᵓān min-ḳavlihi* ***elem*** (21) ***eḳul leke inneke len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā*** *ve min-ḳavlihi* ***hāẕā teᵓvīlun mā lem-testeṭīᶜa ᶜaleyhi*** (22) ***ṣabrā***[1178] Ve ammā ṣıdḳ-ı ḳavl-i Mūsā budur ki, Ḥażret-i Mūsā *setecidunī inşaallāhu* (23) *ṣābiran* ḳavlünde istiṣnā itmiş idi. Pes maᶜnen dimek oldı ki, Cenāb-ı Ḥaḳ (24) dilerse beni ṣābir bulursın, eger dilemezse bulmazsın. *Fe-ᶜalā kile'l-ḥāleyni* (25) *lā-kazibe fī-kelāmihi fe'l-ᶜiṣmetu ṣābitetun ve'ṭ-ṭāᶜinūne mine'l-mulḥidīn* **[226b]** (1) *ḫāᵓibetun ḫāsira*[1179]

Suᵓāl-i rābi ᶜoldur ki, Ḥażret-i Mūsā kelām-ı şerīfin (2) istiṣnā üzere binā itmiş idi. Pes ṣabr vāḳiᶜ olmamaḳ gerek idi. Zīrā ḫulūṣ (3) istiṣnāda ᶜadem-i ḫaṭā maᶜhūdedür ḫuṣūsen zümre-i enbiyādur pes ṣabr (4) vāḳiᶜ olmaḳ gerek idi. Yā ᶜacabā ṣabr itmemege sebeb ne oldı? El-cevāb: (5) *Allāhu aᶜlem yeḳūlu el-ḥaḳīru muᵓellifu'l-evrāḳi lā-ḥavle ve lā-ḳuvvete illā billāhi'l-ᶜaliyyu'l-ᶜaẓīm*[1180] (6) Bu maᶜlūmdur ki Ḥażret-i Mūsā kelām-ı latīfin ezmineden ḳarīb içün (7) vażᶜ olan kelime-i sīn ile edā idüp, *setecidunī* didi. Bi-ġayr-i min *tecidunī* (8) diyü muṭlaḳ ḳomadı. Pes Ḫıżr'uñ, Ḥażret-i Mūsā ᶜahde ḳarīb olan (9) efᶜāline ḳaṭᶜan inkār ve iᶜtirāż itmeyüp ṣabr ḳıldı, lā-cerem istiṣnā (10)

[1177] "Ve ismet sabittir, ikinci olarak, bu kitabın hakir müsevvidi şöyle der."
[1178] "Ama Hızr'ın sözündeki sadakat Kur'an'ın şehadetiyle sabittir. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: ***Ben sana benimle beraber sabredemezsin demedim mi?*** (Kehf, 18/72-75). ***Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim*** (Kehf, 18/78)."
[1179] "İki halde de sözü yalan olmuş olmaz, ismet sabittir. Kafirlerden ta'n edenler; kaybedenler, hüsrana uğrayanlar olacaklardır."
[1180] "Allah en iyi bilendir. Bu sayfaların hakir müellifi, güç ve kuvvet ancak şânı yüce olan Allah'tandır, şöyle der:"

müʾesşir oldı. Zīrā ***fe-initteba*ᶜ*tenī felā-tesʾelnī ᶜan-şeyʾin***[1181] muᶜāhedesinden ṣoñra (11) *evvelu māvaḳaᶜa fiᶜl* ***fenṭalāḳā***[1182] mefhūmunca inṭilāḳ fiᶜli idi. Bu fiᶜlinde (12) ḳatᶜan taᶜarruż ve suʾāl daḫı itmeyüp belki tābiᶜ oldı. zīrā yā Ḫıżr, (13) ḳanda giderüz ve müntehā-yı seyrümüz ḳande olıcaḳdur ve ḥaml-i ġıdā idelüm mi, dimek (14) ve bunuñ emṣāli kelimāt muḳteżā-yı rüfeḳā-yı sefer olmuş iken ve bu maḳūle müṣāvere (15) ḫādim u maḫdūm ve tābiᶜ ü metbūᶜ mā-beyninde müstaḥsen ve ġayr-i müstaḥsen ve ġayr-i (16) müstebşaᶜ iken *felā-tesʾelenī* nehyine ittibāᶜen ṣabr ḳılup dimedi. İkinci ***ḥattā*** (17) ***iẕā rekibā fi's-sefīneti***[1183] mefhūmunca rükūb-i sefīne idi ve bu fiᶜlinde daḫı (18) ittibāᶜ idüp rükūb-ı sefīneden murād nedür, sāḥilden gidilse olmaz mı (19) ve nān tedārük olunmasun mı, diyü bu gūne kelimāt itmek ᶜādeten cāʾiz ve cārī (20) olanlardan iken suʾāl itmeyüp ṣabr itdi. Pes kelīme-i sīn muḳteżāsınca (21) zamān-ı ḳarībde olan efᶜāl-i Ḫıżr'a ṣabrı müṣbet olup istiṣnā müfīd (22) olmuş olur. Fe-emmā sīn ḥükmünden ḫāric ezmine-i baᶜīdede vāḳıᶜa (23) efᶜāline olan esʾile ve iᶜtirāżāt ḥadd-i istiṣnādan ḫāricde olmuş (24) olur, ḫaṭā olsa ᶜaceb olmaya. Eger sāʾil suʾāl iderse, Ḥażret-i Mūsā (25) evāʾil-i emrde bu ḳadar ṣabr ki itdi, bu ḳadar şarṭ vücūd bulmuş olıcaḳ **[227a]** (1) şürūṭda bir miḳdār vücūd bulmaḳ gerek idi ki taᶜlīm-i ᶜilm-i ledünnīdür. El-cevāb (2) Allāhu aᶜlem, Ḥażret-i Mūsā'ya bu ittibāᶜda Ḫıżr'uñ sāʾibinüñ ***bi-teʾvīli mā lem-*** (3) ***testeṭīᶜa ᶜaleyhi ṣabrā*** didi. Beyān-ı teᶜvīlāt itmesiyle ᶜilm-i ledünden ᶜilm-i icmālī (4) ḥāṣıl oldı ve bildi ki ᶜilm-i meknūndan bir ᶜilm var imiş ki ẓāhiri şerᶜe (5) muḫālif ü menkūr ve bāṭını muvāfıḳ ve meᶜmūr u meşkūr ola. Eger Ḥażret-i (6) Mūsā bu umūrda da Ḥabīb-i Ekrem'üñ ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ***raḥimehullāhu aḫī*** (7) ***Mūsā innehu lev-ṣabera***[1184] diyü buyurdıġı üzre ṣabr itmiş olaydı ol ᶜilm-i (8) meknūn,a bi-tefāṣilihi, vāṣıl olurdı. Fe-emmā bi'l-külliyye maḥrūm olmadı ᶜilm-i (9) ledünden, ᶜilm-i icmālī ḥāṣıl oldıġı içün.

Suʾāl-i ḫāmis budur ki; (10) Ḥażret-i Ḫıżr, *fe-initteba*ᶜ*tenī* āh ḳavlünde ᶜilm-i ledünnī taᶜlīmin terk-i suʾāle (11) taᶜlīḳ itmiş oldı ve Ḥażret-i Mūsā ṣabr itmeyüp suʾāl itdikden ṣoñra (12) sāʾibüñ ***bi-teʾvīli mā lem-testeṭīᶜa ᶜaleyhi ṣabrā*** diyü efᶜāl-i ṣelāṣenüñ esrārını (13) birin birin beyān itdi ve ṣābir oldıġı taḳdīrce taᶜlīm idecegi ḫod yine (14)

1181 "Eğer bana tâbi olursan hiçbir şey hakkında bana soru sorma…" (Kehf, 18/70)
1182 "İlk gerçekleştirdikleri fiil *fentalaka* mefhumunca yürüme fiili idi."
1183 "Nihayet gemiye bindiklerinde…" (Kehf, 18/71)
1184 "Allah, Musa'ya rahmet eylesin. Eğer o sabretmiş olsaydı (daha ne aca'ip şeyler görecekti)."

bu olsa gerek idi. Pes nedendür ki baᶜde's-suᵓāl beyān itdigi ᶜilm-i ledünnīnüñ (15) ḫuṣūlı olmaya? El-cevāb: Allāhu aᶜlem, baᶜde's-suᵓāl beyānla ḳable's-suᵓāl beyānuñ (16) farḳı caᶜlīdür ki suᵓālden ṣoñra beyān, inkārına cevāb olur, taᶜlīm olmaz ammā (17) suᵓālden evvel olsa taᶜlīm olup maḳṣūd ḥāṣıl olurdı. *Fe-iyyāke* (18) *fe's-suᵓālu ve iyyāke ve'l-inkāru ḫuṣūṣen iẕā vaḳaᶜat ṣūretu'l-mulki mine'l-aḫbāri'l-ebrār* (19) *ve ṣallallāhu ᶜalā-seyyidinā Muḥammedin ve ālihi ecmaᶜīn* ***fenṭalaḳā ḥattā iẕā rakibā*** (20) ***fi's-sefīneti ḫaraḳahā ḳāle eḫaraḳtehā li-tuġriḳa ehlehā leḳad ciᵓte şeyᵓen imrā*** *ilā-ḳavlihi* (21) ***ve lā-turhiḳnī min-emrī ᶜusrā*** *ve fīhā mesāᵓilun el-mesᵓeletu'l-ūlā fīmā yetaᶜallaḳu bi'l-elfāẓi* (22) *minhā el-luġat* ***el-inṭilāku*** *eẕ-ẕehābu yuḳālu inṭalaḳa ey ẕehebe* ***es-sefīnetu*** *merkebun* (23) *maᶜrūfun fi'l-baḥr* ***el-ḫarḳu*** *el-mezḳu* ***el-ġarḳu*** *el-ġamsu bi'l-iżṭırābi lā-bi'l-iḫtiyār* (24) ***el-emru*** *el-ᶜazīm min-emere'l-emru min-bābi ᶜalime el-ismu'l-emīr* ***er-rahḳu*** *el-ġaşyu* (25) *ve maᶜnā* ***lā-turhiḳnī*** *lā-tuġşinī yuḳālu rahiḳahu iẕā ġaşiyehu ve erhaḳahu iyyāhu* ***el-ᶜusra*** **[227b]** (1) *żıddi'l-yusra ve minhā el-ḳırāᵓatu ḳurrāᵓ Ḥamza ve'l-Kisāᵓī li-yeġraḳa bi-feṭḥi'l-yāᵓi ve'r-rāᵓi ᶜalā-* (2) *isnādihi ile'l-ehli ve emmā ḳirāᵓatu'l-bāḳīne yāᵓun merfūᶜatun ve rāᵓun meksūretun li-mefᶜūli'l-ehli*[1185] (3) ve *ᶜusren* ḳırāᵓatdür, żammeteyn ile.

Ve minhā el-İᶜrāb: *Ḳāle Mūsā eḫaraḳtuhā li-tuġriḳa* (4) ḳırāᵓat-i ᶜamme üzere, żammı tā ve kesr-i rā ile ehl-i manṣūbdur, mefᶜūlun bih olmaḳ (5) üzere ammā Ḥamza ve Kisāᵓī ḳırāᵓati üzere merfūᶜdur, fāᶜiliyyet üzere. Eger (6) sāᵓil suᵓāl iderse; nefs-i ḫarḳı ġarḳa ᶜillet ḳıldı, ya vücūd-ı ġarḳa (7) ᶜillet duḫūl-i mādur, nefs-i ḫarḳ degüldür. El-cevāb: Ḳaṣr-ı mesāfe (8) itmekle īcāz ṭarīḳiyle sālik oldı. Zīrā ḫarḳ duḫūl-i māya ᶜillet, (9) duḫūl-i mā ġarḳa ᶜillet. Pes ᶜillet-i aḫīreᵓi isḳāṭ itmekle ḫarḳ, ġarḳa (10) ᶜillet olur. ***ḳāle Mūsā lā-tuᵓāḫiznī bimā nesītu***[1186] mā muvaṣṣale ola, ᶜāᵓidüñ (11) ḥaẕfıyla *bi'lleẕī nesītuhu* taḳdīriyle yāḫud nekre-i mevṣūfe ola *bi-şeyᵓin* (12) *nesītuhu* taḳdīriyle yāḫud

[1185] "Sana sorar ve seni inkar eder. Bilhassa Mülk Sûresi'nde, Ebrâr'ın haberlerinden vukû bulduğu gibi. Allah, Efendimiz Muhammed'e ve âline salat eyle. ***Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman (Hızır) o gemiyi deldi. (Musa), halkını boğmak için mi onu deldim, gerçekten sen büyük bir iş yaptın; dedi*** (Kehf, 18/71). ***İşimde bana güçlük çıkarma, dedi*** (Kehf, 18/73). Burada meseleler vardır. İlk mesele lafz ile ilgilidir. Sözlükte *intilak,* yürüdüler demektir. *İntalaka* yürütmek demektir. *Sefine* bir deniz taşıtı olarak bilinir. *Hark;* yarma, yırtma demektir. *Gark*, ıstırapla boğulmak demektir. *Emr;* büyük bir iş demektir, *alime* babında emîrin ismidir. *Rahk,* kendinden geçme- demektir. *laturhikni'*nin manası, beni kendimden geçirme, demektir. Onu zorladığında, suçladığında ve kendinden geçirdiğinde *rahiḳahu* denir. *usra,* kolayın zıttıdır. Kurralardan Hamza ve Kesâî, ehline isnad ederek ya'nın ve ra'nın fethiyle *liyeğraka* okurlar. Geri kalanlar meksur ra, merfû yā ile, ehli mefûl ederek, (*liyuğrika*) okurlar.

[1186] "Musa, unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme, dedi…" (Kehf, 18/73)

maṣdariyye ola *bi-nisyānī iyyāhā* taḳdīriyle. Eger (13) sāʾil suʾāl iderse; nisyān ile muʾāḫeẕe şerʿen ve ʿörfen cāʾiz degül (14) iken Ḫażret-i Mūsā gibi ṣāḥib-i kitāb Ḫażret-i Ḫıżr gibi ẕāta (15) *lā-tuʾāḫiznī bimā nesītu* dimenüñ vechi nedür? El-cevāb: *lā-tuʾāḫiznī* dimeden (16) murād nisyānla iʿtiẕārdur, nihāyet ṣūret-i nehyde īrād itmiş oldı. (17) Yāḫud nisyāndan murād terk ola. Mecāzen sebebi ẕikr idüp müsebbib (18) murād itmek ṭarīḳiyle ki, nisyān terke sebebdür. *Ve lā-turhiḳnī min-emrī ʿusrā*da (19) *min-emrī muʾaḫḫari ʿusrā*[1187] dan ḥāldür. Erbāb-ı tefsīrüñ *ʿusrā min-emrī* diyü (20) taʿbīr itdigi buna işāretdür. *El-mesʾeletu'ş-şāniye mā-yeteʿallaḳu bi'l-meʿānī minhā* (21) *et-tefsīru ve billāhi'l-ʿavn*[1188] Çünki Ḫażret-i Ḫıżr ve Mūsā ʿaleyhimü's-selām (22) şurūṭ-ı ittibāʿı muḥkem ve ādāb-ı taʿallümi mübrem ḳıldılarsa deryā kenārında (23) māşāallāh giderek bir gemiye rāst gelüp rākib oldıḳlarında aṣḥāb-ı (24) sefīne, bunlar sāriḳa beñzer, diyü sū-yi ẓann ile sefīneden iḫrāc murād (25) itdilerse ṣāḥib-i sefīne meḥāsin-i mübārekelerine naẓar idüp didi ki, **[228a]** (1) ḥāşā bunlar lüṣūṣ u sāriḳ ola, zīrā vech-i saʿādetlerinde enbiyā sīmāsı, (2) diyü yer gösterüp riʿāyet ve taʿzīm itdi .

Ebyāt
Nāẓır ol bu ʿavām-ı enʿāma
Tābiʿ olup ḫayāl-i evhāma

Bende-i ḫāṣṣa rāṣd idüp ıṭlāḳ
Niçe bile Ḫudāsını ol ʿāḳ

Naẓar-ı pāki gör ki ol gilde
Gevheri añlayup ṭutar dilde

Ve rivāyetdür ki, leb-i deryāda (6) bunlar giderken bir gemi yetişdi. Binmek murād idüp söylediklerin Ḫażret-i (7) Ḫıżr'ı gemiye aldılar ve nevlin daḫı almadılar. Pes sefīne deryāya biraz gitdikde (8) Ḫıżr eline bir teber alup geminüñ elvāḥından bir taḫta ḳopardı. *Ḳāle lehu* (9) *Mūsā* ***eḫaraḳtehā li-tuġriḳa ehlehā***[1189] Yaʿnī ehlini sen ġarḳ itmek ecliyçün pāreledüñ mi? (10) ***leḳad ciʾte şeyʾen imrā***[1190] Yaʿnī taḥḳīḳan bir emr-

[1187] "Diğer zor işlerimde bana güçlük çıkarma"
[1188] "İkinci mesele meânî ile ilgilidir. Allah'ın yardımıyla, tefsiri şöyledir"
[1189] "Musa ona şöyle dedi: Halkını boğmak için mi onu deldin? ..."(Kehf, 18/71)
[1190] "…Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın." (Kehf, 18/71)

i münker-i ᶜaẕīm getürdüñ. (11) Rivāyetdür ki, beher sefīneᵊi deldikde ḳaṭᶜan ṣu girmedi. Pes Ḥażret-i Ḫıżr (12) ya muᶜcize ya kerāmet olmuş olur. Bu eşnāda Ḥażret-i Mūsā ḫarḳı görüp (13) mübārek ḫırḳa-yı saᶜādetin ṭutdı. Ve bu daḫı rivāyetdür ki Ḫıẕr ol ḫırḳa (14) bir zücāceden idi. Çünki Ḥażret-i Mūsā bu iᶜtirāżı itdi Ḫıżr (15) ᶜaleyhi's-selām, ***elem eḳul leke inneke len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā.***[1191] Yaᶜnī saña dimedüm mi ki (16) sen benümle ṣabra ṭāḳat getüremezsin diyü. Bu serzeniş olduḳda ***lā-tuᵓāḫiznī*** (17) ***bimā nesītu ve lā-turhiḳnī min-emrī ᶜusrā***[1192] diyü iᶜtiẕār ḳıldı. Yaᶜnī beni her (18) ṭarafdan ᶜusrla bürüyüp ittibāᶜ-ı emrinde beni tażyīḳ itme ve benümle yüsrla (19) muᶜāmele eyle. Ẕellātumda ġaḍḍ-ı baṣar idüp terk-i münāḳaşa eyle.

Ve minha et-teᵓvīl: (20) Bu ḳıṣṣanuñ teᵓvīl-i maᶜnāsında Mūsā rūḥa işāret olup (21) ᶜabd-i maᶜlūm-i min-ᶜindillāhdan murād ṭāᵓife-i mutaṣavvıfa arasında muṣṭalaḥ (22) olan sırr didikleri şeyᵓdür. Bu taḳdīrce teᵓvīl-i maᶜnāsında (23) ümmet-i Muḥammed ᶜaleyhi's-selām[a] bu ḳıṣṣadan işāret bu olup dimek (24) olur ki; vaḳtā ki Mūsā-yı rūḥ, Ḫıżr-ı sırrı mecmeᶜa'l-baḥreyn ᶜālem-i ervāḥda (25) bulup sırr daḫı şurūṭ-ı ittibāᶜı rūḥa bildirüp ᶜahd-i ittibāᶜ ᶜaḳd olunup **[228b]** (1) sırr-ı Kāf-ı esrārdan ᶜilm-i ledünnī taᶜallümi ümīdine meᶜan seyr ittiler ise müntehā-yı (2) seferleri *ḥattā iẕā rakib* işāretiyle sefīne-i cism olup anda ḳarār ṭutduḳlarında (3) nā-gāh sırr āgāh ve ol muᶜallim-i dergāh-ı İlāh teber-i riyāżeti yed-i himmete alup meşaḳḳat-ı (4) ᶜibādetle sefīne-i cisme raḫneler irişdikde rūḥ-ı mecrūḥuñ sırra (5) nisbet ᶜilmi ḳāṣır olmaġın cismüñ ẓāhir ḫarābına nāẓır olup, (6) *yā ḫādime'l-cismi kem tesᶜā li-ḫidmeti etaṭlibu'r-ribḥa mimmā fīhi ḫusrān*[1193] (7) mażmūnından nevᶜan fātir olduḳda bu vīrānlıġuñ nihānī ābādānī oldıġın (8) iẕᶜān itmeyüp, *eḫaraḳtuhā,* bu sefīne-i bedende olan ṭavāᵓif-i (9) muḫtelifeᵓi helāk itmek mi istersiñ ve şefḳatüñ gelmez mi, diyü (10) istişfāf itdikde sırr-ı āgāh-ı pür-intibāh keşf-i estār ve iẓhār-ı ıżmār (11) ḳılup didi ki; *es-sefīne ilā-ḳavlihi ġaṣbā.* Yaᶜnī yā rūḥ, maᶜlūmdur ki (12) bu sefīne-i bedende olanlar bir alāy mesākīndür. Bu yüzden dünyāda zād [u] (13) meᶜādı bunuñla taḥṣīl itseler gerek. Lākin maḥall-i mürūrlarında bir ẓālim (14) melik vardur ki nām[ı] şeyṭāndur. Mürūr iden sefāᵓin-i ecsāma naẓar ider, (15) her ḳanḳı cism ki nāz [u] niᶜmet ile perverde ve eşer-

[1191] "Ben sana benimle beraber sabredemezsin demedim mi? (Kehf, 18/72-75)
[1192] "Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme, işimde bana güçlük çıkarma." (Kehf, 18/73)
[1193] "Ey cisme hizmet eden, ne zamana kadar hizmet edeceksin? Ondan, hüsrandan başka bir şey elde edemeyeksin."

i ᶜibādetden beñzi bozuḳ (16) taᶜab-ı mücāhedātdan teni arīḳ [degüldür]. Pes bu mesākīne şefḳat murād eyledüm ki (17) sefīne-i cismlerin teber-i riyāżet ve eṣer-i ᶜibādetle ṣūreten maᶜyūb idem, tā ki (18) taṣarruflarında ḳala ve bu şikestelik meᵓali dürüstlük ola.

Fenṭalaḳā (19) ***ḫattā [iẕā] leḳiyā ġulāmen fe-ḳatelehu*** *feḳad* ***ḳale eḳatelte nefsen zekiyyeten bi-ġayri nefsī*** *ilā-ḳavlihi* (20) ***ḳad belaġte min-ledunnī ᶜuẕrā*** *ve minhā mā-yeteᶜallaḳu bi'l-elfāẓ el-luġat el-ġulāmu* (21) *eş-şābbu ve ḳīle min-ḥīne vulide ilā en yeşubbe*[1194] Resūl-i Ekrem ṣallallāhu ᶜaleyhi (22) ve sellem ***raᵓyu'ş-şeyḫi ḫayrun min-meşhedi'l-ġulāmi***[1195] diyü buyurdığı maᶜnā-yı āḫeri (23) müᵓeyyiddür. Zīrā şeyḫ bāliġa muḳābildür ṣabīye degül ise, çünki ġulāma (24) muḳābil ḳıldı. Maᶜlūm oldı ki ġulāmdan murād bāliġ imiş. *Fe-emmā ḥamlu'l-lafẓi* (25) *ᶜale'ṣ-sabiyyi'ṣ-ṣaġīri fe-ẓāhirun keẕā fī-Mefātiḥu'l-Cinān ez-zekiyyetu eṭ-ṭāhiretu* **[229a]** (1) *ᶜani'ẕ-ẕunūb en-nukru ve huve eᶜẓamu mine'l-imri li-ennehu ḥaḳīḳatu'l-helāki* (2) *ve'l-imri ḫavfu'l-helāki*[1196] zīrā ḫarḳda sedd mümkindür ammā itlāf-ı (3) rūḥda redd mümkin degüldür. Baᶜżılar emr-i aᶜẓamdur buyurmuşlar. Zīrā (4) ḫarḳda nüfūs-ı keşīrenüñ helākine baᶜiṣ olmaḳ muḥtemeldür, *bi-ḫilāfi* (5) *ḳatlu'l-ġulāmi ve cevābihi ẓāhirun.*[1197]

Ve minhā el-iᶜrāb: *Fe-ḳatelehu* ḳavli fā-yı ᶜāṭıfa (6) ile cümle-i şarṭ üzere maᶜṭūfdur. *eḳatelte nefsen zekiyyeten bi-ġayri nefs* (7) cezā-yı şarṭ-ı ġayri cāzim bi-ġayri maḥall mine'l-iᶜrāb. Sāᵓil suᵓāl iderse ki; (8) işbu vaḳᶜada taġyīre sebeb ne olmışdur ki vaḳᶜā-yı uḫrā (9) ḫarḳ-ı sefīne ki fiᶜl-i Ḫıżr'dur ve *iẕā rakiben fi's-sefīneti ḫarakahā* diyü cezā-yı (10) şarṭ ḳılup iᶜtirāż-ı Mūsā'yı cümle-i müsteᵓnife ḳılmış iken bu vaḳᶜada (11) *iẕā leḳiyā ġulāmen fe-ḳatelehu* diyü fiᶜl-i Ḫıżrı ᶜaṭf ṭarīḳiyle cümle-i (12) şarṭda dāḫil ḳıldıḳdan ṣoñra iᶜtirāż-ı Mūsā'yı *eḳatelte nefsen* diyü (13) cezā-yı şarṭ ḳıldı? El-cevāb: Allāhu aᶜlem, zīrā ḳatl-i nefs fī-nefsi'l-emr (14) aḳbeḥ ve eşnaᶜdur ve aḳbeḥe iᶜtirāż

1194 "***Yine yürüdüler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarına (Hızır) hemen onu öldürdü. (Musa) dedi ki: Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın aldın … Hakikaten benim tarafımdan mazeretin sonuna ulaştın*** (Kehf, 18/74-76). Bu lafzla ilgilidir. Sözlükte *gulâm*, (şâb) genç demektir. Doğum zamanından gençliğe kadarki zamana denir."

1195 "İhtiyarın fikri, gencin bulunmasından (onu bizzat yapmasından) daha hayırlıdır." Hadis-i Şerif

1196 "Ama bu lafzın, küçük çocuk anlamını kapsadığı da aşikârdır. Keza Mefatihu'l-Cinân'da bu böyledir. *zekiyye* günahlardan temiz olmak demektir. *nukr, imr*den daha kötü bir fiili ifâde için kullanılır; çünkü *imr* helak korkusu iken, *nukr* helâkin hakîkatidir."

1197 "Gencin öldürülmesine muhalefeti ve cevabı açıktır."

idḫaldür. Lā-cerem iᶜtirāż-ı kelāmda (15) ᶜumde ḳılınmaḳ elyaḳ oldı. Aña bināᵓen cezā-yı şarṭ ḳılındı ve ḳatl-ı nefs aḳbeḥ (16) oldıġındandur ki Ḥażret-i Mūsā şenāᶜat-i ḳatli tafṣīl ḳılup (17) ***leḳad ciᵓte şeyᵓen nukrā***[1198] didi. *şeyᵓen ciᵓte* fiᶜlinüñ mefᶜūlidür ḥaẕf-ı (18) īṣāl ṭarīḳiyle. Aṣl-ı kelām *leḳad ciᵓte bi-şeyᵓin nukrā* taḳdīrindedür, bā-yı (19) taᶜdīye ḥaẕf olunup *şeyᵓen* manṣūbla ibḳā olındı. Bu ṭarīḳle mefᶜūl (20) olduġına iᶜlām oluna veyāḫud *şeyᵓen* ḥāl ola be-taḳdīr-i *leḳad ciᵓte* (21) *ẕişeyᵓin nukrā* mużāf ḥaẕf olunup mużāfun ileyh maḳāmına iḳāmet ḳılınmaḳ (22) ile.

Ve minhā el-ḳırāᵓat: İbn Keṯīr ve Nāfiᶜ ve Ebū ᶜAmr *zākiyeten* ḳırāᵓat itmişler, (23) elifle. Kisāᵓī buyurmuş ki *zākiye* ve *zekiyye* bu ikisi bir maᶜnāyadur. Luġat (24) yönünden Ebū ᶜAmr ve Bin İlād dimiş ki *zākiye* hīç günāh itmeyendür ammā *zekiyye* (25) mücrim olduḳdan ṣoñra tāᵓib olandur, leᶜalle bu ḳırāᵓate meylinüñ sebebi bu ola. **[229b]** (1) *felā-tuṣāḥibnī* ḳırāᵓat-i cumhūrdur ammā Yaᶜḳūb *felā-teṣḥabnī* ḳırāᵓat ider. *ledunnī* (2) kelimesinde żamm-ı nūn-ı müşeddede ve żamm-ı dāl ve taḫfīf-i nūn ve żamm-ı lām ve sükūn-ı (3) dāl ve işbāᶜsız işmāmla da ḳırāᶜatdür ve bu ḳırāᵓat-ı erbaᶜa hep bir maᶜnāyadur. (4)

Ve minhā et-tefsīr: *fentalaḳa* yaᶜnī Ḫıżr ve Mūsā gemiden çıḳdıḳdan ṣoñra gitdiler (5) ve Yūşaᶜ da seferlerde Ḥażret-i Mūsā'dan ḳaṭᶜan mufāraḳat itmemişdür. (6) Lākin Ḫıżr'a mulāḳatından ṣoñra ṣarīḥan yā kināyeten ẕikr olmadıġı tābiᶜ-i maḥż (7) oldıġına bināᵓendür. *El-ᶜilmu ᶜindallāhi Teᶜālā*[1199] ***ḥattā iẕā leḳıyā ġulāmen fe-ḳatelehu***[1200] Yaᶜnī (8) bir ġulāma mulāḳat vaḳtinde eglenmeyüp hemān ḳatl eyledi ve keyfiyyet ne vechle (9) olmışdur ve ol ġulām ṣabīḥ miydi, ḳabīḥ miydi; kāfir mi, müselmān mı; ṣaġīr mi, (10) kebīr mi? Ve keyfiyyet-i ḳatl ne vechle olmışdur; ẕebḥi ya baş ḳoparmaġ mı ya dīvāra (11) çalıp ezmeg mi? Bu cümleden birine Ḥażret-i Kurᵓān'dan taᶜyīn yoḳdur. *Kemā terā*[1201] (12) pes bu cümle rivāyet, icmāl-i āyet-i kerīmeᵓi beyān ṭarīḳiyledür, *el-ᶜilmu ᶜindallāhi* (13) *Teᶜālā*. Çünki Ḥażret-i Ḫıżr, ġulāmı istikşāf itmedin ḳatl itdi ;Ḥażret-i (14) Mūsā ṣāḥib-i Tevrāt iken ṣabr idemeyüp ***eḳatelte nefsen zekiyye***[1202] (15) āh. Yaᶜnī Ḫıżr bu işi itmelü degül idi ki ḳatl īcāb ider cürmi

[1198] "…Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" (Kehf, 18/74)
[1199] "Hakikati Allah Teâlâ bilir."
[1200] "...Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında, adam (hemen) onu öldürdü..." (Kehf, 18/74)
[1201] "gördüğün gibi"
[1202] "...Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün?..." (Kehf, 18/74)

görülmemiş (16) maᶜṣūmı ve ḳatl-ı nefs de itmemiş ki ḳışāṣ itdüm diyesün. Muḥaṣṣal-ı kelām, (17) cümle edyānda ḥürmet-i maḳṭūᶜa ile ḥarām bir emr-i münker getürdüñ. Pes (18) aḥkām-ı Tevrāt ḥükmüne mecāl virmeyüp bu iᶜtirāżı itdikde ve inkār (19) bu mertebeye müncer olduḳda Ḥażret-i Ḫıżr didi ki, ***elem eḳul leke inneke*** (20) ***len maᶜiye ṣabrā.***[1203]

Eger sāᵓil suᵓāl iderse ki, vaḳᶜa-yı ūlāda *elem* (21) *eḳul inneke* üzere ziyāde itmiş idi ammā bu vaḳᶜanuñ *leke* kelimesin ziyāde (22) itdi, sebeb nedür? El-cevāb: Vaḳtā kim Ḥażret-i Mūsā vaṣiyyeti merre-i s̱ānīde (23) yine terk itdi ise Ḥażret-i Ḫıżr da ᶜitābda müşāfehe ve mükāfaḥa (24) idüp *leke* didi. Çünki Ḥażret-i Mūsā'dan inḳibāż ve istinkār (25) tekrār oldı ise ve merre-i ūlāda teẕkīr ile mümteniᶜ olmayup belki **[230a]** (1) merre-i s̱āniyede *leḳad ciᵓte şeyᵓen nukrā* diyü istinkārda ziyāde ḳıldı ise (2) ve Ḥażret-i Ḫıżr ve Ḥażret-i Mūsā bu cürᵓetinden ziyāde münfaᶜil oldığın (3) bildi ise, muḳteżā-yı fütuvvetce ḥayā ġalebesiyle ***in seᵓeltuke ᶜan-şeyᵓin baᶜdehā*** (4) ***felā-tuṣāḥibnī ḳad belaġte min-ledunnī ᶜuẕrā***[1204] didi. Yaᶜnī eger bu vaḳᶜadan (5) ṣoñra saña bir şeyᵓden suᵓāl ider olursam benümle hem-ṣoḥbet olmamaḳdur, (6) benüm ṭarafımdan oldığın bilmiş olursıñ. Zīrā ᶜisyānum üç mertebede (7) olmuş olur ve kirām ᶜindinde niṣāb-ı ᶜöẕr üçi tecāvüz itmez. Anuñ (8) içündür ki üçden ziyāde imtiḥān itmek daᵓb-ı ᶜirfāndan ḫāricdür (9) ve iderse *men cerrebe'l-mucerreb ḥallet lehu'n-nedāmeh*[1205] ḥükmünce ḥülūl-i nedāmete (10) ḥāżır olsun.

Eger sāᵓil suᵓāl iderse; Ḥażret-i Mūsā, Ḥażret-i (11) Ḫıżra tābiᶜ ve kendüsi metbūᶜ meṣābesinde ḳılup *felā-tuṣāḥibnī* (12) diyü sīret-i sābıḳ üzre ṣoḥbetden nehy itdi. Muḳteżā-yı ẓāhir *felā-* (13) *esāḥabeke* dimek idi. Nitekim ibtidā-yı emrde ittibāᶜı kendü nefsüne nisbet (14) ḳılup *hel ettebiᶜuke* dimiş idi. El-cevāb: Allāhu aᶜlem; neᶜam, muḳteżā-yı ẓāhir (15) bu idi lākin nehy-i Ḥażret-i Ḫıżr'a tevcīh itmek ẕikr-i melzūm irāde-i lāzım (16) ḳabīlindendür ki kendünüñ terk-i ṣoḥbeti Ḥażret-i Ḫıżr'uñ terk-i ṣoḥbete lāzım (17) gelür. Kelāmı bu üslūb üzere sevḳ itmek Ḥażret-i Ḫıżr'uñ ṣoḥbete (18) kemāl-i ḥırṣın işᶜār idüp ve terk-i ṣoḥbeti kendüye iṣbāt eylemek ile (19) kerāhetin

[1203] "...Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?..." (Kehf, 18/75)
[1204] "Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilenecek son) özre ulaştın (bu son özür dileyişim)..." (Kehf, 18/76)
[1205] "Tecrübe edilmiş işi tekrar tecrübe eden, ondan pişmanlık alır."

iᶜlām olur, meger terk-i ṣoḥbet senüñ ṭarafuñdan ola. Bu taḳdīrce (20) *terk-i kelām-i ḫud giriftem tā ber-āyed kām-ı dūst*[1206] mażmūnı ḥasb-i ḥālüm (21) ola.

Ve minhā et-teᵓvīl: Muḳaddeme-i sābıḳadan maᶜlūm olmışdur ki Ḥażret-i (22) Ḫıżr sırr ve Ḥażret-i Mūsā rūḥa işāret ola. *ḥattā iẕā leḳıyā ġulāmen* (23) *fe-ḳatelehu*da *ġulām*dan murād nefs olur.Pes bu taḳdīrce teᵓvīl-i maᶜnāsı (24) dimek olur ki; vaḳtā ki sır ile rūḥ, şarṭ-ı ittibāᶜı muḥkem itdikden ṣoñra (25) deryā-yı ᶜālem-i ervāḥdan bu ikisi sāḥil-i cisme güẕer ḳılup Ḫıżr-ı sırr **[230b]** (1) hemān ġulām-ı nefs[i] ḳatl eyledi. Yaᶜnī evvelā ᶜaṣā-yı teveccüd ile nerdleyüp (2) sikkīn-i riyāżāt ve ḫançer-i ᶜibādāt ile ḳatl idüp murādın virmeyüp (3) mertebe-i ᶜademe ṣaldı. Zīrā nefsüñ murādın virmedikçe ḥālet-i mevti (4) müşāhede ider. Bināᵓen ᶜalā-ẕālik ḳatl ile taᶜbīr olundı. ***Fenteleḳā ḥattā iẕā*** (5) ***eteyā ehle ḳaryetin istaṭᶜamā ehlehā*** *ilā-ḳavlihi* ***seᵓunebbiᵓuke bi-teᵓvīli mā lem-testeṭiᶜ*** (6) ***ᶜaleyhi ṣabrā*** *ev fīhā ebḥāṣun el-baḥṣu'l-evvelu fi'l-luġat el-karyetu maᶜrūfetun ve aṣlu't-terkībi* (7) *el-ictimāᶜu ve's-sitru ve liẕā simetuhā emma'l-ictimāᶜu fe-ẓāhirun ve emma's-sitru* (8) *yesteru veche'l-arżi bi'l-ḫaşebi ve ġayrihā*[1207] Bu maḥallde murād Anṭākya şehridür. (9) Eşher-i rivāyetde Ḥaleb'e ḳarīb beldedür ki taṣḥīfinde Anṭākya dirler. (10) Baᶜẓılar bu ḳaryeden murād Eyletü'l-Baṣr dimişler; Baṣra ḳarībinde bir beldedür. (11) Ve İbn Sīrīn şehr-i Eyle dimiş ve ġayri rivāyet de vardur (12) *el-ᶜilmu indallāhi Teᶜālā.* ***el-istaṭᶜam*** *ṭalebu'ṭ-ṭaᶜām* ***eḍ-ḍayf*** *mihmān* (13) *ve bi't-Türkī ḳonuḳ* ***cidār*** *el-ḥāᵓiṭ ve bi'l-Fārsī ve't-Turkī divardur*[1208] ***ittiḫaẕ*** ifteᶜale (14) veznidür. Zīrā aṣlı *teḫaẕe*dür, min-bāb-ı ᶜilm, iftiᶜāl bābıdur. Ziyāde olup (15) cinsiyyet olmaġla idġām olunmuşdur ve evvelki tā, fā-ı fiᶜli düşmüşdür ammā (16) ittiḫāẕıñ vezni *eḫaẕe*den iftiᶜāldür. *itteḫaẕe*nüñ aṣlı *eᵓetteḫiẕu* idi, ḥamze-i aṣliye (17) sākin olup māḳabli sākin oldıġıyçün idġām olundı. ***El-baḥṣu's-ṣānī*** (18) ***fi'l-ḳırāᵓat***[1209]

[1206] "Dostun dileği olsun diye kendi söylediğimden vaz geçerim." Hâfız'a ait olan bu mısra Abdulbaki Gölpınarlı'nın çalışmasında *kelâm* yerine *kâm* sözcüğü ile yazılmış ve mısra şu şekilde çevrilmiştir: *Sevgilinin dileği olsun diye kendi dileğimden geçerim.* Bkz. Hâfız, **Dîvân** …, s. 22.

[1207] "***Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler... Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim*** (Kehf, 18/77-78). Bununla ilgili bazı bahisler bulunmaktadır. Birinci bahis lugat ile ilgilidir. *karye* (köy) bilinir ve terkibin aslı toplanma ve gizlenmedir, bu şekildedir. Toplanma zâhirdir ama gizlenme, yeryüzünde ağaç ve benzeri şeylerle saklanmadır."

[1208] "*istat'am* yiyecek isteme; *zayf* misafir demektir, Türkçede konuktur; *cidâr* ha'it Türkçede ve Farsçada duvar demektir.

[1209] "İkinci bahis kıraatle ilgilidir."

yuḍeyyifuhā ḳırāᵓat olundı, *muḫaffefen min-uḍife'r-recule ve ḍayyeftuhu* (19) *enzeltuhu ḍayfen.*[1210] *yeteḳāṣaduhu* ḳırāᵓat olundı *bi'ṣ-ṣād-ı muhmele muḫaffefen.*[1211]

El-iᶜrāb: (20) ***istaṭᶜamā*** cümle-i fiᶜliyye mecrūru'l-maḥalldur, nükte-i maḥża olan ḳaryeye ṣıfat (21) olmaġla ve liẕā maḳām-ı ızmārda oldığıyçün muḳteżā-yı ẓāhir *istiṭᶜamāhum* (22) dimek iken bile *ehl* kelimesin iᶜāde idüp *ehlehā* buyurdı. (23) ṣıfat cümlesi mevṣūfa ᶜāᵓid żamīrden ḫālī olmamaḳ içün zīrā murād (24) vaṣf-ı ḳarye oldığı taḳdīrce ***istaṭᶜamā*** dinilse cümle-i ṣıfata mevṣūfdur, (25) żamīrden ḫālī olmaḳ lāzım gelür.

Eger sāᵓil suᵓāl iderse; pes *istaṭᶜamāhā* **[231a]** (1) buyurulsa da mevṣūfa rāciᶜ bulunurdı, iᶜāde-i aṣl neden lāzım olur? (2) El-cevāb: Eger *ehl* tekrār olmasa ṭaleb-i ṭaᶜām nefs-i ḳaryeden olmaḳ lāzım (3) gelür idi, bu ḫod irtikāb-ı mecāzdur. *Kemā Muġni'l-Lebīb ve'l-Ebṣār (4) ile'l-mecāzi ᶜanhu imkānu'l-ḥaḳīḳati keẕā ẕukiruhu İmām Faḫru'r-Rāzī suᵓālu'ṣ-ṣānī* (5) *lem-**ḥattā iẕā eteyā ehle ḳaryetin istaṭᶜamā ehlehā** ve kāne mine'l-vācibi* (6) *en yeḳūle isteṭᶜamāhum el-cevāb inne't-tekrīr ḳad yekūnu li't-teᵓkīd* (7) *intehā*[1212] *ve kāne mine'l-vācibi* ḳavlinden fehm olunur ki *istaṭᶜamā* cümlesin (8) ḳaryeye mużāf olan ehlinden ṣıfat ḳılmaḳ ola, nekre-i ġayr-i maḥża oldığıyçün. (9) Pes icāb ider ki *istaṭᶜamāhum* ola, tā ki ṣıfat cümlesinden mevṣūfa (10) ᶜāᵓid buluna. Lākin teᵓkīden iᶜāde olundı żamīr maᶜnāsında virdigiyçün, (11) ***Ḳul huvallāhu eḥād***[1213] gibi.

*Ḳavluhu Teᶜālā **hāẕā firāḳu beynī ve beynike**[1214] hāẕā* işāretdür. (12) Mūsā ᶜaleyhi's-selāmuñ ***fe-in seᵓeltuke ᶜan-şeyᵓin baᶜdehā felā-tuṣāḥibnī***[1215] (13) *ilā-āḫiri'l-āyet*, ḳavlinden münfehim olan firāḳ-ı mevᶜūde, zīrā müşārun ileyh vaḳt-i işāretde (14) mevcūd ve ḥāżır olmak lāzım degüldür. *Kemā fī-kavlihi Teᶜālā **tilke'd-dāru'l-***

[1210] "*birini (erkeği) misafir et, konaklat, bana misafir oldu*dan hafifletilmiştir."
[1211] "Hafifletilmiş noktasız sâd harfiyle"
[1212] Nitekim Muğni'l-Lebîb ve Ebsâr'da olduğu gibi ondaki mecaz, mümkündür; keza İmam Fahrü'r-Râzî de böyle zikretmiştir. İkinci Soru ***hattâ izâ eteyâ ehle karyetin istat'amâ ehlehâ***, âyetinde *isteṭᶜamāhum* demesi gerekmez miydi? Cevap şudur: Aslında bu tekrar, kuvvetlendirme içindir."
[1213] "De ki: O, Allah'tır, bir tektir..." (İhlâs, 112/1)
[1214] "İşte bu, seninle benim aramızda ayrılıkır…" (Kehf, 18/78)
[1215] "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme…" (Kehf, 18/76)

āḫiretu[1216] yāḫud (15) iᶜtirāz-ı şālise işāret ola ve bu terkībüñ aṣlı *hāẕā firāḳu beynī ve beynike*dür. (16) *beynī* firāḳuñ ẓarfıdur, tenvīn ḥaẕf olunup ittisāᶜan ẓarfına mużāf olmuştur. (17) Nitekim menḳūl mużāf olur ittisāᶜan. *El-baḥṣu'r-rābiᶜu fi't-Tefsīr,*[1217] ol vaḳt Ḥażret-i (18) Mūsā ḳatl-i ġulāmda eşedd-i inkār itdiyse Ḥażret-i Ḫıżr da şedīd ṣūretinde (19) teᵓkīd-i āyetle anuñ *len testeṭīᶜa maᶜiye ṣabrā* diyü tevdīᶜ şeklin iẓhār (20) idicek Mūsā ᶜaleyhi's-selām sebeb-i soḥbete ġayri mecāl bulmayup ᶜadem-i ṣoḥbeti (21) suᵓāl-i şāliş iḥdāṣına taᶜlīḳ buyurup *in seᵓeltuke* diyü maḳtel-i ġulāmdan (22) gidüp nihāyet seferleri bir ehl-i ḳarye oldı ise ol ḳaryeye geldiler. (23) *Ḳalellāhu Teᶜālā baᶜde ḳavlihi* ***isteṭᶜamā ehlehā fe-ebev en yuḍayyifūhumā***[1218] Yaᶜnī vaḳtā ki (24) Ḫıżr ile Mūsā ᶜaleyhimü's-selām Anṭakya şehrine eyyām-ı şitāᵓiyyede ve vaḳt-i (25) ġurūbda gelüp iḳtiżā-yı żarūretle bunlardan ṭaᶜām ṭaleb ḳıldılar, bunlar da **[231b]** (1) iṭᶜāmdan ibā ḳıldılar ve defᶜ-i berd ecliyçün bir mesken istediler, andan daḫı (2) ibā itdiler. Bi'l-āḫere bir ḫaṭun bu ḥāle vāḳıf oldıḳda, şefḳaten ᶜaleyhim, (3) ḫafiyyeten bunlara ṭaᶜām getürüp didi ki; bu ḳaryenüñ ricāli sū-i aḫlāḳ (4) üzeredür, sizi inzāle mecālüm yoḳdur. Pes ṭaᶜāmı ekl idüp nisāsına (5) berekāt birle duᶜā ḳılup ricāline laᶜn itdiler. Ve Ebā Zer, Resūl-i Ekrem'den (6) rivāyet idüp ehl-i ḳarye liᵓām diyü ḳırāᵓat itdi. Ve ol ḳavm ḫasāsetde (7) ḍarb olmaḳ ecliyçün ***vadrib lehum [meṯelen] asḥābe'l-ḳaryeti***[1219] diyü buyurdıġı ve bed-nāmlıḳda (8) müşārun ileyhim bi'l-benān ḳıldı. Ol ḳarye ahālīsinden bir gürūh İmām (9) ᶜĀlī ḫilāfeti eyyāmında yā ᶜĀlī, işbu ḥaml altunı getürdük ki tā bunuñla Ḳurᵓān'dan (10) bize bir noḳṭa iḥsān idesin. *fe-ebev*[1220] kelimesindeki bānuñ noḳta-yı taḥtāniyyesine (11) bir noḳṭa daḫı żamm idüp fevḳine naḳl olunmaġla *ebev*, *etev* olup *fe-etev* (12) *en yuḍayyifūhumā* ḳırāᵓat olunmaġla maᶜnā, ol ḳarye ḫalḳı bunları ḳondurmaḳ (13) ecliyçün cemᶜ olup geldiler, dimek olup bizüm nāmımız buḫl u ḫasāsetle (14) yād olmaḳdan ḳala ve ṭūl-ı dehr seḫāvetle ẕikr oluna. Ḳavmimüz noḳṭa-yı bā-yı buḫl gibi (15) rezālet-i taḥtiyye leᵓāmetinden ḫalāṣ bulup noḳṭa-yı tā-yı ᶜizzet gibi fevḳine (16) seḫāvet ile ḳadem baṣa. Ḥażret-i ᶜĀlī buyurdılar ki; ey zümre-i maġzān ve ey (17) fırḳa-yı efsürde-dilān, kelām-ı münzel-i mecīdüñ her bir noḳṭası ḳābil-i naḳl ve lāyıḳ-ı (18) taġyīr olmaḳda ṣad hezār kūh-i

[1216] "Allah Teâlâ'nın şu sözündeki gibi: *İşte âhiret yurdu!*" (Kasas, 28/83)
[1217] "Tefsir'deki dördüncü bahis"
[1218] "*Oranın halkından yemek istediler*, sözünden sonra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Onları misafir etmekten kaçındılar*… (Kehf, 18/77)"
[1219] "Onlara, o memleket halkını örnek ver..." (Yâsîn, 36/13)
[1220] "...fakat çekindiler..." (Kehf, 18/77)

Ḳāf'dan eṣḳaldür. Pes kimde mecāl ola ki anda (19) bir noḳṭa iḥdāṯ ya taḥtında fevḳa iḫrāc ide, tā sizi ilā-yevmi'l-ḳıyāmeh (20) bed-nāmlıġla yād olmaḳ, sicn-i ḫasāsetden iḫrāc idüp seḫā ile ẕikr-i cemīl (21) zirvesine irgüre. Ammā ābā vü ecdādıñızdan peşīmān u ḫābān fırṣatı fevt (22) itmegin sizi bu vādī-yi muḥāle ṣalmışlar ki, eger anlar ol iki ᶜabdeyn-i ekremeyn[e] (23) bir girde virmiş ol[ay]dılar, Ḥażret-i Münezzilü'l-Kitāb celle ᶜazze'ş-şekku ve'l-irtiyāb (24) *fe-etev en yuḍayyifūhumā* dir idi. Şimdi nābe-cā bu aḥmāl-i ẕeheb bir girde yerin (25) ṭutmadı. *Fe-neᶜūẕubillāh min-fevti'l-furṣati ve ekmelu'n-nedāmet*[1221]

Ḳālellāhu Teᶜālā **[232a]** (1) ***fe-vecedā fīhā cidāren yurīdu en yenḳadda fe-ekāmehu***[1222] yaᶜnī Ḫıżr ile Mūsā ᶜaleyhimü's-selām (2) Anṭaḳya ḳavmünden istiṭᶜām idüp anlar da iṭᶜāmdan ibā ḳılup (3) eyyām-ı şitāda bir meskenet de göstermediklerinden ṣoñra bir divār buldılar ki (4) yüz z[ir]āᶜ irtifāᶜ var idi. Yıḳılmaġa yaḳlaşmış hemān yıḳılmaḳ dilerdi. Lafẓ (5) irādını cidāra isnād mecāzendür, *muşrifun ile's-suḳūṭ*[1223] dimekdür ve her yirde ki (6) bir şeyᵓ istiᶜdādında olmaġın nesneᵓi isnād itseler bu ḳabīldendür. pes (7) Ḫıżr ᶜaleyhi's-selām ol cidārı ṭoġrultdı idi, mübārek eliyle ya bir (8) ᶜamūd ile ya mesḥ itmekle kerāmeten. Ve bir rivāyetde esāsından hedm idüp (9) ṭoġrultdı. Ḥażret-i Mūsā bunı görüp ***lev-şiᵓte letteḫaẕte ᶜaleyhi ecrā***[1224] (10) diyü Ḫıżrı ücret almaġa ḥarīṣ ü terġīb idüp; eger dilerseñ (11) ücret virirler idi, maḥall-i żarūretde müntefiᶜ olurduḳ, didi. *Fe-in seᵓeltuke* (12) *ᶜan-şeyᵓin baᶜdehā felā-tuṣāḥibnī* şarṭ-ı cezāsından nisyān vāḳiᶜ olup (13) *lev-şiᵓte* didi ise Ḥażret-i Ḫıżr da ***hāẕā firāḳu beynī ve beynike***[1225] buyurdı. (14) Pes çünki firāḳ muḥaḳḳaḳ oldıysa Ḥażret-i Ḫıżr şefḳat ve merḥamet (15) ġalebe idüp ***seᵓunebbiuke bi-teᵓvīli mā lem-testeṭiᶜ ᶜaleyhi ṣabrā***[1226] tesliye (16) silküñe sālik olup ammā el-sefīne diyüp beyān-ı teᵓvīle şürūᶜ buyurdılar. (17) Yaᶜnī yā Mūsā, çünki mufāraḳat muḳarrer oldı, gel saña şol ṣabr (18) idemeyüp şeyᵓlerüñ sırr-ı ḫafīden ve meᵓāl-i emrinden şimdi ḫaber vireyüm ki (19) tā ki sāḥa-yı semāḥat-ı simāṭımuzdan bi'l-külliyye ḥırmānla

[1221] "Pişman olmaktan ve fırsatı kaçırmaktan Allah'a sığınırım."
[1222] "Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ... ***Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu...***" (Kehf, 18/77)
[1223] "Yıkılmaya çok yakın"
[1224] "...İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın." (Kehf, 18/77)
[1225] "...İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir..." (Kehf, 18/78)
[1226] "...Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim." (Kehf, 18/78)

gitmeyesin; böyle (20) şeyᶜlerüñ aṣlı yoḳdur, diyü bize sū-yi ẓann itmeyesin, diyü beyān-ı teᵓvīle (21) başladı. Ve Ḥażret-i Mūsā daḫı ḥayā ġalebesiyle tekrār ᶜafv ṭaleb ḳılmadı. (22) *fī-kavlihi Teᶜālā* ***emmā's-sefīnetu fe-kānet li-mesākīne yaᶜmelūne fī'l-baḥri fe-eradtu en*** (23) ***eᶜībehā ve kānet verāᵓehum melikun yeᵓhuẕu kulle sefīnetin ġaṣbā*** *ve fīhā ebḥāṣ* (24) *el-baḥṣu'l-evveli fi'l-ḳırāᶜat ve kuriᵓe kulle sefīnetin ṣāliḥatin ve'l-maᶜnā ᶜaleyhā eṣ-ṣānī* (25) *fi'l-luġat el-mesākīn men lā-yemliku şeyᵓen ve huve sūᶜi ḥālen mine'l-faḳīri ᶜinde'l-Hanifiyye* **[232b]** (1) *ve ᶜaksu'ş-Şāfiᶜī el-emru ey ceᶜale'l-faḳīr esveᵓu ḥālen mine'l-mesākīn bi-ẓāhiri'l-āyeti'l-kerīm* (2) *li-enne'lleẕīne semmāhum miskīnen kānū mālikīne's-sefīneti ucībe ᶜanhu bi-enne ẕikre'l-mesākīn* (3) *li'l-erḳāḳi lā-beyāne muṣṭalaḥe'l-fuḳahāᵓi ve beyāni ᶜaczihim mine'l-ġāṣıbi'ẓ-ẓālimi* (4) *ve'l-ġaṣbu el-aḫẕu bi-ġayri şeyᵓin ᶜalā-vechi't-taġallub eṣ-ṣāliṣu fi'l-iᶜrābi kavluhu ġaṣban* (5) *yeḥtemilu*[1227] Mevżiᶜ-i ḥālde maṣdar ola, iḥtimāl ki *yeᵓhuẕu*nuñ mefᶜūlı ola, nevᶜ-i aḫẕı (6) beyān ecliyçün. Eger sāᵓil suᵓāl iderse ki; işbu āyet-i kerīmede muḳteżāyı ẓāhir (7) *ve kānet verāᵓehum melikun yeᵓhuẕu kulle sefīnetin ġaṣbā* muḳaddem ẕikr olup baᶜdehu (8) *fe-eradtu en eᶜībehā* dimek idi, zīrā ḫavf-ı ġaṣb, irādet-i teᶜayyübe sebebdür; (9) pes sebebden muḳaddem gerek idi. *El-cevābu evvelen neᶜam el-emru kemā ẕekertu*[1228] lākin ẕikr-i (10) taᶜyībe ġāyet ṣarf olmışdur. Bināᵓen ᶜalā-hāẕā müsebbeb taḳdīm olunmuşdur. Vech-i (11) ᶜināyet budur ki Ḥażret-i Mūsā ḫarḳ-ı sefīneyi inkār itmesi, mücerred ḫarḳ degüldür (12) belki ḫarḳdan maḳṣūd iġrāḳ olmaḳ ecliyçün idi. Pes beyān-ı ḥikmet idene (13) mühim oldı ki evvelā menşe-i inkārı defᶜ ide, andan ṣoñra beyān-ı ḥikmete şürūᶜ ide. (14) Ve ṣāniyen *lā-nusellim*[1229] ki sebeb müsebbeb üzere muḳaddem olmuş olmaya. Zīrā irādet-i (15) taᶜyībüñ sebebi ancaḳ ḫavf-ı ġasb degüldür belki cüz-i kavīsidür ve ḫarḳ-ı sefīne (16) iddiᶜādur. Pes sebeb-i ḳavī muḳaddem olup müsebbeb ki irādet-i ᶜaybdur, andan (17) muᵓaḫḫar olup *cuzᵓun*

[1227] "***O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı*** (Kehf, 18/79). Burada bahisler var. Birinci bahis kıraatle ilgilidir. *kulle sefînetin* (bütün gemiler), *kulle sefînetin sâlihatin* (bütün sağlam gemiler) şeklinde okunmalıdır; ondaki mana budur. İkincisi, sözlükte *el-mesâkîn* bir şeye sahip olmayan demektir. Bunlar Hanefî indinde, fakirden daha kötü haldekiler demektir. Şâfî'de tam tersidir; fakir, miskinlerden daha kötü haldedir. Bu ayet-i kerîm ile zahirdir. Çünkü *miskinler* diye isimlendirilenler geminin sahipleridir. *Miskinler* zikriyle kasdedilenlerin köleler olması icab eder. Fukaha ıstılahında beyan yoktur. Gasbeden zalim karşısında acizliklerinin beyanı için (mesakin) kullanılmıştır. *Gasb,* bir hak olmamasına rağmen, üstünlük sağlama yönüyle almaktır. Üçüncüsü, mana olarak onun *gasban* sözü ihtimaldir ki"

[1228] "Cevap; ilk olarak evet, bu iş benim söylediğim gibidir."

[1229] "Kabul etmiyoruz."

āḫer żaᶜīfun ᶜalā-sebīli't-taḳyīd[1230] ᶜaḳabınca ẕikr olunmuş olur. (18) Zīrā ***ve kāne verāᵓehum*** buyurdığı żamīrden ḥāldür ve ḥāl ᶜāmiline ḳayddur.

İmām (19) Faḫrü'd-dīn Rāzī, Tefsīr-i Kebīr'inde beyān buyurmuşdur ki; bu mesāᵓilde evvelā Ḥażret-i (20) Ḫıżr'uñ ḫarḳ-ı sefīneye iḳdāmı ve Ḥażret-i Mūsā'nuñ eşedd-i inkārı ve s̱āniyen (21) ḳatl-i ġulāma mübāşereti ve Mūsā'nuñ eblaġ-ı vechle kerīh görmesi ve s̱āliṣen iḳāme-i (22) cidār ḳılması ve Mūsā'nuñ metbūᶜını fużūllıġa nisbet idüp beyhūde irtiḳāb-ı (23) meşaḳḳat ve tażyīᶜ-i evḳāta ḥaml itmesi bu emr üzere mebnīdür ki, Ḥażret-i (24) Mūsā'nuñ aḥkāmı ẓevāhir-i şerᶜ üzere menṣūr olup bevāṭın-ı umūra ıṭṭılāᶜı (25) olmaya. Nitekim ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ***naḥnu naḥkumu bi'ẓ-ẓāhiri vallāhu Teᶜālā yetevellā es-serāᵓir***[1231] **[233a]** (1) diyü buyurmuşdur. Ve Ḥażret-i Ḫıżr aḥkāmı ẓāhir-i şerᶜ üzere olmayup belki (2) fī-nefsi'l-emr mevcūd olan esbāb-ı ḫafiyye üzere binā olmuş ola. Nitekim Ḥażret-i (3) Şefīᶜ ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem ***mādāmeti'l-arżu ve's-semāᵓu inne mine'l-ilmi ilmen ke-heyᵓeti'l-meknūn*** (4) ***lā-yuᶜrafu ehlu'l-gırreti***[1232] diyü buyurduḳları bu işāret ola ki, ẓāhir-i (5) şerᶜde taṣarrufına ruḫṣat olmayan taṣarrufātı ol esrār-ı ḫafiyyeye ıṭṭılāᶜla (6) itmiş ola. Zīrā birḳaç mesākīnüñ sefīne-i memlūkelerinde ẓāhiren mūcib yoḳ (7) iken ḫarḳla taṣarruf, ẓāhir-i şerᶜe muḫālif ve ġulāmuñ izāle-i rūḥunda taṣarruf, (8) *efḥaşu mine'l-evvel*[1233] ve dāᶜī ve bāᶜiṣ yoġiken bir ġayruñ cidārında bu ḳadar taᶜab (9) u meşaḳḳatle tazyīᶜ-i evḳātla taṣarruf itmek Ḫıżr gibi muᶜallemun min-ᶜindillāhdan münker (10) ve müstebᶜaddür. Bināᵓen ᶜalā-ẕālik Ḥażret-i Mūsā enẓārını mütevellī oldığı aḥkām (11) üzere ḳılup merātibce enẓārın *ᶜalā-vefḳi mā unzile ileyhi*[1234] fevt itmeyüp iẓhār (12) itdikde, Ḫıżr da bu vaḳāyiᶜ-i s̱elās̱eden olan esrār-ı ḫafiyye ve esbāb-ı kāminenüñ (13) tafṣīlen beyāna şürūᶜ idüp *emmā's-sefīnetu* diyü buyurdığı eger sāᵓil suᵓāl (14) iderse ki bu cümleden, yaᶜnī Ḫıżr'uñ ḫilāf-ı meşrūᶜ vaḳāyiᶜ-i s̱elās̱e iẓhārından (15) ve Mūsā'nuñ enẓārından ve beyān-ı esrār ile Ḥażret-i Mūsā'ya tesliye (16) virmedin. Ancaḳ bundan iki fāᵓide ḥāṣıl oldı. Fāᵓide-i ūlā budur ki, (17) bir ᶜilmden bir ḳısm vardur ki anı enbiyā da bilmemek cāᵓiz ola. S̱ānī budur ki, Ḫıżr (18) kendüden aᶜlem

[1230] "Diğer kısım bağlama yoluyla zayıftır."
[1231] "Biz zâhire göre hükmederiz, bâtına bakma işini Allah üzerine alır." Hadîs-i Şerîf
[1232] "Yerde ve gökte ilimlerden öyle bir ilim var ki Allah'a karşı gururlananlar onu bilmez." Hadîs-i Şerîf
[1233] "Evvelkinden daha aşırı."
[1234] "Kendisine indirilen şeye uygun olarak"

ola. Pes bu nevᶜle ᶜilmüñ taᶜallümi mümkin olmadığı maᶜlūmdur (19) ve Ḥażret-i Mūsa ḫod bu ḳadar zaḥmet ve meşaḳḳat ile Ḫıżr'a mulāḳātdan (20) murādı ledünnī ᶜilmini taᶜallüm ide. Maᶜlūmdur ki ol ᶜilm ḥāṣıl olmadı.

Lā-cerem (21) Ḥażret-i Ḥaḳ işāretiyle mecmeᶜa'l-baḥreynde aᶜlem-i ᶜibādı bulup muḳaddemāt-ı ṣoḥbetinde (22) envāᶜ-ı ẕillet ve gūnagūn redd [ü] ḳabūlden ne ḥāṣıl olmuş oldı? Cevāb budur ki, (23) esrār-ı kāmineye ᶜilm, eger beşer vāsıṭasıyla mümkin degüldür lākin ṭarīḳ-i (24) ḥuṣūlı taṣfiyye-i bāṭın ve tecrīd-i nefs ve ᶜavāyıḳ-ı beşeriyyeden ḳalbi taṭhīrle (25) oldıġın beşer vāsıṭasıyla bilmek mümkindür. Ki Ḥażret-i Mūsā'ya Ḫıżr ile **[233b]** (1) bu ḳadar müddet ṣoḥbet müyesser olmaġla bu ᶜilm ḥāṣıl oldı ki Ḫıżr'uñ esrār-ı (2) kāmineye ıṭṭılāᶜı tasfiye-i nefs ve taṭhīr-i ḳulūb ve ᶜālem-i ḳudsa teveccühiyle (3) olmışdur. Vaḳtā ki Ḥażret-i Mūsā maᶜrifet-i şerāyiᶜ ve aḥkām-ı ẕevāhiri tekmīl (4) itdiyse Ḥażret-i Ḥaḳ celle ve ᶜalā Mūsā ḳulını ol ᶜālime irsāl itdi. (5) Tā Mūsā bile ki, kemāl-i insān aḥkām-ı ẓāhire üzere bināᵓ olunan ᶜulūm-ı şerᶜiyyeᵓi (6) tekmīlden ṣoñra şol ᶜilm-i bạṭın ve ḥakāyıḳa intiḳāl ide ki anuñ bināsı (7) ᶜabdüñ sırrınuñ Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ġayrı meşġūl olmadan tenezzüh daḫi ẓāhir (8) ve bāṭında külliyyetiyle Cenāb-ı Ḳuds'a ve ᶜālem-i ġayba teveccühi üzere olmışdur. (9)

Çünki mufāraḳat muḥaḳḳak oldı, Ḫıżr ᶜaleyhi's-selām Ḥażret-i Mūsā'ya (10) şefḳaten umūr-ı ş̱elā̱ş̱enüñ tafṣīlüne şürūᶜ idüp buyurdılar: *Emmā's-sefīnetu,* (11) yaᶜnī sefīne ḫarḳınuñ sebeb-i ḫafī[si] bu idi ki, ***fe-kānet li-mesākīne*** (12) ***yaᶜmelūne fī'l-baḥr***[1235] Yaᶜnī ol sefīne ṣāḥibleri birkaç miskinler idi ki (13) bu sefīne sebebiyle deryāda ticāretle ve gāh kirā getürmekle ᶜamel iderler (14) idi. Ve bunlar on ḳarındaş idi ki beşi evlerinde kötürümdür ve beşi ᶜamel (15) idüp cümlesi bunuñla taᶜayyüş iderler. ***fe-eradtu en eᶜībehā***[1236] didim ki, (16) bu sefīne maᶜyūb idüm. ***ve kāne verāᵓehum melikun yeᵓhuẕu kulle sefīnetin ġaṣbā,***[1237] (17) yaᶜnī ḥālbuki varacaḳları yerde bir ẓālim melik vardur ki, ṣaġ ve sālim (18) buldıġı sefīneᵓi ġaṣben alur, emān virmez. İşte anuñ şerrinden emīn (19) eyledüm. Benüm ᶜöẕrüm budur, diyü teᵓvīl-i āfāḳisin beyān ḳıldı.

[1235] "… o, gemide çalışan yoksul kimselerindi…" (Kehf, 18/79)
[1236] "… onu kusurlu kılmak istedim…" (Kehf, 18/79)
[1237] "… (çünkü) onların arkasında her (sağlam) gemiyi gasbeden bir kral vardı." (Kehf, 18/79)

Ve ḳıṣṣa-yı s̱āniyenüñ (20) teʾvīl-i āfāḳiyyesine ṣürūᶜ idüp buyurdı ki, ***ve emma'l-ġulāmu fe-kāne*** (21) ***ebevāhu muʾmineyni.***[1238] Yaᶜnī yā Mūsa, ḳatl-i ġulāmuñ sebeb-i ẖafīsi budur ki (22) babası ve anası müʾminlerdür. ***Fe-ẖaşīnā en yurhiḳahumā ṭuġyānen ve kufrā***[1239] Şöyle ki (23) bu ṣaġ olursa babasın ve anasın ṭuġyān-ı ḥuḳūḳ ile ve küfrān-ı niᶜme (24) olmaġa sebeb olsa gerekdür. *rahiḳa yerhaḳu* ᶜalime bābındandur ġaşy maᶜnāsına, (25) çünki ifᶜāle naḳl olundı. Evvelā ikisine tuġyān-ı küfri büriyecekdür ve bu **[234a]** (1) mübālaġa ḳaṣdına işāret olur. *ve ẖaşīnā*dan murād, *ve ᶜallemnā*[1240] oldıġı taḳdīrce (2) ẖaşyet fiᶜliyle taᶜbīr, z̲ikr-i lāzım ve irāde-i melzūm olmaḳ ḳabīlindendür. Zīrā (3) ġulāmuñ ebeveyne bu maḳūle cefā idecegine ᶜilmi olan müʾmin, elbette (4) ol iki müᶜmine şefḳaten ẖavf idüp defᶜine tedārüki var ise idecekdür. (5) Yāẖud murād, küfr-i billāh ola yaᶜnī bildik ki küfrini bunlara bürise (6) gerekdür. Ġulāmuñ ıḍlāliyle maraż-ı küfri anlara sirāyet idüp mürted (7) olmaları, ᶜıyāz̲en billāhi Teᶜālā, yāẖud iki müʾmin bir kāfir bir ḍayyıḳ ḥücrede sākin (8) olmaġla. Zīrā ẖilāf-ı cinsle hem-ṣoḥbet olmaḳ eşedd-i ᶜaz̲ābdur.

Ḳalellāhu (9) *Teᶜālā* ***ve emmā'l-cidāru fe-kāne li-ġulāmeyni yetīmeyni fī'l-medīneti***[1241] *ilā-āẖiri'l-āyet*. Yā Mūsā, (10) ammā şol üçünci iᶜtirāżuñda iḳāmet-i cidārı fużulluġa ve beyhūde kāra (11) ḥaml itmiş idüñ. Ol ṣūret ᶜabeş̲de iştiġalüñ sırr-ı ẖafī ve sebeb-i (12) mestūrı oldur ki, bu cidār işbu şehrde iki yetīmüñdür ki birinüñ (13) adı Aṣram ve birinüñ Aṣbardur.[1242] ***ve ḳāne taḥtehu kenzun lehumā***[1243] Yaᶜnī cidāruñ altında (14) bu ṣabīler içün kenz vardur. Ebu'd-Derdāʾ raḍıyallāhu ᶜanh Resūl-i Ekrem'den (15) rivāyeten, z̲eheb u fıḍḍa medfūn idi, buyurmuş. Ve baᶜżılar, anda ᶜulūm-ı (16) ġarībe ve nāfiᶜadan ṣaḥāʾif-i kitab vardur, dimüş. Ol ṣabīlerüñ ceddleri (17) ṣāliḥ ve ġāyet de emīn oldıġıyçün her kimesne enfes-i emvālin aña emānet (18) vażᶜ idüp kemākān bulurlar idi. Cenāb-ı Ḥaḳ daẖı bu yetīmlerüñ mālın (19) öyle ḥıfẓ itdirdi.

[1238] "Erkek çocuğa gelince, onun anne-babası mü'min kimselerdi…" (Kehf, 18/80)
[1239] "…bunun için (çocuğun) onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk." (Kehf, 18/80)
[1240] "*endişe ettik* sözünden murat, *bildik* anlamıdır."
[1241] "Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi..." (Kehf, 18/82)
[1242] Bu isimler İmam Kurtubî'de Asram ve Surâym olarak geçmektedir. Bkz. İmam Kurtubî, **El-Câmiu liAhkâmi'l-Kur'ân** (Ter. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul 2000, C. 11, s. 97.
[1243] "...Altında onlara ait bir define vardı..." (Kehf, 18/82)

Ve rivāyetdür ki Ḥażret-i Ḫıżr sefīneᵊi ḫarḳ (20) idüp Ḥażret-i Mūsā ***ḫareḳtehā li-tuġriḳa ehlehā*** diyü inkār itdikde, Ḥażret-i (21) Ḫıżr buyurdı ki; yā Ben-i ᶜİmrān, vālideñ seni tābūta vażᶜ idüp (22) Nīl deryāsına ḳazf itdikde Rabb'iñ seni ḥıfẓ idüp ġarḳ olmadıñ. (23) Şimdi ne ḫavf idersin ki, ehl-i sefīneᵊi ḥıfẓ itmeyüp ġarḳ ide? (24) Ve ḳatl-i ġulāmda ***eḳatelte nefsen zekiyyeten bi-ġayrī nefsin*** diyü eşedd-i inkār ḳıldıḳda (25) Ḥażret-i Ḫıżr buyurdı ki; yā Mūsā, ḳıbṭīᵊi ᶜaṣā ile ḳatl itdigüñde **[234b]** (1) hīç kimse saña ᶜitāb itmemiş idi. Sen bize ne ᶜaceb ᶜitāb idersin? (2) Ve iḳāmet-i cidārda ***lev-şiᵊte letteḫaẕte ᶜaleyhi ecrā***[1244] diyü dīvār ṣāḥibünden (3) ücret ṭalebine terġīb itdükde Ḥażret-i Ḫıżr didi ki; yā Ben-i ᶜİmrān, (4) sen zamān-ı taᶜabda Şuᶜayb'den ücret ṭaleb ḳılmaduñ idi. Şimdi saña n'oldı ki ben (5) bu yetīmlerüñ cidārın emrillāh ile iḳāmet itdigümde yetīmlerden ücret (6) almaġa beni taḥrīk idersin?

Ve bu üç mesᵊelede daḫı saña vaḥy-i bāṭınī (7) olmuş idi. Sen daḫı benüm gibi emrillāh ile ᶜamel itmişdüñ lākin maᶜlūm-ı (8) risāletüñ olmamış idi, diyü bu güne ilzām itdikde Ḥażret-i Mūsā (9) bu ḳıṣṣadan vücūhātla ḥiṣṣeler ḥāṣıl oldı. Ve Ḥażret-i Ḫıżr'uñ (10) bu mesāᵊil-i s̱elās̱ede vuḳūᶜ bulan keyfiyyetine min-vech-i şerᶜ-i şerīf daḫı (11) müsāᶜade buyurdıġını kütüb-i fıḳhiyyede mesṭūrdur. Şöyle ki, ḳatl-i ġulām ve ḫarḳ-ı (12) sefīne mesᵊelesi ḫayr-i küllī żammında şerr-i cüzᵊī irtikāb ḳāᶜidesi (13) ḳabīlindendür. Ammā cidār mesᵊelesinde bir kimesne bilā-ṣāḥib-i iẕn digerinüñ (14) cidārını iḳāme eylese ṣāḥib-i cidār memnūn olur ammā fāᶜili ücret (15) ṭaleb itmezse ammā yapayım diyüp żarar işābet iderse fāᶜiline (16) tażmīn lāzım gelür, zīrā ṣāḥibinüñ iẕni olmadıġı içün.

İmdi bu (17) ḫuṣūṣda fāᵊide-i keş̱īre ḥāṣıl oldıġı eẕher mine'ş-şemsdür. Keẕā fī-l-Fuṣūṣu'l-Ḥikem (18) rivāyetdür ki; Ḥażret-i Ḫıżr ve Ḥażret-i Mūsā ile (19) mufāraḳatları muḳarrer oldıḳda Ḥażret-i Mūsā ifāde eyledi ki, yā Ḫıżr, (20) baña vaṣiyyet eyle ki anuñla ᶜāmil olam. Ḥażret-i Ḫıżr buyurdı ki; yā Mūsā, (21) *iyyāke ve'l-lecācetun* yaᶜnī her kimse ile lecc ü ᶜinād itmeden ḫaẕer eyle ki (22) lecc itmek eyü nesne degüldür. Ve yā Mūsā, min-ġayr-i ᶜaceb gülici olma ve daḫı (23) bir ḫaṭā iden kimesneᵊi taᶜaccüb idici olma. Ve yā Mūsā, bu gün işlemesi (24) lāzım olan ᶜilmi irteye teᵊḫīr eyleme ki irte zümre-i aḥyārın mıdur veya fırḳa-yı (25) emvātdan olacaġın

[1244] "… Dileseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın." (Kehf, 18/77)

bilmezsin. Çünki Ḥażret-i Ḫıżr naṣāyiḥi ḫatm **[235a]** (1) buyurdı Ḥażret-i Mūsā buyurdı ki; yā Ḫıżr, *zidnī* yaᶜnī daḫi ziyāde eyle. Pes (2) Ḥażret-i Ḫıżr buyurdılar ki; yā Mūsā, bir ᶜilm ki anı ṭaleb idersin mücerred (3) bunı āḫerlere ḫaber vireyüm diyü, ṭaleb itme. Belki ol ᶜilm ile ᶜamel ideyüm (4) diyü ṭaleb eyle ki ᶜilm nāfiᶜ ola, ṣalavātullāhi ᶜaleyhimā ve ᶜalā-nebiyyinā.

Ḳaẕī (5) Beyżāvī feẕleke-i ḳıṣṣaᵓı beyānen ve ᶜulemā-yı ümmetüñ şānında ihtimāmen şöyle veṣāyā (6) buyurmuşlardur ki seḥāb-ı nīsān naṣāyiḥlerinden āb-ı ḥayāt yaġar lākin ṣadefvār (7) bir [sīne-i] ṣāfī gerek ki dürr-i şehvār ola. Ve maṭlaᶜ-ı kelimāt-ı hidāyet-āṣārında (8) şümūs-ı maᶜārif ṭoġar. Hemān bir bī-sebīl dīde gerekdür ki (9) rūşenā bula. Pes budur ki buyururlar: Bir ᶜālim, ᶜilmine ᶜucba düşüp (10) nāsdan mustaḥsen görmedigi nesnenüñ inkārına mübādere ve müsāraᶜa (11) itmeye, leᶜalle anda bir sırr-ı ḫafī ola ki ol ᶜālim anı bilmeye. Ve bir kimsenüñ ᶜilmi (12) ne ḳadar ziyāde olursa yine taᶜallümden ḳalmaya ve taᶜallümde teẕellül iḫtiyār ide (13) ve aḳvālinde resm-i edebi merᶜī ṭuta. Ve daḫı bir kimseden bir cürm vāḳiᶜ olsa cürmüne (14) tenbīh idüp aña bildire. Eger ol cürm, ol ᶜālime müteᶜalliḳ ise ᶜafv ide. (15) Meger ki ışrārı muḥaḳḳaḳ ola, pes ol dem mufāraḳat ve muhāceret irtikāb ide. (16) İntehā veṣāyā-yı terceme.

Evvelā Ḥażret-i Ḳāżī'nüñ kemāl-i haẕāḳat ve cemāl-i şefḳatine (17) nāẓır ol ki; ḥuṣūl-ı ḳıṣṣaᵓı ᶜibārāt-ı mūceze ve kelimāt-ı mütekeṣṣire birle enbān-ı ṭalibe (18) ṣabb itdi. Hemīn mūş-i ᶜucbla ḥasārdan ḥaẕer itsün. Ve ṣāniyen diḳḳatle naẓar (19) iden Ḥażret-i Ḳāżī selāmet-i ṣadrda kāmil ve gerd-i taᶜaṣṣubdan sīne-i bī-giyāhı (20) ṣāfī olmaġla her yerde Ḥaḳḳ'a māᵓil bulur ki, Sūre-i Fātiḥa'dan ve'n-Nās āyetince (21) iᶜtiḳādiyetde meẕheb-i ehl-i sünnet ve cemāᶜati taḥḳīḳātından ṣoñra fırḳa-yı ḍāllenüñ (22) meẕlaḳa-yı aḳdām-ı evhāmların ve kūşe-i şübehātın ve menşā-yı ġalaṭların ḥüsn-i edeb (23) birle niçe bildirmişdür. Ve muᶜāmelātında aḳvāl-ı Şāfiᶜiyye üzere meẕhebin beyān (24) ve meᵓḫaẕin baᶜde'l-ᶜayān, sāᵓir eᵓimmeᵓi hüsnle yād idüp ḫuṣūṣen Ḥażret-i (25) İmāmuna'l-Aᶜẓam ve Hümāmuna'l-Efḫam yād olduḳça tarḍiye ve teraḥḥüm birle meslegine **[235b]** (1) elṭāf-ı vechle işāret buyurmuşdur. Ve baᶜżı maḥallde aḳvāl-i Ḥanefiyye'nüñ (2) rüchānı beyānında bī-taᶜaṣṣub işāreti dirīġ itmemişdür.

Fe-eṣābehullāhu (3) *fi'l-berzaḫi ve'l-meᵓāl ve cezāhu ᶜannā bi-aḥseni'l-cezāᵓi ve'l-cemāl ve ṣallallāhu* (4) *ᶜalā-seyyidinā ve senedinā rābiṭi fuyūżinā Muhammedu'l-Muṣṭafa* (5) *ve resūlihi'l-muctebā ve emīnihi'l-muḳtedā ve ālihi* (6) *ve ṣaḥbihi ecmaᶜīn ve selāmun ᶜale'l-murselīn* (7) *ve'l-ḥamdulillāhi rabbi'l-ᶜālemīn* (8) *āmin* (9) *temmet* (10) *mim*

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin 13. yüzyılda kaleme aldığı Mesnevî, Türk edebiyatında etki alanı en geniş eserlerden biridir. Farsça kaleme alınmış olması ve mânâ derinliğinden dolayı bu eserle ilgili, yazıldığı yüzyıldan günümüze kadar birçok tercüme ve şerh çalışması yapılmıştır. Bu şerh çalışmalarından biri de 19. yüzyılda yaşamış olan Hoca-zâde Muhammed Râsim'e âittir.

1839 yılında Malatya'da doğan Hoca-zâde, iyi bir eğitim almış ve bunun neticesinde Konya, Kayseri, Sivas ve Diyarbakır gibi şehirlerde adlî makamlarda görevler almıştır. Bu görevleri esnasında tercüme ve te'lif eserler oluşturmuş; fıkıh, kelâm, hadîs, tefsîr gibi İslamî ilimlerdeki bilgi birikimini ortaya koymuştur. İlmî kimliği, memuriyetinin önüne geçtiği için soruşturmalar geçirmiş olan Hoca-zâde, 1899'da İstanbul'da vefât etmiştir.

Çalışmamıza konu olan Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî, Hoca-zâde'nin Mesnevî'den seçtiği beyitleri şerh ettiği eseridir. Eserde şerhe konu olan beyit sayısı 187'dir. Şârih, Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin şerhi dışında muhtelif yerlerden seçtiği 169 beyti daha şerh etmiştir. Seçtiği beyitler arasında namaz, oruç, hac, zekat gibi dînî farzlarla ve meratib-i sülûk gibi tasavvufî kavramlarla ilgili beyitler olduğu gibi; Sultan Mahmut ve hırsızların hikâyesi, Mecnun ve devesinin hikâyesi, Hz. Musa ve çoban hikâyesi ve Hz. Mûsa ve Hz. Hızır hikâyesi gibi hikâyelerin anlatıldığı beyitler de mevcuttur. Hoca-zâde'nin bu şerhi 235 varaktan oluşmaktadır.

Mesnevî'nin ilk iki beytini, Hoca Neş'et'in Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eserini ve Ankaravî'nin Huccetu's-Semâ' adlı eserini merkeze alarak şerh eden Hoca-zâde; şerhin geri kalan kısımlarında âyetlerden, tefsîrlerden, hadîslerden ve tasavvufî kaynaklardan yardım alır. Muhyiddin İbn Arâbî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye adlı eserlerinden sıkça bahseden şârih; tasavufî birçok temel kaynağı isim zikrederek

kullanmıştır. Şerhte kullanılan kaynak sayısı oldukça fazladır. Bu durum şârihin ilmî altyapısını gözler önüne sermektedir. Buna karşın ilk iki beytin şerhinde temel kaynak olarak faydalandığı Hoca Neş'et'in Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî adlı eserinden ve Ankaravî'nin Huccetu's-Semâ' adlı eserinden ve şerhin diğer bölümlerinde sıkça başvurduğu ve birçok noktada hiçbir değişiklik yapmadan, müstensih hassasiyetiyle alıntı yaptığı yine Ankaravî'nin Minhâcu'l-Fukarâ adlı eserinden hiç bahsetmemiştir. Bahse konu olan bu üç eserden yapılan alıntılar, şerh metninde önemli bir yere sahiptir.

Hoca-zâde; şerhini oluştururken Arapça, Farsça ve Türkçeyi bir arada kullanmıştır. Türkçe kısımlar metnin çoğunluğunu oluştursa da Arapça ve Farsça kısımlar azımsanmayacak ölçüdedir ve genellikle alıntı yaptığı kısımlarda bu iki dili kullanmıştır. Farsça kısımların büyük çoğunluğu manzum iken Arapça kısımlar hem manzum hem mensurdur. Şerhte alıntılar, yukarıda da zikredildiği gibi, bir müstensih hassasiyetiyle yapıldığı için metinde tek üslup özelliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bazen süslü, secîli bir anlatım görülürken bazen dil sâde ve oldukça anlaşılırdır.

Şerh metninin geneline bakılınca şârihin konu bütünlüğünü sağlama endişesinin olmadığı açıkça görülmektedir. Sultan Mahmut ve hırsızlar arasında geçen hikâyeyi anlatırken konudan ayrılarak otuz iki varak cifr ilminden bahsetmesi ve hemen ardından Mehdî ve Vasiyy-i Îsâ Mesih ile ilgili beşer varaktan oluşan iki ayrı risâle tertip etmesi ve dönüp hikâyeye kaldığı yerden devam etmesi bu durumu örneklendirmektedir.

Eserin diğer şerhlerden farklı olan yönü, bir tezinin olmasıdır. Metnin geneline bakılınca Mevlevîliğin ilkeleri ile Mesnevî beyitlerinin şerhinin bir arada verildiği kolaylıkla görülebilir. Metinde, Mevlevîliğin âdâbını ve merâtib-i sülûku içeren Minhâcu'l-Fukarâ'nın her başlığından bölümler bulmak mümkündür.

Hoca-zâde Muhammed Râsim'in Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'si; geleneksel şerh anlayışına bağlı, konu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalardan da destek alarak oluşturulmuş bir şerhtir. Mevlevîliğin ilkeleri ile Mesnevî'yi bir araya getirmesi, faydalandığı kaynakların çokluğu, beyitlerin şerhiyle birlikte tasavvufî

birçok kavramı da açıklaması ve başvurduğu âyetlerle ilgili detaylı tefsîr bölümleri göz önünde bulundurulduğunda Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî'nin dikkate değer bir eser olduğu görülmektedir.

DİZİN

A

Abbâd bin Sâmit, 174
Abdullâh bin Ca'fer, 54, 104
Abdullah bin Mes'ûd, 314
Alî bin El-Hüseyn bin Alî bin Ebî Tâlib, 387
Amr bin Şu'ayb, 289
Amr İbn Âs, 131
Antâkya, 90, 92, 499, 501, 502
Antîhîst-i Rûmî, 90
Ashâb-ı Kehf, 45, 199
Ashâb-ı Suffâ, 190
Âsitâne, 95
Attâr, 102, 229

B

Bağdâd, 122
Bahr-ı Esved, 478
Bahr-ı Fârisî, 478
Bahr-ı Fars, 480
Bahr-ı Konstantiniye, 478
Bahr-ı Rûm, 478, 480
Basra, 16, 179, 499
Bâyezîd-i Bistâmî, 52, 56, 75, 82, 129, 148, 154, 169, 184, 203, 205, 227, 244, 249, 256, 264, 347, 348, 359, 378, 444, 466
Bedr-i Meymûn, 478
Begavî, 26, 314
Benî Umeyye Câmii, 283
Beyhakî, 33, 173
Beytü'l-Makdis, 283, 303
Beyzâvî, 27, 178, 296, 302, 304, 317, 508
Bezzâzî, 97
Bilâd-ı Hind, 478
Bişr bin Hâris, 147
Buhârâ, 389
Buhârî, 32, 33, 75, 83, 112, 279, 287, 302, 305, 464
Bûseyrî, 309
Büreyde, 32, 304

C

Câbir, 33, 84
Câbir bin Abdullâh, 32, 304
Câbülkâ, 119
Câbürsâ, 119
Ca'fer, 98, 100, 150, 152, 289
Câlînos, 294, 300

Cebrâ'il, 25, 33, 37, 39, 44, 58, 75, 82, 99, 156, 173, 174, 221, 222, 303, 305, 306, 308, 309, 315, 354, 355, 360, 373, 421, 462
Cidde, 478
Curcânî, 32, 403
Cüneyd-i Bağdâdî, 27, 48, 49, 75, 82, 83, 100, 101, 102, 139, 141, 155, 161, 169, 204, 208, 317, 378, 437

Ç

Çîn, 478

E

Ebâ Sa'îd, 204
Ebî Ka'b bin Züheyr, 162
Ebî Mûsâ, 104
Ebî Sa'd, 83
Ebû Abbâs Nehâvendî, 190
Ebû Alî Dakkâk, 174, 186
Ebû Alî el-Cüzcânî, 255
Ebû Alî Farabî, 480
Ebû Amr bin Alâ, 345
Ebû Bekir bin Arabî, 157, 280
Ebû Bekr-i Râzî, 289
Ebû Cehil, 461
Ebû Dâvud, 33, 84
Ebû Eyyûb El-Ensârî, 32, 304
Ebû Habbe, 32, 304
Ebû Hanîfe, 57, 103, 260, 359
Ebû Hureyre, 32, 33, 114, 131, 138, 149, 150, 194, 209, 222, 226, 227, 251, 287, 305, 324, 387, 416, 417, 464, 466
Ebû Leys, 83
Ebû Mansûr, 102
Ebû Medyen, 257
Ebû Nasr Serrâc, 159
Ebû Osmân El-Mağribî, 253
Ebû Sa'îd El-Hudrî, 32, 305
Ebû Sufyân, 296, 305
Ebû Sufyân bin Hâris, 296
Ebû Tâlib-i Mekkî, 54, 97, 104, 383, 422
Ebû Ümâme, 32, 223, 243, 304
Ebû Ya'kûb Sûsî, 253
Ebû Yûsuf, 57, 103
Ebû Zer, 32, 304, 467
Ebu'l-Hasan Alî bin İsmâ'îl El-Eş'ârî, 186
Ebu'l-Hasan Harakânî, 59, 128, 376
Ebu'l-Hasan Nûrî, 27, 49, 141
Eflâtûn, 294, 298, 300, 344
Efrâ'îm, 44, 477
El-Kastalanî, 33, 75, 112
Endülüs-i Ekber, 478
Enes bin Mâlik, 316
Esmâ binti Ebû Bekir, 32, 305
Esma'î, 266

F

Fahreddîn-i Râzî, 24, 75, 127, 156, 192, 193, 229, 230, 234, 288, 303, 467, 485, 491, 500, 504

Firavun, 251, 269, 274, 420, 479, 489

G

Gazzâlî, 55, 56, 97, 100, 102, 110, 210, 219, 228, 231, 281

H

Habîb-i Neccâr, 13, 22, 70, 89, 90, 92, 188
Hacı Bektâş-ı Velî, 136
Hâfız, 60, 71, 77, 86, 205, 238, 353, 363
Hafs, 482, 488
Haleb, 499
Hallâc-ı Mansûr, 86, 167, 205, 216, 220
Hamza, 493, 494
Hasan Basrî, 194
Hasan El-Harakânî, 220
Havvâ, 44, 405, 461
Hervî, 32, 33, 173
Hicâz, 100
Hureyrî, 302
Huzeyfe, 32, 304
Huzeyfe-i Mer'âşî, 246
Huzeyfetü'l-Yemânî, 230
Hüsâmeddîn Çelebî, 377, 381
Hüseyin Meybudî, 59, 128
Hüseyin Vâ'iz, 107
Hz. Âdem, 28, 35, 44, 81, 107, 120, 176, 195, 196, 219, 305, 327, 405, 421, 448, 461, 462, 466
Hz. Â'işe, 32, 33, 97, 98, 111, 112, 150, 302, 305, 391, 397, 466
Hz. Alî, 30, 32, 47, 58, 93, 98, 137, 230, 261, 290, 291, 292, 293, 297, 304, 330, 355, 376, 398, 409, 449, 462
Hz. Bilâl, 14, 75, 113, 160, 447, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 460
Hz. Ca'fer, 98
Hz. Dâvud, 32, 42, 104, 109, 113, 262, 273, 274, 275, 276
Hz. Ebû Bekir, 46, 47, 56, 111, 210, 211, 277, 308, 449, 454, 456, 458
Hz. Enes, 32, 99, 100, 190, 286, 304, 305, 316
Hz. Eyyûb, 36, 40, 263, 264, 265, 278
Hz. Fâtıma, 149, 376
Hz. Hamza, 98
Hz. Hasan, 27, 49, 100, 141, 149, 150, 258
Hz. Hızır, 41, 146, 147, 174, 225, 226, 230, 475, 476, 478, 480, 481, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 501, 502, 503, 504, 505, 507, 508
Hz. Hilâl, 448, 451
Hz. Hüseyin, 107, 258
Hz. İbrâhîm, 16, 37, 38, 39, 135, 166, 179, 221, 222, 250, 259, 287, 306, 369, 370, 373, 374, 424, 425, 441, 465, 466, 469

Hz. İdrîs, 26, 36, 45, 301, 305, 313, 314
Hz. İlyâs, 36, 313, 314
Hz. Îsâ, 4, 13, 14, 25, 43, 44, 45, 75, 131, 156, 190, 196, 245, 301, 305, 315, 345, 365, 405
Hz. İskender-i Zü'l-karneyn, 122
Hz. Muhammed, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 38, 43, 45, 46, 48, 49, 70, 75, 80, 81, 82, 83, 96, 99, 100, 101, 102, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 129, 130, 131, 136, 138, 145, 150, 152, 155, 162, 163, 170, 171, 173, 174, 177, 179, 180, 183, 185, 186, 188, 190, 192, 194, 196,197, 198, 199, 209, 220, 221, 224, 225, 227, 228, 243, 244, 245, 246, 251, 255, 257, 258, 261, 264, 269, 270, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 288, 293, 297, 298, 302, 303, 305, 306, 308, 309, 311, 312, 318, 319, 325, 329, 343, 344, 347, 348, 362, 363, 364, 366, 368, 370, 373, 374, 375, 376, 384, 385, 386, 393, 395, 396, 399, 400, 402, 406, 411, 416, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 434, 440, 447, 448, 450, 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458, 461, 465, 466, 467, 469, 474, 477, 478, 479, 486, 493, 496, 501, 507
Hz. Mûsâ, 41, 42, 44, 49, 75, 100, 101, 176, 190, 197, 204, 207, 208, 216, 225, 226, 230, 251, 259, 262, 283, 306, 308, 309, 316, 318, 319, 320, 330, 363, 365, 370, 405, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485,486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508
Hz. Nûh, 36, 265, 283, 313
Hz. Osmân, 47, 403, 449, 462
Hz. Ömer, 32, 47, 78, 108, 304, 329, 397, 449
Hz. Süleymân, 42, 81, 137, 183, 250, 298, 299
Hz. Yahyâ, 45, 89, 245, 305, 456
Hz. Ya'kûb, 38, 39, 40, 44, 87, 269, 372, 373, 374, 393, 451, 477
Hz. Yûsuf, 38, 39, 44, 57, 87, 100, 103, 167, 258, 284, 305, 340, 372, 373, 374, 393, 451, 456, 477
Hz. Yûşa', 44, 477, 478, 479, 481, 482, 483, 485, 497
Hz. Zekeriyyâ, 456
Hz. Zeyd, 98, 384

İ

İblîs, 109, 327, 335, 440

İbn Abbâs, 32, 33, 119, 173, 228, 270, 280, 281, 302, 304, 344, 361, 387, 460
İbn Amr, 32, 304
İbn Atâ, 133, 147, 154, 173, 241, 253, 255, 342
İbn Battâl, 280
İbn Ebî Cemre, 280
İbn Fârız, 60, 61, 75, 97, 112, 153, 168, 227, 247, 250, 263, 268, 340, 342
İbn Hacer, 34, 422
İbn Kesîr, 29, 75, 156, 497
İbn Mâlik, 131, 149, 302
İbn Mansûr, 166
İbn Mendeh, 157
İbn Mes'ûd, 32, 108, 115, 304, 391, 472
İbn Ömer, 46, 70, 110
İbn Zübeyr, 54, 104
İbnu'l-Kayyim, 287
İbnü'l-Esîr, 375, 463
İbrâhîm Edhem, 16, 179, 326
İbrâhîm-i Havâs, 166
İkrime, 150, 314
İmâm Ahmed, 287
İmâm Begavî, 83
İmâm Kurtubî, 281
İmâm Kuşeyrî, 142
İmâm Nevevî, 280, 289
İmâm Râgıb, 192
İmâm Sehâvî, 422
İmâm Şâfi'î, 59, 97, 102, 110, 285, 395, 422, 503
İmâm Tayyibî, 487

K

Ka'be, 16, 75, 119, 120, 121, 179, 198, 202, 203, 272, 283, 362, 441, 444, 478
Kâdî Iyâz, 232, 280
Kâdî Sırâcüddîn, 260
Karamân, 347
Kâşânî, 41, 75, 97, 198, 207, 208, 209, 317, 380, 479
Katâde, 32, 305
Kelâbâzî, 225
Kemâl-i Hacendî, 136
Kisâ'î, 493, 494, 497
Kurtubî, 25, 26, 75, 156, 158, 361

L

Leylâ, 181, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 392, 393

M

Mâçîn, 478
Mahdûm-i Câmî, 116, 146, 310
Mâlik bin Sa'sa'a, 32, 304
Mânî, 232
Mecnûn, 180, 181, 182, 183, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 392

Medîne, 29, 75, 109, 111, 112, 150, 156, 178, 281, 289, 290, 316, 318, 365, 386, 391
Mekke, 29, 34, 122, 146, 156, 179, 180, 256, 296, 302, 312, 316, 318, 391, 441
Meryem, 4, 13, 14, 21, 25, 36, 43, 44, 45, 86, 131, 205, 315
Mescid-i Aksâ, 301, 303, 371, 467
Mescid-i Harâm, 301, 303, 467
Mescid-i Kudüs, 283
Mescid-i Medîne, 283
Mevlânâ, 52, 58, 71, 75, 81, 97, 111, 112, 113, 125, 132, 135, 137, 143, 151, 153, 154, 169, 180, 182, 191, 212, 218, 238, 247, 249, 251, 258, 260, 262, 264, 302, 337, 338, 346, 347, 348, 349, 350, 355, 363, 372, 381, 386, 426, 436, 471
Meymûne, 281
Mısır, 39, 373, 478
Minâ, 441
Mîr Âşûr, 123
Mollâ Câmî, 62, 63, 93, 94, 116, 118, 125, 217, 311, 313
Muâviye, 54, 100, 104
Mu'âz, 203
Muğîre İbn Şu'be, 54, 104
Muhalleb bin Ebî Sufre, 297
Muhyiddîn İbn Arabî, 25, 45, 49, 51, 52, 75, 83, 85, 100, 101, 107, 119, 130, 142, 144, 146, 148, 160, 164, 165, 169, 171, 178, 186, 199, 205, 207, 212, 214, 218, 219, 224, 227, 240, 241, 247, 257, 259, 262, 263, 271, 313, 315, 320, 333, 379, 397, 403, 406, 462
Müslim, 98, 287, 366, 464

N

Nâfi', 46, 110, 497
Nahîfî, 62, 311, 313
Nasâ'î, 32, 33, 83
Necmeddîn Kübrâ, 128
Necmeddîn-i Dâye, 75, 97, 100
Nemrûd, 37, 38, 39, 135, 221, 222, 274, 369, 373, 374, 420
Nûn, 44, 477

Ö

Ömer Nesefî, 58, 213

P

Pîr-i Mihene, 85

S

Sa’deddîn Fir'ânî, 375
Saᶜîd bin Mansûr, 302
Sadreddîn-i Konevî, 248, 341
Sâhib-i Keşşâf, 27, 304
Sehl bin Abdullah-i Tüsterî, 256
Semeret bin Cündeb, 32, 304
Semnûn-i Muhibb, 263

Sevbân, 255
Sultân Mahmûd, 389
Süheyb, 447
Sühreverdî, 75, 97, 99, 175

Ş

Şâm, 122, 283, 423
Şeddâd, 32, 304, 420
Şeddâd bin Evs, 304
Şems-i Tebrîzî, 58, 59, 346, 347, 348, 349, 350, 377, 379, 380, 382, 388
Şem'ûn, 89, 90, 91
Şeyh Bedreddîn Zerkesî, 302
Şeyh Sa'dî, 107
Şeyhü'l-İslâm, 55, 128, 132, 207, 209, 210, 212, 253, 254, 270, 338, 379, 398
Şeyhü'l-İslâm İbn Hacer, 289
Şeytân, 57, 109, 279, 280, 289, 440, 441, 482
Şiblî, 48, 85, 142, 220, 240, 249, 252, 265, 406

T

Tebrîz, 347, 348, 349
Tûr-i Sînâ, 49, 75, 100, 101, 318, 412, 416

U

Ubey bin Ka'b, 32, 159, 304

Ü

Ümmü Hâlid, 373
Ümmü Hânî, 32, 150, 305
Ümmü Seleme, 32, 305

V

Vâdî-yi Hüneyn, 296
Vekî', 285
Veys El-Karânî, 176, 374, 376

Y

Yahyâ bin Mu'âz, 256
Ya'kûb, 497
Yemen, 35, 38, 176, 307, 374, 375, 376, 393, 452

Z

Zeyd, 28, 32, 98, 149, 236, 384, 395, 400, 480
Zeyd bin Erkâm, 149
Zeyd bin Eslem, 32, 159
Züleyhâ, 87, 167
Zünnûn, 270, 406

KAYNAKÇA

ABDÜRREZZAK KÂŞÂNÎ, **Tasavvuf Sözlüğü**, (Çev.: Ekrem Demirli), İz Yayınları, İstanbul 2004.

ÂBİDİN PAŞA, **Mesnevî Şerhi 1-2,** (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu), İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

AĞIR, Hasan Mahir, **"Hülasatü'ş-Şüruh Adlı Mesnevi Şerhinin, 2. Cildinin 103-204 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi",** (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010.

AKDOĞAN, Bayram, "**İsmail-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ' Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1991.

AKTAN, Muhammed Felat, "**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme'si (1b-168a) İnceleme-Metin-Sözlük",** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2019.

ARSLAN, Sebahattin, **"Şerhu'l-Mesnevî III. Cild (Transkripsiyonlu Metin)",** (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2000.

ASLAN, Üzeyir, **"Neş'et Süleymân Efendi (1735-1807) Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mesnevî (İnceleme- Tenkitli Metin)",** (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1999.

ASLANTÜRK, Mahmud, **"Şerh-i Cezire-i Mesnevi (İnceleme-Transkripsiyonlu metin-İndeks)"**, (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kahramanmaraş 1996.

AŞKAR, Mustafa, "Molla Fenârî'nin 'Şerhu Dîbâceti'l-Mesnevî' Adlı Risâlesi ve Tahlîli", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 14, 2005, s. 83-102.

AVŞAR, Ziya, "Rûhü'l-Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Şerh Yöntemi" , **II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni**, Kayseri 10 - 12 Nisan 2006, Bildiriler, Kayseri 2007, s. 659-672.

AYAN, Hüseyin, "On Sekiz Beyte İki Türlü Bakış", **I. Milli Mevlânâ Kongresi Bildirileri**, 1986, s. 325-330.

AYTEKİN, Ülker, **"Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi",** (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2002.

BAĞDATLI İSMÂİL PAŞA, **Hediyyetü'l-Ârifîn** (Haz. Kilisli Rifat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal), Maarif Vekaleti, İstanbul 1955, I-II.

BANKIR, Malik, **"Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (Metin-İnceleme-Sözlük)",** (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2004.

BAŞTÜRK, Orhan, **"Sürûrî'nin Mesnevi Şerhi v. 1b-40a (Tanıtım-İndeks-Tenkitli Metin)***",* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 1997.

BAYÇÖL, Hüseyin, "**Hülasatü'ş-Şuruh (5.c vr: 240-312): Metnin Açıklanması ve Gelenek Açısından İncelenmesi"***,* (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2012.

BAYRAKTAR, Şule, **"Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyyetü'l-Ma'şûkîn adlı mevlid şerhi (1a-83a)"**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.

BEKTAŞ, Ömer, **"Rusuhi İsmail Efendi ve Mesnevi- i Şerif Şerhi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 1993.

CAN, Şefik, **Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

CAN, Şefik, **Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

CAN, Şefik, **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesneviye: Mesnevî'den Seçmeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

CAN, Yusuf Kenan, **"Nazmi Mehmed Efendi'nin Mesnevî Tercümesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.

CEYHAN, Semih, Mustafa TOPATAN, **Mesnevî'nin Sırrı -Dîbâce ve İlk On Sekiz Beyit Şerhi-,** Hayykitap Yayınları, İstanbul 2008.

CEYHAN, Semih, **"İsmâîl Ankaravî ve Mesnevî Şerhi",** (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2005.

CEYHAN, Semih, "İsmâil Rusuhî-yi Ankaravî'nin Mesnevî Tahkîki: Mesnevî'deki Manaya Metodolojik Bir Yaklaşım", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 20 (Mevlana Armağanı Sayısı), 2007, s. 118-120.

CEYLAN, Kübra, **"Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyyetü'l-Ma'şûkîn adlı Mevlid Şerhi (83a-164a)"**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.

ÇEKİÇ, Harun, **"Hülasatü'ş-Şüruh Adlı Mesnevî Şerhinin 6. Cildinin 1-95 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi"***,* (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2011.

ÇELEBİ, Asaf Halet, **Mevlânâ ve Mevlevîlik,** Hece Yayınları, İstanbul 2002.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, **Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-yi Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi, Cilt 1-3**, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1967 (1. Cilt)-1972 (3. Cilt).

ÇELEBİOĞLU, Âmil, "Mevlânâ Tesîri", **Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, Ankara 1978, S. 91.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beyti ile İlgili Düşünceler", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998, s. 525-545.

ÇELİK, İsa, **Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri**, Vefa Yayınları, İstanbul 2007.

ÇINAR, Bekir, "Ahmed Avnî Konuk'un Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü", **Turkish Studies İnternational Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** , Volume 4/6, Fall 2009, s. 39-61.

ÇOBAN, Ali, **"Cezire-İ Mesnevi ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûkü"**, (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2014.

DAĞLAR, Abdülkadir, **"Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin Sözlük)"**, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2009.

DEMİREL, Nergis, **Hülasatü'ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 4. Cildinin 126-251 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010.

DEMİREL, Şener, **Dinle Neyden,** Manas Yayıncılık, Elazığ 2009.

DEMİREL, Şener, "Abdülbaki Gölpınarlı'nın Kendi Sesinden Mesnevî'nin İlk İki Beytinin Şerhi", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 14, Ocak-Haziran 2005, s. 365-382.

DEMİREL, Şener, "Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması", **TALİD,** Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı II, C. 5, S. 10, 2007, s. 469-504.

DEMİREL, Şener, "Rızâeddîn Remzî er-Rıfâî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevî Şerhi", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 14, Ocak-Haziran 2005, s. 591-630.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.

DURGUN, Selahattin, **"Sarı Abdullah ve Şerh - i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 1993.

DURU, Necip Fazıl, "Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Şerhi**", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 11, Temmuz-Aralık 2003, s. 151-176.

EMİNSOY, Halil İbrahim, **"Hülasatü'ş-Şüruh (5. C. vr:160-239): Metnin Açıklanması ve Gelenek Açısından İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010.

ER, Şaban, **Nahîfî Süleymân Efendi Külliyâtı**, Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul 2014.

ERDOĞDU, Şule, **"Mesnevi Çevirilerinde İzlenen Çeviri Yöntemlerinin Çeviri Kuramı Açısından İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2012.

ESRÂR DEDE, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye** , (Haz.: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.

FAHREDDÎN ER-RÂZÎ, **Tefsîr-i Kebîr** (Çev. Suat Yıldırım, Lütfullâh Cebeci, Sâdık Kılıç, C. Sadık Doğru), Huzur Yay., İstanbul 2013, I-XXIII.

FERİDÜDDİN-İ ATTAR, **Pendname** (Çev. M. Nuri Gençosman), MEB Yay., İstanbul 1993.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Mesnevî ve Şerhi**, Cilt 1-6, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2004.

GÜL, Halim, **"Mesnevî'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'ân Âyetlerine Getirilen İşârî Yorumlar"**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2003.

GÜLEÇ, İsmail, **"İsmail Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Mesnevî'sinin İncelenmesi"**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2002.

GÜLEÇ, İsmail, **İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Mesnevî -Mesnevî'nin İlk 748 Beytinin Şerhi-**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.

GÜLEÇ, İsmâil, "Türk Edebiyâtında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri", **Osmanlı Araştırmaları The Journal of Ottoman Studies** , S., 24, 2004, s. 159-179.

GÜLEÇ, İsmail, "R. A. Nicholson'un Mesnevî Tercüme ve Şerhi Üzerine", **Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi**, S. 20, 2006, s. 227–240.

GÜLEÇ, İsmail, "Türk Edebiyatında Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tercüme ve Şerhleri", **Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları**, S. 27/2, 2003, s. 161-176.

GÜLEÇ, İsmail, **Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri**, Pan Yayıncılık, İstanbul 2008.

GÜLEÇ, İsmail, "Üç Asırda Ne Değişti? 17. ve 20. Asırlarda Yapılan Mesnevi Şerhlerini Karşılaştırma Denemesi", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları II: Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I**, 24 Nisan 2006, Bildiriler, (Haz.: Hatice Aynur vd.), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2007, s. 80-97.

GÜLTEKİN, Ayşe, **İsmâîl Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûretu'l Ma'ârif'inde Hadis (Altıncı Cilt Örneği)"**, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2006.

GÜMÜŞ, Zehra, "Mesnevî'ye Cevrî'nin Manzum Şerhi: Hall-i Tahkîkât", **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Volume 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına - Şerh/Annotation), Fall 2009, s. 231-250.

GÜNGÖR, Metin, **"Ahmed Avni Konuk ve Mesnevî-i Şerîf Şerhindeki Tasavvuf Düşüncesi"**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2010.

GÜRTUNCA, M. Faruk, **Mevlânâ, Aslı, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Mesnevî**, (Haz.: İbrahim Hakkı Konyalı), Ülkü Yayınevi, İstanbul 1963.

HACITAHİROĞLU, Abdullah Öztemiz, **Celâleddin Rûmî Mevlânâ, Mesnevî (kendi vezniyle manzum tercüme)** , Ötüken Yayınları, İstanbul 1972.

HÂFIZ, **Dîvân** (Çev. Abdülbâki Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul 1992.

HANİFİ, Mutlu Cihan, **"Hulasatu'ş-Şüruh adlı Mesnevi Şerhinin Üçüncü Cilt 130-254 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.

HOCA NEŞ'ET, **Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî**, Dâru't-tıbaâti'l-âmire, İstanbul 1263/1846-47.

İBN FÂRIZ, **Dîvân** (Haz. Heysem Hilâl), Dârü'l-mârife, Beyrut 1429/2008.

İBRAHİM ACZİ KENDİ, **Mevlânâ ve Ruh-u Mesnevi**, Cilt 1, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1953.

İMAM GAZZÂLÎ, **Tevhid ve Ledün Risâleleri** (Çev. Serkan Özburun, Yusuf Özkan Özburun), Furkan Yay., İstanbul 1995.

İMAM KURTUBÎ, **El-Câmiu liAhkâmi'l-Kur'ân** (Ter. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul 2000.

İSMAİL RUSÛHÎ-Yİ ANKARAVÎ, **Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi-Mekâsıd-ı Aliyye Fi Şerhi't-Tâiyye** (Yayına haz. Mehmet Demirci), Vefâ Yay., 2007 İstanbul.

İSMÂİL RUSÛHÎ-Yİ ANKARAVÎ, **Minhâcü'l-fukarâ** (Haz. Saadettin Ekici, Meral Kuzu), İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

İSMÂİL RUSÛHÎ-Yİ ANKARAVÎ, **Minhâcü'l-fukarâ** (Haz. Safi Arpaguş), Vefâ Yayınları, İstanbul 2008.

İSMÂİL RUSÛHÎ-Yİ ANKARAVÎ, **Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi-Mekâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye** (Yayına haz. Mehmet Demirci), Vefâ Yay., 2007 İstanbul.

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ, **Rûhu'l-Beyân: Kur'an Meâli ve Tefsîri** (Çev. H. Kâmil Yılmaz, Ali Namlı vd.), Erkam Yayınları, İstanbul 2011, I-XIX.

İSMÂİL RUSÛHÎ-Yİ ANKARAVÎ, **Nisâbü'l-Mevlevî: Mevlevîlik Yolunun Esasları**, (Çev.: Tahirü'l-Mevlevî, Haz.: Bekir Şahin), Damla Yayıncılık, İstanbul 2007.

İZBUDAK, Veled Çelebi, ***Mesnevî Şerhi***, Cilt 1-6, (Haz.: Yakup Şafak), Konya Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Konya 2004.

KÂDI BEYDÂVÎ, **Muhtasar Beydâvî Tefsîri** (Ter. Şadi Eren), Selsebil Yayınları, İstanbul 2010.

KANAR, Mehmet, **Büyük Farsça Türkçe Sözlük**, Birim Yayınları, İstanbul 1998.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, **Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî, Cilt** 1-2, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

KAYA, Tuğba, "**Hülâsatü'ş Şürûh Adlı Mesnev, Şerhinin 95-188 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.

KENAN RIFÂÎ, **Şerh-i Mesnevî-i Şerîf**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2000.

KILIÇ, Atabey, Mesnevî Şerhleri Sözlüğü, **Sûfî Araştırmaları - Sufi Studies**, S. 5, 2012, s. 1-19.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ** (Haz. Aysun Sungurhan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017.

KOÇOĞLU, Turgut, **"Şem'î Şem'ullâh Şerh- i Mesnevî (II. Cilt) (İ nceleme - Tenkitli Metin Sözlük)"**, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2009.

KONER, Mehmet Muhlis, **Mesnevî'nin Özü**, Cilt 1-6, Konya Belediyesi, Konya 1961, II. Baskı Tablet Yayınları, Konya 2005.

KONUK, Ahmed Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi I** , Cilt 1-2, (Haz.: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı), Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

KONUK, Ahmed Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi II** , Cilt 3, (Haz.: Osman Türer, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş), Gelenek Yayınları, İstanbul 2005 // Cilt 4, (Haz.: Osman Türer, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş), Kitabevi, İstanbul 2005.

KONUK, Ahmed Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi III** , Cilt 5-6, (Haz.: Selçuk Eraydın, Mehmet Demirci, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş, Necdet Tosun), Kitabevi, İstanbul 2005 // 2006 (6. Cilt).

KONUK, Ahmed Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi IV** , Cilt 7, (Haz.: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Necdet Tosun), Kitabevi, İstanbul 2006 // Cilt 8, (Haz.: Sâfi Arpaguş, Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul 2007.

KONUK, Ahmed Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi V**, Cilt 9-10, (Haz.: Mehmet Demirci, Süleyman Gökbulut, Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul 2008.

KONUK, Ahmed Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi VI,** Cilt 11-12-13, (Haz.: Dilaver Gürer, Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul 2008 // 2009 (13. Cilt).

KUNT, İbrahim, **"Mesnevî Sözlükleri ve Abdüllatif b. Abdullah'ın Letâifü'l – Lügatı"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 1996.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli , (Haz.: Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

LEVEND, Agah Sırrı, **Dîvân Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

MEHMED SÜREYYA, **Sicill-i Osmanî,** (Haz.: Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

MENGÜÇ, Hilal Tuğba, **"İlmî Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevi Şerhi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2005.

MERMER, Ahmet, Neslihan KOÇ KESKİN, **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

MORADI, Mojtaba, **"Hz. Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Zıtlıklar"**,(Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü), Konya 2015.

MOLLÂ CÂMÎ, **Ney'in Feryâdı (Ney-nâme)**, (Çeviri ve şerh Hocâ Neş'et, haz. Üzeyir Aslan), Sufi Kitap, İstanbul 2007.

MUHAMMED NAZMÎ-İ HALVETÎ, **Sırr-ı Ma'nevi (Manzum Mesnevî Tercümesi) (İnceleme Metin),** (Haz.: Ekrem Bektaş), Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya 2009.

MUHYİDDÎN İBN ARABÎ, **Fusûsu'l-Hikem** (Çev. Ekrem Demirli), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.

MUHYİDDÎN İBN ARABÎ, **Fusûsu'l-Hikem** (Tercüme ve Şerh Ahmet Avni Konuk), İFAV, İstanbul 2017.

MUHYİDDÎN İBN ARABÎ, **Fütûhât-ı Mekkiyye** (Çev. Ekrem Demirli), Litera Yayıncılık, İstanbul 2011, I-XVIII.

MUHYİDDÎN İBN ARABÎ, **Tedbîrât-ı İlâhiyye** (Tercüme ve Şerh Ahmet Avni Konuk, Yayına haz. Mustafa Tahralı), İz Yay., İstanbul 2004.

MUHYİDDÎN İBN ARABÎ, **Tefsîr-i Kebîr Te'vilât** (Ter. Vahdettin İnce), Kitsan, İstanbul 2007.

OKUYUCU, Cihan**, Mesnevî'den Hikmet ve Hikâyelerle Mevlânâ Konuşuyor**, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2006.

OLGUN, Tahir (Tâhirü'l-Mevlevî), **Şerh-i Mesnevî 1-14,** 2. Basım, Şâmil Yayınları, İstanbul 1975.

ONAY, Ahmet Talât, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü** (Haz.: Cemal Kurnaz), Birleşik Yayınları, Ankara 2007.

ÖKSÜZ, Zehra, **"Hülasatü'ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi"**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

ÖMER NESEFÎ, **Akaid**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 2006.

ÖRS, Derya, Hicabi KIRLANGIÇ, **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî,** Cilt 1-6, Ekim Yayınları, İstanbul 2007.

ÖZDEMİR, Mehmet, **"İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l- Ma'ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)"**, (Doktora Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Yozgat 2013.

ÖZDİL, Hatice, **"Hülasatu'ş-Şüruh adlı Mesnevî Şerhinin 108-214 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi",** (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010.

ÖZEN, Şükrü, "Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü", **TALİD**, III/5 (İstanbul 2005), s. 249-378.

ÖZFİDAN, Canan, **"Hülâsat'üş-Şürûh (5. C. 81-160)'da Şerh Geleneği ve Özelliklerinin İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2011.

ÖZKUL, Yavuz, **"Lübbü'l-Lübâb Manzum Mesnevi Tercümesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.

ÖZTÜRK, Şeyda, **"Şem'î'nin (15.-16. yy.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)"**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2007.

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

SADREDDİN KONEVÎ, **Fâtiha Suresi Tefsiri** (Ter. Ekrem Demirli), İz Yay., İstanbul 2014.

SAKCİ, Neslihan, **"Hülasatü'ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 4. Cildinin 1-125 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010.

SAKAOĞLU, Saim, "Mesnevî'deki Hikayelerin Kaynakları ve Tesirleri", **I. Milli Mevlana Kongresi Tebliğler**, Konya, 3-5 Mayıs 1985, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1986, s. 105-114.

SAVRAN, Ahmet, "Mesnevî'de Kur'an Tesiri", **I. Millî Mevlâna Kongresi**, 1985, s. 93-99.

SAVRAN, Ömer, "Mehmed Râsim'in Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı", **Türkiyat Araştırmaları,** IV/6 (2009), s. 387-406.

SONUŞ, Danyal, **"Âsafî Dal Mehmet Çelebi'nin Cezîre-i Mesnevîsi (İnceleme-Metin)"**, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum 2012.

SULTANOĞLU, Cesur, **"Mesnevi Sözlüklerinden Müşkilat-ı Mesnevi (İnceleme-Tercüme-İndeks)"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2001.

SÜLEYMAN NAHÎFÎ, **Mesnevî-i Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi,** (Haz.: Âmil Çelebioğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1967.

SÜHREVERDİ, **Tasavvufun Esasları** (H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz), Erkam Yayınları, İstanbul 1993.

ŞAFAK, Yakup, **Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Bütün Eserleri,** Tekin Yayınları, Konya 2006.

ŞAHİN, Oğuzhan, **"Şem'i Şem'ullah, Şerh-i Mesnevi (III-IV. ciltler) (inceleme-tenkitli metin-sözlük)"**, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2012.

ŞEKER, Züleyha, **"Hocazâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkiripsiyonu ve İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.

ŞEMSEDDÎN SÂMÎ, **Kâmûs - ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

ŞEMSEDDÎN SİVASÎ, **Dîvân** (Haz. Recep Toparlı), Sivas Belediyesi, Sivas 2015.

ŞEMSEDDÎN SİVASÎ, **Nakdü'l-Hâtır** (Haz. Recep Toparlı, Durmuş Arslan), Sivas Belediyesi, İstanbul 2017.

ŞEYH GALİP, **Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî,** (Haz.: Turgut Karabay, Mehmet Vanlıoğlu, Mehmet Atalay), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1996.

TANYILDIZ, Ahmet, **"İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî -Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (inceleme-metin-sözlük)"**, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2010.

TANYILDIZ, Ahmet, "Mesnevî Şerhlerine Metin Merkezli Anlam Modeliyle Bakmak", **Metnin Hâlleri: Osmanlıda Telif, Tercüme ve Şerh**, Klasik Yayınları, İstanbul 2004, s. 168-195.

TANYILDIZ, Ahmet, "Mesnevî Şerhlerinde Sözden Ma'nâya Yorum Farklılıkları", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/6, Fall 2009, s. 407-426.

TANYILDIZ, Ahmet, "Mesnevî'de Vezin ve Kâfiyenin İmlâya Etkisi", **Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına),** Volume 3/6, 2008, s. 592-603.

TANYILDIZ, Ahmet, "Şem'î, Ankaravî ve Bursevî Şerhleri ve Mesnevî'nin İlk 18 Beytini Yorumlama Yöntemleri", **Marife Dergisi**, S. 3 (Mevlânâ Özel Sayısı), 2007, s. 123-146.

TANYILDIZ, Ahmet, "Yazım Süreçleri Açısından Şem'î, Ankaravî ve Bursevî Şerhleri ve Bu Şerhlerde İlk 18 Beyti Yorumlama Biçimleri", Ma'rife Dergisi-Mevlânâ Özel Sayısı, 2007, S.3, s. 123-146.

TAŞTAN, Erdoğan, **"İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme"**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul 2009.

TOP, Hüseyin, **Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi İlk 1001 Beyit,** Tablet Yayınları, Konya 2008.

TOPAL, Ahmet, "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 32, 2007, s. 41-50.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

ÜLKÜ, Feyzullah Sacid, **Mevlânâ, Mesnevî (Manzum Tercüme),** Türkiye Yayınevi, İstanbul 1945.

ÜNVER, İsmail, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Türkoloji Dergisi**, C.11, S.1, s.51-89.

YALAP, Hakan, **"İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l- Ma'ârif) (II. Cilt)"**, (Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Niğde 2014.

YALÇINKAYA, Arzu Eylül, **"Ken'an Rifâî'nin Mesnevî Sohbetleri"**, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2012.

YARDIM, Ali, **Mesnevî Hadîsleri,** Damla Yayınevi, İstanbul 2008.

YAZAR, Sadık, "XVII. Yüzyıl Şâiri Sadîkî'nin Mesnevî'den Seçme Hikâyeler Tercümesi", **Turkish Studies**, vol. 4, 2009, 893-927.

YAZAR, Sadık, **"Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Niğde 2014.

YAVUZ, Kemal, "Erzurumlu Ahmet Naim'in Mesnevî Şerhi", **I. Milli Türkoloji Kongresi**, 6-9 Şubat 1978, Tebliğler, Kervan Yayınları, İstanbul 1980, s. 176-181.

YAVUZ, Kemal, **Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si (Mesnevî Tercüme ve Şerhi) (Gramer ve Sözlük),** Cilt 1-2, Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya 2007.

YAVUZ, Sinan, **"Hülasatü'ş-Şüruh Adlı Mesnevî Şerhinin, 2. Cildinin 1-103 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010.

ZEMAHŞERİ, **El-Keşşaf** (Çev. Harun Ünal), Ekin Yay., Bursa 2016.